

قرآن مسبین

ترجمہ، توضیح و تفسیر مشرودہ قرآن مجید

مدرسہ عالی اکبر طاہری قادیان

این کتاب از سایت کتابخانه عقیده دانلود شده است.

www.aqeedeh.com

آدرس ایمیل: book@aqeedeh.com

شماره: ۲۰۲۳۰۸۶
تاریخ: ۲۹/۱۰/۸۸

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

﴿ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴾

این مصحف شریف شامل	:	سی جزء کامل
بامشخصات	:	
خطاط	:	عثمان طه
مترجم	:	علی اکبر طاهری قزوینی
نوبت چاپ	:	اول
قطع	:	رحلی
تعداد سطور در هر صفحه	:	۱۵ سطر
محل چاپ	:	تهران
نام چاپخانه:	:	ارشاد
تعداد	:	ده هزار جلد

از جهت صحت کتابت و انطباق با قرائت عاصم به روایت حفص در اداره نظارت بر چاپ و نشر قرآن کریم سازمان تبلیغات اسلامی بررسی و تصحیح گردید که مراتب در پرونده شماره ﴿۵۲۳﴾ ثبت و چاپ آن توسط انتشارات ﴿قلم﴾ با رعایت مقررات اعلام شده از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی بلامانع می باشد.

بدیهی است تجدید چاپ آن منوط به تأیید مجدد و صدور مجوز کتبی اداره نظارت بر چاپ و نشر قرآن کریم خواهد بود. /ش

ومن الله التوفيق
سید محمد موسوی
معاون فرهنگی
نام: سید محمد موسوی

قرآن، فارسی-عربی. قرآن مبین / ترجمه، توضیح و تفسیر فشرده قرآن به قرآن از علی اکبر طاهری قزوینی. - تهران: قلم، ۱۳۸۰. ۶۱۶ ص.	ISBN: 964-316-079-3
فهرست نویسی بر اساس اطلاعات فیبا. الف. طاهری قزوینی، علی اکبر، ۱۳۱۱. مترجم، ب. عنوان.	
ط ۲ / ۶۶ / ۵۹ BP	۲۹۷ / ۱۴۱
۱۳۸۰	
کتابخانه ملی ایران	۷۲۶۵ - ۸۰ م

قرآن مبین

- ترجمه و تحقیق: مهندس علی اکبر طاهری قزوینی
- ناشر: شرکت انتشارات قلم
- ویرایش: دکتر علیرضا باقر، محمدحسین حیدریان
- حروفچینی و صفحه آرایی: حروفچینی هما (امید سیدکازمی)
- طرح و اجرای روی جلد: رامبد کریمیان
- لیتوگرافی: الوان
- چاپ و صحافی: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی
- شمارگان: ۱۰۰۰۰ نسخه، رحلی
- تاریخ نشر: چاپ اول پاییز ۱۳۸۰

مرکز پخش:

شرکت انتشارات قلم: خیابان سمیه، تقاطع بهار، ساختمان ایرج، شماره ۶ - تلفن: ۸۸۲۹۳۶۴
شرکت سهامی انتشار: خیابان جمهوری اسلامی، نرسیده به خیابان ملت، پلاک ۱۰۲ - تلفن: ۳۱۱۴۰۴۴

کلیه حقوق چاپ و نشر محفوظ است.

شابک: ۹۶۴-۳۱۶-۰۷۹-۳
ISBN: 964-316-079-3

انتشارات قلم

« یا حضرت آراست »

قرآن مسبین

ترجمہ، توضیح و تفسیر فرمودہ قرآن بہ قرآن
مهندس علی اکبر طاہر، سری قزوینی

انتشارات قلم

۱- سوره فاتحه

- ۱- به نام خدای رحمان [وا رحیم.
- ۲- ستایش خاص خداست، پروردگار (۱) جهانیان (۲).
- ۳- دارای رحمت وسیع و جاودانه (۳).
- ۴- مالک [و فرمانروای] (۴) روز جزا (۵).
- ۵- تنها تو را بندگی می‌کنیم و [هر جا که یاری دیگران بندگی آور باشد] منحصرأ از تو یاری می‌خواهیم (۶).
- ۶- ما را به راه راست هدایت کن.
- ۷- راه کسانی که بر آنان نعمت دادی (۷)، نه آنان که مورد خشم [تو] قرار گرفته‌اند (۸) و نه گمراهان (۹).

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٢﴾ الرَّحْمَنِ

الرَّحِيمِ ﴿٣﴾ مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ ﴿٤﴾

إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِينُ ﴿٥﴾

اهْدِنَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿٦﴾ صِرَاطَ

الَّذِينَ أَنْعَمْتَ عَلَيْهِمْ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ

عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ ﴿٧﴾

۱- کلمه «رب» برخلاف آنچه معروف است مشتق از تربیت نیست، ولی متضمن مفهوم تربیت هم هست؛ لذا واژه «پروردگار» ترجمه کاملاً رسایی برای آن نمی‌تواند باشد. معنی رب مجموعه‌ای است از مفاهیم مدیر، مربی، آقا، منعم، مالک، صاحب‌اختیار و مصلح. واژه «اریاب» که در فارسی به عنوان کلمه مفرد به کار می‌رود، دربرگیرنده همه این مفاهیم می‌باشد؛ ولی چون نامأنوس است و کلمه «پروردگار» در زبان فارسی جا افتاده است، در این ترجمه غالباً از همین واژه و در برخی موارد از واژه صاحب اختیار که جامعتر است، استفاده کرده‌ایم. استاد شهید مطهری، در تفسیر «آشنایی با قرآن» ذیل این آیه در توضیح اینکه کلمه «رب» در فارسی معادلی ندارد، اشاره جالبی به کلام عبدالمطلب دارد که گفت: «انا رب الابل وللبیت رب».

۲- به آیات ۲۳ و ۲۴ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

۳- به زیرنویس آیه ۲ سوره فصلت (۴۱) مراجعه فرمایید.

۴- برای توجیه افزوده، به آیات ۴۲ نور (۲۴) و ۱۶ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۵- به آیات ۱۷-۱۹ انفطار (۸۲) توجه فرمایید.

۶- نیمه اول و دوم این آیه ارتباط ظریفی با یکدیگر دارند. با توجه به این نکته، برای توجیه افزوده، این آیه را با آیه ۵۶ عنکبوت (۲۹) مقایسه فرمایید. ضمناً از جهت ضرورت تعاون و استعانت در امور غیربندگی‌آور و خداپسندانه، به بخش پایانی آیه ۲ مائده (۵)، نیمه اول آیه ۵۲ آل عمران (۳)، نیمه دوم آیه ۷۲ انفال (۸) و نیز آیه ۹۵ کهف (۱۸) توجه فرمایید.

۷- از نظر شناخت نعمت‌یافتگان، با آیه ۶۹ نساء (۴) مقایسه فرمایید.

۸- از نظر شناخت غضب‌شدگان، با آیه ۶ فتح (۴۸) مقایسه فرمایید.

۹- از نظر شناخت گمراهان، با آیه ۹۰ آل عمران (۳) مقایسه فرمایید.

۲- سوره بقره

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- الف، لام، میم (۱).
- ۲- این کتاب که در [الهی بودن] آن تردیدی نیست، برای پرهیزکاران راهنمایی است.
- ۳- آنها که به ماورای محسوسات باور دارند و به نماز می ایستند و از آنچه روزیشان کرده ایم انفاق می کنند (۲).
- ۴- و به آنچه بر تو و قبل از تو نازل شده است، باور داشته و به آخرت یقین دارند.
- ۵- آنها مورد هدایتی از پروردگار خویش قرار گرفته اند و رستگارند.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْم ﴿۱﴾ ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ هُدًى
لِّلْمُتَّقِينَ ﴿۲﴾ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْغَيْبِ وَيُقِيمُونَ
الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿۳﴾
وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنزِلَ مِنْ
قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿۴﴾ أُولَئِكَ عَلَى
هُدًى مِنْ رَبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿۵﴾

- ۱- شادروان دکتر رشاد خلیفه، دانشمند بزرگ مصری و استاد سابق دانشگاه آریزونای آمریکا، در سال ۱۳۵۲ (ه.ش) در مورد حروف مقطعه قرآن به کشف مهمی دست یافت که به اعجاز ریاضی قرآن معروف شده و شرح کامل آن در ضمیمه شماره یک ترجمه انگلیسی قرآن رشاد خلیفه آمده است. با محاسباتی که او با استفاده از کامپیوتر انجام داد، به این نتیجه رسید که مجموع تکرار حروف مقطعه هر سوره، مثلاً در اینجا، «الف، لام، میم»، مضربی است از عدد ۱۹ (عدد ۱۹ تعداد حروف جمله «بسم الله الرحمن الرحیم» است). در این سوره حرف «الف» ۴۵۰۲ مرتبه، حرف «ل» ۳۲۰۲ مرتبه و حرف «م» ۲۱۹۵ مرتبه تکرار شده است؛ مجموع آنها عدد ۹۸۹۹ است که مضربی است از عدد ۱۹. ملاحظه می شود که تغییر فقط یک کلمه در این سوره بزرگ می تواند این نظم شگفت انگیز را برهم بزند. این قانون در همه سوره هایی که با حروف مقطعه آغاز شده است، صدق می کند. شایان ذکر است که تعداد تکرار جمله بسم... در قرآن ۱۱۴ مرتبه است که خود، مضربی است از ۱۹ و نیز تکرار هر یک از کلمات این جمله در سراسر قرآن مضرب ۱۹ است به این شرح: اسم ۱۹ بار، الله ۲۶۹۸ بار، رحمن ۵۷ بار و رحیم ۱۱۴ بار تکرار شده که هر یک از این ارقام مضرب ۱۹ می باشد و حاصل جمع ضرایب آنها نیز مضرب ۱۹ است. مهندس عبدالعلی بازرگان قرآن پژوه برجسته، در کتاب «حروف مقطعه قرآن» که توسط دفتر نشر فرهنگ اسلامی انتشار یافته، در این زمینه تحقیق جامعی کرده است.
- علامه طباطبایی در مورد حروف مقطعه گفته است: سوره هایی که حروف مقطعه آن مشابه است، از نظر مضمون آیات به یکدیگر شباهت دارند و سیاقشان یکی است؛ علاوه بر آن، سوره هایی که حروف مقطعه دو سوره دیگر را دارد، حاوی مطالب هر دو سوره است؛ مثلاً سوره اعراف که با حرف الف، لام، میم، صاد، آغاز شده است، مطالبی را که در سوره های الف، لام، میم و سوره صاد هست، در خود جمع کرده است و نیز سوره رعد که با حروف الف، لام، میم، راء، آغاز شده است، مطالب سوره های الف، لام، میم، و الف، لام، راء، را دارد.
- ۲- البته انفاق خداپسندانه (آیه ۲۱۵ بقره) و نه غیر خداپسندانه (۳۶ انفال).

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ
 لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٦﴾ خَتَمَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَعَلَى سَمْعِهِمْ وَعَلَى
 أَبْصَارِهِمْ غِشْوَةً وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ
 مَن يَقُولُ ءَأَمَّنَّا بِاللَّهِ وَيَأْتُونَ الْآخِرَ وَمَا هُم بِمُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾
 يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَمَا يَخْدَعُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ
 وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ فَزَادَهُمُ اللَّهُ مَرَضًا
 وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿١٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ
 لَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ قَالُوا إِنَّمَا نَحْنُ مُصْلِحُونَ ﴿١١﴾
 إِلَّا إِنَّهُمْ هُمُ الْمُفْسِدُونَ وَلَكِن لَّا يَشْعُرُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذَا قِيلَ
 لَهُمْ ءَامِنُوا كَمَا ءَامَنَ النَّاسُ قَالُوا أَنُؤْمِنُ كَمَا ءَامَنَ السُّفَهَاءُ
 إِلَّا إِنَّهُمْ هُمُ السُّفَهَاءُ وَلَكِن لَّا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا قِيلَ
 لِلَّذِينَ ءَامَنُوا قَالُوا ءَأَمَّنَّا وَإِذَا خَلَوْا إِلَىٰ شَيْطَانِهِمْ قَالُوا إِنَّا
 مَعَكُمْ إِنَّمَا نَحْنُ مُسْتَهْزِءُونَ ﴿١٤﴾ اللَّهُ يَسْتَهْزِئُ بِهِمْ وَيَمُدُّهُمْ
 فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا الضَّلَالَهَ
 بِالْهُدَىٰ فَمَا رَبِحَت بِحَرْثِهِمْ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٦﴾

۶- برای انکارورزان یکسان است که هشدارشان بدهی یا ندهی، ایمان نمی آورند. (۱)

۷- خدا بر قلبها و گوشهای آنان مهر [غفلت] نهاده (۲)، و بر دیده‌های آنان پرده‌ای است و عذابی بزرگ (در انتظار) دارند.

۸- بعضی از مردم [با دورویی] می‌گویند: به خدا و روز واپسین باور داریم، در حالی که باور ندارند.

۹- [به پندار خود] خدا و افراد باایمان را فریب می‌دهند؛ و حال آنکه تنها خود را می‌فریبند و نمی‌فهمند.

۱۰- در دل‌های آنان بیماری [نفاق و عناد] جای گرفته است، در نتیجه خدا بر بیماریشان افزود (۳)؛ و به کيفر دروغ‌پردازی‌شان عذابی دردناک [در انتظار] دارند.

۱۱- هنگامی که به آنها گفته شود: در زمین تبهکاری نکنید، می‌گویند: ما درست‌کاریم!

۱۲- آگاه باشید که آنها تبهکارند، ولی نمی‌فهمند.

۱۳- و چون به آنها گفته شود: شما نیز مثل مردم [واقع‌بین] ایمان آورید، می‌گویند: آیا همچون سبکسران ایمان آوریم؟ آگاه باشید که آنها خود سبکسر و بیخردند، ولی نمی‌دانند.

۱۴- وقتی که افراد باایمان را ملاقات می‌کنند، می‌گویند: [ما هم] ایمان آورده‌ایم، و چون با شیاطین [و رؤسای شیطان صفت] خویش (۴) به خلوت نشینند، گویند: ما با شما هستیم و تنها [آنها را] استهزا می‌کنیم (۵).

۱۵- خدا تمسخرشان [را تلافی] می‌کند و آنها را در طغیانشان سرگشته باقی نگاه می‌دارد.

۱۶- آنان کسانی هستند که گمراهی را به [بهای] هدایت خریده‌اند، از این رو سودای آنان سودی نداشت و راه یافته هم نبودند.

۱- به آیات ۹۶ و ۹۷ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۲- معنی و مفهوم این آیه را باید با توجه به آیات ۱۰۷ و ۱۰۸ نحل (۱۶)، ۲۳ جاثیه (۴۵)، ۳ منافقون (۶۳) در نظر گرفت.

۳- همین معنی و مفهوم را به صورت روشن‌تر در آیه ۵ ص (۶۱) ﴿فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ﴾ ملاحظه فرمایید.

۴- نمونه و مصداق آن را در آیه ۷۶ بقره (همین سوره) ملاحظه فرمایید.

۵- مورد مشابه را در آیه ۵۶ توبه (۹) ملاحظه فرمایید.

۱۷- داستان آنان همچون داستان کسانی است که [در بیابان تاریک] آتشی افروختند؛ همین که [پرتو آن] پیرامونشان را روشن کرد، خدا [تندبادی فرستاد و] نورشان را [از میان] برد و آنان را در تاریکیهایی که هیچ نمی بینند رها کرد.
 ۱۸- کر و گنگ و کورند^(۱) و [از گمراهی خود] باز نمی گردند؛
 ۱۹- یا همچون [کسانی که گرفتار] رگباری از آسمان همراه با تاریکیها و رعد و برق [شدند]؛ از بیم مرگ در برابر [نهییب] صاعقه‌ها، انگشت در گوشهای خود فروبرند؛ و خدا بر انکارورزان احاطه دارد.

۲۰- گویی که [روشنایی خیره کننده] آذرخش می خواهد دیدگانشان را برباید؛ هر گاه که [برق می زند و راه را] بر آنان روشن می سازد، گامی در [پرتو] آن برمی دارند و چون تاریکی آنان را فراگرفت، [حیرت زده] باز ایستند؛ و اگر خدا می خواست، شنوایی و بینایی آنها را هم [از بین] می برد؛ که خدا بر هر کاری تواناست.

۲۱- ای مردم، پروردگار خویش را بندگی کنید که شما و پیشینیانتان را آفریده است، بسا که پرهیزکار شوید،
 ۲۲- همان خدایی که زمین را [همچون] بستری برای شما گسترده و آسمان را [همچون] سرپناهی [افراشت] و از آسمان بارانی فرستاد که بدان [انواع] میوه‌ها را برای روزی شما پدید آورد؛ پس آگاهانه همتایانی برای خدا قایل شوید.

۲۳- و اگر در [باره] آنچه بر بنده خویش^(۲) نازل کردیم، در تردید هستید و راست می گوئید، یک سوره مثل آن بیاورید و در برابر خدا، یارانتان را [به کمک] فرا خوانید.^(۳)

۲۴- اگر موفق نشدید - و هرگز موفق نخواهید شد - [پس طعن به قرآن نزنید و] از آتشی که سوخت آن، مردم و سنگها^(۴) است، پرهیزید؛ [آتشی که] برای انکارورزان آماده شده است.

مَثَلُهُمْ كَمَثَلِ الَّذِينَ اسْتَوْقَدُوا نَارًا فَلَمَّا أَضَاءَتْ مَا حَوْلَهُمْ
 ذَهَبَ اللَّهُ بِنُورِهِمْ وَتَرَكَهُمْ فِي ظُلُمَاتٍ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٧﴾ صُمُّ
 بُكُمْ عَمًى فَهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿١٨﴾ أَوْ كَصَيْبٍ مِنَ السَّمَاءِ فِيهِ
 ظُلُمَاتٌ وَرَعْدٌ وَبَرْقٌ يَجْعَلُونَ أَصْبَعَهُمْ فِي آذَانِهِمْ مِنَ الصَّوَاعِقِ
 حَذَرَ الْمَوْتِ وَاللَّهُ مُحِيطٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾ يَكَادُ الْبَرْقُ يَخْطَفُ
 أَبْصَرَهُمْ كُلَّمَا أَضَاءَ لَهُمْ مَشَوْا فِيهِ وَإِذَا أَظْلَمَ عَلَيْهِمْ قَامُوا
 وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَذَهَبَ بِسَمْعِهِمْ وَأَبْصَرِهِمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيُّ كُلِّ
 شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ
 وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٢١﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ
 الْأَرْضَ فِرَاشًا وَالسَّمَاءَ بِنَاءً وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ
 بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ فَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا وَأَنْتُمْ
 تَعْلَمُونَ ﴿٢٢﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا
 فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِثْلِهِ ۚ وَادْعُوا شُهَدَاءَكُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ
 إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٣﴾ فَإِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا
 النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿٢٤﴾

۱- برای درک بهتر مفهوم آیه، به آیه ۲۶ احقاف (۴۶) توجه فرمایید.

۲- نام این عبد در اینجا تصریح نشده است؛ به آیه ۲ محمد (۴۷) توجه فرمایید.

۳- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۳۴ طور (۵۲) آمده است؛ به آیه ۸۸ اسراء (۱۷) هم توجه فرمایید.

۴- برای شناخت آن مردم و سنگها به آیه ۹۸ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

وَبَشِّرِ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ جَنَّاتٍ
تَجْرَى مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ كُلَّمَا رُزِقُوا مِنْهَا مِنْ ثَمَرَةٍ
رِزْقًا قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأُتُوا بِهِ مُتَشَابِهًا
وَلَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۲۵﴾
﴿۲۵﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَسْتَحْيِي أَنْ يَضْرِبَ مَثَلًا مَّا بَعُوضَةً فَمَا
فَوْقَهَا فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ
رَبِّهِمْ وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا فَيَقُولُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ
بِهَذَا مَثَلًا يُضِلُّ بِهِ كَثِيرًا وَيَهْدِي بِهِ كَثِيرًا
وَمَا يُضِلُّ بِهِ إِلَّا الْفَاسِقِينَ ﴿۲۶﴾ الَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ
اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ
وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿۲۷﴾
كَيْفَ تَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَكُنْتُمْ أَمْوَاتًا فَأَحْيَاكُمْ
ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿۲۸﴾ هُوَ
الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَىٰ إِلَى
السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿۲۹﴾

۲۵- به مؤمنان نیکوکار بشارت ده که باغهایی از بهشت (در انتظار) دارند که نهرها در دامن آن جاری است؛ هر گاه از میوه‌های آن برخوردار شوند، گویند: این همان رزقی است که [به دلیل رفتار شایسته] از قبل به ما [وعده] داده شده بود^(۱)؛ و مشابه آن [نعمتها] برایشان آورده شود؛ در آنجا همسرانی پاک [و زیبا] دارند^(۲) و در آن بهشت جاودانه به سر خواهند برد.

۲۶- خدا شرم ندارد که از پشه‌ای [کوچک] تا بزرگتر از آن را به مثل آرد. آنها که ایمان دارند، می‌دانند که آن [مثل] حق است از جانب پروردگارشان [و از آن پند می‌گیرند]؛ اما انکارورزان [از روی جدال و طعن] خواهند گفت: خدا از این مثل چه منظوری داشت؟ [خدا با بیان این امثال] عده‌ای را [که مستوجب آند،] حیران و گمراه می‌کند^(۳) و بسیاری را به راه می‌آورد^(۴)؛ و [الی] تنها منحرفان را با آن گمراه می‌کند^(۵).

۲۷- همانان که پیمان خدا را پس از بستن آن می‌شکنند^(۶) و روابط [نیکوی خویشاوندی] را^(۷) که خدا به برقراری آن فرمان داده است، می‌گسلند و در زمین تبهکاری می‌کنند؛ آنان زیانکارند.

۲۸- چگونه خدا را انکار می‌کنید در حالی که ماده‌ای بی‌روح بودید و شما را حیات بخشید؛ آنگاه دستخوش مرگ می‌گرداند و باز زنده خواهد کرد، آنگاه به پیشگاه او بازگردانده می‌شوید.

۲۹- اوست که هر چه در زمین است یکسره به سود شما آفرید، آنگاه به [آفرینش] آسمان پرداخت^(۸) و آن را [به صورت] هفت آسمان^(۹) سامان داد؛ و او به هر چیزی داناست.

۱- برای توجیه افزوده، به آیات ۲۲-۲۴ حاقه (۶۹) و ۳۱-۳۶ نباء (۷۸) توجه فرمایید.

۲- اوصاف این همسران را در آیات ۴۸ صافات (۳۷)، ۲۲ و ۲۳ واقعه (۵۶) و ۲۳ نباء (۷۸) ملاحظه فرمایید.

۳- با آیه ۲۷ ابراهیم (۱۴) ﴿و يضل الله الظالمين﴾ مقایسه فرمایید.

۴- با آیه ۱۶ مائده (۵) ﴿و يهدى به الله من اتبع رضوانه﴾ مقایسه فرمایید.

۵- به آیه ۵ صف (۶۱) ﴿فلما زاغوا ازاغ الله قلوبهم﴾ توجه فرمایید.

۶- اشاره به فرمان خدا و پیمان فطری است که در آیات ۶۰ و ۶۱ یس (۳۶) آمده است.

۷- برای توجیه آنچه به جای موصول قرار داده‌ایم، به آیه ۲۲ محمد (۴۷) توجه فرمایید.

۸- واژه «ثم» در اینجا ترتیب زمانی را نمی‌رساند و همان‌گونه که در آیه ۱۱ فصلت (۴۱) آمده است، آسمان قبلاً به صورت دود (یا گازهای متراکم) خلق شده بود و در آیات ۲۷-۳۲ نازعات (۷۹) نیز بروشنی آمده که زمین بعد از آسمانها به وجود آمده است.

۹- عدد هفت در قرآن به عنوان عدد تکثیر نیز به کار رفته است؛ به آیه ۲۷ لقمان (۳۱) توجه فرمایید.

۳۰- [به یاد آر] زمانی را که پروردگارت به فرشتگان گفت: من در زمین جانشینی [برای بشر غیر مسئول و بی اختیار] (۱) قرار می‌دهم (۲)؛ گفتند: آیا کسی را در آنجا می‌گماری که [با سوء استفاده از اختیار] در آن تبهکاری کند و خونها ریزد؟ [اگر هدف از آفرینش انسان عبادت توست،] (۳) ما خود، تو را با ستایش تسمیح و تقدیس می‌کنیم؛ [خدا] گفت: من [از استعدادهای شگرف انسان] حقایقی را می‌دانم که شما نمی‌دانید.

۳۱- سپس همه خصوصیات (۴) [مخلوقات زمین] را به آدم آموخت و آنگاه آن [مخلوقات] را بر فرشتگان عرضه کرد و گفت: اگر راست می‌گویید خصوصیات [و کاربرد] اینها را برشمارید.

۳۲- گفتند: تو را تقدیس می‌کنیم، ما جز آنچه به ما آموخته‌ای دانشی نداریم؛ که تو خود دانای فرزانه‌ای.

۳۳- [خدا] گفت: ای آدم، فرشتگان را از خواص و کاربرد موجودات زمینی آگاه کن! و چون آگاهشان کرد، [خدا] گفت: مگر به شما نگفتم که من اسرار آسمانها و زمین را می‌دانم، و از هر چه آشکار می‌کنید و آنچه پنهان می‌داشتید، آگاهم؟

۳۴- [به یاد آر] زمانی را که به فرشتگان گفتیم: برای [بزرگداشت] آدم ابراز فروتنی کنید؛ همه ابراز فروتنی

کردند جز ابلیس، که سر باز زد و برتری جست (۵) و در زمره انکارورزان شد.

۳۵- [آنگاه] گفتیم: ای آدم، تو و همسرت در این بهشت قرار و آرام گیرید و از [نعمتهای] آن فراوان و گوارا از هر جا که خواهید بخورید، ولی به این درخت نزدیک نشوید که در زمره ستمکاران خواهید بود.

۳۶- شیطان آنان را از [اجرای] آن [دستور] به لغزش انداخت و از نعمتی که در آن می‌زیستند خارجشان کرد، و گفتیم: [از بهشت] فرود آید، در حالی که [با انبوه نسلتان] دشمن یکدیگرید؛ و تا زمانی محدود در زمین استقرار و برخورداری خواهید داشت (۶).

۳۷- آنگاه آدم از پروردگار خود سخنانی فراگرفت (۷) [و ابراز پشیمانی و توبه کرد]، و خدا هم [به رحمت خود] بر او بازگشت؛ که او بازپذیر و مهربان است.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ وَعَلَّمَ آدَمَ الْأَسْمَاءَ كُلَّهَا ثُمَّ عَرَضَهُمْ عَلَى الْمَلَكَةِ فَقَالَ أَنْبِئُونِي بِأَسْمَاءِ هَؤُلَاءِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا سُبْحَانَكَ لَا عِلْمَ لَنَا إِلَّا مَا عَلَّمْتَنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٣٢﴾ قَالَ يَا آدَمُ أَنْبِئْهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ فَلَمَّا أَنْبَأَهُمْ بِأَسْمَائِهِمْ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ غَيْبَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٣﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى وَاسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٤﴾ وَقُلْنَا يَا آدَمُ اسْكُنْ أَنْتَ وَزَوْجُكَ الْجَنَّةَ وَكُلَا مِنْهَا رَغَدًا حَيْثُ شِئْتُمَا وَلَا تَقْرَبَا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونَا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣٥﴾ فَأَزَلَهُمَا الشَّيْطَانُ عَنْهَا فَأَخْرَجَهُمَا مِمَّا كَانَا فِيهِ وَقُلْنَا اهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي الْأَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ ﴿٣٦﴾ فَلَقِيَ آدَمُ مِنْ رَبِّهِ كَلِمَاتٍ فَتَابَ عَلَيْهِ إِنَّهُ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿٣٧﴾

۱- انسانهای اولیه که بر اساس غریزه زندگی می‌کرده‌اند.

۲- برای توجیه ترجمه «خلیفة فی الارض» به آیات ۱۴ و ۷۳ یونس (۱۰) و ۶۹ و ۱۷۴ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه افزوده، به آیه ۵۶ ذاریات (۵۱) توجه فرمایید.

۴- اسم، مبین خصوصیات است؛ از این نظر با آیه ۶۵ مریم (۱۹) مقایسه فرمایید.

۵- موجبات استکبار شیطان (به زعم خودش) در اینجا بیان نشده است؛ به آیات ۱۲ اعراف (۷) و ۳۳ حجر (۱۵) توجه فرمایید.

۶- برای تفصیل این آیه به آیات ۲۰-۲۵ اعراف (۷) مراجعه فرمایید.

۷- سخنانی که در آیه ۲۳ اعراف (۷) آمده است.

قُلْنَا اهْبِطُوا مِنْهَا جَمِيعًا فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنْ تَبِعَ هُدَايَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٣٩﴾ يٰبَنِي إِسْرَءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِنِّي فَارِهُبُونَ ﴿٤٠﴾ وَءَامِنُوا بِمَا أَنْزَلْتُ مُصَدِّقًا لِمَا مَعَكُمْ وَلَا تَكُونُوا أُولَٰئِكَ كَافِرِينَ ۗ وَلَا تَشْتَرُوا بِآيَاتِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَإِنِّي فَاتَّقُونَ ﴿٤١﴾ وَلَا تَلْسِسُوا الْحَقَّ بِالْبَطْلِ وَتَكْفُرُوا بِالْحَقِّ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤٢﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَءَاتُوا الزَّكَاةَ وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾ أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ نَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٤٤﴾ وَأَسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ وَإِنَّهَا لَكَبِيرَةٌ إِلَّا عَلَى الْخَاشِعِينَ ﴿٤٥﴾ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلَاقُوا رَبِّهِمْ وَأَنَّهُمْ إِلَيْهِ رَاجِعُونَ ﴿٤٦﴾ يٰبَنِي إِسْرَءِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا شَفَعَةٌ وَلَا يُؤْخَذُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٤٨﴾

۳۸- گفتیم: [با انبوه نسل خود] همگی از بهشت فرود آیدید و هر گاه از جانب من رهنمودی برای شما آمد، آنان که از هدایت من پیروی کنند، ترس و اندوهی نخواهند داشت (۱)؛
۳۹- و کسانی که انکار ورزیدند و آیات ما را دروغ شمردند، جاودانه دوزخی اند (۲)

۴۰- ای دودمان یعقوب، نعمت مرا که بر شما ارزانی داشته‌ام (۳) به خاطر آورید و به پیمان من (۴) وفا کنید، [منهم] به پیمان [خود با] شما (۵) وفا می‌کنم؛ و تنها از [کیفر] من بترسید؛
۴۱- به آنچه نازل کرده‌ام، که کتاب شما را تصدیق می‌کند، باور آورید و نخستین منکر آن نباشید، و آیات مرا به بهایی ناچیز مفروشید و تنها از من پروا کنید؛

۴۲- و آگاهانه حق را به باطل میامیزید و آنرا کتمان نکنید.
۴۳- به نماز بایستید و زکات بدهید و همراه نمازگزاران نماز گزایید.

۴۴- آیا مردم را به نیکی فراموشی خوانید و خود را از یاد می‌برید (۶)؟ حال آنکه کتاب [آسمانی] می‌خوانید؛ چرا درک نمی‌کنید؟

۴۵- و [به هنگام مشکلات] از شکیبایی و نماز یاری جوید (۷)؛
و البته این [امر] دشوار است، [ولی] نه برای فروتنان،
۴۶- همانها که یقین دارند به لقای پروردگار خویش نایل خواهند شد (۸) و به پیشگاه او باز می‌گردند.

۴۷- ای دودمان یعقوب، نعمت مرا که بر شما ارزانی داشته‌ام و شما را [به موهبت توحید] بر مردم [زمانه] برتری دادم، به خاطر آورید؛

۴۸- و بترسید از روزی که هیچ کس بلاگردان دیگری نشود (۹) و هیچ شفاعتی از او پذیرفته نگردد و مجازات هیچ کس باز خرید نشود (۱۰) و آدمیان [از هیچ سو] مورد یاری قرار نگیرند (۱۱).

۱- در این رابطه به آیات ۱۲۷ انعام (۶)، ۲۸ رعد (۱۳) و ۲۷ و ۲۸ فجر (۸۹) توجه فرمایید؛ ضمناً معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۱۲۳ طه (۲۰) آمده است.

۲- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۳- به آیات ۴۹ و ۵۷ بقره (۲) و ۵ و ۶ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۴- اشاره به پیمانی که در آیات ۸۳ و ۸۴ بقره (همین سوره)، ۱۸۷ آل عمران (۳) و آیه ۱۲ مائده (۵) آمده است.

۵- همان آیه ۱۲ مائده (۵).

۶- به آیه ۲ صف (۶۱) توجه فرمایید.

۷- برای توجیه افزوده، این جمله را با آیه ۳۹ ق (۵۰) مقایسه فرمایید.

۸- منظور از «ظن» در اینجا یقین است؛ با بخش انتهایی آیه ۴ بقره (۲) مقایسه فرمایید.

۹- به آیات ۱۵ اسراء (۱۷) و نیمه اول ۱۸ فاطر (۳۵) توجه فرمایید.

۱۰- به آیه ۴۷ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۱۱- به آیه ۱۰ طارق (۸۶) توجه فرمایید.

۴۹- [به یاد آرید] آنگاه که شما را از [سلطه] فرعونیان نجات دادیم^(۱) که شما را به سختی آزار می دادند، پسرانتان را سر می بریدند و دخترانتان را زنده نگاه می داشتند؛ و در این [دشواریها و نجات]، آزمونی بزرگ از جانب پروردگارتان بود؛

۵۰- و هنگامی که دریا را به [محض ورود] شما شکافتیم^(۲)، آنگاه شما را نجات داده و فرعونیان را در برابر چشمانتان غرقه ساختیم^(۳)؛

۵۱- و [با این وجود] آنگاه که [برای نزول تورات] با موسی چهل شب میعاد نهادیم^(۴)، شما ستمگرانه در غیابش گوساله را [به پرستش] گرفتید^(۵)؛

۵۲- آنگاه پس از این [گناه] بر شما گذشت کردیم، بسا که سپاسگزار شوید.

۵۳- [به یاد آرید] آنگاه که به موسی کتاب و معیار تمیز [حق از باطل] عطا کردیم، بسا که هدایت یابید؛

۵۴- و زمانی را که موسی به قوم خود گفت: ای قوم من، شما با گرفتن گوساله [به خدایی]^(۶) بر خویش ستم کردید، اکنون به درگاه آفریدگار خود بازآیید و [هوای] نفس خود را بکشید^(۷)؛ که این [کار] نزد آفریدگارتان ستوده تر است؛ [چون پذیرفتید] خدا هم [به رحمت خود] بر شما بازگشت؛ که او بازپذیر و مهربان است؛

۵۵- و زمانی را که گفتید: ای موسی، [دعوی] تو را باور نخواهیم کرد، مگر اینکه خدا را آشکارا ببینیم^(۸) و [به گناه آن] صاعقه شما را فراگرفت^(۹)، در حالی که مشاهده می کردید.

۵۶- سپس [به درخواست موسی]^(۱۰) شما را پس از مرگتان برانگیختیم، بسا که سپاسگزار شوید؛

۵۷- و ابر را بر شما سایه گستردیم و بر [ای تغذیه] شما نعمتی گیاهی و نعمتی از گوشت پرندگان مقرر داشتیم؛ [و گفتیم] از نعمتهای پاکیزه که روزی شما کرده ایم بخورید؛ ولی آنها [با ناسپاسی و نافرمانی] بر ما ستمی نکردند، بلکه در حق خویش ستم می کردند.

۱- تحقیق بیان سرشار از توکل موسی است که در بحبوحه دشواریها، در حالی که به ظاهر هیچ روزنه امیدی وجود نداشت، خطاب به خاندان یعقوب اظهار داشت و در آیه ۱۲۸ اعراف (۷) آمده است.

۲- به آیات ۶۳ شعراء (۲۶) و ۷۷ طه (۲۰) توجه فرمایید؛ لازم به یادآوری است که منظور دریای احمر است.

۳- شرح غرق شدن فرعونیان را در آیات ۶۰-۶۶ شعراء (۲۶) ملاحظه فرمایید.

۴- مجموعه سی شب و ده شب است؛ شرح جزئیات را در آیه ۱۴۲ اعراف (۷) ملاحظه فرمایید.

۵- شرح کامل این ماجرا را در سوره طه (۲۰) آیات ۸۳ به بعد ملاحظه فرمایید.

۶- برای توجیه افزوده، به آیه ۸۸ طه (۲۰) توجه فرمایید؛ ضمناً جنس مجسمه گوساله را در آیه ۱۴۸ اعراف (۷) ملاحظه فرمایید.

۷- در مورد اثرات فاجعه بار پیروی از هوای نفس به آیات ۳۰ مائده (۵)، ۱۸ یوسف (۱۲) و ۴۳ فرقان (۲۵) مراجعه فرمایید.

۸- این جزایان به بیان دیگر در آیه ۱۵۳ نساء (۴) آمده است.

۹- آنها گروه هفتاد نفری بودند که موسی همراه خود به وعده گاه کوه طور برد و در آیه ۱۵۵ اعراف (۷) آمده است.

۱۰- برای توجیه افزوده و توضیح بیشتر، به آیه ۱۵۵ اعراف (۷) توجه فرمایید.

وَإِذْ قُلْنَا ادْخُلُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ فَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ شِئْتُمْ رَغَدًا
 وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُولُوا حِطَّةٌ نَغْفِرْ لَكُمْ خَطِيئَتَكُمْ
 وَسَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا قَوْلًا
 غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ فَأَنْزَلْنَا عَلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا رِجْزًا مِنَ
 السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٥٩﴾ وَإِذْ اسْتَسْقَى مُوسَى
 لِقَوْمِهِ فَقُلْنَا اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ فَانفَجَرَتْ مِنْهُ
 اثْنَا عَشَرَ عَيْنًا قَدْ عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ مَشْرِبَهُمْ كُفُورًا
 وَاشْرَبُوا مِنْ رِزْقِ اللَّهِ وَلَا تَعْنُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٦٠﴾
 وَإِذْ قُلْتُمْ يَا مُوسَى لَنْ نَصْبِرَ عَلَى طَعَامٍ وَاحِدٍ فَادْعُ لَنَا رَبَّكَ
 يُخْرِجْ لَنَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ مِنْ بَقْلِهَا وَقِشَيبِهَا وَفُومِهَا
 وَعَدَسِهَا وَبَصِلِهَا قَالَ أَتَسْتَبِدُّونَ بِالَّذِي هُوَ أَذْنُ
 يَأْتِيهِمْ هُوَ خَيْرٌ أَمْ هَلِطُوا بِمِصْرًا فَإِنَّ لَكُمْ مِمَّا سَأَلْتُمْ
 وَضُرِبَتْ عَلَيْهِمُ الذَّلِيلَةُ وَالْمَسْكَنَةُ وَبِئَاءُ وَبِغَضَبٍ مِنَ
 اللَّهِ ذَلِكُمْ بِأَنَّهُمْ كَانُوا يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ
 الَّذِينَ يَبْغِيْنَ بَغْيًا الْحَقِّ ذَلِكُمْ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٦١﴾

به خشم خدا گرفتار شدند؛ زیرا که آیات خدا را انکار و پیامبران را به ناحق می‌کشتند (۳)؛ این به سبب نافرمانی و تجاوزشان بود.

۵۸- [به یاد آرید] آنگاه که گفتیم: به این شهر (۱) وارد شوید و از [نعمتهای] آن از هر جا که خواهید، فراوان و گوارا بخورید و با خضوع و فروتنی از دروازه وارد شوید و بگویید: [خدایا، درخواست ما] آمرزش است، تا گناهانتان را ببیمازیم؛ و [البته] بر [پاداش] نیکوکاران خواهیم افزود.

۵۹- ولی ستمگران سخنی به کار بردند غیر از آنچه که به آنها گفته شده بود [و کلام استهزاآمیزی گفتند]، ما هم به کيفر انحرافشان، بلایی از آسمان بر آنها فرو فرستادیم (۲).

۶۰- و چون [باز به صحرا رسیدند] موسی برای قومش جویای آب شد، به او گفتیم: چوبدست خود را بر آن سنگ بزن! آنگاه دوازده چشمه از آن جاری شد و هر تیره آبشخور خویش را شناخت؛ [به آنها خطاب کردیم]: از روزی الهی بخورید و بیاشامید و در زمین تبهکارانه سرکشی نکنید؛

۶۱- و آنگاه که گفتید: ای موسی، ما نمی‌توانیم با یک نوع غذا سرکنیم، از پروردگارت بخواه تا از رویدنی‌های زمین از [قبیل] سبزی، خیار، گندم، عدس و پیاز برای ما برویاند؛ [موسی] گفت: آیا خوراک پست‌تر را به غذای بهتری [که دارید] ترجیح می‌دهید؟ پس، [از زندگی آزاد در دامن طبیعت] به شهری منتقل شوید که هرچه درخواست کرده‌اید هست؛ [ولی باید مانند گذشته به خدمت دیگران تن دردهید] و [سرنوشت] ذلت و درماندگی بر آنها مقرر شد و

۱- «قریه» در آیات قرآن غالباً به معنی شهر است؛ دو آیه ۷۷ و ۸۲ کهف (۱۸) را از نظر به‌کار رفتن دو کلمه «قریه» و «مدینه» در مورد یک موضوع واحد، با یکدیگر مقایسه فرمایید.

۲- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۳- زکریا و یحیی را کشتند (مجمع‌البیان) و قصد کشتن عیسی را هم داشتند، ولی موفق نشدند (۱۵۷ نساء).

۶۲- [از میان] کسانی که [به آیین اسلام] ایمان آورده‌اند و نیز یهودیان و مسیحیان و صابئان^(۱) آنانکه به خدا و روز واپسین باور دارند و به شایستگی عمل کنند، پاداش آنها نزد پروردگارشان محفوظ است؛ و ترس و اندوهی نخواهند داشت^(۲).

۶۳- [به یاد آرید] هنگامی که کوه طور را بر فرازتان افراشتیم و از شما پیمان گرفتیم که: آنچه [از احکام تورات]^(۳) به شما داده‌ایم، جدی بگیرید و مفاد آن را^(۴) به خاطر بسپارید، بسا که پرهیزکار شوید.

۶۴- ولی بعد [از آن همه عهد و پیمان] از این [فرمان] روی برتافتید؛ و اگر بخشایش و رحمت خدا بر شما نبود، در زمره زیانکاران بودید.

۶۵- مسلماً از [شرح حال] کسانی از خودتان آگاه شده‌اید که در [مورد حکم حرمت صید ماهی در روزهای] شنبه تجاوز کردند^(۵) و به آنها خطاب کردیم: بوزینه‌هایی مطرود باشید! ۶۶- و آن [عقوبت] را عبرتی برای معاصران و آیندگان قرار دادیم و [نیز] اندرزی برای پرهیزکاران.

۶۷- [به یاد آرید] هنگامی را که موسی به قوم خود [که در میانشان قتلی اتفاق افتاده بود و قاتل شناخته نمی‌شد] گفت: خدا می‌فرماید: گاوی ذبح کنید [تا کلید شناخت قاتل شود]؛ گفتند: ما را به تمسخر گرفته‌ای؟ گفت: [تمسخر کار

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّٰئِرِ وَالصَّٰبِغِينَ
مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ
عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ وَإِذْ
أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَا ءَاتَيْنَاكُمْ
بِقُوَّةٍ وَآذِكُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ ثُمَّ تَوَلَّيْتُمْ مِنْ
بَعْدِ ذَٰلِكُمْ فَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَكُنْتُمْ مِنَ
الْخَٰسِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ عَلِمْتُمُ الَّذِينَ ءَاعْتَدُوا مِنْكُمْ فِي السَّبْتِ
فَقُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَٰسِئِينَ ﴿٦٥﴾ فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِّمَا
بَيْنَ يَدَيْهَا وَمَا خَلْفَهَا وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾ وَإِذْ قَالَ
مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَذْبُحُوا بَقَرَةً قَالُوا أَنَّىٰ نَذْبُهَا
هُزُوا قَالَ أَعُوذُ بِاللَّهِ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا
أَدْعُ لِنَارِكَ يَبْنَىٰ لَنَا مَا هِيَ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقَرَةٌ لَّا فَارِضٌ
وَلَا بِكِرْءٍ عَوَانٌ بَيْنَ ذَٰلِكَ فَافْعَلُوا مَا تُؤْمَرُونَ ﴿٦٨﴾
قَالُوا أَدْعُ لِنَارِكَ يَبْنَىٰ لَنَا مَا لَوْ نَهَا قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ
إِنَّهَا بَقَرَةٌ صَفْرَاءٌ فَاقِعٌ لَّوْنُهَا تَسْرُ النَّظِيرِينَ ﴿٦٩﴾

جاهلان است و] به خدا پناه می‌برم از اینکه در زمره جاهلان باشم.

۶۸- گفتند: از پروردگارت بخواه تا برایمان روشن کند که آن چگونه [گاوی] است؛ گفت: او می‌فرماید: گاوی است نه سالخورده و نه نوپا، [بلکه] میان سال؛ اکنون آنچه فرمان یافته‌اید اجرا کنید.

۶۹- [باز] گفتند: از پروردگارت بخواه تا برای ما روشن کند که رنگش چگونه است؟ پاسخ داد: او می‌فرماید: گاوی است زرد به رنگ زرین که [هیئتش] بینندگان را شاد می‌کند.

۱- سیاق آیه حاکی است که آنها گروهی خداپرست بودند که عرب در آن زمان آنها را می‌شناخته است. استاد خرمشاهی در کتاب «قرآن پژوهی» به نقل از دایرة المعارف اسلام و دایرة المعارف ادبایان (هر دو به انگلیسی) گفته است: گروهی از اهل کتاب بودند که یحیی را پیامبر خود می‌دانستند و در بین‌النهرین سکونت داشتند.

۲- به آیات ۱۲۷ انعام (۶) و ۲۷ و ۲۸ فجر (۸۹) توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۲۳ طه (۲۰) آمده است.

۳- از نظر توجیه افزوده، با آیه ۱۴۵ اعراف (۷) مقایسه فرمایید.

۴- برخی از موضوعات پیمان را در آیات ۸۳ و ۸۴ بقره (۲) و ۱۲ مائده (۵) ملاحظه فرمایید.

۵- در آیه ۱۶۳ اعراف (۷) توضیح بیشتری آمده، ولی در این آیه به اختصار بیان شده است.

۷۰- گفتند: از پروردگارت [باز هم] بخواه تا چگونگی گاو را [از هر جهت] برای ما روشن کند، که [هنوز] گاو بر ما مشتبه است و ان شاء الله متوجه خواهیم شد.

۷۱- موسی گفت: خدا می فرماید: گاوی است نه چنان رام که زمین را شخم بزند و یا کشتزار آب بدهد؛ [اما] تندرست و بدون خط و خال؛ [در اینجا بناچار] گفتند: حالا حق [مطلب] را ادا کردی؛ آنوقت گاو [مورد نظر] را کشتند، [ولی] نزدیک بود [باز هم] انجام ندهند.

۷۲- [این همه] زمانی بود که نفسی را به قتل رسانده بودید و یکدیگر را متهم کرده در مورد آن نزاع برپا می کردید؛ و خدا می خواست رازی را که پنهان می داشتید آشکار کند.

۷۳- سپس گفتیم: مقتول را به پاره ای از [اعضای] گاو [قربانی] بزنید [تا زنده شود و قاتل خویش را معرفی کند]؛ خدا مردگان را نیز این گونه زنده می کند و نشانه های [قدرت] خویش را به شما می نمایاند، بسا که درک کنید.

۷۴- پس از آن [با وجود این معجزه بزرگ] دل های شما سخت شد، مثل سنگ، بلکه سخت تر! چه آنکه پاره ای از سنگهاست که نهرها از آن به جریان افتد؛ و پاره ای دیگر می شکافد و [چشمه های] آب از آن می جوشد؛ و بعضی از آنها از مهابت (۱) خدا [از فراز کوهساران] به زیر می افتد (۲)؛ [ولی دل های شما خالی از خوف خدا و عواطف است] و خدا از آنچه می کنید غافل نیست.

قَالُوا ادْعُ لِنَارِكَ يَبِينُ لَنَا مَا هِيَ إِنَّ الْبَقْرَ تَشْبَهُ عَلَيْنَا وَإِنَّا
 إِن شَاءَ اللَّهُ لَمُهْتَدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالَ إِنَّهُ يَقُولُ إِنَّهَا بَقْرَةٌ لَّا ذَلُولٌ
 تُثِيرُ الْأَرْضَ وَلَا تَسْقِي الْحَرْثَ مُسَلَّمَةٌ لَّا شِيَةَ فِيهَا قَالُوا
 أَفَلَن نَّجِئَ بِالْحَقِّ فَنُذِخُوا وَمَا كَادُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧١﴾ وَإِذْ
 قُلْنَا نَفْسًا فَادْرَأْهَا فِيهَا وَاللَّهُ مُخْرِجٌ مَّا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾
 فَقُلْنَا اضْرِبُوهُ بِبَعْضِهَا كَذَلِكَ يُحْيِي اللَّهُ الْمَوْتَى وَيُرِيكُمْ
 آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٧٣﴾ ثُمَّ قَسَتْ قُلُوبُكُمْ مِّنْ بَعْدِ ذَلِكَ
 فَهِيَ كَالْحِجَارَةِ أَوْ أَشَدُّ قَسْوَةً وَإِنَّ مِنَ الْحِجَارَةِ لَمَا يَتَفَجَّرُ
 مِنْهُ الْأَنْهَارُ وَإِنَّ مِنْهَا لَمَا يَشْقُقُ فَيُخْرِجُ مِنْهُ الْمَاءَ وَإِنَّ
 مِنْهَا لَمَا يَهْبِطُ مِنْ خَشْيَةِ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ
 ﴿٧٤﴾ أَفَنظَمُونَ أَن يُؤْمِنُوا بِالْكِتَابِ وَقَدْ كَانُوا قَرِيبًا مِّنْهُمْ
 يَسْمَعُونَ كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ يُحَرِّفُونَهُ مِن بَعْدِ مَا عَقَلُوهُ
 وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَإِذْ لَقُوا الَّذِينَ ءَامَنُوا قَالُوا ءَأَمْنَا
 وَإِذَا خَلَا بِبَعْضِهِمْ إِلَىٰ بَعْضٍ قَالُوا أَتُحَدِّثُونَهُم بِمَا فَتَحَ
 اللَّهُ عَلَيْكُمْ لِيُحَاوِرَكُمْ بِهِ عِنْدَ رَبِّكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٧٦﴾

۷۵- آیا انتظار دارید که [یهودیان] به خاطر [دعوت] شما ایمان آورند، در حالی که گروهی از [پیشوایان] آنها کلام خدا را [از تورات] می شنیدند و با آنکه آن را درک می کردند، آگاهانه تحریفش می نمودند.

۷۶- وقتی افراد با ایمان را ملاقات می کنند، می گویند: [ما هم] ایمان آورده ایم و چون با یکدیگر به خلوت نشینند، [به ملامت] می گویند: چرا آنچه [از خصوصیات پیامبر که در تورات آمده] و [خدا] [راه آگاهی از] آن را بر شما گشوده است، با مسلمانان در میان می گذارید تا به وسیله آن در پیشگاه پروردگارتان با شما به محاجّه برخیزند؟ چرا درک نمی کنید؟

۱- به زیر نویس آیه ۲۸ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

۲- بعضی از مفسران، از جمله طبرسی، عقیده دارند اشاره به قسمتی از کوه طور است که در اثر تجلی خدا فروریخت و در آیه ۱۴۳ اعراف (۷) آمده است.

۷۷- مگر نمی دانند که خدا هر چه پنهان و آشکار کنند، می داند (۱)؟

۷۸- پاره‌ای از آنها آموزش ندیده‌هایی هستند که کتاب [خدا] را جز خیالاتی خام نمی دانند (۲) و فقط پیر و گمانند.

۷۹- وای بر آنها که به دست خویش کتاب را با تحریف می نویسند و می گویند از جانب خدا [نازل شده] است تا در برابر آن بهای ناچیزی به چنگ آورند؛ وای بر آنها از آنچه دستا نشان نوشته و وای بر آنها از آنچه به دست می آورند.

۸۰- [یهودیان] گفتند: آتش [دوزخ] جز چند روزی معین به ما نخواهد رسید؛ بگو: مگر با خدا [چنین] پیمانی بسته‌اید که خدا هم پیمان نشکند؟ یا چیزی را که [بدرستی] نمی دانید به خدا نسبت می دهید؟

۸۱- آری، آنان که مرتکب خطا شوند و آثار گناه سراسر وجودشان را فراگیرد؛ جاودانه دوزخی اند.

۸۲- ولی مؤمنان نیکوکار، جاودانه بهشتی اند.

۸۳- [به یاد آرید] زمانی را که از دودمان یعقوب پیمان گرفتیم که: جز خدا را بندگی نکنید؛ و نسبت به پدر و مادر، خویشاوندان، یتیمان و بینوایان نیکی کنید و با مردم سخن نیکو بگویید و به نماز بایستید و زکات بدهید؛ ولی جز اندکی از شما (۳)، با حالت اعراض [از حق، از پیمان ما] روی بر تافتید.

أَوْ لَا يَعْلَمُونَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٧﴾
وَمِنْهُمْ أُمِّيُونَ لَا يَعْلَمُونَ الْكِتَابَ إِلَّا أَمَانِي وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٧٨﴾ قَوْلٌ لِلَّذِينَ يَكْتُبُونَ الْكِتَابَ بِأَيْدِيهِمْ
ثُمَّ يَقُولُونَ هَذَا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لِيَشْتَرُوا بِهِ ثَمَنًا قَلِيلًا
قَوْلٌ لَهُمْ مِمَّا كُتِبَتْ أَيْدِيهِمْ وَقَوْلٌ لَهُمْ مِمَّا يَكْسِبُونَ
﴿٧٩﴾ وَقَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَةً قُلْ
أَتَّخَذْتُمْ عِنْدَ اللَّهِ عَهْدًا فَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ عَهْدَهُ ۗ أَمْ تَقُولُونَ
عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٠﴾ بَلَى مَنْ كَسَبَ سَيِّئَةً
وَأَحْطَتْ بِهَا خَطِيئَتُهُ فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ
فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٨٢﴾ وَإِذْ
أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ لَا تَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ وَبِالْوَالِدَيْنِ
إِحْسَانًا وَذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَقُولُوا
لِلنَّاسِ حُسْنًا وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ ثُمَّ
تَوَلَّيْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْكُمْ وَأَنْتُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٨٣﴾

۱- به آیه ۷ طه (۲۰) توجه فرمایید.

۲- اشاره به خیالات خامی است که در آیات ۸۰ و ۱۱۱ بقره (۲) و ۱۸ مائده (۵) آمده است.

۳- این گروه قلیل در آیه ۱۵۹ اعراف (۷) توصیف شده‌اند.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ لَا تَسْفِكُونَ دِمَاءَكُمْ وَلَا تُخْرِجُونَ
 أَنْفُسَكُمْ مِنْ دِيَارِكُمْ ثُمَّ أَقْرَرْتُمْ وَأَنْتُمْ تَسْهَدُونَ ﴿٨٤﴾
 ثُمَّ أَنْتُمْ هُنَّوَلَاءَ تَقْتُلُونَ أَنْفُسَكُمْ وَتُخْرِجُونَ فَرِيقًا
 مِنْكُمْ مِنْ دِيَارِهِمْ تَظَاهَرُونَ عَلَيْهِمْ بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ
 وَإِن يَأْتُوكُمْ أُسْرَى تَفْذَرُوهُمْ وَهُوَ مُحْرَمٌ عَلَيْكُمْ
 إِخْرَاجُهُمْ أَفْتَوْا مُنُونٌ بِبَعْضِ الْكِتَابِ وَتَكْفُرُونَ
 بِبَعْضٍ فَمَا جَزَاءُ مَنْ يَفْعَلُ ذَلِكَ مِنْكُمْ إِلَّا خِزْيٌ
 فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يُرَدُّونَ إِلَىٰ أَشَدِّ الْعَذَابِ
 وَمَا اللَّهُ بِغَفِيلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٨٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ اشْتَرُوا
 الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ فَلَا يَخْفُفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ
 يُنصَرُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ وَقَفَّيْنَا مِنْ
 بَعْدِهِ بِالرُّسُلِ وَآتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ
 بِرُوحِ الْقُدُسِ أَفَكُلَّمَا جَاءَكُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنْفُسُكُمْ
 اسْتَكْبَرْتُمْ فَفَرِيقًا كَذَّبْتُمْ وَفَرِيقًا تَقْتُلُونَ ﴿٨٧﴾ وَقَالُوا
 قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ لَعَنَهُمُ اللَّهُ بِكُفْرِهِمْ فَقَلِيلًا مَّا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾

۸۴- و هنگامی که از شما پیمان گرفتیم که: [بیهوده] خون یکدیگر را نریزید و یکدیگر را از سرزمین خود آواره نسازید؛ سپس [به این پیمان] اقرار کردید در حالی که [به درستی آن] گواهی می دادید.

۸۵- ولی [با این عهد و اقرار] همین شما یکدیگر را می کشید و گروهی از خودتان را از سرزمین خویش آواره می کنید، [در حالی که] بر ضد آنها به گناه و تجاوز همداستان می شوید؛ و اگر [تبعیدشده ها] در حال اسارت نزد شما آیند، [در برابر آزادی شان] غرامت می دهید، حال آنکه بیرون راندنشان [که منجر به اسارتشان شده است، از آغاز] بر شما ناروا بود؛ چرا پاره ای از [احکام] کتاب [خدا] را می پذیرید و برخی دیگر را انکار می کنید؟ سزای هر که از شما که چنین کند، جز رسوایی در زندگی دنیا^(۱) نیست و روز رستاخیز هم به سخت ترین عذاب باز برده خواهند شد؛ و خدا از آنچه می کنید غافل نیست.

۸۶- آنان کسانی هستند که زندگانی دنیا را به [بهای] آخرت خریده اند، از این روی عذابشان سبک نخواهد شد و [از هیچ سو] مورد یاری قرار نخواهند گرفت.

۸۷- به موسی کتاب [تورات] را دادیم و از پی او پیامبرانی [دیگر] فرستادیم و به عیسی فرزند مریم نشانه های روشن دادیم و او را توسط جبرئیل^(۲) نیرومند کردیم؛ چرا هر گاه

پیامبری پیامی خلاف پسند نفس شما آورد، گردن افراختید؛ گروهی را دروغ پرداز شمردید و گروهی را به قتل رساندید؟
 ۸۸- گفتند: قلبهای ما در پرده^(۳) است؛ [نه]، بلکه خدا آنها را به خاطر انکارشان نفرین کرده است و بندرت ایمان می آورند.

۱- به زیر نویس آیه ۱۰۱ یوسف (۱۲) در مورد برابری تکرار دو کلمه دنیا و آخرت در قرآن مراجعه فرمایید.

۲- روح القدس نام دیگر جبرئیل است؛ آیات ۱۰۲ نحل (۱۶) و ۹۷ بقره (۲) را با یکدیگر مقایسه فرمایید.

۳- مشابه این عذر را به بیان دیگر، همشهریان شعیب آوردند که در نیمه اول آیه ۹۱ هود (۱۱) آمده است؛ و پاسخ همه این عذرترانشان در آیه ۱۳۸ آل عمران (۳) آمده است.

۸۹- و چون کتابی از جانب خدا بر آنها رسید که کتابشان را تصدیق می کرد، و با آنکه از قبل [به انتظار رسیدن این کتاب] امید پیروزی بر انکارورزان داشتند، همین که آیین جدید که [از قبل] برای آنها شناخته شده بود (۱) بر آنها عرضه شد، انکارش کردند! نفرین خدا بر آن انکارورزان.

۹۰- خود را به بد بهایی فروختند، که کتابی را که خدا نازل کرده است، انکار کردند، آن هم با انگیزه حسد و سرکشی که چرا خدا بخشایش خویش را بر هر که از بندگان خود که بخواهد، ارزانی می دارد [و به دودمان یعقوب اختصاص نداده است؛ به واسطه این حسد] بیش از پیش به خشم [خدا] گرفتار شدند؛ و انکارورزان عذابی ذلت بار [در انتظار] دارند.

۹۱- و چون به آنها گفته شود: به قرآنی که خدا نازل کرده است ایمان آورید، می گویند: [تنها] به تورات که بر خود ما نازل شده است ایمان داریم و غیر آن را انکار می کنند؛ در حالی که قرآن سخنی است حق و کتاب آنان را تصدیق می کند؛ به آنها بگو: اگر شما [واقعاً به کتاب خود] ایمان دارید، چگونه در گذشته پیامبران خدا [مثل یحیی] را به قتل می رساندید.

۹۲- موسی نشانه های روشن برای [هدایت] شما آورده (۲)، [با این همه] شما ستمگرانه در غیابش (۳) گوساله را [به پرستش] گرفتید (۴)!

۹۳- [به یاد آرید] هنگامی که کوه طور را بر فرازتان افراشتیم و از شما پیمان گرفتیم که: آنچه [از احکام تورات] (۵) به شما داده ایم، جدی بگیرید و [به کلام خدا] گوش فرادهید؛ گفتند: شنیدیم و نافرمانی کردیم و بر اثر کفرورزیشان، [مهر] گوساله در دلشان سرشته شد؛ [به آنها] بگو: اگر [دعوی] ایمان دارید، ایمانتان فرمانهای بدی به شما می دهد.

وَلَمَّا جَاءَهُمْ كِتَابٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ وَكَانُوا مِن قَبْلُ يَسْتَفْتِحُونَ عَلَى الَّذِينَ كَفَرُوا فَلَمَّا جَاءَهُمْ مَّا عَرَفُوا كَفَرُوا بِهِ فَلَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٨٩﴾
بِسْمَا أَشْرَوْا بِهِ أَنفُسَهُمْ أَن يَكْفُرُوا بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ بَعِيًّا أَن يُنَزِّلَ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۗ فَبَاءُوا وَبِعْضِبِ عَلَىٰ غَضَبٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٩٠﴾
وَإِذِ قِيلَ لَهُمَّ إِنَّمَا أَنزَلَ اللَّهُ قَالُوا تُوْمِنُ بِمَا أَنزَلَ عَلَيْنَا وَيَكْفُرُونَ بِمَا وَرَاءَهُ، وَهُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَهُمْ قُلْ فَلِمَ تَقْتُلُونَ أَنْبِيَاءَ اللَّهِ مِن قَبْلُ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٩١﴾
وَلَقَدْ جَاءَكُمْ مُوسَىٰ بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ أَخَذْتُمُ الْعِجْلَ مِن بَعْدِهِ وَأَنْتُمْ ظَالِمُونَ ﴿٩٢﴾
وَإِذْ أَخَذْنَا مِيثَاقَكُمْ وَرَفَعْنَا فَوْقَكُمُ الطُّورَ خُذُوا مَاءَ آتَيْنَكُم بِقُوَّةٍ وَأَسْمِعُوا قَالُوا سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَأَشْرَبُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْعِجْلَ بِكُفْرِهِمْ قُلْ بِسْمَايَا مُّرْكُم بِهِ إِيْمَانُكُمْ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٩٣﴾

۱- چنان می شناختند که در آیات ۱۴۶ بقره (همین سوره) و ۲۰ انعام (۶) توصیف شده است.
۲- این نشانه ها را در آیات ۱۰۷ و ۱۰۸ اعراف (۷) و ۶۳ شعراء (۲۶) ملاحظه فرمایید.
۳- بعد از رفتن موسی به کوه طور؛ به آیه ۵۱ بقره (۲) مراجعه فرمایید.
۴- شرح کامل این ماجرا را در آیات ۸۳ به بعد طه (۲۰) ملاحظه فرمایید.
۵- از نظر توجیه افزوده، با آیه ۱۴۵ اعراف (۷) مقایسه فرمایید.

قُلْ إِنْ كَانَتْ لَكُمْ الدَّارُ الْآخِرَةُ عِنْدَ اللَّهِ خَالِصَةً مِّنْ دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤﴾
 وَلَنْ يَتَمَنَّوْهُ أَبَدًا بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿١٥﴾
 وَلَنَجْذِثَّهُمْ أَحْرَصَ النَّاسِ عَلَى حَيَاتِهِ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا يَوَدُّ أَحَدُهُمْ لَوْ يُعَمَّرُ أَلْفَ سَنَةٍ وَمَا هُوَ بِمُزَحَّزَجَةٍ مِنَ الْعَذَابِ أَنْ يُعَمَّرَ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ قُلْ
 مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِجِبْرِيلَ فَإِنَّهُ نَزَّلَهُ عَلَى قَلْبِكَ بِإِذْنِ اللَّهِ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَهُدًى وَبُشْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾
 مَنْ كَانَ عَدُوًّا لِلَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَرُسُلِهِ وَجِبْرِيلَ وَمِيكَالَ فَإِنَّ اللَّهَ عَدُوٌّ لِلْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾ وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا
 إِلَيْكَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَمَا يَكْفُرُ بِهَا إِلَّا الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾
 أَوْ كَلَّمَآ عَهْدًا وَعَهْدًا تَبَدَّلَهُ فَرِيقٌ مِّنْهُمْ بَلْ أَكْرَهُمُ
 لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَمَّا جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُصَدِّقٌ لِّمَا مَعَهُمْ بَدَّ فَرِيقٌ مِّنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ
 كِتَابَ اللَّهِ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ كَانْتَهُمُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾

کتابشان را تصدیق می کرد، گروهی از اهل کتاب، کتاب خدا را [رها و] پشت سر افکندند [و به نویدهای کتابشان در مورد ظهور پیغمبر جدید بی توجه شدند]، گویی [حقیقت را] نمی دانند.

۹۴- بگو: اگر [بهشت و] سرای آخرت نزد خدا ویژه شماست نه سایر مردم^(۱)، پس آرزوی مرگ کنید، اگر راست می گویند.

۹۵- و [الی] آنها به خاطر رفتار گذشته خود هرگز آرزوی مرگ نخواهند کرد؛ و خدا به [حال] ستمگران داناست.

۹۶- آنها را حریص ترین مردم به زندگی [دنیا] خواهی یافت و [حتی حریص تر] از مشرکان؛ هر یک از آنها دوست دارد که به او هزار سال عمر داده شود، با آنکه زندگی دیرپا داشتن هم او را از عذاب دور نخواهد ساخت^(۲)؛ و خدا به آنچه می کند بیناست.

۹۷- بگو: هر که جبرئیل را دشمن می دارد، [آگاه باشد که] او برابر اذن خدا قرآن را به قلب تو نازل کرده است که کتب پیشین را تصدیق می کند و برای افراد باایمان راهنمایی و بشارتی است.

۹۸- هر که دشمن خدا و فرشتگان و پیامبران و جبرئیل و میکائیل باشد، [بداند که] خدا دشمن انکارورزان است.

۹۹- محققاً آیات روشنگری بر تو نازل کردیم؛ و جز منحرفان کسی نسبت به آنها انکار نمی ورزد.

۱۰۰- چرا هر گاه پیمانی بستند، گروهی از آنها آن را پشت سر افکندند [و پیمان شکستند]^(۳)؟ [نه تنها عهد شکستند]، بلکه بیشترشان ایمان نمی آورند.

۱۰۱- و چون پیامبری از جانب خدا به سراغ آنان آمد که

۱- با آیه ۱۱۱ بقره (۲) مقایسه فرمایید.

۲- معنی و مفهوم این عبارت به بیان دیگری در آیات ۲۰۵-۲۰۷ شعراء (۲۶) آمده است.

۳- بیان عهدشکنی در برابر پیامبر (ص) است؛ به آیات ۵۵ و ۵۶ انفال (۸) توجه فرمایید.

۱۰۲- [یهودیان کتاب خدا را رها کردند] و پیرو افسانه‌هایی شدند که شیطان صفتان در [عصر] فرمانروایی سلیمان [می ساختند و] می خواندند [که مُلک پهناورش از راه جادو مسخر وی شده است]؛ در حالی که سلیمان [دست به جادو نیالود و] کفر نورزید، ولی شیطان صفتان [زمان او] همه کفر ورزیدند که به مردم جادوگری می آموختند و [نیز] آنچه را که بر دو فرشته «هاروت» و «ماروت» در بابل^(۱) الهام شده بود [پیروی کردند]؛ حال آنکه آن دو فرشته چیزی به کسی نمی آموختند، مگر آنکه [قبلاً به طریق اندرزا] تصریح می کردند که: ما فقط [وسیله] آزمایش [مردم] هستیم؛ پس [از آنچه آموخته‌ای سوء استفاده و] کفرورزی مکن [و جادوگران را معجزه گر تلقی ننما. ولی یهودیان] از آن دو فرشته، جادویی می آموختند که با آن میان مرد و همسرش جدایی افکنند؛ و آنها به وسیله آن [جادو] جز به اذن خدا به کسی زیان نمی رساندند [و تنها زوج‌هایی را به دام انداختند که خود مستوجب کیفر بودند] و چیزی را می آموختند که به زیان خودشان بود نه به سودشان؛ و مسلماً دانسته‌اند هر که خریدار این [جادوها] باشد، در آخرت بهره‌ای نخواهد داشت؛ کاش می دانستند که در برابر بد بهایی خود را فروختند^(۲).

۱۰۳- [و] کاش می دانستند اگر ایمان آورده و پرهیزکار

وَاتَّبِعُوا مَا تَنَلُوا الشَّيْطَانِ عَلَىٰ مُلْكِ سُلَيْمَانَ وَمَا كَفَرَ سُلَيْمَانُ وَلَٰكِنَّ الشَّيْطَانَ كَفَرُوا يَعْلَمُونَ النَّاسَ السِّحْرَ وَمَا أُنزِلَ عَلَى الْمَلَكَيْنِ بِبَابِلَ هَرُوتَ وَمَرْوَتَ وَمَا يَعْلَمَانِ مِنْ أَحَدٍ حَتَّى يَقُولَا إِنَّمَا نَحْنُ فِتْنَةٌ فَلَا تَكْفُرْ فَيَتَعَلَّمُونَ مِنْهُمَا مَا يُفَرِّقُونَ بِهِ بَيْنَ الْمَرْءِ وَزَوْجِهِ وَمَا هُمْ بِضَارِّينَ بِهِ مِنْ أَحَدٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَيَتَعَلَّمُونَ مَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَلَقَدْ عَلِمُوا لَمَنِ اشْتَرَاهُ مَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ خَلْقٍ وَلَيْسَ مَا شَرَوْا بِهِ أَنفُسَهُمْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿۱۰۲﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَمَثُوبَةٌ مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ خَيْرٌ لَّو كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿۱۰۳﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقُولُوا رَاعِنَا وَقُولُوا إِنظُرْنَا وَاسْمَعُوا وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱۰۴﴾ مَا يُوَدُّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِنَابِ وَلَا الْمُشْرِكِينَ أَنْ يُنَزَّلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ خَيْرٍ مِّنْ رَبِّكُمْ وَاللَّهُ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿۱۰۵﴾

می شدند، پاداشی [که] از جانب خدا [می گرفتند] بهتر بود.

۱۰۴- ای مؤمنان! [هنگام تکلم با پیامبر] نگویید: «راعنا»^(۳) [زیرا این واژه‌ای است دوپهلوی و دستاویز یهودیان برای استهزا قرار گرفته است]^(۴)؛ بگویید: «انظرننا»^(۵) و [به آیات قرآن] گوش فرا دارید؛ که انکارورزان [و استهزاکنندگان] عذابی دردناک [در انتظار] دارند.

۱۰۵- انکارورزان اهل کتاب و مشرکین دوست نمی دارند که خیری از [جانب] پروردگارتان بر شما برسد؛ حال آنکه خدا هر که را بخواهد [و شایسته بدانند] به رحمت خویش اختصاص دهد، که خدا بخشایش عظیم دارد.

۱- بابل شهر قدیمی بوده در بین‌النهرین کنار فرات، ۸۸ کیلومتری جنوب بغداد (اعلام قرآن).

۲- علامه طباطبایی با یک حساب ساده ریاضی گفته است: این آیه به شکلهای مختلف متجاوز از یک میلیون حالت تبیین شده است (دقیقاً ۱۲۵۹۷۱۲ حالت). شادروان مهندس عباس تاج، در مورد این آیه عقیده داشت بعضی از جملات این آیه معترضه است و باید در داخل پرانتز فرض شود. این جملات معترضه داخل پرانتز، برای رفع شبهاتی است که ممکن است به ذهن خواننده برسد و قرائت آن بدون جمله‌های معترضه، مفهومی صریح و روشن و سراسر است، به شرح زیر: واتبعوا ما تنلوا الشیاطین علی ملک سلیمان (و ما کفر سلیمان و لکن الشیاطین کفروا یعلمون الناس السحر) و ما انزل علی ملکین ببابل هاروت و ماروت (و ما یعلمان عن احد حتی یقولا انما نحن فتنه فلا تکفر) فیتعلمون منهما ما یفرقون به بین المرء و زوجته (و ما هم بضارین به من احد الا باذن الله) و یتعلمون ما یضرهم و لا ینفعمهم (و لقد عملوا لمن اشتریه ما له فی الآخرة من خلاق) و لیس ما شروا به انفسهم لو کانوا یعلمون؛ والله اعلم.

۳- ما را رعایت کن.

۴- به بیان دیگر و توضیح بیشتر در آیه ۴۶ نساء (۴) آمده؛ به زیرنویس آیه ۴۶ نساء هم توجه فرمایید.

۵- ناظر احوال ما باش.

﴿ مَا نَسَخَ مِنْ آيَةٍ أَوْ نُنسِهَا نَأْتِ بِخَيْرٍ مِمَّا أَوْمَرَتْهَا ﴾
 أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٠٦﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ
 مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا لَكُمْ مِّنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ
 وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١٠٧﴾ أَمْ تُرِيدُونَ أَن تَسْأَلُوا رَسُولَكُمْ
 كَمَا سَأَلَ مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ وَمَن يَتَّبِعِ الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ
 فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٠٨﴾ وَكَثِيرٌ مِّنْ أَهْلِ
 الْكِتَابِ لَوْ يَرُدُّونَكُمْ مِّنْ بَعْدِ إِيمَانِكُمْ كُفَّارًا حَسَدًا
 مِّنْ عِنْدِ أَنفُسِهِمْ مِّنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّ لَهُمُ الْحَقُّ فَاعْتُوا
 وَأَصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ
 ﴿١٠٩﴾ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَمَا تُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ
 مِّنْ خَيْرٍ يَّجِدُوهُ عِنْدَ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ
 ﴿١١٠﴾ وَقَالُوا لَن يَدْخُلَ الْجَنَّةَ إِلَّا مَن كَانَ هُودًا أَوْ نَصْرِيًّا
 تِلْكَ أَمَانِيُّهُمْ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ إِن كُنْتُمْ
 صَادِقِينَ ﴿١١١﴾ بَلَىٰ مَن أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ
 فَلَهُ أَجْرُهُ عِنْدَ رَبِّهِ ۖ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١١٢﴾

۱۱۲- آری، هر که وجود خود را تسلیم خدا کرده و نیکوکار باشد، پاداش او نزد پروردگارش محفوظ است و [چنین افرادی] ترس و اندوهی نخواهند داشت (۵).

۱۰۶- هر آیتی را یکسره برداریم و یا از خاطرها ببریم، بهتر از آن یا همانندش را می‌آوریم (۱)؛ مگر ندانسته‌ای که خدا بر هر کاری تواناست؟

۱۰۷- مگر ندانسته‌ای که خداست که فرمانروایی آسمانها و زمین خاص اوست؛ و در برابر خدا هیچ کارساز و یآوری نخواهید داشت؟

۱۰۸- مگر می‌خواهید از پیامبرتان همان درخواست [نامعقول] را بکنید که قبلاً از موسی شده بود (۲) [و از ایمان سر باز زنید]؟ مسلماً هر که انکار را با ایمان [خود] مبادله کند، راه درست را گم کرده است.

۱۰۹- بسیاری از اهل کتاب از حسادتی که در نهاد آنهاست، دوست دارند که شما را پس از ایمانتان، به انکار بازگردانند، با آنکه حقیقت بر آنها روشن شده است؛ [از حسادتشان] گذشت و چشم‌پوشی کنید تا خدا فرمان خویش را [در میان] آورد (۳)؛ که او بر هر کاری تواناست.

۱۱۰- به نماز بایستید و زکات بپردازید؛ و هر نیکویی که برای خود پیش می‌فرستید، [پاداش] آن را نزد خدا بازمی‌یابید (۴)؛ که خدا محققاً به آنچه می‌کنید بیناست.

۱۱۱- [یهودیان] گفتند: هرگز کسی جز یهود به بهشت داخل نخواهد شد، و [مسیحیان گفتند:] جز مسیحیان؛ این آرزوی [خام] آنهاست؛ بگو: اگر راست می‌گویید دلالتان را بیاورید.

۱- به آیه ۱۰۱ نحل (۱۶) توجه فرمایید.
 ۲- اشاره به درخواست نامعقول یهودیان از موسی است که در آیه ۵۵ بقره (۲) و ۱۵۳ نساء (۴) آمده است.
 ۳- این فرمان را در آیه ۳۹ حج (۲۲) ملاحظه فرمایید.
 ۴- به آیه ۱۱۱ توبه (۹) توجه فرمایید.
 ۵- در این رابطه به آیات ۱۲۷ انعام (۶)، ۲۸ رعد (۱۳) و ۲۷ و ۲۸ فجر (۸۹) توجه فرمایید؛ ضمناً معنی و مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۲۳ طه (۲۰) آمده است.

۱۱۳- یهودیان بر این دعویند که مسیحیان هیچ ارزشی [نزد خدا] ندارند و مسیحیان نیز بر این دعوی که یهودیان، در حالی که [هر دو دسته] کتاب [آسمانی] را می خوانند [و باید از این تعصبات برکنار باشند]. مردم ناآگاه نیز همین سخن ایشان را گفتند و خدا روز رستاخیز در موارد اختلافشان داوری خواهد کرد.

۱۱۴- کیست ستمکارتر از آنکه [با تعصبات جاهلانه خویش] نگذارد نام خدا در مساجد یاد شود و اهتمام در ویرانی آنها کند؟ آنها حق ندارند به مساجد درآیند، مگر آنکه بر خود [از مقاصد شوم خویش] ترسان باشند؛ آنها در دنیا رسوایی و در آخرت نیز عذابی بزرگ خواهند داشت.

۱۱۵- مشرق و مغرب [و همه جهات] متعلق به خداست، پس به هر طرف رو کنید، همان جا روی خداست؛ بی گمان خدا فراخی بخش و داناست.

۱۱۶- [یهودیان و مسیحیان] گفتند: خدا فرزندی برگزیده است (۱)، او منزّه [از این نسبتها] است؛ هر چه [او هر که] (۲) در آسمانها و زمین است متعلق به اوست و همه فرمانبردار او هستند.

۱۱۷- پدیدآورنده آسمانها و زمین است؛ و چون امری را مقرر دارد، فقط به آن می گوید: باش، و می شود.

۱۱۸- افراد نادان اعتراض داشتند که: چرا خدا با ما سخن

وَقَالَتِ الْيَهُودُ لَيْسَتِ النَّصْرَىٰ عَلَىٰ شَيْءٍ وَقَالَتِ النَّصْرَىٰ لَيْسَتِ الْيَهُودُ عَلَىٰ شَيْءٍ وَهُمْ يَتْلُونَ الْكِتَابَ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ مِثْلَ قَوْلِهِمْ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ مَنَعَ مَسْجِدَ اللَّهِ أَنْ يُذْكَرَ فِيهَا اسْمُهُ وَسَعَىٰ فِي خَرَابِهَا أُولَٰئِكَ مَا كَانَ لَهُمْ أَنْ يَدْخُلُوهَا إِلَّا خَافِيَةً لَّهُمْ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١٤﴾ وَاللَّهُ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ فَأَيْنَمَا تُولُوا فَتَمَّ وَجْهُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ وَسِعَ عَلَيْهِ ﴿١١٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحٰنَهُ ۗ بَلْ لَّهُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَّهُ قٰنُنٌ ﴿١١٦﴾ بِدِيْعِ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿١١٧﴾ وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ لَوْلَا يُكَلِّمُنَا اللَّهُ أَوْ تَأْتِينَا آيَةٌ كَذَلِكَ قَالَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِثْلَ قَوْلِهِمْ تَشَبَهَتْ قُلُوبُهُمْ قَدْ بَيَّنَّا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿١١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَا تُسْئَلُ عَنْ أَصْحَابِ الْجَحِيمِ ﴿١١٩﴾

نمی گوید یا نشانه ای برای ما نمی آورد؟ پیشینیان آنها نیز همین نظر را داشتند؛ دلها [و افکار]شان یکی است؛ ما آیات خود را برای اهل یقین بروشنی بیان کرده ایم.

۱۱۹- ما تو را بحق بشارت دهنده و هشداردهنده فرستادیم، و تو مسئول [گمراهی] دوزخیان نخواهی بود.

۱- با آیه ۳۰ توبه (۹) مقایسه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۲۶ روم (۳۰) توجه فرمایید.

وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودَ وَلَا النَّصْرَىٰ حَتَّىٰ تَبِيعَ مِلَّتَهُمْ قُلْ إِنَّ
 هُدَىٰ اللَّهِ هُوَ الْهُدَىٰ وَلَئِنِ اتَّبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ بَعْدَ الَّذِي جَاءَكَ
 مِنَ الْعِلْمِ مَا لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿۱۲۰﴾ الَّذِينَ آتَيْنَهُمْ
 الْكِتَابَ يَتْلُونَهُ حَقَّ تِلَاوَتِهِ أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۗ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ
 فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿۱۲۱﴾ يَبْنِي إِسْرَائِيلَ أَذْكَرُوا نِعْمَتِي الَّتِي
 أَنْعَمْتُ عَلَيْهِمْ وَأَنِّي فَضَّلْتُكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿۱۲۲﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا
 لَا تَجْزِي نَفْسٌ عَنْ نَفْسٍ شَيْئًا وَلَا يُقْبَلُ مِنْهَا عَدْلٌ وَلَا تَنْفَعُهَا
 شَفَعَةٌ ۗ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿۱۲۳﴾ وَإِذْ ابْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ
 فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا
 يَنَالُ عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿۱۲۴﴾ وَإِذْ جَعَلْنَا الْبَيْتَ مَثَابَةً لِّلنَّاسِ
 وَأَمْنًا وَآتَيْنَاهُم مَّقَامَ إِبْرَاهِيمَ مُصَلًّى وَعَهِدْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ
 وَإِسْمَاعِيلَ أَنْ طَهِّرَا بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْمُكَافِينَ وَالرُّكَّعِ
 السُّجُودِ ﴿۱۲۵﴾ وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا بَلَدًا آمِنًا وَارْزُقْ
 أَهْلَهُ مِنَ الثَّمَرَاتِ مَنْ آمَنَ مِنْهُمْ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ قَالَ وَمَنْ كَفَرَ
 فَأُمْتِعْهُ قَلِيلًا ثُمَّ اضْطِرِّهُ إِلَىٰ عَذَابِ النَّارِ وَيَسْ أَلْمَسِيرُ ﴿۱۲۶﴾

۱۲۵- و [به یاد آر] زمانی را که خانه [کعبه] را مرجع و حرمی امن برای مردم قرار دادیم (۱۰) و [مقرر کردیم] مقام ابراهیم (۱۱) را
 نمازگاهی برای خویش انتخاب کنید و به ابراهیم و اسماعیل سپردیم که: خانه مرا برای طواف کنندگان و مجاوران و رکوع و
 سجود کنندگان پاکیزه گردانید.

۱۲۶- [به یاد آر] هنگامی که ابراهیم گفت: پروردگارا، این [سرزمین] را شهری امن قرار ده و به مردمش هر که را به خدا و روز
 واپسین باور دارد، از [انواع] ثمرات روزی ده؛ [خدایش اجابت کرد و] گفت: اما هر که انکار ورزد، [گرچه] تا حدی
 برخوردارش خواهم ساخت، نهایتاً به [تحمل] عذاب آتش - که بد سرانجامی است - ناگزیرش سازم.

۱۲۰- یهودیان و مسیحیان هرگز از تو خشنود نخواهند شد،
 مگر اینکه از آیین آنها پیروی کنی؛ بگو: هدایت [راستین]،
 هدایت خداست و اگر آگاهانه از هوسهای آنان پیروی کنی،
 در برابر خدا هیچ کارساز و یآوری نخواهی داشت.

۱۲۱- اهل کتاب که کتابشان را آن گونه که شایسته آن است [با
 توجه و دقت] می خوانند، به قرآن [نیز] ایمان می آورند؛ و
 آنان که آنرا انکار کنند، زیانکارند.

۱۲۲- ای دودمان یعقوب، نعمت مرا که بر شما ارزانی داشته‌ام
 و شما را [به موهبت توحید] بر مردم [زمانه] برتری دادم،
 به خاطر آورید.

۱۲۳- بترسید از روزی که هیچ کس بلاگردان دیگری نشود (۱)
 و مجازاتش باز خرید نگردد (۲) و هیچ شفاعتی سودمند
 نیفتد و آدمیان [از هیچ سو] مورد یاری قرار نگیرند (۳).

۱۲۴- [به یاد آر] وقتی که ابراهیم را پروردگارش به اموری
 چند [مثل شکستن بتها (۴)، قربانی فرزند (۵)، فتنه آتش (۶)،
 تجدید بنای کعبه (۷) و اسکان خانواده‌اش در سرزمین بی آب
 و علف مکه (۸) مکلف کرد و] در آزمون نهاد و او همه
 [مراحل] را به انجام رساند؛ [آنگاه خدا] فرمود: تو را
 [سر مشق و] پیشوای مردم قرار می دهیم؛ [ابراهیم] گفت: از
 دودمان من [چطور]؟ گفت: [اگر شایسته باشند، که] پیمان
 من شامل ستمگران نخواهد شد (۹).

۱- به آیه ۱۵ اسراء (۱۷) و نیمه اول آیه ۱۸ فاطر (۳۵) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۴۷ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۱۰ طارق (۸۶) توجه فرمایید.

۴- به آیات ۵۷-۶۰ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

۵- به آیات ۱۰۲-۱۰۷ صافات (۳۷) توجه فرمایید.

۶- به آیات ۶۸ و ۶۹ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

۷- به آیه ۱۲۷ بقره (۲) و زیر نویس آن توجه فرمایید.

۸- به آیه ۳۷ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۹- به آیه ۱۱۳ صافات (۳۷) توجه فرمایید.

۱۰- اجابت یکی از درخواستهای ابراهیم (ع) است که در آیه بعد و نیز آیه ۳۵ ابراهیم (۱۴) آمده است.

۱۱- منظور محلی است که ابراهیم پس از اجابت دعایش نماز گذارد.

۱۲۷- آنگاه که ابراهیم^(۱) و اسماعیل پایه‌های خانه [کعبه] را [مرمت کرده] بالا بردند^(۲)، [گفتند:] پروردگارا، [این خدمت را] از ما بپذیر، که تو شنوا و آگاهی.

۱۲۸- ای پروردگارا، ما را تسلیم خود گردان و از دودمان ما نیز امتی که در برابر تو تسلیم باشند پدید آور و مراسم عبادت‌مان را به ما بیاموز و [به رحمت خود] بر ما بازگرد، که تو بغایت بازپذیر و مهربانی.

۱۲۹- پروردگارا، در میان آنها پیامبری از خودشان برانگیز که آیات تو را بر آنها می‌خواند و به آنها کتاب و فرزاندگی می‌آموزد و [از پلیدی جهل و شرک] پاکشان می‌سازد، که تو فرادست و فرزانه‌ای.

۱۳۰- چه کسی جز افراد سبکسر از آیین ابراهیم^(۳) روی گردان خواهد شد؟ ابراهیم را در دنیا برگزیدیم و در آخرت نیز در زمره شایستگان خواهد بود.

۱۳۱- آنگاه که پروردگارش به او گفت: به مقام تسلیم درآی! گفت: در برابر پروردگار جهانیان [با تمام وجود] تسلیم شده‌ام.

۱۳۲- همین [روش تسلیم محض و بی‌چون و چرادر مقابل خدا] را ابراهیم و یعقوب به فرزندان خویش نیز سفارش کردند [و گفتند]: فرزندان من، خدا این دین را برای شما برگزیده است، زنهار جز به حال تسلیم [در برابر او]^(۴) از دنیا نروید.

۱۳۳- مگر حاضر و گواه بودید آنگاه که مرگ یعقوب فرارسید، به فرزندان خود گفت: پس از من چه چیز را بندگی خواهید کرد؟ گفتند: معبود تو و پدرانت ابراهیم و اسماعیل و اسحق، آن معبود یگانه را [بندگی می‌کنیم] و جملگی در برابر او تسلیم هستیم.

۱۳۴- آنها امتی بودند که دوران‌شان سپری شد؛ آنها [نتیجه] دستاورد خویش را دارند و شما نیز [نتیجه] دستاورد خویش را خواهید داشت و مسئول اعمال آنها نخواهید بود^(۵).

وَإِذْ يَرْفَعُ إِبْرَاهِيمُ الْقَوَاعِدَ مِنَ الْبَيْتِ وَإِسْمَاعِيلُ رَبَّنَا تَقَبَّلْ مِنَّا إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۱۲۷﴾ رَبَّنَا وَاجْعَلْنَا مُسْلِمِينَ لَكَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِنَا أُمَّةً مُسْلِمَةً لَكَ وَأَرِنَا مَنَاسِكَنَا وَتُبْ عَلَيْنَا إِنَّكَ أَنْتَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿۱۲۸﴾ رَبَّنَا وَابْعَثْ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْهُمْ يَتْلُو عَلَيْهِمْ آيَاتِكَ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَيُزَكِّيهِمْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿۱۲۹﴾ وَمَنْ يَرْغَبْ عَن مِّلَّةِ إِبْرَاهِيمَ إِلَّا مَن سَفِهَ نَفْسَهُ وَلَقَدِ اصْطَفَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿۱۳۰﴾ إِذْ قَالَ لَهُ رَبُّهُ أَسْلِمْ قَالَ أَسْلَمْتُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۱۳۱﴾ وَوَصَّىٰ بِهَا إِبْرَاهِيمُ بَنِيهِ وَيَعْقُوبُ يَبْنِي إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ لَكُمْ الدِّينَ فَلَا تَمُوتُنَّ إِلَّا وَأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿۱۳۲﴾ أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ حَضَرَ يَعْقُوبَ الْمَوْتَ إِذْ قَالَ لِبَنِيهِ مَا تَعْبُدُونَ مِن بَعْدِي قَالُوا نَعْبُدُ إِلَهَكَ وَاللَّهُ أَبَاكَ إِبْرَاهِيمُ وَإِسْمَاعِيلُ وَإِسْحَاقُ إِلَهُاتِنَا وَحَدًّا وَمَحْنُ لَهٗ مُسْلِمُونَ ﴿۱۳۳﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۳۴﴾

۱- ابراهیم (ع) سومین نفر از پنج پیامبر عرب است؛ چهار تن دیگر به ترتیب عبارتند از: هود، صالح، شعیب و محمد علیهم السلام.

۲- خانه کعبه قبل از ابراهیم وجود داشته است و ابراهیم و اسماعیل به مرمت و تجدید بنای آن پرداختند؛ با آیه ۳۷ ابراهیم (۱۴) مقایسه فرمایید.

۳- در مورد عدول از قاعده املائی در کلمه «ابراهیم» به زیرنویس سوم آیه ۲۴۵ بقره (همین سوره) مراجعه فرمایید. لازم به ذکر است که از ۶۹ باری که این کلمه در قرآن به کار رفته، پانزده مورد آن که در سوره بقره است، به همین صورت (بدون یاء) ثبت شده است.

۴- از نظر روشن شدن معنی و مفهوم «مسلمون» با بخش پایانی آیه بعد (۱۳۳ بقره) مقایسه فرمایید.

۵- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۴۱ یونس (۱۰)، ۲۵ سبأ (۳۴) و ۳۸ نجم (۵۳) آمده است.

وَقَالُوا كُونُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى تَهْتَدُوا قُلْ بَلْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿۱۳۵﴾ قُولُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَمَا أُوتِيَ النَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿۱۳۶﴾ فَإِنِ ءَامَنُوا بِمِثْلِ مَا ءَامَنْتُمْ بِهِ فَقَدْ أَهْتَدُوا وَإِن لَّوَلُوا فإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۱۳۷﴾ صِبْغَةَ اللَّهِ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ صِبْغَةً وَنَحْنُ لَهُ عِبِيدُونَ ﴿۱۳۸﴾ قُلْ أَتَحَاجُّونَنَا فِي اللَّهِ وَهُوَ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ وَلَنَا أَعْمَلُنَا وَلَكُمْ أَعْمَلُكُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُخْلِصُونَ ﴿۱۳۹﴾ أَمْ نَقُولُونَ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطَ كَانُوا هُودًا أَوْ نَصَارَى قُلْ ءَأَنْتُمْ أَعْلَمُ أَمِ اللَّهُ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَتَمَ شَهَادَةً عِنْدَهُ مِنَ اللَّهِ وَمَا اللَّهُ بِغَفِيلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۱۴۰﴾ تِلْكَ أُمَّةٌ قَدْ خَلَتْ لَهَا مَا كَسَبَتْ وَلَكُمْ مَا كَسَبْتُمْ وَلَا تُسْأَلُونَ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۴۱﴾

۱۳۵- [اهل کتاب] گفتند: یهودی یا مسیحی بشوید تا هدایت یابید؛ بگو: از آیین ابراهیم که حقا بود [پیروی کنیم] که در جرگه شرک و رزان نبود.

۱۳۶- بگوید: ما به خدا و به آنچه بر ما و ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و [پیامبران] دودمان [ش] (۱) نازل گردیده و نیز آنچه بر موسی و عیسی و [سایر] پیامبران از [جانب] پروردگارشان داده شده است، ایمان داریم؛ میان هیچ یک از آن پیامبران تفاوتی قائل نمی شویم و در برابر [فرمان] خدا تسلیم هستیم.

۱۳۷- اگر آنها نیز به آنچه شما ایمان آورده اید ایمان آورند، هدایت شده اند و اگر روی برتابند، بی گمان سرستیز دارند؛ [پایدار باش که] خدا تو را از [گزند] آنها مصون خواهد داشت؛ که او شنوایی است آگاه.

۱۳۸- [بگوید: با یکتاپرستی] شخصیت خدایی را ملتزم باشید و کیست بهتر از خدا، از نظر القای شخصیت (۲)؟ ما فقط او را بندگی می کنیم.

۱۳۹- بگو: آیا با ما در مورد [وحدانیت] خدا محاجه می کنید؟ با آنکه او پروردگار ما و شماست؛ [نتیجه] اعمال ما برای ماست و [نتیجه] اعمال شما برای شما (۳)؛ و ما در برابر او اخلاص می ورزیم.

۱۴۰- چگونه ادعا دارید ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب

و [پیامبران] دودمان [ش] بر آیین یهود و مسیح بودند [در حالی که تورات و انجیل پس از این پیامبران نازل شده اند]؟ (۴) بگو: شما آگاهترید یا خدا؟ کیست ستمکارتر از آنکه گواهی ای را که از خدا [در کتاب آسمانی اش] دارد کتمان کند؟ و خدا از آنچه می کنید غافل نیست.

۱۴۱- آنها امتی بودند که دورانشان سپری شد؛ آنها [نتیجه] دستاورد خویش را دارند و شما نیز [نتیجه] دستاورد خویش را خواهید داشت و مسئول اعمال آنها نخواهید بود (۵).

۱- اسباط جمع «سبط» به مجموعه افراد یک خاندان گفته می شود. اسباط یعقوب، خاندانهایی بودند که هر یک به یکی از فرزندان دوازده گانه یعقوب منتهی می شدند، و بدین قرار بنی اسرائیل به دوازده سبط تقسیم می شدند که در آیه ۱۶۰ اعراف (۷) به آن اشاره شده است.
 ۲- همان معنی و مفهوم آیه ۳۰ روم (۳۰) را دارد. ضمناً معنی لغوی «صبغه» رنگ است، ولی منظور همان «شخصیت» است که در متن آورده ایم.
 ۳- مفهوم عبارت اخیر به بیان ساده تر در آیه ۳۹ نجم (۵۳) آمده است.
 ۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۶۵ آل عمران (۳) توجه فرمایید.
 ۵- مفهوم آیه به بیان کاملاً متفاوتی در آیه ۸۴ اسراء (۱۷) آمده است.

۱۴۲- از [میان] مردم، افراد سبک مغز خواهند گفت: چه چیز مسلمانان را از قبله‌ای که رو به آن می‌ایستادند، بازگرداند؟ (۱)؛ بگو: مشرق و مغرب [و همه جهات] متعلق به خداست (۲)؛ هر که را بخواهد [و شایسته ببیند]، به راه راست هدایت می‌کند (۳).

۱۴۳- بدین‌گونه شما را امتی میانه [رو] گردانیدیم تا نمونه برای مردم باشید و پیامبر نیز نمونه برای شما؛ و قبله‌ای که رو به آن می‌ایستادی، تنها از آن جهت معین کرده بودیم که هر که پیامبر را پیروی می‌کند از کسی که به [جاهلیت] گذشته باز می‌گردد مشخص گردانیم و مسلماً [ترک سنتها] دشوار است، [ولی] نه برای کسانی که خدا هدایتشان کرده است؛ و خدا بر آن نبود که [اجر پایداری شما در راه] ایمانتان را تباہ کند؛ بی‌گمان خدا نسبت به مردم رئوف و مهربان است.

۱۴۴- توجه تو را به آسمان [به انتظار رسیدن وحی و فرمان تعیین قبله] می‌بینیم؛ اینک تو را به سوی قبله‌ای که دوست داری متوجه می‌سازیم. به سوی مسجد الحرام رو کن و [شما ایمان‌داران هم به هنگام نماز] هر جا که باشید، بدان سو متوجه شوید؛ و اهل کتاب بخوبی می‌دانند این [تغییر قبله، فرمانی] حق است از جانب پروردگارشان [نه به دلخواه کسان، با وجود این، فتنه‌انگیزی می‌کنند]؛ و خدا از آنچه می‌کنند غافل نیست.

۱۴۵- برای اهل کتاب هر نشانه و دلیلی بیاوری از قبله تو پیروی نخواهند کرد؛ و تو نیز پیروی از قبله آنها نخواهی کرد؛ آنها هم [خود] پیرو قبله یکدیگر نخواهند بود؛ و اگر آگاهانه از هوسهای آنها پیروی کنی، مسلماً در زمره ستمگران خواهی بود.

سَيَقُولُ السُّفَهَاءُ مِنَ النَّاسِ مَا وَلَّيْنَاهُمْ عَنْ قِبَلِهِمُ الَّذِي كَانُوا عَلَيْهِمْ قُلْ لِلَّهِ الْمَشْرِقُ وَالْمَغْرِبُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٤٣﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لِنَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعَ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٤٣﴾ قَدْ زُرِيَ تَقَلُّبُ وَجْهِكَ فِي السَّمَاءِ فَلَنُوَلِّيَنَّكَ قِبْلَةً تَرْضَاهَا فَوَلِّ وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوْا وُجُوهَكُمْ شَطْرَهُ وَإِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَيَعْلَمُونَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّهِمْ وَمَا اللَّهُ بِغَفْلٍ عَمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٤٤﴾ وَلَئِن آتَيْتَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ بِكُلِّ آيَةٍ مَا تَتَّبِعُوا قِبْلَتَكَ وَمَا أَنْتَ بِتَابِعٍ قِبْلَتِهِمْ وَمَا بَعْضُهُمْ بِتَابِعٍ قِبْلَةَ بَعْضٍ وَلَئِن آتَبَعْتَ أَهْوَاءَهُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّكَ إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٥﴾

۱- مسلمانان ابتدا به سوی بیت المقدس عبادت می‌کردند، ولی چند ماه پس از هجرت، به امر خدا، قبله تغییر یافت.

۲- برای توجیه افزوده به آیه ۱۱۵ بقره (همین سوره) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۶ مائده (۵) توجه فرمایید.

الَّذِينَ آتَيْنَهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ كَمَا يَعْرِفُونَ آبَاءَهُمْ وَإِنَّ
 فَرِيقًا مِنْهُمْ لَيَكْتُمُونَ الْحَقَّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿١٤٦﴾ الْحَقُّ مِنْ
 رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿١٤٧﴾ وَلِكُلِّ وِجْهَةٍ هُومُومِلَهَا
 فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ أَيْنَ مَا تَكُونُوا يَأْتِ بِكُمْ اللَّهُ جَمِيعًا
 إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٤٨﴾ وَمَنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ
 وَجْهَكَ شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِنَّهُ لِلْحَقِّ مِنْ رَبِّكَ وَمَا
 اللَّهُ بِغَفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٤٩﴾ وَمِنْ حَيْثُ خَرَجْتَ فَوَلِّ وَجْهَكَ
 شَطْرَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَحَيْثُ مَا كُنْتُمْ فَوَلُّوا وُجُوهَكُمْ
 شَطْرَهُ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَيْكُمْ حُجَّةٌ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا
 مِنْهُمْ فَلَا تَخْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنِي وَلَا تَمِمْ نِعْمَتِي عَلَيْكُمْ وَعَلَّامٌ
 تَهْتَدُونَ ﴿١٥٠﴾ كَمَا أَرْسَلْنَا فِيكُمْ رَسُولًا مِنْكُمْ
 يَتْلُوا عَلَيْكُمْ آيَاتِنَا وَيُزَكِّيكُمْ وَيُعَلِّمُكُمُ الْكِتَابَ
 وَالْحِكْمَةَ وَيُعَلِّمُكُم مَّا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ ﴿١٥١﴾ فَأذْكُرُونِي
 أَذْكُرْكُمْ وَاشْكُرُوا لِي وَلَا تَكْفُرُونِ ﴿١٥٢﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ
 ءَامَنُوا اسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلَاةِ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿١٥٣﴾

۱۴۶- اهل کتاب پیامبر را چنان می شناسند که فرزندان خویش را؛ ولی گروهی از آنها آگاهانه حقیقت را پنهان می دارند.

۱۴۷- [حکم] حق [در مورد تغییر قبله] از جانب پروردگار توست؛ پس هرگز در زمره تردیدکنندگان مباش.

۱۴۸- هر گروهی قبله ای دارد که بدان روی می برد؛ [به جای گفتگوی بیهوده درباره آن] در نیکوییها [بر یکدیگر] سبقت گیرید؛ هر جا که باشید [در رستخیز] خدا همگی شما را می آورد، که خدا بر هر کاری تواناست.

۱۴۹- هر جا که رفتی [به هنگام نماز] به سوی مسجد الحرام متوجه شو؛ این [دستور] حقی است از جانب پروردگارت؛ و خدا از آنچه می کنیدی غافل نیست.

۱۵۰- هر جا که رفتی [به هنگام نماز] به سوی مسجد الحرام متوجه شو؛ و [شما نیز] هر جا که باشید بدان سو متوجه شوید، تا مردم بر ضد شما دستاویز [اعتراض] نداشته باشند، مگر ستمگرا نشان [که به هر حال جدال بی منطق دارند]؛ پس از آنها نترسید و از [نافرمانی] من بترسید، تا [شما را توفیق دهم] و نعمت خویش را بر شما به حد کمال رسانم، و بسا که هدایت یابید؛

۱۵۱- همان گونه که در میان شما پیامبری از خودتان فرستادیم که آیات ما را بر شما می خواند و شما را [از پلیدی جهل و

شرک] پاک می سازد و کتاب و فرزاندی و آنچه هرگز نمی توانستید بدانید^(۲)، به شما می آموزد.

۱۵۲- پس مرا یاد کنید^(۳) تا شما را یاد کنم و [الطاف] مرا سپاسگزار باشید^(۴) و در مقابل من ناسپاسی نکنید.

۱۵۳- ای مؤمنان، [به هنگام مشکلات] از شکیبایی و نماز یاری جوید^(۵)، که خدا با شکیبایان [و پایداران] است.

۱- با آیه ۱۶ شوری (۴۲) مقایسه فرمایید.

۲- آخرت و خدا.

۳- به آیه ۴۵ عنکبوت (۲۹) ﴿وَلَذَكَرَ اللَّهُ أَكْبَرَ﴾ توجه فرمایید.

۴- به آیه ۷ ابراهیم (۱۴) ﴿لَنْ نَشْكُرَكَ مَا لَمْ يَلِدْكُمْ﴾ توجه فرمایید.

۵- به زیر نویس آیه ۴۵ بقره (همین سوره) مراجعه فرمایید.

۱۵۴- کسانی را که در راه خدا کشته می‌شوند، مرده تصور نکنید؛ نه، زنده‌اند و شما درک نمی‌کنید.

۱۵۵- شما را [در پاره‌ای موارد] به شمه‌ای از ترس و گرسنگی و کاهش اموال و کسان و فرآورده‌ها می‌آزماییم؛ و پایداران را [در این آزمون] بشارت ده^(۱).

۱۵۶- همانها که چون آسیبی به آنان رسد، [صبوری پیش گرفته و] گویند: متعلق به خداییم و به پیشگاه او بازمی‌گردیم.

۱۵۷- توجهات و رحمت الهی شامل حال آنهاست و هم آنها راه یافته‌اند.

۱۵۸- [سعی] صفا و مروه از [جمله] سمنبهای [دین] خداست؛ هر که حج خانه [خدا] و یا عمره به جای می‌آورد، ایرادی بر او نیست که بر آن دو کوه طواف کند؛ [بتهایی که در زمان جاهلیت بر آنها نصب کرده بودند، قداست آن را از میان نبرده] و هر که نیکویی را با طیب خاطر انجام دهد، خدا حق‌گذار و آگاه است.

۱۵۹- آنها که نشانه‌های روشن و رهنمودهایی را که نازل کرده‌ایم و در کتاب برای مردم بروشنی بیان داشته‌ایم، پنهان می‌دارند، خدا و [سایر] نفرین‌کنندگان^(۲) نفرینشان خواهند کرد.

۱۶۰- مگر آنها که توبه کردند و [رفتار خود را] اصلاح نمودند

و [حقایقی را که پنهان داشتند، برای مردم] بروشنی بازگفتند؛ من نیز [به رحمت خود] به سوی آنها بازمی‌گردم، که بغایت بازپذیر و مهربانم.

۱۶۱- نفرین خدا و فرشتگان و تمامی مردم بر انکارورزانی است که به حال انکار درگذشتند،

۱۶۲- همواره در آن [نفرین] باقی‌اند؛ نه عذابشان سبک خواهد شد و نه مهلت [عذرخواهی] یابند.

۱۶۳- معبود شما معبودی است یگانه؛ معبودی جز او نیست که رحمان و رحیم است^(۳).

وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ يُقْتَلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمُوتَ بَلْ أَحْيَاءٌ وَلَكِنْ
لَا تَشْعُرُونَ ﴿١٥٤﴾ وَنَبِّئُوكُمْ بِشَيْءٍ مِّنَ الْخَوْفِ وَالْجُوعِ
وَنَقْصِ مِنَ الْأَمْوَالِ وَالْأَنْفُسِ وَالشَّمْرَاتِ وَبَشِّرِ الصَّابِرِينَ
﴿١٥٥﴾ الَّذِينَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ قَالُوا إِنَّا لِلَّهِ وَإِنَّا إِلَيْهِ رَاجِعُونَ
﴿١٥٦﴾ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ صَلَوَاتٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَرَحْمَةٌ وَأُولَئِكَ
هُمُ الْمُهْتَدُونَ ﴿١٥٧﴾ ﴿١٥٧﴾ إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِن شَعَائِرِ اللَّهِ
فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ
بِهِمَا وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَإِنَّ اللَّهَ شَاكِرٌ عَلِيمٌ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ
يَكْتُمُونَ مَا أَنزَلْنَا مِنَ الْبَيِّنَاتِ وَالْهُدَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا بَيَّنَّاهُ
لِلنَّاسِ فِي الْكِتَابِ أُولَئِكَ يَلْعَنُهُمُ اللَّهُ وَيَلْعَنُهُمُ اللَّعْنُونَ
﴿١٥٩﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَبَيَّنُّوا فَأُولَئِكَ أَتُوبُ
عَلَيْهِمْ وَأَنَا الْتَوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ
كُفَّارٌ أُولَئِكَ عَلَيْهِمْ لَعْنَةُ اللَّهِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ
﴿١٦١﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ
﴿١٦٢﴾ وَاللَّهُ كَرِيمٌ ﴿١٦٣﴾ وَاللَّهُ وَحْدَهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿١٦٣﴾

۱- به آیات ۵ و ۶ انشراح (۹۴) توجه فرمایید.

۲- برای شناخت این دسته به بخش انتهایی آیه ۱۶۱ بقره (۲) ﴿ملائكة والناس اجمعين﴾ توجه فرمایید.

۳- به زیرنویس آیه ۲ فصلت (۴۱) مراجعه فرمایید.

۱۶۴- برآستی در آفرینش آسمانها و زمین و گردش پیایی شب و روز^(۱) و کشتیهایی که به سود مردم در دریا روانست و بارانی که خدا از آسمان فرستاد و زمین را پس از خزان و خشکی اش بدان حیات بخشید و از هر [گونه] موجود زنده‌ای که در آن پراکند و نیز در گردش بادها و ابرهای آماده به خدمت میان آسمان و زمین [که سراسر نظم و حکمت است]، نشانه‌هایی [از توان و تدبیر او] است برای عاقلان.

۱۶۵- بعضی از مردم [با انگیزه ترس و طمع] غیرخدا را همتای خدا می‌گیرند و آنها را همچون خدا دوست می‌دارند^(۲)، [الی] اهل ایمان در دوستی خدا سخت‌ترند؛ و کاش آن ستم‌پیشگان [که طاغوتها را برگزیدند] بروشنی می‌دانستند آنگاه که عذاب را مشاهده کنند، تمامی قدرت یکسره دست خداست و خدا سخت‌کیفر است^(۳).

۱۶۶- همان‌گاه که رهبران، عذاب خدا را مشاهده کنند و از پیروان خود ابراز بیگانگی کنند^(۴) و دستشان از هرگونه وسیله و ابزاری [برای نجات] کوتاه گردد.

۱۶۷- و پیروان [آنها از روی پشیمانی و حسرت] خواهند گفت: کاش بازگشتی [به حیات دنیا] داشتیم، تا همان‌گونه که نسبت به ما ابراز بیگانگی کردند [و گرهی از ما نگشودند]، از آنها کناره می‌گرفتیم؛ خدا همه تلاش آنها را [که برای خوش‌خدمتی کردند] این‌گونه به صورت حسرت‌هایی به آنها می‌نماید؛ در حالی که از آتش برون نخواهند شد^(۵).

۱۶۸- ای مردم، از آنچه در زمین است، حلال و پاکیزه بخورید و [با تحریم بی‌مورد بعضی از آنها] پیرو گامهای شیطان مشوید^(۶)، که دشمن آشکار شماست.

۱۶۹- او شما را فقط به بدی و بی‌شرمی فرمان می‌دهد و اینکه چیزی را که [بدرستی] نمی‌دانید، به خدا نسبت دهید.

۱- از نظر تشخیص معنی و مفهوم کلمه «اختلاف» در اینجا، با آیه ۶۲ فرقان (۲۵) مقایسه فرمایید.

۲- به آیه ۶۴ آل عمران (۳) ﴿وَلَا يَتَّخِذُ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ﴾ و نیز آیه ۳۱ توبه (۹) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۴- به آیات ۲۹ یونس (۱۰) و ۶۳ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۵- مخاصمه اهل آتش را به بیان روشنتر در آیات ۳۸ و ۳۹ اعراف (۷)، ۲۱ و ۲۲ ابراهیم (۱۴)، ۳۱-۳۳ سباء (۳۴) و ۴۷ و ۴۸ غافر (۴۰) ملاحظه فرمایید.

۶- به نیمه اول آیه ۲۱ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۱۷۰- و چون به منکران گفته شود: از کتابی که خدا نازل کرده است پیروی کنید، گویند: نه، از آنچه پدرانمان را معتقد به آن تشخیص داده ایم پیروی می‌کنیم؛ اگر پدرانشان چیزی درک نمی‌کرده و هدایت نیافته بودند، چطور (۱)؟

۱۷۱- داستان [دعوت تو در مقابل] این انکارورزان، داستان کسی است که چارپایی را که جز بانگی و آوایی نمی‌شنود، صدا می‌زند؛ کر و گنگ و کورند و درک نمی‌کنند (۲).

۱۷۲- ای مؤمنان، از نعمتهای پاکیزه که روزی شما کرده ایم بخورید [و بی‌جهت پاره‌ای از آنها را حرام تلقی نکنید] و خدا را سپاس گزاید (۳)، اگر تنها او را بندگی می‌کنید.

۱۷۳- [خدا] تنها مردار، خون، گوشت خوک (۴) و آنچه [به هنگام ذبح] نام غیر خدا بر آن برده شده (۵) [و برای سلامت و خوش آمد طاغوتها قربانی شده باشد]، بر شما حرام کرده است؛ و هر که با بی‌میلی و بدون تجاوز [از حد سد جوع] ناگزیر [از خوردن] گردد، گناهی مرتکب نشده است، که خدا آمرزگاری است مهربان.

۱۷۴- آنها که محتوای کتابی که خدا نازل کرده است پنهان می‌دارند و آن را به بهایی ناچیز معامله می‌کنند، [تا ارتزاق کنند، در حقیقت] آتش است که فرومی‌برند و خدا روز رستاخیز نه سخنی با آنها خواهد گفت و نه [از پلیدی گناه] پاکشان می‌گرداند؛ و عذابی دردناک خواهند داشت.

۱۷۵- آنان گمراهی را به [بهای] هدایت و عذاب را به [بهای] آمرزش خریده‌اند؛ چه صبری در برابر آتش دارند!

۱۷۶- آن [عذاب] بدین سبب است که خدا کتاب [آسمانی] را بحق نازل کرده است [و ناسپاسی‌اش کردند]؛ و آنها که درباره آن اختلاف ورزیدند، در ستیزه‌ای بی‌پایان درافتادند.

وَإِذْ أَقِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلْ نَتَّبِعُ مَا أَلْفَيْنَا عَلَيْهِ
 ءَآبَاءَنَا أَوْلُو كَاتِبٍ ءَابَاءُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ شَيْئًا وَلَا
 يَهْتَدُونَ ﴿١٧٠﴾ وَمَثَلُ الَّذِينَ كَفَرُوا كَمَثَلِ الَّذِي يَنْعِقُ
 بِمَا لَا يَسْمَعُ إِلَّا دُعَاءً وَنِدَاءً صُمُّ بِكُمْ عُمِّي فَهُمْ لَا يَعْقِلُونَ
 ﴿١٧١﴾ يَتَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُلُوا مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ
 وَاشْكُرُوا لِلَّهِ إِن كُنتُمْ إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿١٧٢﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ
 عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أُهْلَ بِهِ
 لِغَيْرِ اللَّهِ فَمَن اضْطُرَّ غَيْرَ بَآغٍ وَلَا عَادٍ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ
 غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٧٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْتُمُونَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِن
 الْكِتَابِ وَيَشْتَرُونَ بِهِ ءَثْمًا قَلِيلًا أَوْلِيكَ مَا يَأْكُلُونَ
 فِي بُطُونِهِمْ إِلَّا النَّارَ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
 وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٧٤﴾ أَوْلِيكَ الَّذِينَ
 اشْتَرُوا الضَّلَالَةَ بِالْهُدَىٰ وَالْعَذَابُ بِالْمَغْفِرَةِ فَمَا
 أَصْبَرَهُمْ عَلَى النَّارِ ﴿١٧٥﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ نَزَّلَ الْكِتَابَ
 بِالْحَقِّ وَإِنَّ الَّذِينَ اخْتَلَفُوا فِي الْكِتَابِ لِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿١٧٦﴾

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۰۴ مائده (۵) و ۲۳ و ۲۴ زخرف (۴۳) آمده است.

۲- به آیه ۱۷۹ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۷ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۴- رشاد خلیفه در ترجمه انگلیسی قرآن خود ذیل آیه ۱۱۵ نحل (۱۶) و نیز ضمن ضمیمه ۱۶ آن کتاب توضیح داده است که: به موجب آماری که در مجلات آمریکایی آمده است، سالانه بیش از ۱۵۰ هزار نفر در آمریکا به انگلهای تریشین مبتلا می‌شوند که در گوشت خوک وجود دارد (نه چربی آن).

۵- به زیرنویس آیه ۴ مائده (۵) توجه فرمایید.

﴿لَيْسَ الْبِرَّ أَنْ تُوَلُّوا وُجُوهَكُمْ قِبَلَ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنْ ءَامَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَالْمَلَائِكَةِ وَالْكِتَابِ وَالنَّبِيِّينَ وَءَاتَى الْمَالَ عَلَى حُبِّهِ ذَوَى الْقُرْبَىٰ وَاتَّقَى الْمَسْكِينِ وَأَبْنِ السَّبِيلِ وَالسَّائِلِينَ وَفِي الرِّقَابِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَءَاتَى الزَّكَاةَ وَالْمُؤْتُونَ بِعَهْدِهِمْ إِذَا عَاهَدُوا وَالصَّابِرِينَ فِي الْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ وَحِينَ الْبَأْسِ أُولَئِكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ ﴿۱۷۷﴾﴾^(۱) يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُتُبَ عَلَيْكُمْ الْقِصَاصُ فِي الْقَتْلِ الْحَرْبِ بِالْحَرْبِ وَالْعَبْدِ بِالْعَبْدِ وَالْأُنثَىٰ بِالْأُنثَىٰ فَمَنْ عَفَىٰ لَهُ مِنْ أَخِيهِ شَيْءٌ فَاتَّبِعْهُ بِالْمَعْرُوفِ وَأَدِّئْ إِلَيْهِ بِإِحْسَانٍ ذَلِكَ تَخْفِيفٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَرَحْمَةٌ فَمَنِ اعْتَدَىٰ بَعْدَ ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿۱۷۸﴾﴾^(۲) كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُتَّقِينَ ﴿۱۷۹﴾﴾^(۳) فَمَنْ بَدَّلَهُ بَعْدَمَا سَمِعَهُ فَإِنَّمَا إِثْمُهُ عَلَى الَّذِينَ يُبَدِّلُونَهُ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۱۸۰﴾﴾^(۴)

۱۷۷- نیکی [همه] آن نیست که [به عنوان قبله] متوجه مغرب و مشرق شوید، بلکه نیکی، [رفتار] کسی است که خدا و روز واپسین و فرشتگان و کتاب [آسمانی] و پیامبران را باور دارد و مال [خود] را با وجود دوست داشتنش^(۱) به خویشاوندان و یتیمان و بینوایان و درراه ماندگان و درخواست کنندگان ببخشد و در راه [آزاد کردن] اسیران^(۲) صرف کند و به نماز بایستد و زکات بدهد و نیز کسانی که به عهدی که بسته اند، وفا کنند و بویژه آنها که در برابر سختی و گزند و نیز به هنگام کارزار، پایدار^(۳) باشند؛ آنها [که به این اوصاف آراسته اند] صدیق و پرهیزکارند.

۱۷۸- ای مؤمنان، در مورد کشته شدگان [در نظام قبیله‌ای که شناخت یا تعقیب قاتل میسر نیست]، بر شما [حق] قصاص مقرر شده است: آزاد در برابر آزاد، اسیر در برابر اسیر، زن در برابر زن، [مرد در برابر مرد؛ تا موجبات درگیری دو گروه و کشته شدن افراد بیشتر از طرفین فراهم نگردد؛ حتی سعی کنید با توافق و اخذ خون بها، غائله را ختم کنید] و هر [قاتلی] که حق قصاص از [خون] برادر [دینی] اش بر او بخشوده شد، [متقابلاً] به شایستگی رفتار کند و [خونبهارا] با نیکویی بپردازد^(۴)؛ این [حکم] سهل‌گیری و رحمتی است از جانب پروردگارتان؛ و هر که بعد از آن [توافق] تجاوز کند، عذابی دردناک [در انتظار] دارد^(۵).

۱۷۹- ای خردمندان، در این قصاص^(۶) برای شما [تداوم] حیات است [نه در قصاص کور و وحشی جاهلیت]، بسا که پرهیزکار شوید [و از قید تعصبات جاهلی برهید].

۱۸۰- مقرر شد بر شما که چون مرگ یکی از شما فرارسید و مالی [از خود] به جای گذارد، برای پدر و مادر و نزدیکان، به شیوه‌ای شایسته که سزاوار پرهیزکاران است، وصیت کند.

۱۸۱- آنان که وصیت را پس از شنیدنش [آگاهانه] تغییر دهند، گناهش متوجه [وصیت کننده نیست، بلکه بر عهده] کسانی است که عامل این تغییر بوده‌اند؛ که خدا شنوا و داناست.

۱- به آیه ۹۲ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۲- معنی تحت‌اللفظ جمله اخیر «و در گردنها» است، ولی منظور آزادی هر کسی است که اسیر بدهی خود باشد.

۳- به منظور برجسته کردن و ویژگی دادن به صابرین در میان سایر نامبردگان، این کلمه منصوب آمده است.

۴- مفاد این آیه به صورت مجمل و کلی همان است که در آیه ۴۰ شوری (۴۲) آمده است.

۵- عموم مفسران ضمن تفسیر این دو آیه، اشاراتی به زیاده‌روی در خونخواهیهای جاهلی بین قبایل عرب کرده‌اند و آیه را در مقام تعدیل این زیاده‌روی‌ها می‌دانند، ولی جز تفسیر «فی ظلال» (سیدقطب)، سایر مفسران، آیه را خاص موارد قتل در نظام قبیله‌ای و یا به طور کلی دو نظام جداگانه ندانسته‌اند. مؤید اینکه این آیه مربوط به درگیری دو نظام و به عبارت دیگر مواردی که قاتل و مقتول تحت حمایت دو نظام جداگانه قرار دارند می‌باشد، آیه ۹۲ نساء (۴) است که موضوع غرامت و کفاره قتل غیر عمد را در شکلهای مختلف دو نظام بررسی کرده است؛ و نیز آیه ۳۳ اسراء (۱۷) است که ضمن به رسمیت شناختن حق انتقام برای خونخواه، اشاره کرده است: «فلا یسرف فی القتل». استاد خرمشاهی در زیرنویس ترجمه قرآن خود ذیل این آیه گفته است: «کین کشی بی محابا در زندگی عرب جاهلی، هیچ حد و مرزی نمی‌شناخت، و تعصب و حمیت قبیله‌ای غالباً خونخواهیها را به جنگ طایفگی تبدیل می‌کرد. در چنین متن و زمینه‌ای است که

۱۸۲- ولی هر که از انحراف یا گناه وصیت کننده [و توجه خاص او به بعضی از ورثه] ترس داشته باشد و [با حسن نیت] به اصلاح میان ورثه بپردازد، گناهی مرتکب نشده است، که خدا آمرزگاری است مهربان.

۱۸۳- ای مؤمنان، روزه داری بر شما مقرر شد، همان گونه که بر پیشینیان تان مقرر شده بود، بسا که پرهیزکار شوید.

۱۸۴- روزهای معین [رمضان] را [روزه داری کنید]؛ و هر که از شما بیمار یا در سفر باشد، به همان تعداد از روزهای دیگر [روزه بگیرد]؛ و برای آنها که روزه طاقت فرساست، باز خریدی معین شده که [به ازای هر روز]، غذای یک بینواست؛ و هر که به دلخواه خویش [بیشتر] نیکویی کند، به نفع خود اوست؛ اما [بی تعلل] روزه داشتن برای شما [بسی] بهتر است، اگر [فواید بیشمار روزه را] بدانید.

۱۸۵- ماه رمضان [ماهی است] که در آن قرآن به عنوان هدایت مردم و نشانه های روشن هدایت و معیار تمیز [حق از باطل] نازل شده است؛ پس هر که از شما در این ماه (۱) حضور داشت، روزه بگیرد؛ و هر که بیمار یا در سفر باشد، به همان تعداد از روزهای دیگر؛ [زیرا] خدا برای شما آسانی می خواهد نه مشقت و [این حکم را مقرر کرد] تا [بدون مشکل روزه داری کنید] و شمار آن را کامل نمائید و خدا را به پاس اینکه شما را هدایت کرده است به عظمت یاد کنید، تا مگر [این نعمت بزرگ را] سپاس دارید.

۱۸۶- هر گاه بندگان من از تو درباره من سؤال کنند، [بگو:] من [به همه] نزدیک هستم (۲) و به ندای هر که مرا [به نیایش] بخواند، پاسخ خواهم داد؛ پس آنها هم دعوت مرا بپذیرند و به من ایمان بیاورند، بسا که راه کمال یابند (۳).

حکم قصاص به وحی الهی مقرر شد و در بیشتر موارد از خونریزیها و کین کشی های پر دامنه جلوگیری کرده است. «شیخ المفسرین طبرسی ذیل این آیه توسیخ می دهد که: «بعضی از قبیله های عرب که برای خود امتیاز قائل بودند، این رویه را داشتند که اگر قبیله دیگری یکی از بردگان ما را کشت یک فرد آزاد از آنها را خواهیم کشت؛ و اگر زنی از ما را بکشد، مردی از آنان را خواهیم کشت و اگر یک مرد از ما بکشد، دو مرد از آنها را می کشیم؛ و این روش تا نزول قرآن ادامه داشت». ملاحظه می فرمائید که قبیله ای که دو مرد از آنها در ازای یک مرد کشته شده، اکنون باید چهار مرد را در ازای دو مرد خود به قتل برساند؛ این سیر تصاعدی به کجا می انجامد؟! علامه طباطبایی تصریح کرده که: «در مواردی کار به جایی می رسید که یک قبیله به خاطر قتل یک نفر نابود می گردید». این خونخواهی دیوانه وار نه تنها در دوران جاهلیت عرب که حتی در نیمه دوم قرن بیستم توسط صهیونیستها علیه آوارگان فلسطین به طور عادی اعمال می شده و اعمال می شود؛ لذا قانون الهی قصاص که مربوط به موارد برخورد دو نظام است و اخذ غرامت و گذشت در کنار آن توصیه شده است، تا جهان باقی است مورد نیاز بشر خواهد بود. قانون قصاص در داخل یک نظام را در آیه ۴۵ مانده (۵) ملاحظه و به زیر نویس آن توجه فرمائید. سید قطب در تفسیر «فی ظلال» گفته است: «آیه ۴۵ مانده ﴿ان النفس بالنفس﴾ مربوط به تعدی فردی بر فرد دیگر است، ولی آیه قصاص در اینجا مربوط به تجاوز قبیله یا جماعتی بر قبیله یا جماعت دیگر است». بعضی از مفسرین گفته اند: «این آیه توسط آیه ۴۵ مانده (۵) نسخ شده است»، ولی سید قطب می گوید: «من تعارضی میان این دو آیه نمی بینم که مستلزم نسخ باشد، زیرا هر یک از آنها مربوط به مورد خاص خود می باشد»؛ والله اعلم.

۶- الف و لام «القصاص» در این آیه عهد و در آیه قبل جنس است.

۱- یکی از معجزات عددی قرآن این است که کلمه «ماه» در قرآن ۱۲ مرتبه و کلمه «روز» ۳۶۵ مرتبه به تعداد روزهای سال به کار رفته است! (از کتاب اعجاز عددی در قرآن، نوشته عبدالرزاق نوفل، ترجمه مصطفی حسینی طباطبایی).

۲- به حدی نزدیک که در آیه ۱۶ ق (۵۰) مثال زده شده است.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۶۰ غافر (۴۰) آمده است.

أَحِلَّ لَكُمْ لَيْلَةَ الصِّيَامِ الرَّفَثُ إِلَى نِسَائِكُمْ هُنَّ لِبَاسٍ لَكُمْ وَأَنْتُمْ لِبَاسٌ لَهُنَّ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ كُنْتُمْ تَخْتَانُونَ أَنْفُسَكُمْ فَتَابَ عَلَيْكُمْ وَعَفَا عَنْكُمْ فَالْآنَ بَشِّرُوهُمْ وَأَبْغُوا مَا كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَكُلُوا وَاشْرَبُوا حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكُمُ الْخَيْطُ الْأَبْيَضُ مِنَ الْخَيْطِ الْأَسْوَدِ مِنَ الْفَجْرِ ثُمَّ أَتُمُوا الصِّيَامَ إِلَى الْاَيْلِ وَلَا تَبَشِّرُوهُمْ وَأَنْتُمْ عَاكِفُونَ فِي الْمَسَاجِدِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَقْرُبُوهَا كَذَلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿۱۸۷﴾ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُم بَيْنَكُم بِالْباطِلِ وَتَدْلُوا بِهَا إِلَى الْحُكَّامِ لِتَأْكُلُوا فَرِيقًا مِّنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْإِثْمِ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۱۸۸﴾ * يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿۱۸۹﴾ وَقَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَقْتُلُونَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿۱۹۰﴾

در آن درآیید [و به هر کار از راه آن داخل شوید] و از خدا پروا کنید، بسا که رستگار شوید.

۱۹۰- با آنان که با شما سر جنگ دارند، در راه خدا بجنگید، و [لی] [از حد] تجاوز نکنید، که خدا متجاوزان را دوست ندارد (۱).

۱۸۷- آمیزش با همسرانتان در شب [های] روزه‌داری مجاز شناخته شده است؛ آنها پوششی برای شما هستند و شما نیز پوششی برای آنها؛ خدا می‌داند که شما [تحمل ممنوعیت آمیزش در شبهای رمضان را نمی‌کردید و] خویشان را به خطا می‌افکنید، لذا [به رحمت خویش] بر شما بازگشت و بر شما بخشود؛ اینک [آزادانه در شبهای رمضان] آمیزش کنید و از آنچه خدا برای شما مقرر داشته است بهره‌مند شوید و [رواست که] بخورید و بیاشامید تا آنگاه که رشته سپید بامداد از رشته سیاه [شب] آشکار گردد، سپس روزه را تا شامگاه به پایان رسانید؛ و هنگام اعتکاف در مساجد با زنان مباشرت نکنید؛ این احکام خداست، به [مرز نافرمانی] از آن نزدیک نشوید؛ خدا این‌گونه آیات خود را برای مردم بروشنی بیان می‌کند، بسا که پرهیزکار شوند.

۱۸۸- اموال یکدیگر را بین خود بناحق مخورید و آن را به رشوت به حکام [ظالم] مدهید تا [با اعمال نفوذ] بخشی از اموال مردم را آگاهانه به ناروا بخورید.

۱۸۹- درباره هلالها [ی ماه نو] از تو می‌پرسند؛ بگو: آنها تقویم [طبیعی] است برای مردم و [تشخیص هنگام] حج؛ و نیکی آن نیست که [همچون سنت دوران جاهلیت به هنگام بازگشت از سفر حج] از پشت [دیوار] به خانه درآیید، بلکه نیکی [رفتار] کسی است که پرهیزکار باشد؛ و به خانه‌ها از

۱- این آیه قانون جنگ در اسلام را بیان می‌کند؛ در این رابطه به آیات ۸ و ۹ ممتحنه (۶۰) هم توجه فرمایید و نیز تبصره قانون جنگ را در آیات ۲۱۷ و ۱۹۴ بقره (همین سوره) و تبصره دیگر را در آیه ۶۱ انفال (۸) ملاحظه فرمایید.

۱۹۱- آنان را [که امنیت شما را سلب کرده‌اند و هنوز هم سر عناد دارند] (۱) هر جا که یافتید به قتل برسانید و از همان جا که شما را رانده‌اند اخراجشان کنید، که فتنه [شرک] از قتل شدیدتر است، و [لی] با آنها در [حومه] مسجدالحرام نجنگید، مگر اینکه خودشان در آنجا به جنگ آغاز کنند؛ و چون با شما به جنگ برخاستند، آنان را بکشید، که سزای انکارورزان همین است.

۱۹۲- و اگر [از جنگ و عناد] بازایستادند، [از آنها درگذرد] که [خدا] آمرزگاری است مهربان.

۱۹۳- با آنها پیکار کنید تا فتنه [و جولان طاغوتها] برافتد و دین، خاص [پرستش] خدا شود؛ و اگر بازایستادند، [از آنها درگذرد] که [تجاوز، جز بر ستمگران روا نیست].

۱۹۴- در برابر [نقض حرمت] ماه حرام (۲) [متقابلاً حرمت] ماه حرام [را نقض کنید، زیرا] که [شکستن] حرمتها تلافی دارد؛ پس هر که بر شما تجاوز کند، به اقتضای تجاوزش، مقابله به مثل کنید [نه بیشتر]، و از خدا پروا کنید [و در انتقام زیاده روی نکنید] و بدانید که خدا با پرهیزکاران است.

۱۹۵- در راه خدا انفاق کنید، و [لی] [با افراط و تفریط در این راه] (۳) خویشتن را به دست خود به هلاکت میفکنید؛ و نیکی کنید، که خدا نیکوکاران را دوست دارد.

۱۹۶- حج و عمره را برای خدا به پایان برسانید؛ و اگر وامانده

شدید [و موفق به ورود به مکه نشدید] هر قربانی که میسر است [بفرستید]؛ و موی سرهای خویش را کوتاه نکنید تا قربانی به قربانگاه رسد؛ و هر که از شما بیمارگشت یا ناراحتی در سر، بر او عارض شد [که ناگزیر از تراشیدن سر گردید]، در عوض، یک روز روزه بدارد یا صدقه دهد و یا قربانی کند؛ و چون ایمن شدید [و مشکل برطرف شد]، هر که با ادای عمره تا شروع حج [از موارد ممنوعه] بهره گرفته است، هر چه میسرش باشد قربانی کند؛ و هر که [توان آن را در خود] نیافت، سه روز در اثنای حج و هفت روز چون [به وطن] بازگشت روزه بگیرد، که ده روز کامل شود؛ این [حکم] برای کسی است که خانواده‌اش مقیم [حومه] مسجدالحرام نباشد؛ و از خدا پروا کنید و بدانید که خدا سخت کیفر است.

وَأَقْتُلُوهُمْ حَيْثُ ثَفِفْتُمُوهُمْ وَأَخْرِجُوهُمْ مِّنْ حَيْثُ أَخْرَجْتُمُوهُمْ وَالْفِتْنَةُ أَشَدُّ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا تَقْبَلُوهُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ حَتَّى يُفْتَلُوا فِيهِ فَإِن قَتَلْتُمُوهُمْ فَاقْتُلُوهُمْ كَذَلِكَ جَزَاءُ الْكٰفِرِينَ ﴿١٩١﴾ فَإِن أَنهَوْا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٩٢﴾ وَقَاتِلُوهُمْ حَتَّى لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ لِلَّهِ فَإِن أَنهَوْا فَلَا عُدْوَانَ إِلَّا عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿١٩٣﴾ الشَّهْرُ الْحَرَامُ بِالشَّهْرِ الْحَرَامِ وَالْحُرُمَتُ قِصَاصٌ فَمَنِ اعْتَدَى عَلَيْكُمْ فَاعْتَدُوا عَلَيْهِ بِمِثْلِ مَا اعْتَدَى عَلَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٩٤﴾ وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٩٥﴾ وَأَتِمُّوا الْحَجَّ وَالْعُمْرَةَ لِلَّهِ فَإِن أُحْصِرْتُمْ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ وَلَا تَحْلِقُوا رُءُوسَكُمْ حَتَّى يَبْلُغَ الْهَدْيُ مَحَلَّهُ فَمَن كَانَ مِنكُم مَّرِيضًا أَوْ بِهِ أَذًى مِّن رَّأْسِهِ فَفِدْيَةٌ مِّن صِيَامٍ أَوْ صَدَقَةٍ أَوْ نُسُكٍ فَإِذَا أَمِنْتُمْ فَمَن تَمَنَّعَ بِالْعُمْرَةِ إِلَى الْحَجِّ فَمَا اسْتَيْسَرَ مِنَ الْهَدْيِ فَمَن لَّمْ يَجِدْ فَصِيَامٌ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ فِي الْحَجِّ وَسَبْعَةً إِذَا رَجَعْتُمْ تِلْكَ عَشْرَةٌ كَامِلَةٌ ذَلِكَ لِمَن لَّمْ يَكُنْ أَهْلَهُ حَاضِرِي الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٩٦﴾

۱- به هر دو آیه بعد (۱۹۲ و ۱۹۳ بقره) توجه فرمایید.

۲- به زیرنویس آیه ۲۱۷ بقره (۲) مراجعه فرمایید.

۳- برای توجیه افزوده، به آیات ۶۷ فرقان (۲۵) و ۲۹ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

الْحَجَّ أَشْهُرَ مَعْلُومَاتٍ فَمَنْ فَرَضَ فِيهِنَّ الْحَجَّ فَلَا رَفَثَ
 وَلَا فُسُوقَ وَلَا جِدَالَ فِي الْحَجِّ وَمَا تَعَلَّوْا مِنْ خَيْرٍ
 يَعْلَمُهُ اللَّهُ وَتَكْرُؤُا فَاِنَّ خَيْرَ لِّزَادِ النَّقْوَىٰ وَاتَّقُونَ
 يٰٓأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٧﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ
 تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ فَإِذَا أَفَضْتُمْ مِنْ
 عَرَفَاتٍ فَاذْكُرُوا اللَّهَ عِنْدَ الْمَشْعَرِ الْحَرَامِ
 وَاذْكُرُوهُ كَمَا هَدَيْتُمْ وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قَبْلِهِ
 لَمِنَ الضَّالِّينَ ﴿١٩٨﴾ ثُمَّ أَفِيضُوا مِنْ حَيْثُ أَفَاضَ
 النَّاسُ وَاسْتَغْفِرُوا لِلَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٩٩﴾
 فَإِذَا قَضَيْتُمْ مَنَسِكَكُمْ فَاذْكُرُوا اللَّهَ كَذِكْرِكُمْ
 ءَابَاءَكُمْ أَوْ أَشَدَّ ذِكْرًا فَمِنَ النَّاسِ مَنْ
 يَقُولُ رَبَّنَا إِنَّا فِي الدُّنْيَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ
 خَلْقٍ ﴿٢٠٠﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَقُولُ رَبَّنَا إِنَّا فِي الدُّنْيَا
 حَسَنَةٌ وَفِي الْآخِرَةِ حَسَنَةٌ وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿٢٠١﴾
 أُولَٰئِكَ لَهُمْ نَصِيبٌ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٢٠٢﴾

۱۹۷- [موسم] حج ماههای معینی است (۱)؛ و هر که در آن
 ماهها ملتزم حج شود، [بداند که] آمیزش جنسی و انحراف
 [از فرمان خدا] و مجادله در اثنای حج روا نیست؛ و هر کار
 خیری که انجام دهید، خدا بر آن آگاهست؛ و [برای سفر
 آخرت] توشه بگیرید که بهترین توشه [ها] تقواست. ای
 خردمندان! از من پروا کنید.

۱۹۸- گناهی بر شما نیست که [ضمن سفر حج] در طلب
 [روزی و] بخشایش پروردگار خویش باشید و هنگامی که
 از عرفات کوچ کردید، خدا را در مشعرالحرام یاد کنید،
 به پاس آنکه شما را هدایت کرد؛ و بی تردید قبل از آن در
 زمره گمراهان بودید.

۱۹۹- آنگاه [همه با هم و] از طریقی که انبوه مردم بازمی‌گردند
 [به سوی سرزمین منی] کوچ کنید [و خود را از توده واحد
 مردم جدا نکنید] و از خدا آمرزش بخواهید، که خدا
 آمرزگاری است مهربان.

۲۰۰- چون مراسم [حج] را به پایان رساندید - همچنان که
 [فضایل] پدران خویش را [به رسم جاهلیت] یاد می‌کردید
 [و به مفاخر موهوم آنها مباحثات می‌کردید] - خدای را
 [به عظمت و پاکی] یاد کنید و حتی بیشتر؛ بعضی از مردم
 می‌گویند که: پروردگارا، در دنیا به ما عطا کن، و آنان در
 آخرت بهره‌ای نخواهند داشت.

۲۰۱- و بعضی [دیگر] از آنها می‌گویند: پروردگارا، در دنیا و آخرت به ما نیکویی عطا کن و از عذاب آتش [دوزخ] نگاه دار.

۲۰۲- آنها از دستاورد خویش بهره‌ای دارند؛ و خدا سریع‌الحساب است.

۲۰۳- خدا را [همواره] یاد کنید [بخصوص] در چند روز [ایام تشریق در منی]؛ اما هر که عجله داشته [فقط] دو روز [در صحرای منی] اقامت کند و نیز هر که [مراجعت خود را تا اتمام سه روز] به تأخیر افکند، گناهی مرتکب نشده است؛ [این حکم] برای کسی است که [از محرّمات] بپرهیزد؛ از خدا پروا کنید و بدانید که به پیشگاه او احضار (۱) خواهید شد.

۲۰۴- بعضی از مردم [هستند که هر یک از آنها] گفتار [دلفریب]ش تو را به شگفت می‌آورد [و می‌خواهد با زبان بازی به متاعی] در زندگی دنیا [برسد] و خدا را بر [اثبات حسن] نیت خویش گواه می‌گیرد، در حالی که سخت‌ترین دشمنان است.

۲۰۵- و چون به حاکمیت برسد، تلاش می‌کند تا در زمین فساد کند و کشت و نسل را نابود کند؛ در حالی که خدا تبهکاری را دوست ندارد (۲).

۲۰۶- و چون به او تذکر داده شود که: از خدا پروا داشته باش! غرور و تکبر او را به گناه وادارد؛ از این رو آتش دوزخ شایسته اوست، که بسیار بد قرارگاهی است.

۲۰۷- بعضی از مردم [هم هستند که] از جان خود در طلب خشنودی خدا می‌گذرند؛ و خدا به [چنین] بندگان رؤوف است.

۲۰۸- ای مؤمنان، همگی از در صلح و آشتی درآیید و پیرو گامهای شیطان مشوید، که او دشمن آشکار شماست.

۲۰۹- اگر با وجود نشانه‌های روشن که برای شما آمد، باز دچار لغزش شدید (۳)، بدانید که خدا [بر مجازات خطاکاران] فرادست و فرزانه است.

۲۱۰- [آنها که دچار لغزش شده‌اند] آیا جز این انتظار می‌برند که [رستاخیز ناگهان به سراغشان آید و فرمان عذاب] خدا به همراه فرشتگان، در سایبانهایی از ابر بر آنها فرارسد و کار به پایان رسد؟ [آگاه باشید که] همه کارها به خدا بازگردانده می‌شود (۴).

وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَّعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَمَنِ اتَّقَىٰ اللَّهَ يُغْفِرْ لَهُ مَا فِي قَلْبِهِ وَهُوَ اللَّهُ الْخَصَّامُ ﴿٢٠٤﴾ وَإِذَا تَوَلَّىٰ سَعَىٰ فِي الْأَرْضِ لِيُفْسِدَ فِيهَا وَيُهْلِكَ الْحَرْثَ وَالنَّسْلَ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْفُسَادَ ﴿٢٠٥﴾ وَإِذْ قِيلَ لَهُ اتَّقِ اللَّهَ أَخَذَتْهُ الْعِزَّةُ بِالْإِثْمِ فَحَسْبُ لَهُ جَهَنَّمُ وَلَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿٢٠٦﴾ وَمَنِ اتَّقَىٰ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَلَهُ يُغْفِرْ ذُنُوبَهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٠٧﴾ وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا نُوحُ ائْتِنَا بِآيَاتِنَا فَاذْبُرْ لِلَّذِينَ اتَّبَعُوكَ فِي الدُّنْيَا خَيْرًا وَجَعَلْنَا لِقَابَ نُوحٍ إِذْ يَقُولُ لِوَلَدَيْهِ يَتَّبِعُونِي أَقْبِلُوا أَوْ تَكْفُرُوا بِاللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعَالَمِينَ ﴿٢٠٨﴾ وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ خُذْ زَبْنَؤُنَا فِي يَمِينِكُمْ وَإِذْ يَخُذُ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحَقَّ طَرَفًا لَقَدْ جَاءَكَ يُقِينُكَ مِنَ الْكُفَرَاءِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعَالَمِينَ ﴿٢٠٩﴾ وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَا هَلِيمُ خُذْ زَبْنَؤُنَا فِي يَمِينِكُمْ وَإِذْ يَخُذُ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحَقَّ طَرَفًا لَقَدْ جَاءَكَ يُقِينُكَ مِنَ الْكُفَرَاءِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعَالَمِينَ ﴿٢١٠﴾

۱- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش آخر آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۸۳ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۳- منظور از لغزش در اینجا، نادیده گرفتن مفاد دستور آیه قبل است؛ به آیه قبل توجه فرمایید.

۴- برای روشنتر شدن این آیه که به اختصار آمده است، به آیه ۱۵۸ انعام (۶) توجه فرمایید.

سَلِّ بِنِي إِسْرَائِيلَ كَمَا آتَيْنَهُمْ مِنْ آيَةٍ بَيْنَةٍ وَمَنْ يُدِلْ نِعْمَةً
 اللَّهُ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١٦﴾ زُيِّنَ لِلَّذِينَ
 كَفَرُوا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَيَسْخَرُونَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ
 اتَّقَوْا فَوْقَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَاللَّهُ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ
 ﴿١١٧﴾ كَانَ النَّاسُ أُمَّةً وَاحِدَةً فَبَعَثَ اللَّهُ النَّبِيِّنَ مُبَشِّرِينَ
 وَمُنذِرِينَ وَأَنْزَلَ مَعَهُمُ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِيَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ
 فِي مَا اخْتَلَفُوا فِيهِ وَمَا اخْتَلَفَ فِيهِ إِلَّا الَّذِينَ أُوتُوهُ مِنْ بَعْدِ
 مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ فَهَدَى اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا
 لِمَا اخْتَلَفُوا فِيهِ مِنَ الْحَقِّ بِإِذْنِهِ وَاللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ إِلَى
 صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١١٨﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُدْخَلُوا الْجَنَّةَ وَلَمَّا
 يَأْتِكُمْ مَثَلُ الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِكُمْ مَسَّتْهُمُ الْبَأْسَاءُ وَالضَّرَاءُ
 وَزُلْزَلُوا حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ مَتَى نَصَرَ اللَّهُ
 أَلَا إِنَّ نَصْرَ اللَّهِ قَرِيبٌ ﴿١١٩﴾ يَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلْ
 مَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ خَيْرٍ فَلِلَّهِ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَقْرَبِينَ وَيَتِمَّمُوا لِمَتَّكِينِ
 وَأَبْنِ السَّبِيلِ وَمَا تَفْعَلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿١٢٠﴾

نرسیده است؟ سختی و گزند [فراوان] به آنها رسید و چنان پریشان خاطر شدند که پیامبر و مؤمنان همراه او می گفتند: پس یاری خدا کی فرامی رسد (۵)؟ آگاه باشید که یاری خدا نزدیک است (۶).

۲۱۵- از تو می پرسند چه چیز انفاق کنند؛ بگو: هر مالی که انفاق کنید، برای پدر و مادر، نزدیکان، یتیمان، بینوایان و به راه ماندگان، رواست و [نیز] هر کار نیکی که بکنید، خدا از آن آگاه است.

۲۱۱- از دودمان یعقوب پیرس که چقدر آیات روشن بر آنها آوردیم [ولی ناسپاسی و کجروی کردند]؛ و هر که نعمت خدا را پس از آنکه به او رسید، [با ناسپاسی اش] دگرگون سازد، [بداند که] خدا سخت کیفر است.

۲۱۲- زندگی دنیا در نظر انکارورزان آراسته شده است (۱) و [لذا] افراد باایمان را [که دستشان تهی است] به تمسخر می گیرند (۲)، و [الی] پرهیزکاران در روز رستاخیز بسی برتر از انکارورزان خواهند بود (۳)؛ و خدا هر که را بخواهد، بی دریغ روزی می بخشد.

۲۱۳- مردم [در آغاز] امتی واحد بودند؛ (به تدریج شرک و نفع طلبی موجب تضاد شد) آنگاه خدا پیامبران را بشارت دهنده و هشدار دهنده برانگیخت و با آنها کتاب [آسمانی] را بحق نازل کرد تا میان مردم، در موارد اختلافشان داوری کند؛ و [گروهی از] همانها که کتاب آسمانی را دریافت داشته بودند، با آنکه نشانه های روشن بر آنها آمده بود، با انگیزه حسد و سرکشی که بینشان بود، در کتاب الهی اختلاف ورزیدند؛ سپس خدا مؤمنین [واقعی] را در موارد اختلافشان نسبت به حق، بر اساس قانونمندی خویش هدایت فرمود؛ و خدا هر که را بخواهد [و شایسته ببیند]، به راه راست هدایت کند (۴).

۲۱۴- مگر پنداشتید [براحتی] به بهشت داخل خواهید شد، در حالی که هنوز مشابه گرفتاریهای پیشینیانتان به شما

۱- به آیه ۲۵ فصلت (۴۱) توجه فرماید.

۲- به آیات ۲۹ و ۳۰ مطففین (۸۳) توجه فرماید.

۳- نتیجه کار را در آیات ۳۴-۳۶ مطففین (۸۳) ملاحظه فرماید.

۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۳ شوری (۴۲) ﴿و یهدی الله من ینیب﴾ توجه فرماید.

۵- منظور وعده یاری ای است که در آیات ۱۷۱ و ۱۷۲ صافات (۳۷) و ۲۱ مجادله (۵۸) آمده است.

۶- برای روشنتر شدن مضمون آیه، به آیات ۱۴۲ و ۱۷۹ آل عمران (۳)، ۱۶ توبه (۹)، ۲ و ۳ عنکبوت (۲۹) و ۳۱ محمد (۴۷) توجه فرماید.

۲۱۶- جنگ [در راه حق] بر شما مقرر گردید در حالی که آن را خوش ندارید؛ و چه بسا چیزی را خوش نداشته باشید که خیری برای شماست و چه بسا که دوستدار چیزی باشید و شری برای شماست؛ [مصلحت را] خدا می داند نه شما.

۲۱۷- از تو درباره جنگ در ماه حرام می پرسند (۱)؛ بگو: جنگ در آن ماه [گناهی] است بزرگ؛ و [لی] [بازداشتن [خلق] از راه خدا و انکار [الوهیت] او و [بازداشتن از] مسجد الحرام (۲) و اخراج ساکنانش، نزد خدا [گناهی] بزرگتر است؛ و فتنه [شُرک] از قتل شدیدتر؛ آنها پیوسته با شما جنگ می کنند تا اگر بتوانند شما را از دین خود بازگردانند؛ و آنان که از [میان] شما، از دین خود بازگردند و به حال انکار بمیرند، تلاششان در دنیا و آخرت برباد خواهد رفت و جاودانه دوزخی خواهند بود (۳).

۲۱۸- کسانی که ایمان آوردند و کسانی که در راه خدا هجرت و جهاد کرده اند، به رحمت خدا امیدوارند، و خدا آمرزگاری است مهربان.

۲۱۹- درباره می و قمار از تو می پرسند؛ بگو: در آنها گناه بزرگی است و منافعی [هم] برای مردم دارد، و [لی] [گناهش از نفعش بیشتر است؛ و [نیز] از تو می پرسند چه چیز انفاق کنند؛ بگو: [در انفاق] میانه روی (۴) [شایسته است]؛ خدا آیات را این گونه برای شما بروشنی بیان می کند، بسا که درباره دنیا و آخرت [خود] بیاندیشید.

كُتِبَ عَلَيْكُمُ الْقِتَالُ وَهُوَ كَرْهٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَن تَكْرَهُوا شَيْئًا وَهُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَعَسَىٰ أَن تُحِبُّوا شَيْئًا وَهُوَ شَرٌّ لَّكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٢١٦﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدُّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقْبِلُونَكَ حَتَّىٰ يَرُدُّوكُم عَن دِينِكُمْ إِنِ اسْتَطَعُوا وَمَن يَرْتَدِدْ مِنكُمْ عَن دِينِهِ فَمَا لُؤْلُؤًا لَّيَكُ حِطَّةٌ أَعْمَلُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢١٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ يَرْجُونَ رَحْمَتَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٢١٨﴾ يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَإِنَّهُمَا آكْبَرُ مِنْ نَّفْعِهِمَا وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ قُلِ الْعَفْوَ كَذَٰلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾

۱- ماههای حرام عبارتند از: ذیقعد، ذی حجه، محرم و رجب که در آنها هرگونه جنگ و خونریزی ممنوع است (مگر اینکه جنگ از سوی دشمن آغاز شده باشد). حرمت این چهار ماه، سنت کهن مردم عرب بوده است که سابقه آن به زمان ابراهیم می رسد. قرآن این سنت قدیمی عرب را مورد تأیید قرار داده است. قانون جنگ در اسلام را در آیه ۱۹۰ بقره (همین سوره) و نیز آیات ۸ و ۹ ممتحنه (۶۰) ملاحظه فرمایید. این آیه و نیز آیه ۱۹۴ بقره تبصره ایست بر آن قانون؛ تبصره دیگر قانون جنگ را در آیه ۶۱ انفال (۸) ملاحظه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، با آیه ۲۵ حج (۲۲) مقایسه فرمایید.

۳- به آیه ۲۳ فرقان (۲۵) و نیز مثالهایی در این زمینه در آیات ۱۸ ابراهیم (۱۴) و ۳۹ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۴- از نظر معنی و مفهوم کلمه «عفو» در این آیه، به آیات ۶۷ فرقان (۲۵) و ۲۹ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الَّتِي مَلَئَتْ قُلُوبَهُمْ خَيْرٌ أَمْ خَيْرٌ وَإِنْ تَخَاطَبُوهُمْ فَاخْوَنُكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ الْمُفْسِدَ مِنَ الْمُصْلِحِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَعْنَتَكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٢٠﴾
 وَلَا تَنْكِحُوا الْمُشْرِكَةَ حَتَّى تُؤْمِنَ وَلَا مَؤْمِنَةٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكَةٍ وَلَا تُعْجِبَتْكُمْ وَلَا تُنْكِحُوا الْمُشْرِكِينَ حَتَّى يُؤْمِنُوا وَلَعَبْدٌ مُّؤْمِنٌ خَيْرٌ مِّنْ مُّشْرِكٍ وَلَا تُعْجِبْكُمْ أُولَئِكَ يَدْعُونَ إِلَى النَّارِ وَاللَّهُ يَدْعُو إِلَى الْجَنَّةِ وَالْمَغْفِرَةِ بِإِذْنِهِ وَيُبَيِّنُ آيَاتِهِ لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٢١﴾ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الْمَحِيضِ قُلْ هُوَ أذى فَأَعْتَرُوا النِّسَاءَ فِي الْمَحِيضِ وَلَا تَقْرُبُوهُنَّ حَتَّى يَطْهَرْنَ فَإِذَا تَطَهَّرْنَ فَأْتُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ أَمَرَكُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ ﴿٢٢٢﴾
 نِسَاءُكُمْ حَرَّتْ لَكُمْ فَأَتُوا حُرَّتَكُمْ أَنْتُمْ وَقَدِمُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَتَقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ مُلْفُوهٌ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٢٣﴾ وَلَا تَجْعَلُوا لِلَّهِ عُرْضَةً لِأَيْمَانِكُمْ أَنْ تَبَرُّوا وَتَتَّقُوا وَتُصَلِّحُوا بَيْنَ النَّاسِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٢٤﴾

۲۲۰- در مورد یتیمان از تو سؤال می کنند [که چگونه رفتار کنند]؛ بگو: سامان دادن کار آنها بهتر است [از عدم مداخله] (۱)؛ و اگر با آنها معاشرت می کنید، [همچون] برادران شما باشند؛ و خدا تبهکار را از درستکار تشخیص می دهد و اگر خدا می خواست، شما [مفسدین] را به ستوه می آورد، که فرادستی فرزانه است.

۲۲۱- با زنان بت پرست ازدواج نکنید، مگر اینکه ایمان بیاورند؛ و زن اسیری که ایمان آورده، بهتر است از زن [آزاد] مشرک، اگرچه [زیبایی اش] شما را به شگفت آورد؛ و [دختران خود را] به ازدواج مشرکین درنیاورید، مگر آنکه ایمان بیاورند؛ و اسیر با ایمان بهتر است از مشرک [آزاد]، اگرچه [محاسنش] شما را به شگفت آورد؛ آنان به آتش فرامی خوانند؛ و خدا بر اساس قانونمندی خویش به بهشت و آمرزش فرامی خواند؛ و آیات خود را برای مردم بروشنی بیان می دارد، بسا که پند پذیرند.

۲۲۲- از تو در مورد [آمیزش به هنگام] دوره ماهانه [زنان] می پرسند؛ بگو: آن [حالت برای آنها] رنج و ناراحتی است، پس در آن دوره از [آمیزش با] ایشان کناره بگیرد و به آنان نزدیک نشوید تا پاک شوند و چون تطهیر گردند، همان گونه که خدا فرمان داده است، بر آنها درآیید، که خدا توبه کنندگان و تطهیر کنندگان را دوست می دارد.

۲۲۳- زنان شما [همچون] کشتزاری برای شما هستند، پس هر زمان که بخواهید به کشتزار خویش درآیید و برای خویش از قبل تدارک کنید؛ و از خدا پروا کنید و بدانید که به لقای او نایل خواهید شد؛ و اهل ایمان را [برای آن ملاقات] بشارت ده.

۲۲۴- [نام] خدا را دستاویزی برای سوگندهای خویش قرار ندهید تا [به این وسیله] از نیکویی و پرهیزکاری و اصلاح بین مردم شانه خالی کنید؛ و [بدانید که] خدا شنوایی داناست.

۱- منظور اصلی در این آیه این است که به علت نگرانی و سوء برداشت از آیات ۱۵۲ انعام (۶) و ۱۰ نساء (۴)، کناره گیری از سامان دادن امور یتیمان نکنید.

۲۲۵- خدا شما را به خاطر سوگندهای بیهوده [و بی اختیار] تان بازخواست نمی‌کند، ولی نسبت به سوگندهای قلبی شما (۱) بازخواست می‌کند؛ و [از آنچه گذشته است آمرزش بخواهید که] خدا آمرزگاری است دیرکیفر.

۲۲۶- برای کسانی که [به رسم زشت جاهلیت] بر ترک آمیزش با زنان خود سوگند یاد کنند، چهار ماه چشم به راه بودن مقرر شده؛ و اگر [از سوگند بی‌منطق] بازگشتند، خدا آمرزگاری است مهربان.

۲۲۷- و اگر آهنگ طلاق کردند، [به شایستگی جدا شوند که] خدا شنوا و داناست.

۲۲۸- زنان مطلقه باید تا [مدت] سه [دوره ماهانه و] پاک شدن، خود را چشم به راه دارند [و از ازدواج خودداری کنند] (۲)؛ و اگر به خدا و روز واپسین باور دارند، روانیست حمله که خدا در رحمهای آنها آفریده است، پنهان سازند؛ و همسران آنها در صورتی که خواهان اصلاح باشند، به بازگرداندنشان در این [مدت] سزاوارترند؛ و زنان حقوقی شایسته دارند، همسنگ وظایفی که بر عهده دارند، ولی مردان بر آنها درجه‌ای [برتر] دارند [که نباید از آن سوء استفاده کنند و گرنه]، خدا [در گرفتن انتقام] فرادستی فرزانه است.

۲۲۹- طلاق [قابل رجوع تا] دو مرتبه [ممکن] است، [پس از

آن وظیفه شوهر یا [نگاهداری است به وجهی شایسته و یا رها کردن به خوبی و احسان؛ و روا نیست که چیزی از آنچه به آنها داده‌اید بازستانید، مگر اینکه طرفین بترسند که نتوانند احکام خدا را [در ادامه زندگی شایسته] رعایت کنند [و زن به علت بی‌ رغبتی به شوهر، سازش نکند، مرد هم متقابلاً تعدی کند؛ در این صورت]، چنانچه از عدم رعایت احکام خدا توسط آنان ترسیدید، ایرادی بر آن دو نیست که [برای متارکه به نوعی توافق مالی هم برسند و] زن [برای گرفتن طلاق] عوضی پرداخته [یا از مهریه خود صرف‌نظر کند] (۳)؛ این احکام خداست، از آن تجاوز نکنید؛ و آنان که از احکام خدا تجاوز کنند، ستمکارند.

۲۳۰- اگر [مردی برای سومین بار] همسرش را طلاق داد، از آن به بعد بر او حلال نخواهد بود، مگر اینکه به نکاح مرد دیگری درآید؛ و [همسر دوم] اگر با او متارکه کرد، ایرادی بر آنان نیست که [به زندگی مشترک، مجدداً] بازگردند، در صورتی که مطمئن باشند که [این بار] احکام خدا را [برای زندگی مشترک شایسته] رعایت خواهند کرد؛ و اینها احکام خداست که برای اهل دانش بروشنی بیان می‌کند.

لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا كَسَبْتُمْ قُلُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿۲۲۵﴾ لِّلَّذِينَ يُؤَلُّونَ مِن نِّسَائِهِمْ تَرَبُّصُ أَرْبَعَةِ أَشْهُرٍ فَإِن فَاءُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿۲۲۶﴾ وَإِن عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿۲۲۷﴾ وَالْمُطَلَّقَاتُ يَتَرَبَّصْنَ بِأَنفُسِهِنَّ ثَلَاثَةَ قُرُوءٍ وَلَا يَحِلُّ لَهُنَّ أَن يَكْتُمْنَ مَا خَلَقَ اللَّهُ فِيهِ أَرْحَامَهُنَّ إِن كُنَّ يَأْمُرْنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيُعَوِّظُنَّ أَسْرَ بَرِّهِنَّ فِي ذَلِكَ إِنْ أَرَادُوا إِصْلَاحًا وَلَهُنَّ مِثْلُ الَّذِي عَلَيْهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَلِلرِّجَالِ عَلَيْهِنَّ دَرَجَةٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿۲۲۸﴾ الطَّلَاقُ مَرَّتَانٍ فَإِمْسَاكٌ بِمَعْرُوفٍ أَوْ تَسْرِيحٌ بِإِحْسَانٍ وَلَا يَحِلُّ لَكُمْ أَن تَأْخُذُوا بِمَمَاءَ آتَيْتُمُوهُنَّ شَيْئًا إِلَّا أَن يَخَافَا أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَإِن خِفْتُمُ أَلَّا يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ فَلَا تَعْتَدُوهَا وَمَن يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿۲۲۹﴾ فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا يَحِلُّ لَهُ مِن بَعْدِ حَتَّى تَنْكِحَ زَوْجًا غَيْرَهُ فَإِن طَلَّقَهَا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَن يَتَرَاجَعَا إِنْ ظَنَّا أَن يُقِيمَا حُدُودَ اللَّهِ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ يُبَيِّنُهَا لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿۲۳۰﴾

۱- به آیه ۲۸۴ بقره (۲) ﴿ان تبدوا ما في انفسكم او تخفوه يحاسبكم به الله﴾ توجه فرمایید.

۲- سه مورد استثنایی دستور جداگانه‌ای دارد؛ یک مورد را در آیه ۴۹ احزاب (۳۳) و دو مورد دیگر را در آیه ۴ طلاق (۶۵) ملاحظه فرمایید.

۳- بحث از طلاق خلع است که به صورت تبصره بر حکم طلاق رجعی آمده است. خلاصه اینکه اگر طلاق به تمایل مرد باشد، حق ندارد هیچ چیز از آنچه داده است پس بگیرد، ولی اگر طلاق بنا به درخواست زن باشد، مرد می‌تواند مال بخشیده‌شده را دریافت کند. از مجموع آیات مربوط به طلاق در قرآن بخوبی هویدا است که خدا طلاق را دوست ندارد.

وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلْيُنَّ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ
 سَرَخُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَلَا تُمْسِكُوهُنَّ ضِرَارًا لِنَعْتِدَّ وَأَوْ مِنْ يَفْعَلُ
 ذَلِكَ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ، وَلَا تَتَّخِذُوا آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَادْكُرُوا
 نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنَ الْكِتَابِ وَالْحِكْمَةِ
 يَعِظُكُمْ بِهِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿۳۶﴾
 وَإِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَلْيُنَّ أَجَلَهُنَّ فَلَا تَعْضُلُوهُنَّ أَنْ يَنْكِحَنَّ
 أَنْزُوجَهُنَّ إِذَا تَرَضُوا بَيْنَهُمْ بِالْمَعْرُوفِ ذَلِكَ يُوعِظُ بِهِ مَنْ كَانَ
 مِنْكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ لَكُمْ لَكُمْ وَأَطْهَرُوا لِلَّهِ
 يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿۳۷﴾ وَالْوَالِدَاتُ يُرْضَعْنَ أَوْلَادَهُنَّ
 حَوْلِينَ كَامِلِينَ لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يُتِمَّ الرَّضَاعَةَ وَعَلَى الْمَوْلُودِ لَهُ رِزْقُهُنَّ
 وَكِسْوَتُهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ لَا تُكَلَّفُ نَفْسٌ إِلَّا وُسْعَهَا لَا تُضَارَّ
 وَالِدَةٌ بَوْلًا لَهَا وَلَا مَوْلُودٌ لَهُ بِوَالِدِهِ وَعَلَى الْوَارِثِ مِثْلُ ذَلِكَ
 فَإِنْ أَرَادَ فِصَالًا عَنِ تَرْضٍ مِنْهُمَا وَشَاوِرِ فَلَاجِنَاحَ عَلَيْهِمَا وَإِنْ
 أَرَدْتُمْ أَنْ تَسْتَرْضِعُوا أَوْلَادَكُمْ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِذَا سَلَّمْتُمْ مَا
 آتَيْتُم بِالْمَعْرُوفِ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿۳۸﴾

نمی‌شود؛ نه مادر به خاطر [نگاهداری] فرزند دچار [مشکلات و] زیان شود و نه پدر، و [طی دوره شیرخوارگی اگر کودک
 یتیم شد] بر وارث فرض است که همین [تعهدات پدر] را [در مورد تأمین هزینه مادر] انجام دهد؛ هرگاه پدر و مادر ای که
 متارکه کرده‌اند] با توافق و مشورت یکدیگر بخواهند [کودک را زودتر] از شیر بازگیرند، گناهی بر آنها نیست؛ و اگر خواستید
 دایه‌ای برای شیر دادن فرزندتان بگیرید، در صورتی رواست که تعهدات خود را به طور شایسته ادا کنید؛ از خدا پروا کنید و
 بدانید که او به آنچه می‌کنید بیناست.

۲۳۱- هرگاه زنان را طلاق دادید و در آستانه اتمام مدت
 [انتظار]شان قرار گرفتند، یا به شایستگی نگاهشان دارید و
 یا به شایستگی رها سازید. و آنان را برای تجاوز
 به حقوقشان، در حال زیان و آزار نگاه مدارید، و هر که
 چنین کند به خویش ستم کرده است؛ و آیات خدا را
 به استهزا مگیرید و نعمت خدای را بر خود به یاد آورید؛
 [بخصوص] آیات و حکمتی را که برای شما نازل کرده است
 و به [وسیله] آن شما را اندرز می‌دهد؛ و از خدا پروا کنید و
 بدانید که او به هر چیزی داناست.

۲۳۲- هنگامی که طلاق زنان [وابسته خود] را گرفته‌اید و
 مدت [انتظار]شان را به پایان بردند، مانع آنها نشوید که اگر
 به شایستگی به توافق رسیده‌اند، به نکاح همسران [سابق]
 خویش بازآیند؛ هر که از شما که به خدا و روز واپسین باور
 دارد، به این [دستورها] اندرز داده می‌شود؛ این [روش]
 برای شما شایسته‌تر و پاکتر است؛ و [مصلحت را] خدا
 می‌داند نه شما.

۲۳۳- مادران [طلاق گرفته] دو سال تمام فرزندان خود را شیر
 دهند؛ [این حکم] برای کسی است که بخواهد [وظیفه] شیر
 دادن را به طور کامل انجام دهد؛ [در این دوران] تأمین
 خوراک و پوشاک مادران به طور شایسته بر عهده پدر
 است؛ [و البته] هیچ‌کس جز به اندازه توانش مکلف

۲۳۴- مردانی از شما که در آستانه مرگ قرار گیرند و همسران خود را [تنها] بگذارند، باید چهار ماه و ده روز خود را چشم به راه دارند [و از ازدواج خودداری کنند]؛ و چون به پایان مدت [انتظار]شان رسیدند، در مورد آنچه به شایستگی درباره [زندگی] خود کنند، مسئولیتی متوجه شما نیست؛ [محدودشان نکنید] که خدا به آنچه می‌کنید آگاه است.

۲۳۵- آنچه در مورد خواستگاری از آن زنان [در دوران عده مرگ شوهرانشان] به اشاره ابراز دارید، یا [چنین تمایلی را] در دل نگاهدارید، گناهی بر شما نیست؛ خدا می‌داند که به یاد آنها خواهید افتاد، ولی با آنها در نهان وعده [ازدواج] نگذارید، مگر اینکه گفتار شایسته‌ای ابراز کنید؛ و تا وقتی مدت [انتظارشان] سپری نشده است، آهنگ عقد نکاح نکنید؛ و بدانید که خدا از نیات درونی شما آگاه است، پس، از او پروا کنید؛ و بدانید که خدا آمرزگاری است دیرکیفر.

۲۳۶- اگر زنان را قبل از آمیزش یا تعیین مهر طلاق دهید، تعهدی بر شما نیست، و [الی] آنها را به شیوه‌ای شایسته که سزاوار نیکوکاران است برخوردار سازید؛ فراخ دست و تنگدست در حد توان خود.

۲۳۷- اگر زنان را قبل از آمیزش در حالی که برای آنها تعیین مهر کرده‌اید طلاق دهید، نیمی از کابین که ملتزم شده‌اید [حق آنهاست]، مگر اینکه خود گذشت کنند و یا شوهر که

[اخذ تصمیم در] امر نکاح به دست اوست گذشت کند [و تمامی مهر را بپردازد]؛ گذشت شما به تقوا نزدیکتر است؛ بزرگواری در مقابل یکدیگر را فراموش نکنید، که خدا به آنچه می‌کنید بیناست.

وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا يَتَرَبَّصْنَ بِأَنْفُسِهِنَّ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَشْرًا فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ بِالْمَعْرُوفِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٣٤﴾ وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِيمَا عَرَّضْتُمْ بِهِ مِنْ خِطْبَةِ النِّسَاءِ أَوْ أَكْنَنْتُمْ فِي أَنْفُسِكُمْ عَلِمَ اللَّهُ أَنَّكُمْ سَتَذْكُرُونَهُنَّ وَلَكِنْ لَا تَأْوَعِدُوهُنَّ سِرًّا إِلَّا أَنْ تَقُولُوا قَوْلًا مَعْرُوفًا وَلَا تَعْرِضُوا عُقْدَةَ النِّكَاحِ حَتَّى يَبْلُغَ الْكِتَابُ أَجَلَهُ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي أَنْفُسِكُمْ فَاحْذَرُوهُ وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿٢٣٥﴾ لَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ مَا لَمْ تَمْسُوهُنَّ أَوْ تَفَرَّضُوا لَهُنَّ فَرِيضَةً وَمَتَّعُوهُنَّ عَلَى الْأَوْسَعِ قَدَرُهُ وَعَلَى الْمَقْتَرِ قَدَرُهُ مَتَّعًا بِالْمَعْرُوفِ حَقًّا عَلَى الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٣٦﴾ وَإِنْ طَلَقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُوا أَوْ يَعْفُوا الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسُوا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢٣٧﴾

۲۳۸- بر همه نمازها و [بویژه] نماز عصر مراقبت کنید^(۱) و با فرمانبرداری برای خدا به پا خیزید.

۲۳۹- ولی اگر [از خطری] ترس داشتید [نماز را به هر حال که میسر است]، پیاده یا سواره [انجام دهید]؛ و چون امنیت خود را بازیافتید، [باز هم] خدا را یاد کنید^(۲)، که چیزهایی به شما آموخت که [هرگز] نمی توانستید بدانید^(۳).

۲۴۰- مردانی از شما که در آستانه مرگ قرار گیرند و همسران خود را [تنها] بگذارند، باید توصیه کنند که آنان را تا یک سال [از هزینه زندگی] برخوردار سازند و [از خانه مسکونی شوهر] خارجشان نکنند، ولی اگر [به تمایل] خود خارج شدند، در مورد اقدام شایسته‌ای که درباره [زندگی] خود کنند، مسئولیتی متوجه شما نیست؛ [و بدانید] که خدا فرادستی فرزانه است.

۲۴۱- زنان مطلقه [حق] بهره‌ای به شیوه شایسته دارند؛ [این حکم] سزاوار پرهیزکاران است.

۲۴۲- خدا آیات خود را این‌گونه برای شما بروشنی بیان می‌کند، بسا که درک کنید.

۲۴۳- آیا توجه نکردی به جمعیتی که هزاران تن بودند و [به جای دفاع در مقابل دشمن] از بیم مرگ از خانه‌های خود خارج شدند [و گریختند]؟^(۴) خدا به آنها گفت: پذیرای مرگ باشید [تا حیات اجتماع شما تضمین گردد]؛ آنگاه [با بیداری و پیکار ایشان] آنها را حیات بخشید؛ بی‌گمان خدا نسبت به مردم بخشایش دارد، ولی بیشترشان سپاسگزار نیستند.

۲۴۴- در راه خدا بجنگید و بدانید که خدا شنوا و داناست.

۲۴۵- کیست که [با انفاق خود] به خدا وامی نیکو^(۵) دهد تا برای او به دفعات چندین برابرش سازد^(۶)؟ خداست که سختی و گشایش پیش می‌آورد^(۷) و به پیشگاه او بازگردانده می‌شوی.

۱- چون نماز عصر در شمار نمازهای پنجگانه، سومی است، وسطی محسوب می‌شود و از آنجا که موقع انجامش وسط برنامه‌های کسب و کار روزانه است و احیاناً دستخوش غفلت می‌شود، روی آن تأکید شده است. مفسران در مورد اینکه منظور از نماز وسطی کدام یک از نمازهای پنجگانه است، نظرهای مختلفی دارند. طبق آنچه که در مجمع‌البیان آمده است، ابن عباس و چهار مفسر قدیمی دیگر، ضمن نقل قول از حضرت امیر(ع)، عقیده داشتند که منظور نماز عصر است. صفوه التفاسیر این حدیث را از پیامبر نقل کرده که مربوط به جنگ احزاب است و صراحت دارد: «ما را از نماز وسطی یعنی نماز عصر مشغول (و باز) داشتند؛ خدا قلب و خانه‌هاشان را مملو از آتش کند»؛ تفسیرهای المنار و کبیر هم به این روایت اشاره کرده‌اند؛ والله اعلم.

۲- دو آیه متوالی فوق در مورد نماز در میان آیات احکام ازدواج و طلاق آمده و در توجیه آن مفسران عموماً سکوت کرده‌اند و آنها که توضیحی داده‌اند قانع‌کننده نیست. سیدقطب در تفسیر «فی ظلال» گفته است: بیش از شش ماه در این باره تدبیر کردم و به نتیجه نرسیدم. به نظر نگارنده این آیه که تأکید روی حفظ نمازها دارد، از آن جهت در میان آیات مربوط به طلاق آمده که توجه دهد در جریان اختلافات زوجین که منجر به متارکه می‌شود، همواره خدا را در نظر داشته باشید تا از خودخواهی دور بمانید و خداپسندانه رفتار نمایید؛ مؤید آن آیه قبلی است که صراحتاً توجه به تقوا و فضیلت را در جریان اختلاف نظرها که منجر به متارکه می‌شود، توصیه کرده. این همان حقیقتی است که در آیات ۲۰۰ و ۲۰۱ اعراف (۷) آمده است؛ دقیقاً به این دو آیه توجه فرمایید.

۳- آخرت و خدا.

۴- به آیه ۱۶ احزاب (۳۳) توجه فرمایید.

۵- به زیرنویس اول آیه ۱۲ مانده (۵) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۲۶۱ بقره (همین سوره) توجه فرمایید.

۷- کلمه «یَبْصُطُ» از ریشه «بسط» علی‌القاعده باید با «سین» نوشته می‌شد، همان‌گونه که در ۹ مورد دیگر قرآن بدرستی با سین ثبت شده است؛ این عدول از

۲۴۶- آیا به [داستان] گروهی از سران دودمان یعقوب توجه نکردی که پس از موسی از پیامبر [وقت] خود تقاضا کردند: پادشاهی برای ما انتخاب کن تا [به فرماندهی او] در راه خدا جنگ کنیم؛ [پیامبرشان] گفت: آیا چنین نیست که اگر جنگ بر شما مقرر شود، از آن سر باز زنید؟ گفتند: چگونه ممکن است از جنگ در راه خدا خودداری کنیم، در حالی که از سرزمین خود و [از کنار همسر و] فرزندانمان رانده شده ایم؟ و چون جنگ بر آنها مقرر شد، جز معدودی از آنها، همه از جنگ روی برتافتند [و به خود ستم کردند]؛ و خدا به حال ستمگران داناست.

۲۴۷- پیامبرشان به آنها گفت: خدا طالوت را به پادشاهی شما انتخاب کرده است؛ گفتند: چگونه او که اموالی در اختیارش نیست بر ما فرمانروایی داشته باشد، در حالی که ما خود به فرمانروایی سزاوارتریم؟ گفت: خدا او را بر شما برگزیده و دانش و نیروی جسمی اش را وسعت بخشیده است؛ و البته خدا فرمانروایی خویش را به هر که بخواهد، ارزانی می‌دارد، که خدا فراخی‌بخش و داناست.

۲۴۸- پیامبرشان به آنها گفت: نشانه [صلاحیت] فرمانروایی او این است که صندوق [معهود] برای شما می‌رسد که [موجبات] آرامش خاطر از جانب پروردگارتان و بازمانده‌ای از میراث خاندان موسی و هارون در آن است، و در حالی [می‌رسد] که فرشتگان آن را حمل می‌کنند^(۱)؛ مسلماً در این [رویداد] نشانه‌ای است برای شما، اگر باور داشته باشید.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الْمَلَأِ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ مِنْ بَعْدِ مُوسَى إِذْ قَالُوا لِنَبِيِّ لَهُمْ أبعث لنا ملكاً نقاتل في سبيل الله قال هل عسيتم إن كتب عليكم القتال ألا تقاتلون قالوا وما لنا ألا نقاتل في سبيل الله وقد أخرجنا من ديارنا وأبنائنا فلما كتب عليهم القتال تولوا إلا قليلاً منهم والله عليم بالظالمين ﴿٢٤٦﴾ وقال لهم نبيهم إن الله قد بعث لكم طالوت ملكاً قالوا أنى يكون له الملك علينا ونحن أحق بالملك منه ولم يؤت سعة من المال قال إن الله اصطفاه عليكم وزاده بسطة في العلم والجسم والله يؤتي ملكه من يشاء والله واسع عليم ﴿٢٤٧﴾ وقال لهم نبيهم إن آية ملكه أن يأتيكم التابوت فيه سكينه من ربكم وبقيته مما ترك آال موسى وآال هارون تحمله الملائكة إن في ذلك لآية لكم إن كنتم مؤمنين ﴿٢٤٨﴾

→ قواعد املایی در قرآن مجید موارد دیگری هم دارد، از جمله کلمه بصله (به جای بسطه) در آیه ۶۹ اعراف (۷)، در حالی که همین کلمه در آیه ۲۴۷ بقره (۲) با سین ثبت شده است؛ همچنین کلمه ابراهیم به جای ابراهیم (۱۵ بار در سوره بقره) و نیز مواردی دیگر. گفتنی است که تغییر در رسم الخط واحد و رسمی قرآن، که در یک قرن اخیر در ایران معمول شده بود و موارد زیادی از این ناهماهنگی‌ها یکسان گردیده بود، به اعتقاد بسیاری از صاحب نظران نارواست و این ناهمگونی‌های قدس آمیز همواره می‌بایست حفظ گردد.

۱- مفسران گفته‌اند: همان صندوقی است که مادر موسی او را در آن صندوق گذاشت و به امواج نیل سپرد؛ مقابل کاخ فرعون صندوق را از آب گرفتند و همسر فرعون کودک را پرورش داد. این صندوق در میان دودمان یعقوب خاطره‌انگیز بود و محترم شمرده می‌شد. موسی در واپسین روزهای عمر، الواحی که احکام خدا را بر آن نوشته بود، در آن نهاد و متولیان خاص از آن نگاهداری می‌کردند. این صندوق در جنگها حمل می‌شد و اثر روانی در پیروزی آنها داشت. صندوق بعدها به دست دشمنان افتاد و از میان رفت تا اینکه... والله اعلم.

فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ
 بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ
 مِنِّي إِلَّا مَنْ اغْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا
 مِنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ قَالُوا
 لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ
 يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلْقَوُا بِاللَّهِ مِنِّي مَنْ فِتْنَةٍ قَلِيلَةٍ
 غَلَبَتْ فِئْتَهُ كَثِيرَةٌ يَأِذِنُ اللَّهُ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾
 وَلَمَّا بَرَزُوا لِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالُوا رَبَّنَا أَخْرِجْ
 عَلَيْنَا صَبْرًا وَثَبَّتْ أقدَامَنَا وَأَنْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ
 الْكَافِرِينَ ﴿٢٥٠﴾ فَهَزَمُوهُمْ يَأْذِنُ اللَّهُ وَقَتَلَ
 دَاوُدُ جَالُوتَ وَءَاتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ وَالْحِكْمَةَ
 وَعَلَّمَهُ مِمَّا يَشَاءُ وَلَوْ لَا دَفَعُ اللَّهُ النَّاسَ بَعْضَهُمْ
 بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ الْأَرْضُ وَلَكِنَّ اللَّهَ ذُو
 فَضْلٍ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿٢٥١﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ
 نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٥٢﴾

۲۴۹- هنگامی که طالوت لشگر کشید، [به سربازان خود] گفت: خدا [میزان پایداری] شما را به وسیله یک نهر آب آزمایش خواهد کرد؛ هر که از آب آن بنوشد، از [یاران وفادار] من نیست؛ و هر که از آن نخورد، از [یاران] من به شمار می آید، مگر آنکه با دست خود مشتی [از آن] برگیرد؛ [اما] همگی جز عده قلیلی از آن [جویبار] نوشیدند؛ هنگامی که طالوت و مؤمنان همراه او از آن نهر گذشتند، [افراد سست عنصری که از نهر آب نوشیدند] گفتند: امروز (۱) ما تاب [هماوردی با] جالوت و سپاهیانش را نخواهیم داشت؛ [ولی] کسانی که یقین داشتند به لقای خدا نایل خواهند شد، گفتند: چه بسیار گروهی اندک [و مصمم] که به قانونمندی خدا، بر گروهی عظیم پیروز شدند؛ و خدا با شکیبایان [و پایداران] است.

۲۵۰- و چون آنها در برابر جالوت و سپاهیانش موضع گرفتند، گفتند: پروردگارا، بر ما شکیبایی و پایداری بیار و گامهای ما را ثبات بخش و ما را بر انکارورزان پیروز گردان.

۲۵۱- آنگاه سپاه دشمن را به قانونمندی خدا در هم شکستند، و داود [افسر جوان و شجاع سپاه طالوت]، جالوت را به قتل رساند و خدا او را فرمانروایی و فرزاندگی بخشید و از آنچه می خواست به او آموخت (۲)؛ و اگر خدا پاره ای از مردم را به وسیله پاره ای دیگر دفع نمی کرد، زمین را تباهی فرامی گرفت، اما خدا نسبت به جهانیان بخشایش دارد.

۲۵۲- این آیات خداست که بحق بر تو می خوانیم؛ و تو در زمره پیامبرانی (۳).

۱- به زیرنویس آیه ۶۹ حج (۲۲) در مورد کلمات روز و ماه مراجعه فرمایید.

۲- موارد آن را در آیه ۸۰ انبیاء (۲۱) و اواخر آیه ۱۰ و تمام آیه ۱۱ سباء (۳۴) ملاحظه فرمایید.

۳- دو بار تأکید که در عبارت اخیر با حروف ان و لام آمده، اشاره به انکار مخالفان است که در آیه ۴۳ رعد (۱۳) آمده است.

۲۵۳- برخی از آن پیامبران را بر برخی دیگر برتری دادیم، [چنانکه] خدا با یکی از آنها سخن گفت (۱) و بعضی را به درجاتی امتیاز بخشید (۲)؛ و به عیسی فرزند مریم نشانه‌های روشن دادیم و او را توسط جبرئیل (۳) نیرومند کردیم؛ ولی بسیاری از امتهای آنها، با دور شدن از یکتاپرستی، ایجاد اختلاف کردند و اگر خدا می‌خواست، مردمی که پس از این پیامبران بودند، بعد از آنکه نشانه‌های روشن که بر آنها آمد، در مقام خصومت و ستیز بر نمی‌آمدند، ولی [به منظور آزمایش، موهبت اختیار به انسان تفویض گردید، لذا] اختلاف ورزیدند، [به گونه‌ای که] پاره‌ای ایمان آوردند و پاره‌ای به کفر روی بردند؛ و اگر خدا می‌خواست، درگیر نمی‌شدند؛ ولی خدا [بنا به ضرورت آزمایش] آنچه بخواهد می‌کند.

۲۵۴- ای مؤمنان، از آنچه روزی شما کرده‌ایم انفاق کنید، قبل از آنکه روزی فرارسد که در آن نه داد و ستدی است و نه دوستی و شفاعتی؛ و انکارورزان [دریابند که] خود ستمگرند.

۲۵۵- خداست که جز او معبودی نیست؛ زنده و برپادارنده است؛ هرگز نه خواب سبک او را فرامی‌گیرد و نه خواب سنگین؛ هر چه در آسمانها و زمین است متعلق به اوست؛ کیست که در برابر او شفاعت (و دستگیری از دیگران) کند،

جز به خواست و قانونمندی او؛ آنچه [آدمیان] در پیش دارند و آنچه پشت سر نهاده‌اند، می‌داند؛ و [خلق خدا] بر دانش او دست نیابند، جز به میزانی که خود بخواهد؛ گستره فرمانروایی‌اش آسمانها و زمین را فراگرفته است؛ و حفظ آنها بر او گران نمی‌آید، که او والا و بزرگ است.

۲۵۶- در [پذیرش] دین اکراه [و اجباری] نیست (۴)؛ [فقط راه] کمال از [راه] تباهی مشخص شده است؛ و هر که طاغوتها [و امرای خودکامه] را انکار کند و به خدا ایمان آورد، به دست‌آویزی محکم‌تر چنگ زده است که هرگز گسستنی نیست؛ و خدا شنوا و داناست.

تِلْكَ الرُّسُلُ فَضَلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ مِنْهُمْ مَنْ كَلَّمَ اللَّهُ وَرَفَعَ بَعْضَهُمْ دَرَجَاتٍ وَءَاتَيْنَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ الْبَيِّنَاتِ وَأَيَّدْنَاهُ بِرُوحِ الْقُدُسِ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتَلَ الَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَلَكِنْ اُخْتَلَفُوا فَمِنْهُمْ مَنْ ءَامَنَ وَمِنْهُمْ مَنْ كَفَرَ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَقْتَلُوا وَلَكِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿٢٥٣﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خُلَّةٌ وَلَا شَفِيعَةٌ وَالْكَافِرُونَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٥٤﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ لَا تَأْخُذُهُ سِنَّةٌ وَلَا نَوْمٌ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَنْ ذَا الَّذِي يَشْفَعُ عِنْدَهُ إِلَّا بِإِذْنِهِ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يُحِيطُونَ بِشَيْءٍ مِّنْ عِلْمِهِ إِلَّا بِمَا شَاءَ وَسِعَ كُرْسِيُّهُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضَ وَلَا يَئُودُهُ حِفْظُهُمَا وَهُوَ الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ﴿٢٥٥﴾ لَا إِكْرَاهَ فِي الدِّينِ قَد تَّبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدْ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَى لَا انْفِصَامَ لَهَا وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥٦﴾

۱- حضرت موسی (ع)؛ به آیه ۱۶۴ نساء (۴) توجه فرماید.

۲- حضرت محمد (ص)، به آیات ۷۹ اسراء (۱۷) و ۱ فرقان (۲۵) توجه فرماید و نیز حضرت ابراهیم ﴿وَ اتَّخَذَ اللَّهُ اِبْرَاهِيمَ خَلِيلاً﴾ ۱۲۵ نساء ﴿وَ اِنِّ جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ اِمَامًا﴾ ۱۲۴ بقره ﴿﴾.

۳- به زیر نویس آیه ۸۷ بقره (همین سوره) مراجعه فرماید.

۴- به آیه ۹۹ یونس (۱۰) توجه فرماید.

۲۵۷- خدا کارساز مؤمنان است، آنان را از تاریکیها به روشنی رهسپار می گرداند؛ و [الی] کارساز انکارورزان، طاغوتها [و گردنکشان] هستند که آنها را از روشنی به تاریکیها می برند؛ آنها جاودانه دوزخی خواهند بود.

۲۵۸- آیا به [داستان] آن مرد توجه نکردی که خدا به او فرمانروایی عطا کرده بود [و به جای سپاس، سرمست قدرت شده بود] و با ابراهیم دربارهٔ پروردگارش محاجه می کرد (۱)؟ چون ابراهیم گفت: پروردگار من کسی است که حیات می بخشد و مرگ می دهد، او گفت: من [هم] زندگی و مرگ می دهم؛ ابراهیم گفت: خدا خورشید را از مشرق برمی آورد، تو آن را از مغرب بیرون آر، و آن که انکار می ورزید، مبهوت و حیران ماند؛ و خدا ستمگران را هدایت نخواهد کرد.

۲۵۹- یا چون آن کس که در دهکده ای گذر کرد که سقف [بنا] هایش فرو ریخته بود؛ [با خود] گفت: چگونه [اهالی] این [دهکده] را پس از مرگشان خدا زنده می کند؟ خدا به مدت یکصد سال او را به حال مرگ نگاه داشت، آنگاه او را برانگیخت؛ [و] گفت: چه مدت در این حال ماندی؟ گفت: یک روز یا پاسی از روز؛ گفت: نه، صد سال است که در این حال هستی، به غذا و آشامیدنی ات نگاه کن که هنوز دگرگون نشده است؛ و الاغت را ببین [که چگونه پوسیده و متلاشی

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ ءَامَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ
وَالَّذِينَ كَفَرُوا ءَٰوَلِيَآءُهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ
النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ ؕ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا
خَالِدُونَ ﴿٢٥٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِي حَاجَّ إِبْرَاهِيمَ فِي رَبِّهِ
أَن ءَاتَاهُ اللَّهُ الْمُلْكَ إِذ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّىَ أَلَّذِى يُحْيِى
وَيُمِيتُ قَالَ أَنَا أَحْيِىءُ وَأُمِيتُ قَالَ إِبْرَاهِيمُ فَإِنَّ اللَّهَ يَأْتِى
بِالسَّمْسِ مِنَ الْمَشْرِقِ فَأْتِ بِهَا مِنَ الْمَغْرِبِ فَبُهِتَ الَّذِى
كَفَرَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِى الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥٨﴾ أَوْ كَالَّذِى مَرَّ
عَلَى قَرْيَةٍ وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَى عُرُوشِهَا قَالَ أَنَّى يُحْيِى هَذِهِ اللَّهُ
بَعْدَ مَوْتِهَا فَأَمَاتَهُ اللَّهُ مِائَةَ عَامٍ ثُمَّ بَعَثَهُ قَالَ كَمْ لَبِثْتَ
قَالَ لَبِثْتُ يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالَ بَل لَّبِثْتَ مِائَةَ عَامٍ
فَإَنْظُرْ إِلَى طَعَامِكَ وَشَرَابِكَ لَمْ يَتَسَنَّهْ وَانْظُرْ إِلَى
حِمَارِكَ وَلِنَجْعَلَكَ ءَايَةً لِلنَّاسِ وَانْظُرْ إِلَى
الْعِظَامِ كَيْفَ نُنشِزُهَا ثُمَّ نَكْسُوهَا لَحْمًا فَلَمَّا
تَبَيَّنَ لَهُ قَالَ أَعْلَمُ أَنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٥٩﴾

شده است؛ داستان تو را به وجود آوردیم، تا پاسخ خود را بیایی] و تا تو را آیتی [در مورد رستاخیز] برای مردم قرار دهیم و [اکنون] نگاه کن به استخوانها [ی الاغت] که چگونه آنها را به هم پیوسته و گوشت به آنها می پوشانیم؛ چون [آثار قدرت خدا بر رستاخیز مردگان] بر او (۲) روشن شد، گفت: [به یقین] می دانم که خدا بر هر کاری تواناست.

۱- غالب مفسران عقیده دارند این شخص «نمرود» بوده است.

۲- غالب مفسران گفته اند: این شخص «عزیر» بوده است.

۲۶۰- به یاد آر هنگامی که ابراهیم گفت: پروردگارا، به من بنمای که مردگان را چگونه زنده خواهی کرد؟ گفت: مگر باور نداری؟ گفت: چرا، ولی برای آنکه قلبم مطمئن شود^(۱)؛ [خدا] گفت: چهار پرنده بگیر و آنها را با خودت بیا [و پاره پاره کن] و بعد هر قسمتی از آن را بر سر کوهی قرار بده، آنگاه آنها را فراخوان تا شتابان به سوی تو آیند؛ و بدان که خدا فرادستی فرزانه است.

۲۶۱- مثل [انفاق] آنها که اموال خویش را در راه خدا انفاق می کنند، همچون دانه است که هفت خوشه بر ویاند و در هر خوشه یکصد دانه باشد؛ و خدا [پاداش] هر که را بخواهد [و شایسته بداند]، چند برابر خواهد کرد؛ که خدا فراخی بخش و داناست.

۲۶۲- کسانی که اموال خویش را در راه خدا انفاق می کنند و در پی آن منت و آزاری روا نمی دارند، پاداش آنها نزد پروردگارشان [محفوظ] است؛ و ترس و اندوهی نخواهند داشت^(۲).

۲۶۳- گفتار شایسته و گذشت [از اصرار آنان] بهتر از انفاقی است که [منت و آزاری در پی داشته باشد؛ و [بدانید که] خدا بی نیازی است بردبار.

۲۶۴- ای مؤمنان، انفاقهای خود را به سبب منت و آزار تباه نسازید، مانند کسی که مال خود را برای نمایش به مردم [برده ای از] خاک نشسته و [ناگاه] بارانی تند بر آن ببارد و سنگ را کشت ناپذیر باقی گذارد؛ [ریاکاران نیز] بهره ای از دستاوردشان نخواهند داشت؛ و خدا انکارورزان را هدایت نخواهد کرد.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ أَرِنِي كَيْفَ تُحْيِي الْمَوْتَىٰ قَالَ أُولَٰئِكَ ثُمُومٌ قَالَ بَلَىٰ وَلَٰكِن لِّيَطْمَئِنَّ قَلْبِي قَالَ فَخُذْ أَرْبَعَةً مِّنَ الطَّيْرِ فَصُرْهُنَّ إِلَيْكَ ثُمَّ اجْعَلْ عَلَىٰ كُلِّ جَبَلٍ مِّنْهُنَّ جُزْءًا ثُمَّ ادْعُهُنَّ يَأْتِينَكَ سَعْيًا وَاعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦٠﴾
 مَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ كَمَثَلِ حَبَّةٍ أَنبَتَتْ سَبْعَ سَنَابِلٍ فِي كُلِّ سَنَابِلَةٍ مِائَةٌ حَبَّةٌ وَاللَّهُ يُضَعِفُ لِمَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَسِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٦١﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ لَا يَتَّبِعُونَ مَا أَنْفَقُوا مَنًّا وَلَا أَذَىٰ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٦٢﴾ قَوْلٌ مَّعْرُوفٌ وَمَغْفِرَةٌ خَيْرٌ مِّنْ صَدَقَةٍ يَتَّبِعُهَا أَذَىٰ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَلِيمٌ ﴿٢٦٣﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يُبْطَلُوا صَدَقَتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَىٰ كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِثَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانٍ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦٤﴾

۱- فخر رازی عقیده دارد که ابراهیم (ع) این درخواست را به خاطر قومش مطرح کرد؛ زیرا پیروان انبیای گذشته چنین درخواستهایی را مطرح می کردند و یک مورد دیگر آن در آیه ۱۵۳ نساء (۴) آمده است؛ والله اعلم.

۲- به آیات ۱۲۷ انعام (۶) و ۲۸ رعد (۱۳) و ۲۷ و ۲۸ فجر (۸۹) توجه فرمایید؛ ضمناً معنی و مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۲۳ طه (۲۰) آمده است.

وَمَثَلُ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ
 وَتَثْبِيتًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ كَمَثَلِ جَنَّةٍ بِرَبْوَةٍ أَصَابَهَا وَابِلٌ
 فَآتَتْ أُكُلَهَا ضَعْفَيْنِ فَإِن لَّمْ يُصِبْهَا وَابِلٌ فَطَلَّ
 وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٦٥﴾ أَيُّدُ أَحَدِكُمْ أَن تَكُونَ
 لَهُ جَنَّةٌ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُ
 فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَأَصَابَهُ الْكِبَرُ وَلَهُ ذُرِّيَةٌ ضِعْفًا
 فَأَصَابَهَا إِعْصَارٌ فِيهِ نَارٌ فَاحْتَرَقَتْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ
 لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ
 ءَامَنُوا أَنْفِقُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا كَسَبْتُمْ وَمِمَّا أَخْرَجْنَا
 لَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَلَا تَيَمَّمُوا الْخَبِيثَ مِنْهُ تُنْفِقُونَ وَلَسْتُمْ
 بِتَّاجِدِيهِ إِلَّا أَنْ تُغْمِضُوا فِيهِ وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ
 ﴿٦٧﴾ الشَّيْطَانُ يَعِدُكُمُ الْفَقْرَ وَيَأْمُرُكُم بِالْفَحْشَاءِ
 وَاللَّهُ يَعِدُكُم مَّغْفِرَةً مِّنْهُ وَفَضْلًا وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٨﴾
 يُؤْتِي الْحِكْمَةَ مَنْ يَشَاءُ وَمَنْ يُؤْتَ الْحِكْمَةَ فَقَدْ
 أُوتِيَ خَيْرًا كَثِيرًا وَمَا يَذَّكَّرُ إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٦٩﴾

۲۶۵- مثل [انفاق] آنها که اموال خویش را در طلب خشنودی خدا و تثبیت شخصیت خویش انفاق می‌کنند، همچون بوستانی است بر فراز پشته‌ای که بارانی تند بر آن بیارد و دو برابر [معمول] به بار نشیند؛ و اگر باران تند هم بر آن نمی‌بارد، باران آرامی [هم برای بار دادنش کافی بود]؛ و خدا به آنچه می‌کنید بیناست.

۲۶۶- آیا کسی از شما دوست دارد که باغی از درختان خرما و انگور در اختیار داشته باشد که نهرها در دامن آن جریان داشته و همه میوه‌ها در آن باغ برای او [فراهم] باشد و با داشتن فرزندان خردسال، [ضعف و] پیری بر او عارض شده باشد، بناگاه تندبادی آتشی بر آن باغ افتد و شعله‌ور گردد؟ [انفاقهای آلوده به منت، همین‌گونه نتایج حسرت‌بار خواهند داشت و] خدا آیات خود را این‌گونه برای شما بروشنی بیان می‌کند، بسا که بیاندیشید.

۲۶۷- ای مؤمنان، از نعمتهای پاکیزه دست‌آورد خویش و محصولاتی که از زمین برای شما رویانده‌ایم، انفاق کنید و آهنگ انفاق از قسمتهای نامرغوب آن مکنید، در حالی که خود حاضر به پذیرفتن آن نیستید، مگر از روی [ناچاری و] اغماض؛ و بدانید که خدا بی‌نیاز و شایسته ستایش است.

۲۶۸- [به هنگام ضرورت انفاق] شیطان شما را از فقر می‌ترساند و به بی‌شرمی [و بخیلی] وادارتان می‌کند^(۱)،

و[الی] خدا به شما نوید آمرزش و بخشایش خویش را می‌دهد؛ و خدا فراخی‌بخش و داناست.

۲۶۹- فرزاندگی را به هر که بخواهد [و شایسته ببیند]، عطا کند و هر که به او فرزاندگی داده شود، بی‌گمان فضیلت فراوانی به او داده شده است؛ و تنها خردمندان پند می‌پذیرند.

۲۷۰- هر انفاق یا نذری که کرده‌اید، خدا به آن آگاه است؛ و ستمگران یاوری نخواهند داشت.

۲۷۱- اگر انفاقها را آشکار کنید [البته] نیکوست، ولی اگر آن را نهان کنید و به نیازمندان بدهید، برای خودتان بهتر است؛ و پاره‌ای از بدیهای شما را می‌زداید^(۱)؛ و خدا به آنچه می‌کنید آگاه است.

۲۷۲- هدایت‌آنان برعهده تونست^(۲)، [تو تنها، دعوت کننده‌ای] ولی خدا هر که را بخواهد [و شایسته ببیند]، هدایت خواهد کرد^(۳)؛ و هر مالی را که انفاق کنید، [بازگشت نیکویش] برای خود شماست؛ و جز برای طلب خشنودی خدا انفاق نکنید؛ و هر چه انفاق کنید، [پاداش آن] به طور کامل به شما می‌رسد و ستم‌زده نخواهد شد.

۲۷۳- [مخصوصاً] در مورد نیازمندی که در راه خدا در مانده شده‌اند و توان تلاش در زمین ندارند و چنان در [هاله] عفافند که فرد ناآگاه آنها را بی‌نیاز می‌پندارد؛ اما از سیمایشان به وضع آنها پی می‌بری؛ [که به دلیل عزت نفس] چیزی از کسی به اصرار نمی‌خواهند؛ و هر مالی که انفاق کنید، خدا از آن آگاه است.

۲۷۴- آنها که اموال خویش را در شب و روز، نهان و آشکار انفاق می‌کنند، پاداششان نزد پروردگارشان [محفوظ] است^(۴)؛ و ترس و اندوهی نخواهند داشت^(۵).

وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ نَفَقَةٍ أَوْ نَذَرْتُمْ مِنْ نَذْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُهُ ۗ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٢٧٠﴾ إِنْ تُبَدُّوْا الصَّدَقَاتِ فَنِعْمًا هِيَ وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفُقَرَاءَ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ مِّنْ سَيِّئَاتِكُمْ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٧١﴾ لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ يَهْدِي مَن يَشَاءُ ۗ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَلَا يُنْفِسِكُمْ ۗ وَمَا تُنْفِقُونَ إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ اللَّهِ ۗ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ يُّوفِّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٢٧٢﴾ لِلْفُقَرَاءِ الَّذِينَ أَحْصَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَطِيعُونَ ضَرْبًا فِي الْأَرْضِ يَحْسَبُهُمُ الْجَاهِلُ أَغْنِيَاءَ مِنَ التَّعَفُّفِ تَعْرِفُهُمْ بِسِيمَاهُمْ لَا يَسْأَلُونَ النَّاسَ إِلْحَافًا ۗ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٢٧٣﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ سِرًّا وَعَلَانِيَةً فَلَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٢٧٤﴾

۱- منظور گناهان صغیره است؛ به آیه ۳۱ نساء (۴) توجه فرمایید.

۲- بیان روشن‌تر این عبارت را در آیه ۵۶ قصص (۲۸) ملاحظه فرمایید.

۳- با آیه ۲۷ رعد (۱۳) ﴿بهدی الیه من اناب﴾ مقایسه فرمایید.

۴- در این رابطه به آیه ۲۷۱ بقره (همین سوره) هم توجه فرمایید.

۵- در این رابطه به زیرنویس آیه ۲۶۲ بقره (همین سوره) مراجعه فرمایید.

الَّذِينَ يَأْكُلُونَ الرِّبَا لَا يَقُومُونَ إِلَّا كَمَا يَقُومُ الَّذِي
يَتَخَبَّطُهُ الشَّيْطَانُ مِنَ الْمَسِّ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا إِنَّمَا الْبَيْعُ
مِثْلُ الرِّبَا وَأَحَلَّ اللَّهُ الْبَيْعَ وَحَرَّمَ الرِّبَا فَمَنْ جَاءَهُ مَوْعِظَةٌ
مِّن رَّبِّهِ فَانْتَهَى فَلَهُ مَا سَلَفَ وَأَمْرُهُ إِلَى اللَّهِ وَمَنْ عَادَ
فَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿۷۵﴾ يَمْحَقُ
اللَّهُ الرِّبَا وَيُرِي الصَّدَقَاتِ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ كَفَّارٍ أَثِيمٍ ﴿۷۶﴾
إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ
وَأَتَوْا الزَّكَاةَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ
وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿۷۷﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ
وَذَرُوا مَا بَقِيَ مِنَ الرِّبَا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿۷۸﴾ فَإِن لَّمْ تَفْعَلُوا
فَأذُنَا حَرِبٌ مِّنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِن تُبْتُمْ فَلَكُمْ رُءُوسُ
أَمْوَالِكُمْ لَا تَظْلِمُونَ وَلَا تُظْلَمُونَ ﴿۷۹﴾ وَإِن كَانَ
ذُو عُسْرَةٍ فَنَظِرَةٌ إِلَىٰ مَيْسَرَةٍ وَأَن تَصَدَّقُوا خَيْرٌ لَّكُمْ
إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۸۰﴾ وَاتَّقُوا يَوْمًا تُرْجَعُونَ فِيهِ إِلَىٰ
اللَّهِ ثُمَّ تُوَفَّىٰ كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿۸۱﴾

۲۷۵- تلاش رباخواران [در زندگی] بسان کسی است که شیطان بر اثر تماس^(۱) بی منطقش کرده است؛ زیرا [همچون شیطان، دست به توجیه بی منطق زدند و]^(۲) گفتند: خرید و فروش [هم] مثل رباست، در حالی که خدا خرید و فروش را حلال و ربا را حرام کرده است^(۳). هر که اندرزی از جانب پروردگارش به او رسید و [از رباخواری] بازایستاد، آنچه گذشته است مال خودش؛ و کارش با خداست؛ اما آنان که [به این عمل] بازگردند، جاودانه دوزخی اند.

۲۷۶- خدا [کارایی] ربا را نابود و [نتیجه] انفاقها را فزونی می بخشد^(۴)؛ و خدا هر ناسپاس گناهکاری را دوست نمی دارد.

۲۷۷- مؤمنان نیکوکار که به نماز می ایستند و زکات می دهند، پاداششان نزد پروردگارشان [محفوظ] است؛ و ترس و اندوهی نخواهند داشت^(۵).

۲۷۸- ای مؤمنان، از خدا پروا کنید و اگر [براستی] ایمان دارید، آنچه از [مطالبات] ربا باقیمانده است، رها سازید.

۲۷۹- اگر [رها] نکردید، اعلام جنگ با خدا و پیامبر او کنید؛ و اگر توبه کنید، اصل سرمایه متعلق به شماست [نه سود آن]؛ در این حال نه ستم می کنید و نه مورد ستم قرار گرفته اید.

۲۸۰- اگر [وامدار] تنگدست بود، تا [هنگام] فراخدستی [اش] او را [مهلت] [دهید]؛ و بخشیدن [آن] برای خودتان بهتر است، اگر [نتایج این گونه برخورد را] بدانید.

۲۸۱- بترسید از روزی که به پیشگاه خدا بازگردانده می شوید؛ آنگاه نتیجه دستاوردهای هر کس به تمامی داده شود^(۶)، بی آنکه مورد ظلم قرار گیرند.

۱- به آیه ۳۶ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.

۲- توجیه بی منطق شیطان را که شبیه به توجیه رباخواران است، در آیه ۱۲ اعراف (۷) ملاحظه فرمایید.

۳- ربا اخذ اضافه در مبادله مثلین است، ولی خرید و فروش تبادل دو غیر همجنس می باشد؛ بدین قرار دو مورد بیع و ربا تفاوت اساسی دارند.

۴- مفهوم این آیه به بیان روشنتر در آیه ۳۹ روم (۳۰) آمده است.

۵- در این رابطه به آیات ۸۲ انعام (۶)، ۲۸ رعد (۱۳) و ۲۷ و ۲۸ فجر (۸۹) توجه فرمایید؛ ضمناً معنی و مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۲۳ طه (۲۰) آمده است.

۶- در این رابطه به دو آیه ۴۰ و ۴۱ نجم (۵۳) توجه فرمایید.

۲۸۲- ای مؤمنان، هر گاه [بر اساس معامله‌ای] تا سر رسید معینی به یکدیگر وامدار شدید، آن را بنویسید؛ و باید نویسنده‌ای عادلانه، [معامله را] بین شما بنویسد و نویسنده به پاس اینکه خدا او را [توفیق] آموزش داده است، نباید از نوشتن خودداری کند؛ بدهکار باید [شرح معامله را] دیکته کند و کاتب بنویسد و از خدا، پروردگارش پروا کند؛ و چیزی را فروگذار نکند؛ اگر وامدار سفیه یا ناتوان است و یا قادر به دیکته کردن نیست، سرپرست او عادلانه دیکته کند؛ و دو تن از مردان [معتد] خود را بر آن گواه گیرید؛ اگر دو مرد نبودند، یک مرد و دو زن از میان گواهان که مورد رضایت و اطمینان شما هستند [انتخاب کنید] (۱)، تا اگر یکی از زنان فراموش کرد، دیگری به خاطرش آورد؛ و هنگامی که شاهدان [برای شهادت] دعوت می‌شوند، نباید [از شهادت] خودداری کنند؛ از نوشتن آن احساس خستگی نکنید، چه کوچک باشد و چه بزرگ، تا سر رسیدش؛ این [روش] نزد خدا عادلانه‌تر و برای گواهی، سراسر است، و برای اینکه دچار تردید نشوید، [به احتیاط] نزدیکتر است، مگر آنگاه که داد و ستدی نقدی باشد که در میان خود رد و بدل کنید که [در این صورت] اگر برای آن سندی ننویسید، ایرادی بر شما نیست؛ و [الی] چون معامله [بزرگی] کردید [باز هم] گواه بگیرید و نباید به نویسنده و گواه، زبانی [و

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا اِذَا تَدٰىنْتُمْ بَدِيْنَ اِلَىٰ اَجَلٍ مُّسَمًّى فَاَكْتُبُوْهُ وَلْيَكْتُب بَيْنَكُمْ كَاتِبٌ بِالْعَدْلِ وَلَا يَأْب كَاتِبٌ اَنْ يَّكْتُبَ كَمَا عَلَّمَهُ اللّٰهُ فَلْيَكْتُبْ وَلْيَمْلِكِ الَّذِيْ عَلَيْهِ الْحَقُّ وَلِيَتَّقِ اللّٰهُ رَبَّهُۥ وَلَا يَبْخَسَ مِنْهُ شَيْۤءًاۗ فَاِنْ كَانَ الَّذِيْ عَلَيْهِ الْحَقُّ سَفِيْهًا اَوْ ضَعِيْفًا اَوْ لَا يَسْتَطِيْعُ اَنْ يَّمْلَ هُوَ فَلْيَمْلِكْ وَلِيْهُ بِالْعَدْلِ وَاَسْتَشْهَدُوْا شٰهِدَيْنِ مِنْ رِّجَالِكُمْۗ فَاِنْ لَّمْ يَكُوْنَا رَجُلَيْنِ فَرَجُلٌ وَاَمْرَاۗتَانِ مِمَّنْ رَّضُوْنَ مِنَ الشُّهَدَآءِ اَنْ تَضِلَّ اِحَدُهُمَا فَتَدْكُرْ اِحَدُهُمَا الْاٰخَرٰى وَلَا يَأْب الشُّهَدَآءُ اِذَا مَا دُعُوْا وَلَا تَسْمُوْا اَنْ تَكْتُبُوْهُ صَغِيْرًا اَوْ كَبِيْرًا اِلَىٰ اَجَلٍۭ ذٰلِكُمْ اَقْسَطُ عِنْدَ اللّٰهِ وَاَقُوْمُ لِلشَّهَدَةِ وَاَدْنٰى اَلَّا تَرْتَابُوْاۗ اِلَّا اَنْ تَكُوْنَ تَجْرَةً حَاضِرَةً تَدْرُوْنَهَا بَيْنَكُمْ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ اَلَّا تَكْتُبُوْهَا وَاَشْهَدُوْا اِذَا تَبَايَعْتُمْ وَلَا يُضَارَّ كَاتِبٌ وَلَا شٰهِيْدٌ وَاِنْ تَفَعَلُوْا فَاِنَّهٗ فُسُوْقٌ بِكُمْ وَاَتَّقُوا اللّٰهَ وَيَعْلَمْكُمْ اللّٰهُ وَاللّٰهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيْمٌ ﴿۲۸۲﴾

مزاحمتی] برسد؛ اگر چنین کنید این [کار] برای شما نافرمانی است؛ و از خدا پروا کنید؛ خدا [راه حق را] به شما آموزش می‌دهد؛ و به هر چیزی داناست (۲).

۱- رشاد خلیفه که در سالهای پایانی عمر خود، قرآن را به زبان انگلیسی ترجمه کرد، در پانویس این آیه آورده است: «معاملات مالی تنها موقعیتی است که دو زن ممکن است جای یک مرد را به عنوان شاهد بگیرند؛ این دستور برای پیشگیری از این رویداد است که اگر شهود منحصر به یک زن و یک مرد باشند، محتمل است با یکدیگر ازدواج کنند و امکان تبانی پیش آید؛ این واقعیتی است که زنان از نظر احساسی بیشتر از مردان اثرپذیر هستند؛ در چنین شرایطی شاهد مرد اگر سوء نیت داشته باشد، خود را برای تصمیم‌گیری آزاد تصور خواهد کرد؛» و الله اعلم.

۲- این آیه بلندترین آیه قرآن است.

﴿۲۸۳﴾ وَإِنْ كُنْتُمْ عَلَىٰ سَفَرٍ وَلَمْ تَجِدُوا كَاتِبًا فَرِهْنَ مَقْبُوضَهُ
 فَإِنْ أَمِنَ بَعْضُكُم بَعْضًا فَلْيُؤَدِّ الَّذِي أُؤْتِمِنَ أَمْنَتَهُ، وَلْيَسْقِ
 اللَّهُ رَبَّهُ، وَلَا تَكْتُمُوا الشَّهَادَةَ وَمَنْ يَكْتُمْهَا فَإِنَّهُ
 عِندَ اللَّهِ قَلْبٌ مُّسْوِيٌّ، وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿۲۸۴﴾ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ
 وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنْ تُبَدُّوا مَا فِي أَنْفُسِكُمْ أَوْ تَخْفَوْهُ
 يُحَاسِبْكُمْ بِهِ اللَّهُ فَيَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَنْ يَشَاءُ
 وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿۲۸۵﴾ ءَأَمِنَ الرَّسُولُ بِمَا أُنزِلَ
 إِلَيْهِ مِنْ رَبِّهِ، وَالْمُؤْمِنُونَ كُلٌّ ءَأَمِنَ بِاللَّهِ وَمَلَائِكَتِهِ وَكُتُبِهِ
 وَرُسُلِهِ، لَا نَفَرِقُ بَيْنَ أَحَدٍ مِنْ رُسُلِهِ، وَقَالُوا سَمِعْنَا
 وَأَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿۲۸۶﴾ لَا يَكْفُرُ
 اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا أَوْ سَعَهَا لَهَا مَا كَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَا اكْتَسَبَتْ
 رَبَّنَا لَا تُؤَاخِذْنَا إِنْ نَسِينَا أَوْ أَخْطَأْنَا رَبَّنَا وَلَا تَحْمِلْ
 عَلَيْنَا أَوْرَاقَ مَا كَمَا حَمَلْتَهُ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا رَبَّنَا وَلَا
 تُحْمِلْنَا مَا لَا طَاقَةَ لَنَا بِهِ، وَاعْفُ عَنَّا وَاعْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا
 أَنْتَ مَوْلَانَا فَانصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿۲۸۷﴾

[زشت] او نیز وبال او؛ بارپروردگارا، اگر فراموش یا خطا کردیم، بر ما [سخت] مگیر. پروردگارا، ما را از تحمل بار گران که بر پیشینیان ما [به خاطر گناه و طغیانشان] قرار دادی، معاف فرما؛ پروردگارا، آنچه در توان ما نیست، بر ما مقرر مدار؛ و از ما درگذر؛ و بر ما ببخشای؛ و رحمت آور؛ که تو کارساز ما هستی، ما را بر انکارورزان پیروز گردان.

۲۸۳- اگر در سفر بودید و نویسندہ‌ای [برای ثبت قرار] نیافتید، گروهگانی در اختیار [بستانکار] قرار گیرد؛ و اگر یکی از شما دیگری را امین دانست [و گرویی نگرفت]، بدهکار که امین شناخته شده است، امانت [و بدهی خود] را باز پس دهد و از خدا، پروردگارش پروا کند؛ و گواهی را کتمان نکنید، که هر که چنین کند، قلبش گناهکار است؛ و خدا به آنچه می‌کنید داناست.

۲۸۴- هر چه [و هر که] (۱) در آسمانها و زمین است متعلق به خداست؛ و آنچه در ضمیر شماست، چه آشکار کنید و چه نهان، خدا شما را برای آن به حساب می‌کشد (۲)؛ آنگاه هر که را بخواهد [و شایسته بداند]، می‌بخشد و هر که را بخواهد [و سزاوار ببیند]، عذاب خواهد کرد؛ و خدا بر هر کاری تواناست.

۲۸۵- پیامبر به آنچه از پروردگارش به او نازل شده است باور دارد و مؤمنان [نیز]؛ همه به خدا و فرشتگان و کتابها و پیامبرانش باور دارند؛ [زبان حالشان این است که:] تفاوتی میان هیچ‌یک از پیامبرانش قائل نیستیم؛ و گفتند: [حکم خدا را] شنیدیم و اطاعت کردیم؛ پروردگارا، آموزش تو را خواستاریم، که سرانجام در پیشگاه توست.

۲۸۶- خدا هیچ‌کس را جز به اندازه توانش تکلیف نکند (۳)؛ دستاوردهای [نیک] هر کس به نفع خود اوست و دستاورد

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۹ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۹ طارق (۸۶) توجه فرمایید.

۳- در این رابطه به آیه ۱۸۵ بقره (۲) ﴿یرید الله بکم الیسر ولا یرید بکم العسر﴾ و آیه ۷۸ حج (۲۲) ﴿ما جعل علیکم فی الدین من حرج﴾ توجه فرمایید.

۳- سوره آل عمران

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- الف، لام، میم (۱).

۲- خداست که معبودی جز او نیست، زنده و برپادارنده است.
 ۳ و ۴- این کتاب را که کتب پیشین را تصدیق می کند بحق بر تو نازل کرد، و تورات و انجیل را قبل از آن برای هدایت مردم نازل کرد و [بدین ترتیب] معیار تمیز [حق از باطل] را فرو فرستاد؛ آنها که آیات خدا را انکار کردند، عذابی شدید دارند؛ و خدا فرادست و دادستان است.

۵- مسلماً در زمین و آسمان چیزی بر خدا پوشیده نیست.

۶- اوست که شما را آن گونه که بخواهد، در رَجَمها نقش می دهد؛ معبودی جز او نیست که فرادست و فرزانه است.

۷- اوست که این کتاب را بر تو نازل کرد، بخش [اعظم] آن، آیاتی است صریح و روشن که اصل کتاب است و [بخش] دیگر، آیات متشابه است [که احتمالات مختلفی در معنی و مفهوم آن می رود]؛ اما آنها که در دلهاشان انحراف است، [اصل کتاب را رها کرده، تنها] آیات متشابه را برای فتنه جویی و طلب تأویل آن [به دلخواه خود] دنبال می کنند؛ در حالی که تأویل آن را [امادام که تلاش محققان به نتیجه قطعی نرسیده است] هیچ کس جز خدا نمی داند (۲)؛ و [الی] محققان پی گیر [از کشف ابهام آن، سلب امید نکرده و]

می گویند: بدان باور داریم، همه کتاب از جانب پروردگار ماست؛ [آنها خردمندند] و تنها خردمندان پند می پذیرند.

۸- [و می گویند] پروردگارا، پس از آنکه هدایتمان کردی، دلهای ما را دستخوش انحراف مگردان [تا در کشف مبهمات قرآن دچار لغزش نشویم] و از جانب خود رحمتی بر ما ارزانی دار که بخشاینده تویی، تو.

۹- پروردگارا، محققاً همه مردم را در روز تردیدناپذیر جمع خواهی کرد (۳)؛ مسلماً خدا خلف وعده نخواهد کرد.

سُورَةُ آلِ عِمْرَانَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱) اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْحَيُّ الْقَيُّومُ ﴿١﴾ نَزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ
 بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ وَأَنزَلَ التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ ﴿٢﴾ مِنْ
 قَبْلِ هُدًى لِلنَّاسِ وَأَنزَلَ الْفُرْقَانَ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ لَهُمْ
 عَذَابٌ شَدِيدٌ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَخْفَى عَلَيْهِ
 شَيْءٌ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٥﴾ هُوَ الَّذِي يُصَوِّرُكُمْ
 فِي الْأَرْحَامِ كَيْفَ يَشَاءُ لِلَّهِ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦﴾ هُوَ
 الَّذِي أَنزَلَ عَلَيْكَ الْكِتَابَ مِنْهُ آيَاتٌ مُحْكَمَاتٌ هُنَّ أُمُّ الْكِتَابِ
 وَأُخَرُ مُتَشَابِهَاتٌ فَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ زَيْغٌ فَيَتَّبِعُونَ مَا تَشَبَهَ
 مِنْهُ ابْتِغَاءَ الْفِتْنَةِ وَابْتِغَاءَ تَأْوِيلِهِ وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ
 وَالرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ يَقُولُونَ آمَنَّا بِهِ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ رَبِّنَا وَمَا يَذَّكَّرُ
 إِلَّا أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿٧﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْ قُلُوبَنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا وَهَبْ
 لَنَا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٨﴾ رَبَّنَا إِنَّكَ جَامِعُ
 النَّاسِ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِعَادَ ﴿٩﴾

۱- به موجب آماری که رشادخلیفه تنظیم کرده است، مجموع تکرار این سه حرف مقطعه در این سوره برابر ۵۶۶۲ مرتبه است که مضربی است از عدد ۱۹ (تعداد حروف آیه بسم الله...)

۲- در این آیه تکیه روی هشدار نسبت به عمل بداندیشان است که مغرضانه در پی آیات مبهم هستند تا به سود اغراض خود بهره برداری کنند، بقیه قسمتهای آیه توضیح بیشتر در مورد این هشدار است. آیات ۵۱-۵۴ حج (۲۲) نیز به بیان دیگری، اشاره به مفهوم دو آیه ۷ و ۸ دارد. پاره‌ای از آیات در دوره‌های گذشته مبهم بوده و مفهوم حقیقی آن را هیچ کس جز خدا درک نمی کرده است، ولی در عصر حاضر با تلاش مفسران و محققان، پرده از ابهام آنها برداشته شده است؛ مع ذلک هنوز هم بسیاری از آیات متشابهند و نظرهای مختلفی در مورد هر یک ارائه شده که جز خدا هیچ کس بدرستی نمی داند کدام یک صحیح است (اگر یکی از آنها صحیح باشد). این بدان معنی نیست که در آینده هم برای همیشه این گونه آیات، چندوجهی باقی بماند. در مورد بخشی از همین آیه مورد بحث، از جانب مفسران بزرگ دو نظر مختلف عرضه شده است: بعضی از مفسران «راسخون فی العلم» را عطف به «الله» می دانند و بعضی دیگر عطف نمی دانند؛ دقیقاً عین این وضعیت در آیه ۲۸۵ بقره (۲) وجود دارد؛ ولی در آنجا دو نظریه وقف و عطف تغییر معنای قابل ملاحظه‌ای ایجاد نمی کند؛ برخلاف این مورد که تغییر معنی عظیم آن موجب اختلاف نظر دامنه‌داری میان دانشمندان علم تفسیر شده است؛ اینکه کدام درست است، خدا می داند. بنابراین، همین آیه خود سمبل آیات متشابه محسوب می شود. گفتنی است که هیچ یک از مفسرانی که قائل به وقف پس از کلمه «الله» هستند، تاکنون در مورد هیچ آیه‌ای نگفته‌اند تبیین این آیه از عهده ما و به طور

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُعْفَى عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ
 مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ هُمْ وَقُودُ النَّارِ ﴿١٠﴾ كَذَّبَ آلُ
 فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ
 وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١١﴾ قُلْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا سَعْتُ بُونَ
 وَتَحْشُرُونَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وَيَبْسُ إِلَيْهَا ﴿١٢﴾ قَدْ كَانَ
 لَكُمْ آيَةٌ فِي فِتْنَةِ الْتَقَاتِ تَقَاتِلُ فِي سَبِيلِ اللَّهِ
 وَأَخْرَىٰ كَافِرَةٌ يَرَوْنَهُمْ مِثْلَيْهِمْ رَأَى الْعَيْنِ وَاللَّهُ
 يُؤَيِّدُ بِنَصْرِهِ مَنْ يَشَاءُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي
 الْأَبْصَارِ ﴿١٣﴾ زِينٌ لِلنَّاسِ حُبُّ الشَّهَوَاتِ مِنَ النِّسَاءِ
 وَالْبَنِينَ وَالْقَنَاطِيرِ الْمُقَنْطَرَةِ مِنَ الذَّهَبِ وَالْفِضَّةِ
 وَالْخَيْلِ الْمُسَوَّمَةِ وَالْأَنْعَامِ وَالْحَرْثِ ذَلِكَ مَتَاعٌ
 الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاللَّهُ عِنْدَهُ حُسْنُ الْمَبَادِ ﴿١٤﴾ قُلْ
 أَوْ نَبِّئْكُمْ بِخَيْرٍ مِّنْ ذَلِكَ لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتٌ
 تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَأَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ
 وَرِضْوَانٌ مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿١٥﴾

۱۰- هرگز اموال و فرزندان انکارورزان، در برابر [عذاب] خدا به هیچ وجه به حالشان سودمند نخواهد بود؛ آنها خود، سوخت آتش [دوزخ] اند (۱).

۱۱- [شیوه آنان] همچون شیوه فرعونیان و پیشینیان است که آیات ما را دروغ شمردند و خدا هم آنها را به [کیفر] گناهانشان گرفت؛ و خدا سخت کیفر است.

۱۲- به انکارورزان بگو: بزودی در هم شکسته خواهید شد و به دوزخ که بد قرارگاهی است احضار (۲) خواهید شد.

۱۳- مسلماً در آن دو گروه که [در میدان جنگ بدر] روبرو شدند برای شما نشانه‌ای [از لطف خدا] بود؛ گروهی در راه خدا می‌جنگیدند و گروه دیگر کفرورزان بودند که مؤمنان را به چشم، دو برابر خویش مشاهده می‌کردند (۳) [به گونه‌ای که از وحشت متزلزل شدند و همین عامل شکست آنها شد]؛ خدا هر که را بخواهد [و شایسته ببیند]، به یاری خویش نیرومند خواهد کرد؛ براستی در این [داستان] برای اهل بصیرت عبرتی است.

۱۴- عشق به تمایلات نفس، در مورد زن و فرزند و کیسه‌های انباشته از زر و مرکبهای ممتاز (۴) و دامها و کشتزار [ها]، در نظر مردم آراسته شده است [تا وسیله‌ای برای آزمایش باشد] (۵)؛ این [ها] برخورداری [گذرای] زندگی دنیاست؛ و خداست که بازگشت نیکو تنها نزد اوست.

۱۵- بگو: آیا شما را به بهتر از این [ها] آگاه کنم؟ پرهیزکاران نزد پروردگارشان باغهایی از بهشت دارند که نهرها در دامن آن جاری است و در آنجا با همسران پاک [و زیبا] (۶) و خشنودی خدا، جاودانه به سر برند؛ و خدا به [حال] بندگان بیناست.

→ کلی از عهده بشر خارج است؛ و نیز هیچ‌یک از مفسرانی که قائل به عطف پس از کلمه «الله» می‌باشند، تاکنون موفق به تبیین قطعی بسیاری آیات، به گونه‌ای که قابل پذیرش برای عموم محققان باشد، نشده‌اند؛ ولی تمامی مفسران همواره تلاش خود را در راه روشنتر شدن آن آیات پی گرفته‌اند. این ملاحظات مبین آن است که هر دو نظریه معروف قدیمی نقطه ضعف دارد. بخصوص در مورد نظریه عطف با این مشکل مواجه هستیم که اگر فرض کنیم اطلاع از حقیقت آیات متشابه در اختیار افراد دیگری هم (که اصطلاحاً «راسخون فی العلم» نامیده می‌شوند) باشد، بلافاصله و خودبخود انحصار آن شکسته و بی اعتبار خواهد شد؛ زیرا آن افراد موظفند اطلاع خود را عرضه کنند و از آن پس خودبخود در اختیار عموم خواهد بود. فی‌المثل در ۲۵۰۰ سال قبل که فیثاغورث از رابطه بین اضلاع مثلث قائم‌الزاویه آگاه شد، تا قبل از آگاهی او دانش آن منحصراً در اختیار خدا بود؛ و در لحظه کشف او این دانش منحصر به خدا و فیثاغورث بود و از روز بعد که فیثاغورث کشف خود را به شاگردانش عرضه کرد، این انحصار شکسته و بی اعتبار شد؛ فقط افتخار آن برای فیثاغورث باقی ماند نه انحصار آن. چگونه دانش آیات متشابه از این قاعده و قانون بسیار بدیهی و طبیعی می‌تواند مستثنی باشد؟! علامه طباطبایی ضمن تأکید بر استیناف بودن «واو» و ضرورت وقف قبل از آن، نظریه سوم را مطرح کرده است. آنچه ما در این برگردان آورده‌ایم شبیه به نظریه اوست و واسطی است بین دو نظریه عمومی معروف و متضاد؛ والله اعلم.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۸۷ نساء (۴)، ۴۹ و ۵۰ واقعه (۵۶) و ۳۸ مرسلات (۷۷) آمده است.

۱- پاسخ گفتار جاهلانه آنهاست که در آیات ۳۶ کهف (۱۸) و ۳۵ سبأ (۳۴) آمده است.

۲- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش پایانی آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۳- به زیرنویس آیه ۴۴ انفال (۸) توجه فرمایید.

۴- معنی تحت اللفظ آن «اسبهای نشان کرده‌شده» است.

۵- برای توجیه افزوده، با آیات ۷ کهف (۱۸) و ۲۸ انفال (۸) مقایسه فرمایید.

۶- اوصاف این همسران را در آیات ۴۸ صافات (۳۷)، ۲۲ و ۲۳ واقعه (۵۶) و ۳۳ نباء (۷۸) ملاحظه فرمایید.

۱۶- [اهل تقوا] کسانی [هستند] که می‌گویند: پروردگارا، ایمان آوردیم، گناهان ما را بپارز و از عذاب آتش مصونمان دار؛

۱۷- همان پدیداران و راستگویان و فرمانبرداران [خدا] (۱) و انفاق‌گران و کسانی که سحرگاهان آمرزش [خدا را] می‌جویند.

۱۸- خدا در حالی که قائم به عدالت است گواهی می‌دهد که معبودی جز او نیست و فرشتگان و دانشوران [نیز گواهی می‌دهند]؛ [آری] معبودی جز او نیست که فرادست و فرزانه است.

۱۹- براستی دین نزد خدا تسلیم [در برابر او] است (۲)؛ و اهل کتاب آگاهانه با انگیزه حسد و سرکشی که بینشان بود، اختلاف ورزیدند؛ و هر که آیات خدا را انکار کند، [بداند که] خدا سریع‌الحساب است.

۲۰- و اگر در مقابل تو، به محاجه برخیزند، بگو: من خود را در برابر خدا تسلیم ساختم و پیروان من [نیز چنین هستند]. به اهل کتاب و آنها که [با] کتاب [آشنایی] ندارند، بگو: آیا شما هم [به همین گونه در برابر خدا] تسلیم شده‌اید؟ اگر تسلیم شوند، هدایت شده‌اند و اگر روی برتابند، وظیفه تو فقط ابلاغ است و خدا به [حال] بندگان بیناست.

۲۱- آنان که آیات خدا را انکار می‌کنند و پیامبران را به ناحق می‌کشند و [نیز] منادیان عدالت را که از میان مردم برخاسته‌اند از میان می‌برند، آنان را از عذابی دردناک خبر بده (۳).

۲۲- آنان کسانی‌اند که تلاششان در دنیا و آخرت بر باد رفت (۴) و یابوری ندارند.

الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اِنْسَاءَ مَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٦﴾ الصَّابِرِينَ وَالصَّادِقِينَ وَالْقَانِتِينَ وَالْمُنْفِقِينَ وَالْمُسْتَغْفِرِينَ بِالْاَسْحَارِ ﴿١٧﴾ شَهِدَ اللَّهُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَالْمَلَائِكَةُ وَأُولُو الْعِلْمِ قَائِمًا بِالْقِسْطِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ اللَّهِ اِلْسَلَمُوا وَمَا اَخْتَلَفَ الَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ اِلَّا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا بَيْنَهُمْ وَمَنْ يَكْفُرْ بِآيَاتِ اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩﴾ فَإِنْ حَاجُّوكَ فَقُلْ اَسَلَمْتُ وَجْهِيَ لِلَّهِ وَمَنِ اتَّبَعَنِّي وَقُلْ لِلَّذِينَ اُوْتُوا الْكِتَابَ وَالْاُمِّيِّينَ اَسَلَمْتُمْ فَإِنْ اَسَلَمُوا فَقَدْ اَهْتَدُوا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكُمُ الْبَلَاغُ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٢٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ النَّبِيَّيْنَ بَغْيٍ حَقٍّ وَيَقْتُلُونَ الَّذِينَ يَأْمُرُونَ بِالْقِسْطِ مِنَ النَّاسِ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ اَلِيمٍ ﴿٢١﴾ اُولَئِكَ الَّذِينَ حَبِطَتْ اَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِيْنَ ﴿٢٢﴾

۱- برای توجیه افزوده، به زیرنویس اول آیه ۳۴ نساء (۴) توجه فرمایید.

۲- برای توجیه ترجمه، با آیه ۱۳۱ بقره (۲) مقایسه فرمایید.

۳- استاد خرمشاهی در کتاب «قرآن پژوهی» طی بررسی محققانه خود اثبات کرده است که «تبشیر» علاوه بر معنی معروف آن، به معنی خبر دادن و آگاهانیدن نیز می‌باشد. نکته مهم این است که تبشیر به موجب اصل لغت، مربوط به خبری است که در «بشیره» و رنگ آن تغییر ایجاد می‌کند، ولی در عرف، مربوط به خبر مسرت‌آور است.

۴- به مثالهایی در این زمینه در آیات ۱۸ ابراهیم (۱۴) و ۳۹ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۲۳- آیا توجه نکردی به کسانی که اطلاع محدودی از کتاب [تورات] یافته‌اند، چون به کتاب [خدا] فرا خوانده می‌شوند تا میانشان داوری کند، گروهی از آنها در حال اعتراض روی برمی‌تابند.

۲۴- اعراضشان از آن جهت است که گفتند: آتش [دوزخ] جز چند روزی معین به ما نخواهد رسید و دروغهایی که می‌بافتند، آنان را در دینشان فریفت.

۲۵- آنگاه که برای روز تردیدناپذیر جمعشان می‌کنیم و [نتیجه] دستاوردهای هر کس به تمامی داده شود^(۱)، بی‌آنکه مورد ظلم قرار گیرند، [وضعشان] چگونه خواهد بود؟

۲۶- بگو: بارخدا یا، ای مالک فرمانروایی، هر که را بخواهی، فرمانروایی بخشی و از هر که بخواهی، بازستانی، و هر که را بخواهی، اقتدار بخشی و هر که را بخواهی، ذلیل می‌کنی^(۲)؛ خوبها همه به دست توست، که برآستی بر هر کار توانایی.

۲۷- [با تغییر تدریجی فصول] شب را در روز می‌کشانی و روز را در شب و [موجود] زنده را از [ماده] بی‌جان پدید می‌آوری و [ماده] بی‌جان را از [موجود] زنده، [که تبادل دایمی مرگ و حیات به دست توست] و به هر که بخواهی، بی‌دریغ روزی می‌بخشی.

۲۸- افراد باایمان نباید انکارورزان را به جای مؤمنان

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ الْكِتَابِ يُدْعُونَ إِلَى كِتَابِ اللَّهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ يَتَوَلَّى فَرِيقٌ مِنْهُمْ وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾
ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَنْ تَمَسَّنَا النَّارُ إِلَّا أَيَّامًا مَعْدُودَاتٍ وَغَرَّهُمْ فِي دِينِهِمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ فَكَيْفَ إِذَا جَمَعْنَاهُمْ لِيَوْمٍ لَا رَيْبَ فِيهِ وَوَفَّيْتِ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُمَّ مَلِكُ الْمَلِكِ تُؤْتِي الْمَلِكَ مَن تَشَاءُ وَتَنْزِعُ الْمَلِكَ مِمَّن تَشَاءُ وَتُعِزُّ مَن تَشَاءُ وَتُذِلُّ مَن تَشَاءُ ۗ بِيَدِكَ الْخَيْرُ إِنَّكَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٦﴾ تُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَتُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَتُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَتُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَتَرزُقُ مَن تَشَاءُ بِعَيْرِ حِسَابٍ ﴿٢٧﴾ لَا يَتَّخِذِ الْمُؤْمِنُونَ الْكَافِرِينَ أَوْلِيَاءَ مِن دُونِ الْمُؤْمِنِينَ وَمَن يَفْعَلْ ذَٰلِكَ فَلَيْسَ مِنَ اللَّهِ فِي شَيْءٍ إِلَّا أَن تَتَّقُوا مِنْهُمْ تُقَاةً وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ ۗ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٢٨﴾ قُلْ إِن تَخَفُوا مَا فِي صُدُورِكُمْ أَوْ بُتُّدُوهُ يَعْلَمَهُ اللَّهُ وَيَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ ۗ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾

به دوستی انتخاب کنند^(۳)؛ و هر که چنین کند، هیچ رابطه‌ای با خدا نخواهد داشت، مگر اینکه [بخواهید] به گونه‌ای از [شر] آسیب [آنها] پرهیز و مدارا کنید^(۴)؛ خدا شما را از [نافرمانی] خود برحذر می‌دارد، که سرانجام در پیشگاه خداست.

۲۹- بگو: اگر آنچه در سینه‌های شماست نهان دارید یا آشکار کنید، خدا بدان واقف است؛ و به هر چه در آسمانها و زمین است آگاهی دارد؛ و بر هر کاری تواناست.

۱- در این رابطه به دو آیه ۴۱ و ۴۰ نجم (۵۳) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۳۹ نساء (۴) توجه فرمایید.

۳- مفهوم آیه به بیان کاملتر در آیه ۱۱۸ آل عمران (همین سوره) آمده است.

۴- با آیه ۱۰۶ نحل (۱۶) مقایسه فرمایید.

۳۰- روزی که هر کس آنچه از نیک و بد انجام داده است در برابر خود حاضر یابد^(۱)، آرزو کند کاش میان او و رفتار [ناشایسته] اش فرسنگها فاصله بود. خدا شما را از [نافرمانی] خود بر حذر می‌دارد؛ و به بندگان رئوف است.

۳۱- بگو: اگر خدا را دوست می‌دارید، مرا پیروی کنید تا خدا [هم] شما را دوست بدارد^(۲) و گناهان شما را ببخشد، که خدا آمرزگاری است مهربان.

۳۲- بگو: از خدا و پیامبر اطاعت کنید؛ و اگر روی برتابند، [بدانند که] خدا انکارورزان را دوست ندارد.

۳۳- خدا آدم و نوح و [افرادی از] خاندان ابراهیم و خاندان عمران را بر تمامی جهانیان برگزید،

۳۴- در حالی که [از نظر تقوا] فرزندان مشابه یکدیگرند؛ و خدا شنوایی داناست.

۳۵- [به یاد آر] آنگاه که همسر عمران اظهار داشت: پروردگارا، عهد کرده‌ام فرزندی که در رحم دارم، آزاد [از قید و بندهای دنیایی] در خدمت [معبد] تو باشد؛ از من بپذیر که تو شنوا و دانایی.

۳۶- و چون وضع حمل کرد، [با افسوس] گفت: پروردگارا، دخترزاده‌ام [که قادر به انجام وظایف خدمتگزاری در پرستشگاه نیست] - در حالی که خدا به حال فرزندی که او [به دنیا] آورد، داناتر است و [می‌داند که] هیچ پسری چون

این دختر نیست - و او را مریم نام نهادم و او و فرزندانش را از [وسوسه‌های] شیطان طردشده، در پناه تو قرار می‌دهم.

۳۷- آنگاه پروردگارش مریم را به نیکویی پذیرفت و [نهال وجودش را] به تربیتی شایسته پرورش داد و زکریا^(۳) را به سرپرستی او گماشت؛ هرگاه زکریا در محراب [عبادت] بر مریم وارد می‌شد، غذایی [شگفت‌آور] در کنار او می‌دید؛ [با تعجب] پرسید: مریم، این [روزی] از کجا برای تو رسیده است؟ [مریم] گفت: از جانب خدا؛ البته خدا هر که را بخواهد، بی‌دریغ روزی می‌بخشد.

يَوْمَ تَجِدُ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ مِنْ خَيْرٍ مُّحَضَّرًا وَمَّا عَمِلَتْ مِنْ سُوءٍ تَوَدُّ لَوْ أَنَّ بَيْنَهَا وَبَيْنَهُ أَمَدًا بَعِيدًا وَيُحَذِّرُكُمُ اللَّهُ نَفْسَهُ وَاللَّهُ رَءُوفٌ بِالْعِبَادِ ﴿٣٠﴾ قُلْ إِنْ كُنْتُمْ تُحِبُّونَ اللَّهَ فَاتَّبِعُونِي يُحْبِبْكُمُ اللَّهُ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣١﴾ قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْكٰفِرِينَ ﴿٣٢﴾ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَىٰ آدَمَ وَنُوحًا وَآلَ إِبْرٰهِيْمَ وَآلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعٰلَمِينَ ﴿٣٣﴾ ذُرِّيَّةً بَعْضُهُمْ مِنْ بَعْضٍ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٤﴾ إِذْ قَالَتِ امْرَأَتُ عِمْرٰنَ رَبِّ إِنِّي نَدَرْتُ لَكَ مَا فِي بَطْنِي مُحَرَّرًا فَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ أَنْتَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٣٥﴾ فَلَمَّا وَضَعَتْهَا قَالَتْ رَبِّ إِنِّي وَضَعْتُهَا أُنْثَىٰ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا وَضَعَتْ وَلَيْسَ الذَّكَرُ كَالْأُنْثَىٰ وَإِنِّي سَمَّيْتُهَا مَرْيَمَ وَإِنِّي أُعِيذُهَا بِكَ وَذُرِّيَّتَهُمَا مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيمِ ﴿٣٦﴾ فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَمْرُؤُا إِنِّي لَكِ هٰذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٧﴾

۱- با آیه ۴۹ کهف (۱۸) مقایسه فرمایید.

۲- به آیه ۸۰ نساء (۴) توجه فرمایید.

۳- زکریا همسر خاله مریم بود و به گونه‌ای که در آیه ۴۴ همین سوره آمده است، پس از وفات پدر مریم به حکم قرعه عهده‌دار سرپرستی مریم شد.

هَذَا لَكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٨﴾ فَدَادَتْهُ الْمَلْتِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٣٩﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي كُنْتُ لِي غَلْمٌ وَقَدْ بَلَغَنِي الْكِبَرُ وَأَمْرًا تِي عَاقِرٌ قَالَ كَذَلِكَ اللَّهُ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿٤٠﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ أَلَّا تُكَلِّمَ النَّاسَ ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ إِلَّا رَمْرًا وَادَّكُرَ رَبُّكَ كَثِيرًا وَسَبِّحْ بِالْعَشِيِّ وَالْإِبْكَرِ ﴿٤١﴾ وَإِذْ قَالَتِ الْمَلْتِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاكِ وَطَهَّرَكِ وَأَصْطَفَاكِ عَلَى نِسَاءِ الْعَالَمِينَ ﴿٤٢﴾ يَا مَرْيَمُ اقْنُتِي لِرَبِّكِ وَأَسْجُدِي وَأَرْكَبِي مَعَ الرَّاكِعِينَ ﴿٤٣﴾ ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَقُولُ أَقْلَمَهُمْ أَيُّهُمْ يَكْفُلُ مَرْيَمَ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٤﴾ إِذْ قَالَتِ الْمَلْتِكَةُ يَا مَرْيَمُ إِنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكِ بِكَلِمَةٍ مِنْهُ اسْمُهُ الْمَسِيحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ وَجِيهًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٥﴾

۳۸- در این هنگام زکریا [که به کرامت مریم پی برد] پروردگارش را ندا داد [و] گفت: پروردگارا، از جانب خود فرزندی پاک [سرشت هم] به من ببخش؛ براستی که شنوای دعایی.

۳۹- در حالی که [زکریا] در محراب به نماز ایستاده بود، فرشتگان ندایش دادند که: خدا تو را به [ولادت] یحیی بشارت می‌دهد که [عیسی] (۱) مخلوق [برگزیده] خدا (۲) را تصدیق می‌کند و بزرگوار و خویشتن‌دار است و پیامبری است از شایستگان.

۴۰- گفت: پروردگارا، چگونه فرزندی خواهم داشت، در حالی که سنین پیری‌ام فرارسیده و همسرم نازاست؟ گفت: [مشیت خدا] چنین است و خدا آنچه بخواهد می‌کند.

۴۱- [زکریا] گفت: پروردگارا، نشانه‌ای برایم مقرر دار [که زمان آغاز حمل را مشخص کند]؛ گفت: نشانه تو [این است که] تا سه روز قادر به تکلم با مردم نخواهی بود، مگر به اشاره؛ و [الی] پروردگار خویش را فراوان یاد کن و شبانگاه و بامداد [او را] تقدیس کن.

۴۲- [به یاد آر] آنگاه که فرشتگان گفتند: ای مریم، خدا تو را برگزید و پیراست و [با تولد فرزندت عیسی] بر تمامی زنان جهان شاخص کرد.

۴۳- ای مریم، فرمانبردار پروردگار خویش باش و با [سایر] نمازگزاران سجود و رکوع کن.

۴۴- این از اخبار غیب است که بر تو وحی می‌کنیم و آنگاه که [علمای مذهبی یهود] قرعه زدند تا کدامیک عهده‌دار سرپرستی مریم شوند و کارشان به مخاصمه کشید، در کنارشان حضور نداشتی.

۴۵- [به یاد آر] آنگاه که فرشتگان گفتند: ای مریم، خدا تو را به مخلوق [برگزیده] خود بشارت می‌دهد، نامش عیسی مسیح، فرزند مریم است که در دنیا و آخرت آبرومند و از مقربان (۳) [درگاه خدا] است.

۱- با آیه ۴۵ آل عمران (همین سوره) مقایسه فرمایید.

۲- «کلمه» در قرآن به معنی مخلوق نیز به کار رفته است؛ به آیات ۱۰۹ کهف (۱۸) و ۲۷ لقمان (۳۱) توجه فرمایید.

۳- به منظور شناخت افراد مقرب، به آیات ۱۰ و ۱۱ واقعه (۵۶) توجه فرمایید.

۴۶- در گاهواره [به اعجاز] (۱) و در میانسالی [به وحی] با مردم سخن خواهد گفت و در زمره شایستگان است.

۴۷- [مریم] گفت: پروردگارا، چگونه فرزندی خواهم داشت، در حالی که دست هیچ بشری به من نرسیده است؟! گفت: [مشیت خدا] چنین است، هر چه بخواهد می آفریند؛ چون امری را مقرر دارد، فقط به آن می گوید: باش و می شود.

۴۸- و [نیز بشارت داد که] خدا به او کتاب و فرزاندگی و تورات و انجیل آموزش می دهد؛

۴۹- و [او را] پیامبری برای دودمان یعقوب [انتخاب کند، با این دعوی] که برای شما نشانه‌ای از جانب پروردگارتان آورده‌ام، از گل برای شما مجسمه پرنده‌ای می سازم و در آن می دمم و به اذن خدا پرنده‌ای [جاندار] خواهد شد؛ و نابینای مادرزاد و بیمار مبتلا به لکه‌های پوستی را بهبود می بخشم و مردگان را به اذن خدا زنده می کنم؛ و از آنچه در خانه‌های خود می خورید و ذخیره می کنید، به شما خبر می دهم؛ براستی در این [امور] نشانه‌ای است برای شما، اگر باور داشته باشید.

۵۰- و در حالی که تورات، کتاب پیشین را تصدیق می کنم، و [نیز آمده‌ام] تا پاره‌ای از آنچه [به دلیل ظلم و گناهتان] بر شما حرام شده بود (۲)، حلال کنم و از جانب پروردگارتان نشانه‌ای [بر صدق گفتارم] برای شما آورده‌ام؛ پس از خدا پروا کنید و مطیع من باشید.

۵۱- خدا صاحب اختیار من و شماست، پس [تنها] او را بندگی کنید؛ راه راست همین است.

۵۲- عیسی چون احساس ناباوری از آنها کرد، گفت: یاوران من در راه خدا چه کسانی اند؟ حواریون (۳) گفتند: ما یاوران [دین] خداییم (۴)؛ خدا را باور داریم و گواه باش که تسلیم [فرمان او] هستیم (۵).

وَيَكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَمِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٤٦﴾
 قَالَتْ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي وَلَدٌ وَلَمْ يَمَسِّنِي بَشَرٌ قَالَ كَذَلِكَ
 اللَّهُ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٧﴾
 وَيُعَلِّمُهُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنجِيلَ ﴿٤٨﴾
 وَرَسُولًا إِلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنِّي قَدْ جِئْتُكُمْ بِبَيِّنَاتٍ مِّن رَّبِّكُمْ
 أَنِّي أَخْلَقُ لَكُمْ مِنَ الطَّيْرِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ فَأَنْفُخُ فِيهِ
 فَيَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُبْرِئُ الْأَكْمَهَ وَالْأَبْرَصَ
 وَأُحْيِي الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِ اللَّهِ وَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا تَأْكُلُونَ وَمَا تَدْخِرُونَ
 فِي بُيُوتِكُمْ إِن فِي ذَٰلِكَ لَآيَةٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٤٩﴾
 وَمُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ التَّوْرَةِ وَلَأُحِلَّ لَكُمْ
 بَعْضَ الَّذِي حُرِّمَ عَلَيْكُمْ وَجِئْتُكُمْ بِبَيِّنَاتٍ مِّن رَّبِّكُمْ
 فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ۗ ﴿٥٠﴾ إِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ
 هَذَا صِرَاطٌ مُّسْتَقِيمٌ ﴿٥١﴾ ﴿٥١﴾ فَلَمَّا أَحَسَّ عِيسَىٰ مِنْهُمُ
 الْكُفْرَ قَالَ مَنْ أَنْصَارِي إِلَى اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ مَنْ
 أَنْصَارُ اللَّهِ عَامَنَّا بِاللَّهِ وَأَشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٥٢﴾

۱- گفتار عیسی (ع) را در گاهواره در آیات ۲۹-۳۳ مریم (۱۹) ملاحظه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۶۰ نساء (۴) توجه فرمایید.

۳- یاران و شاگردان ویژه حضرت عیسی (ع).

۴- داستان حواریون و عیسی ضمن دستوری به مؤمنین برای پیروی از آنها، در آیه ۱۴ صف (۶۱) نیز آمده است.

۵- با آیه ۱۳۱ بقره (۲) مقایسه فرمایید.

رَبَّنَا آمَنَّا بِمَا أَنْزَلْتَ وَاتَّبَعْنَا الرَّسُولَ فَاكْتُمِبْنَا مَعَ
 الشَّاهِدِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَكُرُوا وَمَكَرَ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ
 الْمَكْرِينَ ﴿٥٤﴾ إِذْ قَالَ اللَّهُ لِيَعِيسَى ابْنِي مَرْيَمَ وَرَافِعَكَ
 إِلَيَّ وَمُطَهِّرَكَ مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَجَاعِلِ الَّذِينَ اتَّبَعُوكَ
 فَوْقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ
 فَأَحْكُمُ بَيْنَكُمْ فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٥٥﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ
 كَفَرُوا فَأَعَذِبْهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا
 لَهُمْ مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٥٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ فَيُوَفِّيهِمْ أُجُورَهُمُ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٥٧﴾
 ذَلِكَ نَتَلُوهُ عَلَيْكَ مِنَ الْآيَاتِ وَالذِّكْرِ الْحَكِيمِ ﴿٥٨﴾ إِنَّ
 مَثَلَ عِيسَى عِنْدَ اللَّهِ كَمَثَلِ آدَمَ خَلَقَهُ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ قَالَ
 لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٥٩﴾ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُنْ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٦٠﴾
 فَمَنْ حَاجَّكَ فِيهِ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَكَ مِنَ الْعِلْمِ فَقُلْ تَعَالَوْا نَدْعُ
 أَبْنَاءَنَا وَأَبْنَاءَكُمْ وَنِسَاءَنَا وَنِسَاءَكُمْ وَأَنْفُسَنَا وَأَنْفُسَكُمْ
 ثُمَّ نَبْتَهِلْ فَنَجْعَلْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَى الْكَاذِبِينَ ﴿٦١﴾

۵۳- پروردگارا، به آنچه نازل کرده‌ای باور داریم و پیرو این
 پیامبر هستیم، پس ما را در زمره گواهی دهندگان به شمار
 آر (۱).

۵۴- [یهودیان] دسیسه کردند (۲)، خدا هم [با] دسیسه [آنان
 مقابله] کرد (۳)، و خدا از همه دسیسه‌گران قویتر است (۴).

۵۵- [به یاد آر] زمانی که خدا گفت: ای عیسی، تو را برگرفته،
 به سوی خویش فرامی‌برم و از [اتهامهای ناروای]
 انکارورزان پیراسته گردانم و پیروان تو را تا روز رستاخیز،
 برتر از انکارورزان قرار می‌دهم؛ آنگاه بازگشت شما
 به پیشگاه من است و در موارد اختلافان میان شما داوری
 خواهم کرد.

۵۶- و انکارورزان را در دنیا و آخرت بسختی عذاب می‌کنم و
 آنها [برای نجات خود] یابوری ندارند.

۵۷- اما پاداش مؤمنان نیکوکار را [خدا] به طور کامل خواهد
 داد؛ و خدا ستمگران را دوست ندارد.

۵۸- این [سخنان] را که از آیات [الهی] و گفتار حکمت‌آمیز
 است، بر تو می‌خوانیم.

۵۹- مثل [خلقت] عیسی در نظر خدا همچون مثل [خلقت]
 آدم است؛ از خاک آفریدش، آنگاه گفت: [چنین] باش و
 می‌شود.

۶۰- [سخن] حق از جانب پروردگار توست، پس هرگز در
 زمره تردیدکنندگان مباش.

۶۱- بعد از آگاهی که [درباره مسیح] به تو رسیده، هر که درباره او با تو محاجه کند، [جای ادامه بحث نیست] بگو: بیایید تا ما و
 شما، خود و زنان و فرزندانمان را فرا خوانیم، آنگاه به زاری دعا کنیم و نفرین خدا را بر دروغ‌پردازان قرار دهیم (۵).

۱- به آیات ۵۲-۵۴ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۲- به نیمه اول آیه ۱۵۷ نساء (۴) توجه فرمایید.

۳- به نیمه دوم آیه ۱۵۷ نساء (۴) و آیه بعدی آن توجه فرمایید.

۴- به آیه ۱۸۲ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۵- روز ۲۴ ذی‌حجه سال دهم هجرت، حضرت پیامبر (ص) به اتفاق علی، فاطمه، حسن و حسین علیهم‌السلام از مدینه خارج شدند تا با بزرگان مسیحیان نجران
 به مباحله بایستند؛ لیکن آنان از بیم نپذیرفتند و مصالحه کردند (لغت‌نامه دهخدا، جلد ۱۲).

۶۲- بی گمان داستان راستین [مسیح] همین است [که بنده خداست نه فرزند خدا]؛ و هیچ معبودی جز خدا نیست؛ و براستی که خدا فرادست و فرزانه است.

۶۳- [با این همه] اگر [از پذیرش حق] روی برتابند، خدا به [رفتار] تبهکاران آگاه است.

۶۴- بگو: ای اهل کتاب، بیایید بر سر کلام [حقی] که بین ما و شما مشترک است [بایستیم] که جز خدای را بندگی نکنیم و هیچ کس را [در قدرت و تدبیر] با او شریک تلقی نکنیم و در برابر خدا، افرادی از خودمان را صاحب اختیار [خود] نگیریم؛ اگر آنها [از پذیرش این پیشنهاد] روی برتابند، بگوئید: گواه باشید که ما تسلیم [فرمان خدا] هستیم^(۱).

۶۵- ای اهل کتاب، چرا در [باره] ابراهیم [با یکدیگر] به محاجه برخاسته‌اید [و هر یک او را وابسته به آیین خود می‌دانید]^(۲)، در حالی که تورات و انجیل بعد از او نازل شده است؛ آیا درک نمی‌کنید؟

۶۶- هان! شما کسانی هستید که درباره آنچه از آن آگاهی دارید محاجه کردید؛ چرا در [مورد] آنچه هیچ اطلاعی از آن ندارید، به محاجه برمی‌خیزید؟ [حقیقت را] خدا می‌داند نه شما.

۶۷- ابراهیم نه یهودی بود نه مسیحی، بلکه حق‌گرای بود تسلیم [فرمان خدا]^(۳) و در جرگه شرک‌ورزان نبود.

۶۸- در حقیقت، نزدیکترین مردم به ابراهیم کسانی هستند که از او پیروی کردند و [از جمله] این پیامبر و مؤمنان [همراهش]؛ و خدا کارساز مؤمنان است.

۶۹- گروهی از اهل کتاب دوست داشتند شما را گمراه کنند، در حالی که تنها خود را گمراه می‌کنند و نمی‌فهمند.

إِنَّ هَذَا هُوَ الْقَصَصُ الْحَقُّ وَمَا مِنْ إِلَهٍ إِلَّا اللَّهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٦٢﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِالْمُفْسِدِينَ ﴿٦٣﴾ قُلْ يَتَّهَلُّوا أَوْلِيَاءَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَى كَلِمَةٍ سَوَاءٍ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ أَلَّا نَعْبُدَ إِلَّا اللَّهَ وَلَا نُشْرِكَ بِهِ شَيْئًا وَلَا يَتَّخِذَ بَعْضُنَا بَعْضًا أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُولُوا اشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿٦٤﴾ يَتَّهَلُّوا أَوْلِيَاءَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَمْ تَحَاجُّوهُمْ فِيهِمْ إِبْرَاهِيمَ وَمَا أُنزِلَتِ التَّوْرَةُ وَالْإِنْجِيلُ إِلَّا مِنْ بَعْدِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٥﴾ هَتَأْتُمْ هَتُّوْلَاءَ حَاجَجْتُمْ فِيمَا لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ فَلِمَ تُحَاجُّوهُمْ فِيمَا لَيْسَ لَكُمْ بِهِ عِلْمٌ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَ إِبْرَاهِيمَ يَهُودِيًّا وَلَا نَصْرَانِيًّا وَلَكِنْ كَانَ حَنِيفًا مُسْلِمًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٦٧﴾ إِنَّ أَوْلَى النَّاسِ بِإِبْرَاهِيمَ لَلَّذِينَ اتَّبَعُوهُ وَهَذَا النَّبِيُّ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٨﴾ وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّوكُمْ وَمَا يُضِلُّوكُمْ إِلَّا أَنْفُسُهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٩﴾ يَتَّهَلُّوا أَوْلِيَاءَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَأَنْتُمْ تَشْهَدُونَ ﴿٧٠﴾

۷۰- ای اهل کتاب، چرا آگاهانه آیات خدا را انکار می‌کنید؟

۱- برای توجیه افزوده، با آیه ۵۴ زمر (۳۹) مقایسه فرماید.

۲- به آیه ۱۴۰ بقره (۲) توجه فرماید.

۳- برای توجیه افزوده با بخش پایانی آیه ۶۶ غافر (۴۰) مقایسه فرماید.

يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَلْبُسُونَ الْحَقَّ بِالْبَاطِلِ وَتَكْفُرُونَ بِالْحَقِّ
 وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٧١﴾ وَقَالَتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ آمَنُوا
 بِالَّذِي أُنزِلَ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَجَهَ النَّهَارِ وَكَفَرُوا ۗ وَآخِرُهُ
 لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٧٢﴾ وَلَا تَتُومِنُوا إِلَّا لِمَنْ تَبِعَ دِينَكُمْ قُلْ إِنَّ
 الْهُدَىٰ هُدَىٰ اللَّهِ أَنْ يُؤْتَىٰ أَحَدٌ مِّثْلَ مَا أُوتِيتُمْ أَوْ يُحَاجُّوكُمْ
 عِنْدَ رَبِّكُمْ قُلْ إِنَّ الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَسِعَ
 غَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ يَخْتَصُّ بِرَحْمَتِهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ
 الْعَظِيمِ ﴿٧٤﴾ وَمِنَ أَهْلِ الْكِتَابِ مَن إِنْ تَأْمَنَهُ بِنظَارٍ
 يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَن إِنْ تَأْمَنَهُ بَدِينَارٍ لَا يُؤَدِّهِ إِلَيْكَ إِلَّا
 مَا دُمَّتْ عَلَيْهِ قَائِمًا ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لَيْسَ عَلَيْنَا فِي الْأُمِّيَّةِ
 سَبِيلٌ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾
 بَلَىٰ مَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ وَاتَّقَىٰ فَإِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧٦﴾ إِنَّ
 الَّذِينَ يَشْتَرُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَأَيْمَانِهِمْ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَٰئِكَ لَا
 خَلْقَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ وَلَا يُكَلِّمُهُمُ اللَّهُ وَلَا يَنْظُرُ إِلَيْهِمْ
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَلَا يُزَكِّيهِمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾

۷۱- ای اهل کتاب، چرا حق را به باطل مشتبه می‌کنید و آگاهانه حقیقت را پنهان می‌دارید؟

۷۲- گروهی از اهل کتاب [به یکدیگر می‌گفتند: در آغاز روز، به کتابی که بر مؤمنان نازل شده است [به ظاهر] ابراز ایمان کنید و در پایان روز، انکار کنید [تا باور آنها سست شود]، بسا که [از دین] بازگردند.

۷۳- و تنها به پیروان دین خود اعتماد کنید [و باور نکنید] که کتاب آسمانی که به شما داده شده است، به دیگران [نیز] داده شود^(۱)؛ یا در پیشگاه پروردگارتان [یاری] محاجه با شما داشته باشند؛ بگو: هدایت [راستین] هدایت خداست و برتری به دست اوست؛ به هر که خواهد [و شایسته ببیند]، ارزانی می‌دارد، که خدا فراخی بخش و داناست.

۷۴- هر که را بخواهد [و شایسته بداند]، به رحمت خویش اختصاص دهد، که خدا بخشایش عظیم دارد.

۷۵- بعضی از اهل کتاب هستند که اگر کیسه‌ای از زر به امانت نزد آنها بسپاری، باز می‌گردانند و کسانی [هم] هستند که اگر دیناری به آنها بسپاری، باز نخواهند داد، مگر اینکه منظمأ بر [وصول] آن ایستادگی کنی؛ زیرا عقیده دارند که ما در برابر [بومیان] آموزش‌نندیده مسئولیتی نداریم و آگاهانه بر خدا دروغ می‌بندند.

۷۶- آری، هر که به پیمان خویش وفا کند و پرهیزکار باشد، [مورد محبت خداست؛ زیرا] خدا پرهیزکاران را دوست دارد.

۷۷- آنها که پیمان خدا و سوگندهای خویش را به بهایی ناچیز می‌فروشند، در آخرت^(۲) بی‌بهره هستند و خدا در روز رستاخیز نه سخنی با آنها خواهد گفت، نه توجهی به آنها خواهد داشت و نه [از پلیدی گناه] پاکشان می‌سازد، و عذابی دردناک خواهند داشت.

۱- پاسخ این بیان جاهلانه در بخشی از آیه ۱۲۴ انعام (۶) ﴿اللَّهُ اعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ﴾ آمده است.
 ۲- به زیرنویس آیه ۱۰۱ یوسف (۱۲) در مورد برابری تکرار دو واژه «دنیا» و «آخرت» در قرآن مراجعه فرمایید.

۷۸- از میان اهل کتاب گروهی هستند که زبان خود را در برابر کتاب [چنان] می‌گردانند تا گمان کنید گفتارشان از کتاب [خدا] است، در حالی که از کتاب نیست؛ و [لی] آن را از جانب خدا معرفی می‌کنند، با اینکه از جانب خدا نیست؛ و آگاهانه بر خدا دروغ می‌بندند.

۷۹- هیچ بشری را که خدا به او کتاب و فرزاندگی و پیامبری بخشیده است، نسزد که به مردم بگوید: بنده من باشید نه بنده خدا، بلکه [شایسته است بگوید] با آموزش و خواندن کتاب، [عالمان] ربانی باشید.

۸۰- و [سزاوار نیست] شما را فرمان دهد که فرشتگان و پیامبران را ارباب [خود] بگیرید؛ چگونه [ممکن است] شما را پس از آنکه تسلیم [فرمان خدا] شده‌اید^(۱) به انکار فرا خوانند؟!

۸۱- [به یاد آرید] آنگاه که خدا از پیامبران [و پیروان آنها] پیمان گرفت که چون شما را کتاب و فرزاندگی دادم و پیامبری به سراغ شما آمد که کتاب شما را تصدیق می‌کرد، باید به او بگریید و یاری‌اش دهید؛ [آنگاه] گفت: آیا اقرار کردید و پیمان مرا در این باره پذیرفتید؟ گفتند: [آری] اقرار داریم؛ [آنگاه خدا] گفت: پس من و شما [بر این اقرار] گواه باشیم.

۸۲- و آنان که بعد از این [پیمان] روی برتابند، منحرف به شمار می‌آیند.

۸۳- آیا آنها [دینی] غیر از دین [تسلیم در قبال] خدا می‌خواهند؟ در حالی که هر که [و هر چه]^(۲) در آسمانها و زمین است، خواه و ناخواه در برابر [مشیت] او [ناگزیر به] تسلیم است و [همه] به پیشگاه او بازگردانده می‌شوند.

وَإِنَّ مِنْهُمْ لَفَرِيقًا يَلُؤْنَ أَلْسِنَتَهُم بِالْكِتَابِ لِتَحْسَبُوهُ مِنْ الْكِتَابِ وَمَا هُوَ مِنْ الْكِتَابِ وَيَقُولُونَ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَيَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٧٨﴾ مَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُؤْتِيَهُ اللَّهُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ ثُمَّ يَقُولَ لِلنَّاسِ كُونُوا عِبَادًا لِي مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَكِنْ كُونُوا رَبَّيْنَ بِمَا كُنْتُمْ تُعَلِّمُونَ الْكُتَّابَ وَبِمَا كُنْتُمْ تَدْرُسُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَا يَأْمُرُكُمْ أَنْ تَتَّخِذُوا الْمَلَائِكَةَ وَالنَّبِيِّينَ أَرْبَابًا أَيَأْمُرُكُمْ بِالْكُفْرِ بَعْدَ إِذْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨٠﴾ وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ النَّبِيِّينَ لَمَا آتَيْتُكُمْ مِنْ كِتَابٍ وَحِكْمَةٍ ثُمَّ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مُصَدِّقٌ لِمَا مَعَكُمْ لَتُؤْمِنُنَّ بِهِءَ وَلَتَنْصُرُنَّهُ قَالَ أَأَقْرَرْتُمْ وَأَخَذْتُمْ عَلَىٰ ذَٰلِكُمْ إِصْرِي قَالُوا أَقْرَرْنَا قَالَ فَاشْهَدُوا وَأَنَا مَعَكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨١﴾ فَمَنْ تَوَلَّىٰ بَعْدَ ذَٰلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٨٢﴾ أَفَغَيْرَ دِينِ اللَّهِ يَبْغُونَ وَلَهُ أَسْلَمَ مَنْ فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا وَكَرْهًا وَإِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

۱- از نظر توجیه افزوده، با آیه ۱۳۱ بقره (۲) مقایسه فرمایید.

۲- از نظر توجیه افزوده، با آیه ۴۹ نحل (۱۶) مقایسه فرمایید.

قُلْ ءَامَنَّا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ عَلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ عَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ
وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَمَا أُوتِيَ
مُوسَىٰ وَعِيسَىٰ وَالنَّبِيُّونَ مِنْ رَبِّهِمْ لَا نُفَرِّقُ بَيْنَ أَحَدٍ
مِّنْهُمْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴿٨٤﴾ وَمَنْ يَبْتَغِ غَيْرَ الْإِسْلَامِ
دِينًا فَلَنْ يُقْبَلَ مِنْهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٨٥﴾
كَيْفَ يَهْدِي اللَّهُ قَوْمًا كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ وَشَهِدُوا
أَنَّ الرَّسُولَ حَقٌّ وَجَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
الظَّالِمِينَ ﴿٨٦﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاءُ هُمْ أَنَّ عَلَيْهِمْ لَعْنَةَ اللَّهِ
وَالْمَلَائِكَةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿٨٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يُخَفَّفُ
عَنَّهُمُ الْعَذَابُ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٨﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن
بَعْدِ ذَٰلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٨٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ
كَفَرُوا بَعْدَ إِيمَانِهِمْ ثُمَّ أَزْدَدُوا كُفْرًا لَّن نُّقَبِّلَ تَوْبَتَهُمْ
وَأُولَٰئِكَ هُمُ الضَّالُّونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَمَاتُوا وَهُمْ
كُفَّارٌ فَلَن يُقْبَلَ مِنْ أَحَدِهِمْ مِّلٌّ أَلَّا يَرْضَىٰ ذَهَبًا وَلَوْ
أَفْتَدَىٰ بِهِ ۗ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَّاصِرِينَ ﴿٩١﴾

۸۴- بگو: ما به خدا و به آنچه بر ما و ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و [پیامبران] دودمان [ش] (۱) نازل گردیده و نیز آنچه به موسی و عیسی و [سایر] پیامبران از [جانب] پروردگارشان داده شده است، ایمان داریم و میان هیچ یک از آن پیامبران تفاوتی قائل نمی شویم و در برابر [فرمان] خدا تسلیم هستیم.

۸۵- هر که دینی غیر از تسلیم [در برابر خدا] (۲) اختیار کند، هرگز از او پذیرفته نخواهد شد؛ و در آخرت در شمار زیانکاران خواهد بود.

۸۶- چگونه خدا گروهی را هدایت کند که پس از ایمان راه انکار پیش گرفتند، در حالی که به حقانیت پیامبر گواهی دادند و نشانه‌های روشن بر آنها رسید؟ [البته] خدا ستمگران را هدایت نخواهد کرد.

۸۷- کیفر آنها این است که مورد نفرین خدا و فرشتگان و تمامی مردم قرار گیرند.

۸۸- همواره در آن [نفرین] باقی اند؛ نه عذابشان سبک خواهد شد و نه مهلت [عذرخواهی] یابند.

۸۹- مگر آنها که پس از آن توبه کردند و [رفتارشان را] اصلاح نمودند، که خدا آمرزگاری است مهربان.

۹۰- اما کسانی که پس از ایمان به راه انکار رفتند و بر ناباوری [خود مصرانه] افزودند، توبه [اضطراری] آنها [به هنگام مرگ] هرگز پذیرفته نخواهد شد (۳)؛ و آنها همان گمراهانند (۴).

۹۱- انکارورزانی که به حال انکار درگذشتند، اگر [برای آزادی خود از عذاب] هم حجم زمین طلا بدهند، هرگز از هیچ یک از آنان پذیرفته نخواهد شد؛ و عذابی دردناک [در انتظار] دارند، در حالی که یآوری ندارند (۵).

۱- به زیرنویس آیه ۱۳۶ بقره (۲) مراجعه فرمایید.

۲- از نظر توجیه افزوده، به آیه ۵۴ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۳- از نظر توجیه افزوده، با آیه ۸۵ غافر (۴۰) مقایسه فرمایید.

۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۳۷ نساء (۴) آمده است.

۵- توضیح بیشتر در مورد این گروه را در آیات ۱۶۱ و ۱۶۲ بقره (۲) و ۳۴ محمد (۴۷) ملاحظه فرمایید.

۹۲- هرگز به نیکی دست نخواهید یافت، مگر اینکه از آنچه دوست می‌دارید انفاق کنید؛ و هر چه انفاق کنید، خدا البته بدان آگاه است.

۹۳- همه غذاها بر دودمان یعقوب حلال بود، جز آنچه یعقوب قبل از نزول تورات [بنا به ملاحظات مزاجی] بر خود تحریم کرده بود^(۱)؛ [ولی یهودیان می‌گفتند: از قبل، در شریعت ابراهیم حرام بوده] بگو: اگر راست می‌گویید، تورات را بیاورید و بخوانید.

۹۴- بعد از این [توضیح] آنان که دروغ به خدا نسبت دهند، ستمکارند.

۹۵- بگو: خدا راست گفته است؛ از آیین ابراهیم که حقگرا بود پیروی کنید، که در جرگه شرک‌ورزان نبود.

۹۶- بتحقیق نخستین خانه‌ای که برای [نیایش] مردم مقرر شده، همان است که در مکه^(۲) قرار دارد، [و] برای جهانیان مبارک و هدایت است.

۹۷- در آن [خانه] نشانه‌های روشنی است، [از جمله] پایگاه [عبادت] ابراهیم؛ و هر که به آنجا درآید، امنیت خواهد داشت؛ و بر مردم [واجب] است هر که توان رفتن دارد، برای [عبادت] خدا، آهنگ^(۳) آن خانه کند و هر که انکار کند، [توفیق را از خودش سلب کرده که] خدا از جهانیان بی‌نیاز است^(۴).

لَنْ نَنَالُوا الْبِرَّ حَتَّى تُنْفِقُوا مِمَّا تُحِبُّونَ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ اللَّهَ بِهِ عَلِيمٌ ﴿٩٢﴾ * كُلُّ الطَّعَامِ كَانَ حِلالًا لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ إِلَّا مَا حَرَّمَ إِسْرَائِيلُ عَلَى نَفْسِهِ مِنْ قَبْلِ أَنْ تُنَزَّلَ التَّوْرَةُ قُلْ فَأْتُوا بِالتَّوْرَةِ فَاتْلُوهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٩٣﴾ فَمَنْ أَفْتَرَى عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٩٤﴾ قُلْ صَدَقَ اللَّهُ فَاتَّبِعُوا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٩٥﴾ إِنْ أَوَّلَ بَيْتٍ وُضِعَ لِلنَّاسِ لَلَّذِي بِبَكَّةَ مُبَارَكًا وَهُدًى لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٦﴾ فِيهِ آيَاتٌ بَيِّنَاتٌ مَقَامُ إِبْرَاهِيمَ وَمَنْ دَخَلَهُ كَانَ آمِنًا وَاللَّهُ عَلَى النَّاسِ حَجُّ الْبَيْتِ مَنْ أَسْتَطَاعَ إِلَيْهِ سَبِيلًا وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٩٧﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَكْفُرُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَى مَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٨﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لِمَ تَصُدُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ تَبِعُونَهَا عِوَجًا وَأَنْتُمْ شُهَدَاءُ وَمَا اللَّهُ بِغَفْلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تُطِيعُوا فِرْقًا مِنَ الَّذِينَ آوَتْوا الْكِتَابَ يَرُدُّوكُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ كُفْرِينَ ﴿١٠٠﴾

۹۸- بگو: ای اهل کتاب، چرا آیات خدا را انکار می‌کنید، با آنکه خدا گواه رفتار شماست؟

۹۹- بگو: ای اهل کتاب، چرا کسانی را که ایمان دارند از راه خدا باز می‌دارید و آگاهانه آن [راه] را بیراهه و ناهموار جلوه می‌دهید؟ خدا از آنچه می‌کنید غافل نیست.

۱۰۰- ای مؤمنان، اگر از گروهی از اهل کتاب [که با آیین شما عناد دارند] اطاعت کنید، شما را پس از ایمانتان به انکار بازگردانند.

۱- مفسران گفته‌اند یعقوب از گوشت و شیر شتر به دلیل ناسازگاری که با طبع او داشت پرهیز می‌کرد. بازماندگان او در این مورد از او پیروی کردند و تدریجاً برای نسلهای بعدی این توهم پیش آمد که به فرمان خدا تحریم شده و در آیین ابراهیم هم حرام بوده است؛ لذا بر پیامبر ایراد می‌گرفتند که شریعت ابراهیم را نقض می‌کند. آیه در مقام پاسخگویی به این ایراد است.

۲- غالب مفسران عقیده دارند که «بکه» همان «مکه» است که «م» آن تبدیل به «ب» شده است و در لغت عرب در موارد دیگری هم دیده می‌شود؛ مثل «لازم» و «لازب». رشادخلیفه دانشمند و قرآن‌پژوه مصری که به کشف تاریخی انشای ریاضی قرآن دست یافت، در این مورد گفته است: با آنکه کلمه «مکه» در آیه ۲۴ فتح (۴۸) درست نوشته شده، در این سوره که با حروف مقطعه شامل حرف «میم» شروع شده است، دیکته خاصی دارد و این مبین آن است که معجزه ریاضی قرآن اتفاقی نیست و آگاهانه بوده است. اگر این کلمه در اینجا به صورت عادی نوشته می‌شد، نظم ریاضی آن (که در پانویس آغازین این سوره آورده‌ایم) بر هم می‌خورد.

۳- حج به فتح و کسر حاء، هر دو به یک معنی است (قصد کردن).

۴- مفهوم این عبارت به بیان روشنتر و رساتر در آیه ۱۵ فاطر (۳۵) آمده است.

وَكَيْفَ تَكْفُرُونَ وَأَنْتُمْ تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ آيَاتُ اللَّهِ وَفِيكُمْ رَسُولُهُ، وَمَنْ يَعْتَصِمِ بِاللَّهِ فَقَدْ هُدِيَ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿١٠١﴾
يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ حَقَّ تَقَاتِهِ، وَلَا تَمُونُوا لِلْأَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَأَعْتَصِمُوا بِحَبْلِ اللَّهِ جَمِيعًا وَلَا تَفَرَّقُوا وَاذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ كُنْتُمْ أَعْدَاءً فَأَلَّفَ بَيْنَ قُلُوبِكُمْ فَأَصْبَحْتُمْ بِنِعْمَتِهِ إِخْوَانًا وَكُنْتُمْ عَلَىٰ شَفَا حُفْرَةٍ مِنَ النَّارِ فَأَنْقَذَكُمْ مِنْهَا كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠٣﴾ وَلَتَكُنَّ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ تَفَرَّقُوا وَاخْتَلَفُوا مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٥﴾ يَوْمَ تَبْيَضُّ وُجُوهٌ وَتَسْوَدُّ وُجُوهٌ فَأَمَّا الَّذِينَ اسْوَدَّتْ وُجُوهُهُمْ أَكْفَرْتُمْ بَعْدَ إِيمَانِكُمْ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿١٠٦﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ أَبْيَضَتْ وُجُوهُهُمْ فَفِي رَحْمَةِ اللَّهِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١٠٧﴾ تِلْكَ آيَاتُ اللَّهِ نَتْلُوهَا عَلَيْكَ بِالْحَقِّ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٨﴾

۱۰۱- چگونه انکار می‌ورزید با اینکه آیات خدا بر شما خوانده می‌شود و پیامبرش در میان شماست؟! و هر که به [کتاب] خدا چنگ زند، مسلماً به راه راست هدایت خواهد شد.

۱۰۲- ای مؤمنان، در برابر خدا آن‌گونه که شایسته اوست، پروا کنید^(۱) و جنبه به حال تسلیم [در برابر او]^(۲) از دنیا نروید.

۱۰۳- همگی به [قرآن] رشته [ارتباط با] خدا چنگ زنید و پراکنده مشوید و نعمت خدای را بر خود به یاد آورید که دشمنان [یکدیگر] بودید و دلهای شما را الفت داد و به لطف او [همچون] برادر شدید؛ در صورتی که بر لبه پرتگاهی از آتش بودید و شما را از آن [ورطه] رهایی بخشید^(۳)؛ خدا آیات خود را این‌گونه برای شما بروشنی بیان می‌کند، بسا که هدایت شوید.

۱۰۴- باید از میان شما افرادی باشند که [دیگران را] به نیکویی فرا خوانند و به رفتار شایسته فرمان دهند و از ناپسند بازدارند؛ و آنان رستگارند.

۱۰۵- همچون کسانی نباشید که با آنکه نشانه‌های روشن بر آنها آشکار شد، پراکنده شدند و اختلاف ورزیدند؛ آنها عذابی بزرگ خواهند داشت؛

۱۰۶- [این عذاب] روزی [خواهد بود] که چهره‌هایی سپید و چهره‌هایی سیاه می‌شوند^(۴)؛ آنگاه [به] آسیب‌رویان [خواهند

گفت]: چگونه پس از ایمان به راه انکار رفتید؟ پس به سزای انکارتان عذاب را بچشید.

۱۰۷- و اما سپیدرویان [در بهشت] جاودانه در رحمت خدا خواهند بود.

۱۰۸- این آیات خداست که بحق بر تو می‌خوانیم؛ و خدا هیچ ستمی را بر جهانیان نمی‌خواهد.

۱- به قید دیگری که در این مورد در بخش آغازین آیه ۱۶ تعاین (۶۴) آمده است، توجه فرمایید.

۲- از نظر توجیه افزوده، با آیه ۱۳۱ بقره (۲) مقایسه فرمایید.

۳- پیش از ظهور پیامبر اکرم (ص)، قبایل عرب پیوسته در حال جنگ با یکدیگر بودند که تدریجاً آنها را به نابودی می‌کشاند؛ در چنین شرایطی پیامبر اکرم (ص) موفق به ایجاد اتحاد میان این ستیزه‌گران شد.

۴- یکی از موجبات سیاه‌رویی را در قیامت، در آیه ۶۰ زمر (۳۹) و مورد عمومی آن را در آیه ۲۷ یونس (۱۰) ملاحظه فرمایید.

۱۰۹- هر چه در آسمانها و زمین است متعلق به خداست؛ و همه کارها به او بازگردانده می شود.

۱۱۰- شما نیکوترین گروهی هستید که به مردم عرضه شدید، زیرا یکدیگر را [به شایستگی] فرامی خوانید و از ناپسند بازمی دارید و به خدا ایمان دارید؛ و اگر اهل کتاب [نیز] ایمان می آورند، به سود آنها بود؛ [ولی] برخی از آنها باایمانند و بیشترشان منحرفند.

۱۱۱- هرگز به شما گزندی نرسانند، مگر آزار اندکی؛ و اگر با شما به جنگ برخیزند، در مقابل شما به عقب بازمی گردند؛ آنگاه [نیز] مورد یاری قرار نخواهند گرفت.

۱۱۲- هر جا که دیده شوند، محکوم به ذلت و درماندگی اند، مگر با داشتن ارتباطی [شایسته] با خدا و مردم و به خشم خدا گرفتار شدند و [سرنوشت] درماندگی بر آنها مقرر شد؛ زیرا به سبب نافرمانی و تجاوزشان، آیات خدا را انکار می کردند و پیامبران را بناحق می کشتند^(۱).

۱۱۳- اهل کتاب [همه] یکسان نیستند؛ [برخی از آنها] گروهی به پا خواسته اند و در ساعات شب به تلاوت آیات خدا مشغولند و [در مقابل عظمت او] سر به خاک می ساینند؛

۱۱۴- به خدا و روز واپسین باور دارند و به رفتار شایسته فرامی خوانند و از ناپسند بازمی دارند و در نیکوییها شتاب می ورزند و در شمار شایستگانند.

۱۱۵- هر کار نیکویی انجام دهند، هرگز درباره آن مورد ناسپاسی قرار نخواهند گرفت، که خدا به [حال] پرهیزکاران آگاه است.

وَاللَّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ
 ﴿١٠٩﴾ كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
 وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ آمَنَ
 أَهْلُ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِّنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ
 وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾ لَنْ يَضُرُّكُمْ إِلَّا آذَىٰ
 وَإِنْ يَقْتُلُوكُمْ يُولُوكُمْ أَلَدًا بَارِئُمْ لَيُنصَرُونَ ﴿١١١﴾ ضَرِبَتْ
 عَلَيْهِمُ الدِّيلَةُ أَنْ مَّا تَقِفُوا إِلَّا بِحَبْلٍ مِّنَ اللَّهِ وَحَبْلٍ مِّنَ النَّاسِ
 وَبَاءٌ وَبَعْضٌ مِّنَ اللَّهِ وَضَرِبَتْ عَلَيْهِمُ الْمَسْكَنَةُ ذَلِكَ
 بِأَنَّهُمْ كَانُوا يُكَفِّرُونَ بَيِّنَاتِ اللَّهِ وَيَقْتُلُونَ الْأَنْبِيَاءَ بَعِيرٍ
 حَقِّ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿١١٢﴾ لَيْسُوا سَوَاءً
 مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ أُمَّةٌ قَائِمَةٌ يَتْلُونَ آيَاتِ اللَّهِ آنَاءَ اللَّيْلِ
 وَهُمْ يَسْجُدُونَ ﴿١١٣﴾ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
 وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُسْرِعُونَ
 فِي الْخَيْرَاتِ وَأُولَئِكَ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٤﴾ وَمَا يَفْعَلُوا
 مِنْ خَيْرٍ فَلَنْ يُكْفَرُوهُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿١١٥﴾

۱- از مقایسه با نیمه دوم آیه ۶۱ بقره (۲) روشن می شود که این آیه درباره یهود است.

۱۱۶- هرگز اموال و فرزندان انکارورزان، در برابر [عذاب] خدا به هیچ وجه به حالشان سودمند نخواهد بود؛ و جاودانه دوزخی اند (۱).

۱۱۷- داستان آنچه [در راه پیشبرد اغراض خود] در زندگی دنیا هزینه می کنند، همچون داستان باد سوزانی است که بر کشتزار گروهی که بر خویش ستم کرده اند می وزد و آن را نابود می کند (۲)؛ خدا بر آنها ستمی نکرد، بلکه خود در حق خویش ستم می کنند.

۱۱۸- ای مؤمنان، بیگانگان را محرم اسرار خود انتخاب نکنید که آنها از هیچ گونه تباهی در حق شما کوتاهی نمی کنند (۳)؛ دوست دارند که شما در رنج باشید؛ [نشانه های] عناد از لحنشان آشکار است و کینه هایی که در دل پوشیده می دارند بزرگتر است؛ برآستی آیات را برای شما بروشنی بیان کردیم، اگر درک کنید.

۱۱۹- هان! شما کسانی هستید که آنها را دوست می دارید و [الی] آنها شما را دوست ندارند [و تنها کتاب خودشان را قبول دارند]، در حالی که شما به همه کتاب [های آسمانی] باور دارید؛ و زمانی که شما را ملاقات می کنند می گویند: [ما هم] ایمان آورده ایم و چون به خلوت روند، از [شدت] خشم نسبت به شما سرانگشت خویش به دندان گزند؛ بگو: به خشم خویش بمیرید که خدا به راز دلها داناست.

۱۲۰- اگر خیری به شما رسد، آنان را ناراحت خواهد کرد و اگر حادثه ناگواری برای شما رخ دهد، بدان شادمان می شوند؛ و اگر شکبیا و پرهیزکار باشید، نیرنگ آنها زبانی متوجه شما نخواهد کرد، که خدا به آنچه می کنند احاطه دارد.

۱۲۱- [به یاد آر ای پیامبر] آنگاه را که صبحگاهان از میان خانواده خود خارج شدی تا مؤمنان را در مواضع نظامی برای جنگ [أحد] مستقر سازی (۴) و خدا شنوا و داناست.

۱- پاسخ گفتار جاهلانه آنهاست که در آیات ۳۶ کهف (۱۸) و ۷۷-۸۰ مریم (۱۹) آمده است.
 ۲- مثالهای دیگر در این زمینه آیات ۱۸ ابراهیم (۱۴) و ۳۹ نور (۲۴) است.
 ۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۲۲ مجادله (۵۸) آمده است.
 ۴- جنگ احد در سال سوم هجری اتفاق افتاد. در این جنگ ابوسفیان با نیروی سه هزار نفری خود به جنگ پیامبر رفت و پیامبر با هزار نفر برای مقابله، از شهر خارج شد و در منطقه احد موضع گرفت، ولی سیصد نفر از این عده از بین راه بازگشتند که به منافقان معروف شدند. جنگ احد که در آغاز به سود مسلمانان پیش می رفت، به علت نافرمانی محافظان دره به شکست انجامید. این جنگ مانند همه جنگهای پیامبر (ص) دفاعی بود؛ به آیه ۱۹۰ بقره (۲) و نیز آیات ۸-۹ ممتحنه (۶۰) توجه فرمایید.

إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَنْ تُغْنِي عَنْهُمْ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ
 مِنْ اللَّهِ شَيْئًا وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١٦﴾
 مَثَلُ مَا يُنْفِقُونَ فِي هَذِهِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَثَلِ رِيحٍ فِيهَا
 صِرٌّ أَصَابَتْ حَرْثَ قَوْمٍ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ فَأَهْلَكَتْهُ وَمَا
 ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِن أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٧﴾ يَأَيُّهَا الَّذِينَ
 ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا بَطَانَةً مِّن دُونِكُمْ لَا يَأْلُونَكُمْ خَبَالًا
 وَدُوَامَاعِنْتُمْ قَدْ بَدَتِ الْبَغْضَاءُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ وَمَا تَخْفَى
 صُدُورُهُمْ أَكْبَرُ قَدْ بَيَّنَّا لَكُمُ الْآيَاتِ إِن كُنتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١١٨﴾
 هَٰئِنتُمْ أَوْلَاءٌ يُحِبُّونَهُمْ وَلَا يُحِبُّونَكُمْ وَتُؤْمِنُونَ بِالْكِتَابِ كُلِّهِ
 وَإِذَا الْقَوْمُ قَالُوا آمَنَّا وَإِذَا خَلَوْا عَصَوْا عَلَيْكُمْ إِلَّا نَمِيلُ
 مِنَ الْغَيْظِ قُلْ مُوتُوا بِغَيْظِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١١٩﴾
 إِن تَمَسَّكُمْ حَسَنَةٌ تَسُوهُمْ وَإِن تُصِيبْكُمْ سَيِّئَةٌ يَفْرَحُوا
 بِهَا وَإِن تَصِيرُوا وَتَتَّقُوا لَا يَضُرُّكُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا
 إِنَّ اللَّهَ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿١٢٠﴾ وَإِذْ عَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ
 تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقْعَدًا لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾

۱۲۲- [و به یاد آر] آنگاه را که دو گروه از شما در آستانه ضعف [و هراس] قرار گرفتند^(۱)، در حالی که خدا کارساز آنها بود [و به آنها آرامش و قوت قلب بخشید]؛ پس مؤمنان باید تنها بر خدا توکل کنند.

۱۲۳- براستی خدا شما را در [جنگ] بدر یاری کرد^(۲) [تا بر انبوه دشمنان پیروز شدید]، در حالی که [نسبت به آنها] ضعیف بودید؛ پس از خدا پروا کنید، بسا که [نعمتهای او را] سپاس دارید.

۱۲۴- [به یاد آر] آنگاه که به مؤمنان گفתי: آیا کافی نیست که پروردگارتان [در امر جنگ] شما را با سه هزار فرشته فرو فرستاده شده، یاری کند؟

۱۲۵- آری، اگر ایستادگی کنید و پرهیزکار باشید و [دشمنان] با همین خشم که در آنهاست بر شما هجوم آرند، پروردگارتان شما را با پنج هزار فرشته که فرستنده [اطمینان بر قلبها و ثبات بر قدمهای مؤمنان] اند^(۳) یاری خواهد کرد^(۴).

۱۲۶- خدا این [امداد فرشتگان] را تنها برای بشارت به شما مقرر داشت تا [ثابت قدم باشید] و قلبهای شما اطمینان یابد؛ و یاری و پیروزی جز از جانب خدای فرادست و فرزانه نیست.

۱۲۷- [خدا شما را نصرت داد] تا بخشی از [سپاه] انکارورزان را شکافته یا سرکوبشان کند، آنگاه بازنده بازگردند.

۱۲۸- [ولی] کار به دست تو نیست، یا [به رحمت خویش] بر آنان بازمی‌گردد یا مجازاتشان کند^(۵)؛ زیرا ستمگرند.

۱۲۹- هر چه [و هر که]^(۶) در آسمانها و زمین است، متعلق به خداست؛ هر که را بخواهد [و شایسته بداند] می‌بخشد و هر که را بخواهد [و سزاوار ببیند] مجازات خواهد کرد؛ و خدا آمرزگاری است مهربان.

۱۳۰- ای مؤمنان، ربا را که افزایش مکرر [و خودبه خود سرمایه] است، مخورید و از خدا پروا کنید، بسا که رستگار شوید؛

۱۳۱- و از آتشی که برای انکارورزان آماده شده است، پرهیزید؛

۱۳۲- و از خدا و پیامبر اطاعت کنید، بسا که مورد رحمت قرار گیرید؛

إذ هَمَّت طَافِقَتَانِ مِنْكُمْ أَنْ تَفْشَلَا وَاللَّهُ وَلِيَهُمَا وَعَلَى اللَّهِ فليتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٢٢﴾ وَلَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ بِبَدْرٍ وَأَنْتُمْ أَذِلَّةٌ فَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُزْلِينَ ﴿١٢٤﴾ بَلَى إِنْ نَصَرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُمْ مِنْ فُورِهِمْ هَذَا يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آفٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا لَابْتِسْرَى لَكُمْ وَلِنُظْمِيقِ قُلُوبِكُمْ بِهِ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٢٦﴾ لِيَقْطَعَ طَرَفًا مِّنَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَوْ يَكْتَسِبَهُمْ فَيَنْقَلِبُوا خَائِبِينَ ﴿١٢٧﴾ لَيْسَ لَكَ مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ أَوْ يُعَذِّبَهُمْ فَإِنَّهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٢٨﴾ وَاللَّهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ يَعْفُرُ لِمَنِ نِشَاءٌ وَيُعَذِّبُ مَنِ نِشَاءٌ وَاللَّهُ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٩﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَا أَضْعَافًا مُّضَاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٣٠﴾ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ ﴿١٣١﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٣٢﴾

۱- این دو گروه پس از بازگشت گروه سبیدنفری دچار ترس و تزلزل شدند و قصد بازگشت داشتند، ولی خیلی زود بر خود مسلط شدند و از بازگشت منصرف گردیدند.

۲- جنگ بدر در سال دوم هجرت اتفاق افتاد. در این جنگ نیروهای پیامبر در مقابل نیروی مهاجم که سه برابر خود بودند به دفاع پرداختند و فاتح شدند. ۳- از نظر توجیه افزوده، با آیات ۱۰ و ۱۲ انفال (۸) مقایسه فرمایید.

۴- معنی دیگر «تسویم» علاوه بر فرستادن، «نشان‌گذاری» است که غالب مترجمان این معنی را با فرض قرائت فتح «واو» در مسومین انتخاب کرده‌اند. معنی ای که ما انتخاب کرده‌ایم با فرض قرائت فتح «واو» می‌شود «فرشته روانه‌شده» که با مفهوم آیه قبل و نیز آیه ۹ انفال (۸) هماهنگی خواهد داشت؛ والله اعلم.

۵- نویسنده «الاتقان» توضیح داده است که کلمه عذاب در قرآن غالباً به معنی مجازات است؛ آیه ۱۸ مائده (۵) مؤید نظر اوست.

۶- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۹ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

﴿۱۳۳﴾ وَسَارِعُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا
 السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ أُعِدَّتْ لِلْمُتَّقِينَ ﴿۱۳۴﴾ الَّذِينَ يُنْفِقُونَ
 فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكُظُمِينَ الْغَيْظِ وَالْعَافِينَ
 عَنِ النَّاسِ ۗ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿۱۳۵﴾ وَالَّذِينَ إِذَا
 فَعَلُوا فَحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللَّهَ فَاسْتَغْفَرُوا
 لِذُنُوبِهِمْ وَمَن يَغْفِرِ الذُّنُوبَ إِلَّا اللَّهُ وَلَمْ يُصِرُّوْا عَلَىٰ
 مَا فَعَلُوا وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿۱۳۶﴾ أُولَٰئِكَ جَزَاءُهم مَّغْفِرَةٌ
 مِّن رَّبِّهِمْ وَجَنَّتْ تَجْرِي مِّن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ
 فِيهَا وَيَنعَمُ أَجْرُ الْعَمَلِينَ ﴿۱۳۷﴾ قَدْ خَلَتْ مِن قَبْلِكُمْ سُنَنٌ
 فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكذِّبِينَ
 ﴿۱۳۸﴾ هَذَا بَيَانٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةٌ لِّلْمُتَّقِينَ ﴿۱۳۹﴾
 وَلَا تَهِنُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَنْتُمْ الْأَعْلَوْنَ إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ
 ﴿۱۴۰﴾ إِن يَمَسُّكُمْ فَرْحٌ فَقَدْ مَسَّ الْقَوْمَ فَرْحٌ مِّثْلُهُ
 وَتِلْكَ الْأَيَّامُ نُدَاوِلُهَا بَيْنَ النَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ الَّذِينَ
 ءَامَنُوا وَيَتَّخِذَ مِنكُمْ شُهَدَاءَ ۗ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿۱۴۱﴾

۱۳۳- و برای نیل به آمرزش پروردگار خویش و بهشتی که پهنه آن [همچون پهنه] (۱) همه آسمانها و زمین است [و] برای پرهیزکاران آماده شده است، بشتابید؛

۱۳۴- همانها که در آسایش و گزند انفاق می‌کنند و خشم [خویش] را فرومی‌نشانند و از [خطای] مردم درمی‌گذرند؛ [چنین مردمی نیکوکارند] و خدا نیکوکاران را دوست می‌دارد؛

۱۳۵- و آنها که هرگاه مرتکب بی‌شرمی شوند یا بر خویش ستم روا دارند، خدای را به یاد آرند و برای گناهانشان از خدا آمرزش خواهند - و جز خدا چه کسی گناهان را می‌آمرزد؟ - و بر گناهی که مرتکب شده‌اند، دانسته پافشاری نوزند.

۱۳۶- پاداش آنها آمرزش پروردگارشان و باغهایی از بهشت است که نهرها در دامن آن جاری است و جاودانه در آن به سر برند؛ و [براستی] پاداش اهل عمل نیکوست.

۱۳۷- قبل از شما سنتهایی [بوده و] گذشته است؛ پس جهانگردی کنید و ببینید سرانجام تکذیب‌کنندگان چگونه بود.

۱۳۸- این [آیات] توضیحی است برای [عموم] مردم و هدایت و اندرزی است برای پرهیزکاران.

۱۳۹- ضعف نشان ندهید و اندوهگین مباشید که اگر ایمان داشته باشید، شما برترید.

۱۴۰- اگر شما [در جنگ احد] زخمی شدید، گروه [مقابل نیز در جنگ بدر] همان‌گونه زخمی شدند؛ و این روزها ای ناکامی! را میان مردم می‌گردانیم تا [درس بگیرند] و خدا افراد باایمان را [در مقام آزمایش] مشخص گرداند و افرادی از شما را الگو و نمونه قرار دهد؛ و خدا ستمگران را دوست نمی‌دارد؛

۱۴۱- و تا خدا مؤمنان را [در گردش ایام و بوته آزمایش] پیراسته گرداند و انکارورزان را به نابودی کشاند.

۱۴۲- مگر پنداشته‌اید [که تنها به صرف ادعای ایمان] به بهشت داخل خواهید شد؟ در حالی که هنوز خدا مجاهدان و پایداران را از میان شما [در مقام آزمایش] مشخص نکرده است (۱).

۱۴۳- شما مرگ [در میدان جنگ] را قبل از آنکه با آن رویاروی شوید آرزو می‌کردید؛ و [فرصت] آن را [در جنگ احد] دریافتید، ولی [هراسناک] به تماشا ایستادید.

۱۴۴- محمد (۲) فقط پیامبری است که قبل از او نیز پیامبران [دیگری] بوده‌اند؛ آیا اگر او [نیز] به مرگ یا شهادت درگذشت، شما به [جاهلیت] گذشته بازمی‌گردید؟ و هر که به گذشته بازگردد، هرگز گزند و زیانی به خدا نرساند؛ و خدا سپاسگزاران را پاداش خواهد داد.

۱۴۵- هیچ‌کس جز به قانونمندی خدا دستخوش مرگ نخواهد شد که [آن نیز] با قید وقت مقرر شده است؛ هر که خواهان پاداش دنیا باشد، نصیبش خواهیم کرد (۳) و هر که خواهان پاداش آخرت باشد [نیز] نصیبش خواهیم کرد؛ و سپاسگزاران را پاداش [ای مخصوص] خواهیم داد.

۱۴۶- چه بسیار پیامبرانی که خداپرستان فراوانی در کنارشان جنگیدند؛ و در مقابل دشواریهایی که در راه خدا به آنها

می‌رسید، ضعف نشان ندادند و تن به زبونی و تسلیم ندادند؛ و خدا پایداران را دوست می‌دارد.

۱۴۷- گفتارشان جز این نبود که: پروردگارا، گناهان و زیاده‌روی‌های ما را در امورمان ببخش و گامهای ما را ثبات بخش و ما را بر انکارورزان پیروز گردان.

۱۴۸- خدا [هم] پاداش دنیا و پاداش نیکوی آخرت را به آنها ارزانی داشت، که خدا نیکوکاران را دوست می‌دارد.

وَلِيُمَحِّصَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَيَمْحَقَ الْكٰفِرِيْنَ ﴿١٤١﴾ اَمْ حَسِبْتُمْ اَنْ تَدْخُلُوْا الْجَنَّةَ وَلَمَّا يَعْلَمِ اللّٰهُ الَّذِيْنَ جَاهَدُوْا مِنْكُمْ وَيَعْلَمَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿١٤٢﴾ وَلَقَدْ كُنْتُمْ تَمَنَّوْنَ الْمَوْتَ مِنْ قَبْلِ اَنْ تَلْقَوْهُ فَقَدْ رَاَيْتُمُوْهُ وَاَنْتُمْ تُنظَرُوْنَ ﴿١٤٣﴾ وَمَا مُحَمَّدٌ اِلَّا رَسُوْلٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهٖ الرُّسُلُ اَفَاِنْ مَاتَ اَوْ قُتِلَ اَنْقَلَبْتُمْ عَلٰى اَعْقَابِكُمْ وَمَنْ يَنْقَلِبْ عَلٰى عَقْبِهٖ فَلَنْ يُّصْرَّ اِلَآءَ شَيْءًا وَسَيَجْزِي اللّٰهُ الشّٰكِرِيْنَ ﴿١٤٤﴾ وَمَا كَانَ لِنَفْسٍ اَنْ تَمُوْتَ اِلَّا اِيْذِنَ اللّٰهِ كُنْبًا مُّوَجَّلًا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الدُّنْيَا نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَمَنْ يُرِدْ ثَوَابَ الْاٰخِرَةِ نُؤْتِهٖ مِنْهَا وَسَيَجْزِي الشّٰكِرِيْنَ ﴿١٤٥﴾ وَكَانَ مِنْ نَّبِيِّ قَتَلَ مَعَهُ رَبِّيْوْنَ كَثِيْرًا فَمَا وَهَنُوْا لِمَا اَصَابَهُمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَمَا ضَعُفُوْا وَمَا اسْتَكَانُوْا وَاَللّٰهُ يُحِبُّ الصّٰبِرِيْنَ ﴿١٤٦﴾ وَمَا كَانَ قَوْلَهُمْ اِلَّا اَنْ قَالُوْا رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا ذُنُوْبَنَا وَاِسْرَافَنَا فِىْ اَمْرِنَا وَثَبِّتْ اَقْدَامَنَا وَاَنْصُرْنَا عَلٰى الْقَوْمِ الْكٰفِرِيْنَ ﴿١٤٧﴾ فَكَانَتْ لَهُمْ ثَوَابَ الدُّنْيَا وَحَسَنَ ثَوَابِ الْاٰخِرَةِ وَاَللّٰهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِيْنَ ﴿١٤٨﴾

۱- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر و روشنتر، در آیات ۱۶ توبه (۹)، ۲ عنکبوت (۲۹) و ۳۱ محمد (۴۷) آمده است.
 ۲- محمد (ص) آخرین نفر از پنج پیامبر عرب است؛ چهار تن دیگر به ترتیب عبارتند از: هود، صالح، ابراهیم و شعیب علیهم السلام.
 ۳- عبارت اخیر به بیان دیگر و با توضیح تکمیلی در آیات ۱۵ و ۱۶ هود (۱۱) و آیه ۱۸ اسراء (۱۷) آمده است.

يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تَطِيعُوا الَّذِينَ كَفَرُوا
يَرُدُّوكُمْ عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿١٤٩﴾
بَلِ اللّٰهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ خَيْرُ النَّاصِرِينَ ﴿١٥٠﴾ سَنَلْقَىٰ
فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ بِمَا أَشْرَكُوا بِاللّٰهِ
مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ سُلْطٰنًا وَمَأْوَهُمُ النَّارُ وَبِئْسَ
مَثْوَى الظَّالِمِينَ ﴿١٥١﴾ وَلَقَدْ صَدَقَكُمُ اللّٰهُ
وَعَدَهُ إِذْ تَحْسُونَهُمْ بِإِذْنِهِ ۗ حَتَّىٰ إِذَا فَشِلْتُمْ
وَتَنَزَعْتُمْ فِي الْأَمْرِ وَعَصَيْتُمْ مِّنْ بَعْدِ مَا أَرْسَلْنَا
مَّا تَحِبُّونَ ۗ مِنكُمْ مَّن يُرِيدُ الدُّنْيَا وَمِنكُمْ
مَّن يُرِيدُ الْآخِرَةَ ۗ ثُمَّ صَرَفَكُمْ عَنْهُمْ لِيَبْتَلِيَكُمْ
وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ ۗ وَاللّٰهُ ذُو فَضْلٍ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ
﴿١٥٢﴾ إِذْ تَضَعُونَ وَلَا تَكُونُ عَلَىٰ أَحَدٍ
وَالرَّسُولُ يَدْعُوكُمْ فِي أَخْرَابِكُمْ فَأَتْبِكُمْ
عَمَّا بَعْرًا ۗ لِكَيْلًا تَحْزَنُوا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ
وَلَا مَا أَصَابَكُمْ ۗ وَاللّٰهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٥٣﴾

۱۴۹- ای مؤمنان، اگر از انکارورزان اطاعت کنید، شما را به گذشته [سیاه] بازگردانند و زیانکار خواهید شد^(۱).
۱۵۰- [نه آن قدرتهای پوشالی] بلکه خدا کارساز شماست و او بهترین یاری دهنده است.
۱۵۱- بزودی در دل انکارورزان هراس می افکنیم، از آن جهت که چیزی را [در قدرت] با خدا شریک دانستند که [خدا] هیچ اعتباری به آن نداده است. جایگاهشان آتش است؛ و [براستی] جایگاه ستمگران بد است.
۱۵۲- خدا وعده خود را که با شما نهاده بود به تحقق رساند، آنگاه که [در آغاز جنگ احد] دشمنان را [با چابکی] به قانونمندی او از پای درمی آوردید؛ تا وقتی که [به هوای غنایم سنگرهای خویش را رها کردید و] در کار جنگ سست شدید و به نزاع پرداختید و پس از آنکه پیروزی مورد علاقه شما را [خدا] در برابرتان قرار داده بود، [در لحظه ای بحرانی] بنای نافرمانی گذاشتید؛ بعضی از شما خواهان دنیا و بعضی دیگر خواهان آخرت بودند؛ آنگاه خدا شما را از [تسلط بر] آنها بازداشت تا شما را بیازماید؛ و از [گناه نافرمانی] شما درگذشت؛ و خدا نسبت به مؤمنان بخشایش دارد^(۲).
۱۵۳- به یاد آرید زمانی را که [از دامنه احد، در حال گریز] دور می شدید و به احدی توجه نداشتید و پیامبر شما را از پشت سر به [بازگشت] فرا می خواند، آنگاه [خدا] اندوه [شکست] را در برابر اندوهی [که دامنگیر پیامبر ساختید] جزای شما کرد، [داستان را تشریح کردیم] تا بر آنچه از دستتان رفت و رنجی که به شما رسید اندوهگین مشوید؛ [بلکه به اصلاح خود خود پردازید] و خدا به آنچه می کنید آگاه است.

۱- به آیه ۱۳۹ نساء (۴) توجه فرمایید.

۲- اشاره به زمانی است که جنگ احد به سود مسلمانان پیش می رفت، ولی تیراندازان محافظ دره به طمع غنایم سنگرهای خود را رها کردند و دشمن به حمله متقابل پرداخت و گروهی از سپاه مسلمانان برای خروج از حلقه محاصره گریختند؛ با همه این احوال خدا آنها را بخشود و حتی به پیامبر (ص) دستور گذشت و مهربانی و حتی مشاوره با آنها را داد. به آیه ۱۵۹ آل عمران (همین سوره) توجه فرمایید.

۱۵۴- آنگاه پس از آن اندوه، خدا شما را آرامش بخشید، [به گونه‌ای] که گروهی از شما را خوابی آرام فراگرفت، اما گروهی دیگر، تنها در بند خویش بودند و به شیوه [دوران] جاهلیت نسبت به خدا گمانهای ناحقی داشتند؛ و می‌گفتند: آیا [اختیار] کار به دست ماست [تا خود را از معرکه خارج کنیم]؟ بگو: سر رشته کارها یکسره به دست خداست؛ آنها در دلهای خویش اموری را نهان می‌دارند که بر تو آشکار نمی‌سازند؛ می‌گویند: اگر [اختیار] کار دست ما بود، در اینجا کشته نمی‌شدیم؛ بگو: اگر [حتی] در خانه‌های خویش بودید، کسانی که کشته شدن بر آنها مقرر شده بود، [به پای خود] به بسترهای مرگ خویش می‌رفتند^(۱)، تا [اجل محتومشان یک لحظه هم به تأخیر نیفتد]^(۲) و افکاری را که در سینه‌های شماست، خدا مورد آزمایش قرار دهد و ایمانی که در دل دارید پیراسته گرداند؛ که خدا به راز دلها داناست^(۳).

۱۵۵- افرادی از [بین] شما که روز^(۴) درگیری دو سپاه [در احد، به جنگ] پشت کردند، بی‌تردید به سبب پاره‌ای از دستاوردشان، شیطان آنها را به لغزش انداخته بود، و [الی] خدا از آنها درگذشت، که خدا آمرزگاری است دیرکیفر.

۱۵۶- ای مؤمنان، بسان انکارورزانی نباشید که درباره برادران خویش که به سفر یا جنگ رفته بودند [و از پای درآمدند]،

گفتند: اگر نزد ما می‌ماندند، به جنگ مرگ نمی‌افتادند و کشته نمی‌شدند، [خدا این پندار را در آنان قوت بخشید] تا آن را [به صورت] حسرت [و اندوهی] در دلهای آنها قرار دهد؛ خداست که حیات و مرگ می‌دهد؛ و خدا به آنچه می‌کنید بیناست.

۱۵۷- اگر در راه خدا کشته یا دستخوش مرگ شوید، آمرزش و رحمت خدا بی‌گمان از اموالی که [فراریان جنگ] جمع می‌کنند بهتر است^(۵).

ثُمَّ أَنْزَلَ عَلَيْكُمْ مِنْ بَعْدِ الْغَمِّ أَمْنَةً نَاعَسًا يَغْشَى طَآئِفَةً مِنْكُمْ وَطَآئِفَةٌ قَدْ أَهَمَّتْهُمْ أَنْفُسُهُمْ يَظُنُّونَ بِاللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ ظَنَّ الْجَاهِلِيَّةِ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ مِنْ شَيْءٍ قُلْ إِنَّ الْأَمْرَ كُلَّهُ لِلَّهِ يُخْفُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ مَا لَا يَبْدُونَ لَكَ يَقُولُونَ لَوْ كَانِ لَنَا مِنَ الْأَمْرِ شَيْءٌ مَقَاتِلْنَا هَهُنَا قُلْ لَوْ كُنْتُمْ فِي بُيُوتِكُمْ لَبَرَزَ الَّذِينَ كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقَتْلُ إِلَى مَضَاجِعِهِمْ وَلِيَبْتَلِيَ اللَّهُ مَا فِي صُدُورِكُمْ وَلِيُمَحَّصَ مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿١٥٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَوَلَّوْا مِنْكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ إِنَّمَا اسْتَزَلَّهُمُ الشَّيْطَانُ بِبَعْضِ مَا كَسَبُوا وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ عَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٥٥﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ كَفَرُوا وَقَالُوا لِإِخْوَانِهِمْ إِذَا ضَرَبُوا فِي الْأَرْضِ أَوْ كَانُوا غُرَى لَوْ كَانُوا عِنْدَنَا مَا مَاتُوا وَمَا قُتِلُوا لِيَجْعَلَ اللَّهُ ذَلِكُ حَسْرَةً فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ يَهْدِي ءَوْيِمٌ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١٥٦﴾ وَلَئِنْ قُتِلْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ مِتُّمْ لَمَغْفِرَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَحْمَةٌ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ ﴿١٥٧﴾

۱- به بخش انتهایی آیه ۱۶۸ آل عمران (همین سوره) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۶۱ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۳- کلیه حروف الفبای عربی در این آیه و آیه ۲۹ فتح (۴۸) به کار رفته است.

۴- به زیرنویس آیه ۶۹ حج (۲۲) در مورد کلمات روز و ماه مراجعه فرمایید.

۵- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۱۱۱ توبه (۹) آمده است.

۱۵۸- اگر مرگ شما را دریابد یا کشته شوید، به پیشگاه خدا احضار می شوید (۱).

۱۵۹- در پر تو رحمت الهی، بر آنها [که در احد نافرمانی کردند و پشیمان شدند] نرم [خو و مهربان] شدی؛ و اگر خشن و سخت دل بودی، از گرد تو پراکنده می شدند، پس از آنها درگذر و برایشان آموزش بخواه و در کار با آنها مشورت کن؛ و چون [بر اساس مشاوره] تصمیم گرفتی، [نگران مباش] بر خدا توکل کن، که خدا توکل کنندگان را دوست دارد.

۱۶۰- اگر خدا شما را یاری کند، هیچ نیرویی بر شما پیروز نخواهد شد و اگر شما را فروگذارد، کیست که پس از او شما را یاری کند (۲)؟ پس مؤمنان باید تنها بر خدا توکل کنند.

۱۶۱- هیچ پیامبری را نسزد که [در غنائیم جنگ] خیانت ورزد؛ و هر که خیانت کند، روز رستاخیز مورد خیانتش را به همراه می آورد؛ آنگاه [نتیجه] دستاوردهای هر کس به تمامی داده شود، بی آنکه مورد ظلم قرار گیرند (۳).

۱۶۲- آیا کسی که راه خشنودی خدا را پیروی کند، همچون کسی است که گرفتار خشم خدا شده و جایگاهش جهنم است؟ و [پراستی] بد سرانجامی است.

۱۶۳- آنان درجات و مقامی [خاص خود] در پیشگاه خدا دارند؛ و خدا به آنچه می کنند بیناست.

۱۶۴- خدا بر اهل ایمان نعمت بزرگی داد که در میان آنها پیامبری از خودشان برانگیخت که آیاتش را بر آنها می خواند و [از پلیدی جهل و شرک] پاکشان می سازد و به آنها کتاب و فرزاندی می آموزد؛ در حالی که بی تردید قبل از آن در گمراهی آشکاری بودند.

۱۶۵- چرا آن زمان که آسیبی [در جنگ احد] به شما رسید - [در حالی که] دوبرابر آن را [در جنگ بدر بر دشمن] وارد ساخته بودید - [با تعجب] گفتید: [برای ما که ایمان داریم] این آسیب از کجا رسید؟! بگو: از ناحیه خودتان بود (۴)؛ خدا بر هر کاری تواناست.

وَلَيْنَ مُتَمِّمٍ أَوْ قَاتِلٍ لِأَلِي اللَّهِ تُحْشِرُونَ ﴿١٥٨﴾ فِيمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾ إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَن ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُم مِّن بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْفُرَ وَمَنْ يَكْفُرْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ أَفَمَنْ أَتَّبَعَ رِضْوَانُ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَا وَهَّ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ فِي رَجَّتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿١٦٤﴾ أَوْلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُّصِيبَةٌ قَدَّ أَصَبْتُمْ مِّثْلَهَا قُلْ لِمَ أُنذِرُ قُلُوبًا قَلْبًا قُلْ هَذَا قُلُوبٌ مِّنْ عِنْدِ أَنفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾

وَلَيْنَ مُتَمِّمٍ أَوْ قَاتِلٍ لِأَلِي اللَّهِ تُحْشِرُونَ ﴿١٥٨﴾ فِيمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانْفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾ إِنْ يَنْصُرْكُمُ اللَّهُ فَلَا غَالِبَ لَكُمْ وَإِنْ يَخْذُلْكُمْ فَمَن ذَا الَّذِي يَنْصُرْكُم مِّن بَعْدِهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٦٠﴾ وَمَا كَانَ لِنَبِيٍّ أَنْ يَكْفُرَ وَمَنْ يَكْفُرْ يَأْتِ بِمَا غَلَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ثُمَّ تُوَفَّى كُلُّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١٦١﴾ أَفَمَنْ أَتَّبَعَ رِضْوَانُ اللَّهِ كَمَنْ بَاءَ بِسَخَطٍ مِّنَ اللَّهِ وَمَا وَهَّ جَهَنَّمَ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦٢﴾ هُمْ فِي رَجَّتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٣﴾ لَقَدْ مَنَّ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَعَثَ فِيهِمْ رَسُولًا مِّنْ أَنفُسِهِمْ يَتْلُوا عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا مِن قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿١٦٤﴾ أَوْلَمَّا أَصَابَتْكُمْ مُّصِيبَةٌ قَدَّ أَصَبْتُمْ مِّثْلَهَا قُلْ لِمَ أُنذِرُ قُلُوبًا قَلْبًا قُلْ هَذَا قُلُوبٌ مِّنْ عِنْدِ أَنفُسِكُمْ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٦٥﴾

۱- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش آخر آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۷ انعام (۶) آمده است.

۳- در این رابطه به دو آیه ۴۰ و ۴۱ نجم (۵۳) توجه فرمایید.

۴- تفصیل اینکه چگونه از ناحیه خودشان بود، در آیه ۱۵۲ آل عمران (همین سوره) آمده است؛ ضمناً قانون کلی و عمومی خدا را در مورد یاری مؤمنین در آیه ۷ محمد (۴۷) ملاحظه فرمایید.

۱۶۶- آنچه روز درگیری دو سپاه [در احد] به شما رسید، بنا به قانونمندی خدا بود [زیرا نافرمانی به شکست می انجامد. روند جنگ چنین شد تا به خطای خود پی ببرید] و تا مؤمنان [واقعی] را [که ایستادگی کردند، خدا] مشخص نماید؛

۱۶۷- و نیز دورویان را معلوم گرداند که [چون] به آنها گفته شد: بیایید در راه خدا جنگ کنید و یا [از حریم خود] دفاع نمایید، گفتند: اگر جنگی را [به مصلحت] می دانستیم، از شما پیروی می کردیم؛ آنها در آن روز به کفر نزدیکتر بودند تا ایمان؛ به زبان چیزهایی می گویند که در دل اعتقاد ندارند؛ و خدا بدانچه [در دل] نهفته می دارند، آگاهتر است.

۱۶۸- آنان که [از جهاد] بازایستادند، درباره برادران [مؤمن] خویش گفتند: اگر از ما اطاعت کرده بودند، کشته نمی شدند؛ بگو: اگر راست می گویند مرگ را از خود باز دارید.

۱۶۹- کسانی را که در راه خدا جان باخته اند، مرده مپندار؛ آنها [در بهشت] ^(۱) زنده اند و در پیشگاه پروردگار خویش روزی داده می شوند ^(۲).

۱۷۰- در حالی که به آنچه خدا از بخشایش خود به آنها عطا کرده است، شادمانند، و برای [سرانجام] کسانی که [راه] آنها را پی گرفته اند و [هنوز] به آنها نپیوسته اند، شادی می کنند؛ چراکه آنها ترس و اندوهی نخواهند داشت ^(۳).

۱۷۱- به نعمت و بخشایشی از [جانب] خدا و اینکه خدا پاداش مؤمنان را تباه نخواهد کرد، شادی می کنند.

۱۷۲- آنها که پس از زخمی شدن [در نبرد احد، باز هم] دعوت خدا و پیامبر را [برای رو برو شدن مجدد با لشکر مشرکان] اجابت کردند ^(۴)؛ کسانی از آن جمع که نیک رفتار و پرهیزکار باشند، پاداشی بزرگ خواهند داشت؛

۱۷۳- همانها که چون [گروهی از] مردم به ایشان گفتند که: [سپاهی از] مردم [مکه] علیه شما بسیج شده اند، از آنها بترسید، [این سخن] بر ایمانشان افزود و گفتند: خدا ما را کافی است و نیکو کارگزاری است.

وَمَا أَصَابَكُمْ يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ فَيَا ذُنَّ اللَّهُ وَلِيَعْلَمَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٦٦﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ نَافَقُوا وَقِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا قَاتِلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَوْ ادْفَعُوا قَالُوا لَوْ نَعْلَمُ قِتَالًا لَاتَّبَعْنَاكُمْ هُمْ لِلْكَافِرِينَ يَوْمِئِذٍ أَقْرَبُ مِنْهُمْ لِلْإِيمَانِ يَقُولُونَ بِأَفْوَاهِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَكْتُمُونَ ﴿١٦٧﴾ الَّذِينَ قَالُوا لَا خِوَابَ لَنَا وَقَعَدُوا لَوْ أَطَاعُونَا مَا قَاتَلُوا قُلَّ فَأَدْرَأْهُمُ عَنْ أَنْفُسِهِمْ أَلْمُوتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٦٨﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ قَاتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَمْوَاتًا بَلْ أَحْيَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ يُرْزَقُونَ ﴿١٦٩﴾ فَرِحِينَ بِمَاءِ اتِّسَاهُمْ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ وَيَسْتَبْشِرُونَ بِالَّذِينَ لَمْ يَلْحَقُوا بِهِمْ مِنْ خَلْفِهِمْ أَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٧٠﴾

﴿١٧١﴾ يَسْتَبْشِرُونَ بِنِعْمَةِ مِنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٧٢﴾ الَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِلَّهِ وَالرَّسُولِ مِنْ بَعْدِ مَا أَصَابَهُمُ الْقَرْحُ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا مِنْهُمْ وَاتَّقُوا أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٧٣﴾ الَّذِينَ قَالُوا لَكُمْ قَدْ جَمَعُوا لَكُمْ فَاخْشَوْهُمْ فَزَادَهُمْ إِيمَانًا وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ وَنِعْمَ الْوَكِيلُ ﴿١٧٤﴾

۱- برای روشن تر شدن و توجیه افزوده، به نیمه دوم آیه ۴۰ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۲- نقطه مقابل آنها کسانی اند که وضعشان پس از مرگ در آیه ۷۴ طه (۲۰) توصیف شده است.

۳- به آیات ۸۲ و ۱۲۷ انعام (۶) و ۲۷ و ۲۸ فجر (۸۹) توجه فرمایید.

۴- در پایان جنگ احد لشکر فاتح ابوسفیان راه مکه را پیش گرفت. در بین راه، ابوسفیان از اینکه کار پیامبر و یارانش را یکسره نکرده است پشیمان شد و تصمیم به مراجعت به مدینه گرفت تا پیامبر و باقیمانده قوای او را بکلی نابود سازد. این خبر وقتی به مدینه رسید، فوراً پیامبر دستور بسیج به لشکر احد داد و به مقابله ابوسفیان شتاف و در محلی به نام حمراء الاسد که با مدینه ۱۲ کیلومتر فاصله داشت اردو زد. وقتی خبر آمادگی قوای پیامبر برای مقابله به لشکر قریش رسید، ابوسفیان از تصور سرسختی نیروهای مدینه دچار تردید شد و به مکه بازگشت. پیامبر پس از سه روز توقف چون خبر انصراف ابوسفیان را شنید، بدون درگیری به مدینه بازگشت. دو آیه بعد نیز اشاره به همین داستان است.

فَأَنْقَلِبُوا إِلَىٰ نِعْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ وَفَضْلٍ لَّمْ يَمَسَّهِنَّ سُوءٌ وَأَتَّبِعُوا
 رِضْوَانَ اللَّهِ وَاللَّهُ ذُو فَضْلٍ عَظِيمٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّمَا ذَلِكُمُ الشَّيْطَانُ
 يُخَوِّفُ أَوْلِيَآءَهُ، فَلَا تَخَافُوهُمْ وَخَافُوا مِنِّي إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٧٥﴾
 وَلَا يَحْزَنكَ الَّذِينَ يَسْرِعُونَ فِي الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَنَبَضْرُوا اللَّهَ
 شَيْئًا يُرِيدُ اللَّهُ أَلَّا يَجْعَلَ لَهُمْ حِطًّا فِي الْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ
 عَظِيمٌ ﴿٧٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ اشْتَرُوا الْكُفْرَ بِالْإِيمَانِ لَنَبَضْرُوا
 اللَّهَ شَيْئًا وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٧﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
 أَنَّمَا نُمَلِّئُهُمْ خَيْرٌ لَّا نَفْسِيهِمْ إِنَّمَا نُمَلِّئُهُمْ لِيُزِدُوا إِثْمًا
 وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٧٨﴾ مَا كَانَ اللَّهُ لِيَذَرَ الْمُؤْمِنِينَ عَلَىٰ مَا
 أَنْتُمْ عَلَيْهِ حَتَّىٰ يَمِيزَ الْخَيْثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُطْلِعَكُمْ
 عَلَى الْغَيْبِ وَلَكِنَّ اللَّهَ يَجْتَبِيٰ مِن رُّسُلِهِ مَن يَشَاءُ فَتَأْمَنُوا بِاللَّهِ
 وَرُسُلِهِ وَإِن تُؤْمِنُوا وَتَتَّقُوا فَلَكُمْ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٧٩﴾ وَلَا
 يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ بِمَاءِ أَنفُسِهِمْ أَنَّ اللَّهَ مِن فَضْلِهِ هُوَ خَيْرٌ
 لَّهُمْ بَلْ هُوَ شَرٌّ لَّهُمْ سَيُطَوَّقُونَ مَا بَخِلُوا بِهِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
 وَاللَّهُ مِيرَاثُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٨٠﴾

بر می‌گزیند، پس به خدا و پیامبرانش ایمان آورید؛ و اگر ایمان آورید و پرهیزکار باشید، پاداشی بزرگ خواهید داشت.

۱۸۰- کسانی که بر آنچه خدا از بخشایش خود به آنها عطا کرده است، بخل می‌ورزند، پندارید که [بخلشان] به نفع آنهاست، بلکه [موجب] شر آنهاست؛ در روز رستاخیز آنچه درباره آن بخل ورزیدند، طوق گردنشان خواهد شد؛ و میراث آسمانها و زمین متعلق به خداست؛ و خدا به آنچه می‌کنید آگاه است.

۱۷۴- آنگاه به نعمت و بخشایشی از [جانب] خدا، بی‌آنکه گزندی به آنها برسد، بازگشتند، و خشنودی خدا را پیروی کردند؛ و خدا بخشایش عظیم دارد.

۱۷۵- این شیطان است که دوستان خود را می‌ترساند^(۱)، اگر ایمان دارید از آنان مترسید [و فقط] از [نافرمانی] من بترسید^(۲).

۱۷۶- آنها که به راه کفر و انکار می‌شتابند، تو را اندوهگین نکنند؛ زیرا آنها هرگز زبانی به خدا نخواهند رساند؛ خدا می‌خواهد برای آنها در آخرت نصیبی قرار ندهد [که به حال خود رهایشان کرده است]؛ و عذابی بزرگ خواهند داشت.

۱۷۷- مسلماً آنها که انکار را به [بهای] ایمان خریده‌اند، هرگز زبانی به خدا نخواهند رساند و عذابی دردناک [در انتظار] دارند.

۱۷۸- انکارورزان پندارند مهلتی که به آنها می‌دهیم به سود آنهاست؛ به آنان مهلت [و میدان] می‌دهیم تا بر بار گناه خود بیفزایند؛ و عذابی ذلت‌بار [در انتظار] دارند^(۳).

۱۷۹- خدا بر آن نیست که مؤمنان را در وضع فعلی [اجتماع] شما رها کند، [بلکه صحنه‌های آزمایش پیش می‌آورد] تا پلید را از پاک [نهاد مشخص و] متمایز کند^(۴)؛ و بر آن نیست که شما را از غیب آگاه کند [که بدون آزمایش، یکدیگر را بشناسید]، ولیکن خدا از پیامبرانش هر که را خواهد،

۱- به آیات ۵ و ۶ ناس (۱۱۴) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۳ جن (۷۲) توجه فرمایید.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۵۵ و ۵۶ مؤمنون (۲۳) و ۴ عنکبوت (۲۹) آمده است؛ نتیجه تصورات باطلشان را در آیه ۴۴ انعام (۶) ملاحظه فرمایید.

۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۴۸ مائده (۵) ﴿وَلَكِنْ لِّيَبْلُوَكُمْ فِيهَا آتَاكُمْ﴾ توجه فرمایید.

۱۸۱- بی گمان خدا گفتار آنها را که گفتند: خدا نیازمند است و ما بی نیازیم^(۱)، شنید. گفتارشان را با قتل ناحق پیامبران [به حسابشان] ثبت خواهیم کرد و [به آنها] خواهیم گفت: عذاب آتش را بچشید.

۱۸۲- این [مجازات] نتیجه رفتار گذشته شماست، و [گر نه] ظلم فاحشی نسبت به بندگان [می بود که] دور از [شان] خداست^(۲).

۱۸۳- [آنان] کسانی [هستند] که گفتند: خدا به ما سفارش کرده است که هیچ پیامبری را باور نکنیم تا [گوسفندی] قربانی برای ما بیاورد که طعمه آتش [ناشی از صاعقه] گردد؛ بگو: قبل از من، پیامبرانی معجزه های آشکار و آنچه خواستید برای شما آوردند، اگر راست می گوید، چرا آنها را به قتل رساندید؟!

۱۸۴- پس اگر تو را دروغ پرداز شمردند، [غمگین مباش] قبل از تو [نیز] پیامبرانی که نشانه های روشن و گفتار پندآموز و کتاب روشن آورده بودند، مورد تکذیب قرار گرفتند.

۱۸۵- هر کس [طعم] مرگ را خواهد چشید؛ و محققاً روز رستاخیز پاداشتان به تمامی داده می شود^(۳)؛ و هر که از آتش دوزخ برکنار مانده و به بهشت درآورده شود، برآستی کامیاب شده است؛ و زندگی دنیا جز برخورداری فریبا نیست.

۱۸۶- مسلماً شما به اموال و جانهای خود آزموده خواهید شد؛ و از [جانب] کسانی که قبل از شما اهل کتاب بودند و شرک ورزان [سخنان] آزار [دهنده] فراوان خواهید شنید؛ و اگر شکیبایی و پرهیزکاری ورزید، این نشان قدرت اراده [شما] است.

لَقَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ فَقِيرٌ وَنَحْنُ أَغْنِيَاءُ سَنَكْتُبُ مَا قَالُوا وَقَتْلَهُمُ الْأَنْبِيَاءَ بِغَيْرِ حَقٍّ وَنَقُولُ ذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿١٨١﴾ ذَلِكَ بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَّامٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٨٢﴾ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ عَهِدَ إِلَيْنَا أَلاَّ نُؤْمِنَ لِرَسُولٍ حَتَّىٰ يَأْتِينَا بَقُرْبَانٍ تَأْكُلُهُ النَّارُ قُلْ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّن قَبْلِي بِآيَاتٍ مِّن رَّبِّكَ قُلْتُمْ قُلْتُمْ فَلِمَ قَتَلْتُمُوهُمْ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٨٣﴾ فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ رَسُولٌ مِّن قَبْلِكَ جَاءُوكَ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَالْكِتَابِ الْمُنِيرِ ﴿١٨٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّمَا تُوَفَّقُونَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَمَن رُّحِحَ عَنِ النَّارِ وَأَدْخَلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فَازَ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَمَتَعُ الْغُرُورِ ﴿١٨٥﴾ ﴿١٨٥﴾ لَتُبْلَوُنَّ فِي أَمْوَالِكُمْ وَأَنفُسِكُمْ وَلَتَسْمَعُنَّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَمِنَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا أَذًى كَثِيرًا وَإِن تَصَبَرُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ ذَلِكَ مِّنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٨٦﴾

۱- اشاره نیشدار خدانشناسان به موضوع آیه ۱۱ حدید (۵۷) است.

۲- خوانندگان عزیز توجه دارند که «ظلام» صیغه میبالغه است و این کلمه در این آیه رابطه دقیق و ظریف با بخش ابتدایی آیه دارد؛ ضمناً این آیه را با آیه ۱۱۷ هود (۱۱) و نیمه دوم آیه ۵۹ قصص (۲۸) مقایسه فرمایید.

۳- مفهوم این قسمت از آیه به بیان دیگر در آیه ۵۷ عنکبوت (۲۹) آمده است.

وَإِذْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ لَتُبَيِّنُنَّهُ لِلنَّاسِ
 وَلَا تَكْتُمُونَهُ، فَنَبَذُوهُ وَرَاءَ ظُهُورِهِمْ وَأَشْرَوْا بِهِ مِمَّا
 قَلِيلًا فِئْتَسَ مَا يَشْتُرُونَ ﴿١٨٧﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ يَفْرَحُونَ
 بِمَا أُوتُوا وَيُحِبُّونَ أَنْ يُحْمَدُوا بِمَا لَمْ يَفْعَلُوا فَلَا تَحْسَبَنَّهُمْ
 بِمَفَازَةٍ مِنَ الْعَذَابِ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨٨﴾ وَاللَّهُ مُلْكُ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٨٩﴾ إِنَّ فِي
 خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاخْتِلَافِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ لَآيَاتٍ
 لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٩٠﴾ الَّذِينَ يَذْكُرُونَ اللَّهَ قِيَمًا وَقُعُودًا
 وَعَلَىٰ جُنُوبِهِمْ وَيَتَفَكَّرُونَ فِي خَلْقِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
 رَبَّنَا مَا خَلَقْتَ هَذَا بَطْلًا سُبْحَانَكَ فَقِنَا عَذَابَ النَّارِ ﴿١٩١﴾
 رَبَّنَا إِنَّكَ مَن تَدْخِلِ النَّارَ فَقَدْ أَخْرَجْتَهُ، وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ
 أَنْصَارٍ ﴿١٩٢﴾ رَبَّنَا إِنَّا سَمِعْنَا مُنَادِيًا يُنَادِي لِلْإِيمَانِ أَنْ
 ءَامِنُوا بِرَبِّكُمْ فَآمَنَّا رَبَّنَا فَاغْفِرْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا
 سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ ﴿١٩٣﴾ رَبَّنَا وَءَايَاتِنَا مَا وَعَدْتَنَا
 عَلَىٰ رُسُلِكَ وَلَا تُخْزِنَا يَوْمَ الْقِيَمَةِ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿١٩٤﴾

۱۸۷- به یاد آرید آنگاه که خدا [به زبان پیامبران] از اهل کتاب
 پیمان گرفت که کتاب [خدا] را برای مردم بروشنی بیان
 کنید و پرده پوشی اش نکنید، ولی آنها عهد خویش را پشت
 سر انداختند و آن را به بهای ناچیزی فروختند؛ [براستی] بد
 معامله ای کردند. (۱)

۱۸۸- هرگز مپندار آنها که از رفتار [ناهنجار] خود سرمستند و
 دوست دارند به خاطر آنچه نکرده اند، مورد ستایش قرار
 گیرند، از عذاب [الهی] برهند؛ و عذابی دردناک [در انتظار]
 دارند.

۱۸۹- فرمانروایی آسمانها و زمین خاص خداست؛ و خدا بر
 هر کاری تواناست.

۱۹۰- براستی در آفرینش آسمانها و زمین و گردش پیایی شب
 و روز (۲) برای خردمندان نشانه هایی [از توان و تدبیر خدا]
 است؛

۱۹۱- همانها که [در همه حال] ایستاده و نشسته و بر پهلو
 آرمیده، خدای را یاد می کنند و در آفرینش آسمانها و زمین
 می اندیشند؛ [و می گویند:] پروردگارا، این [نظام با عظمت]
 را به گزاف و بیهوده نیافریده ای؛ تو را تقدیس می کنیم، ما را
 از عذاب آتش بازدار.

۱۹۲- پروردگارا، هر که را [به کیفر رفتارش] به آتش افکنی،
 براستی رسوایش کرده ای (۳)؛ و ستمگران یاوری نخواهند
 داشت.

۱۹۳- پروردگارا، ما [صدای پیامبر] منادی [توحید] را که به ایمان فرامی خواند، شنیدیم؛ [به ما ابلاغ کرد] به پروردگار خود
 ایمان آورید و ایمان آوردیم؛ پروردگارا، گناهان ما را بیامرز و بدیهای ما را بزدای و همراه نیکوکاران جان ما را بگیر.

۱۹۴- پروردگارا، آنچه به وسیله پیامبرانت ما را وعده داده ای، به ما ارزانی دار و در روز رستاخیز رسوایمان نگردان، که یقیناً
 خلف وعده نخواهی کرد.

۱- اشاره به موضوع آیه ۷۹ بقره (۲) است؛ در این رابطه به آیه ۱۵۹ بقره (۲) هم توجه فرماید.

۲- از نظر روشن شدن معنی و مفهوم «اختلاف» در اینجا، با آیه ۶۲ فرقان (۲۵) مقایسه فرماید.

۳- به آیه ۱۰ حج (۲۲) توجه فرماید.

۱۹۵- پروردگارشان به آنها [چنین] پاسخ داد که: من تلاش [های شایسته] هیچ یک از شما را چه مرد و چه زن که هموع یکدیگرند- تباه نخواهم کرد؛ پس آنها که [از وطن خود] هجرت کردند و [یا] از خانه‌های خویش رانده شدند و در راه من آزار دیدند و جنگیدند و کشته شدند^(۱)، قطعاً بدیهای آنان را می‌زدایم^(۲) و به عنوان پاداشی از جانب خود، آنها را به باغهایی از بهشت درآورم که نه‌ها در دامن آن جاری است؛ و خداست که پاداش نیکو تنها در اختیار اوست.

۱۹۶- جولان انکارورزان در شهرها تو را نفریبد.

۱۹۷- [این] برخورداری ناچیزی است؛ آنگاه جایگاهشان دوزخ است؛ و بد قرارگاهی است.

۱۹۸- اما کسانی که از پروردگارشان پروا دارند، به عنوان پذیرایی از جانب خدا، باغهایی از بهشت [در انتظار] دارند که نه‌ها در دامن آن جاری است و جاودانه در آن [باغها] به سر برند؛ و برای نیکوکاران آنچه نزد خداست بهتر است^(۳).

۱۹۹- پاره‌ای از اهل کتاب به خدا و کتابی که بر شما و خودشان نازل شده است، باور دارند، در حالی که در برابر خدا فروتن هستند، و آیات خدا را به بهایی ناچیز نفروشدند؛ پاداش آنها نزد پروردگارشان [محفوظ] است؛ البته خدا سریع الحساب است.

۲۰۰- ای مؤمنان، به صورت فردی و جمعی پایدار باشید^(۴) و با یکدیگر ارتباط برقرار کنید؛ و از خدا پروا کنید، بسا که رستگار شوید.

فَأَسْتَجَابَ لَهُمْ رَبُّهُمْ أَنِّي لَا أُضِيعُ عَمَلَ عَمَلٍ مِّنْكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ بَعْضُكُم مِّنْ بَعْضٍ فَأَلْذِينَ هَاجَرُوا وَأُخْرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأُوذُوا فِي سَبِيلِي وَقَاتَلُوا وَقُتِلُوا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأُدْخِلَنَّهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ تَوَابًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَاللَّهُ عِنْدَهُ حَسَنُ التَّوَابِ ﴿١٩٥﴾
لَا يَغْرَتُكَ تَقَلُّبُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي الْبِلَادِ ﴿١٩٦﴾ مَتَّعٌ قَلِيلٌ ثُمَّ مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٩٧﴾ لَكِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نُزُلًا مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ لِلْآبِرَارِ ﴿١٩٨﴾ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَمَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ وَمَا أَنْزَلْنَا إِلَيْهِمْ خَشِيعِينَ لِلَّهِ لَا يَشْتُرُونَ بِعَايَتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا أُولَئِكَ لَهُمْ أَجْرُهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ إِنَّكَ اللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٩٩﴾ يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَصْبِرُوا وَصَابِرُوا وَرَابِطُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢٠٠﴾

سُورَةُ النَّبَاِ

۱- به آیه ۲۳ احزاب (۲۳) توجه فرمایید.

۲- منظور گناهان صغیره است؛ به آیه ۳۱ نساء (۴) توجه فرمایید.

۳- برای نیکوکاران چه چیزی نزد خداست؟ به آیات ۲۲-۲۵ مطففین (۸۳) توجه فرمایید؛ ضمناً به نیمه اول آیه ۹۶ نحل (۱۶) هم توجه فرمایید.

۴- معنی و مفهوم این بخش از آیه، به بیان دیگر در آیه ۴۶ سبا (۳۴) آمده است؛ به زیرنویس مربوط به آن هم توجه فرمایید.

۴- سوره نساء

به نام خدای رحمان [و] رحیم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَأْتِيهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْهَا
 زَوْجَهَا وَبَثَّ مِنْهُمَا رِجَالًا كَثِيرًا وَنِسَاءً ۚ وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسَاءَلُونَ
 بِهِ ۚ وَالْأَرْحَامَ ۚ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَيْكُمْ رَقِيبًا ﴿١﴾ ۚ وَآتُوا الْيَتَامَىٰ أَمْوَالَهُمْ
 وَلَا تَبَدَّلُوا الْخَيْرَ بِالْطَّيِّبِ ۚ وَلَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَهُمْ إِلَىٰ أَمْوَالِكُمْ ۚ إِنَّهُ
 كَانَ حُوبًا كَبِيرًا ﴿٢﴾ ۚ وَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تُقْسِطُوا فِي الْيَتَامَىٰ فَانكِسُوا
 مَأْتَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مِثْنِ وَثَلَاثَ ۚ وَرُبِعَ فَإِنْ خِفْتُمْ أَلَّا تَعْدِلُوا
 فَوَاحِدَةً أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَلَّا تَعْوَلُوا ﴿٣﴾ ۚ وَآتُوا
 النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً ۚ فَإِنْ طِبَّن لَكُمْ عَنْ شَيْءٍ مِنْهُ فَسَافِكُوهُ
 هَيْعًا مَرِيئًا ﴿٤﴾ ۚ وَلَا تَوَثُّوا السَّفَهَاءَ أَمْوَالَكُمْ الَّتِي جَعَلَ اللَّهُ لَكُمْ
 قِيَمًا وَارْزُقُوهُمْ فِيهَا وَاكْسُوهُمْ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٥﴾ ۚ وَابْتُلُوا
 الْيَتَامَىٰ حَقًّا ۚ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا
 إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا ۚ وَمَنْ كَانَ
 غَنِيًّا فَلْيَسْتَعْفِفْ ۚ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِذَا
 دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهَدُوا عَلَيْهِمْ ۚ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٦﴾

۱- ای مردم، در برابر پروردگارتان پروا کنید که شما را از یک تن آفرید و همسرش را نیز از [جنس] (۱) او آفرید و از آن دو [تن]، مردان و زنان بسیار [در زمین] پراکنده کرد؛ و از خدایی پروا کنید که به [استناد موهبت‌های] او از یکدیگر درخواست [و با یکدیگر همکاری] می‌کنید؛ و از [گسیختن روابط] خویشاوندی بپرهیزید که خدا مراقب شماست.

۲- اموال یتیمان را [پس از بلوغ و رشد] (۲) به خودشان بازگردانید، بی‌آنکه مرغوب را با نامرغوب جابه‌جا کنید و اموال آنان را به ضمیمه اموال خود مخورید (۳)، که گناهی است بس بزرگ.

۳- اگر ترس داشتید که [در صورت ازدواج با دختران یتیم تحت قیمومیت خود] نتوانید درباره آنها عدالت را رعایت کنید، با زنان دیگر که می‌پسندید ازدواج کنید؛ (۴) دو یاسه و [حداکثر] چهار [مورد] (۵)؛ و اگر [باز هم] ترس داشتید که [درباره همسران متعدد] نتوانید عدالت را رعایت کنید، تنها یک همسر اختیار کنید و یا به زن اسیری که [احیانا] در اختیار شماست [اکتفا کنید]؛ این [روش] نزدیکتر است به اینکه [از حق] منحرف نشوید.

۴- کابین زنان را به گونه‌ای که به تصرفشان درآید (۶) بپردازید و اگر خودشان بخشی از آن را با طیب خاطر به شما بخشیدند، گوارا و نوشین از آن بهره‌برید.

۵- اموال [سفیهان تحت قیمومیت] خود را که خدا قوام زندگی شما [را هم در صورت استحقاق به آن] مقرر داشته (۷)، به تصرف [خود] [سفیهان] (۸) درنیاورید، و [الی] از [درآمد] آن (۹)، خوراک و لباس آنها را تأمین کنید و به شایستگی با آنها سخن گوید.

۶- یتیمان را [مراقبت و] آزمایش کنید تا به سن ازدواج برسند و اگر در آنها احساس رشد کردید، اموالشان را در اختیار خودشان قرار دهید و آن اموال را به زیاده‌روی و شتاب حیف و میل نکنید، [از بیم آن] که بزرگ شوند [و اموالشان را بازستانند]. هر که بی‌نیاز است، [از برداشت حق سرپرستی] خودداری کند؛ و هر که نیازمند است، در حد شایسته [از آن] استفاده نماید؛ و هنگامی که اموالشان را بازپس دادید، بر آنها گواه بگیرید؛ [گرچه] خدا به عنوان حسابرس کافی است.

۱- برای توجیه افزوده، با آیه ۲۱ روم (۳۰) یا ۷۲ نحل (۱۶) مقایسه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۶ نساء (همین سوره) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۱۰ نساء (همین سوره) توجه فرمایید.

۴- مسئله این است که سرپرست یک دختر یتیم (که اموالی هم به میراث برده است)، پس از ازدواج دختر می‌بایست مدافع او در قبال بی‌عدالتی احتمالی همسر باشد و اگر سرپرست، خودش همسر دختر باشد، در موارد اختلاف و دشواری چگونه از او دفاع خواهد کرد؟ لذا بهتر است شرایط به گونه‌ای باشد که دختر یتیم پس از ازدواج، سایه سرپرست را نیز جداگانه احساس کند. این مسئله شبیه به قوانین عرفی است که هیئت مدیره شرکتها را از معامله با خود شرکت منع کرده است. ولی چون پدیده اختلاف در این مورد عمومیت ندارد، آیه فقط هشدار داده است، نه دستور؛ در این رابطه در آیه ۱۲۷ همین سوره نیز مجدداً هشدار داده شده است.

۷- مردان و زنان [و پسران و دختران] از میراث پدر و مادر و نزدیکان بهره‌ای دارند، بهره‌ای معین^(۱)؛ خواه آن مال اندک باشد یا بسیار.

۸- به هنگام تقسیم [میراث]، اگر خویشاوندان [کم‌بضاعت] و یتیمان و بینوایان حضور داشتند، آنها را هم بهره‌مندشان کنید و به شایستگی با آنها سخن گویند.

۹- کسانی که اگر پس از خود فرزندان ناتوان بازگذارند و بر [آینده] آنها ترس دارند، باید [از ستم به یتیمان مردم] بترسند و از خدا پروا کنند و سنجیده و استوار سخن گویند.

۱۰- براستی آنها که اموال یتیمان را به ستم می‌خورند، آتش است که می‌بلعند و به آتشی سوزان درمی‌آیند.

۱۱- خدا درباره [ارث] فرزندان سفارش می‌کند که: بهره پسر دوبرابر دختر است؛ و اگر فرزندان [منحصر به دو دختر یا] بیش از دو دختر باشند، دوسوم میراث متعلق به آنهاست؛ و اگر [فرزند منحصر به] یک دختر بود، نصف میراث حق اوست؛ در این حالت که متوفی فرزند دارد، پدر و مادر هر کدام یک‌ششم از میراث [را خواهند برد]، ولی اگر فرزندی نداشته باشد و میراث‌بران [تنها] پدر و مادر باشند، سهم مادر ثلث است؛ و اگر متوفی برادرانی^(۲) داشته باشد، بدون اینکه برادران ارث برند [سهم مادر یک‌ششم خواهد بود]؛ [این تقسیم ارث] پس از [انجام] وصیتی است که کرده^(۳) یا [پرداخت] وامی است که دارد؛ شما نمی‌دانید که پدر [و مادر] یا فرزندان کدام یک برای شما نافعتر^(۴) [و بهره‌مندی از میراث سزاوارتر]ند؛ [چنین تقسیم کنید] به عنوان فریضه‌ای از جانب خدا، که دانایی است فرزانه.

لِّلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ وَلِلنِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ مِمَّا قَلَّ مِنْهُ أَوْ كَثُرَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا ﴿٧﴾ وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينُ فَأَرْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا ﴿٨﴾ وَلِيَخَشَّ الَّذِينَ لَو تَرَكُوا مِنْ خَلْفِهِمْ ذُرِّيَّةً ضِعَفًا خَافُوا عَلَيْهِمْ فَلْيَتَّقُوا اللَّهَ وَلْيَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَأْكُلُونَ أَمْوَالَ الْيَتَامَىٰ ظُلْمًا إِنَّمَا يَكُونُونَ فِي بُطُونِهِمْ نَارًا وَسَيَصْلَوْنَ سَعِيرًا ﴿١٠﴾ يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثِيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا الشُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبُوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ الشُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دِينَءِ آبَائِكُمْ وَأَبْنَاؤِكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفْعًا فَرِيضَةٌ مِنَ اللَّهِ إِنْ اللَّهُ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١﴾

۵- ترجمه تحت‌اللفظ عبارت این است: «دو دو، سه سه و چهار چهار»، بعضی از مفسرین از جمله شیخ‌المفسرین طبرسی و علامه طباطبایی گفته‌اند: «چون خطاب متوجه عمومی است به این صورت بیان شده است»، ولی این توضیح برای رفع ابهام از آن تعبیر کافی به نظر نمی‌رسد؛ والله اعلم.

۶- استاد هدایت طی شرح مستدلی در پی‌نویس ترجمه قرآن خود، این معنی را برای واژه «نحله» اثبات کرده است.

۷- برای توجیه افزوده، به آیه ۶ نساء (همین سوره) توجه فرمایید.

۸- منظور از «سفیه» در اینجا افراد نابالغ از یتیمان است که رشد کافی در خصوص امور مالی ندارند؛ مؤید آن آیه بعدی است (فان انستم رشدًا...).

۹- بعضی از مفسران توضیح داده‌اند، اینکه در آیه آمده است: «وارزقوهم فیها» نه «منها»، به این معنی است که سرمایه را باید به کار اندازند و از ثمره آن، زندگی آنها را تأمین کنند.

۱- قبل از اسلام در میان قبایل عرب، زنان و دختران ارث نمی‌بردند؛ عرب کسی را شایسته ارث می‌دانست که بهتر می‌جنگید؛ ضمناً میزان سهم ارث در آیات ۱۱ و ۱۷۶ همین سوره مشخص شده است.

۲- واژه «اخوه» به معنی برادران، بنا به قاعده تغلیب، «اخوات» یعنی خواهران را نیز شامل می‌شود.

۳- منظور از وصیت همان است که در آیه ۱۸۰ بقره (۲) مقرر شده است.

۴- به زیرنویس آیه ۷۳ یوسف (۱۲) در مورد برابری دو واژه نفع و فساد در قرآن توجه فرمایید.

﴿۱۲﴾ وَلَكُمْ نِصْفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ
 لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا
 تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدٍ وَصِيَّةٍ يُوَصِّينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ
 وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَتُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ
 فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكَتُمْ
 مِنْ بَعْدٍ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَإِنْ كَانَ
 رَجُلٌ يورثُ كَلَّةً أَوْ امْرَأَةً وَوَلَّهُ أُخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ
 وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ
 فَهَمَّ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدٍ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا
 أَوْ دَيْنٍ غَيْرِ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ
 ﴿۱۳﴾ تِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ
 يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ
 خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿۱۴﴾
 وَمَنْ يَعِصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَتَعَدَّ حُدُودَهُ يُدْخِلْهُ
 نَارًا خَالِدًا فِيهَا وَلَهُ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿۱۵﴾

۱۲- در صورتی که زنان شما فرزندی نداشته باشند، نصف میراثشان پس از [انجام] وصیتی که کرده‌اند یا پرداخت وامی که دارند، متعلق به شماست و اگر فرزندی داشته باشند، یک چهارم میراث سهم شماست؛ ولی شما اگر فرزندی نداشته باشید، زنان شما یک چهارم میراث شما را خواهند برد و اگر فرزندی داشته باشید، یک هشتم از میراث متعلق به آنهاست، پس از [انجام] وصیتی که کرده‌اید یا [پرداخت] وامی که دارید. هرگاه مردی یا زنی که نه پدر و مادر و نه فرزندی داشته، فوت کند و وارث او یک برادر یا یک خواهر باشد، سهم او در هر یک از دو حالت، یک ششم [میراث] است و اگر [برادران و خواهران] بیش از یک نفر باشند، مشترکاً یک سوم میراث را [به تساوی] خواهند داشت، [البته] پس از انجام وصیت و پرداخت دیون [واقعی]، که به منظور زیان به وراثت تنظیم نشده باشد؛ خدا [بدرستی] سفارش کرده است که دانایی است دیرکيفر.

۱۳- این احکام خداست؛ و هر که از خدا و پیامبرش اطاعت کند، [خدا] او را در باغهایی از بهشت وارد خواهد کرد که نهرها در دامن آن جاری است و جاودانه در آن به سر برد؛ و این است کامیابی بزرگ.

۱۴- و هر که نافرمانی خدا و پیامبرش کند و از احکام او تجاوز نماید، خدا او را به آتشی درآورد که جاودانه در آن خواهد بود و عذابی ذلت‌بار خواهد داشت.

۱۵- از زنان شما هر که دست به بی‌شرمی زد، از چهار تن از نزدیکان خود، بر آنها گواهی بخواهید؛ اگر گواهی دادند، تا هنگامی که مرگ آنان را فراگیرد در خانه‌ها نگاهشان دارید؛ یا خدا راهی [دیگر] برای آنها بگشاید^(۱).

۱۶- و آن مرد و زن از [وابستگان] شما که مرتکب بی‌شرمی شده‌اند، تأدیبشان کنید و اگر توبه کردند و به شایستگی آمدند، از [سرزنش] آنها دست بردارید، که خدا بازپذیری است مهربان.

۱۷- پذیرش قطعی توبه از جانب خدا، تنها برای کسانی است که به نادانی مرتکب عمل زشتی شوند و بزودی توبه کنند؛ خدا [به رحمت خود] بر آنها بازمی‌گردد، و خدا دانایی است فرزانه.

۱۸- و توبه آنها که [تا پایان عمر] مرتکب زشتیها می‌شوند و به هنگام مرگ، هر یک از آنها گوید: حالا توبه کردم، پذیرفته نیست؛ و نه آنها که به حال انکار از دنیا می‌روند؛ عذابی دردناک برای آنها آماده کرده‌ایم^(۲).

۱۹- ای مؤمنان، برای شما روا نیست که زنان را با وجود اکراهشان به میراث برید^(۳)؛ و آنان را تحت فشار قرار ندهید تا قسمتی از مهریه که به آنها پرداخته‌اید، بازستانید، مگر آنگاه که آشکارا دست به بی‌شرمی بزنند؛ و با آنان به شایستگی معاشرت کنید؛ و اگر همسران خود را پسند

نمی‌کنید، [در اندیشه جدایی نباشید] چه بسا چیزی را خوش نداشته باشید و خدا خیر فراوان در آن نهاده است.

وَالَّتِي يَأْتِيكِ الْفَحِشَةُ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهِدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّيَهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾ وَالَّذَانِ يَأْتِيَنَّهَا مِنْكُمْ فَكَادُوا هُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرِضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿١٦﴾ إِنَّمَا التَّوْبَةُ عَلَى اللَّهِ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السُّوءَ بِجَهَالَةٍ ثُمَّ يَتُوبُونَ مِنْ قَرِيبٍ فَأُولَئِكَ يَتُوبُ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧﴾ وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّى إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْكُفْرَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ كُفَرَاءُ أُولَئِكَ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٨﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يَحِلُّ لَكُمْ أَنْ تَرِثُوا النِّسَاءَ كَرِهًا وَلَا تَعْضُلُوهُنَّ لِتَذَهَبُوا بِبَعْضِ مَآءِ تَيْمُوهُنَّ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَحِشَةٍ مُبَيِّنَةٍ وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَى أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا ﴿١٩﴾

۱- این راه به موجب آیه ۲ سوره نور (۲۴) مشخص و حکم آن به صد تازیانه تبدیل شد.

۲- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۵۱ و ۵۲ یونس (۱۰) و ۸۴ و ۸۵ غافر (۴۰) و مصداق آن در آیات ۹۰ و ۹۱ یونس (۱۰) آمده است؛ ضمناً به آیه ۱۱۰ نساء (همین سوره) توجه فرمایید.

۳- در میان اعراب دوران جاهلیت رسم بود که وقتی پدری فوت می‌کرد فرزند بزرگتر او که از موضع مسلط برخوردار بود، همسران پدر را (به جز مادر) به ارث می‌برد؛ این رسم ناشایست با نزول این آیه ملغی گردید.

وَإِنْ أَرَدْتُمْ اسْتِبْدَالَ زَوْجٍ مَّكَانَ زَوْجٍ وَءَاتَيْتُمْ
 إِحْدَاهُنَّ قِنطَارًا فَلَا تَأْخُذُوا مِنْهُ شَيْئًا أَتَأْخُذُونَهُ
 بُهْتَنًا وَإِنَّمَا مُبِينًا ﴿٢٠﴾ وَكَيْفَ تَأْخُذُونَهُ وَقَدْ أَفْضَى
 بَعْضُكُمْ إِلَى بَعْضٍ وَأَخَذْتُ مِنْكُمْ مِيثَاقًا
 غَلِيظًا ﴿٢١﴾ وَلَا تَنْكِحُوا مَا نَكَحَ آبَاؤُكُمْ مِنْ
 النِّسَاءِ إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّهُ كَانَ فَحِشَةً وَمَقْتًا
 وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٢٢﴾ حُرِّمَتْ عَلَيْكُمْ أُمَّهَاتُكُمْ
 وَبَنَاتُكُمْ وَأَخَوَاتُكُمْ وَعَمَّاتُكُمْ وَخَالَاتُكُمْ وَبَنَاتُ
 الْأَخِ وَبَنَاتُ الْأُخْتِ وَأُمَّهَاتُكُمُ اللَّاتِي أَرْضَعْنَكُمْ
 وَأَخَوَاتُكُمُ مِنَ الرِّضَاعَةِ وَأُمَّهَاتُ نِسَائِكُمْ
 وَرَبِّبَاتِكُمُ اللَّاتِي فِي حُجُورِكُمْ مِّنْ نِّسَائِكُمْ
 اللَّاتِي دَخَلْتُمْ بِهِنَّ فَإِن لَّمْ يَكُنُوا دَخَلْتُمْ بِهِنَّ
 فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ وَحَلَائِلُ أَبْنَائِكُمُ الَّذِينَ
 مِنْ أَصْلَابِكُمْ وَأَن تَجْمَعُوا بَيْنَ الْأُخْتَيْنِ
 إِلَّا مَا قَدْ سَلَفَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٢٣﴾

۲۰- اگر خواستید همسر دیگری به جای همسر خود انتخاب کنید و کیسه‌ای از زر به یکی از آنان بخشیده‌اید، چیزی از آن را بازنستانید؛ چرا برای بازپس گرفتن آن، دست به بهتان و گناهی آشکار می‌زنید؟

۲۱- چگونه مهریه را با وجود پیمان محکمی که از شما گرفته‌اند، بازپس می‌گیرید؛ در حالی که هر دو از یکدیگر بهره‌مند شده‌اید؟

۲۲- با همسران پدر ازدواج نکنید، مگر آنچه قبل از این [دستور] رخ داده است؛ که کاری است بیش‌رمانه و تنفرانگیز؛ و شیوه‌ای است ناپسند.

۲۳- [ازدواج با] مادران و دختران و خواهران و عمه‌ها و خاله‌ها و دختران برادر و دختران خواهر و زنانی که شما را شیر داده‌اند و خواهران شیرری و مادران همسر بر شما حرام شده است؛ و [نیز] دختران همسران که در کنار شما پرورش یافته‌اند و از همسرانی باشند که با آنها آمیزش داشته‌اید، در غیر این صورت ایرادی بر شما نیست؛ و نیز همسران پسران تنی شما و ازدواج [همزمان] با دو خواهر، مگر آنچه قبل از این [دستور] رخ داده باشد، که خدا آمرزگاری است مهربان.

۲۴- [نکاح] زنان شوهردار [نیز بر شما حرام شده]، مگر زنان اسیری که در اختیار شما قرار گرفته‌اند؛ [این حکم را] خدا بر شما مقرر داشته است؛ [سایر زنان] غیر از اینها بر شما حلال است که با [تقبل هزینه از] اموال خود به پاکدامنی خواستار ازدواج باشید، نه به بی‌عفتی؛ و چون از آنها کام گرفتید، مهرشان را به عنوان فریضه‌ای بپردازید؛ و پس از مهر مقرر، هر توافقی که در مورد آن کردید، گناهی بر شما نیست، که خدا دانایی فرزانه است.

۲۵- هر که از شما توان مالی [لازم] برای ازدواج با زنان آزاد و مؤمن ندارد، با زنان باایمان از اسیران جنگی که [احیاناً] در اختیار دارید [ازدواج کند]؛ خدا به ایمان شما داناتر است؛ [و در آفرینش] همه از یک گوهرید؛ آنها را با اجازه کسانشان به نکاح خود درآوردید و مهرشان را به نحو شایسته‌ای بپردازید، در حالی که پاکدامن باشند، نه بی‌عفت و دوستانی برنگزینند؛ اگر آن زنان در حصار ازدواج قرار گرفتند و مرتکب بی‌شرمی شدند، مستوجب [پنجاه تازیانه معادل] نصف کیفر زنان آزاد^(۱) هستند؛ این [حکم ازدواج با زنان اسیر] برای کسی از شما است که از رنج [تجرد و ارتکاب گناه] بترسد؛ و اگر خویشتن‌داری کنید [تا خدا گشایشی ایجاد کند] بهتر است، که خدا آمرزگاری است مهربان.

۲۶- خدا می‌خواهد [روش درست را] برای شما بروشنی بیان کند و سنتهای [شایسته] پیشینیانتان را به شما بنمایاند و [به رحمت خویش] بر شما بازگردد، که خدا دانایی فرزانه است.

وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ النِّسَاءِ إِلَّا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ
كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْكُمْ وَأَحْلَلَ لَكُمْ مَا وَرَاءَ ذَلِكَ أَنْ تَبْتَغُوا
بِأَمْوَالِكُمْ مُحْصِنِينَ غَيْرَ مُسْفِحِينَ^ع فَمَا اسْتَمْتَعْتُمْ بِهِ
مِنْهُنَّ فَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ^ع فَرِيضَةً وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ
فِيمَا تَرَضَيْتُمْ بِهِ مِنْ بَعْدِ الْفَرِيضَةِ^ع إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا
حَكِيمًا ﴿٢٤﴾ وَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ مِنْكُمْ طَوْلًا أَنْ يَنْكَحَ
الْمُحْصَنَاتِ الْمُؤْمِنَاتِ فَمِنْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِنْ
فَيْتِكُمُ الْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِكُمْ بَعْضُكُمْ مِنْ
بَعْضٍ فَانْكِحُوهُنَّ بِإِذْنِ أَهْلِهِنَّ^ع وَآتُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ
بِالْمَعْرُوفِ^ع مُحْصَنَاتٍ غَيْرَ مُسْفِحَاتٍ وَلَا مُتَّخِذَاتِ
أَخْدَانٍ فَإِذَا أَحْصِنَ فَإِنَّ أَتَيْنَ^ع بِفَحِشَةٍ فَعَلَيْهِنَّ نِصْفُ
مَا عَلَى الْمُحْصَنَاتِ مِنَ الْعَذَابِ^ع ذَلِكَ لِمَنْ خَشِيَ
الْعَنَتَ مِنْكُمْ وَأَنْ تَصْبِرُوا خَيْرٌ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ
﴿٢٥﴾ يُرِيدُ اللَّهُ لِيُبَيِّنَ لَكُمْ وَيَهْدِيَكُمْ سُنَنَ الَّذِينَ
مِنْ قَبْلِكُمْ وَيَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٦﴾

وَاللَّهُ يُرِيدُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْكُمْ وَيُرِيدُ الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ
 الشَّهَوَاتِ أَنْ تَمِيلُوا مَيْلًا عَظِيمًا ﴿٢٧﴾ يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُخَفِّفَ
 عَنْكُمْ وَخُلِقَ الْإِنْسَانُ ضَعِيفًا ﴿٢٨﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ
 ءَامَنُوا لَا تَأْكُلُوا أَمْوَالَكُمْ بَيْنَكُمْ بِالْبَاطِلِ إِلَّا أَنْ
 تَكُونَ تِجَارَةً عَنْ تَرَاضٍ مِّنْكُمْ وَلَا تَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ
 إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُمْ رَحِيمًا ﴿٢٩﴾ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ عُدْوَانًا
 وَظُلْمًا فَسَوْفَ نُصَلِّيهِ نَارًا وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ
 يَسِيرًا ﴿٣٠﴾ إِنْ تَجْتَنِبُوا كَبَائِرَ مَا تُنْهَوْنَ عَنْهُ نَكَفَرْ
 عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَنُدْخِلْكُمْ مُدْخَلًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾
 وَلَا تَتَمَنَّوْا مَا فَضَّلَ اللَّهُ بِهِ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ لِلرِّجَالِ
 نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا لِلنِّسَاءِ وَاللِّسَاءِ نَصِيبٌ مِّمَّا كَتَبْنَا
 وَسَأَلُوا اللَّهَ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ
 عَلِيمًا ﴿٣٢﴾ وَلِكُلِّ جَعَلْنَا مَوْلَىٰ مِمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ
 وَالْأَقْرَبُونَ وَالَّذِينَ عَقَدَتْ أَيْمَانُكُمْ فَعَاثُوهُمْ
 نَصِيبُهُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٣٣﴾

۲۷- خدا می خواهد [به رحمت خویش] بر شما بازگردد،
 و [الی] آنها که پیرو شهواتند، می خواهند شما سخت منحرف
 شوید.

۲۸- خدا می خواهد بر شما آسان گیرد؛ و [آگاه است که] انسان
 ضعیف آفریده شده است.

۲۹- ای مؤمنان، اموال یکدیگر را بین خود بناحق مخورید،
 مگر اینکه به صورت داد و ستدی به تراضی طرفین باشد؛ و
 خود را به هلاکت [و تباهی] میندازید، که خدا نسبت به شما
 مهربان است.

۳۰- و هر که ستمگرانه چنین کند، بزودی او را به آتش دوزخ
 درآوریم؛ و این بر خدا آسان است.

۳۱- اگر از گناهان بزرگ که از آن نهی شده‌اید بپرهیزید،
 بدیهای شما را می‌زداییم و شما را به اقامتگاه بزرگوارانه‌ای
 درمی‌آوریم.

۳۲- عواملی را که خدا به وسیله آن شما را بر یکدیگر برتری
 داده، آرزو مکنید؛ مردان بهره‌ای از دستاوردهای خویش
 دارند و زنان نیز بهره‌ای از دستاوردهای خویش؛ [به جای
 رشک نسبت به یکدیگر] از بخشایش خدا درخواست کنید،
 که خدا بر هر چیزی داناست.

۳۳- برای هر میراثی که پدر و مادر و نزدیکان و همسران^(۱)
 به جای گذاشته‌اند، وارثانی مقرر کردیم، بهره آنان را
 بپردازید، که خدا بر هر چیز گواه است.

۱- در این آیه، آنچه ترجمه آن را «همسران» گذاشته‌ایم، ترجمه تحت اللفظ آن اینست: «کسانی که دستهای شما (با آنان) پیمان بست» که منظور همان همسران
 است.

الرِّجَالُ قَوَّامُونَ عَلَى النِّسَاءِ بِمَا فَضَّلَ اللَّهُ بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَبِمَا أَنْفَقُوا مِنْ أَمْوَالِهِمْ فَأَلْصَقَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ حَافِظَاتٌ لِّلْغَيْبِ بِمَا حَفِظَ اللَّهُ وَاللَّي تَخَافُونَ نُشُوزَهُمْ فَعِظُوهُمْ وَاهْجُرُوهُمْ فِي الْمَصَاحِجِ وَأَضْرِبُوهُمْ فَإِنَّ أَعْيُنَكُمْ فَلَا تَبْغُوا عَلَيْهِنَّ سَبِيلًا ۝۳۴

إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا كَبِيرًا ۝۳۵

وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَىٰ وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا ۝۳۶

الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَيَكْتُمُونَ مَاءً آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ۝۳۷

۳۴- مردان قوام [زندگی] زنانند، زیرا خدا [از نظر نیروی جسمی] آنها را بر زنان برتری بخشیده و [برای هزینه زندگی مشترک] از اموال خود خرج می‌کند؛ بنابراین زنان شایسته فرمانبردار [خدا] (۱) هستند و در غیاب [همسر]، پاسدار [حقوق او] می‌باشند، به سبب آنکه خدا [با الزام مردان به قوام زندگی بودن و پرداخت نفقه] حقوقشان را حفظ کرده است؛ اما زنانی را که از سرکشی و ترک وظیفه‌شان [و طبعاً از فاجعه طلاقشان] ترس دارید، [ابتدا] اندرزشان دهید و [اگر مؤثر نیفتاد] در بستر از آنها کناره بگیرید، [اگر باز هم بی نتیجه ماند، ناگزیر] تأدیبشان کنید (۲)، ولی اگر [در مورد وظایفی که بر عهده دارند] از شما اطاعت کردند، بر آنها بهانه‌ای مجوید [و از موقعیت خود سوء استفاده نکنید]، که خدا بلند پایه و بزرگ است.

۳۵- و اگر [مشکل زوج حل نشد و] از ناسازگاری میان آنها ترس داشتید، [باز هم برای پرهیز از متارکه] داوری از خانواده مرد و داوری از خانواده زن انتخاب کنید؛ اگر داوران [حسن نیت و] قصد اصلاح داشته باشند، خدا آنها را به توافق خواهد رساند، که خدا دانایی است آگاه.

۳۶- خدای را بندگی کنید و هیچ چیز [و هیچ کس] را [در توان و تدبیر] با او شریک نشمارید و نسبت به پدر و مادر، خویشاوندان، یتیمان، بینوایان، همسایگان نزدیک و دور، و

معاشران، در راه ماندگان و نیز اسیرانی که در اختیار شما هستند، [به شایستگی] نیکی کنید، که خدا افراد متکبر و فخر فروش را دوست ندارد؛

۳۷- همان افرادی که بخل می‌ورزند و مردم را به بخل وامی‌دارند و مالی را که خدا از بخشایش خود به آنها عطا کرده است، پنهان می‌دارند؛ و برای ناسپاسان عذابی ذلت‌بار آماده کرده‌ایم؛

۱- در تفسیر طبری ذیل این آیه از قول پیامبر نقل شده که هر جا در قرآن ذکر قنوت گردیده، منظور فرمانبرداری از خداست؛ آیه ۴۳ آل عمران (۳) در این مورد صراحت دارد.

۲- به دلیل مفاد آیه بعد که بحث داوری برای پیشگیری از جدایی و توافق احتمالی مطرح شده، مسائل این آیه نیز که مقدمه آیه بعدی است، مربوط به موقعی است که خطر متارکه به علت برتری جویی و خیره‌سری زن به طور جدی مطرح شده است و برای پرهیز از پدیده ناهنجار طلاق، آزمایش و تحمل مشکلات کوچکتر، البته عاقلانه است.

وَالَّذِينَ يُنْفِقُونَ أَمْوَالَهُمْ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُونَ
 بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَكُنِ الشَّيْطَانُ لَهُ قَرِينًا فَسَاءَ
 قَرِينًا ﴿٣٨﴾ وَمَا ذَا عَلَيْهِمْ لَوْ ءَامَنُوا بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَنْفَقُوا
 مِمَّا رَزَقَهُمُ اللَّهُ وَكَانَ اللَّهُ بِهِمْ عَلِيمًا ﴿٣٩﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ
 مِثْقَالَ ذَرَّةٍ وَإِنْ تَكَ حَسَنَةً يَضْعَفْهَا وَيُؤْتِ مِنْ لَدُنْهُ
 أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾ فَكَيْفَ إِذَا جِئْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ بِشَهِيدٍ
 وَجِئْنَا بِكَ عَلَى هَٰؤُلَاءِ شَهِيدًا ﴿٤١﴾ يَوْمَ يُؤْذَى الَّذِينَ
 كَفَرُوا وَعَصُوا الرَّسُولَ لَوْ تُسَوَّى بِهِمُ الْأَرْضُ وَلَا يَكْتُمُونَ
 اللَّهَ حَدِيثًا ﴿٤٢﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْرَبُوا الصَّلَاةَ
 وَأَنْتُمْ سُكَرَىٰ حَتَّىٰ تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنُبًا إِلَّا عَابِرِي
 سَبِيلٍ حَتَّىٰ تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ
 أَحَدٌ مِنْكُمْ مِنَ الْغَايِبِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً
 فَتَمَمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ
 اللَّهَ كَانَ عَفْوًا غَفُورًا ﴿٤٣﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ أُوتُوا نَصِيبًا مِنَ
 الْكُتُبِ يَشْتَرُونَ الضَّلَالَةَ وَيُرِيدُونَ أَنْ تَضِلُّوا السَّبِيلَ ﴿٤٤﴾

۳۸- و [نیز] همانها که اموالشان را برای نمایش به مردم انفاق می‌کنند و به خدا و روز واپسین باور ندارند؛ [شیطان همنشین آنهاست] و هر که شیطان همنشین اوست (۱)، [بداند که] بد همنشینی است.

۳۹- چه زبانی به آنها می‌رسید اگر به خدا و روز واپسین باور داشته و از آنچه خدا روزیشان کرده، انفاق می‌کردند؟ و خدا به احوالشان داناست.

۴۰- براستی خدا همسنگ ذره‌ای ستم نمی‌کند؛ و اگر [در کارنامه کسی] حسنه‌ای باشد، چندبرابرش می‌کند (۲) و از جانب خود پاداشی بزرگ خواهد داد.

۴۱- آنگاه که از هر امتی گواهی آوریم و تو را [در مورد ابلاغ پیامهای ما] (۳) بر این مردم گواه آوریم، [حال و روز این ناباوران] چگونه است؟

۴۲- در آن روز انکارورزانی که با پیامبر به نافرمانی برخاستند، آرزو می‌کنند کاش با خاک یکسان شوند (۴)؛ و هیچ سخنی را از خدا کتمان نتوانند کرد.

۴۳- ای مؤمنان، در حال مستی به نماز نایستید، تا زمانی که بدانید چه می‌گویید و نه هم در حال جنابت، تا وقتی غسل کنید، مگر اینکه مسافر باشید؛ و اگر بیمار یا در سفر بودید، یا یکی از شما از آبریزگاه آمد و یا با زنان آمیزش داشتید و به آب دسترسی نداشتید، بر خاک پاکی تیمم کنید و به چهره‌ها و دست‌ها تان بکشید، که خدا گذشت‌کننده و آمرزگار است.

۴۴- آیا توجه نکرده‌ای به کسانی که بهره‌ای از کتاب [آسمانی] یافته بودند که گمراهی را خریدار شدند و می‌خواهند شما هم راه را گم کنید؟

۱- به آیه ۸۳ مریم (۱۹) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۲۶۱ بقره (۲) و نیمه اول آیه ۱۶۰ انعام (۶) توجه فرمایید.

۳- با آیه ۱۱۷ مائده (۵)، از نظر تشخیص نوع گواهی دادن پیامبران مقایسه فرمایید.

۴- همین معنی به صورت روشنتر در آیه ۴۰ نباء (۷۸) آمده است.

۴۵- خدا دشمنان شما را بهتر می‌شناسد؛ و خدا به عنوان کارساز و یاور کافی است.

۴۶- پاره‌ای از یهودیان، کلمات [کتاب] را از مفهوم اصلی‌اش تحریف می‌کنند و می‌گویند: «شنیدیم و نافرمانی کردیم! بشنو که ناشنوا باشی» و با زبان بازی و برای طعن در دین «راعنا» [را به گونه زشتی بیان می‌کردند]؛^(۱) و اگر [مؤدبانه] می‌گفتند: شنیدیم و اطاعت کردیم، [تو نیز] سخنان ما را بشنو و ناظر [احوال] ما باش، بهتر و درست‌تر بود، ولی خدا آنها را به خاطر انکارشان نفرین کرده است و جز عده کمی ایمان نمی‌آورند.

۴۷- ای اهل کتاب، به قرآنی که نازل کرده‌ایم و کتاب شما را تصدیق می‌کند، باور آورید، قبل از آنکه [بینایی و شنوایی را] از چهره‌هایی محو کنیم و آنها را به قهقرا بازگردانیم [تا در تشخیص راه، سرگشته بمانند]؛^(۲) یا همچون افراد [داستان] شبیه^(۳) نفرینشان کنیم^(۴)، و فرمان خدا انجام‌یافتنی است.

۴۸- خدا این [گناه را] که برایش [در قدرت] شریک قائل شوند نمی‌بخشد، و [الی] غیر از آن را برای هر که بخواهد [و شایسته بداند] می‌بخشد؛ و هر که برای خدا شریک قائل شود، گناهی عظیم بر یافته است.

۴۹- آیا توجه نکرده‌ای به کسانی که خودستایی می‌کنند^(۵)؟ خداست که هر که را بخواهد پیراسته گرداند و مورد کمترین

وَاللّٰهُ اَعْلَمُ بِاَعْدَائِكُمْ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَلِيًّا وَكَفٰى بِاللّٰهِ نَصِيْرًا ﴿٤٥﴾
 مِنَ الَّذِيْنَ هَادُوْا يُحَرِّفُوْنَ الْكَلِمَ عَنْ مَّوَاضِعِهَا وَيَقُوْلُوْنَ
 سَمِعْنَا وَعَصَيْنَا وَاَسْمَعُ غَيْرَ مَسْمُوعٍ وَرَاعِنَا لِيَّا بِالسِّنِّيْهِمْ
 وَطَعْنَا فِي الدِّيْنِ وَلَوْ اَنْتُمْ قَالُوْا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا وَاَسْمَعُ وَاَنْظُرْنَا
 لَكَانَ خَيْرًا لَّهُمْ وَاَقْوَمَ وَلٰكِنْ لَعَنَهُمُ اللّٰهُ بِكُفْرِهِمْ فَلَا يُؤْمِنُوْنَ
 اِلَّا قَلِيْلًا ﴿٤٦﴾ يَتَّيْبُهَا الَّذِيْنَ اُوْتُوْا الْكِتٰبَ ؕ اٰمِنُوْا بِمَا نَزَّلْنَا
 مُصَدِّقًا لِّمَا مَعَكُمْ مِّنْ قَبْلِ اَنْ نَّطْمِسَ وُجُوْهًا فَرَدَدَهَا
 عَلٰى اَدْبَارِهَا اَوْ نَلْعَنَهُمْ كَمَا لَعْنَا اَصْحٰبَ السَّبْتِ وَكَانَ اَمْرُ
 اللّٰهِ مَفْعُوْلًا ﴿٤٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ لَا يَغْفِرُ اَنْ يُشْرَكَ بِهِ وَيَغْفِرُ مَا دُوْنَ
 ذٰلِكَ لِمَنْ يَشَآءُ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللّٰهِ فَقَدِ افْتَرٰى اِثْمًا عَظِيْمًا
 ﴿٤٨﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ يُزَكُّوْنَ اَنْفُسَهُمْ بِاللّٰهِ يَزْكُوْنَ مِنْ يَشَآءُ
 وَلَا يَظْلَمُوْنَ فَتِيْلًا ﴿٤٩﴾ اَنْظُرْ كَيْفَ يَفْتَرُوْنَ عَلٰى اللّٰهِ الْكٰذِبَ
 وَكَفٰى بِهِ اِثْمًا مُّبِيْنًا ﴿٥٠﴾ اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ اُوْتُوْا نَصِيْبًا
 مِّنَ الْكِتٰبِ يُؤْمِنُوْنَ بِالْحِجْبِ وَالطَّعُوْتِ وَيَقُوْلُوْنَ
 لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا هُوَلَاءِ اَهْدٰى مِنْ الَّذِيْنَ ؕ اٰمِنُوْا سَبِيْلًا ﴿٥١﴾

ظلمی قرار نخواهند گرفت.

۵۰- بین چگونه دروغ به خدا نسبت می‌دهند^(۶)؛ و همین عمل به عنوان گناه آشکار کافی است.

۵۱- آیا توجه نکرده‌ای به کسانی که بهره‌ای از کتاب [آسمانی] یافته بودند [و بنا به مصلحت روز] به بت [ها] و طاغوتها می‌گروند و درباره انکار و رزان اظهار می‌دارند که: اینها راه یافته‌تر از مؤمنین هستند^(۷)؟!؛

۱- «راعنا» در صورتی که با تشدید نون بیان شود، معنی «تحمیق کن» می‌دهد و بدون تشدید، معنی ما را رعایت کن (تفسیر نمونه)؛ به ترجمه و توضیح آیه ۱۰۴ بقره (۲) نیز مراجعه فرمایید.

۲- برای روشنتر شدن مفهوم آیه و توجیه افزوده، به آیه ۱۱۰ انعام (۶) توجه فرمایید؛ ضمناً این آیه را با آیات ۷ و ۱۵ بقره (۲) مقایسه فرمایید.

۳- به ترجمه و توضیح آیه ۶۵ بقره (۲) و ۱۶۳ اعراف (۷) مراجعه فرمایید.

۴- نتیجه لعن خدا را در مورد آنان در آیات ۶۵ بقره (۲) و ۱۶۶ اعراف (۷) ملاحظه فرمایید.

۵- اشاره به خودستایی‌هایی است که برای نمونه در آیات ۸۰ و ۱۱۱ بقره (۲) و ۱۸ مائده (۵) و ۶ جمعه (۶۲) آمده است؛ در عین حال عمومیت آیه به جای خود محفوظ است.

۶- منظور دروغی است که یهودیان مطرح می‌کردند و در آیه ۸۰ بقره (۲) آمده است.

۷- تعریض به یهودیانی است که در جنگ احزاب از مشرکان حمایت می‌کردند.

أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ وَمَنْ يَلْعَنِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ نَصِيرًا ﴿٥٢﴾
 أَمْ هُمْ نَصِيبٌ مِّنَ الْمَلَكِ فَإِذَا لَا يُؤْتُونَ النَّاسَ نَقِيرًا ﴿٥٣﴾ أَمْ
 يَحْسُدُونَ النَّاسَ عَلَىٰ مَا آتَاهُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ فَقَدْ آتَيْنَا
 آلَ إِبْرَاهِيمَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَآتَيْنَاهُم مَّلَكًا عَظِيمًا ﴿٥٤﴾
 فَمِنْهُمْ مَنْ آمَنَ بِهِ وَمِنْهُمْ مَنْ صَدَّ عَنْهُ وَكَفَىٰ بِجَهَنَّمَ سَعِيرًا ﴿٥٥﴾
 إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِنَا سَوْفَ نُصَلِّبُهُمْ نَارًا كَمَا نُصَلِّبُ
 جُلُودَهُمْ بَدَلًا لِّئَلَّا يَعْرِفُوا أَيُّهَا لِيذُوقُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ
 كَانَ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 سَنُدْخِلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا
 لَهُمْ فِيهَا أَزْوَاجٌ مُّطَهَّرَةٌ وَهُمْ فِيهَا ضَلَالًا ظَلِيلًا ﴿٥٧﴾ إِنَّ
 اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُم بَيْنَ
 النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ إِنَّ اللَّهَ نِعِمَّا يَعِظُكُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ سَمِيعًا
 بَصِيرًا ﴿٥٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِي
 الْأَمْرِ مِنكُمْ فَإِن تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوه إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ
 تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٥٩﴾

۵۲- خدا آنها را نفرین کرده است؛ و هر که را خدا نفرین کند، یابوری برای او نخواهی یافت.

۵۳- مگر یهودیان سهمی از فرمانروایی دارند؟ در آن صورت هم از بذل پیشیزی به مردم دریغ می‌ورزیدند (۱).

۵۴- مگر به اشخاص [ی مثل پیامبر و گروندگان]، به خاطر این [رسالت و قرآن] که خدا از بخشایش خود به آنها عطا کرده است حسد می‌ورزند؟! [با آنکه یهود هم از] خاندان ابراهیم [هستند و زمانی خود آنها] را کتاب و حکمت و فرمانروایی بزرگی بخشیدیم (۲).

۵۵- برخی از آنها به پیامبر گرویدند و برخی [دیگر مردم را] از [اقبال به] او بازداشتند؛ و دوزخ به عنوان آتش سوزان [برای آنها] کافی است.

۵۶- آنها که آیات ما را انکار کردند، آنان را به آتشی درآوریم که هر گاه پوستشان بسوزد، به پوست دیگر مجهزشان کنیم تا [همواره] عذاب را بچشند، که خدا فرادستی است فرزانه.

۵۷- اما مؤمنان نیکوکار در باغهایی از بهشت وارد می‌کنیم که نهرها در دامن آن جاری است و جاودانه در آن بسر برند، در آنجا همسرانی پاک [و زیبا] دارند (۳) و در سایه‌ای گسترده داخلشان کنیم.

۵۸- خدا به شما فرمان می‌دهد که امانتها را به صاحبانش باز پس دهید (۴)، و چون در میان مردم داوری کنید، عادلانه داوری کنید؛ خدا اندرز نیکویی به شما می‌دهد؛ البته خدا شنوایی بیناست.

۵۹- ای مؤمنان، از خدا و پیامبر و متصدیان امور که از خودتان هستند، اطاعت کنید و هر گاه در امری دچار اختلاف شدید، اگر به خدا و روز واپسین باور دارید، آن را به [کتاب] خدا و [روش] پیامبر ارجاع دهید (۵)، که این بهتر و خوش فرجام‌تر است.

۱- آیه معنی و مفهوم آیه ۱۰۰ اسراء (۱۷) را دارد.

۲- مثل حاکمیت یوسف در مصر و داود و سلیمان در شامات. در مورد یوسف به آیات ۵۴-۵۶ یوسف (۱۲) و در مورد داود به آیات ۲۵۱ بقره (۲)، ۱۰ سباء (۳۴)، ۲۰ و ۲۶ ص (۳۸)، و در مورد سلیمان به آیات ۱۶ و ۱۷ نمل (۲۷) و نیز ۳۸-۴۰ نمل توجه فرمایید. یادآوری می‌شود نسل ابراهیم به علت دو همسر ابراهیم (سارا و هاجر)، به دو شاخه اسرائیلی و اسماعیلی تقسیم شد؛ سارا به اتفاق فرزندش اسحاق (پدر یعقوب) در فلسطین زندگی می‌کرد و منشأ شاخه اسرائیلی بود؛ هاجر با فرزندش اسماعیل ساکن عربستان بود و منشأ شاخه اسماعیلی شد که تیره‌ای از اعرابند.

۳- اوصاف این همسران را در آیات ۴۸ صافات (۳۷)، ۲۲ و ۲۳ واقعه (۵۶) و ۳۳ نباء (۷۸) ملاحظه فرمایید.

۴- مفهوم این بخش از آیه به بیان دیگر در بخش انتهایی آیات ۳۴ اسراء (۱۷) و ۱۰ فتح (۴۸) آمده است.

۵- به آیه ۱۰ شوری (۴۲) توجه فرمایید.

۶۰- آیا توجه نکرده‌ای به کسانی که بر این تصورند که به آنچه بر تو و قبل از تو نازل شده است، باور دارند، و [الی] می‌خواهند حاکمیت طاغوتها [و امرای خودکامه] را بپذیرند، در حالی که [در همان کتابها] به انکار طاغوتها فرمان یافته‌اند؛ شیطان می‌خواهد در گمراهی بی‌پایانی قرارشان دهد.

۶۱- و چون به آنها گفته شود: به آنچه خدا نازل کرده است و به [تعلیمات] پیامبر توجه کنید، دورویان را می‌بینی که سخت از توری برمی‌تابند.

۶۲- آنگاه که بر اثر رفتار گذشته خود دچار آسیبی می‌شوند، چگونه است که به سراغ تو می‌آیند، در حالی که به خدا سوگند یاد می‌کنند که جز خیرخواهی و سازگاری منظوری نداشتیم.

۶۳- اینان کسانی هستند که خدا نیت درویشان را می‌داند، از آنها درگذر و اندریشان بده و به گونه‌ای دلنشین با بیانی رسا با آنان سخن بگو.

۶۴- هیچ پیامبری را نفرستادیم مگر به این منظور که به فرمان خدا مورد اطاعت [مردم] قرار گیرد؛ و اگر [هواداران طاغوتها] هنگامی که [با کارشکنی و دشمنی] به خویش ستم می‌کردند، نزد تو آمده، از خدا آمرزش می‌خواستند و پیامبر هم برایشان آمرزش می‌طلبید، خدای را بازپذیر و مهربان می‌یافتند^(۱).

۶۵- نه، به پروردگارت سوگند، آنها ایمان [واقعی] نخواهند داشت، مگر اینکه در اختلاف بین خود، تو را به داوری بپذیرند و از داوری تو در دل احساس ناراحتی نکنند و بی‌چون و چرا تسلیم آن باشند.

أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يَزْعُمُونَ أَنَّهُمْ ءَامَنُوا بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ وَمَا أَنْزَلَ مِنْ قَبْلِكَ يُرِيدُونَ أَنْ يَتَحَكَّمُوا إِلَى الظَّالِمِينَ وَقَدْ أُمرُوا أَنْ يَكْفُرُوا بِهِ ۚ وَيُرِيدُ الشَّيْطَانُ أَنْ يُضِلَّهُمْ ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿٦٠﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا إِلَى مَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ رَأَيْتَ الْمُنَافِقِينَ يَصُدُّونَ عَنْكَ صُدُودًا ﴿٦١﴾ فَكَيْفَ إِذَا أَصَابَتْهُمُ مُصِيبَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ ثُمَّ جَاءُوكَ يَحْلِفُونَ بِاللَّهِ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا إِحْسَانًا وَتَوْفِيقًا ﴿٦٢﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يَعْلَمُ اللَّهُ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَعِظْهُمْ وَقُلْ لَهُمْ فِي أَنْفُسِهِمْ قَوْلًا بَلِيغًا ﴿٦٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا لِيُطَاعَ بِإِذْنِ اللَّهِ وَلَوْ أَنَّهُمْ إِذْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ جَاءُوكَ فَاسْتَغْفَرُوا اللَّهَ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ الرَّسُولُ لَوَجَدُوا اللَّهَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿٦٤﴾ فَلَا وَرَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ حَتَّىٰ يُحَكِّمُوكَ فِي مَا شَجَرَ بَيْنَهُمْ ثُمَّ لَا يَجِدُوا فِي أَنْفُسِهِمْ حَرَجًا مِمَّا قَضَيْتَ وَيُسَلِّمُوا سُلاِيمًا ﴿٦٥﴾

۱- یک مصداق در مورد آن را در آیه ۱۲ ممتحنه (۶۰) ملاحظه فرمایید.

وَلَوْ أَنَا كُنْبَنَا عَلَيْهِمْ أَنْ أَقْتُلُوا أَنْفُسَكُمْ أَوْ أَخْرَجُوا مِنْ دِينِكُمْ مَا فَعَلُوهُ إِلَّا قَلِيلٌ مِنْهُمْ وَلَوْ أَنَّهُمْ فَعَلُوا مَا يُوعَظُونَ بِهِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَأَشَدَّ تَثْبِيتًا ﴿٦٦﴾ وَإِذَا لَا تَأْتِنَهُمْ مِنْ لَدُنَّا أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٦٧﴾ وَلَهَدَيْنَهُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٦٨﴾ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَالرَّسُولَ فَأُولَئِكَ مَعَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ وَالصِّدِّيقِينَ وَالشُّهَدَاءِ وَالصَّالِحِينَ وَحَسُنَ أُولَئِكَ رَفِيقًا ﴿٦٩﴾ ذَلِكَ الْفَضْلُ مِنَ اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ عَلِيمًا ﴿٧٠﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا خُذُوا حِذْرَكُمْ فَانفِرُوا ثُبَاتٍ أَوْ أَنْفِرُوا جَمِيعًا ﴿٧١﴾ وَإِنْ مِنْكُمْ لَمَنْ لَيُبَطِّئَنَّ فَإِنْ أَصَابَتْكُمْ مُصِيبَةٌ قَالُوا قَدْ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْنَا إِذْ لَمْ أَكُنْ مَعَهُمْ شُهَدَاءَ ﴿٧٢﴾ وَلَئِنْ أَصَابَكُمْ فَضْلٌ مِنَ اللَّهِ لَيَقُولُنَّ كَأَنْ لَمْ تَكُنْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُ مَوَدَّةٌ يَلْبِئْتَنِي كُنْتُ مَعَهُمْ فَأَفُوزَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٧٣﴾ فَلْيُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ الَّذِينَ يَشْرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا بِالْآخِرَةِ وَمَنْ يُقَاتِلْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيُقْتَلْ أَوْ يَغْلِبْ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٧٤﴾

گویی هیچ [ارتباط و] دوستی میان شما و او نبوده، خواهد گفت: ای کاش من هم با آنها می بودم تا به کامیابی بزرگی دست می یافتم.

۷۴- کسانی که زندگانی دنیا را در مقابل [به دست آوردن] زندگی آخرت می فروشند، باید در راه خدا بجنگند؛ و هر که در راه خدا جنگ کند، چه کشته شود و چه پیروز، پاداشی بزرگ به او خواهیم داد^(۲).

۶۶- اگر بر آنها مقرر می داشتیم [که در راه خدا] پذیرای مرگ باشید، یا از خانه های خود [برای دفاع] خارج شوید، جز عده کمی از آنها [اطاعت] نمی کردند؛ و اگر به آنچه اندرز داده شدند، عمل می کردند، قطعاً برایشان بهتر و اساسی تر بود؛

۶۷- و در آن صورت پاداشی بزرگ از جانب خود به آنها می دادیم؛

۶۸- و حتماً به راهی راست هدایتشان می کردیم.

۶۹- آنان که از خدا و پیامبر اطاعت کنند، [در بهشت] با کسانی که خدا بدانها موهبت داده است، از پیامبران و راستی پیشگان و گواهان و شایستگان [همنشین] خواهند بود که نیکورفیقانی هستند^(۱).

۷۰- این برتری از ناحیه خداست؛ و خدا به عنوان آگاه [به احوال بندگان]، کافی است.

۷۱- ای مؤمنان، [به موقع] وسایل دفاعی خود را بگیرید و [بسته به شرایط] گروه گروه یا دسته جمعی [برای مقابله] حرکت کنید.

۷۲- در میان شما افرادی هستند که [در کارزار] قاطعیت ندارند؛ و اگر آسیبی به شما برسد، [هر کدام از آنها] می گوید: خدا به من رحم کرد که همراهشان نبودم.

۷۳- و اگر از جانب خدا [پیروزی و] بخشایشی بر شما رسد،

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۹ عنکبوت (۲۹) آمده است.
۲- به آیات ۱۱۱ توبه (۹) و ۲۳ احزاب (۳۳) توجه فرمایید.

۷۵- چرا در راه خدا و [به خاطر نجات] مردان و زنان و کودکان تحت فشار و مقهور، جنگ نمی‌کنید که می‌گویند: پروردگارا، ما را از این شهر^(۱) که مردمش ستمگرند خارج ساز و از جانب خود برای ما کارساز و یآوری قرار بده؟

۷۶- مؤمنان در راه خدا جنگ می‌کنند؛ و انکارورزان در راه طاغوتها [و امرای خودکامه]، پس با هواداران شیطان [و طاغوتها] جنگ کنید که نیرنگ شیطان رنگ باختنی است.

۷۷- آیا توجه نکردی به کسانی که [چون در مکه] به آنها گفته شد: [فعلاً] دست [از جنگ] بازدارید و به نماز ایستید و زکات بپردازید [ناراحت شدند]، ولی چون جنگ [بدر] بر آنها مقرر شد، گروهی از آنها از مردم [مهاجم] می‌ترسیدند، همچون ترس از خدا، حتی بیشتر؛ می‌گفتند: پروردگارا، چه شد که جنگ را بر ما مقرر داشتی؟ چرا مدت کمی [برنامه‌ی] ما را به تأخیر نینداختی؟ بگو: برخورداری زندگی دنیا ناچیز است، و آخرت برای پرهیزکاران بهتر [و پاینده‌تر] است؛ و [انجا] مورد کمترین ستمی قرار نخواهید گرفت.

۷۸- هر جا که باشید مرگ گریبانگیرتان خواهد شد، اگرچه در دژهای مستحکم باشید؛ و اگر پیشامد خوشی [برای این دورویان] رخ دهد، گویند: از جانب خداست؛ و اگر پیشامد ناگواری روی دهد، گویند: از [نامبارکی] توست؛ بگو: همه [چیز] از جانب خداست [و انعکاس رفتار شماست]؛ چرا

وَمَا لَكُمْ لَا تُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ الَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْ هَذِهِ الْقَرْيَةِ الظَّالِمِ أَهْلُهَا وَاجْعَل لَنَا مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا وَاجْعَل لَنَا مِنْ لَدُنْكَ نَصِيرًا ﴿٧٥﴾ الَّذِينَ آمَنُوا يَقْتُلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَقْتُلُونَ فِي سَبِيلِ الظَّالِمِينَ فَفَقِئُوا أَوْلِيَاءَ الشَّيْطَانِ إِنَّ كَيْدَ الشَّيْطَانِ كَانَ ضَعِيفًا ﴿٧٦﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ قِيلَ لَهُمْ كَفُوا أَيَدِيكُمْ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ فَلَمَّا كُتِبَ عَلَيْهِمُ الْقِتَالُ إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ يَخْشَوْنَ النَّاسَ كَخَشْيَةِ اللَّهِ أَوْ أَشَدَّ خَشْيَةً وَقَالُوا رَبَّنَا لِمَ كُتِبَ عَلَيْنَا الْقِتَالُ لَوْ لَا أَخْرَجْنَا إِلَى أَجَلٍ قَرِيبٍ قُلْ مَنَعَ الدُّنْيَا قَلِيلٌ وَالْآخِرَةُ خَيْرٌ لِمَنِ اتَّقَى وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧٧﴾ أَيْنَمَا تَكُونُوا يُدْرِكْكُمُ الْمَوْتُ وَلَوْ كُنْتُمْ فِي بُرُوجٍ مُشِيدَةٍ وَإِنْ تُصَبِّهْهُمْ حَسَنَةً يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَإِنْ تُصَبِّهْهُمْ سَيِّئَةً يَقُولُوا هَذِهِ مِنْ عِنْدِكَ قُلْ كُلٌّ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ فَمَالِ هَؤُلَاءِ الْقَوْمِ لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثًا ﴿٧٨﴾ مَا أَصَابَكَ مِنْ حَسَنَةٍ فَمِنَ اللَّهِ وَمَا أَصَابَكَ مِنْ سَيِّئَةٍ فَمِنَ نَفْسِكَ وَأَرْسَلْنَاكَ لِلنَّاسِ رَسُولًا وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٧٩﴾

این گروه هیچ سخنی را نمی‌خواهند دریابند؟!

۷۹- هر پیشامد خوشی برایت روی دهد، از ناحیه خداست و هر پیشامد ناگواری رخ دهد، از خود توست^(۲)؛ تو را به پیامبری برای مردم فرستادیم؛ و خدا به عنوان گواه کافی است.

۱- به زیرنویس آیه ۵۸ بقره (۲) توجه فرماید.

۲- خطاب به پیامبر است؛ ولی منظور تشریح وضع همه انسانهاست؛ ضمناً این آیه تناقضی با آیه ۱۱ تغابن (۶۴) ندارد، چرا؟

مَنْ يُطِيعِ الرَّسُولَ فَقَدْ أَطَاعَ اللَّهَ وَمَنْ تَوَلَّى فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا ﴿٨٠﴾ وَيَقُولُونَ طَاعَةٌ فَإِذَا بَرَزُوا مِنْ عِنْدِكَ بَيَّتَ طَائِفَةٌ مِنْهُمْ غَيْرَ الَّذِي تَقُولُ وَاللَّهُ يَكْتُبُ مَا يُبَيِّتُونَ فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٨١﴾ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ لَوْجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا ﴿٨٢﴾ وَإِذَا جَاءَهُمْ أَمْرٌ مِنَ الْأَمْنِ أَوِ الْخَوْفِ أَذَاعُوا بِهِ وَلَوْ رَدُّوهُ إِلَى الرَّسُولِ وَإِلَى أُولِي الْأَمْرِ مِنْهُمْ لَعَلِمَهُ الَّذِينَ يَسْتَنبِطُونَهُ مِنْهُمْ وَلَوْ لَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ لَاتَّبَعْتُمُ الشَّيْطَانَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٣﴾ فَقِنِئْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا تَكْفُفْ إِلَّا نَفْسَكَ وَحَرِّضِ الْمُؤْمِنِينَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَكْفِكَ بِأَسِ الَّذِينَ كَفَرُوا وَاللَّهُ أَشَدُّ بِأَسًا وَأَشَدُّ تَنكِيلًا ﴿٨٤﴾ مَنْ يَشْفَعْ شَفَعَةً حَسَنَةً يَكُنْ لَهُ نَصِيبٌ مِنْهَا وَمَنْ يَشْفَعْ شَفَعَةً سَيِّئَةً يَكُنْ لَهُ كِفْلٌ مِنْهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ مُقِيمًا ﴿٨٥﴾ وَإِذَا حُيِّبْتُمْ بِنَجِيَّةٍ فَحَيُّوا بِأَحْسَنِ مَنَّا أَوْ رُدُّوهَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ حَسِيبًا ﴿٨٦﴾

۸۰- هر که از پیامبر اطاعت کند، مسلماً از خدا اطاعت کرده است؛ و هر که [از اطاعت او] روی برتابد، [توفیق را از خودش سلب کرده است] و ما تو را نگاهبان آنان نفرستادیم. ۸۱- [در حضور تو] دم از فرمانبرداری [و ایمان] می‌زنند و چون از حضور تو دور شوند، گروهی از آنها خلاف آنچه می‌گویند^(۱)، شبانه در دل می‌پرورند؛ و خدا اندیشه‌هایی را که شبانه در خاطر می‌پرورند ثبت خواهد کرد؛ از آنها روی بگردان و بر خدا توکل کن، که خدا به عنوان کارگزار کافی است.

۸۲- چرا در قرآن تدبیر نمی‌کنند؟ اگر از جانب غیر خدا می‌بود، در آن ناهمگونی فراوان می‌یافتند^(۲).

۸۳- هنگامی که خبری [حاکمی] از امنیت یا خطر [در رابطه با دشمنان] بر آنها برسد، [بدون تحقیق] آن را پخش می‌کنند؛ و اگر آن [خبر] را به پیامبر و یا متصدیان امور که از خودشان هستند گزارش می‌کردند، حقیقت آن را افراد مطلع و با تشخیص‌شان درمی‌یافتند؛ برآستی اگر بخشایش و رحمت خدا بر شما نبود، جز تعداد قلیلی، [همه] پیرو شیطان می‌شدید.

۸۴- در راه خدا به جنگ برخیز؛ تنها نسبت به خود مکلفی، [و] مؤمنان را [نیز] ترغیب کن؛ چه بسا خدا سختگیری انکارورزان را بازدارد، که سختگیری و عقوبت خدا شدیدتر است.

۸۵- هر که موجب خیری [برای دیگران] شود، خود [نیز] از آن بهره‌ای خواهد داشت؛ و هر که موجب شری باشد، از آن سهمی خواهد داشت^(۳)؛ و خدا بر هر چیز تواناست.

۸۶- هر گاه به شما درودی صمیمانه گویند، نیکوتر از آن و یا معادل آن پاسخ گویند، که خدا بر هر چیز حسابرس است.

۱- به آیه ۲ صف (۶۱) توجه فرمایید؛ ضمناً «تقول» صیغه غایب مؤنث است و فاعل آن ضمیر عائده به «طائفه» است.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۲۴ محمد (۴۷) آمده است.

۳- با آیه ۱۶۰ انعام (۶) مقایسه فرمایید.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ أَنْ يَقْتُلَ مُؤْمِنًا إِلَّا خَطَاً وَمَنْ قَتَلَ
 مُؤْمِنًا خَطَاً فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ إِلَىٰ
 أَهْلِهِ إِلَّا أَنْ يَصَدَّقُوا فَإِنْ كَانِ مِنْ قَوْمٍ عَدُوٍّ لَكُمْ
 وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ وَإِنْ كَانَ
 مِنْ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ فَدِيَةٌ مُسَلَّمَةٌ
 إِلَىٰ أَهْلِهِ وَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مُؤْمِنَةٍ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ
 فَصِيَامُ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ تَوْبَةً مِّنَ اللَّهِ وَكَانَ
 اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٩٢﴾ وَمَنْ يَقْتُلْ مُؤْمِنًا
 مُتَعَمِّدًا فَجَزَاؤُهُ جَهَنَّمُ خَالِدًا فِيهَا وَغَضِبَ
 اللَّهُ عَلَيْهِ وَلَعَنَهُ وَأَعَدَّ لَهُ عَذَابًا عَظِيمًا ﴿٩٣﴾ يَا أَيُّهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا ضَرَبْتُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَتَبَيَّنُوا وَلَا تَقُولُوا
 لِمَنْ آتَىٰ إِلَيْكُمُ السَّلَامُ لَسْتَ مُؤْمِنًا تَبْتَغُونَ
 عَرَضَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ مَغَانِمٌ كَثِيرَةٌ
 كَذَلِكَ كُنْتُمْ مِّن قَبْلُ فَمَنْ بَرَّ اللَّهُ عَلَيْكُمْ
 فَتَبَيَّنُوا إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٩٤﴾

۹۲- هیچ مؤمنی را نسزد که مؤمنی دیگر را به قتل برساند، مگر به اشتباه؛ و هر که مؤمنی را به اشتباه به قتل برساند، باید اسیر باایمانی^(۱) را آزاد و خون بهایی به خانواده مقتول پرداخت کند، مگر اینکه [خودشان] گذشت کنند؛ اگر [مقتول] مؤمنی از گروه دشمنان شما باشد، باید [فقط] اسیر باایمانی را آزاد کند؛ و اگر مقتول، وابسته به گروهی باشد که بین شما و آنها پیمانی برقرار است، باید خونبها به خانواده او پرداخت و اسیر باایمانی را نیز آزاد کند؛ و هر که [توان آن را در خود] نیافت، دو ماه پیایی - به عنوان پذیرش توبه از جانب خدا - روزه بگیرد؛ و خدا دانایی است فرزانه.

۹۳- و هر که مؤمنی را عمداً به قتل رساند، کیفرش دوزخ است که جاودانه در آن باقی خواهد ماند و خدا [نیز] بر او خشم گیرد و لعنتش کند و عذابی بزرگ برای او آماده سازد^(۲).
 ۹۴- ای مؤمنان، هنگامی که [برای جهاد] در راه خدا گام برمی دارید، [در مورد دشمن] تحقیق کنید [که مبادا کسی را به خطا از پای درآورید] و به آن کس که نسبت به شما ابراز مسالمت کرده است در طلب بهره زندگی دنیا نگویید: ایمان نیاورده‌ای؛ که غنایم فراوان نزد خداست؛ در گذشته چنین [بی پروا] بودید [که جنگهای شما انگیزه غارتگری داشت] و خدا بر شما نعمت بزرگی داد [و هدایتتان کرد]، پس [منصفانه] تحقیق کنید، که خدا از آنچه می کنید آگاه است.

۱- «رقبه» در لغت به معنی گردن است، ولی اصطلاحاً به هر شخص گرفتاری گفته می شود.
 ۲- کیفر دنیوی البته به موجب آیه ۴۵ مانده (۵)، به جای خود محفوظ است.

۹۵- مؤمنان وانشسته و بدون عذر، با مجاهدان با اموال و جانهای خویش در راه خدا، برابر نیستند؛ خدا [مقام] مجاهدان با اموال و جانهای خویش را بر وانشستگان [تن آسا] به درجه ای [بزرگ] برتری بخشیده، و تمامی آنان را وعده نیکو داده است؛ و مجاهدان را با پاداشی بزرگ نسبت به وانشستگان [از جنگ] برتری داده است؛

۹۶- به درجاتی [والا] و آمرزش و رحمتی از جانب خویش؛ و خدا آمرزگاری است مهربان.

۹۷- فرشتگان به کسانی که جانشان را می گیرند - در حالی که آنان [با همکاری با ستمگران] نسبت به خویش ستم کرده اند - می گویند: شما چه وضعی داشتید [که یکسره باختید]؟ پاسخ می دهند که ما در سرزمین [خود]، تحت فشار و مقهور بودیم [و چاره ای جز هماهنگی با ستمگران نداشتیم]؛ می گویند: مگر زمین خدا فراخ نبود تا در آن به مهاجرت پردازید (۱)؟ جایگاهشان دوزخ است، که بد سرانجامی است؛

۹۸- بجز مردان و زنان و کودکان تحت فشار و مقهوری که چاره ای ندارند و راه به جایی نبرند؛

۹۹- چه بسا خدا از آنها درگذرد؛ و خدا گذشت کننده و آمرزگار است.

۱۰۰- و هر که در راه خدا مهاجرت کند [و از دشواریها نهراسد]، در زمین جولانگاههای فراوان و گشایش [معیشت] می یابد؛ و هر که با قصد مهاجرت به خاطر خدا و پیامبرش از خانه خویش خارج شود، آنگاه مرگ او را دریابد، پاداش او قطعاً به عهده خداست؛ و خدا آمرزگاری است مهربان.

۱۰۱- هنگامی که در زمین سفر می کنید، اگر از فتنه انکارورزان ترس داشتید، گناهی بر شما نیست که نماز خویش را کوتاه کنید؛ زیرا انکارورزان دشمن آشکار شما هستند.

لَا يَسْتَوِي الْقَاعِدُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ غَيْرُ أُولِي الضَّرَرِّ وَالْمُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ عَلَى الْقَاعِدِينَ دَرَجَةً وَكُلًّا وَعَدَ اللَّهُ الْحَسَنَىٰ وَفَضَّلَ اللَّهُ الْمُجَاهِدِينَ عَلَى الْقَاعِدِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٩٥﴾ دَرَجَاتٍ مِّنْهُ وَمَغْفِرَةً وَرَحْمَةً وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٩٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ تَوَفَّيْتُمُ الْمَلَائِكَةَ ظَالِمِي أَنْفُسِهِمْ قَالُوا فِيمَ كُنْتُمْ قَالُوا كُنَّا مُسْتَضْعَفِينَ فِي الْأَرْضِ قَالُوا أَلَمْ تَكُنْ أَرْضَ اللَّهِ وَاسِعَةً فَهَاجِرُوا فِيهَا فَأُولَٰئِكَ مَا لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٩٧﴾ إِلَّا الْمُسْتَضْعَفِينَ مِنَ الرِّجَالِ وَالنِّسَاءِ وَالْوِلْدَانِ لَا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً وَلَا يَهْتَدُونَ سَبِيلًا ﴿٩٨﴾ فَأُولَٰئِكَ عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَعْفُو عَنْهُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَفُورًا غَفُورًا ﴿٩٩﴾ وَمَنْ يَهَاجِرْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يَجِدْ فِي الْأَرْضِ مُرَافًا كَثِيرًا وَسَعَةً وَمَنْ يَخْرُجْ مِنْ بَيْتِهِ مُهَاجِرًا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ ثُمَّ يُدْرِكْهُ الْمَوْتُ فَقَدْ وَقَعَ أَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٠٠﴾ وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ الْكُفْرِينَ كَانُوا لَكُمْ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿١٠١﴾

وَإِذَا كُنْتَ فِيهِمْ فَأَقَمْتَ لَهُمُ الصَّلَاةَ فَلَنْتُمْ طَائِفَةً مِّنْهُمْ مَّعَكَ وَلِيَأْخُذُوا أَسْلِحَتَهُمْ فَإِذَا سَجَدُوا فَلْيَكُونُوا مِن وَرَائِكُمْ وَلْتَأْتِ طَائِفَةٌ أُخْرَىٰ لَمْ يُصَلُّوا فَلْيُصَلُّوا مَعَكَ وَلْيَأْخُذُوا حِذْرَهُمْ وَأَسْلِحَتَهُمْ وَذَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ تَغْفُلُونَ عَنْ أَسْلِحَتِكُمْ وَأَمْتِعَتِكُمْ فَيَمِيلُونَ عَلَيْكُمْ مَيْلَةً وَاحِدَةً وَلَا جَنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَذًى مِّن مَّطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرَضَىٰ أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ إِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿١٠٢﴾

فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَادْكُرُوا اللَّهَ قِيَمًا وَقُودًا وَعَلَىٰ جُنُوبِكُمْ فَإِذَا اطْمَأْنَنْتُمْ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَّوْقُوتًا ﴿١٠٣﴾ وَلَا تَهِنُوا فِي ابْتِغَاءِ الْقَوْمِ إِنْ تَكُونُوا تَأْلَمُونَ فَإِنَّهُمْ يَأْلَمُونَ كَمَا تَأْلَمُونَ وَتَرْجُونَ مِنَ اللَّهِ مَا لَا يَرْجُونَ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٠٤﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ لِتَحْكُمَ بَيْنَ النَّاسِ بِمَا أَرَبَكَ اللَّهُ وَلَا تَكُنَ لِلْخَائِبِينَ خَصِيمًا ﴿١٠٥﴾

به تو ارائه داده است، میان مردم داوری کنی؛ و زنهار، به نفع خائنان جبهه نگیر.

۱۰۲- و چون [در سفرهای جنگی] تو در میان مؤمنان باشی و [بخواهی] برای آنها نماز برپا داری، باید گروهی از آنها مسلح با تو به [نماز] ایستند؛ و چون سجده [و نماز] را به پایان بردند، عقب‌دار شما شوند و گروهی دیگر که نماز به جای نیاورده‌اند ببینند و همراه تو به نماز ایستند؛ و باید وسایل دفاعی و سلاح خود را بگیرند، زیرا انکارورزان دوست دارند شما از وسایل دفاعی و تجهیزات خود غافل شوید که ناگهان بر شما هجوم آرند؛ و هرگاه از باران یا بیماری در رنج بودید، ایرادی بر شما نیست که سلاحهای خویش را فروبگذارید، و [الی] احتیاط خویش را حفظ کنید، که خدا برای انکارورزان عذابی ذلت‌بار آماده کرده است.

۱۰۳- هنگامی که نماز را به پایان بردید، [در همه حال] ایستاده و نشسته و بر پهلو آرمیده، خدای را یاد کنید؛ و همین که آرامش یافتید، [طبق معمول] به نماز ایستید؛ زیرا نماز برای مؤمنان، وظیفه‌ای است مقرر و زمانبندی شده.

۱۰۴- در تعقیب گروه [دشمن که پیمان شکسته است] ضعف نشان ندهید؛ اگر شما [در این راه] رنج می‌برید، آنها نیز همچون شما رنج می‌برند؛ و [الی] شما امیدهایی به خدا دارید که آنها ندارند^(۱)؛ و خدا دانایی است فرزانه.

۱۰۵- این کتاب را بحق بر تو نازل کردیم تا طبق آنچه خدا

۱- همین معنی و مفهوم به بیان دیگری در آیات ۱۳۹ و ۱۴۰ آل عمران (۳) آمده است.

- ۱۰۶- از خدا آمرزش بخواه، که خدا آمرزگاری است مهربان.
- ۱۰۷- از آنها که به خود [و دیگران] خیانت می‌ورزند، دفاع مکن، که خدا خیانتکاران گناهکار را دوست ندارد؛
- ۱۰۸- [خیانت‌های خود را] از مردم پنهان می‌کنند، و [الی] از خدا نمی‌توانند پنهان دارند و آنگاه که گفتاری خلاف پسند خدا را شبانه در دل می‌پرورند، خدا حاضر است، و به آنچه می‌کنند احاطه دارد.
- ۱۰۹- هان! شما کسانی هستید که در زندگی دنیا از خیانتکاران دفاع کردید، در روز (۱) رستاخیز چه کسی در برابر خدا از آنها دفاع خواهد کرد؟ یا چه کسی کارگزارشان خواهد بود؟
- ۱۱۰- هر که عمل ناشایستی مرتکب شود یا به خویش ستم کند، آنگاه [متنبه شده] از خدا آمرزش بخواهد، خدا را آمرزگاری مهربان خواهد یافت (۲)؛
- ۱۱۱- و هر که گناهی مرتکب شود، بی‌گمان به زیان خویش مرتکب شده است (۳)؛ و خدا دانایی است فرزانه.
- ۱۱۲- و هر که خطایی یا گناهی مرتکب شود، آنگاه بی‌گناهی را به آن متهم کند، بار بهتان و گناهی آشکار را به دوش کشیده است.
- ۱۱۳- اگر بخشایش و رحمت خدا بر تو نبود، گروهی از دشمنان در صدد گمراه کردن تو بودند، و [الی] تنها خود را گمراه می‌کنند و هیچ‌زیانی به تو نمی‌رسانند. خدا بر تو کتاب و فرزاندگی نازل کرد و آنچه را که نمی‌توانستی بدانستی به تو آموخت (۴)؛ و بخشایش خدا نسبت به تو فراوان است.

وَأَسْتَغْفِرِ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٠٦﴾ وَلَا تَجِدُ
عَنِ الَّذِينَ يَخْتَانُونَ أَنفُسَهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَن كَانَ
خَوَانًا أَثِيمًا ﴿١٠٧﴾ يَسْتَحْفُونَ مِنَ النَّاسِ وَلَا يَسْتَحْفُونَ
مِنَ اللَّهِ وَهُوَ مَعَهُمْ إِذْ يُبَيِّتُونَ مَا لَا يَرْضَى مِنَ الْقَوْلِ وَكَانَ
اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطًا ﴿١٠٨﴾ هَتَأْتُمْ هَتُورًا جَدَلْتُمْ
عَنَّهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فَمَن يُجِدِ اللَّهُ عَنَّهُمْ يَوْمَ
الْقِيَامَةِ أُمَّ مِّن يَكُونُ عَلَيْهِمْ وَكَيْلًا ﴿١٠٩﴾ وَمَن يَعْمَلْ
سُوءًا أَوْ يَظْلِمِ نَفْسَهُ ثُمَّ يَسْتَغْفِرِ اللَّهُ يَجِدِ اللَّهُ غَفُورًا
رَحِيمًا ﴿١١٠﴾ وَمَن يَكْسِبْ إِثْمًا فَإِنَّمَا يَكْسِبُهُ عَلَى نَفْسِهِ
وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١١١﴾ وَمَن يَكْسِبْ خَطِيئَةً أَوْ إِثْمًا
ثُمَّ يَرْمِ بِهِ بَرِيئًا فَقَدِ احْتَمَلَ بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿١١٢﴾ وَلَوْ لَا
فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ وَرَحْمَتُهُ لَهَمَّت طَآئِفَةٌ مِّنْهُمْ أَن
يُضِلُّوكَ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَضُرُّونَكَ مِن
شَيْءٍ وَأَنزَلَ اللَّهُ عَلَيْكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَعَلَّمَكَ
مَا لَمْ تَكُن تَعْلَمُ وَكَانَ فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكَ عَظِيمًا ﴿١١٣﴾

۱- به زیر نویس آیه ۶۹ حج (۲۲) در مورد کلمات «روز» و «ماه» توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۸ نساء (همین سوره) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۱۶۴ انعام (۶) ﴿ و لا تكسب كل نفس الا عليها و لا تزر وازره وزر اخری ﴾ و نیز به آیه ۴۶ فصلت (۴۱) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۵۲ شوری (۴۲) توجه فرمایید.

۱۱۴- در بسیاری از نجوهای آنها [هیچ نظر] خیری نیست^(۱)، مگر [در گفتار] کسی که توصیه به انفاق و شایستگی و اصلاح میان مردم کند؛ و هر که در طلب خشنودی خدا چنین کند، پاداشی بزرگ به او خواهیم داد.

۱۱۵- هر که پس از روشن شدن راه هدایت، [باز هم] با پیامبر به مخالفت برخیزد و راهی جز راه مؤمنان را پیروی کند، او را به راهی که انتخاب کرده است، واگذاریم و به دوزخش درآوریم که بد سرانجامی است.

۱۱۶- خدا این [گناه را] که برایش [در قدرت] شریک قائل شوند نمی بخشد، ولی غیر از آن را برای هر که بخواهد [و شایسته بدانند]، می بخشد؛ و هر که برای خدا شریک قائل شود، در گمراهی بی پایانی افتاده است.

۱۱۷- آنها به جای خدا جز افراد اثرپذیری^(۲) را [که در برابر خدا ذلیل خواهند شد، تکیه گاه خود] نمی خوانند^(۳)؛ و جز شیطان متمرد را [به نیایش] نمی خوانند؛

۱۱۸- که خدا نفرینش کرد و [شیطان] گفت: از بندگان تو سهم معینی را [به خدمت] خواهم گرفت^(۴)؛

۱۱۹- و آنان را گمراه ساخته و به آرزوهای باطل می افکنم و [به خرافات کشانده] و ادارشان می کنم که گوش [پاره ای از] دامها را بشکافند تا [مقدس تلقی شده و بلا استفاده] رها گردند^(۵) و با این عمل ناهنجار [آفرینش الهی را تغییر دهند؛

و هر که شیطان را به جای خدا کارساز خود برگزید، محققاً زیان آشکاری کرده است.

۱۲۰- [شیطان] انسانها را وعده می دهد و به آرزوهای باطل می افکند؛ و جز فریب به آنان وعده نمی دهد^(۶)؛

۱۲۱- آنان جایگاهشان دوزخ است و راه گریزی از آن نمی یابند.

﴿لَا خَيْرَ فِي كَثِيرٍ مِّن نَّجْوَاهُمْ إِلَّا مَنْ أَمَرَ بِصَدَقَةٍ أَوْ مَعْرُوفٍ أَوْ إِصْلَاحٍ بَيْنَ النَّاسِ وَمَن يَفْعَلْ ذَلِكَ ابْتِغَاءَ مَرْضَاتِ اللَّهِ فَسَوْفَ نُؤْتِيهِ أَجْرًا عَظِيمًا﴾^(۱۱۴) وَمَن يُشَاقِقِ الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا بُيِّنَ لَهُ الْهُدَىٰ وَيَتَّبِعْ غَيْرَ سَبِيلِ الْمُؤْمِنِينَ نُوَلِّهِ مَا تَوَلَّىٰ وَنُصَلِّهِ ۗ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا﴾^(۱۱۵) إِنَّ اللَّهَ لَا يَغْفِرُ لِمَن يُشْرِكُ بِهِ ۗ وَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ ۗ وَمَن يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا بَعِيدًا﴾^(۱۱۶) إِنَّ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ ۗ إِلَّا إِنثًا وَإِن يَدْعُونَ إِلَّا الشَّيْطَانَ مَرِيدًا﴾^(۱۱۷) لَعَنَهُ اللَّهُ وَقَالَ لَأَتَّخِذَنَّ مِنْ عِبَادِكَ نَصِيبًا مَّفْرُوضًا﴾^(۱۱۸) وَلَا ضَلَّتْهُمْ وَلَا مَنِيتْهُمْ وَلَا أَمْرَهُمْ فَلْيَبْتِكُنَّ ۗ إِذَٰنَ الْاَنْعَمِ وَلَا مَرْهَمَهُمْ فَلْيَغْيِرْ بَخْلَاقِ اللَّهِ وَمَن يَتَّخِذِ الشَّيْطَانَ وَلِيًّا مِّن دُونِ اللَّهِ فَقَدْ خَسِرَ خُسْرَانًا مُّبِينًا﴾^(۱۱۹) يَعِدُهُمْ وَيُمَنِّيهِمْ ۗ وَمَا يَعِدُهُمُ الشَّيْطَانُ إِلَّا غُرُورًا﴾^(۱۲۰) أُولَٰئِكَ مَاؤُهُم جَهَنَّمُ وَلَا يَجِدُونَ عَنْهَا مَحِيصًا﴾^(۱۲۱)

۱- به آیات ۹-۱۰ مجادله (۵۸) هم توجه فرمایید.
 ۲- معنی اصلی ریشه لغوی «انت»، موجود اثرپذیر و قابل انعطاف است و «ماده» مفهوم تبعی و بعدی است برای این کلمه؛ مفردات راغب و تفسیرهای میزان و نمونه و نیز قاموس قرآن به تفصیل در این مورد توضیح داده اند.
 ۳- به آیه ۳ فرقان (۲۵) توجه فرمایید.
 ۴- ابتدا به آیات ۸۲ و ۸۳ ص (۳۸) و بعد به آیات ۹۹ و ۱۰۰ نحل (۱۶) توجه فرمایید.
 ۵- برای توضیح چگونگی موارد آن به آیه ۱۰۳ مائده (۵) و زیرنویس آن رجوع فرمایید.
 ۶- به آیه ۳۹ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۱۲۲- مؤمنان نیکوکار را در باغهایی از بهشت وارد می‌کنیم که نهرها در دامن آن جاری است و جاودانه در آن به سر برند؛ خدا بدرستی وعده داده است؛ و راستگوتر از خدا کیست؟

۱۲۳- [نتیجه کار] بسته به خواست و آرزوهای شما^(۱) و اهل کتاب نیست^(۲)؛ هر که مرتکب عمل بدی شود، به آن جزا داده خواهد شد و در برابر خدا برای خود کارساز و یاوری نخواهد یافت.

۱۲۴- آنان که در حال داشتن ایمان، نیکوکاری کنند، چه مرد و چه زن، راهی بهشت خواهند شد و مورد کمترین ظلمی قرار نخواهند گرفت.

۱۲۵- از لحاظ دین [داری] چه کسی بهتر است از آن که وجود خود را تسلیم خدا کرده است و نیکوکار^(۳) و پیرو آیین ابراهیم که حقگرا بود، باشد؛ و خدا ابراهیم را به دوستی خود برگزید.

۱۲۶- هر چه در آسمانها و زمین است متعلق به خداست؛ و خدا بر هر چیزی احاطه دارد.

۱۲۷- از تو درباره زنان نظر می‌خواهند؛ بگو: خدا در مورد آنها برای شما نظر می‌دهد، و نیز در مورد مطالبی [در این زمینه] که در قرآن بر شما تلاوت می‌شود^(۴)، [بخصوص] در مورد دختران یتیمی که حقوق و میراث مقررشان را نمی‌پردازید و تمایل به ازدواج آنان دارید^(۵) و نیز در مورد کودکان تحت فشار و مقهور، و اینکه با یتیمان [بطور کلی] به عدالت رفتار کنید^(۶)؛ و [آگاه باشید که] هر اقدام نیکویی به عمل آورید، خدا از آن آگاه است.

وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَنُدْخِلُهُمْ
جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا وَعَدَّ
اللَّهُ حَقًّا وَمَنْ أَصْدَقُ مِنَ اللَّهِ قِيلًا ﴿١٢٢﴾ لَيْسَ بِأَمَانِيكُمْ
وَلَا أَمَانِي أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوءًا يُجْزَ بِهِ
وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ
يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أَنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ
فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظَلَّمُونَ فِيهَا ﴿١٢٤﴾ وَمَنْ
أَحْسَنُ دِينًا مِمَّنْ أَسْلَمَ وَجْهَهُ لِلَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ وَاتَّبَعَ
مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَاتَّخَذَ اللَّهُ إِبْرَاهِيمَ خَلِيلًا ﴿١٢٥﴾ وَاللَّهُ مَا
فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ
مُحِيطًا ﴿١٢٦﴾ وَسَتَفْتُنُوكَ فِي الْنِسَاءِ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ
فِيهِنَّ وَمَا يُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فِي الْكِتَابِ فِي يَتِمَّى النِّسَاءِ
الَّتِي لَا تَوْتُوهُنَّ مَا كُتِبَ لَهُنَّ وَتَرْغَبُونَ أَنْ تَنْكِحُوهُنَّ
وَالْمُسْتَضَعِفِينَ مِنَ الْوَالِدَانِ وَأَنْ تَقُومُوا لِلْيَتَامَىٰ
بِالْقِسْطِ وَمَا تَفَعَّلُوا مِنْ خَيْرٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِهِ عَلِيمًا ﴿١٢٧﴾

۱- به آیات ۳۵ سبأ (۳۴) و ۲۹ انعام (۶) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۱۱۱ بقره (۲) و ۱۸ مائده (۵) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۲۲ لقمان (۳۱) توجه فرمایید.

۴- در آیات ۳ به بعد و نیز آیات ۱۲۸-۱۳۰ نساء (همین سوره) و همچنین حدود ۲۰ آیه مختلف در سوره بقره (۲).

۵- «ترغیبون» اگر با «الی یا فی» متعدی شود، به معنای تمایل است، و اگر با «عن» متعدی شود، به معنی عدم تمایل است؛ در این آیه هیچ‌یک از این حروف وجود ندارد، ولی این آیه متعرض همان مسئله‌ای است که در آیه ۳ نساء (همین سوره) مطرح شده و هشدار می‌دهد که تمایل شما به ازدواج با دختر یتیم، مجوزی برای تضاحب اموالش نیست؛ لذا در اینجا باید گفت: «الی» در تقدیر است؛ به زیرنویس اول آیه ۳ سوره نساء (همین سوره) هم توجه فرمایید.

۶- به آیات ۲۲۰ بقره (۲) و ۹ ضحی (۹۳) توجه فرمایید.

وَإِنَّ أُمَّرَأَةً خَافَتْ مِنْ بَعْلِهَا نُشُوزًا أَوْ إِعْرَاضًا فَلَا جُنَاحَ عَلَيْهِمَا أَنْ يُصْلِحَا بَيْنَهُمَا صُلْحًا وَالصُّلْحُ خَيْرٌ وَأُحْضِرَتِ الْأَنْفُسُ الشُّحَّ وَإِنْ تُحْسِنُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١٢٨﴾ وَلَنْ تَسْتَطِيعُوا أَنْ تَعْدِلُوا بَيْنَ النِّسَاءِ وَلَوْ حَرَصْتُمْ فَلَا تَمِيلُوا كُلَّ الْمِيلِ فَتَدْرُوا هَآ كَالْمَعْلُوقَةِ وَإِنْ تَصْلِحُوا وَتَتَّقُوا فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٢٩﴾ وَإِنْ يَنْفَرَا فَيُعِنِ اللَّهُ كَلًّا مِنْ سَعَتِهِ وَكَانَ اللَّهُ وَاسِعًا حَكِيمًا ﴿١٣٠﴾ وَلِلَّهِ مَكَافِ السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَقَدْ وَصَّيْنَا الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ وَإِيَّاكُمْ أَنْ اتَّقُوا اللَّهَ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَانَ اللَّهُ غَنِيًّا حَمِيدًا ﴿١٣١﴾ وَلِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿١٣٢﴾ إِنْ يَشَأْ يُدْهِبْكُمْ أَيْهَا النَّاسُ وَيَأْتِ بِآخَرِينَ وَكَانَ اللَّهُ عَلَى ذَلِكَ قَدِيرًا ﴿١٣٣﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ ثَوَابَ الدُّنْيَا فَعِنْدَ اللَّهِ ثَوَابُ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا بَصِيرًا ﴿١٣٤﴾

۱۲۸- اگر زنی از بی توجهی و رویگردانی شوهرش ترس داشت، ایرادی بر آنها نیست که [با پاره‌ای گذشتها] میان خود به گونه‌ای آشتی و سازش برقرار کنند؛ که سازش [با جدایی] بهتر [از زندگی با اختلاف] است؛ نفوس در معرض بخل [و فرومایگی] قرار گرفته است [که اختلاف به سازش نمی‌انجامد] (۱)؛ و اگر نیکویی و پرهیزکاری کنید، [پاداش آن با خداست و] محققاً خدا از آنچه می‌کنید آگاه است.

۱۲۹- هرگز نمی‌توانید میان زنان [از همه جهات] به عدالت رفتار کنید، هر چند که [بر اجرای عدالت] مصر باشید؛ پس [لااقل از زنی که دوستش ندارید] به تمامی منحرف نشوید که او را بلا تکلیف رها سازید؛ و اگر سازش و پرهیزکاری کنید، [بدانید که] خدا آمرزگاری است مهربان.

۱۳۰- اگر متارکه بین آنها [اجتناب نپذیر] شد، [هیچ کدام خود را باخته تصور نکنند که] خدا هر یک را به توان [بیکران] خویش بی‌نیاز خواهد کرد، که خدا فراخی بخش و فرزانه است.

۱۳۱- هر چه در آسمانها و زمین است متعلق به خداست، به شما و آنها که قبل از شما اهل کتاب بودند، سفارش کردیم که از خدا پروا کنید؛ و اگر انکار ورزید [به خود زیان رسانده‌اید]؛ هر چه در آسمانها و زمین است متعلق به خداست؛ و خدا بی‌نیاز و شایسته ستایش است.

۱۳۲- هر چه در آسمانها و زمین است متعلق به خداست؛ و خدا به عنوان کارگزار [برای بندگان] کافی است.

۱۳۳- ای مردم، اگر [خدا] بخواهد، شما را [از میان] می‌برد و افراد دیگری را [به جای شما] می‌آورد (۲)؛ و خدا بر این کار تواناست.

۱۳۴- هر که [فقط] پاداش دنیا را می‌خواهد، [بداند که] پاداش دنیا و آخرت در اختیار خداست (۳)؛ و خدا شنوا و بیناست.

۱- به بخش انتهایی آیه ۹ حشر (۵۹) توجه فرمایید.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۳۳ انعام (۶) و ۱۹ و ۲۰ ابراهیم (۱۴) آمده است.

۳- به آیه ۷ روم (۳۰) توجه فرمایید.

۱۳۵- ای مؤمنان، همواره برای عدالت ایستاده باشید و برای خدا گواهی دهید، هرچند که به زبان خودتان یا پدر و مادر و نزدیکان [تان] باشد؛ خواه [طرف مورد شهادت] بی نیاز باشد یا نیازمند، [در هر حال] خدا نسبت به [رعایت حال] فقیر و غنی^(۱) سزاوارتر است؛ پس پیرو هوای نفس مباشید، که از عدالت بازمی مانید؛ و اگر [شهادت را] تحریف یا [از ادای آن] روی گردانید، محققاً خدا از آنچه می کنید آگاه است.

۱۳۶- ای مؤمنان، به خدا و پیامبرش و کتابی که بر وی نازل کرد و کتاب [های]ی که قبلاً نازل کرده است، ایمان آورید؛ و هر که خدا و فرشتگان و کتابها و پیامبرانش و [نیز] روز واپسین را انکار کند، در گمراهی بی پایانی افتاده است.

۱۳۷- افرادی که ایمان آوردند و سپس انکار کردند و باز ایمان آوردند و دگر بار به راه انکار رفتند و بر انکار خود افزودند، خدا بر آن نیست که بیامرزدهشان و به راهی هدایتشان کند^(۲).

۱۳۸- [این] دورویان را خبر بده که عذابی دردناک [در انتظار] دارند.

۱۳۹- هم آنها که انکارورزان را به جای مؤمنان به دوستی [خود] گرفته اند، آیا [ارج و] عزت را نزد آنها می جویند؟ در حالی که عزت به تمامی دست خداست^(۳).

۱۴۰- در کتاب [خدا] برای شما [این حکم] نازل شده است^(۴) که چون شنیدید آیات خدا مورد انکار و استهزای [گروهی] قرار می گیرد، با آنها منشینید تا به سخنی دیگر پردازند، وگرنه شما هم هماهنگ با آنها خواهید شد؛ محققاً خدا دورویان و انکارورزان را در دوزخ گرد می آورد؛

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا كُوْنُوْا قَوٰمِيْنَ بِالْقِسْطِ شٰهَدَآءَ لِلّٰهِ
وَلَوْ عَلٰى اَنْفُسِكُمْ اَوِ الْوَالِدِيْنَ وَالْاَقْرَبِيْنَ اِنْ يَكُنْ غَنِيًّا
اَوْ فَقِيْرًا فَاَللّٰهُ اَوْلٰىٰ بِهِمَا۟ فَاَلَّا تَتَّبِعُوْا الْهَوٰىۙ اَنْ تَعْدُوْا وَاِنْ
تَلَوْاۙ اَوْ تَعْرِضُوْا اِنَّ اللّٰهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُوْنَ خَبِيْرًا ﴿١٣٥﴾ يٰۤاَيُّهَا
الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا ءَامِنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖۙ وَاَلْكِتٰبِ الَّذِيْ نَزَّلَ
عَلٰى رَسُوْلِهٖۙ وَاَلْكِتٰبِ الَّذِيْ اَنْزَلَ مِنْ قَبْلُ وَمَنْ يَكْفُرْ
بِاللّٰهِ وَمَا نَزَّلْنٰهٖ وَاَلْكِتٰبِ وَرَسُوْلِهٖۙ وَالْيَوْمِ الْاٰخِرِ فَقَدْ ضَلَّ
ضَلٰلًا بَعِيْدًا ﴿١٣٦﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا ثُمَّ كَفَرُوْا ثُمَّ ءَامَنُوْا
ثُمَّ كَفَرُوْا ثُمَّ اَزْدَادُوْا كُفْرًا لَّمْ يَكُنِ اللّٰهُ لِيَغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيْهِمْ
سَبِيْلًا ﴿١٣٧﴾ بَشِّرِ الْمُنٰفِقِيْنَ بِاَنَّ لَهُمْ عَذَابًا اَلِيْمًا ﴿١٣٨﴾ الَّذِيْنَ
يَتَّخِذُوْنَ الْكٰفِرِيْنَ اَوْلِيَآءَ مِنْ دُوْنِ الْمُؤْمِنِيْنَ اَيَّبَغُوْنَ
عِنْدَهُمُ الْعِزَّةَ فَاِنَّ الْعِزَّةَ لِلّٰهِ جَمِيْعًا ﴿١٣٩﴾ وَقَدْ نَزَّلَ عَلَيْكُمْ فِي
الْكِتٰبِ اَنْ اِذَا سَمِعْتُمْ اٰيٰتِ اللّٰهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيُسْتَهْزٰءُ بِهَا فَاَلَّا
تَقْعُدُوْا مَعَهُمْ حَتّٰى يَخْرُجُوْا فِيْ حَدِيْثٍ غَيْرِهٖۙ اِنَّكُمْ اِذَا مَثَلْتُمْ
اِنَّ اللّٰهَ جَامِعُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْكَافِرِيْنَ فِيْ جَهَنَّمَ جَمِيْعًا ﴿١٤٠﴾

۱- ضمیر تشبیه به فقیر و غنی بازمی گردد.

۲- به آیات ۱۷ و ۱۸ نساء (همین سوره) و ۹۰ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۲۶ آل عمران (۳) توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۸۱ و ۸۲ مریم (۱۹) آمده است.

۴- با آیه ۶۸ انعام (۶) که مکی است مقایسه فرمایید؛ توجه داریم که این سوره مدنی است و بعد از انعام نازل شده است.

الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ بِكُمْ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ فِتْحٌ مِنَ اللَّهِ قَالُوا أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ وَإِنْ كَانَ لِلْكَافِرِينَ نَصِيبٌ قَالُوا أَلَمْ نَسْتَحِذْ عَلَيْكُمْ وَنَمْنَعُكُمْ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ۗ فَاللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۗ وَلَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا ﴿١٤١﴾
 إِنَّ الْمُنْفِقِينَ يُخَادِعُونَ اللَّهَ وَهُوَ خَدِعُهُمْ وَإِذَا قَامُوا إِلَى الصَّلَاةِ قَامُوا كَسَالَىٰ يُرَاءُونَ النَّاسَ وَلَا يُذَكِّرُونَ اللَّهَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٤٢﴾ مُذَبِّبِينَ بَيْنَ ذَلِكَ لَا إِلَىٰ هَؤُلَاءِ وَلَا إِلَىٰ هَؤُلَاءِ ۗ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَلَنْ تَجِدَ لَهُ سَبِيلًا ﴿١٤٣﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَانْتَحِذُوا الْكَافِرِينَ أُولَٰئِكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ أَتْرِيدُونَ أَنْ يَجْعَلُوا اللَّهُ عَلَيْكُمْ سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٤٤﴾ إِنَّ الْمُنْفِقِينَ فِي الدَّرَكِ الْأَسْفَلِ مِنَ النَّارِ وَلَنْ تَجِدَهُمْ صَابِرِينَ ﴿١٤٥﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا وَأَصْلَحُوا وَاعْتَصَمُوا بِاللَّهِ وَأَخْلَصُوا دِينَهُمْ لِلَّهِ فَأُولَٰئِكَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ۗ وَسَوْفَ يُؤْتِي اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٤٦﴾ مَا يَفْعَلُ اللَّهُ بِعَذَابِكُمْ إِنْ شَكَرْتُمْ وَعَامَنْتُمْ ۗ وَكَانَ اللَّهُ شَاكِرًا عَلِيمًا ﴿١٤٧﴾

به کتاب خدا چنگ زنند و آیین خویش را ویژه خدا کنند که آنها در زمره مؤمنان اند؛ و خدا به افراد باایمان پاداشی بزرگ خواهد داد.

۱۴۷- اگر سپاسگزار و باایمان باشید، خدا را با عذاب شما چکار(۲)؟ و خدا حقگزار و داناست.

۱۴۱- همان کسانی که [موزیانه] در [کار] شما چشم به راه می مانند؛ اگر از [لطف] خدا پیروزی عاید شما شد، می گویند: مگر ما با شما نبودیم؟! و اگر انکارورزان بهره ای یافتند، می گویند: مگر ما شما را [به مبارزه] سوق ندادیم و شما را از [پیوستن به] مؤمنان باز نداشتیم؟! روز رستاخیز، خدا میان شما داوری خواهد کرد؛ و خدا هرگز برای انکارورزان، راهی بر زبان مؤمنین قرار نخواهد داد.

۱۴۲- دورویان [به گمان خود] خدا را فریب می دهند، در حالی که خدا [به سزای عملشان] آنان را فریب می دهد؛ و چون به نماز برخیزند، سست و بی حال برای خودنمایی در برابر مردم برمی خیزند و جز اندکی خدا را یاد نمی کنند.

۱۴۳- میان کفر و ایمان سرگردانند، نه با این گروهند و نه با آن گروه؛ و هر که را خدا گمراه کرده است(۱)، هرگز راهی برای او نخواهی یافت.

۱۴۴- ای مؤمنان، انکارورزان را به جای مؤمنان به دوستی انتخاب نکنید؛ آیا می خواهید در پیشگاه خدا علیه خودتان دلیل روشنی پدید آرید؟!

۱۴۵- محققاً دورویان [که به دوستی انکارورزان دل بسته اند] در طبقه فروتر دوزخ جای دارند، و هرگز برای آنها یاوری نخواهی یافت؛

۱۴۶- مگر آنها که توبه کنند و [رفتار خود را] اصلاح نمایند و

۱- به آیه ۲۷ ابراهیم (۱۴) ﴿و يضل الله الظالمين﴾ توجه فرماید.

۲- به آیه ۷ ابراهیم (۱۴) توجه فرماید.

۱۴۸- خدا بانگ برداشتن به سخن بد را دوست ندارد^(۱)، مگر [از جانب] کسی که مورد ستم قرار گرفته باشد؛ و خدا شنوایی داناست.

۱۴۹- اگر نیکویی را آشکار یا نهان دارید و یا از بدیهای دیگران گذشت نمایید، [خداپسندانه است و]^(۲) خدا گذشت کننده و تواناست.

۱۵۰ و ۱۵۱- کسانی که خدا و پیامبرانش را انکار می کنند و می خواهند بین خدا و پیامبرانش جدایی قائل شوند^(۳) و می گویند: پاره ای از پیامبران را باور داریم و پاره ای دیگر را انکار می کنیم، و می خواهند بین انکار و ایمان راهی انتخاب کنند، انکارورزان واقعی اند؛ و برای آنان عذابی ذلت بار آماده کرده ایم.

۱۵۲- کسانی که به خدا و پیامبرانش باور دارند و میان هیچ یک از آنها تفاوتی قائل نمی شوند، پاداششان را [خدا] خواهد داد، که خدا آمرزگاری است مهربان.

۱۵۳- اهل کتاب [به منظور بهانه جویی] از تو درخواست می کنند کتابی از آسمان [یک جا] بر آنها نازل کنی^(۴)! از موسی بزرگتر از این را خواستند که گفتند: خدا را آشکارا به ما بنما^(۵)، و به خاطر [کلام ناهنجار و] ظلمشان، صاعقه آنها را فراگرفت [ولی به درخواست موسی به زندگی بازآمدند]^(۶)؛ آنگاه با آنکه نشانه های روشن بر آنها آمده بود، گوساله را [به پرستش] گرفتند، [هم کسی از توبه] از آن [گناهشان] درگذشتیم^(۷)؛ و به موسی موضعی مسلط دادیم.

۱۵۴- و کوه طور را برای گرفتن پیمان از آنها^(۸) بر فرازشان افراشتیم [تا نشانی از قدرت خدا باشد] و گفتیم: با خضوع و فروتنی از دروازه [معبد بیت المقدس] وارد شوید و فرمان دادیم که: روز [های] شنبه [از حکم ویژه تحریم صید ماهی] تجاوز نکنید^(۹) و [در این موارد] از آنها پیمان محکمی گرفتیم.

لَا يُحِبُّ اللَّهُ الْجَهْرَ بِالسُّوءِ مِنَ الْقَوْلِ إِلَّا مَنْ ظَلَمَ وَكَانَ اللَّهُ سَمِيعًا عَلِيمًا ﴿١٤٨﴾
 إِنْ بُدُوا خَيْرًا أَوْ خَفَوْهُ أَوْ تَعَفَّوْا عَنْ سُوءٍ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفْوًا قَدِيرًا ﴿١٤٩﴾
 إِنْ الَّذِينَ يَكْفُرُونَ بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيُرِيدُونَ أَنْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ اللَّهِ وَرُسُلِهِ وَيَقُولُونَ نُؤْمِنُ بِبَعْضٍ وَنَكْفُرُ بِبَعْضٍ وَيُرِيدُونَ أَنْ يَتَّخِذُوا بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١٥٠﴾
 أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ حَقًّا وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا مُهِينًا ﴿١٥١﴾
 وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ وَلَمْ يُفَرِّقُوا بَيْنَ أَحَدٍ مِنْهُمْ أُولَئِكَ سَوْفَ يُؤْتِيهِمْ أَجْرُهُمْ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿١٥٢﴾
 يَسْأَلُكَ أَهْلُ الْكِتَابِ أَنْ تُنزِلَ عَلَيْهِمْ كِتَابًا مِنَ السَّمَاءِ فَقَدْ سَأَلُوا مُوسَى أَكْبَرُ مِنْ ذَلِكَ فَقَالُوا أَرِنَا اللَّهَ جَهْرَةً فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ بِظُلْمِهِمْ ثُمَّ اتَّخَذُوا الْعِجْلَ مِنْ بَعْدِ مَا جَاءَتْهُمْ الْبَيِّنَاتُ فَعَفَوْنَا عَنْ ذَلِكَ وَعَاتَيْنَا مُوسَى سُلْطَانًا مُبِينًا ﴿١٥٣﴾
 وَرَفَعْنَا فَوْقَهُمُ الطُّورَ بِمِيثَاقِهِمْ وَقُلْنَا لَهُمْ ادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا وَقُلْنَا لَهُمْ لَا تَعْدُوا فِي السَّبْتِ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿١٥٤﴾

﴿١٥٤﴾

- ۱- به آیه ۱۹ لقمان (۳۱) توجه فرمایید.
- ۲- به آیه ۲۷۱ بقره (۲) توجه فرمایید.
- ۳- به آیات ۱۳۶ و ۱۳۷ بقره (۲) توجه فرمایید.
- ۴- به آیه ۹۳ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.
- ۵- به آیه ۵۵ بقره (۲) توجه فرمایید.
- ۶- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۵۵ اعراف (۷) توجه فرمایید.
- ۷- علت عفو آنان در آیه ۵۴ بقره (۲) آمده است.
- ۸- به آیات ۸۳ و ۸۴ بقره (۲) توجه فرمایید.
- ۹- به آیه ۱۶۳ اعراف (۷) توجه فرمایید.

فِيمَا نَقَضْتُمْ مِيثَاقَهُمْ وَكُفِّرْتُمْ بآيَاتِ اللَّهِ وَقَتْلِهِمُ الْأَنْبِيَاءَ
 بَغْيًا حَقًّا وَقَوْلِهِمْ قُلُوبُنَا غُلْفٌ بَلْ طَبَعَ اللَّهُ عَلَيْهَا بِكُفْرِهِمْ
 فَلَا يُؤْمِنُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥٥﴾ وَكُفِّرْهُمْ وَعَنْ مَرْيَمَ
 إِهْتِنَانًا عَظِيمًا ﴿١٥٦﴾ وَقَوْلِهِمْ إِنَّا قَتَلْنَا الْمَسِيحَ عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ
 رَسُولَ اللَّهِ وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَكِنْ شُبِّهَ لَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ
 اخْتَلَفُوا فِيهِ لَفِي شَكٍّ مِمَّنْ مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِلَّا ابْتِغَاءَ الظَّنِّ
 وَمَا قَتَلُوهُ يَقِينًا ﴿١٥٧﴾ بَلْ رَفَعَهُ اللَّهُ إِلَيْهِ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا
 ﴿١٥٨﴾ وَإِنَّ مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ إِلَّا لِيُؤْمِنُوا بِهِ قَبْلَ مَوْتِهِ وَيَوْمَ
 الْقِيَامَةِ يَكُونُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا ﴿١٥٩﴾ فَيُظْمَرُ مِنَ الَّذِينَ هَادُوا
 حَرَمًا عَلَيْهِمْ طَيِّبَاتٍ أُحِلَّتْ لَهُمْ وَبِصَدِّهِمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
 كَثِيرًا ﴿١٦٠﴾ وَأَخَذَهُمُ الرَّبُّوا وَقَدَّحُوا عَنْهُمْ وَأَكَلِهِمْ أَمْوَالَ النَّاسِ
 بِالْبَاطِلِ وَأَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦١﴾ لَكِنَّ
 الرَّاسِخُونَ فِي الْعِلْمِ مِنْهُمْ وَالْمُؤْمِنُونَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ وَمَا
 أُنزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَالْمُقِيمِينَ الصَّلَاةَ وَالْمُؤْتُونَ الزَّكَاةَ
 وَالْمُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أُولَئِكَ سَنُؤْتِيهِمْ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٦٢﴾

۱۵۵- به خاطر پیمان شکنی شان و انکار آیات خدا و قتل ناحق پیامبران و نیز به خاطر گفتار [ناهنجار] شان که دل‌های ما در پرده است [مورد نفرین خدا قرار گرفتند]؛ در واقع خدا به [کیفر] انکارشان بر دل‌های آنها مهر [غفلت] نهاده است، لذا جز عده کمی ایمان نمی‌آرند.

۱۵۶- و [نیز] به سبب انکار و گفتار [ناهنجار] شان در [مورد] بهتان بزرگی که به مریم زدند! (۲)

۱۵۷- و این سخنشان که: ما عیسی مسیح فرزند مریم، پیامبر خدا را (۳) کشتیم؛ در حالی که او را نکشتند و به دار نیاویختند، بلکه امر بر آنها مشتبه شد؛ و کسانی که در مورد او اختلاف ورزیدند، خود از آن در تردید و بی‌اطلاع و پیرو گمان بودند؛ و مسلماً عیسی را نکشتند؛

۱۵۸- بلکه خدا او را به سوی خویش فرابرد؛ و خدا فرادستی فرزانه است.

۱۵۹- تمامی اهل کتاب قبل از مرگ [و در آستانه مرگ] که پرده‌ها از برابر چشمها می‌افتد [به عیسی ایمان می‌آورند] (۴) [ولی دیر است]؛ و او در روز رستاخیز بر [صحنه بازخواست] آنها گواه خواهد بود (۵).

۱۶۰- به سزای ظلمی که از یهودیان سر زد و به سبب بازداشتن فراوان آنها از راه خدا، [پاره‌ای از] نعمتهای پاکیزه‌ای که بر آنها حلال بود، برایشان حرام کردیم (۶)؛

۱۶۱- و نیز به خاطر ارتکاب رباخواری، با آنکه از آن نهی شده بودند و خوردن اموال مردم به ناحق؛ و ما برای انکار و رزاق آنها عذابی دردناک آماده کرده‌ایم.

۱۶۲- ولی اهل تحقیق از میان اهل کتاب و مؤمنین، به آنچه بر تو و قبل از تو نازل شده است باور دارند. [به آنها] و بویژه (۷) نمازگزاران و زکات‌دهندگان و به افرادی که به خدا و روز واپسین باور دارند، پاداشی بزرگ خواهیم داد.

۱- برای توجیه افزوده، با قسمت اول آیه ۱۳ مائده (۵) مقایسه فرمایید.

۲- این بهتان در لفافه در آیات ۲۷ و ۲۸ مریم (۱۹) آمده است.

۳- اینکه منکران یهود تصریح می‌کنند «مسیح پیامبر خدا...» از روی استهزا است؛ مثل آیه ۲۷ شعراء (۲۶) از زبان فرعون.

۴- با کیفیتی مشابه ایمان آوردنی که در آیه ۹۰ یونس (۱۰) آمده است؛ ضمناً در آیه ۴۷ مدثر (۷۴) ساعت مرگ به حالت یقین تعبیر شده است.

۵- این گواهی در آیات ۱۱۶-۱۱۸ مائده (۵) آمده است.

۶- به آیه ۱۴۶ انعام (۶) توجه فرمایید.

۷- به زیرنویس سوم آیه ۱۷۷ بقره (۲) مراجعه فرمایید.

۱۶۳- ما به تو وحی فرستادیم، همان گونه که به نوح و پیامبران پس از او [مثل] ابراهیم و اسماعیل و اسحاق و یعقوب و [پیامبران] دودمان [ش] (۱) و عیسی و ایوب و یونس و هارون و سلیمان وحی فرستادیم، و [همان گونه که] به داود زبور را عطا کردیم؛

۱۶۴- و [بر] پیامبرانی که سرگذشت پاره‌ای از آنها را قبلاً بر تو بازگو کردیم و پاره‌ای دیگر را بازگو نکرده‌ایم [وحی فرستادیم]؛ و [از میان آنها] خدا با موسی به وضوح سخن گفت (۲).

۱۶۵- پیامبرانی بشارت‌دهنده و هشداردهنده فرستادیم تا پس از این پیامبران، برای مردم در برابر خدا، حجت و دستاویز [عدم اطلاع] باقی نماند (۳)؛ که خدا فرادستی فرزانه است.

۱۶۶- [معاندین، وحی تو را انکار می‌کنند] ولی خدا بر [حقیقت] آنچه بر تو نازل کرده که مبتنی بر علم اوست، گواهی می‌دهد و فرشتگان [نیز] گواهند؛ و خدا به عنوان گواه کافی است.

۱۶۷- آنها که به راه انکار رفتند و [مردم را] از راه خدا بازداشتند (۴)، در گمراهی بی‌پایانی افتاده‌اند.

۱۶۸- آنان که انکار ورزیدند و مرتکب ظلم شدند [و بازنگشتند] (۵)، خدا بر آن نیست که بیمارزدشان و به راهی هدایتشان کند؛

﴿إِنَّا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ كَمَا أَوْحَيْنَا إِلَىٰ نُوحٍ وَالنَّبِيِّنَ مِنْ بَعْدِهِ ۚ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَالْأَسْبَاطِ وَعِيسَىٰ وَأَيُّوبَ وَيُوشُفَ وَهَارُونَ وَسُلَيْمَانَ ۗ وَآتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿١٦٣﴾ وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْصُصْهُمْ عَلَيْكَ ۗ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَىٰ تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾ رُسُلًا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ لِئَلَّا يَكُونَ لِلنَّاسِ عَلَى اللَّهِ حُجَّةٌ بَعْدَ الرُّسُلِ ۚ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٦٥﴾ لَكِنَّ اللَّهَ يَشْهَدُ بِمَا أَنْزَلَ إِلَيْكَ أَنْزَلَهُ بِعِلْمِهِ ۗ وَالْمَلَكُ يَشْهَدُونَ ۗ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿١٦٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ قَدْ ضَلُّوا ضَلَالًا بَعِيدًا ﴿١٦٧﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَظَلَمُوا لَمْ يَكُنِ اللَّهُ لِيُغْفِرْ لَهُمْ وَلَا لِيَهْدِيَهُمْ طَرِيقًا ﴿١٦٨﴾ إِلَّا طَرِيقَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ۗ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٦٩﴾ يَأْتِيهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَ كُفْرًا ۚ وَالرُّسُولُ بِالْحَقِّ مِنْ رَبِّكُمْ ۚ فَآمِنُوا خَيْرًا لَكُمْ ۚ وَإِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١٧٠﴾﴾

۱۶۹- جز راه دوزخ که جاودانه در آن به سر برند؛ و این بر خدا آسان است.

۱۷۰- ای مردم، اینک پیامبر [گفتار] حق را از جانب پروردگارتان برای شما آورده است، ایمان بیاورید تا به سود شما باشد؛ و اگر انکار کنید، [خدا از اطاعت شما بی‌نیاز است که] هر چه در آسمانها و زمین است متعلق به اوست؛ و خدا دانایی است فرزانه.

۱- به زیرنویس آیه ۱۳۶ بقره (۲) مراجعه فرمایید.

۲- شرح گفتگوهای مستقیم خدا با موسی را در آیات ۱۲ تا ۴۶ طه (۲۰) ملاحظه فرمایید.

۳- برای روشن شدن این حجت و توجیه افزوده، به آیات ۱۳۴ طه (۲۰) و ۴۷ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۴- نمونه‌های «صد عن سبیل الله» را در آیات ۱۶۸ آل عمران (۳)، ۱۸ احزاب (۳۳) و نیمه دوم آیه ۸۱ توبه (۹) ملاحظه فرمایید.

۵- برای توجیه افزوده به آیات ۱۵۳ اعراف (۷)، ۸۲ طه (۲۰) و ۵۳ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

يٰۤاَهْلَ الْكِتٰبِ لَا تَغْلُوْا فِى دِيْنِكُمْ وَلَا تَقْوَلُوْا
 عَلٰى اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ اِنَّمَا الْمَسِيْحُ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ رَسُوْلٌ
 اللّٰهِ وَكَلِمَتُهُ اَلْقِيْلَةُ اِلَى مَرْيَمَ وَرُوْحٌ مِّنْهُ فَمَنْ مَّوَّءًا بِاللّٰهِ
 وَرَسُوْلِهِ وَلَا تَقْوَلُوْا ثَلٰثَةٌ اَنْتَھُوْا خَيْرًا لَّكُمْ اِنَّمَا اللّٰهُ اِلٰهٌ
 وَاحِدٌ سُبْحٰنَهُ اَنْ يَّكُوْنَ لَهٗ وِلْدَةٌ لَّهٗ مَا فِى السَّمٰوٰتِ
 وَمَا فِى الْاَرْضِ وَكَفٰى بِاللّٰهِ وَكِیْلًا ﴿۱۷۱﴾ لَنْ يَّسْتَنْكِفَ
 الْمَسِيْحُ اَنْ يَّكُوْنَ عَبْدًا لِلّٰهِ وَلَا الْمَلٰٓئِكَةُ الْمُقَرَّبُوْنَ
 وَمَنْ يَّسْتَنْكِفْ عَنْ عِبَادَتِهِۦ وَيَسْتَكْبِرْ فَسَيَحْشُرْهُمْ
 اِلَيْهِ جَمِیْعًا ﴿۱۷۲﴾ فَاَمَّا الَّذِیْنَ ءَامَنُوْا وَعَمِلُوْا الصّٰلِحٰتِ
 فِیْوَفِیْهِمْ اُجُوْرُهُمْ وِیَزِیْدُهُمْ مِّنْ فَضْلِهِۦ وَاَمَّا الَّذِیْنَ
 اَسْتَنْكَفُوْا وَاَسْتَكْبَرُوْا فِیَعَذِّبُهُمْ عَذَابًا اَلِیْمًا وَلَا
 یَجِدُوْنَ لَهُمْ مِّنْ دُوْنِ اللّٰهِ وِلِیًّا وَلَا نَصِیْرًا ﴿۱۷۳﴾ یٰۤاَيُّهَا النَّاسُ
 قَدْ جَاءَكُمْ بُرْهٰنٌ مِّنْ رَّبِّكُمْ وَاَنْزَلْنَا اِلَيْكُمْ نُورًا مُّبِیْنًا ﴿۱۷۴﴾
 فَاَمَّا الَّذِیْنَ ءَامَنُوْا بِاللّٰهِ وَاَعْتَصَمُوْا بِهٖ فَسَیُدْخِلُهُمْ
 فِی رَحْمَةٍ مِّنْهُ وَفَضْلٍ وَیَهْدِیْهِمْ اِلَيْهِ صِرَاطًا مُّسْتَقِیْمًا ﴿۱۷۵﴾

زندند، در رحمت و بخشایش خویش واردشان خواهد ساخت و آنها را به راهی راست به سوی خویش هدایت خواهد کرد.

۱۷۱- ای اهل کتاب، در دین خویش گزافه نگویید^(۱) و درباره خدا جز حق نگویید؛ عیسی مسیح فرزند مریم، فقط پیامبر و مخلوق^(۲) خداست که به مریم القا کرد و رحمتی است از جانب خدا، پس به خدا و پیامبرانش ایمان آورید؛ و به سه گانگی [خدا] قائل نشوید^(۳)؛ [از این گفتار] باز ایستید تا به سود شما باشد؛ خدا معبودی است یگانه؛ منزه است از اینکه فرزندی داشته باشد، هر چه در آسمانها و زمین است متعلق به اوست؛ و خدا به عنوان کارگزار کافی است.

۱۷۲- هرگز مسیح و فرشتگان مقرب از بندگی خدا استنکاف ندارند؛ و آنان که از بندگی او استنکاف و تکبر ورزند، [خدا] همه آنان را [روز رستاخیز] به پیشگاه خود احضار^(۴) خواهد کرد؛

۱۷۳- و پاداش مؤمنان نیکوکار را به طور کامل خواهد داد و از بخشایش خود بر [پاداش] آنان می افزاید؛ و آنها را که از بندگی خدا استنکاف و تکبر ورزیده اند، به عذابی دردناک دچار خواهد کرد، و آنان در برابر خدا برای خود کارساز و یآوری نخواهند یافت.

۱۷۴- ای مردم، برهان آشکاری از جانب پروردگارتان برای شما رسید و نوری آشکار به سوی شما نازل کرده ایم^(۵).

۱۷۵- اما آنها که به خدا ایمان آوردند و به [کتاب] او چنگ

۱- به بخش ابتدایی آیات ۱۷ و ۷۲ مائده (۵) و نیز آیات ۳۰ و ۳۱ توبه (۹) توجه فرمایید.

۲- «کلمه» در قرآن به معنی مخلوق نیز به کار رفته است؛ به آیات ۱۰۹ کهف (۱۸) و ۲۷ لقمان (۳۱) توجه فرمایید.

۳- پدر (خدا)، پسر (عیسی) و روح القدس.

۴- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش آخر آیه ۶۱ قصص (۲۸) مراجعه فرمایید.

۵- منظور از نور آشکار، قرآن است؛ به بخش پایانی آیات ۵۲ شوری (۴۲) و ۱۵۷ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۱۷۶- در مورد [میراث] «کلاله»^(۱) از تو نظر می‌خواهند؛ بگو: خدا نظر می‌دهد: اگر مردی فوت کند که فرزند [و پدر و مادر] نداشته و [لی] خواهری داشته باشد، نیمی از دارایی [برادر] متعلق به اوست، و [به همین ترتیب] برادر از [دارایی] خواهری که فرزند ندارد ارث می‌برد؛ هرگاه [وارثان میت] دو خواهر باشند، دوثلث میراث را می‌برند؛ و اگر [وارثان] چند برادر و خواهر باشند، بهره هر برادر دو برابر خواهر است [برای تمامی میراث]؛ خدا برای شما بروشنی بیان می‌کند تا به اشتباه نیفتید؛ و خدا به هر چیزی داناست.

۵- سوره مائده

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- ای مؤمنان، به قراردادها وفا کنید. [گوشت] چارپایان جز آنها که تذکر داده خواهد شد^(۲)، بر شما حلال است، [ولی] در حال احرام شکار را حلال مشمید؛ خدا هر حکمی که بخواهد مقرر می‌دارد.

۲- ای مؤمنان، سبیل‌های [دین] خدا^(۳) و [ممنوعیت جنگ در] ماه حرام^(۴) و قربانیهای عادی و نشاندار را هتک حرمت نکنید، و نیز حرمت راهیان خانه خدا را که بخشایش و خشنودی او را می‌خواهند، نگاه دارید؛ و چون از احرام خارج شدید [آزادانه می‌توانید] شکار کنید؛ [زنهار] دشمنی با گروهی که [در گذشته] شما را از مسجدالحرام بازداشتند، به تجاوز [از حق] و ادارتان نکند و [همواره] در نیکی و تقوا همکاری کنید، نه در گناه و تجاوز، و از خدا پروا کنید، که خدا سخت کیفر است.

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنَّ أُمَّرًا أَهْلَكَ لَيْسَ لَهُ وُلْدٌ وَلَا أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وُلْدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَلَا نِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلُ حِظِّ الْأُنثِيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضَلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾

سُورَةُ الْمَائِدَةِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَوْفُوا بِالْعُقُودِ أُحِلَّتْ لَكُمْ بَهِيمَةٌ الَّتِي لَمْ يُحِلَّهَا لَكُمْ قَبْلَ وَهِيَ الْبَيْتُ الَّذِي كَفَرْتُمْ عَنْهُ وَاللَّهُ يَهْدِي الْقَوْمَ الصَّافِينَ ﴿١﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَحْلُوا شَعِيرَ اللَّهِ وَلَا الشَّهْرَ الْحَرَامَ وَلَا الْهَدْيَ وَلَا الْقَلَائِدَ وَلَا ءَامِينَ الْبَيْتِ الْحَرَامِ يَنْبَغُونَ فَضُلًا مِّن رَّبِّهِمْ وَرِضْوَانًا وَإِذَا حَلَلْتُمْ فَاصْطَادُوا وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَنَا نُ قَوْمٍ أَن صَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ أَن تَعْتَدُوا وَتَعَاوَنُوا عَلَى الْبِرِّ وَالتَّقْوَىٰ وَلَا تَعَاوَنُوا عَلَى الْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢﴾

۱- برادر و خواهر شخصی که فوت کرده است و پدر و مادر و فرزند ندارد.

۲- اشاره به متن آیه سوم همین سوره است که در آیات ۱۷۳ بقره (۲) و ۱۲۱ و ۱۴۵ انعام (۶) نیز آمده است.

۳- دو مورد از آنها را به عنوان نمونه در آیات ۱۵۸ بقره (۲) و ۳۶ حج (۲۲) ملاحظه فرمایید.

۴- به زیر نویس آیه ۲۱۷ بقره (۲) مراجعه فرمایید.

حَرَمَتْ عَلَيْكُمْ الْمَيْتَةَ وَالْدَّمَ وَلَحْمَ الْخِنْزِيرِ وَمَا أَهَلَ لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ وَالْمُنْخِنِقَةَ وَالْمَوْفُودَةَ وَالْمُتَرَدِّبَةَ وَالنَّطِيحَةَ وَمَا أَكَلَ السَّبْعُ إِلَّا مَا ذَكَيْتُمْ وَمَا ذَبَحَ عَلَى النُّصَبِ وَأَنْ تَسْنَقِسُوا بِأَلْأَزْلَمِ ذَلِكُمْ فَسَقَ الْيَوْمَ يَيْسَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ دِينِكُمْ فَلَا تَحْشَوْهُمْ وَاخْشَوْنَ الْيَوْمَ أَكْمَلْتُ لَكُمْ دِينَكُمْ وَأَتَمَمْتُ عَلَيْكُمْ نِعْمَتِي وَرَضِيتُ لَكُمُ الْإِسْلَامَ دِينًا فَمَنْ اضْطُرَّ فِي مَخْصَصَةٍ غَيْرِ مُتَجَانِفٍ لِإِثْمٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣﴾

يَسْأَلُونَكَ مَاذَا أَحَلَّ لَهُمْ قُلْ أَحَلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَمَا عَلَّمْتُمُ مِنَ الْجَوَارِحِ مُكَلِّبِينَ تُعَلِّمُونَهُنَّ مِمَّا عَمَلَكُمْ اللَّهُ فَكَلُوا مِمَّا أَمْسَكْنَ عَلَيْكُمْ وَادْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ عَلَيْهِ وَأَنْقُوا اللَّهُ إِنْ اللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٤﴾ الْيَوْمَ أَحَلَّ لَكُمْ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حَلَّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حَلَّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِكُمْ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أُجُورَهُنَّ مُحْصِنِينَ غَيْرِ مُسَفِّحِينَ وَلَا مُتَّخِذِي أَخْدَانٍ وَمَنْ يَكْفُرْ بِالْآيَاتِ فَقَدْ حَبِطَ عَمَلُهُ وَهُوَ فِي الْآخِرَةِ مِنَ الْخَسِرِينَ ﴿٥﴾

۳- مردار، خون، گوشت خوک^(۱) و آنچه [به هنگام ذبح] نام غیر خدا بر آن برده شده [و برای رضایت و خوشآمد طاغوتها و غیره قربانی شده باشد] و حیوانی که خفه شده و یا با زدن از پای درآمده و بر اثر سقوط یا ضرب شاخ [حیوانی دیگر] کشته شده و باقیمانده صید درندگان بر شما حرام شده است، مگر اینکه [پیش از مردن] ذبح کرده باشید؛ و [نیز] آنچه در برابر بتها قربانی شوند و تقسیم گوشت حیوان [به حکم قرعه؛ اینها همه انحراف از فرمان خدا] است؛ اما هر که در شرایط گرسنگی بدون قصد گناه، ناگزیر از خوردن آنها [گردد، مسئله‌ای نیست که] خدا آمرزگاری است مهربان؛ امروز انکارورزان از [براندازی] دین شما نومید شدند، پس از آنها نترسید و از [نافرمانی] من بترسید؛ امروز دین شما را به کمال رساندم و نعمت خویش را بر شما تمام کردم و تسلیم [در قبال خدا] را^(۲) به عنوان دین برای شما انتخاب کردم^(۳).

۴- از تو می‌پرسند چه چیزهایی بر آنها حلال شده است؟ بگو: نعمتهای پاکیزه بر شما حلال است، و [نیز] دستاورد سگان شکاری که مورد تعلیمشان قرار داده‌اید؛ [زیرا] هنری که خدا به شما آموخته است به سگان آموزش می‌دهید؛ پس، از شکاری که برای شما گرفته‌اند بخورید و نام خدا را بر آن یاد کنید^(۴) و از خدا پروا کنید، که خدا سریع الحساب است.

۵- امروز نعمتهای پاکیزه بر شما حلال شد؛ و غذا [و ذبایح] اهل کتاب بر شما و غذا [و ذبایح] شما بر آنها حلال است^(۵) و [نیز نکاح] زنان پارسای مؤمن و زنان پارسایی که قبل از شما اهل کتاب بودند [بر شما حلال است]، در صورتی که مهرشان^(۶) را پیردازید، در حالی که خود پاکدامن باشید نه بی‌عفت، و نه اینکه [در نهان] دوست بگیرید؛ و هر که [ضرورت] ایمان را انکار کند، تلاشش بر باد رفته است و در آخرت در شمار زیانکاران خواهد بود.

۱- به زیر نویس اول آیه ۱۷۳ بقره (۲) توجه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، با آیه ۱۳۱ بقره (۲) مقایسه فرمایید.

۳- برحسب ترتیب نزول، این آیه آخرین آیه قرآن است (شادروان دهلوی)؛ والله اعلم.

۴- دستور ذکر نام خدا در موارد ذبح یا شکار، خاص مسلمانان نیست و به پیروان سایر مذاهب نیز داده شده است؛ با آیه ۳۴ حج (۲۲) مقایسه فرمایید.

۵- شیخ المفسرین طبرسی در تفسیر خود ذیل این آیه گفته است: «به نظر اکثر مفسران و فقها منظور از طعام، ذبیحه اهل کتاب است» طبرسی در عین حال در دنباله کلام خود اضافه می‌کند: «برخی هم گفته‌اند مقصود حیوانات است» در این مورد باید توجه داشته باشیم که حیوانات اهل کتاب، مسئله و ابهامی نبوده است که قرآن بخواهد آنرا روشن کند. آنچه از آغاز مشکل روز بوده، مسئله ذبایح اهل کتاب بوده که قرآن به آن اشاره و آنرا روشن کرده است. شیخ طوسی و ابوالفتوح رازی نیز در تفسیرهای خود هر دو قول را محتمل می‌دانند؛ ولی محمد جواد مغنیه در تفسیر الکاشف قایل به حلیت ذبایح اهل کتاب است. ضمناً در آیات قرآن «طعام» در مود غذای گوشتی نیز به کار رفته است؛ به آیه ۹۶ مائده (۵) توجه فرمایید این کلمه در قرآن حدود ۲۰ مورد بکار رفته که در تمامی موارد به معنی مطلق خوراک آمده است؛ منجمله آیات ۶۱ و ۱۸۴ بقره (۲)، ۹۳ آل عمران (۳)، ۷۵ و ۹۵ مائده (۵)، ۳۷ یوسف (۱۲) و غیره؛ دلیل قاطع دیگر در این مورد آیه ۳۴ حج (۲۲) است. برای توضیحات جامع‌تر و محققانه‌تر به رساله آیت‌الله محمد ابراهیم جناتی در نشریه کیهان اندیشه شماره ۶۵ (فروردین و اردیبهشت ۷۵) و نیز مقاله استاد بهاء‌الدین خرمشاهی در روزنامه اطلاعات شماره ۲۱۰۱۳ مورخ ۲۵ اسفند ۷۵ صفحه معارف اسلامی مراجعه فرمایید؛ والله اعلم.

۶- واژه «اجور» در آیه به معنی «مهریه» است؛ با آیه ۵۰ احزاب (۳۳) مقایسه فرمایید.

۶- ای مؤمنان، چون به [عزم] نماز برخیزید، چهره و دستهای خود را تا مرفق شستشو دهید و سرها را مسح کنید و پاها را تا دو قوزک پا [بشوید]؛^(۱) و اگر در حال جنابت هستید غسل کنید؛ و اگر بیمار یا در سفر بودید یا یکی از شما از آبریزگاه آمد و یا با زنان آمیزش داشتید و به آب دسترسی نداشتید، بر خاک پاکی تیمم کنید و از آن به چهره‌ها و دست‌ها بکشید؛ خدا بر آن نیست که شما را در تنگنا قرار دهد، بلکه می‌خواهد پاکتان سازد و نعمت خویش را بر شما تمام کند، بسا که سپاسگزاری کنید.

۷- نعمت خدای را بر خود و پیمان [فطری] که شما را بدان ملزم ساخت - به هنگامی که گفتید: شنیدیم و اطاعت کردیم - به یاد آورید^(۲) و از خدا پروا کنید، که خدا به راز دلها داناست.

۸- ای مؤمنان، همواره برای خدا ایستاده باشید و به عدالت گواهی دهید و دشمنی با گروهی [از مردم] به بی‌عدالتی و ادارتان نکنند؛ عدالت ورزید، که به تقوا نزدیکتر است و از خدا پروا کنید، که او به آنچه می‌کنید آگاه است.

۹- خدا به مؤمنان نیکوکار وعده آمرزش و پاداشی بزرگ داده است.

يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا قُمْتُمْ إِلَى الصَّلَاةِ فَاغْسِلُوا
وُجُوهَكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ إِلَى الْمَرَافِقِ وَامْسَحُوا بِرُءُوسِكُمْ
وَأَرْجُلَكُمْ إِلَى الْكَعْبَيْنِ وَإِنْ كُنْتُمْ جُنُبًا فَاطَّهَّرُوا
وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَوْ عَلَىٰ سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ
أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا
فَأَمْسَحُوا بِوُجُوهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ مِنْهُ مَا يُرِيدُ اللَّهُ
لِيَجْعَلَ عَلَيْكُمْ مِّنْ حَرَجٍ وَلَٰكِنْ يُرِيدُ لِيُطَهِّرَكُمْ
وَلِيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦﴾
وَأَذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَمِيثَاقَهُ الَّذِي وَاثَقَكُمْ
بِهِ إِذْ قُلْتُمْ سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ
الصُّدُورِ ﴿٧﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا كُونُوا قَوَّامِينَ لِلَّهِ
شُهَدَاءَ بِالْقِسْطِ وَلَا يَجْرِمَنَّكُمْ شَتَانُ قَوْمٍ عَلَىٰ
أَلَّا تَعْدِلُوا أَعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَىٰ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ
اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا
وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٩﴾

۱- «ارجلکم» به کسر لام نیز قرائت شده و در آن صورت این کلمه عطف بر «رئوسکم» و مشمول مسح کشیدن می‌شود، ولی بنا بر قرائت فتح لام، عطف بر «ایدیکم» خواهد شد. بعضی از مفسران گفته‌اند «ارجلکم» از آن جهت به فتح لام قرائت شده که عطف بر محل «برئوسکم» است که نصب می‌باشد. شیخ المفسرین طبرسی در این مورد ذیل این آیه در مجمع البیان بررسی جامعی کرده و ضمن نقل اقوال فقها و مفسران، توضیحات مفیدی داده است؛ والله اعلم.
۲- به آیه ۱۷۲ اعراف (۷) توجه فرمایید.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ
 الْجَحِيمِ ﴿١٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَذْكُرُوا نِعْمَتَ
 اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هُمْ قَوْمٌ أَن يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ
 فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ ۖ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ
 الْمُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾ ۞ وَلَقَدْ أَخَذَ اللَّهُ مِيثَاقَ بَنِي
 إِسْرَائِيلَ وَبَعَثْنَا مِنْهُمُ اثْنَيْ عَشَرَ نَقِيبًا وَقَالَ اللَّهُ
 إِنِّي مَعَكُمْ لَئِن أَقَمْتُمُ الصَّلَاةَ وَءَاتَيْتُمُ الزَّكَاةَ
 وَءَامَنْتُمْ بِرُسُلِي وَعَزَّرْتُمُوهُمْ وَأَقْرَضْتُمُ اللَّهَ قَرْضًا
 حَسَنًا لَأُكَفِّرَنَّ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَلَأُدْخِلَنَّكُمْ
 جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ فَمَن كَفَرَ بَعْدَ
 ذَٰلِكَ مِنكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١٢﴾ فِيمَا
 نَقَضْتُمْ مِيثَاقَهُمْ لَعَنَّاهُمْ وَجَعَلْنَا قُلُوبَهُمْ قَلْسِيَةً
 يَحْرِفُونَ ﴿١٣﴾ أَلَمْ يَكُفِّرُوا عَنْ مَوَاضِعِهِ ۖ وَنَسُوا حَظًّا مِمَّا
 ذُكِّرُوا بِهِ ۗ وَلَا تَزَالُ تَطَّلِعُ عَلَى خَائِنَةٍ مِنْهُمْ إِلَّا قَلِيلًا مِنْهُمْ
 فَأَعْفُ عَنْهُمْ وَأَصْفَحْ ۗ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤﴾

۱۰- و کسانی که انکار ورزیدند و آیات ما را دروغ شمردند، دوزخی اند.

۱۱- ای مؤمنان، نعمت خدای را بر خود به یاد آورید، آنگاه که گروهی می خواستند بر شما دست یابند و خدا دست آنها را از [آزار] شما بازداشت^(۱). از خدا پروا کنید؛ و مؤمنان باید تنها بر خدا توکل کنند.

۱۲- خدا از دودمان یعقوب پیمان گرفت و از میان آنها دوازده سالار [برای دودمانهای دوازده گانه]^(۲) برانگیخت؛ و اعلام داشت که: من با شما هستم؛ اگر به نماز ایستید و زکات بپردازید و به پیامبران من باور آورید و یاریشان کنید و [با کمک به نیازمندان] به خدا وام نیکو^(۳) دهید، قطعاً بدیهای شما را می زدایم^(۴) و شما را به باغهایی از بهشت درآورم که نهرها در دامن آن جاری است؛ پس هر که بعد از این پیام راه انکار پوید، راه درست را گم کرده است.

۱۳- آنگاه به خاطر پیمان شکنیشان، آنان را نفرین کردیم و دلهاشان را سخت گرداندیم؛ کلمات [کتاب] را از مفهوم اصلی اش تعریف می کنند و بخشی از آنچه متذکر شده بودند، به فراموشی سپردند؛ و پیوسته بر خیانتی از آنها آگاه می شوی، مگر عده قلیلی از آنها؛ پس از آنها در گذر و چشم ببوش، که خدا نیکوکاران را دوست می دارد.

۱- در مورد اینکه این موضوع مربوط به چه موقعی است، مفسران نظرهای مختلفی داده اند و صحیح ترین قول این است که کفار قریش در حدیبیه از جنگ باز ایستادند، با آنکه قصد جنگ داشتند؛ والله اعلم.

۲- به زیر نویس آیه ۱۳۶ بقره (۲) توجه فرمایید.

۳- از آنجا که هر گونه انفاق در راه کمک به بندگان خدا، با توجه به آیات ۲۴۵ بقره (۲) و ۱۶۰ انعام (۶) نتیجه قهری اش پاداش بزرگتری در پیشگاه خداست، این انفاقها به مثابه وامی به خداست که باز پرداخت بیشتری دارد؛ لذا «وام نیکو» نامیده شده است.

۴- منظور گناهان صغیره است، به آیه ۳۱ نساء (۴) توجه فرمایید.

۱۴- از مدعیان مسیحیت [نیز] پیمان گرفتیم و آنها هم بخشی از آنچه متذکر شده بودند، به فراموشی سپردند، لذا تا روز رستاخیز میانشان دشمنی و کینه ایجاد کردیم^(۱)؛ و خدا آنها را از [نتیجه] اعمالشان آگاه خواهد ساخت^(۲).

۱۵- ای اهل کتاب، پیامبر ما به سراغ شما آمده است، در حالی که بسیاری از حقایق کتاب [خدا] را که پنهان می داشتید^(۳)، برای شما بروشنی بیان می کند و از بسیاری [احکام دشوار] درمی گذرد؛ براستی نور و کتابی روشنگر از جانب خدا نزد شما آمده است؛

۱۶- [کتابی که] خدا در پرتو آن هر که را پیرو خشنودی او باشد، به راههای نجات هدایت نماید و طبق قانونمندی خویش از تاریکیها به روشنایی رهسپار گرداند و به راه راست هدایت نماید.

۱۷- براستی آنان که گفتند: خدا همان مسیح فرزند مریم است^(۴)، به راه کفر و انکار رفته اند؛ بگو: اگر خدا به هلاکت مسیح فرزند مریم و مادرش و همه اهل زمین اراده نماید، چه کسی در برابر خدا اختیاری دارد [که مانع شود]؟ فرمانروایی آسمانها و زمین و مابین آنها خاص خداست؛ هر چه اراده کند می آفریند؛ و خدا بر هر کاری تواناست.

وَمِنَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرِيُّ أَخَذْنَا مِنْهُمُ
فَنَسُوا حَظًّا مِمَّا ذُكِّرُوا بِهِ فَأَغْرَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ
وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَسَوْفَ يُنَبِّئُهُمُ اللَّهُ
بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١٤﴾ يٰٓأَهْلَ الْكِتَابِ
قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيرًا مِّمَّا
كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتَابِ وَيَعْفُو عَنْ
كَثِيرٍ قَدْ جَاءَكُمْ مِنَ اللَّهِ نُورٌ وَكِتَابٌ
مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ
سُبُلَ السَّلَامِ وَيُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى
النُّورِ بِإِذْنِهِ وَيَهْدِيهِمْ إِلَى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ
﴿١٦﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ
ابْنُ مَرْيَمَ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ
أَنْ يُهْلِكَ الْمَسِيحَ ابْنَ مَرْيَمَ وَأُمَّهُ وَوَمَنْ فِي
الْأَرْضِ جَمِيعًا وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
وَمَا بَيْنَهُمَا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾

۱- عبارت اخیر، در مورد یهودیان نیز در آیه ۶۴ مائده (همین سوره) آمده است.

۲- به آیه ۲۲ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۳- بخشهایی از کتاب که مخفی کرده بودند، همان آیات مربوط به نبوت پیامبر اسلام است؛ به آیات ۱۴۶ بقره (۲) و ۱۵۷ اعراف (۷) و ۲۹ فتح (۴۸) توجه فرمایید.

۴- یکی از موارد سه گانه ای است که در آیه ۷۳ مائده (همین سوره) آمده است.

وَقَالَتِ الْيَهُودُ وَالنَّصَارَىٰ نَحْنُ أَبْنَاءُ اللَّهِ وَأَحِبُّهُ قُلْ فَلِمَ يُعَذِّبُكُمْ بِذُنُوبِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بَشَرٌ مِّمَّنْ خَلَقَ يَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ قَدْ جَاءَكُمْ رَسُولُنَا يُبَيِّنُ لَكُمْ عَلَىٰ فَتْرَةٍ مِّنَ الرَّسُلِ أَن تَقُولُوا مَا جَاءَنَا مِن بَشِيرٍ وَلَا نَذِيرٍ فَقَدْ جَاءَكُمْ بَشِيرٌ وَنَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٩﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ أَدْخَرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَعَلَ فِيكُمْ أَنْبِيَاءَ وَجَعَلَكُمْ مُلُوكًا وَءَاتَاكُمْ مَّا لَمْ يُوْتِ أَحَدًا مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٠﴾ يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتُدُّوا عَلَيَّ آدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا خَاسِرِينَ ﴿٢١﴾ قَالُوا يَا مُوسَىٰ إِن فِيهَا قَوْمٌ جَبَّارِينَ وَإِنَّا لَنَنذُرُهَا حَتَّىٰ يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِن يَخْرُجُوا مِنْهَا فَإِنَّا دَاخِلُونَ ﴿٢٢﴾ قَالَ رَجُلَانِ مِنَ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمَا ادْخُلُوا عَلَيْهِمُ الْبَابَ فَإِذَا دَخَلْتُمُوهُ فَانكَبُوا عَلَىٰ أَعْقَابِكُمْ وَعَلَىٰ اللَّهِ تَوَكَّلُوا إِن كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٢٣﴾

۱۸- یهود و مسیحیان گفتند: ما فرزندان (۱) و دوستان خداییم؛ بگو: پس چرا [خدا] شما را در برابر گناهانتان مجازات می‌کند؟ در واقع شما [هم] بشری از جمله آفریدگان او هستید؛ خدا هر که را بخواهد [و شایسته بداند] می‌بخشد و هر که را بخواهد [و سزاوار ببیند] مجازات خواهد کرد. فرمانروایی آسمانها و زمین و ما بین آنها خاص خداست و سرانجام در پیشگاه اوست.

۱۹- ای اهل کتاب، در دوران فترت پیامبران (۲)، پیامبر ما به سراغ شما آمده است، در حالی که [حقایق را] برای شما بروشنی بیان می‌کند تا نگویید که: هیچ بشارت‌دهنده و هشداردهنده‌ای بر ما مبعوث نشد؛ اینک بشارت‌دهنده و هشداردهنده به سراغ شما آمده است؛ و خدا بر هر کاری تواناست.

۲۰- [به یاد آر] هنگامی که موسی به قوم خود گفت: ای قوم من، نعمت خدای را بر خود به یاد آورید که میان شما پیامبرانی برانگیخت و [با سپری شدن دوران اسارت، افرادی از] شما را پادشاهان [خودتان] کرد و مزایایی در اختیارتان قرار داد که به هیچ‌یک از مردم جهان عنایت نکرده بود (۳).

۲۱- ای قوم من، به سرزمین مقدسی که خدا برایتان مقرر داشته است درآید و [از ترس مشکلات] به عقب بازنگردید، که زیانکار خواهید شد.

۲۲- گفتند: ای موسی، در آن سرزمین گروهی خودکامه هستند که تا بیرون نروند، هرگز به آن درنیاییم؛ و اگر بیرون رفتند، وارد خواهیم شد.

۲۳- دو تن از مردان خداترس که خدا بر آنها انعام کرده بود گفتند: شما از دروازه شهر بر آنان وارد شوید، همینکه به شهر درآید، پیروز خواهید شد؛ اگر ایمان دارید بر خدا توکل کنید [و نهراسید].

۱- در مورد عدول از قاعده املائی در کلمه «ابناء»، به زیرنویس سوم آیه ۱۴۵ بقره (۲) مراجعه فرمایید؛ این کلمه ۵ بار در قرآن آمده که یک بار آن (در همین آیه) به شکل «ابنوا» و بقیه به شکل رایج ثبت شده است.

۲- فاصله زمانی میان حضرت عیسی (ع) و پیامبر اسلام ۶۰۰ سال است و در این مدت هیچ پیامبری مبعوث نشده است؛ آیه اشاره به این دوران دارد.

۳- از جمله نجات معجزه‌آسا از اسارت فرعونیان (۴۹ و ۵۰ بقره)، غذای مخصوص (من و سلوی، ۵۷ بقره) و جاری شدن دوازده چشمه در صحرا (۶۰ بقره).

- ۲۴- [ولی آنها] گفتند: ای موسی، مادامی که آنها در آنجا هستند هرگز ما قدم به آن سرزمین نخواهیم گذاشت؛ تو و پروردگارت بروید [با آنها] بجنگید، ما همین جا نشسته ایم.
- ۲۵- [آنگاه] موسی گفت: پروردگارا، من فقط اختیار خودم و برادرم را دارم؛ میان ما و این منحرفان جدایی انداز.
- ۲۶- [خدا] گفت: آن سرزمین تا چهل سال بر آنها ممنوع گردید و [در این مدت] در بیابان سرگردان خواهند بود؛ بر این منحرفان افسوس مخور.
- ۲۷- داستان دو فرزند آدم را بدرستی برایشان بازگو که چون قربانی ای نذر کردند، از یکی پذیرفته شد و از دیگری [که پرهیزکار نبود] پذیرفته نشد^(۱)؛ [به انگیزه حسادت] گفت: تو را می کشم؛ پاسخ داد: [گناه از من نیست] خدا فقط از پرهیزکاران می پذیرد.
- ۲۸- اگر دست به کشتن من بگشایی، من به کشتن تو دست نخواهم زد، که از خدای پروردگار جهانیان ترس دارم.
- ۲۹- می خواهم به وبال گناه [قتل] من و گناه [بی پروایی سابق] خودت [که موجب عدم پذیرش قربانی شد] گرفتار آیی و دوزخی گردی؛ جزای ستمگران همین است.
- ۳۰- [هوای] نفس، کشتن برادر را در نظرش [موجه] جلوه داد و او را به قتل رساند و زیانکار شد.
- ۳۱- آنگاه خدا زاغی برانگیخت که در زمین کندوکاو می کرد، تا به وی نشان دهد که چگونه جسد برادرش را [زیر خاک] پنهان سازد؛ [قابیل با خود]^(۲) گفت: وای بر من، آیا ناتوان بودم از اینکه مثل این زاغ باشم تا جسد برادر را به خاک سپارم! آنگاه [بسختی] پشیمان شد؛

قَالُوا يَمْوَسِي اِنَّ لَنْ نَدْخُلَهَا اَبَدًا مَا دَامُوا فِيهَا فَاذْهَبْ
 اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَتِلَا اِنَّا هُنَا قَاعِدُونَ ﴿٢٤﴾ قَالَ رَبِّ
 اِنِّي لَا اَمْلِكُ اِلَّا نَفْسِي وَاخِي فَاَفَرِّقْ بَيْنَنَا وَبَيْنَ الْقَوْمِ
 الْفٰسِقِيْنَ ﴿٢٥﴾ قَالَ فَاِنَّهَا مُحَرَّمَةٌ عَلَيْهِمْ اَرْبَعِيْنَ سَنَةً
 يَتِيهُوْنَ فِي الْاَرْضِ فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْفٰسِقِيْنَ
 ﴿٢٦﴾ وَاَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَا اَبْنَيْ اٰدَمَ بِالْحَقِّ اِذْ قَرَّبَا قُرْبٰنًا
 فَتَقَبَّلَ مِنْ اَحَدِهِمَا وَاَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْاٰخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ
 قَالَ اِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللّٰهُ مِنَ الْمُتَّقِيْنَ ﴿٢٧﴾ لِيَنْبَسُطَ اِلَيْ يَدِكَ
 لِتَقْتُلَنِي مَا اَنَا بِبَاسِطٍ يَدِي اِلَيْكَ لَأَقْتُلَنَّكَ اِنِّي اَخَافُ اللّٰهَ
 رَبَّ الْعٰلَمِيْنَ ﴿٢٨﴾ اِنِّي اُرِيْدُ اَنْ تَبُوْا اَيّٰمِيْ وَاِيْمَكَ فَتَكُوْنُ
 مِنْ اَصْحٰبِ النَّارِ وَاِنَّكَ جَزَاؤُ الْظٰلِمِيْنَ ﴿٢٩﴾ فَطَوَّعَتْ
 لَهٗ نَفْسُهٗ قَتْلَ اَخِيْهِ فَقَتَلَهٗ فَاَصْبَحَ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿٣٠﴾
 فَبَعَثَ اللّٰهُ غُرَابًا يَبْحَثُ فِي الْاَرْضِ لِيُرِيَهٗ كَيْفَ يُوْرِي
 سَوَءَةَ اَخِيْهِ قَالَ يُوَيْلِيْٓ اَعْجَزْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِثْلَ هٰذَا
 الْغُرَابِ فَاُوْرِيْ سَوَءَةَ اَخِيْ فَاَصْبَحَ مِنَ النَّٰدِمِيْنَ ﴿٣١﴾

۱- در مورد کم و کیف اقدامی که کردند و اینکه چگونه روشن شد عمل یکی در پیشگاه پروردگار قبول شده و عمل دیگری قبول نشده، در قرآن هیچ توضیحی نیامده است. تورات توضیحی در این مورد داده که قابل قبول و قابل اعتماد نیست.

۲- اسامی این دو برادر در قرآن نیامده، ولی انجیل آنان را به اسامی هابیل و قابیل معرفی کرده است.

مِنْ أَجْلِ ذَلِكَ كَتَبْنَا عَلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ أَنَّهُ مَنْ قَتَلَ
 نَفْسًا بِغَيْرِ نَفْسٍ أَوْ فَسَادٍ فِي الْأَرْضِ فَكَأَنَّمَا قَتَلَ
 النَّاسَ جَمِيعًا وَمَنْ أَحْيَاهَا فَكَأَنَّمَا أَحْيَا النَّاسَ
 جَمِيعًا وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولُنَا بِالْبَيِّنَاتِ ثُمَّ إِنَّ كَثِيرًا
 مِنْهُمْ بَعَدَ ذَلِكَ فِي الْأَرْضِ لَمُسْرِفُونَ ﴿٣٢﴾ إِنَّمَا
 جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ
 فَسَادًا أَن يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ
 وَأَرْجُلُهُمْ مِنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ
 لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ
 ﴿٣٣﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِنْ قَبْلِ أَن تَقْدُرُوا عَلَيْهِمْ فَأَعْلَمُوا
 أَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٤﴾ يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا
 اتَّقُوا اللَّهَ وَابْتَغُوا إِلَيْهِ الْوَسِيلَةَ وَجَاهِدُوا فِي سَبِيلِهِ
 لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوَآتَتْ
 لَهُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ
 عَذَابِ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَا تُقْبَلُ مِنْهُمْ وَهُمْ عَذَابُ أَلِيمٌ ﴿٣٦﴾

۳۲- به خاطر [پیشگیری از نظایر] این [جنایت] بود که بر
 دودمان یعقوب مقرر داشتیم که هر که دیگری را بدون
 داشتن حق قصاص و نه به خاطر تبهکاری او بر روی زمین
 به قتل رساند، گویی همه مردم را کشته است؛ و هر که سبب
 [ادامه] زندگانی کسی شد، گویی همه مردم را حیات
 بخشیده است؛ پیامبران ما نشانه‌های روشن برای دودمان
 یعقوب آوردند، با وجود این بسیاری از آنها در سرزمین
 [خویش] به زیاده‌روی دست زدند.

۳۳- کیفر آنها که با خدا و پیامبرش می‌جنگند و [با سلب
 امنیت] در سرزمین [خود] به تبهکاری می‌کوشند، آن است
 که [بسته به میزان جرم] کشته شده یا به دار آویخته شوند یا
 [بخشی از] یک دست و یک پای آنان را^(۱) در جهت مخالف
 ببرند و یا از آن سرزمین تبعید گردند؛ این رسوایی آنها در
 دنیاست و در آخرت نیز عذابی بزرگ خواهند داشت؛

۳۴- مگر کسانی که قبل از آنکه دستگیرشان کنید، توبه کنند؛ و
 بدانید که خدا آمرزگاری است مهربان.

۳۵- ای مؤمنان، از خدا پروا کنید و به او تقرب جوید و در
 راهش جهاد کنید، بسا که رستگار شوید.

۳۶- اگر دو برابر آنچه در زمین است در اختیار انکارورزان
 باشد تا همه را برای نجات خود از عذاب روز رستاخیز فدا
 کنند، از آنها پذیرفته نخواهد شد و عذابی دردناک [در
 انتظار] دارند^(۲).

۱- برای توجیه افزوده، با آیه ۳۱ یوسف (۱۲) مقایسه فرمایید.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۹۱ آل عمران (۳)، ۱۸ رعد (۱۳)، ۴۷ زمر (۳۹)، ۱۵ حدید (۵۷) و ۱۱-۱۴ معارج (۷۰) آمده است.

۳۷- همواره می‌خواهند از آتش خارج شوند، و [الی] خارج شدنی از آن نیستند و عذابی پاینده دارند^(۱).

۳۸- [بخشی از] دست مرد یا زن سارق را به سزای عملشان ببرید^(۲)، به عنوان عقوبتی از جانب خدا؛ و خدا فرادست و فرزانه است.

۳۹- و هر که پس از کردار نابجا [و ارتکاب سرقت] توبه نموده و به اصلاح [خود] پردازد، خدا [به رحمت خویش] بر او بازمی‌گردد، که خدا آمرزگاری است مهربان.

۴۰- مگر نمی‌دانی که خداست که فرمانروایی آسمانها و زمین خاص اوست؟ هر که را بخواهد [و سزاوار ببیند] مجازات خواهد کرد و هر که را بخواهد [و شایسته بداند] می‌بخشد؛ و خدا بر هر کاری تواناست.

۴۱- ای پیامبر، آنها که به راه کفر و انکار می‌شتابند و به لفظ ابراز ایمان می‌کنند و [الی] دلهاشان ناباور است، ترا اندوهگین نکنند؛ و [نیز] یهودیانی که به گفتار دروغ فراوان توجه می‌کنند و جاسوس گروهی دیگرند که [از کبر] نزد تو نیامده‌اند؛ کلمات [کتاب] را از مفهوم اصلی‌اش تحریف می‌کنند؛ [به یکدیگر] می‌گویند: اگر این [حکم تحریف‌شده] به شما عرضه شد، بپذیرید و گرنه کناره بگیرید. هر که را خدا [به علت تباهی رفتارش] به آزمایش و بلا افکند، در برابر خدا اثری برای او نخواهی داشت؛ آنها کسانی هستند

که خدا نخواسته است دلهاشان را [از لوٹ اغراض] پاک کند؛ در دنیا رسوایی و در آخرت عذابی بزرگ خواهند داشت.

يُرِيدُونَ أَنْ يُخْرِجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِمُخْرِجِينَ مِنْهَا
وَلَهُمْ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٧﴾ وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا
أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ
﴿٣٨﴾ مَن تَابَ مِن بَعْدِ ظُلْمِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّ اللَّهَ يَتُوبُ
عَلَيْهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ لَهُ مُلْكُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَيَغْفِرُ لِمَن يَشَاءُ
وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٠﴾ يَتَأَيَّاهَا الرَّسُولُ
لَا يَحْزَنُكَ الَّذِينَ يُسْكِرُونَ فِي الْكُفْرِ مِنَ الَّذِينَ
قَالُوا آمَنَّا بِأَفْوَاهِهِمْ وَلَمْ تُؤْمِنْ قُلُوبُهُمْ وَمِنَ الَّذِينَ
هَادُوا وَسَمِعُونَ لِلْكَذِبِ سَمْعُونَ لِقَوْمٍ
آخَرِينَ لَمْ يَأْتُواكَ بِمُحَرِّقُونَ الْكَلِمَ مِنْ بَعْدِ مَوَاضِعِهِ
يَقُولُونَ إِنْ أُوْتِينَا هَذَا فَخُذُوهُ وَإِن لَّمْ تُؤْتُوهُ فَأَحْذَرُوا
وَمَن يُرِدِ اللَّهُ فِتْنَتَهُ فَلَن تَمْلِكَ لَهُ مِنَ اللَّهِ شَيْعًا
أُولَٰئِكَ الَّذِينَ لَمْ يُرِدِ اللَّهُ أَن يُطَهِّرْ قُلُوبَهُمْ فِي
الدُّنْيَا حَزَىٰ وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٤١﴾

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۲۲ حج (۲۲) و ۱۰۷ و ۱۰۸ مؤمنون (۲۳) آمده است.

۲- برای توجیه افزوده، با آیه ۳۱ یوسف (۱۲) مقایسه فرمایید.

سَمَّعُونَ لِلْكَذِبِ أَكَلُونَ لِلسُّحْتِ فَإِنْ جَاءُوكَ
فَأَحْكُمْ بَيْنَهُمْ أَوْ أَعْرَضْ عَنْهُمْ وَإِنْ تُعْرَضْ عَنْهُمْ فَلَنْ
يَضُرُّوكَ شَيْئًا وَإِنْ حَكَمْتَ فَأَحْكُمْ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ
إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٤٢﴾ وَكَيْفَ يُحْكِمُوكَ وَعِنْدَهُمُ
التَّوْرَةُ فِيهَا حُكْمُ اللَّهِ ثُمَّ تَوَلَّوْا مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ
وَمَا أَوْلَيْتُكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٣﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَا التَّوْرَةَ فِيهَا
هُدًى وَنُورٌ يُحْكَمُ بِهَا النَّبِيُّونَ الَّذِينَ أَسْلَمُوا لِلَّذِينَ
هَادُوا وَالرَّبَّيْنِيُّونَ وَالْأَحْبَارُ بِمَا اسْتُحْفِظُوا مِنْ كِتَابِ
اللَّهِ وَكَانُوا عَلَيْهِ شُهَدَاءَ فَلَا تَخْشَوُا النَّكَاسَ
وَأَخْشَوْنَ وَلَا تُشْتَرُوا بِبَآئِنِي ثَمَنًا قَلِيلًا وَمَنْ لَمْ يَحْكَمْ
بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٤٤﴾ وَكُنَّا عَلَيْهِمْ
فِيهَا أَنْ النَّفْسَ بِالنَّفْسِ وَالْعَيْنَ بِالْعَيْنِ وَالْأَنْفَ
بِالْأَنْفِ وَالْأُذُنَ بِالْأُذُنِ وَالسِّنَّ بِالسِّنِّ وَالْجُرُوحَ
قِصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ وَمَنْ
لَمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٤٥﴾

۴۲- به گفتار دروغ، فراوان توجه می‌کنند و مال حرام را می‌بلعند؛ اگر نزد تو آیند، درباره آنها داوری کن یا از آنها روی بگردان؛ و اگر از آنها رویگردان شدی، زبانی به تو نخواهند رساند؛ و [الی] اگر داوری کردی، به عدالت داوری کن، که خدا عادلان را دوست دارد.

۴۳- چگونه تو را به حکمیت انتخاب می‌کنند در حالی که تورات در اختیار آنهاست و حکم خدا در آن [مذکور] است؟ آنگاه با وجود این از آن روی برمی‌تابند؛ [چون] ایمان ندارند.

۴۴- تورات را که حاوی هدایت و نور است نازل کردیم، که پیامبران [پس از موسی] که تسلیم [حکم خدا] بودند و نیز الهیون و علمای مذهبی که به حفظ کتاب خدا مأمور بودند، طبق آن بین یهودیان داوری می‌نمودند و بر [اصالت] آن گواه بودند؛ شما هم [به هنگام داوری] از مردم نترسید، تنها از من بترسید و آیات مرا به بهایی ناچیز نفروشید؛ و آنان که طبق آیاتی که خدا نازل کرده است داوری نکنند، انکارورزند.

۴۵- در تورات بر یهودیان مقرر داشتیم که نفس [را] در برابر نفس [قصاص کنید] (۱)، چشم در برابر چشم، بینی در برابر بینی، گوش در برابر گوش و دندان در برابر دندان و هر زخمی [نیز] قصاص دارد؛ اما هر که قصاص را ببخشد، کفاره‌ای برای [گناهان] اوست؛ و آنان که طبق آیاتی که خدا نازل کرده است داوری نکنند، ستمکارند.

۱- شیخ طوسی در تفسیر «تبیان» ذیل این آیه تصریح کرده است که «این قانون تورات در اسلام نیز امضا شده است». دکتر خزائلی در کتاب «احکام قرآن» می‌گوید: «با آنکه آیه در مقام خبر از مندرجات تورات است، پایان آیه حاکی است که حکم آن در شرع اسلام تثبیت شده است، زیرا صراحت دارد که کسانی که به احکام منزل از جانب خدا عمل نکنند، ستمکارند». شادروان خزائلی پس از نقل آیه مشابه در تورات اضافه می‌کند: «حکم عفو و صدقه در این مورد، در تورات نیامده و قرآن آنرا اضافه و تکمیل کرده و این دلیلی است بر امضای آن در قرآن». محمد جواد مغنیه در جلد سوم تفسیر الکاشف ذیل آیه گفته است: «حکم النفس بالنفس الخ» از احکامی است که در تورات نازل شده و شریعت اسلامی آنرا نسخ نکرده است. لازم به ذکر است که این قانون، مربوط به مواردی است که قتل در داخل یک نظام اتفاق می‌افتد، به عبارت دیگر، قاتل و مقتول، هر دو تحت نفوذ یک نظام قرار دارند، و از مقوله آیه ۱۷۸ بقره (۲) که مربوط به موارد قتل میان دو نظام است، نیست؛ والله اعلم.

۴۶- از پی پیامبران پیشین، عیسی فرزند مریم را فرستادیم که تورات کتاب پیشین را تصدیق می‌کرد و انجیل را به او دادیم که حاوی هدایت و نور بود، در حالی که تصدیق‌کننده تورات کتاب پیشین بود و راهنما و اندرزی برای پرهیزکاران.

۴۷- پیروان انجیل باید طبق مندرجات آن که خدا نازل کرده است، داوری کنند؛ و آنان که طبق آیاتی که خدا نازل کرده است داوری نکنند، منحرف‌اند.

۴۸- قرآن را بحق بر تو نازل کردیم که کتب پیشین را تصدیق می‌کند و نگاهبان آنهاست^(۱)، پس طبق آنچه خدا نازل کرده است میان آنها داوری کن و [با غفلت] از آیات حقی که بر تو آمده است هوسهایشان را پیروی مکن؛ برای هر گروه از شما آیین و روشی مقرر کردیم؛ و اگر خدا می‌خواست شما را امتی واحد [و موحد] قرار می‌داد^(۲)، ولی می‌خواهد در مورد موهبت اختیار که به شما داده است^(۳)، شما را آزمایش کند، از این رو در نیکویی‌ها [بر یکدیگر] سبقت گیرید، که بازگشت همه شما به پیشگاه خداست و در موارد اختلافان [داوری] و شما را آگاه می‌سازد.

۴۹- و [فرمان دادیم] که طبق آنچه خدا نازل کرده است میان آنان داوری کن و هوسهایشان را پیروی مکن و برحذر باش از اینکه از پاره‌ای احکام که خدا بر تو نازل کرده است غافلت کنند؛ و اگر [از داوری تو] روی برتافتند، آگاه باش که خدا می‌خواهد آنها را به [عقوبت] پاره‌ای از گناهانشان گرفتار

سازد؛ و براستی بسیاری از مردم منحرفند.

۵۰- آیا داوری [دوران] جاهلیت را [از تو] می‌خواهند؟! برای اهل یقین داوری چه کسی بهتر از خداست؟

وَقَفَيْنَا عَلَىٰ آثَرِهِمْ بَعِيسَىٰ ابْنِ مَرْيَمَ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ ۗ وَءَاتَيْنَاهُ الْإِنجِيلَ فِيهِ هُدًى وَنُورٌ وَمُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ التَّوْرَةِ وَهُدًى وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٦﴾ وَلِيَحْكُمَ أَهْلُ الْإِنجِيلِ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فِيهِ ۗ وَمَن لَّمْ يَحْكَمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفٰسِقُونَ ﴿٤٧﴾ وَأَنزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ ۗ فَاحْكُم بَيْنَهُم بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمِنْهَاجًا ۗ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا ءَاتٰكُمْ ۗ فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ ۗ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾ وَأِن أَحْكَم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَاحْذَرْهُمْ أَن يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ ۗ فَإِن تَوَلَّوْا فَاعْلَم أَنَّمَا يُدِئُ اللَّهُ أَن يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ ۗ وَإِن كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ لَفٰسِقُونَ ﴿٤٩﴾ أَفَحَكْمَ الْجَهْلِيَّةِ يَبْعُونَ وَمِن أَحْسَن مِّنَ اللَّهِ حَكْمًا لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٥٠﴾

۱- منظور این است که موارد تحریف را از غیر تحریف مشخص می‌سازد.

۲- برای روشن تر شدن و توجیه افزوده، به آیه ۹ نحل (۱۶) توجه فرمایید؛ در مورد توجیه افزوده، به آیات ۹۹ یونس (۱۰) و ۱۳ سجده (۳۲) هم توجه فرمایید.
۳- برای توجیه کلمه «اختیار» که به جای موصول در عبارت «فِي مَا ءَاتٰكُمْ» قرار داده‌ایم، به موضوع آزمایش و نیز دستور سبقت گرفتن در نیکویی‌ها که در آیه آمده است توجه فرمایید. بدیهی آزمایش هر کس به دلیل اختیار اوست برای انتخاب راه نیک و بد؛ به قسمت‌های قبل و بعد این عبارت در آیه مورد بحث و نیز به آیه انسان (۷۶) هم توجه فرمایید.

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الْيَهُودَ وَالنَّصْرَىٰ أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنْكُمْ فَإِنَّهُ مِنْهُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ﴾ ﴿٥١﴾ فَتَرَى الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يُسْرِعُونَ فِيهِمْ يَقُولُونَ نَخْشَىٰ أَنْ تُصِيبَنَا دَائِرَةٌ فَعَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَ بِالْفَتْحِ أَوْ أَمْرٍ مِّنْ عِنْدِهِ فَيُصِيبَهُمْ أَوْ يَأسُرُوا فِي أَنفُسِهِمْ نَدْمِينَ ﴿٥٢﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا أَهَؤُلَاءِ الَّذِينَ أَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ إِنَّهُمْ لَمَعَكُمْ حَبِطَتِ أَعْمَالُهُمْ فَأَصْبَحُوا خَاسِرِينَ ﴿٥٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا مَنْ يَرْتَدَّ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَسَوْفَ يَأْتِي اللَّهُ بِقَوْمٍ يُحِبُّهُمْ وَيُحِبُّونَهُ أَذِلَّةٌ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ أَعِزَّةٌ عَلَى الْكَافِرِينَ يُجَاهِدُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَخَافُونَ لَوْمَةَ لَائِمٍ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٤﴾ إِنَّمَا وَلِيُّكُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ رَاكِعُونَ ﴿٥٥﴾ وَمَنْ يَتَوَلَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالَّذِينَ آمَنُوا فَإِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْغَالِبُونَ ﴿٥٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا الَّذِينَ اتَّخَذُوا دِينَكُمْ هُزُؤًا وَلَعِبًا مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِن قَبْلِكُمْ وَالْكَفَّارِ أَوْلِيَاءَ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ كُفْرَكُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٥٧﴾

۵۱- ای مؤمنان، یهودیان و مسیحیان را دوست نزدیک (و پشتیبان) خود مگیرید، [بدانید که] آنها خود پشتیبان یکدیگرند؛ و هر که از شما با آنها طرح دوستی بندد، در زمره آنهاست؛ و خدا ستمگران را هدایت نخواهد کرد.

۵۲- بیماردلان را مشاهده می‌کنی که در [دوستی] آنها شتابانند، [و] می‌گویند: از این می‌ترسیم که رویداد بدی برای ما پیش آید^(۱)؛ چه بسا خدا پیروزی یا شرایطی خاص از جانب خویش [به نفع مسلمین] پدید آرد، تا [این گروه] از اندیشه‌هایی که در دل نهان می‌داشتند [سخت] پشیمان گردند.

۵۳- [آن روز] مؤمنین خواهند گفت: آیا این [دشمنان رنگ‌باخته] همانها هستند که با سوگندهای سخت خود، به خدا سوگند یاد کردند که با شما خواهند بود؟ تلاششان بر باد رفت^(۲) و زیانکار شدند.

۵۴- ای مؤمنان، هر که از شما از دین خویش بازگردد [چه باک]، بزودی خدا گروهی را [پدید] آرد که دوستشان دارد و دوستش دارند؛ در برابر مؤمنان فروتنند و در برابر انکارورزان درشت‌رفتار؛ در راه خدا به جهاد برخیزند و از ملامت احدی ترس ندارند؛ این بخشایش خداست که به هر که خواهد ارزانی می‌دارد؛ و خدا فراخی‌بخش و داناست.

۵۵- بی‌گمان دوست شما خدا و پیامبر او و مؤمنانی هستند که به نماز می‌ایستند و با خضوع و فروتنی اتفاق می‌کنند^(۳).

۵۶- و هر که خدا و پیامبرش و مؤمنان را به دوستی برگزیند، [از گروه خداست و] براستی گروه خدا پیروز است.

۵۷- ای مؤمنان، کسانی از اهل کتاب که دین شما را به استهزا و بازیچه گرفتند، و نیز کفرورزان را به دوستی [خود] انتخاب مکنید؛ و اگر ایمان دارید از خدا پروا کنید.

۱- گفتار روشنتر و جسورانه‌تر آنان را در آیه ۱۲ احزاب (۳۳) ملاحظه فرمایید.

۲- به آیه ۲۳ فرقان (۲۵) و نیز به مثالهایی در این زمینه در آیات ۱۸ ابراهیم (۱۴) و ۳۹ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۳- در این رابطه به آیات ۲۶۲-۲۶۴ بقره (۲) نیز توجه فرمایید. بعضی از مفسران و مترجمان این آیه را براساس روایت در شأن حضرت علی امیر مؤمنان علیه‌السلام می‌دانند و چنین ترجمه کرده‌اند: «آنها که در حال رکوع زکات می‌دهند»، ولی بعضی هم عقیده دارند که آن حضرت در حین نماز به چیزی جز خدا توجه نداشت؛ والله اعلم.

۵۸- و چون [مردم را] به نماز فرامی خوانید، آن را به استهزا و بازیچه گیرند؛ زیرا گروهی هستند که درک نمی کنند.

۵۹- بگو: ای اهل کتاب، آیا جز [برای] این بر ما عیب می گیرید که به خدا و کتابهایی که بر ما و قبل از آن نازل شده است، ایمان داریم و [جز برای] اینکه بیشتر شما منحرفید.

۶۰- بگو: آیا شما را [از اعمالی] آگاه سازم که از نظر جزا نزد خدا بدتر از اینهاست؟ [اعمال] آنان که خدا نفرینشان کرده و بر آنها خشم گرفته است و برخی از آنها را [به حالت] بوزینه و خوک گردانید و نیز کسانی که [به جای خدا] طاغوتها [و امرای خودکامه] را بندگی کردند؛ آنها در جایگاهی بدترند و از راه درست گم گشته تر.

۶۱- چون نزد شما آیند، اظهار ایمان کنند و حال آنکه با همان انکار که آمدند، بازگشتند؛ و خدا از آنچه پنهان می داشتند آگاهتر است.

۶۲- بسیاری از آنها را می بینی که در گناه و تجاوز و حرامخواری می شتابند؛ برآستی رفتار زشتی دارند.

۶۳- چرا الهیون و علمای مذهبی، آنها را از گفتار گناه آلود و حرامخواریشان باز نمی دارند؟ برآستی رفتار زشتی دارند.

۶۴- یهودیان گفتند: دست خدا بسته است^(۱)! دستهایشان بسته باد که به خاطر این گفتار [ناهنجار] مورد نفرین قرار گرفتند؛ دو دست [توانای] او گشوده است، آن گونه که

بخوهد [بی دریغ] می بخشد. آیاتی که از جانب پروردگارت بر تو نازل شده است، بر طغیان و انکار بسیاری از آنها می افزاید؛ و [به کيفر آن] تا روز رستاخیز میانشان دشمنی و کینه ایجاد کردیم؛ هر گاه که آتشی برای جنگ افروختند، خدا آن را فرونشاند. پیوسته در سرزمین [خود] به تبهکاری می کوشند؛ و خدا تبهکاران را دوست ندارد.

وَإِذْ أُنزِلَتْ إِلَيْنَا الْقُرْآنُ لَنُرِيَكُمْ أَنْتُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ هَلْ تَنقِمُونَ مِنَّا إِلَّا أَنْ أَمَنَا بِاللَّهِ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْنَا وَمَا أُنزِلَ مِن قَبْلُ وَإِنَّا أَكْثَرُكُمْ فَسِقُونَ ﴿٥٩﴾ قُلْ هَلْ أُنبِئُكُمْ بِشَرِّ مِّنْ ذَلِكَ مَثُوبَةً عِنْدَ اللَّهِ مَن لَعَنَهُ اللَّهُ وَغَضِبَ عَلَيْهِ وَجَعَلَ مِنْهُمْ الْقِرَدَةَ وَالْخَنَازِيرَ وَعَبَدَ الطَّاغُوتَ أُولَئِكَ شَرٌّ مَّكَانًا وَأَضَلُّ عَن سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٦٠﴾ وَإِذْ جَاءُوكُم قَالُوا آمَنَّا وَقَدْ دَخَلُوا بِالْكَفْرِ وَهُمْ قَدْ خَرَجُوا بِهِ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا كَانُوا يَكْتُمُونَ ﴿٦١﴾ وَتَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ يُسْرِعُونَ فِي الْأَيْمَةِ وَالْعُدْوَانِ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتِ لَيْسَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٢﴾ لَوْلَا يَنْهَاهُمُ الرَّبُّونَ وَالْأَحْبَارُ عَنْ قَوْلِهِمُ الْإِثْمَ وَأَكْلِهِمُ السُّحْتِ لَيْسَ مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿٦٣﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ يَدُ اللَّهِ مَغْلُولَةٌ غُلَّتْ أَيْدِيهِمْ وَلِعِنُوا بِمَا قَالُوا لُبًّا يَدَاهُ مَبْسُوطَتَانِ يُنفِقُ كَيْفَ يَشَاءُ وَلِيَزِيدَنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا وَالْقَيْنَا بَيْنَهُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ كُلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٦٤﴾

۱- اشاره نیش دار یهودیان به موضوع آیات ۱۱ حدید (۵۷) و ۱۷ تغابن (۶۴) است.

۶۵- اگر اهل کتاب ایمان می‌آوردند و پرهیزکار می‌شدند، بدبهايشان را می‌زدودیم^(۱) و به باغهای بهشت سرشار از نعمت واردشان می‌کردیم^(۲).

۶۶- اگر آنها به تورات و انجیل و هر آنچه از جانب پروردگارش نازل شده است، عمل می‌کردند، از نعمتهای آسمان و زمین برخوردار می‌شدند؛ برخی از آنها گروهی میانه‌رو هستند؛ و بسیاری [دیگر] رفتار زشتی دارند.

۶۷- ای پیامبر، آنچه از [جانب] پروردگارت بر تو نازل شده است ابلاغ کن؛ در غیر این صورت، رسالتش را انجام نداده‌ای. خدا تو را از [گزند] مردم حفظ خواهد کرد؛ که خدا انکارورزان را هدایت نخواهد کرد.

۶۸- بگو: ای اهل کتاب، هیچ ارزشی [نزد خدا] نخواهید داشت، مگر اینکه به تورات و انجیل و هر آنچه از جانب پروردگارتان نازل شده است، عمل کنید؛ ولی آیتی که از جانب پروردگارت بر تو نازل شده است، بر طغیان و انکار بسیاری از آنها می‌افزاید؛ پس بر [احوال] این انکارورزان افسوس مخور.

۶۹- [از میان] کسانی که [به آیین اسلام] ایمان آورده‌اند و نیز یهودیان و صابئان^(۳) و مسیحیان، آنان که به خدا و روز واپسین باور دارند و به شایستگی عمل کنند، ترس و اندوهی نخواهند داشت^(۴).

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْكِتَابِ آمَنُوا وَاتَّقَوْا لَكَفَّرْنَا عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَلَأَدْخَلْنَا لَهُمْ جَنَّاتٍ النَّعِيمِ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ أَقَامُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِمْ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَكَلُوا مِنْ فَوْقِهِمْ وَمِنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ مِنْهُمْ أُمَّةٌ مُّقْتَصِدَةٌ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ سَاءٌ مَا يَعْمَلُونَ ﴿٦٦﴾ ﴿٦٦﴾ يَا أَيُّهَا الرَّسُولُ بَلِّغْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ وَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَمَا بَلَّغْتَ رِسَالَتَهُ وَاللَّهُ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٦٧﴾ قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَسْتُمْ عَلَى شَيْءٍ حَتَّى تُقِيمُوا التَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلِيُزِيدَكُمْ كَثِيرًا مِنْهُمْ مَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ طُغْيَانًا وَكُفْرًا فَلَا تَأْسَ عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّادِقِينَ وَالنَّصَرَىٰ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٩﴾ لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَارْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رَسُولًا قُلْنَا جَاءَ هُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَىٰ أَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ ﴿٧٠﴾

۷۰- از دودمان یعقوب پیمان گرفتیم و پیامبرانی بر آنها فرستادیم، و[الی] هر گاه پیامبری پیامی خلاف پسند نفسشان آورد، گروهی را دروغ‌پرداز شمردند و گروهی را به قتل می‌رساندند.

۱- به آیه ۳۱ نساء (۴) توجه فرمایید.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۶۹ مائده (همین سوره) آمده است.

۳- به زیرنویس آیه ۶۲ بقره (۲) رجوع فرمایید.

۴- به آیات ۱۲۷ انعام (۶) و ۲۸ رعد (۱۳) توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۲۳ طه (۲۰) آمده است.

۷۱- و بر این پندار بودند که آزمایش و عقابی نخواهد بود، در نتیجه کور و کر شدند، [آنگاه به خود آمدند و توبه کردند] خدا [نیز به رحمت خود] بر آنان بازگشت؛ باز هم بسیاری از آنها [در مقابل حقایق] کور و کر شدند؛ و خدا به آنچه می کنند بیناست.

۷۲- بی گمان کسانی که گفتند: خدا همان مسیح فرزند مریم است، کفر ورزیدند؛ با آنکه مسیح می گفت: ای دودمان یعقوب، خدای را بندگی کنید که صاحب اختیار من و شماست؛ هر که برای خدا [در قدرت] شریک قائل شود، از بهشت محروم گرداند و جایگاهش آتش است؛ و ستمگران یاوری نخواهند داشت.

۷۳- بی تردید کسانی [هم] که گفتند: خدا یکی از [عناصر] سه گانه [الوهیت] است^(۱)، کفر ورزیدند؛ هیچ معبودی جز خدای یگانه نیست. اگر از گفتار خود باز نایستند، کسانی از آنها که [مصرانه] انکار ورزیدند، به عذابی دردناک دچار خواهند شد.

۷۴- آیا به درگاه خدا بازگشت و استغفار نمی کنند؟ در حالی که خدا آمرزگاری است مهربان.

۷۵- مسیح فرزند مریم فقط پیامبری است که قبیل از او نیز پیامبران [دیگری] بوده اند؛ و مادرش نیز زنی بسیار راستگوی بود؛ هر دو غذا می خوردند؛ ببین چگونه نشانه ها

وَحَسِبُوا أَلَّا تَكُونَ فِتْنَةً فَعَمُوا وَصَمُوا ثُمَّ تَابَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ ثُمَّ عَمُوا وَصَمُوا كَثِيرٌ مِنْهُمْ وَاللَّهُ بَصِيرٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ ۗ وَقَالَ الْمَسِيحُ يَبْنِي إِسْرَائِيلَ يَعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ إِنَّهُ مِنْ يُشْرِكُ بِاللَّهِ فَقَدْ حَرَّمَ اللَّهُ عَلَيْهِ الْجَنَّةَ وَمَأْوَاهُ النَّارُ وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ أَنْصَارٍ ﴿٧٢﴾ لَقَدْ كَفَرَ الَّذِينَ قَالُوا إِنَّ اللَّهَ ثَالِثُ ثَلَاثَةٍ وَمِمَّنْ إِلَهٌ إِلَّا إِلَهٌُ وَاحِدٌ وَإِن لَّمْ يَنْتَهُوا عَمَّا يَقُولُونَ لَيَمَسَّنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٣﴾ أَفَلَا يَتُوبُونَ إِلَى اللَّهِ وَيَسْتَغْفِرُونََهُ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٧٤﴾ مَا الْمَسِيحُ ابْنُ مَرْيَمَ إِلَّا رَسُولٌ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِ الرُّسُلُ وَأُمُّهُ صِدِّيقَةٌ كَأَنَا يَأْكُلَانِ الطَّعَامَ ۗ أَنْظِرْ كَيْفَ نَبِّئْتَهُمْ الْآيَاتِ ثُمَّ أَنْظِرْ أُنْفِ يَوْفِكُونَ ﴿٧٥﴾ قُلْ أَتَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَاللَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٧٦﴾

را بر آنها بروشنی بیان می کنیم و آنها چگونه [از حق] بازگردانده می شوند!

۷۶- بگو: چرا به جای خدا چیزی را بندگی می کنید که در نفع و ضرر شما بی اثر است؟! خداست که شنوا و آگاه است.

قُلْ يَا أَهْلَ الْكِتَابِ لَا تَغْلُوا فِي دِينِكُمْ غَيْرَ الْحَقِّ
 وَلَا تَتَّبِعُوا أَهْوَاءَ قَوْمٍ قَدْ ضَلُّوا مِنْ قَبْلُ وَأَضَلُّوا
 كَثِيرًا وَضَلُّوا عَنْ سَوَاءِ السَّبِيلِ ﴿٧٧﴾ لُعِنَ الَّذِينَ
 كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى
 ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾
 كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ
 مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾ تَرَى كَثِيرًا مِنْهُمْ
 يَتَوَلَّوْنَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَبِئْسَ مَا قَدَّمَتْ لَهُمْ أَنفُسُهُمْ
 أَنْ سَخِطَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَفِي الْعَذَابِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿٨٠﴾
 وَلَوْ كَانُوا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالنَّبِيِّ وَمَا أُنزِلَ إِلَيْهِ
 مَا اتَّخَذُواهُمْ أَوْلِيَاءَ وَلَكِنَّ كَثِيرًا مِنْهُمْ فَسِقُونَ ﴿٨١﴾
 لَتَجِدَنَّ أَشَدَّ النَّاسِ عَدَاوَةً لِلَّذِينَ ءَامَنُوا الْيَهُودَ
 وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا وَلَتَجِدَنَّ أَقْرَبَهُمْ مَوَدَّةً لِلَّذِينَ
 ءَامَنُوا الَّذِينَ قَالُوا إِنَّا نَصْرُكَ ذَٰلِكَ بِأَنَّ مِنْهُمْ
 قَتِيلِينَ وَرُهْبَانًا وَأَنَّهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٨٢﴾

۷۷- بگو: ای اهل کتاب، در دین خود بناحق گزافه نگویید^(۱) و
 هوسهای گروهی را پیروی نکنید که قبلاً گمراه شدند و
 بسیاری را به گمراهی کشاندند و از راه اعتدال گم گشتند.

۷۸- انکارورزان دودمان یعقوب مورد نفرین داود و عیسی
 فرزند مریم قرار گرفتند؛ این [کیفر] به سبب نافرمانی و
 تجاوزشان بود.

۷۹- یکدیگر را از رفتار ناپسندی که مرتکب آن می شدند،
 باز نمی داشتند؛ براستی رفتار زشتی داشتند.

۸۰- بسیاری از آنها را می بینی که با انکارورزان دوستی
 می ورزند؛ [هوای] نفسشان بد نتیجه ای برای آنها پیش
 آورده که موجب خشم خدا بر آنان است و جاودانه در عذاب
 به سر برند.

۸۱- اگر به خدا و پیامبر و کتابی که بر او نازل شده است، باور
 می داشتند، انکارورزان را به دوستی نمی گرفتند، ولی
 بیشترشان منحرفند.

۸۲- یهود و مشرکان را دشمن ترین مردم نسبت به مؤمنان
 خواهی یافت، و نزدیکترین آنها را به دوستی مؤمنان،
 کسانی می یابی که گفتند مسیحی هستیم؛ زیرا برخی از آنها
 دانشمند و تارک دنیا هستند و سروری خواه نیستند؛

۸۳- و آنگاه که آیات نازل شده بر پیامبر را بشنوند، ملاحظه می‌کند که بر اثر شناخت حقیقت، دیدگان‌شان را اشک [شوق] فرامی‌گیرد [و] می‌گویند: پروردگارا، باور داریم؛ ما را در زمره گواهی دهندگان به شمار آر^(۱).

۸۴- و [گویند:] چرا به خدا و حقیقتی که به ما رسیده است، ایمان نیاوریم و امیدوار نباشیم که پروردگاران ما را همراه شایستگان [به بهشت] درآورد؟

۸۵- خدا نیز به پاداش گفتارشان آنان را به باغهایی از بهشت پاداش داد که نهرها در دامن آن جاری است و جاودانه در آن به سر برند؛ پاداش نیکوکاران همین است^(۲).

۸۶- و کسانی که انکار ورزیدند و آیات ما را دروغ شمردند، دوزخی‌اند.

۸۷- ای مؤمنان، نعمتهای پاکیزه‌ای که خدا بر شما حلال کرده است، حرام تلقی نکنید و [از حد] تجاوز نکنید، که خدا متجاوزان را دوست ندارد.

۸۸- از آنچه خدا روزی شما کرده است، حلال و پاکیزه بخورید و از خدایی که به او ایمان دارید، پروا کنید.

۸۹- خدا شما را به خاطر سوگندهای بیهوده [و بی‌اختیار] تان بازخواست نمی‌کند، ولی نسبت به [شکستن] سوگندهایی که به اراده یاد کرده‌اید بازخواست می‌کند؛ و کفار آن، اطعام ده بینواست از متوسط غذای خانواده خویش، یا [تهیه]

لباس آنها، یا آزاد کردن یک اسیر^(۳)؛ و هر که [توان این موارد را در خود] نیافت، سه روز روزه بگیرد؛ این کفاره سوگندهای شماست که یاد می‌کنید و [می‌شکنید؛ حرمت] سوگندهای خود را پاس دارید؛ خدا آیات خود را این‌گونه برای شما بروشنی بیان می‌کند، بسا که سپاس دارید.

وَإِذْ أَسْمِعُوا مَا أَنْزَلَ إِلَى الرَّسُولِ تَرَىٰ أَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ مِمَّا عَرَفُوا مِنَ الْحَقِّ يَقُولُونَ رَبَّنَا آمَنَّا فَاكْتُبْنَا مَعَ الشَّاهِدِينَ ﴿٨٣﴾ وَمَا لَنَا لَا نُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَمَا جَاءَنَا مِنَ الْحَقِّ وَنَطْمَعُ أَنْ يُدْخِلَنَا رَبَّنَا مَعَ الْقَوْمِ الصَّالِحِينَ ﴿٨٤﴾ فَأَثَبَهُمُ اللَّهُ بِمَا قَالُوا جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٨٦﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تُحَرِّمُوا طَيِّبَاتِ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَعْتَدُوا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٨٧﴾ وَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمْ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ لَا يُؤَاخِذُكُمُ اللَّهُ بِاللَّغْوِ فِي أَيْمَانِكُمْ وَلَكِنْ يُؤَاخِذُكُمْ بِمَا عَقَدْتُمُ الْأَيْمَانَ فَكَفَرْتُمْ ۖ إِطْعَامُ عَشْرَةِ مَسْكِينٍ مِنْ أَوْسَطِ مَا نَطَعْتُمْ أَهْلِيكُمْ أَوْ كِسْوَتُهُمْ أَوْ تَحْرِيرُ رَقَبَةٍ ۖ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامُ ثَلَاثَةِ أَيَّامٍ ۚ ذَلِكَ كَفْرَةُ أَيْمَانِكُمْ إِذَا حَلَفْتُمْ ۚ وَاحْفَظُوا أَيْمَانَكُمْ ۚ كَذَلِكَ يَبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ ۚ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٨٩﴾

۱- به آیات ۵۲-۵۴ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۲- اشاره به فضیلت گروهی از مسیحیان حبشه است که همراه جعفر طیار به خدمت پیامبر آمدند. به هر حال این مورد، تخصیص بر آیه نمی‌زند.

۳- معنی تحت اللفظ آن «آزاد کردن گردن» است.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْخَمْرُ وَالْمَيْسِرُ وَالْأَنْصَابُ وَالْأَزْلَمُ رِجْسٌ
 مِّنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ فَاجْتَنِبُوهُ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا يُرِيدُ
 الشَّيْطَانُ أَنْ يُوقِعَ بَيْنَكُمُ الْعَدَاوَةَ وَالْبَغْضَاءَ فِي الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ
 وَيَصُدَّكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَعَنِ الصَّلَاةِ فَهَلْ أَنْتُمْ مُنْهَوُونَ ﴿٩١﴾ وَأَطِيعُوا
 اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأَحْذَرُوا فَإِن تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّمَا عَلَى
 رَسُولِنَا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٩٢﴾ لَيْسَ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ جُنَاحٌ فِيمَا طَعِمُوا إِذَا مَا اتَّقَوْا وَءَامَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ ثُمَّ اتَّقَوْا وَءَامَنُوا ثُمَّ اتَّقَوْا وَأَحْسَنُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ
 ﴿٩٣﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِيَبْلُوكُمُ اللَّهُ بَشْيَءٍ مِّنَ الصَّيْدِ تَنَالُهُ
 أَيْدِيكُمْ وَرِمَاحُكُمْ لِيَعْلَمَ اللَّهُ مَن يَخَافُهُ بِالْغَيْبِ فَمَن أَعْتَدَىٰ بَعْدَ
 ذَلِكَ فَلَهُ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَقْتُلُوا الصَّيْدَ
 وَأَنْتُمْ حُرْمٌ وَمَن قَتَلَهُ مِنْكُمْ مُتَعَمِّدًا فَجَزَاءٌ مِّثْلُ مَا قَتَلَ مِنَ النَّعَمِ
 يَحْكُمُ بِهِ ذَوَا عَدْلٍ مِّنكُمْ هَدْيًا بَالِغَ الْكَعْبَةِ أَوْ كَفْرَةٌ طَعَامُ
 مَسْكِينٍ أَوْ عَدْلٌ ذَلِكُمْ صِيَامًا لِيَذُوقَ وَبَالَ أَمْرِهِ عَفَا اللَّهُ عَمَّا
 سَلَفَ وَمَنْ عَادَ فَيَنْتَقِمِ اللَّهُ مِنْهُ وَاللَّهُ عَزِيزٌ ذُو انْتِقَامٍ ﴿٩٥﴾

کعبه، همسنگ همان شکار که دو تن عادل همسنگ بودن آن را تصدیق کنند، و یا کفاره‌ای که غذا دادن بینوایان است [در حد همان قربانی]، یا [اگر توان مالی نداشت] به تعداد آن [مساکین] روزه بگیرد، تا وبال کار خویش ببینند؛ از آنچه گذشته، خدا گذشت کرده است؛ و هر که بازگردد، خدا از او انتقام می‌گیرد؛ که خدا فرادست و دادستان است.

۹۰- ای مؤمنان، می و قمار و بتها و [کاربرد] ابزار قرعه کشی [و بخت آزمایی] پلید و از کار [های] شیطان است؛ از آنها دوری کنید، بسا که رستگار شوید.

۹۱- شیطان می‌خواهد از طریق می و قمار، میان شما دشمنی و کینه برانگیزد و شما را از یاد خدا و نماز بازدارد؛ آیا دست بردار هستید؟

۹۲- از خدا و پیامبر اطاعت کنید و [از گناهان] برحذر باشید؛ و اگر روی برتابید، آگاه باشید که بر عهده پیامبر ما فقط ابلاغ آشکار است.

۹۳- بر مؤمنان نیکوکار در مورد آنچه [قبل از تحریم] خورده‌اند گناهی نیست، به شرطی که پرهیزکار و مؤمن و نیکوکار باشند، [و اگر دچار لغزش شدند] باز به تقوا و ایمان روی آورند و [با تکرار لغزش] باز هم تقوا و احسان پیشه کنند؛ [در آن صورت مورد بخشایش خدا قرار می‌گیرند] (۱) که خدا نیکوکاران را دوست می‌دارد.

۹۴- ای مؤمنان، خدا شما را [در حال احرام] به شکاری که در دسترس شما و تیررس شماست می‌آزماید، تا معلوم گرداند چه کسی در خلوت از [نافرمانی] او می‌ترسد؛ و هر که بعد از این، تجاوز کند، عذابی دردناک [در انتظار] دارد.

۹۵- ای مؤمنان، در حال احرام شکار نزنید و هر که عمداً بزند، باید جریمه‌ای بپردازد به صورت قربانی حیوانی اهلی در

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۵۳ اعراف (۷) و ۱۱۹ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۹۶- صید دریا و غذای آن بر شما حلال گردید تا برای شما و [سایر] کاروانیان بر خورداری باشد، و [الی] شکار خشکی مادام که در احرام هستید بر شما حرام شده است. از خدایی که به پیشگاه او احضار^(۱) می شوید، پروا کنید.

۹۷- خدا، خانه با حرمت کعبه و ماه حرام و قربانیهای عادی و نشاندار را وسیله قوام [کار] مردم قرار داد، تا بدانید که خدا به هر چه در آسمانها و زمین است آگاه است و به هر چیزی داناست.

۹۸- آگاه باشید که خدا سخت کیفر و [در عین حال] آمرزگاری است مهربان.

۹۹- پیامبر وظیفه ای جز ابلاغ ندارد و خدا هر چه را آشکار و پنهان دارید می داند.

۱۰۰- بگو: هرگز پلید و پاک یکسان نیستند، هر چند فراوانی پلید تو را به شگفت آرد؛ ای خردمندان، از خدا پروا کنید، بسا که رستگار شوید.

۱۰۱- ای مؤمنان، از اموری پرس و جو مکنید که اگر بر شما آشکار شود، ناراحتتان می کند؛ اگر [صبر کنید و] پرسش آن را به هنگام نزول آیات قرآن واگذارید، [بموقع] برای شما آشکار خواهد شد؛ خدا از آن [پرسشهای بیجا] درگذشت؛ و خدا آمرزگاری است دیرکیفر.

۱۰۲- قبل از شما گروهی از این پرسشها کردند و آنگاه بدانها انکار ورزیدند^(۲).

۱۰۳- خدا [حکمی] در مورد بحیره و سائبه و وصیله و حامی مقرر نکرده است^(۳)، بلکه انکارورزان دروغ به خدا نسبت می دهند؛ و بیشترشان درک نمی کنند.

أَحْلَلْ لَكُمْ صَيْدَ الْبَحْرِ وَطَعَامَهُ مَتَّعْنَاكُمْ وَاللَّسْيَارَةَ وَحَرَّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدَ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩٦﴾ جَعَلَ اللَّهُ الْكَعْبَةَ الْبَيْتَ الْحَرَامَ قِيَمًا لِلنَّاسِ وَالشَّهْرَ الْحَرَامَ وَالْهُدَى وَالْقَلْتِدَ ذَٰلِكَ لِيَتَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَأَنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٩٧﴾ أَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ وَأَنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٨﴾ مَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٩٩﴾ قُلْ لَا يَسْتَوِي الْخَيْثُ وَالطَّيْبُ وَلَوْ أَعْجَبَكَ كَثْرَةُ الْخَيْثِ فَاتَّقُوا اللَّهَ يَأْكُلُ مِنَ الْأَلْبَابِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿١٠٠﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَسْأَلُوا عَنْ أَشْيَاءَ إِنْ تُبْدَ لَكُمْ تَسْأَلُوا وَإِنْ تَسْأَلُوا عَنْهَا حِينَ يُنَزَّلُ الْقُرْءَانُ تُبْدَ لَكُمْ عَفَا اللَّهُ عَنْهَا وَاللَّهُ غَفُورٌ حَلِيمٌ ﴿١٠١﴾ قَدْ سَأَلَهَا قَوْمٌ مِّن قَبْلِكُمْ ثُمَّ أَصْبَحُوا بِهَا كَافِرِينَ ﴿١٠٢﴾ مَا جَعَلَ اللَّهُ مِنْ بَحِيرَةٍ وَلَا سَائِبَةٍ وَلَا وَصِيلَةٍ وَلَا حَامٍ وَلَٰكِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكَذِبَ وَأَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٠٣﴾

۱- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش آخر آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.
۲- احتمالاً اشاره به درخواست گروهی از بنی اسرائیل است که در آیه ۵۵ بقره (۲) و ۱۵۳ نساء (۴) آمده و نیز درخواست گروهی از همراهان عیسی که در آیات ۱۱۲-۱۱۵ همین سوره آمده است.

۳- «بحیره» در لغت به معنی «گوش شکافته» و اصطلاحاً به ماده شتری می گفتند که پنج بار زائیده و پنجمی نر باشد؛ گوش آنرا شکاف می دادند و رها می کردند و خوردن گوشت آنرا حرام می دانستند. «سائبه» در لغت به معنی «رها» و اصطلاحاً به ماده شتری می گفتند که نذر بتها می کردند؛ در آن صورت کسی حق گرفتن آنرا نداشت. «وصیله» در لغت به معنی «رسیده و پیوسته» و اصطلاحاً به گوسفندی می گفتند که دوقلوی نر و ماده زائیده و کشتن آنرا حرام می دانستند. «حامی» در لغت به معنی «حمایت کننده» و اصطلاحاً به حیوان نری می گفتند که در یک فصل، ۱۰ بار برای تلقیح ۱۰ ماده از آن استفاده شده باشد. خوردن گوشت همه این چهار مورد را حرام می دانستند.

وَإِذْ قِيلَ لَهُم تَعَالَوْا إِلَىٰ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَإِلَى الرَّسُولِ قَالُوا
حَسْبُنَا مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ ءَابَاءَنَا أُولَٰئِكَ كَانُوا هُمُ الْيَٰعْلَمُونَ
شَيْئًا وَلَا يَهْتَدُونَ ﴿١٠٤﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا عَلَيْكُمْ أَنفُسَكُمْ
لَا يَضُرُّكُمْ مِّنْ ضَلَّ إِذَا اهْتَدَيْتُمْ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا
فِي نَبْئِكُمْ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا شَهَادَةٌ
بَيْنَكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدُكُمُ الْمَوْتُ حِينَ الْوَصِيَّةِ أَتَانِ ذَوَا
عَدْلٍ مِّنْكُمْ أَوْ ءَاخِرَانِ مِّنْ غَيْرِكُمْ إِنْ أَنْتُمْ ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ
فَأَصَبْتَكُمْ مُّصِيبَةٌ الْمَوْتِ تَحْبِسُونَهُمَا مِنْ بَعْدِ الصَّلَاةِ
فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ إِنْ أَرَبْتُمْ لَا نَشْتَرِي بِهِ ثَمَنًا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ
وَلَا نَكْتُمُ شَهَادَةَ اللَّهِ إِنَّا إِذًا لَّمِنَ الْآثِمِينَ ﴿١٠٦﴾ فَإِنْ عُرِضَ
أَنْهُمَا اسْتَحَقَّا إِثْمًا فَآخِرَانِ يُقِيمَانِ مَقَامَهُمَا مِنَ الَّذِينَ
اسْتَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْأَوْلِيْنَ فَيُقْسِمَانِ بِاللَّهِ لَشَهَدْنَا أَحَقَّ
مِنَ شَهَدَتِهِمَا وَمَا عَتَدْنَا إِنَّا إِذًا لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٧﴾ ذَلِكَ
أَدْنَىٰ أَنْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ عَلَىٰ وَجْههَا أَوْ يَحْفَوا أَنْ يُرَدَّ أَيْمَنُ بَعْدَ
أَيْمَنِهِمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَسْمِعُوا لِلَّهِ أَصْوَابَهُ لَعَلَّكُمْ يَهْتَدُونَ الْقَوْمَ الْفٰسِقِينَ ﴿١٠٨﴾

۱۰۴- و چون به آنها گفته شود: به آنچه خدا نازل کرده است و به [تعلیمات] پیامبر توجه کنید، گویند: آنچه پدرانمان را معتقد به آن تشخیص داده ایم ما را بس؛ اگر پدرانمان چیزی نمی دانسته و هدایت نیافته بودند، چطور (۱)؟

۱۰۵- ای مؤمنان، مراقب خود باشید؛ اگر شما به راه هدایت باشید، هر که گمراه است به شما زبانی نخواهد رساند؛ بازگشت همه شما به پیشگاه خداست و شما را به آنچه می کردید آگاه می سازد (۲).

۱۰۶- ای مؤمنان، چون مرگ یکی از شما فرارسد، هنگام وصیت، [ملاک] گواهی میان شما، [گواهی] دو نفر عادل از شماست، یا اگر در سفر باشید و پیشامد مرگ شما فرارسد، دو تن دیگر از غیر خود؛ و اگر [در مورد صداقت آنها] دچار تردید شدید، پس از نماز بازیشان دارید تا به خدا سوگند یاد کنند که: گواهی حق را به هیچ بهایی نفروشیم، اگرچه [پای] خویشاوند [در میان] باشد، و گواهی الهی را هرگز کتمان نکنیم که در غیر این صورت گناهکار خواهیم بود.

۱۰۷- هرگاه مشخص شد که گواهان مرتکب گناه [و خیانت] شده اند، دو تن دیگر از کسانی که مورد خیانت قرار گرفته اند و [به میت] نزدیکترند به جایشان قرار گیرند و به خدا سوگند یاد کنند که: گواهی ما درست تر از گواهی آنهاست و [از حق] تجاوز نکرده ایم؛ در غیر این صورت ستمکار خواهیم بود (۳).

۱۰۸- این [شیوه] مناسبتر است به اینکه گواهی را بر وجه [حقیقی] اش ادا کنند و یا بترسند از اینکه سوگندهای دیگری بر سوگندهای خودشان حاکم گردد؛ از خدا پروا کنید و [به فرمان او] گوش فرا دارید، که خدا منحرفان را هدایت نخواهد کرد.

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۷۰ بقره (۲) و ۲۳ و ۲۴ زخرف (۴۳) آمده است.

۲- به آیه ۲۲ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۳- شیخ المفسرین طبرسی و علامه طباطبایی بنا به دشواریهایی که در این آیه و آیه قبل هست، این دو آیه را از دشوارترین آیات قرآن به شمار آورده اند.

۱۰۹- روزی که خدا پیامبران را احضار و سؤال کند: دعوت شما [از جانب مردم] چگونه اجابت شد؟ گویند: آگاهی نداریم؛ که دانای رازهای نهان تویی، تو.

۱۱۰- سخن [به یاد آر] آنگاه را که خدا گفت: ای عیسی فرزند مریم، نعمت مرا بر خود و مادرت به یاد آر، آن زمان که تو را توسط جبرئیل (۱) نیرومند کردم؛ با مردم در گهواره فرزاندگی و [به اعجاز] و در میانسالی [به وحی] گفتمی؛ و آنگاه که تو را کتاب و تورات و انجیل آموختم؛ و زمانی که به اذن من مجسمه پرنده‌ای از گل می‌ساختی و در آن می‌دمیدی که پرنده‌ای [جاندار] می‌شد، و نابینای مادرزاد و بیمار مبتلا به لکه‌های پوستی را به اذن من بهبود می‌بخشیدی؛ و آنگاه که مردگان را [زنده از گور] (۲) خارج می‌کردی؛ و آزار دودمان یعقوب را آنگاه که نشانه‌های روشن برای آنان آوردی از تو بازداشتی، و از گروهی که انکار می‌ورزیدند گفتند: این جز جادویی (۳) آشکار نیست؛

۱۱۱- و [به یاد آر] آنگاه را که به حواریون (۴) الهام کردم: به من و پیامبرم ایمان آورید؛ گفتند: ایمان آوردیم و گواه باش که تسلیم [فرمان تو] (۵) هستیم.

۱۱۲- و [یاد آر] آنگاه که حواریون گفتند: ای عیسی فرزند مریم، آیا پروردگار تو می‌تواند برای ما خوراکی از آسمان فرو فرستد؟ [عیسی] گفت: اگر ایمان دارید از خدا پروا کنید

يَوْمَ يَجْمَعُ اللَّهُ الرُّسُلَ فَيَقُولُ مَاذَا أُجِبْتُمْ قَالُوا لَا عِلْمَ لَنَا إِنَّكَ أَنْتَ عَلَّمَهُ الْغُيُوبَ ﴿١٠٩﴾ إِذْ قَالَ اللَّهُ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ اذْكُرْ نِعْمَتِي عَلَيْكَ وَعَلَىٰ وَالِدَتِكَ إِذْ أَيَّدتُّكَ بِرُوحِ الْقُدُسِ تُكَلِّمُ النَّاسَ فِي الْمَهْدِ وَكَهْلًا وَإِذْ عَلَّمْتُكَ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَالتَّوْرَةَ وَالْإِنْجِيلَ وَإِذْ تَخْلُقُ مِنَ الطِّينِ كَهَيْئَةِ الطَّيْرِ بِإِذْنِي فَتَنفُخُ فِيهَا فَتَكُونُ طَيْرًا بِإِذْنِي وَتَبْرِئُ الْأَكْمَامَ وَالْأَبْرَصَ بِإِذْنِي وَإِذْ تُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ بِإِذْنِي وَإِذْ كَفَفْتُ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَنكَ إِذْ جِئْتَهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسْحَرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٠﴾ وَإِذْ أَوْحَيْتُ إِلَى الْحَوَارِيِّينَ أَنْ آمِنُوا بِي وَبِرَسُولِي قَالُوا آمَنَّا وَاشْهَدُوا بِأَنَّا مُسْلِمُونَ ﴿١١١﴾ إِذْ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ يَا عِيسَى ابْنَ مَرْيَمَ هَلْ يَسْتَطِيعُ رَبُّكَ أَنْ يُنَزِّلَ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ قَالَ أَتَقْوُونَ اللَّهَ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا نَزِيدُكَ أَنْ نَأْكُلَ مِنْهَا وَتَطْمَئِنَّ قُلُوبُنَا وَنَعْلَمَ أَنْ قَدْ صَدَقْتَنَا وَنَكُونَ عَلَيْهَا مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿١١٣﴾

[و درخواست جاهلانه مکنید].

۱۱۳- گفتند: [منظوری نداشتیم، فقط] می‌خواهیم از آن غذا بخوریم و دل‌های ما [به رسالت تو] مطمئن گردد و صداقت تو را درک کنیم و بر آن گواه باشیم.

۱- به زیرنویس آیه ۸۷ بقره (۲) مراجعه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۴۹ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۳- واژه «سحر» و مشتقات آن ۶۰ بار در قرآن تکرار شده، و واژه «فتنه» و مشتقات آن نیز به همین تعداد در قرآن آمده است (از کتاب معجزات عددی قرآن، نوشته عبدالرزاق نوفل، ترجمه مصطفی حسینی طباطبایی).

۴- یاران ویژه عیسی (ع).

۵- با آیه ۱۳۱ بقره (۲) مقایسه فرمایید.

۱۱۴- عیسی فرزند مریم [متقاعد شد و] عرضه داشت: بارخدایا، پروردگارا، خوراکی از آسمان بر ما فرست تا برای ما و گروندگان نخستین و آیندگان ما عیدی و آیتی از تو باشد؛ و روزی ما را عطا فرما که تو بهترین روزی رسانی.

۱۱۵- خدا ندا داد که آن را برای شما می فرستم؛ [ولی مسئولیت شما سنگین خواهد شد] و هر که از شما بعد از آن انکار ورزد، او را چنان مجازات کنم که در مورد هیچ یک از جهانیان نکرده باشم.

۱۱۶- و [به یاد آر] آنگاه را که [روز رستاخیز] خدا گوید: ای عیسی فرزند مریم، آیا تو به مردم گفتی که من و مادرم را به جای خدا به الوهیت گیرید؟ او پاسخ دهد: سبحان الله، مرا نسزد که آنچه سزاوار من نیست اظهار کنم؛ اگر چنین سخنی گفته بودم، بتحقیق تو می دانستی؛ به آنچه در نهاد من است دانایی و من از آنچه در ذات تو است بی خبرم؛ که دانای رازهای نهان تویی، تو.

۱۱۷- تنها آنچه مرا بدان مأمور کردی به آنها گفتم که: خدای صاحب اختیار من و خود را بندگی کنید؛ و تا وقتی که در میان آنها به سر می بردم، مراقب و گواه آنان بودم و چون مرا برگرفتی، تو خود مراقبشان بودی؛ و تویی که بر هر چیز گواهی.

۱۱۸- اگر عذابشان کنی، بندگان تو، و اگر آنها را مورد بخشایش قرار دهی [از لطف بی حساب توست]، که تو فرادست و فرزانه ای.

قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا أَنْزِلْ عَلَيْنَا مَائِدَةً مِنَ السَّمَاءِ تَكُونُ لَنَا عَيْدًا إِلَّا وَلِنَاوَهُ إِخْرَانًا وَأَيُّهُ مِنْكَ وَارْزُقْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿١١٤﴾ قَالَ اللَّهُ إِنِّي مُنَزِّلُهَا عَلَيْكُمْ فَمَنْ يَكْفُرْ بَعْدُ مِنْكُمْ فَإِنِّي أُعَذِّبُهُ عَذَابًا لَا أُعَذِّبُهُ أَحَدًا مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١١٥﴾ وَإِذْ قَالَ اللَّهُ يَعْيسَى ابْنُ مَرْيَمَ أَأَنْتَ قُلْتَ لِلنَّاسِ اتَّخِذُونِي وَأُمِّي آلِهَتَيْنِ مِنَ دُونِ اللَّهِ قَالُوا سُبْحَانَكَ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أَقُولَ مَا لَيْسَ لِي بِحَقِّ إِنْ كُنْتُ قُلْتُهُ فَقَدْ عَلِمْتَهُ تَعَلَّمَ مَا فِي نَفْسِي وَلَا أَعْلَمُ مَا فِي نَفْسِكَ إِنَّكَ أَنْتَ عَالِمُ الْغُيُوبِ ﴿١١٦﴾ مَا قُلْتُ لَهُمْ إِلَّا مَّا أَمَرْتَنِي بِهِ أَنْ أَعْبُدُوا اللَّهَ رَبِّي وَرَبَّكُمْ وَكُنْتُ عَلَيْهِمْ شَهِيدًا مِمَّا دُمْتُ فِيهِمْ فَلَمَّا تَوَفَّيْتَنِي كُنْتُ أَنْتَ الرَّقِيبَ عَلَيْهِمْ وَأَنْتَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١١٧﴾ إِنْ تُعَذِّبْهُمْ فَإِنَّهُمْ عِبَادُكَ وَإِن تَغْفِرْ لَهُمْ فَإِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١١٨﴾ قَالَ اللَّهُ هَذَا يَوْمُ يَنْفَعُ الصَّادِقِينَ صِدْقُهُمْ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١٩﴾ لِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا فِيهِنَّ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٢٠﴾

۱۱۹- آنگاه خدا گفت: امروز روزی است که برای راستگویان، راستی گفتارشان سودمند خواهد بود؛ آنان باغهایی از بهشت دارند که نهرها در دامن آن جاری است و جاودانه در آن به سر برند؛ خدا از آنها راضی است و آنها نیز از خدا راضی اند؛ این است کامیابی بزرگ.

۱۲۰- فرمانروایی آسمانها و زمین و هر چه در آنهاست خاص خداست؛ و او بر هر کاری تواناست.

۶- سوره انعام

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- ستایش خدای را که آسمانها و زمین را آفرید و تاریکیها و روشنی را مقرر داشت؛ با این همه، انکارورزان [غیر خدا را در توان و تدبیر] با پروردگار خویش برابر می شمردند.

۲- اوست که شما را از گل آفرید، آنگاه [برای زیستن شما] سرآمدی مقرر داشت؛ و [آگاهی بر این] سرآمد معین در اختیار اوست؛ با این همه باز [در الوهیتش] تردید می ورزید!

۳- خدا [ی یگانه] در آسمانها و زمین اوست؛ [و] به نهران و آشکار و دستاورد شما آگاهی دارد.

۴- هیچ آیتی از آیات پروردگارشان بر آنها عرضه نمی شد، مگر اینکه از آن رویگردان بودند (۱).

۵- و چون گفتار حق بر آنها عرضه شد، [آن را] دروغ شمردند؛ ولی خبرهای (۲) آنچه استهزایش می کردند به آنان خواهد رسید.

۶- مگر مشاهده نکردند که چه بسیار مردم روزگاران را قبل از آنان هلاک کردیم؟ [در حالی که] امکانات و اقتداری به آنها داده بودیم که به شما نداده ایم و باران آسمان را پیاپی بر آنان فرستادیم و نهرها پدید آوردیم که در سرزمینشان جاری بود، و آنگاه [که طغیان و سرکشی کردند] (۳) به کیفر

گناهانشان هلاکشان کردیم و از پی آنها نسلی دیگر پدید آوردیم (۴).

۷- [حتی] اگر کتابی نوشته بر کاغذ بر تو نازل می کردیم (۵) که انکارورزان با دستهای خود آن را لمس کنند، باز هم می گفتند: این جز جادویی آشکار نیست (۶).

۸- گفته اند: چرا فرشته ای بر او نازل نشده است (۷)؟ اگر فرشته ای نازل می کردیم، کار به پایان می رسید و هیچ مهلتی نمی یافتند.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَجَعَلَ الظُّلُمَاتِ وَالنُّورَ ثُمَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ طِينٍ ثُمَّ قَضَىٰ أَجَلًا وَأَجَلٌ مُّسَمًّى عِنْدَهُ ثُمَّ أَنْتُمْ تَمُرُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَفِي الْأَرْضِ يَعْلَمُ سِرَّكُمْ وَجَهْرَكُمْ وَيَعْلَمُ مَا تَكْسِبُونَ ﴿٣﴾ وَمَا تَأْتِيهِمْ مِنْ آيَةٍ مِنْ آيَاتِ رَبِّهِمْ إِلَّا كَانُوا عَنْهَا مُعْرِضِينَ ﴿٤﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَسَوْفَ يَأْتِيهِمْ أَنْبَاءُ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمَا أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّهِمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمْكِنْ لَهُمْ لَكَرُومًا وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٦﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ كِتَابًا فِي قِرْطَاسٍ فَلَمَسُوهُ بِأَيْدِيهِمْ لَقَالُوا الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا أَسْحَابٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾ وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ مَلَكٌ وَلَوْ أَنْزَلْنَا مَلَكَ لَقَضَىٰ الْأَمْرَ ثُمَّ لَا يَنْظُرُونَ ﴿٨﴾

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۰۵ یوسف (۱۲) آمده است.

۲- این کلمه ۱۰ بار در قرآن آمده که دو بار آن به شکل «انبیاء» ثبت شده است: یکی در همین آیه و یک بار هم در آیه ۶ شعراء (۲۶)، و بقیه به شکل رایج ثبت شده است. در مورد عدول از قاعده املائی در کلمه «انبیاء» به زیر نویس سوم آیه ۲۴۵ بقره (۲) مراجعه فرمایید.

۳- به آیات ۶ و ۷ علق (۹۶) توجه فرمایید.

۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۴۵ سبأ (۳۴) و ۸۲ غافر (۴۰) آمده است.

۵- اشاره به درخواست منکران است که در آیه ۹۳ اسراء (۱۷) آمده است.

۶- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۱۴ و ۱۵ حجر (۱۵) و ۴۴ طور (۵۲) آمده است.

۷- منظور آنان از درخواست فرشته در آیه ۷ فرقان (۲۵) روشنتر بیان شده است.

وَلَوْ جَعَلْنَاهُ مَلَكًا لَّجَعَلْنَاهُ رَجُلًا وَلَلَبَسْنَا عَلَيْهِ مَا يَلْبَسُونَ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ أَسْهَرْنَا بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ ثُمَّ أَنْظِرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْذِبِينَ ﴿١١﴾ قُلْ لِمَنْ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قُلْ لِلَّهِ كُنْتُ عَلَى نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ لِيَجْمَعَكُمْ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ لَا رَيْبَ فِيهِ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢﴾ ﴿١٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ اتَّخَذُ وَلِيًّا فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ يُطْعِمُ وَلَا يُطْعَمُ قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ أَوَّلَ مَنْ أَسَلُ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ مَن يُصْرَفْ عَنْهُ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمَهُ وَذَلِكَ الْفَوْزُ الْمُمِينُ ﴿١٦﴾ وَإِنْ يَمَسُّكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ يَمَسُّكَ بِخَيْرٍ فَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١٧﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١٨﴾

۹- اگر آن [فرستاده] را فرشته‌ای قرار می‌دادیم، قطعاً او را هم به صورت بشری درمی‌آوردیم و آنچه را [اکنون] پوشیده می‌دارند، بر آنان پوشیده می‌داشتیم (۱).

۱۰- قبل از تو نیز پیامبرانی مورد استهزا قرار گرفتند و [سرانجام] عذابی که استهزایش می‌کردند دامنگیر تمسخرکنندگان شد (۲).

۱۱- بگو: جهانگردی کنید و ببینید سرانجام تکذیب‌کنندگان چگونه بود.

۱۲- بگو: آنچه در آسمانها و زمین است ملک کیست؟ [در مقابل سکوت یا مغلظه آنها] بگو: ملک خداست که رحمت را بر خود مقرر داشته است؛ [و] محققاً شما را در روز تردیدپذیر رستاخیز جمع می‌کند؛ [و] کسی که [به فریب دنیا] خود را به زیان انداختند، باور نمی‌آورند.

۱۳- هر آنچه در شب و روز آرامش [و تکاپو] دارد، متعلق به اوست؛ و او شنوا و داناست.

۱۴- بگو: آیا غیر خدا را کارساز خود انتخاب کنم، آن آفریننده آسمانها و زمین که روزی می‌بخشد و خود روزی داده نمی‌شود؟ [هرگز!] بگو: من مأمورم که در راه تسلیم [در قبال خدا] (۳) پیشگام باشم؛ و [به من هشدار داده شده که:] در جرگه شرک‌ورزان مباش.

۱۵- بگو: اگر در برابر پروردگارم نافرمان باشم، از عذاب روزی بزرگ می‌ترسم.

۱۶- هر که در آن روز عذاب از او گردانده شود، بی‌تردید خدا بر او رحمت آورده است؛ و این است کامیابی آشکار.

۱۷- و اگر خدا [به منظور آزمون یا کیفر] تو را گزندی رساند، بردارنده‌ای جز خودش وجود ندارد؛ و اگر به تو خیری رساند، [هیچ‌کس بازدارنده بخشایش او نخواهد شد و] (۴) اوست که بر هر کاری تواناست (۵).

۱۸- اوست که بر بندگان خویش قاهر و مسلط است (۶)؛ و اوست فرزانه و آگاه.

۱- مسئله اینست که درخواست منکران برای اعزام یک فرشته، بهانه‌ای بیش نبوده است که برای توجیه انکار خود مطرح می‌کردند. در چنین شرایطی اراده خدا آن نیست که به دلخواه آنان عمل شود؛ همانگونه که در مورد درخواست‌های معجزات مختلف به تمایل منکران معاند، که در آیات ۹۰-۹۳ اسراء (۱۷) آمده است، درخواست آنان منطقی شناخته نشده است. اینکه آیه می‌فرماید: اگر فرشته‌ای هم بفرستیم، بصورت مردی می‌فرستیم، توضیح روشن ترش آیه ۹۵ اسراء (۱۷) است که می‌فرماید: اگر در زمین فرشتگان زندگی می‌کردند، پیامبران را نیز بصورت فرشته‌ای می‌فرستادیم. و اینکه گفته است آنچه مبهم نگاه می‌دارند بر آنان مبهم می‌داشتیم، توضیح روشن ترش همان است که در آیه ۵ صف (۶۱) آمده است ﴿فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۳۴ انعام (همین سوره)، ۲۵ و ۲۶ فاطر (۳۵) و ۴۳ فصلت (۴۱) آمده است.

۳- برای توجیه افزوده، به آیه ۵۴ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۰۷ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۵- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۱۷ احزاب (۳۳) و ۲ فاطر (۳۵) آمده است.

۶- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۹۳ مریم (۱۹) آمده است.

۱۹- بگو: گواهی چه کسی برتر و بزرگتر است؟ [آنگاه] بگو: [گواهی] خدا؛ [که] میان من و شما گواه است؛ و این قرآن [از جانب او] بر من وحی شده است تا به وسیله آن شما و هر که را [پیام آن به او] برسد، هشدار دهم؛ آیا نظر شما این است که در کنار خدای [یگانه] معبودان دیگری هست؟ و بگو: من هرگز چنین نظری نخواهم داد؛ بگو: تنها او معبود یگانه است و من از آنچه [در قدرت با او] شریک می‌دانید، بری هستم.

۲۰- اهل کتاب پیامبر را چنان می‌شناسند که فرزندان خویش را؛ [با وجود این بسیاری از آنها که خود را به زیان انداختند، ایمان نمی‌آرند].

۲۱- کیست ستمکارتر از آن که دروغ به خدا نسبت دهد^(۱) یا آیات او را دروغ شمارد؟ بر راستی ستمگران رستگار نخواهند شد.

۲۲- و (به یاد آر) روزی را که همگان را احضار می‌کنیم^(۲)، آنگاه به شرک‌ورزان خطاب کنیم: افرادی که معبود خود تصور می‌کردید، کجا هستند^(۳)؟

۲۳- عذر [بدتر از گناه]شان همین است که: سوگند به خدا، پروردگاران ما ما مشرک نبودیم.

۲۴- ببین چگونه [دعاوی] خود را تکذیب می‌کنند و بتهایی که به باطل عَلم می‌کردند، از نظرشان ناپدید گشت.

۲۵- پاره‌ای از آنها [در ظاهر] به [گفتار] تو گوش فرامی‌دهند، ولی [بر دل‌هایشان پرده و بر گوش‌هایشان سنگینی نهادیم^(۴)] تا آن [پیام] را در نیابند؛ و هر آیتی را که مشاهده کنند باور نمی‌آورند؛ وقتی هم که به سراغ تو آیند، انکارورزان با مجادله می‌گویند: این [کتاب] چیزی جز افسانه‌های کهن نیست.

۲۶- آنها [دیگران را هم] از [پیروی] قرآن بازمی‌دارند و خود نیز از آن کناره می‌گیرند؛ در حالی که تنها خود را به هلاکت می‌اندازند و نمی‌فهمند.

۲۷- و کاش آنان را هنگامی که در برابر آتش بازداشته شده‌اند، مشاهده می‌کردی که [با حسرت] خواهند گفت: کاش [به دنیا] بازگردانده شویم و آیات پروردگار خود را دروغ نشمریم و در زمره مؤمنان قرار گیریم.

قُلْ أَى شَيْءٍ أَكْبَرُ شَهَادَةً قُلِ اللَّهُ شَهِيدٌ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَأُوحِيَ إِلَيَّ هَذَا الْقُرْآنُ أَنْ لَأُنذِرَكُمْ بِهِ وَمَنْ بَلَغَ أَيْنَكُمْ لَتَشْهَدُونَ أَنْتَ مَعَ اللَّهِ ۗ إِلَهًا آخَرَ قُلْ لَا أَشْهَدُ قُلْ إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ وَإِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تُشْرِكُونَ ﴿١٩﴾ الَّذِينَ آتَيْنَهُمُ الْكِتَابَ يَعْرِفُونَهُ، كَمَا يَعْرِفُونَ آبْنَاءَهُمُ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٢١﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّا سُرَكَاؤُكُمْ الَّذِينَ كُنْتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٢٢﴾ ثُمَّ لَمْ تَكُنْ فَتَنَّهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا وَاللَّهِ رَبِّنَا مَا كُنَّا مُشْرِكِينَ ﴿٢٣﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ كَذَبُوا عَلَيَّ أَنفُسِهِمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ وَجَعَلْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَنْ يَفْقَهُوهُ وَفِي آذَانِهِمْ وَقْرًا وَإِنْ يَرَوْا كَلِمًا إِلَهِيَةً لَا يُؤْمِنُ بِهَا حَتَّى إِذَا جَاءَهُمْ يَكَادُ يُجْدِلُونَكَ يَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٥﴾ وَهُمْ يَنْهَوْنَ عَنْهُ وَيَنْعَوْنَ عَنْهُ وَإِنْ يُهْلِكُونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ تَرَى إِذْ وَقَفُوا عَلَى النَّارِ فَقَالُوا يَلَيْتُنَا نَرُدُّ وَلَا نَكْذِبُ بِآيَاتِ رَبِّنَا وَنَكُونُ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢٧﴾

۱- مصداق آن را در آیه ۷۹ بقره (۲) و سرانجامشان را در آیه ۱۸ هود (۱۱) ملاحظه فرمایید.

۲- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش پایانی آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۴۸ فصلت (۴۱) توجه فرمایید.

۴- علت آن را در آیات ۱۰ بقره (۲)، ۱۵۵ نساء (۴)، ۱۲۵ توبه (۹) و نیمه دوم ۵ صف (۶۱) ملاحظه فرمایید.

بَلْ بَدَأَهُمْ مَا كَانُوا يُحْفُونَ مِنْ قَبْلِ وَلَوْ رُدُّوا لَعَادُوا لِمَا نُهُوا عَنْهُ
 وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٢٨﴾ وَقَالُوا إِن هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا وَمَا نَحْنُ
 بِمَبْعُوثِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَوْ تَرَى إِذْ وَقَفُوا عَلَى رَبِّهِمْ قَالَ أَلَيْسَ هَذَا
 بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَى وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنتُمْ تَكْفُرُونَ
 ﴿٣٠﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ حَتَّى إِذَا جَاءَهُمُ السَّاعَةُ
 بَغْتَةً قَالُوا لَوْ أَنَّا حَسَرْنَا عَلَى مَا فَرَطْنَا فِيهَا وَهُمْ يَحْمِلُونَ أَوْزَارَهُمْ
 عَلَى ظُهُورِهِمْ أَلَسَاءَ مَا يَرْزُونَ ﴿٣١﴾ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا
 لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ يَنْقُوتُ أَفَلَا تَعْقِلُونَ
 ﴿٣٢﴾ قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لِيَحْرُزَنَكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ
 وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَتْ
 رُسُلٌ مِنْ قَبْلِكَ فَصَبَرُوا عَلَى مَا كُذِّبُوا وَأُوذُوا حَتَّى أَنَّهُمْ نَصَرْنَا
 وَلَا مَبْدِلَ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ وَلَقَدْ جَاءَكَ مِنْ نَبِيِّ الْمُرْسَلِينَ
 ﴿٣٤﴾ وَإِنْ كَانَ كَبُرَ عَلَيْكَ إِعْرَاضُهُمْ فَإِنْ أُسْتِطْعَتِ أَنْ تَبْنِي
 نَفَقًا فِي الْأَرْضِ أَوْ سُلَّمًا فِي السَّمَاءِ فَتَأْتِيَهُمْ بِآيَةٍ وَلَوْ شَاءَ
 اللَّهُ لَجَمَعَهُمْ عَلَى الْهُدَىٰ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٣٥﴾

۲۸- [چنین نیست که به راه آمده باشند] بلکه اعمال و نیاتی که قبلاً پنهان می کردند، در برابرشان آشکار شده [و در بن بست قرار گرفته اند]؛ و اگر [هم به دنیا] بازگردانده شوند، همان رفتاری را که از آن نهی شده اند از سر گیرند و مسلماً دروغ پردازند.

۲۹- می گفتند: جز زندگی دنیای ما [خبری] نیست و هرگز برانگیخته نخواهیم شد.

۳۰- کاش آنان را هنگامی که در برابر پروردگارشان باز داشته شده اند (۱) مشاهده می کردی؛ که [خدا به آنها] گوید: آیا این [آتش] (۲) حق [شما] نیست؟ گویند: چرا، سوگند به پروردگارمان؛ [آنگاه خدا] گوید: پس به سزای انکارتان عذاب را بپوشید.

۳۱- براستی آنها که لقای خدا را دروغ شمردند به زیان افتادند؛ و چون رستاخیز ناگهان فرارسد، در حالی که بار سنگین گناهان خویش را بر پشت حمل می کنند، خواهند گفت: دریغ از غفلتی که در دنیا کردیم (۳)؛ آگاه باشید که بار بدی بر دوش دارند.

۳۲- زندگانی دنیا جز بازیچه و سرگرمی نیست و سرای آخرت برای پرهیزکاران بهتر است؛ چرا درک نمی کنید (۴).

۳۳- می دانیم که گفتار انکارورزان تو را اندوهگین می کند (۵)، ولی در واقع تو را دروغ پرداز نمی شمردند، بلکه این ستمگران آیات خدا را دانسته انکار می کنند.

۳۴- قبل از تو نیز پیامبرانی مورد تکذیب قرار گرفتند که پاره ای از اخبارشان (۶) را شنیده ای (۷)؛ آنها در برابر آن تکذیب و آزار [آقندر] شکبیا بودند تا یاری ما بدانها فرارسید؛ و برنامه و سنت الهی هیچ تغییر دهنده ای ندارد.

۳۵- اگر اعراض آنها بر تو سنگین و ناگوار است، [خونسرد و شکبیا باش؛ و گر نه] اگر می توانی نقبی در زمین یا نردبانی بر آسمان بزنی تا معجزه ای [دیگر برای آنها] بیاوری، [بزن؛ ولی] اگر خدا می خواست همه را [به اجبار] به راه هدایت جمع می کرد، [اما به حکمتش اختیار را مقرر داشت] (۸) پس در زمره جاهلان مباش.

۱- به آیه ۶ مطففین (۸۳) توجه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۳۴ احقاف (۴۶) توجه فرمایید.

۳- مفهوم این آیه به بیان ساده تر در آیات ۳۹ مریم (۱۹) و ۵۶ زمر (۳۹) آمده است.

۴- به آیات ۱-۲ تکاثر (۱۰۲) توجه فرمایید.

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۶ کهف (۱۸) آمده است.

۶- در مورد عدول از قاعده املایی در کلمه «نبا» به زیرنویس سوم آیه ۲۴۵ بقره (۲) مراجعه فرمایید. این کلمه ۱۵ بار در قرآن تکرار شده و ۵ بار آن به صورت غیر رایج ثبت شده است؛ در این آیه و آیات ۹ ابراهیم (۱۴)، ۲۱ و ۶۷ ص (۳۸) و ۵ تغابن (۶۴).

۷- با آیه ۱۲۰ هود (۱۱) مقایسه فرمایید.

۸- به آیات ۸-۱۰ شمس (۹۱) توجه فرمایید.

۳۶- تنها کسانی که گوش شنوا دارند [دعوت تو را] می پذیرند؛ و[الی] مرده دلان [ناباور] (۱) را [وقتی] خدا برانگیزد، [متوجه خواهند شد] (۲) آنگاه [همه] به پیشگاه او بازگردانده می شوند.

۳۷- آنها می گفتند: چرا [مانند پیامبران پیشین] (۳) معجزه‌ای از پروردگارش بر او نازل نشده است (۴)؟ [در حالی که قرآن معجزه‌ای است جاودانه] (۵)، بگو: خدا قادر است که [هر] معجزه‌ای نازل کند، ولی بیشترشان نمی دانند.

۳۸- هیچ موجود زنده‌ای در زمین نیست و نه پرنده‌ای که با دو بال خود پرواز می کند، مگر آنکه گروههایی هستند همانند شما [آفریده شده و روزی خوار]؛ ما در کتاب [آفرینش و تقدیر] هیچ چیز را فروگذار نکرده ایم، آنگاه در پیشگاه پروردگارش احضار خواهند شد.

۳۹- کسانی که آیات ما را دروغ شمردند، کر و گنگ در تاریکیها [ی جهل] به سر می برند؛ خدا هر که را بخواهد گمراه کند (۶)؛ و هر که را بخواهد [و شایسته ببیند] بر راه راست قرارش خواهد داد (۷).

۴۰- بگو به نظر شما اگر عذاب خدا یا رستخیز بر شما فرارسد - اگر راستگوییید - آیا جز خدا را [به یاری] می خوانید؟

۴۱- [هرگز!] بلکه فقط او را [به فریاد] می خوانید (۸)، و اگر او بخواهد، مشکلی را که به آن اشاره می کنید از میان برمی دارد

و افرادی را که [در قدرت، با خدا] شریک می دانستید، از یاد می برید.

۴۲- بر امتهای قبل از تو [نیز پیامرانی] فرستادیم و [چون به راه نیامدند، برای آزمایش] آنها را به سختی و گزند گرفتار کردیم، بسا که زاری کنند [و به درگاه ما باز آیند].

۴۳- چرا هنگامی که سختگیری ما به آنها رسید، [توبه و] زاری نکردند؟ بلکه دلهایشان سخت شد و شیطان اعمالشان را در نظرشان آراست (۹).

۴۴- و چون همه تذکراتی که به آنها داده شده بود به فراموشی سپردند، [برای آزمایش و اتمام حجت] درهای هر نعمتی را به رویشان گشودیم، تا بدان سرمست شدند، آنگاه ناگهان آنها را [به تازیانه کيفر] گرفتیم، به گونه‌ای که همه در نومیدی فرو رفتند.

﴿ إِنَّمَا يَسْتَجِيبُ الَّذِينَ يَسْمَعُونَ وَالْمَوْتَىٰ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ ثُمَّ إِلَيْهِ يُرْجَعُونَ ﴾ (۳۶) وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِّن رَّبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۳۷﴾ وَمَا مِن دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَيْرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَلُكُمْ مَّا فَرَطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ نُّعَرِّجُ بِهَا إِلَىٰ رَبِّهِمْ يَحْشُرُونَ ﴿۳۸﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمُّوْا وَبُكْمٌ فِي الظُّلُمَاتِ مَن يَشَأِ اللَّهُ يُضِلَّهُ وَمَن يَشَأِ يُجْعَلْهُ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿۳۹﴾ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُ اللَّهِ أَوْ أَتَتْكُمُ السَّاعَةُ أَغَيْرَ اللَّهِ تَدْعُونَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۴۰﴾ بَلْ إِيَّاهُ تَدْعُونَ فَيَكْشِفُ مَا تَدْعُونَ إِلَيْهِ إِنْ شَاءَ وَتَنْسَوْنَ مَا تُشْرِكُونَ ﴿۴۱﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن قَبْلِكَ فَأَخَذْنَاهُمْ بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضُرَّعُونَ ﴿۴۲﴾ فَلَوْلَا إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا تَضَرَّعُوا وَلَٰكِنْ قَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَزَيَّنَّ لَهُمُ الشَّيْطَانُ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۴۳﴾ فَلَمَّا دَسَوْا مَا ذُكِّرُوا بِهِ فَتَحْنَا عَلَيْهِمُ أَبْوَابَ كُلِّ شَيْءٍ حَتَّىٰ إِذَا فَرِحُوا بِمَا أُوتُوا أَخَذْنَاهُمْ بَغْتَةً فَاذَاهُمْ مُبْلِسُونَ ﴿۴۴﴾

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۵۲ روم (۳۰) آمده است.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۲ سجده (۳۲) توجه فرماید.

۳- برای توجیه افزوده، به نیمه دوم آیه ۵ انبیاء (۲۱) و آیه ۴۸ قصص (۲۸) توجه فرماید.

۴- به آیات ۹۰-۹۳ اسراء (۱۷) که نظر مخالفان را در این مورد به صورت مشروح بیان داشته است، توجه فرماید.

۵- به آیه ۲۸ یونس (۱۰) توجه فرماید.

۶- با آیه ۲۷ ابراهیم (۱۴) ﴿ وَ يُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ ﴾ مقایسه فرماید.

۷- با آیه ۱۶ مائده (۵) ﴿ يَهْدِي بِهِ اللَّهُ مَنِ اتَّبَعَ رِضْوَانَهُ ﴾ مقایسه فرماید.

۸- به آیات ۶۵ عنکبوت (۲۹) و ۳۲ لقمان (۳۱) توجه فرماید.

۹- در رابطه با عبارت اخیر، به آیه ۳۶ زخرف (۴۳) و نیز به آیات ۱۰۳-۱۰۵ کهف (۱۸) توجه فرماید.

فَقَطِّعْ دَابِرَ الْقَوْمِ الَّذِينَ ظَلَمُوا وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٥﴾
 قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَخَذَ اللَّهُ سَمْعَكُمْ وَأَبْصَارَكُمْ وَخَمَّ عَلَى قُلُوبِكُمْ
 مِّنَ اللَّهِ غَيْرَ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِهِ أَنْظَرَ كَيْفَ نَصَرَ الْآيَاتِ
 ثُمَّ هُمْ يَصْدِفُونَ ﴿٤٦﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَنْتُمْ عَذَابُ اللَّهِ
 بَغْتَةً أَوْ جَهْرَةً هَلْ يُهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الظَّالِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَمَا
 نُرْسِلُ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا مُبَشِّرِينَ وَمُنذِرِينَ فَمَنْ ءَامَنَ وَأَصْلَحَ
 فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٤٨﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا
 يُمْسِكُهُمُ الْعَذَابُ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ لَا أَقُولُ لَكُمْ
 عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ إِنِّي مَلَكٌ
 إِنْ أَتَيْتُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ
 أَفَلَا تَتَفَكَّرُونَ ﴿٥٠﴾ وَأَنْذِرْ بِهِ الَّذِينَ يَخَافُونَ أَنْ يُحْشَرُوا
 إِلَىٰ رَبِّهِمْ لَيْسَ لَهُمْ مِنْ دُونِهِ ءَوْلَىٰ وَلَا شَفِيعٌ لَهُمْ يَتَّقُونَ
 ﴿٥١﴾ وَلَا تَطْرُدِ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُم بِالْغَدُوَّةِ وَالْعَشِيِّ يُرِيدُونَ
 وَجْهَهُ مَا عَلَيْكَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَمِمَّا مِنْ حِسَابِكِ
 عَلَيْهِمْ مِنْ شَيْءٍ فَطْرُدْهُمْ فَتَكُونُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٢﴾

۵۲- [زنهار] کسانی را که بامداد و شبانگاه پروردگار خویش را [به نیایش] می خوانند و خشنودی او را می جویند، طرد مکن؛ نه تو مسئول حساب آنها هستی و نه آنها مسئول حساب تو که طردشان کنی و در زمره ستمگران قرار گیری.

۴۵- پس ریشه آن ستمگران برکنده شد^(۱)، و ستایش خاص خداست، پروردگار جهانیان.

۴۶- بگو: به نظر شما اگر خدا شنوایی و بینایی شما را بازستاند و بر دل‌های شما مهر [غفلت] نهد، کدام معبودی جز خدا آن را برای شما باز می آورد؟ بین چگونه آیات را به شکلهای مختلف بیان می کنیم، باز هم روی برمی تابند.

۴۷- بگو: به نظر شما اگر عذاب خدا ناگهان یا پس از اعلام، بر شما فرارسد، آیا جز گروه ستمگران هلاک می شوند؟

۴۸- ما پیامبران را جز به عنوان بشارت دهنده و هشدار دهنده نمی فرستیم؛ و آنان که ایمان آرند و به شایستگی رفتار کنند، ترس و اندوهی نخواهند داشت^(۲).

۴۹- ولی کسانی که آیات ما را دروغ شمارند، به کیفر انحرافشان، عذاب دامنگیرشان خواهد شد.

۵۰- بگو: به شما نمی گویم که خزاین خدا در اختیار من است، غیب هم نمی دانم، و نمی گویم که فرشته ام؛ تنها پیرو آنچه به من وحی می شود هستم؛ بگو: آیا نابینا و بینا یکسانند؟ چرا اندیشه نمی کنید؟

۵۱- و بدین [پیام] کسانی را که از حضور بر آستان پروردگارشان ترس دارند، هشدار بده^(۳) که [در آن روز] هیچ کارساز و شفיעی جز خدا نخواهند داشت، بسا که پرهیزکار شوند.

۱- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۱۲۷ انعام (همین سوره)، ۲۸ رعد (۱۳) و ۲۷-۲۸ فجر (۸۹) توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۲۳ طه (۲۰) آمده است.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۱ یس (۳۶) و ۴۵ نازعات (۷۹) آمده است.

۵۳- مردم را این گونه به وسیله یکدیگر به آزمایش گرفتیم تا [توانگرانشان] بگویند: آیا از میان ما این [اراذل] هستند که خدا نعمت بزرگی به آنان داد؟^(۱) مگر خدا به حال سپاسگزاران آگاهتر نیست؟

۵۴- و چون افرادی که به آیات ما باور دارند نزد تو آیند، بگو: درود بر شما که پروردگارتان [در حق شما] رحمت را بر خود مقرر داشته است؛ هر که از شما به نادانی مرتکب عمل زشتی شود، آنگاه پس از آن توبه نموده و به اصلاح [خود] پردازد، [بداند که] خدا آمرزگاری است مهربان.

۵۵- آیات را این گونه بوضوح بیان می‌کنیم تا راه [نجات] بزهکاران آشکار گردد.

۵۶- بگو: من از بندگی افرادی که شما به جای خدا [به نیایش] می‌خوانید، نهی شده‌ام^(۲)؛ بگو: هوسهای شما را پیروی نمی‌کنم، که در آن صورت گمراه خواهم بود نه راه یافته.

۵۷- بگو: من نشانه روشنی از پروردگار خویش دارم که شما آن را دروغ شمرده‌اید؛ عذابی که با [تمسخر و] شتاب می‌خواهید، در اختیار من نیست؛ حکم تنها به دست خداست؛ که حقیقت را بیان می‌دارد و بهترین داوران است.

۵۸- بگو: اگر عذابی که با [تمسخر و] شتاب می‌خواهید در اختیار من بود^(۳)، کار میان من و شما یکسره می‌شد؛ و خدا به [احوال] ستمگران آگاهتر است.

۵۹- خزائن نهان تنها در اختیار اوست و جز او کسی بدان واقف نیست^(۴)؛ آنچه در خشکی و دریاست می‌داند؛ هیچ برگی بدون آگاهی او [از درخت] نمی‌افتد و هیچ دانه‌ای در تاریکیهای [درون] زمین و هیچ تر و خشکی نیست، مگر اینکه در کتاب روشن [علم خدا] ثبت است.

وَكَذَلِكَ فَتَنَّا بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لِيَقُولُوا أَهَؤُلَاءِ مَن آتَى اللَّهُ عَلَيْهِم مِّن بَيْنِنَا أَأَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِالشَّاكِرِينَ ﴿٥٣﴾ وَإِذَا جَاءكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِنَا فَقُلْ سَلَمٌ عَلَيْكُمْ كَتَبَ رَبُّكُمْ عَلَىٰ نَفْسِهِ الرَّحْمَةَ أَنَّهُ مَن عَمِلَ مِنكُمْ سُوءًا بِجَهْلَةٍ ثُمَّ تَابَ مِن بَعْدِهِ وَأَصْلَحَ فَإِنَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٤﴾ وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ قُلْ إِنِّي نُهَيْتُ أَن أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ قُلْ لَا آتِيحُ أَهْوَاءَكُمْ قَدْ ضَلَلْتُ إِذًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ قُلْ إِنِّي عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَكَذَّبْتُم بِهِ مَا عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ إِنْ أَلْحَكُمُ إِلَّا اللَّهُ يَقْضِ الْحَقُّ وَهُوَ خَيْرُ الْفَاصِلِينَ ﴿٥٧﴾ قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ ﴿٥٨﴾ وَعِنْدَهُ مَفَاتِحُ الْغَيْبِ لَا يَعْلَمُهَا إِلَّا هُوَ وَعَلَّمَ مَا فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ وَمَا تَسْقُطُ مِن وَرَقَةٍ إِلَّا يَعْلَمُهَا وَلَا حَبَّةٌ فِي ظُلْمَتِ الْأَرْضِ وَلَا رَطْبٍ وَلَا يَأْسٍ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٥٩﴾

۱- از نظر توجیه افزوده، با آیه ۱۱۱ شعراء (۲۶) مقایسه فرمایید.

۲- به آیه ۱۱۶ نساء (۴) توجه فرمایید.

۳- به آیات ۳۲ انفال (۸) و ۳۲ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۴- تفسیر «اضواء البیان» با نقل روایتی از رسول اکرم (ص) توضیح داده است که «مفاتیح الغیب» همان پنج موردی است که در آخرین آیه سوره لقمان (۳۱) شرح داده شده است.

وَهُوَ الَّذِي يَتَوَفَّاكُم بِاللَّيْلِ وَيَعْلَمُ مَا جَرَحْتُم بِالنَّهَارِ ثُمَّ يَبْعَثُكُمْ فِيهِ لِيُقْضَىٰ أَجَلٌ مُّسَمًّى ثُمَّ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ ثُمَّ يُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٦٠﴾ وَهُوَ الْقَاهِرُ فَوْقَ عِبَادِهِ وَيُرْسِلُ عَلَيْكُم حَفْظَةً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ تَوَفَّتْهُ رُسُلُنَا وَهُمْ لَا يُفِرُّونَ ﴿٦١﴾ ثُمَّ رُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمُ الْحَقِّ أَلَا لَهُ الْحُكْمُ وَهُوَ أَسْرَعُ الْحُسْبِينِ ﴿٦٢﴾ قُلْ مَنْ يُنحِيزُكُمْ مِنْ ظُلْمَتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ تَدْعُونَهُ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً لَّئِنِ أَجَبْنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٣﴾ قُلِ اللَّهُ يُنحِيزُكُمْ مِنْهَا وَمِنْ كُلِّ كَرْبٍ ثُمَّ أَنْتُمْ مُشْرِكُونَ ﴿٦٤﴾ قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِنْ تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبَسَكُمْ شِيعًا وَيُذِيقَ بَعْضُكُم بَأْسَ بَعْضٍ أَنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُوْنَ ﴿٦٥﴾ وَكَذَّبَ بِهِ قَوْمُكَ وَهُوَ الْحَقُّ قُلْ لَسْتُ عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ نَبِيٍّ مُّسْتَقَرٌّ وَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ الَّذِينَ يَخُوضُونَ فِي آيَاتِنَا فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّىٰ يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ وَإِمَّا يُنسِيَنَّكَ الشَّيْطَانُ فَلَا تَقْعُدْ بَعْدَ الذِّكْرِىٰ مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٦٨﴾

۶۰- اوست که [روح] شما را در شب برمی‌گیرد و از آنچه در روز کرده‌اید آگاه است، آنگاه شما را بامدادان برمی‌انگیزد، [و این روند ادامه خواهد داشت] تا مدت معینی سپری شود^(۱)؛ آنگاه بازگشت شما به پیشگاه اوست و شما را به آنچه می‌کردید آگاه می‌سازد^(۲).

۶۱- اوست که بر بندگان خویش قاهر و مسلط است^(۳) و محافظانی بر شما می‌فرستد^(۴)؛ آنگاه که مرگ یکی از شما فرارسد، فرشتگان ما بدون هیچ کوتاهی جان او را می‌گیرند.

۶۲- آنگاه به آستان خدا- مولای راستین خود- بازگردانده می‌شوند؛ آگاه باشید که داوری خاص اوست؛ و او سریعترین حساب‌برسان است.

۶۳- بگو: چه کسی شما را از تاریکیهای خشکی و دریا نجات می‌دهد؟ [آنگاه که] او را به زاری و در نمان می‌خوانید که: اگر از این [ظلمت و رنج] ما را نجات دهد، پیوسته سپاسگزار خواهیم بود.

۶۴- بگو: خداست که شما را از این خطرات و از هر اندوهی نجات می‌دهد، باز هم غیر خدا را [در این نجات، مؤثر و] شریک او می‌پندارید^(۵).

۶۵- بگو: او تواناست که عذابی از آسمان یا زمین بر شما بفرستد یا شما را به اختلاف کلمه و پراکندگی اندازد و [طعم]

سختگیری یکدیگر را به شما بچشاند^(۶)؛ ببین چگونه آیات را به شکلهای مختلف بیان می‌کنیم، بسا که دریابند.

۶۶- قوم تو قرآن را که سخنی است برحق، دروغ شمردند؛ بگو: [شما مختارید و] من کارگزار شما نیستم.

۶۷- هر خبری [از بشارت و اندازهای قرآن] موعدی دارد که بزودی آگاه خواهید شد^(۷).

۶۸- چون کسانی را دیدی که درباره آیات ما به خرده‌گیری و طعن زدن پردازند، از آنها رویگردان تا به سخنی دیگر پردازند^(۸)؛ و اگر شیطان به فراموشی‌ات انداخت، پس از توجه یافتن، با آن ستمگران مجالست مکن.

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۴۲ زمر (۳۹) آمده است.

۲- به آیه ۲۲ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۳- مفهوم این عبارت به بیان دیگر در آیه ۹۳ مریم (۱۹) آمده است.

۴- توضیح بیشتر را در نیمه اول آیه ۱۱ رعد (۱۳) ملاحظه فرمایید؛ ضمناً به آیات ۱۰-۱۲ انفطار (۸۲) و ۴ طارق (۸۶) توجه فرمایید.

۵- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۵۴ نحل (۱۶) و ۶۷ اسراء (۱۷) آمده است.

۶- با آیه ۱۲۹ انعام (۶) مقایسه فرمایید.

۷- به آیات ۸۷ و ۸۸ ص (۳۸) توجه فرمایید.

۸- به آیه ۱۴۰ نساء (۴) که روشنتر بیان کرده است، توجه فرمایید.

۶۹- پرهیزکاران مسئول [سخنان] آنها نیستند؛ اما [ضروریست که] تذکری بدهند، بسا که پرهیزکار شوند.
 ۷۰- کسانی را که دین خویش را بازیچه و سرگرمی گرفته‌اند و زندگی دنیا فریشان داده، به حال خود واگذار، و [الی همین قدر] با آیات قرآن به آنها یادآوری کن، تا کسی گرفتار [بازتاب] دستاورد خود نشود، که [در جهان واپسین] هیچ‌کس جز خدا کارساز و شفیع نخواهد داشت؛ و اگر [برای رهایی خویش بخواهد] با تمامی توان مجازاتش را بازخرد کند، پذیرفته نخواهد شد؛ آنها گرفتار عواقب دستاورد خود شده‌اند؛ و به خاطر انکارشان آشامیدنی‌ای از آب داغ و عذابی دردناک دارند.

۷۱- بگو: با آنکه از هدایت الهی برخورداریم، آیا غیر خدا را که نفع و زیانی به حال ما ندارد [به نیایش] بخوانیم^(۱) و به گذشته [سیاه] بازگردانده شویم؟ همچون کسی که یاران [با حسن نیت] ای دارد که به راه درست دعوتش می‌کنند و می‌گویند: «به طرف ما بیا»، و [الی] شیاطین راهش را زده باشند و در زمین حیران مانده باشد؛ بگو: هدایت [راستین]، هدایت خداست و فرمان یافته‌ایم در برابر پروردگار جهانیان تسلیم باشیم؛

۷۲- و [به یکدیگر سفارش کنیم] که: به نماز بایستید و از خدا پروا کنید؛ و اوست که [برای محاسبه] به پیشگاهش

وَمَا عَلَى الَّذِينَ يَنْقُونَ مِنْ حِسَابِهِمْ مِنْ شَيْءٍ وَلَٰكِنْ ذَكَرُوا لَعَلَّهُمْ يَنْقُونَ ﴿٦٩﴾ وَذَرِ الَّذِينَ أَخَذُوا دِينَهُمْ لَعِبًا وَلَهُمْ أَعْرَظُهُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَذَكَرَ بِهِمْ أَن تَبْسَلَ نَفْسٌ بِمَا كَسَبَتْ لَيْسَ لَهَا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيٌّ وَلَا شَفِيعٌ وَإِنْ تَعَدَلَ كُلُّ قَدْلٍ لَّا يُوْخَذُ مِنْهَا أُولَٰئِكَ الَّذِينَ أُبْسِلُوا بِمَا كَسَبُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾ قُلْ أَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُنَا وَلَا يَضُرُّنَا وَنُرَدُّ عَلَىٰ أَعْقَابِنَا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَنَا اللَّهُ كَالَّذِي أَسْتَهْوَتْهُ الشَّيَاطِينُ فِي الْأَرْضِ حَيْرَانٌ لَهُ أَصْحَابٌ يَدْعُونَهُ إِلَى الْهُدَىٰ أَتَيْنَا قُلُوبًا هُدَىٰ اللَّهُ هُوَ الْهُدَىٰ وَأْمُرْنَا لِلْإِسْلَامِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَأَنْ أَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتَوْهُ وَهُوَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَيَوْمَ يَقُولُ كُن فَيَكُونُ قَوْلَهُ الْحَقُّ وَلَهُ الْمُلْكُ يَوْمَ يَنْفَخُ فِي الصُّورِ عِلْمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٧٣﴾

احضار^(۲) خواهید شد.

۷۳- اوست که آسمانها و زمین را به حق [و باهدف] آفرید؛ و روزی که [برای برپایی رستاخیز] می‌گوید باش، می‌شود؛ کلامش حقیقت [محض] است؛ روزی که در صداهنده بزرگ دمیده می‌شود، فرمانروایی خاص اوست؛ دانای نهان و آشکار است؛ و اوست فرزانه و آگاه.

۱- به آیه ۴۸ نساء (۴) توجه فرمایید.

۲- برای توجیه ترجمه «حشر» به آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

وَإِذْ قَالَ إِبْرَاهِيمُ لِأَبِيهِ أَرَأَيْتَ اتَّخَذُ صَنَامًا مَاءَ الْهَيْهَةِ إِنِّي
 أُرِيكَ وَقَوْمَكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٧٤﴾ وَكَذَلِكَ نُرِي إِبْرَاهِيمَ
 مَلَكَوَاتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلِيَكُونَ مِنَ الْمُوقِنِينَ ﴿٧٥﴾
 فَلَمَّا جَنَّ عَلَيْهِ اللَّيْلُ رَأَى الْكُوكَبَاتِ قَالَ هَذَا رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ
 لَا أَحِبُّ الْآفَلِينَ ﴿٧٦﴾ فَلَمَّا رَأَى الْقَمَرَ بَازِعًا قَالَ هَذَا
 رَبِّي فَلَمَّا أَفَلَ قَالَ لَئِن لَّمْ يَهْدِنِي رَبِّي لَأَكُونَنَّ مِنَ الْقَوْمِ
 الضَّالِّينَ ﴿٧٧﴾ فَلَمَّا رَأَى الشَّمْسَ بَازِعَةً قَالَ هَذَا رَبِّي هَذَا
 أَكْبَرُ فَلَمَّا أَفَلَتْ قَالَ يُرْمِيهِنَّ بِرِيءٍ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٧٨﴾
 إِنِّي وَجَّهْتُ وَجْهِيَ لِلَّذِي فَطَرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
 حَنِيفًا وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٧٩﴾ وَحَاجَّهُ قَوْمُهُ قَالَ
 أَتُحِبُّونَنِي فِي اللَّهِ وَقَدْ هَدَانِ وَلَا أَخَافُ مَا تُشْرِكُونَ بِهِ
 إِلَّا أَنْ يَشَاءَ رَبِّي شَيْئًا وَسِعَ رَبِّي كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا أَفَلَا
 تَتَذَكَّرُونَ ﴿٨٠﴾ وَكَيْفَ أَخَافُ مَا أَشْرَكْتُمْ وَلَا
 تَخَافُونَ أَنَّكُمْ أَشْرَكْتُم بِاللَّهِ مَا لَمْ يُنَزَّلْ بِهِ عَلَيْكُمْ
 سُلْطَانًا فَأَيُّ الْفَرِيقَيْنِ أَحَقُّ بِالْأَمْنِ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨١﴾

بتهایی که شریک خدا قرار داده‌اید ترس ندارم، [هیچ اتفاقی نمی‌افتد] مگر اینکه پروردگارم مشکلی را بخواهد؛ دانش

۷۴- [به یاد آر] هنگامی را که ابراهیم به پدرش آذر گفت: چگونه بتها را معبود خویش فرض می‌کنی؟ براستی تو و قومت را در گمراهی آشکار می‌بینم.

۷۵- و این‌گونه نظام حاکم بر آسمانها و زمین را به ابراهیم می‌نمودیم تا [یکناهی آفریدگار جهان را درک کند] و به یقین دریابد.

۷۶- هنگامی که [تاریکی] شب بر [چشمان] او پرده کشید، به ستاره‌ای توجه کرد و گفت: این پروردگار من است؛ و چون افول کرد، گفت: به آنچه از میان می‌رود علاقه‌ای ندارم.

۷۷- و چون ماه را تابان دید، [به قوم خود] گفت: این پروردگار من است (۱)؛ و چون افول کرد، گفت: اگر پروردگارم مرا هدایت نکند، مسلماً در زمره گمراهان خواهم بود.

۷۸- و هنگامی که خورشید را تابان دید، گفت: این که بزرگتر است پروردگار من است؛ و چون افول کرد، گفت: ای قوم من، من از آنچه [در قدرت با خدا] شریک می‌دانید، بری هستم.

۷۹- من حقگرایانه وجود خود را متوجه کسی که آسمانها و زمین را آفریده است کرده‌ام؛ و در جرگه شرک‌ورزان نیستم.

۸۰- قومش با او به احتجاج برخاستند؛ گفت: چرا درباره خدا که مرا هدایت کرده است، با من محاجه می‌کنید؟ من از بتهایی که شریک خدا قرار داده‌اید ترس ندارم، [هیچ اتفاقی نمی‌افتد] مگر اینکه پروردگارم مشکلی را بخواهد؛ دانش پروردگار من هر چیزی را فرا گرفته است؛ آیا پند نمی‌گیرید؟

۸۱- چگونه از بتهایی که [با خدا] شریک تلقی کرده‌اید بترسم، در حالی که شما از اینکه چیزی را [در قدرت] با خدا شریک می‌دانید که [خدا] برای شما هیچ اعتباری به آن نداده است، ترس ندارید. کدام یک از دو گروه [موحدان و مشرکان] به امنیت خاطر سزاوارترند، (۲) اگر [بهتر] می‌دانید؟

۱- شیوه خاصی است که ابراهیم برای بیان غیرمستقیم منظورش به کار برد؛ همان‌گونه که در مورد شکستن بتها گفت: «احتمالاً کار بت بزرگ است که کوچکترها را شکسته است، از خودشان بیرسید.» به آیات ۵۸-۶۵ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

۲- معنی و مفهوم عبارت اخیر به بیان دیگر در آیه ۲۸ رد (۱۳) نیز آمده است.

۸۲- مؤمنانی که ایمان خود را [با کرنش در برابر صاحبان قدرت] به شرک (۱) آلوده نساختند، امنیت خاطر دارند و راه یافته‌اند.

۸۳- این منطق ما بود که به ابراهیم در مواجهه با قومش القا کردیم؛ [مقام] هر که را بخواهیم به درجاتی رفعت می‌بخشیم (۲)، که پروردگار تو فرزانه‌ای است دانا.

۸۴- اسحاق و یعقوب را به ابراهیم بخشیدیم؛ هر یک را هدایت کردیم، و نوح را هم قبل از آن هدایت کردیم و از فرزندان ابراهیم نیز داود و سلیمان و ایوب و یوسف و موسی و هارون را [راه نمودیم]؛ و نیکوکاران را این‌گونه پاداش می‌دهیم؛

۸۵- و زکریا و یحیی و عیسی و الیاس را [هدایت کردیم] که همه از شایستگان بودند.

۸۶- اسماعیل و یونس و لوط را [نیز راه نمودیم]؛ و هر یک را بر جهانیان برتری بخشیدیم؛

۸۷- و برخی از پدران و فرزندان و برادرانشان [را نیز] و آنان را برگزیدیم و به راه راست هدایتشان کردیم.

۸۸- این هدایت خداست که هر که از بندگان خویش را بخواهد [و شایسته ببیند]، بدان هدایت خواهد کرد؛ و اگر شرک بورزند، همه تلاششان بر باد خواهد رفت (۳).

۸۹- آنها بودند که کتاب و فرزاندگی و پیامبری عطاشان کردیم؛ و اگر این [مردم مکه] کتاب و رسالت را انکار کنند [اهمیت نده]، ما گروهی را بر آن برگماریم که در مقام انکار نخواهند بود.

۹۰- آنها کسانی بودند که خدا هدایتشان کرد، پس راهشان را پی گیر؛ [و به مردم] بگو: از شما هیچ پاداشی بر رسالت نمی‌خواهم؛ این [کتاب] جز پندی برای جهانیان نیست.

الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَٰئِكَ لَهُمُ الْأَمَنُ
وَهُمْ مُهْتَدُونَ ﴿٨٢﴾ وَتِلْكَ حُجَّتُنَا آتَيْنَاهَا إِبْرَاهِيمَ عَلَى
قَوْمِهِ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَّن نَّشَاءُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٨٣﴾
وَوَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ كُلًّا هَدَيْنَا وَنُوحًا
هَدَيْنَا مِن قَبْلُ وَمِن ذُرِّيَّتِهِ دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ وَأَيُّوبَ
وَيُوسُفَ وَمُوسَىٰ وَهَارُونَ وَكَذَٰلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٤﴾
وَزَكَرِيَّا وَيَحْيَىٰ وَعِيسَىٰ وَإِلْيَاسَ كُلٌّ مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿٨٥﴾
وَإِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ وَيُوسُفَ وَلُوطًا وَكُلًّا فَضَّلْنَا عَلَى
الْعَالَمِينَ ﴿٨٦﴾ وَمِنَ آبَائِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَإِخْوَانِهِمْ وَاجْتَبَيْنَاهُمْ
وَهَدَيْنَاهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٨٧﴾ ذَٰلِكَ هُدَىٰ اللَّهِ يَهْدِي
بِهِ مَن يَشَاءُ مِن عِبَادِهِ ۗ وَلَوْ أَشْرَكُوا لَحَبِطَ عَنْهُمْ مَا كَانُوا
يَعْمَلُونَ ﴿٨٨﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ
فَإِن يَكْفُرْ بِهَا هَؤُلَاءِ فَقَدْ وَكَلْنَا بِهَا قَوْمًا لَّا يَكْفُرِينَ
﴿٨٩﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَىٰ اللَّهُ فَبِهِدَاهُمُ اقْتَدِهٖ ۗ قُلْ لَا
أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا ۖ إِن هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٩٠﴾

۱- برای توجیه ترجمه ظلم به شرک در اینجا، با آیه ۱۳ لقمان (۳۱) مقایسه فرمایید؛ آیه ۱۰۶ یوسف (۱۲) هم مؤید آن است.

۲- به نیمه دوم آیه ۱۱ مجادله (۵۸) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۲۳ فرقان (۲۵) و نیز به مثالهایی در این زمینه در آیات ۱۸ ابراهیم (۱۴) و ۳۹ نور (۲۴) توجه فرمایید.

وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِذْ قَالُوا مَا أَنزَلَ اللَّهُ عَلَيْنَا مِن شَيْءٍ قُلْ مَنْ أَنزَلَ الْكِتَابَ الَّذِي جَاءَ بِهِ مُوسَى نُورًا وَهُدًى لِّلنَّاسِ تَجْعَلُونَهُ قَرَاطِيسٍ يُبَدُّونَهَا وَيُخْفُونَ كَثِيرًا وَعُلِّمْتُم مَّا لَمْ تَعْلَمُوا أَن تَعْلَمُوا أَبَاءُكُمْ قُلْ اللَّهُ ثُمَّ ذَرْهُمْ فِي حَوْضِهِمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩١﴾
 وَهَذَا كِتَابٌ أَنزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ مُّصَدِّقُ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَلِتُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ حَوْلَهَا وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ يُؤْمِنُونَ بِهِ ۖ وَهُمْ عَلَىٰ صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ ﴿٩٢﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَىٰ عَلَىٰ اللَّهِ كَذِبًا أَوْ قَالَ أُوحِيَ إِلَيَّ وَلَمْ يُوحَ إِلَيْهِ شَيْءٌ وَمَنْ قَالَ سَأُنزِلُ مِثْلَ مَا أَنزَلَ اللَّهُ وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الظَّالِمُونَ فِي غَمْرَاتِ الْمَوْتِ وَالْمَلَائِكَةُ بَاسِطُو أَيْدِيهِمْ أَخْرِجُوا أَنفُسَكُمُ الْيَوْمَ تُجْرُونَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كُنتُمْ تَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ غَيْرَ الْحَقِّ وَكُنتُمْ عَنْ آيَاتِهِ تَسْتَكْبِرُونَ ﴿٩٣﴾ وَلَقَدْ جِئْتُمُونَا فُرَادَىٰ كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَتَرَكْتُمْ مَا خَوَّلْنَاكُمْ وَرَاءَ ظُهُورِكُمْ وَمَا نَرَىٰ مَعَكُمْ شُفَعَاءَكُمُ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ أَنَّهُمْ فِيكُمْ شُرَكَؤُا ۖ لَقَدْ تَقَطَّعَ بَيْنَكُمْ وَضَلَّ عَنْكُمْ مَا كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٩٤﴾

تهی کنید! امروز به سزای گفتار ناحق خود درباره خدا و تکبر در برابر آیاتش، به عذابی ذلت بار جزا داده خواهید شد (۳).

۹۴- و [خطاب می‌رسد: اکنون] تک و تنها با همان وضعی که در آغاز شما را آفریدیم، به پیشگاه ما بازآمده‌اید و هر آنچه ارزانی تان داشته بودیم، پشت سر نهادید (۴)؛ و شفیعیانی را که در [سرنوشت] خود [مؤثر و] شریک تصور می‌کردید، همراهتان نمی‌بینیم؛ [پیوندها] میان شما گسسته است و آنچه [تکیه‌گاه خود] تصور می‌کردید، از نظرتان ناپدید شده است (۵).

۹۱- [یهودیان] خدای را چنانکه سزاوار اوست، ارج ننهادند، چون گفتند: خدا بر هیچ بشری هیچ پیامی نازل نکرده است؛ بگو: کتابی را که موسی عرضه کرد و برای مردم روشنی [راه] و هدایت بود، چه کسی نازل کرده بود؟ [که] شما آن را به صورت [پراکنده بر] ورقها درمی‌آورید و [قسمتی را] آشکار و بسیاری از آن را پنهان می‌سازید؛ در حالی که [با همان کتاب] مطالبی به شما آموزش داده شده که نه شما می‌دانستید و نه پدران شما؛ بگو: خداست [که همه کتب آسمانی را می‌فرستد]، آنگاه بگذار آنها را تا در بیهوده‌گویی‌شان بازی کنند.

۹۲- این کتابی است مبارک که کتب پیشین را تصدیق می‌کند آن را نازل کردیم تا [همه جهانیان] و [بخصوص] اهل مکه و ساکنان اطرافش را هشدار دهی (۱)؛ و کسانی که به آخرت باور دارند، به آن [کتاب] ایمان می‌آورند و بر نماز [های] خود مراقبت دارند.

۹۳- کیست ستمکارتر از آن که دروغ به خدا نسبت دهد یا ادعا کند: به من [نیز] وحی فرستاده شده است، در حالی که هیچ وحی ای به او نرسیده است، و یا کسی که مدعی شود من نیز همانند آیاتی که خدا نازل کرده است، عرضه خواهم کرد (۲)؛ کاش می‌دیدید آنگاه که ستمگران در شداید مرگ‌اند و فرشتگان با دستهای گشوده [به آنها نهیب می‌زنند]: قالب

۱- برای توجیه افزوده‌ها به آیات ۱ فرقان (۲۵) و ۲۸ سبأ (۳۴) توجه فرمایید. لازم به ذکر است که حتی قبل از این دستور، پیامبر اکرم (ص) موظف به انداز خویشان نزدیک بوده است؛ به آیه ۲۱۴ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

۲- ادعای آنان را در آیه ۳۱ انفال (۸) و پاسخ این ادعا در آیات ۸۸ اسراء (۱۷) و ۳۴ طور (۵۲) آمده است.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۵۰ انفال (۸) آمده است؛ ضمناً موقعیت متقابل را در مورد نیکان در آیات ۲۷-۳۰ فجر (۸۹) ملاحظه فرمایید.

۴- مفهوم این بخش از آیه به بیان ساده‌تر در آیه ۹۵ مریم (۱۹) آمده است.

۵- به آیات ۹۲ و ۹۳ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

۹۵- خداست که [در دل زمین] دانه و هسته را می شکافد؛ [موجود] زنده را از [ماده] بی جان پدید می آورد و [ماده] بی جان را از [موجود] زنده [که تبادل دائمی مرگ و حیات به دست اوست]؛ این است خدا، پس چگونه [از راه بندگی او] بازگردانده می شوید؟

۹۶- شکافنده صبحدم است؛ و شب را مایه آرامش مقرر داشت و خورشید و ماه را [معیار] حساب [زمان] قرار داد؛ این تقدیر خدای فرادست و داناست.

۹۷- اوست که ستارگان را برای شما برقرار داشت تا در تاریکیهای خشکی و دریا بدانها راه یابید؛ به یقین نشانه‌ها [ی قدرت و تدبیر خود] را برای اهل دانش بوضوح بیان کرده ایم.

۹۸- و هم اوست که شما را از یک تن پدید آورد و قرارگاهی [برای زندگی] و امانت گاهی [پس از مرگ خواهید داشت]؛ این آیات را برای گروهی که درمی یابند بوضوح بیان کرده ایم.

۹۹- اوست که از آسمان بارانی فرستاد، و بدان هر [گونه] رویدنی پدید آوردیم؛ و از آن سبزه‌ای برآوردیم که از [نهالهای] آن، دانه‌های برهم‌نشسته [برای تغذیه شما] پدید می آوریم، و نتیجه شکوفه‌های درخت خرما، خوشه‌های دسترسی است، و نیز [درختان] زیتون و انار^(۱) و باغهایی از انگور به صورت مشابه و غیر مشابه [رویانندیم]؛ به هنگامی که به بار می‌نشیند به میوه‌های آن و به [نحوه] رسیدنش بنگرید، که در آن برای اهل ایمان نشانه‌هایی [از توان و تدبیر خدا] است.

۱۰۰- برای خدا شریکانی از جن قرار دادند، با آنکه خدا آنها را آفریده است، و از سر بی‌دانشی برای او پسران^(۲) و دخترانی^(۳) تصور کردند؛ او را تقدیس می‌کنم و [او] والاتر است از آنچه توصیف می‌کنند.

۱۰۱- پدیدآورنده آسمانها و زمین است؛ چگونه ممکن است فرزندی داشته باشد، با آنکه همسری نداشته است و هر چیزی را او آفریده و به هر چیز داناست.

﴿إِنَّ اللَّهَ فَالِقُ الْحَبِّ وَالنَّوَىٰ يُخْرِجُ الْحَىٰ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَىٰ ذَٰلِكُمْ اللَّهُ فَاتَىٰ تَوْفَكُونَ ﴿۹۵﴾ فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿۹۶﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ التَّجْوِمَ لِنَهْتِكُمْ فِيهَا مِن ظُلْمَتِ اللَّيْلِ وَالْبَحْرِ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿۹۷﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّن نَّفْسٍ وَاحِدَةٍ فَمُسْتَقَرٌّ وَمُسْتَوْدَعٌ قَدْ فَصَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَفْقَهُونَ ﴿۹۸﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ نَبَاتَ كُلِّ شَيْءٍ فَأَخْرَجْنَا مِنْهُ خَضِرًا نُّخْرِجُ مِنْهُ حَبًّا مُّتَرَاكِبًا وَمِنَ النَّخْلِ مِن طَلْعِهَا قِنْوَانٌ دَانِيَةٌ وَجَنَّاتٍ مِّنْ أَعْنَابٍ وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُشْتَبِهًا وَغَيْرَ مُتَشَبِهٍ انظُرُوا إِلَى ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَيَنْعِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكُمْ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿۹۹﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ الْجِنَّ وَخَلَقَهُمْ وَخَرَقُوا لَهُ بَنِينَ وَبَنَاتٍ بِغَيْرِ عِلْمٍ سُبْحٰنَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُصِفُونَ ﴿۱۰۰﴾ يَدْبَعُ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ اَنۡ يَّكُوۡنَ لَهُ وَلَدٌ وَّلَمْ تَكُنْ لَهُۥ صٰحِبَةٌ وَخَلَقَ كُلُّ شَيْءٍ وَّهٗوٓ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيۡمٌ ﴿۱۰۱﴾

۱- نظر به اینکه دو کلمه «زیتون و رمان» عطف بر «اعناب» نیستند بلکه عطف بر «جنات» اند، ناگزیر آن را قبل از «جنات» آورده ایم.

۲- به آیه ۳۰ توبه (۹) توجه فرمایید.

۳- به آیات ۴۰ اسراء (۱۷) و ۲۱ نجم (۵۳) توجه فرمایید.

ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ
 فَاعْبُدُوهُ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٠٤﴾ لَا تَدْرِكُهُ
 الْأَبْصَارُ وَهُوَ يُدْرِكُ الْأَبْصَارَ وَهُوَ اللَّطِيفُ الْخَبِيرُ ﴿١٠٥﴾
 قَدْ جَاءَكُمْ بَصَائِرُ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أَبْصَرَ فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ عَمِيَ
 فَعَلَيْهَا ۚ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِحَفِيظٍ ﴿١٠٤﴾ وَكَذَلِكَ نَضْرُفُ
 الْآيَاتِ وَلِيَقُولُوا دَرَسْتَ وَلِنُبَيِّنَهُ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١٠٥﴾
 اتَّبِعْ مَا أُوحِيَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ وَأَعْرِضْ عَنِ
 الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٦﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكُوا وَمَا جَعَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ
 حَفِيظًا ۚ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٠٧﴾ وَلَا تَسْبُوا الَّذِينَ
 يَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ فَيَسْبُوا اللَّهَ عَدْوًا بِغَيْرِ عِلْمٍ كَذَلِكَ زَيْنًا
 لِكُلِّ أُمَّةٍ عَمَلُهُمْ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّهِمْ مَرْجِعُهُمْ فَيُنَبِّئُهُم بِمَا كَانُوا
 يَعْمَلُونَ ﴿١٠٨﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ جَاءَتْهُمْ آيَةٌ
 لَيُؤْمِنُنَّ بِهَا قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُشْعِرُكُمْ أَنَّهَا إِذَا
 جَاءَتْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٠٩﴾ وَنَقَلْبُ أَفْئِدَتِهِمْ وَأَبْصَرُهُمْ كَمَا لَمْ
 يُؤْمِنُوا بِهِ ۗ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَنَدَّرَهُمْ فِي طُعَيْنِهِمْ يَعْصَمُونَ ﴿١١٠﴾

۱۰۲- این است خدا، پروردگای شما، معبودی جز او نیست، آفریننده هر چیزی است، پس او را بندگی کنید که او کارگزار هر موجودی است.

۱۰۳- چشمها او را درنیابند و او همه چشمها را دریابد؛ و اوست که باریک بین و آگاه است.

۱۰۴- از جانب پروردگارتان موجبات بصیرت برای شما آمده است؛ هر که دیده بصیرت گشاید، به سود اوست؛ و هر که دیده بر بندد، به زیان خود اوست؛ و من نگاهبان شما نیستم.

۱۰۵- و آیات را این گونه در شکل‌های مختلف بیان می‌کنیم، تا [دریابند] و نگویند [از دیگران] آموخته‌ای و تا برای اهل دانش بروشنی بیان کنیم.

۱۰۶- از آنچه از پروردگارت به تو وحی شده است پیروی کن؛ معبودی جز او نیست؛ و از مشرکان رویگردان.

۱۰۷- اگر خدا می‌خواست شرک نمی‌ورزیدند [ولی نظام خلقت انسان را بر اساس اختیار قرار داد] (۱)؛ و تو را نگاهبان آنها تعیین نکرده‌ایم؛ و کارگزار آنان نیستی.

۱۰۸- به معبودانی که به جای خدا [به نیایش] می‌خوانند، ناسزا نگویید که آنها هم با انگیزه تجاوز [از حق] و از سر جهالت خدا را مورد ناسزا قرار دهند؛ کردار هر گروهی را این گونه در نظرشان آراسته‌ایم (۲)، آنگاه بازگشت آنان به پیشگاه پروردگارشان است و آنان را به آنچه می‌کردند آگاه می‌سازد (۳).

۱۰۹- با سوگندهای سخت خود به خدا سوگند یاد کردند که اگر معجزه‌ای بر آنها برسد، بدان ایمان آورند؛ بگو: معجزه‌ها همه در اختیار خداست [نه من]، و شما چه می‌دانید، که اگر معجزات هم بیاید، ایمان نمی‌آورند.

۱۱۰- دلها و دیدگان آنها را که در آغاز [از سر عناد] ایمان نیاوردند، [از درک حقایق] می‌گردانیم و در طغیانشان سرگشته رها می‌سازیم.

۱- به آیه ۳ انسان (۷۶) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۲۵ فصلت (۴۱) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۲۲ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۱۱۱- حتی اگر فرشتگان را بر آنها نازل می‌کردیم و مردگان با آنها سخن می‌گفتند و هر معجزه‌ای را در برابرشان حاضر می‌کردیم، باز [هم] سر ایمان نداشتند^(۱)، مگر اینکه خدا بخواهد؛ ولیکن بیشترشان نادانی می‌کنند.

۱۱۲- این‌گونه برای هر پیامبری دشمنانی از دیونهادان انس و جن^(۲) پدید آوردیم که با گفتار آراسته، به منظور فریب، در نهان به یکدیگر پیام می‌فرستند؛ و اگر پروردگار تو می‌خواست [جبراً جلوگیری می‌کرد و] چنین نمی‌کردند، [ولی انسانها را مختار آفرید]^(۳) پس آنها را با دروغهایی که می‌سازند به حال خود واگذار؛

۱۱۳- تا [مورد آزمایش قرار گیرند] و دل‌های کسانی که به آخرت^(۴) باور ندارند به [گفتار فریبی] آنها گرایش یابد و آن‌را بپسندند و هر چه می‌خواهند بکنند.

۱۱۴- آیا [سزاست که] داور دیگری جز خدا انتخاب کنم؟ و حال آنکه اوست که این کتاب را واضح بر شما نازل کرده است؛ و اهل کتاب می‌دانند که بحق از جانب پروردگارت نازل شده است، پس هرگز در زمره تردیدکنندگان مباش.

۱۱۵- اراده پروردگار تو بر [اساس] راستی و عدالت شکل گرفته است؛ تغییر و تبدیل دهنده‌ای بر اراده‌های^(۵) او وجود ندارد؛ و اوست شنوا و دانا.

۱۱۶- و اگر از بیشتر مردم [این] سرزمین اطاعت کنی، تو را از راه خدا منحرف سازند؛ آنها فقط پیرو گمانند و جز به تخمین سخن نمی‌گویند.

۱۱۷- محققاً پروردگار تو به حال کسانی که از راه او منحرف می‌شوند، آگاه‌تر است و نیز به حال راه یافتگان.

۱۱۸- از آنچه [به هنگام ذبح] نام خدا بر آن یاد شده است بخورید، اگر به آیاتش ایمان دارید [و بی‌جهت پاره‌ای از آنها را حرام تلقی نکنید].

﴿وَلَوْ أَنَّا نَزَّلْنَا إِلَيْهِمُ الْمَلَائِكَةَ وَكَلَّمَهُمُ الْمَوْتَىٰ وَحَشَرْنَا عَلَيْهِمْ كُلَّ شَيْءٍ قُبُلًا مَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ يَجْهَلُونَ ﴿١١١﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا شَيْطَانِ الْإِنْسِ وَالْجِنِّ يُوحِي بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ زُخْرَفَ الْقَوْلِ عُرُورًا وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿١١٢﴾ وَلِنَصِّغِيَ إِلَيْهِ الْأَعْدَةَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَلِيَرْضَوْهُ وَلِيَقْتَرِفُوا مَا هُمْ مُقْتَرِفُونَ ﴿١١٣﴾ أَفَغَيْرَ اللَّهِ ابْتَغَىٰ حَكَمًا وَهُوَ الَّذِي أَنْزَلَ إِلَيْكُمُ الْكِتَابَ مُفَصَّلًا وَالَّذِينَ آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ يَعْلَمُونَ أَنَّهُ مُنَزَّلٌ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُتَمَرِّينَ ﴿١١٤﴾ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ صِدْقًا وَعَدْلًا لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿١١٥﴾ وَإِنْ تُطِعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿١١٦﴾ إِنْ رَبُّكَ هُوَ أَعْلَمُ مَنْ يَضِلُّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١١٧﴾ فَكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كُنْتُمْ بِآيَاتِهِ مُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾

۱- پاسخ گفتار انکارورزان است که در آیه ۲۱ فرقان (۲۵) آمده است.

۲- به زیرنویس آیه ۱۳۰ انعام (همین سوره) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۳ انسان (۷۶) توجه فرمایید.

۴- به زیرنویس آیه ۱۰۱ یوسف (۱۲) در مورد برابری تکرار دو واژه «دنیا» و «آخرت» در قرآن، مراجعه فرمایید.

۵- همین معنی و مفهوم به بیان دیگر در آیه ۶۲ احزاب (۳۳) آمده است.

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تَأْكُلُوا مِمَّا ذُكِرَ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَقَدْ فَصَّلَ لَكُمْ مَا حَرَّمَ عَلَيْكُمْ إِلَّا مَا اضْطُرِرْتُمْ إِلَيْهِ وَإِنَّ كَثِيرًا لَيُضِلُّونَ بِأَهْوَاءِهِمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِالْمُعْتَدِينَ ﴿١١٩﴾
 وَذُرُّوا ظَهْرَ الْأَثَمِ وَبَاطِنَهُ إِنَّ الَّذِينَ يَكْسِبُونَ الْأَثَمَ سَيَجْرُونَ بِمَا كَانُوا يَافِقُونَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا تَأْكُلُوا مِمَّا لَمْ يَذْكُرْ اسْمُ اللَّهِ عَلَيْهِ وَإِنَّهُ لَفِسْقٌ وَإِنَّ الشَّيْطَانَ لِيَوْحُونَ إِلَيْكَ أُولِيَاءِهِمْ لِيَجِدُوا لَكُمْ وَإِنْ أَطَعْتُمُوهُمْ إِنَّكُمْ لَمُشْرِكُونَ ﴿١٢١﴾
 أَوْ مَنْ كَانَ مِيثَاقَ حَيْثِنَهُ وَجَعَلْنَا لَهُ نُورًا يَمْشِي بِهِ فِي النَّاسِ كَمَنْ مَثَلُهُ فِي الظُّلُمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا كَذَلِكَ زُيِّنَ لِلْكَافِرِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٢﴾ وَكَذَلِكَ جَعَلْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ أَكْبَرًا مُجْرِمِيهَا لِيَمْكُرُوا فِيهَا وَمَا يَمْكُرُونَ إِلَّا بِأَنْفُسِهِمْ وَمَا يَشْعُرُونَ ﴿١٢٣﴾ وَإِذَا جَاءَتْهُمْ آيَةٌ قَالُوا لَنْ نُؤْمِنَ حَتَّى نُؤْتَى مِثْلَ مَا أُوتِيَ رُسُلُ اللَّهِ اللَّهُ أَعْلَمُ حَيْثُ يَجْعَلُ رِسَالَتَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ أَجْرَمُوا صَغَارٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا كَانُوا يَمْكُرُونَ ﴿١٢٤﴾

۱۲۴- و زمانی که آیتی برایشان برسد، گویند: باور نمی‌کنیم تا هنگامی که مانند آیاتی که به پیامبران خدا داده شده، [مستقیم] به خودمان داده شود (۶)؛ [بگو:] خدا آگاهتر است که رسالت خویش را به چه کسی بسپارد (۷)؛ بزودی مجرمان به کیفر دسیسه‌هاشان در پیشگاه خدا گرفتار حقارت و عذابی سخت خواهند شد.

۱۱۹- چرا از ذبحی که نام خدا بر آن یاد شده است نمی‌خورید؟ در حالی که خدا آنچه را حرام کرده، بوضوح بیان نموده است (۱) که [آن هم] مربوط به غیر موارد اضطرار شماس است. بسیاری [از مردم، دیگران را] ندانسته به هوای نفس خویش گمراه می‌سازند؛ [آنها متجاوز به حقوق مردمند و] بی‌گمان پروردگار تو به [حال] متجاوزان داناتر است.
 ۱۲۰- گناه آشکار و پنهان را رها کنید، که گنهکاران به [سزای] دستاوردهشان مجازات خواهند شد.

۱۲۱- از ذبحی که نام خدا بر آن یاد نشده [و برای خوشامد طاغوتها کشته شده است]، نخورید (۲)، که انحراف [از فرمان خدا] است. دیونهدان به دوستان خود اشاره می‌کنند که با شما به مجادله برخیزند؛ و اگر از آنها اطاعت کنید، شما هم مشرک خواهید بود.

۱۲۲- آیا کسی که [از جهل] مرده‌دل بود و [به ایمان] زنده‌اش کردیم و نور [معرفت] فراراهش قرار دادیم تا در پرتو آن [سرافراز] در میان مردم پیش برود، همانند کسی است که گویی در تاریکیها به سر می‌برد و راه خروج ندارد؟ رفتار انکارورزان در نظرشان این‌گونه آراسته شده است (۳).

۱۲۳- و بدینگونه در هر شهری سردمداران بزهکارش (۴) را گماشتیم [و به آنها میدان دادیم] تا به دسیسه پردازند؛ در حالی که تنها در حق خویش دسیسه می‌کنند و نمی‌فهمند (۵).

۱- در آیات ۱۱۵ نحل (۱۶) و ۱۴۵ همین سوره (انعام).

۲- به زیر نویس آیه ۴ مانده (۵) مراجعه فرمایید.

۳- به آیه ۲۵ فصلت (۴۱) توجه فرمایید.

۴- منظور از «اکابر مجرم» همان است که در آیات ۳۴ سبأ (۳۴) و ۲۳ زخرف (۴۳) آمده است. منظور از مکرشان نیز همان است که در آیه ۳۳ سبأ (۳۴) آمده است.

۵- به آیه ۱۸۲ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۶- مفهوم انتقاد آنان به بیان دیگر در آیه ۳۱ زخرف (۴۳) آمده است.

۷- مفهوم پاسخ هم، مشابه بخش اول آیه ۳۲ زخرف (۴۳) است.

۱۲۵- هر که را خدا بخواهد هدایت کند^(۱)، دلش را پذیرای تسلیم [در برابر خود]^(۲) می‌کند؛ و هر که را بخواهد گمراه کند^(۳)، دلش را تنگ [و ناپذیرا] گرداند، گویی [می‌خواهد] به آسمان فرار کند [و از پذیرش حق گریزان است]؛ خدا این‌گونه پلیدی را بر افراد ناباور قرار می‌دهد.

۱۲۶- این راه راست پروردگار توست؛ آیات خود را برای پندپذیران بوضوح بیان کرده‌ایم.

۱۲۷- آنها نزد پروردگارشان جایگاهی امن و آرام دارند^(۴) و خدا به پاداش رفتارشان کارساز آنهاست.

۱۲۸- روزی که خدا همه را احضار نماید، [خطاب می‌کند:] ای گروه جن، بسیاری از آدمیان را به پیروی خود کشانید؛ و انسانهایی که هوادار آنها بودند، گویند: پروردگارا، ما از یکدیگر بهره‌مند شدیم تا به اجلی که مقرر داشتی رسیدیم. [خدا] گوید: آتش جایگاه شماست که جاودانه در آن به سر برید، مگر اینکه خدا بخواهد [گذشت کند]؛ که پروردگار تو فرزانه‌ای است دانا.

۱۲۹- و به همین‌گونه ستمگران را به [سزای] دستاوردشان، کارساز یکدیگر قرار می‌دهیم.

۱۳۰- ای گروه جن^(۵) و انس، آیا پیامبرانی از میان خودتان نیامدند که آیات مرا بر شما حکایت می‌کردند و شما را از دیدار امروztان هشدار می‌دادند؟ آنها پاسخ خواهند داد: بر

ضد خویش گواهی می‌دهیم؛ زندگی دنیا آنها را فریب داد و [ناگزیرا] بر ضد خویش گواهی دادند که حق را انکار می‌کردند.

۱۳۱- این [هشدارها] از آن جهت است که پروردگار تو هیچ‌گاه شهرها را در حالی که مردم آن بی‌خبر و غافل باشند، به ستم نابود نمی‌کند^(۶).

فَمَنْ يُرِدِ اللَّهُ أَنْ يَهْدِيَهُ يَشْرَحْ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ وَمَنْ يُرِدْ أَنْ يُضِلَّهُ يَجْعَلْ صَدْرَهُ ضَيِّقًا حَرَجًا كَأَنَّمَا يَصْعَقُ فِي السَّمَاءِ كَذَلِكَ يَجْعَلُ اللَّهُ الرِّجْسَ عَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٢٥﴾ وَهَذَا صِرَاطُ رَبِّكَ مُسْتَقِيمًا قَدْ فَضَّلْنَا الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَذَّكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ هُمْ دَارُ السَّلَامِ عِنْدَ رَبِّهِمْ وَهُوَ وليُّهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢٧﴾ وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ جَمِيعًا يَمَعَشِرِ الْجِنِّ قَدْ أَتَاكَ رَتْمٌ مِنَ الْإِنْسِ وَقَالَ أَوْلِيَاؤُهُمْ مِنَ الْإِنْسِ رَبَّنَا اسْتَمْتَعَ بَعْضُنَا بِبَعْضٍ وَبَلَّغْنَا آجَلَنَا الَّذِي أَجَلْتَ لَنَا قَالَ النَّارُ مَثْوَاكُمْ خَالِدِينَ فِيهَا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّ رَبَّكَ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿١٢٨﴾ وَكَذَلِكَ نُؤَلِّي بَعْضَ الظَّالِمِينَ بَعْضًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٢٩﴾ يَمَعَشِرِ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ الْمَرَاتِمُكُمْ رُسُلٌ مِّنْكُمْ يَقُصُّونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِي وَيُذَكِّرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا شَهِدْنَا عَلَىٰ أَنْفُسِنَا وَعَرَّتْهُمْ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَشَهِدُوا عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ أَنَّهُمْ كَانُوا كَافِرِينَ ﴿١٣٠﴾ ذَلِكَ أَنْ لَّمْ يَكُنْ رَبُّكَ مُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلِهَا غَافِلُونَ ﴿١٣١﴾

۱- با آیه ۱۱ تغابن (۶۴) (و من يؤمن بالله يهد قلبه) مقایسه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، با بخش پایانی آیه ۷۱ انعام (۶) مقایسه فرمایید.

۳- به آیه ۲۷ ابراهیم (۱۴) ﴿و يضل الله الظالمين﴾ توجه فرمایید.

۴- به آیه ۶۲ مریم (۱۹) توجه فرمایید؛ وضعشان در دنیا هم در آیه ۶۲ یونس (۱۰) آمده است.

۵- آیت‌الله محمد جواد غروی در جلد دوم کتاب «آدم از نظر قرآن»، طی بحث مفصل و مستدل خود اظهار نظر کرده است که گروه جن، انسانهایی هستند که ناپیدا، پشت پرده، غایب، دارای صفات مستور و پنهان، مستقر در نقاط دوردست و یا گمنام می‌باشند و اضافه می‌کند که کلمه «جن» به معنی قوه واهمه نیز می‌باشد؛ ضمناً جن را غرایز پنهان در بدن آدمی می‌داند. این برداشت و تلقی، پاره‌ای از مشکلات را در مورد موضوع «جن» در قرآن احتمالاً از میان می‌برد؛ والله اعلم.

۶- معنی و مفهوم این آیه بیان دیگر در آیه ۱۶۵ نساء (۴) و نیز بخش پایانی آیه ۱۵ اسراء (۱۷) آمده است.

وَلِكُلِّ دَرَجَاتٍ مِمَّا عَمِلُوا وَمَا رُبُّكَ بَغْفِلٍ عَمَّا
 يَعْمَلُونَ ﴿۱۳۲﴾ وَرُبُّكَ الْغَنِيُّ ذُو الرَّحْمَةِ إِنْ يَشَاءُ
 يُدْهِبْكُمْ وَيَسْتَخْلِفْ مِنْ بَعْدِكُمْ مَا يَشَاءُ كَمَا
 أَنْشَأَكُمْ مِنْ ذُرِّيَّةِ قَوْمٍ آخِرِينَ ﴿۱۳۳﴾ إِنْ مَا
 تُوَعَّدُونَ لَأَتِيَنَّكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿۱۳۴﴾ قُلْ يَقَوْمِ
 اعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَامِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ
 مَنْ تَكُونُ لَهُ عَقِيبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿۱۳۵﴾
 وَجَعَلُوا لِلَّهِ مِمَّا ذَرَأَ مِنَ الْحَرْثِ وَالْأَنْعَامِ
 نَصِيبًا فَأَقَالُوا هَذَا لِلَّهِ بِزَعْمِهِمْ وَهَذَا لِشُرَكَائِهِمْ
 فَمَا كَانَ لِشُرَكَائِهِمْ فَلَا يَصِلُ إِلَى اللَّهِ
 وَمَا كَانَ لِلَّهِ فَهُوَ يَصِلُ إِلَى شُرَكَائِهِمْ
 سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿۱۳۶﴾ وَكَذَلِكَ زَيَّنَ
 لِكَثِيرٍ مِنَ الْمُشْرِكِينَ قَتْلَ أَوْلَادِهِمْ
 شُرَكَائِهِمْ لِيُرْدُوهُمْ وَيَلْبِسُوا عَلَيْهِمْ دِينَهُمْ
 وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا فَعَلُوهُ فَذَرْهُمْ وَمَا يَفْتَرُونَ ﴿۱۳۷﴾

و اگر خدا می خواست [جبراً جلوگیری می کرد و] چنین نمی کردند [ولی انسانها را مختار آفرید] (۵)، پس آنها را با دروغهایی که می سازند به حال خود واگذار (۶).

۱۳۲- هر گروه درجاتی متناسب با اعمالشان دارند؛ و پروردگار تو از آنچه می کنند غافل نیست (۱).

۱۳۳- پروردگارت بی نیاز و دارای رحمت است (۲)؛ اگر اراده کند شما را می برد و پس از شما نسلی دیگر را به خواست خود جانشین [شما] خواهد کرد، چنان که شما را نیز از نسل گروهی دیگر پدید آورد (۳).

۱۳۴- هر آنچه به شما وعده داده می شود، به وقوع خواهد پیوست، و شما [خدای را] به تنگ نخواهید آورد (۴).

۱۳۵- بگو: ای قوم من، همه امکانات خود را به کار گیرید، من هم [به وظایف خود] عمل می کنم؛ بزودی خواهید دانست که آسایش آخرت متعلق به کیست؛ براستی ستمگران رستگار نخواهند شد.

۱۳۶- [مشرکان] برای خدا سهمی از کشت و دامها که خودش پدید آورده است، قائل شدند و به تصور خودشان گفتند: این بخش ویژه خداست و این بخش ویژه معبودهای ما؛ سهمی که برای معبودان قائل می شدند به خدا نمی رسد، ولی سهم خدا به معبودها تعلق می گیرد؛ [براستی] داوری بدی می کنند!

۱۳۷- و همین گونه معبودهای آنها در نظر بسیاری از مشرکین، قتل فرزندانشان را [به عنوان قربانی برای خدایان] آراستند تا آنها را به هلاکت افکنند و آیینشان را بر آنها مشتبّه سازند؛

- ۱- در این رابطه به آیه ۴۲ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۶۲ و ۱۶۳ آل عمران (۳) آمده است.
- ۲- مشمولین رحمت را در نیمه دوم آیه ۱۵۶ اعراف (۷) جستجو فرمایید.
- ۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۳۳ نساء (۴) و ۱۹ و ۲۰ ابراهیم (۱۴) آمده است.
- ۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۲ توبه (۹) توجه فرمایید.
- ۵- به آیه ۳ انسان (۷۶) توجه فرمایید.
- ۶- زیرا هر کسی پند نمی گیرد و متنبه نخواهد شد، به آیه ۱۱ یس (۳۶) توجه فرمایید.

۱۳۸- و به تصور خویش گفتند: اینها دامها و کشتزارهای ممنوع است و جز کسانی که ما بخواهیم نباید کسی از آن بخورد و دامهایی است که سواری بر آنها تحریم شده است^(۱) و دامهایی دیگر است که به هنگام ذبح، به عنوان افترا به خدا، نام خدا را بر آن نمی‌برند؛ بزودی [خدا] کیفر دروغهایی که می‌بافتند به آنان خواهد داد.

۱۳۹- و گفتند: جنین و بچه‌ای که در شکم این دامهاست ویژه مردان ماست و بر همسران ما حرام شده است؛ اما اگر [بچه حیوان] مرده [متولد شده] باشد، همه در آن شریکند؛ [خدا] به سبب این گفتار [ناهنجار] شان مجازاتشان خواهد کرد؛ زیرا که او فرزانه‌ای است آگاه.

۱۴۰- آنها که فرزندانشان را به سفاهت و نادانی کشتند و نعمتی را که خدا روزی‌شان کرده بود به عنوان افترا به خدا حرام شمردند، براستی زیانکار شدند؛ آنها گمراه شدند و راه یافته نبودند.

۱۴۱- اوست که باغهایی با داریست و بدون [نیاز به] داریست پدید آورد و نیز نخلستان و کشتزار با میوه‌های گوناگون و زیتون و انار به صورت مشابه و غیر مشابه؛ هنگامی که به بار می‌نشیند، از میوه آن بخورید و هنگام برداشت، حق [مستمندان را نیز از] آن بپردازید^(۲) و اسراف نکنید، که خدا اسرافکاران را دوست ندارد.

۱۴۲- از دامها برخی را باربر و برخی را ذبح‌شونده [برای مصرف غذایی آفرید]^(۳)؛ از آنچه خدا روزی شما کرده است بخورید و [با تحریم بی‌مورد پاره‌ای از آنها] پیرو گامهای شیطان مشوید، که او دشمن آشکار شماست.

وَقَالُوا هَذِهِ أَنْعَمٌ وَحَرَّتْ حِجْرٌ لَا يَطْعَمُهَا إِلَّا مَنْ
نَشَاءُ بِرِزْقِهِمْ وَأَنْعَمُ حَرَمَتْ ظُهُورَهَا وَأَنْعَمٌ لَا يَذْكُرُونَ
أَسْمَ اللَّهِ عَلَيْهَا افْتِرَاءً عَلَيْهِ سَيَجْزِيهِمْ بِمَا كَانُوا
يَفْتُرُونَ ﴿١٣٨﴾ وَقَالُوا مَا فِي بُطُونِ هَذِهِ الْأَنْعَمِ
خَالِصَةٌ لَّذِكُورِنَا وَمُحَرَّمٌ عَلَىٰ أَرْوَاجِنَا وَإِنْ يَكُنْ
مَيْتَةً فَهُمْ فِيهِ شُرَكَاءُ سَيَجْزِيهِمْ وَصَفَهُمْ أَنَّهُ
حَكِيمٌ عَلَيْهِ ﴿١٣٩﴾ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ قَتَلُوا أَوْلَادَهُمْ
سَفَهًا بِغَيْرِ عِلْمٍ وَحَرَّمُوا مَا رَزَقَهُمُ اللَّهُ افْتِرَاءً عَلَى اللَّهِ
قَدْ ضَلُّوا وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿١٤٠﴾ وَهُوَ الَّذِي
أَنْشَأَ جَنَّاتٍ مَعْرُوشَاتٍ وَغَيْرَ مَعْرُوشَاتٍ وَالنَّخْلَ وَالزَّرْعَ
مُخْتَلِفًا أَلْوَانًا وَالزَّيْتُونَ وَالرُّمَّانَ مُتَشَابِهًا وَغَيْرَ
مُتَشَابِهٍ كُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ إِذَا أَثْمَرَ وَءَاتُوا حَقَّهُ يَوْمَ
حَصَادِهِ وَلَا تُسْرِفُوا إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٤١﴾
وَمِنَ الْأَنْعَمِ حَمُولَةٌ وَفَرَسٌ كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ
اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿١٤٢﴾

۱- به آیه ۱۰۳ مائده (۵) و زیرنویس آن توجه فرمایید.

۲- به آیات ۲۴ و ۲۵ معارج (۷۰) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه ترجمه «فرش» که در کنار «حموله» قرار گرفته است، این آیه را با آیات ۵-۷ نحل (۱۶) مقایسه فرمایید؛ راغب نیز همین معنی را تصریح کرده است.

ثَمَنِيَةَ أَزْوَاجٍ مِّنَ الضَّأْنِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْمَعْزِ اثْنَيْنِ
 قُلْ ءَالذَّكَرَيْنِ حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ
 أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ نَبِّئُونِي بِعِلْمٍ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٤٣﴾
 وَمِنَ الْإِبِلِ اثْنَيْنِ وَمِنَ الْبَقَرِ اثْنَيْنِ قُلْ ءَالذَّكَرَيْنِ
 حَرَّمَ أَمِ الْأُنثَيَيْنِ أَمَا اشْتَمَلَتْ عَلَيْهِ أَرْحَامُ الْأُنثَيَيْنِ
 أَمْ كُنْتُمْ شُهَدَاءَ إِذْ وَصَّيْتُمْ اللَّهُ بِهَذَا فَمَنْ
 أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا لِيُضِلَّ النَّاسَ بِغَيْرِ
 عِلْمٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٤٤﴾ قُلْ لَا آجِدُ
 فِي مَا أُوْحِيَ إِلَيَّ مُحَرَّمًا عَلَى طَاعِمٍ يَطْعَمُهُ إِلَّا أَنْ يَكُونَ
 مَيْتَةً أَوْ دَمًا مَّسْفُوحًا أَوْ لَحْمَ خَنزِيرٍ فَإِنَّهُ رِجْسٌ أَوْ
 فِسْقًا أَهْلًا لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ ؕ فَمَنْ اضْطُرَّ غَيْرَ بَاغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ
 رَبَّكَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَّمْنَا
 كُلَّ ذِي ظُفْرِ وَمِنَ الْبَقَرِ وَالْغَنَمِ حَرَّمْنَا عَلَيْهِمْ
 شُحُومَهُمَا إِلَّا مَا حَمَلَتْ ظُهُورُهُمَا أَوِ الْحَوَايَا أَوْ مَا
 اخْتَلَطَ بِعَظْمٍ ؕ ذَلِكَ جَزَيْنَهُمْ بِبَغْيِهِمْ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿١٤٦﴾

گاو و گوسفند را حرام کردیم (۵)، مگر چربیایی که بر پشت آنهاست یا با امعاء و استخوانها آمیخته است؛ بدین قرار به کفیر

۱۴۳- هشت [فرد یا چهار] زوج (۱) [دام برای استفاده شما آفرید]: از [جنس] گوسفند، زوج نر و ماده و از [جنس] بز، زوج نر و ماده؛ بگو: آیا [خدا] نرها را حرام کرده یا ماده‌ها را یا بچه‌ای که رحم ماده‌ها در بر گرفته است؟ اگر راست می‌گویید [در مورد تحریم آنها] مستند به دانش با من صحبت کنید.

۱۴۴- و [نیز] از [جنس] شتر، زوج نر و ماده و از [جنس] گاو، زوج نر و ماده آفرید؛ بگو: آیا [خدا] نرها را حرام کرده یا ماده‌ها را یا بچه‌ای که رحم ماده‌ها در بر گرفته است؟ مگر شما به هنگامی که خدا بر این [تحریم] به شما توصیه کرد، گواه بودید؟ کیست ستمکارتر از آن که دروغ به خدا نسبت دهد (۲) تا مردم را بدون تحقیق گمراه کند؟ [این ظلم است] و خدا ستمکاران را هدایت نخواهد کرد.

۱۴۵- بگو: در میان احکامی که بر من وحی شده است، چیزی را که خوردنش برای مصرف کننده حرام باشد نمی‌یابم، جز مردار یا خون ریخته یا گوشت خوک (۳) که [همه] پلید است، یا ذبحی که منحر فانه نام غیر خدا بر آن (۴) برده شده [و برای سلامت و خوشامد طاغوتها قربانی شده باشد]؛ و هر که با بی میلی و بدون تجاوز [از حد سد جوع] ناگزیر [از خوردن] گردد، قطعاً پروردگار تو آمرزگاری است مهربان.

۱۴۶- بر یهودیان، هر حیوانی که سم یکپارچه دارد و نیز چربی گاو و گوسفند را حرام کردیم (۵)، مگر چربیایی که بر پشت سرکشی‌شان، آنان را مجازات کردیم و یقیناً راستگو هستیم.

۱- در عین حال که زوج به معنی جفت است، در زبان عربی به هر یک از دو مورد یک زوج نیز زوج گفته می‌شود؛ چنان که زن و شوهر هر کدام زوج دیگری هستند، مثل آیه ۳۷ احزاب (امسك عليك زوجك). به همین علت زوج را گاهی زوجین می‌گویند، مثل آیه ۴۵ نجم (۵۳) (وانه خلق الزوجين الذكر والانثى). در آیه، اشاره به ۴ جفت حیوان نر و ماده شده که دو جفت در این آیه و دو جفت در آیه بعد آمده است.

۲- به زیرنویس آیه ۲۱ انعام (همین سوره) مراجعه فرمایید.

۳- به زیرنویس اول آیه ۱۷۳ بقره (۲) توجه فرمایید.

۴- به زیرنویس آیه ۴ مائده (۵) توجه فرمایید.

۵- گناهان یهودیان در آیه ۱۶۰ نساء (۴) روشنتر بیان شده است.

۱۴۷- اگر تو را دروغ پرداز شمردند، بگو: [با آنکه] پروردگار شما دارای رحمتی گسترده است، سختگیری اش از بزهکاران بازگرداننده نخواهد شد.

۱۴۸- شرک ورزان [برای تبرئه خویش] خواهند گفت: اگر خدا می خواست، ما و پدرانمان شرک نمی ورزیدیم و چیزی را [خودسرانه] تحریم نمی کردیم؛ پیشینیان آنها نیز همین گونه [حق را] دروغ شمردند، تا سختگیری ما را چشیدند؛ بگو: آیا [بر این گفتار] دلیل قاطعی دارید تا ارائه دهید؟ فقط پیرو گمانید و جز گزافه نمی گوید.

۱۴۹- بگو: برهان رسا و ویژه خداست؛ و اگر می خواست، همه شما را [جبراً] هدایت می کرد [ولی حکمتش اختیار را تجویز کرد] (۱).

۱۵۰- بگو: گواهان خود را که گواهی دهند خدا این [ها] را حرام کرده است، بیاورید (۲)؛ اگر [بفرض] گواهی دادند، تو با آنها هماهنگ مشو؛ و هوسهای کسانی را که آیات ما را دروغ شمردند و به آخرت باور ندارند و [افرادی بی پایه را] با پروردگار خویش برابر می شمردند، پیروی مکن.

۱۵۱- بگو: بیایید تا آنچه پروردگارتان بر شما حرام کرده است، بیان کنم؛ هیچ چیز [و هیچ کس] را [در توان و تدبیر] با او شریک نشمارید و نسبت به پدر و مادر [به شایستگی] نیکی کنید؛ و فرزندان خود را از تنگدستی مکشید؛ این ما هستیم که شما و آنها را روزی می دهیم (۳)؛ و به بی شرمی ها، چه آشکار و چه پنهان نزدیک مشوید؛ و کسی را که خدا [کشتنش را] حرام کرده است، مکشید، مگر به حق؛ این است [آنچه خدا] شما را به آن سفارش کرده است، بسا که درک کنید.

فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٤٧﴾ سَيَقُولُ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا أَشْرَكْنَا وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ كَذَّبَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ حَتَّى ذَاقُوا بَأْسَنَا قُلْ هَلْ عِنْدَكُمْ مِنْ عِلْمٍ فَتُخْرِجُوهُ لَنَا إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَخْرُصُونَ ﴿١٤٨﴾ قُلْ فَلِلَّهِ الْحُجَّةُ الْبَالِغَةُ فَلَوْ شَاءَ لَهَدَيْتُكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٤٩﴾ قُلْ هَلَمْ شُهَدَاءُ كُمْ الَّذِينَ يَشْهَدُونَ أَنَّ اللَّهَ حَرَّمَ هَذَا إِنْ شَهِدُوا فَلَا تَشْهَدُ مَعَهُمْ وَلَا تَتَّبِعِ أَهْوَاءَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ وَهُمْ بِرَبِّهِمْ يَعْدِلُونَ ﴿١٥٠﴾ قُلْ تَعَالَوْا أَتْلُ مَا حَرَّمَ رَبِّي كُمْ عَلَيْكُمْ أَلَّا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ مِنْ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرِزُقُكُمْ وَإِيَّاهُمْ وَلَا تَقْرَبُوا الْفَوَاحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطُنَ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ ذَٰلِكُمْ وَصَّيْنَكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٥١﴾

۱- به آیه ۳ انسان (۷۶) توجه فرمایید.

۲- در رابطه با آیات ۱۳۸ و ۱۳۹ انعام (همین سوره) است.

۳- به آیه ۶ هود (۱۱) توجه فرمایید.

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ
 وَأَوْفُوا بِالْكَفِيلِ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ لَا تَكْلِفُ نَفْسًا إِلَّا
 وُسْعَهَا وَإِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ وَبِعَهْدِ
 اللَّهِ أَوْفُوا ذَٰلِكُمْ وَصْنُكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿١٥٢﴾
 وَأَنَّ هَذَا صِرَاطِي مُسْتَقِيمًا فَاتَّبِعُوهُ وَلَا تَتَّبِعُوا السُّبُلَ
 فَتَفْرَقَ بِيَكُمْ عَنْ سَبِيلِهِ ذَٰلِكُمْ وَصْنُكُمْ بِهِ لَعَلَّكُمْ
 تَتَّقُونَ ﴿١٥٣﴾ ثُمَّ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ تَمَامًا عَلَى الَّذِي
 أَحْسَنَ وَتَفْصِيلًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّعَالَمِهِمْ بِإِقْرَءِ
 رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿١٥٤﴾ وَهَذَا كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ مُبَارَكٌ فَاتَّبِعُوهُ
 وَاتَّقُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٥٥﴾ أَنْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَنْزَلَ الْكِتَابَ
 عَلَيَّ طَائِفَتَيْنِ مِن قَبْلِنَا وَإِن كُنَّا عَن دِرَاسَتِهِمْ لَغَافِلِينَ
 ﴿١٥٦﴾ أَوْ تَقُولُوا لَوْ أَنَّا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْكِتَابُ لَكُنَّا أَهْدَىٰ مِنْهُمْ
 فَقَدْ جَاءَكُمْ بَيِّنَةٌ مِّن رَّبِّكُمْ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ فَمَنْ
 أَظْلَمُ مِمَّن كَذَبَ بَيِّنَاتِ اللَّهِ وَصَدَفَ عَنْهَا سَنَجِرِي الَّذِينَ
 يَصْدِفُونَ عَنَّا أَيُّنَا سَوْءُ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يَصْدِفُونَ ﴿١٥٧﴾

آنها بودیم؛ اینک برای شما نیز نشانه روشن و هدایت و رحمت از جانب پروردگارتان فرارسید؛ و کیست ستمکارتر از آن که آیات خدا را دروغ شمرد و از آنها رویگردان شد؟ کسانی را که از آیات ما کناره گرفتند، به خاطر اعراض [بی دلیل]شان به عذابی سخت کیفر خواهیم داد.

۱۵۲- به مال یتیم نزدیک نشوید^(۱)، مگر به بهترین شیوه^(۲)، تا به مرحله رشد برسد؛ [سنجش] پیمانه و ترازو را عادلانه کامل کنید؛ هیچ کس را جز به اندازه توانش تکلیف نمی کنیم؛ و چون اظهار نظر می کنید، عدالت را رعایت کنید، هر چند درباره خویشاوند باشد؛ و به عهد خدا وفا کنید؛ این است [آنچه خدا] شما را به آن سفارش کرده است، بسا که پند پذیرند؛

۱۵۳- و اینکه [آگاه باشید] این راه راست من است، پس از آن پیروی کنید؛ و به راههای دیگر مروید که شما را از راه خدا پراکنده خواهند کرد؛ این است [آنچه خدا] شما را به آن سفارش کرده است، بسا که پرهیزکار شوید.

۱۵۴- [به انبیای پیشین این فرمانها را ابلاغ کردیم،] سپس به موسی کتاب [تورات] دادیم تا [نعمت را] بر نیکوکاران تمام کنیم و نیز به این منظور که بیان واضح هر چیزی و هدایت و رحمتی باشد، بسا که به لقای پروردگارشان باور آورند.

۱۵۵- و این کتابی مبارک است که نازل کردیم، از آن پیروی کنید و پرهیزکار باشید، بسا که مورد رحمت قرار گیرید؛

۱۵۶- تا نگوئید: تنها بر دو گروه قبل از ما کتاب نازل شده است و ما از بحث و مطالعه [کتاب] آنان بی خبر بودیم؛

۱۵۷- یا نگوئید: اگر بر ما نیز کتاب نازل می شد، راه یافته تر از

۱- به آیه ۱۰ نساء (۴) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۶ نساء (۴) توجه فرمایید.

۱۵۸- آیا جز این انتظار می‌برند که فرشتگان [مرگ] به سراغشان آیند یا [عذاب] خدا و یا برخی از نشانه‌های [عذاب] پروردگارت^(۱) فرارسد؟ روزی که برخی از نشانه‌های [عذاب] پروردگارت آشکار شود، ایمان افرادی که قبلاً ایمان نداشته یا در پرتو ایمان دست به کار نیکی زده‌اند، سودی به حالشان نخواهد داشت^(۲)؛ بگو: شما منتظر باشید، ما هم در انتظار خواهیم ماند.

۱۵۹- مسلماً تو با آنها که دین خویش را دستخوش تفرقه کردند و گروه‌گروه شدند، هیچ پیوند و بستگی نداری^(۳)؛ آنها کارشان فقط با خداست و [روز رستاخیز] از رفتاری که داشتند، آگاهشان خواهد ساخت^(۴).

۱۶۰- هر که کار نیکویی عرضه کند، پاداش او چندین برابر^(۵) خواهد بود؛ و آنان که کار زشتی عرضه کنند، فقط همانند آن کيفر بینند و مورد ظلم قرار نمی‌گیرند^(۶).

۱۶۱- بگو: پروردگارم مرا به راهی راست هدایت کرده است؛ [به] دینی پایدار، همان آیین ابراهیم حقگرا که در جرگه شرک‌ورزان نبود^(۷).

۱۶۲- بگو: نماز و [تمامی] عباداتم و زندگی و مرگم همه برای خدای پروردگار جهانیان است؛

۱۶۳- هیچ شریکی ندارد؛ و به همین [اخلاص در توحید] فرمان یافته‌ام و پیشگام تسلیم‌شدگان [در مقابل خدا] هستم^(۸).

۱۶۴- بگو: آیا غیر خدا را صاحب اختیار [خود] تلقی کنم با آنکه او صاحب اختیار هر موجودی است؟ هیچ کس دستاوردی جز بر عهده خودش ندارد؛ و هیچ کس بار گناه دیگری را بر عهده نخواهد داشت^(۹)؛ آنگاه بازگشت شما به پیشگاه پروردگارتان است و در موارد اختلافان [داوری و] شما را آگاه می‌سازد.

۱۶۵- اوست که شما را در زمین جانشین [پیشینیان] قرار داد و شما را بر یکدیگر به درجاتی برتری داد تا در مورد آنچه به شما داده است، شما را آزمایش کند؛ بی‌گمان پروردگار تو سریع‌کیفر^(۱۰) و [در عین حال] آمرزگاری است مهربان.

هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُمُ الْمَلَائِكَةُ أَوْ يَأْتِيَ رَبُّكَ أَوْ يَأْتِيَ بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ يَوْمَ يَأْتِي بَعْضُ آيَاتِ رَبِّكَ لَا يَنْفَعُ نَفْسًا إِيْمَانُهَا لَمْ تَكُنْ ءَامِنَةً مِنْ قَبْلُ أَوْ كَسَبَتْ فِي إِيمَانِهَا خَيْرًا قُلْ لَنْظُرُوا إِنَّا مَنْظُرُونَ ﴿١٥٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِيْعًا لَسْتَ مِنْهُمْ فِي شَيْءٍ إِنَّمَا أَمْرُهُمْ إِلَى اللَّهِ ثُمَّ يُنَبِّئُهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿١٥٩﴾ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ عَشْرٌ مِمثَلِهَا وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا يُجْرَىٰ إِلَّا بِمِثْلِهَا وَهُمْ لَا يَظْلَمُونَ ﴿١٦٠﴾ قُلْ إِنِّي هَدَيْتُ رَبِّي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ دِينًا قِيَمًا مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٦١﴾ قُلْ إِنْ صَلَاتِي وَنُسُكِي وَمَحْيَايَ وَمَمَاتِي لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٢﴾ لَا شَرِيكَ لَهُ، وَبِذَلِكَ أُمِرْتُ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٦٣﴾ قُلْ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغَىٰ رَبًّا وَهُوَ رَبُّ كُلِّ شَيْءٍ وَلَا تَكْسِبُ كُلُّ نَفْسٍ إِلَّا عَلَيْهَا وَلَا نُزِرُ وَأَنْزَرُ وَزُرْ أَمْخِرُ ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١٦٤﴾ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنتُمْ فِيهِ تَخْلِفُونَ ﴿١٦٥﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ خَلْقَ الْأَرْضِ وَرَفَعَ بَعْضَكُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَبْلُوكُمْ فِي مَاءٍ آتَاكُمْ إِنَّ رَبَّكَ سَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٥﴾

۱- برای توجیه افزوده، با آیه ۲۶ نحل (۱۶) مقایسه فرمایید.

۲- به آیه ۱۸ نساء (۴) توجه فرمایید.

۳- زیرا توسط تو، یک آیین بیشتر عرضه نداشتیم و یک نام بیشتر بر آن نهادیم؛ به آیه ۷۸ حج (۲۲) ﴿هُوَ سَمَكُ الْمُسْلِمِينَ﴾ توجه فرمایید.

۴- به آیه ۲۲ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۵- بعضی از تفاسیر از جمله تفسیر کبیر (منهج الصادقین) عقیده دارند که لفظ «عشر» در این موارد برای اظهار کثرت است؛ آیات ۲۴۵ و ۲۶۱ بقره (۲) ۴۰ نساء (۴) و ۱۰ زمر (۳۹) و ۸۴ قصص (۲۸) مؤید نظر اوست.

۶- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۸۴ قصص (۲۸) آمده است.

۷- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۱۲۳ نحل (۱۶) آمده است.

۸- برای توجیه افزوده، با بخش پایانی آیه ۷۱ انعام (۶) مقایسه فرمایید.

۹- پاسخ ادعای انکارورزان است که در آیه ۱۲ عنکبوت (۲۹) آمده است؛ ضمناً مفهوم این عبارت را به بیان دیگر در آیه ۱۳۴ بقره (۲) ملاحظه فرمایید. مفاد این آیه با آیات ۲۵ نحل (۱۶) و ۱۳ عنکبوت (۲۹) تناقضی ندارد، چرا؟

۱۰- به آیه ۱۴ فجر (۸۹) توجه فرمایید.

۷- سوره اعراف

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- الف، لام، میم، ص^(۱).

۲- [این] کتابی است که بر تو نازل شده است تا بدان هشدار دهی و پندی برای مؤمنان باشد، پس نباید از [انکار] آن رنجیده خاطر باشی.

۳- از آنچه از جانب پروردگارتان بر شما نازل شده است پیروی کنید و در برابر او پیرو هیچ بتی نشوید^(۲)؛ [ولی] اندکی پند می‌پذیرید.۴- بسا شهرها^(۳)، که [مردمش را] هلاک کردیم و سختگیری ما شب‌هنگام یا در حالی که به خواب نیمروزی فرو رفته بودند سر رسید^(۴).

۵- آنگاه که سختگیری ما بر آنها فرارسید، گفتارشان جز این نبود که ما خود ستمکار [و مستوجب عقوبت] بودیم.

۶- بی‌گمان از پیامبران^(۵) و مردمی که مورد ارسال پیامبران بودند^(۶)، بازپرسی می‌کنیم^(۷)؛

۷- و [اعمالشان را] با آگاهی بر آنها حکایت خواهیم کرد و ما [هرگز از کارشان غافل و] غایب نبوده‌ایم.

۸- سنجش [اعمال] در آن روز به حق انجام می‌گیرد و آنان که برآورد [اعمال]شان وزین و ارزشمند باشد^(۸)، رستگارند.۹- و آنان که برآورد [اعمال]شان سبک و بی‌ارزش باشد^(۹)،

افرادى هستند که با ستم [و انکار] نسبت به نشانه‌های [الوهیت] ما، خود را به زیان انداخته‌اند.

۱۰- شما را در زمین تمکین و اقتدار بخشیدیم و در آن وسایل معیشت برای شما فراهم ساختیم؛ اما کمتر سپاس می‌دارید.

۱۱- شما را آفریدیم و صورتگری کردیم، آنگاه فرشتگان را گفتیم: برای [بزرگداشت] آدم ابراز فروتنی کنید، همه ابراز فروتنی کردند، جز ابلیس، که سر خضوع نداشت.

۱- حرف مقطعه «ص» علاوه بر این سوره در دو سوره دیگر مریم (۱۹) و ص (۳۸) نیز آمده است: به موجب آماری که رشاد خلیفه تهیه کرده، مجموع تکرار این حرف در کل این سه سوره برابر ۱۵۲ است که مضربی است از عدد ۱۹ از طرف دیگر این مجموعه چهارحرفی که تنها در این سوره آمده، مجموع تکرار همه حروفش در این سوره برابر ۵۳۲۰ است که مضربی است از ۱۹؛ به ارتباط پیچیده رابطه ریاضی تعداد حرف «ص» از طرفی با حروف مقطعه همین سوره و از طرفی با حروف مقطعه دو سوره ۱۹ و ۳۸ توجه فرمایید.

۲- به آیه ۳۹ یوسف (۱۲) توجه فرمایید.

۳- به زیرنویس آیه ۵۸ بقره (۲) مراجعه فرمایید.

۴- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۵- برای روشن تر شدن به آیه ۱۰۹ مائده (۵) توجه فرمایید.

۶- برای روشن تر شدن به آیات ۹۲ و ۹۳ حجر (۱۵) توجه فرمایید.

۷- در مورد آنچه که از طرفین بازپرسی می‌شود، به آیات ۱۰۹ مائده (۵) و ۶۵ قصص (۲۸) توجه فرمایید؛ ضمناً این آیه مثل آیه ۲۴ صافات (۳۷) در مقام بیان مسئولیت انسان در برابر خداست؛ ولی آیه ۳۹ الرحمن (۵۵) که می‌گوید «در آن روز سؤالی از کسی نمی‌شود»، به این معنی است که کیفر (یا پاداش) افراد موکول به بازپرسی و نحوه دفاع آنها نخواهد بود و کارنامه هر کس گویا و روشن است.

۸- توضیحات روشنتر را در آیات ۴۷ انبیاء (۲۱) و ۶-۸ زلزال (۹۹) ملاحظه فرمایید.

۹- به آیه ۱۰۵ کهف (۱۸) توجه فرمایید.

سُورَةُ الْاَعْرَافِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الْمَصِّ ﴿۱﴾ كِتَابٌ أَنْزَلْنَاهُ عَلَيْكَ فَلْيَايُنْزِلْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ
لِنُنذِرَ بِهِ ۖ وَذَكَرَىٰ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿۲﴾ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ
مِّن رَّبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿۳﴾
وَكَمْ مِّن قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا فَجَاءَهَا بَأْسُنَا بَيِّنًا أَوْ هُمْ قَائِلُونَ
﴿۴﴾ فَمَا كَانَ دَعْوَاهُمْ إِذْ جَاءَهُمْ بَأْسُنَا إِلَّا أَنْ قَالُوا إِنَّا كُنَّا
ظَالِمِينَ ﴿۵﴾ فَلَنَسْأَلَنَّ الَّذِينَ أُرْسِلَ إِلَيْهِمْ وَلَنَسْأَلَنَّ
الْمُرْسَلِينَ ﴿۶﴾ فَلَنَقُصَّنَّ عَلَيْهِم بِعَلْمِ رَبِّنَا مَا كُنَّا غَابِينَ ﴿۷﴾
وَأَلْوَزْنُ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُونَ ﴿۸﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا
أَنفُسَهُمْ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَظْلِمُونَ ﴿۹﴾ وَلَقَدْ مَكَّنَّاكُمْ
فِي الْأَرْضِ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا مَعِيشَةً قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿۱۰﴾
وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا
لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن مِّن السَّاجِدِينَ ﴿۱۱﴾

- ۱۲- [خدا] گفت: آنگاه که تو را [به فروتنی] فرمان دادم، چه چیز تو را از ابراز فروتنی بازداشت؟ گفت: من نسبت به او برتری دارم؛ مرا از آتش آفریده‌ای و او را از گل.
- ۱۳- گفت: از آن [مقام] فرود آی که گردنکشی در این [مقام] حق تو نیست؛ بیرون رو که در زمره تحقیر شدگانی.
- ۱۴- [ابلیس] گفت: تا روزی که [انسانها] برانگیخته شوند مرا مهلت ده.
- ۱۵- [خدا] گفت: مهلت خواهی داشت.
- ۱۶- [ابلیس] گفت: اکنون که مراد در راه تباهی و گذاردی^(۱)، بر سر راه راست تو در کمین آنها خواهم نشست؛
- ۱۷- آنگاه از جلو و پشت سر و از راست و چپشان به سراغ آنان خواهم رفت و بیشترشان را سپاسگزار [نعمت خود] نخواهی یافت^(۲).
- ۱۸- فرمود: از آن [مقام]، نکوهیده و مطرود بیرون شو؛ هر که از آنان از تو پیروی کند، دوزخ را از همگی شما آکنده خواهم کرد.
- ۱۹- و ای آدم، تو و همسرت در این بهشت قرار و آرام گیرید و [از نعمتهای آن] از هر جا که خواهید بخورید، ولی به این درخت نزدیک نشوید که در زمره ستمکاران خواهید بود.
- ۲۰- آنگاه شیطان آنها را وسوسه کرد تا اعضای جنسی آنان را که از آنها پوشیده مانده بود، در نظرشان آشکار کند و گفت: پروردگارتان تنها به این منظور شما را از این درخت بازداشت که دو فرشته نشوید و به حیات جاودان دست نیابید.

قَالَ مَا مَنَعَكَ أَلَّا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقَنِي مِنْ نَارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا فَمَا يَكُونُ لَكَ أَنْ تَتَكَبَّرَ فِيهَا فَاخْرُجْ إِنَّكَ مِنَ الصَّاغِرِينَ ﴿١٣﴾ قَالَ أَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يَبْعَثُونَ ﴿١٤﴾ قَالَ إِنَّكَ مِنَ الْمُنظَرِينَ ﴿١٥﴾ قَالَ فِيمَا أُغْوِيَنِّي لِأَقْعُدَ لَهُمْ صِرْطَكَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ لَا تَجِدُنَهُمْ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ خَلْفِهِمْ وَعَنْ أَيْمَانِهِمْ وَعَنْ شَمَائِلِهِمْ وَلَا تَجِدُ أَكْثَرَهُمْ شَاكِرِينَ ﴿١٧﴾ قَالَ أَخْرَجَ مِنْهَا مَذْءُومًا وَمَأْكُورًا لِمَنْ تَبِعَكَ مِنْهُمْ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿١٨﴾ وَيَتَادَمُّ اسْتَكْنَانَتْ وَوَجَّكَ الْجَنَّةَ فَكَلَّا مِنْ حَيْثُ شِئْتُمْ وَلَا تَقْرَبُوا هَذِهِ الشَّجَرَةَ فَتَكُونُوا مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ فَوَسَّوَسَ لَهُمَا الشَّيْطَانُ لِيُبْدِيَ لَهُمَا مَا وُورِيَ عَنْهُمَا مِنْ سَوْءِ تَيْهَمَا وَقَالَ مَا نَهَاكُمَا رَبُّكُمَا عَنْ هَذِهِ الشَّجَرَةِ إِلَّا أَنْ تَكُونَا مَلَكَتَيْنِ أَوْ تَكُونَا مِنَ الْخَالِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَاسَمَهُمَا إِنِّي لَكُمَا لَمِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢١﴾ فَذَلَّلَهُمَا بِغُرُورٍ فَلَمَّا ذَاقَا الشَّجَرَةَ بَدَتْ لَهُمَا سَوْءَاتُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَنَادَاهُمَا رَبُّهُمَا أَلَمْ أَنْهَكُمَا عَنْ تِلْكَ الشَّجَرَةِ وَأَقُلَّ لَكُمَا إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُمَا عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٢٢﴾

۲۱- و برای آنها سوگند یاد کرد که من خیرخواه شما هستم؛

- ۲۲- و با فریبی آنها را [از مقام قرب خدا] به زیر کشاند؛ همینکه از [میوه] آن درخت چشیدند، اعضای جنسی آنان در نظرشان آشکار شد و شروع کردند از برگ [درختان] بهشت بر خود بیوشانند؛ پروردگارشان به آنها ندا داد: مگر شما را از آن درخت بازداشتم و نگفتم که شیطان دشمن آشکار شماست؟

۱- بخش پایانی آیه ۷۴ غافر (۲۰) توجه فرمایید.

۲- مفهوم این آیه را با توجه به آیات ۴۲ حجر (۱۵) یا ۹۹ و ۱۰۰ نحل (۱۶) باید در نظر گرفت.

قَالَ رَبِّنا ظَلَمْنَا انْفُسَنَا وَإِن لَّمْ تَغْفِرْ لَنَا وَتَرْحَمْنَا لَنَكُونَنَّ مِنَ
 الْخٰسِرِيْنَ ﴿٢٣﴾ قَالَ اَهْبِطُوا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ وَلَكُمْ فِي
 الْاَرْضِ مُسْتَقَرٌّ وَمَتَعٌ اِلَىٰ حِيْنٍ ﴿٢٤﴾ قَالَ فِيْهَا تَحِيَّوْنَ وَفِيْهَا
 تَمُوْتُوْنَ وَمِنْهَا تُخْرَجُوْنَ ﴿٢٥﴾ يٰۤاٰدَمُ قَدْ اَنْزَلْنَا عَلَیْكَ لِبَاسًا
 یُّؤْرِی سَوْءَ تِكُمْ وَرَدِشًا وَّلِبَاسَ التَّقْوٰی ذٰلِكَ خَیْرٌ ذٰلِكَ مِنْ
 ءَاٰیةِ اللّٰهِ لَعَلَّهُمْ یَذَّكَّرُوْنَ ﴿٢٦﴾ یٰۤاٰدَمُ لَا یفْنِدْکُمْ
 الشَّیْطٰنُ کَمَا اَخْرَجَ اٰوٰیۡکُمْ مِنَ الْجَنَّةِ یَنْزِعُ عَنْهُمَا لِبَاسًا مِّمَّا
 لَیْرِبُهُمَا سَوْءَ تِهْمًا اِنَّهٗ یدِرِکُمْ هُوًّا وَقِیْلَهٗ مِنْ حَیْثُ لَا تَرَوْنَهُمْ
 اِنَّا جَعَلْنَا الشَّیْطٰنَ اَوْلِیَآءَ لِلَّذِیْنَ لَا یُؤْمِنُوْنَ ﴿٢٧﴾ وَاِذَا فَعَلُوْا
 فَحِشَةً قَالُوْا وَجَدْنَا عَلَیْهَا ءَاۡبَاءَنَا وَاَللّٰهُ اَمْرًا نَّابِہًا قُلْ اِنَّ اللّٰهَ
 لَا یَأْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ اَتَقُوْلُوْنَ عَلٰی اللّٰهِ مَا لَا تَعْلَمُوْنَ ﴿٢٨﴾ قُلْ
 اَمْرٌ رَبِّیْ بِالْقِسْطِ وَاَقِیْمُوْا وُجُوْہَکُمْ عِنْدَ کُلِّ مَسْجِدٍ
 وَاذْعُوْهُ مُخْلِصِیْنَ لَهٗ الَّذِیْنَ کَمَا بَدَا کُمْ تَعُوْدُوْنَ ﴿٢٩﴾ فَرِیْقًا
 هَدٰی وَفَرِیْقًا حَقَّ عَلَیْهِمُ الضَّلٰلَةُ اِنَّهُمْ اَتَّخَذُوْا الشَّیْطٰنَ
 اَوْلِیَآءَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ وَیَحْسَبُوْنَ اَنْهُمْ مُّہْتَدُوْنَ ﴿٣٠﴾

۲۳— گفتند: پروردگارا، به خویش ستم کردیم، و اگر ما را
 نبخشی و بر ما رحمت نیاوری، در زمره زیانکاران خواهیم
 بود.

۲۴— [خدا] گفت: [از بهشت] فرود آید، در حالی که [با انبوه
 نسلتان] دشمن یکدیگرید و تا زمانی محدود در زمین
 استقرار و برخوردار می خواهید داشت.

۲۵— [و] گفت: در زمین زندگی می کنید و در همان [جا]
 خواهید مرد و [به هنگام رستاخیز] از آن بیرون آورده
 می شوید^(۱).

۲۶— ای فرزندان آدم، برای شما لباسی پدید آوردیم که اعضای
 جنسی شما را پوشیده می دارد و مایه آراستگی [شما] است؛
 اما پوشش تقوا برتر [و اصلی تر] است؛ این [سخنان] از
 آیات خداست، بسا که پند پذیرند.

۲۷— ای فرزندان آدم، شیطان فریبتان ندهد، چنانکه پدر و
 مادران را [فریفت و] از بهشت بیرون راند؛ در حالی که
 جامه آنها را [از تنشان] برمی کند تا اعضای جنسی آنها را در
 نظرشان بنماید؛ او و گروه [وابسته] اش از جایی که آنها را
 نمی بینید، شما را می بینند؛ شیاطین را دوستان کسانی قرار
 دادیم که ایمان نمی آرند؛

۲۸— و چون مرتکب بی شرمی شوند، گویند: پدران خود را [نیز
 معتقد] به همین شیوه تشخیص داده ایم و خدا ما را به آن

فرمان داده است؛ بگو: خدا به بی شرمی فرمان نمی دهد؛ آیا چیزی را که [بدرستی] نمی دانید به خدا نسبت می دهید؟

۲۹— بگو: پروردگارم به عدالت فرمان داده است؛ و [تأکید کرده] در هر مسجدی [به هنگام نماز فقط به او] توجه دارید و با
 خلوص اعتقاد او را [به نیایش] بخوانید؛ همان گونه که شما را در آغاز آفرید، [دیگر بار به پیشگاهش] باز می گردید^(۲).

۳۰— گروهی را هدایت کرد و گروهی [که شایستگی نداشتند،] گمراهی دامگیرشان شد؛ آنها شیاطین را به جای خدا کارساز خود
 انتخاب کردند و می پنداشتند که راه یافته هستند.

۱— مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۸ نوح (۷۱) آمده است.

۲— برای روشن تر شدن، به آیات ۱۹ عنکبوت (۲۹)، ۲۷ روم (۳۰) و بالاخره ۷۹ یس (۳۶) توجه فرمایید.

۳۱- ای فرزندان آدم، در هر مسجدی زیور [و آراستگی] خود را حفظ کنید و [نیز] بخورید و بیاشامید، و [الی] اسراف نکنید، که خدا اسرافکاران را دوست ندارد.

۳۲- بگو: زیورهای خدا را که برای بندگانش پدید آورده و [نیز] روزیهای پاکیزه را چه کسی حرام کرده است؟ بگو: این [نعمتها] در زندگی دنیا برای اهل ایمان [روا] است، و [الی] در روز رستاخیز ویژه آنهاست؛ آیات را این گونه برای اهل دانش به وضوح بیان می کنیم.

۳۳- بگو: پروردگار من فقط بیشرمیها را، چه آشکار و چه پنهان، و هر گناه و سرکشی ناحق را حرام کرده است و اینکه چیزی را [در قدرت] با خدا شریک بدانید که [خدا] هیچ اعتباری به آن نداده است، و نیز چیزی را که [بدرستی] نمی دانید به خدا نسبت دهید.

۳۴- هر گروهی دورانی دارد؛ و آنگاه که سرآمدشان فرارسد، نه لحظه ای به تأخیر افتند و نه به پیش.

۳۵- ای فرزندان آدم، چون پیامبرانی از خود شما به سراغتان آیند که آیات مرا برای شما بیان کنند، [آنها را خیر خواه خود تلقی کنید و] آنان که پرهیزکار باشند و به شایستگی رفتار کنند، هیچ گونه ترس و اندوهی نخواهند داشت (۱).

۳۶- و کسانی که آیات ما را دروغ شمردند، و در برابر آن گردن افراشتند، جاودانه دوزخی اند.

۳۷- کیست ستمکارتر از آن که دروغ به خدا نسبت دهد (۲) یا آیات او را دروغ شمارد؟ آنها بهره مقرر خویش را از کتاب [تقدیر] دارند، تا آنگاه که فرشتگان ما برای گرفتن جانشان به سراغ آنها روند (۳)، می پرسند: معبودهایی که به جای خدا [به نیایش] می خواندید کجا هستند؟ می گویند: از نظر ما ناپدید شده اند و بر ضد خویش گواهی دهند که [در برابر حق] انکار می ورزیده اند.

يٰۤاَيُّهَاۤ اٰدَمُ خُذْ زِينَتَكَ عِنْدَ كُلِّ مَسْجِدٍ وَكُلْ وَاشْرَبْ وَلَا تُسْرِفْ ۗ اِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُسْرِفِيْنَ ﴿۳۱﴾ قُلْ مَنْ حَرَّمَ زِينَةَ اللّٰهِ الَّتِيۤ اَخْرَجَ لِعِبَادِهِۦ وَالطَّيِّبَاتِ مِنَ الرِّزْقِ قُلْ هِيَ لِلَّذِيْنَ ءَامَنُوْا فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا خَالِصَةً يَوْمَ الْقِيٰمَةِ ۗ كَذٰلِكَ نَفِصَلُ الْاٰيٰتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُوْنَ ﴿۳۲﴾ قُلْ اِنَّمَا حَرَّمَ رَبِّي الْفَوْحِشَ مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَمَا بَطَنَ وَاِلا۟ ثُمَّ وَالْبَغْيِۙ بَغْيِ الْحَقِّ ۗ اِنَّ تَشْرِكُوْا بِاللّٰهِ مَا لَمْ يُزَلۙ بِهِۦ سُلْطٰنًا وَاَنْ تَقُوْلُوْا عَلٰى اللّٰهِ مَا لَا نَعْلَمُوْنَ ﴿۳۳﴾ وَ لِكُلِّ اُمَّةٍ اَجَلٌ ۗ فَاِذَا جَآءَ اَجَلُهُمْ لَا يَسْتَاخِرُوْنَ سَاعَةً وَّلَا يَسْتَقْدِمُوْنَ ﴿۳۴﴾ يٰۤاَيُّهَاۤ اٰدَمُ اِمَّا يٰۤاَيُّهَاۤ اٰتَيْنٰكَمۡ رُسُلًا مِّنْكُمْ يَفْصَحُوْنَ عَلَيْكُمْ ءَايٰتِيۙ فَمَنْ اٰتَقٰى وَاَصْلَحَ فَلَا خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَّلَا هُمْ يَحْزَنُوْنَ ﴿۳۵﴾ وَاَلَّذِيْنَ كَذَّبُوْا بِاٰيٰتِنَا وَاَسْتَكْبَرُوْا عَنْهَاۙ اُولٰٓئِكَ اَصْحٰبُ النَّارِ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿۳۶﴾ فَمَنْ اَظْلَمُ مِمَّنۢ فَاَفْرَىٰۤ اَعْلٰى اللّٰهِ كَذٰبًا وَّكَذٰبَ بِاٰيٰتِهٖۙ اُولٰٓئِكَ يَنٰۤاَهُمْ نَصِيْبُهُمْ مِّنَ الْكَلْبِ حَتّٰىۤ اِذَا جَآءَتْهُمْ رُسُلُنَا يَتَوَفَّوْنَهُمْ قَالُوْۤا اٰيْنَمَا كُنْتُمْ تَدْعُوْنَ مِّنۢ دُوْرِ اللّٰهِ قَالُوْۤا ضَلُّوْۤا عَنَّا وَاَشْهَدُ وَاَعْلٰىۙ اَنْفُسِهِمْ اَنَّهُمْ كَانُوْۤا كٰفِرِيْنَ ﴿۳۷﴾

۱- به آیات ۱۲۷ انعام (۶)، ۲۸ رعد (۱۳) و ۲۷-۲۸ فجر (۸۹) توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۲۳ طه (۲۰) آمده است.

۲- مصداق آن را در آیه ۷۹ بقره (۲) و سرانجام کارشان را در آیه ۱۸ هود (۱۱) ملاحظه فرمایید.

۳- تناقضی با آیات ۱۱ سجده (۳۲) و ۴۲ زمر (۳۹) ندارد. (چرا؟)

قَالَ ادْخُلُوا فِي أُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِكُمْ مِنَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ فِي النَّارِ كَمَا دَخَلَتْ أُمَّةٌ لَعْنَتْ أُخْتَهَا حَتَّى إِذَا آدَارُكُمْ فِيهَا جَمِيعًا قَالَتْ أُخْرِنَهُمْ لَأَوْلِيَهُمْ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ أَضَلُّونَا فَغَاتِبَهُمْ عَذَابًا ضِعْفًا مِنَ النَّارِ قَالَ لِكُلِّ ضِعْفٌ وَلَكِنْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾
 وَقَالَتْ أُولِيَهُمْ لَأُخْرِنَهُمْ فَمَا كَانَ لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ فذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِنَا وَاسْتَكْبَرُوا عَنْهَا لَا نُفْتِحُ لَهُمْ أَبْوَابَ السَّمَاءِ وَلَا يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ حَتَّى يَلِجَ الْجَمَلُ فِي سَمِّ الْخِيَاطِ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُجْرِمِينَ ﴿٤٠﴾ لَهُمْ مِنْ جَهَنَّمَ مِهَادٌ وَمِنْ فَوْقِهِمْ غَوَاشٍ وَكَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَا نُكَلِّفُ نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٤٢﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُورِهِمْ مِنْ غَلٍّ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي هَدانا لِهَذَا وَمَا كُنَّا لِنَهْتَدِيَ لَوْلَا أَنْ هَدانا اللَّهُ لَقَدْ جَاءَتْ رَسُولَنَا بِالْحَقِّ وَنُودُوا أَنْ تِلْكَمُ الْجَنَّةُ أَوْرَثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾

[جایگاه]شان [در بهشت] نهرها جاری است؛ و می‌گویند: ستایش خاص خداست که ما را بر این [نعمت] هدایت کرد، و اگر خدا به ما ره نمی‌نمود، ما خود سر هدایت نداشتیم؛ پیامبران پروردگاران حق را آوردند و [آنگاه] ندا شوند: این بهشت است که در برابر رفتارتان به شما داده‌اند.

۳۸- [خدا] گوید: شما [هم] در صف گروههایی از جن (۱) و انس که قبل از شما رفتند، به آتش داخل شوید؛ هر گاه که گروهی به آتش وارد شود، همکیشان خود را نفرین کند (۲)، تا وقتی همگی در آنجا مجتمع شوند، پیروان در حق پیشوایان (۳) گویند: پروردگارا، اینها بودند که ما را گمراه کردند، پس عذاب آتش آنها را افزون کن؛ [خدا] گوید: [عذاب] همه شما افزون است [شما هم آنها را بر اسب قدرت نشانیدید و تأییدشان کردید]، ولی نمی‌دانید (۴).

۳۹- پیشوایان به پیروان [خود] گویند: شما هیچ برتری بر ما ندارید، پس به سزای دستاوردتان عذاب را بچشید.

۴۰- درهای [رحمت] آسمان به روی کسانی که آیات ما را دروغ شمردند و در برابر آن گردن افراشتند گشوده نخواهد شد و به بهشت در نمی‌آیند، مگر اینکه شتر از سوراخ سوزن بگذرد (۵)؛ بزهکاران را این‌گونه [با محرومیت از بهشت] کیفر خواهیم داد.

۴۱- بستر و رواندازی از [آتش] دوزخ دارند (۶) و ستمگران را این‌گونه کیفر دهیم.

۴۲- مؤمنانی که [در حد توان] رفتار شایسته داشته‌اند جاودانه بهشتی‌اند؛ [زیرا] هیچ‌کس را جز به اندازه توانش تکلیف نمی‌کنیم.

۴۳- هر گونه کینه‌ای را از سینه بهشتیان بزدایم (۷). از کنار

۱- به زیر نویس آیه ۱۳۰ انعام (۶) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۶۴ ص (۳۸) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه ترجمه «آخریهم و اولیهم» به پیروان و پیشوایان، این آیه را با آیات ۶۷ و ۶۸ احزاب (۳۳) مقایسه فرمایید.

۴- مفهوم آیه به بیان روشنتر و ساده‌تر در آیه ۲۵ عنکبوت (۲۹) آمده است.

۵- منظور این است که محال است.

۶- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۵۰ ابراهیم (۱۴)، ۱۰۴ مؤمنون (۲۳)، ۳۹ انبیاء (۲۱)، ۵۵ عنکبوت (۲۹) و ۱۶ زمر (۳۹) آمده است.

۷- اجابت درخواستی است که خودشان کرده‌اند و در آیه ۱۰ حشر (۵۹) آمده است.

۴۴- بهشتیان دوزخیان را ندا دهند که ما آنچه پروردگاران به ما وعده داده بود، درست یافتیم^(۱)، آیا شما هم آنچه پروردگارتان به شما وعده داده بود، درست یافتید؟ گویند: آری؛ آنگاه اعلام کننده‌ای در میان آنها آواز دهد که نفرین خدا بر ستمگران باد؛

۴۵- همانها که [مردم را] از راه خدا بازمی‌دارند و آن را بیراهه و ناهموار جلوه می‌دهند و آخرت را انکار می‌کنند.

۴۶- میان این دو گروه پرده‌ای است^(۲)؛ و در مقام شناخت، افراد [و الامقام]ی^(۳) هستند که همه [بهشتیان و جهنمیان] را از سیمایشان می‌شناسند^(۴)؛ و بهشتیان را که [هنوز] به بهشت وارد نشده‌اند، و [لی] امید آن را دارند، ندا می‌دهند که: سلام بر شما^(۵).

۴۷- و هنگامی که دیدگان منتظران بهشت، متوجه دوزخیان شود، [به خدا پناه می‌برند و] می‌گویند: پروردگارا، ما را همدم ستمکاران قرار مده.

۴۸- و اهل شناخت، افرادی [از دوزخیان] را که از سیمایشان می‌شناسند، ندا دهند و گویند: جمعیت و سروری خواهی شما به حالتان سودی نداشت^(۶).

۴۹- آیا این [منتظران بهشت] همانهایی نیستند که سوگند یاد می‌کردید خدا هیچ رحمتی نصیبشان نخواهد کرد؟! [آنگاه به همین مؤمنان در انتظار بهشت گویند:] داخل بهشت شوید که ترس و اندوهی نخواهید داشت^(۷).

۵۰- دوزخیان، بهشتیان را آواز دهند که: جرعه‌ای آب بر ما بیفشانید یا از آنچه خدا روزی شما کرده است [ما را هم بهره‌مند کنید]؛ پاسخ دهند: خدا آنها را بر انکارورزان روا نداشته است^(۸)؛

۵۱- [همان] کسانی که دین خویش را به سرگرمی و بازیچه گرفتند و زندگی دنیا فریبشان داده امروز آنها را به فراموشی سپاریم، همان‌گونه که آنها دیدار امروزشان را به فراموشی سپردند^(۹) و آیات ما را دانسته انکار می‌کردند^(۱۰).

۱- به آیه ۷۴ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۳ حدید (۵۷) توجه فرمایید.

۳- تعبیر به «رجال» به طور نکره، دلالت بر شأن والای افراد مورد نظر دارد و به این معنی نیست که زنان جزو این عده نمی‌باشند؛ زیرا بنا به قاعده تغلیب، رجال در مورد مجموع به کار می‌رود.

۴- افراد مستقر در اعراف، گروه سوم از تقسیم‌بندی عمومی مردم در آیات ۷-۱۲ واقعه (۵۶) هستند که به این شکل توصیف شده‌اند: ﴿السابقون السابقون اولئك المقربون فی جنات نعیم﴾. همین تقسیم‌بندی سه گانه به بیان دیگری در آیه ۳۲ فاطر (۳۵) آمده است و گروه سوم (یا اعرافیان) به این صورت توصیف شده‌اند: ﴿و منهم سابق بالخیرات باذن الله ذلك هو الفضل الكبير﴾. موارد خاص این پیشگامان را در آیات ۱۰۰ توبه (۹)، ۲۰-۲۶ یس (۳۶)، ۱۰ حدید (۵۷) و ۱۴ ص (۶۱) ملاحظه فرمایید. از حضرت امیر نقل شده که فرمود: ما اصحاب اعرافیم و یاران خود را از سیمایشان می‌شناسیم، ولی روایات در مورد اعرافیان به طور کلی متفاوت است و مفسران وضع آنها را به گونه‌های مختلفی تبیین کرده‌اند؛ والله اعلم.

۵- توضیح این سلام را در آیات ۵۸ یس (۳۶) و ۳۴ ق (۵۰) ملاحظه فرمایید.

۶- به آیه ۹۴ انعام (۶) توجه فرمایید.

۷- به آیات ۲۷ و ۲۸ فجر (۸۹) هم توجه فرمایید.

۸- مفهوم آیه به بیان دیگر و توضیح بیشتر را در آیه ۱۳ حدید (۵۷) ملاحظه فرمایید.

۹- به آیات ۱۲۶ طه (۲۰) و ۱۹ حشر (۵۹) توجه فرمایید.

۱۰- به نیمه اول آیه ۱۴ نمل (۲۷) توجه فرمایید.

وَلَقَدْ جِئْتَهُمْ بِكِتَابٍ فَصَّلْنَاهُ عَلَىٰ عَلَيْهِمْ هُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ
 يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا تَأْوِيلَهُ يَوْمَ يَأْتِي تَأْوِيلَهُ يَقُولُ
 الَّذِينَ نَسُوهُ مِنْ قَبْلُ قَدْ جَاءَتْ رُسُلُ رَبِّنَا بِالْحَقِّ فَهَلْ لَنَا
 مِنْ شَفَعَاءَ فَيَشْفَعُوا لَنَا أَوْ نُرَدُّ فَنَعْمَلْ غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ
 قَدْ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٥٣﴾
 إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ
 أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهَارَ يَطْلُبُهُ حَثِيثًا
 وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ مُسَخَّرَاتٍ بِأَمْرِهِ ۗ أَلَا لَهُ الْخَلْقُ
 وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿٥٤﴾ اَدْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا
 وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ ﴿٥٥﴾ وَلَا تَنْفُسُ دُؤَابٍ فِي
 الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا وَادْعُوهُ خَوْفًا وَطَمَعًا ۗ إِنَّ رَحْمَتَ
 اللَّهِ قَرِيبٌ مِّنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَهُوَ الَّذِي يُرْسِلُ
 الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ ۗ حَتَّىٰ إِذَا أَقْلَتِ سَحَابًا
 ثَقُلْنَا سَقْنَهُ لِبَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَنْزَلْنَا بِهِ الْمَاءَ فَأَخْرَجْنَا بِهِ مِنْ كُلِّ
 الثَّمَرَاتِ كَذَٰلِكَ نُخْرِجُ الْمَوْتَىٰ لِعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٥٧﴾

۵۲- برای آنان کتابی آوردیم که با آگاهی، آن را بوضوح بیان کرده‌ایم تا برای گروهی که ایمان می‌آورند، هدایت و رحمتی باشد.

۵۳- آیا جز تحقق [انذارهای قرآن] را انتظار می‌برند؟ آن روز که تحقق آن فرارسد، آنها که قبلاً آن را به فراموشی سپرده بودند، خواهند گفت: پیامبران پروردگاران حق را آوردند [و افسوس که توجه نداشتیم]؛ آیا شفیعانی داریم که به کمک ما برخیزند، یا ممکن است که [به دنیا] بازگردانده شویم تا رفتاری جز آنچه داشتیم داشته باشیم؟ بی‌گمان خود را به زیان انداختند و بتهایی که به باطل علم می‌کردند از نظرشان ناپدید گشت.

۵۴- پروردگار شما خداست که آسمانها و زمین را طی شش دوران^(۱) آفرید، آنگاه بر عرش [تدبیر] استیلا یافت؛ روز را به [پرده] شب که شتابان در پی آن است، می‌پوشاند، و خورشید و ماه و ستارگان را [آفرید] که به فرمان او [برای شما] آماده خدمتند؛ آگاه باشید که آفرینش و تدبیر [جهان] ویژه اوست؛ منشأ برکات است خدایی که پروردگار جهانیان است.

۵۵- پروردگار خویش را به زاری و در نهان [به نیایش] بخوانید^(۲)، [و از تجاوز دست بردارید] که او متجاوزان را دوست ندارد.

۵۶- و در زمین پس از اصلاحش تبهکاری نکنید و خدای را با ترس و امید [به نیایش] بخوانید، که رحمت خدا به نیکوکاران نزدیک است^(۳).

۵۷- اوست که پیش از [باران] رحمتش بادهای را به بشارت می‌فرستد، تا آنگاه که ابری گرانبار را حمل کنند، آن را به سرزمین [های] خزان زده و خشک روان سازیم و بدان باران را فروفرستیم و همه میوه‌ها را با آن [از دل خاک] پدید آوریم؛ مردگان را نیز همین‌گونه [از خاک] خارج کنیم، بسا که [به این مثلها] پند پذیرید.

۱- «روز» در قرآن مثل سایر زبانها به دوره هم اطلاق شده است؛ به آیات ۴۷ حج (۲۲) و ۴ معارج (۷۰) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۷۷ فرقان (۲۵) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۵۳ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۵۸- زمین [مناسب و] پاک، گیاهش به قانونمندی
پروردگارش می‌روید، و زمین شوره‌زار [گیاهش] جز اندک
[و هرزه] سر نزند؛ آیات را این‌گونه [در مثالها و تشبیهات]
مختلف برای سپاسگزاران بیان می‌کنیم.

۵۹- نوح را بر قومش فرستادیم؛ گفت: ای قوم من، خدای را
بندگی کنید، هیچ معبودی جز او ندارید؛ من از عذاب روزی
بزرگ بر شما می‌ترسم.

۶۰- سران قومش گفتند: تو را در گمراهی آشکاری می‌بینیم.

۶۱- گفت: ای قوم من، نشانی از گمراهی در من نیست، بلکه
پیامبری از سوی پروردگار جهانیانم.

۶۲- پیامهای پروردگارم را به شما می‌رسانم، برای شما
خیرخواهی می‌کنم و از [تدبیر و قدرت] خدا چیزهایی
می‌دانم که شما نمی‌دانید.

۶۳- آیا در شگفتید از اینکه اندرزی از جانب پروردگارتان
توسط مردی از خودتان برای شما رسیده است که شما را
هشدار دهد تا پرهیزکار باشید، بسا که مورد رحمت [خدا]
قرار گیرید^(۱)؟

۶۴- او را تکذیب کردند، ما [نیز] او و همراهانش را که در
کشتی بودند، نجات دادیم و کسانی را که آیات ما را دروغ
شمردند، غرقه ساختیم؛ زیرا آنان گروهی کوردل بودند.

۶۵- و بر قوم عاد^(۲) برادرشان هود را [فرستادیم]؛ گفت: ای

قوم من، خدای را بندگی کنید، هیچ معبودی جز او ندارید؛ چرا پروا نمی‌کنید؟

۶۶- سران قومش که انکار می‌ورزیدند گفتند: براستی تو را دستخوش سفاهت می‌بینیم و دروغ‌پردازت می‌پنداریم.

۶۷- گفت: ای قوم من، نشانی از سفاهت در من نیست، بلکه پیامبری از سوی پروردگار جهانیانم.

وَالْبَلَدُ الطَّيِّبُ يَخْرِجُ نَبَاتَهُ، بِإِذْنِ رَبِّهِ، وَالَّذِي خَبثَ لَا يَخْرُجُ
إِلَّا نَكِدًا ۚ كَذَلِكَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَشْكُرُونَ ﴿٥٨﴾
لَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ، فَقَالَ يَتَقَوَّمُوا عِبَادًا لِلَّهِ مَا لَكُمْ
مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ۚ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥٩﴾
قَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ ۚ إِنَّا لَنَرُوكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٦٠﴾ قَالَ
يَتَقَوَّمُوا لَيْسَ بِي ضَلَالَةٌ ۚ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦١﴾
أُبَلِّغُكُمْ رِسَالَاتِ رَبِّي وَأَنْصَحُ لَكُمْ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ
مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٢﴾ أَوْ عَجِبْتُمْ أَن جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَلَىٰ
رَجُلٍ مِّنكُمْ لِيُنذِرَكُمْ وَلِتَتَّقُوا وَلَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٦٣﴾ فَكَذَّبُوهُ
فَأَجْحِنُهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ فِي الْفُلِكِ وَأَغْرَقْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا
بِآيَاتِنَا ۚ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا عَمِينَ ﴿٦٤﴾ وَإِلَىٰ عَادِ أَخَاهُمْ
هُودًا ۚ قَالَ يَتَقَوَّمُوا عِبَادًا لِلَّهِ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ ۚ أَفَلَا تَتَّقُونَ ﴿٦٥﴾
قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ ۚ إِنَّا لَنَرُوكَ فِي
سَفَاهَةٍ ۚ وَإِنَّا لَنَظُنُّكَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٦٦﴾ قَالَ يَتَقَوَّمُوا
لَيْسَ بِي سَفَاهَةٌ ۚ وَلَكِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٧﴾

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۲ یونس (۱۰) آمده است.

۲- عاد از قبایل قدیم عرب است که از میان رفته‌اند.

أَبْلَغُكُمْ رَسُولَاتِ رَبِّي وَأَنَا لَكُمْ نَاصِحٌ أَمِينٌ ﴿٦٨﴾ أَوْ عَجَبْتُمْ
 أَنْ جَاءَكُمْ ذِكْرٌ مِنْ رَبِّكُمْ عَلَى رَجُلٍ مِنْكُمْ لِيُنذِرَكُمْ
 وَأَذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ قَوْمِ نُوحٍ وَزَادَكُمْ
 فِي الْخَلْقِ بَصِطَةً فَأَذْكُرُوا لَآءَ اللَّهِ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ
 ﴿٦٩﴾ قَالُوا أَأَجِئْنَا لِنَعْبُدَ اللَّهَ وَحْدَهُ وَنَذَرَ مَا كَانَ
 يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَأَيْنَا بِمَا تَعْدُونَ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ
 ﴿٧٠﴾ قَالَ قَدْ وَقَعَ عَلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ رِجْسٌ وَغَضَبٌ
 أَتَجِدُونَنِي فِي سَمَاءٍ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ
 مَا نَزَّلَ اللَّهُ بِهِا مِنْ سُلْطَانٍ فَانظُرُوا إِلَيَّ مَعَكُمْ مِنَ
 الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٧١﴾ فَأَجِئْنَهُ وَالَّذِينَ مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا
 وَقَطَعْنَا دَابِرَ الَّذِينَ كَذَبُوا بَيِّنَاتِنَا وَمَا كَانُوا مُؤْمِنِينَ
 ﴿٧٢﴾ وَإِلَى ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَا قَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ
 مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَتْكُمْ بَيِّنَةٌ مِنْ
 رَبِّكُمْ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ فَذَرُوهَا تَأْكُلْ
 فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا سَوْءٌ فَيَأْخُذَكُمْ عَذَابُ الْعِمْ
 ﴿٧٣﴾

ای قوم من، خدای را بندگی کنید، هیچ معبودی جز او ندارید؛ برای شما نشانه روشنی از جانب پروردگارتان فرارسیده است؛ این ماده شتر خداست به عنوان نشانه‌ای برای شما، به حال خود رهاش کنید تا در زمین خدا چرا کند و آزاری به او نرساند که عذابی دردناک شما را فرا خواهد گرفت.

۶۸- پیامهای پروردگار خویش را به شما می‌رسانم و خیر خواهی امین برای شما هستم.

۶۹- آیا در شگفتید از اینکه اندرزی از جانب پروردگارتان توسط مردی از خودتان برای شما رسیده است که شما را هشدار دهد؟ به یاد آورید زمانی را که پس از قوم نوح [خدا] شما را جانشین [آنان] قرار داد و تناوری شما را در آفرینش افزود^(۱)؛ پس نعمتهای خدا را به یاد آورید، بسا که رستگار شوید.

۷۰- گفتند: آیا به سراغ ما آمده‌ای تا تنها خدای را بندگی کنیم و آنچه پدرانمان بندگی می‌کردند رها کنیم؟ اگر راست می‌گویی عذابی که به ما وعده می‌دهی پیش آر.

۷۱- گفت: بلا و خشمی از جانب پروردگارتان بر شما مقرر گردیده است^(۲)؛ چرا با من درباره نامهایی [بی‌مسمأ] به مجادله برخاسته‌اید که خود و پدرانانتان آنرا نام [معبودهای دروغین] بر آنها نهاده‌اید^(۳) و خدا هیچ اعتباری به آنها نداده است؟ پس منتظر باشید، من هم با شما در انتظار خواهم ماند.

۷۲- سرانجام او و همراهانش را به رحمت خود نجات دادیم و ریشه کسانی را که آیات ما را دروغ شمردند و ایمان نداشتند، برکنندیم^(۴).

۷۳- و بر قوم ثمود^(۵) برادرشان صالح را [فرستادیم]. گفت:

۱- در رابطه با عدول از قاعده املایی در مورد کلمه «بصطه»، به زیرنویس سوم آیه ۲۴۵ بقره (۲) مراجعه فرمایید.
 ۲- برای نشان دادن حتمی‌الوقوع بودن، با فعل ماضی آمده است.
 ۳- چگونگی این مجادله را در آیات ۵۳-۵۶ هود (۱۱) ملاحظه فرمایید.
 ۴- توضیح بیشتر در مورد چگونگی نابودی آنان در آیات ۶-۸ حاقه (۶۹) و ۴۱ ذاریات (۵۱) آمده است.
 ۵- ثمود از قبایل قدیم عرب است که در شرق و مرکز عربستان ساکن بودند و پس از نابودی قوم عاد به وجود آمدند.

۷۴- و به یاد آرید زمانی را که [خدا] شما را پس از قوم عاد جانشین [آنها] قرار داد و در این سرزمین مستقر ساخت که در دشتهایش قصرهایی بنا می‌کنید و کوهستانها را برای ساختن خانه‌ها می‌تراشید؛ پس نعمتهای خدا را به یاد آرید و در زمین تبهکارانه سرکشی نکنید.

۷۵- سران سروری خواه قومه‌ها به مؤمنان محروم گفتند: آیا یقین دارید که صالح [واقعاً] از جانب پروردگارش فرستاده شده است؟ گفتند: [بلی] مطمئناً به پیامی که او مأمور [ابلاغ] آن شده است، باور داریم.

۷۶- سروری خواهان گفتند: [ولی] ما آنچه را که شما باور دارید انکار می‌کنیم.

۷۷- آنگاه ماده‌شتر را پی کردند و از فرمان پروردگارش سر باز زدند^(۱) و گفتند: ای صالح، اگر پیامبر [خدا] هستی، عذابی را که به ما وعده می‌دهی پیش آر^(۲).

۷۸- آنگاه زلزله آنان را فراگرفت و در خانه‌های خویش از پای درآمدند.

۷۹- صالح از آنها روی برتافت و گفت: ای قوم من، پیام پروردگارم را به شما رساندم و برای شما خیرخواهی کردم، ولی شما خیرخواهان را دوست نمی‌دارید.

۸۰- و لوط را [به یاد آر] آنگاه که به قوم خود گفت: چرا به عمل بی‌شرمانه‌ای دست می‌زنید که هیچ‌یک از جهانیان پیش از

وَأَذْكُرُوا إِذْ جَعَلْنَا خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عَادٍ وَبَوَّأَكُمْ فِي الْأَرْضِ تَتَّخِذُونَ مِنْ سُهُولِهَا قُصُورًا وَتَنْجُونَ الْجِبَالَ بِيُوتًا فَاذْكُرُوا آيَةَ اللَّهِ وَلَا تَعْتُوا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِلَّذِينَ اسْتَضَعُّوا لِمَنْ أَمِنْهُمْ أَتَعْلَمُونَ أَتَّصِلِحَ مَا تَسَلُّ مِنْ رَبِّهِ قَالُوا إِنَّا بِمَا أُرْسِلَ بِهِءُ مُؤْمِنُونَ ﴿٧٥﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا بِالَّذِي ءَامَنْتُمْ بِهِءُ كَفِرُونَ ﴿٧٦﴾ فَعَقَرُوا النَّاقَةَ وَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ وَقَالُوا يُصْلِحُ أَثْنَابِنَا بَعْدَنَا إِنْ كُنْتُمْ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧٧﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جِثْمِينَ ﴿٧٨﴾ فَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَاقَوْمِ لَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ رِسَالَةَ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ وَلَكِنْ لَا تُحِبُّونَ النَّصِيحَةَ ﴿٧٩﴾ وَلَوْ طَآءِذٌ لِقَوْمِهِ ءَأَتَا تُونَ الْفَجِشَّةَ مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿٨١﴾

شما مرتکب نشده است؟

۸۱- به جای زنان برای کامرانی به مردان روی می‌آورید؛ حقا که گروهی تجاوزکارید.

۱- تفصیل موضوع در آیات ۱۵۵-۱۵۸ شعراء (۲۶) آمده است.

۲- آنچه به آنان وعده داده بود در آیه ۶۴ هود (۱۱) آمده است؛ ضمناً اقوام دیگر نیز مشابه همین درخواست را از پیامبرشان داشتند؛ این درخواستها در مورد قوم نوح در آیه ۳۲ هود (۱۱) و در مورد قوم شعیب در آیه ۱۸۷ شعراء (۲۶) و در مورد قوم لوط در آیه ۲۹ عنکبوت (۲۹) و در مورد قوم هود در آیه ۲۲ احقاف (۴۶) و در مورد مشرکین مکه در آیات ۳۲ انفال (۸) و ۱۶ ص (۳۸) آمده است.

وَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ مِّنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَنْظَهُرُونَ ﴿٨٢﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا أُمَّرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٨٣﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَأَنْظَرَ كَيْفَ كَانَتْ عَقِبَةُ الْمُجْرِمِينَ ﴿٨٤﴾ وَإِلَىٰ مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا قَالَ يَا قَوْمِ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنِّي إِلَهٍ غَيْرُهُ قَدْ جَاءَ تَكْوِينَهُ بَيْنَهُ مِن رَّبِّكُمْ فَاتَّقُوا الْكَيْلَ وَالْمِيزَانَ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ بَعْدَ إِصْلَاحِهَا ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿٨٥﴾ وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَن ءَامَنَ بِهِءِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَرَّكُمْ وَأَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَتْ عَقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨٦﴾ وَإِنْ كَانَ طَائِفَةٌ مِّنْكُمْ ءَامَنُوا بِالَّذِي أُرْسِلَتْ بِهِءِ وَطَائِفَةٌ لَّمْ يُؤْمِنُوا فَاصْبِرُوا حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ بَيْنَنَا وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿٨٧﴾

۸۲- پاسخ قومش فقط این بود که گفتند آنان را از شهر خود اخراج کنید که مردمی متظاهر به پاکی اند.

۸۳- آنگاه لوط و خانواده اش را نجات دادیم، جز همسرش که [همراه بزهاران] باقی ماند^(۱).

۸۴- و بارانی [از سنگ]^(۲) بر آنان باریدیم؛ ببین سرانجام بزهاران چگونه بود.

۸۵- و بر [اهل] مدین، برادرشان شعیب را [فرستادیم]؛ گفت: ای قوم من، خدای را بندگی کنید، هیچ معبودی جز او ندارید؛ برای شما نشانه روشنی از جانب پروردگارتان فرارسیده است؛ [سنجش] پیمانۀ و ترازو را کامل کنید و حقوق مردم را کم برآورد نکنید و در زمین پس از اصلاحش تبهکاری نکنید؛ اگر باور دارید، این به نفع شماست؛

۸۶- بر سر هر راهی [به کمین] منشینید که با تهدید، افراد باایمان را از راه خدا بازدارید و آنرا بیراهه و ناهموار جلوه دهید؛ و به یاد آرید آنگاه که [افراد] کمی بودید و [خدا] شما را فزونی بخشید و ببینید که سرانجام تبهکاران چگونه بود.

۸۷- اگر گروهی از شما به پیامی که ما مور [ابلاغ] آن شده ام باور آوردند و گروهی ناباور ماندند، شکیبایی ورزید تا خدا میان ما داوری کند^(۳)، که او بهترین داوران است.

۱- همسر لوط به دلیل خیانتکاری اش که در آیه ۱۰ تحریم (۶۶) بدان تصریح شده است، از خانواده لوط مستثنی شد.

۲- برای توجیه افزوده، به آیات ۸۲ و ۸۳ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۳- فرمان خدا را در این مورد در آیه ۹۴ هود (۱۱) ملاحظه فرمایید.

۸۸- سران سروری خواه قومش گفتند: ای شعیب (۱)، تو و مؤمنان همراهت را از شهرمان اخراج می‌کنیم، مگر اینکه به آیین ما بازگردید (۲)؛ گفت: حتی اگر [از آن] ناخشنود باشیم؟

۸۹- پس از آنکه خدا ما را از آیین شما نجات داد، اگر بدان بازگردیم، دروغ به خدا نسبت داده‌ایم؟ و ما را نسزد که بدان بازگردیم، مگر اینکه خدا، پروردگار ما، بخواهد؛ که دانش پروردگار ما هر چیزی را فرا گرفته است؛ بر خدا توکل کرده‌ایم. پروردگارا، میان ما و قوم ما به حق داوری کن که تو بهترین داورانی.

۹۰- سران قومش که انکار می‌ورزیدند گفتند: اگر از شعیب پیروی کنید، زیانکار خواهید شد.

۹۱- آنگاه زلزله آنان را فرا گرفت و در خانه‌های خویش از پای درآمدند.

۹۲- آنها که شعیب را دروغ‌پرداز می‌شمردند [چنان نابود شدند که] گویی هرگز در آن [دیوار] نبوده‌اند (۳) و خود زیانکار شدند.

۹۳- شعیب از آنها روی بر تافت و گفت: ای قوم من، پیامهای پروردگارم را به شما رسانیدم (۴) و برای شما خیرخواهی کردم؛ اکنون چگونه بر [هلاک] انکارورزان [خیره‌سر] اندوهگین شوم؟

۹۴- هیچ پیامبری را به شهری نفرستادیم، مگر اینکه اهل آن را به سختی و گزند گرفتار کردیم، بسا که زاری کنند [و به درگاه ما باز آیند].

۹۵- [آنگاه] دشواری [های] آنها را به رفاه بدل کردیم تا آنکه انبوه شدند و گفتند: پدران ما نیز گزند و آسایش داشتند [این گردش روزگار است نه آزمایش خدا]، آنگاه در حال غفلتشان ناگهان آنها را [به کیفر گناهشان] گرفتیم (۵).

قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لِنَخْرِجَنَّكَ يَشْعِيبُ
وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيِنَا أَوْ لَتَعُودَنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أُولُو
كُنَاكِرِهِمْ ﴿٨٨﴾ قَدْ أَفْتَرْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ
بَعْدَ إِذْ بَحَثْنَا اللَّهُ مَتَاهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ
اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبُّنَا أَفْتَحْ
بَيْنَنَا وَبَيْنَ قَوْمِنَا بِالْحَقِّ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ
الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِنْ أَتَيْتُمْ شَعِيبًا أَنْكُرُوا إِذَا الْخَيْرُونَ
﴿٩٠﴾ فَأَخَذْتَهُمُ الرِّجْفَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جِثْمِينَ ﴿٩١﴾
الَّذِينَ كَذَّبُوا شَعِيبًا كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شَعِيبًا
كَانُوا هُمُ الْخَاسِرِينَ ﴿٩٢﴾ فَنَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا قَوْمِ لَقَدْ
أَبْلَغْتُكُمْ رَسُولَاتِ رَبِّي وَنَصَحْتُ لَكُمْ فَكَيْفَ آسَى
عَلَى قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٩٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّبِيٍّ إِلَّا
أَخَذْنَا أَهْلَهَا بِالْبَأْسَاءِ وَالضَّرَّاءِ لَعَلَّهُمْ يَضُرَّعُونَ ﴿٩٤﴾ ثُمَّ
بَدَلْنَا مَكَانَ السَّيِّئَةِ الْحَسَنَةَ حَتَّىٰ عَفَوا وَقَالُوا قَدْ مَسَّ
ءَابَاءَنَا الضَّرَّاءُ وَالسَّرَّاءُ فَأَخَذْنَاهُمْ بَغْنَةً وَهُمْ لَا يُشْعُرُونَ ﴿٩٥﴾

۱- شعیب چهارمین نفر از پنج پیامبر عرب است؛ چهار تن دیگر به ترتیب عبارتند از: هود، صالح، ابراهیم و محمد علیهم السلام.
۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۳ ابراهیم (۱۴) آمده است.
۳- این سر نوشت کسانی بود که می‌خواستند دیگران را از شهرشان اخراج کنند! به آیه ۸۸ همین سوره (اعراف) توجه فرمایید.
۴- پیامی را که شعیب تبلیغ می‌کرد، در آیه ۸۴ هود (۱۱) ملاحظه فرمایید.
۵- برای روشنتر شدن معنی و مفهوم این آیه، به آیات ۴۲-۴۵ انعام (۶) و ۷۴-۷۷ مؤمنون (۲۳) توجه فرمایید.

وَلَوْ أَنَّ أَهْلَ الْقُرَىٰ ءَامَنُوا وَاتَّقَوْا لَفَنَحْنَاهُمْ بَرَكَاتٍ
 مِنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ وَلَٰكِن كَذَّبُوا فَأَخَذْنَاهُم بِمَا كَانُوا
 يَكْسِبُونَ ﴿٩٦﴾ أَفَأَمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا
 وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿٩٧﴾ أَوْ آمِنَ أَهْلُ الْقُرَىٰ أَنْ يَأْتِيَهُمْ بَأْسُنَا
 ضُحًى وَهُمْ يَلْعَبُونَ ﴿٩٨﴾ أَفَأَمِنُوا مَكْرَ اللَّهِ فَلَا يَأْمَنُ
 مَكْرَ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩٩﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لِلَّذِينَ
 يَرْتُوبُوا أَلَأَنْتُمْ أَهْلُهَا أَنْ تُوْشَاءَ أَصْبَنَهُمْ
 يَذُوبُهُمْ وَتَطْبَعُ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾
 تِلْكَ الْقُرَىٰ نَقُصُّ عَلَيْكَ مِنْ أَنْبَاءِهَا وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولُهُمْ
 بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا مِنْ قَبْلُ
 كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَىٰ قُلُوبِ الْكَافِرِينَ ﴿١٠١﴾ وَمَا وَجَدْنَا
 لِأَكْثَرِهِمْ مِنْ عَهْدٍ وَإِن وَجَدْنَا أَكْثَرَهُمْ لَفَاسِقِينَ
 ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ
 فَظَلَمُوا بِهَا فَأَنْظُرْ كَيْفَ كَانَتْ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٠٣﴾
 وَقَالَ مُوسَىٰ يَفِرْعَوْنُ إِنِّي رَسُولٌ مِّن رَّبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾

۹۶- اگر مردم [آن] شهرها با ایمان و پرهیزکار بودند، برکات آسمان و زمین را به روی آنها می‌گشودیم، ولی [پیام ما را] دروغ شمردند و ما [هم] به [سزای] دستاوردها آنها را گرفتار ساختیم^(۱).

۹۷- مگر مردم شهرها ایمنند از اینکه سختگیری ما شب‌هنگام که به خواب فرو رفته‌اند، آنها را فرا گیرد؟

۹۸- یا مردم شهرها ایمنند از اینکه سختگیری ما به هنگام نیمروز که سرگرم بازی‌اند، آنها را فرا گیرد؟

۹۹- و آیا از دسیسه خدا در امانند^(۲) [که غافل نشسته‌اند]؟ در حالی که از دسیسه خدا جز زیانکاران احساس ایمنی نخواهند کرد.

۱۰۰- آیا برای کسانی که زمین را پس از [هلاک] صاحبان [قبلی] اش به ارث می‌برند، روشن نشده است که اگر می‌خواستیم آنها را [نیز] به [کیفر] گناهانشان گرفتار می‌کردیم و بر دلهایشان مهر [غفلت] می‌نهادیم که [حقایق] را [نشنوند]؟

۱۰۱- این سرزمینهایی است که پاره‌ای از اخبارش را بر تو حکایت می‌کنیم؛ و پیامبران نشان‌نشانه‌های روشن بر آنها عرضه کردند، ولی آنها بر آن نبودند که به آنچه که قبلاً دروغ می‌شمردند، ایمان آورند. خدا این‌گونه بر دلهای انکارورزان مهر [غفلت] می‌نهد^(۳).

۱۰۲- در بیشترشان [وفای به] هیچ عهدی ندیدیم؛ و منحرف و بزهکار تشخیصشان دادیم.

۱۰۳- پس از پیامبران گذشته، موسی را با آیات خویش بر فرعون و سران [قوم]ش برانگیختیم، اما آنها [با تکذیب خود] نسبت به آیات ما ستم [و ناسپاسی] کردند^(۴)؛ بین سرانجام تبهکاران چگونه بود!

۱۰۴- موسی گفت: ای فرعون^(۵)، من پیامبری از سوی پروردگار جهانیانم؛

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۵۲ هود (۱۱) آمده است.

۲- برای درک چگونگی مکر خدا به آیه ۱۸۲ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۳- با آیه ۱۵۵ نساء (۴) مقایسه فرمایید.

۴- برای درک معنی و مفهوم «ظلم» در اینجا، به آیات ۱۳ و ۱۴ نمل (۲۷) که روشتر بیان شده است توجه فرمایید.

۵- «فرعون» لقب عمومی شاهان مصر باستان است و فرعون زمان موسی طبق نقل تاریخ، رامسس دوم بوده است.

۱۰۵- سزاوارم که در مورد خدا جز به راستی و حق سخن نگویم؛ برای شما نشانه روشنی از جانب پروردگارتان آورده‌ام، پس دودمان یعقوب را [آزاد کن و] در اختیار من بگذار.

۱۰۶- [فرعون] گفت: اگر راست می‌گویی و دلیل روشنی آورده‌ای، ارائه کن.

۱۰۷- آنگاه چوبدست خود را انداخت، ناگهان اژدهایی آشکار شد.

۱۰۸- و دستش را [از گریبان] (۱) بیرون آورد، ناگاه در نظر بینندگان سپید و روشن نمودار شد.

۱۰۹- سران قوم فرعون گفتند: براستی جادوگری است دانا (۲).

۱۱۰- [فرعون گفت:] می‌خواهد شما را از سرزمینتان آواره کند؛ نظر شما چیست؟

۱۱۱- گفتند: [کار] او و برادرش را مسکوت بگذار و مأمورانی به شهرها بفرست،

۱۱۲- تا هر جادوگر دانی را به حضور تو آورند.

۱۱۳- جادوگران نزد فرعون آمدند و گفتند: اگر ما پیروز شدیم مسلماً پاداشی خواهیم داشت.

۱۱۴- گفت: آری، و از مهربان [دربارم] خواهید بود.

۱۱۵- [جادوگران] گفتند: ای موسی، تو [کار خود را] عرضه می‌کنی یا ما [اول] عرضه کنیم؟

۱۱۶- گفت: شما [کار خود را] عرضه کنید؛ چون عرضه کردند (۳)، چشمان مردم را مسحور کردند و آنان را به ترس انداختند (۴) و جادویی بزرگ ارائه کردند.

۱۱۷- [آنگاه] به موسی الهام کردیم که چوبدست خود را بیفکن؛ ناگاه [اژدهایی شد و] (۵) ساخته‌های دروغین آنها را بلعید.

۱۱۸- آنگاه حق نمایان گشت و همه تلاش آنها نقش بر آب شد.

۱۱۹- [فرعونیان] همان‌جا شکست خوردند و به حقارت افتادند؛

۱۲۰- و جادوگران [بی‌اختیار] به سجده درافتادند،

حَقِيقٌ عَلٰی اَنْ لَا اَقُوْلَ عَلٰی اللّٰهِ اِلَّا الْحَقَّ قَدْ جِئْتُكُمْ
بَيِّنَةً مِّن رَّبِّكُمْ فَاَرْسِلْ مَعِيَ بَنِي اِسْرٰءِيْلَ ﴿١٠٥﴾ قَالَ اِنْ كُنْتَ
جِئْتَ بِتٰیْبَةٍ فَاْتِ بِهَا اِنْ كُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿١٠٦﴾ فَاَلْقٰ
عَصَاهُ فَاِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِيْنٌ ﴿١٠٧﴾ وَنَزَعَ يَدَهُ فَاِذَا هِيَ بِيْضَاءُ
لِّلنّٰظِرِيْنَ ﴿١٠٨﴾ قَالَ الْمَلٰٓئِمِن قَوْمِ فِرْعَوْنَ اِنَّ هٰذَا لَسِحْرٌ
عَلِيْمٌ ﴿١٠٩﴾ يُرِيْدُ اَنْ يُخْرِجَكُمْ مِّنْ اَرْضِكُمْ فَمَا ذَاتَا مُرُوْا ﴿١١٠﴾
قَالُوْا اَرْجِهْ وَاخَاهُ وَاَرْسِلْ فِى الْمَدٰٓئِن حٰشِرِيْنَ ﴿١١١﴾ يٰٓاٰتُوْكَ
بِكُلِّ سِحْرٍ عَلِيْمٍ ﴿١١٢﴾ وَجَآءَ السّحْرَةُ فِرْعَوْنَ قَالُوْا اِنَّ
لَنَا لَاجْرًا اِنْ كُنَّا نَحْنُ الْغٰلِبِيْنَ ﴿١١٣﴾ قَالَ نَعَمْ وَاِنَّكُمْ
لَمِنَ الْمُقْرَبِيْنَ ﴿١١٤﴾ قَالُوْا يٰمُوسٰٓى اِمَّا اَنْ تُلْقٰى وَاِمَّا اَنْ
تَكُوْنَ نَحْنُ الْمُلْقٰٓئِيْنَ ﴿١١٥﴾ قَالَ اَلْقُوْا فَلَمَّا اَلْقَوْا سَحَرُوْا
اَعْيَنَ النَّاسَ وَاَسْتَرْهَبُوْهُمْ وَجَآءَ وِى سِحْرٍ عَظِيْمٍ ﴿١١٦﴾
وَ اَوْحٰىنَا اِلٰى مُوسٰٓى اَنْ اَلِقِ عَصَاكَ فَاِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا
يٰفْكُوْنَ ﴿١١٧﴾ فَوَقَّعَ الْحَقُّ وَبَطَلَ مَا كَانُوْا يَعْمَلُوْنَ ﴿١١٨﴾ فَعُغِبُوْا
هُنَالِكَ وَاَنْقَلِبُوْا صَغِيْرِيْنَ ﴿١١٩﴾ وَاَلْقٰى السّحْرَةَ سٰجِدِيْنَ ﴿١٢٠﴾

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۲۲ طه (۲۰) توجه فرمایید.

۲- آنها مثل سران همه نظام‌های خفقان، کلام رهبر خود را طوطی‌وار ادا می‌کردند؛ به آیه ۳۴ شعراء (۲۶) که همین بیان از زبان فرعون ادا شده توجه فرمایید.

۳- به آیه ۶۶ طه (۲۰) توجه فرمایید.

۴- حتی خود موسی نیز در لحظه‌های اول ترسید؛ جریان واقعه را در آیات ۶۶-۶۸ طه (۲۰) ملاحظه فرمایید.

۵- برای توجیه افزوده، به آیه ۳۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۱۲۱- و گفتند: به پروردگار جهانیان ایمان آوردیم،

۱۲۲- پروردگار موسی و هارون.

۱۲۳- فرعون گفت: چگونه قبل از آنکه به شما رخصت دهم

به او ایمان آوردید؟ این دسیسه‌ایست که [با تباری قبلی] در

شهر به کار بسته‌اید تا مردمش را آواره کنید؛ بزودی [از

فرجام کار خود] آگاه خواهید شد.

۱۲۴- دست و پای شما را به عکس یکدیگر قطع می‌کنم و همه

شما را به دار می‌آویزم.

۱۲۵- [ساحران] گفتند: [مسئله‌ای نیست] به پیشگاه

پروردگاران بازمی‌گردیم.

۱۲۶- خشم تو بر ما تنها به این جهت است که به معجزات

پروردگار خویش - آنگاه که به ما رسید - ایمان آوردیم؛

پروردگارا، بر ما شکیبایی و پایداری بیار و در حال تسلیم

[در برابر خودت] (۱) جان ما را بگیر.

۱۲۷- سران قوم فرعون گفتند: آیا موسی و قومش را رها

می‌کنی تا در این سرزمین تبهکاری کنند و [موسی] تو و

معبودانت را فروگذارد؟ گفت: پسرانشان را کشته و

دخترانشان را زنده نگاه خواهیم داشت؛ و ما کاملاً بر آنان

تسلط داریم.

۱۲۸- موسی به قوم خود گفت: از خدا یاری بخواهید و

پایداری کنید؛ زمین ملک خداست؛ هر که از بندگان را که

بخواهد وارث آن خواهد کرد؛ و سرانجام نیک خاص پرهیزکاران است.

۱۲۹- [قومش] گفتند: قبل از آنکه [به رسالت] نزد ما آیی و پس از آنکه آمدی، مورد آزار قرار گرفتیم (۲)؛ [موسی] گفت: چه بسا که

پروردگارتان دشمن شما را هلاک کند و شما را در این سرزمین جایگزین [آنها] سازد (۳) و ببیند چگونه عمل می‌کنید.

۱۳۰- فرعونیان را به خشکسالی و کاهش محصول گرفتار کردیم، بسا که پند پذیرند. (۴)

قَالُوا أَمْ نَارِيبُ الْعَالَمِينَ ﴿١٢١﴾ رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ ﴿١٢٢﴾ قَالَ
 فِرْعَوْنُ أَمْ نَتَّبِعُكُمْ بِإِذْنِ اللَّهِ أَنْ نَدِينَكُمُ اللَّهُ فِرْعَوْنُ مُكْرَّمًا
 قَالُوا إِنَّمَا اتَّخَذْتُم مَّن دُونِ اللَّهِ مَتَلَلًا ﴿١٢٣﴾ لَوْ كُنْتُمْ
 تَعْلَمُونَ ﴿١٢٤﴾ قَالُوا إِنَّمَا اتَّخَذْتُم مَّن دُونِ اللَّهِ مَتَلَلًا
 قَالُوا إِنَّمَا اتَّخَذْتُم مَّن دُونِ اللَّهِ مَتَلَلًا ﴿١٢٥﴾ قَالُوا إِنَّمَا اتَّخَذْتُم
 مَّن دُونِ اللَّهِ مَتَلَلًا ﴿١٢٦﴾ قَالُوا إِنَّمَا اتَّخَذْتُم مَّن دُونِ اللَّهِ
 مَتَلَلًا ﴿١٢٧﴾ قَالُوا إِنَّمَا اتَّخَذْتُم مَّن دُونِ اللَّهِ مَتَلَلًا ﴿١٢٨﴾
 قَالُوا إِنَّمَا اتَّخَذْتُم مَّن دُونِ اللَّهِ مَتَلَلًا ﴿١٢٩﴾ قَالُوا إِنَّمَا اتَّخَذْتُم
 مَّن دُونِ اللَّهِ مَتَلَلًا ﴿١٣٠﴾

۱- برای توجیه افزوده، با آیه ۱۳۱ بقره (۲) مقایسه فرمایید.

۲- به آیه ۴ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۳- به آیات ۱۳۶ و ۱۳۷ اعراف (همین سوره) که تحقق پیش‌بینی ناشی از توکل موسی (ع) است توجه فرمایید؛ همچنین آیات ۵ و ۶ قصص (۲۸) را ملاحظه فرمایید.

۴- مصداق قاعده کلی است که در آیات ۴۲ انعام (۶) و ۹۴ اعراف (۷) بیان شده است.

۱۳۱- چون نیکویی و نعمت به آنها می‌رسید، می‌گفتند: این از [شایستگی] ماست، و چون بدی و بلا به آنان روی می‌آورد، [شومی] آنرا به موسی و همراهانش نسبت می‌دادند؛ آگاه باشید که سرنوشتشان در اختیار خداست، ولی بیشترشان نمی‌دانند.

۱۳۲- وگفتند: هر معجزه‌ای برای مسحور کردن ما بیاوری، به تو ایمان نمی‌آوریم^(۱).

۱۳۳- آنگاه [به کيفر انکارشان بلای] طوفان، ملخ، حشره، غوک و [باران] خون بر آنها فرستادیم، در حالی که نشانه‌هایی واضح بودند؛ باز هم سرکشی کردند و گروهی بزهکار بودند.

۱۳۴- همین‌که بلا بر آنان روی آورد، گفتند: ای موسی، از خدای خود بنا به عهدی که با تو دارد، برای ما بخواه [که توجهی کند] اگر این اضطراب و بلا را از ما برداری، یقیناً به تو ایمان می‌آوریم و دودمان یعقوب را در اختیارت قرار می‌دهیم.

۱۳۵- و چون بلا را تا مدت محدودی که [برای اجرای عهد خود] فرصت داشتند از آنها برداشتیم، باز هم پیمان شکستند.

۱۳۶- سرانجام از آنها انتقام گرفتیم و در دریا غرقشان کردیم؛ زیرا آیات ما را دروغ شمردند و از آنها غافل بودند.

۱۳۷- و شرق و غرب آن سرزمین را که در آن برکت ایجاد کرده بودیم، به گروهی که مقهور [گردنکشان] بودند به میراث دادیم؛ و وعده نیکوی پروردگارت^(۲) بر دودمان یعقوب به خاطر پایداری و شکیبایی‌شان به تحقق رسید؛ و آنچه فرعون و قومش ساخته و افراشته بودند در هم کوفتیم.

فَإِذَا جَاءَتْهُمْ الْحَسَنَةُ قَالُوا لَنَا هَذِهِ وَإِنْ تُصِبْهُمْ سَيِّئَةٌ يَطَّيَّرُوا بِمُوسَىٰ وَمَنْ مَعَهُ ۗ أَلَا إِنَّمَا طَّيَّرَهُمْ عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣١﴾ وَقَالُوا مَهْمَا تَأْتِنَا بِهِ مِنْ آيَةٍ لِّتَسْحَرَنَا بِهَا فَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الطُّوفَانَ وَالْجَرَادَ وَالْقُمَّلَ وَالضَّفَادِعَ وَالْدَّمَ ۗ آيَاتٍ مُّفَصَّلَاتٍ فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُّجْرِمِينَ ﴿١٣٣﴾ وَلَمَّا وَقَعَ عَلَيْهِمُ الرِّجْزُ قَالُوا يَا مُوسَىٰ ادْعُ لَنَا رَبَّكَ ۖ بِمَا عَهِدَ عِنْدَكَ لِيُنزِلَ عَلَيْنَا مَاءً طَيِّبًا ۚ فَكَشَفْنَا عَنْهُ الرِّجْزَ لِيُؤْمِنَ لَكَ وَلِيُرْسِلَنَّ مَعَكَ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٣٤﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ الرِّجْزَ إِلَىٰ أَجَلٍ هُمْ بَلِّغُوهُ إِذَا هُمْ يَنْكُثُونَ ﴿١٣٥﴾ فَانْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ بِآيَاتِنَا ۚ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَكَانُوا عَنْهَا غَافِلِينَ ﴿١٣٦﴾ وَأَوْرَثْنَا الْقَوْمَ الَّذِينَ كَانُوا يُسْتَضَعُونَ مَشْرِقَ الْأَرْضِ وَمَغْرِبَهَا الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا ۖ وَتَمَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ الْحُسْنَىٰ عَلَىٰ بَنِي إِسْرَائِيلَ بِمَا صَبَرُوا ۖ وَوَدَّعْنَا مَا كَانُوا يَصْنَعُونَ فِرْعَوْنَ وَقَوْمَهُ وَمَا كَانُوا يَعْرِشُونَ ﴿١٣٧﴾

۱- به آیات ۶ بقره (۲) و ۱۴ نمل (۲۷) توجه فرمایید.

۲- این وعده نیکو را در آیات ۵ و ۶ قصص (۲۸) ملاحظه فرمایید.

وَجَنُوزًا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَفَاتِ أَوْ عَلَى قَوْمٍ يَعْكُفُونَ عَلَى
 أَصْنَامٍ لَهُمْ قَالُوا يَا مُوسَى اجْعَلْ لَنَا إِلَهًا كَمَا لَهُمْ آلِهَةٌ
 قَالَ إِنَّكُمْ قَوْمٌ تَجْهَلُونَ ﴿١٣٨﴾ إِنَّ هَؤُلَاءِ مُتَّبِعُوا مَا هُمْ فِيهِ وَنَبِلُوا
 مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣٩﴾ قَالَ أَغَيْرَ اللَّهِ أَبْغِيكُمْ إِلَهًا
 وَهُوَ فَضَّلَكُمْ عَلَى الْعَالَمِينَ ﴿١٤٠﴾ وَإِذْ أُنجَيْنَاكُمْ
 مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ يَقْنَبُونَ
 أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَلِكُمْ بَلَاءٌ مِنْ
 رَبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿١٤١﴾ * وَوَعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً
 وَأَتَمَمْنَا بِعَشْرِ فِتْنَةٍ مِيقَاتُ رَبِّهِ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ
 مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ أَخْلِفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ
 سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾ وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ
 رَبُّهُ قَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرِيكَ وَلَكِنْ أَنْظُرْ
 إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ نَرِيكَ فَلَمَّا تَبَيَّنَ
 رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ
 قَالَ سُبْحَانَكَ بُنْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾

سخن گفت، اظهار داشت: پروردگارا، [خود را] به من بنمای تا تو را ببینم؛ [خدا] گفت: هرگز مرا نخواهی دید، ولی به این کوه
 بنگر، اگر در جای خود برقرار باقی ماند، مرا خواهی دید؛ همینکه پروردگارش بر آن کوه تجلی کرد، آن را متلاشی و خرد کرد و
 موسی مدهوش [به زمین] افتاد؛ چون به خود بازآمد، گفت: [بارخدا یا] تو را تقدیس می‌کنم، به درگاهت بازگشته‌ام و نخستین
 باوردارنده‌ام.

۱۳۸- دودمان یعقوب را از دریا گذرانندیم؛ [در مسیر خود]
 به گروهی رسیدند که به پرستش بت‌های خویش
 می‌پرداختند؛ [دودمان یعقوب] گفتند: ای موسی، برای ما
 هم معبودی [دیدنی و محسوس] مثل معبودهای آنها مقرر
 کن؛ گفت: براستی شما گروهی جاهل هستید.

۱۳۹- آیین این گروه نابودشدنی است و کاری را که می‌کنند
 بیهوده است.

۱۴۰- [آنگاه] گفت: چگونه غیر خدا معبودی برای شما
 انتخاب کنم، در حالی که او شما را [به موهبت توحید] بر
 جهانیان برتری بخشید؟

۱۴۱- [به یاد آرید] آنگاه که شما را از [سلطه] فرعونیان نجات
 دادیم^(۱) که شما را به سختی آزار می‌دادند؛ پسرانستان را
 می‌کشتند و دخترانستان را زنده نگاه می‌داشتند؛ و در این
 [دشواریها و نجات]، آزمونی بزرگ از جانب پروردگارتان
 بود.

۱۴۲- با موسی سی شب وعده گذاشتیم و آن را با ده شب
 [دیگر] تکمیل کردیم تا میعاد پروردگارش چهل شب تمام
 شد؛ و موسی [قبل از حرکت] به برادرش هارون گفت: در
 میان قوم جانشین من باش و به اصلاح [امور] پرداز و شیوه
 تبه‌کاران را پیروی نکن.

۱۴۳- و چون موسی به میعادگاه ما آمد و پروردگارش با او

۱۴۴- [خدا] گفت: ای موسی، تو را با پیامها و گفتار [بی واسطه]م از میان مردم برگزیده‌ام، پس آنچه به تو القا کرده‌ام فراگیر و سپاس دار.

۱۴۵- و برای او در الواح [تورات] (۱) هر گونه اندرز و بیان واضح هر مطلبی را نوشتیم؛ آنگاه [گفتیم]: آن را جدی بگیر و به قوم خود نیز توصیه کن تا نیکوترین احکام آن را فراگیرند [و به کار بندند]؛ و بزودی جایگاه منحرفان را به شما نشان خواهم داد.

۱۴۶- کسانی را که به ناحق در زمین تکبر می‌ورزند، از [توجه به] آیات خویش بازخواهم داشت؛ و [در نتیجه] اگر هر نشانه‌ای را [از توان و تدبیر من] ببینند، به آن ایمان نیاورند؛ و اگر راه درست را ملاحظه کنند آن را در پیش نگیرند، و هر گاه راه تباهی را ببینند آن را انتخاب کنند؛ این به خاطر آن است که آیات ما را دروغ شمردند و از آن غافل بودند.

۱۴۷- کسانی که آیات ما و دیدار آخرت را دروغ شمردند، تلاششان بر باد رفت (۲)؛ آیا جز در برابر آنچه کرده‌اند مجازات می‌شوند؟

۱۴۸- [عده کثیری از] (۳) قوم موسی در غیاب او از زیورات خویش مجسمه گوساله‌ای ساختند که صدایی داشت؛ مگر نمی‌دیدند که [گوساله] با آنها سخن نمی‌گوید و به راهی هدایتشان نمی‌کند؟ [مع‌ذلک] گوساله را [به خدایی] (۴)

قَالَ يَمْوَسِيٰٓ اِنِّيۤ اَصْطَفَيْتُكَ عَلٰٓى النَّاسِ بِرِسٰلَتِيۤ وَبِكَلِمٰى
فَخُذْ مَآءَ اٰتِيَّتِكَ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِيْنَ ﴿١٤٤﴾ وَكَتَبْنَا
لَهُۥ فِى الْاَلْوَاحِ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَّوْعِظَةً وَتَفْصِيْلًا لِّكُلِّ
شَيْءٍ فَخُذْهَا بِقُوَّةٍ وَّامْرُقُوْا مَكَآءَ اِيَّاكُمْ بِاِحْسٰنٍ سَآوِرِيْكُمْ
دَآرَ الْفَنَسِيْقِيْنَ ﴿١٤٥﴾ سَاصْرِفْ عَنْ اٰتِيَّتِيۤ الَّذِيْنَ يَتَكَبَّرُوْنَ
فِى الْاَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَاِنْ يَرَوْا كُلَّ آيَةٍ لَا يُؤْمِنُوْا
بِهَا وَاِنْ يَرَوْا سَبِيْلَ الرُّشْدِ لَا يَتَّخِذُوْهُ سَبِيْلًا وَاِنْ يَرَوْا
سَبِيْلَ الْغٰى يَتَّخِذُوْهُ سَبِيْلًا ذٰلِكَ بِاَنَّهُمْ كَذَّبُوْا عٰيٰتِنَا
وَكَانُوْا عَنْهَا غٰفِلِيْنَ ﴿١٤٦﴾ وَالَّذِيْنَ كَذَّبُوْا عٰيٰتِنَا وَلَقَاۗءَ
الْآخِرَةِ حٰطَّتْ اَعْمَالُهُمْ هَلْ يُجْزَوْنَ اِلَّا مَا كَانُوْا
يَعْمَلُوْنَ ﴿١٤٧﴾ وَاَتَّخَذَ قَوْمٌ مُّوْسٰى مِنْۢ بَعْدِهِۦ مِنْ حُلِيِّهٖمْ
عِبَادًا جَسَدًا لَّهُۥ خُوَارٌ اَلَمْ يَرَوْا اَنَّهُ لَا يَكْلَمُهُمْ وَلَا يَهْدِيْهِمْ
سَبِيْلًا اَتَّخَذُوْهُ وَكَانُوْا ظٰلِمِيْنَ ﴿١٤٨﴾ وَلَمَّا سَقَطَ
فِىۤ اَيْدِيْهِمْ وَرَاوْا اَنَّهُمْ قَدْ ضَلُّوْا قَالُوْا لَئِنْ لَّمْ يَرْحَمْنَا
رَبُّنَا وَيَغْفِرْ لَنَا لَنَكُوْنَنَّ مِنَ الْخٰسِرِيْنَ ﴿١٤٩﴾

گرفتند و ستمکار بودند.

۱۴۹- وقتی که دچار ندامت شدند و متوجه گشتند که گمراه شده‌اند، گفتند: اگر پروردگاران بر ما به مهر نیامده و ما را نبخشاید، در زمره زیانکاران خواهیم بود.

۱- در مورد اینکه کیفیت این الواح چگونه بوده است در قرآن توضیح بیشتری نیامده، ولی در تورات سخن از سنگی بودن الواح به میان آمده است.

۲- به آیه ۲۳ فرقان (۲۵) و نیز به مثالهایی در این زمینه در آیات ۱۸ ابراهیم (۱۴) و ۳۹ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه افزوده، با آیه ۱۵۹ اعراف (۷) مقایسه فرمایید.

۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۸۸ طه (۲۰) توجه فرمایید.

وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي
 مِن بَعْدِي أَعْجَلْتُمْ أَمْرَ رَبِّكُمْ وَأَلْقَى الْأَلْوَابَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ
 أَخِيهِ يُجْرَهُ إِلَيْهِ قَالَ ابْنُ أُمِّ إِبْرَاهِيمَ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّفُونِي وَكَادُوا
 يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِتْ بِيَ الْأَعْدَاءَ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ
 الظَّالِمِينَ ﴿١٥٠﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِإِخِي وَأَدْخِلْنَا فِي
 رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ ﴿١٥١﴾ إِنَّ الَّذِينَ اتَّخَذُوا
 الْعِجْلَ سَيِّئًا لَهُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّهِمْ وَذِلَّةٌ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
 وَكَذَلِكَ نَجْزِي الْمُفْتَرِينَ ﴿١٥٢﴾ وَالَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ ثُمَّ
 تَابُوا مِن بَعْدِهَا وَآمَنُوا بِرَبِّكَ مِن بَعْدِهَا لَعَفُورٌ رَّحِيمٌ
 ﴿١٥٣﴾ وَلَمَّا سَكَتَ عَن مُّوسَى الْغَضَبُ أَخَذَ الْأَلْوَابَ وَفِي
 نُسُخَتِهَا هُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ هُمْ لِرَبِّهِمْ يَرْهَبُونَ ﴿١٥٤﴾ وَأَخْبَارَ
 مُّوسَىٰ قَوْمَهُ سَبْعِينَ رَجُلًا لِّمِيقَلِنَا فَلَمَّا أَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ
 قَالَ رَبِّ لَوْ شِئْتَ أَهْلَكْتَهُم مِّن قَبْلِ وَإِنِّي أَتَّبِعُكُمْ بِمَا فَعَلَ
 السُّفَهَاءُ مِنَّا إِن هِيَ إِلَّا فِتْنَتُكَ تُضِلُّ بِهَا مَن تَشَاءُ وَتَهْدِي
 مَن تَشَاءُ أَنْتَ وَلِيْنَا فَاغْفِرْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الْغَافِرِينَ ﴿١٥٥﴾

برگزید، و چون [پس از درخواست نامعقولشان برای دیدن خدا] (۳) زلزله آنها را فرا گرفت [و هلاک شدند]، گفت: پروردگارا، کاش صلاح می دانستی آنها و خودم را قبلاً هلاک می کردی [که تنها و شرمنده به میان قوم بازنگردم]؛ آیا به خاطر آنچه [بی خردان] ما [اظهار] کردند ما را هلاک می کنی؟ این تنها آزمایش توست؛ هر که را بخواهی [و مستوجب بدانی] از این رهگذر گمراه می سازی (۴) و هر که را بخواهی [و شایسته ببینی] هدایت می کنی (۵)؛ تو کارساز ما هستی، ما را بیمارز و بر ما رحمت آور که تو بهترین آمرزندگان.

۱۵۰- و چون موسی با خشم و تأسف نزد قوم خود بازگشت، گفت: در غیبت من روش ناهنجاری داشتید؛ چرا از فرمان پروردگارتان [در مورد انتظار چهل روزه برای نزول تورات] شتاب کردید (۱)؟ [موسی] الواح را افکند و [موسی] سر برادرش را گرفت و به سمت خود کشید. [هارون] گفت: برادر من، این گروه تحت فشارم گذاشتند و نزدیک بود مرا بکشند؛ [با این رفتار] دشمنان را نسبت به من شادکام مکن و مرا [هماهنگ] با ستمگران به شمار میاور (۲).

۱۵۱- [آنگاه موسی دست به دعا برداشت و] گفت: پروردگارا، من و برادرم را را بیمارز و ما را در [پناه] رحمت خویش درآور، که تو مهربانترین مهربانانی.

۱۵۲- افرادی که گوساله را [به پرستش] گرفتند، بزودی خشمی از پروردگارشان و ذلتی در زندگی دنیا دامنگیرشان خواهد شد؛ و دروغ پردازان را این گونه کیفر می دهیم.

۱۵۳- آنها که دست به ارتکاب زشتیها زدند، آنگاه توبه کردند و ایمان آوردند، [به آینده خود امیدوار باشند] که پروردگار تو، پس از توبه یقیناً آمرزگار و مهربان است.

۱۵۴- چون خشم موسی فرونشست، الواح [تورات] را برگرفت، و در نوشتار آن هدایت و رحمتی برای خداترسان [مقرر شده] بود.

۱۵۵- موسی هفتاد تن از مردان قومش را برای میعادگاه ما

۱- دنباله کلام موسی (ع) را در این مقطع در آیات ۸۶-۸۸ طه (۲۰) ملاحظه فرمایید؛ به قرینه این آیات، قوم موسی به علت طولانی شدن غیبت موسی تصور کردند او فوت کرده و موضوع دعوت او و نزول تورات منتفی شده است؛ به این ترتیب زمینه برای پا گرفتن توطئه گوساله پرستی فراهم شد.

۲- خدا هارون را در آیات ۹۰ و ۹۱ طه (۲۰) میرا از خطا معرفی می کند.

۳- برای توجیه افزوده، با آیه ۵۵ بقره (۲) مقایسه فرمایید.

۴- به آیه ۲۷ ابراهیم (۱۴) ﴿وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ﴾ توجه فرمایید.

۵- به آیه ۱۱ تغابن (۶۴)، ﴿وَمَن يُؤْمِن بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ﴾ توجه فرمایید.

۱۵۶- برای ما در این [حیات] دنیا و نیز در آخرت نیکی مقرر فرما که به سوی تو بازگشته ایم؛ [خدا] گفت: عذاب خود را به هر که بخواهم [و مستوجب بدانم] می‌رسانم، و رحمت هر چیزی را فرا گرفته است؛ [خاصه] آن را برای پرهیزکاران و زکات‌دهندگان و کسانی که آیات ما را باور دارند، مقرر خواهم داشت؛

۱۵۷- هم آنان که از این رسول و پیامبر آموزش ندیده^(۱) - که [خصوصیات] او را نزد خود در تورات و انجیل نوشته می‌یابند^(۲) - پیروی می‌کنند؛ [همان پیامبری که] آنان را به رفتار شایسته فرامی‌خواند و از ناپسند بازمی‌دارد و نعمتهای پاکیزه را برایشان حلال و پلیدها را حرام می‌شمرد و از قید و بندهایی که داشته‌اند آزادشان می‌سازد؛ پس کسانی که به او ایمان داشته، حرمتش را نگاهداشتند و یاری‌اش کردند و نوری را که همراه او نازل شده است پیروی کردند، رستگارند.

۱۵۸- بگو: ای مردم، من پیامبر خدا بر همه شما هستم، خدایی که فرمانروایی آسمانها و زمین خاص اوست؛ معبودی جز او نیست که حیات می‌بخشد و مرگ می‌دهد، پس به خدا و رسولش که پیامبر آموزش ندیده است و خدا و کلماتش^(۳) را باور دارد، ایمان بیاورید و از او پیروی کنید، بسا که هدایت شوید.

۱۵۹- گروهی از قوم موسی هستند که [مردم را] به راه حق هدایت می‌نمایند و با [معیار] حق حکم می‌کنند.

وَ اَكْتُبْ لَنَا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةً وَ فِي الْآخِرَةِ اِنَّا هُدْنَا اِلَيْكَ قَالَ عَذَابِيْٓ اُصِيبُ بِهٖ مَنْ اَشَاءُ وَ رَحْمَتِيْ وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ فَسَاكُنْ بِهٖ الَّذِينَ يَنْقُوْنَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوٰةَ وَ الَّذِينَ هُمْ بِآيٰتِنَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٥٦﴾ الَّذِينَ يَتَّبِعُوْنَ الرَّسُوْلَ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذِيْ يَجِدُوْنَهٗ مَكْنُوْبًا عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرٰتِ وَ الْاِنْجِيْلِ يٰۤاٰمُرُهُمْ بِالْمَعْرُوْفِ وَيَنْهٰهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبٰتِ وَيُحْرِمُ عَلَيْهِمُ الْخَبٰثٰتِ وَيَضَعُ عَنْهُمْ اِصْرَهُمْ وَ الْاَعْلٰلَ الَّتِيْ كَانَتْ عَلَيْهِمْ فَاَلَّذِيْنَ ءَامَنُوْا بِهٖ وَ عَزَّرُوْهُ وَ نَصَرُوْهُ وَ اتَّبَعُوْا النُّوْرَ الَّذِيْ اُنزِلَ مَعَهٗٓ اُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ ﴿١٥٧﴾ قُلْ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنِّيْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ جَمِيْعًا الَّذِيْ لَهٗ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَ الْاَرْضِ لَا اِلٰهَ اِلَّا هُوَ يَحْيِيْ وَيُمِيْتُ فَعَاْمِنُوْا بِاللّٰهِ وَ رَسُوْلِهٖ النَّبِيَّ الْاُمِّيَّ الَّذِيْ يُؤْمِنُ بِاللّٰهِ وَ كَلِمٰتِهٖٓ وَ اتَّبِعُوْهُ لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُوْنَ ﴿١٥٨﴾ وَ مِنْ قَوْمٍ مُّوسٰٓى اُمَّةً يَهْدُوْنَ بِالْحَقِّ وَ بِهٖ يَعْدِلُوْنَ ﴿١٥٩﴾

۱- به آیه ۴۸ عنکبوت (۲۹) توجه فرماید.

۲- به آیه ۶ صف (۶۱) توجه فرماید.

۳- منظور از کلمات خدا گفتار همه پیامبران گذشته است؛ با آیه ۱۳۶ بقره (۲) مقایسه فرماید.

وَقَطَعْنَاهُمْ أَثْنَى عَشْرَةَ أَسْبَاطًا أُمَمًا وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ
 إِذِ اسْتَسْقَاهُ قَوْمُهُ مِنَ الْكُنُوزِ أَنْ اضْرِبْ بِعَصَاكَ الْحَجَرَ
 فَانْبَجَسَتْ مِنْهُ اثْنَا عَشْرَةَ عَيْنًا قَد عَلِمَ كُلُّ أُنَاسٍ
 مَشْرِبَهُمْ وَظَلَلْنَا عَلَيْهِمُ الْغَمَمَ وَأَنْزَلْنَا عَلَيْهِمُ الْمَنَّانَ
 وَالسَّلْوَىٰ كُلُوا مِنْ طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَمَا
 ظَلَمُونَا وَلَكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١٦٠﴾ وَإِذْ
 قِيلَ لَهُمْ اسْكُنُوا هَذِهِ الْقَرْيَةَ وَكُلُوا مِنْهَا حَيْثُ
 شِئْتُمْ وَقُولُوا حِطَّةٌ وَادْخُلُوا الْبَابَ سُجَّدًا نَغْفِرْ
 لَكُمْ خَطِيئَتِكُمْ سَنَزِيدُ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٦١﴾
 فَبَدَّلَ الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ قَوْلًا غَيْرَ الَّذِي قِيلَ لَهُمْ
 فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِجْزًا مِنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا
 يَظْلِمُونَ ﴿١٦٢﴾ وَسَأَلَهُمْ عَنِ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ
 حَاضِرَةَ الْبَحْرِ إِذْ يَعْدُونَ فِي السَّبْتِ إِذ تَأْتِيهِمْ
 حِيتَانُهُمْ يَوْمَ سَبْتِهِمْ شُرَّعًا وَيَوْمَ لَا يَسْبِتُونَ
 لَا تَأْتِيهِمْ كَذَلِكَ نَبْلُوهُمْ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿١٦٣﴾

تعرضند و انبوه و آشکارا [بر آبهای ساحلی] می آمدند، و [الی] غیر شنبه نمی آمدند؛ آنها را به سبب انحرافشان این گونه به آزمایش گرفتیم.

۱۶۰- دودمان یعقوب را به دوازده تیره مستقل^(۱) بخش کردیم و چون [در صحرا] قوم موسی از او آب خواستند، به او وحی کردیم: چوب دستی خود را بر آن سنگ بزن! آنگاه دوازده چشمه از آن جوشید؛ و هر تیره آبشخور خویش را شناخت؛ و ابر^(۲) را بر آنها سایه گسترديم. و بر [ای تغذیه] آنها نعمتی گیاهی و نعمتی از گوشت پرندگان مقرر داشتیم؛ [و گفتیم:] از نعمتهای پاکیزه که روزی شما کرده ایم بخورید؛ و [الی] آنها [با ناسپاسی و نافرمانی] بر ما ستمی نکردند، بلکه در حق خویش ستم می کردند.

۱۶۱- [به یاد آرید] آنگاه که به آنها گفته شد در این شهر سکنی گزینید و از [نعمتهای] آن از هر جا که خواهید بخورید و بگویید: [خدایا، درخواست ما] آمرزش است، و با خضوع و فروتنی از دروازه وارد شوید تا گناهانتان را بیامرزیم؛ و [البته] بر [پاداش] نیکوکاران خواهیم افزود.

۱۶۲- ولی ستمگرانشان سخنی به کار بردند غیر از آنچه که به آنها گفته شده بود [و کلام استهزاآمیزی گفتند]، ما هم به کيفر ستمشان بلایی از آسمان بر آنها فرو فرستادیم.

۱۶۳- از دودمان یعقوب درباره [مردم] شهری که مشرف بر دریا بود پرس، آنگاه که [از فرمان تحریم صید ماهی] در روز شنبه تجاوز می کردند؛ چون ماهیان [به موجب غریزه تشخیص داده بودند] که در روز [های] شنبه [مصون از تعرضند و] انبوه و آشکارا [بر آبهای ساحلی] می آمدند، و [الی] غیر شنبه نمی آمدند؛ آنها را به سبب انحرافشان این گونه به آزمایش گرفتیم.

۱- به زیرنویس آیه ۱۳۶ بقره (۲) مراجعه فرمایید.

۲- در مورد عدول از قاعده املایی در کلمه «غمام» به زیرنویس سوم آیه ۲۴۵ بقره مراجعه فرمایید؛ این کلمه ۴ بار در قرآن تکرار شده که دو مورد آن به شکل رایج و دو مورد دیگر، یکی در این آیه و دیگری در آیه ۲۵ فرقان (۲۵) به شکل «غمم» ثبت شده است.

۱۶۴- و آنگاه که جمعی از ایشان [به دیگران] گفتند: چرا گروهی را که [سرانجام] خدا هلاکشان خواهد کرد یا به عذابی سخت گرفتار خواهد ساخت، [بیهوده] اندرز می‌دهید؟ [خیرخواهان] اظهار داشتند: [این اندرزها] برای اعتذار [و انجام وظیفه] در پیشگاه پروردگار شمامست و بسا که [مفید و مؤثر باشد و] پرهیزکار شوند.

۱۶۵- همینکه تذکرات را به فراموشی سپردند، کسانی را که از بدی نهی می‌کردند، نجات دادیم و ستمگران را به کیفر انحرافشان به عذابی سخت گرفتار کردیم (۱).

۱۶۶- و آنگاه که از [ترک] مناهی سر باز زدند، به آنها خطاب کردیم: بوزینه‌هایی مطرود باشید.

۱۶۷- و [نیز به یاد آر] آنگاه که پروردگارت اعلام کرد تا روز رستاخیز کسی را بر آن متمردان یهود برمی‌انگیزد که آنان را به سختی آزار دهد؛ بی‌گمان پروردگار تو سریع‌الکیفر (۲) و [در عین حال] آمرزگاری است مهربان.

۱۶۸- دودمان یعقوب را در زمین به صورت گروهی پراکنده ساختم، گروهی از آنها شایسته و گروهی دیگر ناشایسته‌اند؛ و آنان را به نیکبها و بدبها آزمودیم، بسا که [به حکم حق] بازگردند (۳).

۱۶۹- آنگاه پس از آنان آیندگانی جانشین شدند که وارث کتاب [تورات] شدند، و [الی] بهره [ناپایدار] این [جهان]

پست‌تر را انتخاب کردند و [هر تجاوزی که به اموال دیگران می‌کردند] می‌گفتند [گناهان ما] آزمزیده خواهد شد؛ و اگر بهره مشابهی به دستشان افتد، آن را هم می‌ربایند؛ مگر آن عهد که در کتاب تورات است — و مندرجات آن را آموخته‌اند — از آنها گرفته نشده است که درباره خدا جز به حق سخن نگویند (۴)؟ سرای آخرت برای پرهیزکاران بهتر است؛ چرا درک نمی‌کنید؟

۱۷۰- آنها که به کتاب [خدا] چنگ می‌زنند و به نماز می‌ایستند، [درستکارند و] براستی پاداش درستکاران را تباه نخواهیم کرد.

وَإِذْ قَالَتْ أُمَّةٌ مِنْهُمْ لِمَ تَعِطُونَ قَوْمًا لَّهُمْ مَهْلِكُهُمْ أَوْ مَعْدِبُهُمْ
عَذَابًا شَدِيدًا قَالُوا مَعذِرَةٌ إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَعَلَيْهِمْ يَنْقُونَ ﴿١٦٤﴾
فَلَمَّا نَسُوا مَا ذُكِّرُوا بِهِ أَتَيْنَا الَّذِينَ يَنْهَوْنَ عَنِ السُّوءِ
وَآخَذْنَا الَّذِينَ ظَلَمُوا بِعَذَابٍ بَئِيسٍ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ
﴿١٦٥﴾ فَلَمَّا عَتَوْا عَنْ مَا نُهُوا عَنْهُ قُلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ
﴿١٦٦﴾ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكَ لِيُبْعَثَنَّ عَلَيْهِمْ إِلَىٰ يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ
يَسُوءُهُمْ سَوْءَ الْعَذَابِ إِنَّ رَبَّكَ لَسَرِيعُ الْعِقَابِ وَإِنَّهُ
لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٦٧﴾ وَقَطَعْنَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ أُمَّمًا مِنْهُمْ
الضَّالِّحُونَ وَمِنْهُمْ دُونَ ذَلِكَ وَبَلَّوْنَهُمْ بِالْحَسَنَاتِ
وَالسَّيِّئَاتِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿١٦٨﴾ فَخَلَفَ مِنْ بَعدِهِمْ خَلْفٌ
وَرِثُوا الْكِتَابَ يَأْخُذُونَ عَرَضَ هَذَا الْأَدْنَىٰ وَيَقُولُونَ سَيُغْفَرُ لَنَا
وَإِنْ يَأْتِهِمْ عَرَضٌ مِثْلَهُ يَأْخُذُوهُ أَلَيْسَ الَّذِي يَأْتِيهِم مِيثَاقُ الْكِتَابِ
أَنْ لَا يَقُولُوا عَلَىٰ اللَّهِ إِلَّا الْحَقَّ وَدَرَسُوا مَا فِيهِ وَالذَّارُ الْآخِرَةُ
خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَنْقُونَ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦٩﴾ وَالَّذِينَ يُمَسِّكُونَ
بِالْكِتَابِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ إِنَّا لَا نَضِيعُ أَجْرَ الْمُصَلِّينَ ﴿١٧٠﴾

۱- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۴ فجر (۸۹) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۲ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید.

۴- این میثاق را در آیه ۱۸۷ آل عمران (۳) ملاحظه فرمایید.

وَإِذْ نُنَقِئَ الْجِبَلِ فَوْقَهُمْ كَأَنَّهُ ظُلَّةٌ وَظَنُوا أَنَّهُ وَاقِعٌ بِهِمْ ﴿۱۷۱﴾
 خُذُوا مَاءَ آتِنَاكُمْ بِقُوَّةٍ وَاذْكُرُوا مَا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَتَّقُونَ ﴿۱۷۲﴾
 وَإِذْ أَخَذَ رَبُّكَ مِن بَنِي آدَمَ مِن ظُهُورِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَأَشْهَدَهُمْ
 عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ أَلَسْتُ بِرَبِّكُمْ قَالُوا بَلَىٰ شَهِدْنَا أَن تَقُولُوا يَوْمَ
 الْقِيَامَةِ إِنَّا كُنَّا عَنْ هَذَا غَافِلِينَ ﴿۱۷۳﴾ أَوْ تَقُولُوا إِنَّمَا أَشْرَكَ
 آبَاؤُنَا مِن قَبْلُ وَكُنَّا ذُرِّيَّةً مِّن بَعْدِهِمْ أَفَتُهْلِكُنَا بِمَا فَعَلَ
 الْمُبْطِلُونَ ﴿۱۷۴﴾ وَكَذَلِكَ نَقُصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بَرِّجَعُونَ
 ﴿۱۷۵﴾ وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا فَانْسَلَخَ مِنْهَا
 فَاتَّبَعَهُ الشَّيْطَانُ فَكَانَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿۱۷۶﴾ وَلَوْ شِئْنَا
 لَرَفَعْنَاهُ بِهَا وَلَٰكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَمَسَلَهُ
 كَمَثَلِ الْكَلْبِ إِن تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثَ أَوْ تَتْرُكْهُ
 يَلْهَثَ ذَٰلِكَ مَثَلُ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَاقْصُصْ
 الْقِصَصَ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ ﴿۱۷۷﴾ سَاءَ مَثَلًا الْقَوْمُ الَّذِينَ
 كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَأَنفُسِهِمْ كَانُوا بِظُلْمٍ مِّن مِّن يَهْدِي اللَّهُ
 فَمَنْ هُوَ الْمُهْتَدِيٌّ وَمَنْ يَضِلُّ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿۱۷۸﴾

به پستی گرایید و هوای نفس خویش را پیروی کرد؛ حکایت او همچون حکایت سگ است که چه بر او حمله بری و چه به حال خود رهایش کنی، له له زند؛ چنین است داستان گروهی که آیات ما را دروغ شمردند؛ داستان را بازگو، بسا که اندیشه کنند.

۱۷۷- گروهی که آیات ما را دروغ شمردند و به خویش ستم می کردند، از صفت بدی برخوردارند.

۱۷۸- هر که را خدا هدایت کند، راه یافته [واقعی] است (۵) و آنان که خدا گمراهشان کند، (۶) زیانکارند.

۱۷۱- [به یاد آر] آنگاه که کوه را بر فراز [گروهی از] دودمان یعقوب همچون چتری نگاه داشتیم که می پنداشتند بر سرشان فرود می آید؛ [گفتیم:] آنچه [از احکام تورات] (۱) به شما داده ایم، جدی بگیرید و مفاد آن را (۲) به خاطر بسپارید، بسا که پرهیزکار شوید.

۱۷۲- [به یاد آر] آنگاه که پروردگار تو از پشت بنی آدم نسلشان را پدید آورد و [به زبان فطرت] آنها را بر خودشان گواه ساخت که: مگر من پروردگار شما نیستم؟ گفتند: آری، گواهی دادیم؛ [این گواهی را به زبان فطرت گرفتیم] تا روز رستاخیز نگویید از این [توحید] بی خبر بودیم؛

۱۷۳- یا نگویید که پدران ما از قبل مشرک بودند و ما فرزندان از پی آنها [و پیرو آنها] بودیم؛ آیا ما را به خاطر آنچه هرزه درایان کردند هلاک می کنی؟

۱۷۴- آیات را این گونه به وضوح بیان می کنیم و بسا که بازگردند.

۱۷۵- داستان آن [دانشمند] را بر آنها بخوان که نشانه های خود را [به صورت کراماتی] به او داده بودیم، ولی یکباره و بکلی از آنها دست کشید، آنگاه شیطان به تعقیبش پرداخت و در راه تباهی قرار گرفت (۳).

۱۷۶- و اگر می خواستیم [و شایسته اش تشخیص می دادیم، مقام] او را بدان [کرامات] رفعت می بخشیدیم (۴)، ولی او

۱- از نظر توجیه افزوده، با آیه ۱۴۵ اعراف (۷) مقایسه فرماید.

۲- به آیات ۸۳ و ۸۴ بقره (۲) و ۱۲ مائده (۵) توجه فرماید.

۳- نام شخص مورد بحث در قرآن مشخص نشده است. به نظر می رسد این داستان بیانی سمبلیک باشد و شامل هر دانشمندی است که پایان کاری چنین ناهنجار دارد. بعضی از مفسرین گفته اند که مصداق آیه، یکی از علمای یهود به نام «یلعلم باعورا» بوده است.

۴- به بخش پایانی آیه ۲۴ توبه (۹) ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ توجه فرماید.

۵- به آیه ۱۶ مائده (۵) توجه فرماید.

۶- به آیه ۲۷ ابراهیم (۱۴) ﴿وَيَضِلُّ اللَّهُ ظَالِمِينَ﴾ توجه فرماید.

۱۷۹- بی گمان بسیاری از جن و انس که پدید آورده ایم دوزخی خواهند شد^(۱)؛ [زیرا] قلبهایی دارند که با آن [حق را] در نمی یابند و چشمهایی دارند که با آن [حقایق را] نمی بینند و گوشهایی دارند که با آن [کلام حق را] نمی شنوند؛ آنها بسان دامها هستند، بلکه گمراهرتر [و] در حال غفلتند^(۲).

۱۸۰- صفات^(۳) نیکوتر به خدا اختصاص دارد، پس به همان صفات خدای را بخوانید و کسانی را که در مورد صفاتش کجروی می کنند، واگذارید؛ که بزودی به سبب کردارشان مجازات خواهند شد.

۱۸۱- گروهی از آفریدگان ما هستند که [مردم را] به راه حق هدایت می نمایند و با [معیار] حق حکم می کنند.

۱۸۲- و کسانی که آیات ما را دروغ شمرده اند، بتدریج آنان را از جایی که گمان نمی برند به دام می اندازیم^(۴)؛

۱۸۳- و مهلتشان می دهیم؛ که تدبیر من محکم [و حساب شده] است^(۵).

۱۸۴- آیا نمی اندیشند که در [وجود] معاشرشان اثری از جنون نیست^(۶)؟! او فقط هشدار دهنده ای است آشکار.

۱۸۵- چرا در نظام حاکم بر آسمانها و زمین و آنچه خدا آفریده است توجه نمی کنند، و اینکه چه بسا پایان زندگی آنها نزدیک باشد؟ بعد از قرآن^(۷) کدام سخن را باور می کنند؟

۱۸۶- هر که را خدا [به جرم رفتارش] به گمراهی سپرد^(۸)، هیچ راهنمایی نخواهد داشت؛ و آنها را در طغیانشان سرگشته رها می سازد^(۹).

۱۸۷- از تو درباره رستاخیز می پرسند که استقرارش چه زمانی است؟ بگو: علم آن خاص پروردگار من است؛ تنها او به موقع خود پدیدارش خواهد ساخت؛ [اما بریابی اش] در آسمانها و زمین بسی سنگین [و پُراهمیت] است [و] ناگهان به سراغ شما می آید؛ از تو [چنان] می پرسند که گویی کاملاً بدان آگاهی؛ بگو: علم آن خاص خداست، ولی بیشتر مردم [فلسفه مکتوم بودن آن را] نمی دانند.

وَلَقَدْ ذَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا وَلَهُمْ أَعْيُنٌ لَا يُبْصِرُونَ بِهَا وَلَهُمْ آذَانٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا أُولَئِكَ كَأَلْفِ نَعْمٍ بَلْ هُم أَضَلُّ أُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٧٩﴾
وَلِلَّهِ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ فَادْعُوهُ بِهَا وَذَرُوا الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي أَسْمَائِهِ سَيُجْزَوْنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٨٠﴾ وَمِمَّنْ خَلَقْنَا أُمَّةً يَهْدُونَ بِالْحَقِّ وَبِهِ يَعْدِلُونَ ﴿١٨١﴾ وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا سَنَسْتَدْرِجُهُم مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٢﴾ وَأُمَلِّ لَهُمْ آيَاتٍ كِيدِي مَتِينٌ ﴿١٨٣﴾ أُولَئِكَ يَنْفَكِرُوا مَا بَصَحَ بِهِمْ مِنْ جَنَّةٍ إِن هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١٨٤﴾ أُولَئِكَ يَنْظُرُوا فِي مَلَكَوَاتِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ وَأَنْ عَسَىٰ أَنْ يَكُونَ قَدِ اقْتَرَبَ أَجَلُهُمْ فَبِآيٍ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يَوْمُونُ ﴿١٨٥﴾ مَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَكَلا هَادِي لَهُ وَيَذَرُهُمْ فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١٨٦﴾ سَأَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مَرْسَلُهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ رَبِّي لَا يُحِيطُ بِهَا لَوْ فَنَاءُ الْآهَوْنَ قُلْتُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا تَأْتِيكُمُ الْآبَغُثَةُ سَأَلُونَكَ كَأَنَّكَ حَفِيٌّ عَنْهَا قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨٧﴾

۱- ترجمه تحت اللفظ آیه این است: «بسیاری از جن و انس را برای دوزخ آفریدیم» ولی با توجه به آیه ۵۶ ذاریات (۵۱) که می گوید: «جن و انس را تنها به این منظور خلق کردم که مرا بپرستند»، و با توجه به این آیه ۲ ملک (۶۷) که می گوید: «مرگ و حیات را پدید آورد تا شما را آزمایش کند کدام نیکوکارترید» و نیز با توجه به آیات ۲ و ۳ انسان (۷۶) که گفته است: «انسان را شنوا و بینا خلق کردیم و راه را نشان دادیم؛ یا شاکر خواهد شد یا ناسپاس»، و نیز با توجه به گفتار اجماع مفسران که می گویند: «لام در این جمله، لام عاقبت است نه غرض، یعنی رفتن آنها به جهنم نتیجه نهایی اراده و عمل خودشان است» (مثل لام در آیات ۸ قصص و ۸۸ یونس)، معنی و مفهوم دقیق آیه در متن ترجمه آمده است. باز هم برای روشنتر شدن مفهوم آیه به آیات ۳۷-۴۱ نازعات (۷۹) توجه فرمایید؛ و الله اعلم.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۴۴ فرقان (۲۵) آمده است.

۳- اسم، مبین صفات و ویژگیهاست؛ به نیمه دوم آیه ۷ مریم (۱۹) توجه فرمایید.

۴- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۴۲ طور (۵۲) آمده است.

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در بخش میانی آیه ۱۴ شوری (۴۲) ﴿لَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ﴾ آمده است.

۶- اشاره به کلام مخالفان است که در آیات ۶ حجر (۱۵)، ۳۶ صافات (۳۷)، ۱۴ دخان (۴۴) و ۵۱ قلم (۶۸) آمده است.

۷- برای توجیه کلمه ای که به جای ضمیر قرار داده ایم، با آیه ۶ جاثیه (۴۵) مقایسه فرمایید.

۸- به آیه ۲۷ ابراهیم (۱۴) ﴿وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ﴾ توجه فرمایید.

۹- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۳۷ نحل (۱۶) و ۵۶ قصص (۲۸) آمده است.

قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي نَفْعًا وَلَا ضَرًّا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ وَلَوْ كُنْتُ
 أَعْلَمُ الْغَيْبِ لَا سَتَكُنْتُ مِنَ الْخَيْرِ وَمَا مَسَّنِيَ السُّوءُ إِنْ
 أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١٨٨﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ
 مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ وَجَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا لِيَسْكُنَ إِلَيْهَا فَلَمَّا
 تَغَشَّاهَا حَمَلَتْ حَمَلًا خَفِيًّا فَمَرَّتْ بِهِ فَلَمَّا أَثَقَلَتْ دَعَا
 اللَّهُ رَبَّهُمَا لَئِنْ آتَيْتَنِي صَالِحًا جَعَلْتَهُ شُرَكَاءَ فِي مَاءَ آتَيْتَهُمَا فَبَعَثَ اللَّهُ
 عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨٩﴾ إِي شِرْكُونَ مَا لَا يَخْلُقُ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلِقُونَ
 ﴿١٩١﴾ وَلَا يَسْتَطِيعُونَ لَهُمْ نَصْرًا وَلَا أَنفُسُهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٢﴾
 وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَتَّبِعُوكُمْ سِوَاءَ عَلَيْكُمْ أَدْعَاؤُهُمْ
 أَمْ أَنْتُمْ صَامِتُونَ ﴿١٩٣﴾ إِنْ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ
 عِبَادٌ أَمْثَلُكُمْ فَادْعُوهُمْ فَلْيَسْتَجِيبُوا لَكُمْ إِنْ
 كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿١٩٤﴾ أَلَهُمْ أَرْجُلٌ يَمْشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَيْدٍ
 يَبْطِشُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ أَعْيُنٌ يَبْصُرُونَ بِهَا أَمْ لَهُمْ آذَانٌ
 يَسْمَعُونَ بِهَا قُلِ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ كِيدُوا فَلَا تُنظَرُونَ ﴿١٩٥﴾

۱۸۸- بگو: من اختیار هیچ نفع و ضرری را برای خودم [هم] ندارم، جز آنچه خدا بخواهد؛ و اگر غیب می دانستم منفعت فراوان فراهم می کردم، و هیچ گاه گزندی به من نمی رسید؛ من فقط برای اهل ایمان هشدار دهنده و بشارت دهنده ام.

۱۸۹- اوست خدایی که شما را از یک تن آفرید و همسرش را نیز از [جنس] او پدید آورد (۱) تا [هرکس] در کنار همسرش آرام گیرد؛ و هنگامی که [مردی] با همسرش درآمیخت (۲)، [همسرش] باری سبک برداشت و مدتی بر آن گذشت؛ و چون گرانبار شد، هر دو، پروردگار خویش را ندا کردند که اگر [فرزندی سالم] و شایسته به ما عطا کنی، بیقین سپاسگزار خواهیم بود.

۱۹۰- و چون [فرزندی] شایسته به آنها داد، عوامل دیگر را در موهبتی که خدا عطایشان کرده بود، سهم [و مؤثر] دانستند؛ و خدا از آنچه [در قدرت با او] شریک می پندارند، والاتر است.

۱۹۱- چرا موجوداتی را که چیزی نمی آفرینند و خود آفریده می شوند، همسان [خدا] قرار می دهند؟

۱۹۲- در حالی که نه توان یاری آنها را داشته و نه می توانند مشکل خود را حل کنند.

۱۹۳- اگر بت پرستان را به راه هدایت دعوت کنید، پیروی نخواهند کرد؛ چه دعوتشان کنید و چه خاموش بنشینید، یکسان است.

۱۹۴- کسانی را که به جای خدا [به نیایش] می خوانید، بندگان همانند خود شما هستند (۳)، پس [در گرفتاریها] آنها را [به کمک] فرا خوانید، باید درخواست شما را بپذیرند، اگر راست می گویند.

۱۹۵- مگر پاهایی دارند که با آن گام زنند؟ یا دستهایی دارند که با آن بگیرند؟ یا چشمهایی دارند که با آن ببینند؟ یا گوشهایی دارند که با آن بشنوند؟ بگو: معبودان خود را [به کمک] فرا خوانید و در حق من بداندیشی کنید و مهلتم ندهید.

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۲۱ روم (۳۰) توجه فرمایید.

۲- مفسران دو گونه برداشت از این آیه دارند. برای توجیه انتخابی که کرده ایم، موضوع کلی این آیه را با نیمه اول آیه ۱۳ حجرات (۴۹) مقایسه فرمایید: ضمناً ضمیر جمع در «عما یشرکون» (آیه بعدی) نشان می دهد در این آیه و آیه بعد، منظور از «آن دو»، آدم و حوا نیست؛ والله اعلم.

۳- به آیه ۴۸ نساء (۴) توجه فرمایید.

- ۱۹۶- بی گمان کارساز من خدایی است که این کتاب را نازل کرد و هموست که برای همه شایستگان کارسازی می کند.
- ۱۹۷- کسانی را که به جای خدا [به نیایش] می خوانید [و نیازهای خود را از آنها می خواهید]، توان یاری شما و [حتی] خویشان را ندارند^(۱).
- ۱۹۸- اگر آن بت پرستان را به راه هدایت دعوت کنید، نمی شنوند؛ و می بینی که به سویت چشم دوخته اند، اما بصیرت و بینش ندارند^(۲).
- ۱۹۹- [برای هدایتشان] طریق گذشت [و مدارا] پیش گیر و به نیکیها دعوت کن؛ [چنانچه نپذیرند] از آن جاهلان روی گردان.
- ۲۰۰- و هرگاه از جانب شیطان و سوسه ای تو را فراگرفت، به خدا پناه بر، که او شنوا و داناست^(۳).
- ۲۰۱- هرگاه پرهیزکاران را و سوسه شیطانی فراگیرد، به یاد [خدا] می افتند و در دم [به خود آیند و] بصیرت یابند^(۴).
- ۲۰۲- [و] الی افراد بی پروا [و] برادران^(۵) [شیطان صفت] شان به راه تباهی می کشند و کوتاهی نمی کنند^(۶).
- ۲۰۳- و [چون نزول وحی به تأخیر افتد] اگر آیتی برای آنها نیآوری، [با اعتراض] گویند: چرا خود آیتی برنگزیدی؟ بگو: من تنها آنچه از جانب پروردگارم وحی می شود پیروی می کنم؛ این [قرآن] موجب بصیرتهایی از سوی پروردگار

إِنَّ وَلِيَ اللَّهِ الَّذِي نَزَلَ الْكِتَابَ وَهُوَ تَوَلَّى الصَّالِحِينَ ﴿١٩٦﴾
 وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ نَصَرَكُمْ وَلَا
 أَنْفُسَهُمْ يَنْصُرُونَ ﴿١٩٧﴾ وَإِنْ تَدْعُوهُمْ إِلَى الْهُدَى لَا يَسْمَعُوا
 وَتَرَاهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ وَهُمْ لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٩٨﴾ خذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ
 بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ ﴿١٩٩﴾ وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ
 الشَّيْطَانِ نَزْغٌ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٢٠٠﴾ إِنَّ
 الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَافٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا
 فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ ﴿٢٠١﴾ وَإِخْوَانُهُمْ يَمُدُّوهُمْ فِي الْغِي ثُمَّ
 لَا يَقْصِرُونَ ﴿٢٠٢﴾ وَإِذَا لَمْ تَأْتِهِمْ بَيِّنَةٌ قَالُوا لَوْلَا أُجْتَبِيَتْهَا
 قُلُوبُنَا لَأَنفَعَنَا مِنْ رَحْمَةِ رَبِّنَا وَمِنْ رَحْمَةِ رَبِّكُمْ
 وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠٣﴾ وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ
 فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ وَأَذْكُرْتَبَكَ
 فِي نَفْسِكَ تَضَرَّعًا وَخِيفَةً وَدُونَ الْجَهْرِ مِنَ الْقَوْلِ بِالْغُدُوِّ
 وَالْآصَالِ وَلَا تَكُنْ مِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٢٠٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ عِنْدَ رَبِّكَ
 لَا يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِهِ وَيَسْتَجِيبُونَ لَهُ وَيَسْجُدُونَ ﴿٢٠٦﴾

شماست و هدایت و رحمتی است برای اهل ایمان.

- ۲۰۴- وقتی که قرآن خوانده می شود، گوش فرادهید و خاموش باشید، بسا که مورد رحمت قرار گیرید.
- ۲۰۵- پروردگارت را در درون خویش به زاری و با ترس [از عقوبتش]، بدون آوای بلند^(۷)، بامداد و شبانگاه یاد کن و از یاد او غافل مباش.
- ۲۰۶- آنان که مقرب پروردگار تو هستند، از بندگی اش گردنکشی نمی کنند و او را تقدیس نموده و [فقط] بر او سجده می برند^(۸).

۱- به آیه ۱۱۶ نساء (۴) توجه فرمایید.

۲- به نیمه دوم آیه ۱۷۹ اعراف (همین سوره) توجه فرمایید.

۳- مفهوم دو آیه اخیر به بیان دیگر در آیات ۹۶ و ۹۷ مؤمنون (۲۳) آمده است.

۴- به آیه ۹۹ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۵- با آیه ۲۷ اسراء (۱۷) مقایسه فرمایید.

۶- به آیه ۱۰۰ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۷- به نیمه دوم آیه ۱۱۰ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

۸- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۳۸ فصلت (۴۱) آمده است.

۸- سوره انفال

به نام خدای رحمان [و] رحیم

سُورَةُ الْاِنْفَالِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْاِنْفَالِ قُلِ الْاِنْفَالُ لِلّٰهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللّٰهَ
 وَاَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللّٰهَ وَرَسُولَهُ إِن كُنْتُمْ
 مُؤْمِنِينَ ﴿١﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذَكَرَ اللّٰهُ وَجِلَّتْ
 قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ
 يَتَوَكَّلُونَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ
 يُنْفِقُونَ ﴿٣﴾ أُولَٰئِكَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا لَهُمْ دَرَجَاتٌ عِنْدَ
 رَبِّهِمْ وَمَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ كَمَا أَخْرَجَكَ رَبُّكَ
 مِنَ بَيْتِكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّ فَرِيقًا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ لَكَرِهُونَ ﴿٥﴾
 يُجَادِلُونَكَ فِي الْحَقِّ بَعْدَ مَا بَيَّنَّ كَأَنَّمَا يُسَاقُونَ إِلَى الْمَوْتِ
 وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿٦﴾ وَإِذْ يَعِدُكُمُ اللّٰهُ إِحْدَى الطَّائِفَتَيْنِ أَنَّهَا
 لَكُمْ وَتَوَدُّونَ أَنَّ غَيْرَ ذَاتِ الشَّوْكَةِ تَكُونُ لَكُمْ
 وَيُرِيدُ اللّٰهُ أَن يُحِقَّ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَيَقْطَعَ دَابِرَ الْكَافِرِينَ
 ﴿٧﴾ لِيُحِقَّ الْحَقَّ وَيُبْطِلَ الْبَاطِلَ وَلَوْ كَرِهَ الْمُجْرِمُونَ ﴿٨﴾

انگار به سوی مرگ رانده می‌شوند، در حالی که [مرگ را به چشم خود] می‌بینند.

۷- [به یاد آرید] هنگامی راکه دستیابی به یکی از دو گروه [کاروان تجاری قریش یا لشکر ابوسفیان] را خدا به شما وعده می‌داد و شما دوست می‌داشتید که [کاروان] غیر مسلح نصیب شما شود، و [الی] خدا اراده داشت با تمهیدات خویش، حق را پابرجا و ریشه انکارورزان را برکند [لذا شما را با لشکر قریش درگیر ساخت و یاری داد] (۲)؛

۸- تا حق را مستقر و باطل را به زوال کشاند، هر چند بزهکاران ناخشنود باشند.

۱- از تو درباره انفال (۱) سؤال می‌کنند؛ بگو: انفال اختصاص به خدا و پیامبر دارد [و به مصرف عمومی باید برسد]؛ اگر ایمان دارید، [اصرار بر تملک آن نکنید و] از خدا پروا کنید و میان خود سازگاری ایجاد نمایید و از خدا و پیامبرش اطاعت کنید.

۲- اهل ایمان تنها کسانی هستند که چون یاد خدا به میان آید، دل‌هایشان [از تصور نافرمانی او] هراسان گردد و چون آیات خدا بر آنها تلاوت شود، [آن آیات] بر ایمانشان بیفزاید و بر پروردگارشان توکل می‌کنند؛

۳- همانها که به نماز می‌ایستند و از آنچه روزی‌شان کرده‌ایم انفاق می‌کنند.

۴- آنها مؤمنان راستینند؛ نزد پروردگارشان درجاتی [اولا] و آموزش و روزی بزرگوارانه دارند.

۵- [نفی مالکیت خصوصی بر انفال مورد ناخشنودی آنهاست] همچنان که [وقتی] پروردگارت بحق، تو را از خانه [برای جنگ بدر] بیرون فرستاد، [و سرانجامش پیروزی بود]، گروهی از مؤمنان ناخشنود بودند؛

۶- با تو در مورد [آن سفر] حق مجادله می‌کردند، با آنکه [ضرورت آن] روشن بود، [چنان به وحشت افتاده بودند که]

۱- غنایم جنگ و هرگونه ثروتی که مالکیت خصوصی ندارد.

۲- به آیه ۱۲۳ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۹- [به یاد آرید] زمانی را [که در لحظه‌های حساس میدان بدر] با فریاد از پروردگارتان یاری می‌خواستید و او پذیرفت [و گفت] که: شما را به هزار فرشته که به دنبالشان گروه‌های دیگری است^(۱) یاری می‌کنم.

۱۰- خدا این [اعزام فرشتگان] را تنها برای بشارت مقرر داشت تا [امیدوار شوید] و دل‌های شما بدان آرامش یابد؛ و یاری [و پیروزی] تنها از جانب خداست، که خدا فرادستی فرزانه است.

۱۱- به یاد آر وقتی که [در آن شب پراضطراب درگیری بدر، خدا] خوابی سبک را که آرامشی از جانب او بود به شما القا کرد و [در آن بیابان خشک که دشمن چاه‌های اطراف را در اختیار داشت] بارانی از آسمان فرستاد [که در گودالها جمع شد] تا شما را بدان پاک کند و اضطراب و سوسه شیطان را [که بی‌آبی موجب شکست و هلاک شما خواهد شد] از شما بزداید و دل‌های شما را گرم و گام‌هایتان را از اثرش استوار سازد.

۱۲- [به یاد آرید] آن دم را که پروردگارت به فرشتگان وحی می‌کرد که من با شما هستم؛ مؤمنان را پایمردی بخشید؛ بزودی در دل انکارورزان هراس می‌افکنم، پس [شما مجاهدان] برفراز گردنها [یشان] بزنید و دست‌های [قدرت] شان را قطع کنید.

۱۳- این [عقوبت] از آن جهت بود که با خدا و پیامبرش به مخالفت برخاستند؛ و هر که با خدا و پیامبرش مخالفت ورزد، [بداند که] خدا سخت کیفر است.

۱۴- این کیفر [دنیا] را بخشید، و انکارورزان عذاب آتش را [نیز در پیش] خواهند داشت.

۱۵- ای مؤمنان، چون با [انبوه] انکارورزان روبرو شدید، پشت به آنها نکنید؛

۱۶- و هر که در آن هنگام به عقب بازگردد - مگر برای تاکتیک جنگی یا پیوستن به گروهی دیگر - به خشم خدا گرفتار خواهد شد و جایگاهش دوزخ است؛ و بد سرانجامی است.

إِذْ تَسْتَعِينُونَ رَبَّكُمْ فَأَسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِالْفِ
مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرَدِّفِينَ ﴿٩﴾ وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى
وَلِتَطْمَئِنَّ بِهِ قُلُوبُكُمْ وَمَا النَّصْرُ إِلَّا مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ
عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ إِذْ يُغَشِّيكُمُ النُّعَاسَ أَمَنَةً مِّنْهُ وَيُنزِلُ
عَلَيْكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لِّيُطَهِّرَ كُفْرَكُمْ بِهِ وَيُذْهِبَ عَنْكُمْ رِجْسَ
الشَّيْطَانِ وَلِيَرْبِطَ عَلَى قُلُوبِكُمْ وَيُثَبِّتَ بِهِ الْأَقْدَامَ ﴿١١﴾
إِذْ يُوحِي رَبُّكَ إِلَى الْمَلَائِكَةِ أَنِّي مَعَكُمْ فَثَبِّتُوا الَّذِينَ آمَنُوا
سَأَلْتِي فِي قُلُوبِ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّعْبَ فَأَصْرَبُوا فُوقَ
الْأَعْنَاقِ وَأَصْرَبُوا مِنْهُمْ كُلَّ بَنَانٍ ﴿١٢﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ
شَاقُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَمَنْ يُشَاقِقِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ اللَّهَ
شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿١٣﴾ ذَلِكَ كَفَرْتُمْ فذوقوه وَأَنَّ لِلْكَافِرِينَ
عَذَابَ النَّارِ ﴿١٤﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا قُتِلْتُمُ الَّذِينَ
كَفَرُوا زَحْفًا فَلَا تُولُوهُمُ الْآدْبَارَ ﴿١٥﴾ وَمَنْ يُولِهِمْ يُومِئِدْ
دُبْرَهُ إِلَّا مُتَحَرِّفًا لِّقِنَالٍ أَوْ مُتَحَيِّزًا إِلَى فِئَةٍ فَقَدْ بَاءَ
بِغَضَبٍ مِنَ اللَّهِ وَمَأْوَاهُ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٦﴾

۱- ابتدا هزار تن بودند، بعد سه هزار تن شدند و بعد پنج هزار تن؛ به آیات ۱۲۴ و ۱۲۵ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

فَلَمْ تَقْتُلُوهُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ قَتَلَهُمْ وَمَا رَمَيْتَ إِذْ رَمَيْتَ
 وَلَكِنَّ اللَّهَ رَمَىٰ وَلِيُبْلِيَ الْمُؤْمِنِينَ مِنْهُ بَلَاءً حَسَنًا
 إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٧﴾ ذَلِكُمْ وَأَنَّ اللَّهَ مُوهِنٌ كِيدِ
 الْكَافِرِينَ ﴿١٨﴾ إِنْ تَسْتَفْتِحُوا فَقَدْ جَاءَكُمْ الْفَتْحُ
 وَإِنْ تَنْهَوْا فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَعُودُوا نَعُدْ وَلَنْ تُغْنِيَ عَنْكُمْ
 فِعْلَتُمْ شَيْئًا وَلَوْ كَثُرَتْ وَأَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾ يَأْتِيهَا
 الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَوَلَّوْا عُنْفَ وَأَنْتُمْ
 تَسْمَعُونَ ﴿٢٠﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ قَالُوا سَمِعْنَا وَهُمْ
 لَا يَسْمَعُونَ ﴿٢١﴾ إِنْ شَرَّ الدَّوَابَّ عِنْدَ اللَّهِ الضَّمُّ إِلَيْكُمُ
 الَّذِينَ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَوْ عَلِمَ اللَّهُ فِيهِمْ خَيْرًا لَأَسْمَعَهُمْ
 وَلَوْ أَسْمَعَهُمْ لَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٣﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ
 ءَامَنُوا اسْتَجِيبُوا لِلَّهِ وَلِلرَّسُولِ إِذَا دَعَاكُمْ لِمَا يُحْيِيكُمْ
 وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحُولُ بَيْنَ الْمَرْءِ وَقَلْبِهِ وَأَنَّهُ إِلَيْهِ
 نُحْشَرُونَ ﴿٢٤﴾ وَأَتَقُوا فِتْنَةَ الَّذِينَ ظَلَمُوا
 مِنْكُمْ خَاصَّةً وَعَلِمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٥﴾

۱۷- [در جنگ بدر] نه شما، بلکه خدا دشمنان را کشت، و [ای رسول] آنگاه که [تیر به سوی آنها] انداختی، نه تو، بلکه خدا انداخت، تا [دشمن را مرعوب] و مؤمنان را با آزمونی نیکو از جانب خویش آزمایش کند^(۱)، که خدا شنوایی داناست.

۱۸- [خواست خدا] این است و خدا نیرنگ انکارورزان را سست [و بی اثر] خواهد کرد.

۱۹- [شما مؤمنان سست عنصر] اگر خواهان پیروزی هستید، اینک پیروزی شما فرارسید؛ و اگر [از مخالفت با رسول] خودداری کنید، به نفع شماست؛ و اگر [به مخالفت] بازگردید، ما هم باز خواهیم گشت [و شما را گرفتار دشمن خواهیم کرد]؛ و هرگز گروه شما اگر چه انبوه باشد، به حالتان سودمند نخواهد بود؛ بی گمان خدا با مؤمنان [راستین] است.

۲۰- ای مؤمنان، از خدا و پیامبرش اطاعت کنید و در حالی که [کلام خدا را از پیامبر] می شنوید، از او روی برمتابید.

۲۱- و همچون کسانی نباشید که [بی توجه] گفتند: [پیام حق را] شنیدیم، در حالی که نمی شنوند^(۲).

۲۲- بدترین موجودات زنده در نظر خدا کسانی هستند که [در مقابل حق] کر و گنگ و فاقد درکند.

۲۳- اگر خدا خیری در [نهاد] آنها سراغ داشت، به آنان گوش شنوا می داد؛ و اگر هم شنوایشان می ساخت، باز به حال اعراض روی برمی تافتند.

۲۴- ای مؤمنان، چون [پیامبر از جانب خدا] شما را به پیامی حیات بخش^(۳) فرامی خواند، خدا و پیامبر را اجابت کنید؛ و بدانید که خدا میان انسان و قلبش حایل می گردد [به گونه ای که از اسرار همه آگاه است]^(۴)؛ و [آگاه باشید که] به پیشگاه او احضار^(۵) خواهید شد.

۲۵- پرهیزید از فتنه ای که تنها دامن ستمگرائان را نخواهد گرفت [بلکه افرادی را هم که در مقابل ظلم، سکوت یا تأیید می کنند، فرامی گیرد]؛ و آگاه باشید که خدا سخت کیفر است.

۱- با بخش آخر آیه ۱۶۸ اعراف (۷) مقایسه فرمایید.

۲- مصداق آنها در آیه ۱۶ محمد (۴۷) آمده است.

۳- به آیه ۱۲۲ انعام (۶) و ۹۷ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۴- این قسمت از آیه، همان معنی و مفهوم بخش انتهایی آیه ۱۶ ق (۵۰) را دارد.

۵- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش آخر آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۲۶- به یاد آرید زمانی را که در سرزمین [مکه]، گروهی اندک و تحت فشار و مقهور بودید و ترس داشتید از اینکه مردم [نااهل] شما را برابند، و خدا شما را [در مدینه] پناه داد و به یاری خود نیرومند ساخت و از نعمتهای پاکیزه روزیتان داد، بسا که [نعمتش را] سپاس دارید^(۱).

۲۷- ای مؤمنان، به خدا و پیامبر خیانت مکنید و آگاهانه در امانات یکدیگر خیانت نوزید.

۲۸- بدانید که اموال و فرزندانان فقط [وسیله] آزمایشند^(۲)، و خداست که پاداشی بزرگ در اختیار اوست.

۲۹- ای مؤمنان، اگر از خدا پروا داشته باشید، شما را بصیرت شناخت عطا خواهد کرد^(۳) و بدیهای شما را بزداید^(۴) و ببخشد، که خدا بخشایش عظیم دارد.

۳۰- و آن هنگام [را به یاد آر] که انکارورزان [در دارالندوه مکه] دسیسه‌ای را علیه تو ساز می‌کردند تا تو را بازداشت یا به قتل برسانند و یا [از مکه] اخراج کنند^(۵)؛ آنان دسیسه کردند و خدا هم [با] دسیسه [آنها مقابله] کرد، که خدا بهترین دسیسه‌گران است^(۶).

۳۱- چون آیات ما بر آنها خوانده شود، گویند: شنیدیم، ما هم اگر بخواهیم مثل آن را خواهیم گفت، اینها چیزی جز افسانه‌های کهن نیست.

۳۲- و [به یاد آر] آنگاه که گفتند: بارخدا، اگر این آیات برآستی حق است و از جانب توست، سنگهایی از آسمان بر ما بیار و یا به عذابی دردناک گرفتارمان ساز^(۷).

۳۳- ولی خدا بر آن نیست که در حالی که تو در میان آنها [به هشدار و بشارت پرداخته] ای، مجازاتشان کند^(۸)؛ و در حال استغفار نیز خدا عذابشان نخواهد کرد.

وَأذْكُرُوا إِذْ أَنْتُمْ قَلِيلٌ مُسْتَضْعَفُونَ فِي الْأَرْضِ تَخَافُونَ أَنْ يَخَطَفَكُمْ النَّاسُ فَعَاوَنَكُمْ وَأَيْدِيكُمْ بِصَرْهٍ وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٦٦﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَخُونُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ وَتَخُونُوا أَمْنَتَكُمْ وَأَنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٦٧﴾ وَأَعْلَمُوا أَنَّ أَمْوَالَكُمْ وَأَوْلَادَكُمْ فَتْنَةٌ وَأَنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِن تَتَّقُوا اللَّهَ يَجْعَلْ لَكُمْ فُرْقَانًا وَيُكَفِّرْ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٦٩﴾ وَإِذْ يَمْكُرُ بِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُثْبِتُوكَ أَوْ يَقْتُلُوكَ أَوْ يُخْرِجُوكَ وَيَمْكُرُونَ وَيَمْكُرُ اللَّهُ وَاللَّهُ خَيْرُ الْمَكْرِينَ ﴿٧٠﴾ وَإِذْ أَنْتَ عَلَىٰ عِتْمِ أَيْدِنَا قَالُوا اقْد سَمِعْنَا لَوْ نَشَاءُ لَقُلْنَا مِثْلَ هَذَا إِنْ هَذَا إِلَّا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٧١﴾ وَإِذْ قَالُوا اللَّهُمَّ إِن كَانَ هَذَا هُوَ الْحَقِّ مِنْ عِنْدِكَ فَأَمْطِرْ عَلَيْنَا حِجَابًا مِنَ السَّمَاءِ أَوْ ائْتِنَا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٧٢﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ وَأَنْتَ فِيهِمْ وَمَا كَانَ اللَّهُ مُعَذِّبَهُمْ وَهُمْ يَسْتَغْفِرُونَ ﴿٧٣﴾

۱- قانون کلی آن را در نیمه اول آیه ۵۵ نور (۲۴) ملاحظه فرمایید.

۲- با آیه ۱۴ آل عمران (۳) مقایسه فرمایید؛ ضمناً به آیات ۵۵ و ۵۶ مؤمنون (۲۳) توجه فرمایید.

۳- مفهوم این بخش از آیه به بیان دیگر در آیات ۶۹ عنکبوت (۲۹)، ۱۷ محمد (۴۷) و ۲۸ حدید (۵۷) آمده است.

۴- منظور گناهان صغیره است؛ به آیه ۳۱ نساء (۴) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۴۰ توبه (۹) توجه فرمایید.

۶- به آیات ۱۲۳ انعام (۶) و ۱۸۲ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۷- درخواست مشابه این مشرکین مکه را در آیه ۱۶ ص (۳۸) ملاحظه فرمایید؛ ضمناً اقوام دیگر نیز مشابه همین درخواست را از پیامبرشان داشتند؛ این درخواستها را در مورد قوم صالح در آیه ۷۷ اعراف (۷) و در مورد قوم نوح در آیه ۳۲ هود (۱۱) و در مورد قوم شعیب در آیه ۱۸۷ شعراء (۲۶) و در مورد قوم لوط در آیه ۲۹ عنکبوت (۲۹) و در مورد قوم هود در آیه ۲۲ احقاف (۴۶) ملاحظه فرمایید.

۸- نویسنده «الاتقان» توضیح داده است که کلمه عذاب در قرآن غالباً به معنی مجازات است؛ آیه ۱۸ مائده (۵) و بسیاری آیات دیگر مؤید نظر اوست.

وَمَا لَهُمْ أَلَّا يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ وَهُمْ يَصُدُّونَ عَنِ الْمَسْجِدِ
 الْحَرَامِ وَمَا كَانُوا أَوْلِيَاءَهُ ۗ إِنَّا أَوْلِيَاءُ اللَّهِ ۗ إِلَّا الْمُنَافِقُونَ
 وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ
 عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصَدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ
 بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنْفِقُونَ
 أَمْوَالَهُمْ لِيَصُدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ ۖ فَسَيُنْفِقُونَهَا ثُمَّ تَكُونُ
 عَلَيْهِمْ حَسْرَةً ثُمَّ يُغْلَبُونَ ۗ وَالَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ
 يُحْشَرُونَ ﴿٣٦﴾ لِيَمِيزَ اللَّهُ الْخَبِيثَ مِنَ الطَّيِّبِ وَيَجْعَلَ
 الْخَبِيثَ بَعْضُهُ عَلَىٰ بَعْضٍ فَيَرْكُمُهُ جَمِيعًا فَيَجْعَلُهُ
 فِي جَهَنَّمَ ۗ أُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٣٧﴾ قُلْ لِلَّذِينَ
 كَفَرُوا إِنَّا يَنْتَهُوْا يُعْفَرْلَهُمْ مَا قَدْ سَلَفَ وَإِنْ يَعُودُوا
 فَقَدْ مَضَتْ سُنَّتُ الْأَوَّلِينَ ﴿٣٨﴾ وَقَالُوا هُمْ حَتَّىٰ
 لَا تَكُونَ فِتْنَةٌ وَيَكُونَ الدِّينُ كُلُّهُ لِلَّهِ فَإِنَّ
 أَنْتَهُوَ الْفَاتِكُ اللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣٩﴾ وَإِنْ تَوَلَّوْا
 فَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَوْلَاكُمْ نِعْمَ الْمَوْلَىٰ وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٤٠﴾

۳۴- [ولی پس از تو، اگر استغفار نکنند] چرا خدا مجازاتشان نکند، در حالی که [مردم را] از [عبادت در] مسجد الحرام بازمی دارند، با آنکه متولیان آن هم نیستند؛ متولیان [برحق] مسجد الحرام تنها پرهیزکارانند، ولی بیشتر اینها نمی دانند.

۳۵- نمازشان در خانه [کعبه] جز صغیر کشیدن و کف زدن نیست؛ پس به سزای انکار تان عذاب را بچشید.

۳۶- انکار و ریزان اموالشان را هزینه می کنند تا [مردم را] از راه خدا بازدارند؛ هزینه خواهند کرد، ولی مایه حسرت [و اندوه] آنها خواهد شد و سپس شکست خواهند خورد؛ و انکار و ریزان به دوزخ احضار خواهند شد.

۳۷- [حوادث جریان می یابد] تا خدا پلید را از پاک متمایز کند^(۱) و پلیدها را به یکدیگر ملحق و جملگی را مجتمع کند و به دوزخ درآورد؛ آنان زیانکارند.

۳۸- به انکار و ریزان بگو: اگر [از تلاش به خاطر بازداشتن مردم از راه خدا] بازایستند، آنچه گذشته است بر آنان بخشوده خواهد شد؛ و اگر [به شیوه ناشایست خود] بازگردند، سنت [الهی که در مورد] پیشینیان گذشت [تکرار خواهد شد]^(۲).

۳۹- با آنها بجنگید تا فتنه برچیده شود و دین [و پرستش] خاص خدا باشد؛ اگر بازایستادند، [شما هم بازایستید که] خدا به آنچه می کنند بیناست.

۴۰- و اگر روی بر تافتند، آگاه باشید که خدا کارساز شماست؛ و نیکو کارساز و یاور است.

۱- به آیه ۱۰۰ مائده (۵) و ۱۸ سجده (۳۲) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۵۹ کهف (۱۸) و ۷۴ مریم (۱۹) توجه فرمایید.

۴۱- اگر به خدا و آنچه بر بنده [و رسول] خود در روز تمیز حق از باطل، روز درگیری دو سپاه [در جنگ بدر]، نازل کردیم باور دارید، بدانید که هر گونه مالی که بدون زحمت به دست آید^(۱)، خمس آن خاص خدا و پیامبر و خویشاوندان و یتیمان و بینوایان و در راه ماندگان است؛ و خدا بر هر کاری تواناست.

۴۲- در آن هنگام [که درگیری بدر شکل می گرفت]، شما در طرف نزدیکتر [به درّه موضع گرفته] بودید و آنها در طرف دورتر و کاروان [تجاری قریش] پایینتر از [منطقه جنگی و دور از دسترس] شما قرار داشت؛ [لذا درگیری با دشمن اجتناب ناپذیر شد و کاروان را به حال خود رها کردید]^(۲)، اما وضع چنان دشوار می نمود که [اگر با یکدیگر [برای آغاز جنگ] وعده می گذاشتید، [از تصور برتری موقع و عده دشمن] خلف وعده می کردید، ولی [جریان حوادث به گونه ای پیش رفت] تا خدا امری را که انجام یافتنی بود، سرانجام دهد، تا [همه در بوته آزمایش قرار گیرند و] هر که [به گمراهی] هلاک می شود یا [به هدایت] زنده می شود^(۳)، بر اساس دلیل روشنی باشد؛ و خدا شنوایی داناست.

۴۳- [به یاد آر] آنگاه را که خدا تعداد دشمنان را در رؤیای تو اندک [و بی اهمیت] نمایاند؛ و اگر آنها را انبوهی به تو نشان می داد، سست می شدید و در کار [جنگ] دچار اختلاف می شدید، ولی خدا شما را [از سستی و اختلاف] در امان و سلامت داشت، که او به راز دلها داناست.

۴۴- و آنگاه که [در میدان نبرد] روبرو شدید، آنها را در چشم شما اندک نمایاند [تا قویدل شوید] و شما را نیز در چشم آنها اندک نشان داد [که تجهیز کامل نکنند]^(۴)، تا خدا امری را که انجام یافتنی بود، سرانجام دهد؛ و همه کارها به خدا بازگردانده می شود.

۴۵- ای مؤمنان، هر گاه با گروهی [از دشمنان] روبرو شدید، ثبات [و پایداری] خود را حفظ کنید^(۵) و خدا را فراوان یاد کنید^(۶)، بسا که رستگار شوید.

﴿وَأَعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَ لِلرَّسُولِ
وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَآبِ السَّبِيلِ إِن
كُنْتُمْ ءَامَنْتُمْ بِاللَّهِ وَمَا أُنزَلْنَا عَلَىٰ عَبْدِنَا يَوْمَ الْفُرْقَانِ
يَوْمَ الْتَقَى الْجَمْعَانِ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤١﴾ إِذْ
أَنْتُمْ بِالْعُدْوَةِ الدُّنْيَا وَهُمْ بِالْعُدْوَةِ الْقُصْوَىٰ وَالرَّكْبُ
أَسْفَلَ مِنْكُمْ وَلَوْ تَوَاعَدْتُمْ لَأَخْتَلَفْتُمْ فِي الْمِيعَادِ
وَلَكِنْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا لِيَهْلِكَ مَنْ
هَلَكَ عَنْ بَيْنَةٍ وَيَحْيِيَ مَنْ حَيَّ عَنْ بَيْنَةٍ وَإِنَّ اللَّهَ
لَسَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ إِذْ يُرِيكُهُمُ اللَّهُ فِي مَنَايِكَ قَلِيلًا
وَلَوْ أَرَادْنَا كَثِيرًا لَفَسَلْتُمْ وَلَنَنْزَعْنَكُمْ فِي الْأَمْرِ
وَلَكِنَّ اللَّهَ سَلَّمَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤٣﴾ وَإِذْ
يُرِيكُمْهُمْ إِذِ اتَّقَيْتُمْ فِي أَعْيُنِكُمْ قَلِيلًا وَيُقَلِّلُكُمْ
فِي أَعْيُنِهِمْ لِيَقْضِيَ اللَّهُ أَمْرًا كَانَ مَفْعُولًا وَإِلَى اللَّهِ
تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٤٤﴾ يَتَأَيَّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا لَقِيتُمْ فِئَةً
فَاتَّبَعُوا وَادْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٤٥﴾

۱- فرهنگ های «لسان العرب»، «تاج العروس» و «قاموس»، «غنیمت» را دستیابی به اموال، بدون زحمت می دانند. تفسیر نمونه همین معنی را ضمن نقل از ارباب لغت تأیید کرده است.

۲- به آیه ۷ انفال (همین سوره) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۱۲۲ انعام (۶) توجه فرمایید.

۴- در آیه ۱۳ سوره آل عمران (۳) آمده است که دشمنان، سپاه مؤمنان را دو برابر آنچه بود می دیدند، ولی این آیه می گوید هر دو گروه در چشم طرف مقابل کم جلوه کردند. باید توجه داشت که این آیه مربوط به ساعتی قبل از درگیری است و آیه سوره آل عمران مربوط به لحظه درگیری است. به تفاوت این دو موقعیت، دقت فرمایید.

۵- معنی و مفهوم این عبارت به بیان دیگری در آیه ۱۵ انفال (همین سوره) آمده است.

۶- به آیه ۱۵۲ بقره (۲) توجه فرمایید.

وَاطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَا تَنزِعُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَدْرِيونَ
 وَأَصْبِرُوا إِنَّ اللَّهَ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٤٦﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ
 خَرَجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بَطْرًا وَرِثَاءَ النَّاسِ وَيَصُدُّونَ
 عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَاللَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٤٧﴾ وَإِذْ زَيْنَ لَهُمُ
 الشَّيْطَانُ أَعْمَلَهُمْ وَقَالَ لَا غَالِبَ لَكُمْ الْيَوْمَ مِنَ
 النَّاسِ وَإِنِّي جَارٌ لَكُمْ فَلَمَّا تَرَآتِ الْفَيْتَانَ نَكَصَ
 عَلَى عَقْبَيْهِ وَقَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِّنْكُمْ إِنِّي أَرَى مَا لَا تَرَوْنَ
 إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ وَاللَّهُ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤٨﴾ إِذْ يَقُولُ
 الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ غَرَّهُمْ هُوَآءٌ دِينُهُمْ
 وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَإِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٩﴾
 وَلَوْ تَرَى إِذْ يَتَوَفَّى الَّذِينَ كَفَرُوا الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ
 وُجُوهَهُمْ وَأَدْبُرَهُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٥٠﴾ ذَلِكَ
 بِمَا قَدَّمْتُمْ أَيْدِيَكُمْ وَأَنْتُمْ لَيْسَ بِظَلَمٍ لِلْعَبِيدِ ﴿٥١﴾
 كَذَّابِءِ آلِ فِرْعَوْنَ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ
 فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ بِذُنُوبِهِمْ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٥٢﴾

۴۶- از خدا و پیامبرش اطاعت کنید و به کشمکش و نزاع
 برمخیزید که سست و بددل شوید و مهابت شما از میان
 برود؛ پایدار باشید، که خدا با شکیبایان [و پایداران] است.
 ۴۷- مانند کسانی نباشید که با سرمستی و غرور برای نمایش
 به مردم از سرزمین خود [به مقصد میدان بدر] خارج شدند
 و [مردم را] از راه خدا باز می دارند؛ و خدا به آنچه می کنند
 احاطه دارد.

۴۸- و آن هنگام شیطان کردار زشت آنها را در نظرشان
 آراست (۱) و گفت: امروز (۲) کسی بر شما پیروز نخواهد شد
 و من در کنار شما هستم؛ اما به هنگامی که دو گروه روبه رو
 شدند، به عقب بازگشت و گفت: از شما کناره گرفتم، من
 چیزی را می بینم که شما نمی بینید، من از خدای می ترسم؛ و
 خدا سخت کیفر است (۳).

۴۹- آنگاه دورویان و بیمار دلان گفتند: این مسلمانان را
 دینشان مغرور کرده است؛ و هر که بر خدا توکل کند، [بداند
 که] خدا فرادستی فرزانه است.

۵۰- کاش می دیدی آنگاه که فرشتگان جان انکارورزان را
 می گیرند (۴)، در حالی که بر چهره ها و پشتهاشان می زنند؛ و
 [گویند]: عذاب آتش را بچشید (۵).

۵۱- این [مجازات] نتیجه رفتار گذشته شماست، و [گر نه] ظلم
 فاحشی نسبت به بندگان [می بود که] دور از [شان]
 خداست (۶)؛

۵۲- [شیوه آنان] همچون شیوه فرعونیان و پیشینیانشان است؛ آیات خدا را انکار کردند، خدا هم آنها را به [کیفر] گناهانشان
 گرفت؛ که خدا توانمندی است سخت کیفر.

۱- به آیه ۳۶ زخرف (۴۳) و نیز به آیات ۱۰۳-۱۰۵ کهف (۱۸) توجه فرمایید.

۲- به زیرنویس آیه ۶۹ حج (۲۲) در مورد کلمات روز و ماه توجه فرمایید.

۳- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۲۲ ابراهیم (۱۴) و ۱۶ حشر (۵۹) آمده است؛ به آیه ۱۲۰ نساء (۴) هم در همین زمینه توجه فرمایید.

۴- تناقضی با آیات ۱۱ سجده (۳۲) و ۴۲ زمر (۳۹) ندارد. (چرا؟)

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۹۳ انعام (۶) و ۲۷ محمد (۴۷) آمده است؛ ضمناً علت این برخورد را در آیه ۲۸ محمد (۴۷) ملاحظه فرمایید؛ و نیز در مقابل
 این افراد، چگونگی مرگ نیکوکاران را در آیات ۳۲ نحل (۱۶)، ۱۰۳ انبیاء (۲۱)، ۳۰ فصلت (۴۱) و ۲۷ و ۲۸ فجر (۸۹) ملاحظه فرمایید.

۶- به زیرنویس آیه ۱۸۲ آل عمران (۳) مراجعه فرمایید.

۵۳- این [کیفر] از آن جهت است که خدا هیچ نعمتی را که به گروهی ارزانی داشته، تغییر نخواهد داد، مگر آنگاه که اندیشه و روش خود را تغییر دهند^(۱)، و از آن جهت که خدا شنوایی داناست؛

۵۴- [شیوه آنان] همچون شیوه فرعونیان و پیشینیانشان است؛ آیات پروردگارش را دروغ شمردند، ما هم به کیفر گناهانشان آنها را هلاک کردیم و فرعونیان را غرقه ساختیم؛ و همگی ستمکار بودند.

۵۵- بدترین موجودات زنده در نظر خدا کسانی هستند که انکار ورزیدند و ایمان نمی‌آرند.

۵۶- [همان] کسانی که [چند بار] از آنها پیمان [همزیستی مسالمت‌آمیز] گرفتند و همواره بی‌پروا پیمان خویش را می‌شکنند^(۲).

۵۷- اگر در جنگ بر آنان دست یافتی، با [سختگیری بر] آنها پشت جبهه آنان را پراکنده ساز، بسا که پند پذیرند.

۵۸- اگر [با شواهدی] از [پیمان‌شکنی و] خیانت گروهی ترس داشتی، پیمانشان را به آنها بازگردان^(۳) که [وضع طرفین] یکسان باشد، که خدا خائنان را دوست ندارد.

۵۹- انکارورزان مپندارند که [از مجازات] جسته‌اند! هرگز [خدای را]^(۴) به تنگ نمی‌آورند^(۵).

۶۰- در برابر آنها آنچه توان دارید، نیروی رزمی و مرکب

کارآمد آماده کنید، تا به آن وسیله دشمنان خدا و دشمنان خودتان را بترسانید و نیز دشمنان دیگری را که نمی‌شناسید، و[الی] خدا آنها را خوب می‌شناسد^(۶)؛ و هر چه در راه خدا هزینه [دفاعی] کنید، [پاداش آن] به تمامی به شما داده می‌شود و مورد ستم قرار نخواهد گرفت.

۶۱- اگر [دشمنان] برای صلح تمایل نشان دادند، تو هم به آن متمایل شو و بر خدا توکل کن، که او شنوا و داناست.

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ لَمْ يَكُ مُغَيِّرًا نِعْمَةً أَنْعَمَهَا عَلَىٰ قَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٥٣﴾ كَذَّابٌ ءَالِ فِرْعَوْنَ ۗ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَّبُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَغْرَقْنَا ءَالَ فِرْعَوْنَ وَكُلُّ كَاذِبٍ لَلْإِطْمِينِ ﴿٥٤﴾ إِنَّ شَرَّ الدَّوَابِّ عِنْدَ اللَّهِ الَّذِينَ كَفَرُوا فَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٥﴾ الَّذِينَ عَاهَدتَّ مِنْهُمْ ثُمَّ يَنْفُضُونَ عَهْدَهُمْ فِي كُلِّ مَرَّةٍ وَهُمْ لَا يَتَّقُونَ ﴿٥٦﴾ فَإِنَّمَا تَتَّقَنَّ فِي الْحَرْبِ فَشَرَدَبِهِمْ مَن خَلْفَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَدْكَرُونَ ﴿٥٧﴾ وَإِنَّمَا تَخَافَتَ مِنْ قَوْمٍ خِيَانَةٍ فَإِنِذِلْ يَهُمْ عَلَىٰ سَوَاءٍ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْخَائِنِينَ ﴿٥٨﴾ وَلَا يَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَبَقُوا أَنَّهُمْ لَا يُعْزِزُونَ ﴿٥٩﴾ وَأَعِدُوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَءَاخِرِينَ مِنْ دُونِهِمْ لَانْعَلِمُوهُمْ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾ وَإِنْ جَنَحُوا لِلسَّلَامِ فَاجْنَحْ لَهَا وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦١﴾

۱- معنی و مفهوم این آیه به بیان ساده‌تر در آیه ۳۰ شوری (۴۲) آمده است؛ ضمناً مورد خاص آن را در آیه ۱۱۲ نحل (۱۶) ملاحظه فرمایید.

۲- تعریض به یهودیان مدینه است.

۳- منظور این است که: «انقضای پیمان را به آنان اعلام کن». بدیهی است پیمانی که فقط برای یک طرف ایجاد امنیت کند، قابل احترام نیست.

۴- برای توجیه افزوده به آیات ۲ و ۳ توبه (۹) توجه فرمایید.

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۴ عنکبوت (۲۹) آمده است.

۶- منظور دورویان هستند؛ از توجه به آیه ۱۰۱ توبه (۹) این نتیجه گرفته می‌شود.

وَإِنْ يُرِيدُوا أَنْ يَخْدَعُوكَ فَإِنَّ حَسْبَكَ اللَّهُ هُوَ الَّذِي أَيْدَكَ
 بِنَصْرِهِ وَبِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٢﴾ وَالْفَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ لَوْ أَنْفَقْتَ
 مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا مَا أَلْفَتَ بَيْنَ قُلُوبِهِمْ وَلَٰكِنَّ
 اللَّهَ أَلْفَ بَيْنَهُمْ إِنَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٣﴾ يَأْتِيهَا النَّبِيُّ حَسْبَكَ
 اللَّهُ وَمَنْ أَتْبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٦٤﴾ يَأْتِيهَا النَّبِيُّ حَرِضَ
 الْمُؤْمِنِينَ عَلَى الْقِتَالِ إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ عَشْرُونَ صَابِرُونَ
 يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ يَغْلِبُوا أَلْفًا مَنِ
 الَّذِينَ كَفَرُوا بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾ أَلَمْ تَكُنْ خَفَ
 اللَّهُ عَنْكُمْ وَعَلِمَ أَنَّ فِيكُمْ ضَعْفًا إِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ مِائَةٌ
 صَابِرَةٌ يَغْلِبُوا مِائَتِينَ وَإِنْ يَكُنْ مِنْكُمْ أَلْفٌ يَغْلِبُوا أَلْفِينَ
 بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٦٦﴾ مَا كَانَتْ لِنَبِيِّ أَنْ يَكُونَ
 لَهُ أُسْرَى حَتَّى يُشْخَنَ فِي الْأَرْضِ تُرِيدُونَ عَرَضَ الدُّنْيَا
 وَاللَّهُ يُرِيدُ الْآخِرَةَ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٦٧﴾ لَوْلَا كِتَابٌ مِنَ
 اللَّهِ سَبَقَ لَمَسَّكُمْ فِيمَا أَخَذْتُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٦٨﴾ فَكُلُوا مِمَّا
 غَنِمْتُمْ حَلَالًا طَيِّبًا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٦٩﴾

۶۲- و اگر بخواهند [با پیشنهاد صلح] تو را فریب دهند، قطعاً
 [یاری] خدا برای تو کافیست^(۱)؛ اوست که با یاری خود و
 [یاری] مؤمنان تو را نیرومند کرده است؛

۶۳- و [خدا] دل‌های مؤمنان را [چنان] الفت و مهربانی بخشید
 که اگر تمام آنچه در زمین است صرف می‌کردی، قادر
 به ایجاد الفت بین دل‌های آنها نبودی، اما خدا بین آنها الفت
 داد، که او فرادستی فرزانه است.

۶۴- ای پیامبر، [حمایت] خدا برای تو و مؤمنانی که پیرو تو
 هستند کافی است^(۲).

۶۵- ای پیامبر، مؤمنان را به جنگ [با دشمن] ترغیب کن، که
 اگر بیست نفر از شما پایدار باشند، بر دویست نفر پیروز
 خواهند شد و اگر صد نفر از شما [پایدار] باشند، بر هزار نفر
 از انکارورزان پیروز خواهند شد، چرا که آنها گروهی
 هستند که در نمی‌یابند.

۶۶- [اما] اکنون خدا بر شما سبک گرفت و آگاه است که در
 شما ضعفی هست؛ پس اگر از شما صد تن [پایمردی داشته]
 باشند، بر دویست تن پیروز خواهند شد و اگر هزار نفر
 باشند، بر اساس قانونمندی خدا بر دوهزار نفر پیروز
 خواهند شد؛ و خدا با شکیبایان [و پایداران] است.

۶۷- هیچ پیامبری را نزد که [با انگیزه اخذ سر بها] اسیرانی
 بگیرد تا آنکه [بدین وسیله] در منطقه چیره شود؛ شما بهره
 [ناپایدار] دنیا را می‌خواهید و خدا [حیات] آخرت را [برای شما] می‌خواهد؛ و [آگاه باشید که] خدا فرادستی فرزانه است.

۶۸- اگر فرمان سابق خدا نبود [که قبل از ابلاغ حکم و قانون، کیفر ندهد]^(۳) به خاطر اسیرانی که [با هدف گرفتن سر بها] گرفتید،
 عذابی بزرگ دامنگیرتان می‌شد.

۶۹- [ولی اکنون] آنچه فراچنگ آورده‌اید، حلال و گوارا بخورید و از خدا پروا کنید، که خدا آمرزگاری است مهربان.

۱- به آیه ۳ طلاق ﴿و من يتوكل على الله فهو حسبه﴾ توجه فرماید.

۲- پیشین.

۳- برای توجه افزوده، به بخش آخر آیه ۱۵ اسراء (۱۷) توجه فرماید.

۷۰- ای پیامبر، به اسیرانی که در دست شما هستند بگو: اگر خدا در دل شما خیری مشاهده کند، بهتر از آنچه از شما گرفته شده، به شما ارزانی خواهد داشت و شما را می‌بخشاید، که خدا آمرزگاری است مهربان.

۷۱- اگر [با ابراز دروغین ایمان] قصد خیانت با تو داشته باشند، قبلاً هم [با عناد و انکار خود] به خدا خیانت ورزیده‌اند، ولی خدا [تو را] بر آنها تسلط داد؛ و خدا دانایی فرزانه است.

۷۲- کسانی که ایمان آوردند و [در راه عقیده از وطن] هجرت کردند و با اموال و جانهای خویش در راه خدا به جهاد برخاستند و آنها که [مهاجران را] پناه داده و یاری کردند، دوستان یکدیگرند؛ و آنها که ایمان آورده، و مهاجرت نکردند، مادام که هجرت نکرده‌اند، هیچ‌گونه دوستی با آنان نخواهد داشت؛ اما اگر به خاطر دین [درگیر شدند و] از شما یاری طلبیدند، یاری آنها وظیفه شماست^(۱)، مگر اینکه [درگیری آنها] بر ضد گروهی باشد که میان شما و آنها پیمان [ترک مخاصمه] باشد؛ و خدا به آنچه می‌کنید بیناست.

۷۳- انکارورزان هم دوستان [و مدافعان] یکدیگرند. اگر دستور [کمک به مؤمنین مکه] را [رعایت] نکنید، فتنه و فساد بزرگ در این سرزمین روی خواهد داد.

۷۴- کسانی که ایمان آوردند و در راه خدا هجرت و جهاد کردند و نیز آنها که [در مدینه مهاجران را] پناه و یاری دادند، به حقیقت اهل ایمانند؛ [و] آمرزش و روزی بزرگوارانه دارند.

۷۵- و آنها که بعداً ایمان آورده، هجرت کردند و به اتفاق شما جهاد کردند، از شما هستند؛ و [لی] در کتاب خدا، خویشاوندان نسبت به آنها [در مورد میراث] سزاوارترند؛ که خدا به هر امری داناست.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ قُلْ لِمَنْ فِي أَيْدِيكُمْ مِنَ الْأَسْرَىٰ إِنْ يَعْلَمِ اللَّهُ فِي قُلُوبِكُمْ خَيْرًا يُؤْتِكُمْ خَيْرًا مِّمَّا أَخَذَ مِنْكُمْ وَيُعْفِرَ لَكُمْ ۗ وَاللَّهُ عَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٧٠﴾ وَإِنْ يُرِيدُوا خِيَانَتَكَ فَقَدْ خَانُوا اللَّهَ مِنْ قَبْلُ فَأَمْكَنَ مِنْهُمْ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ ءَاوَأُوا وَنَصَرُوا أَوْلِيَاءَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۗ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَمْ يَهَاجِرُوا مَا لَكُمْ مِنْ وَلِيَّتِهِمْ مِنْ شَيْءٍ حَتَّىٰ يَهَاجِرُوا ۗ وَإِنِ اسْتَنْصَرُوكُمْ فِي الدِّينِ فَعَلَيْكُمْ النَّصْرُ ۗ إِلَّا عَلَىٰ قَوْمٍ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ مِيثَاقٌ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ ۗ أَتَتَفَعَلُوهُ تَكُنْ فَتْنَةً فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ ءَاوَأُوا وَنَصَرُوا أَوْلِيَاءَ هُمُ الْمُؤْمِنُونَ حَقًّا ۗ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ رَزَقُ كَرِيمٌ ﴿٧٤﴾ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مِنْ بَعْدِ وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا مَعَكُمْ فَأُولَٰئِكَ مِنْكُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ ۗ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧٥﴾

۹- سوره توبه (۱)

سُورَةُ التَّوْبَةِ

بِرَاءَةٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١﴾
 فَيَسْخَرُونَ فِي الْأَرْضِ أَرْبَعَةَ أَشْهُرٍ وَعَلِمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي
 اللَّهِ وَأَنَّ اللَّهَ مُخْزِي الْكَافِرِينَ ﴿٢﴾ وَأَذِّنْ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ
 إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ
 وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا
 أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِزِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ
 ﴿٣﴾ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ثُمَّ لَمْ يَنْقُصُوكُمْ
 شَيْئًا وَلَمْ يُظَاهِرُوا عَلَيْكُمْ أَحَدًا فَأَتِمُوا إِلَيْهِمْ عَهْدَهُمْ إِلَى
 مُدَّتِهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٤﴾ فَإِذَا انسَلَخَ الْأَشْهُرُ الْحُرُمُ
 فَاقْتُلُوا الْمُشْرِكِينَ حَيْثُ وَجَدْتُمُوهُمْ وَخُذُوهُمْ وَأَحْصُرُوهُمْ
 وَأَقْعُدُوا لَهُمْ كُلَّ مَرْصِدٍ إِن تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ
 وَآتَوْا الزَّكَاةَ فَخَلُّوا سَبِيلَهُمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾
 وَإِنْ أَحَدٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ اسْتَجَارَكَ فَأَجِرْهُ حَتَّى يَسْمَعَ
 كَلِمَ اللَّهِ ثُمَّ أَلِغْهُ مَأْمَنَهُ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦﴾

۱- این [اعلام] جدایی خدا و پیامبرش نسبت به مشرکینی است که [با آنها] پیمان بسته‌اید [و رعایت حرمت آن را نمی‌کنند] (۲).

۲- با این حال [شما انکارورزان] چهار ماه [مهلت دارید که] در سرزمین [مکه آزادانه] آمد و شد کنید و آگاه باشید که خدای را به تنگ نخواهید آورد، و خدا انکارورزان را رسوا می‌سازد.

۳- و این اعلامی است از خدا و پیامبرش به [عموم] مردم، در روز حج بزرگتر (۳) که خدا و پیامبرش از شرک و رزان جدایی دارند؛ اگر توبه کنید، به نفع شماست و اگر روی برتابید، آگاه باشید که خدای را به تنگ نخواهید آورد؛ و انکارورزان را از عذابی دردناک خیر بده (۴)؛

۴- بجز مشرکانی که با آنها پیمان بسته‌اید و هیچ بخشی از آن را به زیان [شما] نقض نکردند و با هیچ کس علیه شما همدست نشدند؛ به پیمان آنها تا پایان مدت وفا کنید، که خدا پرهیزکاران را دوست می‌دارد.

۵- چون ماههای مورد احترام (۵) سپری شد، مشرکان را [که از عهدشکنی دست برنداشته‌اند] (۶) هر جا یافتید به قتل برسانید و آنها را محاصره و بازداشت نمایید و در هر گذرگاهی به کمینشان بنشینید؛ اما اگر توبه کنند و به نماز ایستند و زکات پردازند، راه را بر آنها باز گذارید؛ که خدا آمرزگاری است مهربان.

۶- هر گاه یکی از مشرکین از تو پناه بخواهد، به او پناه بده تا کلام خدا را بشنود، آنگاه او را به محل امنش برسان؛ چرا که آنها گروهی ناآگاهند.

۱- رشادخلیفه که در آمارهای ریاضی قرآن، کد ۱۹ را کشف کرده است، در مورد بدون بسم الله بودن این سوره می‌گوید: تعداد بسم الله‌های قرآن با توجه به اینکه در سوره نمل (۲۷) دو بار آمده، مضربی است از عدد ۱۹ و اگر در این سوره بسم الله می‌آمد، این نظم کلی بر هم می‌خورد و نشان‌دهنده آن است که این آمار ریاضی، آگاهانه بوده است نه اتفاقی. لازم به یادآوری است که عدد ۱۹، تعداد حروف آیه بسم الله... است.

۲- برای توجیه افزوده، یا آیه ۴ همین سوره (توبه) مقایسه فرمایید.

۳- منظور روزهای حج در سال نهم هجری است که تنها سالی بود که هر دو گروه مسلمانان و مشرکین حضور داشتند و جمعیت انبوهی تشکیل شده بود. از سال بعد به موجب آیه ۲۸ همین سوره، ورود مشرکین به خانه کعبه در مراسم حج ممنوع شد و قبل از آن هم ورود مسلمانان ممنوع بود.

۴- به زیرنویس آیه ۲۱ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۵- این مورد، ارتباطی با ماههای حرام معروف که در آیه ۲۱۷ سوره بقره (۲) به آن اشاره شده است ندارد، و منظور چهار ماه متوالی است که در آیه ۲ مهلت داده شده و از روز عید قربان همان سال شروع شده است (سال هشتم هجری).

۶- برای توجیه افزوده، به آیه قبل و آیه ۵۶ انفال (۸) و آیه قبل از آن توجه فرمایید.

۷- چگونه مشرکین [که همواره عهدشکنی می‌کنند] نزد خدا و پیامبرش پیمانی خواهند داشت؟ جز آنها که در [حومه] مسجدالحرام با آنها پیمان بستید [و پیمان خود را محترم شمرده‌اند]؛ مادام که در برابر شما [به عهد خود] پایبند هستند، شما هم متقابلاً به عهد خود پایبند باشید، که خدا پرهیزکاران را دوست دارد.

۸- چگونه [با عهدشکنان، وفای به عهد توان کرد]؟ در حالی که اگر بر شما دست یابند، در مورد شما نه [حق] خویشاوندی را رعایت می‌کنند و نه عهدی را؛ به زبان [بازی] شما را خشنود می‌سازند، و دل‌های آنان ابا دارد و بیشترشان [پیمان‌شکن و] منحرفند.

۹- آیات خدا را به بهایی ناچیز فروختند و [مردم را] از راه او بازداشتند^(۱)؛ برآستی رفتار زشتی داشتند.

۱۰- درباره هیچ فرد باایمانی نه [حق] خویشاوندی را رعایت می‌کنند و نه عهدی را، و مردمی متجاوزند.

۱۱- [با این حال] اگر توبه کنند و به نماز ایستند و زکات بپردازند، برادران دینی شما هستند؛ و ما آیات را برای اهل دانش به وضوح بیان می‌کنیم.

۱۲- اگر پس از معاهده‌ای که دارند [باز هم] سوگندهای خود را بشکنند و دین شما را مورد طعن قرار دهند، با سردمداران کفر جنگ کنید، زیرا پایبند عهد و سوگند [خود] نیستند،

كَيْفَ يَكُونُ لِلْمُشْرِكِينَ عَهْدٌ عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ رَسُولِهِ إِلَّا الَّذِينَ عَاهَدْتُمْ عِنْدَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ فَمَا اسْتَقْتُمُوا لَكُمْ فَاسْتَقِيمُوا لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَّقِينَ ﴿٧﴾ كَيْفَ وَإِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ لَا يَرْقُبُوا فِيكُمْ إِلَّا وِلَايَةَ يَرْضُونَكُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ وَتَأْبَى قُلُوبُهُمْ وَأَكْثَرُهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨﴾ أَشْتَرُوا بِعَايَتِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا فَصَدُّوا عَن سَبِيلِهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩﴾ لَا يَرْقُبُونَ فِي مُؤْمِنٍ إِلَّا وِلَايَةَ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُعْتَدُونَ ﴿١٠﴾ فَإِنْ تَابُوا وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَآتَوُا الزَّكَاةَ فَإِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَنُفِصِلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿١١﴾ وَإِنْ نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَا أَيْمَانَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ ﴿١٢﴾ أَلَا تَقَاتِلُونَ قَوْمًا نَكَثُوا أَيْمَانَهُمْ وَهَمُّوا بِإِخْرَاجِ الرَّسُولِ وَهُمْ بَدَءُواكُمْ أَوْلَآكَ مَرَّةً أَخَشَوْنَهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَوْهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣﴾

بسا که [از پیمان‌شکنی] دست بردارند.

۱۳- چرا با گروهی که سوگندهای خویش را شکستند و برای بیرون راندن پیامبر [از مکه] کمر بستند^(۲) و اول‌بار آنها [ستیزه را] علیه شما آغاز کردند^(۳)، نمی‌جنگید؟ مگر از آنها ترس دارید^(۴)؟ در حالی که خدا سزاوارتر است که از او بترسید، اگر ایمان دارید.

۱- مصداقهای «صد عن سبیل الله» را در آیات ۱۶۸ آل عمران (۳)، ۱۸ احزاب (۳۳) و نیمه دوم آیه ۸۱ توبه (همین سوره) ملاحظه فرمایید.

۲- به آیه ۳۰ انفال (۸) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۷۵ نساء (۴) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۱۹۴ بقره (۲) ﴿فَمَنْ عَتَدَىٰ عَلَيَّ مَا عَدُوا عَلِيًّا مِثْلَ مَا عَتَدَىٰ عَلَيَّ﴾ توجه فرمایید.

قَتَلُوهُمْ يَعِدُ بِهِمُ اللَّهُ بِأَيْدِيكُمْ وَيُخِزُّهُمْ وَيَنْصُرُكُمْ
 عَلَيْهِمْ وَيَشْفِ صُدُورَ قَوْمٍ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٤﴾ وَيَذْهَبُ
 غِيظَ قُلُوبِهِمْ وَيَتُوبُ اللَّهُ عَلَى مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ
 ﴿١٥﴾ أَمْ حَسِبْتُمْ أَنْ تُتْرَكُوا وَلَمَّا يَعْلَمِ اللَّهُ الَّذِينَ جَاهَدُوا
 مِنْكُمْ وَلَمْ يَتَّخِذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلَا رَسُولِهِ وَلَا الْمُؤْمِنِينَ
 وَلِجَهَّةٍ وَاللَّهُ خَيْرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾ مَا كَانَ لِلْمُشْرِكِينَ
 أَنْ يَعْمُرُوا مَسْجِدَ اللَّهِ شَاهِدِينَ عَلَى أَنْفُسِهِمْ بِالْكَفْرِ
 أُولَئِكَ حِطَّتْ أَعْمَالُهُمْ فِي النَّارِ هُمْ خَالِدُونَ ﴿١٧﴾
 إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسْجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
 وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَحْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَى
 أُولَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ ﴿١٨﴾ أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ
 الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ
 وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ
 الظَّالِمِينَ ﴿١٩﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَهَاجَرُوا وَجَاهَدُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ
 بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ أَكْبَرُ دَرَجَةً عِنْدَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾

را با [مقام] کسی که به خدا و روز واپسین باور دارد و در راه خدا جهاد کرده است، برابر می دانید؟ در نظر خدا یکسان نیستند؛ و خدا ستمگران را هدایت نخواهد کرد.

۲۰- کسانی که ایمان آوردند و در راه خدا هجرت کردند و با اموال و جانهای خویش به جهاد برخاستند، نزد خدا درجه ای برتر دارند؛ و کامیابند.

۱۴- با آنها جنگ کنید تا خدا آنها را به دست شما مجازات کند (۱) و رسواشان ساخته، شما را بر آنها پیروزی بخشد و سینه های مؤمنان را [که لبریز از خاطرات دردناک گذشته است] مرهم نهد،

۱۵- و خشم دلهای آنها را بزداید. خدا هر که را بخواهد [و شایسته ببیند، به رحمت خویش] بر او بازمی گردد؛ که خدا دانایی فرزانه است.

۱۶- مگر پنداشته اید که [به حال خود] باز گذاشته شده اید، در حالی که هنوز خدا از میان شما، کسانی را که جهاد می کنند و غیر از خدا و پیامبرش و مؤمنان همرازی نمی گیرند [در مقام آزمایش] مشخص نکرده است؟ و خدا به آنچه می کنید آگاه است (۲).

۱۷- آباد کردن مساجد خدا [و در رأس آنها مسجدالحرام] در صلاحیت مشرکین نیست (۳)، در حالی که [به زبان حال] علیه خود به کفر گواهند؛ تلاششان بر باد رفت و جاودانه دوزخی خواهند شد.

۱۸- مساجد خدا را فقط کسانی [باید] آباد کنند [و رونق دهند] که به خدا و روز واپسین باور داشته، به نماز بایستند و زکات بپردازند و از غیر خدا نترسند. چه بسا که آنها در زمره راه یافتگان باشند.

۱۹- آیا [منصب] آب دادن به حاجیان و آباد کردن مسجدالحرام را با [مقام] کسی که به خدا و روز واپسین باور دارد و در راه خدا جهاد کرده است، برابر می دانید؟ در نظر خدا یکسان نیستند؛ و خدا ستمگران را هدایت نخواهد کرد.

۱- نویسنده «الاتقان» توضیح داده است که کلمه عذاب در قرآن غالباً معنی مجازات دارد؛ آیه ۱۸ مائده (۵) و بسیاری آیات دیگر مؤید نظر اوست.
 ۲- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۱۴۲ آل عمران (۳)، ۱۶ توبه (همین سوره)، ۲ عنکبوت (۲۹) و ۳۱ محمد (۴۷) آمده است.
 ۳- تعریض است به فخر فروشی قریش نسبت به عمران مسجدالحرام.

- ۲۱- پروردگارشان به آنها بشارت رحمت و خشنودی خویش و باغهایی از بهشت می دهد که در آنها نعمتهایی پاینده دارند.
- ۲۲- جاودانه در آن باغها به سر برند؛ براستی خداست که پاداشی بزرگ در اختیار اوست.
- ۲۳- ای مؤمنان، هرگاه پدران و برادرانتان انکار را بر ایمان ترجیح دهند، آنها را دوستان خود تلقی نکنید؛ و آنان که از شما با آنها دوستی کنند، ستمکارند^(۱).
- ۲۴- بگو: اگر پدران و فرزندان و برادران و همسران و خویشان و اموالی که به چنگ آورده اید و تجارتی که از بی رونقی اش ترس دارید و خانه های مورد علاقه شما، در نظر شما از خدا و پیامبرش و جهاد در راهش، دوست داشتنی تر است، چشم به راه باشید تا خدا فرمان خویش را [در میان] آورد؛ و خدا منحرفان را هدایت نخواهد کرد.
- ۲۵- خدا شما را در مواضع بسیار و نیز در جنگ حنین یاری داد، آنگاه که انبوه لشکرتان شما را شاد و شگفت زده کرده بود، ولی به هیچ وجه سودی به حالتان نداشت و زمین با همه فراخیش بر شما تنگ شد، آنگاه بازگشت کنان روی گردانید.
- ۲۶- آنگاه خدا آرامش [خاطری از جانب] خویش بر پیامبرش و بر مؤمنین القا کرد و سپاهسانی [از فرشتگان] که آنها را نمی دیدید، [به کمک شما] فرستاد و انکارورزان را به رنج و عذاب انداخت؛ و سزای آنان همین است.^(۲)

يُبَشِّرُهُمْ رَبُّهُمْ بِرَحْمَةٍ مِّنْهُ وَرِضْوَانٍ وَجَنَّتِ لَهُمْ فِيهَا
 نَعِيمٌ مُّقِيمٌ ﴿٢١﴾ خَلِيدِينَ فِيهَا أَبَدًا إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ أَجْرٌ
 عَظِيمٌ ﴿٢٢﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَتَّخِذُوا ءَابَاءَكُمْ
 وَإِخْوَانَكُمْ أَوْلِيَاءَ إِنِ اسْتَحَبُّوا الْكُفْرَ عَلَى الْإِيمَانِ
 وَمَنْ يَتَوَلَّهُمْ مِنكُمْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٢٣﴾ قُلْ إِن
 كَانَ ءَابَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ وَإِخْوَانُكُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ وَعَشِيرَتُكُمْ
 وَأَمْوَالٌ اقْتَرَفْتُمُوهَا وَتِجَارَةٌ تَخْشَوْنَ كَسَادَهَا وَمَسَاكِنُ
 تَرْضَوْنَهَا أَحَبَّ إِلَيْكُمْ مِّنْ آلِهِ وَرَسُولِهِ وَجِهَادٍ
 فِي سَبِيلِهِ فَتَرَبَّصُوا حَتَّى يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرٍ ؕ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي
 الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٢٤﴾ لَقَدْ نَصَرَكُمُ اللَّهُ فِي مَوَاطِنَ
 كَثِيرَةٍ وَيَوْمَ حُنَيْنٍ إِذْ أَعْجَبَتْكُمْ كَثْرَتُكُمْ فَلَمْ
 تُغْنِ عَنْكُمْ شَيْئًا وَضَاقَتْ عَلَيْكُمُ الْأَرْضُ
 بِمَا رَحُبَتْ ثُمَّ وَلَّيْتُم مُّدْبِرِينَ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ
 عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَنْزَلَ جُنُودًا لَّمْ تَرَوْهَا
 وَعَذَّبَ الَّذِينَ كَفَرُوا وَذَلِكَ جَزَاءُ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦﴾

۱- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۲۲ مجادله (۵۸) آمده است.

۲- جنگ حنین در سال هشتم هجری اتفاق افتاد. در آغاز جنگ، با حمله غافلگیرانه دشمن، سپاه مسلمانان، علی رغم برتری نفرات، تار و مار شدند. عده ای کشته و عده ای فرار کردند، ولی عده کمی اطراف پیامبر باقی مانده و در مقابل دشمن بسختی ایستادگی کردند، به گونه ای که بخش عمده فراریان که مقاومت دوستان خود را دیدند، با شتاب بازگشتند و شجاعانه جنگیدند. همین جا بود که یاری خدا فرارسید، نه هنگام فرار؛ (به آیات ۱۵۲ و ۱۵۳ آل عمران (۳) توجه فرمایید) و شکست ابتدایی جنگ به پیروزی انجامید. جنگ حنین مانند همه جنگ های پیامبر (ص) دفاعی بود؛ به آیه ۱۹۰ بقره (۲) و نیز آیات ۸-۹ ممتحنه (۶۰) توجه فرمایید.

ثُمَّ تَوْبُ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ ۗ وَاللَّهُ غَفُورٌ
 رَحِيمٌ ﴿٢٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّمَا الْمُشْرِكُونَ
 نَجَسٌ فَلَا يَقْرَبُوا الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ بَعْدَ عَامِهِمْ هَذَا
 وَإِنْ خِفْتُمْ عَيْلَةً فَسَوْفَ يُغْنِيكُمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ إِنْ
 شَاءَ ۗ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٢٨﴾ قَاتِلُوا الَّذِينَ
 لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَا بِالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَا يُحَرِّمُونَ مَا حَرَّمَ
 اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَلَا يَدِينُونَ دِينَ الْحَقِّ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا
 الْكِتَابَ حَتَّىٰ يُعْطُوا الْجِزْيَةَ عَنْ يَدٍ وَهُمْ صَاغِرُونَ
 ﴿٢٩﴾ وَقَالَتِ الْيَهُودُ عُزَيْرٌ ابْنُ اللَّهِ وَقَالَتِ النَّصْرِيُّ
 الْمَسِيحُ ابْنُ اللَّهِ ۗ ذَٰلِكَ قَوْلُهُمْ بِأَفْوَاهِهِمْ
 يُضَاهَوْنَ قَوْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ قَاتِلْهُمْ
 اللَّهُ أَفَّ يُؤْفَكُونَ ﴿٣٠﴾ اتَّخَذُوا أَحْبَارَهُمْ
 وَرُهَبَانَهُمْ أَرْبَابًا مِنْ دُونِ اللَّهِ وَالْمَسِيحَ ابْنَ
 مَرْيَمَ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا إِلَهًا وَاحِدًا
 لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ سُبْحَانَهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣١﴾

که معبودی جز او نیست؛ او منزّه است از افرادی که [در قدرت و تدبیر] با او سهمی تلقی می‌کنند.

۲۷- سپس خدا هر که [از مؤمنان فراری] را که بخواهد [و] شایسته ببیند، به رحمت خویش [بر او بازمی‌گردد، که خدا آمرزگاری است مهربان.

۲۸- ای مؤمنان، مشرکان [به خاطر افکار ناهنجارشان] پلیدند^(۱)، از این رو نباید بعد از سال جاری^(۲) به مسجدالحرام نزدیک شوند؛ اگر [با قطع ارتباط] از [کاهش درآمد توریستی و] فقر می‌ترسید، خدا اگر بخواهد از بخشایش خود شما را توانگر خواهد کرد، که خدا دانایی فرزانه است.

۲۹- با کسانی از اهل کتاب که به خدا و روز واپسین باور نمی‌آرند و آنچه خدا و پیامبرش حرام کرده است، حرام نمی‌دانند و دین حق را نمی‌پذیرند، جنگ کنید، تا [تسلیم شوند و] به دست خود با حقارت جزیه دهند^(۳).

۳۰- یهودیان گفتند: عُزَیر^(۴) پسر خداست! و مسیحیان گفتند: مسیح پسر خداست! این سخنان آنان است که [به باطل] بر زبان می‌رانند و با گفتار انکارورزان پیشین هماهنگ شده‌اند؛ خدا هلاکشان کند، چگونه [از حق] بازگردانده می‌شوند؟!

۳۱- آنها احبار^(۵) و راهبان^(۶) و مسیح فرزند مریم را به جای خدا صاحب اختیار خود تلقی کردند، در حالی که دستورشان جز این نبود که تنها معبود یگانه را بندگی کنند،

۱- برای توجیه افزوده، با آیه ۱۰۰ یونس (و يجعل الرجس علی الذین لا یعقلون) مقایسه فرمایید.

۲- سال نهم هجری.

۳- جزیه یک مالیات سرانه است و به افراد تعلق می‌گیرد نه به درآمدها. جهت آن این است که اهل کتاب در دفاع شرکت نداشتند و از جنگ معاف بودند، در عوض برای تأمین هزینه‌های دفاعی مالیات سرانه می‌پرداختند.

۴- «عُزَیر» یکی از مردان بزرگ یهود است که پس از فتح بابل به دست کورش، با او ملاقات کرد و به کمک او یهود را پس از یک قرن ذلت، از اسارت بازماندگان بخت‌النصر، نجات داد و تورات را که ممنوع بود و از حفظ داشت، دوباره نگاشت و توزیع کرد و دین و ملیت یهود را که در شرف اضمحلال بود، دوباره زنده کرد. ولی این اعتقاد که عُزَیر پسر خداست، خاص گروهی از یهودیان در قدیم و یهودیان مدینه در زمان پیامبر بوده است و یهودیان در حال حاضر چنین اعتقادی ندارند.

۵- علمای مذهبی یهود.

۶- عبادت پیشه‌های مسیحی.

۳۲- می‌خواهند نور خدا را^(۱) با گفتار [باطل] خویش خاموش سازند و خدا مصرّ است که نور خویش را کامل کند، هر چند که مشرکان ناخشنود باشند.

۳۳- اوست که پیامبرش را با هدایت و دین حق فرستاد تا آن را بر همه ادیان پیروز گرداند، هر چند که شرک‌ورزان ناخشنود باشند.

۳۴- ای مؤمنان، بسیاری از احبار و راهبان اموال مردم را به ناروا می‌خورند و [مردم را] از راه خدا باز می‌دارند؛ و آنها را که طلا و نقره را گنجینه ساخته و در راه خدا انفاق نمی‌کنند از عذابی دردناک خبرشان ده^(۲)؛

۳۵- روزی که آن [سکه‌ها] در آتش دوزخ تافته شود، پیشانی و پهلو و پشتشان را با آن داغ کنند؛ [به آنها خطاب شود:] این همان گنجینه‌ای است که برای خود اندوختید، پس [بازتاب] اندوخته خود را بچشید.

۳۶- شمار ماهها نزد خدا، در کتاب [آفرینش] الهی از همان روز که آسمانها و زمین را آفریده، دوازده ماه است^(۳) که چهارماهش [ماه] حرام است^(۴) [و جنگ در آن ممنوع شده است]؛ این است قانون [برحق] پایدار؛ در آن ماهها [با جنگ و خونریزی] به یکدیگر ستم کنید و همان‌گونه که مشرکان همگی به جنگ شما برمی‌خیزند، شما هم همگی به جنگشان برخیزید؛ و بدانید که خدا با پرهیزکاران است.

يُرِيدُونَ أَنْ يُطْفِئُوا نُورَ اللَّهِ بِأَفْوَاهِهِمْ وَيَأْبَى اللَّهُ إِلًّا أَنْ يُتَمَّ نُورُهُ، وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿٣٢﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَىٰ وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ، وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ يَتَأْتِيَ الَّذِينَ لَا يَأْمَنُونَ كَثِيرًا مِنَ الْأَحْبَارِ وَالرُّهْبَانِ لِيَأْكُلُوا مِنْ أَمْوَالِ النَّاسِ بِالْبَاطِلِ وَيُصَدِّقُوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَفْقَهُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يُحْمَىٰ عَلَيْهَا فِي نَارِ جَهَنَّمَ فُتَكُوتُ بِهَا جِبَاهُهُمْ وَجُنُوبُهُمْ وظُهُورُهُمْ هَذَا مَا كَنَزْتُمْ لِأَنفُسِكُمْ فَذُوقُوا مَا كُنْتُمْ تَكْتُمُونَ ﴿٣٥﴾ إِنَّ عِدَّةَ الشُّهُورِ عِنْدَ اللَّهِ اثْنَا عَشَرَ شَهْرًا فِي كِتَابِ اللَّهِ يَوْمَ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ مِنْهَا أَرْبَعَةٌ حُرْمٌ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ فَلَا تَظْلِمُوا فِيهِنَّ أَنفُسَكُمْ وَقَاتِلُوا الْمُشْرِكِينَ كَافَّةً كَمَا يُقَاتِلُونَكُمْ كَافَّةً وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٦﴾

۱- منظور قرآن است؛ به آیات ۱۷۴ نساء (۴) و ۸ تغابن (۶۴) توجه فرمایید.

۲- به زیرنویس آیه ۲۱ آل عمران (۳) مراجعه فرمایید.

۳- به زیرنویس آیه ۱۸۵ بقره (۲) توجه فرمایید.

۴- به زیرنویس آیه ۲۱۷ بقره (۲) مراجعه فرمایید.

إِنَّمَا النَّسِيءُ زِيَادَةٌ فِي الْكُفْرِ يُضَلُّ بِهِ الَّذِينَ كَفَرُوا
يُحِلُّونَهُ عَامًا وَيُحَرِّمُونَهُ عَامًا لِيُوَاطِعُوا عِدَّةَ مَا حَرَّمَ اللَّهُ
فِي حِلِّهِ مَا حَرَّمَ اللَّهُ زَيْنٌ لَهُمْ سِوَأَعْمَالِهِمْ وَاللَّهُ
لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿٣٧﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ
ءَامَنُوا مَا لَكُمْ إِذَا قِيلَ لَكُمْ أَنْفِرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ أَثَأَقَلَّتْكُمْ
إِلَى الْأَرْضِ أَرْضَيْتُمْ بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا مِنَ الْآخِرَةِ
فَمَا مَتَعَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٣٨﴾
إِلَّا أَنْفِرُوا يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا وَيَسْتَبْدِلْ قَوْمًا
غَيْرَكُمْ وَلَا تَنْصُرُوهُ شَيْئًا وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِلَّا أَنْصُرُوهُ فَقَدْ نَصَرَهُ اللَّهُ إِذْ أَخْرَجَهُ
الَّذِينَ كَفَرُوا ثَانِيًا إِذْ هُمَا فِي الْغَارِ إِذْ
يَقُولُ لِصَاحِبِهِ لَا تَحْزَنْ إِنَّا نَرَى اللَّهَ مَعَنَا فَأَنْزَلَ
اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَيْهِ وَأَيَّدَهُ بِجُودٍ لَمْ تَرَوْهَا
وَجَعَلَ كَلِمَةَ الَّذِينَ كَفَرُوا السُّفْلَى
وَكَالِمَةَ اللَّهِ هِيَ الْعُلْيَا وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٤٠﴾

اندوهگین مباش، که خدا با ماست (۲)؛ آنگاه خدا [در آن شرایط بحرانی] آرامش [خاطری از جانب] خویش بر پیامبر القاء کرد
و با سپاهیبانی که شما مشاهده نمی کردید، نیرومندش کرد (۳) و آرمان انکارورزان را [در موضع] ضعیفتر قرار داد؛ و آگاه باشید
که [خواست و آرمان خداست که برتر است؛ و خدا فرادستی فرزانه است (۴).

۳۷- به تأخیر انداختن ماههای حرام [و برهم زدن ترتیب
اصلی اش] زیاده [روی] در انکار است که انکارورزان بدان
وسیله به گمراهی کشیده می شوند؛ یک سال [جنگ در] آن
[ماه] را روا می دانند و یک سال حرام می شمردند تا با شمار
ماههایی که خدا حرام کرده است تطبیق دهند و [با این حیل]ه
آنچه را خدا حرام کرده است، حلال سازند؛ کردار زشتشان
در نظرشان آراسته شده است (۱)؛ و خدا انکارورزان را
هدایت نخواهد کرد.

۳۸- ای مؤمنان، چرا وقتی که به شما گفته می شود: برای جنگ
در راه خدا حرکت کنید، به زمین می چسبید؟! آیا به جای
آخرت به زندگی دنیا دل خوش کرده اید؟ برخوردار
[گذرای] زندگی دنیا در برابر [رستگاری در] آخرت بسیار
ناچیز است.

۳۹- اگر رهسپار [جهاد] نشوید، [خدا] شما را به عذابی
دردناک مجازات خواهد کرد، و گروهی دیگر را جایگزین
شما خواهد کرد. شما [با تخلف از جهاد] هیچ زبانی به او
نمی رسانید؛ و خدا بر هر کاری تواناست.

۴۰- اگر شما پیامبر را یاری نکنید [خدا متوجه اوست]، بدان
هنگام که انکارورزان [از مکه] اخراجش کردند، در حالی
که [فقط] دو نفر بودند، خدا یاری اش کرد؛ وقتی که در غار
[ثور مخفی] بودند، به معاشر خود [ابوبکر] می گفت:

۱- در رابطه با عبارت اخیر، به آیه ۲۵ فصلت (۴۱) و نیز به آیات ۱۰۳-۱۰۵ کهف (۱۸) از جهت دیگر توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۲۸ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۳- امدادهای الهی به وسیله فرشتگان که با عنوان لشکریان نامرئی در این آیه به آن اشاره شده است، در جنگهای بدر، احزاب و حنین هم به کمک پیامبر (ص)
آمدند که به ترتیب در آیات ۱۲ انفال (۸)، ۹ احزاب (۳۳) و ۲۵ و ۲۶ توبه (همین سوره) آمده است؛ ضمناً به آیه ۵۱ غافر (۴۰) نیز توجه فرمایید.

۴- این آیه به داستان هجرت پیامبر از مکه به مدینه اشاره دارد که متعاقب توطئه مشرکین انجام شد؛ به آیه ۳۰ انفال (۸) توجه فرمایید.

۴۱- سبکبار و سنگین بار بسیج شوید و با اموال و جانهای خویش در راه خدا به جهاد برخیزید؛ اگر بدانید، [نهایتاً] به نفع شماست (۱).

۴۲- اگر [بسیج جنگ برای] بهره‌ای دسترس و سفری آسان بود، [دورویان به طمع دنیا] از تو پیروی می‌کردند، ولی راه پرمشقت [تبوک] بر آنان گران آمد؛ و به خدا سوگند یاد می‌کنند که اگر توان داشتیم، همراه شما رهسپار می‌شدیم؛ [با این رفتارشان شخصیت] خود را می‌کشند؛ و خدا می‌داند که دروغ پردازند.

۴۳- خدا از تو درگذرد؛ چرا پیش از آنکه افراد راستگو و دروغ‌پرداز برای تو مشخص و شناخته شوند، به آنها اجازه [معافیت از جنگ] دادی؟

۴۴- آنها که به خدا و روز واپسین باور دارند، هرگز در مورد جهاد با اموال و جانهای خویش از تو اجازه [معافیت] نمی‌خواهند؛ و خدا به حال پرهیزکاران داناست (۲).

۴۵- تنها کسانی از تو اجازه [معافیت] می‌خواهند که به خدا و روز واپسین باور ندارند و دلهاشان به شک افتاده است و تحت تأثیر شک خود سرگردانند.

۴۶- اگر آنها آهنگ خروج [و راه افتادن به جنگ] را داشتند، قطعاً ساز و برگی برای آن آماده می‌کردند، ولی خدا بسیج آنها را [که به آسایش دنیا دل بسته بودند] خوش نداشت، لذا آنها

را [از توفیق جهاد] بازداشت (۳) و [به آنها] گفته شد: شما هم با وانگشتگان [در خانه] بنشینید.

۴۷- اگر در [صفوف] شما بیرون آمده بودند، جز تباهی برای شما به بار نمی‌آوردند و به قصد فتنه‌انگیزی بین شما رخنه می‌کردند؛ در میان شما جاسوسانی [هم] دارند؛ و خدا به حال ستمکاران داناست.

انْفِرُوا خِفَافًا وَثِقَالًا وَجَاهِدُوا بِأَمْوَالِكُمْ وَأَنْفُسِكُمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾
 لَوْ كَانَ عَرَضًا قَرِيبًا وَسَفَرًا قَاصِدًا لَاتَّبَعُوكَ وَلَكِنْ بَعَدَتْ عَلَيْهِمُ السُّعْيَةُ وَسَيَا حَلُوفٍ بِاللَّهِ لَوِ اسْتَطَعْنَا لَخَرَجْنَا مَعَكُمْ يُهْلِكُونَ أَنْفُسَهُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٤٢﴾
 عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَتْ لَهُمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ ﴿٤٣﴾ لَا يَسْتَعِذُكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالْمُتَّقِينَ ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا يَسْتَعِذُكَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَآزَتْ أَبَتْ قُلُوبَهُمْ فُهِمُ فِي رَبِّهِمْ يَتَرَدَّدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَوْ أَرَادُوا الْخُرُوجَ لَأَعَدُّوا لَهُ عُدَّةً وَلَكِنْ كَرِهَ اللَّهُ انْبِعَاثَهُمْ فَثَبَّطَهُمْ وَقِيلَ اقْعُدُوا مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٤٦﴾ لَوْ خَرَجُوا فِئَكُم مَّا زَادُوكُمْ إِلَّا خَبَالًا وَلَا أُضْعِفُوا خِلَالَكُمْ يَبْغُونَكُمُ الْفِتْنَةَ وَفِيكُمْ سَمْعُونُ لَهُمُ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٤٧﴾

۱- شرایط افرادی که از این دستور عام مستثنی شده‌اند، در آیه ۹۱ توبه (همین سوره) آمده است.

۲- این آیات اشاره به جنگ تبوک دارد که آخرین جنگ در زمان حیات پیامبر (ص) بود. تبوک محلی بود در مرز شمالی جزیره‌العرب و نزدیک مرز امپراطوری روم شرقی که بر شامات تسلط داشت. بُعد مسافت و شدت گرما و درگیری با ابرقدرت وقت، افراد سست‌ایمان را از شرکت در جنگ دچار تردید کرده بود، ولی سپاهی از داوطلبان باایمان، عازم منطقه مورد اشغال شد. با ورود آنان رومیان پیشنهاد صلح دادند و پیامبر (ص) از موضع قدرت پذیرفت و مسلمانان بدون درگیری، با پیروزی بازگشتند. این جنگ مانند همه جنگهای پیامبر (ص) دفاعی بود؛ به آیه ۱۹۰ بقره (۲) و نیز آیات ۸-۹ ممتحنه (۶۰) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۱۰ بقره (۲) و نیمه دوم آیه ۵ صف (۶۱) توجه فرمایید.

لَقَدْ ابْتَغُوا الْفِتْنَةَ مِنْ قَبْلُ وَقَلَبُوا لَكَ الْأُمُورَ حَتَّىٰ
 جَاءَ الْحَقُّ وَظَهَرَ أَمْرُ اللَّهِ وَهُمْ كَرِهُونَ ﴿٤٨﴾
 وَمِنْهُمْ مَن يَفْقَهُ أَذْنَ لِي وَلَا نَفْتِي ۗ أَلَا فِي الْفِتْنَةِ
 سَقَطُوا وَإِن جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ
 ﴿٤٩﴾ إِن تُصِيبَكَ حَسَنَةٌ فُسْوَهُمْ وَإِن تُصِيبَكَ
 مُصِيبَةٌ يَقُولُوا قَدْ أَخَذْنَا أَمْرًا مِنْ قَبْلُ وَيَتَوَلَّوْا
 وَهُمْ فَرِحُونَ ﴿٥٠﴾ قُل لَّن يُصِيبَنَا إِلَّا مَا كَتَبَ
 اللَّهُ لَنَا هُوَ مَوْلَانَا وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ
 ﴿٥١﴾ قُلْ هَلْ تَرَبَّصُونَ بِنَا إِلَّا إِحْدَى الْحُسَيْنَيْنِ وَنَحْنُ
 نَتَرَبَّصُ بِكُمْ أَن يُصِيبَكُمُ اللَّهُ بِعَذَابٍ مِّنْ عِنْدِهِ
 أَوْ يَأْتِيَنَا فَرَبِّصُوا إِنَّا مَعَكُمْ مُتَرَبِّصُونَ ﴿٥٢﴾ قُلْ
 أَنفِقُوا طَوْعًا أَوْ كَرْهًا لَّن يُتَقَبَلَ مِنْكُمْ إِن كُمْ كُنْتُمْ
 قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥٣﴾ وَمَا مَنَعَهُمْ أَن تُقْبَلَ مِنْهُمْ نَفَقَتُهُمْ
 إِلَّا أَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۗ وَلَا يَأْتُونَ الصَّلَاةَ
 إِلَّا وَهُمْ كُسَالَىٰ وَلَا يُنْفِقُونَ إِلَّا وَهُمْ كَرِهُونَ ﴿٥٤﴾

۴۸- قبلاً هم (۱) در صدد فتنه گری بودند (۲) و جریان امور را بر تو می آشفتنند تا آنگاه که حق، روی آورد و فرمان الهی آشکار شد، در حالی که ناخوشنود بودند.

۴۹- بعضی از آنها می گویند: به ما اجازه [مرخصی] بده و به فتنه گرفتار مساز؛ آگاه باشید که آنها [با این تفکر] در فتنه سقوط کرده اند، و دوزخ بر انکارورزان احاطه دارد.

۵۰- هر گاه خیری به تو رسد، بر آنها ناگوار آید؛ و اگر آسیبی به تو رسد، می گویند: ما قبلاً احتیاط خود را کرده ایم [که به جنگ نرفتیم]؛ آنگاه شادی کنان روی برمی تابند.

۵۱- بگو: هرگز جز آنچه خدا مقدر داشته، به ما نخواهد رسید؛ او کارساز ماست؛ و مؤمنان باید تنها بر خدا توکل کنند.

۵۲- بگو: آیا درباره ما جز یکی از دو پدیده نیکوتر [پیروزی و شهادت] را چشم به راه هستید؟ و الی [ما درباره شما چشم به راه هستیم که خدا به عذابی از سوی خویش یا به دست ما گرفتارتان کند؛ پس چشم به راه باشید، ما هم با شما چشم به راه خواهیم ماند.

۵۳- بگو: چه با میل و رضا [برای تأمین هزینه جنگ] کمک مالی بدهید و چه با کراهت، هرگز از شما پذیرفته نخواهد شد (۳)؛ زیرا گروهی منحرف هستید.

۵۴- [هیچ چیز] مانع قبول کمکهای مالی آنها نشد، جز اینکه خدا و پیامبرش را انکار کردند و به نماز حاضر نمی شوند، مگر سست و بی حال و انفاق [هم] نمی کنند، مگر با ناخشنودی.

۱- منظور قبل از فرارسیدن واقعه تبوک است.

۲- اشاره به کناره گیری گروهی از دورویان در روز جنگ احد است که پیامبر (ص) و یاران وفادارش را تنها گذاشتند.

۳- اشاره به گفتار دورویان است که پیشنهاد می کردند اجازه دهید ما در جنگ تبوک شرکت نکنیم، در عوض، برای تأمین هزینه جنگ کمک مالی بدهیم.

- ۵۵- [فراوانی] اموال و فرزندانشان تو را به شگفتی نیاورد؛ خدا می خواهد آنها را به همین [وسیله] در زندگی دنیا به رنج افکند و در حال انکار جان سپرند^(۱).
- ۵۶- به خدا سوگند یاد می کنند که از شما هستند، و [لی] از شما نیستند^(۲)، بلکه گروهی هستند که [از کشته شدن در جنگ] وحشت دارند.
- ۵۷- اگر پناهگاه یا (یکی از) غارها یا گریزگاهی [برای فرار] بیابند، شتابان به آن روی می آورند.
- ۵۸- و بعضی از آنها در [نحوه تقسیم] کمکها از تو عیبجویی می کنند؛ اگر به آنها [سهمی] بدهند، راضی خواهند شد و اگر ندهند، به خشم درمی آیند.
- ۵۹- [چقدر بهتر بود] اگر به آنچه خدا و پیامبرش به آنها عطا می کنند، خرسند می شدند و می گفتند: [لطف] خدا ما را بس و خدا و پیامبرش از بخشایش خود [باز هم] به ما عطا خواهند کرد؛ تنها به خدا گرایش [و امیدواری] داریم.
- ۶۰- کمکهای مالی تنها برای نیازمندان و بینوایان و کارگزاران آن است و [نیز] آنها که دلجویی می شوند و در [راه] آزاد کردن اسیران^(۳) و خسارت دیدگان و واماندگان [در زندگی] و [هرگونه هزینه] در راه خداست، به عنوان فریضه ای از جانب خدا؛ و خدا دانایی است فرزانه.
- ۶۱- پاره ای از آنها پیامبر را می آزارند و می گویند: خوش باور است؛ بگو: توجه او به صحبتها به نفع شماست؛ به خدا ایمان دارد و [گفتار] مؤمنان را تصدیق می کند و رحمتی است برای مؤمنین شما؛ و آنها که پیامبر خدا را می آزارند، عذابی دردناک [در انتظار] دارند.

فَلَا تُعْجِبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَلَا أَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ لِيُعَذِّبَهُمْ
 بِهَا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَتَرْهَقَ أَنْفُسَهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٥٥﴾
 وَيَخْلِفُونَ بِاللَّهِ إِيْتَهُمْ لِمَنْكُمْ وَمَا هُمْ بِمَنْكُمْ وَلَكِنَّهُمْ
 قَوْمٌ يَفْرَقُونَ ﴿٥٦﴾ لَوْ يَجِدُونَ مَلْجَأًا أَوْ مَغْرَبَاتٍ
 أَوْ مَدَّخَلًا لَوَلَّوْا إِلَيْهِ وَهُمْ يَجْمَحُونَ ﴿٥٧﴾ وَمِنْهُمْ مَن يَلْمِزُكَ
 فِي الصَّدَقَاتِ فَإِنْ أُعْطُوا مِنْهَا رَضُوا وَإِنْ لَمْ يُعْطُوا مِنْهَا إِذَا
 هُمْ يَسْخَطُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَوْ أَنَّهُمْ رَضُوا مَا آتَاهُمُ اللَّهُ
 وَرَسُولُهُ وَقَالُوا حَسْبُنَا اللَّهُ سَيُؤْتِينَا اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ
 وَرَسُولُهُ إِنَّا إِلَى اللَّهِ رَاغِبُونَ ﴿٥٩﴾ إِنَّمَا الصَّدَقَاتُ
 لِلْفُقَرَاءِ وَالْمَسْكِينِ وَالْعَمِلِينَ عَلَيْهَا وَالْمُؤَلَّفَةِ فُلُوقِهِمْ
 وَفِي الرِّقَابِ وَالْغَدَمِينَ وَفِي سَبِيلِ اللَّهِ وَابْنِ السَّبِيلِ
 فَرِيضَةً مِّنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٦٠﴾ وَمِنْهُمْ
 الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَقُولُونَ هُوَ أُذُنٌ قُلْ أُذُنٌ خَيْرٌ
 لَّكُمْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَيُؤْمِنُ لِلْمُؤْمِنِينَ وَرَحْمَةٌ لِّلَّذِينَ
 ءَامَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ رَسُولَ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦١﴾

۱- به آیات ۱۸۲ و ۱۸۳ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۴ بقره (۲) توجه فرمایید.

۳- معنی تحت اللفظ آن «در گردنها» است ولی منظور آزاد کردن هر کسی است که اسیر بدهی خود باشد.

يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ لَكُمْ لِيَرْضَوْكُمْ وَاللَّهُ وَرَسُولُهُ أَحَقُّ
 أَنْ يُرْضَوْهُ إِنْ كَانُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٦٣﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّهُ
 مَنْ يُحَادِدِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَأَنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدًا فِيهَا
 ذَلِكَ الْخِزْيُ الْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾ يَحْذَرُ الْمُنَافِقُونَ
 أَنْ تَنْزَلَ عَلَيْهِمْ سُورَةٌ تُنَبِّئُهُمْ بِمَا فِي قُلُوبِهِمْ قُلِ اسْتَهِزْوا
 إِنْ أَلَّ اللَّهُ مَخْرَجٌ مِمَّا تُحَازِرُونَ ﴿٦٥﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ
 لَيَقُولُنَّ إِنَّمَا كُنَّا نَخُوضُ وَنَلْعَبُ قُلْ أَبِاللَّهِ وَآيَاتِهِ
 وَرَسُولِهِ كُنْتُمْ تَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦٦﴾ لَا تَعْذِرُوا قَدْ كَفَرْتُمْ
 بَعْدَ إِيمَانِكُمْ إِنْ نَعَفَ عَنْ طَائِفَةٍ مِّنْكُمْ نُعَذِّبْ طَائِفَةً
 بِأَنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿٦٧﴾ الْمُنَافِقُونَ وَالْمُنَافِقَاتُ
 بَعْضُهُمْ مِّنْ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمُنْكَرِ وَيَنْهَوْنَ
 عَنِ الْمَعْرُوفِ وَيَقْبِضُونَ أَيْدِيَهُمْ نَسُوا اللَّهَ فَنَسِيَهُمْ
 إِنَّ الْمُنَافِقِينَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٦٨﴾ وَعَدَّ اللَّهُ
 الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْكُفَّارَ نَارَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ
 فِيهَا هِيَ حَسْبُهُمْ وَلَعْنَةُ اللَّهِ وَاللَّهُمَّ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٦٩﴾

۶۲- به خدا سوگند یاد می کنند تا شما را راضی نگاه دارند^(۱)،
 و الی [اگر ایمان می داشتند، سزاوارتر این بود که خدا و
 پیامبرش را خوشنود کنند.

۶۳- مگر نمی دانند که هر که با خدا و پیامبرش مخالفت ورزد،
 جاودانه در آتش دوزخ خواهد بود؛ رسوایی بزرگ همین
 است.

۶۴- دورویان از آن بیم دارند که سوره ای بر ضد آنان نازل شود
 و از آنچه در دلهایشان است به مؤمنان خبر دهد؛ بگو: استهزا
 کنید^(۲)، که خدا رازی را که [از بروزش] بیم دارید، بر ملا
 خواهد ساخت^(۳).

۶۵- اگر از آنها [درباره تمسخرشان] بررسی، مسلماً خواهند
 گفت: [سخنان] بیهوده می گفتیم و بازی می کردیم؛ بگو: آیا
 به خدا و آیات او و پیامبرش استهزا می کردید؟

۶۶- عذر نیاورید، شما پس از ایمان به سوی انکار رفته اید؛
 اگر از گروهی از شما [که احیاناً توبه کنند]^(۴) بگذریم، گروه
 دیگر را به [کیفر] اینکه بزهکار بودند مجازات خواهیم کرد.

۶۷- مردان و زنان دورو همه بر کیش یکدیگرند، به ناپسند
 فراموشی خوانند و از رفتار شایسته باز می دارند و دست خود
 را [از انفاق و خیر] می بندند؛ خدا را فراموش کردند، خدا
 [هم] آنها را به فراموشی سپرد^(۵)؛ زیرا دورویان [از فرمان
 خدا] منحرفند.

۶۸- خدا به مردان و زنان دورو و انکارورزان وعده آتش دوزخ داده است که جاودانه در آن به سر برند؛ و همین بر آنها بس؛ خدا
 آنها را نفرین کرده است و عذابی پاینده دارند.

۱- اشاره به گفتار دورویانی است که به بهانه های واهی از شرکت در جنگ تبوک طفره رفتند و پس از بازگشت پیروزمندانه یاران پیامبر، سعی در توجیه عمل
 خود داشتند.

۲- با آیه ۱۴ بقره (۲) مقایسه فرمایید.

۳- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۲۹ و ۳۰ محمد (۴۷) آمده است.

۴- برای توجیه افزوده، به توبه ای که در آیه ۷۴ توبه (همین سوره) به آن اشاره شده است توجه فرمایید.

۵- مفهوم عبارت اخیر را به بیان کامل تر در آیه ۵۱ اعراف (۷) ملاحظه فرمایید؛ به آیات ۱۲۶ طه (۲۰) و ۱۹ حشر (۵۹) هم در همین زمینه توجه فرمایید.

۶۹- [روش شما دورویان] بسان پیشینیان شماست که نیرویی فروتر و اموال و فرزندان بیشتر داشتند؛ آنها [با دورنگی] از بهره خود برخوردار شدند و شما نیز همچون پیشینیان از بهره خود برخوردار شدید. شما به بیهوده گویی مشغول شدید، همان گونه که آنها مشغول شدند؛ [آگاه باشید که] تلاششان در دنیا و آخرت بر باد رفت (۱) و آنان زیانکارند.

۷۰- مگر سرگذشت پیشینیان [چون] قوم نوح و عاد (۲) و ثمود (۳) و قوم ابراهیم و اهالی مدین (۴) و شهرهای زیر و روده [قوم لوط] به آنها نرسیده است که پیامبرانشان نشانه‌های روشن بر آنها عرضه کردند [و چون پذیرا نبودند، هلاک شدند]؟ خدا بر آن نبود که بر آنها ستم کند، بلکه آنها خود در حق خویش ستم می‌کردند.

۷۱- مردان و زنان باایمان دوستان یکدیگرند، به رفتار شایسته فرامی‌خوانند و از ناپسند بازمی‌دارند (۵)، به نماز می‌ایستند و زکات می‌پردازند و از خدا و پیامبرش اطاعت می‌کنند؛ خدا آنها را مورد رحمت خویش قرار خواهد داد، که بی‌گمان فرادستی فرزانه است.

۷۲- خدا به مردان و زنان باایمان باغهایی از بهشت وعده داده که نهرها در دامن آن جاری است و [نیز] مساکنی نیکو در باغهای پاینده بهشت که جاودانه در آن به سر برند، ولی خشنودی خدا [که شامل حال آنهاست از همه این نعمات] برتر است؛ این است همان کامیابی بزرگ.

كَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْكُمْ قُوَّةً وَكَثُرَ
 أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ فَاسْتَمْتَعُوا بِمَخْلَقَتِهِمْ فَاَسْتَمْتَعْتُمْ بِمَخْلَقَتِكُمْ
 كَمَا اسْتَمْتَعْتُم بِالَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ بِمَخْلَقَتِهِمْ وَخَضْتُمْ
 كَالَّذِي خَاصُوا أَؤُلِيَّتِكِ حِطَّتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا
 وَالْآخِرَةِ وَأُولِيَّتِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٦٩﴾ أَلَمْ يَأْتِهِمْ
 نَبَأُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَقَوْمِ
 إِبْرَاهِيمَ وَأَصْحَابِ مَدْيَنَ وَالْمُؤْتَفِكَةَ أَتَتْهُمْ
 رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانَ اللَّهُ لِيَظْلِمَهُمْ وَلَكِنْ
 كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٧٠﴾ وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ
 أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ
 وَيُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ
 وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾
 وَعَدَّ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
 الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَمَسْكَنٍ طَيِّبَةٍ فِي جَنَّاتٍ عَدْنٍ
 وَرِضْوَانٍ مِنَ اللَّهِ أَكْبَرَ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٧٢﴾

۱- به مثالهایی در این زمینه در آیات ۱۸ ابراهیم (۱۴) و ۳۹ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۲- قوم هود

۳- قوم صالح

۴- قوم شعیب

۵- عکس این تعریف را در مورد دورویان در آیه ۶۷ توبه (همین سوره) ملاحظه فرمایید.

يَأْتِيهَا النَّبِيُّ جَهْدَ الْكُفَّارِ وَالْمُنَافِقِينَ وَأَغْلَظَ عَلَيْهِمْ
 وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَيُسَّ الْمَصِيرُ ﴿٧٣﴾ يَخْلِفُونَ بِاللَّهِ
 مَا قَالُوا وَلَقَدْ قَالُوا كَلِمَةَ الْكُفْرِ وَكَفَرُوا بَعْدَ إِسْلَامِهِمْ
 وَهُمْ يُبَايِعُونَ لَنَا لَوْ وَأَمَّا نَقَمُوا إِلَّا أَنْ أَغْنَاهُمُ اللَّهُ وَرَسُولُهُ
 مِنْ فَضْلِهِ فَإِنْ يَتُوبُوا يَكْ خَيْرًا لَهُمْ وَإِنْ يَتَوَلَّوْا يَعْذِبْهُمْ
 اللَّهُ عَذَابًا أَلِيمًا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَمَا لَهُمْ فِي الْأَرْضِ
 مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٧٤﴾ وَمِنْهُمْ مَنْ عَاهَدَ اللَّهُ لَسِ
 نَّ أَنْتَنَا مِنْ فَضْلِهِ لَنَصَّدَّقَنَّ وَلَنَكُونَنَّ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾
 فَلَمَّ آءَاتَهُمْ مِنْ فَضْلِهِ بَخِلُوا بِهِ وَتَوَلَّوْا وَهُمْ مُعْرِضُونَ
 ﴿٧٦﴾ فَأَعْقَبَهُمْ نِفَاقًا فِي قُلُوبِهِمْ إِلَى يَوْمِ يَلْقَوْنَهُ بِمَا أَخْلَفُوا
 اللَّهَ مَا وَعَدُوهُ وَبِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ ﴿٧٧﴾ أَلَمْ يَعْلَمُوا
 أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ وَأَنَّ اللَّهَ عَلَّامُ
 الْغُيُوبِ ﴿٧٨﴾ الَّذِينَ يَلْمِزُونَ الْمُطَّوِّعِينَ مِنَ
 الْمُؤْمِنِينَ فِي الصَّدَقَاتِ وَالَّذِينَ لَا يَجِدُونَ إِلَّا
 جَهْدَهُمْ فَيَسْخَرُونَ مِنْهُمْ سَخِرَ اللَّهُ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٧٩﴾

۷۳- ای پیامبر، با انکارورزان و دورویان جهاد کن و بر آنان سخت گیر؛ جایگاهشان دوزخ است؛ و بد سرانجامی است.
 ۷۴- به خدا سوگند یاد می‌کنند که [ناشایست] نگفته‌اند (۱)، و [الی] قطعاً سخنان کفرآمیز بر زبان رانده‌اند و پس از اسلام آوردنشان، به انکار روی برده‌اند و آهنگ [دسیسه‌ای] کردند که بدان نایل نشدند (۲)؛ و به انکار و مخالفت برخاستند، مگر [بعد از] آنکه خدا و پیامبرش آنها را به بخشایش خود بی‌نیاز کردند! [در حالی که جا داشت سپاسگزاری کنند، با این حال] اگر توبه کنند، برای آنها بهتر است و اگر روی برتابند، خدا آنها را به عذابی دردناک در دنیا و آخرت کیفر خواهد داد؛ و در زمین [نیز] کارساز و یآوری نخواهند داشت.

۷۵- بعضی از آنها با خدا پیمان بسته‌اند که اگر خدا از بخشایش خود [مالی] به ما عطا کند، انفاق خواهیم کرد و در زمره شایستگان خواهیم بود؛

۷۶- [ولی] وقتی که [خدا] از بخشایش خود به آنها عطا کرد، نسبت به آن بخل ورزیدند و در حال اعراض [از عهد خود] روی برتافتند.

۷۷- از آن پس به [سزای] دروغ‌پردازی و نقض عهده‌ای که با خدا داشتند، خدا هم دل‌های آنها را دستخوش نفاق کرد، تا روزی که به لقای او [و کیفر اعمالشان] برسند.

۷۸- مگر ندانسته‌اند که خدا اسرار و نجوای آنها را می‌داند و دانای رازهای نهان است؟

۷۹- آنها که از مؤمنان [توانگر] که داوطلبانه انفاق می‌کنند و نیز از آن دسته که [برای انفاق] به بیش از توان [ناچیز] خود دسترسی ندارند، عیب‌جویی و تمسخر می‌کنند، خدا تمسخرشان [را تلافی] خواهد کرد و عذابی دردناک [در انتظار] دارند.

۱- اشاره به گفتار عبدالله ابی سردسته دورویان است که در آیه ۸ منافقون (۶۳) آمده است.

۲- مجمع‌البیان نقل کرده است که یک عده ده‌نفری از دورویان توطئه کرده بودند که پیامبر را در مراجعت از تبوک در گردنه‌ای به نام عقبه به قتل برسانند، ولی نقشه آنها با هشیاری پیامبر عقیم ماند.

۸۰- چه برای آنها آمرزش بخواهی و چه نخواهی [بسی تفاوت است]؛ اگر هفتاد بار [هم] برای آنها آمرزش بخواهی، هرگز خدا آنها را نمی‌بخشد؛ زیرا آنها خدا و پیامبرش را انکار کردند^(۱)؛ و خدا منحرفان را هدایت نخواهد کرد.

۸۱- تن‌زدگان [از شرکت در جنگ تبوک]، پس از [حرکت] پیامبر خدا، به خانه‌نشینی خود شادمان شدند و جهاد با اموال و جانهای خود در راه خدا را خوش نداشتند و [به دیگران] می‌گفتند: در این هوای گرم^(۲) [جنگ] نشوید؛ به آنها بگو: آتش دوزخ سوزانتر است، اگر درمی‌یافتند.

۸۲- به سزای دستاوردها باید کم بخندند و فراوان بگیرند.
۸۳- اگر خدا تو را [از جنگ تبوک، پیروز] به سوی گروهی از ایشان [به مدینه] بازگردانید و از تو اجازه خروج [برای جنگ دیگری] خواستند، بگو: شما هرگز [برای جنگ] همراه من [از شهر] خارج نخواهید شد، و در کنار من با هیچ دشمنی جنگ نخواهید کرد؛ زیرا این شما بودید که از آغاز، تن به [کنار] نشستن دادید، پس با [سایر] خانه‌نشینان [به جای خود] بنشینید^(۳).

۸۴- هرگز بر هیچ‌یک از آنها که از دنیا می‌رود اقامه نماز مکن و [به دعا] بر گورشان مایست؛ آنها خدا و پیامبرش را انکار کردند و در حال انحراف جان سپردند.

۸۵- [فراوانی] اموال و فرزندانشان تو را به شگفتی نیاورد؛ خدا می‌خواهد آنها را به همین [وسیله] در [زندگی] دنیا کیفر دهد و در حال انکار جان سپرند.

۸۶- وقتی که سوره‌ای نازل گردد که به خدا ایمان آورید و همراه پیامبرش به جهاد برخیزید، توانگران آنها از تو اجازه [معافیت] می‌خواهند و می‌گویند: بگذار تا همراه وانشستگان باشیم.

أَسْتَغْفِرُ لَهُمْ أَوْ لَا تَسْتَغْفِرُ لَهُمْ إِنْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ سَبْعِينَ مَرَّةً فَلَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٨٠﴾ فَرِحَ الْمُخَلَّفُونَ بِمَقْعَدِهِمْ خَلْفَ رَسُولِ اللَّهِ وَكَرِهُوا أَنْ يُجَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَقَالُوا لَا تَنْفِرُوا فِي الْحَرِّ قُلْ نَارُ جَهَنَّمَ أَشَدُّ حَرًّا لَوْ كَانُوا يَفْقَهُونَ ﴿٨١﴾ فَلْيَضْحَكُوا قَلِيلًا وَلْيَبْكُوا كَثِيرًا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَإِنْ رَجَعَكَ اللَّهُ إِلَى طَائِفَةٍ مِّنْهُمْ فَاسْتَعَذَّ نُوْكَ لِلْخُرُوجِ فَقُلْ لَنْ يَخْرُجُوا مَعِيَ أَبَدًا وَلَنْ تُقَاتِلُوا مَعِيَ عَدُوًّا إِنَّكُمْ رَضِيتُمْ بِالْقُعُودِ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَاقْعُدُوا مَعَ الْخَالِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَلَا تَصَلِّ عَلَى أَحَدٍ مِّنْهُمْ مَّتَّ أَبَدًا وَلَا نَقْمًا عَلَى قَبْرِهِ إِنَّهُمْ كَفَرُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَمَاتُوا وَهُمْ فَاسِقُونَ ﴿٨٤﴾ وَلَا تَعْجَبْكَ أَمْوَالُهُمْ وَأَوْلَادُهُمْ إِنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُعَذِّبَهُمْ بِهَا فِي الدُّنْيَا وَتَرْهَقَ أَنْفُسُهُمْ وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ أَنْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَجَاهِدُوا مَعَ رَسُولِهِ اسْتَعْذَنَكَ أُولُو الطُّوْلِ مِنْهُمْ وَقَالُوا ذَرْنَا نَكُنْ مَعَ الْقَاعِدِينَ ﴿٨٦﴾

۱- به آیات ۱۱۳ و ۱۱۴ توبه (همین سوره) و ۶ و ۷ منافقون (۶۳) توجه فرمایید.

۲- واژه‌های «حر» و «بَرْد» هر کدام ۴ بار در قرآن تکرار شده‌اند و با هم برابرند (از کتاب اعجاز عددی قرآن کریم، نوشته عبدالرزاق نوفل، ترجمه مصطفی حسینی طباطبایی).

۳- به آیه ۸۷ توبه (همین سوره) توجه فرمایید.

رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٨٧﴾ لَكِنَّ الرُّسُولَ وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ جَاهِدُوا بِأَمْوَالِهِمْ وَأَنْفُسِهِمْ وَأَوْلِيَّكَ لَهُمُ الْخَيْرَاتُ وَأَوْلِيَّكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٨٨﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٨٩﴾ وَجَاءَ الْمُعَذِّرُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ لِيُؤْذَنَ لَهُمْ وَقَعَدَ الَّذِينَ كَذَبُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ سَيُصِيبُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٩٠﴾ لَيْسَ عَلَى الضُّعَفَاءِ وَلَا عَلَى الْمَرْضَى وَلَا عَلَى الَّذِينَ لَا يَجِدُونَ مَا يَنْفِقُونَ حَرَجٌ إِذْ أَنْصَحُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ مَا عَلَى الْمُحْسِنِينَ مِنْ سَبِيلٍ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩١﴾ وَلَا عَلَى الَّذِينَ إِذَا مَا أَتَوْكَ لِتَحْمِلَهُمْ قُلْتَ لَا أَجِدُ مَا أَحْمِلُكُمْ عَلَيْهِ تَوَلَّوْا وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا أَلَّا يَجِدُوا مَا يَنْفِقُونَ ﴿٩٢﴾ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ يَسْتَعِذُّونَكَ وَهُمْ أَغْنِيَاءُ رَضُوا بِأَنْ يَكُونُوا مَعَ الْخَوَالِفِ وَطَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٩٣﴾

۸۷- راضی شدند که در کنار زمین گیرها باشند، لذا بر دلهاشان مهر [غفلت و نفاق] زده شده است^(۱) و [حقایق را] در نمی یابند.

۸۸- ولی پیامبر و مؤمنان همراه او با اموال و جانهای خویش به جهاد برخاستند؛ همه نیکوییها خاص آنهاست و رستگارانند^(۲).

۸۹- خدا برای آنها باغهایی از بهشت آماده کرده که نهرها در دامن آن جاری است و جاودانه در آن به سر برند؛ این است کامیابی بزرگ.

۹۰- عذر تراشان بادیه نشین^(۳) آمدند که به آنها رخصت [معافیت از جنگ] داده شود و آنها که [در ادعای ایمان خود] به خدا و پیامبرش دروغ می گفتند، [بدون هیچ عذر و اجازه ای] خانه نشینی را برگزیدند؛ به کسانی از آنها که [معذور نبودند و حق را] انکار می کردند، عذابی دردناک خواهد رسید.

۹۱- بر ناتوانان و بیماران و آنها که برای هزینه [سفر] به چیزی دسترسی ندارند - اگر در مقابل خدا و پیامبرش، حسن نیت داشته باشند - گناهی نیست [که در جنگ شرکت نکنند]؛ زیرا بر نیکوکاران راهی [برای سرزنش] نیست؛ و خدا آمرزگاری است مهربان؛

۹۲- و نه بر آنها که چون نزد تو بیایند تا ساز و برگ سفر آنها را [به جنگ] تأمین کنی، بگویی: وسیله ای که شما را به آن مجهز کنم در اختیار ندارم، بازگردند در حالی که چشمانشان از اینکه چیزی در اختیار ندارند تا [برای تأمین تجهیزات سفر] هزینه کنند، بر اثر اندوه اشکبار شده است.

۹۳- راه [سرزنش و اعتراض] تنها به روی کسانی [گشوده] است که در عین بی نیازی [و داشتن امکانات]، از تو اجازه [مرخصی] می خواهند [و] به آن تن داده اند که همراه زمین گیرها باشند؛ خدا بر دلهاشان مهر [غفلت] نهاده است^(۴)، از این رو آگاهی ندارند.

۱- علت آن را در آیات ۱۰ بقره (۲)، ۱۲۵ توبه (همین سوره)، نیمه دوم آیه ۵ صف (۶۱) و ۳ منافقون (۶۳) جستجو فرمایید.

۲- به آیات ۱۰ و ۱۱ صف (۶۱) توجه فرمایید.

۳- «اعراب» اسم جمع است و مفرد آن «اعرابی» است که به افراد صحرائشین عربستان می گویند و «عرب» هم اسم جمع است که مفرد آن «عربی» است و به افراد شهرنشین می گویند.

۴- علت آن را در زیر نویس آیه ۸۷ توبه (همین سوره) ملاحظه فرمایید.

۹۴- وقتی نزد آنها بازگردید، در برابر شما عذر تراشی می‌کنند؛ بگو: عذر نیاورید که باور نمی‌کنیم؛ خدا ما را از وضع شما آگاه کرده است؛ [به عمل کوشید که] خدا و پیامبرش عمل کرد شما را خواهند دید؛ آنگاه به پیشگاه خدای دانای نهان و آشکار بازگردانده می‌شوید و شما را به آنچه می‌کردید، آگاه می‌سازد (۱).

۹۵- وقتی نزد آنها باز می‌گردید، برای شما به خدا سوگند یاد می‌کنند که از [تخلف] آنها چشم‌پوشید؛ از آنها روی گردانید، که پلیدند و به سزای دستاوردها جایگاهشان دوزخ است.

۹۶- برای شما سوگند یاد می‌کنند تا از آنها خشنود شوید؛ اگر [بفرض] شما [هم] از آنها خشنود شوید، خدا هرگز از منحرفان خشنود نخواهد بود (۲).

۹۷- بادیه‌نشین‌ها [غالباً] (۳) از نظر کفر و نفاق سخت‌ترند و محتمل‌تر به اینکه احکامی که خدا بر پیامبرش نازل کرده است ندانند؛ و خدا دانایی است فرزانه.

۹۸- بعضی از بادیه‌نشین‌ها آنچه [به خاطر جنگ] هزینه می‌کنند، غرامتی تلقی می‌کنند و چشم به راه حوادث برای شما هستند؛ حوادث ناگوار بر آنها باد؛ و خدا شنوایی داناست.

۹۹- از بادیه‌نشین‌ها کسانی هم هستند که به خدا و روز واپسین باور دارند و آنچه [در این راه] هزینه کنند، مایه تقرب به خدا و توجهات پیامبر می‌دانند؛ آگاه باشید که همین [انفاقها] موجب تقریبشان خواهد بود؛ بزودی خدا آنها را غرق رحمت خویش خواهد کرد، که خدا آمرزگاری است مهربان.

يَعْتَذِرُونَ إِلَيْكُمْ إِذْ رَجَعْتُمْ إِلَيْهِمْ قُلْ لَا تَعْتَذِرُونَ لَنَا
 نَوْمٌ لَكُمْ قَدْ نَبَأْنَا اللَّهُ مِنْ أَنْبَارِكُمْ وَسِيرَى
 اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ ثُمَّ تَرَدُّونَ إِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ
 وَالشَّهَادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٤﴾ سَيَحْلِفُونَ
 بِاللَّهِ لَكُمْ إِذَا انْقَلَبْتُمْ إِلَيْهِمْ لَتُعَرِّضُوا عَنْهُمْ فَأَعْرِضُوا
 عَنْهُمْ إِنَّهُمْ رَجِسٌ وَمَا وَنَهُمْ جَهَنَّمُ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا
 يَكْسِبُونَ ﴿٩٥﴾ يَحْلِفُونَ لَكُمْ لَتَرْضُوا عَنْهُمْ فَإِنْ
 تَرْضَوْا عَنْهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَرْضَىٰ عَنِ الْقَوْمِ الْفَاسِقِينَ
 ﴿٩٦﴾ الْأَعْرَابُ أَشَدُّ كُفْرًا وَنِفَاقًا وَأَجْدَرُ أَنْ لَا يَعْلَمُوا
 حُدُودَ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ عَلَىٰ رَسُولِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٩٧﴾ وَمِنَ
 الْأَعْرَابِ مَنْ يَتَّخِذُ مَا يُنْفِقُ مَغْرَمًا وَيَتَرَبَّصُّ بِكُمُ الدَّوَابِّ
 عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٩٨﴾ وَمِنَ
 الْأَعْرَابِ مَنْ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَيَتَّخِذُ
 مَا يُنْفِقُ قُرْبَاتٍ عِنْدَ اللَّهِ وَصَلَوَاتِ الرَّسُولِ أَلَّا يَأْتِيَ قُرْبَةً
 لَهُمْ سَيُدْخِلُهُمُ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ إِنْ اللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٩٩﴾

۱- به آیه ۲۲ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۶۲ توبه (همین سوره) که روشن‌تر بیان کرده توجه فرمایید.

۳- برای توجیه افزوده، به دو آیه بعد توجه فرمایید.

وَالسَّيْفُونَ الْأَوْلُونَ مِنَ الْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ وَالَّذِينَ
 اتَّبَعُوهُمْ بِإِحْسَانٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ وَأَعَدَّ
 لَهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا
 ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٠٠﴾ وَمَنْ حَوْلَكُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ
 مُنَافِقُونَ وَمِنْ أَهْلِ الْمَدِينَةِ مَرَدُوا عَلَى النِّفَاقِ لَا تَعْلَمُهُمْ
 نَحْنُ نَعْلَمُهُمْ سَنَعَذِّبُهُمْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ يُرَدُّونَ إِلَىٰ عَذَابِ
 عَظِيمٍ ﴿١٠١﴾ وَآخَرُونَ اعْتَرَفُوا بِذُنُوبِهِمْ خَلَطُوا عَمَلًا صَالِحًا
 وَآخَرَ سَيِّئًا عَسَىٰ اللَّهُ أَنْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٠٢﴾
 خُذْ مِنْ أَمْوَالِهِمْ صَدَقَةً تُطَهِّرُهُمْ وَتُزَكِّيهِمْ بِهَا وَصَلِّ عَلَيْهِمْ
 إِنَّ صَلَاتَكَ سَكَنٌ لَهُمْ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٠٣﴾ أَلَيْسَ لِكُلِّ
 أُمَّةٍ رَحْمَةٌ مِنْ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ قَبُولُ التَّوْبَةِ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ
 اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٤﴾ وَقُلْ أَعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ
 وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسُرَدُّونَ إِلَىٰ عَدْلِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
 فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٠٥﴾ وَآخَرُونَ مُرْجُونَ لَأَمْرِ
 اللَّهِ إِمَّا يُعَذِّبُهُمْ وَإِمَّا يَتُوبُ عَلَيْهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠٦﴾

و مؤمنان کردار شما را خواهند دید؛ و بزودی به پیشگاه خدای دانای نمان و آشکار بازگردانده می شوید و شما را به آنچه می کردید آگاه می سازد (۲).

۱۰۶- گروه دیگر [کارشان] موقوف به مشیت خدا شده است، یا مجازاتشان می کند و یا [به رحمت خویش] بر آنها باز می گردد (۳)؛ و خدا دانایی است فرزانه.

۱۰۰- خدا از مهاجرین و انصار پیشقدم پیشین، و پیروان آنان در نیکویی، راضی است و آنها [نیز] از او راضیند و برای آنها باغهایی از بهشت آماده کرده که نهرها در دامن آن جاری است و جاودانه در آن به سر برند؛ این است کامیابی بزرگ.

۱۰۱- گروهی از بادیه نشین های پیرامون [شهر] شما و نیز گروهی از اهالی مدینه سخت پایبند نفاقند؛ تو آنها را نمی شناسی، ولی ما آنها را می شناسیم؛ دو بار آنها را در [دنیا] عذاب خواهیم کرد [رسوایی میان مردم و عذاب در لحظه های دشوار مرگ] (۱)، آنگاه به عذابی بزرگ [در قیامت] بازگردانده خواهند شد.

۱۰۲- و افراد دیگری هستند که به گناه [دورویی] خویش اعتراف کردند و رفتار شایسته و ناشایسته را به هم آمیختند؛ چه بسا که خدا [به رحمت خویش] بر آنها بازگردد، که خدا آمرزگاری است مهربان.

۱۰۳- از اموالشان صدقه ای که بدان وسیله آنان را پاک می سازی، بگیر و به آنها توجه کن، که توجه تو مایه آرامش آنهاست؛ و خدا شنوایی داناست.

۱۰۴- مگر ندانسته اند که تنها خدا توبه بندگان را می پذیرد و انفاقها را [در نظر] می گیرد و خداست که بازپذیر و مهربان است؟

۱۰۵- بگو: [به جای حرف] به عمل کوشید که خدا و پیامبرش

۱- در آیات ۵۰ انفال (۸) و ۲۷ محمد (۴۷) به این عذاب اشاره شده است.

۲- به آیه ۲۲ ق (۵۰) توجه فرماید.

۳- استاد مکارم شیرازی ضمن بحثی که ذیل این آیه کرده، نتیجه گرفته است که این گروه وضع دشوارتری نسبت به گروهی که در آیه ۱۰۲ همین سوره به آنها اشاره شده، دارند. گروه اول بلافاصله پس از توبه بخشوده شدند و گروه دوم پس از مدتی که فرمان خدا در آیه ۱۱۸ همین سوره رسید، بخشوده شدند.

۱۰۷- و [از دورویان] کسانی هستند که مسجدی برای زیان رساندن [به اجتماع] و انکار [پیامبر] و تفرقه بین مؤمنین علم کردند و نیز به منظور ساختن کمینگاهی برای کسانی که از قبل با خدا و پیامبرش در جنگ بودند؛ و سوگند یاد می‌کنند که ما جز نظر خیر نداشتیم؛ و خدا گواه است که دروغ بپردازند^(۱).

۱۰۸- هرگز در آن [مسجد به نماز] مایست؛ مسجدی که^(۲) از روز نخست بر پایه تقوا بنا نهاده شده، سزاوارتر است که در آن [به نماز] بایستی؛ در آن [جا] افرادی^(۳) هستند که دوست دارند پاکیزه‌خو گردند؛ و خدا [نیز] پاکیزه‌خویان را دوست می‌دارد.

۱۰۹- آیا کسی که شالوده‌اش را بر پروا از خدا و خشنودی او بنا نهاده، بهتر است، یا کسی که شالوده‌اش را بر لبه پرتگاهی سست و فروریختنی قرار داده است و با آن در آتش دوزخ فروافتد؟ و خدا ستمگران را هدایت نخواهد کرد.

۱۱۰- شالوده‌ای که بنا نهاده‌اند پیوسته موجب تردید [و اضطراب] در دلهاشان خواهد بود، مگر اینکه دلهاشان [از قید حیات و یا از بندهای نفاق] منقطع شود؛ و خدا دانایی است فرزانه.

۱۱۱- خدا جانها و اموال مؤمنان را در ازای بهشت از آنها خریداری کرده است؛ [زیرا که آنها] در راه خدا جنگ می‌کنند، می‌کشند و کشته می‌شوند؛ [بر وفق] وعده راستی که در تورات و انجیل و قرآن بر عهده خداست؛ و کیست وفادارتر از خدا نسبت به عهدش؟ پس به معامله خویش که به آن دست زده‌اید، شادمان باشید^(۴)؛ و این است همان کامیابی بزرگ.

وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مَسْجِدًا ضِرَارًا وَكُفْرًا وَتَفَرُّقًا بَيْنَ الْمُؤْمِنِينَ وَإِزْوَادًا لِمَنْ حَارَبَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ مِنْ قَبْلُ وَلَيَحْلِفُنَّ إِنْ أَرَدْنَا إِلَّا الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٠٧﴾ لَأَنفَعُ فِيهِ أَبَدًا الْمَسْجِدُ أُسِّسَ عَلَى التَّقْوَىٰ مِنْ أَوَّلِ يَوْمٍ أَحَقُّ أَنْ تَقُومَ فِيهِ فِيهِ رِجَالٌ يُحِبُّونَ أَنْ يَتَّطَهَّرُوا وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُطَهَّرِينَ ﴿١٠٨﴾ أَفَمَنْ أُسِّسَ بُيُوتَهُ عَلَى تَقْوَىٰ مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٍ خَيْرٌ أَمْ مَنْ أُسِّسَ بُيُوتَهُ عَلَىٰ شَفَا جُرُفٍ هَارٍ فَانْهَارَ بِهِ فِي نَارِ جَهَنَّمَ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠٩﴾ لَا يَزَالُ بُيُوتُهُمُ الَّذِي بَنَوْا رِيبَةً فِي قُلُوبِهِمْ إِلَّا أَنْ تَقَطَّعَ قُلُوبُهُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١١٠﴾ إِنْ اللَّهُ اشْتَرَىٰ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ أَنفُسَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ بِأَنْ لَهُمُ الْجَنَّةُ يُقْبِلُونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَيَقْتُلُونَ وَيُقْتَلُونَ وَعَدَّا عَلَيْهِ حَقًّا فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ وَالْقُرْآنِ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِعَهْدِهِ مِنَ اللَّهِ فَاسْتَبْشِرُوا بِيَعْيِكُمُ الَّذِي بَايَعْتُمْ بِهِ وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١١١﴾

۱- این مسجد در تاریخ به نام مسجد ضرار معروف شده است.

۲- منظور مسجد قباست.

۳- به زیرنویس آیه ۳۷ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۱۰ و ۱۱ صف (۶۱) توجه فرمایید.

التَّائِبِينَ الْعَاقِبُونَ الْحَمِيدُونَ السَّاجِدُونَ
 الرُّكُوعُونَ السَّجِدُونَ الْأَمْرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
 وَالنَّهْيِ وَالْكَاهِنُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ
 وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٢﴾ مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ
 يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ
 مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١١٣﴾ وَمَا كَانَ
 اسْتِغْفَارُ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ إِلَّا عَن مَّوْعِدَةٍ وَعَدَّهَا أَيَّاهُ
 فَلَمَّا بَيَّنَّ لَهُ أَنَّهُ عَدُوٌّ لِلَّهِ تَبَرَّأَ مِنْهُ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَأَوَّاهٌ حَلِيمٌ
 ﴿١١٤﴾ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضِلَّ قَوْمًا بَعْدَ إِذْ هَدَيْتَهُمْ حَتَّى
 يَسْتَأْذِنُوا لَهُمْ مَا يَتَّقُونَ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١٥﴾ إِنَّ اللَّهَ
 لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَمَا لَكُمْ مِنْ
 دُونِ اللَّهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿١١٦﴾ لَقَدْ تَابَ اللَّهُ عَلَى
 النَّبِيِّ وَالْمُهَاجِرِينَ وَالْأَنْصَارِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ فِي
 سَاعَةِ الْعُسْرَةِ مِنْ بَعْدِ مَا كَادَ يَزِيغُ قُلُوبَ فَرِيقٍ
 مِنْهُمْ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ إِنَّهُ بِهِمْ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١١٧﴾

[در راه جنگ تبوک]، بعد از آنکه دلهای گروهی از آنها در آستانه لغزش قرار گرفته بود، از او پیروی کردند، [به رحمت خویش] بازگشت، آنگاه توبه آنان را پذیرفت، که او نسبت به آنان رئوف و مهربان است؛

۱۱۲- [معامله کنندگان با خدا همان] توبه کنندگان، عبادت کنندگان، ستایش کنندگان [خدا] و روزه دارانند و نیز اهل رکوع و سجود و آنان که به رفتار شایسته فرامی خوانند و از ناپسند بازمی دارند و حافظان احکام خدا هستند؛ و [این] مؤمنان را [به الطاف خدا] بشارت ده.
 ۱۱۳- پیامبر و اهل ایمان را نسزد که برای مشرکان طلب آرمزش کنند، حتی اگر از خویشاوندان [شان] باشند، [خاصه] پس از آنکه برای آنها روشن شد که آنان دوزخی اند.

۱۱۴- و آرمزش خواستن ابراهیم [هم] برای پدرش [آذر] (۱)، تنها به خاطر وعده‌ای بود که به او داده بود (۲) و آنگاه که برای او روشن شد که پدرش دشمن خداست، از او بُرید؛ براستی که ابراهیم دلسوزی بردبار بود.

۱۱۵- خدا بر آن نیست که گروهی را پس از آنکه هدایتشان کرده است، گمراه نماید، مگر آنکه موارد پرهیز را برای آنها روشن کرده باشد [و آنها راه مخالفت پویند]؛ که خدا به هر چیزی داناست.

۱۱۶- خداست که فرمانروایی آسمانها و زمین خاص اوست؛ حیات می بخشد و حیات را بازمی ستاند؛ و در برابر خدا هیچ کارساز و یآوری نخواهید داشت.

۱۱۷- خدا بر پیامبر و مهاجرین و انصاری که هنگام دشواری

۱- به آیه ۸۶ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۴۷ مریم (۱۹) توجه فرمایید.

۱۱۸- و [نیز] بر آن سه تن که [با عذر تراشی خود از شرکت در جنگ تبوک] بازمانده شدند، [و از جانب مردم طرد شدند] تا آنکه زمین با همه فراخی اش بر آنها تنگ شد، و از [وجود] خویش به تنگ آمدند و دریافتند که در برابر خدا هیچ پناهی جز خودش نیست؛ آنگاه [به رحمت خویش] بر آنان بازگشت تا توبه کنند، که خدا بازپذیر و مهربان است.

۱۱۹- ای مؤمنان، از خدا پروا کنید و با راستان^(۱) [همگام] باشید.

۱۲۰- سزاوار نیست که اهل مدینه و بادیه نشینان اطرافش از [همراهی با] پیامبر خدا بازمانند و حفظ جان خویش را مقدم بر او بشمرند؛ زیرا در راه خدا هیچ تشنگی و رنج و گرسنگی تحمل نکنند و هیچ گامی که انکارورزان را خشمگین سازد برندارند و ضربه‌ای از دشمن نخورند، مگر آنکه بدان سبب، عمل صالحی برای آنها ثبت شود؛ زیرا خدا پاداش نیکوکاران را تباه نخواهد کرد؛

۱۲۱- و [نیز] هیچ هزینه‌ای [در راه جهاد] نکنند، چه اندک و چه بسیار، و هیچ سرزمینی را [برای دفاع] نپیمایند، مگر اینکه به حساب آنها ثبت می‌شود، تا خدا به قیاس بهترین اعمالشان به آنها پاداش دهد.

۱۲۲- شایسته نیست که مؤمنان همگی با هم رهسپار جهاد شوند؛ چرا از هر دسته‌ای یک گروه [به مراکز فرهنگی]

نمی‌روند تا در [معارف] دین پژوهش کنند و هنگام بازگشت به سوی قوم خود، آنها را هشدار دهند، بسا که [از خطا و انحراف] حذر کنند.

وَعَلَى الثَّلَاثَةِ الَّذِينَ خَلَفُوا حَتَّىٰ إِذَا ضَاقَتْ عَلَيْهِمُ الْأَرْضُ بِمَا رَحُبَتْ وَضَاقَتْ عَلَيْهِمْ أَنفُسُهُمْ وَظَنُّوا أَن لَّا مَلْجَأَ مِنَ اللَّهِ إِلَّا إِلَيْهِ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ﴿١١٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَكُونُوا مَعَ الصَّادِقِينَ ﴿١١٩﴾ مَا كَانَ لِأَهْلِ الْمَدِينَةِ وَمَنْ حَوْلَهُمْ مِنَ الْأَعْرَابِ أَن يَتَخَلَّفُوا عَنْ رَسُولِ اللَّهِ وَلَا يَرْغَبُوا بِأَنفُسِهِمْ عَن نَّفْسِهِ ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ لَا يُصِيبُهُمْ ظَمَأٌ وَلَا نَصَبٌ وَلَا مَخْمَصَةٌ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا يَطْئُونَ مَوْطِئًا يَغِيظُ الْكُفَّارَ وَلَا يَنَالُونَ مِنْ عَدُوِّ نَيْلًا إِلَّا كُتِبَ لَهُم بِهِ عَمَلٌ صَالِحٌ إِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَلَا يُنْفِقُونَ نَفَقَةً صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً وَلَا يَقْطَعُونَ وَادِيًّا إِلَّا أَكْتُبَ لَهُمْ لِيَجْزِيَهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢١﴾ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرْنَا مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَنفِقُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴿١٢٢﴾

يَتَّيْمِنُهَا الَّذِينَ آمَنُوا فَنِزَلُوا الَّذِينَ يَلُونَكُمْ مِنَ الْكُفَّارِ
 وَلِيَجِدُوا فِيكُمْ غِلْظَةً وَأَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ مَعَ الْمُتَّقِينَ ﴿١٢٣﴾
 وَإِذَا مَا أَنْزَلَتْ سُورَةٌ فَمِنْهُمْ مَن يَقُولُ أَيُّكُمْ زَادَتْهُ هَذِهِ
 إِيمَانًا فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا فَزَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَهُمْ يَسْتَبْشِرُونَ
 ﴿١٢٤﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ فَزَادَتْهُمْ رِجْسًا
 إِلَىٰ رِجْسِهِمْ وَمَاتُوا وَهُمْ كَافِرُونَ ﴿١٢٥﴾ أُولَٰئِكَ
 أَنَّهُمْ يَفْتَنُونَ فِي كُلِّ عَامٍ مَّرَّةً أَوْ مَرَّتَيْنِ ثُمَّ
 لَا يَتُوبُونَ وَلَا هُمْ يَذَكَّرُونَ ﴿١٢٦﴾ وَإِذَا مَا أَنْزَلَتْ
 سُورَةٌ نَّظَرَ بَعْضُهُمْ إِلَىٰ بَعْضٍ هَلْ يَرَيْنَكُمْ مِّنْ أَحَدٍ
 ثُمَّ أَنصَرَفُوا صَرَفَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَفْقَهُونَ
 ﴿١٢٧﴾ لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنفُسِكُمْ عَزِيزٌ
 عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ
 رَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَقُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ لَا إِلَهَ
 إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَهُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿١٢٩﴾

سُورَةُ التَّوْبَةِ

۱۲۳- ای مؤمنان، با انکارورزانی بجنگید که به شما نزدیک [تر]ند و باید که در شما قاطعیت احساس کنند؛ و آگاه باشید که خدا با پرهیزکاران است.

۱۲۴- هرگاه سوره‌ای نازل شود، پاره‌ای از دورویان [از روی انکار به دیگران] می‌گویند: این سوره ایمان کدام یک از شما را فزونی بخشید^(۱)؟ ولی آنها که [بحقیقت] اهل ایمانند، در حالی که شادمانند بر ایمانشان بیفزاید.

۱۲۵- اما بیماردلان را بر پلیدی [و انکار]شان افزود^(۲) و به حال انکار جان سپردند.

۱۲۶- آیا نمی‌بینند که در هر سال، یک یا دو بار مورد آزمون قرار می‌گیرند؟ ولی نه توبه می‌کنند و نه پند می‌پذیرند.

۱۲۷- و هرگاه سوره‌ای نازل شود [که در آن از دورویان یاد شده باشد]، پاره‌ای از آنها به یکدیگر اشاره می‌کنند که: آیا کسی متوجه شما هست؟ آنگاه [آهسته از مجلس پیامبر] بازمی‌گردند؛ خدا دلایشان را [از حق] منصرف ساخته است، زیرا گروهی هستند که در نمی‌یابند.

۱۲۸- پیامبری از [میان] خود شما [برای هدایت] به سراغتان آمده است که رنجهای شما بر او گران می‌آید، بر [هدایت] شما اصرار دارد^(۳) و نسبت به مؤمنان رئوف و مهربان است.

۱۲۹- [با این حال] اگر روی برتافتند، بگو: خدا مرا بس، معبودی جز او نیست؛ تنها بر او توکل کرده‌ام و اوست صاحب اختیار عرش بزرگ.

۱- به آیه ۴۵ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

۲- عکس این جریان را در مورد هدایت‌یافتگان در آیه ۱۷ محمد (۴۷) ملاحظه فرمایید.

۳- به آیه ۶ کهف (۱۸) توجه فرمایید.

۱۰- سوره یونس

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- الف، لام، را (۱)؛ این آیات کتاب حکمت آمیز است.
- ۲- آیا برای مردم شگفت آور است که به مردی از خودشان وحی کردیم که مردم را هشدار بدهد و مؤمنان را بشارت رساند که نزد پروردگارش پایگاهی شایسته دارند؟ (۲) انکارورزان گفتند: این [مرد] جادوگری است آشکار.
- ۳- پروردگار شما خداست که آسمانها و زمین را طی شش دوران (۳) آفرید، آنگاه بر عرش [تدبیر] استیلا یافت. کار [آفرینش] را تدبیر می‌کند؛ هیچ کمک کاری جز به اذن [و] قانونمندی [او وجود ندارد؛ این است خدا، پروردگار شما، پس او را بندگی کنید [و به غیر او تکیه نکنید]؛ آیا پسند نمی‌پذیرید؟
- ۴- بازگشت همه شما به پیشگاه اوست؛ خدا بدرستی وعده کرده است؛ اوست که آفرینش را آغاز می‌کند، سپس باز می‌آرد (۴) تا مؤمنان نیکوکار را عادلانه پاداش دهد؛ و انکارورزان به خاطر انکارشان آشامیدنی‌ای از آب داغ و عذابی دردناک [در انتظار] دارند.
- ۵- اوست که خورشید را فروزان و ماه را تابان آفرید و برای آن جایگاهها [ای معینی] تقدیر کرد تا [با تغییر وضع ماه] شمار سنوات و حساب [ایام] را بدانید؛ این [نظام] را به حق آفرید

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الرَّتِّكَ آيَةُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ﴿١﴾ أَكَانَ لِلنَّاسِ عَجَبًا
 أَنْ أَوْحَيْنَا إِلَى رَجُلٍ مِّنْهُمْ أَنْ أَنْذِرِ النَّاسَ وَبَشِّرِ الَّذِينَ آمَنُوا
 أَنْ لَهُمْ قَدَمٌ صِدْقٍ عِنْدَ رَبِّهِمْ قَالَ الْكَافِرُونَ إِنَّ هَذَا
 لَسِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٢﴾ إِنَّ رَبَّكُمْ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
 فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يُدَبِّرُ الْأَمْرَ مَا مِنْ شَفِيعٍ
 إِلَّا مِنْ بَعْدِ إِذْنِهِ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَاعْبُدُوهُ أَفَلَا
 تَذَكَّرُونَ ﴿٣﴾ إِلَيْهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا إِنَّهُ
 يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 بِالْقِسْطِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ شَرَابٌ مِّنْ حَمِيمٍ وَعَذَابٌ
 أَلِيمٌ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٤﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ الشَّمْسَ
 ضِيَاءً وَالْقَمَرَ نُورًا وَقَدَرَهُ مَنَازِلَ لِتَعْلَمُوا عَدَدَ السِّنِينَ
 وَالْحِسَابَ مَا خَلَقَ اللَّهُ ذَلِكَ إِلَّا بِالْحَقِّ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ
 لِقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥﴾ إِنَّ فِي آخِثِ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَمَا خَلَقَ
 اللَّهُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَّقُونَ ﴿٦﴾

و آیات را برای اهل دانش به وضوح بیان می‌کند.

- ۶- بی‌گمان در گردش پیایی (۵) شب و روز و آنچه خدا در آسمانها و زمین آفریده، برای پرهیزکاران نشانه‌هایی [از قدرت خدا] است.

۱- به موجب آماری که رشادخلیفه تهیه کرده، مجموع تکرار این سه حرف در این سوره ۲۴۸۹ است که مضربی است از عدد ۱۹ (تعداد حروف بسم‌الله...)
 ۲- این پایگاه شایسته را در آیات ۵۴ و ۵۵ قمر (۵۴) ملاحظه فرمایید؛ ضمناً مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۶۳ اعراف (۷) آمده است.
 ۳- به زیر نویس آیه ۵۴ اعراف (۷) توجه فرمایید.
 ۴- به آیات ۱۹ عنکبوت (۲۹) و ۷۹ یس (۳۶) توجه فرمایید.
 ۵- برای توجیه ترجمه «اختلاف»، با آیه ۶۲ فرقان (۲۵) مقایسه فرمایید.

إِنَّ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا وَرَضُوا بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَاطْمَأَنَّنُوا
 بِهَا وَالَّذِينَ هُمْ عَنْ آيَاتِنَا غَافِلُونَ ﴿٧﴾ أُولَئِكَ مَا لَهُمْ
 مِنَ النَّارِ مَا كَانَ لِأُولَئِكَ سَبُوتٌ ﴿٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا
 وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ يَهْدِيهِمْ رَبُّهُمْ بِإِيمَانِهِمْ تَجْرِي مِنْ
 تَحْتِهِمُ الْأَنْهَارُ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٩﴾ دَعَوْهُمْ فِيهَا سُبْحَانَكَ
 اللَّهُمَّ وَتَحِيَّتُهُمْ فِيهَا سَلَامٌ وَعَآخِرُ دَعْوَاهُمْ أَنِ الْحَمْدُ لِلَّهِ
 رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٠﴾ وَلَوْ يَعْلَمُ اللَّهُ لِلنَّاسِ الشَّرَّ
 اسْتَعْبَجَالَهُمْ بِالْخَيْرِ لَقَضَى إِلَيْهِمْ أَجَلَهُمْ فَذَرُوا الَّذِينَ
 لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا فِي طُغْيَانِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿١١﴾ وَإِذَا مَسَّ
 الْإِنْسَانَ الضُّرُّ دَعَانَا لِجَنبِهِ أَوْ قَاعِدًا أَوْ قَائِمًا فَلَمَّا كَشَفْنَا
 عَنْهُ ضُرَّهُ مَرَّكَانَ لَمْ يَدْعُنَا إِلَى ضُرِّ مَسَّهُ كَذَلِكَ زُيِّنَ
 لِلْمُسْرِفِينَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ أَهَلَكْنَا الْقُرُونَ
 مِنْ قَبْلِكُمْ لَمَّا تَطَلَّمُوا وَجَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَمَا كَانُوا
 لِيُؤْمِنُوا كَذَلِكَ نَجْزِي الْقَوْمَ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٣﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ
 خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

۷- آنها که انتظار [رستاخیز و] لقای ما را ندارند و به زندگی دنیا دلخوش گشته و به آن اطمینان یافته‌اند و کسانی که از نشانه‌های [قدرت] ما غافلند،

۸- به [سزای] دستاوردشان، جایگاهشان دوزخ است.

۹- [ولی] مؤمنان نیکوکار را به پاس ایمانشان، پروردگارشان [به مواضع رستگاری] هدایت می‌کند^(۱)؛ [و به پاداششان] در بوستانهای پر نعمت، نهرها از کنارشان جاری خواهد بود.

۱۰- دعایشان در بهشت این است که: بارخدایا، تو را تقدیس می‌کنیم؛ و درودشان در آنجا سلام است^(۲)؛ و پایان دعایشان این است که: الحمد لله رب العالمین.

۱۱- اگر با همان شتاب که مردم در طلب خیرند، خدا [به عقوبت اعمالشان] برای آنها شر مقدر می‌کرد^(۳)، مدت [حیات] شان سپری شده بود؛ ولی ما کسانی را که انتظار [رستاخیز و] لقای ما را ندارند، [فرصت می‌دهیم و]^(۴) در طغیانشان سرگشته رها می‌سازیم.

۱۲- هرگاه انسان دچار گزندی شود، [در هر حالی که هست] آرمیده یا نشسته و ایستاده، ما را [به نیایش] می‌خواند؛ اما همینکه گزند را از او دور ساختیم، [با حالت غفلت و غرور] چنان راه خویش سپرد که گویی هرگز برای برداشتن گزندی که دامنگیرش شده بود، ما را [به نیایش] نخوانده است^(۵)؛ رفتار اسرافکاران در نظرشان اینگونه آراسته شده است^(۶).

۱۳- قبل از شما نسلهایی را به کفر ظلمشان هلاک کردیم، [و این] در حالی [بود] که پیامبران نشان نشانه‌های روشن بر آنها عرضه کردند، ولی آنها بر آن نبودند که ایمان بیاورند؛ بزهکاران را این‌گونه کیفر می‌دهیم.

۱۴- آنگاه پس از آنها، شما را در زمین جانشین کردیم تا بنگریم شما چگونه عمل می‌کنید.

۱- به آیه ۱۷ محمد (۴۷) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۲۳ و ۲۴ رعد (۱۳) و ۷۳ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۳- اشاره به گفتار مشرکان است که در آیات ۱۶ ص (۳۸) و ۳۲ انفال (۸) آمده است.

۴- برای توجیه افزوده، به آیات ۶۱ نحل (۱۶) و ۴۵ فاطر (۳۵) توجه فرمایید.

۵- مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۶۷ اسراء (۱۷) و ۵۱ فصلت (۴۱) آمده است.

۶- به آیه ۲۵ فصلت (۴۱) و نیز به آیات ۱۰۳-۱۰۵ کهف (۱۸) توجه فرمایید.

۱۵- چون آیات روشنگر ما بر آنها خوانده شود، افرادی که انتظار [رستاخیز و] لقای ما را ندارند، می‌گویند: قرآنی غیر از این بیاور یا همین را تغییراتی بده؛ بگو: من حق ندارم که خودسرانه قرآن را تغییر دهم؛ تنها از آنچه به من وحی می‌شود پیروی می‌کنم؛ اگر در برابر پروردگار نافرمان باشم، از عذاب روزی (۱) بزرگ می‌ترسم.

۱۶- بگو: اگر خدا می‌خواست، قرآن را بر شما تلاوت نمی‌کردم و [خدا] شما را بر آن آگاه نمی‌کرد؛ قبل از این، عمری در میان شما زیسته‌ام [و هرگز چنین سخنانی نگفته‌ام]؛ چرا درک نمی‌کنید (۲)؟

۱۷- کیست ستمکارتر از آن‌که دروغ به خدا نسبت دهد (۳) یا آیات او را دروغ شمارد؟ برآستی بزهکاران رستگار نخواهند شد.

۱۸- چیزهایی را به جای خدا بندگی می‌کنند که نه زبانی به آنها می‌رساند و نه سودی و می‌گویند: این [بت‌ها] شفیع ما [در زندگی] نزد خدا هستند؛ بگو: آیا خدا را به چیزی خبر می‌دهید که در آسمان و زمین سراغی از آن ندارد؟ خدا منزه است و از آنچه [در قدرت با او] شریک می‌پندارند والاتر است.

۱۹- مردم جز یک امت واحد نبودند، سپس اختلاف ورزیدند؛ و اگر وعده‌ای از پروردگارت [در مورد مهلت و آزمون] (۴)

از قبل مقرر نشده بود، در موارد اختلافشان داوری [و کار یکسره] می‌شد.

۲۰- می‌گویند: چرا [مانند پیامبران پیشین] (۵) معجزه‌ای از پروردگارش بر او نازل نشده است (۶) [با آنکه قرآن خود معجزه‌ای است جاودانه]؟ (۷) بگو: امور غیبی فقط اختصاص به خدا دارد (۸)، پس شما منتظر باشید، من هم با شما در انتظار خواهم ماند.

وَإِذْ أَنْتَلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيِّنَاتٍ قَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا إِنَّتِ بِشْرَةٌ إِنْ غَيْرَ هَذَا أَوْ بَدَّلَهُ قُلْ مَا يَكُونُ لِي أَنْ أُبَدِّلَهُ مِنْ تَلْقَائِي نَفْسِي إِنْ أَتَيْتُ إِلَّا مَا يُوحَىٰ إِلَيَّ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥﴾ قُلْ لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا تَلَوْتُهُ عَلَيْكُمْ وَلَا أَدْرَبْتُكُمْ بِهِ فَقَدْ لَبِثْتُ فِيكُمْ عُمُرًا مِنْ قَبْلِهِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٦﴾ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِآيَاتِهِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْمَجْرِمُونَ ﴿١٧﴾ وَيَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُمْ وَلَا يَنْفَعُهُمْ وَيَقُولُونَ هَؤُلَاءِ شَفَعَتُنَا عِنْدَ اللَّهِ قُلْ أَتَنْبِئُونَ اللَّهَ بِمَا لَا يَعْلَمُ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿١٨﴾ وَالنَّاسُ إِلَّا أُمَّةٌ وَاحِدَةٌ فَاخْتَلَفُوا وَلَوْ لَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ بَيْنَهُمْ فِي مَا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٩﴾ وَيَقُولُونَ لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ فَقُلْ إِنَّمَا الْغَيْبُ لِلَّهِ فَانْتَظِرُوا إِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُنْتَظِرِينَ ﴿٢٠﴾

۱- به زیرنویس آیه ۶۹ حج (۲۲) در مورد کلمات «روز» و «ماه» مراجعه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۴۸ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید.

۳- مصداق آن را در آیه ۷۹ بقره (۲) و سرانجامشان را در آیه ۱۸ هود (۱۱) ملاحظه فرمایید.

۴- برای توجیه کلمات افزوده (در مورد مهلت)، به آیات ۴۲ ابراهیم (۱۴) و ۴۵ فاطر (۳۵) (و در مورد آزمون به آیه ۲ ملک (۶۷) توجه فرمایید.

۵- برای توجیه افزوده، به نیمه دوم آیه ۵ انبیاء (۲۱) و آیه ۴۸ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۶- به آیات ۹۰-۹۳ اسراء (۱۷) که نظر مخالفان را به طور مشروح بیان داشته است، توجه فرمایید.

۷- به آیه ۲۸ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۸- پاسخ دیگر را در آیه ۵۰ عنکبوت (۲۹) ملاحظه فرمایید.

وَإِذْ أَوْحَيْنَا لِلنَّاسِ رَحْمَةً مِّنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَّسْتَهْمٍ إِذْ أَلْهَمَ مَكْرَ فِي
 ءَايَاتِنَا قُلِ اللَّهُ أَسْرَعُ مَكْرًا إِنَّ رُسُلَنَا يَكْتُبُونَ مَا تَمْكُرُونَ
 ﴿٢١﴾ هُوَ الَّذِي يُسَبِّحُكَ فِي الْبُرِّ وَالْبَحْرِ حَتَّىٰ إِذَا كُنْتُمْ فِي الْفُلِكِ
 وَجَرَيْنَ بِهِم بِرِيحٍ طَيِّبَةٍ وَفَرِحُوا بِهَا جَاءَتْهَا رِيحٌ عَاصِفٌ
 وَجَاءَهُمُ الْمَوْجُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَظَنُوا أَنَّهُمْ أُحِيطَ بِهِمْ دَعَوُا
 اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ لَئِنِ أَنْجَيْتَنَا مِنْ هَذِهِ لَنَكُونَنَّ مِنَ
 الشَّاكِرِينَ ﴿٢٢﴾ فَلَمَّا أَنْجَيْتَهُمْ إِذْ هُمْ يَبْغُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ
 الْحَقِّ يَأْتِيهَا النَّاسُ إِنَّمَا بَغَيْتُمْ عَلَىٰ أَنْفُسِكُمْ مَتَاعَ الْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُكُمْ فَنُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٣﴾
 إِنَّمَا مَثَلُ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَاءٍ أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ
 نَبَاتُ الْأَرْضِ مِمَّا يَأْكُلُ النَّاسُ وَالْأَنْعَامُ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذَتِ الْأَرْضُ
 زُخْرُفَهَا وَازَّيَّنَتْ وَظَنَّ أَهْلُهَا أَنَّهُمْ قَدِرُوا عَلَيْهَا
 أَتْنَاهَا أَمْرًا نَالِيًا أَوْ نَهَارًا فَجَعَلْنَاهَا حَصِيدًا كَأَن لَّمْ تَغْنَبْ
 بِالْأَمْسِ كَذَلِكَ نَفْصَلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يُفَكِّرُونَ ﴿٢٤﴾ وَاللَّهُ
 يَدْعُو إِلَىٰ دَارِ السَّلَامِ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٢٥﴾

و دامها از آن تغذیه می‌کنند، در هم آمیخت [و انبوه شد]؛ تا آنگاه که زمین شکوفه‌های خود را به دست آورد و آراسته شد و اهل آن پنداشتند که بر [انتفاع از] آن توانایی دارند، [بناگاه] اراده ما شب‌هنگام یا به روز [برای نابودی آن] فرارسید و چنان آن را [به طوفان بلا] درو کردیم که گویی دیروز هیچ [کشتزاری آنجا] نبوده است؛ آیات را این‌گونه برای اندیشمندان به وضوح بیان می‌کنیم [تا دستخوش غرور نشوند].

۲۵- خدا به سر منزل سلامت [و امنیت] فرا می‌خواند (۵)؛ و هر که را بخواهد [و شایسته ببیند] به راه راست هدایت خواهد کرد (۶).

۲۱- هر گاه پس از گزندی که به مردم رسیده است، رحمتی به آنها بچشانیم، [ناشی از درایت خود می‌دانند و] در نشانه‌های [قدرت] ما [با ناسپاسی] دسیسه [و بداندیشی] می‌کنند؛ بگو: دسیسه خدا سریعتر [و کارسازتر از شما] است (۱)؛ محققاً فرشتگان ما دسیسه‌های شما را ثبت می‌کنند (۲).

۲۲- اوست که شما را در خشکی و دریا سیر می‌دهد، تا آنگاه که در کشتی قرار می‌گیرید؛ [کشتیها] به بادی دلپذیر سر نشینان را به حرکت درآورند که بدان شادمان گردند، [ناگاه] تندبادی سخت بر کشتیها می‌وزد و امواج از هر سو بر آنها روی می‌آورد، به گونه‌ای که یقین کنند در محاصره قرار گرفته‌اند، آنگاه خدا را با خلوص اعتقاد [به نیایش] می‌خوانند که: اگر ما را از این [ورطه] نجات دهی، بی‌یقین سپاسگزار خواهیم بود (۳).

۲۳- اما هنگامی که آنها را نجات داد، باز در زمین بناحق سرکشی کنند؛ ای مردم، [آگاه باشید که] سرکشی شما تنها به زیان خود شماست، بر خورداری [گذرای] زندگی دنیا [را] می‌خواهید، آنگاه بازگشت شما به پیشگاه ماست و شما را [از حقیقت و نتیجه] کردارتان آگاه خواهیم کرد (۴).

۲۴- در حقیقت، مثل زندگی دنیا همچون بارانی است که از آسمان فرو فرستادیم که بر اثر آن رستنی‌های زمین که مردم

۱- چگونگی دسیسه خدا را در آیه ۴۴ قلم (۶۸) ملاحظه فرمایید.

۲- به آیات ۱۰-۱۲ انفطار (۸۲) توجه فرمایید.

۳- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۶۵ عنکبوت (۲۹) آمده است.

۴- به آیه ۲۲ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۵- منظور بهشت است؛ با آیه ۳۰ فصلت (۴۱) مقایسه فرمایید؛ برای توضیح روشن‌تر به آیات ۱۲۷ انعام (۶) و ۲۵-۲۶ واقعه (۵۶) هم توجه فرمایید.

۶- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۱ تغابن (۶۴) ﴿وَمَن يُّؤْمِن بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ﴾ توجه فرمایید.

۲۶- نیکوکاران [به پاداش رفتارشان] نیکویی خواهند داشت و [حتی] افزون [بر استحقاق] (۱)؛ و چهره‌های آنان را هیج تیرگی و ذلتی فرانخواهد گرفت؛ آنها جاودانه بهشتی‌اند.

۲۷- اما کسانی که مرتکب زشتیها شدند، (بدانند که) سزای (هر) بدی، همانند آن است؛ و [اگر از حد بگذرند] آنان را ذلت فراگیرد که گویی چهره‌های آنها به پاره‌هایی از شب پوشانده شده است؛ و در قبال خدا محافظی نخواهند داشت؛ آنها جاودانه دوزخی‌اند.

۲۸- و [بترسید از] روزی که همگان را احضار کنیم (۲)، آنگاه به شرک‌ورزان خطاب کنیم: شما و معبودهایتان به جای خود بایستید [تا به کارنامه شما رسیدگی شود]؛ آنگاه میانشان جدایی افکنیم (۳) و معبودانشان گویند: شما [در حقیقت] بندگی ما را نمی‌کردید [مصلحت خود را در بندگی ما می‌دیدید] (۴).

۲۹- و خدا به عنوان گواه بین ما و شما کافی است، برآستی ما در مورد بندگی شما [نسبت به خود] بکلی بی‌خبر بودیم.

۳۰- آنجاست که هر کس به [بازتاب] آنچه در گذشته کرده است، مبتلا خواهد شد و همه به پیشگاه خدا - کارساز حقیقی خود - بازگردانده می‌شوند و بتهایی که به باطل علم می‌کردند، از نظرشان ناپدید گردد.

۳۱- بگو: چه کسی از آسمان و زمین به شما روزی می‌بخشد؟ یا کیست که برگوش و دیدگان [تان] سیطره دارد؟ و کیست که [موجود] زنده را از [ماده] بی‌جان پدید می‌آورد و [ماده] بی‌جان را از [موجود] زنده؟ و تدبیر امور [جهان] به دست کیست؟ خواهند گفت: خدا؛ بگو: پس چرا [از بندگی غیر خدا] پروا نمی‌کنید؟

۳۲- همین خدای [یکتا]، پروردگار راستین شماست؛ از حق که بگذری، جز گمراهی چیست؟ پس چگونه از راه [بندگی او] گردانده می‌شوید؟

۳۳- سخن پروردگارت در مورد منحرفین که [گفت:] ایمان نمی‌آورند (۵)، این‌گونه به تحقق پیوست.

لِّلَّذِينَ أَحْسَنُوا الْحُسْنَىٰ وَزِيَادَةٌ ۖ وَلَا يَرْهَقُ وُجُوهَهُمْ قَتَرٌ وَلَا ذِلَّةٌ ۚ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٦﴾ وَالَّذِينَ كَسَبُوا السَّيِّئَاتِ جَزَاءُ سَيِّئَةٍ بِمِثْلِهَا وَتَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ مَّا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِن عَاصِمٍ كَأَنَّمَا أُغْشِيَتْ وُجُوهُهُمْ قِطْعًا مِّنَ اللَّيْلِ مُظْلِمًا ۗ أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٧﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ نَقُولُ لِلَّذِينَ أَشْرَكُوا مَكَانَكُمْ أَنْتُمْ وَشُرَكَاءُكُمْ فَرَيْلْنَا بَيْنَهُمْ وَقَالَ شُرَكَاءُهُمْ مَا كُنُمْ إِلَّا نَا تَعْبُدُونَ ﴿٢٨﴾ فَكَفَىٰ بِاللَّهِ شَهِيدًا بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ إِنْ كُنَّا عَنْ عِبَادَتِكُمْ لَغَافِلِينَ ﴿٢٩﴾ هُنَالِكَ تَبْلُوا كُلُّ نَفْسٍ مَّا أَسْلَفَتْ ۗ وَرُدُّوْا إِلَى اللَّهِ مَوْلَاهُمْ الْحَقَّ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٣٠﴾ قُلْ مَنْ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أَمَّن يَمْلِكُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَمَنْ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَمَنْ يُدِيرُ الْأَمْرَ ۗ فَسَيَقُولُونَ اللَّهُ فَقُلْ أَفَلَا نُنْقِوْنَ ﴿٣١﴾ فَذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ الْحَقُّ ۗ فَمَاذَا بَعَدَ الْحَقِّ إِلَّا الضَّلَالُ ۗ فَأَنَّى تُصْرَفُونَ ﴿٣٢﴾ كَذَٰلِكَ حَقَّتْ كَلِمَتُ رَبِّكَ عَلَى الَّذِينَ فَسَقُوا ۗ أَنَّهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٣﴾

۱- در مورد این پاداش اضافی، به آیه ۱۶۰ انعام (۶) توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم آیه به صورت روشنتر در نیمه اول آیه ۱۷۳ نساء (۴) و به بیان دیگر در آیه ۷ عنکبوت (۲۹) آمده است. برای توضیح بیشتر به آیه ۳۵ ق (۵۰) هم توجه فرمایید، ولی به هر حال کیفیت آن در دنیا قابل درک نیست؛ به آیه ۱۷ سجده (۳۲) توجه فرمایید.

۲- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش آخر آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۳- به آیات ۱۶۶ و ۱۶۷ بقره (۲) توجه فرمایید.

۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۸۶ نحل (۱۶) و ۸۱ و ۸۲ مریم (۱۹) آمده است.

۵- به آیه ۱۰۸ مائده (۵) ﴿ان الله لا يهدي القوم الفاسقين﴾ توجه فرمایید.

قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَن يَدْعُوا الْخَلْقَ ثُمَّ يَعْبُدُوهٗ قُلْ لِّلّٰهِ يَكْبَدُوۡا
 الْخَلْقَ ثُمَّ يَعْبُدُوهٗ فَاِنَّ تَوَفُّوۡكَوۡنَ ﴿٣٤﴾ قُلْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَن يَهْدِي
 اِلَى الْحَقِّ قُلْ لِّلّٰهِ يَهْدِي لِلْحَقِّ اَفَمَن يَهْدِي اِلَى الْحَقِّ اَحَقُّ اَن
 يُتَّبَعَ اَمَّنْ لَا يَهْدِيۡ اِلَّا اَن يَهْدِيۡ فَاَلَمْ يَكْفِ تَحْكُمُوۡنَ ﴿٣٥﴾
 وَمَا يَنۡبِغُ اَكۡثَرُهُمۡ اِلَّا ظَنًّا اِنَّ الظَّنَّ لَا يَغْنِيۡ مِنَ الْحَقِّ شَيْۡئًا اِنَّ اللّٰهَ
 عَلِيۡمٌ بِمَا يَفْعَلُوۡنَ ﴿٣٦﴾ وَمَا كَانَ هٰذَا الْقُرْءَانَ اَنۡ يَفْتَرِيۡ مِنۡ دُوۡنِ
 اللّٰهِ وَلٰكِنۡ تَصَدِّقُ الَّذِيۡ بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفۡصِيۡلُ الْكِتٰبِ لَا رَيْبَ
 فِيۡهِ مِنۡ رَّبِّ الْعٰلَمِيۡنَ ﴿٣٧﴾ اَمْ يَقُوۡلُوۡنَ افْتَرٰنَا قُلْ فَاَتُوۡا بِسُوۡرَةٍ
 مِّثْلِهٖ وَاَدْعُوۡا مَنۡ اَسۡتَظَعۡتُمۡ مِنۡ دُوۡنِ اللّٰهِ اِنۡ كُنۡتُمْ صٰدِقِيۡنَ ﴿٣٨﴾
 بَلۡ كَذَّبُوۡا بِمَا لَمْ يُحِيۡطُوۡا بِعِلۡمِهٖ وَلَمَّا يَاۡتَهُمۡ تَاۡوِيۡلُهٗ كَذَّبَ
 الَّذِيۡنَ مِنۡ قَبْلِهِمۡ فَاۡنظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الظّٰلِمِيۡنَ ﴿٣٩﴾
 وَمِنۡهُمۡ مَّنۡ يُؤۡمِنُ بِهٖ وَمِنۡهُمۡ مَّنۡ لَا يُؤۡمِنُ بِهٖ وَرَبُّكَ اَعۡلَمُ
 بِالْمُفۡسِدِيۡنَ ﴿٤٠﴾ وَاِنۡ كَذَّبُوۡكَ فَقُلۡ لِّيۡ عَمَلِيۡ وَلَكُمۡ عَمَلِكُمۡ
 اَنْتُمْ بَرِيۡعُوۡنَ مِمَّا اَعۡمَلُ وَاَنَا بَرِيۡءٌ مِّمَّا تَعۡمَلُوۡنَ ﴿٤١﴾ وَمِنۡهُمۡ مَّنۡ
 يَسۡتَمِعُوۡنَ اِلَيْكَ اَفَاۡنَتۡ تُسۡمَعُ الضُّمُّ وَلَوْ كَانُوۡا لَا يَعۡقِلُوۡنَ ﴿٤٢﴾

پیشینیانسان هم همین گونه [پیامبران وقت را] تکذیب می کردند و بین سرانجام ستمگران چگونه بود.

۴۰- برخی از آنها قرآن را باور می کنند و برخی [هم با انگیزه تبهکاری] انکارش می کنند؛ و پروردگار تو، به [حال] تبهکاران آگاهتر است.

۴۱- اگر تو را دروغ پرداز شمردند، بگو: [نتایج] تلاش من برای خودم و [نتایج] تلاش شما هم برای خود شماست؛ شما با روش من بیگانه اید و من [هم] با روش شما بیگانه هستم^(۴).

۴۲- برخی از منکران [در ظاهر] به [سخن] تو گوش فرامی دهند^(۵)؛ ولی مگر تو می توانی ناشنوایان را، اگرچه درک نمی کنند، شنوا کنی؟

۳۴- بگو: آیا از معبودان شما کسی هست که [همچون خدا] آفرینش را آغاز کند و سپس بازآرد؟ بگو: تنها خداست که آفرینش را آغاز می کند و باز می آرد، پس چگونه [از بندگی او] بازگردانده می شوید؟

۳۵- بگو: آیا از معبودان شما، کسی هست که به حق هدایت کند؟ بگو: خداست که به حق هدایت می کند؛ آیا آن که به حق راه می نماید، برای پیروی سزاوارتر است یا آن که [خود] راه نمی یابد، مگر اینکه نشانش دهند؟ شما را چه می شود؟! چگونه داوری می کنید؟!

۳۶- بیشترشان فقط پیرو گمانند؛ در حالی که گمان برای [شناخت] حقیقت کافی نیست؛ البته خدا به آنچه می کند داناست.

۳۷- این قرآن [کتابی] نیست که ساخته و پرداخته غیر خدا باشد و لکن تصدیق کتب پیش از خود و بیان واضح شریعت مکتوب است و بی تردید از جانب پروردگار جهانیان است^(۱).

۳۸- مگر می گویند: قرآن را خودش جعل کرده است^(۲)؛ بگو: اگر راست می گویند یک سوره مثل آن بیاورید و در برابر خدا، هر که را می توانید [به کمک] فراخوانید^(۳).

۳۹- آنها حقایقی را دروغ شمردند که به [چگونگی] آن احاطه علمی نداشتند و هنوز واقعیتش بر آنان آشکار نشده است؛

۱- پاسخ به اظهارات منکران است که در آیات ۱۳ هود (۱۱) و ۸ احقاف (۴۶) آمده است.

۲- به آیات ۴۴-۴۶ حاقه (۶۹) توجه فرمایید.

۳- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۳۴ طور (۵۲) آمده است؛ به آیه ۸۸ اسراء (۱۷) هم توجه فرمایید.

۴- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۱-۶ کافرون (۱۰۹) آمده است.

۵- به آیه ۲ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

- ۴۳- برخی دیگر [در ظاهر] به تو چشم می‌دوزند؛ ولی مگر تو می‌توانی نابینایان را، اگرچه بصیرت ندارند، هدایت کنی (۱)؟
- ۴۴- خدا به مردم هیچ ستمی نمی‌کند، بلکه مردم خود در حق خویش ستم می‌کنند.
- ۴۵- روزی که [خدا] آنها را [در رستاخیز] احضار می‌کند، انگار فقط پاسی از روز را [در خاک] (۲) به سر برده‌اند، [براحتی] یکدیگر را می‌شناسند (۳)؛ آنها که لقای خدا [و رستاخیز] را دروغ شمردند، براستی زیانکار گشتند و راه یافته نبودند.
- ۴۶- اگر برخی از مجازات‌هایی را که به آنها وعده داده‌ایم، [در حیات] به تو بنماییم، یا [قبل از آن] تو را [از دنیا] برگیریم، [در هر حال] (۴) بازگشتشان به پیشگاه ماست، آنگاه خدا گواه رفتار آنهاست.
- ۴۷- هر امتی پیامبری دارد؛ و چون پیامبرشان آمد، [مردم در برابر آنها موضع متفاوتی داشتند و دچار اختلاف شدند، آنگاه در روز رستاخیز] میان آنها به عدالت داوری شود و مورد ظلم قرار نخواهند گرفت (۵).
- ۴۸- می‌گویند: اگر راست می‌گویید، این وعده [ی رستاخیز] چه وقت فرا می‌رسد؟!
- ۴۹- بگو: من اختیار هیچ نفع و ضرری را برای خودم [هم] ندارم، جز آنچه خدا بخواهد؛ هر گروهی دورانی دارد؛ آنگاه که سرآمدشان فرارسد، نه لحظه‌ای به تأخیر افتند و نه به پیش.
- ۵۰- بگو: به نظر شما اگر عذاب او [بناگاه] شب‌هنگام یا به روز

وَمِنْهُمْ مَّن يَنْظُرُ إِلَيْكَ أَفَأَنْتَ تَهْدِي الْعَمَىٰ وَلَوْ كَانُوا لَا يَبْصُرُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّ اللَّهَ لَا يَظْلِمُ النَّاسَ شَيْئًا وَلَكِنَّ النَّاسَ أَنفُسُهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٤﴾ وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ كَأَن لَّمْ يَلْبَسُوا إِلَّا سَاعَةً مِّنَ النَّهَارِ يَتَعَارَفُونَ بَيْنَهُمْ قَدْ خَسِرَ الَّذِينَ كَذَبُوا بِلِقَاءِ اللَّهِ وَمَا كَانُوا مُهْتَدِينَ ﴿٤٥﴾ وَإِمَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتُوفِيَنَّكَ فَاَلَيْسْنَا مَرِجِعُهُمْ ثُمَّ اللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ رَّسُولٌ فَإِذَا جَاءَ رَسُولُهُمْ قُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْقِسْطِ وَهُمْ لَا يَظْلِمُونَ ﴿٤٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْوَعْدِ إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾ قُلْ لَا أَمْلِكُ لِنَفْسِي ضَرًّا وَلَا نَفْعًا إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ كُلُّ أُمَّةٍ أَجَلٌ إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا فَلَا يَسْتَجِرُّونَ سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٤٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَتَاكُمْ عَذَابُهُ بَيِّنَاتٍ أَوْ نَهَارًا مَاذَا يَسْتَعْجِلُ مِنْهُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٥٠﴾ أَثَرٌ إِذَا مَا وَقَعَ آمَنْتُمْ بِهِ ؕ الْكُنْ وَقَدْ كُنْتُمْ بِهِ تَسْتَعْجِلُونَ ﴿٥١﴾ ثُمَّ قِيلَ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ هَلْ تُجْزَوْنَ إِلَّا بِمَا كُنْتُمْ تَكْسِبُونَ ﴿٥٢﴾ وَيَسْتَدْعُونَكَ أَحَقُّ هُوَ قَوْلٌ إِي وَرَبِّي إِنَّهُ لِحَقٌّ وَمَا أَنتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥٣﴾

فرارسد، [چه راه‌گریزی دارید؟] بزهکاران چه چیز از آن عذاب را به شتاب می‌طلبند (۶)؟

۵۱- آیا آنگاه که [عذاب] به وقوع پیوندد باورش می‌کنید؟! اکنون؟! در حالی که [قبلاً] با شتاب [و استهزا] خواستار [فرارسیدن] آن بودید (۷).

۵۲- آنگاه به ستمگران گفته می‌شود: عذاب جاودان را بچشید (۸)؛ آیا جز در برابر دستاوردتان مورد کیفر قرار می‌گیرید؟

۵۳- از تو خبر می‌گیرند: آیا [وعده عذاب] حقیقت دارد (۹)؟ بگو: آری، سوگند به پروردگارم که محقق [و قطعی] است؛ و شما [خدای را] به تنگ نخواهید آورد.

۱- به آیه ۱۰۴ انعام (۶) توجه فرمایید.

۲- با آیات ۵۵ و ۵۶ روم (۳۰) مقایسه فرمایید؛ و نیز به زیرنویس آیه ۵۵ روم توجه فرمایید.

۳- ولی این شناخت تأثیر مثبتی به حال گناهکاران و مجرمین ندارد؛ به آیات ۱۰۱ مؤمنون (۲۳) و ۱۰-۱۴ معارج (۷۰) توجه فرمایید.

۴- برای توجیه افزوده، به آیات ۴۱ و ۴۲ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.

۵- توضیح روشنتر و توجیه افزوده را در آیات ۶۹ و ۷۰ زمر (۳۹) ملاحظه فرمایید؛ به نیمه دوم آیه ۹۳ یونس (همین سوره) هم در رابطه با موضوع این آیه و توجیه افزوده توجه فرمایید.

۶- به آیه ۵۸ انعام (۶) توجه فرمایید.

۷- توضیح روشن این آیه را در آیات ۸۴ و ۸۵ غافر (۴۰) و ۱۸ نساء (۴) و مصداق آن را در آیات ۹۰ و ۹۱ یونس (۱۰) ملاحظه فرمایید؛ گفتنی است که قوم یونس به دلیل آنکه به طور جمعی با مشاهده علایم عذاب ایمان آوردند، از این قاعده مستثنی شدند؛ به آیه ۹۸ یونس (همین سوره) توجه فرمایید.

۸- به آیه ۴۴ یونس (همین سوره) توجه فرمایید.

۹- برای توجیه افزوده، به بخش پایانی آیه ۲ توبه (۹) توجه فرمایید.

وَلَوْ أَنَّ لِكُلِّ نَفْسٍ ظَلَمَتْ مَا فِي الْأَرْضِ لَافْتَدَتْ بِهِ وَأَسْرُوا
 النَّدَامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْقِسْطِ وَهُمْ
 لَا يُظْلَمُونَ ﴿٥٤﴾ أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَلَا إِنَّ
 وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ
 وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٥٦﴾ يَأْتِيهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَتْكُمْ مَوْعِظَةٌ
 مِنْ رَبِّكُمْ وَشِفَاءٌ لِمَا فِي الصُّدُورِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ
 ﴿٥٧﴾ قُلْ بِفَضْلِ اللَّهِ وَبِرَحْمَتِهِ فَبِذَلِكَ فَلْيَفْرَحُوا هُوَ خَيْرٌ مِّمَّا
 يَجْمَعُونَ ﴿٥٨﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ لَكُمْ مِنْ رِزْقٍ
 فَجَعَلْتُمْ مِنْهُ حَرَامًا وَحَلَالًا قُلْ ءَلَا لِلَّهِ آذُنٌ لَكُمْ أَعْلَى اللَّهِ
 تَفْتَرُونَ ﴿٥٩﴾ وَمَا ظَنُّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ ءَإِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ
 لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦٠﴾ وَمَا تَكُونُ فِي شَأْنٍ وَمَا تَتْلُوا مِنْهُ مِنْ قُرْءَانٍ
 وَلَا تَعْمَلُونَ مِنْ عَمَلٍ إِلَّا كُنَّا عَلَيْكُمْ شُهُودًا إِذْ تُفِيضُونَ
 فِيهِ وَمَا يَعْزُبُ عَنْ رَبِّكَ مِنْ مِثْقَالِ ذَرَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي
 السَّمَاءِ وَلَا أَصْغَرَ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرَ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦١﴾

۵۴- اگر هر ستمگری مالک همه آنچه در زمین است باشد، [از وحشت عذاب] همه را برای نجات خویش خواهد پرداخت [ولی پذیرفتنی نیست] (۱)؛ و چون عذاب را ببینند، ابراز پشیمانی کنند (۲)؛ و میان آنها به عدالت داوری شود و مورد ظلم قرار نخواهند گرفت.

۵۵- آگاه باشید که هر چه در آسمانها و زمین است، متعلق به خداست؛ آگاه باشید که وعده خدا راست است، ولی بیشتر مردم نمی دانند.

۵۶- اوست که حیات و مرگ می دهد و به پیشگاه او بازگردانده می شوید.

۵۷- ای مردم، برای شما اندرزی از جانب پروردگارتان آمده که شفای بیماری دلها و هدایت و رحمتی است برای مؤمنان.

۵۸- بگو: تنها به بخشایش خدا و رحمتش باید شادمان باشند، [فقط] به همین، که از اموالی که جمع می کنند بهتر است.

۵۹- بگو: به نظر شما روزی [پاکی] را که خدا برای شما مقرر کرده است، [و خودسرانه] پاره ای را حرام و [پاره ای را] حلال تلقی می کنید، آیا خدا به شما چنین دستوری داده است یا دروغ به خدا نسبت می دهید؟

۶۰- آنها که دروغ به خدا نسبت می دهند، در روز رستاخیز چه تصویری [برای توجیه عمل خود] دارند؟ خدا نسبت به مردم بخشایش دارد، ولی بیشترشان سپاسگزار نیستند.

۶۱- در هیچ حال [و وضعی] نیستی و هیچ بخشی از قرآن را از جانب خدا تلاوت نمی کنی و [شما مردم هم] دست به هیچ عملی نمی زنید، مگر اینکه آنگاه که به آن می پردازید، ما ناظر بر شما هستیم؛ و همسنگ ذره ای در زمین و در آسمان از پروردگار تو پوشیده نیست، و کوچکتر و بزرگتر از آن چیزی نیست مگر اینکه در کتاب روشن [علم خدا] ثبت است.

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۹۱ آل عمران (۳) توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۸ رعد (۱۳)، ۱۵ حدید (۵۷) و ۱۱-۱۴ معارج (۷۰) آمده است.

۲- «اسرار» دو معنی متضاد دارد؛ به زیر نویس آیه ۳۳ سبأ (۳۴) توجه فرمایید.

- ۶۲- آگاه باشید که دوستان خدا^(۱)، ترس و اندوهی نخواهند داشت^(۲)؛
- ۶۳- آنان که ایمان آورده و پرهیزکاری می‌کردند.
- ۶۴- آنها در زندگی دنیا و آخرت [از جانب خدا] بشارت دارند^(۳)؛ وعده‌های خدا تخلف‌ناپذیر است؛ این است همان کامیابی بزرگ.
- ۶۵- گفتار ناباوران تو را اندوهگین نکند، که عزت [و قدرت] به تمامی دست خداست؛ و اوست شنوا و دانا.
- ۶۶- آگاه باشید که هر که در آسمانها و زمین است، متعلق به خداست؛ و آنها که غیر خدا را [در قدرت و تدبیر] شریک او تلقی می‌کنند، [از برهان و دلیل روشنی] پیروی نمی‌کنند؛ [بلکه] فقط پیرو گمانند و جز گزافه نمی‌گویند.
- ۶۷- اوست که شب را برای شما پدید آورد تا در آن آرامش یابید و روز را روشنی‌بخش [قرار داد تا به تلاش پردازید]^(۴)؛ براستی در این [امور] برای گروهی که گوش شنوا دارند، نشانه‌هایی است [از توان و تدبیر خدا].
- ۶۸- گفتند: خدا فرزندی برگزیده است^(۵)، [حاشا که] خدا منزه و بی‌نیاز است؛ هر چه [و هر که]^(۶) در آسمانها و زمین است، متعلق به اوست؛ شما هیچ دلیلی بر این [ادعای خود] ندارید؛ چرا چیزی را که [بدرستی] نمی‌دانید، به خدا نسبت می‌دهید؟

الآيَاتِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ لَا خَوْفَ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦٢﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٦٣﴾ لَهُمُ الْبُشْرَىٰ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ لَا يَبْدِلُ لِكَلِمَاتِ اللَّهِ ذَٰلِكَ هُوَ الْقَوْرُ الْعَظِيمُ ﴿٦٤﴾ وَلَا يَحْزَنُكَ قَوْلُهُمْ إِنَّ الْعِزَّةَ لِلَّهِ جَمِيعًا هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٥﴾ الْآيَاتِ لِلَّهِ مِنَ السَّمَوَاتِ وَمِنَ الْأَرْضِ وَمَا يَتَّبِعُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِ اللَّهِ شُرَكَاءَ إِن يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٦٦﴾ هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِن فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا أَتَأْخُذُ اللَّهُ وَلَدًا سُبْحٰنَهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِن عِنْدَكُمْ مِّن سُلْطٰنٍ بِهٰذَا أَتَقُولُونَ عَلَى اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ قُلِ ابْنَ اللَّهِ يُفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ لَا يَفْلِحُونَ ﴿٦٩﴾ مَتَّعٌ فِي الدُّنْيَا ثُمَّ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ ثُمَّ نُذِيقُهُمُ الْعَذَابَ الشَّدِيدَ بِمَا كَانُوا يَكْفُرُونَ ﴿٧٠﴾

۶۹- بگو: کسانی که دروغ به خدا نسبت می‌دهند، رستگار نخواهند شد.

- ۷۰- برخورداری ای [ناچیز] در دنیا [دارند]، آنگاه بازگشتشان به پیشگاه ماست و به خاطر انکارشان، مجازاتی سخت به آنان می‌چشانیم^(۷).

۱- برای شناخت افراد مورد نظر، با آیه ۳۴ انفال ﴿إِن أَوْلِيَاءَ إِلَّا الْمُتَّقُونَ﴾ مقایسه فرمایید.

۲- در این رابطه به آیات ۱۲۷ انعام (۶)، ۲۸ رعد (۱۳) و ۲۷ و ۲۸ فجر (۸۹) توجه فرمایید؛ ضمناً معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۱۲۳ طه (۲۰) آمده است.

۳- مواردی از این بشارت در آیات ۵۱ غافر (۴۰)، ۳۰-۳۱ فصلت (۴۱) و ۱۲ حدید (۵۷) آمده است. وضع افرادی را که طرف مقابل آنها هستند، در آیه ۲۲ فرقان (۲۵) ملاحظه فرمایید.

۴- برای توجیه افزوده، به آیات ۱۲ اسراء (۱۷) و ۷۳ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۳۰ توبه (۹) توجه فرمایید.

۶- برای توجیه افزوده، به آیه ۶۶ یونس (همین سوره) توجه فرمایید.

۷- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۲۴ لقمان (۳۱) آمده است.

﴿۷۱﴾ وَأَتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ نُوحٍ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ يَتَقَوْمِ إِن كَانُ كِبْرَ عَلَيكُمْ
 مَقَامِي وَتَذِكْرِي بِعَايِنِ اللَّهِ فَعَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْتُ فَأَجْمَعُوا
 أَمْرَكُمْ وَشُرَكَاءَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُنْ أَمْرُكُمْ عَلَيْكُمْ غَمَةً ثُمَّ اقْضُوا
 إِلَيَّ وَلَا تُنظِرُونِ ﴿۷۱﴾ فَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَمَا سَأَلْتُكُمْ مِنْ أَجْرٍ إِنْ
 أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَأَمْرٌ أَنْ أَكُونَ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿۷۲﴾
 فَكَذَّبُوهُ فَجَعَلْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلِكِ وَجَعَلْنَاهُمْ حَلَفًا
 وَأَعْرَفْنَا الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُذْذَرِينَ
 ﴿۷۳﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِ رُسُلًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءَهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ
 فَمَا كَانُوا لِيُؤْمِنُوا بِمَا كَذَّبُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ كَذَلِكَ نَطْبَعُ عَلَى قُلُوبِ
 الْمُعْتَدِينَ ﴿۷۴﴾ ثُمَّ بَعَثْنَا مِنْ بَعْدِهِم مُوسَى وَهَارُونَ إِلَى
 فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ بِآيَاتِنَا فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا مُجْرِمِينَ ﴿۷۵﴾
 فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا إِنَّ هَذَا لِسِحْرٌ مُؤْتَمِنٌ ﴿۷۶﴾
 قَالَ مُوسَى أَتَقُولُونَ لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَكُمْ أَسِحْرٌ هَذَا وَلَا يُفْلِحُ
 السَّحَرُونَ ﴿۷۷﴾ قَالُوا أَجِئْتَنَا لِنَلْفِنَا عِوَجًا وَعَلَيْهِ آبَاءُنَا
 وَتَكُونُ لَكُمْ الْكِبْرِيَاءُ فِي الْأَرْضِ وَمَا نَحْنُ لَكُمْ بِمُؤْمِنِينَ ﴿۷۸﴾

۷۱- داستان نوح را برای آنها بازگو، آنگاه که به قوم خود گفت:
 ای قوم من، اگر موضع من و یادآوری‌هایم به آیات الهی بر
 شما گران [و غیرقابل تحمل] است، [و قصد مقابله دارید،
 بدانید که] من بر خدا توکل کرده‌ام؛ شما هم به اتفاق معبودان
 خویش همداستان شوید تا [برنامه] کارتان بر شما پوشیده
 [و پیش‌بینی نشده] نماند، آنگاه درباره من [هر چه توانید]
 به کار بندید و مهلتم ندهید.

۷۲- اگر [از هشدارهای من] روی برمی‌تابید، [بدانید که] من
 پاداشی از شما نخواسته‌ام؛ پاداش من تنها بر عهده خداست،
 و فرمان یافته‌ام که [در برابر خدا] (۱) تسلیم باشم.

۷۳- باز هم تکذیبش کردند، ما [هم] او و همراهانش را که در
 کشتی بودند نجات دادیم و آنها را جان‌نشین [و وارث
 ناباوران] قرار دادیم و کسانی را که آیات ما را دروغ
 شمردند، غرقه ساختیم؛ بین سرانجام هشدار داده‌شدگان
 چگونه بود.

۷۴- آنگاه پس از نوح، پیامبرانی بر قومشان برانگیختیم که
 نشانه‌های روشن بر آنها آوردند، ولی آنها بر آن نبودند که
 به آنچه که قبلاً آن را دروغ می‌شمردند، ایمان آورند؛ بر دل‌های
 متجاوزان این‌گونه مهر [غفلت] می‌نهم (۲).

۷۵- پس از آنها، موسی و هارون را با آیات خویش بر فرعون و
 سران [قوم]ش برانگیختیم، ولی آنها که گروهی بزهکار
 بودند، [در مقابل پیامبر] تکبر ورزیدند.

۷۶- و چون [آیات] حق از جانب ما بر آنها آمد، گفتند: این جادویی است آشکار.

۷۷- موسی گفت: آیا درباره [معجزات] حق که برای شما آمده است چنین سخن [ناهنجاری] می‌گویید؟ آیا این جادوست؟ در
 حالی که جادوگران رستگار نخواهند شد.

۷۸- گفتند: آیا آمده‌ای که ما را از [ادامه] راهی که پدرانمان را [معتقد] به آن تشخیص داده‌ایم منصرف سازی تا [به اتفاق برادرت]
 در این سرزمین سروری یابید؟ ما هرگز شما را باور نخواهیم کرد.

۱- با آیه ۱۳۱ بقره (۲) مقایسه فرماید.

۲- علت آن را در آیات ۱۰ بقره (۲)، ۱۵۵ نساء (۴)، ۱۲۵ توبه (۹) و ۳ منافقون (۶۳) جستجو فرماید.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ أَتُونِي بِكُلِّ سِحْرِ عَلِيمٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ
 قَالَ لَهُمْ مُوسَى الْقُوا مَا أَنْتُمْ مُلْقُونَ ﴿٨٠﴾ فَلَمَّا الْقُوا قَالَ
 مُوسَى مَا جِئْتُمْ بِهِ السَّحْرُ إِنَّ اللَّهَ سَيُبْطِلُهُ إِنَّ اللَّهَ لَا يُصْلِحُ
 عَمَلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٨١﴾ وَيُحِقُّ اللَّهُ الْحَقَّ بِكَلِمَاتِهِ وَلَوْ كَرِهَ
 الْمُجْرِمُونَ ﴿٨٢﴾ فَمَاءَ أَمْنٍ لِمُوسَى إِذْ ذُرِّيَّتُهُ مِّن قَوْمِهِ عَلَى
 خَوْفٍ مِّن فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِمْ أَن يَفْتِنَهُمْ وَإِنَّ فِرْعَوْنَ لَعَالٍ
 فِي الْأَرْضِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٨٣﴾ وَقَالَ مُوسَى يَا قَوْمِ إِنْ كُنْتُمْ
 ءَامِنُونَ بِاللَّهِ فَعَلَيْهِ تَوَكَّلُوا إِنْ كُنْتُمْ مُسْلِمِينَ ﴿٨٤﴾ فَقَالُوا عَلَى اللَّهِ
 تَوَكَّلْنَا رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا فِتْنَةً لِّلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٨٥﴾ وَنَجِّنَا
 بِرَحْمَتِكَ مِنَ الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى وَأَخِيهِ
 أَن تَبَوَّءَا الْقَوْمَ كَمَا بِمِصْرَ بِيُوتًا وَأَجْعَلُوا يُبُوتَكُمْ قِبْلَةً
 وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَبَشِّرِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨٧﴾ وَقَالَ مُوسَى
 رَبَّنَا إِنَّكَ ءَاتَيْتَ فِرْعَوْنَ وَمَلَئَهُ زِينَةً وَأَمْوَالًا فِي الْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا رَبَّنَا لِيُضِلُّوا عَن سَبِيلِكَ رَبَّنَا اطْمِسْ عَلَيْنَا أَمْوَالَهُمْ
 وَأَشْدُدْ عَلَيْنَا قُلُوبَهُمْ فَلَا يُؤْمِنُوا حَتَّى يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٨٨﴾

- ۷۹- فرعون گفت: هر جادوگر دانایی را نزد من آورید.
 ۸۰- چون جادوگران آمدند، موسی به آنها گفت: هر هنری
 دارید عرضه کنید.
 ۸۱- و چون عرضه کردند^(۱)، موسی گفت: آنچه ارائه کردید،
 جادوست؛ خدا باطلش خواهد کرد، که خدا عمل تبهاران
 را به سامان نمی آرد.
 ۸۲- و خدا حق را به فرمان خویش استقرار می بخشد، هر چند
 بزهاران ناخشنود باشند.
 ۸۳- هیچ کس به موسی ایمان نیاورد، مگر افرادی از قوم
 خودش، [آن هم] در حال ترس از [آزار و] فتنه فرعون و
 سران [قوم]ش؛ که فرعون در آن سرزمین، برتری خواه و در
 زمره گزافکاران بود.
 ۸۴- موسی گفت: ای قوم من، اگر به خدا ایمان آورده اید و
 تسلیم فرمان او هستید، [از فتنه فرعون نهراسید و] به خدا
 توکل کنید.
 ۸۵- گفتند: تنها بر خدا توکل داریم؛ پروردگارا، ما را
 دستخوش فتنه ستمگران مگردان،
 ۸۶- و به رحمت خود ما را از [آسیب] انکارورزان نجات ده.
 ۸۷- به موسی و برادرش وحی کردیم که برای قوم خود در
 مصر خانه هایی مقابل [و مجاور] یکدیگر ترتیب دهید (تا
 متمرکز باشید) و به نماز ایستید؛ و مؤمنان را بشارت ده.
 ۸۸- موسی گفت: پروردگارا، به فرعون و سران [قوم]ش زیور و اموالی در زندگی دنیا بخشیده ای تا [بدان وسیله مردم را] از راه
 تو گمراه سازند؛ پروردگارا، اموال آنها را تباه گردان و [قساوت را] بر دلهاشان استحکام بخش [تا در برابر حق گشوده نشود و
 در سراسیمه سقوط شتاب گیرند] زیرا آنان ایمان نمی آورند تا آنکه عذاب دردناک را ببینند^(۲).

۱- به آیه ۴۴ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

۲- و بدیهی است ایمان به هنگام عذاب بی نتیجه است؛ به آیات ۹۰-۹۲ یونس (همین سوره) توجه فرمایید.

قَالَ قَدْ أُجِيبَت دَعْوَتُكُمْ مَا فَاسْتَقِيمًا وَلَا تَتَّبِعَانَّ سَبِيلَ
 الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨٩﴾ ﴿٨٩﴾ وَجَوَزْنَا بِبَنِي إِسْرَائِيلَ الْبَحْرَ
 فَأَتْنَاهُمْ فِرْعَوْنَ وَجُنُودَهُ بُغْيَاءً وَعَدُوا حَتَّىٰ إِذَا أَدْرَكَهُ
 الْعُرْقُ قَالَ ءَأَمِنْتُ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا الَّذِي ءَأَمَنْتُ بِهِ بَنُو إِسْرَائِيلَ
 وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿٩٠﴾ ﴿٩٠﴾ الْكَنُ وَقَدْ عَصَيْتَ قَبْلَ وَكُنْتَ
 مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٩١﴾ ﴿٩١﴾ فَأَلْيَوْمَ نُنَجِّيكَ بِدَنِكَ لِتَكُونَ لِمَنْ
 خَلَقَكَ ءَايَةً وَإِن كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ عَنِ ءَايَتِنَا الْغَافِلُونَ ﴿٩٢﴾ ﴿٩٢﴾
 وَلَقَدْ بَوَّأْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ مَبْوَأَ صِدْقٍ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ
 فَمَا اخْتَلَفُوا حَتَّىٰ جَاءَهُمُ الْعِلْمُ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَمَةِ
 فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٩٣﴾ ﴿٩٣﴾ فَإِن كُنْتَ فِي شَكٍّ مِّمَّا أَنزَلْنَا إِلَيْكَ
 فَسْئَلِ الَّذِينَ يُقْرَأُونَ الْكِتَابَ مِن قَبْلِكَ لَقَدْ جَاءَكَ
 الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُمْتَرِينَ ﴿٩٤﴾ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَكُونَنَّ
 مِنَ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ فَتَكُونَنَّ مِنَ الْخَسِرِينَ ﴿٩٥﴾ ﴿٩٥﴾
 إِنَّ الَّذِينَ حَقَّتْ عَلَيْهِمْ كَلِمَتُ رَبِّكَ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٩٦﴾ ﴿٩٦﴾
 وَلَوْ جَاءَتْهُمْ كُلُّ ءَايَةٍ حَتَّىٰ يَرَوْا الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿٩٧﴾ ﴿٩٧﴾

۸۹- [خدا] گفت: درخواست شما پذیرفته شد، پس استقامت و رزید و راه نادانان را پیروی نکنید.

۹۰- دودمان یعقوب را از دریا گذرانیم، فرعون و سپاهش با انگیزه سرکشی و تجاوز به تعقیبشان پرداختند، تا آنجا که غرقاب او را فراگرفت و گفت: باور دارم که هیچ معبودی جز آنکه دودمان یعقوب به او ایمان آورده اند، نیست (۱) و من تسلیم [او] هستم.

۹۱- الان؟! در حالی که قبلاً [فرصت طولانی داشتی و] نافرمان و تبهکار بودی (۲).

۹۲- امروز بیکر [بی جان] را [از کام امواج] نجات می دهیم [و بر فراز ساحل می افکنیم] تا عبرتی برای آیندگان باشی؛ که بسیاری از مردم از نشانه های [قدرت] ما غافلند.

۹۳- دودمان یعقوب را [پس از هلاک دشمنان] در قرارگاهی شایسته جای دادیم (۳) و نعمتهای پاکیزه را روزی آنها کردیم، ولی آگاهانه [در امر یکتاپرستی] اختلاف ورزیدند؛ البته پروردگارت روز رستاخیز در موارد اختلافشان داوری خواهد کرد.

۹۴- اگر در آنچه بر تو نازل کردیم تردید داری، از آنها که قبل از تو کتاب آسمانی می خوانده اند بپرس [دلایل حقایق قرآن در کتابشان هست]؛ حق از جانب پروردگار توست، پس هرگز در زمره تردیدکنندگان مباش.

۹۵- و در زمره کسانی که آیات خدا را دروغ می شمردند مباش، که زیانکار خواهی شد.

۹۶-۹۷- کسانی که فرمان مجازات پروردگارت (۴) بر آنها تحقق یافته است، اگرچه هر نشانه ای [از قدرت خدا] بر آنها آشکار شود، ایمان نمی آورند (۵) تا آنکه عذاب دردناک را ببینند.

۱- به آیه ۸۵ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۲- این آیه را با آیه ۱۸ نساء (۴) مقایسه و نتیجه گیری فرمایید؛ آیه ۸۵ غافر (۴۰) نیز همین معنی و مفهوم را دارد.

۳- جایگاه خوب آنها را در آیات ۱۳۷ اعراف (۷) و ۵۷-۵۹ شعراء (۲۶) ملاحظه فرمایید.

۴- برای توجیه ترجمه «کلمه» به «فرمان مجازات» به بخش انتهایی آیه ۷۱ زمر (۳۹) توجه فرمایید. منظور از آن همان مفاد آیه ۸۵ ص (۳۸) است.

۵- به آیه ۶ بقره (۲) توجه فرمایید.

۹۸- چرا [اهالی] هیچ شهری^(۱) [بموقع] ایمان نیاوردند که ایمانشان سودمند باشد، مگر قوم یونس که چون [بموقع] ایمان آوردند، عذاب رسواکننده را در زندگی دنیا از آنها برداشتیم^(۲) و تا زمانی محدود [از زندگی] بهره‌مندشان ساختیم.

۹۹- اگر پروردگار تو می‌خواست همه اهل زمین [جبراً] ایمان می‌آوردند [ولی به حکمت خود، پدیده اختیار را به انسان تفویض کرد]^(۳)؛ آیا تو می‌خواهی مردم را وادار کنی که ایمان آورند؟^(۴)

۱۰۰- چنین نیست که کسی جز بر [اساس] قانونمندی خدا ایمان آورد؛ و خدا پلیدی [و انکار] را بر کسانی قرار می‌دهد که درک نمی‌کنند.

۱۰۱- بگو: نگاه کنید چه [نشانه‌هایی از قدرت و تدبیر خدا] در آسمانها و زمین است؛ و [الی] این نشانه‌ها و [تذکر] هشداردهندگان به حال گروهی که [با انگیزه عناد و خودخواهی] ایمان نمی‌آورند، سودمند نخواهد بود^(۵).

۱۰۲- آیا در انتظار [روزگاری] جز روزهای [مصیبت‌بار] پیشینیان نشان هستند؟ بگو: پس منتظر باشید، من هم با شما در انتظار خواهم ماند.

۱۰۳- آنگاه [به هنگام بلا] پیامبران خود و مؤمنان را نجات می‌دهیم؛ زیرا بر عهده ماست که مؤمنان را نجات دهیم.

۱۰۴- بگو: ای مردم، اگر در [درستی] عقیده من تردید دارید، پس [آگاه باشید که] من کسانی را که شما به جای خدا بندگی می‌کنید بندگی نخواهم کرد، بلکه خدایی را بندگی می‌کنم که جانتان را می‌گیرد؛ و فرمان یافته‌ام که در شمار اهل ایمان باشم؛ و [به من فرمان داده شده که] حق‌گرایانه متوجه دین باش؛ و هرگز در جرگه شرک‌ورزان مباش.

۱۰۶- و غیرخدا را - که نه سودی به حال تو دارد و نه زیانی - [تکیه‌گاه خود] مخوان^(۶)؛ و اگر چنین کنی، در شمار شرک‌زدگان^(۷) خواهی بود.

فَلَوْلَا كَانَتْ قَرِيَةً ءَامَنَتْ فَنَفَعَهَا اِيْمَانُهَا اِلَّا قَوْمٌ يُّوْسُ لَمَّا ءَامَنُوْا كَشَفْنَا عَنْهُمْ عَذَابَ الْخِزْيِ فِي الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَمَتَّعْنٰهُمْ اِلَىٰ حِيْنٍ ﴿٩٨﴾ و لَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَآ مَنَّ مَن فِى الْاَرْضِ كَمَا هُمْ جَمِيْعًا اَفَاَنْتَ تُكْرِهُ النَّاسَ حَتّٰى يَكُوْنُوْا مُؤْمِنِيْنَ ﴿٩٩﴾ و مَا كَانَتْ لِنَفْسٍ اَنْ تُؤْمِنَ اِلَّا بِاِذْنِ اللّٰهِ و يَجْعَلُ الرِّجْسَ عَلٰى الَّذِيْنَ لَا يَعْقِلُوْنَ ﴿١٠٠﴾ قُلْ اَنْظُرُوْا مَا ذَا فِى السَّمٰوٰتِ وَاَلْاَرْضِ و مَا تُغْنِى الْاٰيٰتُ وَاَلنَّذْرُ عَنْ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٠١﴾ فَهَلْ يَنْظُرُوْنَ اِلَّا مِثْلَ اَيَّامِ الَّذِيْنَ خَلَوْا مِنْ قَبْلِهِمْ قُلْ فَانظُرُوْا اِلَىٰ مَعَكُمْ مِّنَ الْمُنْتَظِرِيْنَ ﴿١٠٢﴾ ثُمَّ نَحْنٰى رُسُلَنَا وَاَلَّذِيْنَ ءَامَنُوْا كَذٰلِكَ حَقًّا عَلَيْنَا نَحْجُ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٠٣﴾ قُلْ يٰٓاَيُّهَا النَّاسُ اِن كُنْتُمْ فِى شَكٍّ مِّنْ دِيْنِيْ فَلَا اَعْبُدُ الَّذِيْنَ تَعْبُدُوْنَ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ و لٰكِنْ اَعْبُدُ اللّٰهَ الَّذِىْ يَتَوَفَّاكُمْ وَاُمِرْتُ اَنْ اَكُوْنَ مِنَ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٠٤﴾ وَاَنْ اَقِمَّ وَجْهَكَ لِلدِّيْنِ حَنِيفًا و لَا تَكُوْنَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِيْنَ ﴿١٠٥﴾ و لَا تَدْعُ مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ مَا لَا يَنْفَعُكَ و لَا يَضُرُّكَ فَاِنْ فَعَلْتَ فَاِنَّكَ اِذَا مِنَ الظَّالِمِيْنَ ﴿١٠٦﴾

۱- به زیر نویس آیه ۵۸ بقره (۲) مراجعه فرمایید.

۲- هنگامی که یونس مشاهده کرد که قومش ایمان نمی‌آورند، آنها را با ناراحتی ترک کرد. مردم شهر چون یونس را مردی راستگو می‌شناختند و نشانه‌های عذاب هم کم و بیش به چشم می‌خورد، در غیاب او متنه شده و دسته‌جمعی ابراز ایمان و توبه کردند. خدا هم عذاب را از آنها دور ساخت و هنگامی که یونس پس از ماجرای طولانی‌اش بازگشت، پذیرای او شدند. داستان یونس در آیات ۱۳۹-۱۴۸ صافات (۳۷) آمده است.

۳- برای توجیه افزوده، به آیه ۳ انسان (۷۶) توجه فرمایید.

۴- لا اکره فی الدین (۲۵۶ بقره)؛ به آیه ۴۵ ق (۵۰) نیز توجه فرمایید.

۵- به آیه ۱۰۵ یوسف (۱۲) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۴۸ نساء (۴) توجه فرمایید.

۷- برای روشن شدن معنی و مفهوم ظلم در اینجا، به آیه ۸۲ انعام (۶) و ۱۳ لقمان (۳۱) توجه فرمایید.

وَإِنْ يَمَسُّكَ اللَّهُ بِضُرٍّ فَلَا كَاشِفَ لَهُ إِلَّا هُوَ وَإِنْ
يُرِدْكَ بِخَيْرٍ فَلَا رَادَ لِفَضْلِهِ يُصِيبُ بِهِ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ
وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٠٧﴾ قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ قَدْ جَاءَكُمْ
الْحَقُّ مِنْ رَبِّكُمْ فَمَنْ أهدَىٰ فَإِنَّمَا هتدىٰ لِنَفْسِهِ وَمَنْ
ضَلَّ فَإِنَّمَا يضلُّ عَلَىٰهَا وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ بِوَكِيلٍ ﴿١٠٨﴾ وَأَتَّبِعْ
مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَأَصْبِرْ حَتَّىٰ يَحْكُمَ اللَّهُ وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ ﴿١٠٩﴾

سورة هود

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الرَّكُنْبُ أَحْكَمَتْ أَيْنَهُ ثُمَّ فَصَلَتْ مِنْ لَدُنِّ حَكِيمٍ خَيْرٍ ﴿١﴾
الَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ وَبَشِيرٌ ﴿٢﴾ وَأَنْ اسْتَغْفِرُوا
رَبَّكُمْ ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ يُبْعَثْكُمْ مِّنْهَا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ
كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ
كَبِيرٍ ﴿٣﴾ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤﴾ إِلَّا إِلَهُكُمْ
يَتَنُونَ صُدُورُهُمْ لَيْسَتْ خَفُوفًا مِنْهُ الْأَحْيَانُ يَسْتَعْشُونَ تِيَابَهُمْ
يَعْلَمُ مَا يُسْرُونَ وَمَا يَعْلَنُونَ إِنَّهُ عَلَيْهِمْ بَدَاتُ الصُّدُورِ ﴿٥﴾

باز آید، تا شما را از بهره‌ای نیکو تا سرآمدی معین برخوردار نماید^(۴) و پاداش هر صاحب فضیلتی را عطا کند؛ و اگر از این فرمان روی برتابید، از عذاب روزی بزرگ بر شما می‌ترسم.
۴- بازگشت شما به پیشگاه خداست و او بر هر کاری تواناست.
۵- آگاه باشید که آنها [هنگام دعوت پیامبر] خود را به کناری می‌کشند تا از او پنهان شوند [و حجت و دلیل دست و پاگیرشان نشود]؛ آگاه باشید که آنگاه که خود را پنهان می‌دارند^(۵)، خدا هر چه پنهان و آشکار کنند می‌داند^(۶)، که او به راز دلها داناست.

۱۰۷- اگر خدا [به منظور آزمون یا کیفر] تو را گزندی برساند، بر دارنده‌ای جز خودش وجود ندارد؛ و اگر برای تو خیری بخواهد، هیچ‌کس بازدارنده بخشایش او نخواهد شد^(۱)؛ بخشایش خود را به هر که از بندگانش که بخواهد [و شایسته ببیند] نصیب می‌کند؛ و او آمرزگار و مهربان است.
۱۰۸- بگو: ای مردم، [پیام] حق از جانب پروردگارتان برای شما فرارسید؛ هر که هدایت شود، به سود خویش هدایت شده است و هر که گمراه گشت، به زیان خویش گمراه شده است؛ و من کارگزار شما نیستم.
۱۰۹- [از] آنچه بر تو وحی می‌شود پیروی کن و شکیباش تا خدا [میان تو و آنها] داوری کند^(۲)؛ و او بهترین داوران است.

۱۱- سوره هود

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- الف، لام، را^(۳)؛ این کتابی است که آیاتش از جانب فرزانه‌ای آگاه استحکام یافته، آنگاه به وضوح بیان شده است؛
۲- [پیامش این است] که جز خدای را بندگی نکنید؛ من از جانب او برای شما هشدار دهنده و بشارت‌دهنده‌ام؛
۳- و اینکه از پروردگار خویش آمرزش بخواهید و به درگاه او باز آید، تا شما را از بهره‌ای نیکو تا سرآمدی معین برخوردار نماید^(۴) و پاداش هر صاحب فضیلتی را عطا کند؛ و اگر از این فرمان روی برتابید، از عذاب روزی بزرگ بر شما می‌ترسم.
۴- بازگشت شما به پیشگاه خداست و او بر هر کاری تواناست.

۱- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۱۷ احزاب (۳۳) و ۲ فاطر (۳۵) آمده است.
۲- به آیات ۱ نصر (۱۱۰) و ۱ فتح (۴۸) توجه فرمایید.
۳- به موجب آماری که رشاد خلیفه تهیه کرده و در ضمایم ترجمه انگلیسی قرآن خود آورده است، مجموع تکرار این سه حرف در این سوره برابر است با ۲۴۸۹ که مضربی است از عدد ۱۹؛ به زیرنویس اول آیه ۲۹ سوره هود (همین سوره) نیز توجه فرمایید.
۴- در برابر معیشت سخت و تنگی که برای غافلان از یاد خدا در آیه ۱۲۴ طه (۲۰) بیان شده است.
۵- معنی تحت‌اللفظ این عبارت، «آنگاه که جامه‌های خود را بر سر می‌کشند» است، ولی این عبارت، یک اصطلاح است که نمی‌توان آن را تحت‌اللفظ ترجمه کرد.
۶- به آیه ۷ طه (۲۰) توجه فرمایید.

۶- هیچ موجود زنده‌ای روی زمین نیست جز آنکه روزی اش بر عهده خداست و قرارگاه [زندگی] و امانتگاه [پس از مرگ]ش را می‌داند^(۱)؛ و همه چیز در کتاب روشن [علم خدا] ثبت است.

۷- اوست که آسمانها و زمین را طی شش دوران آفرید و [قبل از آن] عرش او بر آب قرار داشت^(۲)، هدف [از آفرینش] این بود که شما را بیازماید که کدام یک در عمل بهترید^(۳)؛ و اگر بگویی پس از مرگ برانگیخته خواهید شد، انکارورزان خواهند گفت: این جز [تصوری باطل و] جادویی آشکار نیست.

۸- اگر عذاب آنها را چند صباحی به تأخیر اندازیم، [به ریشخند] خواهند گفت: چه چیز آن را باز می‌دارد؟ آگاه باشید روزی که عذابشان فرارسد، از آنان بازداشته نخواهد شد و غذایی که استهزایش می‌کردند، دامنگیرشان خواهد شد.

۹- اگر انسان را از رحمت خود برخوردار سازیم، آنگاه [به مصلحتی] آن را از او باز داریم، نومید و ناسپاس خواهد شد^(۴).

۱۰- و اگر پس از گزندی که به او رسیده است، نعمت و آسایشی به او بچشانیم، خواهد گفت: مشکلات از من بر طرف شد؛ چرا که سرمست و فخر فروش است؛

۱۱- مگر شکیبایان نیکوکار که آموزش و پاداشی بزرگ [در انتظار] دارند.

۱۲- مباد^(۵) از بیم آنکه می‌گویند چرا گنجی بر او نرسیده یا فرشته‌ای همراهش نیامده است، [ابلاغ] پاره‌ای از آیات را که به تو وحی می‌شود، فروگذاری و نسبت به آن دلتنگ شوی؛ تو فقط هشدار دهنده‌ای؛ و خدا کارگزار هر چیزی است.

وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ إِلَّا عَلَى اللَّهِ رِزْقُهَا وَيَعْلَمُ مُسْتَقَرَّهَا
وَمُسْتَوْدَعَهَا كُلٌّ فِي كِتَابٍ مُبِينٍ ﴿٦﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَكَانَ عَرْشُهُ
عَلَى الْمَاءِ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَلَئِنْ قُلْتُمْ
إِنَّكُمْ مَبْعُوثُونَ مِنْ بَعْدِ الْمَوْتِ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
إِنْ هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿٧﴾ وَلَئِنْ أَخْرَنَاهُمُ الْعَذَابَ إِلَى
أُمَّةٍ مَعْدُودَةٍ لَيَقُولُنَّ مَا يَحْسِبُهُ أَهْلُ الْأَيَّامِ يَأْتِيهِمْ لَيْسَ
مَصْرُوفًا عَنْهُمْ وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٨﴾
وَلَئِنْ أَدْخَلْنَا الْإِنْسَانَ مِنَّا رَحْمَةً ثُمَّ نَزَعْنَاهَا مِنْهُ إِنَّهُ
لَيَكْفُرُ ﴿٩﴾ وَلَئِنْ أَدْخَلْنَاهُ نِعْمًا بَعْدَ ضِرَاءٍ
مَسْتَهْتَهُ لَيَقُولَنَّ ذَهَبَ السَّيِّئَاتُ عَنِّي إِنَّهُ لَفَرِحٌ فَخُورٌ ﴿١٠﴾
إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ
وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١١﴾ فَلَعَلَّكَ تَارِكٌ بَعْضَ مَا يُوحَىٰ إِلَيْكَ
وَضَائِقٌ بِهِ صَدْرُكَ أَنْ يَقُولُوا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْهِ كِتَابٌ أَوْ جَاءَ
مَعَهُ مَلَكٌ إِنَّمَا أَنْتَ نَذِيرٌ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿١٢﴾

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۶۰ عنکبوت (۲۹) آمده است.

۲- این آیه یکی از دشوارترین تشابهات قرآن است. هیچ یک از مفسران گذشته نکته روشنگری در مورد آن نگفته‌اند، ولی تفسیر نمونه به نکته‌ای اشاره کرده است که با نظریات علمی جدید سازگاری دارد و ترجمه آیه با کلمات در تقدیر به این صورت خواهد بود: «عرش او بر (توده گداخته و) آب (گونه‌ای) قرار داشت» باید توجه داشت که در زبان عرب به هر مایعی «ماء» می‌گویند؛ والله اعلم.

۳- برای توجیه افزوده، با آیه ۲ ملک (۶۷) مقایسه فرمایید.

۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۵ و ۱۶ فجر (۸۹) آمده است.

۵- شیخ المفسرین طبرسی ذیل این آیه گفته است: کلمه «لعلک» در این آیه بر وجه شک نیست و منظور از آن، نهی از ترک ادا رسالت است. مفسران دیگری نیز مثل میبیدی و فخر رازی و علامه طباطبایی همین نظر را با بیان دیگری تأیید کرده‌اند. اگر این کلمه را تحت اللفظ معنی کنیم با مقام حضرت پیامبر (ص) مغایرت دارد؛ بخصوص وقتی روش آن حضرت را در این مورد در آیات ۱۵-۱۷ یونس (۱۰) بررسی می‌کنیم. لازم به یادآوری است که «لعلک» در آیات ۶ کهف (۱۸) و ۳ شعرا (۲۶) نیز از همین نمونه است.

أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَاهُ قُلْ فَأْتُوا بِعَشْرِ سُوْرٍ مِّثْلِهِ مُفْتَرِيَاتٍ
 وَأَدْعُوا مَنِ اسْتَطَعْتُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿۱۳﴾
 فَإِذْ لَوْ اسْتَجِيبُوا لَكُمْ فَاعْلَمُوا أَنَّمَا أُنزِلَ بِعِلْمِ اللَّهِ وَأَنْ لَا إِلَهَ
 إِلَّا هُوَ فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿۱۴﴾ مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْحَيَاةَ
 الدُّنْيَا وَزِينَتَهَا نُوَفِّ إِلَيْهِمْ أَعْمَالَهُمْ فِيهَا وَهُمْ فِيهَا لَا يُخْسُونَ
 ﴿۱۵﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَيْسَ لَهُمْ فِي الْآخِرَةِ إِلَّا النَّارُ وَحَبِطَ
 مَا صَنَعُوا فِيهَا وَبَدِّلُوا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۶﴾ أَفَمَنْ كَانَ
 عَلَىٰ بَيْنَتٍ مِّن رَّبِّهِ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِ كَتَبَ
 مُوسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً أُولَئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِ
 مِنَ الْأَحْزَابِ فَالْتَأَمُّ مَوْعِدُهُ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ
 مِنْ رَبِّكَ وَلَكِنَّ أَكْثَر النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۱۷﴾ وَمَنْ
 أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أُولَئِكَ يُعْرَضُونَ
 عَلَىٰ رَبِّهِمْ وَيَقُولُ الْأَشْهَادُ هَؤُلَاءِ الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَىٰ
 رَبِّهِمْ أَلَا لَعْنَةُ اللَّهِ عَلَى الظَّالِمِينَ ﴿۱۸﴾ الَّذِينَ يَصُدُّونَ
 عَنِ سَبِيلِ اللَّهِ وَيَبْغُونَهَا عِوَجًا وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿۱۹﴾

گواهان خواهند گفت: اینان هستند که دروغ به پروردگارشان نسبت دادند (۱۱)؛ آگاه باشید که نفرین خدا بر ستمگران است؛

۱۹- هم آنان که [مردم را] از راه خدا بازمی دارند و آن را بیراهه و ناهموار جلوه می دهند و آخرت را انکار می کنند.

۱۳- مگر می گویند قرآن را خودش جعل کرده است (۱)؛ بگو: اگر راست می گویند، ده سوره جعلی مثل آن بیاورید و در برابر خدا هر که را می توانید [به کمک] فراخوانید (۲).

۱۴- اگر دعوت شما را نپذیرفتند، بدانید که [قرآن] به علم الهی نازل شده است و معبودی جز او نیست؛ آیا [با این حال] تسلیم [و فرمانبردار خدا] (۳) خواهید شد؟

۱۵- آنان که [فقط] زندگی دنیا و زیور (۴) آن را می خواهند، نتیجه تلاششان را در همین [حیات] دنیا به طور کامل و ناکاسته به آنها خواهیم داد.

۱۶- آنان در آخرت جز آتش [دوزخ نصیبی] ندارند (۵) و آنچه در دنیا کرده اند، به بادرفته و اعمالشان تباه است (۶).

۱۷- آیا کسی که نشانه روشنی (۷) از پروردگارش [در اختیار] دارد و گواهی (۸) از [جانب] خدا آن را می خواند، و قبل از آن هم کتاب موسی در حالی که پیشوا و رحمتی بود [نوید آن را] داده است (۹)، مانند کسی است که بیینه و شاهدهی ندارد؟ آنان [که در جستجوی حقیقتند] به قرآن ایمان می آورند؛ و هر که از سایر گروهها آن را انکار کند، وعده گاهش آتش است؛ در مورد آن در تردید مباش، که حقیقتی از جانب پروردگار توست، ولی بیشتر مردم باور نمی کنند.

۱۸- کیست ستمکارتر از آن که دروغ به خدا نسبت دهد (۱۰)؟ آنها [برای مجازات] به پروردگارشان عرضه خواهند شد و

۱- به آیات ۴۴-۴۶ حاقه (۶۹) توجه فرمایید.

۲- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۳۴ طور (۵۲) آمده است؛ به آیه ۸۸ اسراء (۱۷) هم توجه فرمایید.

۳- با بخش پایانی آیه ۷ انعام (۶) مقایسه فرمایید.

۴- به آیه ۱۴ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۵- معنی و مفهوم مجموع دو آیه ۱۵ و ۱۶ این سوره را باید با توجه به دو آیه ۷ و ۸ یونس (۱۰) بررسی و دریافت کرد. استفاده از مواهب دنیا در صورتی که موجب فراموش شدن آخرت نباشد، منع نشده است؛ به آیات ۲۰۰-۲۰۲ بقره (۲) و ۱۳۴ نساء (۴) نیز توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم مجموعه دو آیه ۱۵ و ۱۶ به بیان دیگر در آیه ۱۸ اسراء (۱۷) آمده است.

۶- به مثالهایی در این زمینه در آیات ۱۸ ابراهیم (۱۴) و ۳۹ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۷- منظور قرآن است.

۸- منظور جبرئیل است.

۹- آیه ۱۵۷ اعراف (۷).

۱۰- به آیه ۷۹ بقره (۲) توجه فرمایید.

۱۱- به آیه ۲۱ ق (۵۰) توجه فرمایید.

- ۲۰- آنها در زمین [خدای را] به تنگ نمی آورند^(۱) و در برابر خدا کارسازی ندارند و عذابشان مضاعف است^(۲)؛ آنها نه توان شنیدن [حق را] داشتند و نه [واقعیتها را] می دیدند^(۳).
- ۲۱- آنها هستند که خود را به زیان انداختند و بتهایی که به باطل علم می کردند، از نظرشان ناپدید گشت.
- ۲۲- ناگزیر در آخرت [از همه] زیانکارترند.
- ۲۳- مؤمنان نیکوکار که در برابر پروردگارشان فروتنی کرده اند، جاودانه بهشتی اند.
- ۲۴- داستان این دو گروه [منکران و باورداران]، داستان کور و کر است در مقابل بینا و شنوا؛ آیا این دو از نظر کیفی با هم برابرند؟ آیا پند نمی پذیرید؟
- ۲۵- نوح را [با این پیام] بر قومش فرستادیم که من برای شما هشداردهنده ای آشکارم؛
- ۲۶- و اینکه جز خدای را بندگی نکنید، که از عذاب روزی^(۴) دردناک بر شما می ترسم.
- ۲۷- سران قومش که انکار می ورزیدند گفتند: به نظر ما بشری همچون ما هستی و تنها فرومایگان [قوم] ما نسنجیده از تو پیروی می کنند؛ و هیچ برتری برای شما نسبت به خود مشاهده نمی کنیم، حتی شما را دروغ پرداز تصور می کنیم.
- ۲۸- [نوح] گفت: ای قوم من، به نظر شما اگر نشانه روشنی از جانب پروردگارم داشته باشم و رحمتی از جانب خود به من داده باشد که بر شما پوشیده مانده باشد، چگونه [من و یارانم] شما را به [پذیرش] آن ملزم سازیم، در حالی که از آن ناخشنود هستید؟

أُولَئِكَ لَمْ يَكُونُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ مِنْ أَوْلِيَاءَ يُضْعِفُ لَهُمْ الْعَذَابَ مَا كَانُوا يَسْتَطِيعُونَ السَّمْعَ وَمَا كَانُوا يُبْصِرُونَ ﴿٢٠﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٢١﴾ لَأَجْرَمَ أَنَّهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمْ الْأَخْسَرُونَ ﴿٢٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَأَخْبَتُوا إِلَىٰ رَبِّهِمْ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٢٣﴾ ﴿٢٣﴾ * مَثَلُ الْفَرِيقَيْنِ كَالْأَعْمَىٰ وَالْأَصْمَىٰ وَالْبَصِيرِ وَالسَّمِيعِ هَلْ يَسْتَوِيانِ مَثَلًا أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿٢٤﴾ ﴿٢٤﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ إِتَىٰ لَكُمْ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٢٥﴾ أَن لَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمِ الْيَمِّ ﴿٢٦﴾ ﴿٢٦﴾ فَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا نَرْنَكَ إِلَّا بَشَرًا مِثْلَنَا وَمَا نَرْنَكَ آتَبَعَكَ إِلَّا الَّذِينَ هُمْ أَرَادُوا بِادِّئِ الرَّأْيِ وَمَا نَرِي لَكُمْ عَلَيْنَا مِنْ فَضْلٍ بَلْ نَظُنُّكُمْ كَاذِبِينَ ﴿٢٧﴾ ﴿٢٧﴾ قَالَ يَقَوْمِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْ رَبِّي وَءَانِنِّي رَحْمَةً مِنْ عِنْدِهِ فَعُمِّيَتْ عَلَيْكُمْ أَنُلْزِمُكُمْوهَا وَأَنْتُمْ لَهَا كَاهُونَ ﴿٢٨﴾ ﴿٢٨﴾

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۲ توبه (۹) توجه فرمایید.
 ۲- علت مضاعف بودن رادر آیات ۱۲ و ۱۳ عنکبوت (۲۹) جستجو فرمایید.
 ۳- به آیات ۱۷۹ اعراف (۷) و ۱۰ ملک (۶۷) توجه فرمایید.
 ۴- به زیرنویس آیه ۶۹ حج (۲۲) مراجعه فرمایید.

وَيَقَوْمٍ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مَا لَا إِنِّ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَمَا
 أَنَا بِطَارِدٍ الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّهُمْ مُلَقَوْنَ بِهِمْ وَلَكِنِّي أَرْكَبُ
 قَوْمًا فَجْهَلُونَ ﴿٢٩﴾ وَيَقَوْمٍ مِّنْ نُّصْرَتِي مِّنْ اللَّهِ إِن طَرَفْتُمْ
 أَفْلَاذَكُرُونَ ﴿٣٠﴾ وَلَا أَقُولُ لَكُمْ عِنْدِي خَزَائِنُ اللَّهِ وَلَا
 أَعْلَمُ الْغَيْبَ وَلَا أَقُولُ إِنِّي مَلَكٌ وَلَا أَقُولُ لِلَّذِينَ تَزْدَرِي
 أَعْيُنُكُمْ لَن يُؤْتِيَهُمُ اللَّهُ خَيْرًا اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا فِي أَنفُسِهِمْ إِنِّي إِذَا
 لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٣١﴾ قَالُوا يَنْبُوحُ قَدْ جَدَلْتَنَا فَأَكْثَرْتَ
 جِدْلَنَا فَأِنَّا بِمَا تَعِدُنَا إِن كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ
 إِنَّمَا يَأْتِيَكُمْ بِهِ اللَّهُ إِن شَاءَ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَنْفَعُكُمْ
 نُصْحِي إِن أَرَدْتُ أَنْ أَنْصَحَ لَكُمْ إِن كَانَ اللَّهُ يُرِيدُ أَن يُغْوِيَكُمْ
 هُوَ رَبُّكُمْ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٣٤﴾ أَمْ يَقُولُونَ أَفْتَرْتَهُ
 قُلْ إِن أَفْتَرَيْتُهُ فَعَلَىٰ إِجْرَامِي وَأَنَا بَرِيءٌ مِّمَّا يُجْرِمُونَ ﴿٣٥﴾
 وَأَوْحَىٰ إِلَىٰ نُوحٍ أَنَّهُ لَن يُؤْمِنَ مِنْ قَوْمِكَ إِلَّا مَن قَدَّ ءَامَنَ
 فَلَا نَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَأَصْنَعُ الْفُلَكَ بِأَعْيُنِنَا
 وَوَحَيْنَا وَلَا تَخْطِبْنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُّغْرَقُونَ ﴿٣٧﴾

۲۹- ای قوم من، از شما بر رسالت من مالی نخواستهم (۱)؛ پاداش من تنها بر عهده خداست و مؤمنان را [به خاطر شما] طرد نمی‌کنم (۲)؛ [زیرا] آنها به لقای پروردگارشان نایل خواهند شد، ولی شما را گروهی جاهل می‌بینم.

۳۰- ای قوم من، اگر آنها را طرد کنم، چه کسی مرا در برابر خدا یاری خواهد کرد؟ آیا پند نمی‌پذیرید؟

۳۱- به شما نمی‌گویم که خزاین خدا در اختیار من است، و غیب هم نمی‌دانم، و نمی‌گویم که فرشته‌ام (۳)، و درباره کسانی که به چشم شما حقیر می‌آیند، نمی‌گویم که خدا خیری نصیبشان نخواهد کرد (۴)، که در آن صورت ستمکار خواهم بود؛ خدا از درون آنها آگاهتر است.

۳۲- گفتند: ای نوح، با ما به مجادله برخاستی و جدال را از حد گذراندی؛ اگر راست می‌گویی عذابی را که به ما وعده می‌دهی پیش آر (۵).

۳۳- گفت: فقط خدا اگر اراده کند آن [عذاب] را پیش می‌آورد، و [او را] به تنگ نخواهد آورد.

۳۴- اگر خدا بخواهد شما را به راه تباهی واگذارد (۶)، اندرز [هایی] که به تمایل خودم بدهم، سودی به حالتان نخواهد داشت؛ او صاحب اختیار شماست؛ و به پیشگاه او بازگردانده می‌شوید.

۳۵- مگر می‌گویند قرآن را خودش جعل کرده است (۷)؛ بگو؛

اگر من آن را جعل کرده باشم، وبال گناهم به عهده من است، و من از بزهدارهای شما مبرا هستم.

۳۶- به نوح وحی شد که جز آنها که [تاکنون] ایمان آورده‌اند، دیگر کسی از قوم تو ایمان نخواهد آورد، پس از آنچه می‌کردند اندوهگین مباش.

۳۷- و کشتی را زیر نظر ما و طبق وحی ما بساز و درباره ستمگران از من درخواستی مکن، که همه غرق خواهند شد.

۱- مضمون این عبارت علاوه بر این مورد، ده بار دیگر نیز در سایر آیات قرآن تکرار شده و همه جا کلمه «اجر» به کار رفته، بجز این مورد که استثناً از کلمه «مال» استفاده شده است. علتش این است که اگر در اینجا هم مثل سایر موارد کلمه «اجر» به کار رفته بود، نظم آماری حرف «راء» که در زیرنویس آیه ۱ سوره هود (همین سوره) به آن اشاره کرده‌ایم، بر هم می‌خورد.

۲- اشاره به دستوری است که در آیه ۵۲ انعام (۶) آمده است.

۳- به آیه ۱۸۸ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۴- با آیه ۱۰ زمر (۳۹) مقایسه فرمایید.

۵- اقوام دیگر نیز همین درخواست را از پیامبرانشان داشتند؛ این درخواستها در مورد قوم صالح در آیه ۷۷ اعراف (۷) و در مورد قوم شعیب در آیه ۱۸۷ شعراء (۲۶) و در مورد قوم لوط در آیه ۲۹ عنکبوت (۲۹) و در مورد قوم هود در آیه ۲۲ احقاف (۴۶) و در مورد مشرکین مکه در آیات ۲۲ انفال (۸) و ۱۶ ص (۳۸) آمده است.

۶- به آیه ۲۷ ابراهیم (۱۴) ﴿وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ﴾ توجه فرمایید.

۷- به زیرنویس آیه ۱۳ هود (همین سوره) توجه فرمایید.

۳۸- [نوح] کشتی را می ساخت و هرگاه که سران قومش بر او می گذشتند، تمسخر می کردند. [نوح می] گفت: اگر ما را تمسخر می کنید، ما هم [به موقع خود] همین گونه شما را تمسخر خواهیم کرد.

۳۹- بزودی خواهید دانست که کیست آنکه عذابی بدو رسد که رسوایش کند و عذابی پاینده بر او فرود آید.

۴۰- چون فرمان ما فرارسید و تنور^(۱) فوران کرد، گفتیم: از هر یک [از دامها] یک زوج [نر و ماده]^(۲) همراه خانواده ات در کشتی بردار، به جز هر که فرمان مجازات در مورد او از قبل مقدر شده است^(۳) و [نیز] ایمان آورده ها را [در کشتی سوار کن]؛ و جز عده کمی به او ایمان نیاورده بودند.

۴۱- [نوح] گفت: در کشتی سوار شوید و حرکت و توقفش با نام [و خواست] خداست، که پروردگار من براستی آمرزگار و مهربان است.

۴۲- کشتی سر نشینانش را در میان امواجی کوه پیکر پیش می برد؛ و نوح فرزندش را که در کناری [ایستاده] بود، بانگ زد: پسر، با ما سوار شو و با انکارورزان [همراه] باش.

۴۳- گفت: به کوهی پناه می برم که مرا از [خطر] آب حفظ می کند؛ [نوح] گفت: امروز در برابر فرمان خدا هیچ محافظی نیست، مگر اینکه کسی مشمول مهربانی خدا گردد؛ در این حال، موج میان آن دو حایل گشت و

وَيَصْنَعُ الْفُلْكَ وَكُلَّمَا مَرَّ عَلَيْهِ مَلَأَ مِنْ قَوْمِهِ سَخِرُوا مِنْهُ قَالَ إِنْ تَسْخَرُوا مِنَّا فَإِنَّا نَسْخَرُ مِنْكُمْ كَمَا تَسْخَرُونَ ﴿٢٨﴾
فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ ﴿٣٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَمْرُنَا وَفَارَ التَّنُورُ قُلْنَا احْمِلْ فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَن سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ وَمَنْ آمَنَ وَمَنْ آمَنَ مَعَهُ إِلَّا قَلِيلٌ ﴿٤٠﴾ وَقَالَ ارْكَبُوا فِيهَا بِسْمِ اللَّهِ جَرِّبْهَا مِمْسَهَا إِنَّ رَبِّي لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٤١﴾ وَهِيَ تَجْرِي بِهِمْ فِي مَوْجٍ كَالْجِبَالِ وَنَادَى نُوْحٌ ابْنَهُ وَكَانَ فِي مَعْزِلٍ يَا بُنَيَّ ارْكَب مَعَنَا وَلَا تَكُن مَعَ الْكَافِرِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ سَتَأْتِيَ إِلَىٰ جِبَلٍ يَعْصِمُنِي مِنَ الْمَاءِ قَالَ لَا عَاصِمَ الْيَوْمَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِلَّا مَنْ رَحِمَ وَحَالَ بَيْنَهُمَا الْمَوْجُ فَكَانَ مِنَ الْمُغْرَقِينَ ﴿٤٣﴾ وَقِيلَ يَا أَرْضُ ابْلَعِي مَاءَكِ وَيَسْمَأَهُ أَقْلَعِي وَغِيضَ الْمَاءِ وَفُضِيَ الْأَمْرُ وَأَسْتَوَتْ عَلَى الْجُودِيِّ وَقِيلَ بُعْدًا لِلْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٤٤﴾ وَنَادَى نُوْحٌ رَبَّهُ فَقَالَ رَبِّ إِنَّ ابْنِي مِنْ أَهْلِي وَإِنَّ وَعْدَكَ الْحَقُّ وَأَنْتَ أَحْكَمُ الْحَاكِمِينَ ﴿٤٥﴾

به غرق شدگان پیوست.

۴۴- خطاب شد: ای زمین، آب را فروبر، و ای آسمان، [از باریدن] بازایست^(۴)؛ [آنگاه] آب فروکش کرد و کار به پایان رسید و [کشتی] بر [دامنه کوه] جودی قرار گرفت و گفته شد: دوری [از رحمت خدا] باد بر ستمگران.

۴۵- [آنگاه] نوح [دستخوش احساس پدری شد و] با پروردگارش به مناجات نشست و گفت: پروردگارا، پسر من از خانواده من بود، وعده تو هم [در مورد نجات خاندان من] حق است و تو بهترین داورانی.

۱- معنی و مفهوم «تنور» در این آیه به درستی روشن نیست، ولی در آیه ۱۲ قمر (۵۴)، سطح زمین مطرح شده است؛ از این مقایسه به نظر می رسد منظور چشمه بزرگی است.

۲- به زیرنویس آیه ۱۴۳ انعام (۶) توجه فرمایید.

۳- همسر و یکی از فرزندان؛ وضع همسر نوح در آیه ۱۰ تحریم (۶۶) بیان شده است و فرزندش در آیه ۴۶ همین سوره؛ ضمناً برای روشن شدن معنی و مفهوم «قول» در اینجا، با آیه ۱۶ اسراء (۱۷) مقایسه فرمایید؛ منظور فرمان مجازات خداست که در آیات ۱۸ اعراف (۷)، ۴۳ حجر (۱۵) و ۸۵ ص (۳۸) آمده است.

۴- حمله آب از زمین و هوا در آیات ۱۱ و ۱۲ قمر (۵۴) بیان شده است.

۴۶- [خدا] گفت: ای نوح، او اهلیت تو را ندارد؛ و [دارای] عملی ناشایسته است؛ از سر ناآگاهی درخواستی از من مکن؛ به تو اندرز می‌دهم که مباد در زمره جاهلان قرار گیری.

۴۷- [نوح] گفت: پروردگارا، به تو پناه می‌برم از اینکه ناآگاهانه درخواستی از تو کنم؛ و اگر مرا نبخشی و بر من رحمت نیاوری، زیانکار خواهم بود.

۴۸- خطاب شد: ای نوح، با سلام و برکاتی از جانب ما بر تو و امتهایی از [نسل] همراهانت، [از کشتی] فرود آی؛ و امتهایی هستند که بزودی آنها را [هم از نعمتها] برخوردار سازیم و آنگاه [به سبب رفتار ناپسندشان] عذابی دردناک از جانب ما دامگیرشان خواهد شد.

۴۹- این [داستان] از اخبار غیب است که بر تو وحی می‌کنیم؛ قبل از این نه تو از آن آگاهی داشتی، نه قومت، پس شککیا باش، که سرانجام نیک، خاص پرهیزکاران است.

۵۰- و بر قوم عاد^(۱) برادرشان هود را [فرستادیم]؛ گفت: ای قوم من، خدای را بندگی کنید، هیچ معبودی جز او ندارد؛ شما [با پرستش بتها] دروغ‌پردازانی بیش نیستید.

۵۱- ای قوم من، از شما پاداشی بر رسالت من نمی‌خواهم؛ پاداش من تنها بر عهده کسی است که مرا آفریده است؛ چرا درک نمی‌کنید؟

۵۲- و ای قوم من، از پروردگار خویش آمرزشی بخواهید و به درگاه او بازآیید تا باران آسمان را پیاپی بر شما بفرستد و بر نیروی شما بیفزاید^(۲) و بزهکارانه روی [از خدای رحمان] برنتایید.

۵۳- گفتند: ای هود، نشانه روشنی بر ما نیاوردی و ما به گفتار تو از معبودهای خود دست بر نمی‌داریم و به تو ایمان نمی‌آوریم^(۳).

قَالَ يَنْوُحُ إِنَّهُ لَيْسَ مِنْ أَهْلِكَ إِنَّهُ عَمَلٌ غَيْرُ صَالِحٍ فَلَا تَسْتَأْذِنُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّي أَخْضَعُكَ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْجَاهِلِينَ ﴿٤٦﴾
 قَالَ رَبِّ إِنِّي أَعُوذُ بِكَ أَنْ أَسْأَلَكَ مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَإِلَّا تَغْفِرْ لِي وَتَرْحَمْنِي أَكُنْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿٤٧﴾ قِيلَ يَنْوُحُ أَهَيْطُ لِسَلْمٍ مَتَا وَبَرَكَتٍ عَلَيْكَ وَعَلَىٰ أُمَمٍ مِّمَّنْ مَعَكَ وَأُمَّمٌ سَنَمِتَعُهُمْ ثُمَّ يَمْسُهُمْ مَتَا عَذَابِ الْيَوْمِ ﴿٤٨﴾ تِلْكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهَا إِلَيْكَ مَا كُنْتَ تَعْلَمُهَا أَنْتَ وَلَا قَوْمُكَ مِنْ قَبْلِ هَذَا فَاصْبِرْ إِنَّ الْعَقِيبَةَ لِلْمُتَّقِينَ ﴿٤٩﴾ وَإِلَىٰ عَادِ أَخَاهُمْ هُودًا قَالَ يَنْقُورُ أَعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُفْتَرُونَ ﴿٥٠﴾ يَنْقُورُ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَىٰ الَّذِي فَطَرَنِي أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٥١﴾ وَيَنْقُورُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا وَيَزِدْكُمْ قُوَّةً إِلَىٰ قُوَّتِكُمْ وَلَا تَتَوَلَّوْا مُجْرِمِينَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا يَا هُودُ مَا جِئْتَنَا بِبَيِّنَةٍ وَمَا نَحْنُ بِتَارِكِي آلِ هَارُونَ عَنْ قَوْلِكَ وَمَا نَحْنُ لَكَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٥٣﴾

۱- عاد قوم هود است؛ به آیه ۶۰ هود (همین سوره) توجه فرمایید. قوم عاد از قبایل قدیم عرب بوده که از میان رفته‌اند. آیه ۶ حاقه (۶۹) عامل نابودی آنان را باد و طوفان سختی معرفی کرده است.

۲- به آیه ۹۶ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۱۴ نمل (۲۷) توجه فرمایید.

۵۴- تنها چیزی که [درباره تو] می توانیم بگوییم [این است که] برخی از معبودهای ما به [مشاعر] تو آسیب رسانده اند؛ [هود] گفت: خدای را گواه می گیرم و شما نیز گواه باشید که من از بتهایی که شریک خدا قرار داده اید، مبرا هستم.

۵۵- همگی درباره من بدسگالی کنید و مهلتم ندهید.

۵۶- تنها بر خدای، پروردگار من و شما، توکل دارم؛ هیچ موجود زنده ای نیست مگر اینکه خدا حاکم بر هستی اوست؛ براستی که پروردگار من بر راه راست است.

۵۷- و اگر روی برتایید، من پیامی را که مأمور [ابلاغ] آن به شما شده بودم، به شما رساندم؛ و پروردگار من گروهی دیگر را جایگزین شما خواهد کرد؛ و شما هیچ زبانی به او نمی رسانید؛ زیرا پروردگار من بر هر چیز نگاهبان است.

۵۸- و چون فرمان [عذاب] ما فرارسید، به رحمت خویش، هود و کسانی را که در کنار او ایمان آورده بودند نجات دادیم، و از عذابی سخت^(۱) رهایی بخشیدیم.

۵۹- این قوم عاد بودند که آیات پروردگارشان را دانسته انکار و پیامبرانش را نافرمانی کردند و پیرو امر هر خودکامه حق ستیزی شدند.

۶۰- و در این جهان و روز رستاخیز نفرین به دنبال دارند؛ آگاه باشید که قوم عاد پروردگارشان را انکار کردند [که سیه روز شدند]؛ دوری [از رحمت خدا] بر عادیان باد که قوم

إِنْ نَقُولُ إِلَّا اعْتَرْنَاكَ بِبَعْضِ الْهَيْئَاتِ سِوَىٰ قَالِ إِنِّي أَشْهَدُ اللَّهَ وَأَشْهَدُ وَأَنِّي بَرِيءٌ مِّمَّا تُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾ مِنْ دُونِهِ فَكَيْدُوْنِي جَمِيعًا ثُمَّ لَا تُنظِرُونَ ﴿٥٥﴾ إِنِّي تَوَكَّلْتُ عَلَى اللَّهِ رَبِّي وَرَبِّكُمْ مَا مِنْ دَابَّةٍ إِلَّا هُوَ آخِذٌ بِنَاصِيَتِهَا إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٦﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقَدْ أَبْلَغْتُكُمْ مَا أُرْسِلْتُ بِهِ إِلَيْكُمْ وَيَسْتَخْلِفُ رَبِّي قَوْمًا غَيْرَكُمْ وَلَا تَضُرُّوهُ شَيْئًا إِنَّ رَبِّي عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٥٧﴾ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا هُودًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَنَجَّيْنَاهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٨﴾ وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾ وَاتَّبَعُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةَ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ إِلَّا إِنْ عَادَا كَفَرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا بَعْدَ الْعَادِ قَوْمٌ هُودٍ ﴿٦٠﴾ وَإِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا قَالَ يَتَقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ هُوَ أَنشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا فَاسْتَغْفِرُوهُ ثُمَّ تَوْبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي قَرِيبٌ مُجِيبٌ ﴿٦١﴾ قَالُوا لَوْ يَصْلِحُ قَدْ كُنْتَ فِينَا مَرْجُوًّا قَبْلَ هَذَا أَتَنْهَانَا أَنْ نَعْبُدَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا وَإِنَّا لَفِي شَكِّ مِمَّا تَدْعُونَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٦٢﴾

هود^(۲) بودند [و قدر هدایتش را نشناختند].

۶۱- و بر قوم ثمود^(۳) برادرشان صالح را [فرستادیم]، گفت: ای قوم من، خدای را بندگی کنید، هیچ معبودی جز او ندارید؛ اوست که شما را از زمین پدید آورد و آبادانی آن را به شما واگذاشت، پس از او آمرزش بخواهید و به درگاهش بازآیید، که پروردگار من [به همه] نزدیک و پاسخ دهنده است.

۶۲- گفتند: ای صالح، قبل از این، تو در میان ما مایه امیدواری بودی؛ آیا ما را از عبادت آنچه پدرانمان بندگی می کردند باز می داری؟ نسبت به آنچه ما را به آن دعوت می کنی، در تردیدی آمیخته به بدگمانی هستیم.

۱- به آیات ۶-۸ حاقه (۶۹) توجه فرمایید.

۲- هود نخستین نفر از پنج پیامبر عرب است؛ چهار تن بقیه به ترتیب: صالح، ابراهیم، شعیب و محمد علیهم السلام هستند.

۳- به زیرنویس آیه ۱۴۱ شعراء (۲۶) مراجعه فرمایید.

قَالَ يَنْقَوْمُ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كُنْتُ عَلَىٰ بَيْتِنَا مِنْ رَبِّي وَعَآتِنِي
 مِنْهُ رَحْمَةً فَمَنْ يَنْصُرُنِي مِنَ اللَّهِ إِنْ عَصَيْتُهُ فَمَا تَزِيدُونَنِي
 غَيْرَ تَحْسِيرٍ ﴿٦٣﴾ وَيَنْقَوْمُ هَذِهِ نَاقَةُ اللَّهِ لَكُمْ آيَةٌ
 فَذَرُوهَا تَأْكُلْ فِي أَرْضِ اللَّهِ وَلَا تَمْسُوهَا بِسُوءٍ فَيَأْخُذَكُمْ
 عَذَابٌ قَرِيبٌ ﴿٦٤﴾ فَعَقَرُوهَا فَقَالَ تَمَتَّعُوا فِي دَارِكُمْ
 ثَلَاثَةَ أَيَّامٍ ذَلِكَ وَعَدْ غَيْرَ مَكْذُوبٍ ﴿٦٥﴾ فَلَمَّا جَاءَ
 أَمْرُنَا نَجَّيْنَا صَالِحًا وَالَّذِينَ آمَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا
 وَمَنْ خَرَىٰ يَوْمَئِذٍ إِنْ رَبُّكَ هُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ ﴿٦٦﴾ وَأَخَذَ
 الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَرِهِمْ جَثِمِينَ
 ﴿٦٧﴾ كَأَنْ لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا إِلَّا إِنْ تَمُودًا كَفَرُوا رَبَّهُمْ إِلَّا بَعْدًا
 لِثَمُودَ ﴿٦٨﴾ وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَىٰ قَالُوا
 سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ ﴿٦٩﴾ فَلَمَّا
 رَأَىٰ أَيْدِيَهُمْ لَا تَصِلُ إِلَيْهِ نَكَرَهُمْ وَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً
 قَالُوا لَا تَخَفْ إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٠﴾ وَأَمْرُهُ قَائِمَةٌ
 فَضْحَكْتَ فَبَشَّرْنَاهَا بِإِسْحَاقَ وَمِنْ وَرَاءِ إِسْحَاقَ يَعْقُوبَ ﴿٧١﴾

۶۳- گفت: ای قوم من، به نظر شما اگر نشانه روشنی از پروردگارم داشته باشم و رحمتی از جانب خود به من داده باشد، با این حال نافرمانی اش کنم، چه کسی مرا در برابر خدا یاری خواهد داد؟ شما جز زیان [نتیجه‌ای] برای من نخواهید داشت.

۶۴- ای قوم من، این ماده شتر خداست به عنوان نشانه‌ای برای شما، به حال خود رهاش کنید تا در زمین خدا چرا کند و آزاری به او نرسانید که عذابی زودرس شما را فرا خواهد گرفت.

۶۵- ولی شتر را پی کردند [و از پای درآوردند؛ صالح به آنها] گفت: [فقط] سه روز [فرصت دارید که] در خانه [های] خود [از زندگی] برخوردار شوید؛ این وعده‌ای است که جای کذب ندارد.

۶۶- چون فرمان [عذاب] ما فرارسید، به رحمت خویش صالح و کسانی را که در کنار او ایمان آورده بودند، از رسوایی آن روز نجات دادیم، که پروردگار تو نیرومند و فرادست است.

۶۷- و ستمگران را بانگی سخت [و مرگبار] فراگرفت و در خانه‌های خویش از پای درآمدند^(۱)؛

۶۸- گویی هرگز در آن [دیوار] نبوده‌اند، آگاه باشید که قوم ثمود پروردگارشان را انکار کردند؛ دوری [از رحمت خدا] باد بر قوم ثمود.

۶۹- فرستادگان ما برای ابراهیم بشارت آوردند و گفتند: [سلام کردیم] سلامی [گرم]؛ گفت: سلام [بر شما]^(۲) و دیری نپایید که گوساله‌ای بریان [برای پذیرایی آنها] آورد.

۷۰- [ابراهیم] همین که دید دست میهمانان به غذا نمی‌رسد، آنها را بیگانه فرض کرد و از آنها احساس ترس کرد^(۳)؛ گفتند: مترس ما [فرشته‌ایم و] به سوی قوم لوط فرستاده شده‌ایم.

۷۱- همسرش که ایستاده بود [بی اختیار] لبخند زد^(۴) آنگاه [توسط همان فرشتگان] بشارت [تولد] اسحاق و پس از او یعقوب را به او دادیم.

۱- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۲- این عبارت کلماتی در تقدیر دارد و اختلاف [عرب] در دو کلمه «سلام» به همین علت است.

۳- این ترس از آن جهت بود که به موجب یک سنت کهن، وقتی که تازه‌واردان قصد سوئی داشتند، خود را نمک گیر نمی‌کردند.

۴- همسر ابراهیم که لحظه‌ای قبل همچون شوهرش از علامت خطر تازه‌واردین دچار ترس شده بود، با توضیحی که دادند، بلافاصله احساس ایمنی از جانب آنها کرد و بعلاوه آنها را میهمانانی گرمی یافت، لذا بی اختیار خندان شد.

- ۷۲- گفت: وای بر من، در حالی که پیرزنی هستم چگونه می‌زایم؟ و این شوهر من است که سالخورده شده است؛ براستی این داستانی شگفت‌انگیز است!
- ۷۳- [فرشتگان] گفتند: آیا از فرمان خدا در شگفتی؟ رحمت و برکات خدا بر شما اهل این خانه باد^(۱)؛ براستی خدا شایسته ستایش و بزرگواری است.
- ۷۴- چون ترس از ابراهیم زایل شد و بشارت [فرزند] به او رسید، با [فرستادگان] ما درباره [نجات] قوم لوط به گفتگو پرداخت^(۲).
- ۷۵- براستی ابراهیم بردباری دلسوز و بازآینده [به درگاه ما] بود.
- ۷۶- [فرشتگان گفتند:] ای ابراهیم، از این [درخواست] صرف نظر کن، که فرمان پروردگارت فرارسیده است؛ و عذابی بازگشت‌ناپذیر دامگیرشان خواهد شد.
- ۷۷- چون فرستادگان ما نزد لوط آمدند، از [تصور بی‌شرمی] قومش نسبت به [آنان اندوهناک] شد و در تنگنا قرار گرفت و گفت: امروز روزی دشوار است.
- ۷۸- قومش که قبلاً عادت به عمل زشتی داشتند^(۳)، شتابان نزد او آمدند؛ گفت: ای قوم من، اینان دختران من هستند و برای شما بهتر و شایسته‌ترند، از خدا پروا کنید و مرا در مقابل میهمانانم شرمسار نکنید؛ آیا در میان شما مردی با

قَالَتْ يَوْتَلَيْتُ آءَالِدًا وَأَنَا عَجُوزٌ وَهَذَا بَعْلِي شَيْخًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا أَتَعَجِبِينَ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ رَحِمْتُ اللَّهُ وَبَرَكَتُهُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ الْبَيْتِ إِنَّهُ حَمِيدٌ مَجِيدٌ ﴿٧٣﴾ فَلَمَّا ذَهَبَ عَنْ إِبْرَاهِيمَ الرَّوْعُ وَجَاءَتْهُ الْبُشْرَى يُجْدِلُنَا فِي قَوْمِ لُوطٍ ﴿٧٤﴾ إِنَّ إِبْرَاهِيمَ لَحَلِيمٌ أَوَّاهٌ مُنِيبٌ ﴿٧٥﴾ يَأْتِي إِبْرَاهِيمَ أُعْرَضٌ عَنْ هَذَا إِنَّهُ قَدْ جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَإِنَّهُمْ آتِيهِمْ عَذَابٌ غَيْرَ مَرْدُودٍ ﴿٧٦﴾ وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِئِئًا بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا وَقَالَ هَذَا يَوْمٌ عَصِيبٌ ﴿٧٧﴾ وَجَاءَهُ قَوْمُهُ يُهْرَعُونَ إِلَيْهِ وَمِنْ قَبْلُ كَانُوا يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ قَالَ يَنْقُومُ هُنُوْلَاءِ بَنَاتِي هُنَّ أَطْهَرُ لَكُمْ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَلَا تَخْزُونِ فِي ضَيْفِي أَلَيْسَ مِنْكُمْ رَجُلٌ رَشِيدٌ ﴿٧٨﴾ قَالُوا لَقَدْ عَلِمْتُمْ لَنَا فِي بَنَاتِكِ مِنْ حَقٍّ وَإِنَّكَ لَنَعْلَمُ مَا تُرِيدُ ﴿٧٩﴾ قَالَ لَوْ أَنَّ لِي بِكُمْ قُوَّةٌ أَوْ آوِي إِلَى رُكْنٍ شَدِيدٍ ﴿٨٠﴾ قَالُوا يَلُوطُ إِنَّا رُسُلُ رَبِّكَ لَنْ يَصِلُوا إِلَيْكَ فَأَسْرِبْ بِهِنَّ لَنْ يَضُرُّكَ مِنْ أَهْلِهَا وَلَا يَنْفَعُكَ مِنْهُمْ أَحَدٌ إِلَّا أَمْرًا إِنَّهُ مُصِيبُهَا مَا أَصَابَهُمْ إِنَّ مَوْعِدَهُمُ الصُّبْحُ أَلَيْسَ الصُّبْحُ بِقَرِيبٍ ﴿٨١﴾

کمال وجود ندارد^(۴)؟!

- ۷۹- گفتند: تو خود می‌دانی که ما در مورد دختران تو درخواستی نداریم؛ و خوب می‌دانی که چه می‌خواهیم.
- ۸۰- لوط گفت: کاش در برابر شما قدرتی داشتم یا می‌توانستم به پناهگاه محکمی پناه برم.
- ۸۱- [فرشتگان] گفتند: ای لوط، [نگران مباش] ما فرستادگان پروردگار توایم، آنها هرگز به تو دست نخواهند یافت؛ در پاسی از شب خانواده‌ات را کوچ بده، به جز همسرت، که به بلای عام گرفتار خواهد شد و [هنگام خروج] هیچ‌یک از شما نباید واپس نگرد^(۵)؛ صبحگاهان موعده [هلاکت قطعی] آنهاست^(۶)؛ مگر صبح نزدیک نیست^(۷)؟

۱- علت تبدیل ضمیر جمع مؤنث به مذکر را در زیر نویس آیه ۳۳ احزاب (۳۳) ملاحظه فرمایید.

۲- موضوع از این قرار بود که فرستادگان پس از بشارت فرزند، خبر هلاک قوم لوط را هم به ابراهیم دادند و ابراهیم نگران شد. به آیات ۳۱ و ۳۲ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۸۱ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۴- موقعیت بسیار دشوار لوط^(ع) در آن شرایط بحرانی که برای نجات میهمانانش ناگزیر با پیشنهاد عرضه دخترانش ایشار را به کمال رساند، برای ما به سهولت قابل درک نیست؛ و قضاوت در مورد پیشنهاد اضطرابی آن پیامبر بزرگوار به قوم مست و سرگردانش مستلزم این است که خود را در همان شرایط وحشتناک فرض کنیم. در واقع این آخرین امکان بود که با ذکر آن شاید آنها به خود آیند و بازگردند.

۵- جمله «الا امراتک» استثنای از جمله «قاسر باهلیک» است نه از جمله «لا یلتقت منکم احدا»؛ آیه ۶۰ حجر (۱۵) مؤید این نظر است.

۶- برای توجیه افزوده، به آیه ۷۳ حجر (۱۵) توجه فرمایید.

۷- کاربرد این عبارت که مربوط به نزول عذاب است، در موارد امید به موفقیت صحیح نیست.

فَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا جَعَلْنَا عَلَيْهَا سَافِلَهَا وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهَا
 حِجَارَةً مِّن سِجِّيلٍ مَّنضُودٍ ﴿٨٢﴾ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ
 وَمَاهِي مِّنَ الظَّالِمِينَ بَعِيدٍ ﴿٨٣﴾ وَالإِى مَدِينِ أَخَاهُ
 شُعَيْبًا قَالَ يَنْقُورِ أَعْبُدُوا اللّٰهَ مَا لَكُمْ مِّنَ اللّٰهِ غَيْرُهُ
 وَلَا تَنْقُصُوا اللّٰمِكِّيَالَ وَالْمِيزَانَ إِنِّي أُرِيكُمْ بَخِيرٍ
 وَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ مُّحِيطٍ ﴿٨٤﴾ وَيَنْقُورِ
 أَوْفُوا اللّٰمِكِّيَالَ وَالْمِيزَانَ بِالْقِسْطِ وَلَا تَبْخُسُوا
 اللّٰسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْتُوا فِي الأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿٨٥﴾
 بَقِيَّتُ اللّٰهِ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ مُّؤْمِنِينَ وَمَا أَنَا عَلَيْكُمْ
 بِخَفِيظٍ ﴿٨٦﴾ قَالُوا يَشْعِيبُ أَسْلَوْنَاكَ تَأْمُرُكَ أَنْ
 تَتْرَكَ مَا يَعْبُدُ آبَاؤُنَا أَوْ أَنْ نَفْعَلَ فِي أَمْوَالِنَا مَا نَشَاءُ
 إِنَّكَ لَأَنْتَ الْحَلِيمُ الرَّشِيدُ ﴿٨٧﴾ قَالَ يَنْقُورِ أَرَأَيْتُمْ إِنْ
 كُنْتُ عَلَى بَيِّنَةٍ مِّن رَّبِّي وَرَزَقْنِي مِنْهُ رِزْقًا حَسَنًا وَمَا أُرِيدُ أَنْ
 أَخَالِفَكُمْ إِلَى مَا أَنهَكُم عَنْهُ إِنْ أُرِيدُ إِلَّا الْإِصْلَاحَ
 مَا اسْتَطَعْتُ وَمَا تَوْفِيقِي إِلَّا بِاللّٰهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ﴿٨٨﴾

۸۲- و چون فرمان ما فرارسید، آن [شهر] را زیر و زیر کردیم و سنگهایی از گل سخت شده بر هم نشسته بر آن باریدیم؛
 ۸۳- [سنگهایی] که نزد پروردگارت مشخص شده (۱)؛ و [سرزمین آنان] از ستمگرن [مکه] دور نیست (۲).
 ۸۴- و بر [اهل] مدین برادرشان شعیب را [فرستادیم]؛ گفت: ای قوم من، خدای را بندگی کنید، هیچ معبودی جز او ندارید؛ و پیمانہ و ترازو را مکاهید، شما را در رفاه و نعمت می بینم، و الی [از عذاب روزی فراگیر بر شما می ترسم].
 ۸۵- ای قوم من، پیمانہ و ترازو را عادلانه کامل کنید و حقوق مردم را کم برآورد نکنید و در زمین تبهارانه سرکشی نکنید.
 ۸۶- اگر ایمان دارید، سود خداپسندانہ (۳) برای شما بهتر است؛ [و اگر نشنوبید] من نگاهبان شما نیستم.
 ۸۷- گفتند: ای شعیب، آیا دین تو فرمانت می دهد که ما آنچه را که پدرانمان بندگی می کردند رها کنیم یا در اموال خویش چنان که می خواهیم، تصرف نکنیم؟ تو که بردبار و باکمال هستی؟!
 ۸۸- گفت: ای قوم من، به نظر شما اگر نشانه روشنی از جانب پروردگار داشته باشم و رزقی [حلال و] نیکو از جانب خود به من داده باشد، [باز هم دعوت من بی اساسی است؟! در مورد آنچه شما را از آن نهی می کنم، قصد مخالفت با شما را ندارم؛ و جز اصلاح در حد توان خود نظری ندارم؛ توفیقم تنها از جانب خداست؛ بر او توکل کرده ام و به پیشگاه او باز می آیم.

۱- معنی تحت اللفظ آن «نشان کرده شده» است.

۲- برای توجیه افزوده و معنی ای که برای آیه کرده ایم به آیات ۷۶ حجر (۱۵) و ۱۳۷ و ۱۳۸ صافات (۳۷) توجه فرمایید.

۳- معنی تحت اللفظ آن «باقی گذاشته خدا» است.

- ۸۹- ای قوم من، ستیز با من شما را [به جایی] نکشد که بلای قوم نوح یا عاد یا قوم صالح دامنگیر شما شود؛ و [بخصوص بلای] قوم لوط که چندان از شما دور نیست.
- ۹۰- از پروردگار خویش آمرزش بخواهید و به درگاهش بازآیید، که پروردگار من مهربان و دوستدار [توبه کنندگان] است.
- ۹۱- گفتند: ای شعیب، بسیاری از گفته‌هایت را در نمی‌یابیم و تو را در میان خود ضعیف و ناتوان می‌بینیم؛ و اگر به خاطر خاندانت نبود، سنگسارت می‌کردیم و تو در مقابل ما توانی نداری.
- ۹۲- [شعیب] گفت: ای قوم من، آیا خاندان من نزد شما از خدا عزیزترند که [فرمان] او را پشت سر انداخته‌اید؟! پروردگار من به آنچه می‌کنید احاطه دارد.
- ۹۳- ای قوم من، هر چه در توان دارید بکنید، من هم کار خود را خواهم کرد؛ بزودی خواهید دانست که کیست آنکه عذابی بدو رسد که رسوایش کند و دروغ‌پرداز کیست؛ شما چشم به راه باشید، من هم مثل شما چشم به راه می‌مانم.
- ۹۴- و چون فرمان [عذاب] ما فرارسید، به رحمت خویش شعیب و کسانی را که در کنار او ایمان آورده بودند، نجات دادیم و ستمگران را بانگی سخت [و مرگبار] فراگرفت و در خانه‌های خویش از پای درآمدند^(۱)؛

وَيَقَوْمٍ لَا يُجْرِمَكُمُ شِقَاقِي أَنْ يُصِيبَكُمْ مِثْلُ مَا أَصَابَ قَوْمَ نُوحٍ أَوْ قَوْمَ هُودٍ أَوْ قَوْمَ صَالِحٍ وَمَا قَوْمَ لُوطٍ مِّنْكُمْ بِعِيدٍ ﴿٨٩﴾ وَأَسْتَغْفِرُ وَارِبَكُمْ ثُمَّ تُوْبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ ﴿٩٠﴾ قَالُوا يَشْعِيبُ مَا نَفَقَهُ كَثِيرًا مَّا نَقُولُ وَإِنَّا لَنَرُّكَ فِينَا ضَعِيفًا وَلَوْلَا رَهْطُكَ لَرَجَمْنَاكَ وَمَا أُنْتِ عَلَيْنَا بِعَزِيزٍ ﴿٩١﴾ قَالَ يَقَوْمِ أَرَهْطِي أَعَزُّ عَلَيْكُمْ مِّنَ اللَّهِ وَاتَّخَذْتُمُوهُ وَرَاءَكُمْ ظَهْرًا إِنَّ رَبِّي بِمَا تَعْمَلُونَ مُحِيطٌ ﴿٩٢﴾ وَيَقَوْمِ أَعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَمِلٌ سَوْفَ تَعْلَمُونَ مَن يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَمَنْ هُوَ كَذِبٌ وَأَرْتَقِبُوا إِلَيَّ مَعَكُمْ رَقِيبٌ ﴿٩٣﴾ وَلَمَّا جَاءَ أَمْرُنَا نَجَّيْنَا شُعَيْبًا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ بِرَحْمَةٍ مِنَّا وَأَخَذَتِ الَّذِينَ ظَلَمُوا الصَّيْحَةَ فَأَصْبَحُوا فِي دِيَرِهِمْ جَثِمِينَ ﴿٩٤﴾ كَأَن لَّمْ يَغْنَوْا فِيهَا ۗ الْأَبْعَدُ الْمَدِينِ كَمَا بَعْدَتْ ثَمُودُ ﴿٩٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٩٦﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ ۚ فَاتَّبَعُوا أَمْرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرُ فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٩٧﴾

۹۵- گویی هرگز ساکن آن دیار نبوده‌اند، هان، دوری [از رحمت خدا] باد بر مردم مدین، همچون قوم ثمود.

۹۶- موسی را با معجزات^(۲) خود و دلیلی روشن فرستادیم،

۹۷- به سوی فرعون و سران [قوم]ش، ولی آنان پیرو امر فرعون شدند؛ در حالی که امر فرعون در راه کمال نبود.

۱- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۱۰۷ و ۱۰۸ اعراف (۷) توجه فرمایید.

يَقْدُمُ قَوْمَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فَأَوْرَدَهُمُ النَّارَ وَبِئْسَ الْوَرْدُ
 الْمُرُودُ ﴿٩٨﴾ وَأَتَّبِعُوا فِي هَذِهِ لَعْنَةَ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ بِئْسَ
 الرَّقْدُ الْمَرْقُودُ ﴿٩٩﴾ ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْقُرَى نَقِصُهُ عَلَيْكَ
 مِنْهَا قَائِمٌ وَحَصِيدٌ ﴿١٠٠﴾ وَمَا ظَلَمْنَاهُمْ وَلَكِنْ ظَلَمُوا
 أَنْفُسَهُمْ فَمَا أَغْنَتْ عَنْهُمْ آلِهَتُهُمُ الَّتِي يَدْعُونَ مِنْ دُونِ
 اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ لَمَّا جَاءَ أَمْرُ رَبِّكَ وَمَا زَادُوهُمْ غَيْرَ تَتْنِيبٍ ﴿١٠١﴾
 وَكَذَلِكَ أَخْذُ رَبِّكَ إِذَا أَخَذَ الْقُرَى وَهِيَ ظَالِمَةٌ إِنَّ أَخْذَهُ
 أَلِيمٌ شَدِيدٌ ﴿١٠٢﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِمَنْ خَافَ عَذَابَ الْآخِرَةِ
 ذَلِكَ يَوْمٌ تَجْمُوعُ لَهُ النَّاسُ وَذَلِكَ يَوْمٌ مَشْهُودٌ ﴿١٠٣﴾ وَمَا
 نُؤَخِّرُهُ إِلَّا لِأَجَلٍ مُعَدَّدٍ ﴿١٠٤﴾ يَوْمَ يَأْتُ لَا تَكَلَّمُ نَفْسٌ
 إِلَّا بِإِذْنِهِ فَمِنْهُمْ شَقِيٌّ وَسَعِيدٌ ﴿١٠٥﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ شَقُوا فَنُفِ
 النَّارِ لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَشَهِيقٌ ﴿١٠٦﴾ خَلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ
 السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ إِنَّ رَبَّكَ فَعَّالٌ لِمَا يُرِيدُ
 ﴿١٠٧﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ سَعَدُوا فَنُفِ الْجَنَّةِ خَلِدِينَ فِيهَا مَا دَامَتِ
 السَّمَوَاتُ وَالْأَرْضُ إِلَّا مَا شَاءَ رَبُّكَ عَطَاءٌ غَيْرُ مَجْذُورٍ ﴿١٠٨﴾

۹۸- و در روز رستاخیز پیشوای قوم خود خواهد شد، آنگاه آنان را به آتش درآورد؛ و بد جایگاهی است که بدان وارد می شوند.

۹۹- در این [جهان] و روز رستاخیز، نفرین به دنبال دارند؛ [و] ارمغان بدی نصیبشان شده است.

۱۰۰- این از اخبار شهرهاست که بر تو حکایت می کنیم، برخی از آنها [هنوز] برپا و برخی [دیگر] ویران شده اند.

۱۰۱- ما بر آنها ستمی نکردیم، بلکه خود در حق خویش ستم می کردند و آنگاه که فرمان [عذاب] پروردگارت فرارسید، معبودانی که به جای خدا [به نیایش] می خواندند، سودی به حالشان نداشت^(۱)؛ و جز هلاکت و تباهی نتیجه ای عایدشان نکردند.

۱۰۲- مجازات پروردگار تو هنگامی که [مردم] شهرها را که ستمگرند به مجازات گیرد، این گونه است؛ آری مجازات او دردناک و شدید است^(۲).

۱۰۳- براستی در این [داستانها] نشانه ای است برای هر که از عذاب آخرت ترس دارد؛ آن [روز] روزی است که همه مردم برای [پاداش و کیفر در] آن روز گرد آورده می شوند و روزی است که [همه سوابق و آثار و اعمال] در معرض مشاهده است^(۳).

۱۰۴- و ما آن [روز] را فقط تا مدتی معین به تأخیر می اندازیم^(۴).

۱۰۵- روزی که [رستاخیز] فرارسد، هیچ کس جز به اذن خدا سخنی نخواهد گفت؛ [و امکان توجیه گناهان وجود ندارد؛ در آن روز گروهی] از مردم نگویند و [گروهی] سعادتمندند.

۱۰۶- اما نگویند در آتش خواهند بود و در آنجا فریادی گوشخراش و سخت دارند؛

۱۰۷- تا آسمان و زمین بریاست، جاودانه در آن [عذاب] به سر برند، مگر اینکه پروردگارت [تغییر وضع آنها را] اراده کند، که پروردگار تو هر چه بخواهد می کند^(۵).

۱۰۸- اما نیکبختان تا آسمانها و زمین بریاست، به عنوان بخششی قطع نشدنی، جاودانه در بهشت به سر می برند، مگر اینکه پروردگارت [جز آن را] بخواهد.

۱- به آیه ۴۸ نساء (۴) توجه فرمایید.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۷ اسراء (۱۷)، ۱۱ انبیاء (۲۱)، ۴۵ حج (۲۲) و ۸ طلاق (۶۵) آمده است.

۳- برای توجیه افزوده، به آیه ۳۰ آل عمران (۳) توجه فرمایید؛ ضمناً این عبارت به بیان ساده تر در آیه ۹ طارق (۸۶) آمده است.

۴- به آیه ۱۷ شوری (۴۲) توجه فرمایید.

۵- شیخ المفسرین طبرسی این آیه و آیه بعد را از مواضع دشوار قرآن می داند.

- ۱۰۹- در [بی حقیقتی] معبودان آنها در تردید مباش؛ آنان همان را بندگی می کنند که پدرانشان از قبل بندگی می کردند؛ و ما [نیز] سهم [عذاب] آنها را بتمامی و ناکاسته خواهیم داد.
- ۱۱۰- به موسی کتاب [تورات] دادیم، در [مورد] آن اختلاف [نظر] پدید آمد؛ و اگر فرمانی از پروردگارت [در مورد مهلت و آزمون] از قبل مقرر نشده بود^(۱)، میان آنان [بی درنگ] داوری می شد؛ آنها در مورد آن [کتاب] در تردیدی آمیخته به بدگمانی اند.
- ۱۱۱- آنگاه که [برانگیخته شوند] پروردگارت [جزای] اعمال همه آنان را بتمامی خواهد داد، که محققاً او از کردارشان آگاه است.
- ۱۱۲- همان گونه که فرمان یافته ای، مقاوم باش و هر که با تو به درگاه خدا بازآید [نیز چنین باشد] و طغیان مکنید، که خدا به آنچه می کنید بیناست.
- ۱۱۳- تکیه بر ستمگران مزید که آتش دامنگیرتان خواهد شد، و در برابر خدا کارسازی نخواهید داشت و مورد یاری قرار نخواهید گرفت.
- ۱۱۴- در آغاز و انجام روز و پاسی از شب به نماز بایست، که نیکبها، بدبها را از میان می برد^(۲)؛ این پسندی است برای پندپذیران.
- ۱۱۵- و شکبیا باش که خدا پاداش نیکوکاران را تباه خواهد کرد.
- ۱۱۶- چه شد که در میان نسلهای قبل از شما، صاحبان [ارزشهای] باقی نبودند که [دیگران را] از تبهکاری در زمین بازدارند؟ مگر اندکی از آنها که نجاتشان دادیم؛ و ستمگران بزهدار در پی وسایل عیاشی خود افتادند و بزهدار بودند.
- ۱۱۷- پروردگار تو بر آن نبود که شهرهایی را که مردمش درستکار بودند، ستمگرانه نابود کند.

فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّمَّا يَعْبُدُونَ إِلَّا كَمَا يَعْبُدُ
 آبَاؤَهُمْ مِّن قَبْلُ وَإِنَّا لَمُوقِفُوهُمْ نَصِيبُهُمْ غَيْرَ مَقْصُوصٍ ﴿١٠٩﴾
 وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ فَاخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ
 سَبَقَتْ مِن رَّبِّكَ لَقَضَىٰ بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِّنْهُ مُرِيبٍ
 ﴿١١٠﴾ وَإِن كَلَّمْنَا لَأُؤَيِّقَنَّاهُمْ رَبُّكَ أَعْمَلَهُمْ إِنَّهُ بِمَا يَعْمَلُونَ
 خَبِيرٌ ﴿١١١﴾ فَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَمِن تَابٍ مَّعَكَ وَلَا تَطْغَوْا
 إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿١١٢﴾ وَلَا تَرْكَبُوا إِلَى الَّذِينَ ظَلَمُوا
 فَمَسَّكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِن أَوْلِيَاءَ ثُمَّ
 لَا تُنصَرُونَ ﴿١١٣﴾ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَرِزْقَانِ
 اللَّيْلِ إِنَّ الْحَسَنَاتِ يُدْهِنُ السَّيِّئَاتِ ذَلِكَ ذِكْرٌ لِلذَّكْرِينَ
 ﴿١١٤﴾ وَأَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٥﴾ فَلَوْلَا
 كَانَ مِنَ الْقُرُونِ مِن قَبْلِكُمْ أُولُو بَقِيَّةٍ يَنْهَوْنَ عَنِ الْفَسَادِ
 فِي الْأَرْضِ إِلَّا قَلِيلًا مِّمَّنْ أُنجَيْنَا مِنْهُمْ وَاتَّبَعَ الَّذِينَ
 ظَلَمُوا مَا أَتَوْا فِيهِ وَكَانُوا مُجْرِمِينَ ﴿١١٦﴾ وَمَا كَانَ
 رَبُّكَ لِيُهْلِكَ الْقُرَىٰ بِظُلْمٍ وَأَهْلِهَا مُصْلِحُونَ ﴿١١٧﴾

۱- برای توجیه افزوده در مورد مهلت، به آیات ۴۲ ابراهیم (۱۴) و ۴۵ فاطر (۳۵) و در مورد آزمون، به آیه ۲ ملک (۶۷) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۷ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید.

وَلَوْ شَاءَ رَبُّكَ لَجَعَلَ النَّاسَ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَا نَزَّلْنَا مُخْتَلِفِينَ
 ﴿١١٨﴾ إِلَّا مَن رَّحِمَ رَبُّكَ وَلِذَلِكَ خَلَقَهُمْ وَتَمَّتْ كَلِمَةُ رَبِّكَ
 لَا مَأْلَانَ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿١١٩﴾ وَكَلَّا نَقْصُ
 عَلَيْكَ مِن نَّبَأِ الرُّسُلِ مَا نُنشِئُ بِهِ فُؤَادَكَ وَجَاءَكَ فِي هَذِهِ
 الْحَقُّ وَمَوْعِظَةٌ وَذِكْرٌ لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٠﴾ وَقُلْ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
 أَعْمَلُوا عَلَىٰ مَكَانَتِكُمْ إِنَّا عَمِلُونَ ﴿١٢١﴾ وَانظُرُوا إِنَّا مُنظِرُونَ
 ﴿١٢٢﴾ وَلِلَّهِ غَيْبُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَيْهِ يُرْجَعُ الْأُمُورُ كُلُّهَا
 فَأَعْبُدْهُ وَتَوَكَّلْ عَلَيْهِ وَمَا رَبُّكَ بِغَافِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿١٢٣﴾

سُورَةُ يُوسُفَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الرَّتِّكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿١﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا
 لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ
 بِمَا أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ هَذَا الْقُرْآنَ وَإِن كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ
 لَمِنَ الْغَافِلِينَ ﴿٣﴾ إِذْ قَالَ يُوسُفُ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ ابْنِ رَأَيْتُ
 أَحَدَ عَشَرَ كُوفًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ رَأَيْتُهُمْ لِي سَاجِدِينَ ﴿٤﴾

۱۱۸- اگر پروردگار تو می‌خواست، همه مردم را امتی واحد [موحد] قرار می‌داد(۱)، ولی بنا به ضرورت آزمایش(۲)، فقط راه را نشان می‌دهد(۳)؛ از این روی [پیوسته] در امر یکتاپرستی [اختلاف دارند،

۱۱۹- مگر کسانی که [در آزمایش روزگار، از شرک بپرهیزند و] خدا آنان را مورد رحمت [و هدایت] قرار دهد(۴)؛ و برای همین [آزمایش] آفریدشان [تا معلوم شود کدام نیکوکارترند(۵)، ولی اکثراً شرک زده‌اند؛ و سخن پروردگارت که [گفت]: دوزخ را از تمامی جن و انس ای که از اختیار سوء استفاده کردند] انباشته خواهیم کرد، قطعی است.

۱۲۰- سرگذشت پیامبران را فراوان برای تو بازگو می‌کنیم که بدان وسیله دلت را ثبات [و آرامش] بخشیم و در این [آیات] برای تو سخن حق، و برای مؤمنان اندرز و یادآوری آمده است.

۱۲۱- به آنها که ایمان نمی‌آورند بگو: هر چه در توان دارید به کار برید؛ ما هم [روش خود را] عمل خواهیم کرد؛

۱۲۲- و منتظر باشید؛ ما هم در انتظار خواهیم ماند [تا معلوم شود آینده از آن کیست].

۱۲۳- اسرار آسمانها و زمین در اختیار خداست و همه امور به پیشگاه او بازگردانده می‌شود، پس [تنها] او را بندگی کن و بر او توکل نما؛ که پروردگار تو از آنچه می‌کنید غافل نیست.

۱۲- سوره یوسف

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- الف، لام، را(۶)؛ این آیات کتاب روشنگر است.

۲- ما آن را قرآنی به زبان عربی [فصیح] نازل کردیم، بسا که درک کنید.

۳- با این قرآن که بر تو وحی کردیم، به بهترین شیوه بر تو داستان می‌گوییم و مسلماً قبل از این [وحی از آن] بی‌خبر بودی(۷).

۴- [به یاد آر] آنگاه را که یوسف به پدرش گفت: پدرم(۸)، در خواب یازده ستاره و نیز خورشید و ماه را دیدم که در مقابل من ابراز فروتنی می‌کنند(۹).

۱- برای روشنتر شدن آیه و توجیه افزوده، به آیه ۹ نحل (۱۶) توجه فرمایید؛ در مورد توجیه افزوده، به آیات ۹۹ یونس (۱۰) و ۱۳ سجده (۳۲) هم توجه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۴۸ مائده (۵) ﴿وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ لِيَبْلُوَكُمْ فِي مَاءِ آتِيكُمْ﴾ مقایسه فرمایید.

۳- انا هدیناه السبیل اما شاکراً و اما کفوراً (۳ انسان).

۴- برای روشنتر شدن، به آیه ۵۳ یوسف (۱۲) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۲ ملک (۶۷) توجه فرمایید.

۶- به موجب آمار رشاد خلیفه که در ضمیمه شماره یک ترجمه انگلیسی قرآن خود آورده است، مجموع تکرار این سه حرف در این سوره برابر است با ۲۳۷۵ که مضربی است از عدد ۱۹ (تعداد حروف بسم‌الله).

۷- برای توجیه ترجمه «غافل» به بی‌خبر، به نیمه اول آیات ۴۹ هود (۱۱) و ۵۲ شوری (۴۲) توجه فرمایید.

۸- اصلی آن «یا ابی» است؛ در حالت ندا یاء متکلم را گاهی به تا تبدیل می‌کنند.

۹- در آیات ۹۹ و ۱۰۰ یوسف (همین سوره) به تعبیر این خواب اشاره شده است؛ و این خواب بشارتی از آینده درخشان او بود، بشارتی که در آیات ۶۲-۶۴ یونس (۱۰) به آن اشاره شده است.

- ۵- [یعقوب] گفت: فرزندانم، خواب خویش را برای برادرانت بازگو مکن که درباره تو [از روی حسد] نیرنگ سختی به کار خواهند برد، که شیطان دشمن آشکار انسان است.
- ۶- پروردگارت همان‌گونه [که در خواب به تو نمود] تو را برمی‌گزیند و پیش‌بینی نتیجه رویدادها [و تعبیر خوابها] را^(۱) به تو آموزش خواهد داد و نعمتش را بر تو و خاندان یعقوب تمام خواهد کرد، همان‌گونه که قبل از این بر پدران ابراهیم و اسحق تمام کرد، که پروردگار تو دانا و فرزانه است.
- ۷- براستی در [سرگذشت] یوسف و برادرانش برای پرس و جو کنندگان عبرت‌هاست.
- ۸- آنگاه که [برادران یوسف به یکدیگر] گفتند: یوسف و برادر [تنی] اش [بنیامین] نزد پدرمان از ما که گروهی نیرومند هستیم، محبوب‌ترند؛ قطعاً پدر ما [در این مورد] در اشتباه آشکاری است؛
- ۹- یوسف را بکشید یا او را به سرزمین [دوردست] بیفکنید تا توجه پدرتان خاص شما گردد و از آن پس افراد شایسته‌ای باشید.
- ۱۰- یکی از آنها اظهار داشت: یوسف را نکشید، اگر می‌خواهید کاری کنید، او را در قعر چاه قرار دهید تا برخی از کاروانیان او را بگیرند [و با خود ببرند].
- ۱۱- [آنگاه نزد یعقوب رفتند و] گفتند: ای پدر، چرا درباره یوسف به ما اطمینان نمی‌کنی؟ با آنکه ما خیر خواه او هستیم.
- ۱۲- فردا او را با ما [به صحرا] بفرست تا [در چمنزار] گردش و بازی کند و ما محافظش خواهیم بود.
- ۱۳- گفت: بردن او مرا غمگین خواهد کرد و می‌ترسم در حال غفلت شما گرگ او را بخورد.
- ۱۴- گفتند: در حالی که ما گروهی نیرومند هستیم، اگر گرگ او را بخورد، ما باخته‌ایم.

قَالَ يَبْنَى لَا نَقْصُصُ رُءْيَاكَ عَلٰى اِخْوَتِكَ فَيَكِيدُوْا لَكَ كَيْدًا ۙ
 اِنَّ الشَّيْطٰنَ لِلْاِنْسٰنِ عَدُوٌّ مُّبِيْنٌ ﴿٥﴾ وَكَذٰلِكَ يَجْنِبُكَ
 رَبُّكَ وَيُعَلِّمُكَ مِنْ تَاْوِيْلِ الْاَحَادِيْثِ وَيُبَيِّنُ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ
 وَعَلٰى اٰلِ يَعْقُوْبَ كَمَا اَتَمَّهَا عَلٰى اَبُوَيْكَ مِنْ قَبْلُ اِبْرٰهِيْمَ وَاِسْحٰقَ
 اِنَّ رَبَّكَ عَلِيْمٌ حَكِيْمٌ ﴿٦﴾ * لَقَدْ كَانَ فِىْ يُوْسُفَ وَاِخْوَتِهِ
 ءَايٰتٌ لِّلسَّآئِلِيْنَ ﴿٧﴾ اِذْ قَالُوْا لِيُوْسُفُ وَاٰخُوهُ اٰحَبُّ اِلَيْنَا
 اَيْنَا مَنَا وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّ اٰبَانَا لَفِىْ ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٨﴾ اَقْتُلُوْا
 يُوْسُفَ اَوْ اَطْرَحُوْهُ اَرْضًا يَحْتَلُّ لَكُمْ وَجْهٌ اَيْبِكُمْ وَتَكُوْنُوْا مِنْ
 بَعْدِهِ قَوْمًا صٰلِحِيْنَ ﴿٩﴾ قَالَ قٰدِيْلٌ مِنْهُمْ لَا تَقْتُلُوْا يُوْسُفَ
 وَاَلْقُوْهُ فِىْ غِيْبَتِ الْجُبِّ يَلْتَقِطُهٗ بَعْضُ السَّيٰرَةِ اِنْ كُنْتُمْ
 فَعٰلِيْنَ ﴿١٠﴾ قَالُوْا يٰٓاَبَانَا مَا لَكَ لَا تَاْمُرْنَا عَلٰى يُوْسُفَ وَاِنَّا لَهٗ
 لَنٰصِحُوْنَ ﴿١١﴾ اَرْسَلَهُ مَعَنَا عَدًا يَّرْتَعِ وَيَلْعَبُ وَاِنَّا لَهٗ
 لَحٰفِظُوْنَ ﴿١٢﴾ قَالَ اِنِّىْ لِيَحْزُنُنِيْ اَنْ تَذٰهَبُوْا بِهٖ وَاَخَافُ
 اَنْ يَّأْكُلَهٗ الذِّئْبُ وَاَنْتُمْ عَنْهٗ غٰفِلُوْنَ ﴿١٣﴾ قَالُوْا اَلَيْسَ
 اَكْلَهٗ الذِّئْبُ وَنَحْنُ عُصْبَةٌ اِنَّا اِذَا لَخِصْرُوْنَ ﴿١٤﴾

۱- علامه طباطبایی در تفسیر خود گفته است که منظور از احادیث در آیه، اعم از روایهاست و مربوط به حوادثی است که در خواب و یا در بیداری روی می‌دهد.

فَلَمَّا ذَهَبُوا بِهِ وَاجْتَمَعُوا أَن يُجْعَلُوهُ فِي غَيْبَتِ الْجَبِّ وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ لَتُنَبِّئَنَّهُمْ بِأَمْرِهِمْ هَذَا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٥﴾ وَجَاءَ وَآبَاهُمُ عِشَاءً يَبْكُونَ ﴿١٦﴾ قَالُوا يَا بَانَا إِنَّا ذَهَبْنَا نَسْتَقِيقُ وَتَرَكَنَا يُوسُفَ عِنْدَ مَتْعِنَا فَاكَلَهُ الذِّئْبُ وَمَا أَنْتَ بِمُؤْمِنٍ لَّنَا وَلَوْ كُنَّا صَادِقِينَ ﴿١٧﴾ وَجَاءَ وَعَلَى قَيْصِيهٖ يَدٌ مِّمَّ كَذِبٍ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنفُسُكُمْ أَمْرًا فَصَبْرٌ جَمِيلٌ ﴿١٨﴾ وَاللَّهُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ ﴿١٨﴾ وَجَاءَتْ سَيَّارَةٌ فَأَرْسَلُوا وَارِدَهُمْ فَأَدْلَى دَلْوَهُ قَالَ يَبُشْرَىٰ هَذَا غُلْمٌ وَأَسْرُوهُ بَضْعَةَ ۖ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَرَوْهُ بِثَمَنٍ بَخْسٍ دَرَاهِمَ مَعْدُودَةٍ وَكَانُوا فِيهِ مِنَ الزَّاهِدِينَ ﴿٢٠﴾ وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِن مِّصْرَ لَا مِرَّةَ بِأَكْرَمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَن يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ۗ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ ۖ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢١﴾ وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ ۖ آتَيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا ۖ وَكَذَلِكَ نُجَزِّي الْمُحْسِنِينَ ﴿٢٢﴾

مقام وی را گرامی دار، چه بسا برای ما سودمند باشد، یا او را به فرزندی برگزینیم؛ یوسف را این گونه در آن سرزمین استقرار دادیم تا [سرنوشتش را رقم بزنیم و] پیش بینی نتیجه رویدادها [و تعبیر خوابها] را به او آموزش دهیم^(۴)؛ و خدا بر کار خویش مسلط است، ولی بیشتر مردم نمی دانند.

۲۲- و چون به حد رشد رسید، به او فرزاندگی و دانش عطا کردیم؛ و نیکوکاران را این گونه پاداش می دهیم.

۱۵- چون او را بردند و اتفاق [رای] کردند که او را در قعر چاه قرار دهند، به یوسف وحی کردیم که: قطعاً [روزی] آنها را از کار [ناهنجار]شان آگاه خواهی کرد^(۱)، در حالی که [تو را] به جا نمی آورند.

۱۶- شب هنگام گریه کنان نزد پدر خویش بازآمدند.

۱۷- گفتند: ای پدر، ما به مسابقه رفته بودیم و یوسف را کنار وسایل خویش گذاشته بودیم که گرگ او را خورد؛ و اگر چه راست می گوئیم، باور نمی کنی.

۱۸- و خونی دروغین را بر پیراهن یوسف ریختند؛ [یعقوب] گفت: [نه]، بلکه نفسهای شما کاری [وحشتناک] را در نظرتان آراست؛ [چاره ام] صبری زبینه است؛ و بر [تحمل] آنچه که اظهار می دارید، مرجع درخواست، یاری خداست.

۱۹- کاروانی آمد و آبسان خویش را فرستادند و او دلو خود را [در چاه] افکند؛ [و چون برآورد] فریاد زد: مژده! این پسری است؛ و او را به عنوان سرمایه ای [برای فروش] پنهان داشتند [و عازم مصر شدند]؛ و خدا آگاه بود که چه می کردند.

۲۰- او را به بهایی اندک، به چند درهم فروختند؛ و در [مورد ارزش واقعی] او بی اعتنا بودند^(۲).

۲۱- آن شخص مصری^(۳) که یوسف را خرید، آثار نبوغ و بزرگواری در چهره اش احساس کرد و [به همسرش گفت:

۱- به آیات ۸۹-۹۳ یوسف (همین سوره) توجه فرمایید.

۲- زیرا نگران سر رسیدن کسان او بودند.

۳- صدراعظم مصر.

۴- تحقق پیش بینی یعقوب است در مورد فرزندش که در آیه ۶ یوسف (همین سوره) آمده است.

۲۳- زنی که یوسف در خانه‌اش بود، از او تمنای [تسلیم] دلش را داشت و [یک روز] درها را بست و گفت: بیا! [یوسف] گفت: پناه [می‌برم] به خدا، همسر تو ولینعمت من است^(۱) و مقامم را گرامی داشته است؛ [ناسپاسی ظلم است و] براستی^(۲) ستمگران رستگار نمی‌شوند.

۲۴- آن زن آهنگ او کرد؛ و یوسف [نیز] اگر برهان [و قانون] پروردگارش را [که «ستمگران نخواهند جست»، حاکم بر خود] نمی‌دید، آهنگ او کرده بود؛ این‌گونه [هشدارش دادیم] تا بدی و بی‌شرمی را از او بازداریم؛ زیرا او از بندگان اخلاص یافته ما بود^(۳).

۲۵- هر دو به سوی در شتافتند؛ زن از پشت سر، پیراهن یوسف را درید و [ناگاه] همسرش را کنار در مشاهده کردند؛ زن [برای رفع سوء ظن از خود] گفت: سزای کسی که به خانواده تو نظر سوء داشته است، جز زندان یا شکنجه چیست؟

۲۶- یوسف گفت: او بود که از من تمنای [تسلیم] دلم را داشت و شاهی از خانواده زن گواهی داد؛ اگر پیراهنش از جلو دریده شده باشد، [نشانه کشمکش و درگیری است، در این صورت] زن راست گفته و یوسف دروغ پرداز است؛

۲۷- و اگر پیراهن او از پشت دریده شده باشد، [نشان فرار یوسف از چنگ زلیخاست و] زن دروغ گفته و یوسف راستگوست.

۲۸- و چون دید پیراهن یوسف از پشت دریده شده است، گفت: این از نیرنگ شما زنانست؛ براستی که نیرنگ شما بزرگ است.

۲۹- یوسف، این [ماجرا] را ندیده بگیر، و [ای زن] از گناهت آمرزش بخواه، که در زمره خطاکاران بودی.

۳۰- زنان شهر گفتند: همسر صدراعظم از غلامش تمنای [تسلیم] دلش را دارد؛ [و غلام] با عشق [خود] شیفته‌اش کرده است؛ براستی او را در اشتباه آشکاری می‌بینیم.

وَرَوَدَتْهُ الَّتِي هُوَ فِي بَيْتِهَا عَن نَّفْسِهِ ۚ وَعَلَقَتِ الْاَبْوَابَ
وَقَالَتْ هَيْتَ لَكَ قَالَ مَعَاذَ اللّٰهِ اِنَّهُ رَجِيٌّ اَحْسَنَ مَثْوٰى
اِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظّٰلِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَلَقَدْ هَمَّتْ بِهٖ ۗ وَهَمَّ بِهَا
لَوْلَا اَنْ رَّءَا بُرْهٰنَ رَبِّهٖ ۗ كَذٰلِكَ لِنَصْرِفَ عَنْهٗ السُّوٓءَ
وَالْفَحِشَآءَ اِنَّهٗ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِيْنَ ﴿٢٤﴾ وَاَسْتَبَقَا
الْبَابَ وَقَدَّتْ قَمِيصُهٗ مِنْ دُبُرٍ ۗ وَالْفَيَا سَيِّدَهَا لَدَا الْبَابِ
قَالَتْ مَا جَزَاءُ مَنْ اُرَادَ بِاَهْلِكَ سُوٓءًا اِلَّا اَنْ يُسَجَّنَ اَوْ عَذَابٌ
اَلِيْمٌ ﴿٢٥﴾ قَالَ هِيَ رَوَدَتْنِي عَن نَّفْسِيْ ۗ وَشَهِدَ شَآهِدٌ مِّنْ
اَهْلِهَا اِنْ كَانَ قَمِيصُهٗ قَدْ مِّنْ قَبْلِ فِصْدَقْتِ ۗ وَهُوَ مِّنَ
الْكٰذِبِيْنَ ﴿٢٦﴾ وَاِنْ كَانَ قَمِيصُهٗ قَدْ مِّنْ دُبُرٍ فَكَذَبَتْ وَهُوَ
مِنَ الصّٰدِقِيْنَ ﴿٢٧﴾ فَلَمَّآ رَا قَمِيصُهٗ قَدْ مِّنْ دُبُرٍ قَالَ اِنَّهٗ
مِنَ كٰذِبِيْنَ اِنْ كَيَّدَ لَكَ عَظِيْمٌ ﴿٢٨﴾ يٰوَسْفُ اَعْرَضَ عَن
هٰذَا ۗ وَاسْتَغْفِرِيْ لِذُنُوبِكِ اِنَّكَ كُنْتِ مِنَ الْخٰطِئِيْنَ
﴿٢٩﴾ وَقَالَ نِسْوَةٌ فِي الْمَدِيْنَةِ اَمْرٰتُ الْعَزِيْزِ تُرَوِّدُ فِتْنٰهَا
عَن نَّفْسِهٖ ۗ قَدْ شَغَفَهَا حُبًّا اِنَّا لَنَرٰهَا فِي ضَلٰلٍ مُّبِيْنٍ ﴿٣٠﴾

۱- با توجه به مفهومی که کلمه «ارباب» در عرف دارد، مثل آیات ۴۱ و ۴۲ و ۵۰ یوسف (همین سوره).
۲- ضمیر در «انه» ضمیر شأن است و در ترجمه نمی‌آید؛ به زیرنویس آیه ۱ اخلاص (۱۱۲) توجه فرمایید.
۳- به آیات ۳۹ و ۴۰ حجر (۱۵) توجه فرمایید.

فَلَمَّا سَمِعَتْ بِمَكْرِهِنَّ أَرْسَلَتْ إِلَيْهِنَّ وَأَعْتَدَتْ لَهُنَّ مُتَّكَأً وَآتَتْ
 كُلَّ وَجْدَةٍ مِّنْهُنَّ سِكِّينًا وَقَالَتِ أَخْرِجِي عَلَيَّ هُنَّ فَأَمَّا أَرْبَعُهُنَّ
 وَقَطَعْنَ أَيْدِيَهُنَّ وَقُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ مَا هَذَا بَشَرًا إِنْ هَذَا إِلَّا مَلَكٌ
 كَرِيمٌ ﴿٣١﴾ قَالَتْ فَذَلِكُنَّ الَّذِي لُمْتُنَّنِي فِيهِ وَلَقَدْ رُودْنَاهُ
 نَفْسِيهِ فَاسْتَعْصَمَ وَلَئِن لَّمْ يَفْعَلْ مَاءَ أُمِّهِ لَيْسَ جَنًّا وَلَيْكُنَّا
 مِنَ الضَّالِّينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ رَبِّ السِّجْنُ أَحَبُّ إِلَيَّ مِمَّا يَدْعُونَنِي
 إِلَيْهِ وَإِلَّا تَصْرِفْ عَنِّي كَيْدَهُنَّ أَصْبُ إِلَيْهِنَّ وَأَكُنَّ مِنَ الْجَاهِلِينَ
 ﴿٣٣﴾ فَاسْتَجَابَ لَهُ رَبُّهُ فَصَرَفَ عَنْهُ كَيْدَهُنَّ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ
 الْعَلِيمُ ﴿٣٤﴾ ثُمَّ بَدَأْ لَهُمْ مِن بَعْدِ مَا رَأَوُا آيَاتِنَا لَيْسَ جُنَّتَهُ
 حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٣٥﴾ وَدَخَلَ مَعَهُ السِّجْنَ فَتَيَانٍ قَالَ أَحَدُهُمَا
 إِنِّي أَرِنِّي أَخَصِرُ خَيْرًا وَقَالَ الْآخَرُ إِنِّي أَرِنِّي أَحْمِلُ فَوْقَ
 رَأْسِي خُبْرًا تَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْهُ نَبِّئْنَا بِتَأْوِيلِهِ إِنَّا نَرَاكَ مِنَ
 الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٦﴾ قَالَ لَا يَأْتِيكُمَا طَعَامٌ تُرْزَقَانِهِ إِلَّا لَبَأُتَاكُمَا
 بِتَأْوِيلِهِ قَبْلَ أَنْ يَأْتِيَكُمَا ذَلِكُمَا مِمَّا عَلَّمَنِي رَبِّي إِنِّي تَرَكْتُ
 مِلَّةَ قَوْمٍ لَا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٧﴾

۳۱- چون [همسر صدراعظم] دسیسه آنان را شنید، به سراغشان فرستاد و مجلسی برای آنها آماده ساخت و به دست هر یک [میوه] داد و [به یوسف] گفت: به مجلس این زنان درآی؛ همینکه یوسف را دیدند، او را بزرگ [واری باوقار] تشخیص دادند و [در حال حیرت و جذبه، به جای میوه] دستهای خویش را بریدند و گفتند: تبارک الله [احسن الخالقین]، این نه یک بشر، که فرشته‌ای است^(۱) بزرگوار!

۳۲- [زلیخا] گفت: این همان کسی است که به خاطر [عشق] او مرا ملامت می‌کردید؛ [بله] من از او تمنای [تسلیم] دلش را داشتم، [ولی] او خویشتن‌داری کرد؛ و اگر آنچه به او فرمان می‌دهم اجرا نکند، زندانی و تحقیر خواهد شد.

۳۳- [یوسف] گفت: پروردگارا، زندان برای من خوشایندتر از ارتکاب گناهی است که از من می‌خواهند^(۲)؛ و اگر نیرنگشان را از من دفع نکنی، به آنان گرایش یابم و در زمره جاهلان قرار خواهم گرفت.

۳۴- پروردگارش درخواست او را پذیرفت و نیرنگ زنان را از وی دفع کرد، که او شنوا و داناست.

۳۵- آنگاه با وجود مشاهده نشانه‌ها [ی صداقت یوسف، برای فروکش کردن شایعات]، به نظرشان رسید که او را تا مدتی زندانی کنند.

۳۶- و با او دو جوان دیگر [هم از کارکنان دربار شاه] زندانی شدند؛ یکی از آنها گفت: [در عالم خواب] خود را دیدم که [برای تهیه] شراب، [انگور] می‌فشارم؛ دیگری گفت: من [در خواب] خود را دیدم [طبق] نانی بر سر نهاده، می‌برم که پرندگان از آن می‌خورند؛ ما را از نتیجه این [خوابها] آگاه کن، که ما تو را نیکوکار تشخیص داده‌ایم.

۳۷- یوسف گفت: قبل از آنکه جیره غذای شما برسد، شما را از نتیجه آن [خوابها] آگاه خواهم کرد؛ این از جمله دانشی است که پروردگارم مرا آموخته است؛ زیرا من آیین گروهی را که به خدا ایمان نمی‌آورند و آخرت را انکار می‌کنند، رها کرده‌ام.

۱- واژه «ملک» و «ملائکه» مجموعاً ۸۸ بار در قرآن کریم وارد شده و واژه «شیطان» و «شیاطین» هم مجموعاً ۸۸ بار در قرآن آمده است (از کتاب اعجاز عددی در قرآن، نوشته عبدالرزاق نوفل، ترجمه مصطفی حسینی طباطبایی).

۲- به آیات ۴۰ و ۴۱ نازعات (۷۹) توجه فرماید.

۳۸- و آیین پدران خویش، ابراهیم و اسحق و یعقوب را پیروی می‌کنم؛ ما را نسزد که هیچ چیز [و هیچ کس] را [در قدرت و تدبیر] با خدا شریک تلقی کنیم؛ این [موهبت توحید] از بخشایش خدا بر ما و همه مردم است، ولی بیشتر مردم سپاسگزار [آن] نیستند.

۳۹- ای دو معاشر هم‌بند، آیا اربابهای (۱) پراکنده بهترند یا خدای یگانه قهار؟

۴۰- جز نامهایی [بی‌مسمأ] را که خود و پدرانتان آنرا نام [معبودهای دروغین] نهاده‌اید و خدا هیچ اعتباری به آن نداده است، بندگی نمی‌کنید. حکم تنها به دست خداست؛ فرمان داده است که جز او را بندگی نکنید؛ این است دین پایدار، ولی بیشتر مردم نمی‌دانند.

۴۱- [و] اما ای دو معاشر هم‌بند، یکی از شما [آزاد و] ساقی و لینعمتش [شاه] خواهد شد و دیگری به دار آویخته می‌شود و یرندگان از [مغز] سر او می‌خورند؛ امری که درباره آن [از من] نظر می‌خواستید، چنین مقدر شده است.

۴۲- به یکی از آن دو که تصور نجات او را داشت، گفت: [بی‌تقصیری] مرا نزد ولینعمت خود یادآوری کن، اما شیطان از خاطرش برد که به ولینعمتش یادآوری کند و [یوسف] چند سال در زندان ماند.

۴۳- [روزی] شاه گفت: کرا را [در خواب] هفت گاو فربه‌ای را

می‌بینم که هفت گاو لاغر آنها را می‌خورند و هفت سنبل سبز و هفت [در کنار هم قرار گرفته]؛ ای سران [قوم]، اگر تعبیر خواب می‌دانید، درباره خواب من نظر بدهید.

وَاتَّبَعْتُ مِلَّةَ آبَائِي إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ مَا كَانَ لَنَا أَنْ نُشْرِكَ بِاللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ذَلِكَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ عَلَيْنَا وَعَلَى النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٨﴾ يَصْحَحِي السِّجْنِ ۚ أَرْبَابٌ مُتَّفِقُونَ خَيْرٌ أَمِ اللَّهُ الْوَّاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٣٩﴾ مَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِهِ إِلَّا أَسْمَاءُ سَمَّيْتُمُوهَا أَنْتُمْ وَءَابَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ أَمَرَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٠﴾ يَصْحَحِي السِّجْنِ أَمَا أَحَدُكُمْ مَا فَسَقَ رَبَّهُ خَمْرًا وَأَمَا الْآخِرُ فَيُصَلَّبُ فَتَأْكُلُ الطَّيْرُ مِنْ رَأْسِهِ ۚ قُضِيَ الْأَمْرُ الَّذِي فِيهِ تَسْتَفْتِيَانِ ﴿٤١﴾ وَقَالَ لِلَّذِي ظَنَّ أَنَّهُ نَاجٍ مِّنْهُمَا اذْكُرْنِي عِنْدَ رَبِّكَ فَأَنَسَهُ الشَّيْطَانُ ذِكْرَ رَبِّهِ ۚ فَلَبِثَ فِي السِّجْنِ بِضْعَ سِنِينَ ﴿٤٢﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ إِنِّي أَرَى سَبْعَ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعٌ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ يَأْتِيهَا الْمَلَأُ أَفْتُونًا فِي رُءُوسِهِنَّ إِنْ كُنْتُمْ لِلرُّءُوسِ يَاتِعِبُونَ ﴿٤٣﴾

۱- کلمه «ارباب» خودبخود جمع است ولی چون در فارسی به عنوان مفرد بکار می‌رود، و بهترین معادل هم برای رساندن مفهوم آیه، همین کلمه است، ناگزیر آن را به صورتی که در فارسی معمول است جمع آورده‌ایم.

قَالُوا أَضْغَثٌ أَحْلَمٌ وَمَا نَحْنُ بِتَأْوِيلِ الْأَحْلَمِ بِعَالِمِينَ ﴿٤٤﴾
 وَقَالَ الَّذِي نَجَّا مِنْهُمَا وَادَّكَرَ بَعْدَ أُمَّةٍ أَنَا أُنَبِّئُكُمْ بِتَأْوِيلِهِ
 فَأَرْسِلُونِ ﴿٤٥﴾ يُوسُفُ أَيُّهَا الصِّدِّيقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ
 سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعٌ عِجَافٌ وَسَبْعِ سُنبُلَاتٍ خُضْرٍ
 وَأُخْرَى يُسَبِّتُ لَعَلِّي أَرْجِعَ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالَ
 تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا
 قَلِيلًا مِمَّا نَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ
 مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ
 عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْصُرُونَ ﴿٤٩﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ أَتُؤْتِي
 بِهِ؟ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ أَرْجِعْ إِلَى رَبِّكَ فَسْأَلْهُ مَا بَالُ
 النَّسْوَةِ الَّتِي قَطَعْنَا بَيْنَهُنَّ إِنْ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾ قَالَ
 مَا خَطْبُكُمْ إِذْ رَوَدْتُنَّ يُوسُفَ عَنْ نَفْسِهِ قُلْنَ حَاشَ لِلَّهِ
 مَا عَلِمْنَا عَلَيْهِ مِنْ سُوءٍ قَالَتِ امْرَأَتُ الْعَزِيزِ الْكُنْ حَصْحَصَ
 الْحَقُّ أَنَا رَوَدْتُهُ عَنْ نَفْسِهِ وَإِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٥١﴾ ذَلِكَ
 لِيَعْلَمَ أَنِّي لَمْ أَخُنْهُ بِالْغَيْبِ وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي كَيْدَ الْخَائِنِينَ ﴿٥٢﴾

۴۴- گفتند: خوابهای پریشان است؛ و ما به تعبیر این خوابها آگاهی نداریم.

۴۵- یکی از آن دو [زندانی] که نجات یافته بود و پس از مدتی [یوسف را] به یاد آورده بود، گفت: من شما را از تعبیر این خواب آگاه می‌کنم؛ مرا [به سراغ آن زندانی دانا] بفرستید.
 ۴۶- [چون نزد یوسف رسید، گفت:] ای یوسف راست گفتار، درباره هفت گاو فربه‌ای که هفت گاو لاغر آنها را می‌خورند و هفت سنبل سبز و هفت [سنبل] دیگر خشک [که در خواب دیده شده است] نظر بده، تا نزد درباریان بازگردم، بسا که [از نتیجه خواب] آگاه شوند.

۴۷- گفت: هفت سال به طور عادی کشت می‌کنید؛ و آنچه درو کردید، جز اندکی که مصرف می‌کنید، با خوشه ذخیره کنید.
 ۴۸- آنگاه پس از آن، هفت [سال] سخت [و قحطی] پیش می‌آید که آنچه از قبل برای آن سالها ذخیره کرده‌اید، می‌خورند^(۱)، مگر کمی از آن را که [برای کشت] نگاه می‌دارید.

۴۹- پس از آن سالی فرا می‌رسد که [باران رحمت] بر مردم می‌بارد و [از میوه‌ها] افشرد می‌گیرند.

۵۰- شاه [پس از دریافت این گزارش] گفت: او را نزد من آورید؛ و چون فرستاده نزد او آمد، [یوسف] گفت: نزد ولینعمت بازگرد و از او بپرس ماجرای زنانی که دستهای خود را بریدند، چگونه بود؟ که پروردگار من مسلماً از نیرنگشان آگاه است.

۵۱- [شاه زنان را احضار کرد و] گفت: به گاهی که از یوسف تمنای [تسلیم] دلش را داشتید ماجرای شما چگونه بود؟ گفتند: تبارک الله [احسن الخالقین]، هیچ بدی از او ندیدیم؛ همسر صدراعظم [از آن میان] گفت: اکنون حقیقت روشن شد؛ من بودم که از او تمنای [تسلیم] دلش را داشتم و او راستگوست.

۵۲- [زلیخا افزود:] این [اعتراف صریح را از آن جهت کردم] تا [یوسف] بداند در غیاب [ش] به او خیانت نکرده‌ام، و خدا نیرنگ خیانتگران را سامان نخواهد بخشید.

۱- ترجمه تحت‌اللفظ این است: «سالهای سخت آنچه را که به خاطرش اندوخته‌اید، می‌خورند»؛ نسبت فعل «خوردن» به «سنین» برای مبالغه است.

۵۳- و خود را بی گناه نمی دانم؛ زیرا نفس [انسان] فراوان به گناه فرمان می دهد، [مستوجب کیفرم] مگر آنکه پروردگارم رحمت آورد، که پروردگار من (۱) آمرزگاری است مهربان.

۵۴- شاه گفت: یوسف را نزد من آرید تا او را [مشاور] ویژه خود گردانم؛ همینکه با او گفتگو کرد، [به درایت و نبوغش پی برد] و گفت: تو از امروز نزد ما صاحب مقام و امین هستی.

۵۵- [یوسف] گفت: مرا به [سرپرستی] خزاین [و اقتصاد و دارایی] این سرزمین بگمار [تا بحران عظیمی که در پیش است مهار کنم]، که نگاهبانی دانا هستم.

۵۶- یوسف را در سرزمین [مصر] این گونه اقتدار بخشیدیم، [به گونه ای که] هر جا بخواهد، مقام گیرد؛ هر که را خواهیم [و شایسته بدانیم] به رحمت خویش می رسانیم و پاداش نیکوکاران را تباه نخواهیم کرد.

۵۷- و البته پاداش آخرت برای کسانی که ایمان آورده و پرهیزکاری می کردند بهتر است.

۵۸- [خشکسالی فرارسید] و برادران یوسف [در جستجوی غله] راهی [مصر] شدند و بر یوسف درآمدند؛ آنها را شناخت، و [الی] آنها وی را نشناختند.

۵۹- و چون بارهایشان را مهیا کرد، گفت: [در سفر آینده] برادر پدری تان را [نیز] نزد من آورید (۲)؛ مگر نمی بینید که سهمیه [همه] را کامل می دهم و پذیرای شایسته ای هستم.

۶۰- اگر او را نیاورید، سهمیه ای نزد من نخواهید داشت و به [مقر] من نزدیک نشوید.

۶۱- گفتند: او را از پدرش بخری در خواست می کنیم؛ حتماً!

۶۲- و [آنگاه] به دستیاران خویش گفت: سرمایه آنان را [که در مقابل غله پرداخت کرده اند] در خورجین هاشان بگذارید تا هنگامی که نزد خانواده خود بازمی گردند، آن را باز شناسند، بسا که [برای خرید مجدد غله] باز گردند.

۶۳- چون نزد پدرشان بازگشتند، گفتند: ای پدر، [برای سفر بعدی] از دریافت غله ممنوع شده ایم [مگر اینکه بنیامین را همراه ببریم]، پس برادرمان را با ما بفرست تا [مجدداً] سهمیه غله [خود] را دریافت کنیم، و ما محافظش خواهیم بود.

﴿ وَمَا أْتَرَىٰ نَفْسِي ۚ إِنَّ النَّفْسَ لَأَمَّارَةٌ بِالسُّوءِ ۗ إِلَّا مَا رَحِمَ رَبِّي ۚ إِنَّ رَبِّي غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٥٣﴾ وَقَالَ الْمَلِكُ أَتُؤْتُونِي بِهِ ۖ أَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾ قَالَ أَجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ ۗ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْمُ ﴿٥٥﴾ وَكَذَلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ يَتَّبِعُوا مِنْهَا حَيْثُ يَشَاءُ ۚ نُصِيبُ بِرَحْمَتِنَا مَنْ نَشَاءُ وَلَا نَضِيعُ أَجْرَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٦﴾ وَلَا جُرْأَ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿٥٧﴾ وَجَاءَ إِخْوَةَ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ ﴿٥٨﴾ وَلَمَّا جَهَّزَهُم بِجَهَّازِهِمْ قَالَ أَتُؤْتُونِي بِأَخٍ لَكُمْ مِنَ أَبِيكُمْ أَلا تَرَوْنَ أَنِّي أُوْفِي الْكَيْلَ وَأَنَا خَيْرُ الْمُنْزِلِينَ ﴿٥٩﴾ فَإِن لَّمْ تَأْتُونِي بِهِ ۖ فَلَا كَيْلَ لَكُمْ عِنْدِي وَلَا تَقْرَبُونِ ﴿٦٠﴾ قَالُوا سَرُّوْهُ عَنَّا أَبَاهُ وَإِنَّا لَفَاعِلُونَ ﴿٦١﴾ وَقَالَ لِفَتَيْنِهِ أَجْعَلُوا بِضْعَتَهُمْ فِي رِحَالِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَعْرِفُونَهَا إِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٦٢﴾ فَلَمَّا رَجَعُوا إِلَىٰ أَبِيهِمْ قَالُوا يَا أَبَانَا مُنِعَ مِنَّا الْكَيْلُ فَأَرْسِلْ مَعَنَا آخَانَا نَكْتَلْ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٦٣﴾

۱- شیخ المفسرین طبرسی ضمن تفسیر آیه ۲۹ گفته است: عبارت «استغفری لذنبک» نشان می دهد که مصریان با وجود بت پرستی، خدا را هم می شناخته اند. علاوه بر گفتار طبرسی، زلیخا در دورانی که یوسف در خانه اش بود بارها نام خدا را در هر فرصتی از یوسف شنیده بود، بخصوص موقعی که او را به سوی خود دعوت کرد و یوسف گفت: «معاذ الله»؛ همان طور که در دوران زندان در هر فرصتی با هم بندهای خود از خدای یکتا صحبت می کرد. لذا زلیخا در لحظه ای که یوسف را بیگانه معرفی کرد، به یاد پروردگار خود که یوسف تبلیغ می کرد، افتاد.

۲- ما موران یوسف از متقاضیان غله، قبلاً در مورد تعداد عائله آنها بازپرسی می کردند، لذا صحبت یوسف در مورد برادر ناتنی آنها ابتدا به ساکن نبوده است و موجب تعجب برادران نشد.

قَالَ هَلْ ءَامَنُكُمْ عَلَيْهِ إِلَّا كَمَا ءَامَنُكُمْ عَلَىٰ أَخِيهِ مِن قَبْلُ فَاللَّهُ خَيْرٌ حَفِظًا وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّحِيمِينَ ﴿٦٤﴾ وَلَمَّا فَتَحُوا مَتَعَهُمْ وَجَدُوا بِضْعَتَهُمْ رُدَّتْ إِلَيْهِمْ قَالُوا بِنَا مَا نَبِغِي هَذِهِ بِضْعَتُنَا رُدَّتْ إِلَيْنَا وَنَمِيرُ أَهْلَنَا وَنَحْفُظُ أَخَانًا وَنَزِدَادُ كَيْلٍ بَعِيرٌ ذَٰلِكَ كَيْلٌ يَسِيرٌ ﴿٦٥﴾ قَالَ لَن أُرْسِلَهُ مَعَكُمْ حَتَّىٰ تُؤْتُونِ مَوْثِقًا مِن اللَّهِ لَتَأْتُنَّنِي بِهِ إِلَّا أَن يُحَاطَ بِكُمْ فَلَمَّآ ءَاتَوْهُ مَوْثِقَهُمْ قَالَ اللَّهُ عَلَىٰ مَا نَقُولُ وَكِيلٌ ﴿٦٦﴾ وَقَالَ يَبْنَئِي لَأَتَدْخُلُونَّ مِنْ بَابٍ وَاحِدٍ وَأَدْخُلُونَ مِن بَابٍ مُّتَفَرِّقَةٍ وَمَا أُغْنِي عَنْكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِنِ الْحُكْمُ إِلَّا لِلَّهِ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَعَلَيْهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ ﴿٦٧﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ أَبُوهُم مَّا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا حَاجَةٌ فِي نَفْسِ يَعْقُوبَ قَضَاهَا وَإِنَّهُ لَدُوٌّ عَلِيمٌ لِّمَا عَلَّمْنَاهُ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦٨﴾ وَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ ءَأْوَىٰ إِلَيْهِ أَخَاهُ قَالَ إِنِّي أَنَا أَخُوكَ فَلَا تَبْتَئِسْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٦٩﴾

داشت؛ حکم تنها به دست خداست؛ بر او توکل کرده‌ام، و اهل توکل باید فقط بر او توکل کنند.

۶۸- با آنکه همان‌گونه که پدرشان فرمان داده بود وارد [شهر] شدند، [این شیوه ورود] در برابر اراده خدا [در مورد بازداشت بنیامین] هیچ اثری برای آنان نداشت، بلکه تنها احتیاطی در ضمیر یعقوب بود که ابراز کرد؛ و البته او از برکت تعلیم ما دانایی [وارسته] بود، ولی بیشتر مردم نمی‌دانند.

۶۹- چون بر یوسف وارد شدند، برادرش [بنیامین] را در کنار خود جای داد و [به آرامی] گفت: من برادر [تتی] تو هستم؛ از آنچه می‌کردند اندوهگین مباش.

۶۴- گفت: آیا [می‌توانم] در مورد او شما را امین بدانم جز به همان‌گونه‌ای که در مورد برادرش [یوسف] قبل از این شما را امین دانستم؟! [در هر حال به] خدا [توکل می‌کنم که] بهترین نگاه‌دارنده و مهربانترین مهربانان است.

۶۵- و چون بارهای خویش را گشودند، متوجه سرمایه خود شدند که به آنان بازگردانده شده است؛ گفتند: ای پدر، دیگر چه می‌خواهیم؟ این سرمایه ماست که به ما بازگردانده شده است؛ و [با همین وسیله مجدداً] برای خانواده خود غله می‌آوریم، برادرمان را هم محافظت می‌کنیم و یک سهم بیشتر هم [به نام بنیامین] خواهیم گرفت؛ که [برای وزیر سخاوتمند مصر] این سهمیه‌ای بی‌اهمیت است.

۶۶- [یعقوب] گفت: هرگز او را با شما نمی‌فرستم تا آنکه تعهدی خدایی بدهید که نزد من بازش آرید، مگر اینکه [از جانب دشمنان] مورد گرفتاری قرار گیرد؛ و چون تعهد خود را سپردند، گفت: خدا کارگزار [و ناظر] بر گفتار ماست.

۶۷- [هنگام حرکت، یعقوب] گفت: ای فرزندان من، [از نظر احتیاط] از یک دروازه [به مصر] وارد شوید، از دروازه‌های مختلف وارد شوید [تا حساسیت مصریان عامی نسبت به جمعی بیگانه تحریک نشود]؛ و [الی] در برابر [قضا و قدر] خدا، به هیچ‌وجه سودی به حالتان نخواهم

۷۰- و چون [یوسف توسط مأموران خود] بار آنها را بست، جام [زرین] را در خورجین برادرش گذاشت، آنگاه جارچی به بانگ بلند گفت: ای کاروانیان شما سارقید.

۷۱- [برادران] در حالی که به سمت آنها برگشتند، گفتند: مگر چه گم کرده اید؟

۷۲- گفتند: جام شاه را گم کرده ایم، و [مأمور ویژه گفت: هر که آن را بیاورد، یک بار شتر [غله جایزه] دارد و من بر این [وعده] ضامنم.

۷۳- گفتند: به خدا سوگند، شما می دانید که ما برای تبهکاری (۱) به این سرزمین نیامده ایم و سارق نیستیم.

۷۴- گفتند: اگر دروغ گفته باشید، کیفر آن چیست؟

۷۵- گفتند: کیفر آن، [بازداشت] خود آن کسی است که [جام] در خورجین او یافت شود و ما [در میان خویش،] ستمگران [سارق] را این گونه کیفر می دهیم.

۷۶- [مأمور یوسف] قبل از بار برادرش، به بررسی بار سایرین پرداخت و سرانجام جام را از بار برادرش [بنیامین] بیرون کشید؛ این گونه برای یوسف تدبیر کردیم؛ [زیرا] در قانون شاه، حق نداشت که برادرش را [بدون دلیل] بازداشت کند، مگر با تمهید خدا؛ [مقام] هر که را بخواهیم به درجاتی رفعت می بخشیم، و بالای [دست] هر دانشمندی، دانشمند بزرگ [ترای] هست.

۷۷- [برادران] گفتند: اگر او دزدی کرده باشد، [جای شگفتی نیست] قبل از این برادر [تنی] اش هم دزدی کرده بود؛ یوسف این [بهتان] را در درون خود نگاه داشت و برایشان آشکار نساخت [و در دل] گفت: شما در وضع بدتری [از آنچه اظهار می دارید] هستید، و خدا از آنچه می گوئید آگاهتر است.

۷۸- برادران گفتند: ای وزیر، او پدری سالخورده دارد [که تحمل فراق او را نخواهد داشت]؛ یکی از ما را به جای او بازداشت کن، که ما تو را نیکوکار تشخیص داده ایم.

فَلَمَّا جَهَّزَهُمْ بِجَهَّازِهِمْ جَعَلَ السَّقَايَةَ فِي رَحْلِ أَخِيهِ ثُمَّ أَذَّنَ مُؤَذِّنٌ أَيَّتُهَا الْعِيرُ إِنَّكُمْ لَسَارِقُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا وَأَقْبَلُوا عَلَيْهِمْ مَاذَا تَفْقِدُونَ ﴿٧١﴾ قَالُوا نَفَقْدُ صَوَاعَ الْمَلِكِ وَلِمَنْ جَاءَ بِهِ حِمْلُ بَعِيرٍ وَأَنَا بِهِ زَعِيمٌ ﴿٧٢﴾ قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا جِئْتَنَا بِالنَّفْسِ فِي الْأَرْضِ وَمَا كُنَّا سَارِقِينَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا فَمَا جَزَاؤُهُ إِنْ كُنْتُمْ كَاذِبِينَ ﴿٧٤﴾ قَالُوا جَزَاؤُهُ مَنْ وُجِدَ فِي رَحْلِهِ فَهُوَ جَزَاؤُهُ كَذَلِكَ نَجْزِي الظَّالِمِينَ ﴿٧٥﴾ فَبَدَأَ بِأَوْعِيَّتِهِمْ قَبْلَ وِعَاءِ أَخِيهِ ثُمَّ اسْتَخْرَجَهَا مِنْ وِعَاءِ أَخِيهِ كَذَلِكَ كَدْنَا لِيُوسُفَ مَا كَانَ لِيَأْخُذَ أَخَاهُ فِي دِينِ الْمَلِكِ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ نَرْفَعُ دَرَجَاتٍ مَن نَّشَاءُ وَفَوْقَ كُلِّ ذِي عِلْمٍ عَلِيمٌ ﴿٧٦﴾ قَالُوا إِنْ يَسْرِقْ فَقَدْ سَرَقَ أَخٌ لَّهُ مِنْ قَبْلُ فَأَسْرَهَا يُوسُفَ فِي نَفْسِهِ وَلَمْ يُبَدِّهَا لَهُمْ قَالَ أَنْتُمْ شَرُّ مَكَّانًا وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَصِفُونَ ﴿٧٧﴾ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ إِنَّ لَهُ أَبًا شَيْخًا كَبِيرًا فَخُذْ أَحَدًا مَكَانَهُ إِنَّا نَرْنَكَ مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٧٨﴾

۱- واژه «فساد» و مشتقاتش جمعاً ۵۰ بار در قرآن تکرار شده است و درست موافق با همین تعداد (۵۰ مرتبه) واژه «نفع» با همه مشتقاتش در قرآن آمده (از کتاب اعجاز عددی قرآن کریم، نوشته عبدالرزاق نوفل، ترجمه مصطفی حسینی طباطبایی).

قَالَ مَعَاذَ اللَّهِ أَنْ نَأْخُذَ إِلَّا مَنْ وَجَدْنَا مَتَّعْنَا عِنْدَهُ إِنَّا
 إِذَا نَظَرْنَا لِمُوتٍ ﴿٧٩﴾ فَلَمَّا أَسْتَيْسَسُوا مِنْهُ خَلَصُوا نَجِيًّا
 قَالَ كَبِيرُهُمْ أَلَمْ تَعْلَمُوا أَنَّ أَبَاكُمْ قَدْ أَخَذَ عَلَيْكُمْ
 مَوْثِقًا مِنَ اللَّهِ وَمِنْ قَبْلُ مَا فَرَّطْتُمْ فِي يُوسُفَ فَلَنْ أَبْرَحَ
 الْأَرْضَ حَتَّى يَأْذَنَ لِي أَبِي أَوْ يَحْكُمَ اللَّهُ لِي وَهُوَ خَيْرُ الْحَاكِمِينَ
 ﴿٨٠﴾ أَرْجِعُوا إِلَىٰ آبَائِكُمْ فَقُولُوا يَا أَبَانَا إِنَّكَ سَرَقْتَ
 وَمَا شَهِدْنَا إِلَّا بِمَا عَلَّمْنَا وَمَا كُنَّا لِلْغَيْبِ حَافِظِينَ
 ﴿٨١﴾ وَسَأَلَ الْقَرْيَةَ الَّتِي كُنَّا فِيهَا وَالْعِيرَ الَّتِي أَقْبَلْنَا فِيهَا
 وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٨٢﴾ قَالَ بَلْ سَوَّلَتْ لَكُمْ أَنْفُسُكُمْ أَمْرًا
 فَصَبْرٌ جَمِيلٌ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَأْتِيَنِي بِهِمْ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ
 الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٨٣﴾ وَتَوَلَّى عَنْهُمْ وَقَالَ يَا سَفَىٰ عَلَىٰ
 يُوسُفَ وَابْيَضَّتْ عَيْنَاهُ مِنَ الْحُزْنِ فَهُوَ كَظِيمٌ ﴿٨٤﴾
 قَالُوا تَاللَّهِ تَفْتَوْا تَذْكُرُ يُوسُفَ حَتَّى تَكُونَ حَرَضًا
 أَوْ تَكُونَ مِنَ الْهَالِكِينَ ﴿٨٥﴾ قَالَ إِنَّمَا أَشْكُوا بَنِي
 وَحُرْنِي إِلَى اللَّهِ وَأَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾

۷۹- یوسف گفت: پناه [می‌برم] به خدا که جز آن کس را که کالای خویش را نزد او یافته‌ایم بازداشت کنیم، که در آن صورت ستمگریم.

۸۰- و چون از او نومید شدند، نجواکنان به کناری رفتند؛ بزرگترشان گفت: مگر نه این است که پدرتان تعهدی خدایی از شما گرفته است و قبل از این نیز درباره یوسف تقصیر کردید؟ من از این سرزمین تکان نخواهم خورد تا پدرم اجازه دهد یا خدا درباره من داوری کند؛ و او بهترین داوران است.

۸۱- نزد پدرتان بازگردید و بگویید: ای پدر، پسر ت دزدی کرد و ما [در مورد کیفر سرقت] جز آنچه [بر اساس عقیده] می‌دانستیم، گواهی ندادیم^(۱) و از غیب آگاه نبودیم [که بدانیم جام شاه را بنیامین برداشته است].

۸۲- از [مردم] شهری^(۲) که در آن بودیم و از کاروانی که همراهش آمدیم بیرس، [و ببین] که راست می‌گوییم.

۸۳- [یعقوب] گفت: [نه،] بلکه نفسهای شما کاری [نادرست] را در نظرتان آراست؛ [چاره‌ام] صبری زبینه است؛ چه بسا خدا آنها را با هم به نزدم بازآرد، که او دانا و فرزانه است.

۸۴- آنگاه از آنها روی برتافت و گفت: وای از [فراق] یوسف، و دیدگانش از اندوه سپید شد و خشم خویش فرومی‌خورد.

۸۵- [فرزندان] گفتند: به خدا سوگند که پیوسته یوسف را یاد می‌کنی تا فرتوت یا هلاک شوی.

۸۶- گفت: درد و اندوه خود را فقط به خدا باز گویم و از [لطف و تدبیر] خدا چیزهایی می‌دانم که شما نمی‌دانید.

۱- اشاره به موضوع آیه ۷۵ یوسف (همین سوره) است.

۲- به زیر نویس آیه ۵۸ بقره (۲) مراجعه فرمایید.

- ۸۷- [و افزود:] ای فرزندان من، به جستجوی یوسف و برادرش بروید و از رحمت خدا نومید مباشید، که از رحمت خدا تنها انکارورزان نومیدند.
- ۸۸- [برادران به مصر بازآمدند] و چون بر یوسف وارد شدند، گفتند: ای وزیر، ما و خانواده مان را گزند و پریشانی فراگرفته است و سرمایه ناچیزی [برای خرید غله] آورده ایم، سهمیه ما را کامل عطا کن و بر ما انفاق کن، که خدا انفاق کنندگان را پاداش می دهد.
- ۸۹- [یوسف] گفت: آیا به خاطر دارید آنگاه که نادان بودید، با یوسف و برادرش چه کردید (۱)؟
- ۹۰- گفتند: مگر تو براستی یوسفی؟! گفت: من یوسفم و این برادر من است. خدا بر ما نعمت بزرگی بخشید؛ مسلماً هر که تقوا و شکیبایی ورزد، [نیکوکار است و] خدا پاداش نیکوکاران را تباه نخواهد کرد.
- ۹۱- گفتند: به خدا سوگند که خدا تو را بر ما برتری داده است و ما خطا کار بوده ایم.
- ۹۲- یوسف گفت: امروز (۲) هیچ سرزنشی بر شما نیست؛ خدا شما را می بخشد که مهربانترین مهربانان است.
- ۹۳- پیراهن مرا ببرید و بر چهره پدرم افکنید تا بینا شود، و همه خانواده خود را نزد من آرید.
- ۹۴- زمانی که کاروان [از مصر] به راه افتاد، پدرشان گفت: اگر

يَبْنِي أَذْهَبُوا فَتَحَسَّسُوا مِنْ يُوسُفَ وَأَخِيهِ وَلَا تَأْتَسُوا
مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِنَّهُ لَا يَأْتِسُ مِنْ رَوْحِ اللَّهِ إِلَّا الْقَوْمُ الْكَافِرُونَ
(۸۷) فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَيْهِ قَالُوا يَا أَيُّهَا الْعَزِيزُ مَسْنَا وَأَهْلَنَا الضُّرُّ
وَجِئْنَا بِبُضْعَةٍ مُزْحَنَةٍ فَأَوْفِ لَنَا الْكَيْلَ وَتَصَدَّقْ عَلَيْنَا
إِنَّ اللَّهَ يَجْزِي الْمُتَصَدِّقِينَ (۸۸) قَالَ هَلْ عَلِمْتُمْ مَا فَعَلْتُمْ
بِيُوسُفَ وَأَخِيهِ إِذْ أَنْتُمْ جَاهِلُونَ (۸۹) قَالُوا أَيْ تَك
لَأَنْتَ يُوسُفَ قَالَ أَنَا يُوسُفَ وَهَذَا أَخِي قَدْ مَنَّ اللَّهُ
عَلَيْنَا إِنَّهُ مَنْ يَتَّقِ وَيَصْبِرْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يُضِيعُ أَجْرَ
الْمُحْسِنِينَ (۹۰) قَالُوا تَاللَّهِ لَقَدْ ءَاثَرَكَ اللَّهُ عَلَيْنَا
وَإِنْ كُنَّا لَخَطِيئِينَ (۹۱) قَالَ لَا تَثْرِبَ عَلَيْكُمْ
الْيَوْمَ يَعْفِرُ اللَّهُ لَكُمْ وَهُوَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ (۹۲)
أَذْهَبُوا بِقَمِيصِي هَذَا فَالْقُوهُ عَلَى وَجْهِ أَبِي يَأْتِ بَصِيرًا
وَأْتُونِي بِأَهْلِكُمْ أَجْمَعِينَ (۹۳) وَلَمَّا فَصَلَتِ
الْعِيرُ قَالَ أَبُوهُمْ إِنِّي لَأَجِدُ رِيحَ يُوسُفَ لَوْلَا أَنْ
تَفِنْدُونِ (۹۴) قَالُوا تَاللَّهِ إِنَّكَ لَفِي ضَلَالِكَ الْقَدِيمِ (۹۵)

دیوانه ام نشمید، بوی یوسف را احساس می کنم.

۹۵- [اطرفیان] گفتند: به خدا سوگند که تو در اشتباه دیرین (۳) خویش هستی.

۱- با آیه ۱۵ یوسف (همین سوره) مقایسه فرمایید.
۲- به زیرنویس آیه ۶۹ حج (۲۲) مراجعه فرمایید.
۳- به آیه ۸ یوسف (همین سوره) توجه فرمایید.

فَلَمَّا أَن جَاءَ الْبَشِيرُ أَلْقَاهُ عَلَىٰ وَجْهِهِ ۖ فَارْتَدَّ بَصِيرًا ۚ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكُمْ إِنِّي أَعْلَمُ مِنَ اللَّهِ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوا يَتَّبِعُنَا أَنَا وَبَنَاتُنَا وَأَنَّا كُنَّا خَاطِئِينَ ﴿٩٧﴾ قَالَ سَوْفَ أَسْتَغْفِرُ لَكُمْ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٩٨﴾ فَلَمَّا دَخَلُوا عَلَىٰ يُوسُفَ ۖ وَأَوَىٰ إِلَيْهِ أَبُويَهُ وَقَالَ ادْخُلُوا مِصْرَ إِن شَاءَ اللَّهُ ۗ إِنَّمِنَ ﴿٩٩﴾ وَرَفَعَ أَبُويَهُ عَلَى الْعَرْشِ وَخَرُّوا لَهُ سُجَّدًا وَقَالَ يَتَّابَتِ هَذَا تَأْوِيلُ رُءُوسِي مِن قَبْلُ ۖ قَدْ جَعَلَهَا رَبِّي حَقًّا وَقَدْ أَحْسَنَ بِي إِذْ أَخْرَجَنِي مِنَ السِّجْنِ وَجَاءَ بِكُم مِّنَ الْبَدْوِ مِن بَعْدِ ۚ إِنَّ نَزْعَ الشَّيْطَانِ بَيْنِي وَبَيْنَ إِخْوَتِي ۚ إِنَّ رَبِّي لَطِيفٌ لِّمَا يَشَاءُ إِنَّهُ هُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿١٠٠﴾ رَبِّ قَدْ آتَيْتَنِي مِنَ الْمُلْكِ وَعَلَّمْتَنِي مِن تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ ۚ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ أَنْتَ وَلِيِّ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ ۖ تَوَفَّنِي مُسْلِمًا وَأَلْحَقْنِي بِالصَّالِحِينَ ﴿١٠١﴾ ذَلِكَ مِنْ أَنْبَاءِ الْغَيْبِ نُوحِيهِ إِلَيْكَ ۖ وَمَا كُنْتَ لَدَيْهِمْ إِذْ أَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ وَهُمْ يَكْرُمُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَا أَكْثَرُ النَّاسِ وَلَوْ حَرَصْتَ بِمُؤْمِنِينَ ﴿١٠٣﴾

هستی؛ جان مرا در حال تسلیم [در برابر خودت] بگیر و به شایستگان ملحق فرما.

۱۰۲- این [سرگذشت] از اخبار غیب است که بر تو وحی می‌کنیم؛ و هنگامی که [آن برادران نابکار] دسیسه‌کنان همداستان شدند^(۵)، در کنارشان حضور نداشتی.

۱۰۳- و [الی] بیشتر مردم هر چند تو اصرار داشته باشی، ایمان نمی‌آورند^(۶).

۹۶- و چون بشارت‌دهنده آمد و پیراهن را بر چهره او افکند، بینا گشت؛ [و] گفت: مگر به شما نگفتم از [تدبیر و قدرت] خدا چیزهایی می‌دانم که شما نمی‌دانید؟!

۹۷- گفتند: ای پدر، در مورد گناهانمان برای ما آمرزش بخواه که خطا کار بوده‌ایم.

۹۸- گفت: از [درگاه] پروردگارم برای شما آمرزش خواهم خواست، که او بس آمرزگار و مهربان است.

۹۹- و چون [یعقوب و خانواده‌اش] بر یوسف وارد شدند، پدر و مادرش را در کنار خود جای داد و گفت: با امنیت به مصر درآیید، ان شاء الله.

۱۰۰- پدر و مادر خود را بر تخت نشانند و همگان به خاطر او در حال ابراز فروتنی [به زمین] افتادند؛ آنگاه گفت: پدرم، این تعبیر خواب پیشین من است^(۱) که پروردگارم آن را تحقق بخشید؛ و آنگاه که از زندان خارجم کرد و شما را، پس از فتنه‌گری شیطان میان من و برادرانم، از صحرا [به این منطقه] آورد، در حق من احسان [فراوان] کرد؛ بی‌گمان پروردگار من در هر موردی که بخواهد باریک‌بین است؛ و اوست که دانا و فرزانه است.

۱۰۱- پروردگارا، فرمانروایی‌ام بخشیدی و پیش‌بینی نتیجه رویدادها [و تعبیر خوابها] را آموختی^(۲)؛ ای آفریننده آسمانها و زمین، تنها تو کارساز من در دنیا و آخرت^(۳)

۱- در رابطه با آیه ۴ یوسف (همین سوره).

۲- نمونه آن را در آیات ۴۱ و ۴۷-۴۹ یوسف (همین سوره) ملاحظه فرمایید.

۳- کلمه «دنیا» ۱۱۵ بار در قرآن وارد شده و کلمه «آخرت» دقیقاً به همین تعداد (۱۱۵ بار) در قرآن آمده است (از کتاب اعجاز عددی قرآن کریم، نوشته عبدالرزاق نوفل، ترجمه مصطفی حسینی طباطبایی).

۴- با بخش پایانی آیه ۷۱ انعام (۶) مقایسه فرمایید.

۵- به آیات ۱۵-۱۸ یوسف (همین سوره) توجه فرمایید.

۶- ابتدا به آیه ۵۶ قصص (۲۸) و بعد به آیه ۵۰ همان سوره توجه فرمایید.

۱۰۴- و تو هیچ پاداشی بر این [پیام] از آنها نمی خواهی؛ قرآن جز یادآوری برای جهانیان نیست.

۱۰۵- و چه بسیار نشانه‌ها [بی از الوهیت خدا] در آسمانها و زمین هست که به حال اعراض از کنارش می گذرند^(۱).

۱۰۶- و بیشتر آنها هم ایمان نمی آورند، مگر اینکه [هنوز] در بندهای شرک [و تکیه بر دنیا] اسیرند^(۲).

۱۰۷- آیا ایمن شدند از اینکه عذابی فراگیر از جانب خدا دامنگیرشان شود، یا رستاخیز در حال غفلتشان ناگهان بر آنان فرارسد.

۱۰۸- بگو: این راه من است که من و پیروانم با بصیرت، [همه را] به سوی خدا دعوت می کنیم؛ و خدای را تقدیس می کنم و در جرگه شرک و رزان نیستم.

۱۰۹- قبل از تو هم [هیچ پیامبری] نفرستادیم جز مردانی از اهل شهرها که به آنها وحی می کردیم [و هیچ کدام فرشته نبودند]^(۳)؛ مگر جهانگردی نکرده‌اند تا ببینند سرانجام پیشینیانسان چگونه بود؟ و سرای آخرت برای پرهیزکاران بهتر است؛ چرا درک نمی کنید؟

۱۱۰- [انکار پیشینیان ادامه داشت] تا وقتی که پیامبران [از ایمان قوم خود] نومید شدند^(۴) و [قومشان] پنداشتند که [در مورد خبر عذاب] به آنان دروغ گفته شده است^(۵)، [آنگاه] یاری ما بر پیامبران رسید و هر که را خواستیم [و

لایق دیدیم]، مورد نجات قرار گرفت^(۶)؛ و سختگیری ما از بزهداران بازگردانده نخواهد شد.

۱۱۱- در داستان آنها برای خردمندان عبرتی است؛ [این قرآن] سخنی نیست که به دروغ بافته شده باشد، بلکه تصدیق کتابهای پیش از خود و بیان واضح هر چیزی است، و هدایت و رحمتی است برای اهل ایمان.

وَمَا تَسْأَلُهُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِّلْعَالَمِينَ ﴿١٠٤﴾
وَكَايِنٍ مِّنْ آيَةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَالأَرْضِ يَمُرُّونَ عَلَيْهَا وَهُمْ عَنْهَا مُعْرِضُونَ ﴿١٠٥﴾ وَمَا يُؤْمِنُ أَكْثَرُهُمْ بِاللهِ إِلَّا وَهُمْ مُّشْرِكُونَ ﴿١٠٦﴾ أَفَأَمِنُوا أَن تَأْتِيَهُمْ غَشِيَةٌ مِّنْ عَذَابِ اللهِ أَوتَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٠٧﴾ قُلْ هَذِهِ سَبِيلِي أَدْعُو إِلَى اللهِ عَلَى بَصِيرَةٍ أَنَا وَمَنِ اتَّبَعَنِي وَسُبْحَانَ اللهِ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٠٨﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا لَّا نُوحِي إِلَيْهِمْ مِنْ أَهْلِ الْقُرَى أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَتْ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ لِّلَّذِينَ اتَّقَوْا أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠٩﴾ حَتَّى إِذَا اسْتَيْسَسَ الرُّسُلُ وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِّبُوا جَاءَهُمْ نَصْرٌ نَّافِئٌ مِّنْ نَّشَأِهِمْ وَلَا يَرُدُّ بَأْسَهُنَّ مِنَ الْقَوْمِ الْمَجْرَمِينَ ﴿١١٠﴾ لَقَدْ كَانَتْ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةً لِّأُولِي الأَلْبَابِ مَا كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿١١١﴾

۱- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۴۶ پس (۳۶) آمده است؛ به آیه ۱۰۱ یونس (۱۰) هم توجه فرمایید.

۲- مصداق آنها را در آیه ۷۷ نساء (۴) ﴿ فریق منهم یحشون الناس کخشیه الله او اشد خشیه ﴾ ملاحظه فرمایید.

۳- پاسخ به گفتار منکران است که در آیات ۲۴ مؤمنون (۲۳) و ۷ فرقان (۲۵) آمده است.

۴- موارد آن را در آیات ۳۶ هود (۱۱) و ۲۶ و ۲۷ نوح (۷۱) ملاحظه فرمایید.

۵- از موارد آن در آیه ۲۷ هود (۱۱) ﴿ بل نزنکم کاذبین ﴾ و در آیه ۱۰۱ اسراء (۱۷) ﴿ فقال له فرعون انی لظنک یا موسی مسحوراً ﴾ آمده است.

۶- به آیه ۵۱ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۱۳- سوره رعد

به نام خدای رحمان [و] رحیم

سُورَةُ الرَّعْدِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْمَرْءُ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ وَالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ
 وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ
 عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ أَسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ
 يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ فَيُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ
 رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ ﴿٢﴾ وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيهَا رِوَاسِيَ
 وَأَنْهَارًا وَمِنْ كُلِّ الشَّجَرَاتِ جَعَلَ فِيهَا زَوْجِينَ اثْنَيْنِ يُغْشَى اللَّيْلُ
 النَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٣﴾ وَفِي الْأَرْضِ
 قَطْعٌ مُّتَجَاوِرَاتٌ وَجَنَّاتٌ مِنْ أَعْنَابٍ وَزُرْعٌ وَنَخِيلٌ صُنُوفٌ
 وَغَيْرُ صُنُوفٍ يُسْقَى بِمَاءٍ وَاحِدٍ وَنُفِصِّلُ بَعْضَهَا عَلَى بَعْضٍ
 فِي الْأَكْلِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾ وَإِنْ تَعْجَبْ فَعَجَبٌ قَوْلُهُمْ أَءِذَا كُنَّا تُرَابًا أَمْ نَأْتِي خَلْقٍ
 جَدِيدٍ أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّهُمْ وَأُولَئِكَ الْأَغْلَالُ
 فِي أَعْنَاقِهِمْ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٥﴾

۵- اگر جای شگفتی باشد، شگفت از گفتار آنهاست که [می‌گویند] آیا چون [پوسیده و] خاک شدیم، به آفرینش جدیدی درمی‌آییم؟! (۵) آنها پروردگارشان را انکار کرده‌اند، و [همین انکار] زنجیرهایی است برگردنشان؛ و جاودانه دوزخی‌اند.

۱- الف، لام، میم، را (۱)؛ این آیات کتاب [خدا] است و آنچه از جانب پروردگارت بر تو نازل شده، راست است، ولی بیشتر مردم باور ندارند.

۲- خداست که آسمانها را بدون ستونهایی قابل رؤیت برافراشت (۲)، آنگاه بر عرش [تدبیر] استیلا یافت و خورشید و ماه را که هر یک تا سرآمد معینی در سیرند، در خدمت [شما] گماشت (۳)؛ امور [جهان] را او تدبیر می‌کند و نشانه‌ها [ی الوهیتش] را به وضوح بیان می‌کند، بسا که به لقای پروردگارتان یقین کنید.

۳- اوست که زمین را گسترد و در آن کوههای ثابت و نهرهایی پدید آورد؛ و از هر نوع میوه در آن به صورت زوج (۴) آفرید و روز را به [پرده] شب می‌پوشاند که در این [امور] برای اندیشمندان نشانه‌هایی است [از توان و تدبیر خدا].

۴- در زمین قطعاتی است [با طبیعت مختلف] مجاور یکدیگر و باغهایی از درختان انگور و کشتزارها و درختان خرمایی با ریشه مستقل و مشترک که با یک آب آبیاری می‌شوند، با این حال میوه آنها را بر یکدیگر برتری داده‌ایم؛ برآستی در این [امور] برای گروهی که درک می‌کنند نشانه‌هایی است [از توان و تدبیر خدا].

۱- به موجب آمار رشاد خلیفه، مجموع تکرار این چهار حرف مقطعه در این سوره، برابر ۱۴۸۲ است که مضربی است از عدد ۱۹ (تعداد حروف بسم‌الله...).

۲- اشاره ظریفی به نیروی جاذبه است.

۳- برای توجیه افزوده، به آیات ۳۳ ابراهیم (۱۴) و ۱۲ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۴- برای توضیح عبارت «زوجین اثنین» به زیرنویس آیه ۱۴۳ انعام (۶) توجه فرمایید.

۵- پاسخ گفتارشان که عجیب معرفی شده، در آیه ۷۹ یس (۳۶) آمده است.

۶- قبل از [توجه به] رحمت، شتابزده [و با تمسخر] از تو درخواست عذاب دارند^(۱)، با اینکه قبل از آنها بلاهای عبرت آوری بوده است؛ و پروردگار تو نسبت به مردم با همه ستمگریشان آمرزش دارد؛ و [در عین حال] سخت کیفر است.

۷- انکارورزان می‌گویند: چرا معجزه‌ای از پروردگارش بر او نازل نشده است^(۲) [در حالی که قرآن معجزه‌ای است جاودانه]^(۳)؟! تو تنها هشداردهنده‌ای و هر گروهی راهنمایی دارد^(۴).

۸- خدا از حمل هر ماده‌ای آگاه است^(۵) و نیز هر چه رحمها جذب می‌کنند و هر چه [در خود می‌پرورند و] اضافه می‌کنند؛ و هر چیزی نزد او اندازه [و حساب] معینی دارد.

۹- دانای نهران و آشکار است و بزرگ و والا است.

۱۰- هر که از شما سخن به راز گوید یا آشکار، و به شب پنهان گردد یا در روز روان، [برای او] بی تفاوت است^(۶).

۱۱- انسان فرشتگان تعقیب کننده‌ای دارد که از پیش رو و از پشت سر به فرمان خدا محافظتش می‌کنند^(۷). خدا وضع هیچ گروهی را تغییر نخواهد داد تا آنگاه که اندیشه و روش خود را تغییر دهند؛ و زمانی که خدا بر گروهی [به سبب اعمالشان] اراده بلایی کند^(۸)، برگشت ندارد؛ و در برابر خدا کارسازی نخواهند داشت.

۱۲- اوست که [رعد و] برق را برای ترس و امید به شما می‌نماید و ابرهای گرانبار را پدید می‌آرد^(۹).

۱۳- رعد [و برق با برکات و نتایج خود، به زبان حال] با ستایش، او را تقدیس می‌کنند و فرشتگان [نیز] از هیبت او. صاعقه‌ها را می‌فرستد و آن را بر هر که بخواهد، می‌بارد، در حالی که آنها به مجادله [لجوجانه] درباره خدای سخت کیفر سرگرمند.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالسَّيِّئَةِ قَبْلَ الْحَسَنَةِ وَقَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمُ الْمَثَلَتُ وَإِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ لِلنَّاسِ عَلَى ظُلْمِهِمْ وَإِنَّ رَبَّكَ لَشَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٦﴾ وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ وَلِكُلِّ قَوْمٍ هَادٍ ﴿٧﴾ اللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَحْمِلُ كُلُّ أُنْثَىٰ وَمَا تَغِيضُ الْأَرْحَامُ وَمَا تَزْدَادُ وَكُلُّ شَيْءٍ عِنْدَهُ بِمِقْدَارٍ ﴿٨﴾ عَلَيْهِ الْغَيْبُ وَالشَّهَادَةُ الْكَبِيرُ الْمُتَعَالِ ﴿٩﴾ سَوَاءٌ مِنْكُمْ مَنْ أَسْرَرَ الْقَوْلَ وَمَنْ جَهَرَ بِهِ وَمَنْ هُوَ مُسْتَخْفٍ بِاللَّيْلِ وَسَارِبٌ بِالنَّهَارِ ﴿١٠﴾ لَهُ مَعْقِبَاتٌ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ يَحْفَظُونَهُ مِنْ أَمْرِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُغَيِّرُ مَا بِقَوْمٍ حَتَّىٰ يُغَيِّرُوا مَا بِأَنْفُسِهِمْ وَإِذَا أَرَادَ اللَّهُ بِقَوْمٍ سُوءًا فَلَا مَرَدَّ لَهُ وَمَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ آلٍ ﴿١١﴾ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنزِلُ السَّحَابَ الثِّقَالَ ﴿١٢﴾ وَيَسْبِحُ الرَّعْدُ بِحَمْدِهِ وَالْمَلَائِكَةُ مِنْ خِيفَتِهِ وَيُرْسِلُ الصَّوَاعِقَ فَيُصِيبُ بِهَا مَنْ يَشَاءُ وَهُمْ يُجَادِلُونَ فِي اللَّهِ وَهُوَ شَدِيدُ الْمِحَالِ ﴿١٣﴾

۱- با آیه ۳۲ انفال (۸) مقایسه فرمایید. در مورد سایر پیامبران نیز به آیه ۳۲ هود (۱۱) یا ۲۲ احقاف (۴۶) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۹۰-۹۳ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۲۳ بقره (۲) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۴۷ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۵- مفهوم واقعی این عبارت به بیان کاملتر در آیه ۶ آل عمران (۳) و نیمه دوم آیه ۳۲ نجم (۵۳) آمده است.

۶- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۷ طه (۲۰)، ۱۹ غافر (۴۰)، ۱۶ ق (۵۰) و ۱۳ ملک (۶۷) آمده است.

۷- به بخش پایانی آیه ۲۱ یونس (۱۰) و آیات ۸۰ زخرف (۴۳) و ۱۷ و ۱۸ ق (۵۰) و ۱۰-۱۲ انفطار (۸۲) توجه فرمایید.

۸- منشأ و موجب آن خود انسانها هستند، به آیه ۷۹ نساء (۴) توجه فرمایید.

۹- به آیه ۴۳ نور (۲۴) توجه فرمایید.

لَهُ دَعْوَةُ الْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَسْتَجِيبُونَ لَهُمْ شَيْءٌ إِلَّا
 كَسِطٍ كَفْتِهِ إِلَى الْمَاءِ لِيَبْلُغَ فَاهُ وَمَا هُوَ بِبَالِغِهِ وَمَا دُعَاءُ الْكَافِرِينَ
 إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿١٤﴾ وَ لِلَّهِ يَسْجُدُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ طَوْعًا
 وَكَرْهًا وَظَلَّلَهُمْ بِالْعُدْوِ وَالْأَصَالِ ﴿١٥﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ قُلِ اللَّهُ قُلْ أَفَاتَّخَذْتُمْ مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ لَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ
 نَفْعًا وَلَا ضَرًّا قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي
 الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَبَّهُ الْخَلْقُ
 عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهْرُ ﴿١٦﴾ أَنْزَلَ مِنَ
 السَّمَاءِ مَاءً فَسَالَتْ أَوْدِيَةٌ بِقَدَرِهَا فَاحْتَمَلَ السَّيْلُ زَبَدًا رَابِيًا
 وَمِمَّا يُوقِدُونَ عَلَيْهِ فِي النَّارِ ابْتِغَاءَ حِلْيَةٍ أَوْ مَتَاعٍ زَبَدٌ مِثْلُهٗ كَذَلِكَ
 يَضْرِبُ اللَّهُ الْحَقَّ وَالْبَاطِلَ فَأَمَّا الزَّبَدُ فَيَذْهَبُ جُفَاءً وَأَمَّا مَا
 يَنْفَعُ النَّاسَ فَيَمْكُثُ فِي الْأَرْضِ كَذَلِكَ يَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ ﴿١٧﴾
 لِلَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ الْحُسْنَىٰ وَالَّذِينَ لَمْ يَسْتَجِيبُوا لِلَّهِ
 لَوْ أَنَّهُمْ مَآ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلُهٗ مَعَهُ لَا قَتَدُوا بِهِ
 أُولَئِكَ لَهُمْ سُوءُ الْحِسَابِ وَمَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ وَبِئْسَ الْمِهَادُ ﴿١٨﴾

۱۴- تنها اوست که سزاوار مناجات است؛ و کسانی که آنها را به جای خدا [به نیایش] می خوانند، هیچ پاسخی به آنان نمی دهند، مگر همچون کسی که دست خویش را به سوی آبی [که در دور دست قرار گرفته] گشاید تا به دهانش برسد، در حالی که هرگز نخواهد رسید؛ و نیایش انکارورزان جز در تباهی نیست.

۱۵- هر که [و هر چه] (۱) در آسمانها و زمین است و [حتی] سایه هاشان، خواه و ناخواه، بامداد و شبانگاه [با تسبیح گریزناپذیر از قوانین تکوین جهان] در مقابل خدا خاضع [و تسلیم] (۲) است.

۱۶- [از مشرکان] باز پرس که صاحب اختیار آسمانها و زمین چه کسی است؟ [در مقابل سکوت یا مغلطه آنها] بگو: خداست؛ آنگاه بگو: چگونه کارسازهایی در برابر خدا انتخاب کرده اید که قادر به تأمین هیچ نفع و ضرری برای خودشان هم نیستند؟ بگو: آیا نابینا و بینا برابرند، یا تاریکیها و روشنی یکسان است؟ مگر همسانهایی [در قدرت و تدبیر] برای خدا فرض کرده اند که بسان او آفرینشی داشته اند (۳) و در نتیجه امر آفرینش بر آنها مشتبه شده است؟ بگو: خدا آفریننده هر چیزی است و او یگانه قهار است.

۱۷- [خدا] از آسمان بارانی فرستاد، آنگاه رودهایی به تناسب

ظرفیتشان روان گردید و سیلاب، روی خود، کفی برآمده حمل کرد؛ و از آنچه به منظور دستیابی به لوازم زندگی و زیور بر آتش می گدازند، همان گونه کفی ظاهر می شود؛ خدا حق و باطل را این گونه به مثل می آرد؛ اما کفها به کناری رفته، محو می شوند، ولی آنچه برای مردم سودمند است بر جای می ماند؛ خدا مثلها را این گونه بیان می کند.

۱۸- آنها که [دعوت] پروردگارشان را پذیرا شدند، [سرانجام] نیکویی دارند؛ و کسانی که [دعوت] او را پاسخ نداده اند، اگر دوباره آنچه در زمین است در اختیارشان باشد، [از وحشت عذاب] همه را فدای رهایی خویش کنند؛ آنان دشواری حساب را خواهند داشت، و جایگاهشان دوزخ است؛ و بد قرارگاهی است (۴).

۱- برای توجیه افزوده، با آیه ۴۹ نحل (۱۶) مقایسه فرماید.

۲- برای توجیه افزوده، با آیه ۸۳ آل عمران (۳) مقایسه فرماید.

۳- معنی و مفهوم جمله اخیر به بیان دیگری در آیات ۱۷ نحل (۱۶) و ۱۱ لقمان (۳۱) آمده است.

۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۹۱ آل عمران (۳)، ۳۶ مائده (۵)، ۱۸ رعد (۱۳)، ۴۷ زمر (۳۹)، و ۱۵ حدید (۵۷) آمده است.

- ۱۹- آیا کسی که آگاهی دارد که آنچه از جانب پروردگارت بر تو نازل شده است، حقیقت دارد، همچون کسی است که کور [دل] است؟ تنها خردمندان پند می‌پذیرند؛
- ۲۰- همانها که به پیمان الهی وفا می‌کنند و پیمان نمی‌شکنند؛
- ۲۱- و آنان که روابط [نیکوی خویشاوندی] را^(۱) که خدا به برقراری آن فرمان داده است، حفظ می‌کنند و از [تصور زیانکار شدن در مقابل] پروردگارشان بیمناکند و از سختی حساب ترس دارند.
- ۲۲- و آنان که در جستجوی خشنودی پروردگارشان شکیبایی می‌ورزند و به نماز می‌ایستند و از آنچه روزیشان کرده‌ایم، در نهان و آشکار انفاق می‌کنند^(۲) و بدی را با نیکی دفع می‌کنند^(۳)، آنان هستند که نیک فرجامی خواهند داشت؛
- ۲۳- [همان] باغهای جاویدان بهشت که به اتفاق پدران [و مادران] و همسران و فرزندان صالحشان به آن درآیند^(۴) و فرشتگان از هر دری بر [ای پذیرایی] آنها وارد خواهند شد.
- ۲۴- [و گویند:] سلام بر شما به خاطر پایداری که کرده‌اید؛ و [براستی] آسایش آخرت نیکوست.
- ۲۵- و آنان که پیمان خدا را پس از بستن آن می‌شکنند^(۵) و روابط [نیکوی خویشاوندی] را^(۶) که خدا به برقراری آن فرمان داده است، می‌گسلند و در زمین تبهکاری می‌کنند، مورد نفرین [خدا و مردم] هستند و دشواری آخرت را [در

﴿۱۹﴾ أَفَمَنْ يَعْلَمُ أَنَّمَا أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ الْحَقُّ كَمَنْ هُوَ أَعْمَىٰ إِنَّمَا يَنْذُرُ
أُولَئِئِذَا لَا لَبَّيْ لَهُمْ ﴿۱۹﴾ الَّذِينَ يُؤْفُونَ بِعَهْدِ اللَّهِ وَلَا يَنْقُضُونَ الْمِيثَاقَ
﴿۲۰﴾ وَالَّذِينَ يَصِلُونَ مَا أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ
وَيَخَافُونَ سُوءَ الْحِسَابِ ﴿۲۱﴾ وَالَّذِينَ صَبَرُوا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِمْ
وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنْفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً وَيَدْرُءُونَ
بِالْحَسَنَةِ السَّيِّئَةَ أُولَئِكَ لَهُمْ عِقبَى الدَّارِ ﴿۲۲﴾ جَنَّاتٌ عِدْنُ يَدْخُلُونَهَا
وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ وَالْمَلَائِكَةُ يَدْخُلُونَ
عَلَيْهِمْ مِنْ كُلِّ بَابٍ ﴿۲۳﴾ سَلَامٌ عَلَيْهِمْ بِمَا صَبَرْتُمْ فِعْمَ عِقبَى الدَّارِ
﴿۲۴﴾ وَالَّذِينَ يَنْقُضُونَ عَهْدَ اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مِيثَاقِهِ وَيَقْطَعُونَ مَا
أَمَرَ اللَّهُ بِهِ أَنْ يُوصَلَ وَيُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ أُولَئِكَ لَهُمُ الْعَنَةُ
وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿۲۵﴾ اللَّهُ يَسْطُرُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَفَرِحُوا
بِالْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا فِي الْآخِرَةِ إِلَّا لَمْتَعٌ ﴿۲۶﴾ وَيَقُولُ
الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ
مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أُنَابَ ﴿۲۷﴾ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ
قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلَا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ ﴿۲۸﴾

انتظار] دارند.

- ۲۶- خداست که روزی را بر هر که بخواهد، فراخی بخشد و یا محدود گرداند؛ و [بیشتر مردم] به زندگی دنیا شادمانند؛ در حالی که زندگی دنیا در مقایسه با آخرت بر خورداری ای [زودگذر] است.
- ۲۷- انکارورزان می‌گویند: چرا معجزه‌ای از پروردگارش بر او نازل نشده است؟ [در حالی که قرآن معجزه‌ای است جاودانه]^(۷)؛ بگو: خدا هر که را بخواهد، گمراه می‌کند^(۸) و هر که بازگردد، به سوی خویش هدایتش خواهد کرد.
- ۲۸- هم آنان که باور دارند و دلهاشان به یاد خدا آرام می‌گیرد، آگاه باشید که تنها با یاد خدا دلها آرامش می‌یابد.

۱- برای توجیه آنچه به جای موصول قرار داده‌ایم، به آیه ۲۲ محمد (۴۷) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۲۷۱ بقره (۲) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۳۴ فصلت (۴۱) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۲۱ طور (۵۲) توجه فرمایید.

۵- اشاره به فرمان خدا و پیمان فطری است که در آیات ۶۰ و ۶۱ یس (۳۶) آمده است.

۶- برای توجیه آنچه به جای موصول قرار داده‌ایم، به آیه ۲۲ محمد (۴۷) توجه فرمایید.

۷- به آیه ۳۸ یونس (۱۰) توجه فرمایید؛ ضمناً آیه ۵۱ عنکبوت (۲۹) را نیز ملاحظه فرمایید.

۸- به آیه ۲۷ ابراهیم (۱۴) ﴿وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ﴾ توجه فرمایید.

الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ طُوبَىٰ لَهُمْ وَحَسَنُ
 مَثَابٍ ﴿٢٩﴾ كَذَلِكَ أَرْسَلْنَاكَ فِي أُمَّةٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهَا أُمَمٌ
 لَّتَتَلَوْا عَلَيْهِمُ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ وَهُمْ يَكْفُرُونَ بِالرَّحْمَنِ
 قُلْ هُوَ رَبِّي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ مَتَابٍ ﴿٣٠﴾
 وَلَوْ أَنَّ قُرْءَانَ سُيِّرَتْ بِهِ الْجِبَالُ أَوْ قُطِعَتْ بِهِ الْأَرْضُ أَوْ كَلِمٌ
 بِهِ الْمَوْتَىٰ بَلَّ لِلَّهِ الْأَمْرُ جَمِيعًا أَفَلَمْ يَأْتِسَّ لِلَّذِينَ آمَنُوا
 أَنْ لَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَهْدَى النَّاسَ جَمِيعًا وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا
 تُصَيْبُهُمْ بِمَا صَنَعُوا قَارِعَةً أَوْ تُحَلِّقَرِبًا مِنْ دَارِهِمْ حَتَّىٰ يَأْتِيَ
 وَعْدَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُخْلِفُ الْمِيعَادَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ أَسْتَهْزَيْتُمْ بُرْسِلَ
 مِنْ قَبْلِكُمْ فَأَمْلَيْتُمْ لِلَّذِينَ كَفَرُوا ثُمَّ أَخَذْتَهُمْ فَكَيْفَ كَانَ
 عِقَابِ ﴿٣٢﴾ أَفَمَنْ هُوَ قَابِئًا عَلَىٰ كُلِّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَجَعَلُوا
 لِلَّهِ شُرَكَاءَ قُلْ سَمُّهُمْ أَمْ تُنْتَوِنَهُ رِيْمًا لَا يَعْلَمُ فِي الْأَرْضِ أَمْ
 يَظُنُّهُمْ مِنَ الْقَوْلِ بَلَّ زَيْنٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مَكْرَهُمْ وَصَدُّوْا عَنِ
 السَّبِيلِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾ لَهُمْ عَذَابٌ فِي الْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا وَعَذَابٌ الْآخِرَةِ أَشَقُّ وَمَا لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٣٤﴾

۳۳- آیا خدایی که مراقب دستاورد هر کسی است [در برابر او کسی مستثنی می‌شود، که شریک او باشد]؟ شریکانی برای خدا قائل شده‌اند؛ بگو: آنها را توصیف کنید [تا بدانید که در وجودشان هیچ اثری نیست]؛ مگر می‌خواهید خدا را از معبودانی در زمین آگاه کنید که [از وجود آنها] بی‌خبر است یا به سخنانی سرسری [دلخوش شده‌اید]؟! بلکه دسیسه‌های انکارورزان در نظرشان آراسته شده (۷) و از راه [حق] بازداشته شده‌اند؛ و هر که را خدا گمراه کند (۸)، هیچ راهنمایی نخواهد داشت.

۳۴- در زندگی دنیا معذبند و عذاب آخرت [نیز] دشوارتر است (۹)؛ و در برابر خدا هیچ مدافعی نخواهند داشت.

۲۹- مؤمنان نیکوکار زندگی خوش و بازگشت نیکو دارند (۱).
 ۳۰- این‌گونه تو را به میان امتی فرستادیم که قبل از آنها امتها [و پیامبران] (۲) دیگری [آمدند و] رفتند، تا آنچه بر تو وحی فرستادیم بر آنها که خدای رحمان را انکار می‌کنند بازخوانی؛ بگو: او صاحب اختیار من است، معبودی جز او نیست، تنها بر او توکل کرده‌ام و بازگشت من به پیشگاه اوست.

۳۱- اگر قرآنی می‌بود که کوهها با [عجاز] آن به رفتار آیند یا زمین بدان قطعه‌قطعه شود و مردگان به گفتار آیند [باز هم معاندان خیره‌سر ایمان نخواهند آورد] (۳)؛ زیرا انسان مختار آفریده شده (۴) و پدیده اختیار، حکمت خداست؛ بلکه همه امور به دست خداست؛ آیا مؤمنان [از ایمان آوردن انکارورزان هنوز] نومید نشده‌اند (۵) [و ندانسته‌اند] که اگر خدا می‌خواست، [جبراً] همه مردم را یکسره هدایت می‌کرد؟ انکارورزان پیوسته - به سبب رفتارشان - گرفتار مصیبت کوبنده‌ای می‌شوند (۶) یا [حادثه دشواری] در اطرافشان روی می‌دهد، تا وعده [نهایی] خدا فرارسد، مسلماً خدا خلف وعده نخواهد کرد.

۳۲- قبل از تو نیز پیامبرانی مورد استهزاء قرار گرفتند، و به انکارورزان مهلت دادم، آنگاه آنها را [به مجازات] گرفتم؛ [دیدید] کیفر من چگونه بود؟!

- ۱- به آیه ۹۷ نحل (۱۶) توجه فرمایید.
- ۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۹ احقاف (۴۶) توجه فرمایید.
- ۳- برای توجیه افزوده، با آیه ۱۱۱ انعام (۶) مقایسه فرمایید.
- ۴- به آیه ۳ انسان (۷۶) توجه فرمایید.
- ۵- برای توجیه افزوده، به آیه ۶ بقره (۲) توجه فرمایید.
- ۶- این قسمت از آیه در تقابل با آیه ۲۸ رعد (همین سوره) است.
- ۷- در رابطه با عبارت اخیر، به آیه ۲۵ فصلت (۴۱) و نیز به آیات ۱۰۳-۱۰۵ کهف (۱۸) توجه فرمایید.
- ۸- ﴿و يضل الله الظالمين﴾ آیه ۲۷ ابراهیم (۱۴).
- ۹- به آیه ۲۶ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَسْتَ مُرْسَلًا قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ
شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَمَنْ عِنْدَهُ عِلْمُ الْكِتَابِ ﴿٤٣﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الرَّكْتَبِ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ لِتُخْرِجَ النَّاسَ مِنَ الظُّلُمَاتِ
إِلَى النُّورِ بِإِذْنِ رَبِّهِمْ إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿١﴾
اللَّهُ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَوَيْلٌ
لِّلْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يَسْتَحِبُّونَ
الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ
وَيَبْغُونَهَا عَوَجًا أُوْلِيكَ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا
مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ
مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
﴿٤﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا أَنْ أَخْرِجْ
قَوْمَكَ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَذَكَرَهُمْ بِآيَاتِنَا
اللَّهُ إِيَّاكَ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٥﴾

[انعام و انتقام] خدا را (۷) به آنها یادآوری کن، که در آنها برای هر شکیبای سپاسگزار نشانه‌هایی است.

۴۳- انکارورزان می‌گویند: تو فرستاده [خدا] نیستی؛ بگو: خدا (۱) و افرادی که دانش کتاب [آسمانی] دارند (۲)، به عنوان گواه بین من و شما کافی است.

۱۴- سوره ابراهیم

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- الف، لام، را (۳)؛ [این] کتابی است که بر تو نازل کردیم تا مردم را طبق قانونمندی پروردگارشان از تاریکیها به روشنایی، به سوی راه خدای فرادست و شایسته ستایش رهسپار گردانی.
- ۲- خدایی که هر چه در آسمانها و زمین است متعلق به اوست؛ و وای بر انکارورزان از عذابی سخت.
- ۳- هم آنان که زندگی دنیا را بر آخرت ترجیح می‌دهند و [مردم را] از راه خدا بازمی‌دارند و آن را بیراهه و ناهموار جلوه می‌دهند؛ آنها در گمراهی بی‌پایانی قرار دارند.
- ۴- هیچ پیامبری را جز به زبان قومش نفرستادیم تا [پیام خدا را] بر آنان بروشنی بیان کند؛ آنگاه خدا هر که را بخواهد، گمراه کند (۴) و هر که را بخواهد [و شایسته ببیند]، هدایت کند (۵)؛ و او فرادست و فرزانه است.
- ۵- موسی را با نشانه‌های خود (۶) فرستادیم [و گفتیم] که: قوم خود را از تاریکیها به روشنایی رهسپار گردان و روزهای [انعام و انتقام] خدا را (۷) به آنها یادآوری کن، که در آنها برای هر شکیبای سپاسگزار نشانه‌هایی است.

۱- به آیات ۲۵۲ بقره (۲) و ۳ یس (۳۶) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۹۷ شعراء (۲۶) و ۱۰ احقاف (۴۶) توجه فرمایید.

۳- به موجب آمار رشاد خلیفه مجموع تکرار این سه حرف در این سوره ۱۱۹۷ مرتبه است که مضربی است از عدد ۱۹ (تعداد حروف بسم‌الله...).

۴- به آیه ۲۷ ابراهیم (۱۴) ﴿و یضلل الله الظالمین﴾ توجه فرمایید.

۵- به آیه ۲۷ رعد (۱۳) ﴿و یشدی الیه من اناب﴾ توجه فرمایید.

۶- به آیات ۱۰۷ و ۱۰۸ اعراف (۷) مراجعه فرمایید.

۷- به عنوان نمونه با آیه بعد مقایسه فرمایید.

۶- (به یاد آر) زمانی را که موسی به قومش گفت: نعمت خدای را بر خود به یاد آورید، آنگاه که شما را از [سلطه] فرعونیان نجات داد^(۱)، که شما را به سختی آزار می دادند و پسرانتان را سر می بریدند و دخترانتان را زنده نگاه می داشتند؛ و در این [دشواریها و نجات]، آزمونی بزرگ از جانب پروردگارتان بود.

۷- و هنگامی را که پروردگارتان اعلام داشت: اگر سپاس دارید، بر [نعمتهای] شما می افزایم و اگر ناسپاسی کنید، عذاب من سخت است.

۸- موسی [به قومش] گفت: اگر شما و همه اهل زمین انکار ورزید، خدا [از عبادت شما] بی نیاز و شایسته ستایش است^(۲).

۹- آیا خبر قوم نوح و عاد و ثمود که قبل از شما می زیسته اند، و کسانی که بعد از آنها آمدند و جز خدا کسی بر احوالشان آگاه نیست، به شما نرسیده است؟ پیامبران نشان نشانه های روشن بر آنها عرضه کردند و آنها پیامبران را وادار به سکوت کرده و^(۳) گفتند: ما پیامی را که مأمور [ابلاغ] آن شده اید انکار می کنیم و نسبت به آنچه ما را به آن دعوت می کنید در تردیدی آمیخته به بدگمانی هستیم.

۱۰- پیامبران نشان گفتند: آیا در مورد خدای آفریننده آسمانها و زمین [جای] تردیدی هست؟ او شما را [به ایمان] فرا می خواند تا برخی از گناهانتان را^(۴) ببخشد و شما را تا مدتی معین مهلت دهد؛ گفتند: شما بشری مثل ما هستید که می خواهید ما را از آنچه پدرانمان بندگی می کردند بازدارید، پس دلیلی روشن^(۵) برای ما بیاورید.

وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ أَنْجَاكُمْ مِنْ آلِ فِرْعَوْنَ يَسُومُونَكُمْ سُوءَ الْعَذَابِ وَيَدْعِيحُونَ أَبْنَاءَكُمْ وَيَسْتَحْيُونَ نِسَاءَكُمْ وَفِي ذَٰلِكُمْ بَلَاءٌ مِّن رَّبِّكُمْ عَظِيمٌ ﴿٦﴾ وَإِذْ تَأَذَّنَ رَبُّكُمْ لَئِن شَكَرْتُمْ لَأَزِيدَنَّكُمْ وَلَئِن كَفَرْتُمْ إِنَّ عَذَابِي لَشَدِيدٌ ﴿٧﴾ وَقَالَ مُوسَىٰ إِنَّ تَكْفُرًا أَنْتُمْ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا فَإِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌ حَمِيدٌ ﴿٨﴾ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُؤُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكُمْ قَوْمِ نُوحٍ وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا اللَّهُ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَرَدُّوا أَعْيُنَهُمْ فِي افْتَوَاهِهِمْ وَقَالُوا إِنَّا كَفَرْنَا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ وَإِنَّا لَفِي شَكِّ مِمَّا تَدْعُونَنَا إِلَيْهِ مُرِيبٍ ﴿٩﴾ قَالَتْ رُسُلُهُمْ أَفِي اللَّهِ شَكٌّ فَاطِرِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ يَدْعُوكُمْ لِيَغْفِرَ لَكُمْ مِّنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرَكُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى قَالُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا تُرِيدُونَ أَنْ تَصُدُّونَا عَمَّا كَانَتْ يَعْبُدُ آبَاؤُنَا فَآتُونَا بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿١٠﴾

۱- به زیر نویس آیه ۴۹ بقره (۲) مراجعه فرمایید.

۲- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۱۵ فاطر (۳۵) و نیمه اول آیه ۷ زمر (۳۹) آمده است.

۳- تفسیر المیزان ذیل این آیه گفته است: «رد ایدی الی افواه» کنایه از وادار به سکوت کردن است؛ آیات ۱۸ یس (۳۶) و ۲۶ فصلت (۴۱) مؤید این نظر است.

۴- منظور گناهان قبل از ایمان است؛ به آیه ۳۸ انفال (۸) توجه فرمایید.

۵- به آیات ۹۰-۹۳ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

قَالَتْ لَهُمْ رَسُولُهُمْ إِن نَحْنُ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ وَلَٰكِنَّ اللَّهَ
يُمُنُّ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۗ وَمَا كَانَ لَنَا أَنْ نَأْتِيَكُمْ
بِسُلْطٰنٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَىٰ اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ
﴿١١﴾ وَمَا لَنَا أَلَّا نَتَوَكَّلَ عَلَى اللَّهِ وَقَدْ هَدَانَا سُبُلَنَا
وَلَنَصْبِرَنَّ عَلَىٰ مَا أَدَيْتُمُونَا وَعَلَىٰ اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُتَوَكِّلُونَ
﴿١٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا الرُّسُلُ هُمْ لَنُخْرِجَنَّكُمْ مِّنْ
أَرْضِنَا أَوْ لَنَعُودَنَّ فِي مِلَّتِنَا فَأَوْحَىٰ إِلَيْهِمْ رَبُّهُمْ لَنُهَلِكَنَّ
الظَّالِمِينَ ﴿١٣﴾ وَلَنُسَكِّنَنَّكُمْ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِهِمْ
ذٰلِكَ لِمَنْ خَافَ مَقَامِي وَخَافَ وَعِيدِ ﴿١٤﴾ وَأَسْتَفْتِحُ
وَخَابَ كُلُّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿١٥﴾ مِنْ وَرَائِهِ جَهَنَّمُ وَيُسْقَىٰ
مِنْ مَّاءٍ صٰدِیدٍ ﴿١٦﴾ يَتَجَرَّعُهُ وَلَا يَكَادُ يُسِغُهُ
وَيَأْتِيهِ الْمَوْتُ مِنْ كُلِّ مَكَانٍ وَمَا هُوَ بِمَيِّتٍ وَمِنْ
وَرَائِهِ عَذَابٌ غَلِيظٌ ﴿١٧﴾ مِّثْلَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِرَبِّهِمْ
أَعْمَلُهُمْ كَرَمًا دَأَسْتَدَّتْ بِهِ الرِّيحُ فِي يَوْمٍ عَاصِفٍ لَا يَقْدِرُونَ
مِمَّا كَسَبُوا عَلَىٰ شَيْءٍ ۗ ذٰلِكَ هُوَ الضَّلٰلُ الْبَعِيدُ ﴿١٨﴾

۱۱- پیامبران‌شان گفتند: [بله] ما بشری مثل شما هستیم^(۱)، ولی خدا بر هر یک از بندگان‌ش که بخواهد، [با تفویض رسالت] نعمت فراوان می‌دهد؛ و ما هرگز قادر نیستیم معجزه‌ای جز به فرمان خدا بیاوریم؛ و مؤمنان باید تنها بر خدا توکل کنند.

۱۲- چرا بر خدا که ما را به راه‌ها [درست] مان هدایت کرده است، توکل نکنیم؟ بر آزار شما شکبیا خواهیم بود؛ و اهل توکل باید تنها بر خدا توکل کنند.

۱۳- [باز] انکارورزان به پیامبران خود می‌گفتند: شما را از سرزمین خود بیرون می‌کنیم، مگر اینکه به آیین ما بازگردید؛ [در این حال] پروردگارشان به آنها وحی کرد: ستمگران را هلاک خواهیم کرد؛

۱۴- و از پی آنها شما را در این سرزمین سکونت می‌بخشیم؛ این [عنایت]^(۲) تنها برای کسی است که از ایستادن در پیشگاه من [برای رسیدگی به حساب] و از اعلام خطر من بترسد.

۱۵- آن پیامبران [از پروردگارشان] تقاضای پیروزی کردند و هر خودکامه حق‌ستیز باخت^(۳)؛

۱۶- فراروی^(۴) او دوزخ است و از آبی آلوده نوشانیده شود،
۱۷- که آن را جرعه‌جرعه می‌نوشد و بسختی فرومی‌برد و مرگ از هر طرف به او روی می‌آورد، و [الی] نمی‌میرد؛ و عذابی سخت در انتظار خواهد داشت.

۱۸- اعمال آنان که پروردگارشان را انکار کردند، در مثل چون خاکستری است که در روز طوفانی، تندبادی بر آن بوزد؛ آنها بهره‌ای از دستاوردهانشان نخواهند داشت^(۵)؛ گمراهی بی‌پایان همین است.

۱- برای توضیح بیشتر به آیه ۵۰ انعام (۶) توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم عبارت به بیان دیگر در آیه ۵۱ غافر (۴۰) آمده است.

۲- به آیات ۱۷۱-۱۷۳ صافات (۳۷) توجه فرمایید.

۳- صفات این گروه و عذابشان را در آیات ۲۴-۲۶ ق (۵۰) ملاحظه فرمایید.

۴- «وراء» از واژه‌های اضداد است، هم به معنی پیش رو و هم به معنی پشت سر می‌آید.

۵- مثالهای دیگر را در همین زمینه در آیات ۱۱۷ آل عمران (۳)، ۳۹ نور (۲۴) و ۲۳ فرقان (۲۵) ملاحظه فرمایید.

۱۹- آیا توجه نکردی که خدا آسمانها و زمین را به حق [و باهدف] آفریده است؟ اگر بخواهد، شما را [از میان] می برد و خلق جدیدی می آورد^(۱).

۲۰- و این [کار] بر خدا دشوار نیست.

۲۱- همه در پیشگاه خدا ظاهر خواهند شد و ضعیفان [دنباله رو]^(۲) به سروری خواهان گویند: ما پیرو شما بودیم، آیا ممکن است بخشی از عذاب خدا را از ما بازدارید؟ گویند: اگر خدا راهی [برای گریز] به ما نشان می داد، ما نیز شما را راهنمایی می کردیم^(۳)؛ [اکنون] یکسان است که بیتابی کنیم یا شکبیا باشیم، راه گریزی نیست.

۲۲- همینکه کار [داوری] انجام می شود، شیطان [به گناهکاران] گوید: خدا به شما وعده داد، وعده درست، من هم به شما وعده [بی جا] دادم و خلف وعده کردم؛ [ولی] هیچ سلطه ای بر شما نداشتم^(۴)، جز اینکه دعوتتان کردم و پذیرا شدید؛ پس مرا ملامت نکنید، خود را ملامت کنید^(۵)؛ نه من فریادرس شما هستم و نه شما فریادرس من^(۶)؛ به مشارکتی که در گذشته برای من [در کار خدا] قائل شده بودید [و به جای تسلیم در برابر او، در برابر من تسلیم شدید]، بی اعتقاد بودم؛ براستی ستمگران عذابی دردناک [در انتظار] دارند.

۲۳- و مؤمنان نیکوکار به باغهایی از بهشت درآورده می شوند

که نهرها در دامن آن جاری است و طبق قانونمندی پروردگارشان جاودانه در آن به سر برند، [در حالی که] درودشان در آنجا سلام است^(۷).

۲۴- آیا توجه نکردی که خدا چگونه سخن نیکو را به درخت زیبایی تشبیه کرده که ریشه اش [در زمین] استوار و شاخه هایش در فضا [سرکشیده] است؛

الَّتِ تَرَاتُ اللَّهُ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ إِنْ يَشَأْ يُذْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٩﴾ وَمَا ذَلِكُ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿٢٠﴾ وَبَرَزُوا لِلَّهِ جَمِيعًا فَقَالَ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا مِنْ عَذَابِ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ قَالُوا لَوْ هَدَّنا اللَّهُ لَهْدَيْنَاكُمْ سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَجْرُنا أَمْ صَبَرْنَا ما لَنَا مِنْ مَّحِيصٍ ﴿٢١﴾ وَقَالَ الشَّيْطَانُ لَمَّا قُضِيَ الْأَمْرُ إِنَّ اللَّهَ وَعَدَكُمْ وَعْدَ الْحَقِّ وَوَعَدْتُكُمْ فَأَخْلَفْتُكُمْ وَمَا كَانَ لِي عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ إِلَّا أَنْ دَعَوْتُكُمْ فَاسْتَجَبْتُمْ لِي فَلَا تَلُمُونِي وَلُومُوا أَنْفُسَكُمْ مَا أَنَا بِمُصْرِخِكُمْ وَمَا أَنْتُمْ بِمُصْرِخِيَّ إِنِّي كَفَرْتُ بِمَا أَشْرَكْتُمُونِ مِنْ قَبْلُ إِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٢﴾ وَأَدْخِلِ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ تَحِيَّةً لَهُمْ فِيهَا سَلَامٌ ﴿٢٣﴾ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا كَلِمَةً طَيِّبَةً كَشَجَرَةٍ طَيِّبَةٍ أَصْلُهَا ثَابِتٌ وَفَرْعُهَا فِي السَّمَاءِ ﴿٢٤﴾

۱- عبارت اخیر به بیان دیگر در آیه ۱۳۳ انعام (۶) آمده است.

۲- در مورد عدول از قاعده املائی در کلمه «ضعفاء»، به زیرنویس سوم آیه ۲۴۵ بقره (۲) مراجعه فرمایید. این کلمه ۴ بار در قرآن تکرار شده است، دو بار آن به شکل «ضعفوا» ثبت شده است؛ یکی در همین مورد و دیگری در آیه ۴۷ غافر (۴۰).

۳- این محاجه در موارد دیگری از قرآن، از جمله در آیات ۳۸ و ۳۹ اعراف (۷)، ۳۱-۳۳ سبأ (۳۴) و ۴۷ و ۴۸ غافر (۴۰) هم آمده است.

۴- به آیات ۹۹ و ۱۰۰ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۲۷ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۶- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۴۸ انفال (۸) و ۱۶ حشر (۵۹) آمده است؛ به آیه ۱۲۰ نساء (۴) هم توجه فرمایید.

۷- به آیات ۲۳ و ۲۴ رعد (۱۳) و ۷۳ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

تَوَاتَىٰ أَكْلَهَا كُلِّ حِينٍ بِإِذْنِ رَبِّهَا وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَالَ
 لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿۲۵﴾ وَمَثَلُ كَلِمَةٍ خَبِيثَةٍ
 كَشَجَرَةٍ خَبِيثَةٍ اجْتُثَّتْ مِنْ فَوْقِ الْأَرْضِ مَا لَهَا مِنْ قَرَارٍ
 ﴿۲۶﴾ يَثِبَتْ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا بِالْقَوْلِ الثَّابِتِ فِي الْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ وَيَفْعَلُ
 اللَّهُ مَا يَشَاءُ ﴿۲۷﴾ * أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ بَدَّلُوا نِعْمَتَ اللَّهِ كُفْرًا
 وَأَحَلُّوا قَوْمَهُمْ دَارَ الْبَوَارِ ﴿۲۸﴾ جَهَنَّمَ يَصَلُّونَهَا وَيَنُبِّسُ
 الْقَرَارِ ﴿۲۹﴾ وَجَعَلُوا لِلَّهِ أَنْدَادًا لِيُضِلُّوا عَنْ سَبِيلِهِ ۗ قُلْ
 تَمَتَّعُوا فَإِنَّ مَصِيرَكُمْ إِلَى النَّارِ ﴿۳۰﴾ قُلْ لِعِبَادِيَ الَّذِينَ
 ءَامَنُوا يُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُنْفِقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً
 مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا بَيْعٌ فِيهِ وَلَا خِلَالٌ ﴿۳۱﴾ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجَ
 بِهِ مِنَ الثَّمَرَاتِ رِزْقًا لَكُمْ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْفَلَكَ لِتَجْرِيَ
 فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ ۗ وَسَخَّرَ لَكُمُ الْأَنْهَارَ ﴿۳۲﴾ وَسَخَّرَ لَكُمُ
 الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ دَائِبَيْنِ وَسَخَّرَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ ﴿۳۳﴾

۲۵- هر دوره‌ای طبق قانونمندی پروردگارش به بار نشیند؛ و خدا برای مردم مثلاً می‌زند، بسا که پند پذیرند.

۲۶- و مثل سخن ناشایست همچون نهال هرزه‌ای است که از زمین کنده شده و قرار ندارد.

۲۷- خدا افراد باایمان را با گفتار [و اعتقاد] ثابت در زندگی دنیا و آخرت استوار می‌دارد؛ و ستمگران را گمراه می‌کند، و هر چه خواهد به انجام می‌رساند.

۲۸- آیا به [داستان] کسانی که [شکر] نعمت خدا را به ناسپاسی بدل کردند و قوم خود را به گرداب هلاکت کشاندند، توجه نکرده‌ای؟

۲۹- همان دوزخ که به آن درمی‌آیند؛ و قرارگاه بدی است.

۳۰- [طاغوتها را] همتیانی برای خدا قرار دادند تا [مردم را] از راه او گمراه سازند؛ بگو: [چند صباحی] برخوردار باشید که سرانجامتان به سوی آتش است (۱).

۳۱- به بندگان باایمان من بگو: به نماز ایستند و از آنچه روزیشان کرده‌ایم، در نهان و آشکار انفاق کنند (۲)، قبل از آنکه روزی فرارسد که در آن نه داد و ستدی است و نه دوستی.

۳۲- خداست که آسمانها و زمین را آفرید و از آسمان بارانی فرستاد که بدان [انواع] میوه‌ها را برای روزی شما پدید آورد، و کشتیها را به خدمتتان گماشت تا بر پهنه دریاها طبق قوانین او به حرکت درآیند، و نهرها را نیز در خدمت شما قرار داد.

۳۳- خورشید و ماه را که پیوسته روانند، و نیز شب و روز را به خدمت شما گماشت.

۱- معنی و مفهوم این عبارت به بیان دیگر در آیات ۲۴ لقمان (۳۱) و ۱۹۶ و ۱۹۷ آل عمران (۳) آمده است.
 ۲- به آیه ۲۷۱ بقره (۲) توجه فرمایید.

۳۴- هر چه درخواست داشتید، [در طبیعت پیش بینی کرده بود
و] در اختیار شما گذاشت؛ اگر [بخواهید] نعمتهای خدا را
برشمارید، قادر به شمارش نخواهید بود؛ [با این حال]
انسان ستم پیشه و ناسپاس است.

۳۵- [به یاد آر] هنگامی که ابراهیم گفت: پروردگارا، این شهر
را [سرزمینی] امن قرار ده^(۱) و من و فرزندانم را از بندگی
[طاغوتها و] بتان برکنار دار^(۲).

۳۶- پروردگارا، این بتان بسیاری از مردم را گمراه ساخته اند،
پس هر که مرا [در بندگی تو] پیروی کند، از [یاران] من
است و هر که در برابر [دعوت] من نافرمان باشد، [امر او با
توست که] تو آمرزگاری مهربان هستی.

۳۷- پروردگارا، من [همسر و یکی از] فرزندانم را به دره ای
غیرقابل کشت در کنار خانه حرمت یافته ات^(۳) جای داده ام
تا [برای عبادت تو] به نماز ایستند؛ دلهای مردم را متوجه
آنان ساز و از محصولات روزیشان بده، بسا که سپاس
دارند.

۳۸- پروردگارا، هر چه پنهان و آشکار سازیم می دانی؛ و هیچ
چیز در زمین و آسمان بر خدا پوشیده نیست.

۳۹- ستایش خدای را که با وجود سالخوردگی، اسماعیل و
اسحق را به من بخشید؛ که پروردگارم قطعاً دعا را می شنود.

۴۰- پروردگارا، من و فرزندانم را توفیق نمازگزاری عطا کن و

وَأَتَاكُمْ مِنْ كُلِّ مَا سَأَلْتُمُوهُ وَإِنْ تَعَدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ
لَا تُحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ ﴿٣٤﴾ وَإِذْ
قَالَ إِبْرَاهِيمُ رَبِّ اجْعَلْ هَذَا الْبَلَدَ آمِنًا وَاجْنُبْنِي وَبَنِيَّ
أَنْ نَعْبُدَ الْأَصْنَامَ ﴿٣٥﴾ رَبِّ إِنَّهُمْ أَضَلُّنَّ كَثِيرًا مِنْ النَّاسِ
فَمَنْ تَبِعَنِي فَإِنَّهُ مِنِّي وَمَنْ عَصَانِي فَإِنَّكَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٣٦﴾
رَبَّنَا إِنِّي أَسْكَنْتُ مِنْ ذُرِّيَّتِي بُوَادٍ غَيْرِ ذِي زَرْعٍ عِنْدَ بَيْتِكَ
الْمُحَرَّمِ رَبَّنَا لِيُقِيمُوا الصَّلَاةَ فَاجْعَلْ أَفْئِدَةً مِنَ النَّاسِ
تَهْوِي إِلَيْهِمْ وَارْزُقْهُمْ مِنَ الثَّمَرَاتِ لَعَلَّهُمْ يَشْكُرُونَ ﴿٣٧﴾
رَبَّنَا إِنَّكَ تَعَلَّمُ مَا تُخْفِي وَمَا تُعْلِنُ وَمَا يُخْفِي عَلَى اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ
فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ ﴿٣٨﴾ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي وَهَبَ لِي
عَلَى الْكِبَرِ إِسْمَاعِيلَ وَإِسْحَاقَ إِنَّ رَبِّي لَسَمِيعُ الدُّعَاءِ ﴿٣٩﴾
رَبِّ اجْعَلْنِي مُقِيمَ الصَّلَاةِ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي رَبَّنَا وَتَقَبَّلْ
دُعَاءَ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ
الْحِسَابُ ﴿٤١﴾ وَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهُ غَفْلًا عَمَّا يَعْمَلُ
الظَّالِمُونَ إِنَّمَا يُؤَخِّرُهُمْ لِيَوْمٍ تَشْخَصُ فِيهِ الْأَبْصَارُ ﴿٤٢﴾

دعای مرا بپذیر.

۴۱- بارالها، من و پدر^(۴) و مادرم و دیگر مؤمنان را در روزی که حساب برپا می شود بیامرز.

۴۲- هرگز خدای را از آنچه ستمگران می کنند غافل مپندار؛ [کیفر] آنها را تا روزی که چشمها در آن [از حیرت] خیره خواهد ماند،
به تأخیر می افکند^(۵)؛

۱- اجابت این دعای ابراهیم در آیه ۱۲۵ بقره (۲) آمده است.

۲- این دعا در مورد فرزندانش اجابت شد، ولی نه همه آنها؛ به آیه ۱۱۳ صافات (۳۷) توجه فرمایید.

۳- معلوم می شود خانه کعبه قبل از ابراهیم وجود داشته و محترم تلقی می شده است. در تأیید این نظر به زیرنویس آیه ۲۹ حج (۲۲) هم توجه فرمایید.

۴- به آیه ۱۱۴ توبه (۹) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۹۷ انبیاء (۲۱) که روشنتر بیان کرده است، توجه فرمایید.

مَهْطِعِينَ مُقْنِعِي رءُوسِهِمْ لَا يَرْتَدُّ إِلَيْهِمْ طَرْفُهُمْ وَأَفْئِدَتُهُمْ
 هَوَاءٌ ﴿٤٣﴾ وَأَنْذِرِ النَّاسَ يَوْمَ يَأْتِيهِمُ الْعَذَابُ فَيَقُولُ الَّذِينَ
 ظَلَمُوا رَبَّنَا أَخْرِنا إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ نُّحِبُّ دَعْوَتَكَ وَنَتَّبِعُ
 الرَّسُولَ ۚ أَوْلَمْ تَكُونُوا أَقْسَمْتُمْ مِّنْ قَبْلِ مَا لَكُم
 مِّنْ زَوَالٍ ﴿٤٤﴾ وَسَكَنْتُمْ فِي مَسْكَانِ الَّذِينَ ظَلَمُوا
 أَنْفُسَهُمْ وَتَبَيَّنَ لَكُمْ كَيْفَ فَعَلْنَا بِهِمْ وَضَرَبْنَا
 لَكُمُ الْأَمْثَالَ ﴿٤٥﴾ وَقَدْ مَكَرُوا مَكْرَهُمْ وَعِنْدَ اللَّهِ
 مَكْرُهُمْ وَإِن كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ ﴿٤٦﴾
 فَلَا تَحْسَبَنَّ اللَّهَ مُخْلِفاً وَعْدَهُ ۚ رُسُلُهُ ۚ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ
 ذُو انْتِقَامٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ تَبْدُلُ الْأَرْضُ غَيْرَ الْأَرْضِ وَالسَّمَاوَاتُ
 وَبَرَزُوا لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿٤٨﴾ وَتَرَى الْمُجْرِمِينَ يَوْمَئِذٍ
 مُّقْرَنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٤٩﴾ سَرَابِلُهُمْ مِّنْ فَطْرَانٍ وَتَعَشَىٰ
 وُجُوهُهُمُ النَّارُ ﴿٥٠﴾ لِيَجْزِيَ اللَّهُ كُلَّ نَفْسٍ مَّا كَسَبَتْ
 إِنَّ اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٥١﴾ هَذَا بَلَاغٌ لِلنَّاسِ وَلِيُنذِرُوا
 بِهِ ۚ وَلِيَعْلَمُوا أَنَّمَا هُوَ إِلَهُ وَاحِدٌ وَلِيَذَّكَّرُوا أُولَ الْأَلْبَابِ ﴿٥٢﴾

۴۳- در حالی که [به سوی منادی محشر] شتابانند^(۱)، سرها را بالا گرفته، چشمشان بر هم نمی خورد و دلهاشان [از حیرت و هراس] فرو ریخته است.

۴۴- مردم را از روزی که عذاب بر آنان فرامی رسد هشدار بده که ستمگران [در آن روز] می گویند: پروردگارا، مدت کمی ما را مهلت ده تا [به دنیا بازگردیم و] دعوت تو را بپذیریم و پیامبران را پیروی کنیم؛ [به آنها خواهند گفت:] مگر شما نبودید که قبلاً سوگند یاد می کردید^(۲) که زوالی نخواهید داشت^(۳)؟

۴۵- [مگر نه این است که] در مساکن آنان که بر خویش ستم کردند، سکونت یافتید و برای شما روشن شد که با آنها چه کردیم و [عملاً] برای شما [از احوال گذشتگان] مثلها زدیم؟
 ۴۶- آنها دسیسه خود را به کار بردند، در حالی که [کساری] دسیسه آنان در اختیار خداست؛ و دسیسه آنان چنان نبود که کوهها بدان از جای کنده شود^(۴).

۴۷- هرگز مپندار خدا با پیامبرانش خلف وعده کند^(۵)، که خدا فرادست و دادستان است.

۴۸- روزی که زمین به زمینی دیگر بدل شود^(۶) و آسمانها [به آسمانهایی دیگر] و [همه] در پیشگاه خدای یگانه قهار، پدیدار گردند.

۴۹- در آن روز بزهکاران را دست و پابسته در بند مشاهده خواهی کرد^(۷).

۵۰- جامه هاشان از قیر است و آتش چهره هاشان را فرا گرفته است^(۸).

۵۱- تا خدا هر کس را برابر دستاوردش کیفر دهد، که خدا سریع الحساب است.

۵۲- این [آیات] ابلاغی است برای مردم تا [توجه کنند] و بدان هشدار یابند و بدانند که او معبودی یگانه است^(۹)، و خردمندان پند پذیرند.

۱- برای توجیه افزوده، به آیات ۸ قمر (۵۴) و ۴۳ معارج (۷۰) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۳۸ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۳- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۹۹ و ۱۰۰ مؤمنون (۲۳) و ۱۰ و ۱۱ منافقون (۶۳) آمده است.

۴- منظور این است که تعالیم و کتب پیامبران همواره همچون کوه استوار و پابرجاست؛ به آیه ۱۲۳ انعام (۶) هم توجه فرمایید.

۵- به آیات ۵۵ نور (۲۴) و ۵۱ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۱۰۷ طه (۲۰) توجه فرمایید.

۷- معنی این آیه به بیان دیگر در آیه ۱۳ فرقان (۲۵) آمده است.

۸- معنی این عبارت به بیان دیگر در آیات ۴۱ اعراف (۷)، ۵۰ ابراهیم (۱۴)، ۳۹ انبیاء (۲۱)، ۱۰۴ مؤمنون (۲۳) و ۱۶ زمر (۳۹) آمده است.

۹- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۳۷ ق (۵۰) آمده است.

۱۵- سوره حجر

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- الف، لام، را^(۱)؛ این آیه‌های کتاب [الهی] است و قرآن روشنگر.
- ۲- [آنگاه که بساط زندگی دنیا برچیده می‌شود] بسا که انکارورزان آرزو کنند کاش [در برابر خدا] تسلیم بودند^(۲).
- ۳- واگذارشان تا بخورند و برخوردار شوند و آرزو [ها] سرگرمشان کند، بزودی خواهند دانست^(۳).
- ۴- [مردم] هیچ شهری را هلاک نکردیم، مگر اینکه موعدی مشخص داشتند^(۴).
- ۵- هیچ امتی از سرآمد مقرر خود نه پیشی گیرد و نه به تأخیر افتد.
- ۶- [انکارورزان] گفتند: ای کسی که بر تو وحی نازل شده است، به راستی دیوانه‌ای^(۵)!
- ۷- اگر راست می‌گویی، چرا فرشتگان را نزد ما نمی‌آری^(۶)؟
- ۸- فرشتگان را جز به حق نازل نمی‌کنیم و در آن صورت هم انکارورزان مهلتی نخواهند داشت^(۷).
- ۹- قرآن را ما نازل کردیم و خود ما هم محافظش خواهیم بود.
- ۱۰- قبل از تو نیز [پیامبرانی] میان گروه‌های پیشین فرستادیم.
- ۱۱- ولی هیچ پیامبری بر آنها نمی‌آمد، مگر اینکه به استهزایش

سُورَةُ الْحَجَرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الرَّتِكَ آيَاتِ الْكِتَابِ وَقُرْآنٍ مُّبِينٍ ﴿١﴾ رَبِّمَا يُوَدُّ
 الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ كَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٢﴾ ذَرَّهُمْ يَاكُلُوا
 وَيَتَمَتَّعُوا وَيُلْهِمُهُمُ الْآمَلُ فَسَوْفَ يَعْمُونَ ﴿٣﴾ وَمَا أَهْلَكْنَا
 مِنْ قَرْيَةٍ إِلَّا وَلَهَا كِتَابٌ مَعْلُومٌ ﴿٤﴾ مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ
 أَجْلَهَا وَمَا نَسْتَعْرِضُونَ ﴿٥﴾ وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ
 الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ ﴿٦﴾ لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَكَةِ إِنْ كُنْتَ
 مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٧﴾ مَا نُنزِلُ الْمَلَكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا
 إِذَا مُنْظَرِينَ ﴿٨﴾ إِنَّا نَحْنُ نُزِّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ﴿٩﴾
 وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ فِي شِعْبِ الْأَوَّلِينَ ﴿١٠﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ
 رَسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ سَاهِبِينَ ﴿١١﴾ كَذَلِكَ نَسْلُكُهُ فِي
 قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿١٢﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ وَعَقَدْتُمْ سُنَّةَ الْأَوَّلِينَ
 ﴿١٣﴾ وَلَوْ فَحَحْنَا عَلَيْهِمْ بَابًا مِنْ السَّمَاءِ فَظَلُّوا فِيهِ يَعْرُجُونَ
 ﴿١٤﴾ لَقَالُوا إِنَّمَا سُكَّرَتْ أَبْصَارُنَا بَلْ نَحْنُ قَوْمٌ مَسْحُورُونَ ﴿١٥﴾

می‌گرفتند.

- ۱۲- همان‌گونه [که در مورد سایر پیامبران عمل شد] قرآن را بر دل‌های بزهکاران عرضه می‌کنیم [تا با پذیرش یا انکارش مورد آزمایش قرار گیرند].
- ۱۳- [ولی] بدان ایمان نمی‌آورند و شیوه پیشینیان [نیز همین‌گونه] گذشته است^(۸).
- ۱۴- حتی اگر دری از آسمان به روی آنها می‌گشودیم که همواره بر آن عروج کنند.
- ۱۵- [باز] می‌گفتند قطعاً چشم‌بندی شده‌ایم، بلکه مردمی جادوزده‌ایم.

- ۱- به موجب آماری که رشاد خلیفه در ضمیمه شماره یک ترجمه انگلیسی قرآن خود آورده، مجموع تکرار این سه حرف در این سوره ۹۱۲ مرتبه است که مضربی است از عدد ۱۹ (تعداد حروف بسم‌الله...).
- ۲- برای توجیه ترجمه و افزوده قسمت اول آیه، به آیات ۲۷ و ۳۱ انعام^(۶) که روش‌تر بیان شده است، توجه فرمایید. آیه بعدی نیز مؤید همین معنی است و برای توجیه ترجمه و افزوده قسمت آخر آیه، با آیه ۵۴ زمر^(۳۹) مقایسه فرمایید.
- ۳- آنچه را که بزودی خواهند دانست، در نیمه دوم آیات ۳۰ ابراهیم^(۱۴) و ۸ زمر^(۳۹) ملاحظه فرمایید؛ ضمناً تهدیدی که در این آیه به کار رفته، در آیات ۵۴ مؤنون^(۲۳)، ۸۳ زخرف^(۴۳) و ۱۷ طارق^(۸۶) نیز آمده است.
- ۴- به آیه ۴۴ یونس^(۱۰) توجه فرمایید.
- ۵- همین معنی در مورد حضرت موسی^(ع) در آیه ۲۷ شعراء^(۲۶) آمده است.
- ۶- برای روشن شدن منظور آنان به آیه ۷ فرقان^(۲۵) توجه فرمایید؛ ضمناً همین معنی در مورد حضرت موسی^(ع) در آیه ۵۳ زخرف^(۴۳) آمده است.
- ۷- منظور از فرستادن به حق، فرستادن برای مجازات است؛ به آیه ۸ انعام^(۶) که روش‌تر بیان شده است، توجه فرمایید.
- ۸- مجموعه دو آیه ۱۲ و ۱۳ همان معنی و مفهوم آیه ۱۰۱ اعراف^(۷) را دارد.

وَلَقَدْ جَعَلْنَا فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَزَيَّنَّاهَا لِلنَّاظِرِينَ ﴿١٦﴾
 وَحَفِظْنَاهَا مِنْ كُلِّ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ﴿١٧﴾ إِلَّا مَنْ أَسْرَقَ السَّمْعَ
 فَأَتْبَعَهُ شَهَابٌ مُبِينٌ ﴿١٨﴾ وَالْأَرْضَ مَدَدْنَاهَا وَأَلْقَيْنَا فِيهَا
 رَوَاسِيَ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ مَوْزُونٍ ﴿١٩﴾ وَجَعَلْنَا لَكُمْ فِيهَا
 مَعْيِشًا وَمَنْ لَسْتُمْ لَهُ بِرِزْقِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا عِنْدَنَا
 خَزَائِنُهُ وَمَا نُنزِلُهِ إِلَّا بِقَدَرٍ مَعْلُومٍ ﴿٢١﴾ وَأَرْسَلْنَا الرِّيحَ
 لُؤْلُؤًا فَاَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَسْقَيْنَا كُمُوهُ وَمَا أَنْتُمْ لَهُ
 بِخَازِنِينَ ﴿٢٢﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ مُّحِيءٌ وَنُمِيتٌ وَنَحْنُ الْوَارِثُونَ ﴿٢٣﴾
 وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَقْدِمِينَ مِنْكُمْ وَلَقَدْ عَلِمْنَا الْمُسْتَأْخِرِينَ ﴿٢٤﴾
 وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ يَحْشُرُهُمْ إِنَّهُ حَكِيمٌ عَلِيمٌ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ
 مِنْ صَلْصَلٍ مِنْ حَمَلٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٦﴾ وَالْجَانَّ خَلَقْنَاهُ مِنْ قَبْلُ مِنْ نَارِ
 السَّمُورِ ﴿٢٧﴾ وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي خَلِيقٌ بَشَرًا مِنْ
 صَلْصَلٍ مِنْ حَمَلٍ مَسْنُونٍ ﴿٢٨﴾ فَإِذَا سَوَّيْتُهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ مِنْ
 رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٢٩﴾ فَسَجَدَ الْمَلَائِكَةُ كُلُّهُمْ
 أَجْمَعُونَ ﴿٣٠﴾ إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى أَنْ يَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ﴿٣١﴾

- ۱۶- در آسمان ستارگانی^(۱) پدید آوردیم و آن را برای بینندگان آراستیم،
 ۱۷- و آن را از [دستبرد] هر شیطان مطرودی محافظت کردیم؛
 ۱۸- مگر کسی که دزدانه گوش فرادارد که شهابی روشن تعقیبش خواهد کرد^(۲).
 ۱۹- زمین را گسترديم و کوههای ثابت در آن پی افکندیم و از هر عنصر سنجیده‌ای در آن [تدریجاً] ایجاد کردیم^(۳)؛
 ۲۰- و در آن وسایل معیشت برای شما - و کسان [دیگر]ی که شما عهده‌دار تأمین زندگیشان نیستید - فراهم ساختیم.
 ۲۱- هیچ چیز نیست مگر آنکه خزاین آن در اختیار ماست و آن را جز به اندازه معین عرضه نمی‌کنیم^(۴).
 ۲۲- بادها را عامل لقاح [ابرها و گیاهان] فرستادیم و از آسمان باران را باریدیم که شما را بدان سیراب کردیم، و شما خزانه‌کننده آن [در طبیعت] نیستید^(۵).
 ۲۳- ماییم که حیات می‌بخشیم و مرگ می‌دهیم و همواره وارث [جهانیان] خواهیم بود^(۶).
 ۲۴- و نسبت به پیشینیان و آیندگان شما شناخت [کامل] داریم.
 ۲۵- محققاً پروردگار توست که آنان را [در رستاخیز] احضار خواهد کرد^(۷)، که او فرزانه و داناست.
 ۲۶- انسان را از گِل [بازمانده] از لجنی دیرپا آفریدیم^(۸)؛
 ۲۷- و جن را قبل از آن، از آتش نافذ آفریدیم.
 ۲۸- [به یاد آر] زمانی را که پروردگارت به فرشتگان گفت: من در کار آفرینش بشری از گِل [بازمانده] از لجنی دیرپا هستم.
 ۲۹- و آنگاه که او را سامان دادم و از روح خود در او دمیدم [تا استعدادهای شگرفی در وجودش به ودیعه گذارم]، در برابرش ابراز فروتنی کنید.
 ۳۰- فرشتگان همه فروتنی خود را ابراز داشتند،
 ۳۱- جز ابلیس که از همراهی با خضوع‌کنندگان سر باز زد.

۱- برای توجیه ترجمه «بروج» به ستارگان، این آیه را با آیه ۶ صافات (۳۷) مقایسه فرمایید.

۲- تاکنون مفسران و دانشمندان معنی و مفهوم این آیه و آیه قبل را بروشنی تبیین نکرده‌اند؛ به هر حال اسراری است که مسلماً در آینده روشن خواهد شد؛ به ترجمه و زیرنویس آیه ۷ آل عمران (۳) مراجعه فرمایید.

۳- از نظر روشن شدن معنی و مفهوم «انبثنا» به آیه ۱۷ نوح (۷۱) توجه فرمایید.

۴- با آیه ۲۷ شوری (۴۲) مقایسه فرمایید.

۵- گردش آب در طبیعت، همچون گردش خون در بدن انسان است. تمامی قطرات آبی که در گذشته‌های دور به مصرف کشاورزی، صنعت و غیره رسیده است، همان است که در آینده نیز به مصرف خواهد رسید. آب مصرف‌شده، در طبیعت نابود نمی‌شود؛ آنچه حفظ و نگاهداشتش از توان بشر خارج است، همین است.

۶- توضیح چگونگی وارث بودن خدا را در آیات ۴۰ و ۸۰ مریم (۱۹) ملاحظه فرمایید.

۷- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش پایانی آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۸- در مواردی هم قرآن به سادگی فرموده است: انسان را از خاک آفریدیم؛ مثل آیه ۲۰ روم (۳۰) و آیات دیگر.

- ۳۲- [خدای] گفت: ای ابلیس، چرا با خضوع کنندگان همراهی نکردی؟
- ۳۳- گفت: من برای بشری که از گِل [بازمانده] از لجنی دیربا آفریده‌ای، سر خضوع ندارم!
- ۳۴- گفت: از آن [مقام] خارج شو که [از درگاه ما] مطرودی؛
- ۳۵- و تا روز جزا مورد نفرین [من] (۱) قرار داری.
- ۳۶- گفت: پروردگارا، پس تا روزی که [انسانها] برانگیخته می‌شوند، مرا مهلت ده.
- ۳۷- [خدا] گفت: مهلت خواهی داشت،
- ۳۸- تا روز [رستاخیز] (۲) آن وقت مقرر.
- ۳۹- گفت: پروردگارا، از آنجا که مرا در راه تباهی واگذاری (۳)، [باطل را] در زمین برای بنی آدم می‌آرایم (۴) و همگی آنان را به راه تباهی خواهیم کشید،
- ۴۰- مگر بندگان اخلاص یافته‌ات را از بین آنها (۵).
- ۴۱- گفت: این [اخلاص] راه راستی است که [تضمین آن] بر عهده من است.
- ۴۲- بر بندگان [خاص] من سلطه‌ای نخواهی داشت (۶)، مگر بیراهانی که پیرو تو باشند (۷).
- ۴۳- و دوزخ وعده‌گاه همه آنهاست،
- ۴۴- که هفت در (۸) دارد و هر دری خاص گروهی از آنهاست (۹).
- ۴۵- [ولی] پرهیزکاران در باغهایی از بهشت و [کنارا] چشمه‌سارها [آرام گرفته‌اند].

قَالَ يَا ابْلِيسُ مَا لَكَ اَلَّا تَكُونَ مَعَ السَّاجِدِينَ ﴿٣٢﴾ قَالَ لَمْ اَكُنْ لِيََسْجُدْ لِبَشَرٍ خَلَقْتَهُ مِنْ صَلْصَلٍ مِّنْ حَمَإٍ مَّسْنُونٍ ﴿٣٣﴾ قَالَ فَاخْرُجْ مِنْهَا فَاِنَّكَ رَجِيمٌ ﴿٣٤﴾ وَاِنَّ عَلَيْكَ اللَّعْنَةَ اِلَى يَوْمِ الدِّينِ ﴿٣٥﴾ قَالَ رَبِّ فَاَنْظِرْنِي اِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٣٦﴾ قَالَ فَاِنَّكَ مِنَ الْمُنْظَرِينَ ﴿٣٧﴾ اِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ بِمَا اَغْوَيْتَنِي لَأُزَيِّنَنَّ لَهُمْ فِي الْاَرْضِ وَلَا اُغْوِيَنَّهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٣٩﴾ اِلَّا عِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ ﴿٤٠﴾ قَالَ هَذَا صِرَاطٌ عَلَيَّ مُسْتَقِيمٌ ﴿٤١﴾ اِنَّ عِبَادِي لَيْسَ لَكَ عَلَيْهِمْ سُلْطٰنٌ اِلَّا مَنْ اَتْبَعَكَ مِنَ الْغَاوِينَ ﴿٤٢﴾ وَاِنَّ جَهَنَّمَ لَمَوْعِدُهُمْ اَجْمَعِينَ ﴿٤٣﴾ لَهَا سَبْعَةُ اَبْوَابٍ لِّكُلِّ بَابٍ مِّنْهُمْ جُزْءٌ مَّقْسُومٌ ﴿٤٤﴾ اِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿٤٥﴾ اَدْخُلُوْهَا بِسَلٰمٍ اٰمِنِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَزَعْنَا مَا فِي صُدُوْرِهِمْ مِّنْ غَلٍ اِخْوَانًا عَلٰى سُرُرٍ مُّتَقَابِلِينَ ﴿٤٧﴾ لَا يَمَسُّهُمْ فِيْهَا نَصَبٌ وَّمَا هُمْ مِنْهَا مُخْرَجِينَ ﴿٤٨﴾ نَبِيٌّ عِبَادِيْ اَنِيْ اَنَا الْغَفُوْرُ الرَّحِيْمُ ﴿٤٩﴾ وَاَنْ عَذَابِيْ هُوَ الْعَذَابُ الْاَلِيْمُ ﴿٥٠﴾ وَنَبِّئْهُمْ عَنْ ضَيْفِ اِبْرٰهِيْمَ ﴿٥١﴾

۴۶- [به آنها گویند:] با سلامت و امنیت به بهشت درآید.

۴۷- هرگونه کینه‌ای را از سینه بهشتیان بزداييم و برادرانه بر تختهایی رویاروی هم [تکیه زنند].

۴۸- نه هیچ رنجی به آنها می‌رسد و نه هیچ‌گاه از آنجا خارجشان کنند.

۴۹- بندگانم را آگاه کن که من آمرزگار و مهربانم؛

۵۰- و [در عین حال] عذاب من عذابی است دردناک (۱۰).

۵۱- و آنان را از [داستان فرشتگان] میهمان ابراهیم آگاه کن (۱۱).

۱- برای توجیه افزوده، با آیه ۷۸ ص (۳۸) مقایسه فرماید.

۲- از نظر توجیه افزوده و روشن شدن روزی که وقت آن معلوم است، با آیات ۴۹ و ۵۰ واقعه (۵۶) مقایسه فرماید.

۳- به بخش پایانی آیه ۷۴ غافر (۴۰) توجه فرماید.

۴- به آیه ۳۶ زخرف (۴۳) توجه فرماید.

۵- توضیح آن را در آیات ۹۹ و ۱۰۰ نحل (۱۶) ملاحظه فرماید.

۶- به آیات ۲۰۰ و ۲۰۱ اعراف (۷) توجه فرماید.

۷- با آیه ۲۲ ابراهیم (۱۴) مقایسه فرماید.

۸- عدد هفت در قرآن به عنوان عدد تکثیر نیز به کار رفته است؛ به آیه ۲۷ لقمان (۳۱) توجه فرماید.

۹- گروهی از راه غیبت جهنمی خواهند شد و گروهی از راه ارتشاء، سرقت، تکبر، دروغ و غیره.

۱۰- مفهوم مجموعه دو آیه اخیر به بیان دیگر در آیه ۳ غافر (۴۰) آمده است.

۱۱- برای توجیه افزوده و اطلاع بیشتر به آیه ۶۹ هود (۱۱) توجه فرماید.

إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلِّمْ عَلَيْنَا قَالِ إِنَّا مِنْكُمْ وَجِئُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا
لَا نُوجَلُ إِنَّا نَبْشِرُكَ بِعِلْمٍ عَلِيمٍ ﴿٥٣﴾ قَالَ أَبَشَّرْتُمُونِي عَلَىٰ أَنْ
مَسَّنِيَ الْكِبَرُ فِيمَ بَشِّرُونَ ﴿٥٤﴾ قَالُوا بَشِّرْنَا بِالْحَقِّ
فَلَا تَكُن مِّنَ الْقَانِطِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ وَمَنْ يَقْنَطُ مِن رَّحْمَةِ
رَبِّهِ إِلَّا الضَّالُّونَ ﴿٥٦﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ
﴿٥٧﴾ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمٍ مُّجْرِمِينَ ﴿٥٨﴾ إِلَّا آلَ لُوطٍ
إِنَّا لَمَنْجُوهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٩﴾ إِلَّا أُمَّرَأَتَهُ وَقَدَرْنَا إِنَّا لَمِنَ
الْغَابِرِينَ ﴿٦٠﴾ فَلَمَّا جَاءَ آلَ لُوطٍ الْمُرْسَلُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ
إِنَّكُمْ قَوْمٌ مُّكَرُونَ ﴿٦٢﴾ قَالُوا بَلْ جِئْنَاكَ بِمَا كَانُوا فِيهِ
يَمْتَرُونَ ﴿٦٣﴾ وَأَتَيْنَاكَ بِالْحَقِّ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٦٤﴾ فَأَسْرِ
بِأَهْلِكَ بِقِطْعٍ مِّنَ اللَّيْلِ وَاتَّبِعْ أَدْبَارَهُمْ وَلَا يَلْنِفْتَ مِنْكُمْ أَحَدًا
وَأَمْضُوا حَيْثُ تُؤْمَرُونَ ﴿٦٥﴾ وَقَضَيْنَا إِلَيْهِ ذَلِكَ الْأَمْرَاتِ
دَابِرَهُنَّ وُلَاءَ مَقْطُوعٍ مُّصْبِحِينَ ﴿٦٦﴾ وَجَاءَ أَهْلَ الْمَدِينَةِ
يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٦٧﴾ قَالَ إِنَّ هَؤُلَاءَ ضِيفِي فَلَا تَفْضَحُونِ ﴿٦٨﴾ وَأَنْقُوا
اللَّهَ وَلَا تُخْزَوْنَ ﴿٦٩﴾ قَالُوا أَوْلَمْ نَنْهَكْ عَنِ الْعُلَمِيِّ ﴿٧٠﴾

۵۲- آنگاه که بر او وارد شدند و گفتند: [سلام کردیم] سلامی
[گرم]؛ [ابراهیم پس از پاسخ سلام] (۱) گفت: ما از شما
هراسانیم (۲).

۵۳- گفتند: هراس نداشته باش، ما تو را به پسری دانا (۳)
بشارت می دهیم.

۵۴- گفت: چگونه به من که سالخورده ام بشارت [فرزند]
می دهید؟ چه بشارتی؟!

۵۵- گفتند: تو را درست بشارت داده ایم؛ [از لطف حق] نوید
مباش.

۵۶- [ابراهیم] گفت: جز گمراهان چه کسی از رحمت
پروردگار خویش نوید می شود؟

۵۷- [آنگاه] پرسید: ای فرستادگان، برنامه شما چیست؟

۵۸- گفتند: ما برای [مجازات] قومی بزهکار فرستاده شده ایم،

۵۹- مگر خاندان لوط که همگی شان را نجات می بخشیم؛

۶۰- جز همسرش که مقرر کرده ایم [همراه بزهکاران] باقی
باشد.

۶۱- چون فرستادگان [خدا] نزد خاندان لوط آمدند،

۶۲- [لوط] گفت: [به نظر من] شما گروهی ناشناس می آید.

۶۳- گفتند: خبری برای تو آورده ایم که درباره اش شک
می کردند.

۶۴- [مطمئن باش که] خبر درستی برای تو آورده ایم و راست
می گوئیم.

۶۵- در پاسی از شب، خانواده ات را کوچ بده و خود به دنبال آنها حرکت کن و هیچ یک از شما نباید واپس نگرد و [مستقیم]
به همانجا که مأمور شده اید بروید (۴).

۶۶- داستان را به اطلاعش رساندیم که صبحگاهان ریشه این قوم [نابکار] برکنده خواهد شد (۵).

۶۷- اهل شهر [بی خبر از سرنوشت خود] شادی کنان آمدند.

۶۸- [لوط] گفت: اینها میهمانان منند، مرا شرمسار نکنید؛

۶۹- از خدا پروا کنید و شرمنده ام نکنید.

۷۰- گفتند: مگر ما تو را از [جانبداری و میزبانی] افراد متفرقه منع نکرده بودیم.

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۲۵ ذاریات (۵۱) توجه فرمایید.

۲- در مورد علت این ترس، به ترجمه و زیرنویس آیه ۷۰ هود (۱۱) مراجعه فرمایید.

۳- این فرزند با اسم و رسم در آیات ۷۱ و ۷۲ هود (۱۱) معرفی شده است.

۴- تفسیرهای شبر و جلالین گفته اند: دستور داشتند که به سرزمین شام بروند؛ والله اعلم.

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۴۵ انعام (۶) آمده است.

- ۷۱- گفت: اگر قصد [اقدامی] دارید، اینان دختران من هستند (۱).
- ۷۲- [ای پیامبر] به جان تو سوگند که آنها در مستی خویش سرگشته بودند (۲)؛
- ۷۳- سرانجام به هنگام طلوع آفتاب، بانگی سخت [و مرگبار] آنها را فرا گرفت؛
- ۷۴- آنگاه آن [شهر] را زیر و زیر کردیم و سنگهایی از گِل سخت شده بر آنان باریدیم.
- ۷۵- در این [داستان] برای نکته‌بینان نشانه‌هایی است.
- ۷۶- و [ویرانه‌های] آن شهر [هنوز] بر سر راهی برقرار است.
- ۷۷- و برای باورداران، در آن [ویرانه‌ها] نشانه‌ای است [از توان و تدبیر خدا].
- ۷۸- اهالی «ایکه» (۳) هم مسلماً ستمکار بودند (۴)؛
- ۷۹- از آنها [نیز] انتقام گرفتیم و این دو [شهر ویران] بر گذرگاهی آشکار قرار دارند.
- ۸۰- اهالی حجر (۵) پیامبران را دروغ پرداز شمردند؛
- ۸۱- و آیات خود را در اختیار آنها قرار دادیم، ولی از آنها رویگردان شدند؛
- ۸۲- و به [خیال] امنیت، از کوهها خانه‌هایی می‌تراشیدند.
- ۸۳- سرانجام صبحگاهان بانگی سخت [و مرگبار] آنها را فرا گرفت؛
- ۸۴- و دستاوردهای سودی به حالشان نداشت.
- ۸۵- آسمانها و زمین و مابین آنها را به حق [و باهدف] آفریدیم؛ و بی‌گمان رستاخیز فرارسیدنی است (۶)، پس به شیوه‌ای زیننده [از ناهنجاری آنان] چشم‌پوش (۷).

قَالَ هَتُوْلَاءَ بَنَاتِي اِنْ كُنْتُمْ فَعَلِيْنَ ﴿٧١﴾ لَعْمَرِكْ اِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ ﴿٧٢﴾ فَآخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةُ مُشْرِقِيْنَ ﴿٧٣﴾ فَجَعَلْنَا عَلَيْهِمْ سَافِلَهَا وَاَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِّنْ سِجِّيلٍ ﴿٧٤﴾ اِنْ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةٌ لِّمُتَوَسِّمِيْنَ ﴿٧٥﴾ وَاِنَّهَا لَلْسَبِيْلُ مُقِيمٍ ﴿٧٦﴾ اِنْ فِيْ ذٰلِكَ لَاٰيَةٌ لِّلْمُؤْمِنِيْنَ ﴿٧٧﴾ وَاِنْ كَانَ اَصْحَابُ الْاٰيَةِ لَظٰلِمِيْنَ ﴿٧٨﴾ فَاَنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ وَاِنَّهُمْ لَآيْمًا مَّرْمِيْنَ ﴿٧٩﴾ وَلَقَدْ كَذَّبَ اَصْحَابُ الْحِجْرِ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٨٠﴾ وَاٰتَيْنَاهُمْ آٰيٰتِنَا فَكَانُوْا عَنْهَا مُعْرِضِيْنَ ﴿٨١﴾ وَكَانُوْا يَنْحِتُوْنَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوْتًا اٰمِنِيْنَ ﴿٨٢﴾ فَآخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِيْنَ ﴿٨٣﴾ فَمَا اَنْغَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوْا يَكْسِبُوْنَ ﴿٨٤﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا اِلَّا بِالْحَقِّ وَاِنَّ السَّاعَةَ لَآيَةٌ فَاَصْفَحْ اَصْفَحْ الْجَمِيْلُ ﴿٨٥﴾ اِنْ رَبُّكَ هُوَ الْخٰلِقُ الْعَلِيْمُ ﴿٨٦﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَاكَ سَبْعًا مِّنَ الْمَثٰنِي وَالْقُرْءَانَ الْعَظِيْمَ ﴿٨٧﴾ لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ اِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِۦٓ اَزْوَاجًا مِّنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَاخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمُؤْمِنِيْنَ ﴿٨٨﴾ وَقُلْ اِنِّيْٓ اَنَا النَّذِيْرُ الْمُبِيْنُ ﴿٨٩﴾ كَمَا اَنْزَلْنَا عَلٰی الْمُقْتَسِمِيْنَ ﴿٩٠﴾

۸۶- بی‌تردید پروردگار تو همان آفریننده داناست.

۸۷- سبع مثنائی (۸) و قرآن با عظمت را در اختیار گذاشتیم.

۸۸- به نعمتهایی که برخی از منکران را بدان برخوردار کرده‌ایم، چشم‌مدوز و بر آنان اندوه‌مخور [که چرا ایمان نمی‌آورند] و در برابر مؤمنان بالهای مهربانی بگستران.

۸۹- و بگو: من هشداردهنده‌ای آشکارم؛

۹۰- [هشداردهنده از عذاب] همان‌گونه [عذاب] که بر تقسیم‌کنندگان فرو فرستادیم؛

۱- به زیر نویس آیه ۸۰ هود (۱۱) مراجعه فرمایید.

۲- تنها یک بار خدا به جان رسول خود سوگند می‌خورد، آن هم همین جاست؛ پس از بیان فاجعه وحشتناکی که بر سر پیامبر بزرگوارش «لوط» فرود آمد، به حدی که حاضر شد دختران خود را سپر بالای میهمانانش کند، با این سوگند و تاکید بر مستی و گمراهی آن قوم نابکار، ایشار پیامبرش را در آن فاجعه و بحران توجیه می‌کند.

۳- «ایکه» بیشه‌ای نزدیک مدین بوده که شعیب، پیامبر ساکنان آن نیز بوده است؛ لذا بعضی از مفسران، اصحاب ایکه و قوم مدین را یکی می‌دانند. داستان قوم ایکه و پیامبرشان را در آیات ۱۷۶-۱۹۰ شعراء (۲۶) ملاحظه فرمایید.

۴- به آیات ۱۷۶ و ۱۷۷ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

۵- مفسران نوشته‌اند «حجر» نام سرزمین قوم ثمود است میان مدینه و شام، و صالح بر آنها مبعوث شد.

۶- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۱۵ مؤمنون (۲۳) و ۸ روم (۳۰) آمده است.

۷- توضیح روشن در مورد چگونگی «صفح جمیل» را در آیه ۸۹ زخرف (۴۳)، نیمه دوم آیه ۶۳ فرقان (۲۵) و آیه ۵۵ قصص (۲۸) ملاحظه فرمایید.

۸- در قرآن هیچ قرینه‌ای که نشان دهد منظور از سبع مثنائی چیست، نیامده است، ولی در حدیثی از پیامبر (ص) نقل شده که منظور سوره فاتحه است (که هفت آیه دارد).

الَّذِينَ جَعَلُوا الْقُرْآنَ عِضِينَ ﴿١١﴾ فَوَرَبِّكَ لَنَسَأَلَنَّهُمْ
 أَجْمَعِينَ ﴿١٢﴾ عَمَّا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٣﴾ فَأَصْدَعُ بِمَا تُؤْمَرُونَ وَأَعْرِضُ
 عَنِ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٤﴾ إِنَّا كَفَيْنَاكَ الْمُسْتَهْزِئِينَ ﴿١٥﴾ الَّذِينَ
 يَجْعَلُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ نَعْلَمُ
 أَنَّكَ يَضِيقُ صَدْرُكَ بِمَا يَقُولُونَ ﴿١٧﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ وَكُنْ
 مِنَ السَّاجِدِينَ ﴿١٨﴾ وَاعْبُدْ رَبَّكَ حَتَّىٰ يَأْتِيَكَ الْيَقِينُ ﴿١٩﴾

سُورَةُ الْحَجَرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَنَّىٰ أَمَرَ اللَّهُ فَلَا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ
 ﴿١﴾ نَزَّلُ الْمَلَائِكَةَ بِالرُّوحِ مِنْ أَمْرِهِ عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ
 أَنْ أَنْذِرُوا أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاتَّقُونِ ﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ تَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٣﴾ خَلَقَ
 الْإِنْسَانَ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ﴿٤﴾ وَاللَّعْنَةُ
 خَلَقَهَا لَكُمْ فِيهَا دَفٌّ وَمَنْفَعٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ
 ﴿٥﴾ وَلَكُمْ فِيهَا جَمَالٌ حِينَ تُرْجَوْنَ وَحِينَ تَسْرَحُونَ ﴿٦﴾

۹۱- همانها که قرآن را به بخشها ای شعر، کهانت، سحر، افسانه و خوابهای پریشان تقسیم کردند (۱).

۹۲- به پروردگارت سوگند که از همه آنها بازخواست می‌کنیم؛
 ۹۳- از رفتارشان!

۹۴- پس مأموریت خود را آشکار کن و از مشرکان روی گردان (۲).

۹۵- ما گزند استهزاءکنندگان را از تو بازمی‌داریم؛

۹۶- همانها که در کنار خدا معبود دیگری قرار می‌دهند؛ بزودی [از نتایج آن] آگاه خواهند شد.

۹۷- می‌دانیم که از گفتار [ناشایست]شان افسرده می‌شوی (۳)؛

۹۸- پس پروردگارت را با ستایش تقدیس کن و در زمره سجده‌گزاران باش (۴)؛

۹۹- و تا لحظه مرگ، پروردگار خویش را بندگی کن (۵).

۱۶- سوره نحل

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- فرمان الهی (۶) قطعاً فرامی‌رسد (۷)، در طلب آن شتاب مکنید (۸)؛ خدا منزه است و از آنچه [در قدرت با او] شریک می‌پندارید والاتر است.

۲- فرشتگان را به همراه وحی به فرمان خود بر هر که از بندگانش که بخواهد، نازل می‌کند (۹) که هشدار دهید معبودی جز من نیست، تنها از من پروا کنید.

۳- آسمانها و زمین را به حق [و با هدف] آفرید؛ [خدا] از آنچه [در قدرت با او] شریک می‌پندارند والاتر است.

۴- انسان را از نطفه‌ای [بی‌مقدار] آفرید، و آنگاه [که تنومند گردید] خصوصتگری آشکار شد.

۵- دامها را برای شما آفرید که حاوی وسیله پوشش و منافع دیگری است و از [گوشت] آنها نیز تغذیه می‌کنید.

۶- و به گاهی که [گله‌ها را] از صحرا باز می‌آرید و بامدادان که به چراگاهشان می‌برید، برای شما [وسیله] شکوه و تجمل است.

۱- به آیات ۵ انبیاء (۲۱)، ۴۲ حاقه (۶۹)، ۲۴ مدثر (۷۴) و ۲۴ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۲- مفهوم این آیه به بیان دیگر در نیمه اول آیه ۶۷ مائده (۵) آمده است.

۳- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۳ شعراء (۲۶) آمده است.

۴- مفهوم دو آیه اخیر به بیان دیگر در آیه ۳۹ ق (۵۰) آمده است.

۵- برای توجیه ترجمه «یقین» به مرگ، به آیات ۴۲-۴۷ مدثر (۷۴) توجه فرمایید.

۶- منظور خواری و مجازات کفار است به سود مؤمنین؛ بخش پایانی آیه ۱۰۹ بقره (۲) ﴿فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهُ بِأَمْرِهِ﴾ مؤید این نظر است.

۷- آینده قطعی الوقوع با صیغه ماضی ذکر می‌شود، مثل آیه ۶۸ زمر (۳۹).

۸- خطاب به کفار است؛ به آیات ۳۲ انفال (۸)، ۵۳ عنکبوت (۲۹) و ۱۶ ص (۳۸) توجه فرمایید.

۹- مفهوم این آیه در آیه ۱۵ غافر (۴۰) نیز آمده است.

۷- و بارهای شما را به مناطقی حمل می‌کنند که شما جز با مشقت نمی‌توانستید به آنجا برسید؛ البته پروردگار شما رئوف و مهربان است.

۸- اسبان و استران و خران را [آفرید] تا بر آنها سوار شوید و زیوری [برای شما] باشد؛ و [به همین منظور] وسایلی می‌آفریند که [هنوز] نمی‌دانید.

۹- [ارائه] راه راست به عهده خداست^(۱) و برخی از راهها بیراهه است؛ و اگر خدا می‌خواست، [جبراً] همه شما را هدایت می‌کرد [ولی به حکمت خود، انسانها را مختار آفرید]^(۲).

۱۰- اوست که از آسمان برای شما بارانی فرستاد که آشامیدنی [شما] از آن [تأمین] است و [نیز] رویدنی‌هایی از آن [مایه می‌گیرد] که [چارپایان را] در آن به چرامی‌برید.

۱۱- و به وسیله آن برای شما کشتزار و زیتون و درختان خرما و انگور و همه [گونه] میوه‌ها را می‌رویند؛ و در این [امر] برای اندیشمندان نشانه‌ای است [از توان و تدبیر خدا].

۱۲- شب و روز و خورشید و ماه را در خدمت شما گماشت؛ و ستارگان نیز به فرمان او آماده خدمتند^(۳)؛ و در این [امر] برای گروهی که درک می‌کنند، نشانه‌ای است [از توان و تدبیر خدا].

۱۳- و [نیز] موادی را که با رنگ [و خواص] مختلف در زمین برای [استفاده] شما پدید آورد [در خدمت شما گماشت]؛ و در این [امر] برای پندپذیران نشانه‌ای است [از قدرت خدا].

۱۴- هم اوست که دریا [ها] را در خدمت [شما] گماشت^(۴) تا از آن ماهی تازه بخورید و زیوری برای آراستن خود از آن بیرون آرید؛ و کشتیها را در آن می‌بینی که [سینه امواج را] می‌شکافند تا [سیر و سفر کنید] و از بخشایش خدا [روزی] بجوید، بسا که سپاس دارید.

وَتَحْمِلُ أَثْقَالَكُمْ إِلَىٰ بَلَدٍ لَّمْ تَكُونُوا بِلَيْغِهِ إِلَّا لِيَشِيقَ
الْأَنْفُسَ إِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٧﴾ وَالْخَيْلَ وَالْبِغَالَ
وَالْحَمِيرَ لَتَرْكَبُوهَا وَزِينَةً وَيَخْلُقُ مَا لَا تَعْلَمُونَ ﴿٨﴾
وَعَلَى اللَّهِ قَصْدُ السَّبِيلِ وَمِنْهَا جَائِرٌ وَلَوْ شَاءَ لَهَدْنَاكُمْ
أَجْمَعِينَ ﴿٩﴾ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً لَكُمْ مِنْهُ
شَرَابٌ وَمِنْهُ شَجَرٌ فِيهِ تُسِيمُونَ ﴿١٠﴾ يُنِيتُ لَكُمْ
بِهِ الزَّرْعَ وَالزَّيْتُونَ وَالنَّخِيلَ وَالْأَعْنَابَ وَمِنْ كُلِّ
الطَّمْرَاتِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿١١﴾
وَسَخَّرَ لَكُمْ الَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ وَالنُّجُومَ
مُسَخَّرَاتٌ بِأَمْرِي إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ
﴿١٢﴾ وَمَا ذَرَأْنَاكُمْ فِي الْأَرْضِ مُخْتَلِفًا أَلْوَنَةً إِنَّ
فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَذَكَّرُونَ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الَّذِي
سَخَّرَ الْبَحْرَ لِيَتَأْكُلُوا مِنْهُ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُوا
مِنْهُ حِلْيَةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلَ كَمَا يَمُوجُ فِيهِ
وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٤﴾

۱- به آیات ۳ انسان (۷۶)، ۱۲ لیل (۹۲)، ۶۱ یس (۳۶)، ۱۶۵ نساء (۴) و ۱۵۳ انعام (۶) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۸-۱۰ شمس (۹۱) توجه فرمایید.

۳- یکی از فواید و نتایج آن را در آیه ۹۷ انعام (۶) ملاحظه فرمایید.

۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۲ جائیه (۴۵) توجه فرمایید.

وَأَلْقَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيَ أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَأَنْهَارًا وَسُبُلًا
لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٥﴾ وَعَلَّمَتِ بِاللِّجَمِّ هُمْ يَهْتَدُونَ
﴿١٦﴾ أَفَمَنْ يَخْلُقُ كَمَنْ لَا يَخْلُقُ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿١٧﴾ وَإِنْ
تَعَدَّوْا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٨﴾
وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُسْرُونَ وَمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ
مِنْ دُونِ اللَّهِ لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ مَوْتٌ غَيْرُ
أَحْيَاءٍ وَمَا يَشْعُرُونَ أَيَّانَ يُبْعَثُونَ ﴿٢١﴾ إِلَهُكُمْ إِلَهُ وَاحِدٌ
فَالَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ قُلُوبُهُمْ مُنْكَرَةٌ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ
﴿٢٢﴾ لَاجِرٌ أَلَمْ يَعْلَمْ مَا يُسْرُونَ وَمَا يَعْلَمُونَ إِنَّهُ
لَا يُحِبُّ الْمُسْتَكْبِرِينَ ﴿٢٣﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ
قَالُوا أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿٢٤﴾ لِيَحْمِلُوا أَوْزَارَهُمْ كَامِلَةً
يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَمَنْ أَوْزَارُ الَّذِينَ يُضِلُّونَهُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ أَلَا
سَاءَ مَا يَزُرُونَ ﴿٢٥﴾ قَدْ مَكَرَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ
فَاتَى اللَّهُ بَلِيَّتَهُمْ مِنَ الْقَوَاعِدِ فَخَرَّ عَلَيْهِمُ السَّقْفُ
مِنْ فَوْقِهِمْ وَأَتَتْهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٦﴾

۱۵- و در زمین برای تغذیه شما^(۱) کوههای ثابت پی افکند و
نهرها و راههایی [پدید آورد]، تا [بدان] راه یابید؛
۱۶- و [برای راهیابی مردم] نشانه‌ها [یبی مقرر داشت]؛ و [از
جمله] به وسیله ستاره^(۲) راه [خود را] بازمی یابند.
۱۷- آیا آن که [همه چیز را] می آفریند، همچون کسی است که
[هیچ چیز] نیافریده است^(۳)؛ آیا پند نمی پذیرید؟
۱۸- اگر [بخواهید] نعمتهای خدا را برشمارید، قادر
به شمارش نخواهید بود؛ براستی که خدا آمرزگاری است
مهربان.
۱۹- خدا هر چه پنهان و آشکار کنید، می داند.
۲۰- افرادی که [انکارورزان] آنان را به جای خدا [به نیایش]
می خوانند، چیزی نمی آفرینند^(۴) و خود آفریده می شوند.
۲۱- [در واقع] مرده اند نه زنده و نمی فهمند که چه زمانی
برانگیخته می شوند.
۲۲- معبود شما معبودی است یگانه، ولی آنها که به آخرت باور
ندارند، قلبهانشان انکارگر است و خودشان سروری خواه.
۲۳- ناگزیر خدا هر چه پنهان و آشکار کنند، می داند؛ و او
سروری خواهان را دوست ندارد.
۲۴- و چون از آنها پرسیده شود: پروردگار شما چه چیز نازل
کرده است؟ خواهند گفت: افسانه‌های کهن!
۲۵- [نتیجه گفتارشان این است] که روز رستاخیز همه بارگناه
خویش و سهمی از گناه کسانی که ناآگاهانه آنان را گمراه می کنند، بر دوش کشند^(۵)؛ آگاه باشید که بار بدی بر دوش دارند^(۶).
۲۶- پیشینیان آنها نیز دسیسه کردند، خدا هم به ریشه آنها زد و سقف از فرازشان بر آنها فرو افتاد و از جایی که فکر نمی کردند،
عذاب دامنگیرشان شد^(۷).

۱- یکی از معانی «ماد-یمید» که راغب هم تصریح کرده، طعام دادن است؛ «مأنده» به معنی غذا یا سفره و طبقی که غذا در آنست، از همین ماده است. ضمناً توجه داریم که گردش دایمی و خود به خود آب در طبیعت از طریق رودخانه‌ها و چشمه‌های بزرگ و کوچک که لازمه تولیدات کشاورزی و دامی است، نتیجه وجود کوههاست؛ و نیز مناطق ابرفتی که عموماً مستعد زراعت است، ناشی از وجود کوههاست. بدین قرار، کوهها عامل اصلی تغذیه انسانها هستند. به آیات ۱۹ و ۲۰ حجر (۱۵) توجه فرمایید که در آن پس از ذکر گستردگی زمین و برقراری کوهها، اشاره به رویدن نباتات و تأمین معیشت انسانها دارد و نیز به آیه ۱۰ فصلت (۴۱) توجه فرمایید که در آن پس از ذکر آفرینش کوهها، اشاره به ایجاد برکت و موجبات روزی در آن شده است. همچنین به آیه ۲۷ مرسلات (۷۷) توجه فرمایید که در آن ارتباط تنگاتنگ آفرینش کوهها و تأمین آب در زمین بروشنی احساس می شود و نیز به آیات ۳۰-۳۳ نازعات (۷۹) توجه فرمایید که برقراری کوهها و پیدایش آب و گیاه و تغذیه انسان و چارپایان را در کنار هم قرار داده است؛ والله اعلم.
۲- ستاره قطبی همواره به طرف شمال است و با کمک این ستاره شبها در بیابان می توان خود را توجیه کرد.
۳- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۱۱ لقمان (۳۱)، ۴ احقاف (۴۶) و ۷۳ حج (۲۲) آمده است.
۴- به آیه ۱۱۶ نساء (۴) توجه فرمایید.
۵- بی آنکه ذره‌ای از بار بیروان گمراه کاسته شود، به نیمه دوم آیه ۳۸ اعراف (۷) توجه فرمایید.
۶- مفهوم این آیه به بیان روشنتر در آیات ۱۲ و ۱۳ عنکبوت (۲۹) آمده است.
۷- به آیه ۴۳ فاطر (۳۵) ﴿وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئُ إِلَّا بِأَهْلِهِ﴾ توجه فرمایید.

۲۷- آنگاه به روز رستاخیز رسوایشان خواهد کرد^(۱) و خواهد گفت: [افرادی که در قدرت] شرکای من [تصور می‌کردید] که به خاطر آنها [با یکتاپرستان] مخالفت می‌کردید، کجا هستند؟ اهل دانش می‌گویند: امروز رسوایی و بد [بخت]ی نصیب انکارورزان است؛

۲۸- هم آنان که فرشتگان جانشان را می‌گیرند^(۲)، در حالی که [با رفتارشان] نسبت به خویش ستمکار بوده‌اند؛ پس [ناگزیر] از در تسلیم درمی‌آیند^(۳) [و می‌گویند] که ما خلافی نمی‌کردیم؛ آری، خدا از رفتارشان آگاه است.

۲۹- از درهای دوزخ وارد شوید، در حالی که جاودانه در آن به سر برید؛ که جایگاه متکبران بد [جایگاهی] است.

۳۰- و از پرهیزکاران پرسیده می‌شود: پروردگار شما چه چیز نازل کرده است؟ گویند: بهترین [اندرزها] را؛ نیکوکاران در این جهان پاداش نیک دارند؛ و بی‌گمان سرای آخرت بهتر است؛ و براستی جایگاه پرهیزکاران نیکوست.

۳۱- در باغهای جاویدان بهشت وارد خواهند شد که نه‌ها در دامن آن جاری است؛ هر چه در آنجا اراده کنند، [در اختیار] دارند^(۴)؛ خدا پرهیزکاران را این‌گونه پاداش خواهد داد؛

۳۲- هم آنان که فرشتگان جانشان را می‌گیرند^(۵)، در حالی که پاکند، [و به آنان] می‌گویند: سلام بر شما، به پاداش رفتارشان به بهشت درآید^(۶).

۳۳- آیا [ستمگران] جز این انتظار می‌برند که فرشتگان [مرگ] به سراغشان آیند [و مهلتی نداشته باشند]^(۷)، یا فرمان [عذاب] پروردگارت فرارسد؛ پیشینیانشان نیز همین‌گونه رفتار کردند؛ خدا بر آنها ستمی نکرد، بلکه خود در حق خویش ستم می‌کردند.

۳۴- [سرانجام] کیفر رفتار زشتشان آنها را فراگرفت و عذابی که استهزایش می‌کردند، دامنگیرشان شد.

ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يُخْزِبُهُمْ وَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَاءِ الَّذِينَ كُنْتُمْ تُشَاقُّونَ فِيهِمْ قَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ إِنَّ الْخِزْيَ الْيَوْمَ وَالسُّوءَ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٢٧﴾ الَّذِينَ تَوَفَّيْنَاهُم مَلَائِكَةُ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَأَلْقَوْا السَّلَامَ مَا كُنَّا نَعْمَلُ مِنْ سُوءٍ بَلَىٰ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ فَادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبَلِيسٌ مَثْوًى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٢٩﴾ وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنْزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ وَلَدَارُ الْآخِرَةِ خَيْرٌ وَلَنِعْمَ دَارُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣٠﴾ جَنَّاتٌ عَدْنٌ يَدْخُلُونَهَا يُجْرَىٰ مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ كَذَلِكَ يَجْزِي اللَّهُ الْمُتَّقِينَ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ تَوَفَّيْنَاهُم مَلَائِكَةٌ طَيِّبَاتٌ يَقُولُونَ سَلَامٌ عَلَيْكُمْ أَدْخَلُوا الْجَنَّةَ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٢﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا أَنْ تَأْتِيَهُم مَلَائِكَةٌ أَوْ يَأْتِيَ أَمْرٌ رَبِّكَ كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَمَا ظَلَمَهُمُ اللَّهُ وَلَٰكِنْ كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٣٣﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٣٤﴾

۱- به آیات ۹ طارق (۸۶) و ۹ و ۱۰ عادیات (۱۰۰) توجه فرمایید.

۲- به زیرنویس دوم آیه ۳۲ همین سوره (نحل) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۱۸ نساء (۴) توجه فرمایید.

۴- و حتی علاوه بر آن؛ به آیه ۳۵ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۵- با آیات ۱۱ سجده (۳۲) و ۴۲ زمر (۳۹) تناقضی ندارد. (چرا؟)

۶- به آیات ۱۲۷ انعام (۶) توجه فرمایید؛ ضمناً وضعیت هنگام مرگ افرادی که نقطه مقابل این گروه هستند، در آیات ۵۰ انفال (۸) و ۲۷ محمد (۴۷) آمده است.

۷- برای توجیه افزوده، به آیه ۸ حجر (۱۵) توجه فرمایید.

وَقَالَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا لَوْ شَاءَ اللَّهُ مَا عَبَدْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ نَحْنُ وَلَا آبَاؤُنَا وَلَا حَرَمْنَا مِنْ دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ كَذَلِكَ فَعَلَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَهَلْ عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا أَنْ يَعْبُدُوا اللَّهَ وَأَجْتَنِبُوا الطَّاغُوتَ فَمِنْهُمْ مَنْ هَدَى اللَّهُ وَمِنْهُمْ مَنْ حَقَّتْ عَلَيْهِ الضَّلَالَةُ فَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكذِبِينَ ﴿٣٦﴾ إِنَّ تَحْرِيصَ عَلَيَّ هَدَاهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ يُضِلُّ وَمَا لَهُمْ مِنْ نَاصِرِينَ ﴿٣٧﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَا يَبْعَثُ اللَّهُ مِنْ يَمُوتَ بَلَى وَعَدًّا عَلَيْهِ حَقًّا وَلَكِنَّ أَكْثَر النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٨﴾ لِيُبَيِّنَ لَهُمُ الَّذِي يُخْتَلَفُونَ فِيهِ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ كَانُوا كَذِبِينَ ﴿٣٩﴾ إِنَّمَا قَوْلُنَا لِشَيْءٍ إِذَا أَرَدْنَاهُ أَنْ نَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٤٠﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا ظَنَّمُوا لَنُبَوِّئَنَّهُمْ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَلَا جَزَاءَ الْآخِرَةِ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ الَّذِينَ صَبَرُوا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٤٢﴾

۳۵- شرک ورزان می گویند: اگر خدا می خواست، نه ما و نه پدران ما هیچ چیز را به جای خدا بندگی نمی کردیم و بدون [حکم] او چیزی را تحریم نمی کردیم^(۱)؛ پیشینیان نیز همین گونه رفتار کردند؛ آیا پیامبران جز ابلاغ آشکار و وظیفه ای دارند؟

۳۶- در میان هر امتی پیامبری برانگیختیم که خدای را بندگی کنید و از طاغوتها [وامرای خودکامه] کناره بگیرید؛ آنگاه خدا بعضی از آنان را هدایت کرد^(۲) و بعضی دیگر گمراهی دامگیرشان شد^(۳)؛ پس جهانگردی کنید و ببینید سرانجام تکذیب کنندگان چگونه بود.

۳۷- اگر به هدایتشان اصرار داری، [آگاه باش که] خدا کسانی را که گمراه می کند، هدایت نمی نماید^(۴)، و یآوری [نیز] ندارند^(۵).

۳۸- با سوگندهای سخت خود، به خدا سوگند یاد کردند که خدا مرده را بر نمی انگیزد؛ آری [برانگیخته می شوند]، بر وفق وعده راستی که بر عهده خداست، ولی بیشتر مردم آگاه نیستند^(۶).

۳۹- [رستاخیز را تحقق می بخشد] تا موارد اختلاف مردم را بر آنها روشن کند و انکارورزان بدانند که دروغ پرداز بوده اند^(۷).

۴۰- وقتی چیزی را اراده کنیم، گفتار ما فقط این است که بگوییم باش، و می شود.

۴۱- کسانی که در [راه] خدا - پس از آنکه مورد ستم قرار گرفتند - هجرت کردند، در دنیا جایگاهی نیکو نصیبشان خواهیم کرد^(۸)؛ و اگر توجه داشته باشند، پاداش آخرت بزرگتر است؛

۴۲- هم آنان که شکیبایی ورزیدند و بر پروردگارشان توکل می کنند.

۱- همین معنی و مفهوم به بیان دیگری در آیه ۱۴۸ انعام (۶) آمده است.

۲- این هدایت خدا بدون مقدمه نیست؛ ﴿و یهدی الله من یشاء﴾ (۲۷ رعد). به آیه ۱۷ محمد (۴۷) هم در این رابطه توجه فرماید.

۳- و یضل الله الظالمین (۲۷ ابراهیم).

۴- والله لا یهدی القوم الظالمین (۲۵۸ بقره).

۵- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۱۸۶ اعراف (۷) و ۵۶ قصص (۲۸) آمده است.

۶- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۷۸ و ۷۹ یس (۳۶) و ۷ تغابن (۶۴) آمده است.

۷- به آیه ۹ طارق (۸۶) توجه فرماید ﴿یوم تبلی السرائر﴾.

۸- مفهوم آیه به بیان دیگر و روشن تر در آیه ۱۰۰ نساء (۴) آمده است.

۴۳- قبل از تو هم [هیچ پیامبری] نفرستادیم مگر مردانی را که به آنها وحی می‌کردیم [و هیچ‌کدام فرشته نبودند] (۱)؛ اگر نمی‌دانید از علمای اهل کتاب (۲) بپرسید؛

۴۴- [آن پیامبران را] با نشانه‌های روشن و گفتار پندآموز [فرستادیم]؛ بر تو هم قرآن را نازل کردیم تا شریعتی را که برای مردم نازل شده است، بروشنی بر آنها بیان کنی؛ بسا که ببیندیشند.

۴۵- آیا کسانی که به دسیسه‌های زشتی پرداختند، [از این بلا] ایمنند که خدا آنها را به زمین فرو برد (۳)، یا از جایی که فکر نمی‌کنند، عذاب دامنگیرشان شود (۴)؟

۴۶- یا در حین آمد و رفت گرفتارشان کند، و [خدای را] به تنگ نخواهند آورد (۵)؛

۴۷- یا آنها را در حال ترس [از کاهش نعمتها] گرفتارشان سازد؛ البته پروردگارتان رؤوف و مهربان است.

۴۸- آیا به آفریده‌های خدا توجه ندارند که سایه‌های آن از راست و چپ با خاکساری در مقابل [قوانین موضوعه] خدا می‌گردد؟

۴۹- موجودات زنده آسمانها و زمین و فرشتگان [خواه و ناخواه] (۶) در قبال خدا فروتنند و گردنکشی نمی‌کنند.

۵۰- [فرشتگان] از [مخالفت] پروردگارشان که حاکم بر آنهاست (۷) می‌ترسند و به انجام مأموریت خود می‌پردازند.

۵۱- خدا فرمان داده است که دو معبود انتخاب نکنید [و هوای نفس را در کنار خدا قرار ندهید] (۸)؛ بی‌گفتگو، او معبودی یگانه است؛ پس تنها از [کیفر] من بترسید.

۵۲- هر چه در آسمانها و زمین است متعلق به اوست و دین پایدار خاص اوست؛ چرا از غیر خدا پروا دارید؟!

۵۳- هر نعمتی که در اختیار شماست از جانب خداست، ولی [فقط] وقتی دستخوش گزند می‌شوید، [خدا را یاد می‌کنید و] در پیشگاهش زاری می‌کنید (۹).

۵۴- و چون آن گزند را از شما برداشت، گروهی از شما [با فراموش کردن خدا و توجه به غیر او] به پروردگار خویش شرک می‌ورزند (۱۰)؛

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ إِلَّا رَجُلًا نُوحِي إِلَيْهِمْ فَاسْتَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٤٣﴾ بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَنْفَكِرُونَ ﴿٤٤﴾ أَفَأَمِنَ الَّذِينَ مَكَرُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ يَخْسِفَ اللَّهُ بِهِمُ الْأَرْضَ أَوْ يَأْتِيَهُمُ الْعَذَابُ مِنْ حَيْثُ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٤٥﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ فِي تَقَلُّبِهِمْ فَمَا هُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٤٦﴾ أَوْ يَأْخُذَهُمْ عَلَى تَخَوُّفٍ فَإِنَّ رَبَّكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٤٧﴾ أَوْ لَعُرُوا إِلَىٰ مَا خَلَقَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ يُنْفِتُونَ زُلْفَةً عَنِ الْيَمِينِ وَالشَّمَائِلِ سُجَّدًا لِلَّهِ وَهُمْ دَاخِرُونَ ﴿٤٨﴾ وَلِلَّهِ سَجْدٌ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مِنْ دَابَّةٍ وَالْمَلَائِكَةِ وَهُمْ لَا يُسْتَكْبِرُونَ ﴿٤٩﴾ يَخَافُونَ رَبَّهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٥٠﴾ وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا لِلنَّهْيِ أَتَيْنَ إِنَّمَا هُوَ إِلَهُ الْوَاحِدِ فَاتَّبِعْنِي فَارْهَبُونَ ﴿٥١﴾ وَلَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ وَاصْبَاً أَفْغَيْرَ اللَّهِ تَنْقُونَ ﴿٥٢﴾ وَمَا يَكُفُّ مِنْ نِعْمَةِ اللَّهِ فَمَنْ لَّهُ إِثْمٌ إِذَا مَا كُفُّمُ الضَّرِّ فَإِلَيْهِ تَجْرُونَ ﴿٥٣﴾ ثُمَّ إِذَا كُفِّ الضَّرُّ عَنْكُمْ إِذَا فَرِيقٌ مِنْكُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٥٤﴾

۱- پاسخ به گفتار منکران است که در آیات ۹۴ اسراء (۱۷)، ۲۴ مؤمنون (۲۳)، ۷ و ۲۱ فرقان (۲۵) و ۲۴ قمر (۵۴) آمده است.

۲- به زیرنویس دوم آیه ۷ انبیاء (۲۱) مراجعه فرمایید.

۳- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۹۹ اعراف (۷) آمده است.

۴- به آیه ۱۸۲ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۵- برای توجیه افزوده، به آیه ۲ توبه (۹) توجه فرمایید.

۶- برای توجیه افزوده، با آیه ۱۵ رعد (۱۳) مقایسه فرمایید.

۷- با آیه ۶۱ انعام (۶) مقایسه فرمایید.

۸- برای توجیه افزوده، به آیه ۴۳ فرقان (۲۵) توجه فرمایید.

۹- به آیه ۳۲ لقمان (۳۱) توجه فرمایید.

۱۰- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۶۴ انعام (۶) و ۶۷ اسراء (۱۷) آمده است.

لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَاهُمْ فَتَمْتَعُوا فَنَسُوفَ تَعْلَمُونَ ﴿٥٥﴾ وَيَجْعَلُونَ
 لِمَا لَا يَعْلَمُونَ نَصِيبًا مِّمَّا رَزَقْنَاهُمْ تَاللَّهِ لَتُسْأَلُنَّ عَنْ مَا كُنتُمْ
 تَفْتَرُونَ ﴿٥٦﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ الْبَنَاتِ سُبْحٰنَهُ وَلَهُمْ مَا يَشْتَهُونَ
 ﴿٥٧﴾ وَإِذَا بَشَّرْنَا أَحَدَهُمْ بِالْأُنثَىٰ ظَلَّ وَجْهَهُ مَسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ
 ﴿٥٨﴾ يَنْوَرِي مِنَ الْقَوْمِ مِنْ سُوءِ مَا بُشِّرَبِهِ أَيَسْكَرُ عَلَىٰ هُونٍ
 أَمْ يَدْسُهُ فِي التَّرَابِ أَلَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٥٩﴾ لِلَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
 بِالْآخِرَةِ مِثْلُ الْمَثَلِ الْأَعْلَىٰ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
 ﴿٦٠﴾ وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ وَلٰكِن
 يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى فَإِذَا جَاءَ أَجْلُهُمْ لَا يَسْتَفْخِرُونَ
 سَاعَةً وَلَا يَسْتَقْدِمُونَ ﴿٦١﴾ وَيَجْعَلُونَ لِلَّهِ مَا يَكْرَهُونَ
 وَتَصِفُ أَسِنَّتُهُمُ الْكُذْبَ أَنَّ لَهُمُ الْحُسْنَ لِأَجْرَمَ أَنَّ
 لَهُمُ النَّارَ وَأَنَّهُمْ مُّفْرَطُونَ ﴿٦٢﴾ تَاللَّهِ لَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ أُمَمٍ مِّن
 قَبْلِكَ فَرِيقٍ لَّهُمُ الشَّيْطٰنُ أَعْمَلُهُمْ فَهَوَّوْا بِهِمُ الْيَوْمَ وَلَهُمْ
 عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ وَمَا أُنزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ إِلَّا لِتُبَيِّنَ لَهُمُ
 الَّذِي اخْتَلَفُوا فِيهِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٦٤﴾

۵۵- تا نعمتی را که به آنان داده ایم، ناسپاسی کنند؛ [چند صباحی] کامروا باشید، بزودی خواهید دانست (۱).

۵۶- برای بتها که [بی اثری آنها را] نمی دانند، سهمی از رزقی که به آنها داده ایم اختصاص می دهند (۲)؛ به خدا سوگند، در برابر دروغی که می بافتید، بازخواست خواهید شد.

۵۷- [به پندار خود] برای خدا که منزله [از این نسبتها] است، دخترانی فرض می کنند، و برای خود هر چه دلخواهشان است (۳)؛

۵۸- ولی هرگاه به یکی از آنها از [تولد] دختر خیر دهند (۴)، چهره اش تیره می گردد، در حالی که خشم خود را فرو می خورد.

۵۹- از [تصور] قباحت خبری که دریافت کرده است، خود را از مردم پنهان می دارد؛ [و می اندیشد که] آیا او را به ذلت نگاه دارد یا در خاک پنهانش کند؟ آگاه باشید که داوری بدی می کنند!

۶۰- کسانی که به آخرت باور ندارند، با خصوصیت ناشایستی مشخص شده اند، و توصیف برتر خاص خداست؛ و او فرادست و فرزانه است.

۶۱- اگر خدا مردم را به سبب ظلمشان مؤاخذه می کرد، روی زمین احدی باقی نمی گذاشت (۵)، ولی آنان را تا مدتی معین مهلت می دهد (۶)؛ و آنگاه که سرآمدشان فرارسد، نه لحظه ای به تأخیر افتند و نه به پیش.

۶۲- آنچه بر خود نمی پسندند، به خدا نسبت می دهند (۷) و بدروغ اظهار می دارند که سرانجامی نیکو دارند (۸)؛ ناگزیر آتش [دوزخ] نصیب آنهاست و [به سوی آن] پیشگام شده اند.

۶۳- به خدا سوگند که بر امتهای قبل از تو نیز [پیامبرانی] فرستادیم، ولی شیطان اعمالشان را در نظرشان آراست (۹) و اکنون هم شیطان کارسازشان است و عذابی دردناک [در انتظار] دارند.

۶۴- این کتاب را تنها از آن جهت بر تو نازل کردیم که موارد اختلافشان را روشن کنی، و هدایت و رحمتی برای اهل ایمان باشد.

۱- مفهوم نیمه دوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۳۰ ابراهیم (۱۴)، ۳ حجر (۱۵) و ۸۳ زخرف (۴۳) نیز آمده است.

۲- به آیه ۱۳۶ انعام (۶) توجه فرمایید.

۳- به زیرنویس آیه ۱۴۹ صافات (۳۷) توجه فرمایید.

۴- به زیرنویس آیه ۲۱ آل عمران (۳) مراجعه فرمایید.

۵- با توجه به مفهوم صریح آیات ۷-۱۲ سوره واقعه (۵۶) در مورد تقسیم بندی مردم به سه دسته که در آیه ۳۲ فاطر (۳۵) و آیات دیگر نیز آمده است، بروشنی پیداست که منظور آیه بالا این است که گناهکاران در اغلب جوامع اکثریت را تشکیل می دهند. به آیه ۶۶ مریم (۱۹) توجه فرمایید که انکار قیامت را به طور مطلق از انسان نقل می کند و بدیهی است که همه چنین نمی گویند. در واقع این آیه همان معنی و مفهوم روشن آیات ۱۱ یونس (۱۰) و ۵۸ کهف (۱۸) را دارد.

۶- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۴۲ ابراهیم (۱۴) و ۵۳ عنکبوت (۲۹) آمده است.

۷- توضیح روشنتر را در آیات ۵۷ و ۵۸ همین سوره (نحل) ملاحظه فرمایید.

۸- همین معنی در آیه ۳۶ کهف (۱۸) روشنتر آمده است.

۹- به آیه ۳۶ زخرف (۴۳) و نیز به آیات ۱۰۳-۱۰۵ کهف (۱۸) توجه فرمایید.

۶۵- خدا از آسمان بارانی فرستاد و زمین را پس از خزان و خشکی اش بدان حیات بخشید؛ محققاً درین [امر] برای گروهی که گوش شنوا دارند نشانه‌ای است [از توان و تدبیر خدا].

۶۶- در [وجود] دامها برای شما عبرتی است؛ از محتوای شکم آنها از میان غذاهای هضم شده و خون، شیر خالصی به شما می‌نوشانیم که به کام نوشندگان گواراست.

۶۷- و از میوه درختان خرما و انگور شرابی مستی‌بخش^(۱) و خوراکی نیکو به دست می‌آوردید؛ در این [امر] برای گروهی که درک می‌کنند، نشانه‌ای است [از توان و تدبیر خدا].

۶۸- پروردگارت به زنبور عسل الهام کرد که بر کوهها و درختان و داربست‌هایی که [مردم] برپا می‌کنند خانه بساز؛

۶۹- آنگاه از همه ثمرات تغذیه کن، و راههای هموار پروردگارت را پویا باش؛ از درون زنبور، شهدی به رنگهای مختلف خارج می‌شود که در آن برای مردم شفاست؛ بی‌گمان در این [امر] برای اندیشمندان نشانه‌ای است [از تدبیر خدا].

۷۰- خدا شما را آفرید، آنگاه جانتان را می‌گیرد؛ و بعضی از شما به پست‌ترین [مرحله] عمر بازگردانده می‌شوند، به گونه‌ای که پس از دانش [فراوان]، هیچ چیز ندانند؛ البته خدا دانا و تواناست.

۷۱- خدا پاره‌ای از شما را نسبت به دیگران در روزی برتری داده است، ولی آنها که برتری یافته‌اند، بر آن نیستند که [سهمی از] روزی خویش را به زیردستان خود واگذارند، تا همه در روزی همسطح شوند؛ چرا نعمت خدا را دانسته انکار می‌کنند؟

۷۲- خدا برای شما همسرانی از [جنس] خودتان قرار داد و از همسرانتان فرزندان و نوادگانی پدید آورد^(۲) و از نعمتهای پاکیزه به شما روزی داد؛ آیا به باطل باور می‌آورند و نعمت خدا را ناسپاسی می‌کنند؟

وَاللَّهُ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٦٥﴾ وَإِن لَّكُمْ فِي الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةٌ لِّسَيِّئِكُمْ مِمَّا فِي بُطُونِهِمْ مِنْ بَيْنِ فَرْثٍ وَدَمٍ لَبْنَاخٍ لِّصَاسَائِغٍ لِلشَّارِبِينَ ﴿٦٦﴾ وَمِن ثَمَرَاتِ النَّخِيلِ وَالْأَعْنَابِ لَتُخِذُونَ مِنْهُ سَكَرًا وَرِزْقًا حَسَنًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ وَأَوْحَى رَبُّكَ إِلَى النَّحْلِ أَنِ اتَّخِذِي مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا وَمِنَ الشَّجَرِ وَمِمَّا يَعْرِشُونَ ﴿٦٨﴾ ثُمَّ كُلِي مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ فَاسْلُكِي سُبُلَ رَبِّكِ ذُلَالًا يَخْرُجُ مِنْ بُطُونِهَا شَرَابٌ مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ فِيهِ شِفَاءٌ لِّلنَّاسِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٦٩﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ ثُمَّ يُوفِّكُمْ مِنْ يَدِّهِ إِلَى أَذُنٍ أَعْمُرٍ لِّكِي لَا يَعْلَمُ بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٧٠﴾ وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِي رِزْقِهِمْ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ أَفَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ ﴿٧١﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ بَنِينَ وَحَفَدَةً وَرَزَقَكُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَتِ اللَّهِ هُمْ يَكْفُرُونَ ﴿٧٢﴾

۱- برخی از مفسران عقیده دارند که این آیه قبل از تحریم خمر نازل شده است.

۲- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۲۱ روم (۳۰) آمده است.

وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَيْمَلِكُ لَهُمْ رِزْقًا مِّنَ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ شَيْئًا وَلَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٧٣﴾ فَلَا تَضُرُّوهُ اللَّهُ الْأَمْثَالُ
إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧٤﴾ * ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا عَبْدًا
مَّمْلُوكًا لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَمِن رِّزْقِنَاهُ مَنَارًا حَسَنًا
فَهُوَ يَنْفِقُ مِنْهُ سِرًّا وَجَهْرًا هَلْ يَسْتَوِي الْحَمْدُ لِلَّهِ
بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٧٥﴾ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَجُلَيْنِ
أَحَدُهُمَا أَبْكُم لَا يَقْدِرُ عَلَى شَيْءٍ وَهُوَ كَلٌّ عَلَى
مَوْلَاهُ أَيْنَمَا يُوَجِّههُ لَا يَأْتِ بِخَيْرٍ هَلْ يَسْتَوِي هُوَ وَمَنْ
يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَهُوَ عَلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٧٦﴾ وَاللَّهُ غَيْبُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا أَمْرُ السَّاعَةِ إِلَّا كَلَمْحِ الْبَصَرِ
أَوْ هُوَ أَقْرَبُ إِنَّ اللَّهَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٧٧﴾ وَاللَّهُ
أَخْرَجَكُمْ مِّن بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ
لَكُمْ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ وَالْأَفْئِدَةَ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ
﴿٧٨﴾ أَلَمْ يَرْوِ إِلَى الطَّيْرِ مُسَخَّرَاتٍ فِي جَوِّ السَّمَاءِ
مَا يُمْسِكُهُنَّ إِلَّا اللَّهُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٧٩﴾

عاملی جز [تدبیر] خدا نگاهشان نمی دارد (۵)؛ در این [پدیده] برای اهل ایمان نشانه‌هایی است [از توان و تدبیر خدا].

۷۳- و افرادی را به جای خدا بندگی می‌کنند که ذره‌ای اختیار تأمین روزی آنها را در آسمانها و زمین ندارند و نمی‌توانند [داشته باشند] (۱).

۷۴- پس برای خدا مثلها [ی ناروا] مزیند (۲)؛ [حقیقت را] خدا می‌داند نه شما.

۷۵- خدا برده خریده شده‌ای را مثل می‌زند که هیچ قدرتی ندارد، در برابر کسی که روزی نیکویش عطا کرده‌ایم و در نهان و آشکار از آن انفاق می‌کند؛ آیا این دو نفر یکسانند؟ ستایش خاص خداست، ولی بیشتر مردم نمی‌دانند.

۷۶- خدا [برای مقایسه طاغوتها در مقابل خود] دو مرد را به مثل می‌آرد که یکی از آن دو گنگ است و توان هیچ کاری ندارد و سربار سرپرست خویش است، و هر جا که مأمورش کند، کاری به سامان نرساند؛ آیا او با کسی که به عدالت حکم می‌راند و خود به راه راست است (۳)، یکسان است؟

۷۷- تنها خدا بر نهان آسمانها و زمین آگاه است؛ و کار [برپایی] رستاخیز [در نظر خدا] چشم برهم زدنی بیش نیست، بلکه ساده‌تر؛ بی‌گمان خدا بر هر کاری تواناست.

۷۸- خداست که شما را از بطن مادرانتان خارج کرد، در حالی که هیچ نمی‌دانستید، و برای شما گوش و چشم و دل پدید آورد، بسا که سپاس دارید (۴).

۷۹- مگر پرندگان رام شده در جو آسمان را نمی‌بینند؛ هیچ

۱- مفهوم آیه به بیان کاملتر در آیه ۱۷ عنکبوت (۲۹) آمده است.

۲- به عنوان نمونه‌ای از این مثلها به آیه ۷۸ یس (۳۶) توجه فرمایید.

۳- توضیح بیشتر در مورد این راه را در نیمه دوم آیه ۱۰۱ آل عمران (۳) و آیات ۳۶ مریم (۱۹) و ۶۱ یس (۳۶) ملاحظه فرمایید.

۴- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۹ سجده (۳۲) و ۲۳ ملک (۶۷) آمده و در هر دو آیه توضیح داده است که عده کمی شکرگزاری کردند.

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۹ ملک (۶۷) آمده است.

۸۰- و خداست که از خانه‌هایتان برای شما مایه آرامش پدید آورد و از پوست دامها نیز برای شما خیمه‌هایی پدید آورد که به هنگام کوچ و توقف، سبکبار باشید، و از پشمها و کرکها و موهای آنها اثاث و مایه برخورداری برای مدت معین [زندگی پدید آورد].

۸۱- و [نیز] خداست که از آفریده‌های خود برای [راحتی] شما سایه ایجاد کرد و در کوهها پناهگاههایی پدید آورد و جامه‌هایی آفرید که شما را از [سرما و] گرما حفظ کند و جامه‌هایی که در برابر آسیب کارزار [های] شما حافظ شماست؛ نعمتهای خویش را بر شما این‌گونه کامل می‌کند، بسا که تسلیم [فرمان او] (۱) شوید.

۸۲- اگر [از دعوت تو] روی برتابند [نگران مباش]، وظیفه تو فقط ابلاغ آشکار است (۲).

۸۳- نعمتهای خدا را می‌شناسند، باز آن را انکار می‌کنند و بیشترشان ناسپاسند.

۸۴- [به یاد آر] روزی را که از هر امتی گواهی برانگیزیم (۳)، آنگاه به انکارورزان اجازه [عذرخواهی] (۴) داده نخواهد شد و جلب رضایت [الهی] از آنان خواسته نمی‌شود.

۸۵- و چون ستمگران عذاب را مشاهده کنند، نه عذابشان سبک خواهد شد و نه مهلت [عذرخواهی] یابند (۵).

۸۶- هنگامی که شرک‌ورزان معبودان خود را [که به جای خدا نشانده بودند] ببینند، می‌گویند: پروردگارا، اینها معبودان ما هستند که به جای تو آنها را [به بزرگی] می‌خواندیم، ولی معبودان به آنان پاسخ می‌دهند که شما دروغ‌پردازید [و با انگیزه نفع‌طلبی به دنبال ما افتادید] (۶).

۸۷- و در آن روز همگی در پیشگاه خدا سر تسلیم فرود آورند و بتهایی که به باطل علم می‌کردند، از نظرشان ناپدید گردد.

وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِّنْ يُّوْتِكُمْ سَكَناً وَجَعَلَ لَكُمْ مِّنْ جُلُودِ الْأَنْعَامِ يُوْتَا تَسْتَخْفُونَهَا يَوْمَ طَعْنِكُمْ وَيَوْمَ إِقَامَتِكُمْ وَمِنْ أَصْوَابِهَا وَأَوْبَارِهَا وَأَشْعَارِهَا أَثْنَا وَمِثْعَالًا إِلَى حِينٍ ﴿٨٠﴾ وَاللّٰهُ جَعَلَ لَكُمْ مِمَّا خَلَقَ ظِلَالًا وَجَعَلَ لَكُمْ مِّنَ الْجِبَالِ أَكْنَانًا وَجَعَلَ لَكُمْ سَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْحَرَّ وَسَرَابِيلَ تَقِيكُمُ الْبَأْسَ كَذَلِكَ يُتِمُّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكُمْ لَعَلَّكُمْ تُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ فَإِن تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا عَلَيْكَ الْبَلِغُ الْمُبِينُ ﴿٨٢﴾ يَعْرِفُونَ نِعْمَتَ اللّٰهِ ثُمَّ يَنكِرُونَهَا وَأَكْثَرُهُمُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٣﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا ثُمَّ لَا يُؤْذَنُ لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٨٤﴾ وَإِذَارَاءَ الَّذِينَ ظَلَمُوا الْعَذَابَ فَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٨٥﴾ وَإِذَارَاءَ الَّذِينَ أَشْرَكُوا شُرَكَاءَهُمْ قَالُوا رَبَّنَا هَؤُلَاءِ شُرَكَاءُؤُنَا الَّذِينَ كُنَّا نَدْعُو مِنْ دُونِكَ فَأَلْقَوْا إِلَيْهِمُ الْقَوْلَ إِنَّكُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٨٦﴾ وَالْقَوَا إِلَى اللّٰهِ يَوْمَئِذٍ السَّمْعُ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٨٧﴾

۱- برای توجیه افزوده، با آیه ۱۳۱ بقره (۲) مقایسه فرمایید.

۲- دنباله کلام ﴿وعلینا الحساب﴾ [بخش پایانی آیه ۴۰ رعد]، به آیات ۲۱ و ۲۲ غاشیه (۸۸) هم توجه فرمایید.

۳- به آیات ۴۱ و ۴۲ نساء (۴) توجه فرمایید.

۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۳۶ مرسلات (۷۷) توجه فرمایید.

۵- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۵۳ کهف (۱۸) آمده است.

۶- به آیه ۶۷ زخرف (۴۳) توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۸۱ و ۸۲ مریم (۱۹) آمده است.

۸۸- و آنان که انکار ورزیدند و [مردم را] از راه خدا بازداشتند^(۱)، به سزای تبه‌کاریشان، بر عذاب آنان می‌افزاییم^(۲).

۸۹- [به یاد آر] روزی را که از هر امتی گواهی از خودشان برانگیزیم و تو را بر این ملت به گواهی آریم^(۳)؛ و قرآن را بر تو نازل کردیم که بیان هر امر [تریبی] است و هدایت و رحمت و بشارت برای افرادی که [در قبال خدا]^(۴) تسلیمند.

۹۰- خدا به عدالت و نیکوکاری و بخشش به خویشاوندان فرمان می‌دهد و از بی‌شرمی و کار ناپسند و سرکشی باز می‌دارد؛ شما را اندرز می‌دهد، بسا که پند پذیرید.

۹۱- چون با خدا پیمان بستید، بدان وفا کنید و سوگندهای خود را پس از تأکید آن مشکنید، در حالی که خدا را بر خود ضامن قرار داده‌اید؛ بی‌گمان خدا به رفتارتان آگاه است.

۹۲- همانند آن زن که رشته‌ی تابیده‌ی خویش را پس از استحکام بازگشود و گسست، نباشید که سوگندهای خویش را میان خود وسیله‌ی خیانت و فریب قرار دهید، به خاطر اینکه گروهی نیرومندتر از گروه دیگر است. خدا شما را بدین وسیله می‌آزماید و روز رستاخیز موارد اختلافتان را برای شما روشن خواهد کرد.

۹۳- اگر خدا می‌خواست، شما را امتی واحد [و موحد] قرار می‌داد^(۵)، ولی [پدیده‌ی اختیار را مقرر داشت]^(۶) هر که را بخواهد، گمراه^(۷) و هر که را بخواهد، هدایت کند^(۸)؛ و مسلماً از رفتار خود بازپرسی خواهید شد.

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ زَادَنَّهُمْ عَذَابًا فَوْقَ الْعَذَابِ بِمَا كَانُوا يُفْسِدُونَ ﴿٨٨﴾ وَيَوْمَ نَبْعَثُ فِي كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا عَلَيْهِمْ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَجِئْنَا بِكَ شَهِيدًا عَلَيَّ هَؤُلَاءِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ تِبْيَانًا لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً وَبُشْرَى لِلْمُسْلِمِينَ ﴿٨٩﴾ إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ وَإِيتَايَ ذِي الْقُرْبَىٰ وَيَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَالْبَغْيِ يَعِظُكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿٩٠﴾ وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذَا عَاهَدْتُمْ وَلَا تَنْقُضُوا الْأَيْمَانَ بَعْدَ تَوْكِيدِهَا وَقَدْ جَعَلْتُمُ اللَّهَ عَلَيْكُمْ كَفِيلًا إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا تَفْعَلُونَ ﴿٩١﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِي نَقَضَتْ غَزْلَهَا مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ أَنْكَاثًا تَتَّخِذُونَ أَيْمَانَكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ أَنْ تَكُونَ أُمَّةٌ هِيَ أَرْبَىٰ مِنْ أُمَّةٍ إِنَّمَا يَبْلُوكُمْ اللَّهُ بِهِ وَلِيُبَيِّنَ لَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ مَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٩٢﴾ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَلَسْتَ لَنْ عَمَّا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

۱- مصداقهای «صد عن سبیل الله» را در آیات ۱۶۸ آل عمران (۳)، ۱۸ احزاب (۳۳) و نیمه دوم آیه ۸۱ توبه (۹) ملاحظه فرمایید.

۲- علت این افزایش عذاب را در آیه ۲۵ همین سوره (نحل) ملاحظه فرمایید.

۳- توضیح بیشتر مفهوم این قسمت از آیات ۴۱ و ۴۲ نساء (۴) ملاحظه فرمایید.

۴- برای توجیه افزوده، با آیه ۱۳۱ بقره (۲) مقایسه فرمایید.

۵- برای روشنتر شدن و توجیه افزوده، به آیه ۹ نحل (۱۶) توجه فرمایید؛ در مورد توجیه افزوده به آیات ۹۹ یونس (۱۰) و ۱۳ سجده (۳۲) هم توجه فرمایید.

۶- برای توجیه افزوده، به آیه ۳ انسان (۷۶) توجه فرمایید.

۷- به آیه ۲۷ ابراهیم (۱۴) ﴿و یضل الله الظالمین﴾ توجه فرمایید.

۸- به آیه ۱۱ تغابن (۶۴) ﴿و من یؤمن بالله ینزل الله علیه قلبه﴾ توجه فرمایید.

- ۹۴- سوگندهای خویش را میان خود وسیله فریب یکدیگر قرار ندهید، مبادا که گامی پس از استوارشدنش مترنزل گردد و گرفتار عواقب سوء بازداشتن از راه خدا [و کیفر پیمان شکنی] شوید، و عذابی بزرگ دامنگیرتان شود.
- ۹۵- پیمان خدا را به بهایی ناچیز مفروشید؛ اگر متوجه باشید، آنچه نزد خداست برای شما بهتر است.
- ۹۶- آنچه در اختیار شماست، پایان پذیرد و آنچه نزد خداست، پاینده است؛ و پایداران را به قیاس بهترین اعمالشان پاداش خواهیم داد.
- ۹۷- به آنان که به شایستگی عمل کنند، [اعم] از زن و مرد حیاتی پاکیزه می‌بخشیم، و به قیاس بهترین اعمالشان به آنان پاداش خواهیم داد^(۱).
- ۹۸- هنگامی که تلاوت قرآن را آغاز می‌کنی، از [شر] شیطان مطرود به خدا پناه بر.
- ۹۹- البته او بر کسانی که ایمان دارند و بر پروردگارشان توکل می‌کنند، سلطه‌ای نخواهد داشت^(۲).
- ۱۰۰- سلطه او تنها بر کسانی است که او را کارساز خود انتخاب کرده‌اند و نیز بر کسانی که [در قدرت و تدبیر] او را شریک خدا فرض می‌کنند.
- ۱۰۱- و چون آیه‌ای را جایگزین آیه‌ای دیگر کنیم^(۳) - و خدا داناتر است به حکمی که نازل می‌کند - می‌گویند: یقیناً تو

وَلَا تَنْخَذُوا بِأَيْمَانِكُمْ دَخَلًا بَيْنَكُمْ فَتَزِلَّ قَدَمٌ بَعْدَ ثُبُوتِهَا وَتَذُوقُوا السُّوَاءَ بِمَا صَدَدْتُمْ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَلَكُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿٩٤﴾ وَلَا تَشْتَرُوا بِعَهْدِ اللَّهِ ثَمَنًا قَلِيلًا إِنَّمَا عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٩٥﴾ مَا عِنْدَكُمْ يَنْفَدُ وَمَا عِنْدَ اللَّهِ بَاقٍ وَلَنَجْزِيَنَّ الَّذِينَ صَبَرُوا أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّن ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهٗ حَيٰوةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٩٧﴾ فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْءَانَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطٰنِ الرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطٰنٌ عَلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٩٩﴾ إِنَّمَا سُلْطٰنُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ ﴿١٠٠﴾ وَإِذَا بَدَلْنَا آيَةً مَّكَانَ آيَةٍ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يَبْدُلُ قَالَوٓا إِنَّمَا أَنْتَ مُفْتَرٍ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٠١﴾ قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِن رَّبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَهُدًى وَبُشْرَىٰ لِلْمُسْلِمِينَ ﴿١٠٢﴾

دروغ‌پردازی؛ حق این است که بیشترشان نمی‌دانند.

- ۱۰۲- بگو: قرآن را جبرئیل^(۴) از جانب پروردگارت آن‌گونه که باید، نازل کرده است تا مؤمنان را ثابت‌قدم گرداند، و برای افرادی که [در مقابل خدا]^(۵) تسلیمند، هدایت و بشارت باشد.

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۲۹ رعد (۱۳) آمده است.

۲- به آیات ۲۰۰ و ۲۰۱ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۳- منظور، تغییر احکام ادیان پیشین است؛ مثل تغییر قبله که در آیه ۱۴۲ بقره (۲) آمده است؛ و نیز اشاره به موضوع آیه ۱۰۶ بقره است.

۴- «روح القدس» از القاب جبرئیل است؛ با آیه ۹۷ بقره (۲) مقایسه فرمایید.

۵- برای توجیه افزوده، با بخش پایانی آیه ۷۱ انعام (۶) مقایسه فرمایید.

وَلَقَدْ نَعْلَمُ أَنَّهُمْ يَقُولُونَ إِنَّمَا يُعَلِّمُهُ بَشَرٌ لِّسَانُ
 الَّذِي يُلْحِدُونَ إِلَيْهِ أَعْجَمِيٌّ وَهَذَا لِسَانٌ عَرَبِيٌّ
 مُبِينٌ ﴿١٠٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ لَا يَهْدِيهِمُ
 اللَّهُ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٠٤﴾ إِنَّمَا يَفْتَرِي الْكَذِبَ الَّذِينَ
 لَا يُؤْمِنُونَ بِآيَاتِ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْكَاذِبُونَ
 ﴿١٠٥﴾ مَنْ كَفَرَ بِاللَّهِ مِنْ بَعْدِ إِيمَانِهِ إِلَّا مَنْ أُكْرِهَ
 وَقَلْبُهُ مُطْمَئِنٌّ بِالْإِيمَانِ وَلَكِنْ مَنْ شَرَحَ بِالْكُفْرِ صَدْرًا
 فَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ مِنَ اللَّهِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٠٦﴾
 ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اسْتَحَبُّوا الْحَيَاةَ الدُّنْيَا عَلَى الْآخِرَةِ
 وَأَنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ ﴿١٠٧﴾ أُولَئِكَ
 الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَسَمِعِهِمْ وَأَبْصَرِهِمْ
 وَأُولَئِكَ هُمُ الْغَافِلُونَ ﴿١٠٨﴾ لَا جَرَمَ لَهُمْ فِي
 الْآخِرَةِ هُمْ الْخَسِرُونَ ﴿١٠٩﴾ ثُمَّ آتَى رَبُّكَ
 لِلَّذِينَ هَاجَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا فَتَنَّا ثُمَّ جَاهِدُوا
 وَصَبَرُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٠﴾

۱۰۳- می دانیم که آنها می گویند: [قرآن را] بشری به او تعلیم می دهد (۱)؛ زبان کسی که با کجروی [قرآن را] به او نسبت می دهند، غیر عربی است و این قرآن به زبان عربی روشنی است (۲).

۱۰۴- کسانی که آیات خدا را باور ندارند، خدا هدایتشان نمی کند و عذابی دردناک [در انتظار] دارند.

۱۰۵- تنها کسانی دروغ می بافند که به آیات خدا باور نمی آورند؛ و آنها دروغ پردازند.

۱۰۶- هر که پس از ایمان به خدا، به انکار روی آورد، [مجازات در انتظار خواهد داشت]، مگر آن کس که با اکراه و ادا شود و قلبش مطمئن به ایمان است (۳)، لیکن آنها که دل [شان] را پذیرای کفر کرده اند، مورد خشم خدا و عذابی بزرگ قرار خواهند داشت.

۱۰۷- زیرا آنان زندگی دنیا را بر آخرت ترجیح داده اند، و نیز به سبب آنکه خدا انکارورزان را هدایت نخواهد کرد.

۱۰۸- آنها کسانی هستند که خدا بر دلها و گوش و چشمشان مهر [غفلت] نهاده است (۴) و غافل مانده اند،

۱۰۹- ناگزیر در آخرت هم زیانکارند.

۱۱۰- اما پروردگار تو نسبت به کسانی که پس از زجر کشیدن، هجرت کردند و جهاد و پایداری کردند، یقیناً پس از آن [آزمایشات] آمرزنده و مهربان است.

۱- مفهوم این عبارت به بیان دیگر در آیه ۵ فرقان (۲۵) آمده است.

۲- پاسخ ادعای جاهلان مخالفان را در آیات ۸۲ نساء (۴) و ۴۸ عنکبوت (۲۹) ملاحظه فرمایید.

۳- از نظر موضوع تقیه با آیه ۲۸ آل عمران (۳) مقایسه فرمایید.

۴- علت آن را در آیات ۱۰ بقره (۲)، ۱۲۵ توبه (۹)، نیمه دوم آیه ۵ صف (۶۱) و ۳ منافقون (۶۳) جستجو فرمایید.

۱۱۱- [به یاد آر] روزی را که هر کس می‌آید، در حالی که [بی‌نتیجه] از خود دفاع می‌کند و نتیجه اعمال هر کس به تمامی داده خواهد شد، بی‌آنکه [ذره‌ای] مورد ظلم قرار گیرند.

۱۱۲- خدا [برای ناسپاسان] شهری را به مثل آورده است که امن و آرام بود و روزی اش فراوان و گوارا از هر طرف می‌رسید، ولی آنها [به جای شکر، با سرمستی و غرور] نعمتهای الهی را ناسپاسی کردند، خدا هم به کیفر رفتارشان بلائی فراگیر گرسنگی و ترس [از ناامنی] را دامنگیرشان کرد(۱).

۱۱۳- پیامبری از خود آنها به سراغشان آمد، اما او را دروغ پرداز شمردند، از این رو عذاب آنان را فرا گرفت، در حالی که ستمکار بودند.

۱۱۴- از آنچه خدا روزی شما کرده است، حلال و پاکیزه بخورید و اگر تنها او را بندگی می‌کنید، نعمتش را سپاس دارید(۲).

۱۱۵- [خدا] تنها مردار، خون، گوشت خوک(۳) و آنچه [به هنگام ذبح] نام غیر خدا بر آن برده شده(۴) [و برای خوشامد و سلامت طاغوتها قربانی شده باشد]، بر شما حرام کرده است؛ و هر که با بی‌میلی و بدون تجاوز [از حد سد جوع] ناگزیر [از خوردن] گردد، خدا آمرزگاری است مهربان.

۱۱۶- به استناد دروغی که خود بر زبان می‌رانید، مگویید که این حلال است و آن حرام که دروغ به خدا نسبت دهید(۵)؛ زیرا کسانی که دروغ به خدا نسبت می‌دهند، رستگار نخواهند شد.

۱۱۷- بر خورداری ناچیزی [در دنیا] و عذابی دردناک [در آخرت] دارند.

۱۱۸- بر یهودیان نعمتها [ی دیگری را] که قبلاً برای تو شرح داده‌ایم، تحریم کردیم(۶)؛ و ما بر آنها ستمی نکردیم، بلکه خود در حق خویش ستم می‌کردند.

يَوْمَ تَأْتِي كُلُّ نَفْسٍ تُجَادِلُ عَنْ نَفْسِهَا وَتُوْفَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا عَمِلَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿١١١﴾ وَضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا قَرْيَةً كَانَتْ ءَامِنَةً مُّطْمَئِنَّةً يَأْتِيهَا رِزْقُهَا رَغَدًا مِّن كُلِّ مَكَانٍ فَكَفَرَتْ بِأَنْعُمِ اللَّهِ فَأَذَاقَهَا اللَّهُ لِبَاسَ الْجُوعِ وَالْخَوْفِ بِمَا كَانُوا يَصْنَعُونَ ﴿١١٢﴾ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مِّنْهُمْ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١١٣﴾ فَكُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ حَلَالًا طَيِّبًا وَاشْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ إِن كُنتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿١١٤﴾ إِنَّمَا حَرَّمَ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةَ وَالدَّمَ وَلَحْمَ الْخَيْزِرِ وَمَا أَهَلَ لِعَیْرِ اللَّهِ بِهِ ۗ فَمَن أَضْطَرَّ غَيْرَ بَآغٍ وَلَا عَادٍ فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿١١٥﴾ وَلَا تَقُولُوا لِمَا تَصِفُ أَلْسِنَتِكُمْ مِنَ الْكُذِبِ هَذَا حَلَالٌ وَهَذَا حَرَامٌ لِنُفْتَرُوا عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ ۗ إِنَّ الَّذِينَ يَفْتَرُونَ عَلَى اللَّهِ الْكُذِبَ لَا يَفْلِحُونَ ﴿١١٦﴾ مَتَّعٌ قَلِيلٌ وَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١١٧﴾ وَعَلَى الَّذِينَ هَادُوا حَرَمًا مَّا قَصَصْنَا عَلَيْكَ مِن قَبْلٍ وَمَا ظَنَّمْتَهُمْ وَلَٰكِن كَانُوا أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿١١٨﴾

۱- به آیه ۵۳ انفال (۸) توجه فرمایید؛ توصیفی که از این شهر شده، با توصیفهایی که در چند آیه قرآن از شهر مکه شده، هماهنگ است؛ به نیمه دوم آیه ۵۷ قصص (۲۸)، نیمه اول آیه ۱۲۶ بقره (۲)، نیمه دوم آیه ۳۷ ابراهیم (۱۴) و آیه ۴ قریش (۱۰۶) توجه فرمایید. بعضی از تفاسیر روایتی نقل کرده‌اند که وقتی اهل مکه در کفر و عناد اصرار و لجاج می‌ورزیدند، رسول اکرم (ص) در حقشان دعا کرد که خدایا سالهای زمان یوسف را بر این قوم قرار بده، و پس از این دعا، در یک دوره علاوه بر گرسنگی، گرفتار ترس از قشون مدینه هم بودند؛ والله اعلم.

۲- به آیه ۱۷ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۳- به زیرنویس اول آیه ۱۷۳ بقره (۲) در مورد مسئله گوشت خوک مراجعه فرمایید.

۴- به زیرنویس آیه ۴ مائده (۵) توجه فرمایید.

۵- به نیمه اول آیه ۱۴۸ انعام (۶) توجه فرمایید.

۶- به آیات ۱۴۶ انعام (۶) و ۱۶۰ نساء (۴) توجه فرمایید.

ثُمَّ إِنَّ رَبَّكَ لِلَّذِينَ عَمِلُوا الشُّوْءَ بِجَهَلَةٍ ثُمَّ تَابُوا مِنْ
 بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا إِنَّ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَغَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١١٩﴾
 إِنَّ إِبْرَاهِيمَ كَانَ أُمَّةً قَانِتًا لِلَّهِ حَنِيفًا وَلَمْ يَكُ مِنَ الْمُشْرِكِينَ
 ﴿١٢٠﴾ شَاكِرًا لِنِعْمِهِ أَجْبَلُهُ وَهَدَاهُ إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ
 ﴿١٢١﴾ وَءَاتَيْنَاهُ فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ
 ﴿١٢٢﴾ ثُمَّ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ أَنْ اتَّبِعْ مِلَّةَ إِبْرَاهِيمَ حَنِيفًا وَمَا كَانَ
 مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿١٢٣﴾ إِنَّمَا جَعَلْنَا السَّبْتَ عَلَى الَّذِينَ
 ائْتَلَفُوا فِيهِ وَإِنَّ رَبَّكَ لَيَحْكُمُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا
 كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٢٤﴾ أَدْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمَةِ
 وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ وَجَدْ لَهُم بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ رَبَّكَ
 هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿١٢٥﴾
 وَإِنْ عَاقَبْتُمْ فَعَاقِبُوا بِمِثْلِ مَا عُوقِبْتُمْ بِهِ وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ
 لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ ﴿١٢٦﴾ وَأَصْبِرْ وَمَا صَبْرُكَ إِلَّا بِاللَّهِ
 وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَلَا تَكُ فِي ضَيْقٍ مِمَّا يَمْكُرُونَ
 ﴿١٢٧﴾ إِنَّ اللَّهَ مَعَ الَّذِينَ اتَّقَوْا وَالَّذِينَ هُمْ مُحْسِنُونَ ﴿١٢٨﴾

شده است، مجازات کنید؛ اما اگر شکیبایی ورزید، این شیوه برای شکیبایان بهتر است (۵).

۱۲۷- [ای پیامبر] شکیبیا باش که شکیبایی ات تنها به توفیق الهی است و از [انکار] آنها اندوهگین مباش و از دسیسه‌های آنان خود را در تنگنا احساس مکن.

۱۲۸- محققاً خدا حامی پرهیزکاران و نیکوکاران است.

۱۱۹- باز هم پروردگار تو نسبت به کسانی که از سر جهالت مرتکب عمل زشتی شدند، آنگاه پس از آن توبه نموده و [رفتار خود را] اصلاح نمایند، یقیناً پس از آن [توبه] آمرزنده و مهربان است.

۱۲۰- ابراهیم پیشوایی فرمانبردار خدا و حقگرا بود و در جرگه شرک‌ورزان نبود.

۱۲۱- و سپاسدار نعمتهای خدا بود؛ [خدا هم] او را [به دوستی خود] (۱) برگزید و به راهی راست هدایتش کرد.

۱۲۲- در دنیا به او نیکویی عطا کردیم؛ و در آخرت نیز در زمره شایستگان خواهد بود (۲).

۱۲۳- از این روی به تو وحی کردیم از آیین ابراهیم که حقگرا بود پیروی کن که در جرگه شرک‌ورزان نبود.

۱۲۴- [حکم تحریم صید دریایی و بزرگداشت روزهای] شنبه بر مردمی وضع شد که در مورد آن اختلاف ورزیدند (۳)؛ و پروردگار تو در روز رستاخیز در موارد اختلافشان داوری خواهد کرد.

۱۲۵- با فرزاندگی و اندرزه‌های نیکو به راه پروردگارت دعوت کن و به بهترین شیوه با مخالفان به گفتگو بنشین (۴)، که محققاً پروردگار تو به حال کسانی که از راه او منحرف شده‌اند، آگاهتر است؛ و نیز به حال راه‌یافتگان.

۱۲۶- اگر مجازات می‌کنید، متناسب با [نوع] تعدی که به شما

۱- برای توجیه افزوده، با نیمه دوم آیه ۱۲۵ نساء (۴) مقایسه فرمایید.

۲- اجابت درخواست ابراهیم (ع) است که در آیه ۸۳ شعراء (۲۶) آمده است.

۳- به ترجمه و توضیح آیه ۱۶۳ اعراف (۷) مراجعه فرمایید.

۴- به موسی (ع) نیز همین دستور را با بیان دیگری داده است. به آیه ۴۴ طه (۲۰) توجه فرمایید و نمونه روش تبلیغ موسی را در آیات ۱۸ و ۱۹ نازعات (۷۹) ملاحظه فرمایید؛ ضمناً در مورد اصل دستور به آیه ۴۶ عنکبوت (۲۹) هم توجه فرمایید.

۵- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۴۰ و ۴۱ شوری (۴۲) آمده است.

۱۷- سوره اسراء

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- منزله است خدایی که بنده اش [محمد] را شبی از مسجد الحرام به مسجد الاقصی که پیرامونش را برکت داده ایم، سیر داد تا برخی از نشانه های [عظمت] خویش را به او بنماییم؛^(۱) البته اوست که شنوا و بیناست.

۲- به موسی کتاب دادیم و آن را وسیله هدایت دودمان یعقوب مقرر داشتیم که زنهار، هیچ کس غیر مرا کارگزار خود تلقی نکند.

۳- ای فرزندان کسانی که همراه نوح [در کشتی] سوارشان کردیم^(۲)، نوح بنده ای سپاسگزار بود [به راه او گام بردارید].

۴- در کتاب [تورات] به دودمان یعقوب اعلام کردیم که دو بار در این سرزمین، تبهکاری و سرکشی سختی خواهید کرد.

۵- چون وعده [کیفر] نخستین آن دو بار فرارسد، بندگان جنگاور خویش را بر شما برانگیزیم که حتی درون خانه ها را جستجو کنند؛ و این وعده ای انجام یافتنی است^(۳).

۶- آنگاه اقتدار بر آنها را برای شما بازمی گردانیم و شما را با اموال و فرزندان یاری می کنیم و بر شمار [نیروهای] شما بیفزاییم^(۴).

۷- اگر نیکویی کنید، به سود خود کرده اید و اگر بدی کنید نیز به زیان خویش کرده اید^(۵)؛ و چون وعده [کیفر] آخری [از آن دو بار] فرارسد، دشمنان هجوم می آورند [تا چهره های شما را اندوهگین سازند و همچون بار اول به مسجد [شما] وارد شوند و به هر چه دست یابند، نابود کنند]^(۶).

سُورَةُ الْاِسْرَاءِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا الَّذِي بَرَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ وَمَنْ أَئْيُنَانُهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١﴾ وَآتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي إِسْرَائِيلَ لَاتَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلاً ﴿٢﴾ ذُرِّيَّةً مَنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ إِنَّهُ كَانَ عَبْدًا شَكُورًا ﴿٣﴾ وَقَضَيْنَا إِلَى بَنِي إِسْرَائِيلَ فِي الْكِتَابِ لِنُفْسِدَنَّ فِي الْأَرْضِ مَرَّتَيْنٍ وَلِنَعْلُنَ عُلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤﴾ فَاذْجَأْ وِعَادَؤُلَهُمَا بَئْسَ الْعِبَادَ لَنَا أَوْلَى بِأْسِ شَدِيدٍ فَجَاسُوا خِلَالَ الدِّيَارِ وَكَانَ وَعْدًا مَفْعُولًا ﴿٥﴾ ثُمَّ رَدَدْنَا لَكُمُ الْكُرَّةَ عَلَيْهِمْ وَأَمْدَدْنَاكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَجَعَلْنَاكُمْ أَكْثَرَ نَفِيرًا ﴿٦﴾ إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسْتَعْوِجُوا وَجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبَرُوا مَا عَلِمُوا نَبِيرًا ﴿٧﴾

۱- به آیات ۱۳-۱۸ نجم (۵۳) توجه فرمایید.

۲- وعده کمی که به پیامبری نوح مؤمن بودند و افراد خانواده اش در کشتی سوار شدند؛ به آیه ۴۰ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۳- بعضی از مفسران گفته اند که این وعده هنگام سلطه جالوت، پادشاه عمالقه، تحقق یافت؛ والله اعلم.

۴- این تغییر احوال به وسیله کورش، پادشاه ایران، انجام شد که یهود را از اسارت بخت النصر نجات داد.

۵- معنی و مفهوم این عبارت به بیان دیگری در آیات ۴۴ روم (۳۰) و ۴۶ فصلت (۴۱) آمده است.

۶- این وعده پس از قتل یحیی با سلطه بخت النصر تحقق یافت؛ والله اعلم.

عَسَىٰ رَبُّكُمْ أَن يَرْحَمَكُمْ وَإِنْ عُدتُمْ عَلَيْنَا جِئْتُمُوهُمْ لِلْكَافِرِينَ
 حَصِيرًا ﴿٨﴾ إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَشِّرُ
 الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا ﴿٩﴾
 وَأَنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ أَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٠﴾
 وَيَدْعُ الْإِنْسَانَ بِالْشَّرِّ دُعَاءَهُ بِالْخَيْرِ وَكَانَ الْإِنْسَانُ عَجُولًا ﴿١١﴾
 وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ آيَاتٍ فَمَنْ حَوَّنَا آيَةَ اللَّيْلِ وَجَعَلْنَا آيَةَ
 النَّهَارِ مُبْصِرَةً تَبْتَغُوا فَضْلًا مِّن رَّبِّكُمْ وَلِتَعْلَمُوا عَدَدَ
 السِّنِينَ وَالْحِسَابِ وَكُلُّ شَيْءٍ فَضْلَنَاهُ تَفْصِيلًا ﴿١٢﴾ وَكُلَّ
 إِنْسَانٍ أَلْمَنَّا طَبْرَهُ فِي عُنُقِهِ وَنُخْرِجُ لَهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ كِتَابًا
 يَلْقَاهُ مَنشُورًا ﴿١٣﴾ أَقْرَأَ كِتَابَكَ كَفَىٰ بِنَفْسِكَ الْيَوْمَ عَلَيْكَ حَسِيبًا
 ﴿١٤﴾ مَن أَهْتَدَىٰ فَأَتَمَّ يَهْتَدِ لِنَفْسِهِ وَمَن ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ
 عَلَيْهَا وَلَا نُزِرُ وَأُزِرُّهُ وَزُرْ أَخْرَىٰ وَمَا كُنَّا مُعَذِّبِينَ حَتَّىٰ نَبْعَثَ
 رَسُولًا ﴿١٥﴾ وَإِذَا أَرَدْنَا أَن نُّهْلِكَ قَرْيَةً أَمَرْنَا مُتْرَفِيهَا فَفَسَقُوا فِيهَا
 فَحَقَّ عَلَيْهَا الْقَوْلُ فَدَمَّرْنَاهَا تَدْمِيرًا ﴿١٦﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِن
 الْقُرُونِ مِن بَعْدِ نُوحٍ وَكَفَىٰ بِرَبِّكَ بِذُنُوبِ عِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿١٧﴾

- ۸- چه بسا پروردگارتان بر شما رحمت آورد؛ و اگر [به تبهکاری] بازگردید، [به کيفر شما] باز می‌گردیم و دوزخ را زندانی برای انکارورزان مقرر داشته‌ایم^(۱).
- ۹- این قرآن به بهترین راه هدایت می‌کند و به مؤمنان نیکوکار بشارت می‌دهد که پاداشی بزرگ خواهند داشت؛
- ۱۰- و [اعلام می‌دارد] که برای کسانی که به آخرت باور ندارند، عذابی دردناک آماده کرده‌ایم.
- ۱۱- انسان [به دلیل شتابزدگی و عدم دوراندیشی] شر خود را می‌طلبد، همان‌گونه که در طلب خیر است؛ و انسان همواره شتابزده بوده است.
- ۱۲- شب و روز را دو نشانه [از تدبیر و قدرت خود] قرار دادیم، شب را محو کرده، روز را روشنی بخش ساختیم، تا در جستجوی بخشایش پروردگار خود باشید و شمار سنوآت و حساب [ایام] را بدانید؛ و هر چیزی را به وضوح بیان کرده‌ایم^(۲).
- ۱۳- اعمال هر انسانی [از صاحبش جدایی‌پذیر نیست و آن] را به گردشش آویخته‌ایم؛ و روز رستاخیز کارنامه‌ای بر او عرضه می‌کنیم که آن را در برابر خود گشوده می‌بیند^(۳).
- ۱۴- کارنامه‌ات را بخوان^(۴)؛ امروز شخص تو به عنوان حسابرس بر [کار] خودت کافی است.
- ۱۵- هر که هدایت شود، به سود خویش هدایت شده و هر که گمراه گشت، به زیان خویش گمراه شده است؛ هیچ‌کس بار گناه دیگری را بر عهده نخواهد داشت^(۵)؛ و ما [هیچ ملتی را] مجازات نمی‌کنیم، تا اینکه پیامبری بر آنها برانگیزیم [و هشدار دهیم]^(۶).
- ۱۶- و چون اراده هلاک [مردم] شهری را کنیم^(۷)، به طبقه عیاش آن میدان می‌دهیم که [بیشتر] منحرف شوند و فرمان مجازات^(۸) سزوارشان گردد. آنگاه آنها را به سختی در هم می‌کوبیم.
- ۱۷- چه بسیار نسلها را که پس از نوح [به همین شیوه] هلاک کردیم^(۹)؛ و پروردگارت در مورد گناهان بندگان به عنوان آگاه و بینا کافی است^(۱۰).

۱- به آیه ۱۳ فرقان (۲۵) توجه فرمایید.

۲- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۵ یونس (۱۰) آمده است.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۴۹ کهف (۱۸)، ۸۰ زخرف (۴۳)، ۲۹ جاثیه (۴۵) و ۱۸ ق (۵۰) آمده است.

۴- به آیه ۳۰ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۵- پاسخ ادعای انکارورزان است که در آیه ۱۲ عنکبوت (۲۹) آمده است. مفهوم این عبارت را به بیان دیگر در آیه ۱۳۴ بقره (۲) ملاحظه فرمایید. مفاد این عبارت با آیات ۲۵ نحل (۱۶) و ۱۳ عنکبوت (۲۹) تناقضی ندارد، چرا؟

۶- به آیات ۴۷ یونس (۱۰) و ۱۳۴ طه (۲۰) توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم این عبارت به بیان دیگر در آیه ۱۶۵ نساء (۴) و ۱۳۱ انعام (۶) آمده است.

۷- با آیه ۱۱۷ هود (۱۱) مقایسه فرمایید.

۸- منظور از «قول» در آیه، همان مفاد آیات ۱۸ اعراف (۷)، ۴۳ حجر (۱۵) و ۸۴ و ۸۵ ص (۳۸) است.

۹- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۱۰- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۱۱ انبیاء (۲۱)، ۴۵ حج (۲۲) و ۸ طلاق (۶۵) آمده است.

۱۸- هر که طالب [لذات] زودگذر [دنیا] است،^(۱) به هر که مصلحت بدانیم، به تشخیص خود بزودی در اختیارش قرار می‌دهیم، آنگاه دوزخ را نصیب او کنیم^(۲) که نکوهیده و مطرود به آن درآید.

۱۹- و آنان که [بهره] آخرت را بخواهند و چنان که شایسته آن است، برای آن تلاش کنند و مؤمن هم باشند، تلاش آنان مورد نظر [خدا] است.

۲۰- به هر یک از این دو گروه از بخشش پروردگارت کمک خواهیم کرد؛ و بخشش پروردگار تو [از هیچ کس] باز داشته نیست.

۲۱- بین چگونه مردم را [در دنیا] بر یکدیگر برتری بخشیده‌ایم؛ درجات آخرت و برتریهایش [از اینهم] از این بیشتر است.

۲۲- در کنار خدا معبود دیگری قرار داده، که نکوهیده و فروگذاشته خواهی ماند^(۳).

۲۳- پروردگار تو فرمان داده است که جز خودش را بندگی نکنید و به پدر و مادر [به شایستگی] نیکی کنید^(۴)؛ هر گاه یکی از آنها یا هر دو در کنار تو به سالخوردگی رسند، به آنها مگو رنجیده‌ام از شما و درشتی مکن و با آنان با اکرام صحبت کن.

۲۴- و با مهربانی بالهای فروتنی در برابرشان بگستران و بگو:

مَنْ كَانَ يُرِيدُ الْعَاجِلَةَ عَجَلْنَا لَهُ فِيهَا مَا نَشَاءُ لِمَنْ نُرِيدُ ثُمَّ جَعَلْنَا لَهُ جَهَنَّمَ يَصْلِيهَا مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿١٨﴾ وَمَنْ أَرَادَ الْآخِرَةَ وَسَعَى لَهَا سَعْيَهَا وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَأُولَئِكَ كَانَ سَعْيُهُمْ مَشْكُورًا ﴿١٩﴾ كَلَّا تُمَدُّ هَتُولَاءُ وَهَتُولَاءُ مِنْ عَطَاءِ رَبِّكَ وَمَا كَانَ عَطَاءُ رَبِّكَ مَحْظُورًا ﴿٢٠﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَلِلْآخِرَةِ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَقْضِيًا ﴿٢١﴾ لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَدْحُورًا ﴿٢٢﴾ ﴿٢٣﴾ وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا نَهْرَهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا ﴿٢٤﴾ وَأَخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا ﴿٢٥﴾ رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُورًا ﴿٢٦﴾ وَآتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمَسْكِينِ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبْذِرْ تَبَذِيرًا ﴿٢٧﴾ إِنَّ الْمُبْذِرِينَ كَانُوا إِخْوَانَ الشَّيْطَانِ وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِرَبِّهِ كَفُورًا ﴿٢٨﴾

پروردگارا، به پاس آنکه مرا در کودکی پرورانده‌اند، بر آنها رحمت آور.

۲۵- پروردگارتان به اندیشه‌های دزونی شما آگاه‌تر است؛ اگر شایستگی داشته باشید، در برابر توبه‌آوران آمرزگار است^(۵).

۲۶- حقوق خویشاوند و بینوا و درراه‌مانده را بپرداز، و [الی] بیش از حد اسراف مکن.

۲۷- اسراف کنندگان یاران شیطانند^(۶)؛ و شیطان نسبت به پروردگارش همواره ناسپاس است.

۱- برای توجیه افزوده‌ها، به آیه ۱۵ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۲- برای روشن شدن مشکلی که در این آیه به نظر می‌رسد، به زیرنویس آیه ۱۶ هود (۱۱) که آن هم همین مشکل را دارد مراجعه فرمایید.

۳- به آیه ۴۱ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید.

۴- احسان به پدر و مادر، در کنار فرمان توحید در عبادت خدا، اهمیت آن را نشان می‌دهد؛ به آیه بعد هم توجه فرمایید.

۵- به آیه ۵۳ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۶- به آیات ۳۶-۳۸ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.

وَأَمَّا نَعْرَضُنَّ عَنْهُمْ أَتَعَاءَ رَحْمَةٍ مِّن رَّبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَّهُمْ قَوْلًا مَّيْسُورًا ﴿٢٨﴾ وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسِطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا ﴿٢٩﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٣٠﴾ وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةً أَلْتَقُوا بِهِم مَّا نَقَرْتُم بِأَنفُسِنَا وَأَن تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَطَأً كَبِيرًا ﴿٣١﴾ وَلَا تَقْرَبُوا الرِّزْقَ الَّذِي آتَيْنَاكَ مِن بَيْنِ يَدَيْهِ فَكَانَ حِشْمًا وَسَاءَ سَبِيلًا ﴿٣٢﴾ وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَن قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيٍّ لَهُ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا ﴿٣٣﴾ وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالْيَأْسَنِ الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا ﴿٣٤﴾ وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كُنْتُمْ وَرِثَوا بِالْقِسْطِ أَلَمْ تَسْتَقِيمُوا ذَٰلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا ﴿٣٥﴾ وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا ﴿٣٦﴾ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَن تَخْرِقَ الْأَرْضَ وَلَن تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا ﴿٣٧﴾ كُلُّ ذَٰلِكَ كَانَ سَيِّئُهُ عِندَ رَبِّكَ مَكْرُوهًا ﴿٣٨﴾

۲۸- اگر به دلیل [عدم امکانات و] امید به کسب رحمتی از جانب پروردگارت، [ناگزیر] آن مستمندان را [بی نصیب] رها کردی، با آنها به نرمش سخن بگو (۱).

۲۹- [به هنگام ضرورت اتفاق] دست خویش را بتامی مبند، و بتامی هم مگشای، که ملامت زده و فرومانده خواهی ماند (۲).

۳۰- پروردگارت تو روزی را برای هر که بخواهد، فراخی بخشد و یا محدود گرداند، که او به [حال] بندگانش آگاه و بیناست.

۳۱- فرزندان خود را از ترس تنگدستی مکشید؛ این ما هستیم که آنها و شما را روزی می دهیم (۳)؛ براستی کشتن آنها گناهی است بزرگ (۴).

۳۲- و گرد زنا مگردید، که کاری است بی شرمانه؛ و راهی است ناپسند.

۳۳- کسی را که خدا [کشتنش را] جز بحق حرام کرده است نکشید، و هر که مظلومانه کشته شود، به خونخواه او موضعی مسلط بخشیده ایم، ولی در انتقام زیاده نرود؛ [که در این صورت] مورد حمایت [خدا] است.

۳۴- به مال یتیم نزدیک نشوید (۵). مگر به بهترین شیوه (۶)، تا به مرحله رشد برسد، و به پیمان [خویش] وفا کنید، که پیمان موجب مسئولیت خواهد بود.

۳۵- وقتی که پیمانه می کنید، پیمانه را کامل کنید و با میزان درست بسنجید، که [برای خودتان] بهتر است. و خوش فرجام تر است.

۳۶- از آنچه بدان علم و آگاهی نداری پیروی مکن، که چشم و گوش و دل، هر یک در مورد آن مسئول است (۷).

۳۷- در زمین خرامان گام بردار که [با غرور خود] هرگز زمین را نخواهی شکافت و به بلندای کوهها نخواهی رسید (۸).

۳۸- همه این عادات، زشتی اش، نزد پروردگارت ناپسند است.

۱- همین معنی و مفهوم به بیان دیگر در آیات ۲۶۳ بقره (۲) و ۱۰ ضحی (۹۳) آمده است.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۶۷ فرقان (۲۵) آمده است.

۳- به آیه ۶ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۴- به آیات ۸ و ۹ تکویر (۸۱) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۱۰ نساء (۴) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۶ نساء (۴) توجه فرمایید.

۷- مفهوم این آیه به بیان دیگر در بخش اول آیه ۱۲ حجرات (۴۹) آمده است.

۸- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۱۸ و ۱۹ لقمان (۳۱) و ۶۳ فرقان (۲۵) آمده است.

۳۹- این [احکام] از حکمتهایی است که پروردگارت به تو وحی کرده است؛ و هرگز در کنار خدا معبود دیگری قرار نده، که ملامت زده و مطرود به دوزخ نگویند خواهی شد.

۴۰- [شما که از داشتن دختر کراحت دارید] چگونه [ادعا دارید که] پروردگارتان شما را به [داشتن] پسران اختصاص داد و خود دخترانی از فرشتگان برگزید؟! حقا که گزافه بر زبان می‌رانید.

۴۱- در این قرآن به شکل‌های مختلف بیان کردیم تا پند پذیرند، و [الی] آنها را جز بر بیزاریشان نمی‌افزاید.

۴۲- بگو: اگر در کنار خدا -آن گونه که می‌پندارند- معبودهای دیگری بود، در آن صورت راهی به سوی [اعمال حاکمیت در کنار خدای] صاحب عرش می‌جستند. (۱)

۴۳- [خدا] منزّه است و از آنچه [درباره‌اش] می‌گویند، بسیار بالاتر.

۴۴- آسمانهای هفتگانه (۲) و زمین و هر که در آنهاست [با] تبعیت گریزناپذیر خود از قوانین خدا [او را تقدیس می‌کنند؛ و هیچ چیز نیست مگر اینکه او را با ستایش، تقدیس می‌کند، ولی شما تقدیسشان را در نمی‌یابید؛ براستی خدا بردباری است آمرزگار.

۴۵- و چون قرآن را تلاوت می‌کنی، میان تو و کسانی که

ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا
 ءَاخَرَ فَتُلْقَىٰ فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّدْحُورًا ﴿٣٩﴾ أَفَأَصْفَكَ رَبُّكُمْ
 بِالْبَنِينَ وَاتَّخَذَ مِنَ الْمَلَائِكَةِ إِنثًا إِنَّكُمْ لَنَقُولُونَ قَوْلًا عَظِيمًا ﴿٤٠﴾
 وَلَقَدْ صَرَّفْنَا فِي هَذَا الْقُرْآنِ لِيَذَّكَّرُوا وَمَا يَزِيدُهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤١﴾
 قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ ءِٰهٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَابْتِغَوْا إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا
 ﴿٤٢﴾ سُبْحٰنَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يَقُولُونَ عَلُوًّا كَبِيرًا ﴿٤٣﴾ تَسْبِيحٌ لَهُ السَّمٰوٰتُ
 السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَن فِيهِنَّ وَإِن مِّن شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلٰكِن
 لَّا نَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤٤﴾ وَإِذَا قَرَأْتَ
 الْقُرْآنَ جَعَلْنَا بَيْنَكَ وَبَيْنَ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ حِجَابًا
 مَّسْتُورًا ﴿٤٥﴾ وَجَعَلْنَا عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ أَكِنَّةً أَن يَفْقَهُوهُ وَفِي ءَاذَانِهِمْ
 وَقْرًا وَإِذَا ذُكِّرْتِ رَبُّكَ فِي الْقُرْآنِ وَحْدَهُ، وَلَوْ عَلَىٰ أَذُنِهِمْ نَفُورًا
 ﴿٤٦﴾ تَخَنُّعًا لِّمَآ يَسْتَمِعُونَ بِهِ إِذْ يَسْتَمِعُونَ إِلَيْكَ وَإِذْ هُمْ نَجْوَىٰ
 إِذْ يَقُولُ الظَّالِمُونَ إِن تَبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَّسْحُورًا ﴿٤٧﴾ أَنْظُرْ
 كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَالَ فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٤٨﴾
 وَقَالُوا ءَآءَ ذَا كُنَّا عِظْمًا وَّرَفْنًا ءَآءَ نَا لِمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٤٩﴾

به آخرت باور ندارند، پرده‌ای ناپیدا می‌افکنیم (۳)؛

۴۶- و بر دل‌هایشان پرده و بر گوش‌هایشان سنگینی نهادیم تا آن [پیام] را در نیابند (۴)؛ و چون پروردگارت را در قرآن به یکتایی یاد کنی، با بیزاری به پشت خویش بازگردند (۵).

۴۷- ما داناتریم به هدفی که به خاطر آن به [سخنان] تو گوش فرامی‌دهند و نیز هنگامی که با هم نجوا می‌کنند، آنگاه که ستمگران [شان] می‌گویند: شما فقط از مردی جادوزده پیروی می‌کنید.

۴۸- ببین چگونه برای تو مثلها زدند و گمراه شده‌اند، و در نتیجه راه به جایی نمی‌برند.

۴۹- گفتند: چگونه وقتی استخوان (۶) و خاک شدیم، با آفرینش جدیدی برانگیخته خواهیم شد (۷)؟

۱- به آیات ۲۲ انبیاء (۲۱) و ۹۱ مؤمنون (۲۳) که روشنتر بیان کرده است، توجه فرمایید.

۲- عدد هفت در قرآن به عنوان عدد تکثیر نیز به کار رفته است؛ به آیه ۲۷ لقمان (۳۱) توجه فرمایید.

۳- به آیات ۵ فصلت (۴۱) و ۱۲۴ و ۱۲۵ توبه (۹) توجه فرمایید.

۴- علت آن را در آیات ۱۰ بقره (۲)، ۱۵۵ نساء (۴)، ۱۲۵ توبه (۹) و نیمه دوم ۵ صف (۶۱) جستجو فرمایید.

۵- به آیات ۴۹-۵۱ مدثر (۷۴) توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم این عبارت به بیان دیگر در آیات ۲۶ فصلت (۴۱)، ۷۲ حج (۲۲) و ۳۵ و ۳۶ صافات (۳۷) نیز آمده است.

۶- در مورد عدول از قاعده املایی در کلمه عظام، به زیر نویس سوم آیه ۲۴۵ بقره (۲) مراجعه فرمایید. کلمه «عظام» دوازده بار در قرآن تکرار شده که فقط ۲ بار آن به شکل رایج ثبت شده (۲۵۹ بقره و ۳ قیامت) و بقیه به شکل «عظم» آمده است؛ از جمله در آیه ۹۸ اسراء (همین سوره).

۷- پاسخ این ادعای جاهلانه را در آیات ۷۹-۸۱ یس (۳۶) ملاحظه فرمایید.

۵۰- بگو: سنگ باشید یا آهن،

۵۱- یا آفرینشی به همان سختی که به تصور شما می‌رسد [باز هم برانگیخته خواهید شد]؛ خواهند گفت: چه کسی ما را باز می‌گرداند؟ بگو: همان که نخستین بار شما را آفرید؛ آنگاه با زست تعجب و ناباوری^(۱) می‌پرسند: چه وقت؟ بگو: چه بسا به همین نزدیکی.

۵۲- روزی که [خدا] شما را فرامی‌خواند، با ستایش اجابتش خواهید کرد و می‌پندارید که فقط اندکی [درگور]^(۲) آرمیده‌اید.

۵۳- به بندگانم بگو: به زیباترین شکل [با یکدیگر] صحبت کنند، که شیطان میانشان آشوب می‌اندازد^(۳)؛ زیرا که شیطان همواره دشمن آشکار انسانهاست.

۵۴- پروردگارتان به [حال] شما آگاهتر است؛ اگر بخواهد، بر شما رحمت می‌آورد و اگر بخواهد، مجازات می‌کند؛ و ما تو را کارگزار آنان نفرستادیم.

۵۵- پروردگار تو به [حال] هر که در آسمانها و زمین است، آگاهتر است؛ و برخی از پیامبران را بر سایرین برتری دادیم و زبور را به داود عطا کردیم.

۵۶- بگو: افرادی را که به جای خدا [معبود خود] تصور کرده‌اید، [بر حوائج خود] بخوانید^(۴)، نه می‌توانند گزند را از شما بردارند و نه تغییر وضعی ایجاد کنند^(۵).

﴿قُلْ كُونُوا حِجَارَةً أَوْ حَدِيدًا ﴿٥٠﴾ أَوْ خَلْقًا مِّمَّا يَكْفُرُ فِي صُدُورِكُمْ فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ فَسَيَغْضَبُونَ إِلَيْكَ رُءُوسَهُمْ وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ قُلْ عَسَى أَنْ يَكُونَ قَرِيبًا ﴿٥١﴾ يَوْمَ يَدْعُوكُمْ فَتَسْتَجِيبُونَ بِحَمْدِهِ وَتَظُنُّونَ إِن لَّبِئْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٥٢﴾ وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا ﴿٥٣﴾ رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنَّ بِشَأْنِ رَحْمَتِكُمْ أَوْ إِنْ يَشَاءُ يُعَذِّبْكُمْ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكَيْلًا ﴿٥٤﴾ وَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَقَدْ فَضَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّينَ عَلَى بَعْضٍ وَءَاتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا ﴿٥٥﴾ قُلِ ادْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضَّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا ﴿٥٦﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْذُورًا ﴿٥٧﴾ وَإِنْ مِنْ قَرِيبَةٍ إِلَّا نَحْنُ مُهْلِكُوهَا قَبْلَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ أَوْ مُعَذِّبُوهَا عَذَابًا شَدِيدًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٥٨﴾﴾

۵۷- افرادی که آنان را [به نیایش] می‌خوانند، خود دستاویز [تقرب] به پروردگارشان می‌جویند، تا [مشخص شود] کدام یک مقربترند و امیدوار به رحمت خدا و ترسان از عذاب او هستند؛ که عذاب پروردگارت حذرکردنی است.

۵۸- [سکنه] هر شهری را قبل از [فرارسیدن] روز رستاخیز، [به مرگ طبیعی] هلاک یا [با مرگ دسته‌جمعی] به سختی مجازات خواهیم کرد^(۶)؛ این [حکم] در کتاب مقرر شده است.

۱- معنی تحت‌اللفظ این عبارت «سرهاشان را به سوی تو تکان می‌دهند» است، ولی اصطلاح را نمی‌توان تحت‌اللفظ ترجمه کرد.

۲- برای توجیه افزوده، به آیات ۵۵ و ۵۶ روم (۳۰) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۳۶ فصلت (۴۱) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۱۱۶ نساء (۴) توجه فرمایید.

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۲۲ سبأ (۳۴) آمده است.

۶- برای توجیه افزوده، به آیات ۱۱۷ هود (۱۱)، ۱۴۷ نساء (۴)، ۱۳۱ انعام (۶) و ۵۹ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۵۹- تنها تکذیب [و بی توجهی] پیشینیان نسبت به معجزات [ی که بر آنها عرضه شد]، ما را از عرضه معجزات [تازه] بازداشت؛ و از جمله [معجزه شتر را در اختیار قوم نمود قرار دادیم که مایه بصیرت بود] (۱)، ولی [به جای تفکر و عبرت] درباره آن ستم روا داشتند (۲)؛ در حالی که ما معجزات را تنها به منظور بیم دادن [و توجه] عرضه می کنیم.

۶۰- [به یاد داشته باش] آنگاه که به تو گفتیم: پروردگارت بر همه مردم احاطه دارد و خوابی که به تو نمودیم (۳) و درخت نفرین شده [زقوم] که در قرآن آمده است (۴)، تنها برای آزمایش مردم مقرر کردیم؛ و آنها را [از شرک و عصیان] می ترسانیم، ولی [این هشدارها] تنها بر طغیانشان می افزاید.

۶۱- و [به یاد آر] زمانی را که به فرشتگان گفتیم: برای [بزرگداشت] آدم ابراز فروتنی کنید، همه ابراز فروتنی کردند، جز ابلیس؛ [که] گفت: چگونه در برابر کسی که از گل آفریده‌ای ابراز فروتنی کنم!؟

۶۲- [آنگاه] گفت: آیا توجه داری آن کس که بر من کرامتش دادی [نژادی پست تر از من دارد] (۵)؟! اگر تا روز رستاخیز مرا مهلت دهی، بر فرزندان او، جز اندکی (۶)، مهار زنی.

۶۳- [خدا] گفت: برو، جزای [تو] هر که از آنها که از تو پیروی کند، دوزخ است، در حالی که جزای کاملی است.

۶۴- هر که از آنها را که بتوانی، با آوای خود تحریک کن و به یاری سواران و پیادگان بر آنها نهیب بزن و در [نحوه اکتساب و خرج] اموال و [تربیت] فرزندانشان مشارکت داشته باش و آنها را با وعده‌ها سرگرم کن؛ و شیطان جز فریب و دروغ به آنان وعده نمی دهد.

۶۵- بر بندگان [خاص] من سلطه‌ای نخواهی داشت (۷)؛ و پروردگار تو به عنوان کارگزار کافی است.

۶۶- پروردگار شماس است که کشتیها را در دریا برای شما می راند تا از بخشایش او [روزی] بجویند؛ براستی خدا نسبت به شما مهربان است.

۱- به آیه ۷۳ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۲- ظلمی را که روا داشتند، در آیات ۷۷ اعراف (۷)، ۲۹ قمر (۵۴) و ۱۴ شمس (۹۱) ملاحظه فرمایید.

۳- مفسران از قول ابن عباس نوشته‌اند: این رؤیا اشاره به خوابی است که پیامبر در سال ششم هجری که عازم سفر حج بودند، دید و به مردم بشارت داد که در آینده نزدیک با پیروزی بر قریش در نهایت آرامش وارد مسجدالحرام خواهیم شد. ولی در حدیبیه مشکل پیش آمد و راه را بر آنها بستند که مذاکرات منجر به صلح حدیبیه شد و از همان جا بازگشتند. اما دو سال بعد فتح مکه با مسالمت تحقق یافت و آیه ۲۷ فتح (۴۸) نازل شد. این تأخیر دوساله در تحقق رؤیا موجب شد مؤمنان در بوته آزمایش قرار گیرند و پاره‌ای از آنها باور خود را رها کرده، گرفتار شک و شبهه شدند.

۴- اشاره به «شجره زقوم» است که در آیات ۶۲-۶۴ صافات (۳۷) و ۴۳-۴۶ دخان (۴۴) آمده است و پاره‌ای از مردم به جای توجه و عبرت، آن را مورد استهزا قرار دادند که درخت سبز چگونه در آتش می روید و همین عامل آزمایش آنها بود. قرینه اینکه شجره ملعونه همان «زقوم» است، این است که در مورد زقوم هم مثل همین جا، قرآن می فرماید: انا جعلناها فتنه للظالمین (۶۳ صافات).

۵- برای توجیه افزوده، به آیات ۱۲ اعراف (۷) و ۳۳ حجر (۱۵) توجه فرمایید.

۶- این عده قلیل در آیات ۳۹ و ۴۰ حجر (۱۵) معرفی شده‌اند.

۷- این بندگان خاص در آیات ۹۹ نحل (۱۶) معرفی شده‌اند؛ ضمناً در این رابطه به آیات ۲۰۰ و ۲۰۱ اعراف (۷) نیز توجه فرمایید.

وَإِذَا مَسَّكُمُ الضُّرُّ فِي الْبَحْرِ ضَلَّ مَنْ تَدْعُونَ إِلَّا إِلَٰهًا فَلَمَّا بَجَحْتُمْ
إِلَى الْبَرِّ أَعْرَضْتُمْ وَكَانَ الْإِنْسَانُ كَفُورًا ﴿٦٧﴾ أَفَأَمِنْتُمْ أَنْ يُخْسِفَ
بِكُمْ جَانِبَ الْبَرِّ أَوْ يُرْسِلَ عَلَيْكُمْ حَاصِبًا ثُمَّ لَا تَجِدُوا لَكُمْ
وَكِيلًا ﴿٦٨﴾ أَمْ أَمِنْتُمْ أَنْ يُعِيدَكُمْ فِيهِ تَارَةً أُخْرَى فَيُرْسِلَ
عَلَيْكُمْ قَاصِفًا مِّنَ الرِّيحِ فَيُغْرِقَكُم بِمَا كَفَرْتُمْ ثُمَّ لَا تَجِدُوا
لَكُمْ عَلَيْنَا بِهِ تَبِيعًا ﴿٦٩﴾ وَلَقَدْ كَرَّمْنَا بَنِي آدَمَ وَحَمَلْنَاهُمْ
فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَرَزَقْنَاهُمْ مِّنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَى
كَثِيرٍ مِّمَّنْ خَلَقْنَا تَفْضِيلًا ﴿٧٠﴾ يَوْمَ نَدْعُوا كُلَّ أُنَاسٍ
بِأُمَّةٍ فَمَنْ أَتَىٰ كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ فَأُولَٰئِكَ يَقْرَءُونَ
كِتَابَهُمْ وَلَا يُظْلَمُونَ فَتِيلًا ﴿٧١﴾ وَمَنْ كَانَتْ فِي هَذِهِ
أَعْمَىٰ فَهُوَ فِي الْآخِرَةِ أَعْمَىٰ وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٧٢﴾ وَإِنْ كَادُوا
لِيَفْتِنُونَكَ عَنِ الَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ لِتَفْتَرِيَ عَلَيْنَا غَيْرَهُ
وَإِذَا لَا تَجِدُوكَ خَلِيلًا ﴿٧٣﴾ وَلَوْلَا أَنْ ثَبَّنَّاكَ لَقَدْ كِدْتَ
تَرَكُنَ إِلَيْهِمْ شَيْئًا قَلِيلًا ﴿٧٤﴾ إِذَا لَأَذَقْنَاكَ ضِعْفَ
الْحَيَاةِ وَضِعْفَ الْمَمَاتِ ثُمَّ لَا تَجِدُكَ عَلَيْنَا نَصِيرًا ﴿٧٥﴾

۶۷- چون در دریا گزندی به شما رسد، همه آنها که [به فریادرسی] می خوانند، [از نظر شما] ناپدید خواهند شد، مگر خدا، و چون شما را به خشکی رساند، [از او] روی می گردانید؛ و انسان همواره ناسپاس بوده است^(۱).

۶۸- آیا [پس از نجات از دریا] ایمنید از اینکه شما را در بخشی از خشکی فروبرد یا بر سر شما طوفانی ریگبار بفرستد، و کارگزاری برای خویش نیابید؟

۶۹- یا ایمن شده اید از اینکه بار دیگر شما را به دریا بازگرداند و تندبادی شکننده بر شما فرستد و به سزای ناسپاسی، غرقتان گرداند، و هیچ دادخواهی به خاطر آن [مجازات] در برابر ما نیابید؟

۷۰- بنی آدم را گرامی داشتیم^(۲) و در خشکی و دریا [بر مرکب] سوارشان کردیم^(۳) و از نعمتهای پاکیزه روزیشان دادیم و آنها را بر بسیاری^(۴) از آفریدگان خویش آشکارا برتری بخشیدیم.

۷۱- روزی که هر گروهی را با دفتر اعمالشان^(۵) فرامی خوانیم، آنان که کارنامه آنها به دست راستشان داده شود، [با سرور] آن را مطالعه می کنند و مورد کمترین ظمی قرار نمی گیرند.

۷۲- و هر که در این [جهان] کور [دل] باشد^(۶)، در آخرت نایبناست^(۷) و از راه [سعادت] گمگشته تر.

۷۳- برآستی نزدیک بود از آنچه به تو وحی کرده ایم غافلت کنند که غیر آن را به ما نسبت دهی^(۸)، تا در آن صورت تو را به دوستی گیرند.

۷۴- و اگر تو را ثبات قدم نبخشیده بودیم، نزدیک بود اندکی به آنها متمایل شوی.

۷۵- در آن صورت تو را دوچندان در حیات دنیا و دوچندان [پس از] مرگ عذاب می چشاندیم^(۹) و در برابر ما برای خود هیچ یآوری نمی یافتی.

۱- مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۱۲ یونس (۱۰)، ۶۵ عنکبوت (۲۹) و ۵۱ فصلت (۴۱) آمده است.

۲- به آیه ۴ تین (۹۵) توجه فرماید.

۳- به آیه ۱۲ زخرف (۴۳) توجه فرماید.

۴- شیخ المفسرین طبرسی ضمن توضیحات خود گفته است «کثیر» در اینجا معنی جمع دارد.

۵- از نظر معنی و مفهوم «امام» در اینجا، با آیه ۱۲ یس (۳۶) و نیز با نیمه دوم همین آیه مقایسه فرماید. آیه ۲۸ جاثیه (۴۵) نیز مؤید این معنی است که انتخاب کرده ایم.

۶- برای توجیه افزوده، به آیه ۴۶ حج (۲۲) توجه فرماید.

۷- با آیات ۱۲۴-۱۲۶ طه (۲۰) مقایسه فرماید؛ این مقایسه نیز ترجمه کوردلی را برای «اعمی» ی اول و ترجمه نابینایی فیزیکی را برای «اعمی» ی دوم توجیه می کند؛ به این ترتیب این آیه تناقضی با آیات ۳۸ مریم (۱۹) و ۲۲ ق (۵۰) ندارد.

۸- به آیه ۱۵ یونس (۱۰) توجه فرماید.

۹- به آیات ۴۴-۴۶ حاقه (۶۹) توجه فرماید.

۷۶- براستی نزدیک بود تو را از آن سرزمین جاکن کنند تا از آنجا اخراجت کنند^(۱) و در آن صورت، آنها هم بعد از تو، اندک زمانی بیش نمی ماندند.

۷۷- [همچون] سنت [ما] در مورد پیامبرانی که قبل از تو فرستادیم^(۲)، و سنت ما را تغییر پذیر نخواهی یافت.

۷۸- از آغاز برگشت^(۳) خورشید تا تاریکی کامل شب به نماز [های ظهر، عصر، مغرب و عشا] بایست، و [نیز] به نماز بامداد، که نماز بامداد متضمن حضور [قلب بیشتری] است.

۷۹- پاسی از شب را به نماز شب بیدار باش که وظیفه اضافی تو است؛ چه بسا پروردگارت تو را به مقامی ستوده ارتقاء دهد.

۸۰- بگو: پروردگارا، مرا [در هر امری] به شایستگی وارد کن و به شایستگی خارج کن و مرا از جانب خود موضعی مسلط و پیروزی آور عطا فرما.

۸۱- و بگو: حق فرارسید و باطل از میان رفت، که باطل نابودشدنی است.

۸۲- از قرآن آنچه [موجب] شفا و رحمت برای باورداران است نازل می کنیم، و [الی در حق] ستمگران [که خود را از بهره آن محروم کرده اند] جز خسران نمی افزاید^(۴).

۸۳- هرگاه به انسان نعمتی بخشیم، [با سرمستی] روی می گرداند و دور می شود، و [الی] هنگامی که کمترین سختی به او برسد، نومید می شود^(۵).

۸۴- بگو: هر کس طبق پایبندیهای خویش عمل می کند؛ و پروردگار شما به وضع هر که راه یافته تر است، آگاهتر است.

۸۵- از تو درباره [کیفیت] وحی^(۶) می پرسند؛ بگو: [مسئله] وحی، امری مربوط به پروردگار من است و دانشی که به شما داده شده، اندک [و نارسا] است.

۸۶- اگر بخواهیم، آنچه به تو وحی کرده ایم، [از خاطرت] می بریم و تو در این رابطه برای خود کارگزاری در برابر ما نخواهی یافت؛

وَإِنْ كَادُوا لَيَسْتَفِزُّوكَ مِنَ الْأَرْضِ لِيُخْرِجُوكَ مِنْهَا وَإِذَا لَا يَلْبَثُونَ خِلافَكَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٧٦﴾ سَنَةً مِّن قَدْرٍ أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنْ رُّسُلِنَا وَلَا تَجِدُ لِسُنَّتِنَا تَحْوِيلًا ﴿٧٧﴾ أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِكَ الشَّمْسِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْءَانَ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْءَانَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُودًا ﴿٧٨﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَّكَ عَسَىٰ أَن يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَّحْمُودًا ﴿٧٩﴾ وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مَدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مَخْرَجَ صِدْقٍ وَأَجْعَلْ لِي مِّن لَّدُنكَ سُلْطَانًا نَّصِيرًا ﴿٨٠﴾ وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَزَهَقَ الْبَاطِلُ إِنَّ الْبَاطِلَ كَانَ زَهُوقًا ﴿٨١﴾ وَنُزِّلَ مِنَ الْقُرْءَانِ مَا هُوَ شَفَاءٌ وَرَحْمَةٌ لِّلْمُؤْمِنِينَ وَلَا يَزِيدُ الظَّالِمِينَ إِلَّا خَسَارًا ﴿٨٢﴾ أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنسَانِ أَعْرَضَ وَنَأَىٰ بِجَانِبِهِ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرْكَانَ يَتُوسَّأُ ﴿٨٣﴾ قُلْ كُلُّ يَعْمَلْ عَلَىٰ شَاكِلَتِهِ فَرَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَن هُوَ أَهْدَىٰ سَبِيلًا ﴿٨٤﴾ وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ الرُّوحِ قُلِ الرُّوحُ مِنْ أَمْرِ رَبِّي وَمَا أُوتِيتُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِلَّا قَلِيلًا ﴿٨٥﴾ وَلَئِن شِئْنَا لَنَذْهَبَنَّ بِالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ ثُمَّ لَا تَجِدُ لَكَ بِهِ عَلَيْنَا وَكِيلًا ﴿٨٦﴾

۱- به آیه ۳۰ انفال (۸) توجه فرمایید؛ با هجرت پیامبر (ص)، تلاش اهل مکه برای تبعید کردن او بی نتیجه ماند.

۲- برای روشنتر شدن، به آیه ۱۳ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۳- منظور، متمایل شدن خورشید از میانه آسمان به سوی مغرب است که از هنگام ظهر شروع می شود.

۴- به آیات ۴۴ فصلت (۴۱) و ۱۲۴ و ۱۲۵ توبه (۹) توجه فرمایید.

۵- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۱۲ یونس (۱۰)، ۹ و ۱۰ هود (۱۱)، ۳۳ و ۳۶ روم (۳۰) و ۸ زمر (۳۹) نیز آمده است.

۶- از نظر معنی و مفهوم کلمه «روح» در اینجا، با آیات ۲ نحل (۱۶)، ۱۵ غافر (۴۰) و ۵۲ شوری (۴۲) مقایسه فرمایید؛ ضمناً توجه داریم که آیه بعد هم در رابطه با وحی است و نیز آیات بعدتر.

إِلَّا رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ إِنَّ فَضْلَهُ كَانَ عَلَيْكَ كَبِيرًا ﴿٨٧﴾ قُلْ
لِّئِنِ اجْتَمَعَتِ الْإِنسُ وَالْجِنُّ عَلَىٰ أَن يَأْتُوا بِمِثْلِ هَذَا الْقُرْآنِ
لَا يَأْتُونَ بِمِثْلِهِ وَلَوْ كَانَ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ ظَهِيرًا ﴿٨٨﴾ وَلَقَدْ
صَرَّفْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ فَأَبَىٰ أَكْثَرُ النَّاسِ
إِلَّا كُفُورًا ﴿٨٩﴾ وَقَالُوا لَن نُّؤْمِنُ لَكَ حَتَّىٰ تَفْجُرَ لَنَا مِنَ
الْأَرْضِ يَنْبُوعًا ﴿٩٠﴾ أَوْ تَكُونَ لَكَ جَنَّةٌ مِّن تَحِيلٍ وَعَنْبٍ
فَنفَجِّرَ الْأَنْهَارَ خِلَالَهَا تَفْجِيرًا ﴿٩١﴾ أَوْ تَسْقُطَ السَّمَاءُ كَمَا
زَعَمَتِ عَيْنُنَا كِسْفًا أَوْتَأْتِي بِاللَّهِ وَالْمَلَائِكَةَ قَبِيلًا ﴿٩٢﴾
أَوْ يَكُونَ لَكَ بَيْتٌ مِّن زُرْحٍ أَوْ تَرْفَىٰ فِي السَّمَاءِ وَلَن نُّؤْمِنَ
لِرِيقِكَ حَتَّىٰ تُنزِلَ عَلَيْنَا كِتَابًا نَّقْرُؤُهُ قُلْ سُبْحَانَ رَبِّي هَلْ
كُنْتُ إِلَّا بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٣﴾ وَمَا مَنَعَ النَّاسَ أَن يُؤْمِنُوا إِذْ جَاءَهُمُ
الْهُدَىٰ إِلَّا أَن قَالُوا أَبَعَثَ اللَّهُ بَشَرًا رَسُولًا ﴿٩٤﴾ قُلْ لَوْ كَانَ
فِي الْأَرْضِ مَلَائِكَةٌ يَمْشُونَ مُطْمَئِنِّينَ لَنزَلْنَا عَلَيْهِم
مِّن السَّمَاءِ مَلَكَاتٍ رَسُولًا ﴿٩٥﴾ قُلْ كَفَىٰ بِاللَّهِ
شَهِيدًا بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا ﴿٩٦﴾

۸۷- [وحی الهی بر تو نمی رسد] مگر به عنوان رحمتی از [جانب] پروردگارت، که بخشایش او نسبت به تو فراوان است (۱).

۸۸- بگو: اگر انس و جن همدستان شوند تا شبیه این قرآن را ارائه کنند، هرگز موفق نخواهند شد و هر چند که پشتیبان یکدیگر باشند (۲).

۸۹- در این قرآن هر [گونه] مثلی را برای مردم به شکلهای مختلف بیان کرده ایم (۳)، ولی بیشتر مردم سرباز زدند [و] جز سر انکار نداشتند؛

۹۰- و گفتند: هرگز تو را باور نخواهیم کرد، مگر اینکه برای ما از زمین چشمه ای جاری سازی،

۹۱- یا باغی از درختان خرما و انگور در اختیار تو باشد که در میان آن نهرهایی به جریان اندازی،

۹۲- یا چنانکه تصور کرده ای، آسمان را پاره پاره بر سر ما فروداری (۴)، یا خدا و فرشتگان را در برابر ما حاضر نمایی،

۹۳- یا کاخی از طلا [در اختیار] داشته باشی، یا بر آسمان بالا روی؛ و بالا رفتنت را [نیز] باور نمی کنیم، مگر اینکه نوشته ای بر ما فروآوری که آن را بخوانیم (۵)؛ بگو: پروردگارم را تقدیس می کنم، آیا من جز بشری پیام رسان هستم (۶)؟

۹۴- آنگاه که [قرآن، عامل] هدایت بر مردم عرضه شد، چیزی

آنان را از ایمان بازداشت، جز اینکه گفتند: چگونه خدا بشری را به پیامبری برانگیخته است (۷)؟!

۹۵- بگو: اگر در زمین فرشتگانی به طور عادی آمد و شد داشتند، [بالضروه] فرشته ای را از آسمان به پیامبری بر آنها نازل می کردیم (۸).

۹۶- بگو: [در برابر انکار شما] خدا بین من و شما به عنوان گواه کافی است؛ زیرا او به [حال] بندگانش آگاه و بیناست.

۱- به عنوان مثال به آیات ۱-۴ شرح (۹۴) توجه فرمایید.

۲- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۳۸ یونس (۱۰)، ۱۳ هود (۱۱) و ۳۴ طور (۵۲) آمده است.

۳- به زیرنویس آیه ۵۴ کهف (۱۸) توجه فرمایید.

۴- اشاره است به مضمون آیه ۹ سباء (۳۴).

۵- به آیات ۷ انعام (۶) و ۵۲ مدثر (۷۴) توجه فرمایید.

۶- در مورد سه آیه اخیر به آیات ۹۶ و ۹۷ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۷- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۱۴ فصلت (۴۱)، ۲۴ و ۳۴ و ۴۷ مؤمنون (۲۳) و ۲۴ قمر (۵۴) آمده و پاسخ تصور جاهلانه آنان در آیات ۴۳ نحل (۱۶) و ۸ انبیاء (۲۱) آمده است.

۸- اشاره است به گفتار مشرکان که در آیه ۷ فرقان (۲۵) آمده است.

۹۷- هر که را خدا هدایت کند^(۱)، راه یافته [واقعی] است و آنان که خدا گمراهشان کند^(۲)، در برابر خدا کارسازی برای آنها نخواهی یافت، و روز رستاخیز آنها را کور و گنگ و کر، به رو درافتاده^(۳) احضار می‌کنیم^(۴)؛ جایگاهشان دوزخ است که هرگاه [حرارتش] فرو نشیند، آتشی سوزان بر [جایگاه] آنان می‌افزاییم.

۹۸- این سزای آنهاست، به سبب آنکه آیات ما را انکار کردند و گفتند: چگونه وقتی استخوان و خاک شدیم، با آفرینش جدیدی برانگیخته خواهیم شد؟

۹۹- آیا توجه نکردند که خدایی که آسمانها و زمین را آفریده، بر آفرینش همانند آنان قادر است^(۵)؟ برای [برانگیزش] آنها زمانی تردیدناپذیر مقرر داشته است، ولی ستمکاران سرباز زدند [و] جز سر انکار نداشتند.

۱۰۰- بگو: اگر شما همه خزاین رحمت پروردگار مرا در اختیار می‌داشتند، [باز هم] از ترس خرج کردن او تنگدست شدن [امساک می‌کردید، که انسان همواره تنگ نظر بوده است.

۱۰۱- به موسی نه معجزه روشن عطا کردیم^(۶)؛ وقتی که نزد فرعونیان آمد، فرعون گفت: به نظر من جادو زده می‌آیی؛ از دودمان یعقوب [که از این داستان آگاهی دارند] باز پرس.

۱۰۲- [موسی] اظهار داشت: تو بخوبی آگاهی که این [معجزات] را تنها خدای آسمانها و زمین به عنوان موجبات بصیرت فرستاده است، و [با این روشی که اتخاذ کرده‌ای] تو را

وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ يُضِلِلْ فَلَنْ تَجِدَ لَهُمْ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِهِ وَنَحْشُرُهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ عُمِيَائًا وَبُكْمًا وَصَمًّا مَأْوَاهُمْ جَهَنَّمُ كُلَّمَا خَبَتْ زِدْنَاهُمْ سَعِيرًا ﴿٩٧﴾
ذَلِكَ جَزَاءُ هُم بَانْتِهِمْ كَفَرُوا بِعَايِنِنَا وَقَالُوا إِنَّا كُنَّا عِظْمًا وَرَفْتًا إِنَّا نَالِ الْمَبْعُوثُونَ خَلْقًا جَدِيدًا ﴿٩٨﴾ أُولَئِكَ يَرَوْنَ أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ قَادِرٌ عَلَىٰ أَنْ يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ وَجَعَلَ لَهُمْ أَجَلًا لَارِيبَ فِيهِ فَأَبَى الظَّالِمُونَ إِلَّا كُفُورًا ﴿٩٩﴾ قُلْ لَوْ أَنَّكُمْ تَمْلِكُونَ خَزَائِنَ رَحْمَةِ رَبِّي إِذًا لَأَمْسَكْتُمْ خَشْيَةَ الْإِنْفَاقِ وَكَانَ الْإِنْسَنُ قَتُورًا ﴿١٠٠﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ تِسْعَ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ فَسْتَلَبَنِي إِسْرَاءَ بِلِإِذْجَاءَهُمْ فَقَالَ لَهُ فِرْعَوْنُ إِنِّي لَأَظُنُّكَ يَمُوسَىٰ مَسْحُورًا ﴿١٠١﴾ قَالَ لَقَدْ عَلِمْتُمَا أَنْزَلَ هَؤُلَاءِ إِلَّا رَبَّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ بَصَائِرَ وَإِنِّي لَأَظُنُّكَ يَنْفِرَعُونَ مَشْهُورًا ﴿١٠٢﴾ فَأَرَادَ أَنْ يَنْتَفِرَهُمْ مِنَ الْأَرْضِ فَأَغْرَقْنَاهُ وَمَنْ مَعَهُ جَمِيعًا ﴿١٠٣﴾ وَقُلْنَا مِنْ بَعْدِهِ لِبَنِي إِسْرَائِيلَ اسْكُنُوا الْأَرْضَ فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ جِئْنَا بِكُمْ لَفِيفًا ﴿١٠٤﴾

نابود شده می‌بینم.

۱۰۳- [فرعون] تصمیم گرفت همه آنها را از آن سرزمین تبعید کند، ما هم او و همه همراهانش را غرق کردیم؛

۱۰۴- پس از آن به دودمان یعقوب گفتیم: در آن سرزمین سکونت کنید و چون وعده آخرت فرارسد، شما را دسته‌جمعی بازمی‌آوریم.

۱- به آیه ۱۱ تغابن (۶۴) ﴿وَمَنْ يُؤْمِن بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ﴾ توجه فرماید.

۲- به آیه ۲۷ ابراهیم (۱۴) ﴿وَيَضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ﴾ توجه فرماید.

۳- در آیه ۴۸ قمر (۵۴) روشنتر بیان شده است.

۴- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش پایانی آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرماید.

۵- به آیه ۵۷ غافر (۴۰) توجه فرماید.

۶- موارد آنها را در آیات ۶۰ بقره (۲)، ۱۰۸ و ۱۱۷ اعراف (۷) و ۶۳ شعراء (۲۶) ملاحظه فرماید.

وَبِالْحَقِّ أَنْزَلْنَاهُ وَبِالْحَقِّ نَزَّلْ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿١٠٥﴾
 وَقُرْءَانًا فَرَقْنَاهُ لِتَقْرَأَهُ عَلَى النَّاسِ عَلَى مُكْثٍ وَنَزَلْنَاهُ نَزِيلًا ﴿١٠٦﴾
 قُلْ ءَامِنُوا بِهِ ءَوْ لَا تُؤْمِنُوا إِنَّ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مِنْ قَبْلِهِ إِذَا يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ يَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ سُجَّدًا ﴿١٠٧﴾ وَيَقُولُونَ سُبْحٰنَ رَبِّنَا إِن كَانَ وَعْدُ رَبِّنَا لَمَفْعُولًا ﴿١٠٨﴾ وَيَخِرُّونَ لِلْأَذْقَانِ يَبْكُونَ وَيَزِيدُهُمْ خُشُوعًا ﴿١٠٩﴾ قُلْ أَدْعُوا اللَّهَ أَوْ ادْعُوا الرَّحْمٰنَ أَيًّا مَا تَدْعُوا فَلَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ وَلَا تَجْهَرُوا بِصَلَاتِكُمْ وَلَا تَخَافَتْ بِهَا وَابْتَغِ بَيْنَ ذَلِكَ سَبِيلًا ﴿١١٠﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَمْ يَخْذَ وَلَدًا وَلَوْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمُلْكِ لَوَلَّىٰ مِنَ الذَّلِيلِ وَكَبْرَهُ تَكْبِيرًا ﴿١١١﴾

سُورَةُ الْكَهْفِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلَىٰ عَبْدِهِ الْكِتَابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجًا ﴿١﴾
 قِيمًا لِيُنذِرَ بَأْسًا شَدِيدًا لِمَنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا حَسَنًا ﴿٢﴾ مَكِينٍ فِيهِ أَبَدًا ﴿٣﴾ وَيُنذِرَ الَّذِينَ قَالُوا اتَّخَذَ اللَّهُ وَلَدًا ﴿٤﴾

۱۰۵- قرآن را بحق نازل کردیم، و بحق هم نازل شد^(۱)؛ و تو را فقط به عنوان بشارت دهنده و هشدار دهنده فرستادیم.

۱۰۶- قرآن را در بخشهای مختلف، بتدریج نازل کردیم تا بآرامی بر مردم قرائت کنی.

۱۰۷- بگو: قرآن را چه باور کنید و چه باور نکنید، چون بر کسانی که از قبل اهل دانش بوده‌اند، تلاوت شود، سجده کنان سر به خاک می‌سایند،

۱۰۸- و می‌گویند: پروردگاران را تقدیس می‌کنیم، که وعده‌های پروردگار ما قطعاً انجام‌یافتنی است.

۱۰۹- آنها [با چشم] گریان سر به خاک می‌سایند و قرآن بر فروتنی‌شان می‌افزاید.

۱۱۰- بگو: [خدای را] خواه «الله» بخوانید یا «رحمان»؛ به هر نام که بخوانید، همه نامهای نیکوتر خاص اوست^(۲)؛ نماز خویش را نه به آوای بلند بخوان و نه آهسته و روشی با اعتدال انتخاب کن.

۱۱۱- بگو: ستایش خاص خداست که فرزندی برنگزیده است و هیچ شریکی در فرمانروایی ندارد^(۳) و کارسازی نیز برای رفع مذلت [نیاز] ندارد؛ او را به شایستگی تکبیر گوی.

۱۸- سوره کهف

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- ستایش خاص خداست که این کتاب را بر بنده خویش نازل کرد و در آن هیچ‌گونه انحراف قرار نداد.

۲- و [آن را] استوار [گرداند] تا از سختگیری خویش هشدار دهد و به مؤمنان نیکوکار بشارت دهد که پاداشی نیکو خواهند داشت؛

۳- در حالی که همواره در آن خواهند زیست؛

۴- و [نیز] کسانی را که گفتند: خدا فرزندی برگزیده است^(۴)، هشدار دهد.

۱- منظور اینست که جبرئیل و پیامبر و حافظان و کاتبان وحی دخل و تصرفی در آن نکردند.

۲- برخی از «اسماء الحسنی» را در آیات ۲۲-۲۴ حشر (۵۹) ملاحظه فرمایید.

۳- مفهوم این عبارت به بیان دیگر در آیه ۱ ملک (۶۷) و نیمه اول آیه ۲۶ آل عمران (۳) آمده است.

۴- به آیه ۳۰ توبه (۹) توجه فرمایید.

- ۵- نه خودشان نسبت به این [گفتار ناهنجارشان] آگاهی دارند، نه پدرانشان؛ سخنی که از دهانشان برمی آید، ناهنجار است؛ آنان جز دروغ نمی گویند.
- ۶- مباد خود را از اندوه نقش آنها اگر این سخن [حکیمانه] را باور ندارند، به هلاکت اندازی^(۱).
- ۷- ما آنچه روی زمین است زیوری برای آن قرار داده ایم، تا [به وسیله جاذبه اش] مردم را بیازماییم^(۲) که کدام یک در عمل بهترند.
- ۸- و [سرانجام] هر چه روی زمین است به صورت خاکی خشک و بی گیاه درمی آوریم.
- ۹- مگر پنداشته ای که اصحاب کهف و سنگ نبشته^(۳)، از جمله نشانه های شگفت آور ما بودند؟!
- ۱۰- آنگاه که آن جوانمردان [از هماهنگی با ستمگران سر باز زدند و] به غار پناه بردند و گفتند: پروردگارا، از جانب خویش رحمتی به ما ارزانی دار و کار ما را سامان ده.
- ۱۱- تا چندین سال^(۴) در غار بر گوشه اشان [پرده] زدیم [و به خوابی عمیق فرو رفتند]؛
- ۱۲- آنگاه بیدارشان کردیم تا مشخص گردانیم کدام یک از دو گروه، مدت خوابشان را [درست] حساب کرده است^(۵).
- ۱۳- داستانشان را همان گونه که بود بر تو بازگو می کنیم؛ آنها جوانمردانی بودند که به پروردگارشان ایمان آوردند [و از

مَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ وَلَا لِآبَائِهِمْ كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ﴿٥﴾ فَلَمَّا كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ﴿٥﴾ فَلَمَّا كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ﴿٥﴾ فَلَمَّا كَبُرَتْ كَلِمَةً تَخْرُجُ مِنْ أَفْوَاهِهِمْ إِنْ يَقُولُونَ إِلَّا كَذِبًا ﴿٥﴾

عَلَيْهِمْ أَشْرِهِمْ إِنْ لَمْ يُؤْمِنُوا بِهِذَا الْحَدِيثِ أَسَفًا ﴿٦﴾ إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا ﴿٧﴾ وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرًّا ﴿٨﴾ أَمْ حَسِبْتَ أَنَّ أَصْحَابَ الْكَهْفِ وَالرَّقِيمِ كَانُوا مِنْ آيَاتِنَا عَجَبًا ﴿٩﴾ إِذْ أَوَى الْفِتْيَةُ إِلَى الْكَهْفِ فَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا مِنْ لَدُنْكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا ﴿١٠﴾ فَضَرَبْنَا عَلَى آذَانِهِمْ فِي الْكَهْفِ سِنِينَ عَدَدًا ﴿١١﴾ ثُمَّ بَعَثْنَاهُمْ لِنَعْلَمَ أَيُّ الْحِزْبَيْنِ أَحْصَى لِمَا لَبِثُوا أَمَدًا ﴿١٢﴾ نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ نَبَأَهُمْ بِالْحَقِّ إِنَّهُمْ فِتْيَةٌ آمَنُوا بِرَبِّهِمْ وَزِدْنَاهُمْ هُدًى ﴿١٣﴾ وَرَبَطْنَا عَلَى قُلُوبِهِمْ إِذْ قَامُوا فَقَالُوا رَبُّنَا رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَنْ نَدْعُو مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَقَدْ قُلْنَا إِذًا شَطَطًا ﴿١٤﴾ هَؤُلَاءِ قَوْمُنَا اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ إِلَهًا لَوْلَا يَأْتُونَ عَلَيْهِمْ بِسُلْطَانٍ بَيْنَ يَدَيْهِمْ فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿١٥﴾

محیط شرک دست به هجرت زدند)، ما نیز بر هدایتشان افزودیم^(۶).

- ۱۴- و چون به پا خاستند، بر آنها قوت قلب بخشیدیم^(۷) که گفتند: صاحب اختیار ما خدای آسمانها و زمین است [نه آنها که چندصباحی بر اسب قدرت نشسته اند]، هرگز غیر او معبودی را [به نیایش] نخواهیم خواند، که در آن صورت سخنی دور از حق گفته ایم.
- ۱۵- این قوم ما که غیر او [افرادی] را معبودان [خود] گرفته اند، چرا هیچ دلیل روشنی بر [اصالت] معبودانشان نمی آورند؟^(۸) کیست ستمکارتر از آن که دروغ به خدا نسبت دهد؟^(۹)

- ۱- «لعل» در اینجا معنی نهی می دهد، بخش پایانی آیه ۶۸ مائده (۵) و نیمه دوم آیه ۸ فاطر (۳۵) مؤید آن است؛ آیات ۱۰۳ یوسف (۱۲) و ۲ طه (۲۰) به گونه ای دیگر آن را تأیید می کنند.
- ۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۴ آل عمران (۳) توجه فرمایید.
- ۳- غالب مفسران گفته اند: نام افراد اصحاب کهف را بعدها بر دیوار مدخل غار به یادبود نوشتند و منظور از «رقیم» همین است.
- ۴- مقدار مشخص آن را در آیه ۲۵ کهف (همین سوره) ملاحظه فرمایید.
- ۵- به آیه ۱۹ کهف (همین سوره) توجه فرمایید (بعضی از آنها گفتند: خواب ما کمتر از یک روز و بعضی گفتند: خدا می داند چقدر طول کشیده است).
- ۶- این افزایش هدایت، قانون کلی و عمومی است؛ به آیه ۱۷ محمد (۴۷) توجه فرمایید.
- ۷- مصداقهای دیگر از قانون کلی را در آیات ۱۱ و ۱۲ انفال (۸) و ۱۰ قصص (۲۸) ملاحظه فرمایید.
- ۸- همین معنی و مفهوم در آیات ۴ احقاف (۴۶) و ۴۰ فاطر (۳۵) آمده است.
- ۹- سرانجام کارشان را در آیه ۱۸ هود (۱۱) ملاحظه فرمایید.

وَإِذِ اعْتَرَزْتُمُوهُمْ وَمَا يَعْبُدُونَ إِلَّا اللَّهَ فَأَوَّاوْا إِلَى الْكَهْفِ
يَنْشُرْ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَهَيِّئْ لَكُمْ مِنْ أَمْرِكُمْ مَرْفَقًا
﴿١٦﴾ وَتَرَى الشَّمْسَ إِذَا طَلَعَتْ تَزَّوَّرُ عَنْ كَهْفِهِمْ ذَاتَ
الْيَمِينِ وَإِذَا غَرَبَتْ تَقَرَّبُ مِنْ ذَاتِ الشَّمَالِ وَهُمْ فِي فَجْوَةٍ
مِنْهُ ذَلِكَ مِنْ آيَاتِ اللَّهِ لِيَهْدِيَ اللَّهُ لِمَنْ يَشَاءُ اللَّهُ فَهُوَ الْمُهْتَدِ وَمَنْ
يَضِلَّ فَلَنْ يُجَدِّلَهُ بُولِيًّا مُرْشِدًا ﴿١٧﴾ وَتَحْسَبُهُمْ آيَةً أَنْ يَأْتِيَهُمْ
وَهُمْ رَفُودٌ وَقِيلَ لَهُمْ ذَاتَ الْيَمِينِ وَذَاتَ الشَّمَالِ وَكَلْبُهُمْ
بَسِطٌ ذِرَاعَيْهِ بِالْوَصِيدِ لَوِ اطَّلَعْتَ عَلَيْهِمْ لَوَلَّيْتَ مِنْهُمْ
فِرَارًا وَلَمُلِئْتَ مِنْهُمْ رُعبًا ﴿١٨﴾ وَكَذَلِكَ بَعَثْنَاهُمْ
لِيَتَسَاءَلُوا بَيْنَهُمْ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ كَمْ لَبِئْتُمْ قَالُوا لَبِئْنَا
يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ قَالُوا رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا لَبِئْتُمْ فَابْعَثُوا
أَحَدَكُمْ بِرُوقِكُمْ هَذِهِ إِلَى الْمَدِينَةِ فَلْيَنْظُرْ أَيُّهَا أَزْكَى
طَعَامًا فَلْيَأْتِكُمْ بِرِزْقٍ مِنْهُ وَلْيَتَلَطَّفْ وَلَا يُشْعِرَنَّ
بِكُمْ أَحَدًا ﴿١٩﴾ إِنَّهُمْ إِنْ يَظْهَرُوا عَلَيْكُمْ يَرْجُمُوكُمْ
أَوْ يُعِيدُوكُمْ فِي مِلَّتِهِمْ وَلَنْ تُفْلِحُوا إِذًا أَبَدًا ﴿٢٠﴾

مناسبتر است که خوراکی از آن برای شما بیاورد، و باید توجه کند^(۴) که کسی را از وضع شما آگاه نگرداند.

۲۰- زیرا اگر بر شما دست یابند، سنگسارتان خواهند کرد، یا شما را به آیین خودشان بازگردانند و در آن صورت هرگز رستگار نخواهید شد.

۱۶- اینک که از آن مردم و آنچه به جای خدا بندگی می‌کنند کناره گرفته‌اید، به غار پناه برید تا پروردگارتان رحمت خویش بر شما بگسترد^(۱) و کارتان را به سامان آرد.

۱۷- [گردش] آفتاب را چنان می‌دیدید که به هنگام طلوع، از غارشان به طرف راست متمایل می‌گردید و هنگام غروب، از آنان به طرف چپ دور می‌شد و آنها در پهنه غار قرار داشتند [به گونه‌ای که از گرمای آفتاب در امان بودند]؛ این [داستان] یکی از آیات الهی است؛ هر که را خدا هدایت کند،^(۲) راه یافته [واقعی] است و هر که را گمراه کند^(۳)، هرگز برای او دوستی که به راه کمال هدایت [ش] کند، نخواهی یافت.

۱۸- می‌پنداشتی که بیدارند، در حالی که به خواب [عمیقی فرو] رفته بودند؛ به راست و چپشان می‌گرداندیم [تا بدنشان سالم ماند] و سگشان دو بازوی خویش را بر آستانه غار گشوده بود؛ اگر [به سراغشان می‌رفتی و] بر وضعشان آگاهی می‌یافتی، در حال فرار و آکنده از ترس بازمی‌گشتی.

۱۹- این گونه بیدارشان کردیم تا از یکدیگر پرسش کنند؛ یکی از آنها پرسید: چه مدت [در خواب] بودید؟ گفتند: یک روز یا کمتر از یک روز؛ [دیگران] گفتند: پروردگارتان به مدت توقف شما داناتر است. اکنون یکی را از [میان] خود، با این سکه‌ها که دارید به شهر بفرستید و جستجو کند کدام غذا

۱- آیات ۳۳ و ۳۴ یوسف (۱۲) مصداق دیگری از توکل به خدا و بی‌توجهی به غیر خداست.

۲- به آیه ۲۷ رعد (۱۳) ﴿و یهدی الیه من اناب﴾ توجه فرماید.

۳- به آیه ۳۴ غافر (۴۰) ﴿کذلک یضل الله من هو مسرف مرتاب﴾ توجه فرماید.

۴- از نظر تعداد حروف، قرآن درست وسط کلمه «و لیتلطّف» نصف می‌شود؛ تا حرف «ت» متعلق به نیمه اول و از «ل» دوم مربوط به نیمه دوم قرآن است.

۲۱- بدین گونه [پس از عرضه سکه‌های قدیمی، مردم را] به وضع آنها آگاه کردیم تا بدانند که وعده خدا راست است و تردیدی در [مورد] رستاخیز نیست، آنگاه که درباره آنها با یکدیگر به گفتگو پرداختند و [گروهی که بی اعتقاد بودند] گفتند: بر [محل] آن [غار] دیواری^(۱) بسازید [و اجساد آنان را به حال خودشان رها کنید]؛ پروردگارشان آگاهتر است به [حال] آنان؛ ولی [آنها که حقیقت داستان آنها را درک کرده بودند] او آن را دلیل قابل لمسی بر رستاخیز می‌دیدند، گفتند: بر [غار]شان نمازگاهی می‌سازیم [تا خاطره آنان همواره باقی بماند]^(۲).

۲۲- [گروهی] خواهند گفت: آنها سه تن بودند و چهارمی سگشان بود، و [گروهی] خواهند گفت: پنج تن بودند و ششمی سگشان بود، [همه از روی بی‌اطلاعی] تیری به تاریکی رها می‌کنند، و [بعضی هم] می‌گویند: هفت تن بودند، هشتمی سگشان بود؛ بگو: [آگاهی از تعدادشان مسئله‌ای را حل نمی‌کند، به کیفیت کارشان توجه کنید] پروردگارم به تعدادشان آگاهتر است، شمار آنها را افراد خیلی می‌دانند؛ درباره آنها جز در حدی که [با وحی] روشن و ظاهر شده است، گفتگو مکن و از هیچ کس درباره آنان نظر نخواه؛

۲۳- و در هیچ مورد^(۳) مگوی که فردا چنین خواهم کرد،

۲۴- مگر با قید «ان شاء الله» و هرگاه فراموش کردی، [به محض توجه] پروردگارت را یاد کن و بگو: چه بسا پروردگارم مرا به راهی نزدیکتر از این به کمال هدایت کند^(۴).

۲۵- آنها در غارشان سیصد سال به سر بردند و [کسانی که با مقیاس قمری محاسبه می‌کردند] نه سال بر آن افزودند.

۲۶- بگو: خدا از مدت توقفشان آگاهتر است، و آگاهی از اسرار آسمانها و زمین خاص اوست؛ چه بینا و چه شنواست! آدمیان جز او هیچ کارسازی نخواهند داشت و خدا هیچ کس را در فرمان خویش مشارکت نخواهد داد.

۲۷- آنچه از کتاب پروردگارت به تو وحی شده، تلاوت کن؛ تغییردهنده‌ای برای کلماتش وجود ندارد؛ و هرگز پناهی جز او نخواهی یافت.

وَكَذَلِكَ أَخْرَجْنَا عَلَيْهِمْ لِيَعْلَمُوا أَنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَأَنَّ السَّاعَةَ لَا رَيْبَ فِيهَا إِذْ يَتَنَزَّعُونَ بَيْنَهُمْ أَمْرَهُمْ فَقَالُوا ابْنُوا عَلَيْهِم بُيُوتًا رِيَهُمْ أَعْلَمُ بِهِمْ قَالَ الَّذِينَ غَلَبُوا عَلَىٰ أَمْرِهِمْ لَنَتَّخِذَنَّ عَلَيْهِم مَّسْجِدًا ﴿٢١﴾ سَيَقُولُونَ ثَلَاثَةٌ رَابِعُهُمْ كُتُبُهُمْ وَيَقُولُونَ خَمْسَةٌ سَادِسُهُمْ كُتُبُهُمْ رَجْمًا بِالْغَيْبِ وَيَقُولُونَ سَبْعَةٌ وَثَامِنُهُمْ كُتُبُهُمْ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ بِعَدَّتِهِمْ مَا يَعْلَمُهُمْ إِلَّا قَلِيلٌ فَلَا تُمَارِ فِيهِمْ إِلَّا مِرَاءً ظَهْرًا وَلَا تَسْتَفْتِ فِيهِمْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٢٢﴾ وَلَا تَقُولَنَّ لِشَايٍ إِنِّي فَاعِلٌ ذَٰلِكَ غَدًا ﴿٢٣﴾ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ وَاذْكُرْ رَبَّكَ إِذَا نَسِيتَ وَقُلْ عَسَىٰ أَنْ يَهْدِيَنِّي رَبِّي لِأَقْرَبَ مِنْ هَٰذَا رَشْدًا ﴿٢٤﴾ وَلَيْسُوا فِي كُهْفِهِمْ ثَلَاثَ مِائَةٍ سِنِينَ وَازْدَادُوا تَسْعًا ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا لَيْسُوا لَهُ غَيْبِ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ أَبْصِرْ بِهِ وَأَسْمِعْ مَا لَهُمْ مِنْ دُونِهِ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا يُشْرِكُ فِي حُكْمِهِ أَحَدًا ﴿٢٦﴾ وَأَتْلُ مَا أُوْحِيَ إِلَيْكَ مِنْ كِتَابِ رَبِّكَ لَا مُبَدِّلَ لِكَلِمَاتِهِ وَلَنْ تَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٧﴾

۱- علامه طباطبایی در میزان ذیل این آیه گفته است: «بناء بنیان» به معنی احداث دیوار است.

۲- لازم به ذکر است که غالب مفسران گفته‌اند: اصحاب کهف پس از آنکه مردم به احوال آنان پی بردند، بیش از چند ساعت زنده نماندند و همه در غارشان قبض روح شدند.

۳- در مورد عدول از قاعده املائی در کلمه «شیء» به زیرنویس سوم آیه ۲۴۵ بقره (۲) مراجعه فرمایید؛ این کلمه ۲۷۹ بار در قرآن تکرار شده و فقط در همین یک مورد به صورت «شایء» نوشته شده است.

۴- به آیه ۱۵۲ بقره (۲) ﴿فَاذْكُرُونِي أَذْكُرْكُمْ﴾ توجه فرمایید.

وَأَصْبِرْ نَفْسَكَ مَعَ الَّذِينَ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ بِالْغَدْوَةِ وَالْعَشِيِّ
يُرِيدُونَ وَجْهَهُ، وَلَا تَعْدُ عَيْنَاكَ عَنْهُمْ تُرِيدُ زِينَةَ الْحَيَاةِ
الدُّنْيَا وَلَا تُطِعْ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ، عَنْ ذِكْرِنَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ وَكَانَ
أَمْرُهُ فُرْطًا ﴿٢٨﴾ وَقُلِ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ
شَاءَ فَلْيُكْفِرْ إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ نَارًا أَحَاطَ بِهِمْ سُرَادِقُهَا
وَإِنْ يَسْتَعْجِلُوْا يُعَاثُوا بِمَاءٍ كَالْمُهْلِ يَشْوِي الْوُجُوهُ بِئْسَ
الشَّرَابُ وَسَاءَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٢٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا
الصَّالِحَاتِ إِنَّا لَا نُضِيعُ أَجْرَ مَنْ أَحْسَنَ عَمَلًا ﴿٣٠﴾ أُولَئِكَ
لَهُمْ جَنَّاتٌ عَدْنٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ
مِنْ ذَهَبٍ وَيَلْبَسُونَ ثِيَابًا خُضْرًا مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَّكِنِينَ
فِيهَا عَلَى الْأَرَائِكِ نِعْمَ الثَّوَابُ وَحَسُنَتْ مُرْتَفَقًا ﴿٣١﴾ وَأَضْرِبْ
لَهُمْ مَثَلًا لِرَجُلَيْنِ جَعَلْنَا لِأَحَدِهِمَا جَنَّتَيْنِ مِنْ أَعْنَبٍ وَحَفَفْنَاهُمَا
بِنَخْلِ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمَا زُرْعًا ﴿٣٢﴾ كَلَّمَا الْجَنَّتَيْنِ ءَانَتْ أَكْلَهُمَا وَلَمْ
تَظْلِمْ مِّنْهُ شَيْئًا وَفَجَّرْنَا خِلْفَهُمَا نَهْرًا ﴿٣٣﴾ وَكَانَ لَهُ ثَمَرٌ فَقَالَ
لِصَاحِبِهِ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ: أَنَا أَكْثَرُ مِنْكَ مَالًا وَأَعَزُّ نَفَرًا ﴿٣٤﴾

۲۸- خودت را در برابر کسانی که بامداد و شبانگاه پروردگار خویش را [به نیایش] می خوانند و خشنودی او را می جویند، شکیبیاکن و دیدگانت در هوای زیور زندگی دنیا، از آنان [به سوی توانگران] برنگردد^(۱)، و از کسی که دلش را از یاد خویش غافل کرده ایم^(۲) و پیرو هوای نفس خود شده و کارش زیاده روی است، اطاعت مکن.

۲۹- بگو: سخن حق از جانب پروردگارتان [آمده] است؛ هر که خواهد، ایمان آورد و هر که خواهد، کفر ورزد^(۳)؛ برای ستمگران آتشی مهیا کرده ایم که سرپرده هایش آنها را از هر سو احاطه کرده است؛ اگر [برای تقاضای آب] استغاثه کنند، با آبی همچون فلز گداخته که چهره ها را تافته کند، به دادشان رسیده می شود؛ بد آشامیدنی، و بد آرامشگاهی است.

۳۰- [ولی] مؤمنان نیکوکار [بدانند که] پاداش هیچ نیکوکاری را تباه نخواهیم کرد^(۴).

۳۱- باغهای جاودان بهشت در انتظار آنهاست [و] از کنار [تختها] شان نهرها جاری است و در آنجا به دستواره های زرین آراسته می شوند و جامه هایی به رنگ سبز از دیبای ظریف و ستبر در بر دارند، در حالی که بر تختها تکیه زده اند؛ [این بهشت] پاداش خوب و آرامشگاهی نیکوست^(۵).

۳۲- برای آنها [داستان] دو مرد را مثل بزنی که به یکی از آنها دو باغ انگور دادیم که اطراف آن درختان خرما و میان آنها کشتزار پدید آورده بودیم.

۳۳- هر دو بوستان بدون نقص [و آفت] به بار می نشست، و میان آنها نهری روان کرده بودیم؛

۳۴- و ثمرات [آن] در اختیارش بود؛ از این روی ضمن محاوره به معاشر خود گفت: من به لحاظ مال و فرزندان نسبت به تو فرونی دارم^(۶).

۱- مفهوم این قسمت از آیه به بیان دیگر در آیه ۵۲ انعام (۶) آمده است؛ آیات ۱-۱۰ عبس (۸۰) نیز در همین رابطه است.

۲- به نیمه دوم آیه ۵ صف (۶۱) توجه فرمایید.

۳- مفهوم این قسمت از آیه به بیان دیگر در آیه ۳ انسان (۷۶) آمده است؛ در این رابطه به نیمه دوم آیه ۱۲ لقمان (۳۱) هم توجه فرمایید.

۴- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۱۷۱ آل عمران (۳) و ۶۰ رحمن (۵۵) آمده است.

۵- به آیه ۱۷ سجده (۳۲) توجه فرمایید.

۶- پاسخ این گفتار جاهلانه در آیات ۵۵ و ۵۶ مؤمنون (۲۳) و ۱۱۶ آل عمران (۳) آمده است.

۳۵- در حالی که در حق خویش ستم می‌کرد، [با غرور] به باغش وارد شد و گفت: باور نمی‌کنم که این [بوستان] هیچ‌گاه نابود گردد.

۳۶- و گمان نمی‌کنم که قیامت برپا شود؛ اگر [هم باشد] و به سوی پروردگرم بازگردانده شوم، جایگاهی بهتر از این خواهم داشت (۱).

۳۷- معاشرش ضمن محاوره بدو گفت: مگر [تدبیر و توان] خدای را که تو را از خاک و نطفه آفرید و به صورت مرد کاملی سامان داد، انکار می‌کنی؟

۳۸- ولی من [اعتقاد دارم] خدا صاحب اختیار من است و هیچ‌کس را [در قدرت و تدبیر] با او شریک نمی‌دانم.

۳۹- و چرا آنگاه که به بوستان خویش درآمدی، نگفتی که آنچه خدا خواهد [شدنی است]، و هیچ نیرویی جز به تأیید خدا نیست؟ اگر از نظر مال و فرزند مرا کمتر از خود می‌بینی، [دلیل برتری تو نزد خدا نیست]؛

۴۰- چه بسا پروردگرم بهتر از باغ تو به من عطا کند و بر آن [باغ که تکیه‌گاه توست] صاعقه‌ای از آسمان بفرستد تا خاکی بی‌گیاه گردد؛

۴۱- و یا آب آن [به زمین] فروکش کند که هرگز به آن دست نیابی.

۴۲- محصولش [توسط آفتی آسمانی] احاطه شد و [از بین رفت]، آنگاه دو دست خویش را در حسرت هزینه‌ای که در آنجا کرده بود به هم می‌سایید، در حالی که داربست‌هایش فرو ریخته بود و می‌گفت: کاش هیچ‌کس را [در قدرت و تدبیر] با پروردگرم شریک تلقی نمی‌کردم.

۴۳- و هیچ گروهی نداشت که در برابر خدا به یاری‌اش برخیزند و خود نیز قادر به دفاع نبود (۲).

۴۴- آنجا [متوجه شد که] کارسازی [و قدرت] یکسره دست خدای حق است (۳)؛ که از نظر پاداش و سرانجام دادن، نیکوتر است.

۴۵- زندگی دنیا را برای آنها به آبی مثل بزن که از آسمان فرو می‌فرستیمش و با آن، گیاهان زمین [به فراوانی بروید و] در هم پیچد، آنگاه [چنان] خشک و شکسته گردد که بادهای [به هر سو] پراکنده‌اش گرداند؛ و خداست که بر هر چیز تواناست.

وَدَخَلَ جَنَّتَهُ وَهُوَ ظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ قَالَ مَا أَظُنُّ أَنْ تَبِيدَ هَذِهِ أَبَدًا ﴿٣٥﴾ وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُجِدْتُ إِلَىٰ رَبِّي لَأَجِدَنَّ خَيْرًا مِّنْهَا مُنْقَلَبًا ﴿٣٦﴾ قَالَ لَهُ صَاحِبُهُ وَهُوَ يُحَاوِرُهُ أَكَفَرْتَ بِالَّذِي خَلَقَكَ مِن تَرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ سَوَّكَ رَجُلًا ﴿٣٧﴾ لَكِنَّا هُوَ اللَّهُ رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٣٨﴾ وَلَوْلَا إِذْ دَخَلْتَ جَنَّتَكَ قُلْتَ مَا شَاءَ اللَّهُ لَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللَّهِ إِنْ تَرَنِ أَنَا أَقَلَّ مِنْكَ مَالًا وَوَلَدًا ﴿٣٩﴾ فَعَسَىٰ رَبِّي أَنْ يُؤْتِيَنِي خَيْرًا مِّنْ جَنَّتِكَ وَيُرْسِلَ عَلَيْهَا حُسْبَانًا مِّنَ السَّمَاءِ فَتُصْبِحُ صَعِيدًا زَلَقًا ﴿٤٠﴾ أَوْ يُصْبِحُ مَاؤها غُورًا فَلَنْ تَسْتَطِيعَ لَهُ طَلَبًا ﴿٤١﴾ وَأُحِيط بِشْمَرِهِ فَاصْبِحْ يَقْلَبُ كَفْيِهِ عَلَىٰ مَا أَنْفَقَ فِيهَا وَهِيَ خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَيَقُولُ يَا لَيْتَنِي لَمْ أُشْرِكْ بِرَبِّي أَحَدًا ﴿٤٢﴾ وَلَمْ تَكُن لَّهُ فِتْنَةً يَصُرُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَمَا كَانَ مُنْصَرًّا ﴿٤٣﴾ هُنَالِكَ الْوَلِيَّةُ لِلَّهِ الْحَقِّ هُوَ خَيْرٌ ثَوَابًا وَخَيْرٌ عُقْبًا ﴿٤٤﴾ وَأَضْرِبْ لَهُم مَّثَلِ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا كَمَا أَنْزَلْنَاهُ مِنَ السَّمَاءِ فَاخْتَلَطَ بِهِ نَبَاتُ الْأَرْضِ فَأَصْبَحَ هَشِيمًا تَذْرُوهُ الرِّيحُ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ مُّقَدِّرًا ﴿٤٥﴾

۱- ولی به هنگام گرفتاری و عذاب، آیات ۲۷-۲۹ حاقه (۶۹) را بر زبان می‌آورند.

۲- به آیه ۱۷ احزاب (۳۳) توجه فرماید.

۳- به آیات ۸۴ و ۸۵ غافر (۴۰) توجه فرماید.

الْمَالِ وَالْبَنُونَ زِينَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْبَاقِيَاتُ الصَّالِحَاتُ
 خَيْرٌ عِنْدَ رَبِّكَ ثَوَابًا وَخَيْرٌ أَمْلًا ﴿٤٦﴾ وَيَوْمَ نُسِرَ الْجِبَالَ وَتَرَى
 الْأَرْضَ بَارِزَةً وَحَشَرْنَاهُمْ فَلَمْ نُغَادِرْ مِنْهُمْ أَحَدًا ﴿٤٧﴾ وَعَرَضُوا
 عَلَى رَبِّكَ صَفًّا لَقَدْ جِئْتُمُونَا كَمَا خَلَقْنَاكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ بَلْ زَعَمْتُمْ
 أَلَّنْ نَجْعَلَ لَكُمْ مَوْعِدًا ﴿٤٨﴾ وَوَضَعَ الْكِتَابَ فَتَرَى الْمُجْرِمِينَ
 مُشْفِقِينَ مِمَّا فِيهِ وَيَقُولُونَ يُبْدِلْنَا مَا لَ هَذَا الْكِتَابِ
 لَا يَغَادِرُ صَغِيرَةً وَلَا كَبِيرَةً إِلَّا أَحْصَاهَا وَوَجَدُوا مَا عَمِلُوا
 حَاضِرًا وَلَا يَظْلُمُ رَبُّكَ أَحَدًا ﴿٤٩﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا
 لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ كَانَ مِنَ الْجِنِّ فَفَسَقَ عَنْ أَمْرِ رَبِّهِ
 أَفَتَتَّخِذُونَهُ وَذُرِّيَّتَهُ أَوْلِيَاءَ مِنْ دُونِي وَهُمْ لَكُمْ عَدُوٌّ
 بِئْسَ لِلظَّالِمِينَ بَدَلًا ﴿٥٠﴾ مَا أَشْهَدُهُمْ خَلْقَ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ وَلَا خَلْقَ أَنْفُسِهِمْ وَمَا كُنْتُمْ مَتَّخِذَ الْمُضِلِّينَ عَضُدًا
 ﴿٥١﴾ وَيَوْمَ يَقُولُ نَادُوا شُرَكَاءِيَ الَّذِينَ زَعَمْتُمْ فَدَعَوْهُمْ
 فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا لَهُمْ وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ مَوْبِقًا ﴿٥٢﴾ وَرَأَى الْمُجْرِمُونَ
 النَّارَ فَظَنُّوا أَنَّهُمْ مُوَاقِعُوهَا وَلَمْ يَجِدُوا عَنْهَا مَصْرِفًا ﴿٥٣﴾

۴۶- مال و فرزندان، زیور زندگی دنیاست و آثار شایسته و پاینده، نزد پروردگارت از نظر پاداش و امیدواری نیکوتر است (۱).

۴۷- [به یاد آر] روزی را که کوهها را به رفتار آوریم و زمین را آشکار و هموار می‌بینی، و همه را [برای حساب] احضار می‌کنیم و احدی را فروگذار نخواهیم کرد.

۴۸- همگی صف کشیده بر پروردگارت عرضه می‌شوند (۲)؛ [آنگاه خطاب می‌رسد: اکنون] با همان وضعی که در آغاز شما را آفریدیم، به پیشگاه ما بازآمده‌اید، ولی تصور می‌کردید که هرگز وعده‌گاهی برای شما قرار نمی‌دهیم.

۴۹- دفتر اعمال (۳) را در میان نهند و بزهکاران را می‌بینی که از مفاد آن هراسانند و می‌گویند: وای بر ما، این چه دفتری است که هیچ [عمل] کوچک و بزرگی را فرونگذاشته، مگر اینکه همه را به شمار آورده است (۴)، و [همه مردم] اعمال خود را حاضر می‌بینند؛ و پروردگار تو به هیچ‌کس ستم نخواهد کرد.

۵۰- [به یاد آر] زمانی را که به فرشتگان گفتیم: برای [بزرگداشت] آدم ابراز فروتنی کنید، همه ابراز فروتنی کردند، جز ابلیس، که از گروه جن بود و از فرمان پروردگارش منحرف شد؛ [با این حال] چرا او و فرزندانش را که دشمن شما هستند، به جای من کارساز خود انتخاب می‌کنید؟! ستمگران بد جانشینی [به جای خدا] دارند.

۵۱- هنگام آفرینش آسمانها و زمین و نیز هنگام آفرینش نوع خودشان آنان را گواه و حاضر نکرده بودیم، و من گمراه‌کنندگان را دستیار خود قرار نمی‌دهم.

۵۲- [به یاد آر] روزی را که [خدا] گوید: افرادی را که [در قدرت] شرکای من تصور می‌کردید [به کمک] فراخوانید، آنگاه آنها را [به کمک] می‌خوانند، ولی به آنان پاسخ نمی‌دهند و میانشان ورطه‌ای قرار دهیم (۵).

۵۳- بزهکاران آتش را می‌بینند و یقین کنند که بر آن نگویند و خواهند شد و راه‌گریزی از آن نخواهند یافت (۶).

۱- مفهوم آیه به بیان کاملتر در آیات ۱۴ و ۱۵ آل عمران (۳) و ۹ منافقون (۶۳) آمده است؛ در این رابطه به آیات ۱ و ۲ تکوین (۱۰۲) هم توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۸ حاقه (۶۹) توجه فرمایید.

۳- با آیات ۱۹ و ۲۵ حاقه (۶۹)، از نظر مفهوم «کتاب» در این جا مقایسه فرمایید؛ و نحوه تنظیم آن کتاب را در آیه ۲۹ جاثیه (۴۵) ملاحظه فرمایید.

۴- همین مفهوم در آیات ۱۳ و ۱۴ اسراء (۱۷) و ۸۰ زخرف (۴۳) آمده است؛ به آیات ۳۰ آل عمران (۳)، ۱۳ قیامت (۷۵)، ۲۹ جاثیه (۴۵) نیز برای توضیح بیشتر توجه فرمایید.

۵- مفهوم آیه به بیان کاملتر در آیات ۶۲-۶۴ قصص (۲۸) و ۸۱ و ۸۲ مریم (۱۹) آمده است.

۶- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۸۵ نحل (۱۶) آمده است.

۵۴- در این قرآن هر [گونه] مثلی را برای مردم به شکل‌های مختلف بیان کرده‌ایم^(۱)، و [الی] انسان بیش از هر موجودی سر جدال دارد.

۵۵- آنگاه که [قرآن، عامل] هدایت بر مردم عرضه شد، چیزی آنان را از ایمان و درخواست آموزش از پیشگاه پروردگارشان باز نداشت، جز اینکه [با غفلت می‌خواستند عذابی که] سنت جاری در امت‌های پیشین [بود] بر ایشان نیز جاری شود^(۲)، یا عذاب رودرو به آنان برسد^(۳).

۵۶- ما پیامبران را جز به عنوان بشارت‌دهنده و هشداردهنده نمی‌فرستیم، و [الی] انکارورزان به باطل مجادله می‌کنند تا حق را به آن وسیله از میان بردارند^(۴)، و آیات مرا و [بخصوص] آیاتی که بدان هشدار داده شده‌اند، به استهزاء گرفتند.

۵۷- کیست ستمکارتر از آن‌که به آیات پروردگارش پند داده شده و از آن روی گردانده و رفتار گذشته خود را فراموش کرده است؟ ما هم بر دل‌هایشان پرده و بر گوش‌هایشان سنگینی نهادیم تا آن [پیام] را در نیابند^(۵)؛ و اگر به راه هدایتشان فراخوانی، هرگز هدایت نخواهند شد.

۵۸- پروردگارت آمرزگار و دارای رحمت است^(۶)؛ اگر می‌خواست آنها را به [سزای] دستاوردهایشان بازخواست کند، در عذابشان شتاب می‌کرد، ولی موعدی دارند که هرگز در برابر آن پناهی نمی‌یابند^(۷).

۵۹- [مردم] آن شهرها را به عقوبت ستمی که کردند، هلاک کردیم و برای هلاکتشان موعدی مقرر داشتیم^(۸).

۶۰- [به یاد آر] آنگاه که موسی به دستیار خود گفت: [در جستجوی مُرادم] دست از تلاش بر نمی‌دارم تا به محل برخورد دو دریا برسم^(۹)، هرچند که زمان طولانی به راه ادامه دهم.

۶۱- و چون به محل تلاقی دو دریا رسیدند، [غذای] ماهی خود را از یاد بردند و ماهی راه خود را در دریا سرازیر در پیش گرفت [ورفت].

۱- به عنوان نمونه به آیات ۲۶۱ بقره (۲)، ۲۴ یونس (۱۰)، ۴۱ عنکبوت (۲۹)، ۲۰ حدید (۵۷) و ۵ جمعه (۶۲) توجه فرمایید.

۲- اگر با آیه ۹۴ اسراء (۱۷) مقایسه کنیم اصل مسئله روشن می‌شود. برای درک بهتر مفهوم آیه، به آیات ۹۶ و ۹۷ یونس (۱۰) توجه فرمایید، و یکی از مصداقهای آن را در آیه ۱۱ آل عمران (۳) ملاحظه فرمایید؛ ضمناً موارد مختلف درخواستهایشان را برای رسیدن عذاب، در مورد قوم صالح در آیه ۷۷ اعراف (۷) و در مورد قوم نوح در آیه ۳۲ هود (۱۱) و در مورد قوم شعب در آیه ۱۸۷ شعراء (۲۶) و در مورد قوم لوط در آیه ۲۹ عنکبوت (۲۹) و در مورد قوم هود در آیه ۲۲ احقاف (۴۶) و بالاخره در مورد مشرکین قریش در آیات ۳۲ انفال (۸) و ۱۶ ص (۳۸) ملاحظه فرمایید.

۳- به آیه ۹۰ یونس (۱۰) و نیز به آیات ۸۳-۸۵ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۴- به آیات ۱۸ انبیاء (۲۱) و ۸ صف (۶۱) توجه فرمایید.

۵- علت آن را در آیات ۱۰ بقره (۲)، ۱۵۵ نساء (۴)، ۱۲۵ توبه (۹) و نیمه دوم آیه ۵ صف (۶۱) و ۳ منافقون (۶۳) جستجو فرمایید.

۶- مشمولین رحمت خدا را در نیمه دوم آیه ۱۵۶ اعراف (۷) جستجو فرمایید.

۷- به آیه ۴۲ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۸- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۹- بعضی از مفسران گفته‌اند: منظور، محل اتصال خلیج عقبه و خلیج سوئز است.

۶۲- هنگامی که [از آنجا] گذشتند، موسی به دستیارش گفت: غذایمان را بیاور که در این سفرمان خسته شدیم.

۶۳- پاسخ داد: آیا متوجه شدی آنگاه که بر آن تخته سنگ آرام گرفته بودیم؟ فراموش کردم [که داستان شگفت] ماهی را [بازگو کنم] و این شیطان بود که مرا از یادآوری [داستان] آن به فراموشی انداخت؛ و به صورتی شگفت آور [ماهی بریان] راه خود را به دریا گرفت [و رفت].

۶۴- موسی [به فراست دریافت و] گفت: همان جاست که می خواستیم و جستجوکنان از رد پای خود بازگشتند.

۶۵- [آنجا] یکی از بندگان ما را یافتند که از جانب خویش به او رحمتی عطا کرده و دانشی [خاص] از نزد خود به او آموخته بودیم.

۶۶- موسی به او گفت: آیا [می توانم] با این شرط از تو پیروی کنم، که از کمالی که آموزش یافته ای به من بیاموزی؟

۶۷- گفت: تو همپای من قادر به تحمل و شکیبایی نخواهی بود.

۶۸- چگونه در برابر امور [غیرعادی] که به [رموز] آن هیچ آگاهی نیافته ای، شکیبایی خواهی داشت؟

۶۹- گفت: ان شاء الله مرا شکیبا خواهی یافت و در هیچ موردی نافرمانی ات نخواهم کرد.

۷۰- [آن فرشته مجسم^(۱)] که از اراده های خاص پروردگار

فَلَمَّا جَاوَزَا قَالَ لِفَتَاهُ إِنَّا عَدَاءُ نَالِقَدَّ لَقِينَا مِنْ سَفَرِنَا
هَذَا نَصَبًا ﴿٦٢﴾ قَالَ أَرَأَيْتَ إِذْ أَوَيْنَا إِلَى الصَّخْرَةِ فَإِنِّي نَسِيتُ
الْحُوتَ وَمَا أَنْسَنِيهِ إِلَّا الشَّيْطَانُ أَنْ أَذْكُرَهُ وَاتَّخَذَ سَبِيلَهُ
فِي الْبَحْرِ عَجَبًا ﴿٦٣﴾ قَالَ ذَلِكَ مَا كُنَّا نَبْغُ فَارْتَدَّ عَلَيَّ اثَرُهُمَا
فَقَصَصْنَا ﴿٦٤﴾ فَوَجَدَا عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا آتَيْنَاهُ رَحْمَةً مِنْ
عِنْدِنَا وَعَلَّمْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا عِلْمًا ﴿٦٥﴾ قَالَ لَهُ مُوسَى هَلْ أَتَيْتُكَ
عَلَى أَنْ تَعْلِمَ مِنْ مَعَا عَلِمْتَ رُشْدًا ﴿٦٦﴾ قَالَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ
مَعِيَ صَبْرًا ﴿٦٧﴾ وَكَيْفَ تَصْبِرُ عَلَى مَا لَمْ تُحِطْ بِهِ خُبْرًا ﴿٦٨﴾ قَالَ
سَتَجِدُنِي إِنْ شَاءَ اللَّهُ صَابِرًا وَلَا أَعْصِي لَكَ أَمْرًا ﴿٦٩﴾ قَالَ
فَإِنِ اتَّبَعْتَنِي فَلَا تَسْأَلْنِي عَنْ شَيْءٍ حَتَّى أُحْدِثَ لَكَ مِنْهُ ذِكْرًا
﴿٧٠﴾ فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا رَكِبَا فِي السَّفِينَةِ خَرَقَهَا قَالَ أَخَرَقْنَا
لِنُغْرِقَ أَهْلَهَا لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا إِمْرًا ﴿٧١﴾ قَالَ أَلَمْ أَقُلْ إِنَّكَ
لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا ﴿٧٢﴾ قَالَ لَا تُؤَاخِذْنِي بِمَا نَسِيتُ وَلَا
تُرْهِقْنِي مِنْ أَمْرِي عُسْرًا ﴿٧٣﴾ فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا لَقِيَا غُلَامًا فَقَتَلَهُ
قَالَ أَقَتَلْتَ نَفْسًا زَكِيَّةً بِغَيْرِ نَفْسٍ لَقَدْ جِئْتَ شَيْئًا نُكْرًا ﴿٧٤﴾

آگاهی داشت و مأمور اجرا بود] گفت: اگر از من پیروی کردی، در مورد چیزی از من سؤال مکن تا خودم برای تو توضیحی از آن مطرح کنم.

۷۱- آنگاه به راه افتادند تا اینکه سوار کشتی شدند و کشتی را سوراخ کرد؛ [موسی] گفت: آن را سوراخ کردی که سر نشینانش را غرق کنی؟ واقعاً کار ناهنجاری کردی!

۷۲- گفت: مگر نگفتم تو همپای من قادر به تحمل و شکیبایی نخواهی بود؟

۷۳- موسی گفت: مرا به خاطر آنچه فراموش کردم بازخواست مکن و در کارم بر من سخت مگیر.

۷۴- باز راه افتادند تا به پسری رسیدند، او را کشت؛ [موسی] گفت: آیا بی گناهی را به ناحق کشتی؟ براستی کاری غیرعادی کردی!

۱- نظایر اجرای برنامه های غیرعادی را توسط فرشتگان مجسم در داستان زندگی ابراهیم و لوط در آیات ۶۹-۷۷ هود (۱۱) می بینیم که به ابراهیم در سنین پیری مژده فرزند دادند و نیز خیر عذاب قوم لوط را به اطلاع لوط رساندند و خود، مأمور اجرای آن عذاب بودند؛ حتی از آیه ۷۸ هود استفاده می شود که قوم لوط نیز آنها را به همان صورت آراسته انسانی مشاهده کردند. همچنین در شرح حال مریم در آیات ۱۷-۲۱ مریم (۱۹) از فرشته مجسم (یا به تعبیر قرآن متمثل) صحبت شده است که مأمور عالم تکوین بود و به صورت انسانی کامل با مریم گفتگو کرد. اینکه در آیه ۶۵ این سوره گفته است: ﴿عَبْدًا مِنْ عِبَادِنَا﴾ نظریه فرشته بودن او را نقض نمی کند؛ زیرا در مورد فرشتگان هم قرآن به روشنی فرموده است: ﴿بَلْ عِبَادٌ مُكْرَمُونَ﴾ (۲۶ انبیاء)؛ در مورد فرشتگان رسول به آیه صریح و روشن ۷۵ حج (۲۲) توجه فرمایید؛ ضمناً آیه ۹ انعام (۶) نیز صراحت دارد که اگر فرشته ای قرار باشد نازل شود، ناگزیر بصورت بشری خواهد بود.

۷۵- گفت: مگر به تو نگفتم همپای من قادر به تحمل و شکیبایی نخواهی بود؟!

۷۶- [موسی] گفت: اگر از این پس چیزی از تو پرسیدم، با من همراهی مکن، که از جانب من معذور خواهی بود.

۷۷- باز به راه افتادند تا به شهری رسیدند، از مردمش طعام خواستند، ولی آنها از پذیرایی شان خودداری کردند، آنگاه دیواری را مشاهده کردند که نزدیک به فرو ریختن بود و [فرشته مجسم] آن دیوار را [تعمیر و] برپا داشت؛ [موسی] گفت: کاش در برابر این کار پاداشی دریافت می کردی [که خرج تهیه غذا کنیم].

۷۸- گفت: اینک [موقع] جدایی میان من و توست، [ولی] تو را از واقعیت ناپیدای اموری که در برابرش یارای صبر او سکوت [نداشتی، آگاه] خواهیم کرد.

۷۹- اما آن کشتی متعلق به بینوایانی بود که در دریا کار می کردند، خواستم معیوبش کنم چون در جلو راهشان^(۱) پادشاهی [ستمگر در کمین] بود که هر کشتی [سالم] را مصادره می کرد.

۸۰- و اما آن نوجوان، پدر و مادرش مؤمن بودند و از آن ترس داشتیم که طغیان و انکار را دامنگیر آنان کند.

۸۱- پس اراده کردیم که پروردگارش [فرزندی] پاک نهادتر و مهربانتر از او به آنها عوض بدهد.

۸۲- و اما آن دیوار متعلق به دو پسر یتیم در آن شهر بود که زیرش گنجی متعلق به آنها [نهفته] بود و پدرشان مردی صالح بود؛ پروردگار تو می خواست آن دو به حد رشد برسند و به رحمت پروردگارت گنج خویش را خارج کنند؛ و من این کار [ها] را به میل خویش نکردم^(۲)؛ این است واقعیت ناپیدای آنچه ظرفیت شکیبایی اش را نداشتی.

۸۳- از تو درباره ذوالقرنین^(۳) می پرسند، بگو: خبری از او برای شما شرح خواهد داد.

﴿قَالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْرًا﴾ (۷۵) قَالَ إِنْ سَأَلْتُكَ عَنْ شَيْءٍ مِنْ بَعْدِ هَذَا فَلَا تُصَحِّبْنِي قَدْ بَلَغْتَ مِنْ لَدُنِّي عُذْرًا ﴿۷۶﴾ فَانْطَلَقَا حَتَّى إِذَا أَنْيَا أَهْلَ قَرْيَةٍ اسْتَطَعَمَا أَهْلَهَا فَأَبَوْا أَنْ يُضَيِّقُوهُمَا فَوَجَدَا فِيهَا جِدَارًا يُرِيدُ أَنْ يَنْقُضَ فَاقَامَهُ ﴿۷۷﴾ قَالَ لَوْ شِئْتَ لَتَخَذْتَ عَلَيْهِ أَجْرًا ﴿۷۸﴾ قَالَ هَذَا فِرَاقُ بَيْنِي وَبَيْنِكَ سَأُنَبِّئُكَ بِمَا أُوِيلُ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿۷۹﴾ أَمَّا السَّفِينَةُ فَكَانَتْ لِمَسْكِينٍ يَعْمَلُونَ فِي الْبَحْرِ فَأَرَدْتُ أَنْ أَعِيبَهَا وَكَانَ وَرَاءَهُمْ مَلِكٌ يَأْخُذُ كُلَّ سَفِينَةٍ غَصْبًا ﴿۸۰﴾ وَأَمَّا الْعُلَمَاءُ فَكَانَ أَبُوهُمَا مُؤْمِنِينَ فَأَخْبَيْنَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا ﴿۸۱﴾ فَأَرَدْنَا أَنْ يُبْدِلَهُمَا رَبُّهُمَا خَيْرًا مِمَّا كَانَتْ لَهُمْ فِئْتَانٌ يَدْعَوْنَ بِنَا وَأَكْفُرًا ﴿۸۲﴾ وَأَمَّا الْجِدَارُ فَكَانَ لِغُلَامَيْنِ يَتِيمَيْنِ فِي الْمَدِينَةِ وَكَانَ تَحْتَهُ كَنْزٌ لَهُمَا وَكَانَ أَبُوهُمَا صَالِحًا فَأَرَادَ رَبُّكَ أَنْ يَبْلُغَا أَشُدَّهُمَا وَيَسْتَخْرِجَا كَنْزَهُمَا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ وَمَا فَعَلْتُهُ عَنْ أَمْرِي ذَلِكَ تَأْوِيلُ مَا لَمْ تَسْتَطِعْ عَلَيْهِ صَبْرًا ﴿۸۳﴾ وَسَأَلُونَا عَنْ ذِي الْقُرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُو عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿۸۴﴾

۱- «وراء» از واژه های اضداد است، هم به معنی پیش رو، و هم پشت سر می آید.

۲- جمله «ما فعلتُهُ عَنْ أَمْرِي» و نیز ضمیر جمع متکلم در آیات ۸۰ و ۸۱، مؤید این نظر است که آن شخص به ابتکار خود اقدامی نمی کرده و ناگزیر مأموریتی از جانب نظام تکوین داشته است. آنچه در این مورد هر گونه شبهه را از میان می برد، این جمله صریح است که «پروردگار تو خواست که آنها به نیرو و جوانی خود برسند و گنج خود را باز یابند و من آن را از پیش خود نکردم».

۳- پاره ای از محققان گفته اند: «ذوالقرنین» اسکندر مقدونی است که با قراین آیات سازگار نیست. ولی ابوالکلام آزاد وزیر اسبق آموزش و پرورش هند در کتاب محققانه ای که تحت همین عنوان نوشته، او را کورش کبیر، پادشاه هخامنشی ایران، معرفی کرده است و این نظر قابل قبول تر می نماید. مع ذلک باید گفت که هویت او هنوز هم در هاله ابهام است؛ والله اعلم.

إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَءَاثَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾ فَاتَّبَعَ سَبَبًا
 ﴿٨٥﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ
 وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا قَلْبًا يَدْعُوا الْقُرْنَيْنِ إِمَّا أَنْ تُعَذِّبَ وَإِمَّا أَنْ تَتَّخِذَ
 فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٦﴾ قَالَ أَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نَعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ
 فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكَرًا ﴿٨٧﴾ وَأَمَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءٌ
 الْحَسَنُ وَسَنُقَوِّلُ لَهُ مِنْ أَمْرٍ نَأْتِرُ ﴿٨٨﴾ ثُمَّ اتَّبَعَ سَبَبًا ﴿٨٩﴾ حَتَّىٰ
 إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطَّلِعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَمْ يَجْعَلْ لَهُم مِّنْ
 دُونِهَا سِتْرًا ﴿٩٠﴾ كَذَلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾ ثُمَّ اتَّبَعَ
 سَبَبًا ﴿٩٢﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا
 لَّا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾ قَالُوا يَدْعُوا الْقُرْنَيْنِ إِنْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ
 مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ
 سَدًّا ﴿٩٤﴾ قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ
 وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴿٩٥﴾ ءَأَتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ
 قَالَ انْفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ ءَأَتُونِي أُفْرِغَ عَلَيْهِ قِطْرًا
 ﴿٩٦﴾ فَمَا اسْطَعُوا أَنْ يَظْهَرُوهُ وَمَا اسْتَطَعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾

۸۴- به او در زمین نیرو و قدرت دادیم و از هر موردی وسیله‌ای در اختیارش قرار دادیم.

۸۵- او هم وسیله‌ای را [برای سفر] پی گرفت.

۸۶- [حرکت کرد] تا اینکه [در ساحل دریا] به محل فرورفتن آفتاب رسید؛ تصور کرد خورشید در دریایی [تیره و] گل‌آلود غروب می‌کند و در آن منطقه گروهی را مشاهده کرد؛ گفتیم: ای ذوالقرنین، [به اختیار خودت] یا بر آنها سخت می‌گیری یا به نیکویی میانشان رفتار می‌کنی.

۸۷- گفت: هر که ستم کند، عذابش خواهیم کرد، آنگاه به سوی پروردگارش بازگردانده می‌شود و به عذابی غیرعادی گرفتارش خواهد کرد.

۸۸- و هر که ایمان آورد و به شایستگی عمل کند، نیکویی، پاداشی برای اوست، و از جانب خود نیز دستور آسانی در مورد او خواهیم داد^(۱).

۸۹- باز هم وسیله‌ای را [برای سفر] پی گرفت.

۹۰- [به سیر ادامه داد] تا اینکه رسید به محل برآمدن آفتاب و مشاهده کرد که آفتاب [آن محل] بر قومی می‌تابد که هیچ‌گونه پوششی در برابر آن در اختیارشان قرار نداده بودیم.

۹۱- [داستان ذوالقرنین] چنین بود؛ و ما از امکاناتی که داشت آگاه بودیم.

۹۲- باز هم وسیله‌ای را [برای سفر] پی گرفت.

۹۳- تا به میان دو کوه رسید؛ مقابل آن گروهی را دید که [بدرستی] سخن را در نمی‌یافتند.

۹۴- [با اشارات] گفتند: ای ذوالقرنین، یا جوج و مأجوج^(۲) در این سرزمین تبهکارند، آیا ممکن است هزینه‌ای در اختیار تو قرار دهیم تا سدی میان ما و آنها ایجاد کنی؟

۹۵- ذوالقرنین گفت: امکاناتی که پروردگارم به من عطا کرده، بهتر [از کمک مالی شما] است، ولی به نیروی [انسانی] مرا یاری کنید تا میان شما و آنها سد محکمی ایجاد کنم.

۹۶- قطعات [سنگ] آهن را برای من [از کوه به اینجا] حمل کنید؛ چون میان دو کوه را انباشته و همسطح ساخت، گفت: [آتش بیفروزید و در آن] بدمید؛ تا اینکه آن را گذاخت، سپس گفت: [سنگ مس] نزد من بیاورید تا مس گداخته بر آن ریزم.

۹۷- [با ایجاد آن سد، اقوام وحشی] نه می‌توانستند از آن بالا روند و نه بر آن نقب بزنند.

۱- عبارت اخیر همان مفهوم آیه ۷ لیل (۹۲) را دارد ﴿فَسَنَسِيرُهُ لَيْسِرِي﴾.

۲- بعضی از مفسران به نقل از محققان و مورخان گفته‌اند: «یا جوج و مأجوج» دو گروه جنگجو از طایفه مغول بودند که در شمال شرق آسیا زندگی می‌کردند. بعضی هم گفته‌اند: آنها دو قبیله تاتار و مغول بودند که غالباً سیل آسا به سرزمینهای شرق و جنوب حمله می‌بردند؛ والله اعلم.

۹۸- آنگاه گفت: [توفیق احداث] این [سد] رحمتی از جانب پروردگار من است، و آنگاه که وعده پروردگارم فرارسد، آن را در هم می‌کوبد، و وعده پروردگارم راست است.

۹۹- و آن روز مردم را [از قید گورها] چنان رها می‌کنیم که در هم موج می‌زنند و در صدا دهنده بزرگ دمیده می‌شود و آنگاه آنان را بطور کامل جمع می‌کنیم؛

۱۰۰- و در آن روز، دوزخ را آشکارا به انکارورزان عرضه می‌کنیم؛

۱۰۱- همانها که دیدگانشان از یاد من در پرده [غفلت] (۱) بود و قدرت شنیدن [حق را] نداشتند.

۱۰۲- مگر انکارورزان پنداشته‌اند که ممکن است [پاره‌ای از] بندگان مرا به جای من، کارساز خود انتخاب کنند (۲) [و از عذاب من در امان باشند]؟ دوزخ را به عنوان محل پذیرایی انکارورزان آماده کرده‌ایم.

۱۰۳- بگو: آیا می‌خواهید شما را به [افراد] زیانکارتر از نظر عمل آگاه کنیم؟

۱۰۴- همان کسانی که تلاششان در زندگی دنیا بر باد رفته است (۳)، با این حال می‌پندارند که در عمل، نیکویی می‌کنند.

۱۰۵- آنها کسانی هستند که آیات پروردگارشان و لقای او را انکار کردند، و تلاششان بر باد رفت (۴)، لذا روز رستاخیز برای آنها هیچ وزن [و ارزشی] (۵) قائل نخواهیم شد.

۱۰۶- آری، کیفر آنان دوزخ است (۶)، به سزای آنکه انکار ورزیده‌اند و آیات و پیامبران مرا به استهزا گرفتند.

۱۰۷- [ولی] مؤمنان نیکوکار، باغهای فردوس محل پذیرایی آنهاست (۷)؛

۱۰۸- جاودانه در آن به سر برند و هرگز هوای تغییر وضع نکنند (۸).

۱۰۹- بگو: اگر دریا برای نوشتن آفریده‌های پروردگارم مرکب شود، قبل از آنکه مخلوقات پروردگارم پایان یابد، دریا پایان پذیرد؛ هرچند که [دریایی دیگر] مانند آن می‌افزودیم.

۱۱۰- بگو: من فقط بشری همچون شما هستم (۹) که به من وحی می‌شود: معبود شما معبودی است یگانه؛ و هر که امید لقای پروردگار خویش دارد، باید به اعمال شایسته دست زند و در بندگی پروردگارش احدی را کنار او قرار ندهد.

قَالَ هَذَا رَحْمَةٌ مِّن رَّبِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ﴿١٨﴾ وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمَاعًا ﴿١٩﴾ وَعَرْضْنَا جَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ لِلْكَافِرِينَ عَرْضًا ﴿٢٠﴾ الَّذِينَ كَانَتْ أَعْيُنُهُمْ فِي غِطَاءٍ عَن ذِكْرِي وَكَانُوا لَا يَسْتَطِيعُونَ سَمْعًا ﴿٢١﴾ أَفَحَسِبَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَن يَنخُدُوا عِبَادِي مِن دُونِي أَوْلِيَاءَ إِنَّا أَعْنَدْنَا جَهَنَّمَ لِلْكَافِرِينَ نُزُلًا ﴿٢٢﴾ قُلْ هَلْ نُنَبِّئُكُم بِالْأَخْسَرِينَ أَعْمَالًا ﴿٢٣﴾ الَّذِينَ ضَلَّ سَعِيَّهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعًا ﴿٢٤﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَلِقَائِهِمْ فَحَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فَلَا نُقِيمُ لَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَزْنًا ﴿٢٥﴾ ذَلِكَ جَزَاءُ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا كَفَرُوا وَاتَّخَذُوا آيَاتِي وَرُسُلِي هُزُوًا ﴿٢٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ كَانَتْ لَهُمْ جَنَّاتُ الْفِرْدَوْسِ نُزُلًا ﴿٢٧﴾ خَالِدِينَ فِيهَا لَا يَبْغُونَ عَنْهَا حَوْلًا ﴿٢٨﴾ قُلْ لَوْ كَانَ الْبَحْرُ مَدَادًا لَكُمِتَ رَبِّي لَنَفِدَ الْبَحْرُ قَبْلَ أَن نَّفَعِدَ كُمِتَ رَبِّي وَلَوْ جِئْنَا بِمِثْلِهِ مَدَدًا ﴿٢٩﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُوحَىٰ إِلَىٰ أَنَّمَا إِلَهُ الْإِنسَانِ إِلَهٌ وَاحِدٌ فَمَن كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ رَبِّهِ فَلْيَعْمَلْ عَمَلًا صَالِحًا وَلَا يُشْرِكْ بِعِبَادَةِ رَبِّهِ أَحَدًا ﴿٣٠﴾

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۲۲ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۲- منظور آنان را از گرفتن بندگان خدا به ولایت، در آیه ۳ زمر (۳۹) ملاحظه فرمایید.

۳- به آیات ۲۳ فرقان (۲۵) و ۱۸ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۴- به مثالهایی در این زمینه در آیات ۱۸ ابراهیم (۱۴) و ۳۹ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۹ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۷- به آیه ۷۲ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.

۸- به آیه ۱۷ سجده (۳۲) توجه فرمایید.

۹- برای توضیح بیشتر به آیه ۵۰ انعام (۶) توجه فرمایید.

۱۹- سوره مریم

به نام خدای رحمان [و] رحیم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

كَهَيْعَصَ ﴿١﴾ ذَكَرْ رَحْمَتَ رَبِّكَ عَبْدَهُ زَكَرِيَّا ﴿٢﴾
 إِذْ نَادَى رَبَّهُ نِدَاءً خَفِيًّا ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي وَهَنَ الْعَظْمُ
 مِنِّي وَأَشْتَعَلَ الرَّأْسُ شَيْبًا وَلَمْ أَكُنْ بِدُعَائِكَ رَبِّ
 شَقِيًّا ﴿٤﴾ وَإِنِّي خِفْتُ الْمَوَالِيَ مِنْ وَرَائِي وَكَانَتِ
 آمْرَاتِي عَاقِرًا فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا ﴿٥﴾ يَرِثُنِي وَيَرِثُ
 مِنْ عَالِ يَعْقُوبَ وَأَجْعَلْهُ رَبِّ رَضِيًّا ﴿٦﴾ يَزَكَرِيَّا
 إِنَّا نُبَشِّرُكَ بِغُلَامٍ اسْمُهُ يَحْيَى لَمْ نَجْعَلْ لَهُ مِنْ قَبْلُ سَمِيًّا
 ﴿٧﴾ قَالَ رَبِّ أَنَّى يَكُونُ لِي غُلَامٌ وَكَانَتِ آمْرَاتِي
 عَاقِرًا وَقَدْ بَلَغْتُ مِنَ الْكِبَرِ عِتِيًّا ﴿٨﴾ قَالَ كَذَلِكَ
 قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَى هَيْنٍ وَقَدْ خَلَقْتُكَ مِنْ قَبْلُ وَلَمْ تَكُ
 شَيْئًا ﴿٩﴾ قَالَ رَبِّ اجْعَلْ لِي آيَةً قَالَ آيَتُكَ إِلَّا
 تَكَلَّمَ النَّاسُ لَيْلًا سَوِيًّا ﴿١٠﴾ فَنَجَّ عَلَى قَوْمِهِ
 مِنَ الْمِحْرَابِ فَأَوْحَى إِلَيْهِمْ أَنْ سَبِّحُوا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿١١﴾

- ۱- کاف، ها، یا، عین، صاد^(۱).
- ۲- [این آیات] یادآوری رحمت پروردگارت نسبت به بنده [خاص] خویش زکریاست.
- ۳- آنگاه که با پروردگار خویش در نهان مناجات کرد^(۲).
- ۴- گفت: پروردگارا، از [شدت] پیری استخوانم سست و سرم سپید گشته است و در مناجات با تو [هرگز] بی بهره نبوده‌ام.
- ۵- و از بستگان خویش [که شایستگی ندارند] بعد از خودم ترس دارم و همسرم نازاست؛ از لطف خویش وارثی [شایسته] به من ارزانی دار؛
- ۶- که [نبوت و کتاب را] از من و از خاندان یعقوب ارث می‌برد^(۳) و پروردگارا، پسندیده‌اش گردان.
- ۷- [فرشتگان ندایش دادند:]^(۴) ای زکریا، تو را به فرزندی به نام یحیی بشارت می‌دهیم که قبلاً همتایی با ویژگیهای [نیکوی] او نیافریده‌ایم^(۵).
- ۸- گفت: پروردگارا، چگونه فرزندی خواهم داشت، در حالی که همسرم نازاست و خود نیز از شدت سالخوردگی شکسته شده‌ام؟
- ۹- [فرشته وحی] گفت: بله، پروردگارت گفت: این کار بر من آسان است، [همان‌گونه که] تو را قبلاً در حالی که وجود نداشتی، آفریدم.

- ۱۰- گفت: پروردگارا، نشانه‌ای برایم مقرر دارم [که زمان تحقق این رویداد را مشخص کنم]^(۶)؛ گفت: نشانه تو این است که در عین تندرستی سه شب [آنه روز]^(۷) قادر به تکلم با مردم نخواهی بود [مگر به اشاره]^(۸).
- ۱۱- آنگاه از محراب [عبادت] به میان قومش بیرون آمد و به آنان اشاره کرد که: بامداد و شبانگاه [خدای را] تقدیس کنید.

- ۱- طولانی‌ترین مجموعه حروف مقطعه در این سوره آمده است و مجموع تکرار این پنج حرف در این سوره ۷۹۸ مرتبه است که مضربی است از ۱۹؛ علاوه بر این رابطه دقیق بین این حروف، تعداد حرف ص به تنهایی در این سوره، رابطه دیگری با تعداد حرف ص در سوره‌های اعراف (۷) و ص (۳۸) که با حروف مقطعه شامل حرف ص آغاز شده است، دارد؛ به این معنی که مجموع تکرار ص در (هر) سوره مضرب ۱۹ است.
- ۲- این نحوه دعا دستور کلی و عام است برای همه؛ به آیه ۵۵ اعراف (۷) توجه فرمایید.
- ۳- از نظر معنوی بودن میراث در این آیه، به آیات ۳۲ فاطر (۳۵) و ۱۴ شوری (۴۲) توجه فرمایید.
- ۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۳۹ آل عمران (۳) توجه فرمایید.
- ۵- از نظر معنی و مفهوم «سمیا» در این آیه، به آیه ۶۵ همین سوره (مریم) توجه فرمایید. ضمناً ویژگی‌های بیشتر این فرزند را در آیه ۳۹ آل عمران (۳) ملاحظه فرمایید.
- ۶- این درخواست زکریا برای اطمینان قلب بود، همان‌طور که در مورد ابراهیم در آیه ۲۶۰ بقره (۲) آمده است.
- ۷- به آیه ۴۱ آل عمران (۳) که مدت راسه روز مشخص کرده است، توجه فرمایید.
- ۸- برای توجیه افزوده، به آیه ۴۱ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۱۲- [گفتیم: ای یحیی، [احکام] کتاب را جدی بگیر؛ و به او در کودکی فرزاندگی دادیم؛

۱۳- و مهربانی و پارسایی از جانب خویش به او که پرهیزکار بود [بخشیدیم]؛

۱۴- و با پدر و مادرش نیک رفتار بود و خودکامه و نافرمان نبود.

۱۵- سلام بر او، روزی که تولد یافت و روزی که می میرد و روزی که زنده برانگیخته خواهد شد.

۱۶- [احوال] مریم را در این کتاب یاد کن، آنگاه که در محلی [آرام] در شرق [بیت المقدس] از خانواده خویش کناره گرفت.

۱۷- و [برای مناجات با خدا] خود را از مردم مستور کرد؛ آنگاه جبرئیل (۱) [فرشته مقرب خود] را به سوی او فرستادیم و او به صورت بشری کامل اندام، بر وی ظاهر گشت.

۱۸- مریم [ترسان شد و] گفت: از [مزاحمت] تو به خدای رحمان پناه می برم، اگر پروا داشته باشی (۲).

۱۹- گفت: من فرستاده پروردگار تو هستم تا فرزندی پارسا به تو ببخشم (۳).

۲۰- گفت: چگونه ممکن است فرزندی داشته باشم و حال آنکه دست هیچ بشری به من نرسیده است و سرکش نبوده ام.

۲۱- گفت: بله، پروردگارت گفت: این کار برای من آسان است، [به انجام می رسانیم] تا [قدرت خویش را آشکار کنیم] و آن فرزند را برای مردم آیتی و رحمتی از جانب خویش قرار دهیم، و کاری است انجام یافته.

۲۲- آنگاه [مریم] به آن فرزند بار گرفت، و بدان سبب در مکان دورافتاده ای خلوت گزید.

۲۳- درد زایمان او را به طرف تنه درخت خرمایی کشاند؛ [و با اندوه] گفت: ای کاش قبل از این جان سپرده بودم و یکسره [از خاطرها] فراموش شده بودم.

۲۴- [نوزادش] از کنار درخت ندا داد: اندوهگین مباش که پروردگار تو زیر قدمت چشمه آبی روان ساخت؛

۲۵- تنه درخت خرما را به طرف خود حرکت بده تا رطب رسیده بر تو فروریزد.

يٰۤيَحْيٰى خُذِ الْكِتٰبَ بِقُوَّةٍ وَّ اٰتَيْنٰهُ الْحِكْمَ صَبِيًّا ﴿١٢﴾
 وَ حٰنٰنًا مِّنْ لَّدُنَّا وَ زَكٰوَةً وَّ كٰنَ تَقِيًّا ﴿١٣﴾ وَ بَرًّا بِوٰلِدَيْهِ وَاَلَمْ
 يَكُنْ جَبَّارًا عَصِيًّا ﴿١٤﴾ وَ سَلَّمْ عَلَيْهِ يَوْمَ وُلِدَ وَّ يَوْمَ يَمُوْتُ
 وَ يَوْمَ يُبْعَثُ حَيًّا ﴿١٥﴾ وَاذْكُرْ فِى الْكِتٰبِ مَرْيَمَ اِذْ اَنْتَبَدَتْ
 مِنْ اٰهْلِهَا مَكَانًا شَرَفِيًّا ﴿١٦﴾ فَاَتَّخَذَتْ مِنْ دُوْنِهِمْ حِجَابًا
 فَاَرْسَلْنَا اِلَيْهَا رُوْحَنَا فَتَمَثَّلَ لَهَا بَشَرًا سَوِيًّا ﴿١٧﴾ قَالَتْ اِنِّى
 اَعُوْذُ بِالرَّحْمٰنِ مِنْكَ اِنْ كُنْتَ تَقِيًّا ﴿١٨﴾ قَالِ اِنَّمَا اَنَا رَسُوْلٌ
 رَبِّكَ لِاَهْبَ لِكَ عَلٰمًا زَكِيًّا ﴿١٩﴾ قَالَتْ اَنِّىْ يَكُوْنُ لِيْ
 غُلٰمٌ وَّلَمْ يَمَسَّ سِنِيْ بِشَرٍّ وَّلَمْ اَكُ بَغِيًّا ﴿٢٠﴾ قَالِ كَذٰلِكَ
 قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلٰى هٰٓئِنٍ وَّلِنَجْعَلُهٗ اٰيَةً لِّلنَّاسِ وَرَحْمَةً
 مِّنَّا وَّ كٰنَ اَمْرًا مَّقْضِيًّا ﴿٢١﴾ فَحَمَلَتْهُ فَانْتَبَدَتْ
 بِهٖءَ مَكَانًا قَصِيًّا ﴿٢٢﴾ فَاَجَآءَهَا الْمَخَاضُ اِلَى جِنْعِ النَّخْلَةِ
 قَالَتْ يٰلَيْتَنِىْ مِتُّ قَبْلَ هٰذَا وَ كُنْتُ نَسِيًّا مَّنْسِيًّا ﴿٢٣﴾
 فَنَادٰ بِهَا مِنْ تَحْتِهَا اَلَا تَحْزَنِىْ قَدْ جَعَلَ رَبُّكِ تَحْتَكِ سَرِيًّا ﴿٢٤﴾
 وَ هٰزِىْ اِلَيْكَ بِجِنْعِ النَّخْلَةِ سَقَطَ عَلَيْكَ رُطْبًا جَنِيًّا ﴿٢٥﴾

۱- به زیر نویس آیه ۸۷ بقره (۲) مراجعه فرمایید؛ ضمناً به آیات ۱۰۲ نحل (۱۶) و ۱۹۳ شعراء (۲۶) نیز توجه فرمایید.

۲- این گفتار مریم اشاره به مضمون آیه ۲۰۱ اعراف (۷) است.

۳- توضیح بیشتر در مورد این فرزند را در آیات ۴۵ و ۴۶ آل عمران (۳) ملاحظه فرمایید.

فَكُلِي وَأَشْرِي وَفَرِي عَيْنًا فِيمَا تَرِينَ مِنَ الْبَشَرِ أَحَدًا فَقُولِي
 إِنِّي نَذَرْتُ لِلرَّحْمَنِ صَوْمًا فَلَنْ أُكَلِّمَ الْيَوْمَ إِنْسِيًّا ﴿٢٦﴾
 فَأَتَتْ بِهِ قَوْمَهَا تَحْمِلُهُ، قَالُوا يَا مَرْيَمُ لَقَدْ جِئْتِ شَيْئًا
 فَرِيًّا ﴿٢٧﴾ يَتَّخِذَ هَرُونَ مَا كَانَ أَبُوكَ أَمْرًا سَوْءًا وَمَا كَانَتْ
 أُمُّكَ بَغِيًّا ﴿٢٨﴾ فَأَشَارَتْ إِلَيْهِ قَالُوا كَيْفَ نُكَلِّمُ مَنْ كَانَ فِي
 الْأَمْتِ صَبِيًّا ﴿٢٩﴾ قَالَ إِنِّي عَبْدُ اللَّهِ ءَاتَنِي الْكِتَابَ وَجَعَلَنِي
 نَبِيًّا ﴿٣٠﴾ وَجَعَلَنِي مُبَارَكًا مِمَّا كُنْتُ وَأَوْصَانِي بِالصَّلَاةِ
 وَالزَّكَاةِ مَا دُمْتُ حَيًّا ﴿٣١﴾ وَبَرًّا بِوَالِدَتِي وَلَمْ يَجْعَلْنِي
 جَبَارًا شَقِيًّا ﴿٣٢﴾ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ يَوْمَ وُلِدْتُ وَيَوْمَ أَمُوتُ
 وَيَوْمَ أُبْعَثُ حَيًّا ﴿٣٣﴾ ذَلِكَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ قَوْلَ الْحَقِّ
 الَّذِي فِيهِ يَمْتَرُونَ ﴿٣٤﴾ مَا كَانَ لِلَّهِ أَنْ يَتَّخِذَ مِنْ وَلَدٍ سُبْحَانَهُ
 إِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٣٥﴾ وَإِنَّ اللَّهَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ
 فَاعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٣٦﴾ فَأَخْلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ
 بَيْنِهِمْ قَوْلًا لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ مَّشْهَدِ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٣٧﴾ أَسْمِعْ بِهِمْ
 وَأَبْصِرْ يَوْمَ يَأْتُونَنَا لَكِنِ الظَّالِمُونَ الْيَوْمَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٣٨﴾

۲۶- [از این رطب] بخور و [از آن چشمه] بیاشام و چشمت را [به این مولود] روشن دار؛ و اگر از آدمیان کسی را دیدی، [به اشارت] بگو: برای خدای رحمان روزه [سکوت] نذر کرده‌ام و امروز با هیچ کس سخن نخواهم گفت.

۲۷- مریم در حالی که نوزاد را در آغوش گرفته بود، او را نزد کسان خود آورد؛ گفتند: مریم، وضع خارق العاده‌ای داری! ۲۸- ای خواهر هارون! پدرت مردی نابکار نبود و مادرت [زنی] سرکش نبود!

۲۹- [مریم] به فرزند اشاره کرد [که از او توضیح بخواهید]؛ گفتند: چگونه با کودکی در گهواره سخن بگوییم؟! (۱)؛

۳۰- [آنگاه نوزاد زبان گشود و] گفت: من بنده خدا هستم (۲)؛ بی تردید به من کتاب و مقام پیامبری خواهد داد (۳)؛

۳۱- و هر جا که باشم، موجب برکت و رحمتم قرار داده و تا زنده‌ام، مرا به نماز و زکات توصیه کرده است.

۳۲- و مرا نسبت به مادرم نیک رفتار گردانیده، و خودکامه‌ای نگون بخت قرار نداده است.

۳۳- سلام بر من، روزی که تولد یافتم و روزی که می‌میرم و روزی که زنده برانگیخته خواهم شد.

۳۴- این [داستان حقیقی] عیسی فرزند مریم است؛ همان گفتار راستینی که درباره‌اش تردید دارند (۴).

۳۵- خدای را نسزد که فرزندی برگزیند، منزّه [از این نسبتها] است؛ چون امری را مقرر دارد، فقط به آن می‌گوید: باش، و می‌شود.

۳۶- [مسیح همواره تأکید می‌کرد که:] (۵) خدا صاحب اختیار من و شماست، پس [تنها] او را بندگی کنید؛ راه راست همین است.

۳۷- اما گروهها [بی از پیروان او] بین خود اختلاف ورزیدند؛ وای بر انکارورزان از [هنگام] حضور در روز بزرگ [رستاخیز].

۳۸- روزی که به پیشگاه ما بازآیند، چه خوب شنوا و بینا هستند! (۶) ولی این ستمگران، امروز [که باید حقیقت را دریابند] در گمراهی آشکاری فرورفته‌اند.

۱- مریم بنا به سابقه و وحی فرشتگان هنگامی که بشارت فرزند را به او دادند، می‌دانست که فرزند شیرخوارش در صورت لزوم قادر به بیان است؛ به آیات ۴۵ و ۴۶ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۲- اولین کلام عیسی دفع دعوی تثلیث است که بعدها بوجود آمد؛ به آیه ۷۳ مائده (۵) و زیرنویس آن توجه فرمایید.

۳- در زبان عربی هر چه در آینده محقق الوقوع است، برای تأکید، به فعل ماضی ذکر می‌کنند؛ مثل آیات ۱ نحل (۱۶) و ۶۸ و ۶۹ زمر (۳۹).

۴- به آیه ۶۴ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۵- برای توجیه افزوده، به آیات ۶۳ و ۶۴ زخرف (۴۳)، و نیز ۵۰ و ۵۱ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۲۲ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۳۹- آنها را از روز حسرت و پشیمانی هشدار بده، آنگاه که کار به پایان رسیده است، [والی امروز] در غفلت و ناباوری اند^(۱).

۴۰- تنها وارث زمین و اهلش ماییم و همه به پیشگاه ما بازگردانده می‌شوند^(۲).

۴۱- در این کتاب از ابراهیم یاد کن که پیامبری راست گفتار بود.

۴۲- آنگاه که با پدرش گفت: پدرم^(۳)، چرا [خدای را رها کرده] چیزی را بندگی می‌کنی که نه می‌شنود و نه می‌بیند و هیچ اثری برای تو ندارد؟!

۴۳- پدرم، من آگاهی‌هایی دارم که برای تو حاصل نشده است، از من پیروی کن تا به راه درست هدایتت کنم.

۴۴- پدرم، شیطان را بندگی مکن، که او در مقابل خدای رحمان نافرمان بود.

۴۵- پدرم، از آن می‌ترسم که عذابی از جانب خدای رحمان بر تو رسد و دوست شیطان باشی.

۴۶- [پدرش] گفت: آیا به معبودهای من بی‌علاقه‌ای ای ابراهیم؟! اگر [از مخالفت] باز نایستی، سنگسارت می‌کنم؛ [برو] و دیرگاهی از من دور باش.

۴۷- [ابراهیم] گفت: تو را به سلامت^(۴)؛ از پروردگارم برای تو درخواست آمرزش خواهم کرد^(۵)، که او نسبت به من

وَأَنْذَرَهُمْ يَوْمَ الْحَسْرَةِ إِذْ قُضِيَ الْأَمْرُ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ وَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٩﴾ إِنَّا نَحْنُ نَرِثُ الْأَرْضَ وَمَنْ عَلَيْهَا وَإِلَيْنَا يُرْجَعُونَ ﴿٤٠﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٤١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ يَا أَبَتِ لِمَ تَعْبُدُ مَا لَا يَسْمَعُ وَلَا يُبْصِرُ وَلَا يُغْنِي عَنْكَ شَيْئًا ﴿٤٢﴾ يَا أَبَتِ إِنِّي قَدْ جَاءَنِي مِنَ الْعُلَمَاءِ مَا لَمْ يَأْتِكَ فَاتَّبِعْنِي أَهْدِكَ صِرَاطًا سَوِيًّا ﴿٤٣﴾ يَا أَبَتِ لَا تَعْبُدِ الشَّيْطَانَ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلرَّحْمَنِ عَصِيًّا ﴿٤٤﴾ يَا أَبَتِ إِنِّي أَخَافُ أَنْ يَمَسَّكَ عَذَابٌ مِنَ الرَّحْمَنِ فَتَكُونَ لِلشَّيْطَانِ وَلِيًّا ﴿٤٥﴾ قَالَ أَرَأَيْتَ أَنْتَ عَنْ الْهَيْتِ يَا إِبْرَاهِيمُ لِمَ لَمْ تَتَّبِعْ لِأَرْحَمِكَ وَأَهْجُرَنِي مَلِيًّا ﴿٤٦﴾ قَالَ سَلِّمْ عَلَيْكَ سَأَسْتَغْفِرُ لَكَ رَبِّي إِنَّهُ كَانَ بِي حَفِيًّا ﴿٤٧﴾ وَأَعْتَزِلْكُمْ وَمَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَأَدْعُوا رَبِّي عَسَىٰ أَلَّا أَكُونَ بِدُعَاءِ رَبِّي شَقِيًّا ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا أَعْتَزَلْتُمْ وَمَا يَعْجُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَهَبْنَا لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَكُلًّا جَعَلْنَا نَبِيًّا ﴿٤٩﴾ وَوَهَبْنَا لَهُمْ مِنْ رَحْمَتِنَا وَجَعَلْنَا لَهُمْ لِسَانَ صِدْقٍ عَلِيًّا ﴿٥٠﴾ وَاذْكُرْ فِي الْكِتَابِ مُوسَىٰ إِنَّهُ كَانَ مُخْلَصًا وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥١﴾

مهربان است.

۴۸- من از شما و بتهایی که به جای خدا [به نیایش] می‌خوانید، کناره می‌گیرم و پروردگارم را [به نیایش] می‌خوانم، چه بسا از نیایش پروردگارم بی‌بهره نباشم.

۴۹- چون [ابراهیم] از آنها و بتهایی که به جای خدا بندگی [شان] می‌کردند کناره گرفت، اسحق و یعقوب را به او بخشیدیم؛ و به هر یک مقام پیامبری عطا کردیم^(۶).

۵۰- و از رحمت خویش به آنها ارزانی داشتیم و نکونام و بلندآوازه‌شان کردیم^(۷).

۵۱- در این کتاب از موسی یاد کن که اخلاص یافته و رسولی پیامبر بود.

۱- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۳۱ انعام (۶) و ۵۶ زمر (۳۹) آمده است.

۲- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۲۶ و ۲۷ رحمن (۵۵) و ۲۳ حجر (۱۵) آمده است.

۳- به زیر نویس آیه ۴ یوسف (۱۲) مراجعه فرمایید.

۴- سلام در این‌گونه موارد مفهوم خداحافظی دارد؛ با آیات ۵۵ قصص (۲۸) و ۸۹ زخرف (۴۳) مقایسه فرمایید. ضمناً آیه بعد که اعلام کناره‌گیری ابراهیم است، مؤید این نظر است. در حقیقت این همان دستورالعملی است که در آیات ۶۳ و ۷۲ فرقان (۲۵) آمده است.

۵- با آیه ۱۱۴ توبه (۹) مقایسه فرمایید.

۶- اجابت دعای ابراهیم است که در آیه ۱۰۰ صافات (۳۷) آمده است.

۷- پاسخی است به تقاضای خود ابراهیم که در آیه ۸۴ شعراء (۲۶) آمده است.

وَنَدَيْنَهُ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَقَرَّبْنَاهُ نَجِيًّا ﴿٥٢﴾ وَوَهَبْنَا لَهُ مِنْ رَحْمِنَا أَخَاهُ هَارُونَ نَبِيًّا ﴿٥٣﴾ وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِسْمَاعِيلَ إِنَّهُ كَانَ صَادِقَ الْوَعْدِ وَكَانَ رَسُولًا نَبِيًّا ﴿٥٤﴾ وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾ وَادْكُرْ فِي الْكِتَابِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّهُ كَانَ صِدِّيقًا نَبِيًّا ﴿٥٦﴾ وَرَفَعْنَاهُ مَكَانًا عَلِيًّا ﴿٥٧﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ مِنَ النَّبِيِّينَ مِنْ ذُرِّيَةِ آدَمَ وَمِمَّنْ حَمَلْنَا مَعَ نُوحٍ وَمِنْ ذُرِّيَةِ إِبْرَاهِيمَ وَإِسْرَائِيلَ وَمِمَّنْ هَدَيْنَا وَاجْتَبَيْنَا إِذِ انْتَلَى عَلَيْنُمْ آيَاتُ الرَّحْمَنِ خَرُّوا سُجَّدًا وَبُكِيًّا ﴿٥٨﴾ خَلْفَ مِنْ بَعْدِهِمْ خَلْفٌ أَضَاعُوا الصَّلَاةَ وَاتَّبَعُوا الشَّهْوَاتِ فَسَوْفَ يَلْقَوْنَ غِيًّا ﴿٥٩﴾ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ وَلَا يُظْلَمُونَ شَيْئًا ﴿٦٠﴾ جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدَ الرَّحْمَنُ عِبَادَهُ بِالْغَيْبِ إِنَّهُ كَانَ وَعْدُهُ مَأْتِيًّا ﴿٦١﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا إِلَّا سَلَامًا وَلَهُمْ رِزْقُهُمْ فِيهَا بُكْرَةً وَعَشِيًّا ﴿٦٢﴾ تِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي نُورِثُ مِنْ عِبَادِنَا مَنْ كَانَ تَقِيًّا ﴿٦٣﴾ وَمَا نُنزِّلُ إِلَّا بِأَمْرِ رَبِّكَ لَهُ مَا بَيْنَ أَيْدِينَا وَمَا خَلْفَنَا وَمَا بَيْنَ ذَلِكَ وَمَا كَانَ رَبُّكَ نَسِيًّا ﴿٦٤﴾

۵۲- از کناره خجسته کوه طور^(۱) او را فرا خواندیم و در حالی که با وی گفتگو می کردیم^(۲) او را به مقام قرب خود برگزیدیم.
 ۵۳- و از رحمت خویش، برادرش هارون پیامبر را [برای همکاری] به او ارزانی داشتیم.^(۳)
 ۵۴- در این کتاب از اسماعیل یاد کن که در وعده هایش صادق^(۴) و رسولی پیامبر بود.
 ۵۵- و همواره خانواده خویش را به نماز و زکات فرا می خواند و مورد پسند پروردگارش بود.
 ۵۶- و [نیز] در این کتاب از ادريس یاد کن که پیامبری راست گفتار بود؛
 ۵۷- و او را به مقامی والا فرا بردیم.

۵۸- آنها کسانی بودند که خدا بر آنها انعام کرد، از زمره پیامبران، از میان فرزندان آدم و [فرزندان] کسانی که همراه نوح بر کشتی سوار کردیم و از فرزندان ابراهیم و یعقوب و از جمله آنان که برگزیدیم و هدایتشان کردیم؛ چون آیات خدای رحمان بر آنها خوانده شود، سجده کنان و گریان به روی افتند.

۵۹- آنگاه پس از آنان آیندگانی جانشین شدند که نماز [و عبادات] را تباه ساختند و پیرو هوسها شدند و بزودی [کیفر] بپراهی دامنگیرشان خواهد شد؛

۶۰- مگر آنها که به توبه و ایمان و عمل شایسته روی برند که در آن صورت، راهی بهشت خواهند شد و مورد کمترین ظلمی قرار نمی گیرند؛

۶۱- باغهای جاودان بهشت که خدای رحمان از [عالم] ناپیدا به بندگان خویش وعده داده است؛ و بی گمان وعده اش فرارسیدنی است.

۶۲- در آنجا [گفتار] یاوه ای نخواهند شنید، [و گفتاری] جز سلام^(۵) [و صمیمیت نیست]؛ و روزی آنان همواره بامداد و شبانگاه آماده است.

۶۳- این بهشتی است که به هر که از میان بندگان ما که پرهیزکار باشد، به میراث می دهیم.

۶۴- ما [فرشتگان] جز به فرمان پروردگارت فرود نمی آییم؛ وضعیت آینده و گذشته و حال ما در اختیار اوست؛ و پروردگارت تو [هرگز] فراموشکار نیست.

۱- ایمن به معنی سمت راست هم هست، ولی اساساً کلمات یمن و میمنه به معنی طرف راست هم در آیات قرآنی، از جمله آیات ۸ و ۲۷ و ۳۸ و ۹۰ واقعه (۵۶) و ۱۸ بلد (۹۰)، به عنوان نشانه و سنبل خیر و برکت و مبارکی آمده و در آیات ۱۲ طه (۲۰) و ۱۶ نازعات (۷۹)، همین محل ندای خدا، به نام سرزمین مقدس طوی نامیده شده است. حتی در آیه ۳۰ قصص، کلمه «مبارک» در مورد محل گفتگوی خدا با موسی تصریح شده است. تفسیرهای روح المعانی، شبر، اضواء البیان، نور و منهج الصادقین ذیل این آیه، ملحوظ داشتن هر دو معنی مبارک و طرف راست را در این آیه روا دانسته اند، ولی تفسیر المیزان مبارک را مردود دانسته است. برخی از مفسران برای توجیه کاربرد «طرف راست» در مورد کوه - که ظاهراً غیر منطقی است - گفته اند منظور طرف راست خود موسی است، در جهتی که حرکت می کرده است؛ ولی این نظر قابل حمل بر عبارت مشابه در آیه ۸۰ طه (۲۰) نمی تواند باشد؛ والله اعلم. ضمناً از آیه ۴۴ قصص (۲۸) مشخص می شود که این محل در دامنه غربی کوه طور بوده است.

۲- برجسته ترین کلام در این گفتگو، در آیات ۱۲ طه (۲۰) و ۳۰ قصص (۲۸) آمده است. برای تفصیل آن گفتگو به آیات ۱۲ الی ۴۴ طه (۲۰) توجه فرمایید.

۳- پاسخی است به تقاضای خود موسی که در آیات ۲۹-۳۲ طه (۲۰) آمده است.

۴- اشاره به وفای عهد اسماعیل است در برابر پدر برای اجرای وحی خدا در مورد ذبحش؛ به آیات ۱۰۲ و ۱۰۳ صافات (۳۷) توجه فرمایید.

۵- به آیات ۲۳ و ۲۴ رعد (۱۳)، ۲۳ ابراهیم (۱۴)، ۵۸ یس (۳۶)، ۷۳ زمر (۳۹) و ۳۴ ق (۵۰) توجه فرمایید؛ ضمناً توجه داریم که استثناء در اینجا منقطع است؛ استثنای منقطع در فارسی و سایر زبانها وجود ندارد.

۶۵- صاحب اختیار آسمانها و زمین و مابین آنهاست؛ پس [تنها] او را بندگی کن و بر بندگی اش پایدار باش؛ آیا همتایی با ویژگیهای او سراغ داری [که دست نیاز به سویش دراز کنی]؟

۶۶- انسان می گوید: آیا چون بمیرم، زنده [از گور] اخراج خواهم شد؟!

۶۷- آیا همین انسان توجه ندارد که قبلاً او را آفریدیم، در حالی که هیچ چیز نبود^(۱)؟

۶۸- سوگند به پروردگارت که قطعاً آنها را با شیطانها [یی که به دوستی خود گرفته بودند]^(۲) احضار می کنیم، آنگاه همه آنان را یقیناً در اطراف دوزخ، به زانو درآمده، حاضر خواهیم کرد.

۶۹- آنگاه از هر گروه، کسانی را که در برابر خدای رحمان سرکش تر بوده اند، بیرون می کشیم.

۷۰- در آن هنگام ما بهتر می دانیم چه کسانی به درآمدن در آتش سزاوارترند.

۷۱- و هیچ یک از شما نیست مگر اینکه به [آستانه] جهنم می رسد^(۳)؛ [این برنامه] بر پروردگارت حتمی و قطعی است.

۷۲- آنگاه پرهیزکاران را نجات می دهیم و ستمگران را به زانو درآمده در آنجا رها می کنیم.

۷۳- چون آیات روشنگر ما بر آنها خوانده شود، انکارورزان [در مقام مفاخره] به باورداران می گویند: کدام یک از [ما] دو گروه جایگاه بهتر و مجلس آراسته تری دارند؟

۷۴- چه بسیار مردم روزگاران را قبل از آنان هلاک کردیم که اثاث [زندگی] و منظرشان آراسته تر بود.

۷۵- بگو: آنان که به گمراهی افتادند، خدای رحمان باید [در همان راه] دوامشان دهد، دوامی لازم و کافی^(۴)، تا مجازاتی را که به آنان وعده داده شده است، مشاهده کنند که ممکن است عذاب دنیا و یا رستاخیز باشد؛ بزودی متوجه خواهند شد که جایگاه چه کسی بدتر و نیرویش ضعیفتر است^(۵).

۷۶- خدا بر هدایت راه یافتگان می افزاید^(۶)؛ و آثار شایسته و پاینده نزد پروردگارت از نظر پاداش و سرانجام، نیکوتر است.

۱- به آیه ۱ انسان (۷۶) توجه فرماید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۳۶ زخرف (۴۳) توجه فرماید.

۳- شیخ المفسرین طبرسی و بعضی دیگر از مفسران عقیده دارند [ورود] در اینجا به معنی رسیدن و اشراف بر آن است، و به آیه ۲۳ قصص (۲۸) استدلال می کنند (و لما ورد ماء مدین... هنگامی که موسی کنار آب مدین رسید). طبرسی اضافه کرده است که دلیل صحت این نظر، آیات ۱۰۱ و ۱۰۲ انبیاء (۲۱) است که می گوید: «کسانی که به پاداش نیکوی ما رسیده اند، از جهنم دورند و صدای آن را نمی شنوند».

۴- منظور مهلت دادن است، به آیات ۲۴ لقمان (۳۱) و ۱۷۸ آل عمران (۳) توجه فرماید.

۵- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۱۷۸ آل عمران (۳) و ۴۴ انعام (۶) آمده است؛ ضمناً جمله آخر آیه مورد بحث، پاسخ گفتار انکارورزان است که در آیه ۷۳ همین سوره (مریم) آمده است. برای تکمیل بحث آیه اصلی، به آیه ۸۵ غافر (۴۰) توجه فرماید.

۶- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۴ فتح (۴۸) و ۶۹ عنکبوت (۲۹) و ۱۷ محمد (۴۷) آمده است؛ ضمناً مصداق آنرا در آیه ۱۳ کهف (۱۸) ملاحظه فرماید.

أَفَرَأَيْتَ الَّذِي كَفَرَ بِآيَاتِنَا وَقَالَ لَأُوتِيَنَّكَ مَا لَمْ يَكُنْ لَكَ بِهِ شَيْءٌ مَّا يُلْقَىٰ أَفَّاخَرًا ﴿۷۷﴾ أَطَّلَعَ الْغَيْبَ أَمْ أَخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ﴿۷۸﴾ كَلَّا سَنَكْتُبُ مَا يَقُولُ وَنَمُدُّ لَهُ مِنَ الْعَذَابِ مَدًّا ﴿۷۹﴾ وَنَرِيثُهُ مَا يَقُولُ وَيَأْتِنَا فَردًا ﴿۸۰﴾ وَأَتَّخِذُوا مِن دُونِ اللَّهِ هَاتِئَنَ لِيَكُونُوا لَهُمْ عِزًّا ﴿۸۱﴾ كَلَّا سَيَكْفُرُونَ بِعِبَادَتِهِمْ وَيَكُونُونَ عَلَيْهِمْ ضِدًّا ﴿۸۲﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَا أَرْسَلْنَا الشَّيْطِينَ عَلَى الْكَافِرِينَ تَؤْزُهُمْ أَزًّا ﴿۸۳﴾ فَلَا تَعْجَلْ عَلَيْهِمْ إِنَّمَا نَعُدُّ لَهُمْ عَذَابًا ﴿۸۴﴾ يَوْمَ نَحْشُرُ الْمُتَّقِينَ إِلَى الرَّحْمَنِ وَفدًا ﴿۸۵﴾ وَنَسُوقُ الْمُجْرِمِينَ إِلَىٰ جَهَنَّمَ وِرْدًا ﴿۸۶﴾ لَا يَمْلِكُونَ الشَّفْعَةَ إِلَّا مَنِ اتَّخَذَ عِنْدَ الرَّحْمَنِ عَهْدًا ﴿۸۷﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا لَقَدْ جِئْتُم بِشَيْءٍ آدَا ﴿۸۹﴾ تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَنْفَطَرْنَ مِنهٗ وَتَنْشَقُّ الْأَرْضُ وَتَخِرُّ الْجِبَالُ هَدًّا ﴿۹۰﴾ أَن دَعَوْا لِلرَّحْمَنِ وَلَدًا ﴿۹۱﴾ وَمَا يَنْبَغِي لِلرَّحْمَنِ أَن يَتَّخِذَ وَلَدًا ﴿۹۲﴾ إِن كُنتُمْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِلَّا أَتَىٰ الرَّحْمَنَ عَبْدًا ﴿۹۳﴾ لَقَدْ أَحْصَاهُمْ وَعَدَّهُمْ عَدًّا ﴿۹۴﴾ وَكُلُّهُمْ آتِيهِ يَوْمَ الْقِيَمَةِ فَرْدًا ﴿۹۵﴾

- ۷۷- آیا توجه کردی به آن کس که آیات ما را انکار می کرد و ادعا داشت که: قطعاً مال و فرزند بسیاری نصیب من خواهد شد (۱)؟
- ۷۸- آیا از عالم غیب آگاهی یافته، یا از خدای رحمان [در این زمینه] پیمانی گرفته بود؟
- ۷۹- هرگز! گفتارش را ثبت خواهیم کرد (۲) و عذابش را سخت می افزایم.
- ۸۰- اموالی که از آن دم می زد (۳) [و مایه تفاخرش می شمرد]، از او به میراث می بریم (۴) و تک و تنها به پیشگاه ما می آید.
- ۸۱- به جای خدا معبودهایی برگزیده اند که مایه عزت [و اعتبار]شان باشد؛
- ۸۲- هرگز! [معبودهای باطل] بزودی بندگی آنان را انکار خواهند کرد و بر ضدشان موضع می گیرند (۵).
- ۸۳- آیا توجه نکردی که ما شیاطین را به سراغ انکار و رزان می فرستیم تا بشدت تحریکشان کنند (۶)؟
- ۸۴- در مورد [مجازات] آنان شتاب مکن، که حسابشان را دقیقاً نگاه می داریم (۷).
- ۸۵- روزی که پرهیزکاران را برای بار یافتن نزد خدای رحمان احضار می کنیم (۸)؛
- ۸۶- و بزهکاران را تشنه کام به سوی دوزخ سوق می دهیم (۹).
- ۸۷- توان شفاعت ندارند، مگر اینکه کسی [با ایمان و عمل شایسته در دنیا] از خدای رحمان پیمانی گرفته باشد [و از عذاب برهد] (۱۰).
- ۸۸- گفتند: خدای رحمان فرزندی برگزیده است! (۱۱)
- ۸۹- براستی گفتار ناهنجاری عرضه کردید!
- ۹۰- نزدیک است آسمانها از [ناهنجاری] این سخن پاره پاره شوند و زمین بشکافتد و کوهها در هم شکسته فروریزند (۱۲)؛
- ۹۱- که برای خدای رحمان فرزندی قائل شدند.
- ۹۲- خدای رحمان را نسد که فرزندی برگزیند.
- ۹۳- هیچ کس در آسمانها و زمین نیست، مگر اینکه در مسیر بندگی خدای رحمان [و مقهور قوانین و اراده او] است،
- ۹۴- [خدا همه] آنان را به شمار آورده است و حساب همه را دقیقاً دارد.
- ۹۵- و همه آنان در روز رستاخیز تک و تنها در پیشگاه او حضور یابند (۱۳).

۱- پاسخ گفتار جاهلانه اش در آیات ۱۱۶ آل عمران (۳) و ۵۵ و ۵۶ مؤمنون (۲۳) آمده؛ ضمناً مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۳۵ سبأ (۳۴) آمده است.

۲- به آیه ۸۰ زخرف (۴۳) توجه فرماید.

۳- به آیه ۷۷ همین سوره (مریم) توجه فرماید.

۴- به آیات ۲۳ حجر (۱۵) و ۴۰ همین سوره (مریم) توجه فرماید.

۵- معنی و مفهوم دو آیه اخیر به بیان دیگر در آیات ۱۳۹ نساء (۴) و ۵ و ۶ احقاف (۴۶) آمده است.

۶- به نیمه دوم آیه ۵ صف (۶۱) ﴿فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ توجه فرماید؛ در ضمن مفهوم آیه به بیان دیگر در نیمه اول آیه ۲۵ فصلت (۴۱) و آیات ۳۶ و ۳۷ زخرف (۴۳) آمده است؛ ضمناً به آیه ۱۰۰ نحل (۱۶) نیز توجه فرماید.

۷- به آیات ۱۷۸ آل عمران (۳)، ۱۰۴ هود (۱۱) و ۴۲ ابراهیم (۱۴) توجه فرماید.

۸- به آیه ۷۳ زمر (۳۹) توجه فرماید.

۹- به آیات ۷۱ و ۷۲ زمر (۳۹) توجه فرماید.

۱۰- این تعبیر در این آیه، مشابه تعبیری است که در دو آیه متوالی ۸۸ و ۸۹ شعراء (۲۶) و نیز دو آیه متوالی ۴۱ و ۴۲ دخان (۴۴) آمده است؛ در هر سه مورد استثناء منقطع است.

۱۱- به آیه ۳۰ توبه (۹) توجه فرماید.

۱۲- به آیه ۵ کهف (۱۸) هم توجه فرماید.

۱۳- به آیه ۱۹ انفطار (۸۲) توجه فرماید.

۹۶- خدای رحمان مؤمنان نیکوکار را محبوب [همه] می‌گرداند.

۹۷- قرآن را به زبان تو روان کردیم تا پرهیزکاران را به وسیله آن بشارت داده و گروه سرسخت را هشدار دهی.

۹۸- چه بسیار مردم روزگاران را قبل از آنان هلاک کردیم^(۱)؛ آیا [وجود] احدی از آنها را احساس می‌کنی یا کمترین صدایی از آنها می‌شنوی؟

إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَيَجْعَلُ لَهُمُ
الرَّحْمَنُ وُدًّا ﴿١٦﴾ فَإِنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ لِتُبَشِّرَ بِهِ
الْمُتَّقِينَ وَتُنذِرَ بِهِ قَوْمًا لُدًّا ﴿١٧﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمُ
مِّن قَرْنٍ هَلْ يُحِصُّ مِنْهُمْ مِّنْ أَحَدٍ أَوْ تَسْمَعُ لَهُمْ رِكْزًا ﴿١٨﴾

سُورَةُ طه

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

طه ﴿١﴾ مَا أَنزَلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لِتَشْقَىٰ ﴿٢﴾ إِلَّا تَذَكْرَةً
لِّمَن يَخْشَىٰ ﴿٣﴾ تَنزِيلًا مِّمَّنْ خَلَقَ الْأَرْضَ وَالسَّمَوَاتِ الْعُلَىٰ ﴿٤﴾
الرَّحْمَنُ عَلَى الْعَرْشِ اسْتَوَىٰ ﴿٥﴾ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي
الْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَمَا تَحْتَ الثَّرَىٰ ﴿٦﴾ وَإِن يُجْهَرُ بِالْقَوْلِ
فَإِنَّهُ يَظُنُّ السِّرَّ وَيَخْفَىٰ ﴿٧﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ لَهُ الْأَسْمَاءُ
الْحُسْنَىٰ ﴿٨﴾ وَهَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ مُوسَىٰ ﴿٩﴾ إِذْ رَأَىٰ نَارًا
فَقَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَّعَلِّي آتِيكُم مِّنْهَا بِخَبَرٍ
أَوْ آجِدُ عَلَى النَّارِ هُدًىٰ ﴿١٠﴾ فَلَمَّا أَنبَأْنَا نُوْدِيَٰ يَمْوَسَىٰ ﴿١١﴾
إِنِّي أَنَارُ بَكَ فَاخْلَعْ نَعْلَيْكَ إِنَّكَ بِالْوَادِ الْمُقَدَّسِ طُوًىٰ ﴿١٢﴾

۲۰- سوره طه

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- ط، ها.

۲- قرآن را بر تو نازل نکرده‌ایم که در رنج افتی^(۲)؛

۳- [آن را نفرستادیم] مگر برای پند دادن کسی که [از نافرمانی خدا] بترسد^(۳)؛

۴- [کتابی است] نازل شده از جانب خدایی که زمین و آسمانهای بلند را آفرید،

۵- خدای رحمان بر عرش [تدبیر] استیلا دارد.

۶- هر چه در آسمانها و زمین و بین آنها و درون زمین است، متعلق به اوست.

۷- اگر سخن را آشکار بگویی [یا پنهان]، او به نهران و [حتی] نهانتر^(۴) آگاه است.

۸- خداست که معبودی جز او نیست؛ و صفات^(۵) نیکوتر خاص اوست^(۶).

۹- آیا داستان موسی به تو رسیده است؟

۱۰- آن دم که [در تاریکی صحرا] آتشی را مشاهده کرد و به خانواده‌اش گفت: اندکی مکث کنید که آتشی دیدم، بسا که افروزه‌ای از آن را برای شما بیاورم، یا در پرتو آن [به جای امنی] راه یابم.

۱۱- چون موسی به آتش نزدیک شد، ندا رسید: ای موسی،

۱۲- من پروردگار توام، پای پوش خود را [به احترام] بیرون آر، که در سرزمین مقدس «طوی»^(۷) هستی.

۱- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۶ کهف (۱۸) آمده است.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۱ یس (۳۶) آمده است.

۴- منظور وسوسه است که بر دل می‌گذرد؛ به آیه ۱۶ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۵- از نظر معنی و مفهوم اسم در اینجا، با آیه ۶۵ مریم (۱۹) مقایسه فرمایید.

۶- به آیه ۱۸۰ اعراف (۷) توجه فرمایید؛ ضمناً بعضی از اسماء الحسنی را در آیات ۲۳ و ۲۴ حشر (۵۹) ملاحظه فرمایید.

۷- غالب مفسران گفته‌اند: نام دره‌ای است کنار کوه طور؛ از مقایسه این آیه با آیات ۲۹ و ۳۰ قصص (۲۸) این نظر تأیید می‌شود.

وَأَنَا خَيْرٌ لَّكَ فَاسْتَمِعْ لِمَا يُوحَىٰ ﴿١٣﴾ إِنِّي أَنَا اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا
فَاعْبُدْنِي وَأَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِي ﴿١٤﴾ إِنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ
أَكَادُ أَخْفِيهَا لِتُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا تَسْعَىٰ ﴿١٥﴾ فَلَا يُصَدِّكَ
عَنْهَا مَنْ لَا يُؤْمِنُ بِهَا وَاتَّبَعَ هَوَاهُ فَتَرْدَىٰ ﴿١٦﴾ وَمَا تَلَكَ
بِيَمِينِكَ يَمُوسَىٰ ﴿١٧﴾ قَالَ هِيَ عَصَايَ أَتَوَكَّأُ عَلَيْهَا
وَأَهْشَىٰ بِهَا عَلَىٰ غَنَمِي وَلِي فِيهَا مَنَارِبٌ أُخْرَىٰ ﴿١٨﴾ قَالَ أَلْقِهَا
يَمُوسَىٰ ﴿١٩﴾ فَأَلْقَاهَا فَإِذَا هِيَ حَيَّةٌ تَسْعَىٰ ﴿٢٠﴾ قَالَ خُذْهَا
وَلَا تَخَفْ سَنُعِيدُهَا سِيرَتَهَا الْأُولَىٰ ﴿٢١﴾ وَأَضْمَمْ يَدَكَ
إِلَىٰ جَنَاحِكَ تَخْرُجُ بَيْضَاءَ مِنْ غَيْرِ سَوَاءٍ آيَةٌ أُخْرَىٰ ﴿٢٢﴾ لَنُرِيكَ
مِنْ آيَاتِنَا الْكُبْرَىٰ ﴿٢٣﴾ أَذْهَبَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿٢٤﴾ قَالَ
رَبِّ أَسْرِحْ لِي صَدْرِي ﴿٢٥﴾ وَسِرِّ لِي أَمْرِي ﴿٢٦﴾ وَأَحْلَلْ عَقْدَةَ مِنِّي
لِسَانِي ﴿٢٧﴾ يَفْقَهُوا قَوْلِي ﴿٢٨﴾ وَأَجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي ﴿٢٩﴾ هَارُونَ
أَخِي ﴿٣٠﴾ أَشَدُّ بِهِ أَرْزَىٰ ﴿٣١﴾ وَأَشْرِكُ فِي أَمْرِي ﴿٣٢﴾ كَيْ نَسِيحَكَ
كَثِيرًا ﴿٣٣﴾ وَنَذْرَكَ كَثِيرًا ﴿٣٤﴾ إِنَّكَ كُنْتَ بِنَا بَصِيرًا ﴿٣٥﴾ قَالَ قَدْ
أُوتِيتَ سؤْلَكَ يَمُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ مَنَّا عَلَيْكَ مَرَّةً أُخْرَىٰ ﴿٣٧﴾

۱۳- تو را [به مقام رسالت] برگزیده‌ام، به آنچه وحی می‌شود گوش فرا دار.

۱۴- منم خدا که معبودی جز من نیست، مرا بندگی کن و برای یاد من^(۱) به نماز بایست.

۱۵- بی‌گمان رستاخیز فرارسیدنی است، [ولی زمان] آن‌را پوشیده می‌دارم^(۲) تا هر کس در برابر تلاش خود جزا ببیند.

۱۶- آن‌کس که رستاخیز را باور ندارد و پیرو هوای نفس خویش شده است، هرگز نباید تو را از [توجه به] رستاخیز بازدارد، که به هلاکت [و تباهی] افتی.

۱۷- ای موسی: در دست راست تو چیست؟

۱۸- گفت: چویدست من است که بر آن تکیه می‌کنم و با آن برای گوسفندانم برگ می‌ریزم و نیازهای دیگری نیز به آن دارم.

۱۹- [خدا] گفت: ای موسی، آن‌را بیفکن.

۲۰- چون آن‌را به زمین انداخت، ناگهان ماری [بزرگ] شد که به سرعت می‌خزید.

۲۱- گفت: آن‌را بگیر و مترس؛ ما آن‌را به حالت نخستین بازمی‌گردانیم.

۲۲- دستت را به پهلوی خویش بر تا سپید و روشن [و] بی‌آسیب خارج شود، [این هم] معجزه‌ای دیگر؛

۲۳- [می‌خواهیم] که معجزات بزرگتر خود را به تو بنماییم.

۲۴- [اینک] به سوی فرعون برو که سر به طغیان برداشته است^(۳).

۲۵- گفت: پروردگارا، صبر و تحملم را زیاد کن^(۴).

۲۶- و کارم را آسان‌ساز،

۲۷- و لکنت را از زبانم بگشای،

۲۸- تا گفتار مرا دریابند.

۲۹- و برای من دستیاری از کسانم مقرر دار^(۵).

۳۰- برادرم هارون را؛

۳۱- پشتم را به [کمک] او استوار دار،

۳۲- و او را در امر [رسالت]م شریک گردان،

۳۳- تا تو را فراوان تقدیس کنیم،

۳۴- و فراوان به یادت باشیم؛

۳۵- که همواره به [حال] ما بینایی.

۳۶- [خدا] گفت: ای موسی، آنچه خواسته‌ای در اختیار توست.

۳۷- دیگر بار هم نعمت بزرگی به تو داده بودیم،

۱- به آیه ۴۵ عنکبوت (۲۹) ﴿وَلَذَكَرَ اللَّهُ أَكْبَرَ﴾ و آیه ۱۵۲ بقره (۲) ﴿فَاذْكُرُونِي أَذْكَرُكُمْ﴾ توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۸۷ اعراف (۷) ﴿لَا تَأْتِيَكُمْ الْبَغْتَةُ﴾ توجه فرمایید.

۳- دنباله این کلام را در آیه ۴۴ همین سوره (طه) ملاحظه فرمایید؛ ضمناً به زیرنویس آیه ۴۳ همین سوره (طه) مراجعه فرمایید.

۴- ترجمه تحت‌اللفظ این اصطلاح «سینه‌ام را برابم گشاده گردان» است، ولی اصطلاح را در هیچ زبانی نمی‌توان تحت‌اللفظ ترجمه کرد؛ به توضیحات مشروح علامه طباطبائی ذیل این آیه در المیزان مراجعه فرمایید.

۵- اجابت این درخواست موسی در آیه ۵۳ مریم (۱۹) تصریح شده است.

- ۳۸- آنگاه که به مادرت آنچه لازم بود الهام کردیم،
 ۳۹- که کودک را در صندوق قرار بده و به رود [نیل] افکن تا امواج او را به ساحل اندازد و دشمن من و دشمن او صندوق را بگیرد؛ و محبوبیتی از جانب خود بر تو القا کردم تا [مورد محبت آنان قرار گیری] (۱)، و [به دست آنها] زیر نظر من پرورش یابی.
 ۴۰- آنگاه که خواهرت [بانگرانی در تعقیب صندوق] می رفت و گفت: آیا [می خواهید] کسی را به شما معرفی کنم که سرپرستی اش کند؟ بدین قرار تو را به [آغوش] مادرت بازگردانیدم تا دیده اش روشن گردد و اندوه نخورد؛ و [آنگاه که به غیر عمد] یک نفر را کشتی (۲) [و در تعقیب بودند]، تو را از اندوه [و گرفتاری] نجات دادیم (۳) و بارها تو را آزمودیم، تا اینکه سالها در میان مردم مدین به سر بردی (۴)، اینک بر اساس تقدیر [الهی] بازآمده ای.
 ۴۱- تو را برای [پیامبری] خود پرورش دادم.
 ۴۲- به همراه برادرت معجزات مرا (۵) [برای آنان] ببری و در یاد کردن من سستی مکنید.
 ۴۳- به سوی فرعون بروید که سر به طغیان برداشته است (۶)؛
 ۴۴- و با نرمش با او سخن بگویید (۷)، بسا که پند پذیرد یا [از خدای] بترسد.
 ۴۵- گفتند: پروردگارا، می ترسیم که بر ما سخت گیرد و گردن فرازی کند (۸).

إِذْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّكَ مَا يُوحَىٰ ﴿٣٨﴾ أَنْ أَقْذِفِيهِ فِي الْيَمِّ فَلْيُلْقِهِ الْيَمُّ بِالسَّاحِلِ يَأْخُذْهُ عَدُوٌّ لِي وَعَدُوٌّ لَهُ، وَأَلْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةً مِنِّي وَلِتُصْنَعَ عَلَىٰ عَيْنِي ﴿٣٩﴾ إِذْ تَمْشِي أُخْتُكَ فَتَقُولُ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ مَن يَكْفُلُهُ، فَرَجَعْنَاكَ إِلَىٰ أُمِّكَ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ ۚ وَقَلَّتَ نَفْسًا فَجَنَّبَكُمِنَ الْغَيْرِ وَفَتَّكَ فُؤُوتًا فَلَيْتَ سِينِينَ فِي أَهْلِ مَدْيَنَ ثُمَّ جِئْتَ عَلَىٰ قَدَرٍ يَمْسُو سَيْدِي ﴿٤٠﴾ وَأَصْطَنَعْتُكَ لِنَفْسِي ﴿٤١﴾ أَذْهَبَ أَنْتَ وَأَخُوكَ بِآيَاتِي وَلَا نَنبَأُ فِي ذِكْرِي ﴿٤٢﴾ أَذْهَبَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿٤٣﴾ فَقَوْلَا لَهُ قَوْلَا لِنِنَّا لَعَلَّهُ بِيْذِكْرٍ أَوْ يُخْشَىٰ ﴿٤٤﴾ قَالَ رَبَّنَا إِنَّا نَخَافُ أَنْ يُفْرَطَ عَلَيْنَا أَوْ أَنْ يَطْغَىٰ ﴿٤٥﴾ قَالَ لَا تَخَافَا إِنِّي مَعَكُمَا أَسْمَعُ وَأَرَىٰ ﴿٤٦﴾ فَأَنبَأَهُ فَقَوْلَا إِنَّا رَسُولَا رَبِّكَ فَأَرْسِلْ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَا تَعُدَّ بِهِمْ قَدْحًا جُنَّتْ بِآيَةٍ مِّن رَّبِّكَ وَالسَّلَامُ عَلَيَّ مَنِ اتَّبَعَ الْهُدَىٰ ﴿٤٧﴾ إِنَّا قَدْ أُوحِيَ إِلَيْنَا أَنَّ الْعَذَابَ عَلَىٰ مَن كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ﴿٤٨﴾ قَالَ فَمَنْ رَبُّكُمَا يَمْسُو سَيْدِي ﴿٤٩﴾ قَالَ رَبُّنَا الَّذِي أَعْطَىٰ كُلَّ شَيْءٍ خَلْقَهُ، ثُمَّ هَدَىٰ ﴿٥٠﴾ قَالَ فَمَا بَالُ الْقُرُونِ الْأُولَىٰ ﴿٥١﴾

- ۴۶- گفت: مترسید، من با شما هستم، می شنوم و می بینم (۹).
 ۴۷- نزد او بروید و بگویید: ما دو پیامبر پروردگار تویم، دودمان یعقوب را در اختیار ما بگذار و آزارشان مده، نشانه ای از پروردگارت برای تو آورده ایم، و درود بر آن که پیرو راه هدایت باشد.
 ۴۸- به ما وحی شده است که عذاب دامنگیر کسی خواهد شد که [حق را] دروغ شمرد و [از آن] روی برتابد.
 ۴۹- [فرعون] گفت: ای موسی، پروردگار شما کیست؟
 ۵۰- گفت: پروردگار ما کسی است که بر هر چیزی نعمت وجود بخشیده و راهش را مشخص کرده است.
 ۵۱- گفت: پس تکلیف نسلهای پیشین [که پیام تو را نشنیده اند] چه خواهد شد؟

- ۱- نمونه آثار آن را در آیه ۹ قصص (۲۸) و نیز در داستان آشنایی اش با خانواده شعیب در آیات ۲۵-۲۸ قصص (۲۸) ملاحظه فرمایید.
 ۲- چگونگی این قتل و انفعال موسی را در آیات ۱۵ و ۱۶ قصص (۲۸) ملاحظه فرمایید.
 ۳- چگونگی نجات موسی را در آیات ۲۰-۲۵ قصص (۲۸) ملاحظه فرمایید؛ ضمناً این نجات، اجابت درخواست موسی است که در آیه ۲۱ قصص (۲۸) آمده است.
 ۴- تعداد سالهای آن در آیه ۲۷ قصص (۲۸) و مشروح داستان در آیات ۱۸ به بعد قصص آمده است.
 ۵- به آیات ۶۰ بقره (۲)، ۱۰۸ و ۱۱۷ اعراف (۷) و ۶۳ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.
 ۶- آثار طغیانش را در آیات ۲۹ شعراء (۲۶) و ۲۴ نازعات (۷۹) ملاحظه فرمایید.
 ۷- به آیه ۱۲۵ نحل (۱۶) توجه فرمایید و برخورد موسی را با فرعون در آیات ۱۸ و ۱۹ نازعات (۷۹) ملاحظه فرمایید.
 ۸- دلیل این ترس در آیه ۲۳ قصص (۲۸) آمده است.
 ۹- به آیات ۱۷۱ و ۱۷۲ صافات (۳۷) توجه فرمایید.

قَالَ عَلَّمَهَا عِنْدَ رَبِّي فِي كِتَابٍ لَا يَضِلُّ رَبِّي وَلَا يَنسَى ﴿٥٢﴾
 الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ الْأَرْضَ مَهْدًا وَسَلَكَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا وَأَنْزَلَ
 مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِّنْ نَّبَاتٍ شَتَّى ﴿٥٣﴾ كَلُوا
 وَأَرَعُوا أَنْعَمَكُمْ إِنِّي فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٥٤﴾ وَمِنهَا
 خَلَقْنَاكُمْ وَفِيهَا نُعِيدُكُمْ وَمِنْهَا نُخْرِجُكُمْ تَارَةً أُخْرَى ﴿٥٥﴾ وَلَقَدْ
 أَرَيْنَاهُ آيَاتِنَا كُلَّهَا فَكَذَّبَ وَأَبَى ﴿٥٦﴾ قَالَ أَجِئْتَنَا لِتُخْرِجَنَا
 مِنْ أَرْضِنَا بِسِحْرِكِ يَا مُوسَى ﴿٥٧﴾ فَلَمَّا آتَيْنَكَ بِسِحْرٍ مِّثْلِهِ
 فَأَجَعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكَ مَوْعِدًا لَا نُخْلَفُهُ بِمَعْنٍ وَلَا أَنْتَ مَكَانًا
 سُوَّى ﴿٥٨﴾ قَالَ مَوْعِدُكُمْ يَوْمَ الزَّيْنَةِ وَأَنْ يُحْشِرَ النَّاسُ صُحَّى
 ﴿٥٩﴾ فَتَوَلَّى فِرْعَوْنُ فَجَمَعَ كَيْدَهُ ثُمَّ أَتَى ﴿٦٠﴾ قَالَ لَهُمْ
 مُوسَى وَيْلَكُمْ لَا تَفْتَرُوا عَلَيَّ اللَّهُ كَذَّابًا فَسِحْرِكُمْ بِعَذَابِ
 الْنَجْوَى ﴿٦١﴾ قَالُوا إِن هَذَا إِلَّا لَسِحْرَانِ يُرِيدَانِ أَنْ يُخْرِجَاكُمْ
 مِّنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِمَا وَيَذْهَبَا بِطَرِيقَتِكُمُ الْمُثَلَّى ﴿٦٢﴾ فَأَجْمَعُوا
 كَيْدَكُمْ ثُمَّ أَتَوُا صَفَا وَقَدْ أَفْلَحَ الْيَوْمَ مَنِ اسْتَعْلَى ﴿٦٣﴾

۵۲- [موسی] گفت: دانش آن در کتابی است نزد پروردگار من؛ که پروردگار من نه اشتباه می کند و نه فراموش.

۵۳- همان [خدایی] که زمین را محل آسایش شما قرار داد و برای شما در آن راههایی پدید آورد و از آسمان بارانی فرستاد؛ آنگاه زوجهایی از گیاهان مختلف بدان پدید آوردیم.

۵۴- [از ثمرات آن] بخورید و دامهاتان را [در آن] به چرا بپرید؛ مسلماً در این [امور] برای خردمندان نشانه هایی [از قدرت و تدبیر خدا] است.

۵۵- شما را از خاک آفریدیم و به خاک بازمی گردانیم و بار دیگر شما را از آن بیرون آوریم.

۵۶- همه آیات خود را به فرعون ارائه دادیم، ولی دروغ شمرد و سر باز زد؛

۵۷- (و) گفت: ای موسی، آیا نزد ما آمده ای تا به جادوی خود، ما را از سرزمینمان اخراج کنی؟

۵۸- ما هم همان گونه برای تو جادویی عرضه می کنیم، پس بین ما و خودت میعادی در زمینی هموار قرار بده، و هیچ کدام خلف وعده نکنیم.

۵۹- گفت: میعادتان روز جشن باشد، [به شرط] آنکه همه مردم هنگام نیمروز گردآورده شوند.

۶۰- فرعون برگشت و نیرنگ خود را به کار بست (۱) و [به اتفاق جادوگران به میعاد] بازآمد.

۶۱- موسی به آنها گفت: وای بر شما، زنهار [با سحر خود] دروغ به خدا نسبت مدهید که شما را با غذایی [سخت] ریشه کن خواهد کرد؛ و هر که بر خدا دروغ بست، باخت.

۶۲- [جادوگران تحت تأثیر بیان قاطع موسی] در مورد کارشان بین خود به گفتگو پرداختند، و [الی] رازگویی شان را پنهان داشتند (۲).

۶۳- [فرعونیان] گفتند: بی تردید این دو تن جادوگرانی هستند که می خواهند به جادوی خود، شما را از سرزمینتان آواره کنند و آیین برتر شما را [از میان] ببرند.

۶۴- همه نیرنگهای خویش را به کار گیرید، آنگاه [به اتفاق] صف آرایی کنید، که امروز هر که برتری یافت، رستگار شده است.

۱- به آیه ۷۹ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۲- اختلاف نظر و مشاورات خود را در مورد اینکه اگر موسی پیروز شد، چگونه برخورد کنند، بین خودشان پنهان داشتند.

- ۶۵- [جادوگران] گفتند: ای موسی، تو [کار خود را] عرضه می کنی یا ما [اول] عرضه کنیم؟
- ۶۶- گفت: شما عرضه کنید؛ ناگاه از اثر جادوی آنها به نظر موسی رسید که ریسمانها و چوبهاشان بتندی می خزند^(۱)؛
- ۶۷- [به طوری که] موسی در دلش احساس ترس کرد.
- ۶۸- گفتیم: مترس که تو [در موضع] برتر هستی.
- ۶۹- آنچه در دست توست بیفکن تا هر چه ساخته اند، ببلعد؛ ساخته های آنان نیرنگ جادوگر است و جادوگر هر جا که رود، رستگار نخواهد شد^(۲).
- ۷۰- جادوگران [بی اختیار] به سجده درافتادند و گفتند: به پروردگار موسی و هارون ایمان آوردیم.
- ۷۱- [فرعون] گفت: چگونه قبل از آنکه اجازه دهم به او ایمان آوردید؟ بی تردید او بزرگ شماست که شما را جادو آموخته است؛ دست و پای شما را به عکس یکدیگر قطع می کنم و شما را بر تنه های درخت خرما به دار می آویزم، و خواهید دانست کدام یک از ما سخت مجازات تر و پاینده تر است.
- ۷۲- گفتند: هرگز تو را بر نشانه های روشنی که به ما رسیده و آن که ما را آفریده است، مقدم نخواهیم داشت، پس هر چه خواهی حکم کن؛ تو فقط بر زندگی دنیا [ای] حکم می کنی.
- ۷۳- ما به پروردگاران ایمان آوردیم تا لغزشها و جادویی که

قَالُوا يَمْوَسِي اِمَّا اَنْ تَلْقَى وَاِمَّا اَنْ نَّكُونَ اَوَّلَ مَنْ اَلْقَى ﴿٦٥﴾ قَالَ
بَلَّ الْقَوْمُ اَفْاٰذًا جَا هُمْ وَعَصِيَهُمْ يَخْلُبُ اِلَيْهِ مِنْ سِحْرِهِمْ اَنَّهُ تَسْعَى
﴿٦٦﴾ فَاَوْجَسَ فِي نَفْسِهِ خِيفَةً مُوسَى ﴿٦٧﴾ قُلْنَا لَا تَخَفْ اِنَّكَ
اَنْتَ الْاَعْلَى ﴿٦٨﴾ وَاَلْقَ مَا فِي يَمِينِكَ تَلْقَفْ مَا صَنَعُوا اِنَّمَا صَنَعُوا
كَيْدٌ سِحْرٍ وَلَا يَفْلِحُ السَّاحِرُ حَيْثُ اَنَّى ﴿٦٩﴾ فَاَلْقَى السَّحْرَةَ سُجَّدًا
قَالُوا اٰمَنَّا بِرَبِّ هٰرُونَ وَمُوسَى ﴿٧٠﴾ قَالَ اٰمَنْتُمْ لَهُ قَبْلَ اَنْ اٰذَنَ
لَكُمْ اِنَّهٗ لَكَبِيْرُكُمْ الَّذِي عَلَّمَكُمْ السَّحْرَ فَلَا قَطْعَ اَيْدِيكُمْ
وَاَرْجُلَكُمْ مِنْ خَلْفٍ وَاَصْلَبْتُكُمْ فِي جُدُوْعِ التَّخْلِ وَلِنَعْلَمَنَّ
اَيُّنَا اَشَدُّ عَذَابًا وَاَبْقَى ﴿٧١﴾ قَالُوا لَنْ نُوْتِرَكَ عَلٰى مَا جَاءَنَا مِنْ
الْبَيِّنٰتِ وَالَّذِي فَطَرَنَا فَاقْضِ مَا اَنْتَ قَاضٍ اِنَّمَا نَقْضِي هٰذِهِ
الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا ﴿٧٢﴾ اِنَّآ اَمَنَّا بِرَبِّنَا لِيَغْفِرَ لَنَا خَطِيْئَاتِنَا وَمَا اَكْرَهْتَنَا
عَلَيْهِ مِنَ السَّحْرِ وَاللّٰهُ خَيْرٌ وَاَبْقَى ﴿٧٣﴾ اِنَّهٗ مِنْ يَّاتِ رَبِّهٖ مُجْرِمًا
فَاِنْ لَهُ جَهَنَّمُ لَا يَمُوْتُ فِيْهَا وَلَا يَحْيٰى ﴿٧٤﴾ وَمَنْ يَّاتِهٖ مُؤْمِنًا قَدْ
عَمِلَ الصَّالِحٰتِ فَاُوْتِيَكَ هُمْ الدَّرَجٰتُ الْعُلٰى ﴿٧٥﴾ جَنَّتٌ عَدْنٍ
تَجْرٰى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ خٰلِدِيْنَ فِيْهَا وَاِذْ لَكَ جَزَآءٌ مِّنْ تَزَكٰى ﴿٧٦﴾

ما را به اکراه به آن وادار کرده ای ببخشد؛ و [لطف] خدا بهتر و پاینده تر است.

- ۷۴- بی گمان^(۳) هر که [بی ایمان و] بزهکار^(۴) نزد پروردگار خویش بازآید، جزای او دوزخ است؛ در آنجا نه می میرد و نه زندگی می کند^(۵).
- ۷۵- و آنان که مؤمن و نیکوکار به پیشگاه او بازآیند، درجاتی بلند خواهند داشت؛
- ۷۶- [در] باغهای جاویدان بهشت که نهرها در دامن آن جاری است و جاودانه در آن به سر برند؛ این است پاداش هر که پاکی ورزد.

۱- به آیه ۱۱۶ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۲- اشاره به گفتار فرعونیان است که در آیه ۶۴ همین سوره (طه) آمده است.

۳- ضمیر در «انه» ضمیر شأن است و در ترجمه نمی آید؛ به زیرنویس آیه ۱ توحید (۱۱۲) مراجعه فرمایید.

۴- از نظر معنی و مفهوم «مجرم» در این آیه و توجیه افزوده، با آیه ۳۱ فرقان (۲۵) مقایسه فرمایید.

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۳۶ فاطر (۳۵) آمده است.

وَلَقَدْ أَوْحَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ أَنْ أَسْرِ بِعِبَادِي فَاصْرَبْ لَهُمْ طَرِيقًا
 فِي الْبَحْرِ يَبَسًا لَا تَخَفُ دَرَكًا وَلَا تَخْشَى ﴿٧٧﴾ فَاتَّبَعَهُمْ فِرْعَوْنُ
 بِجُنُودِهِ فَغَشِيَهُمْ مِنَ الْيَمِّ مَا غَشِيَهُمْ ﴿٧٨﴾ وَأَضَلَّ فِرْعَوْنُ قَوْمَهُ
 وَمَاهَدَىٰ ﴿٧٩﴾ يَبْنِي إِسْرَءِيلَ قَدْ أَجْنَحْتُمْ مِّنْ عَدُوِّكُمْ وَوَعَدْنَاكُمْ
 جَانِبَ الطُّورِ الْأَيْمَنِ وَنَزَّلْنَا عَلَيْكُمُ الْمَنَّاءَ وَالسَّلْوَىٰ ﴿٨٠﴾ كُلُوا
 مِن طَيِّبَاتِ مَا رَزَقْنَاكُمْ وَلَا تَطْغَوْا فِيهِ فَيَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبِي
 وَمَن يَحِلِّ عَلَيْهِ غَضَبِي فَقَدْ هَوَىٰ ﴿٨١﴾ وَإِنِّي لَغَفَّارٌ لِّمَن تَابَ
 وَءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا ثُمَّ اهْتَدَىٰ ﴿٨٢﴾ وَمَا أَعْجَلَكَ عَنِ
 قَوْمِكَ يَمُوسَىٰ ﴿٨٣﴾ قَالَ هُمْ أَوْلَاءُ عَلَىٰ أَثَرِي وَعَجِلْتُ إِلَيْكَ
 رَبِّ لِتَرْضَىٰ ﴿٨٤﴾ قَالَ فَإِنَّا قَدْ فَتَنَّا قَوْمَكَ مِّنْ بَعْدِكَ وَأَضَلَّهُمُ
 السَّامِرِيُّ ﴿٨٥﴾ فَرَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ
 يَاقَوْمِ أَلَمْ يَعِدْكُمْ رَبُّكُمْ وَعَدَّ أَحْسَنَ أَفْطَالٍ عَلَيْكُمْ
 الْعَهْدُ أَمْ أَرَدْتُمْ أَن يَحِلَّ عَلَيْكُمْ غَضَبٌ مِّن رَّبِّكُمْ فَأَخْلَفْتُمُ
 مَّوْعِدِي ﴿٨٦﴾ قَالُوا مَا أَخْلَفْنَا مَوْعِدَكَ بِمَلِكِنَا وَلَكِنَّا حَمَلْنَا
 أَوْزَارًا مِّن زِينَةِ الْقَوْمِ فَقَذَفْنَاهَا فَكَذَلِكَ أَلْقَى السَّامِرِيُّ ﴿٨٧﴾

۷۷- به موسی وحی کردیم که بندگان مرا شبانه [از شهر] خارج کن، و [با اعجاز ما] راهی خشک برای آنها در دریا بگشای (۱) که نه ترسی از تعقیب [فرعونیان] داشته باشی و نه بیمی [از غرق شدن].

۷۸- فرعون باسپاهش از پی آنها تاخت و امواج دریا آنها را فرو پوشاند.

۷۹- [در واقع] فرعون قومش را گمراه کرد، نه هدایت (۲).

۸۰- ای دودمان یعقوب، ما شما را از [چنگ] دشمنان نجات دادیم (۳) و در کناره خجسته کوه (۴) طور با شما وعده گزاردیم (۵) و بر [ای تغذیه] شما نعمتی گیاهی و نعمتی از گوشت پرندگان مقرر داشتیم.

۸۱- از نعمتهای پاکیزه که روزی شما کرده ایم بخورید، و [الی] زیاده روی در [مورد] آن مکنید که مورد خشم من قرار خواهید گرفت؛ و هر که مورد خشم من قرار گیرد، سقوط کرده است.

۸۲- مسلماً من آمرزنده کسی هستم که به توبه و ایمان و عمل شایسته روی برد، آنگاه هدایت شود (۶).

۸۳- ای موسی، چه چیز تو را [غافل] از قوم خودت با شتاب [به وعده گاه] آورد؟ (۷)

۸۴- گفت: پرورگارا، آنها از پی من در راهند و من به سوی تو شتافتم تا خشنود شوی.

۸۵- [خدای] گفت: پس از [رفتن] تو، قومت را به آزمون گرفتیم، و سامری گمراهشان کرد (۸).

۸۶- موسی با خشم و تأسف نزد قوم خود بازگشت و گفت: ای قوم من، مگر پروردگارتان به شما وعده [های] نیکو نداده بود؟ آیا مدت [سفر] به نظر شما طولانی شده بود، یا می خواستید خشم پروردگارتان شما را فراگیرد که با من خلف وعده کردید؟

۸۷- گفتند: ما به میل و اختیار خود وعده تو را خلاف نکردیم، بلکه محموله هایی از زر و زیور فرعونیان بر ما بار شده بود و آنها را [به تحریک سامری در آتش] ریختیم [تا ذوب شود] و سامری [هم محموله خود را] همین گونه ریخت؛

۱- چگونگی آن را در آیه ۶۳ شعراء (۲۶) ملاحظه فرمایید.

۲- ادعای فرعون را که در آیه ۲۹ غافر (۴۰) آمده است، نفی می کند.

۳- به آیه ۴۹ بقره (۲) و زیرنویس آن مراجعه فرمایید.

۴- به زیرنویس آیه ۵۲ مریم (۱۹) مراجعه فرمایید.

۵- در رابطه با آیه ۱۴۲ اعراف (۷) است.

۶- مفهوم این آیه به بیان دیگر در نیمه اول آیه ۳۸ انفال (۸) و آیه ۵۳ زمر (۳۹) آمده است.

۷- صحبت از میعاد است که در آیه ۱۴۲ اعراف (۷) آمده است.

۸- چگونگی گمراه کردن سامری را در آیه ۵۱ بقره (۲) و توضیح بیشتر را در آیات ۸۷-۸۸ همین سوره (طه) ملاحظه فرمایید.

۸۸- بدین قرار او برای قوم، مجسمه گوساله‌ای را ساخت که صدایی داشت، و [همدستانش] گفتند: این معبود شما و موسی است که [موسی او را] فراموش کرده است.

۸۹- مگر نمی‌دیدند که [گوساله] هیچ پاسخی به آنها نمی‌دهد، و ضرر و نفعی به حالشان ندارد؟

۹۰- هارون قبلاً به آنها گفته بود: ای قوم من، شما به این وسیله مورد آزمایش قرار گرفته‌اید، و پروردگار شما همان خدای رحمان است؛ مرا پیروی کنید و از من اطاعت کنید.

۹۱- [ولی آنها] گفتند: ما همچنان بر [عبادت] این [گوساله] باقی خواهیم ماند تا موسی نزد ما بازگردد.

۹۲-۹۳- [موسی چون بازآمد] گفت: ای هارون، وقتی دیدی آنان گمراه شده‌اند، چه چیز تو را از پیروی من بازداشت (۱)؟ چرا از دستور من (۲) نافرمانی کردی؟

۹۴- گفت: برادرم، موسی سر و صورت مرا مگیر (۳)؛ من ترس داشتم که بگویی: میان دودمان یعقوب تفرقه انداختی و رعایت گفتار مرا نکردی (۴).

۹۵- آنگاه [موسی] گفت: ای سامری، ماجرای تو چیست؟

۹۶- گفت: من به نکاتی [در رابطه با آمادگی قوم برای پرستش بت] پی برده بودم (۵) که [هارون و دیگر بزرگان قوم] پی نبرده بودند؛ از اثر [تعلیمات موسی] پیامبر [خدا] مقدار کمی به دست آورده بودم، آنگاه [در آن تردید کرده] رهایش

فَأَخْرَجَ لَهُمْ عِجْلًا جَسَدًا لَهُ خُورٌ فَقَالُوا هَذَا إِلَهُكُمْ وَإِلَهُ مُوسَىٰ فَنَسِيَ ﴿٨٨﴾ أَفَلَا يَرُونَ إِلَّا يَرْجِعُ إِلَيْهِمْ قَوْلًا وَلَا يَمْلِكُ لَهُمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا ﴿٨٩﴾ وَلَقَدْ قَالَ لَهُمْ هَارُونُ مِنْ قَبْلُ يَنْقُورُ إِنَّمَا فُتِنْتُمْ بِهِ وَإِنَّ رَبَّكُمُ الرَّحْمَنُ فَاتَّبِعُونِي وَأَطِيعُوا أَمْرِي ﴿٩٠﴾ قَالُوا لَنْ نَبْرَحَ عَلَيْهِ عَنكِفِينَ حَتَّىٰ يَرْجِعَ إِلَيْنَا مُوسَىٰ ﴿٩١﴾ قَالَ يَهْدُرُونَ مَانِعَكَ إِذْ رَأَيْتَهُمْ ضَلُّوا ﴿٩٢﴾ أَلَا تَتَّبِعُنَّ أَفْعَصَيْتَ أَمْرِي ﴿٩٣﴾ قَالَ يَبْنَؤُمْ لَا تَأْخُذْ بِلِحْيَتِي وَلَا بِرَأْسِي ﴿٩٤﴾ إِنِّي خَشِيتُ أَنْ تَقُولَ فَرَّقْتَ بَيْنَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَلَمْ تَرْقُبْ قَوْلِي ﴿٩٥﴾ قَالَ فَمَا خَطْبُكَ يُسْمِرِي ﴿٩٦﴾ قَالَ بِيَأْتِي بَصِيرَةٌ بِيَأْتِي بَصِيرَةٌ وَإِيَّاهُ فَفَبَضْتُ قَبْضَةً مِّنْ أَثَرِ الرَّسُولِ فَنَبَذْتُهَا وَكَذَلِكَ سَوَّلَتْ لِي نَفْسِي ﴿٩٧﴾ قَالَ فَاذْهَبْ فَإِنَّ لَكَ فِي الْحَيَاةِ أَنْ تَقُولَ لَا مِسَاسَ وَإِنَّ لَكَ مَوْعِدًا لَّنْ تَخْلَفَنَّهُ، وَانظُرْ إِلَى إِلٰهِكَ الَّذِي ظَلَمْتَ عَلَيْهِ عَاكِفًا لَّنْ حَرَّفَنَّهُ ثُمَّ لَنَنْسِفَنَّهُ فِي الْيَمِّ نَسْفًا ﴿٩٨﴾ إِنَّمَا إِلٰهُكُمُ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلٰهَ إِلَّا هُوَ وَسِعَ كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿٩٩﴾

کردم، و اینگونه نفس من [این کار را] در نظرم آراست (۶).

۹۷- [موسی سامری را طرد کرد و] گفت: برو که نصیب تو در زندگی [دنیا] درخواست عدم تماس [با مردم] است، (۷) و وعده‌گاهی [در دوزخ] داری که در مورد تو تغییر‌پذیر نیست؛ [اینک] به معبود خود که به پرستش آن ایستادگی داشتی بنگر که آن را به آتش می‌کشیم و [همه ذراتش را] یکسره در دریا پراکنده می‌کنیم.

۹۸- معبود شما تنها خداست که هیچ معبودی جز او نیست؛ دانش [او] هر چیزی را فرا گرفته است.

۱- حرف «لا» در اینجا زاید بوده و برای تأکید آمده است؛ به توضیح بیشتری که در مورد آیه ۱۲ اعراف (۷)، در زیرنویس آن آمده است، توجه فرمایید.

۲- دستور موسی به برادرش هنگام عزیمت به طور در آیه ۱۴۲ اعراف (۷) آمده است.

۳- پاسخ حرکت خشم‌آلود موسی است که در اواسط آیه ۱۵۰ اعراف (۷) آمده است.

۴- در اینجا موسی (ع) متقاعد شد و گفت... به آیه ۱۵۱ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۵- به آیات ۱۲۸-۱۴۰ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۶- این آیه را مفسران به دو شکل مختلف دیگر که تفاوت ماهوی دارند، تفسیر کرده‌اند؛ والله اعلم.

۷- شبیه مجازاتی که مدتی محدود در مورد سه نفر متخلفین جنگ تبوک اعمال شد و در آیه ۱۱۸ توبه (۹) به آن اشاره شد.

۹۹- از اخبار گذشته این گونه بر تو حکایت می‌کنیم؛ و قرآن را (۱) از جانب خود بر تو عطا کردیم.

۱۰۰- آنان که از آن رویگردانند، روز رستاخیز باری سنگین به دوش خواهند داشت؛

۱۰۱- جاودانه زیر آن [بار] به سر می‌برند؛ و بد باری در روز رستاخیز بر دوش می‌کشند؛

۱۰۲- همان روز که در صدادهنده بزرگ دمیده شود و بزهدکاران را با چشمانی تیره (۲) در آن روز احضار (۳) می‌کنیم.

۱۰۳- آهسته میان خود نجوا می‌کنند که بیش از ده روز [در گورها] (۴) نیارمیده‌اید.

۱۰۴- ما به گفتارشان داناتریم، آنگاه که شایسته رفتارترینشان می‌گوید: یک روز بیشتر [در گور] درنگ نکردید (۵)؛

۱۰۵- از تو درباره [وضع] کوهها [در قیامت] می‌پرسند، بگو: پروردگaram همه را [متلاشی] و یکسره پراکنده خواهد ساخت؛

۱۰۶- آنگاه زمین را [به صورت] دشتی هموار رها می‌سازد،

۱۰۷- [به گونه‌ای] که در آن نشیب و فرازی نخواهی دید.

۱۰۸- در آن روز [تمامی خلق] فراخواننده را بدون هیچ انحراف [و نافرمانی] پیروی خواهند کرد، و صداها در برابر خدای رحمان فرو نشینند (۶)، و [از هیچ کس] جز آوایی آهسته نخواهی شنید.

۱۰۹- در آن روز شفاعت سودی نخواهد داشت، [و هیچ کس از عذاب نرهد] مگر کسی که خدای رحمان برای او اذن دهد و گفتار [او کردار]ش را بیسندد (۷).

۱۱۰- آنچه [آدمیان] در پیش دارند و آنچه پشت سر نهاده‌اند می‌داند، و [لی] آنان احاطه‌ای به علم او ندارند.

۱۱۱- چهره‌ها در برابر خدای زنده و برپادارنده به خضوع گراید؛ و هر که بار ستم به دوش دارد، باخت.

۱۱۲- و [لی] هر که در حال داشتن ایمان نیکوکاری کند، از هیچ ستم و آسیبی ترس نخواهد داشت.

۱۱۳- قرآن را این گونه به زبان عربی نازل کردیم و در آن به شکلهای مختلف، اعلام خطر کردیم، بسا که پرهیزکار شوند یا موجب پندی برای آنان باشد.

۱- برای توجیه ترجمه «ذکر» به قرآن، به آیات ۹ حجر (۱۵)، ۵۰ انبیاء (۲۱) و ۴۴ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۲۴ همین سوره (طه) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش آخر آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۴- با آیات ۵۵ و ۵۶ روم (۳۰) مقایسه فرمایید؛ ضمناً به زیرنویس آیه ۵۵ روم توجه فرمایید.

۵- پیشین.

۶- به آیه ۱۶ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۷- این تعبیر در آیه، مشابه تعبیری است که در دو آیه متوالی ۸۸ و ۸۹ شعراء (۲۶) و نیز دو آیه متوالی ۴۱ و ۴۲ دخان (۴۴) آمده است؛ استثناء در هر سه مورد منقطع است.

۱۱۴- والاست خدا، آن فرمانروای راستین؛ و [تو ای رسول] قبل از آنکه وحی قرآن بر تو انجام پذیرد، [بر تکرارش] شتاب مکن^(۱) و بگو: پروردگارا، بر دانش من بیفزای.
 ۱۱۵- از قبل به آدم سفارشی کردیم، ولی فراموش کرد^(۲) و پایمردی در او نیافتیم.
 ۱۱۶- و [به یادار] زمانی را که به فرشتگان گفتیم: برای [بزرگداشت] آدم ابراز فروتنی کنید، همه ابراز فروتنی کردند، جز ابلیس^(۳) که سر باز زد.
 ۱۱۷- آنگاه گفتیم: ای آدم، این [ابلیس] دشمن تو و همسر توست؛ زهار شما را از بهشت آواره نکند که نگون بخت خواهی [د] شد.
 ۱۱۸- در بهشت بدون غذا و لباس نخواهی ماند؛
 ۱۱۹- نه تشنه خواهی شد و نه آفتاب زده.
 ۱۲۰- ولی شیطان وسوسه اش کرد و گفت: ای آدم، آیا [دوست داری] تو را به درخت جاودانگی و فرمانروایی زوال ناپذیر راهنمایی کنم؟
 ۱۲۱- هر دو از آن درخت خوردند، آنگاه [لباس بهشتی شان فرو ریخت و] اندام جنسی آنها در نظرشان آشکار شد و شروع کردند از برگ [درختان] بر خود بیوشانند؛ [بدین قرار] آدم پروردگار خویش را نافرمانی کرد و به راه تباهی افتاد.

فَعَلَى اللَّهِ الْمَلِكُ الْحَقُّ وَلَا تَعْجَلْ بِالْقُرْآنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُقْضَى إِلَيْكَ وَحْيُهُ وَقُلْ رَبِّ زِدْنِي عِلْمًا ﴿١١٤﴾ وَلَقَدْ عَاهَدْنَا إِلَى آدَمَ مِنْ قَبْلِ فَنَسَى وَلَمْ نُجِدْ لَهُ عَزْمًا ﴿١١٥﴾ وَإِذْ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ أَبَى ﴿١١٦﴾ فَقُلْنَا يَا آدَمُ إِنَّ هَذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا تَخْرُجَنَّكَ مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقَى ﴿١١٧﴾ إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى ﴿١١٨﴾ وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَصْحَى ﴿١١٩﴾ فَوَسْوَسَ إِلَيْهِ الشَّيْطَانُ قَالَ يَا آدَمُ هَلْ أَدُلُّكَ عَلَى شَجَرَةِ الْخُلْدِ وَمُلْكٍ لَآبِلٍ ﴿١٢٠﴾ فَأَكَلَا مِنْهَا فَبَدَتَ لهُمَا سَوْءُ نُهُمَا وَطَفِقَا يَخْصِفَانِ عَلَيْهِمَا مِنْ وَرَقِ الْجَنَّةِ وَعَصَى آدَمُ رَبَّهُ فَغَوَى ﴿١٢١﴾ ثُمَّ أَجْنَبَهُ رَبُّهُ فَنَابَ عَلَيْهِ وَهَدَى ﴿١٢٢﴾ قَالَ أَهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَمَا يَأْتِيَنَّكُمْ مَنِّي هُدًى فَمَنْ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى ﴿١٢٣﴾ وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى ﴿١٢٤﴾ قَالَ رَبِّ لِمَ حَشَرْتَنِي أَعْمَى وَقَد كُنْتُ بَصِيرًا ﴿١٢٥﴾

۱۲۲- آنگاه [با پشیمانی توبه کرد و] پروردگارش او را برگزید و [به رحمت خود] بر او بازگشت و هدایتش نمود.

۱۲۳- [و] گفت: [با انبوه نسل خود] همگی از بهشت فرود آید، در حالی که دشمن یکدیگرید؛ و هر گاه از جانب من رهنمودی برای شما آمد، هر که از هدایت من پیروی کند، گمراه و تیره بخت نخواهد شد.

۱۲۴- و هر که از یاد من رویگرداند، زندگی سختی خواهد داشت^(۴) و روز رستاخیز نایبنا احضارش کنیم^(۵).

۱۲۵- می گوید: پروردگارا، من که بینا بوده ام، چگونه نایبنا احضارم کرده ای؟

۱- به آیات ۱۶-۱۹ قیامت (۷۵) توجه فرمایید.

۲- منظور همان دستوری است که در نیمه دوم آیه ۱۹ اعراف (۷) آمده است.

۳- در قرآن کریم ۱۱ مرتبه ذکر ابلیس رفته و عیناً به همین تعداد فرمان به استعاذه (پناه جستن) تکرار شده است (از کتاب اعجاز عددی قرآن، نوشته عبدالرزاق نوفل، ترجمه مصطفی حسینی طباطبایی).

۴- در عین حال همین افراد در صورت توبه و استغفار، امیدواری دارند؛ به نیمه اول آیه ۳ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۵- مؤید اینکه «اعمی» در اینجا نایبنایی فیزیکی است، آیه بعدی است؛ به آیه ۷۲ اسراء (۱۷) هم توجه فرمایید.

۱۲۶- [خدا] گوید: اینگونه [نابینا محشور شدی که] آیات ما بر تو عرضه شد و به دست فراموشی سپردی، و همانگونه امروز فراموش می شوی (۱).

۱۲۷- هر که را زیاده روی کرده و آیات پروردگار خویش را باور نداشته باشد، این گونه کیفر می دهیم (۲)؛ و عذاب آخرت سخت تر و پاینده تر است.

۱۲۸- چرا [سرگذشت] آن همه نسلها که قبل از آنان هلاک کردیم (۳) و اکنون ایشان در مساکن آنها گام می زنند، موجب هدایتشان نشده است؟ مسلماً در این [داستان] برای خردمندان نشانه هایی است.

۱۲۹- اگر فرمانی از پروردگارت [در مورد مهلت] (۴) از قبل مقرر نشده بود و مدتی معین نداشت، [بی درنگ] عذاب محقق می شد.

۱۳۰- پس در برابر گفتار [ناهنجار] شان صبور باش و قبل از برآمدن آفتاب و قبل از فروشدنش و ساعاتی از شب و کناره های روز، پروردگارت را با ستایش تقدیس کن، بسا که خشنود شوی.

۱۳۱- به آنچه از تجمل زندگی دنیا که برخی از منکران را به منظور آزمایش، بدان برخوردار کرده ایم، چشم مدوز (۵)؛ روزی پروردگارت بهتر و پاینده تر است.

۱۳۲- خانواده خود را به نماز سفارش کن و خود نیز بر [انجام]

قَالَ كَذَلِكَ أَنْتَ أَيْدُنَا فَنَسِينَهَا وَكَذَلِكَ الْيَوْمُ نَسِينُ ﴿١٢٦﴾ وَكَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ أَسْرَفَ وَلَمْ يُؤْمِنْ بِآيَاتِ رَبِّهِ وَلَعَذَابُ الْآخِرَةِ أَشَدُّ وَأَبْقَى ﴿١٢٧﴾ أَفَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهَلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنَ الْقُرُونِ يَمْشُونَ فِي مَسْكَئِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿١٢٨﴾ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَكَانَ لِزِمَامِ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى ﴿١٢٩﴾ فَاصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ غُرُوبِهَا وَمِنْ آنَاءِ اللَّيْلِ فَسَبِّحْ وَأَطْرَافَ النَّهَارِ لَعَلَّكَ تَرْضَىٰ ﴿١٣٠﴾ وَلَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ زَهْرَةَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا لِنَفْتِنَهُمْ فِيهِ وَرِزْقُ رَبِّكَ خَيْرٌ وَأَبْقَىٰ ﴿١٣١﴾ وَأْمُرْ أَهْلَكَ بِالصَّلَاةِ وَاصْطَبِرْ عَلَيْهَا لَا نَسْأَلُكَ رِزْقًا نَحْنُ نَرْزُقُكَ وَالْعَاقِبَةُ لِلتَّقْوَىٰ ﴿١٣٢﴾ وَقَالُوا لَوْلَا يَأْتِينَا بِآيَةٍ مِنْ رَبِّهِ ؎ أَوَلَمْ تَأْتِهِم بَيِّنَةٌ مِّنْ مَّا فِي الصُّحُفِ الْأُولَىٰ ﴿١٣٣﴾ وَلَوْ أَنَّا أَهَلَكْنَاهُمْ بِعَذَابٍ مِّنْ قَبْلِهِ لَقَالُوا رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ نَذِلَّ وَنُخْزَىٰ ﴿١٣٤﴾ قُلْ كُلُّ مُرْتَبِصٍ فَتَرَبَّصُوا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ أَصْحَابُ الصِّرَاطِ السَّوِيِّ وَمَنِ اهْتَدَىٰ ﴿١٣٥﴾

آن شکبیا باش؛ روزی [کسی را] از تو نمی خواهیم، که روزی تو را نیز ما می دهیم؛ و سرانجام نیک خاص تقوا [پیشگان] است. ۱۳۳- [انکارورزان] گفتند: چرا [محمد] معجزه ای از جانب پروردگار خویش برای ما نمی آورد؟ مگر توضیح روشنی [در مورد درخواست مشابه منکران گذشته] که در کتابهای پیشین است، در دسترسشان نیست (۶)؟

۱۳۴- اگر ما قبل از فرستادن پیامبر به عذابی هلاکشان کرده بودیم، می گفتند: پروردگارا، چرا پیامبری بر ما نفرستادی تا قبل از آنکه دلیل و رسوا شویم، آیات تو را پیروی کنیم.

۱۳۵- بگو: همه چشم به راه هستند، پش [شما هم] چشم به راه باشید (۷)؛ بزودی متوجه خواهید شد چه کسانی در راه راستند و چه کسانی هدایت شده اند.

۱- مفهوم آیه به بیان کامل تر در آیات ۳۴ جاثیه (۴۵) و ۱۴ سجده (۳۲) آمده است؛ به آیات ۵۱ اعراف (۷) و ۱۹ حشر (۵۹) هم در همین زمینه توجه فرماید.

۲- این گروه هم می توانند امیدوار باشند؛ به آیه ۵۳ زمر (۳۹) توجه فرماید.

۳- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرماید.

۴- برای توجیه افزوده، این آیه را با آیات ۴۲ ابراهیم (۱۴) و ۴۵ فاطر (۳۵) مقایسه فرماید.

۵- به آیه ۸۵ توبه (۹) که روشنتر بیان کرده است، توجه فرماید.

۶- اشاره به درخواست معجزات خاص است که امتهای گذشته از پیامبران خود داشتند و بر آنها عرضه شد، ولی چون باز هم ایمان نیاوردند، گرفتار بلا شدند، در توضیح این امر، به آیه ۸ انعام (۶) توجه فرماید.

۷- به آیه ۵۲ توبه (۹) توجه فرماید.

۲۱- سوره انبیاء

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- [روز] حساب مردم به آنان نزدیک شده است^(۱)، در حالی که آنها در غفلت رویگردانند.
- ۲- هیچ سخن تازه‌ای از پروردگارشان بر آنها نمی‌رسد، مگر اینکه بازی‌کنان [با بی‌توجهی] بشنوند.
- ۳- دل‌هایشان به یاوه مشغول است؛ و ستمگران در نهمان نجوا می‌کنند که: آیا این [مدعی پیامبری] جز بشری همچون شماس است؟! چرا آگاهانه به جادو روی می‌برید^(۲)؟
- ۴- [پیامبر به آنها] گفت: پروردگار من [نجوای پنهانی شما و] هر سخنی را در آسمان و زمین می‌داند، چرا که او شنوایی داناست.
- ۵- حتی می‌گفتند: [سخنانش] خوابهای پریشان است، بلکه قرآن را جعل کرده و یک شاعر است، وگرنه باید مثل پیامبران پیشین که [با معجزه] فرستاده شدند، برای ما معجزه‌ای بیاورد.
- ۶- قبل از آنان هم [با وجود معجزات مختلف، مردم] هیچ شهری^(۳) که هلاکشان کردیم، ایمان نیاوردند؛ آیا این مردم ایمان می‌آورند؟
- ۷- قبل از تو هم [هیچ پیامبری] نفرستادیم مگر مردانی را که به آنها وحی می‌کردیم [و هیچ‌کدام فرشته نبودند]^(۴)؛ اگر

سُورَةُ الْاَنْبِيَاءِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَقْرَبَ لِلنَّاسِ حِسَابُهُمْ وَهُمْ فِي غَفْلَةٍ مُّعْرِضُونَ ﴿١﴾
 مَا يَأْتِيهِمْ مِنْ ذِكْرٍ مِنْ رَبِّهِمْ مُحَدَّثٍ إِلَّا أَاسْتَمَعُوهُ وَهُمْ
 يَلْعَبُونَ ﴿٢﴾ لَاهِيَةً قُلُوبُهُمْ وَأَسْرَأَ النَّجْوَى الَّذِينَ ظَلَمُوا
 هَلْ هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ أَفَتَأْتُونَ السَّحَرَ وَأَنْتُمْ
 تَبْصُرُونَ ﴿٣﴾ قَالَ رَبِّي يَعْلَمُ الْقَوْلَ فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ
 وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٤﴾ بَلْ قَالُوا أَضْغَثُ أَحْلَمَ بَلْ
 أَفْتَرَنَاهُ بَلْ هُوَ شَاعِرٌ فَلْيَأْتِنَا بآيَةٍ كَمَا أُرْسِلَ الْأَوْلُونَ
 ﴿٥﴾ مَا آمَنَتْ قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْيَةٍ أَهْلَكْنَاهَا أَفَهُمْ يُؤْمِنُونَ
 ﴿٦﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ إِلَّا رِجَالًا نُوْحِي إِلَيْهِمْ فَسَلُوا أَهْلَ
 الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٧﴾ وَمَا جَعَلْنَاهُمْ جَسَدًا
 لَا يَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَمَا كَانُوا خَالِدِينَ ﴿٨﴾ ثُمَّ صَدَقْنَاهُمُ
 الْوَعْدَ فَأَنْجَيْنَاهُمْ وَمَنْ نَشَاءُ وَأَهْلَكْنَا الْمُسْرِفِينَ ﴿٩﴾
 لَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ كِتَابًا فِيهِ ذِكْرُكُمْ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٠﴾

نمی‌دانید، از علمای اهل کتاب^(۵) بپرسید.۸- آنها را به گونه‌ای نیافریده بودیم که نیازمند خوردن غذا نباشند^(۶)، و عمر جاودانه هم نداشتند.۹- آنگاه وعده [خود] را به آنان به تحقق رساندیم^(۷)، و پیامبران را با هر که خواستیم نجات دادیم^(۸) و اسرافکاران را هلاک کردیم^(۹).

۱۰- [اینک] بر شما کتابی نازل کردیم که در آن تذکر [و بیداری برای] شماست؛ چرا درک نمی‌کنید؟

۱- به آیه ۱ قمر (۵۴) توجه فرمایید.

۲- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۹۴ اسراء (۱۷)، ۷ فرقان (۲۵) و ۲۴ قمر (۵۴) آمده و پاسخ تصور جاهلانته آنان در آیات ۳۸ رعد (۱۳)، (۴۳) نحل (۱۶)، ۸ انبیاء (۲۱) و ۲۰ فرقان (۲۵) آمده است.

۳- به زیرنویس آیه ۵۸ بقره (۲) مراجعه فرمایید.

۴- پاسخ به گفتار منکران است که در آیات ۲۴ مؤمنون (۲۳) و ۲۱ فرقان (۲۵) آمده است.

۵- منظور از «ذکر» در اینجا تورات است و منظور از «اهل ذکر» علمای اهل کتاب تورات، ابتدا به آیه ۴۸ همین سوره (انبیاء) و بعد به آیه ۱۰۵ آن توجه فرمایید.

۶- پاسخ گفتار منکران است که در آیه ۷ فرقان (۲۵) آمده است.

۷- این وعده را در آیات ۱۰۳ یونس (۱۰) و ۱۷۱-۱۷۳ صافات (۳۷) ملاحظه فرمایید.

۸- و موارد آن را در آیات ۵۸، ۶۶ و ۹۴ هود (۱۱) ملاحظه فرمایید.

۹- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

وَكَمْ قَصَمْنَا مِنْ قَرْيَةٍ كَانَتْ ظَالِمَةً وَأَنْشَأْنَا بَعْدَهَا قَوْمًا
 ءآخَرِينَ ﴿١١﴾ فَلَمَّا أَحْسَسُوا بِأَسْنَانَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَرْكُضُونَ ﴿١٢﴾
 لَا تَرْكُضُوا وَارْجِعُوا إِلَىٰ مَا أُتْرِفْتُمْ فِيهِ وَمَسْكِنِكُمْ لَعَلَّكُمْ
 تُشْتَلُونَ ﴿١٣﴾ قَالُوا يَا وَيْلَنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿١٤﴾ فَمَا زَالَتْ تِلْكَ
 دَعْوَاهُمْ حَتَّىٰ جَعَلْنَاهُمْ حَصِيدًا خَامِدِينَ ﴿١٥﴾ وَمَا خَلَقْنَا
 السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لَعِينِينَ ﴿١٦﴾ لَوْ رَدُّنَا أَنْ نَتَّخِذَهُمْ
 لَاتَّخِذْنَاهُ مِنْ لَدُنَّا إِنْ كُنَّا فَعَلِينَ ﴿١٧﴾ بَلْ نَقْذِفُ بِالْحَقِّ
 عَلَى الْبَاطِلِ فِئْدَمَّغَّةً ۖ فَإِذَا هُوَ خَرُّهُ وَقَدْ كَفَرْنَا بِمَا نَصِفُونَ
 ﴿١٨﴾ وَلَهُ ۖ مِنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ وَمَنْ عِنْدَهُ لَا يَسْتَكْبِرُونَ
 عَنْ عِبَادَتِهِ ۖ وَلَا يَسْتَحْسِرُونَ ﴿١٩﴾ يُسَبِّحُونَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ
 لَا يَفْتُرُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ اتَّخَذُوا أَلِهَةً مِنَ الْأَرْضِ هُمْ يُنشِرُونَ
 ﴿٢١﴾ لَوْ كَانَ فِيهِمَا آلِهَةٌ إِلَّا اللَّهُ لَفَسَدَتَا فَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ الْعَرْشِ
 عَمَّا يُصِفُونَ ﴿٢٢﴾ لَا يَسْتَلِعُمَا فِعْلَهُمْ وَمِمَّا يَسْتَلُونَ ﴿٢٣﴾ أَمْ
 اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ آلِهَةً ۖ قُلْ هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ ۖ هَذَا ذِكْرٌ مِمَّنْ
 ذُكِرُوا مِنْ قَبْلِي ۖ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ الْحَقَّ فَهُمْ مُعْرِضُونَ ﴿٢٤﴾

۱۱- چه بسیار شهرهایی را که [مردمش] ستمگر بودند، در هم شکستیم و پس از آنها گروهی دیگر پدید آوردیم (۱).

۱۲- همینکه سختگیری ما را احساس کردند، [به خیال خود] از آن می‌گریختند.

۱۳- مگریزید و به وسایل عیاشی و خانه‌های خویش بازگردید، بسا که [زیردستان برای کسب تکلیف] سراغ شما را می‌گیرند!

۱۴- گفتند: وای بر ما که ستمگر بودیم.

۱۵- گفتارشان پیوسته همین بود تا اینکه آنها را درو و خاموش کردیم.

۱۶- آسمان و زمین و مابین آنها را به بازیچه نیافریده‌ایم.

۱۷- اگر [بفرض] انتخاب بازیچه‌ای را می‌خواستیم، خود در پی اجرای آن بودیم.

۱۸- [چنین نیست] بلکه حق را بر باطل می‌افکنیم که آن را در هم می‌شکند و باطل نابود می‌شود؛ و وای بر شما از آنچه [به ناسزا] می‌گویید.

۱۹- هر که [و هر چه] (۲) در آسمانها و زمین است، متعلق به اوست؛ و آنان که مقرب درگاه او هستند، از بندگی‌اش گردنکشی نمی‌کنند و خسته نمی‌شوند.

۲۰- شب و روز بی‌آنکه سستی نشان دهند، خدای را تقدیس می‌کنند.

۲۱- مگر [این مردم] معبودهایی در زمین اختیار کرده‌اند که [ایشان را] برمی‌انگیزند؟!

۲۲- اگر در آسمان و زمین معبودهایی جز خدا بود، هر دو تباه می‌شدند؛ خدای صاحب اختیار عرش از توصیف [جاهلانه] آنان مبرا است.

۲۳- او در برابر کارش [از هیچ مرجعی] بازخواست نمی‌شود، و [لی] مردم همه مسئولند.

۲۴- مگر به جای او افرادی را معبود [خود] گرفتند؟ بگو: [پس] دلالتان را بیاورید؛ این [کلمه توحید، اسلم] کتاب یاران من و کتاب موحدان قبل از من است، ولی بیشترشان حقیقت را نمی‌دانند و لذا از آن رویگردانند.

۱- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۱۷ اسراء (۱۷)، ۴۵ حج (۲۲) و ۸ طلاق (۶۵) آمده است.
 ۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۰۹ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۲۵- قبل از تو هیچ پیامبری نفرستادیم، مگر اینکه به او وحی کردیم که: معبودی جز من نیست، تنها مرا بندگی کنید.

۲۶- گفتند [خدای] رحمان فرزندان دختری^(۱) [از فرشتگان]^(۲) برگزیده است! او منزّه [از این نسبت‌ها] است؛ و فرشتگان بندگان گرامی [خدا] هستند؛

۲۷- که در گفتار بر او پیشدستی نکنند و به فرمان او عمل می‌کنند.

۲۸- آنچه در پیش دارند و آنچه پشت سر نهاده‌اند، خدا می‌داند؛ و جز برای کسانی که خدا [از آنان] خشنود باشد، امداد [غیبی] نمی‌کنند و از مهابت^(۳) او هراسانند.

۲۹- هر که از آنها داعیه معبود شدن در کنار خدا را داشته باشد، به دوزخ کیفرش می‌دهیم؛ ستمگران را این‌گونه کیفر می‌دهیم.

۳۰- مگر انکارورزان نمی‌دانند که [کرات] آسمانها و زمین به هم پیوسته بودند، سپس آنها را از هم بازگشودیم^(۴)؟ و هر موجود زنده‌ای را از آب پدید آوردیم؟ آیا باز هم [به وحدانیت خدا] باور نمی‌آورند؟

۳۱- در زمین برای تغذیه مردم^(۵) کوههای ثابت قرار دادیم و در آن دره‌هایی پدید آوردیم تا [بدان] راه یابند.

۳۲- جو [زمین] را سقف محفوظی [برای آن] مقرر داشتیم^(۶)، و [لی] آنها از نشانه‌های آن [پدیده سراسر حکمت] رویگردانند.

۳۳- اوست که شب و روز و خورشید و ماه را که هر یک در سپهری شناورند، آفرید.

۳۴- قبل از تو برای هیچ بشری زندگی جاودانه مقدر نکردیم؛ [آنها که در انتظار مرگ تو نشسته‌اند] اگر تو از دنیا رفتی، مگر خودشان ماندگار خواهند بود^(۷)؟

۳۵- هر کس طعم مرگ را خواهد چشید؛ و شما را برای آزمایش به [حوادث] نیک و بد مبتلا می‌کنیم^(۸)؛ و [آنگاه] به پیشگاه ما بازگردانده می‌شوید.

وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا نُوحِيَ إِلَيْهِ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنَا فَاعْبُدُونِ ﴿٢٥﴾ وَقَالُوا اتَّخَذَ الرَّحْمَنُ وَلَدًا سُبْحٰنَهُ ۚ بَلْ عِبَادٌ مُّكْرَمُونَ ﴿٢٦﴾ لَا يَسْبِقُونَهُ بِالْقَوْلِ وَهُمْ بِأَمْرِهِ يَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ يَعْلَمُ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَلَا يَشْفَعُونَ إِلَّا لِمَنْ ارْتَضَىٰ وَهُمْ مِنْ خَشِيَّتِهِ مُشْفِقُونَ ﴿٢٨﴾ * وَمَنْ يَقُلْ مِنْهُمْ إِنِّي إِلَهٌ مِنْ دُونِهِ فَذٰلِكَ نَجْزِيهِ جَهَنَّمَ كَذٰلِكَ نَجْزِي الظّٰلِمِينَ ﴿٢٩﴾ أَوَلَمْ يَرِ الْذِينَ كَفَرُوا أَنَّ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ كَانَتَا رَتْقًا فَفَتَقْنَاهُمَا وَجَعَلْنَا مِنَ الْمَآءِ كُلِّ شَيْءٍ حَيٍّ أَفَلَا يُؤْمِنُونَ ﴿٣٠﴾ وَجَعَلْنَا فِي الْأَرْضِ رَوَاسِيًا أَنْ تَمِيدَ بِهِمْ وَجَعَلْنَا فِيهَا فِجَاجًا سُبُلًا لَّعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٣١﴾ وَجَعَلْنَا السَّمَآءَ سَقْفًا مَحْفُوظًا وَهُمْ عَنْ آيٰتِنَا مُّعْرِضُونَ ﴿٣٢﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا جَعَلْنَا لِشَرٍّ مِنْ قَبْلِكَ الْخَلْدَ أَفَآئِينَ مَتَّ فَهُمْ الْخٰلِدُونَ ﴿٣٤﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَآئِقَةُ الْمَوْتِ وَنَبْلُوكُم بِالشَّرِّ وَالْخَيْرِ فِتْنَةً وَإِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٣٥﴾

۱- «ولد» برای مذکر و مؤنث و مفرد و جمع یکسان به کار می‌رود؛ لذا در اینجا که منظور جمع دختران بوده، به صورت مفرد آمده است.

۲- ابتدا به آیه ۵۷ نحل (۱۶) و بعد به آیه ۱۹ زخرف (۴۳) توجه فرماید.

۳- فیض کاشانی و بیضاوی «خشیت» را در اینجا به معنی عظمت و مهابت گرفته‌اند، ولی علامه طباطبایی با آنکه این آیه در مورد فرشتگان است، آن را همچون آیه ۵۷ مؤمنون (۲۳) ترس از مجازات معنی کرده است و آیه بعدی را (۲۹ انبیاء) مؤید نظر خود دانسته است؛ والله اعلم.

۴- موضوع پیوستگی آسمانها و زمین در آیه، اشاره به آغاز خلقت است که طبق نظر دانشمندان، مجموعه جهان به صورت توده واحد عظیمی از بخار سوزان بوده که در اثر انفجارات درونی تدریجاً تجزیه شده است و کهکشانها و ستارگان، از جمله منظومه شمسی و کره زمین، به وجود آمده‌اند.

۵- به زیرنویس آیه ۱۵ نحل (۱۶) مراجعه فرماید.

۶- به زیرنویس آیه ۱۲ نبأ (۷۸) توجه فرماید.

۷- پاسخ به مشرکین مکه است که گفتارشان در آیه ۳۰ طور (۵۲) آمده است.

۸- مفهوم این عبارت به بیان دیگر در نیمه دوم آیه ۱۶۸ اعراف (۷) آمده است؛ در این رابطه به آیه ۲ عنکبوت (۲۹) هم توجه فرماید.

وإِذْ أَرَأَىٰكَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ يَتَّخِذُونَكَ إِلهًا وَّهَذَا الَّذِي يَذْكُرُ ٱلْهَيْكُمُ وَهُمْ يَذْكُرُ ٱلرَّحْمٰنِ هُمْ كَافِرُونَ ﴿٣٦﴾ خَلَقَ ٱلْإِنسَانَ مِنْ عَجَلٍ سَأُورِيكُمْ ءآيَاتِي فَلَا تَسْتَعْجِلُونِ ﴿٣٧﴾ وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا ٱلْوَعْدُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٣٨﴾ لَوْ يَعْلَمُ ٱلَّذِينَ كَفَرُوا حِينَ لَا يَكْفُرُونَ عَنْ وُجُوهِهِمُ ٱلنَّارَ وَلَا عَنْ ظُهُورِهِمْ وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿٣٩﴾ بَلْ تَأْتِيهِمْ بَغْتَةً فَتَبْهَتُهُمْ فَلَا يَسْتَطِيعُونَ رَدَّهَا وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ ﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ أَسْتَهزِئُ بِرُسُلٍ مِّن قَبْلِكَ فَحَاقَ بِٱلَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهزِئُونَ ﴿٤١﴾ قُلْ مَن يَكْلُؤُكُمْ بِٱلَّيْلِ وَٱلنَّهَارِ وَمِن ٱلرَّحْمٰنِ بَلْ هُمْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ لَهُمْ ءالِهَةٌ تَمْنَعُهُمْ مِن دُونِنَا لَا يَسْتَطِيعُونَ نَصْرَ أَنفُسِهِمْ وَلَا هُمْ مِنَّا يُصْحَبُونَ ﴿٤٣﴾ بَلْ مَنعَنَاهُمُ لَوْلَآءِ وءآبَاءَهُمْ حَتَّىٰ طَالَ عَلَيْهِمُ ٱلْعُمُرُ أَفَلَا يَرَوْنَ أَنَّا نَأْتِي ٱلْأَرْضَ نَنقُصُهَا مِنْ أَطْرَافِهَا أَفَهُمُ ٱلْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾

۳۶- و چون انکارورزان تو را ببینند، فقط به استهزایت می گیرند که: آیا این همان کسی است که معبودانتان را [باطل] تلقی می کند؟ در حالی که خودشان قرآن^(۱) خدای رحمان را انکار می کنند.

۳۷- [گویی] انسان از شتاب آفریده شده است؛ بزودی نشانه های [قدرت و تدبیر] خود را به شما نشان خواهم داد، [عذاب را] به شتاب از من نخواهید^(۲).

۳۸- می گویند: اگر راست می گویند، این وعده ای رستاخیزا چه وقت فرامی رسد!؟

۳۹- کاش انکارورزان آن هنگام را می دانستند که نمی توانند آتش را از چهره و پشت خویش بازدارند^(۳)، و مورد یاری نیز قرار نمی گیرند.

۴۰- ولی [رستاخیز] ناگهان بر آنها فرامی رسد، و مبهوتشان کند، به گونه ای که نه قدرتی بر بازگرداندن آن دارند و نه مهلتی یابند.

۴۱- قبل از تو نیز پیامبرانی مورد استهزاء قرار گرفتند و [سرانجام] عذابی که استهزایش می کردند دامنگیر تمسخرکنندگان شد^(۴).

۴۲- بگو: چه کسی شب و روز، شما را از [قهر] خدای رحمان نگاه می دارد [جز رحمت عام خودش]^(۵)؟ با این همه از یاد پروردگارشان رویگردانند!

۴۳- مگر معبودهایی دارند که در برابر ما مدافع آنها باشند؟ [آن معبودان] نه می توانند یکدیگر را یاری کنند و نه در برابر ما مورد حمایت [جمع خود] قرار گیرند.

۴۴- [نه] بلکه آنها و پدرانشان را برخوردار کردیم تا عمرشان طولانی [و موجب غرور و طغیانشان] شد؛ مگر نمی بینند که ما به [تمهید امر] زمین می پردازیم، و از همه طرف [قدرتهای مستقر در] آن را تباه می گردانیم [و نظم تازه ای جایگزین آن می کنیم]^(۶)؛ آیا آنها پیروزند [یا ما]؟

۱- برای توجیه ترجمه «ذکر» به «قرآن»، به آیات ۶ حجر (۱۵) و ۲۵ قمر (۵۴) توجه فرمایید.

۲- پاسخ به مشرکین مکه است که گفتارشان در آیه ۳۲ انفال (۸) آمده است.

۳- معنی و مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۴۱ اعراف (۷)، ۵۰ ابراهیم (۱۴) و ۱۰۴ مؤمنون (۲۳) آمده است؛ ضمناً به آیه ۴۴ یونس (۱۰) هم توجه فرمایید.

۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۳۳ انعام (۶)، ۲۵ و ۲۶ فاطر (۳۵) و ۴۳ فصلت (۴۱) آمده است.

۵- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۱۷ احزاب (۳۳) آمده است.

۶- برای روشنتر شدن مفهوم این آیه، به آیات ۶ انعام (۶)، ۸۲ غافر (۴۰) و ۲۷ احقاف (۴۶) توجه فرمایید. منظور، جابه جا شدن قدرت و ثروت گروههاست و چون آیه در مقام تهدید است، تنها به نبود کردن و کاستن آن اشاره شده است.

۴۵- بگو: من فقط به وحی [خدا] شما را هشدار می‌دهم،
والی [آنها که گوش شنوا ندارند، آنگاه که هشدار داده
می‌شوند، صدا را نمی‌شنوند.

۴۶- اگر اندکی از عذاب پروردگارت آنها را فراگیرد، گویند:
وای بر ما که ستمگر بودیم.

۴۷- میزانهای عدالت را در روز رستاخیز مستقر خواهیم کرد،
و هیچ‌کس مطلقاً مورد ستم قرار نخواهد گرفت (۱)؛ اگر
[اعمال نیک و بد] همسنگ دانه خردلی باشد، آن را
[به حساب] می‌آوریم؛ و کافی است که ما حسابرس باشیم.

۴۸- به موسی و هارون [تورات را که] معیار تمیز [حق از
باطل] و روشنی [راه] و پندی برای پرهیزکاران [بود] عطا
کردیم؛

۴۹- هم آنان که از [مجازات] پروردگارشان در نهمان می‌ترسند
و از رستاخیز هراسانند.

۵۰- این [کتاب] نیز پندی مبارک است که آن را نازل کرده‌ایم؛
آیا باز هم آن را انکار می‌کنید؟

۵۱- و قبلاً به ابرهیم کمالی که سزاوارش بود عطا کردیم و
نسبت به او شناخت داشتیم.

۵۲- آنگاه که به پدر و قومش گفت: این مجسمه‌ها ای بی‌جان
چیست که شما به خدمتش ایستاده‌اید؟

۵۳- گفتند: دیدیم که پدرانمان هم آنها را عبادت می‌کردند.

قُلْ إِنَّمَا أُنذِرُكُمْ بِالْوَحْيِ وَلَا يَسْمَعُ الصَّمْعُ الدُّعَاءَ إِذَا
مَآئِدُرُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَئِنْ مَسَّتْهُمْ نَفْحَةٌ مِّنْ عَذَابِ رَبِّكَ
لَيَقُولُنَّ يُبْوِلُنَا إِنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٤٦﴾ وَنَضَعُ الْمَوَازِينَ
الْقِسْطَ لِيَوْمِ الْقِيَامَةِ فَلَا تُظْلَمُ نَفْسٌ شَيْئًا وَإِنْ كَانَ
مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ أَتَيْنَا بِهَا وَكَفَىٰ بِنَا حَسِيبِينَ
﴿٤٧﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ وَهَارُونَ الْفُرْقَانَ وَضِيَاءً وَذِكْرًا
لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٤٨﴾ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَهُمْ مِّنْ
السَّاعَةِ مُشْفِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَهَذَا ذِكْرٌ مُّبَارَكٌ أَنْزَلْنَاهُ أَفَأَنْتُمْ لَهُ
مُنْكَرُونَ ﴿٥٠﴾ * وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ مِن قَبْلُ وَكُنَّا
بِهِ عَلِيمِينَ ﴿٥١﴾ إِذْ قَالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هَذِهِ التَّمَاثِيلُ الَّتِي
أَنْتُمْ لَهَا عَاكِفُونَ ﴿٥٢﴾ قَالُوا وَجَدْنَا آبَاءَنَا لَهَا عَابِدِينَ ﴿٥٣﴾
قَالَ لَقَدْ كُنْتُمْ أَنْتُمْ وَآبَاؤُكُمْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٥٤﴾ قَالُوا
أَجِئْتَنَا بِالْحَقِّ أَمْ أَنْتَ مِنَ اللَّاعِبِينَ ﴿٥٥﴾ قَالَ بَلْ رَبُّكُمْ رَبُّ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضِ الَّذِي فَطَرَهُنَّ وَأَنَا عَلَىٰ ذَلِكُمْ مِنَ الشَّاهِدِينَ
﴿٥٦﴾ وَتَاللَّهِ لَأَكِيدَنَّ أَصْنَامَكُمْ بَعْدَ أَنْ تُوَلُّوا مُدْبِرِينَ ﴿٥٧﴾

۵۴- گفت: مسلماً شما و پدرانتان در گمراهی آشکاری بوده‌اید.

۵۵- گفتند: آیا [سخن] حق را برای ما آورده‌ای یا بازیات گرفته است؟

۵۶- گفت: پروردگار شما صاحب اختیار آسمانها و زمین است، همان که آنها را آفریده است و من بر این [واقعیت] گواهم.

۵۷- و [در دل گفت:] به خدا سوگند در غیاب شما تدبیری برای بتهای شما می‌کنم.

فَجَعَلَهُمْ جُودًا إِلَّا كِبْرَهُمْ لِلْعَلَمِ إِلَيْهِ يَرْجِعُونَ
 ﴿٥٨﴾ قَالُوا مَنْ فَعَلَ هَذَا بِآلِ هَيْبَتِنَا إِنَّهُ لَمِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٩﴾
 قَالُوا سَمِعْنَا فَتًى يَذُكُرُهُمْ يُقَالُ لَهُ وَابِرْهِيمَ ﴿٦٠﴾ قَالُوا فَأَتُوا بِهِ
 عَلَى أَعْيُنِ النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَشْهَدُونَ ﴿٦١﴾ قَالُوا إِنَّكَ لَمِنَ الْمُفْضَلِينَ
 هَذَا بِآلِ هَيْبَتِنَا يَا ابْنَ بَرِهَيْمٍ ﴿٦٢﴾ قَالَ بَلْ فَعَلَهُ كَبِيرُهُمْ
 هَذَا فَاسْتَلَوْهُمْ إِنْ كَانُوا يَنْطِقُونَ ﴿٦٣﴾ فَرَجَعُوا إِلَى
 أَنْفُسِهِمْ فَقَالُوا إِنَّكُمْ أَنْتُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٦٤﴾ ثُمَّ نَكَسُوا عَلَى
 رُءُوسِهِمْ لَقَدْ عَلِمْتُمْ مَا هَؤُلَاءِ يَنْطِقُونَ ﴿٦٥﴾ قَالَ
 أَفَتَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُكُمْ شَيْئًا وَلَا
 يَضُرُّكُمْ ﴿٦٦﴾ أَفِ لَكُمْ أَوْلِيَاءٌ لِمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَفَلَا
 تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ قَالُوا حَرِّقُوهُ وَانصُرُوا آلَ الْهَيْبَةِ إِنْ كُنْتُمْ
 فَاعِلِينَ ﴿٦٨﴾ قُلْنَا يَا نَارُ كُونِي بَرْدًا وَسَلَامًا عَلَى إِبْرَاهِيمَ ﴿٦٩﴾
 وَأَرَادُوا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنَاهُمُ الْأَخْسَرِينَ ﴿٧٠﴾ وَنَجَّيْنَاهُ
 وَلُوطًا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَارَكْنَا فِيهَا لِلْعَالَمِينَ ﴿٧١﴾ وَوَهَبْنَا
 لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ نَافِلَةً وَكُلًّا جَعَلْنَا صَالِحِينَ ﴿٧٢﴾

۵۸- آنگاه [در فرصتی مناسب] همه را در هم شکست جز بزرگترین بت، تا به سراغ او آیند [و پاسخ محکوم کننده ای بدهد] (۱).

۵۹- [چون بازآمدند] گفتند: هر که با معبودان ما چنین کرده، ستمگر [بزرگی] است.

۶۰- گفتند: شنیده ایم که جوانی به نام ابراهیم از آنها [به بدی] یاد می کرد.

۶۱- گفتند: او را در مقابل مردم بیاورید، بسا که گواهی دهند.

۶۲- گفتند: تو این کار را با معبودان ما کرده ای، ای ابراهیم؟

۶۳- [ابراهیم در مقام احتجاج] گفت: این کار را احتمالاً بزرگ آنها کرده است؛ اگر قادر به تکلم هستید، از خودشان پرسید.

۶۴- آنگاه به خود آمده و [هر یک در دل به دیگران] گفتند: شما یید که ستمگرید [نه ابراهیم] (۲).

۶۵- سپس سر به زیر افکندند، [و گفتند:] تو خوب می دانی که اینان سخن نمی گویند.

۶۶- گفت: آیا به جای خدا چیزی را بندگی می کنید که اثری در سود و زیان شما ندارد؟!

۶۷- بیزارم از شما و بتهایی که به جای خدا بندگی [شان] می کنید؛ مگر درک نمی کنید؟!

۶۸- گفتند: اگر می خواهید اقدامی [قطعی] بکنید، او را بسوزانید (۳) و معبودهای خویش را یاری کنید.

۶۹- فرمان دادیم: ای آتش، بر ابراهیم سرد و بی آسیب باش؛

۷۰- در مورد او قصد نیرنگی داشتند، ولی ما آنان را زیانکارتر کردیم؛

۷۱- و ابراهیم و لوط را [با مهاجرت] (۴) به سرزمین [شام] که برای مردم در آن برکت ایجاد کرده بودیم، نجات دادیم.

۷۲- و اسحاق و علاوه بر آن یعقوب را به او بخشیدیم؛ و هر یک را [در زمره] شایستگان قرار دادیم (۵).

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۶۳ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

۲- تفاوت این مورد با مورد مربوط به دو آیه ۳۰ و ۳۱ قلم (۶۸) این است که در آنجا مسئله مربوط به جمع خودشان بود، لذا احساس درونی خود را بروز دادند و خودشان را نکوهش کردند؛ ولی اینجا مسئله در ارتباط با جو حاکم بود و هر کس احساس درونی خود را از ترس جو حاکم در دل نگاه می داشت و دیگران را که افرادی چشم و گوش بسته در اختیار جو حاکم تصور می کرد، در دل مورد خطاب قرار می داد؛ لذا هر یک دیگران را نکوهش می کردند، بدون اینکه از اندیشه دیگران باخبر باشند.

۳- همین مفهوم به بیان دیگر در آیه ۹۷ صافات (۳۷) آمده است.

۴- به آیه ۲۶ عنکبوت (۲۹) و زیر نویس آن توجه فرمایید.

۵- اجابت دعای نوح است که در آیه ۱۰۰ صافات (۳۷) آمده است.

۷۳- و آنان را پیشوایانی قرار دادیم که [مردم را] به فرمان ما هدایت می کردند و نیکوکارها و برپا داشتن نماز و پرداخت زکات را به آنها وحی کردیم، و [تنها] ما را بندگی می کردند.

۷۴- و لوط را فرزاندگی و دانش عطا کردیم و از شهری که مردمش مرتکب عمل پلیدی^(۱) می شدند، نجاتش دادیم؛ براستی آنها گروهی منحرف بودند.

۷۵- و او را مشمول رحمت خود قرار دادیم؛ زیرا در زمره شایستگان بود.

۷۶- و نوح را [یاد کن]، آنگاه که قبل از آن [ها] ندا داد^(۲) و اجابتش کردیم و او و کسانش را^(۳) از اندوه بزرگ^(۴) نجات دادیم^(۵).

۷۷- و در برابر گروهی که آیات ما را دروغ شمردند، یاری اش کردیم؛ چرا که آنان گروه بدی بودند و همگی شان را غرق کردیم.

۷۸- داود و سلیمان را [به یاد آر]، آنگاه که در مورد کشتزاری که گوسفندان قوم، شب هنگام در آن چرا کرده بودند، داوری می کردند، و ما گواه قضاوت آنها بودیم.

۷۹- داوری حق را به سلیمان تفهیم کردیم، و هر یک [از آن دو] را فرزاندگی و دانش عطا کردیم، و کوهها و پرندگان را در خدمت داود گماشتیم که تسبیح می گفتند؛ و بخوبی انجام دادیم.

۸۰- برای شما ساختن زره را به او آموختیم تا شما را از آسیب کارزار محافظت کند، آیا سپاس می دارید؟

۸۱- و تندباد را برای [خدمت به] سلیمان [قرار دادیم] که به فرمان او به سرزمین [شام] که در آن برکت ایجاد کرده بودیم، روان بود^(۶)؛ و ما به هر چیزی آگاه بودیم.

وَجَعَلْنَاهُمْ أَيْمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَابِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَلُوطًا آيْنَهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَنَجَّيْنَاهُ مِنَ الْقَرْيَةِ الَّتِي كَانَتْ تَعْمَلُ الْخَبِيثَ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَاسْقِينَ ﴿٧٤﴾ وَأَدْخَلْنَاهُ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٧٥﴾ وَنُوحًا إِذْ نَادَى مِنْ قَبْلُ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَنَجَّيْنَاهُ وَأَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيمِ ﴿٧٦﴾ وَنَصَرْنَاهُ مِنَ الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَبُوا بَيِّنَاتِنَا إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمَ سَوْءٍ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٧٧﴾ وَدَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ إِذْ يَحْكُمَانِ فِي الْحَرْثِ إِذْ نَفَسَتْ فِيهِ غَنَمُ الْقَوْمِ وَكُنَّا لِحُكْمِهِمْ شَاهِدِينَ ﴿٧٨﴾ فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ وَكُلًّا آيْنَاهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ وَكُنَّا فَاعِلِينَ ﴿٧٩﴾ وَعَلَّمْنَاهُ صَنْعَةَ لَبُوسٍ لَكُمْ لِنُحْصِنَكُمْ مِنْ بَأْسِكُمْ فَهَلْ أَنْتُمْ شَاكِرُونَ ﴿٨٠﴾ وَسَلَّمْنَا الرِّيحَ عَاصِفَةً تَجْرِي بِأَمْرِنَا إِلَى الْأَرْضِ الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا وَكُنَّا بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمِينَ ﴿٨١﴾

۱- عمل ناشایسته آنها را در آیه ۵۵ نمل (۲۷) ملاحظه فرمایید.

۲- درخواست نوح در آیه ۱۰ قمر (۵۴) آمده است.

۳- منظور اهل بیت او و گروندگان به اوست که عده قلیلی بودند و در آیه ۴۰ هود (۱۱) آمده است.

۴- منظور زخم زبانها و تمسخر مردم است؛ به آیات ۲۷ و ۳۲ و ۳۸ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۵- اجابت دعای نوح است که در آیه ۱۱۸ شعراء (۲۶) آمده است.

۶- سرعت باد تحت فرمانش را در آیه ۱۲ سبأ (۳۴) و نحوه حرکتش را در آیه ۳۶ ص (۳۸) ملاحظه فرمایید.

وَمِنَ الشَّيْطَانِ مَن يَغْوُصُونَ لَهُ وَيَعْمَلُونَ عَمَلًا
 دُونَ ذَلِكَ وَكُنَّا لَهُم حَافِظِينَ ﴿٨٢﴾ وَأَيُّوبَ إِذْ
 نَادَى رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الضُّرُّ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّحِيمِينَ ﴿٨٣﴾
 فَاسْتَجَبْنَا لَهُ فَكَشَفْنَا مَا بِهِ مِنْ ضُرٍّ وَآتَيْنَاهُ أَهْلَهُ
 وَمِثْلَهُمْ مَعَهُمْ رَحْمَةً مِنَّا وَذِكْرَى لِلْعَابِدِينَ ﴿٨٤﴾
 وَإِسْمَاعِيلَ وَإِدْرِيسَ وَذَا الْكِفْلِ كُلٌّ مِنَ الصَّابِرِينَ
 ﴿٨٥﴾ وَأَدْخَلْنَاهُمْ فِي رَحْمَتِنَا إِنَّهُمْ مِنَ الصَّالِحِينَ
 ﴿٨٦﴾ وَذَا النُّونِ إِذْ ذَهَبَ مُغْضِبًا فَظَنَّ أَنْ لَنْ نَقْدِرَ عَلَيْهِ
 فَنَادَى فِي الظُّلُمَاتِ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا أَنْتَ سُبْحَانَكَ إِنِّي
 كُنْتُ مِنَ الظَّالِمِينَ ﴿٨٧﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَبَجَّيْنَاهُ
 مِنَ الْغَمِّ وَكَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآمُونِينَ ﴿٨٨﴾ وَزَكَرِيَّا
 إِذْ نَادَى رَبَّهُ رَبِّ لَا تَذَرْنِي فَرْدًا وَأَنْتَ خَيْرُ الْوَارِثِينَ
 ﴿٨٩﴾ فَاسْتَجَبْنَا لَهُ وَوَهَبْنَا لَهُ يَحْيَىٰ وَأَصْلَحْنَا
 لَهُ وَزَوَّجْنَاهُ إِسْمَاعِيلَ وَأَيُّوبَ إِذْ نَادَى رَبَّهُ
 وَبَدَّلْنَاهُ بِرَبِّهِ فَسَبِّحْنَا لَهُ بِالْحَمْدِ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ﴿٩٠﴾

۸۲- و نیز بعضی از دیوان را [در خدمتش گماشتیم] که به سود او در دریا غواصی می کردند و [یا] به کارهای دیگری می پرداختند^(۱)؛ و آنها را [از تمرّد] حفظ می کردیم؛

۸۳- و ایوب را [به یاد آر]^(۲)، آنگاه که پروردگارش را ندا داد که: سختی و گزند به من روی آورده است و تو مهربانترین مهربانانی.

۸۴- درخواستش را پذیرفتیم و مشکلاتی را که داشت از میان برداشتیم و خانواده [از دست رفته] اش را دوچندان به او بازدادیم، به عنوان رحمتی از جانب ما و تذکری برای عبادت پیشگان.

۸۵- و اسماعیل و ادريس و ذوالکفل^(۳) را [به یاد آر] که همه از شکیبایان بودند.

۸۶- و آنان را مسمول رحمت خود قرار دادیم، زیرا در زمره شایستگان بودند.

۸۷- و یونس^(۴) را [به یاد آر]، آنگاه که [به جای صبر و پایداری] خشمناک [از میان قوم خود] رفت و تصور می کرد که ما بر او سخت نخواهیم گرفت، [اما موقعی که به کام نهنگ فرو رفت]^(۵) در دل تاریکیها ندا داد که: معبودی جز تو نیست، تو را تقدیس می کنم و من ستمکار بوده ام.

۸۸- درخواستش را اجابت کردیم و از اندوه نجاتش دادیم؛ و اهل ایمان را این گونه [از بلا] نجات می دهیم.

۸۹- و زکریا را [به یاد آر]، آنگاه که پروردگارش را ندا داد که: پروردگارا، مرا تنها [و بی فرزند]^(۶) و امگذار، و [در هر حال] تو خود بهترین وارثانی.

۹۰- درخواستش را پذیرفتیم و یحیی را به او بخشیدیم و همسرش را [که نازا بود] شایسته [باروری] گردانیدیم^(۷)؛ آنها در نیکویی ها شتاب می ورزیدند و با امید [به رحمت] و ترس [از عذاب]، ما را [به نیایش] می خواندند، و در قبال ما فروتن بودند.

۱- شرح کارهای مختلف آنها در آیه ۱۳ سبأ (۳۴) آمده است.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۴۱ ص (۳۸) توجه فرمایید.

۳- هویت ذوالکفل بروشنی مشخص نیست؛ همین قدر روشن است که یکی از پیامبران بنی اسرائیل بوده است؛ بعضی هم معتقدند که ذوالکفل لقب الیاس است.

۴- «ذوالنون» و «صاحب الحوت» که در آیه ۴۸ قلم (۶۸) آمده است، مترادفند و هر دو لقب یونس است.

۵- شرح ماجرای یونس که توسط نهنگ بزرگی بلعیده شد و نجات یافت، در آیات ۱۲۹-۱۴۸ صافات (۳۷) آمده است.

۶- بیان واضحتر زکریا را در آیات ۴-۶ مریم (۱۹) ملاحظه فرمایید.

۷- برای توجیه افزوده ها، به آیه ۸ مریم (۱۹) توجه فرمایید.

۹۱- و [به یاد آر] زنی را که پاکدامن بود و از روح خود در وجودش دمیدیم و او و فرزندش را آیتی برای جهانیان ساختیم.

۹۲- این [نوع بشر] امت شماسست، امتی واحد و من پروردگار شما هستم، پس مرا بندگی کنید.

۹۳- و [الی] دینشان را میان خود به تفرقه کشاندند؛ همه [برای حسابرسی] به پیشگاه ما بازمی‌گردند.

۹۴- و هر که در حال داشتن ایمان نیکوکاری کند، تلاشش نادیده گرفته نخواهد شد^(۱)، و به سود او ثبت می‌کنیم.

۹۵- و [سکنه] شهری که آن‌را نابود کرده‌ایم، محال است [که به زندگی دنیا بازگردند]؛ آنها هرگز باز نخواهند گشت^(۲) [و فرصت توبه نخواهند داشت]^(۳).

۹۶- تا آنگاه که قید [اقوام فتنه‌گر] یا جوج و مأجوج گشوده شود و آنها از هر بلندی شتابان عبور کنند^(۴).

۹۷- [در این هنگام] وعده راستین قیامت نزدیک می‌شود، آنگاه^(۵) دیدگان انکارورزان خیره خواهد ماند؛ [و می‌گویند:] وای بر ما که [نه فقط] از این [روز] در غفلت بودیم، بلکه ستمگر بودیم.

۹۸- شما و افرادی که به جای خدا [بندگی] شان می‌کنید، سوخت دوزخید، که در آن وارد خواهید شد.

۹۹- اگر اینها معبود [واقعی] بودند، به دوزخ در نمی‌آمدند،

وَالَّتِي أَحْصَنَتْ فَرْجَهَا فَنَفَخْنَا فِيهَا مِنْ رُوحِنَا
وَجَعَلْنَاهَا وَابْنَهَا آيَةً لِلْعَالَمِينَ ﴿٩١﴾ إِنَّ هَذِهِ
أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ ﴿٩٢﴾
وَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ كَلَّ إِلَيْنَا رِجْعُونَ ﴿٩٣﴾
فَمَنْ يَعْمَلْ مِنَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ
لِسَعِيدِهِ وَإِنَّا لَهُ كَنُوبُونَ ﴿٩٤﴾ وَحَرَامٌ عَلَى قَرْبَةٍ
أَهْلَكْنَاهَا أَنَّهُمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٩٥﴾ حَقٌّ إِذَا فُتِحَتْ
يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِنْ كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ ﴿٩٦﴾
وَاقْتَرَبَ الْوَعْدُ الْحَقُّ فَإِذَا هِيَ شَاخِصَةٌ أَبْصَرُ الَّذِينَ
كَفَرُوا وَيُوبِلُنَا قَدْ كُنَّا فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا بَلَّ كُنَّا
ظَالِمِينَ ﴿٩٧﴾ إِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ
اللَّهِ حَصَبُ جَهَنَّمَ أَنتُمْ لَهَا وَرِدُونَ ﴿٩٨﴾ لَوْ كَانَ
هَؤُلَاءِ آءَالِهَةً مَا وَرَدُوهَا وَكُلٌّ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿٩٩﴾
لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ ﴿١٠٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ
سَبَقَتْ لَهُمْ مِنَّا الْحُسْنَىٰ أُولَٰئِكَ عَنْهَا مُبْعَدُونَ ﴿١٠١﴾

و [الی] همه جاودانه در آن باقی خواهند ماند.

۱۰۰- در آنجا فریادی گوشخراش دارند و سخنی [که مایه امید باشد] نمی‌شنوند^(۶).

۱۰۱- [ولی] کسانی که از جانب ما نیکویی برای آنها پیش‌بینی شده است، از دوزخ برکنار خواهند ماند^(۷)؛

۱- در این رابطه به آیه ۶۲ بقره (۲) هم توجه فرمایید.

۲- اشاره به همان مفهومی است که بطور روشن‌تر در آیات ۹۹ و ۱۰۰ مؤمنون (۲۳) آمده است.

۳- برای توجیه افزوده، علاوه بر آیات ۹۹ و ۱۰۰ مؤمنون (۲۳)، به آیه ۱۰۲ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

۴- غالب مفسران اتفاق نظر دارند که منظور برپایی قیامت است و برقراری فتنه در جهان توسط اقوام فتنه‌گر از علایم قیامت است. در سوره کهف هم اشاره‌ای به آزاد شدن این دو قوم فتنه‌گر در قیامت شده است. در عین حال باید گفت معنی و مفهوم آیه هنوز بدرستی روشن نشده است.

۵- ضمیر «هی» در اینجا ضمیر شأن است و در ترجمه نمی‌آید؛ به زیرنویس آیه ۱ توحید (۱۱۲) مراجعه فرمایید.

۶- به آیه ۵۰ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۷- در این رابطه به آیات ۷۱ و ۷۲ مریم (۱۹) توجه فرمایید.

لَا يَسْمَعُونَ حَسِيسَهَا وَهُمْ فِي مَا أُشْتَهَتْ أَنْفُسُهُمْ
 خَالِدُونَ ﴿١٠٢﴾ لَا يَخْزُنُهُمُ الْفَرْعُ الْأَكْبَرُ وَنَلَقَاهُمْ
 الْمَلَكَةَ هَذَا يَوْمُكُمْ الَّذِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ
 ﴿١٠٣﴾ يَوْمَ نَطْوِي السَّمَاءَ كَطَيِّ السِّجْلِ لِلْكِتَابِ كَمَا
 بَدَأْنَا أَوَّلَ خَلْقٍ نُعِيدُهُ وَعَدَّا عَلَيْنا إِنَّا كُنَّا فاعِلِينَ
 ﴿١٠٤﴾ وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ
 يَرْثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ فِي هَذَا لَبَلَاغًا
 لِقَوْمٍ عَابِدِينَ ﴿١٠٦﴾ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ
 ﴿١٠٧﴾ قُلْ إِنَّمَا يُوحِي إِلَيَّ أَنَّمَا إِلَهُكُمُ اللَّهُ وَوَحْدُهُ
 فَهَلْ أَنْتُمْ مُسْلِمُونَ ﴿١٠٨﴾ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَقُلْ آذَنْتُكُمْ
 عَلَى سَوَاءٍ وَإِنْ أَدْرِي أَقْرِبُ أَمْ بَعِيدُ مَا تُوعَدُونَ ﴿١٠٩﴾
 إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ مِنَ الْقَوْلِ وَيَعْلَمُ مَا تَكْتُمُونَ
 ﴿١١٠﴾ وَإِنْ أَدْرِي لَعَلَّه فِتْنَةٌ لَّكُمْ وَمَنْعٌ إِلَى حِينٍ ﴿١١١﴾ قُلْ
 رَبِّ أَحْكُم بِالْحَقِّ وَرَبُّنَا الرَّحْمَنُ الْمُسْتَعَانُ عَلَى مَا تَصِفُونَ ﴿١١٢﴾

سُورَةُ الْاَنْبِيَاءِ

۱۰۲- آوای آتش را نمی شنوند، و در محیط دلخواهشان جاودانند.

۱۰۳- آن وحشت بزرگتر [عذاب رستاخیز] اندوهگینشان نکند^(۱) و فرشتگان از آنها استقبال می کنند [و می گویند]: این همان روز [مورد انتظار] تان است که به شما وعده داده می شد^(۲).

۱۰۴- روزی که آسمانها را همچون طومار نوشتن نامه ها در هم پیچیم؛ همان گونه که آفرینش نخستین را آغاز نمودیم، آن را بازگردانیم^(۳)؛ بر وفق وعده ای که بر عهده ماست؛ که قطعاً انجام خواهیم داد.

۱۰۵- بعد از تورات در زبور^(۴) نوشتیم که: زمین را بندگان شایسته ما به میراث خواهند برد^(۵).

۱۰۶- در این [بیان] برای عبادت کنندگان کفایتی است [برای رسیدن به مقصود].

۱۰۷- و تو را تنها به منظور رحمت به جهانیان فرستاده ایم.

۱۰۸- بگو: به من وحی می شود که معبود شما فقط معبودی است یگانه؛ آیا [در برابر او]^(۶) تسلیم خواهید شد؟

۱۰۹- اگر روی برتافتند، بگو: [همه] شما را یکسان آگاه کرده ام؛ و نمی دانم وعده [رستاخیز]ی که به شما داده شده، نزدیک است یا دور.

۱۱۰- بی گمان خدا سخنان آشکار و آنچه را پنهان می دارید، می داند^(۷).

۱۱۱- بسا این [تاخیر عذاب] برای شما آزمایشی است و [نیز] چند صباحی بر خور داری؛ نمی دانم.

۱۱۲- [پیامبر] گفت: پروردگارا، بحق [میان ما] داوری کن؛ و پروردگار ما خدای رحمان است که در برابر آنچه [به ناسزا] می گویند، مرجع درخواست یاری است.

۱- به آیات ۸۷ و ۸۹ نمل (۲۷) رجوع فرمایید.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۳۰ فصلت (۴۱) و ۳۲ نحل (۱۶) آمده است؛ ضمناً وضعیت هنگام مرگ افرادی را که نقطه مقابل این گروه هستند، در آیات ۵۰ انفال (۸) و ۲۷ محمد (۴۷) ملاحظه فرمایید.

۳- به آیه ۱۹ عنکبوت (۲۹) و ۷۹ یس (۳۶) توجه فرمایید.

۴- کتاب داود (آیه ۵۵ اسراء).

۵- این بهره مندی بندگان شایسته از مواهب زمین، ممکن است دنیایی باشد، همان طور که در آیه ۵۵ نور (۲۴) آمده است و ممکن است اخروی باشد، همان طور که در آیه ۷۴ زمر (۳۹) آمده است؛ مصداقهای دنیایی آن را در آیات ۲۶ انفال (۸) و ۵ و ۶ قصص (۲۸) ملاحظه فرمایید.

۶- برای توجیه افزوده، به آیه ۵۴ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۷- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۷ طه (۲۰) و ۱۶ ق (۵۰) آمده است.

۲۲- سوره حج

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- ای مردم، از [نافرمانی] پروردگارتان پروا کنید، که زلزله رستاخیز^(۱) پدیده‌ای است بزرگ.
- ۲- روزی که رستاخیز را مشاهده کنید، هر مادر شیرده از کودکی که شیر [ش] می‌دهد، غافل شود^(۲) و هر زن بارداری بار خویش فرو نهد و مردم را مست تصور می‌کنی، در حالی که مست نیستند، ولی عذاب خداست که شدید است [و از تصور آن متوحش و حیرانند].
- ۳- بعضی از مردم ناآگاهانه درباره خدا به مجادله برمی‌خیزند و هر شیطان متمدنی را پیروی می‌کنند؛
- ۴- چنین مقدر شده است که هر که شیطان را کارساز خود انتخاب کند، او به گمراهی‌اش کشاند و به عذاب سوزان راهبری‌اش کند.
- ۵- ای مردم، اگر در امر رستاخیز تردید دارید^(۳)، ما شما را [طی مراحل مختلف، به ترتیب] از خاک، نطفه، جنین ابتدایی^(۴) و پاره‌گوشتی بی‌شکل و شکل‌گرفته آفریدیم، [این مراحل را بیان کردیم] تا بر شما روشن کنیم [که امر پیچیده خلقت به دست ماست]؛ و جنین‌هایی را که بخواهیم تا مدتی معین در رحمها [ی مادران] قرار می‌دهیم، آنگاه شما را به صورت کودکی بیرون می‌آوریم، آنگاه [شما را پرورش دهیم] تا به حد رشدتان برسید؛ و بعضی از شما دچار مرگ [زودرس] خواهند شد و بعضی دیگر به پست‌ترین [مرحله] عمر بازگردانده می‌شوند، به گونه‌ای که پس از دانش [فراوان] هیچ چیز ندانند؛ و [برانگیزش شما همین‌گونه است که] زمین را خشک و خاموش می‌بینی و چون باران را بر آن فرو فرستیم، به جنبش آید و رشد کند و از هر گونه گیاه بهجت‌انگیز برویاند.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَأْتِيهَا النَّاسُ أَتْقَارِبِكُمْ إِن زَلْزَلَةَ السَّاعَةِ شَيْءٌ عَظِيمٌ ﴿١﴾ يَوْمَ تَرَوْنَهَا تَذْهَلُ كُلُّ مُرْضِعَةٍ عَمَّا أَرْضَعَتْ وَتَضَعُ كُلُّ ذَاتِ حَمْلٍ حَمْلَهَا وَتَرَى النَّاسَ سُكَرَىٰ وَمَاهُمْ بِسُكَرَىٰ وَلَٰكِنَّ عَذَابَ اللَّهِ شَدِيدٌ ﴿٢﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّبِعُ كُلَّ شَيْطَانٍ مَّرِيدٍ ﴿٣﴾ كُتِبَ عَلَيْهِ أَنَّهُ مَن تَوَلَّاهُ فَآتَهُ يُضِلُّهُ وَيَهْدِيهِ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٤﴾ يَأْتِيهَا النَّاسُ إِن كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِّنَ الْبَعْثِ فَإِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِّن تَرَابٍ ثُمَّ مِّن نُّطْفَةٍ ثُمَّ مِّن عِلْقَةٍ ثُمَّ مِّن مُّضْغَةٍ مُّخَلَّقَةٍ وَغَيْرِ مُخَلَّقَةٍ لِّنَبِّئَنَّ لَكُمْ وَنُقَرُّ فِي الْأَرْحَامِ مَا نَشَاءُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ نُخْرِجُكُمْ طِفْلًا ثُمَّ لَتَبَلَّغُوا أَشْدَّكُمْ وَمِنْكُمْ مَّن يُؤَفَّقُ وَمِنْكُمْ مَّن يُرَدُّ إِلَىٰ أَرْدَلِ الْعُمُرِ لِكَيْلَا يَعْلَمَ مَن بَعْدَ عِلْمٍ شَيْئًا وَتَرَى الْأَرْضَ هَامِدَةً فَإِذَا أَنزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ وَأَنْبَتَتْ مِن كُلِّ زَوْجٍ بَهِيجٍ ﴿٥﴾

۱- به آیه ۴ واقعه (۵۶) توجه فرمایید.

۲- هول و هراس رستاخیز عمومیت ندارد و شامل پرهیزکاران نمی‌شود؛ به آیه ۸۹ نمل (۲۷) توجه فرمایید.

۳- تردید آنان را از برانگیزش، در آیه ۷۸ پس (۳۶) ملاحظه فرمایید.

۴- به زیرنویس آیه ۲ علق (۹۶) مراجعه فرمایید.

ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّهُ يُحْيِي الْمَوْتَى وَأَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾ وَأَنَّ السَّاعَةَ آتِيَةٌ لَا رَيْبَ فِيهَا وَأَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ مَنْ فِي الْقُبُورِ ﴿٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ ﴿٨﴾ ثَانِي عِطْفِهِ لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ لَهٗ فِي الدُّنْيَا خِزْيٌ وَنَذِيقُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَذَابَ الْحَرِيقِ ﴿٩﴾ ذَٰلِكَ بِمَا قَدَّمْت يَدَاكَ وَأَنَّ اللَّهَ لَيْسَ بِظَلَمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿١٠﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَعْبُدُ اللَّهَ عَلَىٰ حَرْفٍ فَإِنْ أَصَابَهُ خَيْرٌ اطْمَأَنَّ بِهِ وَإِنْ أَصَابَهُ فِتْنَةٌ أُنْقَلَبَ عَلَىٰ وَجْهِهِ خَسِرَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ ذَٰلِكَ هُوَ الْخَسِرَانُ الْمُضِلُّ ﴿١١﴾ يَدْعُوا مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَضُرُّهُ وَمَا لَا نَفْعَ لَهُ ذَٰلِكَ هُوَ الضَّلَالُ الْبَعِيدُ ﴿١٢﴾ يَدْعُوا لَمَن ضَرُّهُ أَقْرَبُ مِّن نَّفْعِهِ لِيَلْبَسَ الْمَوْلَىٰ وِلْبَاسَ الْعَشِيرِ ﴿١٣﴾ إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يُرِيدُ ﴿١٤﴾ مَن كَانَ يَظُنُّ أَن لَّن يَنْصُرَهُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ فَلْيَمْدُدْ سَبَبَ إِلَى السَّمَاءِ ثُمَّ لْيَقْطَعْ فَلْيَنْظُرْ هَلْ يُذْهِبَنَّ كَيْدَهُ مَا يَغِيظُ ﴿١٥﴾

۶- این همه بدان سبب است که خدا حق است و اوست که مردگان را زنده خواهد کرد و اوست که بر هر کاری تواناست؛

۷- و [نیز به سبب] آنکه رستاخیز بدون هیچ تردید آمدنی است و خداست که خفتگان در گورها را بر خواهد انگیخت.

۸- بعضی از مردم ناآگاهانه و بدون هدایت و کتاب روشنی، درباره خدا به مجادله برمی خیزند؛

۹- [آنها] با حالت تکبر^(۱) تا [مردم را] از راه خدا گمراه سازد؛ [مسلماً] در دنیا رسوایی خواهد داشت و در روز رستاخیز عذاب آتش را به او می چشانیم.

۱۰- این [مجازات] نتیجه رفتار گذشته توست، و [اگر نه] ظلم فاحشی نسبت به بندگان [می بود که] دور از [شان] خداست^(۲).

۱۱- بعضی از مردم خدا را با تردید می پرستند؛ از این رو هر گاه خیر و نعمتی به آنان برسد، به عبادت خود اطمینان خاطر یابند و اگر فتنه و شری پیش آید، [از ایمان و اطمینان] عقبگرد خواهند کرد؛ [آنان] در دنیا و آخرت زیانکارند؛ این است همان زیان آشکار^(۳).

۱۲- [هر یک از آنها] غیر خدا را که نفع و زبانی برای او ندارد، [به نیایش] می خواند^(۴)؛ گمراهی بی پایان همین است.

۱۳- [حتی] کسی را [به نیایش] می خواند که ضررش محتمل تر از نفع اوست؛ بدکار ساز و همدمی [برگزیده] است.

۱۴- خدا مؤمنان نیکوکار را به باغهایی از بهشت درآورد که نهرها در دامن آن جاری است؛ بی گمان خدا آنچه بخواهد می کند.

۱۵- هر که [در مواجهه با مشکلات] تصور کرده که خدا او را در دنیا و آخرت یاری نخواهد کرد [و خشمگین شده]، باید یکسره به [خدای خود در] آسمان^(۵) متوسل شود و [اتکای خود را از غیر خدا] قطع کند؛ آنگاه مشاهده کند آیا تدبیرش موجبات خشم او را از میان خواهد برد^(۶)؟

۱- معنی تحت اللفظ آن این است: «در حال پیچیدن پهلو» و اصطلاحاً برای بیان حالت تکبر و اعراض به کار می رود و اصطلاح را نمی توان تحت اللفظ ترجمه کرد.

۲- به زیر نویس آیه ۱۸۲ آل عمران (۳) مراجعه فرمایید.

۳- به آیه ۱۰ عنکبوت (۲۹) که روشنتر بیان کرده است، توجه فرمایید.

۴- به آیه ۱۱۶ نساء (۴) توجه فرمایید.

۵- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۶ ملک (۶۷) توجه فرمایید؛ و به طوری که غالب مفسران ذیل آیه ۱۶ ملک گفته اند، منظور از «کسی که در آسمان است»، خدای حاکم بر آسمانهاست.

۶- این آیه یکی از آیات دشوار قرآن کریم است و به شکلهای دیگری نیز بیان شده است؛ والله اعلم.

- ۱۶- قرآن را این‌گونه به صورت آیاتی روشن‌گر نازل کردیم، و خدا هر که را بخواهد، [بدان] هدایت کند^(۱).
- ۱۷- خدا میان کسانی که [به آیین اسلام] ایمان آوردند و نیز یهودیان و صابئان^(۲) و مسیحیان و زرتشتیان و مشرکان، در روز رستاخیز داوری خواهد کرد؛ که خدا بر هر چیزی گواه است.
- ۱۸- آیا توجه نکرده‌ای که هر که [و هر چه]^(۳) در آسمانها و زمین است و [از جمله] خورشید و ماه و ستارگان و کوهساران و درختان و موجودات زنده و همه آدمیان^(۴) [با] تبعیت گریزناپذیر خود از قوانین عمومی جهان [در قبال خدا خاضع و فروتنند؛ و بسیاری [از مردم] هم [با] سوء استفاده از پدیده محدود اختیار] فرمان عذاب در مورد آنها قطعی شده است؛ و هر که را خدا خوار گرداند، گرامی‌دارنده‌ای نخواهد داشت؛ که خدا آنچه بخواهد می‌کند.
- ۱۹- این دو گروه، مخالف یکدیگرند که در مورد پروردگارشان به خصامه پرداختند؛ و برای انکارورزان جامه‌های آتشین بریده شده [و] آب داغ از فراز سرشان بر آنها ریخته می‌شود^(۵).
- ۲۰- [به گونه‌ای که] درون و پوستهایشان به وسیله آن گداخته شود.

وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَاهُ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَأَنَّ اللَّهَ يَهْدِيَ مَن يُرِيدُ ﴿١٦﴾
 إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ هَادُوا وَالصَّابِئِينَ وَالنَّصَارَى
 وَالْمَجُوسَ وَالَّذِينَ أَشْرَكُوا إِنَّ اللَّهَ يَفْصَلُ بَيْنَهُمْ
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٧﴾
 أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ
 يَسْجُدُ لَهُ مَن فِي السَّمَوَاتِ وَمَن فِي الْأَرْضِ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ
 وَالنُّجُومُ وَالْجِبَالُ وَالشَّجَرُ وَالدَّوَابُّ وَكَثِيرٌ مِّنَ النَّاسِ
 وَكَثِيرٌ حَقَّ عَلَيْهِ الْعَذَابُ وَمَن يُهِنِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِن مُّكْرِمٍ
 إِنَّ اللَّهَ يَفْعَلُ مَا يَشَاءُ ﴿١٨﴾ هَذَا نَحْصَانِ أَخْصَمُوا
 فِي رَبِّهِمْ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قُطِعَتْ لَهُمْ ثِيَابٌ مِّن نَّارٍ يُصَبُّ
 مِن فَوْقِ رُءُوسِهِمُ الْحَمِيمُ ﴿١٩﴾ يُصْهَرُ بِهِ مَن فِي بُطُونِهِمْ
 وَالْجُلُودُ ﴿٢٠﴾ وَلَهُمْ مَقْعَعُ مِّن حَدِيدٍ ﴿٢١﴾ كَلَّمَا أَرَادُوا
 أَنْ يَخْرُجُوا مِنْهَا مِنْ غَمٍّ أُعِيدُوا فِيهَا وَذُوقُوا عَذَابَ الْحَرِيقِ
 ﴿٢٢﴾ إِنَّ اللَّهَ يُدْخِلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 جَنَّاتٍ تَجْرِي مِن تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِن
 أَسَاوِرَ مِن ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٢٣﴾

۲۱- وگزرهای آهنین [در انتظار] دارند.

۲۲- هر گاه از شدت اندوه بخواهند از عذاب خارج شوند، بدان بازگردانده شوند، و [گفته می‌شود:] عذاب آتش را بچشید^(۶).

۲۳- [ولی] خدا مؤمنان نیکوکار را به باغهایی از بهشت درآورد که نهرها در دامن آن جاری است؛ در آنجا به دستواره‌های زرین و مروارید آراسته می‌شوند، و لباسشان از دیباست.

۱- برای توجیه افزوده، با آیه ۱۶ مائده ﴿یهدی به الله من اتبع رضوانه﴾ مقایسه فرمایید.
 ۲- به زیرنویس آیه ۶۲ بقره (۲) مراجعه فرمایید.
 ۳- برای توجیه افزوده، به آیه ۶۸ یونس (۱۰) توجه فرمایید.
 ۴- برای توجیه معنای «کثیر» در اینجا به زیرنویس آیه ۷۰ اسراء (۱۷) مراجعه فرمایید.
 ۵- به آیه ۱۰ یونس (۱۰) توجه فرمایید.
 ۶- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۳۷ مائده (۵) و ۱۰۷ و ۱۰۸ مؤمنون (۲۳) آمده است.

وَهْدُوا إِلَى الطَّيِّبِ مِنَ الْقَوْلِ وَهْدُوا إِلَى صِرَاطِ الْحَمِيدِ
 ﴿٢٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَيَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَالْمَسْجِدِ
 الْحَرَامِ الَّذِي جَعَلْنَاهُ لِلنَّاسِ سَوَاءً الْعَاكِفُ فِيهِ وَالْبَادِ
 وَمَنْ يُرِدْ فِيهِ بِالْحُكَاةِ يُظَلِّمِ نَفْسَهُ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿٢٥﴾
 وَإِذْ بَوَّأْنَا لِإِبْرَاهِيمَ مَكَانَ الْبَيْتِ أَنْ لَا تُشْرِكْ بِي
 شَيْئًا وَطَهِّرْ بَيْتِيَ لِلطَّائِفِينَ وَالْقَائِمِينَ وَالرُّكَّعِ
 السُّجُودِ ﴿٢٦﴾ وَأَذِّنْ فِي النَّاسِ بِالْحَجِّ يَأْتُوكَ رِجَالًا وَعَلَى
 كُلِّ ضَامِرٍ يَأْتِينَ مِنْ كُلِّ فَجٍّ عَمِيقٍ ﴿٢٧﴾ لِيَشْهَدُوا
 مَنَافِعَ لَهُمْ وَيَذْكُرُوا اسْمَ اللَّهِ فِي أَيَّامٍ مَعْلُومَاتٍ
 عَلَى مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ فَاكْلُوا مِنْهَا وَأَطْعَمُوا
 الْبَائِسَ الْفَقِيرَ ﴿٢٨﴾ ثُمَّ لِيَقْضُوا تَفَثَهُمْ وَلِيُوفُوا
 نَدْوَاهُمْ وَلِيَطُوفُوا بِالْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٢٩﴾ ذَلِكَ وَمَنْ
 يَعْظَمْ حُرْمَتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ وَأَحَلَّتْ
 لَكُمْ الْأَنْعَامَ إِلَّا مَا يَتْلَى عَلَيْكُمْ فَاجْتَنِبُوا
 الرِّجْسَ مِنَ الْأَوْثَانِ وَاجْتَنِبُوا قَوْلَ الزُّورِ ﴿٣٠﴾

۳۰- [حکم خدا] این است و هر که اموری را که خدا حرمت نهاده است، بزرگ [و محترم] شمارد، نزد پروردگارش برای خودش بهتر است. دامها برای شما حلال گردید، بجز آنچه توضیح داده می شود (۴)، پس، از پلیدی بتها و گفتار ناحق بپرهیزید؛

۲۴- به گفتار پاک و راه [خدای] شایسته ستایش، هدایت شده اند.

۲۵- کسانی که کفر ورزیدند و [مردم را] از راه خدا و مسجد الحرام - که برای بومی و غیربومی یکسان قرار داده ایم - بازمی دارند، و نیز آنان که با انگیزه ستم، تمایل به انحراف دارند، عذابی دردناک به آنان می چشانیم.

۲۶- و چون محل خانه [قدیمی کعبه] (۱) را برای ابراهیم معین کردیم، [تا نسبت به تجدید بنایش اقدام کند] (۲)، مقرر داشتیم [هیچ چیز را [در قدرت و تدبیر] شریک من میندار و خانه مرا برای طواف کنندگان و [به عبادت] ایستادگان و رکوع و سجودکنندگان پاکیزه گردان.

۲۷- و مردم را به [انجام مراسم] حج فراخوان تا پیاده و [سوار] بر هر مرکب تکبیده که از هر راه دوری می رسند، به سوی تو آیند؛

۲۸- تا شاهد منافع [مختلف] خویش باشند و نام خدا را در روزهای معین [به هنگام ذبح] بر چارپایان که روزیشان کرده است، یاد کنند؛ از [گوشت] آن بخورید و تنگدست نیازمند را نیز اطعام کنید.

۲۹- آنگاه [همه] باید [هرگونه] آلودگی را از خود برطرف سازند و به نذرهای خویش وفا کنند و بر آن خانه کهن (۳) طواف برند.

۱- منظور خانه کعبه است؛ با آیه ۹۶ آل عمران (۳) مقایسه فرماید.

۲- برای توجیه افزوده، به زیرنویس آیه ۲۹ همین سوره (حج) و زیرنویس آیه ۳۷ ابراهیم (۱۴) توجه فرماید.

۳- توجه داریم که این آیات خطاب به ابراهیم است و دلیل دیگری است بر اینکه خانه کعبه قبل از ابراهیم وجود داشته و ابراهیم مأمور تجدید بنای آن شده است. در این مورد به زیرنویس آیه ۳۷ ابراهیم (۱۴) نیز توجه فرماید.

۴- به آیه ۳ مائده (۵) و ۱۴۵ انعام (۶) توجه فرماید.

۳۱- در حالی که برای خدا حقگرا باشید نه شرک زده؛ و هر که [دیگری را] در [قدرت] خدا شریک بداند، [و از او به جای خدا بترسد] گویی از آسمان [عزت] افتاده است و عقابها ای فرصت طلب [او را بر بایند، و یا طوفان [حوادث] او را [زیان زده] به کناری اندازد.

۳۲- [حکم خدا] این است و هر که سمبلهای [دین] خدا را بزرگ و محترم شمارد، نشانه تقوای دلهاست.

۳۳- در آن [مراسم حج] تا مدت معین منافع [مادی و معنوی مختلف]ی دارید و پایان آن [مراسم] نیز در کنار خانه کعبه [کعبه] است.

۳۴- برای هر امتی رسم قربانی کردن قرار داده ایم تا نام خدای را [به هنگام ذبح] بر چارپایان که روزیشان کرده است، یاد کنند^(۱). معبود [همه] شما معبودی است یگانه، پس در برابر او تسلیم باشید؛ و خاشعان را بشارت ده؛

۳۵- هم آنان که چون یاد خدا به میان آید، دلهاشان [از تصور نافرمانی او] هراسان گردد، و در برابر مصایب پدیدارند، و نیز نمازگزاران و [انان که] از آنچه روزیشان کرده ایم، انفاق می کنند.

۳۶- [قربانی] شتران فربه را از سمبلهای [دین] خدا مقرر داشته ایم که متضمن خیر [و صلاح] شماست؛ نام خدا را [به هنگام ذبح] بر آن شتران، در حالی که به پا ایستاده اند، یاد کنید^(۲) و چون به خاک افتادند، از [گوشت] آن بخورید و مستمند و سائل را نیز اطعام کنید؛ این چارپایان را در خدمت شما

گماشتیم، بسا که سپاس دارید.

۳۷- هرگز خدا [به] گوشت و خون این قربانیها [نیاز ندارد] و به او نمی رسد، ولی تقوای شما [در انجام مراسم قربانی] به او می رسد؛ چارپایان را این گونه در خدمت شما گماشت تا خدا را به پاس اینکه شما را هدایت کرده است، به عظمت یاد کنید؛ و نیکوکاران را بشارت ده.

۳۸- خدا از مؤمنان دفاع خواهد کرد^(۳)؛ و هر خیانتگر ناسپاس را دوست ندارد.

حُنَفَاءَ لِلَّهِ غَيْرَ مُشْرِكِينَ بِهِ ۚ وَمَنْ يُشْرِكْ بِاللَّهِ فَكَأَنَّمَا خَرَّ مِنَ السَّمَاءِ فَتَخَطَفَهُ الطَّيْرُ أَوْ تَهْوَى بِهِ الرِّيحُ فِي مَكَانٍ سَحِيقٍ ﴿٣١﴾
 ذَلِكَ وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعْبَانَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ ﴿٣٢﴾
 لَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ثُمَّ مَحْمِلُهَا إِلَىٰ الْبَيْتِ الْعَتِيقِ ﴿٣٣﴾ وَلِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا لِّيُذَكَّرُوا فِيهِ سَمَّ اللَّهِ عَلَيْهِ مَا رَزَقَهُمْ مِنْ بَهِيمَةِ الْأَنْعَامِ ۗ فَاَلْهَكُمُ اللَّهُ وَوَجَدَهُمْ فَهُمْ عَلَىٰ أَسَلِمُوا وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٤﴾ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَّت قُلُوبُهُمْ وَالصَّادِقِينَ عَلَىٰ مَا أَصَابَهُمْ وَالْمُقِيمِي الصَّلَاةِ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَالْبَدَنَاتُ جَعَلْنَا الْكُرْمَ مِنْ شَعْبَانَ اللَّهِ لَكُمْ فِيهَا خَيْرٌ ۗ فَادْكُرُوا سَمَّ اللَّهِ عَلَيْهَا صَوَافٍ ۗ فَإِذَا وَجَبَتْ جُنُوبُهَا فَكُلُوا مِنْهَا وَأَطِعُوا الْقَانِعِ وَالْمَعْتَرِ ۚ كَذَلِكَ سَخَّرْنَاهَا لَكُمْ لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٣٦﴾ لَنْ يَنَالَ اللَّهُ لُحُومَهَا وَلَا دِمَاؤُهَا ۗ وَلَكِنْ يَنَالُهُ النُّقُوعُ ۗ مِنْكُمْ ۚ كَذَلِكَ سَخَّرَهَا لَكُمْ لِتَكْبُرُوا لِلَّهِ عَلَىٰ مَا هَدَىٰكُمْ ۗ وَبَشِّرِ الْمُحْسِنِينَ ﴿٣٧﴾ ۞ إِنَّ اللَّهَ يُدْفِعُ عَنِ الَّذِينَ ءَامَنُوا ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ خَوَّانٍ كَفُورٍ ﴿٣٨﴾

۱- یکی از دلایلی است که مفاد آیه ۵ مائده (۵) را در مورد حلیت طعام و ذبیحه اهل کتاب تأیید می کند.

۲- دستور ذکر نام خدا در موارد ذبح، خاص مسلمانان نیست، به پیروان سایر مذاهب نیز داده شده است؛ با آیه ۳۴ همین سوره (حج) مقایسه فرمایید.

۳- به آیه ۱۱ محمد (۴۷) توجه فرمایید.

أَذِنَ لِلَّذِينَ يُقَتَلُونَ بِأَنَّهُمْ ظَلَمُوا وَإِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ نَصْرِهِمْ لَقَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ بِغَيْرِ حَقٍّ إِلَّا أَنْ يَقُولُوا رَبُّنَا اللَّهُ وَلَوْلَا دَفْعُ اللَّهِ النَّاسَ بَعْضَهُم بِبَعْضٍ لَفَسَدَتِ السَّمَاوَاتُ وَالْأَرْضُ وَالْأَنْبِيَاءُ لَكُنْهُمْ سَبْعًا مِائَةً أَوْ أَعْظَمَ وَلَئِن لَّمْ يَكُنِ اللَّهُ لِقَايَ الَّذِينَ كَفَرُوا حَسْبًا لَّهُمْ جَهَنَّمُ الَّتِي يُصْعَقُونَ فِيهَا أَبَدًا لَا يَخْرُجُونَ فِيهَا وَلَا يَمُوتُونَ وَلَا يَحْيَوْنَ فِيهَا وَلَا لَهُمْ فِيهَا عِشْرَانٌ يُعْتَابَرُونَ ﴿٤٠﴾ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَلَوْتَ فِيهِمُ اللَّيْلَ كُلَّ لَيْلَةٍ وَأَنْتَ تَعْلَمُ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾ وَإِنْ يَكَذِّبُواكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَعَادٌ وَثَمُودٌ ﴿٤٢﴾ وَقَوْمُ إِبْرَاهِيمَ وَقَوْمُ لُوطٍ ﴿٤٣﴾ وَأَصْحَابُ مَدْيَنَ وَكَذَّبَ مُوسَىٰ فَأَمَلَيْتُ لِلْكَافِرِينَ ثُمَّ أَخَذْتَهُمْ فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٤﴾ فَكَانَ مِنْ قَرِيبٍ أَهْلَكَنَّهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ فِيهَا خَاوِيَةٌ عَلَىٰ عُرُوشِهَا وَبِئْرٍ مُعَطَّلَةٍ وَقَصْرٍ مَشِيدٍ ﴿٤٥﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَتَكُون لَهُمْ قُلُوبٌ يَعْقِلُونَ بِهَا أَوْ آذَانٌ يَسْمَعُونَ بِهَا فَإِنَّهَا لَا تَعْمَى الْأَبْصَارُ وَلَكِن تَعْمَى الْقُلُوبُ الَّتِي فِي الصُّدُورِ ﴿٤٦﴾

۳۹- به کسانی که جنگ بر آنها تحمیل شده است، اجازه کارزار داده شد^(۱)، زیرا مورد ستم قرار گرفته‌اند؛ و خدا بر یاری آنها تواناست.

۴۰- هم آنان که به ناحق از خانه‌های خویش رانده شده‌اند و تنها [گناهشان این است که] می‌گویند: پروردگار ما خداست؛ و اگر خدا پاره‌ای از مردم را به وسیله پاره‌ای دیگر دفع نمی‌کرد، دیرها و معابد نصاری و یهود و مساجد [مسلمانان] که نام خدا فراوان در آنها یاد می‌شود، ویران می‌گردید؛ و خدا کسانی را که [بندگان و آیین] او را یاری کنند، یاری خواهد کرد، که خدا نیرومند و فرادست است.

۴۱- [یاران خدا] کسانی‌اند که هر گاه در زمین به آنها قوت بخشیم، به نماز می‌ایستند و زکات می‌پردازند و [دیگران را] به رفتار شایسته فرامی‌خوانند و از ناپسند بازمی‌دارند؛ و [می‌دانند که] سرانجام کار به دست خداست.

۴۲- اگر تو را دروغ‌پرداز می‌شمرند [افسرده مباش]، قبل از آنها هم قوم نوح و عاد و ثمود [پیامبرانشان را] دروغ‌پرداز شمرند،

۴۳- و نیز قوم ابراهیم و قوم لوط،

۴۴- و اهل مدین نیز^(۲). موسی نیز مورد تکذیب قرار گرفت و به انکار ورزان مهلت دادم، آنگاه گرفتارشان کردم؛ [دیدی] تعرض من چگونه بود؟!

۴۵- چه بسیار شهرها را که [مردمش] ستم‌پیشه بودند، هلاکشان کردیم و [اینک] سقفهایش فرو ریخته است^(۳) و [چه بسیار] چاهی رها شده و قصری افراشته [که ویران افتاده].

۴۶- مگر جهانگردی نکرده‌اند تا دل‌هایی داشته باشند که بدان درک کنند و گوش‌هایی که بدان بشنوند؛ که^(۴) [از اثر برجای ماندن] نه چشمها، بلکه قلب‌هایی که در سینه‌ها می‌طپد، کور می‌شود^(۵).

۱- یکی از دلایل فراوانی است بر اینکه جنگ‌های پیامبر همه دفاعی بود.

۲- قوم شعبیه؛ به آیه ۸۵ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۳- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۱۰۲ هود (۱۱)، ۱۷ اسراء (۱۷)، ۱۱ انبیاء (۲۱) و ۸ طلاق (۶۵) آمده است.

۴- ضمیر «ها» در این آیه ضمیر شأن است و در ترجمه نمی‌آید؛ به زیرنویس آیه ۱ توحید (۱۱۲) مراجعه فرمایید.

۵- برای روشن شدن منظور آیه که در لفاظه آمده است، به آیه ۱۰ محمد (۴۷) توجه فرمایید.

۴۷- عذاب را به شتاب از تو می خواهند، با آنکه خدا هرگز وعده خویش را تخلف نخواهد کرد^(۱)؛ و یک روز نزد پروردگار تو با هزار سال که شما می شمارید، یکسان است.

۴۸- چه بسیار شهرها که به [اهل] آن مهلت دادم، در حالی که ستم پیشه بودند، آنگاه گرفتارشان کردم؛ و سرانجام در پیشگاه من است.

۴۹- بگو: ای مردم، من برای شما فقط هشداردهنده‌ای آشکارم.

۵۰- [آگاه باشید] که مؤمنان نیکوکار، آمرزش و روزی بزرگوارانه دارند.

۵۱- و آنان که در برابر آیات ما جبهه گرفتند^(۲)، دوزخی اند.

۵۲- قبل از تو رسول و پیامبری نفرستادیم، مگر اینکه وقتی آرزوی [موفقیت] می کرد، شیطان [با القای شبهه در مردم]^(۳) در آرزوی وی [مانع] می افکند؛ اما خدا القای دسیسه شیطان را از میان می برد، و آیات خویش را استحکام می بخشد؛ و خدا دانایی فرزانه است؛

۵۳- تا آنچه را شیطان القا کرد برای بیمار دلان و سخت دلان وسیله آزمون قرار دهد؛ البته ستم پیشگان در ستیزه‌ای بی پایان قرار دارند؛

۵۴- و نیز هدف این بود که اهل دانش [با وجود القائات شیطانی] تشخیص دهند که گفتار پیامبران [کلام] حقی است از جانب پروردگار تو و به آن بگردند و قلبهایشان در برابر آن فروتن گردد؛ و بی گمان خدا راهنمای باورداران به راه راست است.

۵۵- انکارورزان پیوسته در مورد قرآن تردید دارند تا آنگاه که رستاخیز ناگهان فرارسد، یا به عذاب روزی بی فردا^(۴) گرفتار آیند.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَنْ يُخْلِفَ اللَّهُ وَعْدَهُ وَإِنَّ يَوْمًا عِنْدَ رَبِّكَ كَأَلْفِ سَنَةٍ مِّمَّا تَعُدُّونَ ﴿٤٧﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ أَمَلْتُمْ لَهَا وَهِيَ ظَالِمَةٌ ثُمَّ أَخَذْنَا إِلَيْهَا الْمَصِيرُ ﴿٤٨﴾ قُلْ يَتَأْتِيهَا النَّاسُ إِنَّمَا أَنَا لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٤٩﴾ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٥٠﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي آيَاتِنَا مُعْجِزِينَ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿٥١﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رَسُولٍ وَلَا نَبِيٍّ إِلَّا إِذَا تَمَنَّى أَلْقَى الشَّيْطَانُ فِي أُمْنِيَّتِهِ فَيَنْسُخُ اللَّهُ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ ثُمَّ يُحْكِمُ اللَّهُ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٢﴾ لِيَجْعَلَ مَا يُلْقِي الشَّيْطَانُ فِتْنَةً لِلَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْقَاسِيَةِ قُلُوبَهُمْ وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَفِي شِقَاقٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَلِيَعْلَمَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ أَنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّكَ فَيُؤْمِنُوا بِهِ فَتُخْبِتَ لَهُ قُلُوبُهُمْ وَإِنَّ اللَّهَ لَهَادِ الَّذِينَ آمَنُوا إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٤﴾ وَلَا يَزَالُ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي مَرِيئَةٍ مِنْهُ حَتَّى تَأْتِيَهُمُ السَّاعَةُ بَغْتَةً أَوْ يَأْتِيَهُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَقِيمٍ ﴿٥٥﴾

۱- به آیه ۳۲ انفال (۸) و ۱۶ ص (۳۸) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۵ انبیاء (۲۱)، ۴ و ۵ فرقان (۲۵) و ۴۳ سبأ (۳۴) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه افزوده، به آیات ۱۱۲ انعام (۶) و ۲۶ فصلت (۴۱) توجه فرمایید.

۴- تفسیر روح المعانی احتمال داده که منظور روز مرگ است که برای محضر فردایی وجود ندارد؛ در مورد عذاب روز مرگ ستمگران، به آیات ۹۳ انعام (۶)، ۵۰ انفال (۸) و ۲۷ محمد (۴۷) توجه فرمایید.

الْمَلَائِكَةُ يُوسِّدُونَ لِلَّهِ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٥٦﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هَاجَرُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ قُتِلُوا أَوْ مَاتُوا لَيَرْزُقَنَّهُمُ اللَّهُ رِزْقًا حَسَنًا وَإِنَّ اللَّهَ لَهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٥٨﴾ لِيُدْخِلَنَّهُمْ مُّدْخَلًا يَرْضَوْنَهُ وَإِنَّ اللَّهَ لَعَلِيمٌ حَلِيمٌ ﴿٥٩﴾ * ذَٰلِكَ وَمَنْ عَاقَبَ بِمِثْلِ مَا عُوقِبَ بِهِ ثُمَّ بُغِيَ عَلَيْهِ لِيَنْصُرَنَّهُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ ﴿٦٠﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَأَنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٦١﴾ ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ هُوَ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٦٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتَصَّبَحُ الْأَرْضُ مُخْضَرَّةً إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿٦٣﴾ لَهُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَإِنَّ اللَّهَ لَهُ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦٤﴾

۵۶- در آن روز، فرمانروایی خاص خداست؛ میانشان داوری می‌کند؛ آنگاه مؤمنان نیکوکار در باغهای پر نعمت بهشت مستقر خواهند شد.

۵۷- و کسانی که انکار ورزیدند و آیات ما را دروغ شمردند، عذابی ذلت‌بار در انتظار خواهند داشت.

۵۸- و کسانی که در راه خدا هجرت کردند، آنگاه کشته شدند یا مرگشان فرارسید، خدا از روزی نیکو برخوردارشان می‌گرداند، که خدا بهترین روزی‌دهنده است (۱).

۵۹- مسلماً آنان را در محل دلخواهشان مستقر گرداند، و براستی خدا دانایی است دیرکيفر.

۶۰- [حکم خدا] این است، و هر که متناسب با تعدی که به او شده است [طرف خود را] مجازات کند و مورد ستم [بیشتری] قرار گیرد، قطعاً خدا یاری‌اش خواهد کرد؛ و خدا گذشت‌کننده‌ای آمرزگار است.

۶۱- این [یاری] از آن جهت است که خدا [همه چیز را] دگرگون می‌کند، همان‌گونه که [شب را در روز می‌کشاند و روز را در شب، و از آن جهت که خدا شنوا و بیناست.

۶۲- [و نیز] بدان سبب است که خدا حق است و هر چه به جای او [به نیایش] خوانند، باطل (۲)؛ و اینکه خداست که والا و بزرگ است.

۶۳- آیا توجه نکرده‌ای که خدا از آسمان باران می‌فرستد و زمین سرسبز می‌گردد؟ البته خدا باریک‌بین و آگاه است.

۶۴- هر چه در آسمانها و زمین است متعلق به اوست؛ و براستی خدا بی‌نیاز و شایسته ستایش است.

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در نیمه دوم آیه ۱۰۰ نساء (۴) آمده است.

۲- به آیه ۴۸ نساء (۴) توجه فرمایید.

۶۵- آیا توجه نکرده‌ای که خدا آنچه در زمین است و نیز کشتیها را که در دریاها به فرمان او در حرکتند، در خدمت شما [آدمیان] گماشت؛ و [اجرام] آسمان را نگاه می‌دارد تا به زمین برخورد نکند، مگر به اذن خودش؛ که بی‌گمان خدا نسبت به مردم رئوف و مهربان است.

۶۶- اوست که شما را حیات بخشید، آنگاه دستخوش مرگ می‌گرداند و باز زنده خواهد کرد؛ بی‌گمان انسان [در برابر او] ناسپاس است.

۶۷- برای هر امتی رسم عبادتی مقرر داشتیم که به آن عمل می‌کنند، پس در مورد این امر نباید با تو مجادله کنند؛ به سوی پروردگارت دعوت کن، که تو بر راهی راست هستی.

۶۸- و اگر با تو به مجادله برخاستند، بگو: خدا به رفتار شما آگاهتر است.

۶۹- در روز^(۱) رستاخیز خدا میان شما در موارد اختلافان داوری خواهد کرد.

۷۰- مگر نمی‌دانی که خدا از آنچه در آسمان و زمین است آگاه است؟ این امور همه در کتاب [علم بی‌پایان او] ثبت است؛ و این بر خدا آسان است.

۷۱- [شکر ورزان] ناآگاهانه چیزی را به جای خدا بندگی می‌کنند که [خدا] هیچ اعتباری به آن نداده است؛ و [این]

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مَّا فِي الْأَرْضِ وَالْفَلَكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِأَمْرِهِ، وَيُمْسِكُ السَّمَاءَ أَنْ تَقَعَ عَلَى الْأَرْضِ إِلَّا بِإِذْنِهِ، إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٦٥﴾ وَهُوَ الَّذِي أَحْيَاكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ، إِنَّ الْإِنْسَانَ لَكَفُورٌ ﴿٦٦﴾ لِكُلِّ أُمَّةٍ جَعَلْنَا مَنْسَكًا هُمْ نَاسِكُوهُ فَلَا يُنْزِعُ عَنْكَ فِي الْأَمْرِ وَاذْعًا إِلَىٰ رَبِّكَ، إِنَّكَ لَعَلَىٰ هُدًى مُسْتَقِيمٌ ﴿٦٧﴾ وَإِنْ جَادَلُوكَ فَقُلِ اللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿٦٨﴾ اللَّهُ يَحْكُمُ بَيْنَكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ، فِيمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٦٩﴾ أَلَمْ تَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ، إِنَّ ذَلِكَ فِي كِتَابٍ، إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٧٠﴾ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَمْ يَنْزِلْ بِهِ سُلْطَانًا، وَمَا لَيْسَ لَهُمْ بِهِ عِلْمٌ، وَمَا لِلظَّالِمِينَ مِن نَّصِيرٍ ﴿٧١﴾ وَإِذْ أَنْتَلَىٰ عَلَيْهِمْ آيَاتُنَا بَيَّنَّتْ تَعْرِفُ فِي وُجُوهِ الَّذِينَ كَفَرُوا الْمُنْكَرَ، يَكَادُونَ يَسْطُونَ بِالَّذِينَ يَتْلُونَ عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا، قُلْ أَفَأَنْتُمْ بَشَرٌ مِّنْ ذَلِكُمُ النَّارُ وَعَدَّهَا اللَّهُ الَّذِينَ كَفَرُوا، وَيَسُ الْمَصِيرُ ﴿٧٢﴾

ستمگران [به هنگام بلا] یاوری نخواهند داشت.

۷۲- چون آیات روشنگر ما بر آنها خوانده شود، آثار [خشم و] انکار را بر چهره انکارورزان مشاهده می‌کنی؛ به گونه‌ای که می‌خواهند بر کسانی که آیات ما را بر آنان می‌خوانند، حمله برند^(۲)؛ بگو: آیا شما را به [مجازات] بدتر از این آگاه کنم؟ آتش! خدا آن را به انکارورزان وعده داده و بدسرانجامی است.

۱- یکی از معجزات عددی قرآن این است که کلمه «روز» در قرآن ۳۶۵ مرتبه به تعداد روزهای سال و کلمه «ماه» ۱۲ مرتبه تکرار شده است! (مأخوذ از کتاب «اعجاز عددی در قرآن»، نوشته عبدالرزاق نوفل، ترجمه مصطفی حسینی طباطبایی).

۲- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۷ لقمان (۳۱) و ۸ جاثیه (۴۵) آمده است.

يَتَّيِبُهَا لِلنَّاسِ ضَرْبٌ مِّثْلُ مَا سَمِعُوا مِنَ اللَّهِ وَإِنَّ الَّذِينَ
تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَنْ يَخْلُقُوا ذُبَابًا وَلَوْ اجْتَمَعُوا لَهُ
وَإِنْ يَسْأَلُهُمُ الذُّبَابُ شَيْئًا لَاسْتَنْقِذُوهُ مِنْهُ ضَعُفَ
الطَّالِبِ وَالْمَطْلُوبِ ﴿٧٣﴾ مَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ إِنَّ
اللَّهَ لَقَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٧٤﴾ اللَّهُ يَصْطَفِي مِنَ الْمَلَائِكَةِ
رُسُلًا وَمِنَ النَّاسِ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٧٥﴾ يَعْلَمُ
مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ ﴿٧٦﴾
يَتَّيِبُهَا لِلَّذِينَ ءَامَنُوا أَرْكَعُوا وَسُجِدُوا وَعَابَدُوا
رَبَّكُمْ وَأَفْعَلُوا الْخَيْرَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٧٧﴾
وَجَاهِدُوا فِي اللَّهِ حَقَّ جِهَادِهِ هُوَ اجْتَبَاكُمْ وَمَا جَعَلَ
عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ قَلِيلًا أَيْكُمُ الْإِبْرَاهِيمَ هُوَ سَمَّاكُمْ
الْمُسْلِمِينَ مِنْ قَبْلُ وَفِي هَذَا لِيَكُونَ الرَّسُولُ شَهِيدًا عَلَيْكُمْ
وَتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ
وَأَعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ ﴿٧٨﴾

سُورَةُ الْحَجِّ مَبْتُورٌ

۷۳- ای مردم مثلی زده شد، بدان گوش فرا دارید: کسانی که آنها را به جای خدا [به نیایش] می خوانید، هرگز بر آفرینش مگسی هم قادر نیستند^(۱)، هرچند که همه همدست شوند؛ و اگر مگس چیزی از آنها برباید، بر بازگرفتنش قدرتی نخواهند داشت؛ خواهان و خواسته هر دو ناچیزند.

۷۴- خدای را چنانکه سزاوار اوست، ارج ننهاده اند؛ خدا نیرومند و فرادست است.

۷۵- خدا از میان فرشتگان و انسانها رسولانی برمی گزیند؛ البته خدا شنوایی بیناست.

۷۶- آنچه در پیش دارند و آنچه پشت سر نهاده اند، می دانند؛ و همه کارها به او بازگردانده می شود.

۷۷- ای مؤمنان، به رکوع و سجود روی آورید و پروردگارتان را بندگی کنید و به کارهای شایسته دست زنید، بسا که رستگار شوید؛

۷۸- و در راه خدا آن گونه که سزاوار اوست، جهاد کنید^(۲)؛ او

شما را برگزیده است و برای شما در امر دین، هیچ تنگنایی پدید نیاورد؛ آیین پدرتان ابراهیم را [ملتزم باشید]^(۳)؛ خدا در کتب آسمانی پیشین و در این کتاب شما را تسلیم شدگان [در برابر خودش] نامید تا پیامبر نمونه برای شما باشد و شما هم نمونه برای مردم؛ پس به نماز ایستید و زکات بپردازید و به [کتاب] خدا چنگ زنید؛ او کارساز شماست و نیکو کارساز و یآوری است.

۱- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۱۷ نحل (۱۶)، ۱۱ لقمان (۳۱) و ۴ احقاف (۴۶) نیز آمده است.

۲- به آیات ۱۰ و ۱۱ صف (۶۱) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۱۲۵ نساء (۴) توجه فرمایید.

۲۳- سوره مؤمنون

به نام خدای رحمان [و] رحیم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

- ۱- براستی مؤمنان رستگار می شوند،
- ۲- آنان که در نمازشان فروتنند،
- ۳- و از یاهو رویگردانند،
- ۴- و زکات می پردازند،
- ۵- و آنان که اندام خود را [از پیروی شهوات] حفظ می کنند،
- ۶- مگر در برابر همسرانشان یا زنان اسیری که در اختیارشان قرار گرفته است، که [در این صورت] مورد ملامت نخواهند بود.
- ۷- و آنان که فراتر از این را بخواهند، تجاوزگرند؛
- ۸- و نیز آنان که امانتها و پیمان خویش را رعایت می کنند^(۱)،
- ۹- و بر نمازهایشان مراقبت دارند.
- ۱۰- آنان وارثان [بهشت] خواهند بود؛
- ۱۱- که فردوس را به میراث می برند و جاودانه در آن به سر خواهند برد.
- ۱۲- انسان را از چکیده ای از خاک^(۲) آفریدیم.
- ۱۳- سپس آن را به صورت نطفه ای در قرارگاهی استوار قرار دادیم.
- ۱۴- آنگاه نطفه را [تدریجاً به صورت] جنین ابتدایی^(۳) و پاره گوشت و استخوانهایی^(۴) درآوردیم و آن را به پرده گوشت پوشانیدیم، آنگاه جنین را [به] آفرینشی دیگر [به صورت کامل] پدید آوردیم؛ منشأ برکات است خدا که بهترین آفریننده است.

قَدْ أَفْلَحَ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي صَلَاتِهِمْ خَاشِعُونَ ﴿٢﴾
 وَالَّذِينَ هُمْ عَنِ اللَّغْوِ مُعْرِضُونَ ﴿٣﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِلزَّكَاةِ
 فَاعِلُونَ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِقُرُوبِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٥﴾ إِلَّا عَلَى
 أَرْوَاحِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٦﴾
 فَمَنْ ابْتغَى وَرَاءَ ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٧﴾ وَالَّذِينَ هُمْ
 لِأَمْنَتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَوَاتِهِمْ
 يُحَافِظُونَ ﴿٩﴾ أُولَئِكَ هُمُ الْوَارِثُونَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يَرِثُونَ
 الْفِرْدَوْسَ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ ﴿١١﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِنْ
 سَلْطَلَةٍ مِنْ طِينٍ ﴿١٢﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاهُ نُطْفَةً فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿١٣﴾ ثُمَّ
 خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا
 الْمُضْغَةَ عِظْمًا فَكَسْنَا الْعِظْمَ لَحْمًا ثُمَّ أَنْشَأْنَاهُ خَلْقًا
 آخَرَ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ ﴿١٤﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ بَعْدَ ذَلِكَ
 لَمَيِّتُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ تُبْعَثُونَ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ
 خَلَقْنَا فَوْقَكُمْ سَبْعَ طَرَائِقٍ وَمَا كُنَّا عَنِ الْخَلْقِ غَافِلِينَ ﴿١٧﴾

۱۵- سپس بعد از این [زندگی] همه به کام مرگ خواهید رفت.

۱۶- و روز رستاخیز برانگیخته خواهید شد.

۱۷- بر فراز شما هفت آسمان^(۵) آفریدیم و از [وضع] آفرینش غافل نیستیم.

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در بخش ابتدایی آیات ۵۸ نساء (۴) و ۱ مائده (۵) و نیز در بخش انتهایی آیات ۳۴ اسراء (۱۷) و ۱۰ فتح (۴۸) آمده است.

۲- «طین» به معنی گل است، ولی در اینجا منظور خاک می باشد؛ به آیه ۳۷ کهف (۱۸) توجه فرمائید.

۳- به زیرنویس آیه ۲ علق (۹۶) مراجعه فرمائید.

۴- در مورد عدول از قواعد املائی در کلمه «عظام» در این آیه و آیات ۳۵ و ۸۲ همین سوره (مؤمنون) به زیرنویس سوم آیه ۲۴۵ بقره (۲) توجه فرمائید؛ این کلمه ۱۲ بار در قرآن تکرار شده و فقط ۲ مورد آن به شکل رایج ثبت شده است (۲۵۹ بقره و ۳ قیامت).

۵- عدد هفت در قرآن به عنوان عدد تکثیر هم به کار رفته است؛ مثل آیه ۲۷ لقمان (۳۱). ضمناً کتاب محققانه «هفت آسمان»، آن را طبقات مختلف جو زمین می داند؛ والله اعلم.

وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَسْكَنَتْهُ فِي الْأَرْضِ ط وَأَنَا عَلَى ذَهَابٍ
 بِهِ لَقَدِرُونَ ﴿١٨﴾ فَأَنْشَأْنَا لَكُمْ بِهِ جَنَّاتٍ مِّنْ نَّخِيلٍ وَأَعْنَابٍ
 لَّكُمْ فِيهَا فَاوَاكِبٌ كَثِيرَةٌ وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿١٩﴾ وَشَجَرَةً تَخْرُجُ مِنْ
 طُورِ سَيْنَاءَ تَنْبُتُ بِالذَّهْنِ وَصَبِغٍ لِّلْأَكْلِينَ ﴿٢٠﴾ وَإِنَّ لَكُمْ فِي
 الْأَنْعَامِ لَعِبْرَةً لِّتُسْقُوا مِنْهَا فِي بُطُونِهَا وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ كَثِيرَةٌ
 وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٢١﴾ وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ ﴿٢٢﴾ وَلَقَدْ
 أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَتَّقُوا اللَّهَ مَا كُفِرْتُمْ بِهِ إِنَّ اللَّهَ
 غَيْرُ الْغَافِلِينَ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ الْمَلَأُوا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ مَا هَذَا
 إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُكُمْ يُرِيدُ أَنْ يَفْضَلَ عَلَيْكُمْ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَأَنْزَلَ
 مَلَائِكَةً مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأُولَىٰ ﴿٢٤﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا
 رَجُلٌ بِدْعٌ جِنَّةٌ فَرَّيْتُمْ صُورَهُ حَتَّىٰ جِئْتُمْ حِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي
 بِمَا كَذَّبْتَنِي فَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِ أَنْ اصْنَعْ الْفُلَّكَ بِأَعْيُنِنَا
 وَوْحِينَآ فَاذْجَأْ أَهْلَكَ وَأَهْلَكَ الْفُلَّكَ بِأَعْيُنِنَا
 كُلَّ رَوْحٍ أَتَيْنَ وَأَهْلَكَ إِلَّا مَنْ سَبَقَ عَلَيْهِ الْقَوْلُ
 مِنْهُمْ وَلَا تُخَاطَبُنِي فِي الَّذِينَ ظَلَمُوا إِنَّهُمْ مُّغْرَقُونَ ﴿٢٧﴾

۲۷- به او وحی کردیم: کشتی را زیر نظر ما و طبق وحی ما بساز و چون فرمان ما فرار سید و تنور فوران کرد (۳)، از هر یک از دامها [یک زوج [نر و ماده] (۴) همراه خانوادهات در کشتی سوار کن، بجز هر که از آنان که فرمان مجازات در مورد او از قبل مقدر شده است (۵)؛ و درباره ستمگران از من درخواستی مکن، که همه غرق خواهند شد.

۱۸- باران را از آسمان، حساب شده (۱) فرستادیم و آن را در [طبقات] زمین جای دادیم و بر دورکردنش هم توانا ایم.
 ۱۹- با آن آب برای شما باغهایی از درختان خرما و انگور پدید آوردیم که در آنها میوه‌های فراوان خواهید داشت و از آن تغذیه می‌کنید؛
 ۲۰- و درختی [آفریدیم] که از کوه سینا برمی‌آید و برای انسانها روغن و خورش به دست می‌دهد.
 ۲۱- در [وجود] دامها برای شما عبرتی است؛ از محتوای شکم آنها به شما می‌نوشانیم و منافع فراوان [دیگری هم] در مورد آنها دارید و از [گوشت] آنها نیز تغذیه می‌کنید؛
 ۲۲- [در خشکی] بر آنها حمل می‌شوید و [در آب] بر کشتی.
 ۲۳- نوح را بر قومش فرستادیم؛ گفت: ای قوم من، خدای را بندگی کنید، هیچ معبودی جز او ندارید؛ چرا پروا نمی‌کنید؟
 ۲۴- سران قومش که انکار می‌ورزیدند، [به مردم] گفتند: این [مرد] جز بشری همچون شما نیست که می‌خواهد بر شما سروری کند؛ اگر خدا می‌خواست فرشتگانی نازل می‌کرد؛ ما این [ادعا] را از نیاکانمان نشنیده‌ایم (۲).
 ۲۵- او فقط مردی است که [عارضه] جنون در [وجود] اوست؛ یک چند چشم به راه [حوادثی] برایش باشید.
 ۲۶- [نوح] گفت: پروردگارا، مرا در برابر تکذیب آنها یاری کن.

۱- به آیه ۲۱ حجر (۱۵) توجه فرمایید.
 ۲- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۷ و ۲۱ فرقان (۲۵) آمده و پاسخ تصورات جاهلانه آنها در آیات ۴۳ نحل (۱۶) و ۸ انبیاء (۲۱) آمده است.
 ۳- به زیر نویس اول آیه ۴۰ هود (۱۱) مراجعه فرمایید.
 ۴- به زیر نویس دوم آیه ۴۰ هود (۱۱) توجه فرمایید.
 ۵- منظور از «قول» در اینجا فرمان مجازات خداست، برای روشن شدن آن با آیه ۱۶ اسراء (۱۷) مقایسه فرمایید؛ این فرمان مجازات در آیات ۱۸ اعراف (۷)، ۴۲ و ۴۳ حجر (۱۵) و ۸۵ ص (۳۸) آمده است.

- ۲۸- و هنگامی که تو و همراهانت بر کشتی قرار گرفتید، بگو: ستایش خدای را که ما را از [آسیب] ستمگران نجات داد.
- ۲۹- و بگو: پروردگارا، مرا در جایگاهی مبارک فرود آر، که بهتر از همه اسکان می‌بخشی.
- ۳۰- در این [داستان] نشانه‌هایی است و مسلماً [همه را] به آزمون می‌گیریم (۱).
- ۳۱- آنگاه از پی آنها نسل دیگری پدید آوردیم (۲).
- ۳۲- و در میان آنها پیامبری از خودشان فرستادیم [و پیام دادیم] که خدای را بندگی کنید، هیچ معبودی جز او ندارد؛ چرا پروا نمی‌کنید؟
- ۳۳- سران قومش که انکار می‌ورزیدند و دیدار آخرت را دروغ می‌شمردند و در زندگی دنیا فرصت عیاشی به آنان داده بودیم، گفتند: این [مرد] جز بشری همچون شما نیست، که غذا می‌خورد و می‌آشامد؛
- ۳۴- و اگر بشری مثل خودتان را اطاعت کنید، مسلماً زیانکار خواهید شد (۳).
- ۳۵- چگونه به شما وعده می‌دهد که چون مُردید و خاک و استخوان شدید، [از گورها زنده] سر برمی‌آورد (۴)؟
- ۳۶- وعده‌ای که به شما می‌دهد، محال است، محال.
- ۳۷- جز زندگی دنیای ما هیچ [خبری] نیست، زندگی می‌کنیم و می‌میریم و هرگز برانگیخته نخواهیم شد.

فَإِذَا اسْتَوَيْتَ أَنْتَ وَمَنْ مَعَكَ عَلَى الْفَلَكَ فَقُلْ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي نَجَّنا
 مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٨﴾ وَقُلْ رَبِّ أَنْزِلْنِي مُنزَلاً مَبَارَكاً وَأَنْتَ خَيْرُ
 الْمُنزِلِينَ ﴿٢٩﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ وَإِن كُنَّا لَمُبْتَلِينَ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ أَنْشَأْنَا
 مِنْ بَعْدِهِمْ قُرْناً آخَرِينَ ﴿٣١﴾ فَأَرْسَلْنَا فِيهِمْ رَسُولاً مِنْهُمْ أَنْ اعْبُدُوا
 اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَنْقُونَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِهِ
 الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِلِقَاءِ الْآخِرَةِ وَأَتْرَفْنَاهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
 مَا هَذَا إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُكُمْ يَأْكُلُ مِمَّا تَأْكُلُونَ مِنْهُ وَيَشْرَبُ مِمَّا
 تَشْرَبُونَ ﴿٣٣﴾ وَلَئِن أَطَعْتُمْ شُرَكَاءَ مِثْلِكُمْ إِنَّكُمْ إِذَا لَخَسِرُونَ
 ﴿٣٤﴾ أَيْدِيكُمْ أَنْتُمْ إِذَا مِتُّمْ وَكُنْتُمْ تُرَاباً وَعِظْماً أَنْتُمْ تُخْرَجُونَ
 ﴿٣٥﴾ هِيَآتَ هِيَآتَ لِمَا تُوْعَدُونَ ﴿٣٦﴾ إِنَّ هِيَ إِلَّا حَيَاةُنَا
 الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ ﴿٣٧﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا رَجُلٌ
 افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِباً وَمَا نَحْنُ لَهُ بِمُؤْمِنِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ رَبِّ
 انصُرْنِي بِمَا كَذَّبُونَ ﴿٣٩﴾ قَالَ عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نَادِمِينَ ﴿٤٠﴾
 فَأَخَذْتَهُمُ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ فَجَعَلْنَاهُمْ عِشَاءً فَبَعْدَ اللَّقْمِ
 الظَّالِمِينَ ﴿٤١﴾ ثُمَّ أَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قُرْناً آخَرِينَ ﴿٤٢﴾

۳۸- او مردی است که دروغ به خدا نسبت می‌دهد و باورش نمی‌کنیم.

۳۹- [هود] گفت: پروردگارا، مرا در برابر تکذیب آنها یاری کن.

۴۰- [خدا] گفت: قطعاً بزودی از کار خود پشیمان خواهند شد.

۴۱- سرانجام بانگی سخت [و مرگبار]، بحق آنها را فراگرفت و آنها را همچون خاشاک گردانیدیم؛ دوری [از رحمت خدا] باد بر ستمگران.

۴۲- آنگاه از پی آنها نسلهای دیگری پدید آوردیم.

۱- به آیه ۱۵۵ بقره (۲) و ۳۵ انبیاء (۲۱) توجه فرماید.

۲- منظور طایفه عاد است که پس از قوم نوح می‌زیستند و پیامبرشان هود بود؛ به آیات ۱۱۶-۱۲۴ شعراء (۲۶) توجه فرماید.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۹۴ اسراء (۱۷) و ۱۴ فصلت (۴۱) آمده و پاسخ گفتار جاهلانه آنان در آیات ۳۸ رعد (۱۳) و ۲۰ فرقان (۲۵) آمده است.

۴- بیان دیگرشان در این زمینه در آیات ۷۸ یس (۳۶) و ۴۷ واقعه (۵۶) آمده است.

مَا تَسْبِقُ مِنْ أُمَّةٍ أَجْلَهَا وَمَا يَسْتَخِرُونَ ﴿٤٣﴾ ثُمَّ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا تَتْرًا
 كُلَّ مَاجَاءٍ أُمَّةٍ رَسُولًا كَذَّبُوهُ فَأَتْبَعْنَا بَعْضَهُمْ بَعْضًا وَجَعَلْنَاهُمْ
 أَحَادِيثَ فَبِعَدَا الْقَوْمِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٤٤﴾ ثُمَّ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ وَأَخَاهُ
 هَارُونَ بِآيَاتِنَا وَسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ﴿٤٥﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ
 فَاسْتَكْبَرُوا وَكَانُوا قَوْمًا عَالِينَ ﴿٤٦﴾ فَقَالُوا أَنُؤْمِنُ لِبَشَرَيْنِ مِثْلِنَا
 وَقَوْمُهُمَا لَنَا عٰبِدُونَ ﴿٤٧﴾ فَكَذَّبُوهُمَا فَكَانُوا مِنْ الْمُهْلَكِينَ
 ﴿٤٨﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ لَعَلَّهُمْ يَهْتَدُونَ ﴿٤٩﴾ وَجَعَلْنَا
 ابْنَ مَرْيَمَ وَآمَةَ ءَايَةً وَءَاوَيْنَهُمَا إِلَىٰ رِبْوَةٍ ذَاتِ قَرَارٍ وَمَعِينٍ
 ﴿٥٠﴾ يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ كُلُوا مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَاعْمَلُوا صَالِحًا إِنِّي بِمَا
 تَعْمَلُونَ عَلِيمٌ ﴿٥١﴾ وَإِنَّ هَدْيَةَ أُمَّةٍ وَجِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ
 فَاتَّقُونِ ﴿٥٢﴾ فَتَقَطَّعُوا أَمْرَهُمْ بَيْنَهُمْ زُبُرًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ
 فَرِحُونَ ﴿٥٣﴾ فَذَرَهُمْ فِي غَمَرَتِهِمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿٥٤﴾ أَيَحْسَبُونَ أَنَّمَا
 نُمِدُّهُم بِهِ مِنْ مَّالٍ وَبَيْنٍ ﴿٥٥﴾ نَسَارِعُ لَهُمْ فِي الْخَيْرَاتِ بَلْ لَا يَشْعُرُونَ
 ﴿٥٦﴾ إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ هُمْ
 بِآيَاتِنَا رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾

۴۳- هیچ امتی از سرآمد مقرر خود نه پیشی گیرد و نه به تأخیر افتد.
 ۴۴- سپس پیامبران خود را پی در پی فرستادیم؛ هرگاه که پیامبر
 امتی [به سوی آنها] می‌آمد، او را دروغ پرداز می‌شمردند و ما نیز
 آنها را یکی پس از دیگری [به میدان آزمایش و مجازات] آوردیم،
 به گونه‌ای که آنان را [موضوع] داستانها قرار دادیم؛ دوری [از
 رحمت خدا] باد بر گروه ناباور.

۴۵- پس از آن، موسی و برادرش هارون را با معجزات (۱) خود
 و دلیلی روشن فرستادیم،

۴۶- به سوی فرعون و سران [قوم]ش، ولی آنها گردنکشی
 کردند و گروهی برتری خواه بودند (۲).

۴۷- گفتند: چگونه به دو بشر همانند خودمان که قومشان
 بندگان ما هستند ایمان آوریم (۳)؟

۴۸- آنها را دروغ پرداز شمردند و در زمره هلاک شدگان قرار گرفتند.

۴۹- به موسی کتاب دادیم، بسا که [قومش] هدایت شوند.

۵۰- عیسی و مادرش را نشانه‌ای [از قدرت خود] قرار دادیم و آن
 دو را بر فراز پشته‌ای که قرارگاه و آب جاری داشت جای
 دادیم (۴).

۵۱- ای پیامبران، از نعمتهای پاکیزه استفاده کنید و
 به شایستگی عمل کنید، که از رفتارتان آگاهم.

۵۲- این [نوع بشر] امت شماست، امتی واحد (۵)، و من
 پروردگار شما هستم، پس از [نافرمانی] من پروا کنید.

۵۳- ولی [دینشان را میان خود فرقه فرقه کردند؛ هر گروهی
 به آنچه خود دارد دلخوش است] (۶).

۵۴- بگذار چند صباحی در غفلت خود به سر برند (۷).

۵۵- آیا می‌پندارند مال و فرزندان که به آنان می‌دهیم،

۵۶- برای گشودن درهای خیر به روی آنهاست؟ [نه، بلکه [وسیله آزمون است و] (۸) آنها درک نمی‌کنند] (۹).

۵۷- آنان که از ترس [مجازات] پروردگارشان هراسانند،

۵۸- و آنان که آیات پروردگارشان را باور دارند،

۵۹- و آنان که هیچ‌کس را در قدرت پروردگارشان شریک نمی‌دانند،

۱- به آیات ۱۰۷-۱۰۸ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۲۷ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۲۴ قمر (۵۴) آمده و پاسخ آنان در آیات ۳۸ رعد (۱۳) و ۴۳ نحل (۱۶) آمده است.

۴- شرح جزئیات آن را در آیات ۲۲-۲۵ مریم (۱۹) ملاحظه فرمایید.

۵- به شعر سعدی علیه‌الرحمه هم توجه فرمایید:

بنی آدم اعضای یکدیگرند که در آفرینش ز یک گوهرند

۶- در رابطه با این بلیه در مورد آیین پیامبر خاتم به آیه ۱۵۹ انعام (۶) توجه فرمایید.

۷- تهدیدی که در این آیه به کار رفته، در آیات ۳ حجر (۱۵)، ۸۳ زخرف (۴۳)، ۱۷ طارق (۸۶) و بخش انتهایی آیه ۸ زمر (۳۹) هم آمده است.

۸- برای توجیه افزوده، به آیه ۲۸ انفال (۸) توجه فرمایید و برای نتیجه نهایی به آیه ۱۸۳ اعراف (۷) مراجعه فرمایید.

۹- مجموعه دو آیه ۵۵ و ۵۶ پاسخ به افرادی است که مصداق آیات ۳۴ کهف (۱۸)، ۷۷ مریم (۱۹) و ۳۵ سبأ (۳۴) هستند.

- ۶۰- و آنان که آنچه می بخشند در حالی می بخشند که دلهاشان از اینکه [برای محاسبه] به پیشگاه پروردگارشان بازمی گردند هراسان است،
- ۶۱- چنین کسانی در نیکویی ها شتاب می ورزند و بدان سبقت می گیرند.
- ۶۲- هیچ کس را جز به اندازه توانش تکلیف نمی کنیم و نزد ما کتابی است که [همه چیز را ثبت و] درست بیان می کند و مورد ظلم قرار نمی گیرند^(۱).
- ۶۳- دلهای آنان از این [دیوان و روز حساب] در غفلت است و علاوه بر این [غفلت]، رفتار [زشت دیگری] دارند که به آن مبادرت می ورزند.
- ۶۴- تا آنگاه که طبقه عیاششان را به عذاب گرفتار کنیم، بناگاه زاری می کنند.
- ۶۵- امروز زاری مکنید، که از جانب ما مورد یاری قرار نخواهید گرفت.
- ۶۶- آیات من بر شما تلاوت می شد و شما واپس می رفتید.
- ۶۷- در حالی که با تکبر در برابر آن، در شب نشینی ها ناسزا می گفتید.
- ۶۸- چرا درباره گفتار [قرآن] تدبیر نمی کنید، مگر [نزول کتاب] تازگی دارد و چیزی بر آنها رسیده است که برای پدرانشان نیامده بود؟!

وَالَّذِينَ يُؤْتُونَ مَاءً آتًا وَقُلُوبُهُمْ وَجِلَةٌ أَنَّهُمْ إِلَىٰ رَبِّهِمْ رَاجِعُونَ ﴿٦٠﴾
 أُولَٰئِكَ يُسْرِعُونَ فِي الْخَيْرَاتِ وَهُمْ لَهَا سَابِقُونَ ﴿٦١﴾ وَلَا تَكْفُرْ
 نَفْسًا إِلَّا وُسْعَهَا وَلَدِينَا كِتَابٌ يَنْطِقُ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٢﴾
 بَلْ قُلُوبُهُمْ فِي غَمْرَةٍ مِّنْ هَذَا وَهُمْ أَعْمَلُ مِن دُونِ ذَٰلِكَ هُمْ لَهَا
 عَمِلُونَ ﴿٦٣﴾ حَتَّىٰ إِذَا أَخَذْنَا مُتْرَفِيهِم بِالْعَذَابِ إِذَا هُمْ يَجْتَرُونَ
 ﴿٦٤﴾ لَا تَجْعَرُوا أَلْيَوْمًا إِنَّكُمْ مَتَّالٍ تَنْصُرُونَ ﴿٦٥﴾ قَدْ كَانَتْ آيَاتِي
 تُتْلَىٰ عَلَيْكُمْ فَكُنْتُمْ عَلَىٰٰ أَعْقَابِكُمْ تُنْكِرُ صَوْنَ ﴿٦٦﴾ مُسْتَكْبِرِينَ
 بِهِ سَمِرًا تَهَجُرُونَ ﴿٦٧﴾ أَفَلَمْ يَذَّبُوا الْقَوْلَ أَجَاءَهُمْ مَّا لَمْ يَأْتِ
 آبَاءَهُمْ إِلَّا وَاوَالِينَ ﴿٦٨﴾ أَمْ لَمْ يَعْرِفُوا رَسُولَهُمْ فَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ
 ﴿٦٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ بِهِ جِنَّةٌ بَلْ جَاءَهُم بِالْحَقِّ وَأَكْثَرُهُم لِلْحَقِّ
 كِرْهُونَ ﴿٧٠﴾ وَلَوْ اتَّبَعَ الْحَقُّ أَهْوَاءَهُمْ لَفَسَدَتِ السَّمَوَاتُ
 وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ بَلْ أَتَيْنَهُمْ بِذِكْرِهِمْ فَهُمْ عَنِ
 ذِكْرِهِمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٧١﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ خَرَجًا فَرَجَحَ رَبِّكَ خَيْرٌ
 وَهُوَ خَيْرُ الرَّزِقِينَ ﴿٧٢﴾ وَإِنَّكَ لَتَدْعُوهُمْ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٧٣﴾
 وَإِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ عَنِ الصِّرَاطِ لَنُكَبُّونَ ﴿٧٤﴾

۶۹- یا آنکه پیامبرشان را نشناخته اند و با او بیگانه اند؟!

۷۰- یا می گویند: جنون دارد (۲)؛ بلکه او [در کمال عقل] حقیقتی را برای آنها آورده است، و [لی] بیشتر آنها از حق ناخشنودند.

۷۱- اگر حق پیرو هوسهای آنها می شد، آسمانها و زمین و هر که در آنهاست تباہ می گشت، ولی ما پند [زندگی و آخرت] شان را بر آنان آورده ایم و آنها از آن رویگردان شدند.

۷۲- مگر [در برابر دعوت] از آنها پاداشی خواسته ای؟! پاداش پروردگارت بهتر است و او بهترین روزی دهنده است.

۷۳- براستی تو به راه راست (۳) دعوتشان می کنی.

۷۴- ولی کسانی که به آخرت (۴) باور ندارند، از این راه منحرفند.

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۳ اسراء (۱۷)، ۴۹ کهف (۱۸) و ۲۹ جاثیه (۴۵) نیز آمده است.

۲- اشاره به گفتار مخالفان است که در آیات ۶ حجر (۱۵) و ۲۵ مؤمنون (۲۳) آمده است.

۳- توضیح بیشتر در مورد این راه را در نیمه دوم آیه ۱۰۱ آل عمران (۳) و آیات ۳۶ مریم (۱۹) و ۶۱ یس (۳۶) ملاحظه فرمایید.

۴- به زیرنویس آیه ۱۰۱ یوسف (۱۲) در مورد برابری تکرار دو کلمه «دنیا» و «آخرت» در قرآن، مراجعه فرمایید.

* وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِمْ مِنْ ضُرٍّ لَلْجَوُّ فِي طَعْنِهِمْ
 يَعْْمَهُونَ ﴿٧٥﴾ وَلَقَدْ أَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ فَمَا اسْتَكَانُوا لِرَبِّهِمْ
 وَمَا يَنْضَعُونَ ﴿٧٦﴾ حَتَّىٰ إِذَا فَتَحْنَا عَلَيْهِم بَابًا ذَا عَذَابٍ شَدِيدٍ
 إِذْ هُمْ فِيهِ مُبَسِّئُونَ ﴿٧٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَنْشَأَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَرَ
 وَالْأَفْئِدَةَ قَلِيلًا مَّا تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ وَهُوَ الَّذِي ذَرَأَكُمْ فِي الْأَرْضِ
 وَإِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٧٩﴾ وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ
 اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٨٠﴾ بَلْ قَالُوا مِثْلَ مَا قَالَ
 الْأَوَّلُونَ ﴿٨١﴾ قَالُوا أَءِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا وَعِظْمًا إِذْنَا
 لَمَبْعُوثُونَ ﴿٨٢﴾ لَقَدْ وَعَدْنَا نَحْنُ وَءَابَاؤُنَا هَذَا مِنْ قَبْلُ إِن هَذَا
 إِلَّا أَسْطِيرُ الْأُولِينَ ﴿٨٣﴾ قُلْ لِمَنِ الْأَرْضُ وَمَنْ فِيهَا إِن
 كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٤﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ
 ﴿٨٥﴾ قُلْ مَنْ رَبُّ السَّمَوَاتِ السَّبْعِ وَرَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ
 ﴿٨٦﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ أَفَلَا نُنْقِطُ ﴿٨٧﴾ قُلْ مَنْ بِيَدِهِ
 مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَا يَجْرُ عَلَيْهِ إِتِنٌ
 كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿٨٨﴾ سَيَقُولُونَ لِلَّهِ قُلْ فَأَنِّي تُسْحَرُونَ ﴿٨٩﴾

۷۵- و اگر بر آنها رحمت می آوردیم و هر گونه گزندى که به آنها رسیده است، از میان برمی داشتیم، سرگشته در طغیان خود لجاج می ورزیدند (۱).

۷۶- به عذاب گرفتارشان کردیم [تا بیدار شوند]، ولی آنها در برابر پروردگارشان ابراز تسلیم و زاری نکردند (۲).

۷۷- [در غفلت بودند] تا وقتی درى از عذاب سخت بر آنها گشودیم که ناگاه در ناامیدی فرو رفتند.

۷۸- خداست که برای شما گوش و چشم و دل پدید آورد؛ [اما] کمتر سپاس می دارید (۳).

۷۹- اوست که شما را در زمین پدید آورد (۴) و [سرانجام] به پیشگاه او احضار می شوید (۵).

۸۰- و هم او حیات می بخشد و مرگ می دهد و گردش پیایی شب و روز از اوست؛ چرا درک نمی کنید (۶)؟

۸۱- اما آنها سخن پیشینیان را تکرار می کردند.

۸۲- می گفتند: چگونه هنگامی که مردیم و خاک و استخوان شدید، برانگیخته خواهیم شد (۷)؟

۸۳- این وعده ها قبل از این هم به ما و پدرانمان داده شده است؛ اینها [چیزی] جز افسانه های کهن نیست.

۸۴- بگو: اگر می دانید، زمین و ساکنانش متعلق به کیست؟

۸۵- خواهند گفت: متعلق به خدا؛ بگو: پس چرا پند نمی گیرید؟

۸۶- بگو: صاحب اختیار آسمانهای هفتگانه و عرش بزرگ کیست؟

۸۷- خواهند گفت: خدا؛ بگو: پس چرا [از شرک] پروا نمی کنید؟

۸۸- بگو: اگر می دانید، نظام حاکم بر همه موجودات [عالم] به دست کیست که همه را پناه می دهد و در برابر [عذاب] او [از کسی] پناه نتوان گرفت؟

۸۹- خواهند گفت: به دست خدا، بگو: پس چگونه دستخوش افسون شده اید؟!

۱- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۶۷ اسراء (۱۷) و ۳۳ روم (۳۰) آمده است.

۲- مفهوم آیه به بیان کاملتر در آیات ۴۲ و ۴۳ انعام (۶) آمده است.

۳- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۲۳ ملک (۶۷) آمده است.

۴- به بیان دیگر در آیه ۱۷ نوح (۷۱) آمده است.

۵- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش آخر آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۷۳ قصص (۲۸) و ۶ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۷- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۷۸ یس (۳۶) آمده است؛ پاسخ این ادعای جاهلانه را در آیات ۲۷ روم (۳۰) و ۷۹-۸۱ یس (۳۶) ملاحظه فرمایید.

- ۹۰- موضوع این است که حق را بر آنها آورده ایم، و [الی] آنها دروغ پردازند.
- ۹۱- خدا فرزندی اختیار نکرده است^(۱) و در کنارش معبود دیگری نیست؛ اگر چنین می بود، هر معبودی آفریده های خویش را در اختیار می گرفت و بر یکدیگر برتری می جستند؛ خدا از توصیف [جاهلان] آنان میراست.
- ۹۲- دانای نهران و آشکار است و از آنچه [در قدرت با او] شریک می پندارند، والاتر است.
- ۹۳- بگو: پروردگارا، اگر غذایی که به آنها وعده داده شده است، [در حیات من اتفاق افتد و] به من بنمایی،
- ۹۴- پروردگارا، [به هنگام عذاب] مرا در کنار ستمگران قرار مده^(۲).
- ۹۵- و ما یقیناً قادریم غذایی که به آنها وعده داده ایم، به تو بنماییم.
- ۹۶- [ولی] تو بدی [آنان] را با روشی که نیکوتر است دفع کن^(۳)؛ ما به گفتار [جاهلان] آنان داناتریم.
- ۹۷- و بگو: پروردگارا، از وسوسه های شیاطین به تو پناه می برم^(۴).
- ۹۸- و از آنکه نزد من حاضر شوند نیز، پروردگارا به تو پناه می برم.
- ۹۹- [انکارورزان همواره در غفلتند] تا آنگاه که مرگ بر یکی از آنها فرا می رسد، گوید- پروردگارا- مرا بازگردانید^(۵).
- ۱۰۰- بسا که در دنیایی که ترک کرده ام، عمل شایسته ای انجام دهم^(۶)؛ [می گویند:] هرگز [بازگشتی وجود ندارد]؛ این سخنی است که بر زبان می راند؛ و در برابرشان^(۸) حایلی است [نسبت به دنیا] تا روزی که برانگیخته شوند^(۹).
- ۱۰۱- وقتی که [برای برپایی قیامت] در صدا دهنده بزرگ دمیده شود، [علائق] خویشاوندی میانشان منتفی است^(۱۰).

بَلْ آتَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿٩٠﴾ مَا أَخَذَ اللَّهُ مِنْ وَلَدٍ وَمَا كَانَ مَعَهُ مِنَ إِلَهٍ إِذَا لَدَّهَبَ كُلُّ إِلَهٍ بِمَا خَلَقَ وَلَعَلَّ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ سَبْحَنَ اللَّهُ عَمَّا يُصِفُونَ ﴿٩١﴾ عَلِيمُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَعَلَىٰ عَمَائِشِرِ كُوفٍ ﴿٩٢﴾ قُلْ رَبِّ إِمَّا تُرِيدُنِي مَا يُوعَدُونَ ﴿٩٣﴾ رَبِّ فَلَا تَجْعَلْنِي فِي الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٩٤﴾ وَإِنَّا عَلَىٰ أَنْ نُرِيكَ مَا نَعِدُهُمْ لَقَدِيرُونَ ﴿٩٥﴾ أَدْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ السَّيِّئَةِ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يُصِفُونَ ﴿٩٦﴾ وَقُلْ رَبِّ أَعُوذُ بِكَ مِنْ هَمَزَاتِ الشَّيْطَانِ ﴿٩٧﴾ وَأَعُوذُ بِكَ رَبِّ أَنْ يَحْضُرُونِ ﴿٩٨﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ رَبِّ ارْجِعُونِ ﴿٩٩﴾ لَعَلِّي أَعْمَلُ صَالِحًا فِيمَا تَرَكْتُ كَلَّا إِنَّهَا كَلِمَةٌ هُوَ قَائِلُهَا وَمِنْ وَرَائِهِم بَرْزَخٌ إِلَىٰ يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٠٠﴾ فَاذْفُنِخْ فِي الصُّورِ فَلَا أَنسَابَ بَيْنَهُمْ يَوْمَئِذٍ وَلَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿١٠١﴾ فَمَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ، فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٢﴾ وَمَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ، فَأُولَٰئِكَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنفُسَهُمْ فِي جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿١٠٣﴾ تَلْفَحُ وُجُوهُهُمُ النَّارَ وَهُمْ فِيهَا كَالِحُونَ ﴿١٠٤﴾

و سراغ یکدیگر را نمی گیرند.^(۱۱)

۱۰۲- پس آنان که برآورد [اعمال] شان وزین و ارزشمند باشد^(۱۲)، رستگارند.

۱۰۳- و آنان که برآورد [اعمال] شان سبک و بی ارزش باشد^(۱۳)، خود را به زیان انداخته اند و جاودانه دوزخی اند.

۱۰۴- آتش چهره هاشان را می سوزاند^(۱۴) و در جهنم، زشت منظر خواهند بود.

۱- به آیه ۳۰ توبه (۹) توجه فرمایید.

۲- برای درک بهتر مفهوم آیه، به آیه ۲۵ انفال (۸) توجه فرمایید.

۳- به توضیح آیات ۵۴ قصص (۲۸) و ۳۴ فصلت (۴۱) توجه فرمایید.

۴- معنی و مفهوم مجموعه دو آیه اخیر به بیان دیگر در آیات ۱۹۹ و ۲۰۰ اعراف (۷) آمده است.

۵- خطاب به فرشتگان است، و کلمه «رب» استغاثه ایست که حرف ندایش حذف شده و جمله ایست معترضه.

۶- به بیان دیگر و توضیح بیشتر در آیه ۳۷ فاطر (۳۵) آمده است.

۷- ابتدا به آیه ۱۱ منافقون (۶۳) و بعد به آیه ۲۸ انعام (۶) توجه فرمایید.

۸- «وراء» از واژه های اضداد است و هم به معنی پیش رو و هم به معنی پشت سر می آید؛ مثل آیه ۷۹ کهف (۱۸).

۹- معنی و مفهوم دو آیه اخیر به بیان دیگر در آیات ۱۰ و ۱۱ منافقون (۶۳) و ۴۴ ابراهیم (۱۴) آمده است.

۱۰- به آیات ۳۴-۳۷ عبس (۸۰)، ۶۷ زخرف (۴۳) و ۱۰ معارج (۷۰) توجه فرمایید.

۱۱- این حالت مربوط به دوران وحشت از محاسبه است و پس از تعیین تکلیف، جهنمیان (و نیز بهشتیان) از حال یکدیگر می پرسند؛ آیه ۲۷ صافات (۳۷) در مورد گفتگوی دوزخیان و آیه ۵۰ همان سوره، در مورد گفتگوی بهشتیان است.

۱۲- برای توجیه افزوده، به آیات ۶-۸ زلزلا (۹۹) توجه فرمایید.

۱۳- به آیه ۱۰۵ کهف (۱۸) توجه فرمایید.

۱۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۴۱ اعراف (۷)، ۵۰ ابراهیم (۱۴)، ۳۹ انبیاء (۲۱) و ۲۴ زمر (۳۹) آمده است.

أَلَمْ تَكُنْ ءَايَتِي تُنزِّلُ عَلَيْنِكَ فَنُكِّنُ لَهَا فَتَكذِّبُوتَ ۖ قَالُوا رَبَّنَا غَلَبَتْ عَلَيْنَا شِقْوَتُنَا وَكُنَّا قَوْمًا ضَالِّينَ ﴿١٠٦﴾ رَبَّنَا أَخْرِجْنَا مِنْهَا فَإِنَّا ظَالِمُونَ ﴿١٠٧﴾ قَالَ أَخْشَوْا فِيهَا وَلَا تَكَلِّمُونِ ﴿١٠٨﴾ إِنَّهُ كَانَ فَرِيقٌ مِّنْ عِبَادِي يَقُولُونَ رَبَّنَا ءَاْمَنَّا فَأَعْرِضْ لَنَا وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّحِيمِينَ ﴿١٠٩﴾ فَاتَّخَذْتُمُوهُمْ سَخِرِيًّا حَتَّىٰ أَنسَوَكُم ذِكْرِي وَكُنْتُمْ مِنْهُمْ تَضْحَكُونَ ﴿١١٠﴾ إِنِّي جَزَيْتَهُمُ الْيَوْمَ بِمَا صَبَرُوا أَنَّهُمْ هُمُ الْفَآئِزُونَ ﴿١١١﴾ قُلْ كَمْ لَبِئْتُمْ فِي الْأَرْضِ عَدَدَ سِنِينَ ﴿١١٢﴾ قَالُوا لَبِئْنَا يَوْمًا أَوْ بَعْضَ يَوْمٍ فَسَلِّ الْعَادِينَ ﴿١١٣﴾ قُلْ إِن لَّبِئْتُمْ إِلَّا قَلِيلًا لَّوْ أَنتُمْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١١٤﴾ أَفَحَسِبْتُمْ أَنَّمَا خَلَقْنَاكُمْ عَبَثًا وَأَنَّكُمْ إِلَيْنَا لَا تُرْجَعُونَ ﴿١١٥﴾ فَتَعَلَىٰ اللَّهُ الْمَلِكُ الْحَقُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْكَرِيمِ ﴿١١٦﴾ وَمَنْ يَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا ءَاخَرَ لَا بُرْهَانَ لَهُ بِهِ ءَا فَنَمَّا حِسَابُهُ عِنْدَ رَبِّهِ ءَا إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿١١٧﴾ وَقُلْ رَبِّ أَعْرِضْ وَارْحَمْنَا وَأَنْتَ خَيْرُ الرَّحِيمِينَ ﴿١١٨﴾

سُورَةُ الْمُؤْمِنُونَ

- ۱۰۵- [به آنها گوید:] مگر نه این بود که آیات من بر شما عرضه می شد و آنها را دروغ می شمردید؟
- ۱۰۶- گویند: پروردگارا، نگونبختی بر ما غالب شد و گروهی گمراه بودیم.
- ۱۰۷- پروردگارا، ما را از جهنم خارج کن، اگر [به گمراهی] بازگردیم، ستمگریم.
- ۱۰۸- خطاب شود: در آتش گم شوید و لب از سخن با من فرو بندید^(۱)!
- ۱۰۹- زیرا [در آن حال] که گروهی از بندگان من می گفتند: پروردگارا، ایمان آوردیم، ما را بیامرز و بر ما رحمت آور که تو بهترین مهربانانی؛
- ۱۱۰- شما آنها را به باد تمسخر می گرفتید^(۲) و بر آنان می خندیدید، [همین تمسخر موجب شد] تا آنان یاد مرا از خاطرتان بردند.
- ۱۱۱- امروز آنها را به خاطر پایداری که [در مقابل شما] داشتند، پاداش داده ام، و ایشان کامیابند^(۳).
- ۱۱۲- [خدا] گوید^(۴): چند سال در خاک آرمیده اید؟
- ۱۱۳- گویند: یک روز یا پاسی از روز؛ [بدرستی نمی دانیم] از فرشتگان حسابگر بپرس^(۵).
- ۱۱۴- گوید: [بله] اندکی [در گور] به سر بردید^(۶)، کاش [این را در دنیا] می دانستید.

۱۱۵- آیا پنداشتید که شما را بیهوده آفریدیم و به پیشگاه ما بازگردانده نخواهید شد^(۷)؟

۱۱۶- والاست خدا، آن فرمانروای راستین؛ معبودی جز او نیست؛ [همان] صاحب اختیار عرش گرانقدر.

۱۱۷- هر که بدون دلیل در کنار خدا معبود دیگری را [به نیایش] خواند، حسابش با پروردگار اوست^(۸)؛ براستی انکارورزان رستگار نخواهند شد^(۹).

۱۱۸- بگو: پروردگارا، بیامرز و ببخشای و تو بهترین مهربانانی.

۱- مفهوم دو آیه اخیر به بیان دیگر در آیات ۳۷ مائده (۵) و ۲۲ حج (۲۲) آمده است.

۲- به آیات ۲۹ و ۳۰ مطففین (۸۳) توجه فرماید.

۳- به آیات ۳۴-۳۶ مطففین (۸۳) توجه فرماید؛ ضمناً مفهوم دو آیه اخیر به بیان دیگر در آیه ۲۱۲ بقره (۲) آمده است.

۴- در مورد عدول از قاعده املائی در کلمه «قال» در این آیه و آیه ۱۱۴ همین سوره به زیرنویس سوم آیه ۲۴۵ بقره (۲) مراجعه فرماید. این کلمه ۵۲۹ بار در قرآن تکرار شده و فقط همین دو مورد به شکل «قل» ثبت شده است.

۵- مفهوم دو آیه اخیر به بیان دیگر در آیات ۵۵ روم (۳۰)، نیمه اول آیه ۴۵ یونس (۱۰) و ۴۶ نازعات (۷۹) آمده است.

۶- برای توجیه افزوده، به آیات ۵۵ و ۵۶ روم (۳۰) و نیز زیرنویس آیه ۵۵ روم توجه فرماید. ضمناً شیخ المفسرین طبرسی و علامه طباطبائی در تفسیرهای خود ذیل این آیه گفته اند: منظور توقف در گورهاست.

۷- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۸۵ حجر (۱۵)، ۲۷ ص (۳۸) و ۳۸ دخان (۴۴) آمده است.

۸- به آیه ۴۸ نساء (۴) توجه فرماید.

۹- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۸۸ قصص (۲۸) آمده است.

۲۴— سوره نور

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱— سوره‌ای است که با آیاتی روشن‌گر نازل کردیم و [احکام] آن را مقرر داشتیم، بسا که پند گیرید.
- ۲— [حکم] زن و مرد زناکار [این است که] به هر یک از آن دو، صد تازیانه بزنید و اگر به خدا و روز واپسین باور دارید، در [اجرای] حکم خدا نسبت به آنها دستخوش رأفت نشوید؛ و باید گروهی از مؤمنان در مجازات آن دو حضور یابند.
- ۳— مرد زناکار، جز زن زناکار یا مشرک را به همسری نگیرد و زن زناکار نیز جز مرد زناکار یا مشرک را به همسری نگیرد^(۱)؛ و این [نکاح] بر مؤمنان تحریم شده است.
- ۴— کسانی که زنان پاکدامن را متهم کنند و چهار گواه نیاورند، آنها را به هشتاد تازیانه کیفر دهید و هرگز گواهی آنان را [در هیچ امری] نپذیرید؛ و اینانند که منحرفند.
- ۵— مگر آنها که پس از آن توبه کردند و [رفتارشان را] اصلاح نمودند، که خدا آمرزگاری است مهربان.
- ۶— کسانی که همسران خویش را متهم می‌کنند و گواهان [دیگری] جز خود ندارند، [تنفیذ] گواهی هر یک از آنها [به این است که] چهار بار به خدا سوگند یاد کند که [خود] راست می‌گوید؛
- ۷— و بار پنجم [ابراز دارد] که نفرین خدا بر او باد اگر

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سُورَةٌ أَنْزَلْنَاهَا وَفَرَضْنَاهَا وَأَنْزَلْنَا فِيهَا آيَاتٍ لِيُنذِرَ لَكُمْ نَذْرًا
 ﴿١﴾ الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ
 بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلْيَشْهَدْ
 عَذَابَهَا طَآئِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ الزَّانِي لَا يَنْكِحُ إِلَّا زَانِيَةً أَوْ
 مُشْرِكَةً وَالزَّانِيَةُ لَا يَنْكِحُهَا إِلَّا زَانٍ أَوْ مُشْرِكٌ وَحُرْمٌ ذَلِكَ عَلَى
 الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ الْمُحْصَنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَأْتُوا بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ
 فَاجْلِدُوهُمْ ثَمَانِينَ جَلْدَةً وَلَا يَقْبَلُوا لَهُمْ شَهَادَةٌ أَبَدًا وَأُولَئِكَ هُمُ
 الْفَاسِقُونَ ﴿٤﴾ إِلَّا الَّذِينَ تَابُوا مِن بَعْدِ ذَلِكَ وَأَصْلَحُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ
 رَّحِيمٌ ﴿٥﴾ وَالَّذِينَ يَرْمُونَ أَزْوَاجَهُمْ وَلَمْ يَكُن لَّهُمْ شُهَدَاءُ إِلَّا أَنفُسُهُمْ
 فَشَهَادَةُ أَحَدِهِمْ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٦﴾
 وَالْخَمْسَةَ أَنْ لَعْنَتَ اللَّهِ عَلَيْهِ إِنْ كَانَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٧﴾ وَيَدْرَأُ
 عَنْهَا الْعَذَابَ أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعُ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ
 ﴿٨﴾ وَالْخَمْسَةَ أَنْ غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهَا إِنْ كَانَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿٩﴾
 وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ تَوَّابٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾

دروغ پرداز باشد.

- ۸— و چهار بار سوگند زن به خدا که شوهرش دروغ پرداز است، مجازات^(۲) را از او بازمی‌دارد؛
- ۹— و بار پنجم [ابراز دارد] که خشم خدا بر او باد اگر [همسرش] راست گفته باشد.
- ۱۰— اگر بخشایش و رحمت خدا بر شما نبود و اینکه بازپذیر و فرزانه است [خطاکاران از آینده خود مأیوس می‌شدند].

۱— به آیه ۲۶ همین سوره (نور) توجه فرمایید که روشنتر بیان شده است.

۲— منظور از کلمه عذاب در آیه، همان مجازاتی است که در آیه ۲ همین سوره (نور) آمده است.

إِنَّ الَّذِينَ جَاءُوا بِالْإِفْكِ عُصْبَةٌ مِّنكُمْ لَا تَحْسَبُوهُ شَرًّا لَّكُم بَلْ هُوَ
 خَيْرٌ لَّكُمْ لِكُلِّ امْرِئٍ مِّنْهُمْ مَا أَكْتَسَبَ مِنَ الْإِثْمِ وَالَّذِي تَوَلَّى
 كِبْرَهُ مِنْهُمْ لَهُ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١١﴾ تَوَلَّى إِذْ سَمِعْتُمُوهُ ظَنَّ الْمُؤْمِنُونَ
 وَالْمُؤْمِنَاتُ بِنَفْسِهِمْ خَيْرًا وَقَالُوا هَذَا إِفْكٌ مُّبِينٌ ﴿١٢﴾ تَوَلَّى
 جَاءُ وَعَلَيْهِ بِأَرْبَعَةِ شُهَدَاءَ فَإِذْ لَمْ يَأْتُوا بِالشَّهَادَةِ فَوَلَّتِكَ
 عِنْدَ اللَّهِ هُمُ الْكَاذِبُونَ ﴿١٣﴾ وَلَوْلَا فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ
 فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ لَمَسَّكُمْ فِي مَا أَفَضْتُمْ فِيهِ عَذَابٌ عَظِيمٌ ﴿١٤﴾
 إِذْ تَلَقَّوْنَهُ بِالسِّنِّتِ وَتَقُولُونَ بِأَفْوَاهِكُمْ مَا لَيْسَ لَكُم بِهِ عِلْمٌ
 وَتَحْسَبُونَهُ هَيِّنًا وَهُوَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ وَلَوْلَا إِذْ سَمِعْتُمُوهُ
 قُلْتُمْ مَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَتَكَلَّمَ بِهَذَا سُبْحَانَكَ هَذَا بُهْتَانٌ عَظِيمٌ
 ﴿١٦﴾ يَعِظُكُمُ اللَّهُ أَنْ تَعُودُوا لِمِثْلِهِ أَبَدًا إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧﴾
 وَيُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ
 يُحِبُّونَ أَنْ تَشِيعَ الْفَاحِشَةُ فِي الَّذِينَ ءَامَنُوا لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ
 فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ وَأَنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿١٩﴾ وَلَوْلَا
 فَضْلُ اللَّهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتُهُ وَأَنَّ اللَّهَ رءُوفٌ رَّحِيمٌ ﴿٢٠﴾

۱۱- کسانی که آن بهتان را مطرح کردند^(۱) گروهی از خود شما هستند؛ آن [شایعه پراکنی] را شری میندازید، بلکه نتیجه اش برای شما خیر است؛ هر یک از آنها [که سهمی در اشاعه این افترا دارند، عواقب] دستاوردشان را خواهند داشت، خاصه آن کس که در رأس فتنه قرار داشت، عذابی بزرگ [در انتظار] خواهد داشت.

۱۲- چرا آنگاه که آن [بهتان] را شنیدند، مردان و زنان باایمان نسبت به یکدیگر^(۲) حسن نیت نشان ندادند و نگفتند که این دروغی است آشکار^(۳).

۱۳- چرا چهار گواه بر آن [ادعا] نیاوردند؟ اینک که گواه نیاورده اند، در نظر خدا دروغ پردازند.

۱۴- و اگر بخشایش و رحمت خدا در دنیا و آخرت بر شما [همراهان پیامبر] نبود، به سزای ماجرای که در آن دخالت داشتید، عذابی بزرگ دامنگیرتان می شد.

۱۵- آنگاه که آن [شایعه] را دهان به دهان فرامی گرفتید و ناآگاهانه بازگو می کردید و آن را کاری ساده می پنداشتید، در حالی که نزد خدا بس بزرگ بود.

۱۶- چرا به محض شنیدن این سخن نگفتید: ما را نسزد که آن را بازگو کنیم، سبحان الله! این بهتانی است بزرگ.

۱۷- خدا شما را اندرز می دهد که اگر اهل ایمانید، زنهار به مشابه این [شایعه پراکنی] بازگردید.

۱۸- خدا آیات را برای شما بروشنی بیان می کند؛ و خدا دانایی است فرزانه.

۱۹- کسانی که دوست دارند در میان اهل ایمان شایعات زشت پراکنده شود، عذابی دردناک در دنیا و آخرت [در انتظار] دارند؛ [حقیقت را] خدا می داند نه شما.

۲۰- اگر بخشایش و رحمت خدا بر شما نبود و اینکه رؤف و مهربان است [بی درنگ به بلا گرفتار می شدید].

۱- اتهام ناروای عمل زشت به عایشه همسر پیامبر (ص).

۲- از نظر مفهوم «انفسهم» در این قبیل موارد به آیه ۱۱ حجرات «ولا تلمزوا انفسکم» توجه فرمایید.

۳- به آیه ۱۲ حجرات (۴۹) توجه فرمایید.

۲۱- ای مؤمنان، پیرو گامهای شیطان مشوید، و هر که گامهای شیطان را پیروی کند، [بداند] که او به بی‌شرمی و ناپسند فرامی‌خواند؛ و اگر بخشایش و رحمت خدا بر شما نبود، هیچ‌یک از شما پاک نمی‌شد، ولی خدا هر که را بخواهد [و شایسته بداند]، پاکی نفس می‌بخشد؛ و خدا شنوایی است دانا.

۲۲- توانگران و متمکنان شما نباید [به خاطر رنجش] سوگند یاد کنند که به خویشاوندان و بینویان و مهاجران در راه خدا کمکی نکنند^(۱)، بلکه باید گذشت و چشم‌پوشی کنند؛ مگر دوست ندارید که خدا هم [خطای] شما را ببخشد؛ و خدا آمرزگاری است مهربان.

۲۳- کسانی که زنان پاکدامن و بی‌خبر و باایمان را مستهم می‌کنند، در دنیا و آخرت مورد نفرین قرار گرفته‌اند و عذابی بزرگ [در انتظار] دارند؛

۲۴- روزی که دست و پا و زبانشان علیه آنها، رفتارشان را گواهی دهد.

۲۵- در آن روز، خدا سزای شایسته آنها را تمام دهد^(۲) و متوجه خواهند شد^(۳) که خدا حقیقتی است آشکار.

۲۶- زنان پلید، شایسته مردان پلیدند و مردان پلید، شایسته زنان پلید؛ و زنان پاکدامن، شایسته مردان پاکند و مردان پاک، شایسته زنان پاکدامن؛ ایشان از شایعات به دورند؛ و

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَتَّبِعُوْا خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ وَمَنْ يَتَّبِعْ خُطُوٰتِ الشَّيْطٰنِ فَاِنَّهٗ يَأْمُرُ بِالْفَحْشَآءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَوْ لَا فَضْلَ اللّٰهِ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَتِهٖ مَا زَكٰى مِنْكُمْ مِّنْ اَحَدٍ اَبَدًا وَلٰكِنَّ اللّٰهَ يَزَكِيْ مَنْ يَّشَآءُ وَاللّٰهُ سَمِيْعٌ عَلِيْمٌ ﴿٢١﴾ وَلَا يَأْتِلْ اَوْلُوْا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ اَنْ يُؤْتُوْا اَوْلِيَ الْقُرْبٰى وَالْمَسْكِيْنَ وَالْمُهٰجِرِيْنَ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ وَلِيَعْفُوْا وَلِيَصْفَحُوْا اَلَا تُحِبُّوْنَ اَنْ يَّعْفِرَ اللّٰهُ لَكُمْ وَاللّٰهُ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿٢٢﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ يَرْمُوْنَ الْمُحْصَنٰتِ الْعَفْلٰتِ الْمُؤْمِنٰتِ لَعَنُوْا فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَلَهُمْ عَذَابٌ عَظِيْمٌ ﴿٢٣﴾ يَوْمَ تَشْهَدُ عَلَيْهِمْ السَّيِّئٰتُ وَيُؤَيِّدُھُمْ وَاَرْجُلُھُمْ يَمَآكِنُوْنَ اَعْمَلُوْنَ ﴿٢٤﴾ يَوْمَ يُؤَيِّدُھُمُ اللّٰهُ دِيْنَھُمْ الْحَقَّ وَيَعْلَمُوْنَ اَنَّ اللّٰهَ هُوَ الْحَقُّ الْمُبِيْنُ ﴿٢٥﴾ الْحٰخِيْثٰتُ لِلْحٰخِيْثِيْنَ وَالْحٰخِيْثُوْنَ لِلْحٰخِيْثٰتِ وَالطَّيِّبٰتُ لِلطَّيِّبِيْنَ وَالطَّيِّبُوْنَ لِلطَّيِّبٰتِ اُولٰٓئِكَ مَبْرُؤٌ مِّمَّا يَقُوْلُوْنَ لَھُمْ مَّغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيْمٌ ﴿٢٦﴾ يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ اٰمَنُوْا لَا تَدْخُلُوْا بُيُوْتًا غَيْرَ بُيُوْتِكُمْ حَتّٰى تَسْتَأْذِنُوْا وَاَسْلَمُوْا عَلٰى اٰھْلِہَا ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُوْنَ ﴿٢٧﴾

آمرزش و روزی بزرگوارانه دارند.

۲۷- ای مؤمنان، در غیر خانه‌های خود وارد مشوید، مگر اینکه اجازه بگیرید و بر ساکنانش سلام کنید؛ این برای شما بهتر است، بسا که پند پذیرید.

۱- مجمع‌البیان از ابن عباس نقل کرده که اشاره به سوگند ابوبکر است که پس از داستان [فک]، کمپهای خود را به یکی از بستگان تنگدستش که به شایعه [فک] دامن زده بود، با قید سوگند قطع کرد و پس از نزول این آیات به روش قبلی خود بازگشت.

۲- به آیه ۴۷ انبیاء (۲۱) توجه فرماید.

۳- برای روشن شدن قسمت اخیر، به آیه ۲۲ ق (۵۰) توجه فرماید.

فَإِنْ لَمْ تَجِدُوا فِيهَا أَحَدًا فَلَا تَدْخُلُوهَا حَتَّىٰ يُؤْذَنَ لَكُمْ وَإِنْ
 قِيلَ لَكُمْ ارجِعُوا فَارجِعُوا هُوَ أَزْكَىٰ لَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ
 عَلِيمٌ ﴿٢٨﴾ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَدْخُلُوا بُيُوتًا غَيْرَ مَسْكُونَةٍ
 فِيهَا مَتَاعٌ لَكُمْ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تُبْدُونَ وَمَا تَكْتُمُونَ ﴿٢٩﴾
 قُلِ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّونَ أَبْصَارَهُمْ وَيَحْفَظُونَ أَرْوَاحَهُمْ
 ذَلِكَ أَزْكَىٰ لَهُمْ إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ لِّمَا يَصْنَعُونَ ﴿٣٠﴾ وَقُلِ لِلْمُؤْمِنَاتِ
 يَغْضُضْنَ مِنْ أَبْصَارِهِنَّ وَيَحْفَظْنَ فُرُوجَهُنَّ وَلَا يُبْدِينَ
 زِينَتَهُنَّ إِلَّا مَا ظَهَرَ مِنْهَا وَلَا يَضْرِبْنَ بِخُمُرِهِنَّ عَلَىٰ جُيُوبِهِنَّ
 وَلَا يُبْدِينَ زِينَتَهُنَّ إِلَّا لِبُعُولَتِهِنَّ أَوْ آبَائِهِنَّ أَوْ
 آبَاءِ بُعُولَتِهِنَّ أَوْ أَبْنَائِهِنَّ أَوْ أَبْنَاءِ بُعُولَتِهِنَّ
 أَوْ إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي إِخْوَانِهِنَّ أَوْ بَنِي أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ نِسَاءِ
 أَخَوَاتِهِنَّ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ أَوِ التَّابِعِينَ غَيْرِ أُولِي الْأَرْبَةِ مِنَ
 الرِّجَالِ أَوِ الطِّفْلِ الَّذِينَ لَمْ يَظْهَرُوا عَلَىٰ عَوْرَاتِ النِّسَاءِ
 وَلَا يَضْرِبْنَ بِأَرْجُلِهِنَّ لِيُعْلَمَ مَا يُخْفِينَ مِنْ زِينَتِهِنَّ وَتَوْبُوا
 إِلَى اللَّهِ جَمِيعًا أَيُّهُ الْمُؤْمِنُونَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٣١﴾

۲۸- و اگر کسی را در آنجا ندیدید، داخل نشوید تا [برسند و] به شما اجازه داده شود؛ و اگر به شما گفته شد که بازگردید، [بدون اصرار] بازگردید که این [روش] برای شما شایسته تر است؛ و خدا به آنچه می‌کنید داناست.

۲۹- گناهی بر شما نیست که به محل‌های غیر مسکونی که کاری در آن دارید، درآیید؛ و خدا هر چه را آشکار و پنهان دارید، می‌داند.

۳۰- به مردان باایمان بگو: دیدگان خویش را [از نگاه‌های ناروا] فرو دارند و پاکدامنی ورزند، که برای آنها شایسته تر است؛ مسلماً خدا نسبت به رفتارشان آگاه است.

۳۱- و [نیز] به زنان باایمان بگو: دیدگان خویش را [از نامحرمان] فرو دارند و پاکدامنی ورزند و زیور و آرایش خویش را جز آنچه [قهرأ] ظاهر است، نمایان نکنند و باید روسری‌های خود را بر سینه افکنند و زیور و آرایش خود را آشکار نکنند، جز برای شوهران و پدران یا پدر شوهران و فرزندان یا فرزندان شوهر و برادران یا پسران برادر و پسران خواهر و زنان [معاشر]شان و یا زنان اسیری که در اختیارشان قرار گرفته است، یا وابستگی که تمایل جنسی ندارند، یا کودکان نابالغ؛ و چنان گام برندارند که زیور و زیباییهای نهانشان مورد توجه قرار گیرد؛ ای مؤمنان، همگی به سوی خدا بازگردید، بسا که رستگار شوید.

۳۲- وابستگان مجرد خود را همسر دهید و نیز مردان و زنان اسیری که در اختیار شما هستند و شایستگی دارند؛ اگر نیازمند باشند، خدا به بخشایش خود آنها را بی نیاز خواهد کرد؛ و خدا فراخی بخش و داناست.

۳۳- آنها که امکان ازدواج ندارند، باید خویشان داری کنند تا خدا از بخشایش خود بی نیازشان گرداند؛ و از اسیران جنگی که در اختیار دارید، آنان که خواستار بازخرید و آزادی خویشند، اگر در وجودشان شایستگی سراغ دارید، بپذیرید و از مال خدا که به شما ارزانی داشته است، [برای تسهیل آزادی شان] به آنها ببخشید^(۱)؛ و زنان اسیری که در اختیار شما هستند، اگر علاقه به پارسایی دارند، به زشتی وادارشان نکنید تا بهره زندگی دنیا را بدست آرید؛ و هر که آنان را [به زشتی] وادار کند، خدا پس از وادار کردن آنان آمرزگاری است مهربان.

۳۴- به سوی شما آیاتی روشن و داستانی از زندگی پیشینیان شما و اندرزی برای پرهیزکاران نازل کردیم.

۳۵- خدا روشنی [بخش] آسمانها و زمین است؛ مثل نورش چون چراغدانی است حاوی چراغ، در حسابی بلورین همچون ستاره‌ای درخشان که از [عصاره] درخت مبارک^(۲) زیتونی فروغ می‌گیرد که نه شرقی است و نه غربی، و عصاره‌اش [از شدت صفا] نزدیک است روشنی دهد، گرچه آتشی به آن نرسیده باشد؛ نوری است افزون بر نور^(۳)؛ خدا هر که را خواهد، به نور خود^(۴) هدایت خواهد کرد؛ و برای مردم مثلها می‌زند؛ و خدا به هر چیزی داناست؛

۳۶- [نور آن چراغ] در خانه‌هایی است که خدا مقرر داشته است که رفعت [مقام] یابند و نامش در آنها یاد شود، در آنجا هر بامداد و شبانگاه او را تقدیس می‌کنند،

وَأَنْكِحُوا الْأَيْمَىٰ مِنْكُمْ وَالصَّالِحِينَ مِنْ عِبَادِكُمْ وَإِمَائِكُمْ إِنْ يَكُونُوا فُقَرَاءَ يُغْنِهِمُ اللَّهُ مِنْ فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ وَسِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٣٢﴾
وَالَّذِينَ يَبْتِغُونَ الْكِنَابَ مِمَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ فَكَاتِبُوهُمْ إِنْ عَلِمْتُمْ فِيهِمْ خَيْرًا وَآتُوهُمْ مِّن مَّالِ اللَّهِ الَّذِي آتَاكُمْ وَلَا تُكْرَهُوا فَتِيكَتِكُمْ عَلَى الْبِغَاءِ إِنْ أَرَدْنَ تَحَصُّنًا لِّبِنْتِغْوَا عَرْضَ الْحَيَوةِ الدُّنْيَا وَمِنْ يُكْرَهُنَّ فَإِنَّ اللَّهَ مِنْ بَعْدِ إِكْرَاهِهِنَّ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٣٣﴾
وَلَقَدْ أَنْزَلْنَا إِلَيْكُمْ آيَاتٍ مُّبِينَاتٍ وَمَثَلًا مِّنَ الَّذِينَ خَلَوْا مِن قَبْلِكُمْ وَمَوْعِظَةً لِّلْمُتَّقِينَ ﴿٣٤﴾ ۙ اللَّهُ نُورُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ مِثْلُ نُورِهِ ۗ كَمِشْكُوتٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ كَأَنَّهَا كَوْكَبٌ دُرِّيٌّ يُوقَدُ مِن شَجَرَةٍ مُّبَارَكَةٍ زَيْتُونَةٍ لَّا شَرْقِيَّةٍ وَلَا غَرْبِيَّةٍ يَكَادُ زَيْتُهَا يُضِيءُ وَلَوْ لَمْ تَمْسَسْهُ نَارٌ نُورٌ عَلَى نُورٍ يَهْدِي اللَّهُ لِنُورِهِ مَن يَشَاءُ وَيَضْرِبُ اللَّهُ الْأَمْثَلَ لِلنَّاسِ ۗ وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣٥﴾ فِي بُيُوتٍ أُذِنَ لِلَّهِ أَنْ تَرْفَعَ وَيُذَكِّرَ فِيهَا أَسْمَهُ ۖ يُسَبِّحُ لَهُ فِيهَا بِالْغُدُوِّ وَالْآصَالِ ﴿٣٦﴾

۱- اشاره به همان موضوع است که با عنوان «و فی الرقاب» در آیه ۶۰ توبه (۹) آمده است.

۲- به آیات ۱۴ و ۱۵ نجم (۵۳) توجه فرمایید.

۳- تاکنون مفسران در مورد جملات مهم این آیه توضیح روشنی که به صورت دقیق مفهوم آن را بیان کند، ارائه نداده‌اند. به ترجمه و توضیح و زیرنویس آیه ۷ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۴- اشاره به همان نوری است که در آیات ۱۲۲ انعام (۶) و ۲۲ زمر (۳۹) و ۲۸ حدید (۵۷) آمده است.

رَجَالٌ لَا نُلَيْهِمْ تِجَارَةٌ وَلَا بَيْعٌ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَإِقَامِ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءِ
 الزَّكَاةِ يُخَافُونَ يَوْمًا نَتَقَلَّبُ فِيهِ الْقُلُوبُ وَلَا بَصِيرٌ ﴿٣٧﴾
 لِيَجْزِيََهُمُ اللَّهُ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ ۗ وَاللَّهُ يَرْزُقُ
 مَن يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أَعْمَالُهُمْ كَسَرَابٍ
 بِقِيعَةٍ يَحْسَبُهُ الظَّمْثَانُ مَاءً حَتَّىٰ إِذَا جَاءَهُ لَمْ يَجِدْهُ شَيْئًا
 وَوَجَدَ اللَّهُ عِنْدَهُ رِفْقَهُ حِسَابَهُ ۗ وَاللَّهُ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿٣٩﴾
 أَوْ كَظُلُمَاتٍ فِي بَحْرٍ لُّجِّيٍّ يَغْشَاهُ مَوْجٌ مِّن فَوْقِهِ ۗ مَوْجٌ مِّن
 فَوْقِهِ ۗ سَحَابٌ ظُلُمَاتٌ بَعْضُهَا فَوْقَ بَعْضٍ إِذَا أَخْرَجَ يَكْدَهُ لَمَّ
 يَكْدِيرُهَا ۗ وَمَن لَّمْ يَجْعَلِ اللَّهُ لَهُ نُورًا فَمَا لَهُ مِن نُّورٍ ﴿٤٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ
 اللَّهَ يَسْخَرُ لَهُ مَن فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالطَّيْرِ صَفَّتْ كُلُّ قَدَّةٍ
 عِلْمَ صَلَاتِهِ ۗ وَتَسْبِيحِهِ ۗ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٤١﴾ وَاللَّهُ مُلْكُ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿٤٢﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُزْجِي
 سَحَابًا ثُمَّ يُؤَلِّفُ بَيْنَهُ ثُمَّ يَجْعَلُهُ رُكَامًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِّن
 خِلَالِهِ ۗ وَيُنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مِزَابًا فِيهَا مِن بُرْدٍ فَاصِيبٌ بِهِ مَن يَشَاءُ
 وَيَصْرِفُهُ عَن مَّن يَشَاءُ يَكَادُ سَنَا بَرْقِهِ ۗ يَذْهَبُ بِالْأَبْصَرِ ﴿٤٣﴾

۳۷- افرادی^(۱) که هیچ تجارت و داد و ستدی آنها را از یاد خدا و ایستادن به نماز و پرداخت زکات بازنمی دارد و از [محاسبه در] روزی که دلها و دیدگان دگرگون شوند،^(۲) ترسانند.

۳۸- تا خدا به قیاس بهترین اعمالشان آنها را پاداش دهد و از بخشایش خود بر پاداش آنها بیفزاید؛ و خدا هر که را بخواهد، بی دریغ روزی می بخشد.

۳۹- اعمال انکارورزان همچون سرابی است در هامونی هموار که تشنه کام آن را آب می پندارد و چون بدان نزدیک شود، آن را چیزی نمی باید^(۳) و آنگاه [که نتیجه اعمالش تباہ می شود] خدای را نزد خویش [ناظر] می بیند که حسابش را تمام می دهد؛ و خدا سریع الحساب است.

۴۰- یا [اعمالشان] همچون تاریکیهاست در دریایی ژرف که امواجی بی دری آن را پوشانده و بر فراز آن انبوه ابرهایی [تیره و] تاریکیهایی [وسیع] روی یکدیگر قرار گرفته است، [به گونه ای] که اگر دست خویش بیرون آرد، به دشواری آن را می بیند^(۴)؛ و هر که را خدا چراغ [توفیق] فراراهش قرار ندهد، هیچ روشنی [دیگری] نخواهد داشت.

۴۱- آیا توجه نکرده ای هر که [و هر چه]^(۵) در آسمانها و زمین است، و [از جمله] پرندگان بال گشوده [در سینه آسمان، با تبعیت گریزناپذیر خود از قوانین عمومی جهان] خدای را

تقدیس می کنند؟ هر یک نیایش و ستایش خود را می دانند؛ و خدا به آنچه می کنند داناست.

۴۲- فرمانروایی آسمانها و زمین خاص خداست، و سرانجام [همه، حضور] در پیشگاه اوست.

۴۳- آیا توجه نکرده ای که خداست که ابرها را می راند، آنگاه آنها را به هم می پیوندد و توده انبوهی پدید می آورد و باران را مشاهده می کنی که از خلال ابر تراوش می کند؛ و از آسمان، از کوههایی [از انبوه ابرها] که در آنجاست، تگرگ می فرستد و آن را به هر که بخواهد، فرو می کوبد و از هر که بخواهد، بازمی دارد؛ نزدیک است درخشش برقش دیدگان را از بین ببرد.

۱- بنا به قاعده تقلیب در اینجا کلمه «رجال» به کار رفته است و شامل زنان نیز می شود.

۲- منظور اضطراب است، مثل آیات ۱۰ احزاب (۳۳) و ۱۸ غافر (۴۰)؛ ضمناً عبارت اخیر به بیان دیگر در آیات ۸ و ۹ نازعات (۷۹) آمده است.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۸ ابراهیم (۱۴) و ۲۳ فرقان (۲۵) آمده است.

۴- معنی و مفهوم آیه، از ابتدا تا اینجا، همان است که به سادگی در آیه ۱۴ مطففین (۸۳) آمده است.

۵- برای توجیه افزوده، به آیه ۴۴ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

- ۴۴- خدا شب و روز را می گرداند؛ در این [پدیده] برای اهل بصیرت، مسلماً عبرتی است.
- ۴۵- خدا هر موجود زنده‌ای را از آب آفریده است؛ گروهی از آنها بر شکم می خزند، برخی بر دو پا راه می روند، و برخی بر چهار [پا]؛ خدا هر چه بخواهد، می آفریند و بر هر کاری تواناست.
- ۴۶- بتحقیق آیاتی روشنگر نازل کردیم؛ و خدا [به آن آیات] هر که را خواهد، به راه راست هدایت خواهد کرد (۱).
- ۴۷- [پاره‌ای از مردم با دورویی] می گویند: به خدا و پیامبر ایمان آورده ایم و اطاعت کردیم، آنگاه گروهی از آنها پس از این [اقرار] روی برمی تابند؛ آنها [در حقیقت] ایمان ندارند (۲).
- ۴۸- وقتی به سوی خدا و پیامبرش فرا خوانده می شوند تا میان آنان داوری کند، باز هم گروهی از آنها اعراض می کنند.
- ۴۹- والی [اگر] در اختلاف [ذی حق باشند، با کمال انقیاد] برای داوری [نزد رسول می آیند].
- ۵۰- آیا در دلهاشان بیماری است یا [در حسن نیت پیامبر] شک دارند، یا ترس دارند که خدا و پیامبرش بر آنها ستمی روا دارند؟! [نه] بلکه خودشان ستمکارند.
- ۵۱- مؤمنان راستین وقتی به سوی خدا و پیامبرش فرا خوانده می شوند تا میان آنان داوری کند، گفتارشان این است که:

يَقْلِبُ اللَّهُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَعِبْرَةً لِّأُولِي الْأَبْصَارِ ﴿٤٤﴾
وَاللَّهُ خَلَقَ كُلَّ دَابَّةٍ مِّن مَّاءٍ فَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَى بَطْنِهِ وَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَى رِجْلَيْنِ وَمِنْهُمْ مَّن يَمْشِي عَلَى أَرْبَعٍ يَخْلُقُ اللَّهُ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٤٥﴾ لَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ مُّبِينَاتٍ وَاللَّهُ يَهْدِي مَن يَشَاءُ إِلَىٰ صِرَاطٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٤٦﴾ وَيَقُولُونَ ءَأَمَنَّا بِاللَّهِ وَبِالرَّسُولِ وَأَطَعْنَا ثُمَّ تَوَلَّىٰ فِرْقٌ مِّنْهُمْ مِّن بَعْدِ ذَلِكَ وَمَا أُولَٰئِكَ بِالْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ إِذَا فِرْقٌ مِّنْهُمْ مُّعْرِضُونَ ﴿٤٨﴾ وَإِن يَكُن لَّهُمُ الْحَقُّ يَأْتُوا إِلَيْهِ مُّدْعِينَ ﴿٤٩﴾ أَفِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ أَمْ ارْتَابُوا أَمْ يَخَافُونَ أَن يَحِيفَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَرَسُولَهُ بَلْ أُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّمَا كَانَ قَوْلَ الْمُؤْمِنِينَ إِذَا دُعُوا إِلَى اللَّهِ وَرَسُولِهِ لِيَحْكُمَ بَيْنَهُمْ أَن يَقُولُوا سَمِعْنَا وَأَطَعْنَا وَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥١﴾ وَمَن يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَخْشِ اللَّهَ وَيَتَّقْهُ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لِيَبْرَأَنَّهُمْ لِيُخْرِجَنَّهُمْ لَأَنْقَسِمُوا طَاعَةً مَّعْرُوفَةً إِنَّ اللَّهَ خَيْرٌ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٥٣﴾

شنیدیم و اطاعت کردیم؛ و آنها رستگارند (۳).

۵۲- البته آنان که از خدا و پیامبرش اطاعت کنند و خداترس باشند و از [نافرمانی] او پروا کنند، کامیابند.

۵۳- با سوگندهای سخت خود، به خدا سوگند یاد کردند که اگر به آنها دستور [عزیمت برای جهاد] دهی، البته راه می افتند؛ بگو: سوگند مخورید؛ طاعتی شایسته [نشان دهید]، که خدا به رفتارشان آگاه است.

۱- به آیه ۱۶ مانده (۵) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۵ حجرات (۴۹) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۶۵ نساء (۴) توجه فرمایید.

قُلْ أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِن تَوَلَّوْا فَمَا عَلَيَّ مَا حِمْلٌ
 وَعَلَيْكُمْ مَا حَمَلْتُمْ وَإِن تَطِيعُوا تَهْتَدُوا وَمَا عَلَى الرَّسُولِ
 إِلَّا الْبَلْغُ الْمُبِينُ ﴿٥٤﴾ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ آمَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ
 الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ
 وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي
 شَيْئًا وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٥٥﴾
 وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ
 تُرْحَمُونَ ﴿٥٦﴾ لَا تَحْسَبَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ
 وَمَاؤَنَهُمُ النَّارُ وَلَيْسَ الْمَصِيرُ ﴿٥٧﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا
 لِيَسْتَغْفِرَ لَكُمْ الَّذِينَ آمَنُوا وَالَّذِينَ لَا يُبَالِغُوا الْحُلْمَ مِنكُمْ
 ثَلَاثَ مَرَّاتٍ مِّن قَبْلِ صَلَاةِ الْفَجْرِ وَحِينَ تَضَعُونَ ثِيَابَكُمْ مِنَ الظَّهِيرَةِ
 وَمِن بَعْدِ صَلَاةِ الْعِشَاءِ ثَلَاثُ عَوْرَاتٍ لَّكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ
 وَلَا عَلَيْهِمْ جُنَاحٌ بَعْدَهُنَّ طَوَّافُونَ عَلَيْكُمْ بَعْضُكُمْ عَلَى
 بَعْضٍ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمُ الْآيَاتِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٨﴾

یکدیگر معاشرت کنید؛ خدا آیات را این گونه برای شما بروشنی بیان می کند؛ و خدا دانایی است فرزانه.

۵۴- بگو: از خدا و پیامبر اطاعت کنید، و اگر روی برتائید، پیامبر مسئولیتهای خود را دارد و شما مسئولیتهای خود را؛ و اگر از او اطاعت کنید، خود هدایت یافته اید؛ پیامبر وظیفه ای جز ابلاغ آشکار ندارد.

۵۵- خدا به مؤمنان نیکوکار از میان شما وعده داده است که در [بهره مندی های] زمین، آنها را همچون پیشینیان شان جانشین [دیگران] کند (۱) و دینشان را که برای آنها پسندیده است، استقرار دهد و ترس آنها [از دشمنان] را به امنیت بدل کند (۲)؛ در حالی که مرا بندگی کنند و چیزی را [در قدرت و تدبیر] با من سهیم تلقی نکنند؛ و آنان که بعد از این [عنایات] انکار ورزند، منحرفند.

۵۶- به نماز ایستید و زکات بدهید و از پیامبر اطاعت کنید، بسا که مورد رحمت قرار گیرید.

۵۷- مپندار که انکارورزان در زمین [خدای را] به تنگ آورند (۳)؛ جایگاهشان دوزخ است؛ و بد سرانجامی است.

۵۸- ای مؤمنان، اسیرانی که در اختیار شما قرار گرفته اند و کودکان نابالغ باید در سه هنگام از شما اجازه [ورود] بگیرند: قبل از نماز بامداد، هنگام نیمروز که [برای استراحت] جامه از تن فرو نهاده اید و بعد از نماز شامگاه. [این] سه هنگام، [اوقات] خلوت و استراحت شماست؛ در غیر این سه هنگام ایرادی بر شما و آنها نیست که آزادانه با

۱- مفهوم این بخش از آیه به بیان دیگر در آیه ۱۰۵ انبیاء (۲۱) آمده است؛ ضمناً مصداق آن را در آیات ۲۶ انفال (۸) و ۵ و ۶ قصص (۲۸) ملاحظه فرمایید؛ مفهوم آیه به بیان دیگر نیز در آیات ۱۳ و ۱۴ ابراهیم (۱۴) آمده است.

۲- به آیه ۲۶ انفال (۸) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه افزوده، به آیه ۲ توبه (۹) توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۴ عنکبوت (۲۹) آمده است.

۵۹- چون کودکان شما به حد بلوغ رسند، مثل بزرگتران قبل از خود، باید [همه مواقع برای ورود به اطاق خصوصی شما] اجازه بخواهند؛ خدا آیات خود را این گونه برای شما بروشنی بیان می کند؛ و خدا دانایی است فرزانه.

۶۰- زنان سالخورده که انتظار زناشویی ندارند، اگر بدون خودآرایی، رویوش های خویش را از تن برگیرند، گناهی بر آنها نیست؛ ولی [حفظ عفاف برای آنها بهتر است؛ و خدا شنوایی داناست.

۶۱- بر افراد نابینا و لنگ و بیمار گناهی نیست [که از غذای دیگران مصرف کنند]، و شما نیز اگر از خانه های [فرزندان] خودتان یا خانه های پدران، مادران، برادران، خواهران، عموها، عمه ها، دایی ها، خاله ها و دوستان نزدیک یا خانه هایی که کلید آنها در اختیار شماست، به اتفاق یا جداگانه غذایی بخورید، گناهی نیست؛ وقتی وارد منازل می شوید بر یکدیگر (۱) سلام کنید، به عنوان درودی مبارک و پاک از سوی خدا؛ خدا آیات را این گونه برای شما بروشنی بیان می کند، بسا که درک کنید.

وَإِذَا بَلَغَ الْأَطْفَالُ مِنْكُمْ الْحُلُمَ فَلْيَسْتَأْذِنُوا كَمَا اسْتَأْذَنَ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٥٩﴾ وَالْقَوَاعِدُ مِنَ النِّسَاءِ الَّتِي لَا يَرْجُونَ نِكَاحًا فَلَيْسَ عَلَيْهِنَّ جُنَاحٌ أَنْ يَضَعْنَ ثِيَابَهُنَّ غَيْرَ مُتَبَرِّجَاتٍ بِزِينَةٍ وَأَنْ يَسْتَعْفِفْنَ خَيْرٌ لَهُنَّ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿٦٠﴾ لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى أَنْفُسِكُمْ أَنْ تَأْكُلُوا مِنْ بُيُوتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ آبَائِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أُمَّهَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ إِخْوَانِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخَوَاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَعْمَامِكُمْ أَوْ بُيُوتِ عَمَّاتِكُمْ أَوْ بُيُوتِ أَخْوَالِكُمْ أَوْ بُيُوتِ خَالَاتِكُمْ أَوْ مَا مَلَكَتُمْ أَيْمَانُهُمْ أَوْ صَدِيقِكُمْ لَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَأْكُلُوا جَمِيعًا أَوْ أَشْتَاتًا فَإِذَا دَخَلْتُمْ بُيُوتًا فَسَلِّمُوا عَلَى أَنْفُسِكُمْ تَحِيَّةً مِّنْ عِنْدِ اللَّهِ مُبْرَكَةٌ طَيِّبَةٌ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦١﴾

۱- از نظر معنی و مفهوم «انفسکم» در این آیه، به آیه ۸۴ بقره (۲) و ۱۱ حجرات (۴۹) توجه فرمایید؛ ضمناً آیه ۲۷ همین سوره نیز مؤید همین معنی است که آورده ایم.

إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَإِذَا كَانُوا مَعَهُ عَلَىٰ أَمْرٍ جَامِعٍ لَمْ يَذْهَبُوا حَتَّىٰ يَسْتَأْذِنُوهُ إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَأْذِنُونَكَ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِذَا أَسْتَأْذِنُوكَ لِبَعْضِ شَأْنِهِمْ فَأَذِنَ لِمَنْ شِئْتَ مِنْهُمْ وَاسْتَغْفَرَ لَهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ ﴿٦٢﴾ لَا تَجْعَلُوا دُعَاءَ الرَّسُولِ بَيْنَكُمْ كَدُعَاءِ بَعْضِكُمْ بَعْضًا قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الَّذِينَ يَتَسَلَّلُونَ مِنْكُمْ لِوَاذًا فَلْيَحْذَرِ الَّذِينَ يُخَالِفُونَ عَنْ أَمْرِهِ أَنْ تُصِيبَهُمْ فِتْنَةٌ أَوْ يُصِيبَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٦٣﴾ أَلَا إِنَّ لِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ قَدْ يَعْلَمُ مَا أَنْتُمْ عَلَيْهِ وَيَوْمَ يُرْجَعُونَ إِلَيْهِ فَيُنَبِّئُهُمْ بِمَا عَمِلُوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٤﴾

سُورَةُ الْفُرْقَانِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَىٰ عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعٰلَمِينَ نَذِيرًا ﴿١﴾ الَّذِي لَهُ مَلِكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَتَّخِذْ وَلَدًا وَلَمْ يَكُن لَّهُ شَرِيكٌ فِي الْمَلِكِ وَخَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ فَقَدَرَهُ نَقْدِيرًا ﴿٢﴾

۱- منشأ برکات است خدایی که [قرآن] معیار تمیز [حق از باطل] را بر بنده خویش نازل کرد، تا برای جهانیان هشدار دهنده‌ای باشد؛

۲- همان کسی که فرمانروایی آسمانها و زمین خاص اوست، فرزندی برنگزیده است و هیچ شریکی در فرمانروایی ندارد و هر چیزی را آفرید و دقیقاً برای آن اندازه مقرر کرد.

۶۲- مؤمنان [حقیقی] کسانی هستند که خدا و پیامبرش را باور دارند و چون با پیامبر در اجرای امری اجتماعی گرد آیند، بدون اجازه او نروند؛ آنها که از تو اجازه می‌خواهند [و بدون اذن تو خارج نمی‌شوند]، براستی به خدا و پیامبرش ایمان آورده‌اند؛ در این صورت هر گاه برای پاره‌ای از کارهای خصوصی خود اجازه [مرخصی] بخواهند، به هر که خواستی [و مصلحت دیدی] اجازه بده و از خدا برای آنها آمرزش بخواه، که خدا آمرزگاری است مهربان.

۶۳- دعوت پیامبر را [برای مشارکت در تلاشهای جمعی] مانند دعوت [عادی] بین یکدیگر تلقی نکنید [و به آن بها بدهید]. خدا کسانی از شما را که در پناه [یکدیگر] رخ پنهان می‌دارند و خارج می‌شوند، می‌شناسد؛ پس کسانی که از فرمان او سرپیچی می‌کنند، باید از رسیدن بلیه [دنیا] یا عذاب دردناک [آخرت] برحذر باشند.

۶۴- آگاه باشید که هر چه در آسمانها و زمین است متعلق به خداست؛ می‌داند که شما در چه حالید^(۱)؛ و روزی که به پیشگاه او بازگردانده می‌شوند، آنها را از [حقیقت] اعمالشان آگاه می‌سازد^(۲)؛ و خدا به هر چیزی داناست.

۲۵- سوره فرقان

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- مفهوم عبارت اخیر به بیان کاملتر در آیه ۶۱ یونس (۱۰) آمده است.
۲- به آیه ۲۲ ق (۵۰) توجه فرماید.

۳- [با وجود این، پاره‌ای از مردم] به جای خدا معبودانی را برگزیده‌اند که چیزی نمی‌آفرینند و خود آفریده می‌شوند؛ نه اختیار ضرر و نفع خود را دارند و نه امر مرگ و حیات و تجدید حیات به دست آنهاست (۱).

۴- انکارورزان گفتند: این [قرآن] فقط دروغی است که با کمک گروهی دیگر جعل کرده است (۲)؛ براستی ستم و سخن ناحق در میان آوردند.

۵- و گفتند: [قرآن] همان افسانه‌های کهن است که یادداشت کرده است و بامداد و شبانگاه بر او دیکته می‌شود. (۳)

۶- بگو: این [کتاب] را کسی نازل کرده است که [تمامی] اسرار را در آسمانها و زمین می‌داند؛ و او آمرزگاری است مهربان.

۷- گفتند: این چگونه پیامبری است که غذا می‌خورد و در بازارها گام می‌زند؟ چرا فرشته‌ای بر او نازل نشده است که همراه او هشدار دهد؟ (۴)

۸- یا چرا گنجی نصیبش نشده است و باغی ندارد که از [میوه] آن بخورد؟ (۵) و ستمگران [شان] گفتند: شما فقط از مردی جادوزده پیروی می‌کنید.

۹- بین چگونه برای تو مثلها زدند و گمراه شده‌اند و در نتیجه راه به جایی نمی‌برند.

۱۰- منشأ برکات است خدایی که اگر بخواهد، بهتر از آن را به تو ارزانی خواهد داشت، باغهایی از بهشت که نهرها در دامن

وَأَتَّخِذُوا مِنْ دُونِهِ ءَالِهَةً لَا يَخْلُقُونَ شَيْئًا وَهُمْ يُخْلَقُونَ وَلَا يَمْلِكُونَ لِأَنْفُسِهِمْ ضَرًّا وَلَا نَفْعًا وَلَا يَمْلِكُونَ مَوْتًا وَلَا حَيَاةً وَلَا نُشُورًا ﴿٣﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ هَذَا إِلَّا إِفْكٌ أَفْتَرْتَهُ وَأَعَانَهُ عَلَيْهِ قَوْمٌ ءَاخِرُونَ فَقَدْ جَاءَ ظُلْمًا وَزُورًا ﴿٤﴾ وَقَالُوا أَسْطِيرٌ الْأُولَىٰ أَكْتَتَبَهَا فَهِيَ تُمْلَىٰ عَلَيْهِ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٥﴾ قُلْ أَنْزَلَهُ الَّذِي يَعْلَمُ السِّرَّ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٦﴾ وَقَالُوا مَا هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْشِي فِي الْأَسْوَاقِ لَوْلَا أَنْزَلَ إِلَيْهِ مَلَكٌ فَيَكُونُ مَعَهُ نَذِيرًا ﴿٧﴾ أَوَلَمْ يَلْقَ إِلَيْهِ كُرْهًُا وَتَكُونُ لَهُ جَنَّةٌ يَأْكُلُ مِنْهَا وَقَالَ الظَّالِمُونَ إِنْ تَتَّبِعُونَ إِلَّا رَجُلًا مَسْحُورًا ﴿٨﴾ أَنْظِرْ كَيْفَ ضَرَبُوا لَكَ الْأَمْثَل فَضَلُّوا فَلَا يَسْتَطِيعُونَ سَبِيلًا ﴿٩﴾ تَبَارَكَ الَّذِي إِنْ شَاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْرًا مِنْ ذَلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَيَجْعَلُ لَكَ قُصُورًا ﴿١٠﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِالسَّاعَةِ وَأَعْتَدْنَا لِمَنْ كَذَّبَ بِالسَّاعَةِ سَعِيرًا ﴿١١﴾

آن جاری است، و قصرها [در کنارش].

۱۱- [نه فقط رسالت تو را] بلکه رستاخیز (۶) را هم دروغ شمردند؛ و برای هرکه رستاخیز را دروغ بشمارد، آتشی سوزان آماده کرده‌ایم.

۱- برای روشنتر شدن، به آیه ۲۳ نجم (۵۳) توجه فرمایید.

۲- پاسخ این ادعا را در آیه ۱۰۳ نحل (۱۶) ملاحظه فرمایید.

۳- پاسخ این ادعا را در آیه ۴۸ عنکبوت (۲۹) و ۸۲ نساء (۴) ملاحظه فرمایید.

۴- پاسخ این گفتار مشرکین در آیات ۷ و ۸ انبیاء (۲۱)، ۲۰ فرقان (همین سوره) و ۹۵ اسراء (۱۷) آمده است.

۵- ایراد مشابه و پاسخ آن در آیه ۹۳ اسراء (۱۷) آمده است؛ ضمناً به آیات ۷ و ۱۱ انعام (۶) و ۱۴ و ۱۵ حجر (۱۵) توجه فرمایید.

۶- از نظر معنی و مفهوم ساعت در اینجا به آیات ۳۱ انعام (۶) و ۱۸۷ اعراف (۷) توجه فرمایید.

إِذَا رَأَتْهُمْ مِّن مَّكَانٍ بَعِيدٍ سَمِعُوا لَهَا تَغِيظًا وَزَفِيرًا ﴿١٢﴾ وَإِذَا
 أَلْقَا مِنْهَا مَكَانًا ضَيِّقًا مُّقْرَّبِينَ دَعَوْا هُنَالِكَ ثُبُورًا ﴿١٣﴾
 لَّا تَدْعُوا الْيَوْمَ ثُبُورًا وَجِدًا وَّادْعُوا ثُبُورًا كَثِيرًا ﴿١٤﴾ قُلْ
 أَذَلِكَ خَيْرٌ أَمْ جَنَّةُ الْخُلْدِ الَّتِي وُعِدَ الْمُتَّقُونَ كَانَتْ
 لَهُمْ جَزَاءً وَّ مَصِيرًا ﴿١٥﴾ لَهُمْ فِيهَا مَا يَشَاءُونَ خَالِدِينَ
 كَانَتْ عَلَى رَبِّكَ وَعْدًا مَّسْئُولًا ﴿١٦﴾ وَيَوْمَ يَحْشُرُهُمْ وَمَا
 يَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ فَيَقُولُ ءَأَنْتُمْ أَضَلَلْتُمْ عِبَادِي
 هَؤُلَاءِ أَمْ هُمْ ضَلُّوا السَّبِيلَ ﴿١٧﴾ قَالُوا سُبْحٰنَكَ مَا كَانَ
 يُبْعَثِي لَنَا أَن نَّتَّخِذَ مِن دُونِكَ مِن أَوْلِيَاءَ وَلٰكِن مَّتَّعْتَهُمْ
 وءَابَاءَهُمْ حَتَّى نَسُوا الذِّكْرَ وَكَانُوا قَوْمًا بُورًا ﴿١٨﴾ فَقَدْ
 كَذَّبْتُمْ بِمَا تَقُولُونَ فَمَا تَسْتَطِيعُونَ صَرْفًا وَلَا
 نَصْرًا وَمَن يَظْلِم مِّنكُمْ نَذِقْهُ عَذَابًا كَبِيرًا ﴿١٩﴾
 وَمَا أَرْسَلْنَا قَبْلَكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا إِنَّهُمْ لِيَأْكُلُونَ
 الطَّعَامَ وَيَمْشُونَ فِي الْأَسْوَاقِ وَجَعَلْنَا بَعْضَكُمْ
 لِبَعْضٍ فِتْنَةً أَتَصْبِرُونَ ۗ وَكَانَ رَبُّكَ بَصِيرًا ﴿٢٠﴾

و هر که از شما ستم کند [و عامل شرک در جامعه شود] (۵) عذابی بزرگ می چشانیم.

۲۰- قبل از تو هیچ پیامبری [را] نفرستادیم، مگر اینکه آنها نیز غذا می خوردند و در [کوچه و] بازار راه می رفتند (۶)؛ و شما را وسیله آزمون یکدیگر ساخته ایم (۷) [تا روشن شود] آیا شکیبایی می ورزید؟ و پروردگار تو [نسبت به همه] بیناست.

۱۲- هنگامی که [آتش] آنها را از محلی دور ببند، آوای خشم و خروش آن را می شنوند؛

۱۳- و چون دست و پا بسته به تنگنایی از دوزخ درافتند، درخواست مرگ می کنند (۱).

۱۴- امروز نه یک بار، بلکه بسیار درخواست مرگ کنید (۲).

۱۵- بگو: این [بدبختی] بهتر است یا بهشت جاویدانی که به پرهیزکاران وعده داده شده است؛ و پاداش و سرانجام آنهاست؟

۱۶- در آنجا جاودانه هر چه بخواهند، در اختیار دارند (۳)؛ [این] وعده‌ای شایسته درخواست است (۴) بر عهده پروردگار تو.

۱۷- روزی که آنها را با آنچه به جای خدا بندگی [شان] می کردند احضار کند، می گوید: آیا شما بندگان مرا گمراه کردید یا خود راه را گم کردند؟

۱۸- گویند: [بار خدایا] تو را تقدیس می کنیم، برای خود ما هم شایسته نبود که به جای تو کارسازی انتخاب کنیم، ولی تو آنها و پدرانشان را [از نعمتها] برخوردار نمودی، تا اینکه [با سرمستی و غرور] یاد [تو] را فراموش کردند و آنان گروهی ورشکسته بودند.

۱۹- [آنگاه خطاب شود:] معبودانتان دعاوی شما را دروغ شمردند، اکنون قدرت دفع عذاب و یاری [خود] را نداری؛

۱- به آیه ۴۰ نباء (۷۸) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۶ طور (۵۲) توجه فرمایید.

۳- نقطه مقابل آن، توصیفی است که در مورد دوزخیان در آیه ۵۴ سبأ (۳۴) آمده است.

۴- به آیه ۱۹۴ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۵- ابن کثیر عقیده دارد «ظلم» در اینجا به معنی شرک به خداست؛ آیات ۸۲ انعام (۶) و ۱۳ لقمان (۳۱) مؤید نظر اوست.

۶- پاسخ گفتار مشرکان است که در آیات ۷ همین سوره (فرقان) و ۹۴ اسراء (۱۷) آمده است.

۷- به آیه ۱۶۵ انعام (۶) توجه فرمایید.

۲۱- کسانی که امید به [رستخیز و] لقای ما ندارند، می‌گویند: چرا فرشتگان بر ما نازل نشدند یا چرا پروردگار خود را نمی‌بینیم؟ براستی آنها به خود بزرگ‌بینی و سرکشی سختی گرفتار شده‌اند.

۲۲- روزی که بزهکاران فرشتگان [مرگ] (۱) را مشاهده کنند، بشارتی نخواهند داشت و [به آنها] می‌گویند: [رحمت خدا] از شما دور باد (۲).

۲۳- به [بررسی] اعمالشان می‌پردازیم و همه را [همچون] غباری پراکنده می‌سازیم. (۳)

۲۴- بهشتیان در آن روز بهترین قرارگاه و نیکوترین استراحتگاه را دارند.

۲۵- روزی که آسمانها با ابر [ها] بشکافد و فرشتگان به فراوانی فرو فرستاده شوند.

۲۶- آن روز فرمانروایی حقیقی خاص خدای رحمان است؛ و برای انکارورزان روز دشواری خواهد بود.

۲۷- روزی که ستمگر دو دست خویش [به حسرت] بگردد (۴)، گوید: ایکاش راهی هماهنگ با پیامبر را پیش می‌گرفتم (۵).

۲۸- وای بر من، ای کاش فلان [گمراه] را به دوستی نمی‌گرفتم (۶)؛

۲۹- با آنکه [حقایق] قرآن به من رسیده بود، مرا از [پیروی] آن گمراه کرد؛ و شیطان فروگذارنده انسان است (۷).

وَقَالَ الَّذِينَ لَا يَرْجُونَ لِقَاءَنَا لَوْلَا أُنزِلَ عَلَيْنَا الْمَلَكُ الْأَعْلَى
أَوْ نُرِي رَبَّنَا لَقَدِ اسْتَكْبَرُوا فِي أَنْفُسِهِمْ وَعَتَوْا عُتْوًا كَبِيرًا
(۲۱) يَوْمَ يَرَوْنَ الْمَلَائِكَةَ لَا بُشْرَى يَوْمَئِذٍ لِلْمُجْرِمِينَ وَيَقُولُونَ
حَجْرًا مَّحْجُورًا (۲۲) وَقَدِمْنَا إِلَى مَا عَمِلُوا مِنْ عَمَلٍ فَجَعَلْنَاهُ
هَبَاءً مَنْثُورًا (۲۳) أَصْحَابُ الْجَنَّةِ يَوْمَئِذٍ خَيْرٌ مُسْتَقَرًّا
وَأَحْسَنُ مَقِيلًا (۲۴) وَيَوْمَ تَشْقُقُ السَّمَاءُ بِالْغَمِّمْ وَنُزِّلُ الْمَلَائِكَةَ
تَنْزِيلًا (۲۵) أَلَمْ لَكُمْ يَوْمَئِذٍ الْحَقُّ لِلرَّحْمَنِ وَكَانَ يَوْمًا عَلَى
الْكَافِرِينَ عَسِيرًا (۲۶) وَيَوْمَ يَعْصُ الظَّالِمُ عَلَى يَدَيْهِ يَقُولُ
يَأْتِيَنِي أَخَذْتُ مَعَ الرَّسُولِ سَيْلًا (۲۷) يَوَدُّ لِيُنزِلَنِي لَوْلَا أَخَذْتَنِي
فَلَأَنَا خَلِيلًا (۲۸) لَقَدْ أَضَلَّنِي عَنِ الذِّكْرِ بَعْدَ إِذْ جَاءَنِي
وَكَانَ الشَّيْطَانُ لِلْإِنْسَانِ خَذُولًا (۲۹) وَقَالَ الرَّسُولُ
يَرَبِّ إِنَّ قَوْمِي اتَّخَذُوا هَذَا الْقُرْآنَ مَهْجُورًا (۳۰) وَكَذَلِكَ
جَعَلْنَا لِكُلِّ نَبِيٍّ عَدُوًّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ وَكَفَى بِرَبِّكَ هَادِيًا
وَنَصِيرًا (۳۱) وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ الْقُرْآنُ جُمْلَةً
وَاحِدَةً كَذَلِكَ لِنُثَبِّتَ بِهِ فُؤَادَكَ وَرَتَّلْنَاهُ تَرْتِيلًا (۳۲)

۳۰- و پیامبر [به شکوه] می‌گوید: پروردگارا، قوم من قرآن را به کناری نهادند.

۳۱- بدین‌گونه برای هر پیامبری دشمنی از بزهکاران پدید آوردیم؛ و [الی] پرورگار تو به عنوان هادی و یاور کافی است.

۳۲- انکارورزان گویند: چرا قرآن یکباره بر او نازل نشده است؟ این‌گونه [تدریجاً بر تو فرستادیم]، تا دلت را بدان استواری [و آرامش] دهیم (۸) و به آرامی تمام خواندیم.

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۹۷ نساء (۴) توجه فرمایید.

۲- بیان کاملتر را در آیات ۵۰ انفال (۸) و ۲۷ و ۲۸ محمد (۴۷) ملاحظه فرمایید.

۳- به مثالهایی در این زمینه در آیات ۱۸ ابراهیم (۱۴) و ۳۹ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۴- کنایه از شدت حسرت و پشیمانی است؛ به آیات ۱۶۷ بقره (۲) و نیمه دوم ۵۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۵- به بیان دیگر در آیات ۶۶ احزاب (۳۳)، ۲ حجر (۱۵) و ۲۴ فجر (۸۹) آمده است.

۶- به آیه ۶۷ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.

۷- به آیات ۴۸ انفال (۸) و ۲۲ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۸- دلیل دیگر آن در آیه ۱۰۶ اسراء (۱۷) آمده است.

وَلَا يَأْتُونَكَ بِمَثَلٍ إِلَّا جِئْنَاكَ بِالْحَقِّ وَأَحْسَنَ تَفْسِيرًا ﴿٣٣﴾
 الَّذِينَ يَحْشُرُونَ عَلَىٰ وُجُوهِهِمْ إِلَىٰ جَهَنَّمَ أُولَٰئِكَ سُكَّرُ
 مَكَانًا وَأَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَىٰ الْكِتَابَ
 وَجَعَلْنَا مَعَهُ أَخَاهُ هَارُونَ وَزِيرًا ﴿٣٥﴾ فَقُلْنَا أَذْهَبَا إِلَىٰ
 الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا فَدَمَّرْنَاهُمْ تَدْمِيرًا ﴿٣٦﴾ وَقَوْمَ
 نُوحٍ لَمَّا كَذَّبُوا الرُّسُلَ أَغْرَقْنَاهُمْ وَجَعَلْنَاهُمْ لِلنَّاسِ
 آيَةً وَأَعْتَدْنَا لِلظَّالِمِينَ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودًا
 وَأَصْحَابَ الرَّسِّ وَقُرُونًا بَيْنَ ذَلِكَ كَثِيرًا ﴿٣٨﴾ وَكُلًّا ضَرَبْنَا
 لَهُ الْأَمْثَالَ وَكُلًّا تَبَّرْنَا تَتْنِيرًا ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ اتَّوَعَّلَى الْقُرَيْبَةُ
 الَّتِي أَمْطَرَتْ مَطَرًا سَوِيًّا أَفَكُم يَكُونُونَ أَيْرُونَهَا بَلْ
 كَانُوا لَا يَرْجُونَ نُشُورًا ﴿٤٠﴾ وَإِذَا رَأَوْكَ إِذَا يَنْخَدُونَكَ
 إِلَّا هُرُوعًا أَوْ أَهْذًا الَّذِي بِعَثَ اللَّهُ رَسُولًا ﴿٤١﴾ إِنْ كَادَ
 لِيُضِلَّنَا عَنْ هَٰذَا لَوْلَا أَنَّ صَبَرْنَا عَلَيْهَا وَسَوْفَ
 يَعْلَمُونَ حَيْثُ يَرْوُونَ الْعَذَابَ مَنْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٢﴾ أَرَأَيْتَ
 مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوَاهُ هَوَاهُ أَفَأَنْتَ تَكُونُ عَلَيْهِ وَكَيْلًا ﴿٤٣﴾

۳۳- هیچ مثلی برای تو نمی آورند، مگر اینکه [پاسخ] حق را به بیانی نیکوتر برایت بیاوریم.

۳۴- آنها که به رو درافنده (۱) به دوزخ احضار می شوند (۲)، در جایگاهی بدترند و از راه گم گشته تر.

۳۵- به موسی کتاب دادیم و برادرش هارون را به دستیاری [اش] انتخاب کردیم.

۳۶- و گفتیم به سوی گروهی که آیات ما را دروغ شمرده اند بروید؛ ولی آن گروه به مخالفت برخاستند [و بسختی آنان را درهم کوفتیم].

۳۷- قوم نوح چون پیامبران را دروغ پرداز شمردند، [به طوفان] غرقشان کردیم و آنها را عبرت مردم قرار دادیم؛ و برای ستمگران عذابی دردناک آماده کرده ایم.

۳۸- و نیز قوم عاد و ثمود و اهالی «رس» (۳) و نسلهای بسیار دیگری را که بین آنها بودند [به خاک هلاک نشانديم].

۳۹- و برای هر یک مثلها [ی پندآمیز] زدیم (۴) [که بی تأثیر بود] و بکلی نابودشان کردیم.

۴۰- [انکارورزان قریش] به شهری که هدف باران بلا (۵) قرار گرفته بود، گذر کرده اند، مگر آن را نمی دیدند (۶)؟ [چرا،] ولی امید [و بیمی] به تجدید حیات نداشتند.

۴۱- و چون تو را ببینند، فقط به استهزایت می گیرند؛ او می گویند: [آیا همین است که خدا به پیامبری برانگیخته است؟]

۴۲- اگر نسبت به [پرستش] معبودهای خود ایستادگی نمی کردیم، نزدیک بود از [راه] آنها گمراهمان کند؛ آنگاه که عذاب را مشاهده کنند، خواهند دانست چه کسی از راه گمگشته تر است.

۴۳- آیا توجه کرده ای به آن کس که هوای نفسش را معبود خود گرفته [و تسلیم آن شده است] (۷)؟ مگر تو می توانی کارگزارش باشی؟

۱- در آیه ۴۸ قمر (۵۴) روشنتر بیان شده است.

۲- برای توجیه ترجمه «حشر» به آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۳- مفسران هنوز اطلاع دقیقی در مورد قوم «رس» ندارند. طبری احتمال می دهد که با «اصحاب اخدود» که در آیات ۸-۴ بروج (۸۵) از آنان سخن رفته است، یکی باشند. «رس» در لغت به معنی چاه است.

۴- موارد آن را به طور نمونه در آیات ۷۳ حج (۲۲) و ۴۱ عنکبوت (۲۹) ملاحظه فرمایید.

۵- چگونگی این باران را در آیه ۸۲ هود (۱۱) ملاحظه فرمایید.

۶- به بیان دیگر در آیات ۱۳۷ و ۱۳۸ صافات (۳۷) آمده است.

۷- در این رابطه به آیه ۵۱ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

- ۴۴- مگر می پنداری بیشترشان می شنوند یا درک می کنند؟ آنها بسان دامها هستند، بلکه از راه گمگشته تر (۱).
- ۴۵- آیا به [لطف و صنع] پروردگارت توجه نکردی که چگونه سایه را گسترده، و اگر می خواست، آن را ساکن می کرد؛ آنگاه [تغییر وضع] خورشید را [نسبت به زمین] دلیل [گسترش و حرکت] آن قرار دادیم.
- ۴۶- آنگاه [با بالا آمدن آفتاب] سایه را به [قدرت] خود، به آسانی [و بتدریج] باز گرفتیم.
- ۴۷- اوست که شب را برای شما پوششی قرار داد و خواب را [مایه] آرامش، و روز را [نوعی] تجدید حیات.
- ۴۸- و اوست که پیش از [باران] رحمتش، بادها را به بشارت فرستاد؛ و از آسمان، آبی پاک نازل کردیم (۲).
- ۴۹- تا سرزمین خشک و خزان زده را به وسیله آن حیات بخشیم و دامها و مردم بسیاری را که آفریده ایم، سیراب گردانیم.
- ۵۰- جریان آن [آب] را به شکلهای مختلف [چشمه و رودخانه] بین مردم پدید آوردیم تا پند گیرند، ولی بیشتر مردم سر باز زدند [و] جز سرانکار نداشتند.
- ۵۱- اگر می خواستیم، در هر شهری هشداردهنده ای برمی انگیزتیم.
- ۵۲- پس، از انکارورزان اطاعت مکن و با [منطق] قرآن با آنها

أَمْ تَحْسَبُ أَنَّ أَكْثَرَهُمْ يَسْمَعُونَ أَوْ يَعْقِلُونَ إِنْ هُمْ إِلَّا كَالْأَنْعَامِ بَلْ هُمْ أَضَلُّ سَبِيلًا ﴿٤٤﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى رَبِّكَ كَيْفَ مَدَّ الظِّلَّ وَلَوْ شَاءَ لَجَعَلَهُ سَاكِنًا ثُمَّ جَعَلْنَا الشَّمْسَ عَلَيْهِ دَلِيلًا ﴿٤٥﴾ ثُمَّ قَبَضْنَاهُ إِلَيْنَا قَبْضًا يَسِيرًا ﴿٤٦﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ لِبَاسًا وَالنَّوْمَ سُبَاتًا وَجَعَلَ النَّهَارَ نُشُورًا ﴿٤٧﴾ وَهُوَ الَّذِي أَرْسَلَ الرِّيحَ بُشْرًا بِيَدَيْ رَحْمَتِهِ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً طَهُورًا ﴿٤٨﴾ لِنُحْيِيَ بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا وَنُسْقِيَهُ مِمَّا خَلَقْنَا أَنْعَامًا وَأَنَاسِيَّ كَثِيرًا ﴿٤٩﴾ وَلَقَدْ صَرَّفْنَا بَيْنَهُمْ لِيَذَكَّرُوا فَأَبَى أَكْثَرُ النَّاسِ إِلَّا كُفُورًا ﴿٥٠﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَبَعَثْنَا فِي كُلِّ قَرْيَةٍ نَذِيرًا ﴿٥١﴾ فَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَجَاهِدْهُمْ بِهِ جِهَادًا كَبِيرًا ﴿٥٢﴾ وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاحٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا ﴿٥٣﴾ وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْمَاءِ بَشَرًا فَجَعَلَهُ نَسَبًا وَصِهْرًا وَكَانَ رَبُّكَ قَدِيرًا ﴿٥٤﴾ وَيَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ مَا لَا يَنْفَعُهُمْ وَلَا يَضُرُّهُمْ وَكَانَ الْكَافِرُ عَلَى رَبِّهِ ظَهِيرًا ﴿٥٥﴾

به جهادی بزرگ برخیز.

- ۵۳- اوست که دو دریا را به هم پیوست، یکی شیرین و گواراست و دیگری شور و تلخ؛ و میانشان حایلی قرار داد و مانعی نفوذناپذیر (۳).
- ۵۴- اوست که بشر را از آب آفرید و دو گروه ذکور و اناث مقرر داشت (۴)؛ و پروردگار تو همواره تواناست.
- ۵۵- [با این وجود، کفورورزان] چیزهایی را به جای خدا بندگی می کنند که نه سودی به آنها می رساند و نه زیانی؛ و کافر بر [مخالفت امر] پروردگارش همدست [شیطان] است.

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۷۱ بقره (۲) آمده است.

۲- مفهوم این آیه به بیان کاملتری در آیه ۵۷ اعراف (۷) آمده است.

۳- منابع آبهای شیرین طبیعت دائماً از طریق رودخانهها به دریاها که محتوی آب شور است می ریزد؛ ولی با تبخیر دریاها توسط خورشید و نزولات جوی، مجدداً آبهای شیرین به منابع خود بازمی گردند؛ به این ترتیب در عین اختلاط همواره مجزا هستند.

۴- نسب و صهر به معنی خویشاوندی حاصل از جهت مردان و زنان است، ولی با مقایسه این آیه با آیات ۴۵ و ۴۶ نجم (۵۳) و ۳۷-۳۹ قیامت (۷۵) معلوم می شود که منظور دو دسته ذکور و اناث است.

وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا مُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٥٦﴾ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِلَّا مَنْ شَاءَ أَنْ يَتَّخِذَ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٥٧﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَىٰ الْحَيِّ الَّذِي لَا يَمُوتُ وَسَبِّحْ بِحَمْدِهِ وَكَفَىٰ بِهِ بُدْنُوبِ عِبَادِهِ خَيْرًا ﴿٥٨﴾ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ الرَّحْمَنُ فَسْئَلْ بِهِ خَيْرًا ﴿٥٩﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ اسْجُدُوا لِلرَّحْمَنِ قَالُوا وَمَا الرَّحْمَنُ أَنَسْجُدُ لِمَا تَأْمُرُنَا وَزَادَهُمْ نُفُورًا ﴿٦٠﴾ نَبَارَكُ الَّذِي جَعَلَ فِي السَّمَاءِ بُرُوجًا وَجَعَلَ فِيهَا سِرَاجًا وَقَمَرًا مُنِيرًا ﴿٦١﴾ وَهُوَ الَّذِي جَعَلَ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ خِلْفَةً لِمَنْ أَرَادَ أَنْ يَذَّكَّرَ أَوْ أَرَادَ شُكُورًا ﴿٦٢﴾ وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَمًا ﴿٦٣﴾ وَالَّذِينَ يَبِيتُونَ لِرَبِّهِمْ سُجَّدًا وَقِيَامًا ﴿٦٤﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا اصْرِفْ عَنَّا عَذَابَ جَهَنَّمَ إِنَّ عَذَابَهَا كَانَ غَرَامًا ﴿٦٥﴾ إِنَّهَا سَاءَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٦٦﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَنْفَقُوا لَمْ يُسْرِفُوا وَلَمْ يَقْتُرُوا وَكَانَ بَيْنَ ذَلِكَ قَوَامًا ﴿٦٧﴾

۵۶- تو را فقط به عنوان بشارت‌دهنده و هشداردهنده فرستادیم.

۵۷- بگو: از شما هیچ پاداشی بر رسالتم نمی‌خواهم، ولی [پاداش من همین بس که] هر که خواهد، راهی به سوی پروردگارش انتخاب کند.

۵۸- بر خدای زنده فناپذیر توکل کن و با ستایش، او را تقدیس کن؛ و همین که او به گناهان بندگان آگاه باشد، کافی است.

۵۹- خدایی که آسمانها و زمین و مابین آنها را طی شش دوران آفرید^(۱)، آنگاه بر عرش [تدبیر] استیلا یافت؛ [اوست] خدای رحمان، در مورد او از آن که آگاه است بپرس.

۶۰- و چون [به انکارورزان] گفته می‌شود: برای خدای رحمان سجود کنید، می‌گویند: خدای رحمان کیست^(۲)؛ آیا [قرار است] بر هر چه تو امر کنی، سجده بریم؟ و [این گفتار] بر بیزاریشان می‌افزاید.

۶۱- منشأ برکات است خدایی که در آسمان ستارگانی^(۳) قرار داد و بین آنها چراغی^(۴) و ماهی روشن پدید آورد.

۶۲- و اوست که شب و روز را پیاپی مقرر داشت تا هر که خواهد پند گیرد یا سپاس دارد.

۶۳- و بندگان [خاص] خدای رحمان کسانی هستند که روی زمین آرام و فروتن راه می‌روند^(۵) و چون جاهلان آنان را [با سخنی ناروا] مخاطب سازند، می‌گویند: سلامت باشید؛

۶۴- و آنان که برای پروردگار خویش به سجده و قیام، شب‌زنده‌داری کنند^(۶)؛

۶۵- و آنان که می‌گویند: پروردگارا، عذاب دوزخ را از ما بازگردان که عذاب آن دشوار و پیوسته است،

۶۶- و بد قرارگاه و مکانی است؛

۶۷- و نیز آنان که به هنگام اتفاق نه زیاده‌روی می‌کنند، نه سخت‌گیری و میان این دو راه، اعتدال پیش گیرند^(۷)؛

۱- به زیر نویس آیه ۵۴ اعراف (۷) مراجعه فرمایید.

۲- به آیات ۱-۴ رحمن (۵۵) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه ترجمه بروج به ستارگان، آیه ۱۶ حجر (۱۵) را با آیه ۶ صافات (۳۷) مقایسه فرمایید.

۴- برای روشن شدن معنی سراج در اینجا، به آیه ۱۶ نوح (۷۱) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۳۷ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

۶- به آیات ۱۶ سجده (۳۲) و ۱۶-۱۸ ذاریات (۵۱) توجه فرمایید.

۷- به آیه ۲۹ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

- ۶۸- و نیز کسانی که در کنار خدا معبود دیگری را [به نیایش] نمی خوانند و کسی را که خدا [کشتنش را] جز بحق حرام کرده است، نمی کشند و گرد زنا نمی گردند؛ و هر که چنین کند، با عقوبتی دشوار مواجه خواهد شد؛
- ۶۹- عذابش در روز رستاخیز مضاعف گردد و پیوسته در آن [عذاب] به ذلت باقی خواهد ماند؛
- ۷۰- مگر آنها که به توبه و ایمان و عمل شایسته روی بگردند؛ و خدا گناهان این گروه را به نیکیها بدل می کند، که خدا آمرزگاری است مهربان.
- ۷۱- و هر که توبه و عمل شایسته کند، به سوی خدا بازگشتی پسندیده خواهد داشت.
- ۷۲- و آنها که به ناحق گواهی نمی دهند، و چون به یاوه ای برخورد کنند، بزرگوارانه [از آن] درمی گذرند^(۱)؛
- ۷۳- و کسانی که هر گاه متذکر آیات پروردگارشان شوند، کور و کر با آن برخورد نمی کنند^(۲)؛
- ۷۴- و آنان که گویند: پروردگارا، از ناحیه همسران و فرزندانمان روشنی چشم به ما ارزانی دار و ما را پیشاهنگ پرهیزکاران قرار بده.
- ۷۵- آنها به خاطر صبری که کرده اند، غرفه [های بهشت] را به پاداش گیرند^(۳) و در آن با درود و سلام روبرو شوند.
- ۷۶- جاودانه در آن به سر برند، که نیکو قرارگاه و منزلگاهی

وَالَّذِينَ لَا يَدْعُونَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ وَلَا يَقْتُلُونَ النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَلَا يَزْنُونَ وَمَنْ يَفْعَلْ ذَلِكَ يَلْقَ أَثَامًا ﴿٦٨﴾ يُضْعَفُ لَهُ الْعَذَابُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَيَخْلُدُ فِيهِ مُهَانًا ﴿٦٩﴾ إِلَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ عَمَلًا صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٧٠﴾ وَمَنْ تَابَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَإِنَّهُ يَتُوبُ إِلَى اللَّهِ مَتَابًا ﴿٧١﴾ وَالَّذِينَ لَا يَشْهَدُونَ الزُّورَ وَإِذَا مَرُّوا بِاللَّغْوِ مَرُّوا كِرَامًا ﴿٧٢﴾ وَالَّذِينَ إِذَا ذُكِّرُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ لَمْ يُخِرُّوا عَلَيْهَا صُمًّا وَعُمْيَانًا ﴿٧٣﴾ وَالَّذِينَ يَقُولُونَ رَبَّنَا هَبْ لَنَا مِنْ أَزْوَاجِنَا وَذُرِّيَّاتِنَا قُرَّةَ أَعْيُنٍ وَاجْعَلْنَا لِلْمُتَّقِينَ إِمَامًا ﴿٧٤﴾ أُولَٰئِكَ يُجْزَوْنَ الْغُرْفَةَ بِمَا صَبَرُوا وَيُلَقَّوْنَ فِيهَا تَحِيَّةً وَسَلَامًا ﴿٧٥﴾ خَالِدِينَ فِيهَا حَسُنَتْ مُسْتَقَرًّا وَمُقَامًا ﴿٧٦﴾ قُلْ مَا يَعْبَأُ بِكُمْ رَبِّي لَوْلَا دُعَاؤُكُمْ فَقَدْ كَذَّبْتُمْ فَسَوْفَ يَكُونُ لِزَامًا ﴿٧٧﴾

است.

- ۷۷- بگو: اگر دعوت [عام خدا] در مورد شما [مطرح] نبود، با تکذیبی که کرده اید، پروردگارم اعتنایی به شما نداشت؛ بزودی [نتیجه تکذیب] گریبانگیر [تان] خواهد شد.

۱- مفهوم این عبارت به بیان کاملتر در آیه ۵۵ قصص (۲۸) آمده است.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۲ انفال (۸) و ۲۳ زمر (۳۹) آمده است.

۳- توضیح بیشتر را در آیه ۲۰ زمر (۳۹) ملاحظه فرمایید.

۲۶- سوره شعراء

به نام خدای رحمان [و] رحیم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

طَسَّرَ ﴿١﴾ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ لَعَلَّكَ بَخِيعٌ نَفْسَكَ
 أَلَّا يَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٣﴾ إِن تَشَاءُ نُنزِلْ عَلَيْهِم مِّنَ السَّمَاءِ آيَةً فَظَلَّتْ
 أَعْنَاقُهُمْ لَهَا خَاضِعِينَ ﴿٤﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِّن ذِكْرٍ مِّنَ الرَّحْمَنِ مُحَدِّثٍ
 إِلَّا كَانُوا عَنْهُ مُعْرِضِينَ ﴿٥﴾ فَقَدْ كَذَّبُوا فَسَيَأْتِيهِمْ أَنْبَاءٌ مَا كَانُوا
 بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٦﴾ أُولَئِكَ يَرْوَأُونَ إِلَى الْأَرْضِ كَمَا أَنْبَأْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ
 كَرِيمٍ ﴿٧﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٨﴾ وَإِنَّ
 رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٩﴾ وَإِذْ نَادَى رَبُّكَ مُوسَىٰ أَنْ أَنْتَ الْقَوْمَ
 الظَّالِمِينَ ﴿١٠﴾ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَلا يَتَّقُونَ ﴿١١﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي أَخَافُ
 أَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿١٢﴾ وَيَضِيقُ صَدْرِي وَلَا يَبْسُطُ لِسَانِي فَأرْسِلْ
 إِلَيَّ هَرُونَ ﴿١٣﴾ وَهُمْ عَلَىٰ ذَنْبٍ فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ ﴿١٤﴾ قَالَ
 كَلَّا فَادْهَابًا يَنْتَنَّا إِنَّا مَعَكُمْ مُسْتَمِعُونَ ﴿١٥﴾ فَاتِيَا فِرْعَوْنَ
 فَقُولَا إِنَّا رَسُولُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ أَنْ أَرْسِلَ مَعَنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ
 ﴿١٧﴾ قَالَ أَلَمْ نُرَبِّكَ فِينَا وَلِيدًا وَلَبِثْتَ فِينَا مِنْ عُمُرِكَ سِنِينَ ﴿١٨﴾
 وَفَعَلْتَ فَعَلْتَكِ الْتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿١٩﴾

۱- ط، سین، میم.

۲- این آیات کتاب روشنگر است.

۳- مباد خود را از [اندوه] اینکه ایمان نمی آورند به هلاکت اندازی (۱).

۴- اگر اراده کنیم، از آسمان معجزه‌ای بر آنها نازل می‌کنیم که در برابر آن با فروتنی سر فرود آرند.

۵- هیچ سخن تازه‌ای از خدای رحمان بر آنها نمی‌رسید، مگر اینکه از آن رویگردان بودند.

۶- آنها تکذیب [و استهزا] کردند، ولی بزودی خبرهای (۲) آنچه استهزایش می‌کردند به آنان خواهد رسید.

۷- آیا به زمین نمی‌نگرند که چه بسیار از هرگونه [گیاه] سودمندی در آن رویانند.

۸- برآستی در این [امور] نشانه‌ای است [از تدبیر خدا]، والی [بیشترشان سر ایمان نداشتند].

۹- بی‌گمان پروردگار تو فرادست و مهربان است.

۱۰- [به یادار] هنگامی که پروردگارت موسی را ندا داد که: به سراغ آن گروه ستمگر برو،

۱۱- گروه فرعون؛ [و توجه کن که با هشدار تو] آیا [باز هم] پروا نمی‌کنند؟

۱۲- گفت: پروردگارا، از آن ترس دارم که مرا دروغ‌پرداز بشمارند؛

۱۳- و تحمل [کافی] ندارم و بیانم رسا نیست (۳)؛ پس به هارون نیز [پیام] فرست [که دستیار من باشد] (۴)؟

۱۴- و آنها ادعای گناهی برگردن من دارند (۵)؛ می‌ترسم مرا به قتل برسانند.

۱۵- گفت: هرگز؛ با معجزات ما بروید (۶) که [همه جا] در کنار شما هستیم و [گفتگوی شما را] می‌شنویم.

۱۶- نزد فرعون بروید و بگویید: ما پیامبر پروردگار جهانیان هستیم،

۱۷- [می‌خواهیم] که دودمان یعقوب را در اختیار ما بگذاری.

۱۸- [فرعون] گفت: مگر از کودکی تو را در کنار خویش پرورش ندادیم و سالهایی از عمرت را در میان ما به سر نبردی (۷)؟

۱۹- و کار خودت را کردی [و رفتی] و ناسپاس هستی (۸).

۱- «لعل» در اینجا معنی نهي می‌دهد؛ بخش پایانی آیه ۶۸ مائده (۵) و نیمه دوم آیه ۸ فاطر (۳۵) مؤید آن است. آیات ۵۶ قصص (۲۸)، ۱۰۳ یوسف (۱۲) و ۲ طه (۲۰) نیز به گونه‌ای دیگر آن را تأیید می‌کند.

۲- به زیر نویس آیه ۵ انعام (۶) مراجعه فرمایید.

۳- معنی تحت‌اللفظ آن، «سینه‌ام تنگ می‌شود و زبانم گشوده نمی‌شود» است؛ ولی اصطلاح را نمی‌توان تحت‌اللفظ ترجمه کرد.

۴- به آیات ۲۹-۳۲ طه (۲۰) توجه فرمایید.

۵- این گناه در آیه ۳۳ قصص (۲۸) بیان شده و جزئیات آن در آیه ۱۵ قصص (۲۸) آمده است.

۶- به آیات ۱۷-۲۳ طه (۲۰) توجه فرمایید.

۷- به آیات ۷-۹ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۸- به آیه ۱۵ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۲۰- موسی گفت: من آن کار را هنگامی مرتکب شدم که گمراه بودم.

۲۱- و از ترس شما گریختم، آنگاه پروردگار مرا فرزاندگی بخشید و به پیامبری ام انتخاب کرد.

۲۲- مگر این نعمتی است که بر من منت می نهد که دودمان یعقوب را به بردگی گرفته‌ای؟! (۱)

۲۳- فرعون گفت: پروردگار جهانیان [که مطرح کرده‌ای] چیست؟

۲۴- گفت: صاحب اختیار آسمانها و زمین و مابین آنهاست؛ اگر به یقین دریابید.

۲۵- [فرعون] به اطرافیان خود گفت: آیا نمی شنوید [چه می گوید]؟

۲۶- [موسی] اضافه کرد: پروردگار شما و نیاکان شما.

۲۷- [فرعون] گفت: پیامبری که بر شما فرستاده شده، دیوانه است.

۲۸- [موسی] گفت: او صاحب اختیار شرق و غرب [جهان] و مابین آنهاست؛ اگر درک کنید.

۲۹- گفت: اگر معبودی جز من قائل باشی، زندانیات خواهم کرد.

۳۰- [موسی] گفت: حتی اگر نشانه آشکاری [در مورد رسالت]م برای تو آورده باشم؟

۳۱- گفت: اگر راست می گویی، آن را ارائه کن.

قَالَ فَعَلْنَاهَا إِذَا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ ﴿۲۰﴾ فَفَرَرْتُ مِنْكُمْ لَمَّا خِفْتُكُمْ

فَوَهَبَ لِي رَبِّي حُكْمًا وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿۲۱﴾ وَتِلْكَ نِعْمَةٌ تَمُنُّهَا

عَلَىٰ أَنْ عَبَّدتَّ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿۲۲﴾ قَالَ فِرْعَوْنُ وَمَا رَبُّ الْعَالَمِينَ

﴿۲۳﴾ قَالَ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ

﴿۲۴﴾ قَالَ لِمَنْ حَوْلَهُ أَلَا تَسْتَمِعُونَ ﴿۲۵﴾ قَالَ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمْ

الْأُولَئِينَ ﴿۲۶﴾ قَالَ إِنْ رَسُولُكُمْ الَّذِي أُرْسِلَ إِلَيْكُمْ لَمَجْنُونٌ ﴿۲۷﴾

قَالَ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِنْ كُنْتُمْ تَعْقِلُونَ ﴿۲۸﴾ قَالَ

لِيِنِ اتَّخَذَتِ الْهَاطِغِرِيُّ لِجَعَلْنَكَ مِنَ الْمَسْجُونِينَ ﴿۲۹﴾ قَالَ

أَوْ لَوْ حِثَّتْ بِشَيْءٍ مُّبِينٍ ﴿۳۰﴾ قَالَ فَاتِّبِعْنِي إِنْ كُنْتُمْ مِنَ

الصَّادِقِينَ ﴿۳۱﴾ فَأَلْقَىٰ عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُّبِينٌ ﴿۳۲﴾ وَنَزَعْنَا مِنْهُ

فِي ذَاهِي يَمِصَّاءَ اللَّيْظِينَ ﴿۳۳﴾ قَالَ لِلْمَلَأِ حَوْلَهُ إِنَّ هَذَا لَسِحْرٌ

عَلِيمٌ ﴿۳۴﴾ يُرِيدُ أَنْ يُخْرِجَكُمْ مِنْ أَرْضِكُمْ بِسِحْرِهِ فَمَاذَا

تَأْمُرُونَ ﴿۳۵﴾ قَالُوا أَرْجِهْ وَأَخَاهُ وَأَبْعَثْ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ

﴿۳۶﴾ يَا تَوَكَّلْ بِكُلِّ سَحَابٍ عَلِيمٍ ﴿۳۷﴾ فَجَمَعَ السَّحَرَةُ

لَمِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿۳۸﴾ وَقِيلَ لِلنَّاسِ هَلْ أَنْتُمْ مُجْتَمِعُونَ ﴿۳۹﴾

۳۲- آنگاه چوبدست خود را انداخت، ناگهان ازدهایی آشکار شد.

۳۳- و دستش را [از گریبان] بیرون آورد، ناگاه در نظر بینندگان سپید و روشن نمودار شد.

۳۴- [فرعون] به اطرافیانش گفت: براستی جادوگری است دانا،

۳۵- که با جادوی خود می خواهد شما را از سرزمینتان آواره کند؛ نظر شما چیست؟

۳۶- گفتند: [کار] او و برادرش را مسکوت بگذار و مأمورانی به شهرها بفرست،

۳۷- تا هر جادوگر دانایی را به حضور تو آورند.

۳۸- سرانجام جادوگران در وعده‌گاه روزی معلوم (۳) جمع آوری شدند،

۳۹- و به مردم گفتند: آیا شما نیز مجتمع می شوید؟

۱- این بیان موسی پاسخ گفتار فرعون در آیه ۱۸ همین سوره (شعرا) است که گفت: تو را در خاندان خودمان پرورش دادیم و موسی در لفافه می گوید: از آن جهت که دودمان یعقوب را به بردگی گرفتی و فرزندان ذکور آنها را به قتل می رساندی، مادرم مرا در صندوق گذاشت و به رود نیل انداخت و دست تقدیر مرا به خانه تو کشاند؛ و اگر چنین ظلمی را در مورد دودمان یعقوب روا نمی داشتی، دلیلی نداشت که من به خانه تو کشانده شوم و به طور طبیعی در آغوش مادر پرورش می یافتم. این چه منتی است که بر من می گذاری؟ به آیات ۴-۹ قصص (۲۸) توجه فرمایید. لازم به یادآوری است که مفسران گفته‌اند: همزه استفهام در ابتدای این آیه افتاده است و این پدیده در کلام عرب سابقه دارد؛ مثل زبان فارسی.

۲- برای توجیه افزوده: به آیه ۱۲ نمل (۲۷) توجه فرمایید.

۳- منظور همان روز عید ملی است که در آیات ۵۸ و ۵۹ طه (۲۰) آمده است.

لَعَلَّنَا نَبِيعَ السَّحَرَةِ إِن كَانُوا هُمْ أَغْلِبِينَ ﴿٤٠﴾ فَلَمَّا جَاءَ السَّحَرَةُ
 قَالُوا لِفِرْعَوْنَ أَئِن لَّنَا أَجْرٌ إِن كُنَّا نَحْنُ الْغَالِبِينَ ﴿٤١﴾ قَالَ نَعَمْ
 وَإِن كُمْ إِذًا لَمِنَ الْمُقَرَّبِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ لَهُم مُّوسَى الْقَوْمَا أَنتُمْ مُلْقُونَ
 ﴿٤٣﴾ فَالْقَوَاهِبَا هُمْ وَعَصِيَّتْهُمْ وَقَالُوا بَعْرَةٌ فِرْعَوْنَ إِنَّا لَنَحْنُ
 الْغَالِبُونَ ﴿٤٤﴾ فَأَلْفَى مُوسَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ تَلْقَفُ مَا يَأْفِكُونَ
 ﴿٤٥﴾ فَأَلْفَى السَّحَرَةُ سَجِدِينَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا أَمَنَّا بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٧﴾
 رَبِّ مُوسَى وَهَارُونَ ﴿٤٨﴾ قَالَ أَمْنٌ مُّثْلَهُ قَبْلَ أَنْ أَعِزَّنَا لَكُمْ إِنَّهُ
 لَكَبِيرٌ كَمَا الَّذِي عَلَّمَكُمُ السِّحْرَ فَلَسَوْفَ نَعْتَمُونَ لَا قُطْعَنَ أَيْدِيكُمْ
 وَأَرْجُلِكُمْ مِّنْ خَلْفٍ وَلَا صُلْبَتِكُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٩﴾ قَالُوا لَا ضَرَّ لَنَا
 إِلَى رَبِّنَا مُنْقَلِبُونَ ﴿٥٠﴾ إِنَّا نَطْمَعُ أَن يَغْفِرَ لَنَا رَبُّنَا خَطِيئَتَنَا أَن كُنَّا
 أَوَّلَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥١﴾ * وَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَن أَسْرِ بِعِبَادِي إِلَيْكُمْ
 مُتَّبِعُونَ ﴿٥٢﴾ فَارْسَلْنَا فِرْعَوْنَ فِي الْمَدَائِنِ حَاشِرِينَ ﴿٥٣﴾ إِن هَؤُلَاءِ
 لَشِرْذِمَةٌ قَلِيلُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِنَّهُمْ لَنَا لَغَائِظُونَ ﴿٥٥﴾ وَإِنَّا لَجَمِيعٌ حَادِرُونَ
 ﴿٥٦﴾ فَأَخْرَجْنَاهُمْ مِّن جَنَّتِ وَعَيْوُنَ ﴿٥٧﴾ وَكُنُوزَ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٥٨﴾
 كَذَلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٥٩﴾ فَاتَّبَعُوهُمْ مُّشْرِقِينَ ﴿٦٠﴾

- ۴۰- تا اگر جادوگران پیروز شدند، همه از آنها پیروی کنیم.
- ۴۱- و چون جادوگران آمدند، به فرعون گفتند: اگر ما پیروز شدیم، آیا پاداشی خواهیم داشت؟
- ۴۲- گفت: آری، و در آن صورت از مقربان [دربارم] خواهید بود.
- ۴۳- موسی به جادوگران گفت: هر هنری دارید عرضه کنید.
- ۴۴- ریسمانها و چوبهای خود را انداختند و گفتند: قسم به عزت فرعون که ما پیروزیم.
- ۴۵- موسی نیز چوبدست خود را انداخت، ناگهان [ازدهایی شد و] (۱) ساخته‌های دروغین آنها را بلعید.
- ۴۶- جادوگران [بی اختیار] به سجده درافتادند؛
- ۴۷- گفتند: به پروردگار جهانیان ایمان آوردیم،
- ۴۸- پروردگار موسی و هارون.
- ۴۹- [فرعون] گفت: چگونه قبل از آنکه اجازه دهم به او ایمان آوردید؟ بی تردید او بزرگ شماس است که شما را جادو آموخته است؛ بزودی [نتیجه کارتان را] خواهید دید؛ دست و پای شما را به عکس یکدیگر قطع می‌کنم و همه شما را به دار می‌آویزم.
- ۵۰- گفتند: مسئله‌ای نیست، به پیشگاه پروردگارمان باز می‌گردیم (۲).
- ۵۱- امیدوارم پروردگارمان خطای ما را ببخشد که ما نخستین کسانی هستیم که ایمان آوردیم.
- ۵۲- به موسی وحی کردیم که: بندگان مرا شبانه راهی کن، زیرا شما مورد تعقیب قرار خواهید گرفت (۳).
- ۵۳- فرعون مأمورانی به شهرها فرستاد؛
- ۵۴- [و پیام داد که] اینها گروهی اندکند،
- ۵۵- و ما را به خشم آورده‌اند،
- ۵۶- و ما همگی آماده پیکاریم.
- ۵۷- و [الی] ما فرعونیان را از باغها و چشمه‌سارها اخراج کردیم،
- ۵۸- و از گنجها و اقامتگاههای اشرافی،
- ۵۹- [خواست ما] این گونه بود؛ و همه را به دودمان یعقوب به میراث دادیم.
- ۶۰- [سپاهیان فرعون] به هنگام برآمدن آفتاب از پی آنها تاختند.

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۳۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۲- دنباله کلام ساحران متنه شده را در آیه ۷۲ طه (۲۰) ملاحظه فرمایید.

۳- ضمن این دستور که در اینجا به اختصار بیان شده، خدا مزده فرج و گشایشی نیز داده است که در آیات ۲۳-۳۱ دخان (۴۴) تصریح شده است.

- ۶۱- چون دو گروه یکدیگر را مشاهده کردند، یاران موسی گفتند: به دام افتادیم.
- ۶۲- [موسی] گفت: هرگز، پروردگار من با من است (۱) و مرا هدایت خواهد کرد.
- ۶۳- سپس به موسی وحی کردیم که: چو بدست خود را به رود نیل [بزن؛ آنگاه از هم شکاف برداشت و هر پاره‌ای چون کوهی عظیم شد.
- ۶۴- و فرعونیان را به آنجا کشانندیم [و به دام انداختیم].
- ۶۵- و موسی را با همه همراهانش نجات دادیم.
- ۶۶- آنگاه دیگران را غرق کردیم.
- ۶۷- براستی در این [مورد] نشانه‌ای است [از تدبیر خدا]، والی [بیشترشان سر ایمان نداشتند.
- ۶۸- و بی‌گمان پروردگار تو فرادست و مهربان است.
- ۶۹- داستان ابراهیم را بر آنها بازگو.
- ۷۰- هنگامی که به پدر و قومش گفت: چه چیز را بندگی می‌کنید؟
- ۷۱- گفتند: بتهایی را بندگی می‌کنیم که پیوسته سر بر آستانشان داریم.
- ۷۲- گفت: آیا وقتی آنها را [به نیایش] می‌خوانید، آوای شما را می‌شنوند؟
- ۷۳- یا سود و زیانی برای شما دارند؟

فَلَمَّا تَرَى الْجَمْعَانَ قَالَ أَصْحَابُ مُوسَى إِنَّا لَمَدْرَكُونَ ﴿٦١﴾ قَالَ
 كَلَّا إِنَّ مَعِيَ رَبِّي سَيَهْدِينِ ﴿٦٢﴾ فَأَوْحَيْنَا إِلَى مُوسَى أَنْ أَضْرِبْ
 بَعْصَاكَ الْبَحْرَ فَانْفَلَقَ فَكَانَ كُلُّ فِرْقٍ كَالطَّوْدِ الْعَظِيمِ ﴿٦٣﴾
 وَأَزْلَفْنَا ثَمَّ الْآخِرِينَ ﴿٦٤﴾ وَأَنْجَيْنَا مُوسَى وَمَنْ مَعَهُ أَجْمَعِينَ ﴿٦٥﴾
 ثُمَّ أَغْرَقْنَا الْآخِرِينَ ﴿٦٦﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ
 مُؤْمِنِينَ ﴿٦٧﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٦٨﴾ وَأَتَىٰ آلَ إِبراهيمَ
 نَبَأُ ابْنِهِمَ الْكَاذِبِ إِذْ قَالَ لِلْأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٧٠﴾ قَالُوا
 نَعْبُدُ أَصْنَامًا مَفْظَلٌ لَهَا عَزِيزِينَ ﴿٧١﴾ قَالَ هَلْ يَسْمَعُونَكُمْ إِذْ
 تَدْعُونَ ﴿٧٢﴾ أَوْ يَنْفَعُونَكُمْ أَوْ يُضُرُّونَ ﴿٧٣﴾ قَالُوا بَلْ وَجَدْنَا آبَاءَنَا
 كَذَلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٧٤﴾ قَالَ أَفَرَأَيْتُمْ مَا كُنْتُمْ تَعْبُدُونَ ﴿٧٥﴾ أَنْتُمْ
 وَءَابَاؤُكُمْ الْأَقْدَمُونَ ﴿٧٦﴾ فَإِنَّهُمْ عَدُوٌّ لِيَ الْآرَبِ الْعَالَمِينَ
 ﴿٧٧﴾ الَّذِي خَلَقَنِي فَهُوَ يَهْدِينِ ﴿٧٨﴾ وَالَّذِي هُوَ يُطْعِمُنِي وَيَسْقِينِ
 ﴿٧٩﴾ وَإِذَا مَرِضْتُ فَهُوَ يَشْفِينِ ﴿٨٠﴾ وَالَّذِي يُمِيتُنِي ثُمَّ
 يُحْيِينِ ﴿٨١﴾ وَالَّذِي أَطْمَعُ أَنْ يَغْفِرَ لِي خَطِيئَتِي يَوْمَ الدِّينِ
 ﴿٨٢﴾ رَبِّ هَبْ لِي حُكْمًا وَالْحَقِّقْنِي بِالصِّدْقِ ﴿٨٣﴾

۷۴- گفتند: [نه] ولی دیدیم که پدران ما بر این شیوه بودند.

۷۵- ۷۶- گفت: آیا توجه کرده‌اید که آنچه را که شما و نیاکانتان بندگی می‌کردید،

۷۷- ۷۸- همه دشمن منند؟ مگر پروردگار جهانیان که مرا آفریده و هدایت‌م کرده است؛

۷۹- و طعام و آشامیدنی‌ام از [لطف] اوست؛

۸۰- و چون بیمار شوم، شفا می‌بخشد؛

۸۱- و آن‌که مرا می‌میراند، سپس زندگی [دوباره] می‌بخشد؛

۸۲- و آن‌که چشم امید از او دارم که در روز جزا لغزشم را ببخشد.

۸۳- پروردگارا، مرا فرزانی بخش و به شایستگان ملحق ساز؛

۸۴- و در میان آیندگان خوشنام گردان (۱)؛

۸۵- و مرا در زمره وارثان بهشت پر نعمت قرار ده؛

۸۶- و پدرم را که از گمراهان است پیامرز (۲)؛

۸۷- و در آن روز که [مردم] برانگیخته می‌شوند، مرا رسوا مکن؛

۸۸- [همان] روزی که مال و فرزندان سودی نخواهد داشت؛

۸۹- [همه گرفتارند] مگر آن کس که دلی پاک و سلیم (۳) به پیشگاه خدا آورد.

۹۰- [در آن روز] بهشت در دسترس پرهیزکاران قرار داده می‌شود؛

۹۱- و دوزخ برای بیراهان آشکار خواهد شد (۴)؛

۹۲- و به آنها گفته می‌شود: معبودانی که به جای خدا بندگی می‌کردید، کجا هستند؟

۹۳- آیا می‌توانند شما را یاری دهند، و حتی خود را (۵)؟!؛

۹۴- آنها و بیراهان ای که پیرو آنها بودند [به دوزخ نگویند] خواهند شد؛

۹۵- با سپاهیان ابلیس، یکسره.

۹۶- آنجا با یکدیگر به مخاصمه برخیزند و گویند:

۹۷- ۹۸- به خدا سوگند که در گمراهی آشکاری بودیم که شما را با پروردگار جهانیان برابر می‌شمردیم.

۹۹- تنها عامل گمراهی ما [همین] بزهکاران بودند.

۱۰۰- ۱۰۱- اکنون هم کمک‌کار و دوست مهربانی نداریم (۶).

۱۰۲- کاش بازگشتی [به دنیا] (۷) داشتیم تا در زمره مؤمنان قرار می‌گرفتیم.

۱۰۳- براستی در این [امور] نشانه‌ای است؛ و [الی] بیشترشان سر ایمان نداشتند.

۱۰۴- و بی‌گمان پروردگار تو فرادست و مهربان است.

۱۰۵- قوم نوح هم پیامبران را دروغ‌پرداز شمردند.

۱۰۶- آنگاه که برادرشان نوح به آنان گفت: چرا پروا نمی‌کنید؟

۱۰۷- من برای شما پیامبری امین هستم؛

۱۰۸- از خدا پروا کنید و مطیع من باشید؛

۱۰۹- از شما هیچ پاداشی بر رسالتم نمی‌خواهم؛ پاداش من، تنها بر عهده پروردگار جهانیان است.

۱۱۰- از خدا پروا کنید و مطیع من باشید.

۱۱۱- گفتند: چگونه تو را باور کنیم، در حالی که افراد فرومایه‌تر پیرو تو هستند؟

۱- آیه ۵۰ مریم (۱۹) و ۷۸ صافات (۳۷) اشاره به پذیرش این دعای ابراهیم از جانب خدا دارد.

۲- ابتدا به آیه ۴۷ مریم (۱۹) و بعد به آیه ۱۱۴ توبه (۹) توجه فرماید.

۳- برعکس افرادی که در قطب مخالف آنان قرار گرفته‌اند و بیمار دل معرفی شده‌اند، به آیات ۱۰ بقره (۲)، ۵۲ مائده (۵)، ۵۰ نور (۲۴) و ۲۹ محمد (۴۷) توجه فرماید.

۴- به آیه ۲۳ فجر (۸۹) توجه فرماید.

۵- معنی و مفهوم دو آیه ۹۲ و ۹۳ همین سوره (شعرا) به بیان دیگر در آیه ۲۵ عنکبوت (۲۹) آمده است.

۶- به آیه ۶۷ زخرف (۴۳) توجه فرماید.

۷- برای توجیه افزوده، به آیه ۹۹ مؤمنون (۲۳) توجه فرماید.

۱۱۲- [نوح] گفت: مرا با آنچه [در گذشته] می کردند کاری نیست!

۱۱۳- حسابشان تنها با پروردگار من است، اگر درست درک کنید؛

۱۱۴- و من هرگز مؤمنان را طرد نخواهم کرد^(۱)؛

۱۱۵- زیرا هشدار دهنده آشکاری بیش نیستم.

۱۱۶- گفتند: ای نوح، اگر [از این سخنان] باز نایستی، سنگسار خواهی شد.

۱۱۷- گفت: پروردگارا، قوم من مرا دروغ پرداز شمردند.

۱۱۸- میان من و آنها [بحق] داوری کن و من و مؤمنان همراه رانجات ده.

۱۱۹- آنگاه او و همراهانش را در آن کشتی انباشته^(۲) نجات دادیم؛

۱۲۰- و بقیه را غرق کردیم.

۱۲۱- برستی در این [امور] نشانه ای است [از تدبیر خدا]، ولی [بیشترشان سر ایمان نداشتند].

۱۲۲- و بی گمان پروردگار تو فرادست و مهربان است.

۱۲۳- قوم عاد هم پیامبران را دروغ پرداز شمردند؛

۱۲۴- آنگاه که برادرشان هود به آنان گفت: چرا پروا نمی کنید؟

۱۲۵- من برای شما پیامبری امین هستم؛

۱۲۶- از خدا پروا کنید و مطیع من باشید؛

۱۲۷- از شما هیچ پاداشی بر رسالت من نمی خواهم؛ پاداش من، تنها بر عهده پروردگار جهانیان است.

۱۲۸- چرا بر هر بلندی از سر هوس بنایی ایجاد می کنید؟

۱۲۹- و به خیال عمر جاویدان دژها می سازید؟

۱۳۰- و هنگامی که [بر دیگران] دست می گشایید، همچون خودکامگان دست می گشایید؟

۱۳۱- از خدا پروا کنید و مطیع من باشید؛

۱۳۲- از خدایی پروا کنید که شما را به نعمتهایی یاری داد که خود [بهتر] می دانید؛

۱۳۳- شما را به وسیله دامها و فرزندان [تان] یاری داد،

۱۳۴- و باغها و چشمه سارها؛

۱۳۵- [اگر در برابر پروردگار خود عصیان ورزید]^(۳) از عذاب روزی بزرگ بر شما می ترسم.

۱۳۶- گفتند: اندرز بدهی یا ندهی، برای ما یکسان است؛

قَالَ وَمَا عَلِمِي بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١١٢﴾ إِنَّ حِسَابَهُمْ إِلَّا عَلَىٰ رَبِّي لَوْ تَشْعُرُونَ ﴿١١٣﴾ وَمَا أَنَا بِطَارِدِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٤﴾ إِنْ أَنَا إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿١١٥﴾ قَالُوا لَئِنْ لَمْ تَنْتَهِ يَنْحُوتْ لَتَكُونَنَّ مِنَ الْمَرْجُومِينَ ﴿١١٦﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي قَوْمِي كَذَّبُونِ ﴿١١٧﴾ فَأَفْنَحُ بَيْنِي وَبَيْنَهُمْ فَتَحَا وَبِحَنِي وَمَنْ مَعِيَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١٨﴾ فَأَنْجِيْنَهُ وَمَنْ مَعَهُ فِي الْفُلْكِ الْمَشْحُونِ ﴿١١٩﴾ ثُمَّ أَغْرَقْنَا بَعْدُ الْبَاقِينَ ﴿١٢٠﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرَهُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٢١﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٢٢﴾ كَذَّبَتْ عَادَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ هُودٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٢٤﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٢٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ﴿١٢٦﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَىٰ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٢٧﴾ أَتَبْنُونَ بِكُلِّ رِيعٍ ءَايَةً تَعْبَثُونَ ﴿١٢٨﴾ وَتَتَّخِذُونَ مَصَانِعَ لَعَلَّكُمْ تَخْلُدُونَ ﴿١٢٩﴾ وَإِذَا بَطِشْتُمْ بَطِشْتُمْ جَبَّارِينَ ﴿١٣٠﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ﴿١٣١﴾ وَاتَّقُوا الَّذِي أَمَدَّكُمْ بِمَا تَعْلَمُونَ ﴿١٣٢﴾ أَمَدَّكُمْ بِأَنْعَامٍ وَبَنِينَ ﴿١٣٣﴾ وَجَنَّاتٍ وَعُيُونٍ ﴿١٣٤﴾ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٣٥﴾ قَالُوا سَوَاءٌ عَلَيْنَا أَوَعَظْتَ أَمْ لَمْ تَكُنْ مِنَ الْوَاعِظِينَ ﴿١٣٦﴾

۱- به آیه ۵۲ انعام (۶) توجه فرمایید.

۲- انباشته از دامهای مختلف نر و ماده؛ به آیه ۴۰ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه افزوده، به آیات ۱۵ انعام (۶) و ۱۳ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۱۳۷- این [روش ما] جز شیوه پشتیبان نیست^(۱)،

۱۳۸- و عذاب نخواهیم شد.

۱۳۹- هود را دروغ پرداز شمرند، ما هم هلاکشان کردیم؛

براستی در این [امور] نشانه‌ای است، ولی [بیشترشان سر

ایمان نداشتند.

۱۴۰- بی‌گمان پروردگار تو فرادست و مهربان است.

۱۴۱- قوم ثمود^(۲) نیز پیامبران را دروغ پرداز شمرند.

۱۴۲- آنگاه که برادرشان صالح^(۳) به آنان گفت: چرا پروا

نمی‌کنید؟

۱۴۳- من برای شما پیامبری امین هستم؛

۱۴۴- از خدا پروا کنید و مطیع من باشید.

۱۴۵- از شما هیچ پاداشی بر رسالتم نمی‌خواهم؛ پاداش من،

تنها بر عهده پروردگار جهانیان است.

۱۴۶- آیا [تصور می‌کنید] در وضع کنونی خود، ایمن رها

شده‌اید؟

۱۴۷- در باغها و چشمه‌سارها،

۱۴۸- و کشتزارها و درختان خرما، با آن شکوفه‌های لطیفش؟

۱۴۹- و [به تصور جاودانگی ناز و نعمت] هنرمندانه از کوهها

خانه‌هایی می‌تراشید؛

۱۵۰- از خدا پروا کنید و مطیع من باشید.

۱۵۱- و از فرمان اسرافکاران اطاعت مکنید،

۱۵۲- که در این سرزمین تبهکاری می‌کنند، نه اصلاح.

۱۵۳- گفتند: جز این نیست که جادوزده شده‌ای.

۱۵۴- تو نیز بشری همچون ما هستی؛ اگر راست می‌گویی، معجزه‌ای بیاور.

۱۵۵- گفت: این ماده شتری است^(۴) که سهمی از آب [چشمه] دارد، و روز معینی [از هفته] هم سهم شماست.

۱۵۶- آزاری به آن نرسانید که عذاب روزی بزرگ شما را فراخواهد گرفت.

۱۵۷- ولی [آن را از پای درآورند، سپس پشیمان شدند؛

۱۵۸- آنگاه عذاب آنان را فراگرفت^(۵)؛ براستی در این [امور] نشانه‌ای است، ولی [بیشترشان سرایمان نداشتند.

۱۵۹- بی‌گمان پروردگار تو فرادست و مهربان است.

۱- این عبارت همان مفهوم آیه ۷۴ شعرا (همین سوره) را دارد.

۲- ثمود از قبایل قدیم عرب است که پس از نابودی قوم عاد به وجود آمدند (آیه ۷۴ اعراف) و به لحاظ معماری، تمدن پیشرفته‌ای داشتند (آیه ۷۴ اعراف و ۹ فجر). این قوم متعاقب مخالفت با پیامبرشان صالح از میان رفتند. آیه ۱۷۸ اعراف (۷) عامل نابودی آنها را زلزله سختی معرفی کرده است.

۳- صالح دومین نفر از پنج پیامبر عرب است؛ چهار تن دیگر به ترتیب: هود، ابراهیم، شعیب و محمد علیهم السلام هستند.

۴- ناقه صالح ویژگیهایی داشته که در قرآن تصریح نشده است و مفسران توضیح داده‌اند؛ آنچه در قرآن در این باره آمده در نیمه دوم آیه ۷۳ اعراف (۷) ملاحظه فرمایید.

۵- به آیه ۷۸ اعراف (۷) توجه فرمایید.

إِنَّ هَذَا إِلَّا آخِلَقُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٣٧﴾ وَمَا نَحْنُ بِمَعْدِيَيْنِ ﴿١٣٨﴾ فَكَذَّبُوهُ
فَأَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٣٩﴾ وَإِنَّ
رَبَّكَ لَهوَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿١٤٠﴾ كَذَبَتْ ثَمُودُ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٤١﴾ إِذْ قَالَ
لَهُمْ أَخُوهُمْ صَالِحٌ الْأَنْتَقُونَ ﴿١٤٢﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٤٣﴾
فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا ﴿١٤٤﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجِرِيَ
إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٤٥﴾ أَتُتْرَكُونَ فِي مَا هَلَنْتُمْ مِنْكُمْ أَمْ يُبَدِّلُ
فِي جَنَّتِ وَعُيُونٍ ﴿١٤٧﴾ وَزُرُوعٍ وَنَخْلٍ طَلَعَتْ هَيْهَامُ هَضِيمٌ ﴿١٤٨﴾
وَتَنْحِتُونَ مِنَ الْجِبَالِ بُيُوتًا فَرِهِينَ ﴿١٤٩﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا
﴿١٥٠﴾ وَلَا تَطِيعُوا أَمْرَ الْمُسْرِفِينَ ﴿١٥١﴾ الَّذِينَ يَفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ
وَلَا يُصْلِحُونَ ﴿١٥٢﴾ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ مِنَ الْمُسَحَّرِينَ ﴿١٥٣﴾ مَا أَنْتَ
إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا فَأْتِ بَشَايَةَ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٥٤﴾ قَالَ
هَذِهِ نَاقَةٌ لَهَا شِرْبٌ وَلَكُمْ شِرْبُ يَوْمٍ مَعْلُومٍ ﴿١٥٥﴾ وَلَا تَمْسُوهَا
بِسُوءٍ فَيَأْخُذْكُمْ عَذَابٌ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٥٦﴾ فَعَقَرُوهَا فَاصْبَحُوا
نَدِمِينَ ﴿١٥٧﴾ فَأَخَذَهُمُ الْعَذَابُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ
أَكْثَرَهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٥٨﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهوَ الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿١٥٩﴾

- ۱۶۰- قوم لوط نیز پیامبران را دروغ پرداز شمردند؛
 ۱۶۱- آنگاه که برادرشان لوط به آنان گفت: چرا پروا نمی‌کنید؟
 ۱۶۲- من برای شما پیامبری امین هستم؛
 ۱۶۳- از خدا پروا کنید و مطیع من باشید.
 ۱۶۴- از شما هیچ پاداشی بر رسالتم نمی‌خواهم؛ پاداش من، تنها بر عهده پروردگار جهانیان است.
 ۱۶۵- چرا از میان جهانیان، مردان را [برای آمیزش] انتخاب کرده‌اید؟
 ۱۶۶- و همسرانی را که پروردگارتان برای شما آفریده است، رها می‌کنید؛ حقا که گروهی تجاوزگرید.
 ۱۶۷- گفتند: ای لوط، اگر [از این سخنان] باز نایستی، تبعید خواهی شد.
 ۱۶۸- گفت: [به هر حال] من از رفتار شما سخت منزجرم.
 ۱۶۹- پروردگارا، من و خانواده‌ام را از [شثامت] رفتارشان نجات ده^(۱).
 ۱۷۰- سرانجام او و همه خانواده‌اش را نجات دادیم،
 ۱۷۱- مگر پیرزنی که [همراه بزهاران] باقی ماند^(۲).
 ۱۷۲- آنگاه دیگران را درهم کوفتیم.
 ۱۷۳- و بارانی^(۳) بر آنان باریدیم و باران هشدار داده‌شدگان وحشتناک بود.
 ۱۷۴- برآستی در این [امور] نشانه‌ای است [از تدبیر خدا]،

كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٦٠﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ أَخُوهُمْ لُوطُ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٦١﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٦٢﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا أَمْرِي ﴿١٦٣﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٤﴾ أَتَأْتُونَ الذَّكَرَانَ مِنَ الْعَالَمِينَ ﴿١٦٥﴾ وَتَذُرُونَ مَا خَلَقَ لَكُمْ رَبُّكُمْ مِنْ أَنْوَابِكُمْ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ عَادُونَ ﴿١٦٦﴾ قَالُوا لَنْ نَمُنَّ بِكَ لَوْ أَنَّ رَبَّنَا لَأَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَتُلَفُّونَ بِهِ نَبْعَينَ أُولَئِكَ لَئِيْلٌ غَافِلُونَ ﴿١٦٧﴾ قَالُوا إِنِّي لَعَمَلِكُمْ مِنَ الْقَالِينَ ﴿١٦٨﴾ رَبِّ نَجِّنِي وَأَهْلِي مِمَّا يَعْمَلُونَ ﴿١٦٩﴾ فَجَنَّبْنَاهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٧٠﴾ إِلَّا عَجُوزًا فِي الْغَدِيرِ ﴿١٧١﴾ ثُمَّ دَمَرْنَا الْأَخْرِينَ ﴿١٧٢﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءَ مَطَرُ الْمُنذَرِينَ ﴿١٧٣﴾ إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَةٌ وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿١٧٤﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ لَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٧٥﴾ كَذَّبَ أَصْحَابُ لَيْكَةِ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٧٦﴾ إِذْ قَالَ لَهُمْ شُعَيْبٌ أَلَا تَتَّقُونَ ﴿١٧٧﴾ إِنِّي لَكُمْ رَسُولٌ أَمِينٌ ﴿١٧٨﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا أَمْرِي ﴿١٧٩﴾ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ إِنْ أَجْرِيَ إِلَّا عَلَى رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٨٠﴾ أَوْفُوا الْكَيْلَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُخْسِرِينَ ﴿١٨١﴾ وَزِنُوا بِالْقِسْطِ أَسْوَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ﴿١٨٢﴾ وَلَا تَبْخَسُوا النَّاسَ أَشْيَاءَهُمْ وَلَا تَعْوُا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ ﴿١٨٣﴾

والی [بیشترشان سر ایمان نداشتند.

۱۷۵- بی‌گمان پروردگار تو فرادست و مهربان است.

۱۷۶- اهالی «ایکه»^(۴) هم پیامبران را دروغ پرداز شمردند؛

۱۷۷- آنگاه که شعیب به آنان گفت: چرا پروا نمی‌کنید؟

۱۷۸- من برای شما پیامبری امین هستم؛

۱۷۹- از خدا پروا کنید و مطیع من باشید.

۱۸۰- از شما هیچ پاداشی بر رسالتم نمی‌خواهم، پاداش من، تنها بر عهده پروردگار جهانیان است.

۱۸۱- پیمان‌ها را تمام بدهید و کسر نگذارید؛

۱۸۲- و با میزان درست بسنجید؛

۱۸۳- حقوق مردم را کم برآورد نکنید و در زمین تبهارانه سرکشی نکنید؛

۱- با توجه به آنچه در آیه ۳۶ ذاریات (۵۱) آمده، لوط درخواستش را تنها برای خود و خانواده‌اش مطرح کرده است.

۲- برای شناخت آن پیرزن، به آیه ۸۳ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۳- منظور سنگباران است؛ به آیه ۸۲ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۴- به زیر نویس آیه ۷۸ حجر (۱۵) توجه فرمایید.

وَاتَّقُوا الَّذِي خَلَقَكُمْ وَالْجِبَّةَ الْأُولَىٰ ﴿١٨٤﴾ قَالُوا إِنَّمَا أَنْتَ
 مِنَ الْمُسْحَرِينَ ﴿١٨٥﴾ وَمَا أَنْتَ إِلَّا بَشَرٌ مِّثْلُنَا وَإِنْ نَظُنُّكَ لَمِنَ
 الْكَاذِبِينَ ﴿١٨٦﴾ فَاسْقِطْ عَلَيْنَا كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِنْ كُنْتَ
 مِنَ الصَّادِقِينَ ﴿١٨٧﴾ قَالَ رَبِّيَ أَعْلَمُ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨٨﴾ فَكَذَّبُوهُ
 فَأَخَذَهُمْ عَذَابٌ يَوْمِ الظُّلَّةِ إِنَّهُ كَانَ عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿١٨٩﴾
 إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً وَمَا كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٩٠﴾ وَإِنَّ رَبَّكَ هُوَ
 الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿١٩١﴾ وَإِنَّهُ لَنَنْزِيلُ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿١٩٢﴾ نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ
 الْأَمِينُ ﴿١٩٣﴾ عَلَىٰ قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿١٩٤﴾ بِلسَانٍ عَرَبِيٍّ
 مُّبِينٍ ﴿١٩٥﴾ وَإِنَّهُ لَفِي زُبُرِ الْأُولَىٰ ﴿١٩٦﴾ أَوْ لَوْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ أَنْ يَعْلَمَهُ
 عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿١٩٧﴾ وَلَوْ نَزَّلْنَاهُ عَلَىٰ بَعْضِ الْأَعْجَمِينَ ﴿١٩٨﴾
 فَقَرَأَهُ عَلَيْهِمْ مَا كَانُوا بِهٖ مُّؤْمِنِينَ ﴿١٩٩﴾ كَذَلِكَ سَلَكْنَاهُ
 فِي قُلُوبِ الْمُجْرِمِينَ ﴿٢٠٠﴾ لَا يُؤْمِنُونَ بِهِ حَتَّىٰ يَرَوُا الْعَذَابَ
 الْأَلِيمَ ﴿٢٠١﴾ فَيَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٠٢﴾ فَيَقُولُوا
 هَلْ نَحْنُ مُنظَرُونَ ﴿٢٠٣﴾ أَفَعَدَابُنَا يُسْتَعْجِلُونَ ﴿٢٠٤﴾ أَفَرَأَيْتَ
 إِنْ مَتَّعْنَاهُمْ سِنِينَ ﴿٢٠٥﴾ ثُمَّ جَاءَهُمْ مَا كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿٢٠٦﴾

- ۱۸۴- و از خدایی که شما و گروههای پیشین را آفرید، پروا کنید.
 ۱۸۵- گفتند: جز این نیست که جادوزده شده‌ای؛
 ۱۸۶- تو نیز بشری مثل ما هستی و البته تصور ما این است که یقیناً دروغ پردازی.
 ۱۸۷- اگر راست می‌گویی، باره‌ای از آسمان را بر سر ما فرود آر (۱).
 ۱۸۸- گفت: پروردگارم به اعمال شما [و نوع مجازات آن] آگاهتر است.
 ۱۸۹- او را دروغ پرداز شمردند و سرانجام عذاب روز تیره - که عذاب روز بزرگی بود- آنها را فراگرفت.
 ۱۹۰- براستی در این [امور] نشانه‌ای است [از تدبیر خدا]، و [الی] بیشترشان سر ایمان نداشتند.
 ۱۹۱- بی‌گمان پروردگار تو فرادست و مهربان است.
 ۱۹۲- و این [قرآن] نازل شده پروردگار جهانیان است.
 ۱۹۳- ۱۹۵- [که] روح الامین (۲) آن را به زبان عربی روشن بر قلب تو نازل کرده است تا هشداردهنده باشی.
 ۱۹۶- و [اصول] آن در گفتار پندآموز [پیامبران] پیشین نیز هست. (۳)
 ۱۹۷- آیا همین نشانه برای آنان [کافی] نیست که دانشوران دودمان یعقوب، قرآن را بخوبی می‌شناسند (۴).
 ۱۹۸- اگر ما آن [قرآن] را بر یک غیر عرب نازل کرده بودیم،
 ۱۹۹- و او آن را بر مردم مکه می‌خواند، [طبیعی است که درک نمی‌کردند] و به آن ایمان نمی‌آوردند [ولی اکنون که اعجاز آن را درک می‌کنند، با کدام عذر سر باز زده‌اند] (۵).
 ۲۰۰- این‌گونه قرآن را بر دل‌های بزهکاران عرضه کردیم [تا با پذیرش یا انکارش، مورد آزمایش قرار گیرند].
 ۲۰۱- [ولی] به آن ایمان نمی‌آورند تا آنکه عذاب دردناک را ببینند (۶).
 ۲۰۲- که در حال غفلتشان ناگهان بر آنان فرارسد؛
 ۲۰۳- [در آن حال] گویند: آیا مهلتی خواهیم یافت (۷)؟
 ۲۰۴- آیا [باز هم] عذاب ما را به شتاب می‌طلبند (۸)؟
 ۲۰۵- آیا توجه کرده‌ای که اگر سالها [دیگری هم] آنها را [از زندگی] برخوردار کنیم،
 ۲۰۶- باز هم [به دلیل رفتارشان] عذاب موعود دامنگیرشان شود.

- ۱- پاسخ این کلام مغلظه آمیزشان در آیه ۴۴ طور (۵۲) آمده است؛ ضمناً اقوام دیگر نیز مشابه همین درخواست را از پیامبرشان داشتند؛ این درخواستها را در مورد قوم صالح در آیه ۷۷ اعراف (۷) و در مورد قوم نوح در آیه ۳۲ هود (۱۱) و در مورد قوم لوط در آیه ۲۹ عنکبوت (۲۹) و در مورد قوم هود در آیه ۲۲ احقاف (۴۶) و در مورد مشرکین قریش در آیات ۳۲ انفال (۸) و ۱۶ ص (۳۸) ملاحظه فرمایید.
 ۲- یکی از القاب جبرئیل است؛ با آیه ۹۷ بقره (۲) مقایسه فرمایید.
 ۳- به آیات ۱۸ و ۱۹ اعلیٰ (۸۷) توجه فرمایید.
 ۴- به آیه ۱۴۶ بقره (۲) توجه فرمایید.
 ۵- برای روشنتر شدن مفهوم آیه به آیه ۴۴ فصلت (۴۱) توجه فرمایید.
 ۶- به آیه ۸۵ غافر (۴۰) توجه فرمایید.
 ۷- پاسخ این درخواستشان در آیه ۴۰ انبیاء (۲۱) آمده است.
 ۸- به آیات ۳۲ انفال (۸) و ۱۶ ص (۳۸) توجه فرمایید.

۲۰۷- برخورداری آنان [از دنیا] سودی به حالشان نخواهد داشت.

۲۰۸-۲۰۹- [مردم] هیچ شهری را هلاک نکردیم، مگر اینکه [برای] یادآوری، هشداردهندگانی آشکار داشتند^(۱) [اگر جز این بود، ستمی نسبت به آنها بود] و ما ستمگر نبودیم^(۲).

۲۱۰- این قرآن را شیاطین فرود نیاورده‌اند.

۲۱۱- نه درخور این کارند و نه توانش را دارند.

۲۱۲- [زیرا آنها] از استماع [وحی الهی] برکنار هستند.

۲۱۳- پس، در کنار خدا معبود دیگری را [به نیایش] مخوان^(۳) که مستوجب عذاب گردی.

۲۱۴- و [ابتدا] خویشان نزدیکت را هشدار بده^(۴)؛

۲۱۵- و در برابر مؤمنانی که پیروی‌ات کرده‌اند، بالهای مهربانی بگستران؛

۲۱۶- و اگر نافرمانی‌ات کردند، بگو: من یا روش شما بیگانه‌ام.

۲۱۷- و بر [خدای] فرادست مهربان توکل کن؛

۲۱۸- همان که چون [به نماز و هر تلاشی] برخیزی، تو را می‌بیند،

۲۱۹- و گردش تو را در میان اهل سجود [می‌نگرد].

۲۲۰- بر راستی او شنوا و داناست.

۲۲۱- آیا شما را آگاه کنم که شیاطین بر چه کسانی فرود می‌آیند؟

۲۲۲- بر هر دروغ‌پرداز گناهکاری فرود می‌آیند^(۵)؛

مَا أَغْنَىٰ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يُمْتَعُونَ ﴿٢٧﴾ وَمَا أَهْلَكَنَا مِنْ قَرِيْبَةٍ إِلَّا لَمَّا مُنْذِرُونَهُمْ ﴿٢٨﴾ ذِكْرِي وَمَا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا نَزَّلَتْ بِهِ الشَّيَاطِينُ ﴿٣١﴾ وَمَا يَنْبَغِي لَهُمْ وَمَا يَسْتَطِيعُونَ ﴿٣١﴾ إِنَّهُمْ عَنِ السَّمْعِ لَمَعْرُوْنُونَ ﴿٣٢﴾ فَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَكُونَ مِنَ الْمُعَذَّبِينَ ﴿٣٣﴾ وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ ﴿٣٤﴾ وَأَخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٣٥﴾ فَإِنْ عَصَوْكَ فَقُلْ إِنَّي بِرِيءٍ مِّمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٣٦﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ ﴿٣٧﴾ الَّذِي يَرِيكَ حِينَ تَقُومُ ﴿٣٨﴾ وَتَقْلُبُكَ فِي السَّجْدِ ﴿٣٩﴾ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٤٠﴾ هَلْ أُنَبِّئُكُمْ عَلَىٰ مَنْ نَزَّلَ الشَّيَاطِينُ ﴿٤١﴾ نَزَّلَ عَلَىٰ كُلِّ أَفَّاكٍ أَثِيمٍ ﴿٤٢﴾ يُلْقُونَ السَّمْعَ وَأَكْثُرُهُمْ كَاذِبُونَ ﴿٤٣﴾ وَالشُّعْرَاءُ يُتَّبِعُهُمُ الْغَاوُونَ ﴿٤٤﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّهُمْ فِي كُلِّ وَادٍ يَهِيمُونَ ﴿٤٥﴾ وَأَنَّهُمْ يَقُولُونَ مَا لَا يَفْعَلُونَ ﴿٤٦﴾ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَذَكَرُوا اللَّهَ كَثِيرًا وَانْتَصَرُوا مِنْ بَعْدِ مَا ظَلَمُوا وَسِعَعُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا أَيُّ مُنْقَلَبٍ يَنْقَلِبُونَ ﴿٤٧﴾

سُوْرَةُ الشُّعْرَاءِ

۲۲۳- [که برای تجسس] گوش فرامی‌دارند و بیشترشان دروغ‌پردازند.

۲۲۴- [پیامبر شما شاعر نیست] ^(۶) شاعران کسانی‌اند که بیراهان بدنبالشان روانند^(۷).

۲۲۵- آیا توجه نکرده‌ای که آنها در هر طریقی سرگردانند،

۲۲۶- و سخنانی [به مبالغه] می‌گویند که [معتقد نیستند و] عمل نمی‌کنند؛

۲۲۷- مگر مؤمنان نیکوکار که فراوان به یاد خدا هستند و پس از آنکه ستم دیدند، [با اشعار خود] انتقام گرفتند^(۸)؛ و بزودی ستمگران متوجه خواهند شد که به کدام بازگشتگاه بازمی‌گردند^(۹).

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در بخش پایانی آیه ۱۵ اسراء (۱۷) آمده است.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۴۴ یونس (۱۰) آمده است.

۳- به آیه ۱۱۶ نساء (۴) توجه فرماید.

۴- منافاتی با جهانی بودن دعوت پیامبر (ص) که در آیه ۱ فرقان (۲۵) و آیات دیگر آمده است، ندارد.

۵- به آیه ۸۳ مریم (۱۹) توجه فرماید.

۶- به آیه ۶۹ یس (۳۶) توجه فرماید.

۷- آیه ۲۲۴ همین سوره (شعرا) مربوط به دوران قبل از هجرت است که اکثریت عظیم مکیان در صف مخالف قرار داشتند و شعرای آنان در هجو پیامبر (ص) اشعاری می‌سرودند و عوام را تحریک به مخالفت می‌کردند، لذا غالب مفسران عقیده دارند در اینجا شعرای آن دوره مورد نظر است.

۸- منظور شعری است که با اشعار خود، اشعاری را که مشرکین در هجو رسول خدا (ص) و طعن در دین او سروده‌اند، رد کرده و پاسخ داده‌اند.

۹- به آیات ۳-۸ تکاثر (۱۰۲) توجه فرماید.

۲۷- سوره نمل

به نام خدای رحمان [و] رحیم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

طَسَّ تِلْكَ آيَاتُ الْقُرْآنِ وَكِتَابٍ مُبِينٍ ﴿١﴾ هُدًى وَبُشْرَى
 لِلْمُؤْمِنِينَ ﴿٢﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ
 بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ زَيَّنَّا لَهُمْ
 أَعْمَالَهُمْ فَهُمْ يَعْمَهُونَ ﴿٤﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَهُمْ سُوءُ الْعَذَابِ
 وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ هُمُ الْأَخْسَرُونَ ﴿٥﴾ وَإِنَّكَ لَلنَّاقِ الْقُرْآنِ مِنَ
 لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ ﴿٦﴾ إِذْ قَالَ مُوسَى لِأَهْلِهِ إِنِّي آنَسْتُ نَارًا سَاءَ تِمْ
 مَنَّا بِخَبْرٍ أَوْءَاتِيكُمْ بِشِهَابٍ قَبَسٍ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿٧﴾ فَلَمَّا
 جَاءَهَا نُورٌ أَنْ بُورِكَ مَنْ فِي النَّارِ وَمَنْ حَوْلَهَا وَسُبْحَانَ اللَّهِ رَبِّ
 الْعَالَمِينَ ﴿٨﴾ يَمْوَسِي إِنَّهُ أَنَا اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾ وَأَلْقِ عَصَاكَ
 فَلَمَّا رَأَتْهَا نَأْتُهُنَّ مِنَ الْبُحْبُوحِ وَالنَّارُ دُونَ سُلَيْمَانَ وَسُلَيْمَانٌ
 قَائِمٌ عَلَيْهِمْ كَواعِبَةٌ ﴿١٠﴾ وَاللَّهُ يَخْتَارُ حَيْثُ يَشَاءُ إِنَّهُ
 عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿١١﴾ وَأَدْخِلْ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجَ بَيْضَاءً
 مِنْ غَيْرِ سُوءٍ فِي تَسْعِ آيَاتِ إِلَى فِرْعَوْنَ وَقَوْمِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ
 ﴿١٢﴾ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ آيَاتُنَا مُبْصِرَةً قَالُوا هَذَا سِحْرٌ مُبِينٌ ﴿١٣﴾

۱- ط، سین؛ این آیات قرآن و کتابی روشنگر است،

۲- که هدایت و بشارتی است برای باورداران؛

۳- همانها که به نماز می ایستند و زکات می پردازند و به آخرت
یقین دارند.۴- اعمال کسانی را که به آخرت باور ندارند، در نظرشان
آراستیم^(۱)، به گونه ای که سرگشته شده اند.۵- آنان کسانی هستند که عذاب سختی دارند و در آخرت
زیانکارترند.

۶- مسلماً این قرآن را از جانب فرزانه ای آگاه فرامی گیری.

۷- [به یاد آر] آنگاه که موسی [در تاریکی صحرا]
به خانواده اش گفت: من آتشی [از دور] دیدم؛ [می روم و]
خبری از آن برای شما می آورم یا پاره آتشی که گرم شوید.۸- چون به آتش رسید، ندایی برخاست که: مبارک باد آن که در
آتش است و آن که پیرامون آن است؛ و منزله است خدای
صاحب اختیار جهانیان^(۲).

۹- ای موسی، منم خدای فرادست و فرزانه،

۱۰- چوبدست خود را بیفکن؛ و چون موسی آن را دید که بسان
ماری سبکخیز می خزد، بازگشت و گریخت و برنگشت؛ [خدا
گفت:] ای موسی، مترس که پیامبران در آستان من ترسی ندارند؛۱۱- مگر کسی که مرتکب ظلمی شده باشد؛ آنگاه [حتی او هم اگر] از بی بدی، به شایستگی تغییر روش دهد، [ایمن است] که من
آمرزگاری مهربانم.۱۲- دستت را در گریبان فرو بر تا سپید [و] بی آسیب خارج شود؛ [این] از جمله نه معجزه ای است^(۳) برای [دعوت] فرعون و
قومش که گروهی منحرفند.

۱۳- ولی هنگامی که نشانه های روشن ما به آنها رسید، گفتند: این جادویی است آشکار.

۱- به آیه ۲۵ فصلت (۴۱) و نیز به آیات ۱۰۳-۱۰۵ کهف (۱۸) توجه فرمایید.

۲- در مورد ندایی که برخاست، مطلب کاملتر در آیات ۱۲-۱۵ طه (۲۰) آمده است.

۳- به بعضی از آنها در قرآن اشاره شده است؛ به آیات ۶۰ بقره (۲)، ۱۰۸ و ۱۱۷ اعراف (۷) و ۶۳ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

- ۱۴- با آنکه در دل به آن یقین داشتند، از سر ستم و سرکشی انکار کردند؛ بین سرانجام تبهکاران چگونه بود.
- ۱۵- به داود و سلیمان دانشی [وسیع] (۱) دادیم، و گفتند: ستایش خدای را که ما را بر بسیاری از بندگان باایمان خویش برتری بخشید.
- ۱۶- سلیمان از داود ارث برد (۲) و گفت: ای مردم، زبان پرنندگان به ما تعلیم داده شده است و از هر نعمتی بهره‌مند شده‌ایم، که فضیلتی است آشکار (۳).
- ۱۷- سپاهیان سلیمان از جن و انس و پرنندگان در برابر او جمع‌آوری و [از پراکندگی] بازداشته شدند.
- ۱۸- تا به سرزمین مورچگان رسیدند، موری به سایر مورچگان گفت: به خانه‌های خود درآیید که سلیمان و سپاهیان‌ش ندانسته شما را پایمال نکنند.
- ۱۹- سلیمان از گفتار او دهان به خنده گشود و گفت: پروردگارا، به من توفیق ده تا نعمت را که بر من و پدر و مادرم ارزانی داشته‌ای، سپاس دارم و به کار شایسته‌ای که از آن خوشنود گردی، دست زنم و مرا به رحمت خویش در صف بندگان شایسته‌ات درآر.
- ۲۰- سلیمان [از میان سپاه خویش] جویای حال پرنندگان شد و گفت: چرا هدهد را نمی‌بینم؛ مگر [بی اجازه] غیبت کرده است؟

۲۱- او را بسختی مجازات یا ذبحش می‌کنم، مگر اینکه عذر موجهی [برای غیبتش] بیاورد.

۲۲- دیری نپایید که [هدهد آمد و] گفت: به چیزی آگاهی یافته‌ام که تو بدان آگاهی نیافته‌ای و از سرزمین سبا (۴) برای خبری موثق آورده‌ام.

وَجَحَدُوا بِهَا وَاسْتَيْقَنَتْهَا أَنفُسُهُمْ ظُلْمًا وَعُلُوًّا فَانظُرْ كَيْفَ
 كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا
 وَقَالَ الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلْنَا عَلَى كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥﴾
 وَوَرِثَ سُلَيْمَانُ دَاوُدَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عِلْمَنَا مِثْقَالُ الطَّيْرِ
 وَأَوْتَيْنَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْفَضْلُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَحِشْرَ
 لِّسَلِيمَانَ جُنُودَهُ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾
 حَتَّىٰ إِذَا تَوَآءَىٰ وَادِ النَّعْمِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا
 مَسْكَنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾
 فَبَسَّ ضَاحِكًا مِّنْ قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ
 نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا
 تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ ﴿١٩﴾
 وَتَفَقَّدَ الطَّيْرَ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهَدْدَ أَمْ كَانَ مِنَ
 الْغَائِبِينَ ﴿٢٠﴾ لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ
 أَوْ لَأَأْتِيَنِّي بِسُلْطَنِ مِّمِينَ ﴿٢١﴾ فَمَكَثَ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ
 أَحَطْتُ بِمَا لَمْ تُحِطْ بِهِ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَبَأٍ يَقِينٍ ﴿٢٢﴾

۱- نوع دانش داود در آیات ۲۰ ص (۳۸) و ۱۶ همین سوره (نمل) آمده است.

۲- منظور وراثت علم و دین است نه وراثت مال؛ مؤید آن آیات ۵ و ۶ مریم (۱۹) است.

۳- بیان سلیمان در مورد معرفی نعمتهایی که خدا به او ارزانی داشته، از باب دستوری است که در آیه ۱۱ ضحی (۹۳) آمده است.

۴- مفسران گفته‌اند شهری در یمن بوده است.

إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٢٤﴾ أَلَا يَسْجُدُونَ لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ ﴿٢٥﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٢٦﴾ ﴿٢٦﴾ قَالَ سَنُنظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٢٧﴾ أَذْهَبَ بِكِتَابِي هَذَا فَأَلْقَاهُ إِلَيْهِمْ ثُمَّ قَوْلَ عَنْهُمْ فَأَنْظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴿٢٨﴾ قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ إِنِّي أُلْقِيَ إِلَيَّ كِتَابٌ كَرِيمٌ ﴿٢٩﴾ إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٣٠﴾ أَلَا تَعْلَمُونَ عَلَيَّ وَأُنْتُمْ مَسْلُمِينَ ﴿٣١﴾ قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّى تَشْهَدُونِ ﴿٣٢﴾ قَالُوا نَحْنُ أَوْلُو الْقُوَّةِ وَأَوْلُوا أَبَاسٍ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ إِلَيْكِ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ ﴿٣٣﴾ قَالَتْ إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٤﴾ وَإِنِّي مُرْسَلَةٌ إِلَيْهِمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَاظِرَةٌ بِمِ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٥﴾

۲۳- زنی را دیدم که بر آنها پادشاهی می‌کند و هر چیزی در اختیار او قرار داده شده است و [مخصوصاً] تخت بزرگی دارد (۱).

۲۴- متوجه شدم که او و قومش به جای خدا، خورشید را می‌پرستند و شیطان اعمالشان را در نظرشان آراست (۲) و آنها را از راه [حق] بازداشت و هدایت نشده‌اند؛

۲۵- [از راه بازشان داشته] که در برابر خدا که پنهان را در آسمانها و زمین به عرصه ظهور می‌آورد، و آنچه پنهان و آشکار کنید می‌داند، سجده نکنند.

۲۶- خداست که معبودی جز او نیست و صاحب اختیار عرش بزرگ است.

۲۷- [سلیمان] گفت: خواهیم دید که راست می‌گویی یا دروغ‌پردازی.

۲۸- اینک نامه مرا ببر و بر آنها بیفکن، آنگاه دور شو و ببین چه واکنشی نشان می‌دهند.

۲۹- [ملکه سبا] گفت: ای سران [کشور]، نامه جالبی به من رسیده است.

۳۰- آن [نامه] از جانب سلیمان است و با «بسم الله الرحمن الرحيم» [آغاز شده است]؛

۳۱- [با این مضمون که] در صدد برتری جویی نسبت به من مباشید و در برابر من از در تسلیم درآیید.

۳۲- [آنگاه] گفت: ای سران [کشور]، در مورد مسئله‌ام نظر بدهید که بدون حضور شما هیچ کار [مهمی] را فیصله نداده‌ام.

۳۳- گفتند: ما نیرومند و جنگاوریم و لیکن اختیار به دست توست؛ بررسی کن چه دستوری بدهی.

۳۴- [ملکه] گفت: پادشاهان هرگاه شهری (۳) را تصرف کنند، تباہش می‌کنند و عزیزان آن سرزمین را ذلیل می‌کنند، و پیوسته کارشان همین است.

۳۵- من هدیه‌ای برای آنها می‌فرستم تا ببینم سفیران ما چه گزارشی بازمی‌آرند.

۱- در مورد این تخت در آیات ۳۸-۴۲ همین سوره (نمل) سخن رفته است.

۲- به آیه ۳۶ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.

۳- به زیرنویس آیه ۵۸ بقره (۲) توجه فرمایید.

۳۶- هنگامی که [سفیر] نزد سلیمان آمد، [سلیمان] گفت: آیا می خواهید کمک مالی به من بدهید؟ آنچه خدا در اختیار من قرار داده، بهتر است از آنچه به شما داده است؛ شما باید که به هدیه خویش شادمانید.

۳۷- نزد آنها بازگردد؛ با سپاهی بر آنها روی می آوریم که توان مقابله با آنرا نخواهند داشت و با حقارت از آنجا بیرونشان می رانیم.

۳۸- [آنگاه] گفت: ای سران [سپاه]، کدام یک از شما تخت او را قبل از آنکه به حال تسلیم نزد من آیند، برایم می آورد؟

۳۹- یکی از جنیان درشت اندام گفت: من آنرا قبل از آنکه از مجلس خویش برخیزی، به حضور تو می آورم^(۱) و برای این کار توانا و قابل اعتماد هستم.

۴۰- [اما] آن که دانشی [خاص] از کتاب [الهی] داشت، گفت: من قبل از آنکه چشم بر هم زنی، آنرا برایت می آورم؛ و چون آنرا در مقابل خود مستقر دید، گفت: این [توانایی] از بخشایش پروردگار من است؛ تا بیازمایم که سپاس می دارم یا کفران؛ و هر که سپاس دارد، به سود خود اوست، و هر که کفران ورزد [به زیان او، که]^(۲) پروردگار من بی نیاز و کریم است.

۴۱- آنگاه سلیمان گفت: تختش را [تغییر شکل دهید و] برایش ناشناس کنید تا ببینیم متوجه می شود یا نه.

۴۲- وقتی که [ملکه سبا] آمد، از او پرسیدند: آیا تخت تو این گونه است؟ گفت: گویا خودش است؛ و قبل از این هم [از اعجاز شما] آگاه شده بودیم و تسلیم هستیم.

۴۳- آنچه به جای خدا بندگی می کرد، او را [از پرستش خدا] بازداشته بود و در زمره انکارورزان بود.

۴۴- به او گفته شد: به حیاط قصر درآی؛ چون آنرا مشاهده کرد، آنرا استخری عمیق پنداشت و یکه خورد^(۳)؛ [سلیمان] گفت: [آب نیست] این قصری است فرش شده از قطعات بلور؛ [ملکه] گفت: پروردگارا، من بر خود ستم کرده ام و [اینک] به همراه سلیمان در برابر خدای صاحب اختیار جهانیان تسلیم هستم.

فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ فَمَا آتَانِيَ اللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّا آتَاكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَيْدِيَتِكُمْ فَرِحُونَ ﴿٣٦﴾ أَرْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَهُمْ بِجُنُودٍ لَا قِبَلَ لَهُمْ بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِنْهَا أَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٣٧﴾ قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُوْا أَيُّكُمْ يَأْتِينِي بِعَرْشِهَا قَبْلَ أَنْ يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴿٣٨﴾ قَالَ عِفْرِيْتُ مِنَ الْجِنِّ أَنَا أَعْلَىٰ عَلَيْكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِنْ مَقَامِكَ وَإِنِّي عَلَيْهِ لَقَوِيٌّ أَمِينٌ ﴿٣٩﴾ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ فَلَمَّا رَآهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي أَأَشْكُرُ أَمْ أَكْفُرُ وَمَنْ شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ رِبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ ﴿٤٠﴾ قَالَ نَكُرُوا هَٰؤُلَاءِ عَرْشَهَا نَنْظُرْ أَتَنْهَدِي أَمْ تَكُونُ مِنَ الَّذِينَ لَا يَهْتَدُونَ ﴿٤١﴾ فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَهَكَذَا عَرْشُكِ قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ وَأُوَيْدِنَا الْعِلْمُ مِنْ قِبَلِهَا وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ﴿٤٢﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَعْبُدُ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنَّهَا كَانَتْ مِنْ قَوْمٍ كَافِرِينَ ﴿٤٣﴾ قِيلَ لَهَا ادْخُلِي الصَّرْحَ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَنْ سَاقِيهَا قَالَتْ إِنَّهُ صَرْحٌ مُّمَرَّدٌ مِنْ قَوَارِيرَ قَالَتْ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٤﴾

۱- در مورد این عاملان کارهای فوق العاده، به نیمه دوم آیه ۱۲ سبأ (۳۴) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۷ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۳- مجمع البیان ذیل این آیه نقل کرده است که: روایت شده وقتی ملکه سبا صحن را دید، گفت: پسر داود برای کشتن من راهی جز غرق کردن به نظرش نرسید. به زیر نویس آیه ۴۲ قلم (۶۸) هم توجه فرمایید.

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا إِلَىٰ ثَمُودَ أَخَاهُمْ صَالِحًا أَنِ اعْبُدُوا اللَّهَ فَإِذَا هُمْ فَرِيقَانِ يَخْتَصِمُونَ ﴿٤٥﴾ قَالَ يَتَّبِعُونَ آلَ سَيْثَةَ قَبْلَ الْحَسَنَةِ لَوْلَا تَسْتَغْفِرُونَ اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٤٦﴾ قَالُوا أَطِیرْنَا بِكَ وَبِمَنْ مَعَكَ قَالَ طَغَرْنَا مِنْكَ إِتْرَابًا كَثِيرًا وَبَلَّغْنَا لَكُمُ الْبَصِيرَةَ ﴿٤٧﴾ وَكَانَ فِي الْمَدِينَةِ تِسْعَةُ رَهْطٍ يُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ وَلَا يُصِلِحُونَ ﴿٤٨﴾ قَالُوا تَقَاسَمُوا بِاللَّهِ لَنُبَيِّتَنَّهُ وَأَهْلَهُ ثُمَّ لَنَقُولَنَّ لِوَلِيِّهِ مَا شَهِدْنَا مَهْلِكَ أَهْلِهِ وَإِنَّا لَصَادِقُونَ ﴿٤٩﴾ وَمَكْرُؤًا مَكْرًا وَمَكْرًا مَكْرًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٠﴾ فَانظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُكْرِمِينَ ﴿٥١﴾ فَتِلْكَ بُيُوتُهُمْ خَاوِيَةً بِمَا ظَلَمُوا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَةً لِّقَوْمٍ يَعْلَمُونَ ﴿٥٢﴾ وَأَنْجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَنْقُوتُونَ ﴿٥٣﴾ وَلَوْ طَآءَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَتَأْتُونَ الْفَلْحِشَةَ وَأَنْتُمْ تُبْصِرُونَ ﴿٥٤﴾ أَيْنَكُمْ لَتَاتُونَ الرِّجَالَ شَهْوَةً مِّنْ دُونِ النِّسَاءِ بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ بِجَهْلُونَ ﴿٥٥﴾

۴۵- بر قوم ثمود برادرشان صالح را فرستادیم، [با این پیام] که: [تتها] خدای را بندگی کنید، اما آنها دو گروه شدند و به مخاصمه پرداختند (۱).

۴۶- [صالح] گفت: ای قوم من، چرا به جای رحمت، شتابزده خواهان عذاب هستید؟ (۲) چرا از خدا آمرزش نمی خواهید، بسا که مورد رحمت قرار گیرید؟

۴۷- گفتند: ما تو و همراهانت را به شگون بد گرفته ایم؛ گفت: شگون بد [و مصائب و سرنوشت] شما در اختیار خداست، بلکه [در برابر او] مورد آزمایش قرار گرفته اید.

۴۸- در آن شهر نه دسته کوچک بودند (۳) که در آن سرزمین تبهکاری می کردند، نه اصلاح.

۴۹- [آنها] گفتند: بیایید همقسم شوید به خدا که به او و خانواده اش شبیخون بزنیم، آنگاه به خونخواهش بگوییم: ما در جریان قتل خانواده اش نبودیم و راست می گوییم.

۵۰- دسیسه سختی [برای قتل صالح] کردند، ما هم [متقابلاً] دسیسه کردیم، ولی نفهمیدند (۴).

۵۱- بین سرانجام دسیسه آنان چگونه بود؛ آنها و قومشان را به تمامی هلاک کردیم.

۵۲- اینک خانه هایشان به کيفر ستمی که کردند ویران و تهی مانده (۵) که در این [امر] برای اهل دانش نشانه ای است.

۵۳- و کسانی را که ایمان آورده و پرهیزکار بودند نجات دادیم (۶).

۵۴- و لوط را [به یاد آر] آنگاه که به قوم خود گفت: چرا به عملی بی شرمانه دست می زنید با آنکه [زشتی آن را] می بینید؟

۵۵- چرا به جای زنان، برای کامرانی به مردان روی می آورید؟ حقا که گروهی جاهل هستید.

۱- داستان این مخاصمه در آیات ۷۵ و ۷۶ اعراف (۷) آمده است.

۲- با آیه ۷۷ اعراف (۷) مقایسه فرمایید.

۳- «رَهْط» به گروهی از مردان می گویند که عده آنها کمتر از ده نفر باشد.

۴- به آیه ۱۸۲ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۶- به بخش انتهایی آیه ۱۲۸ اعراف (۷) ﴿وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ توجه فرمایید.

۵۶- پاسخ قومش فقط این بود که گفتند: خاندان لوط را از شهر خود اخراج کنید، که مردمش متظاهر به پاکی اند.

۵۷- آنگاه او و خانواده‌اش را نجات دادیم، جز همسرش که مقدر کردیم [همراه بزهاکاران] باقی باشد^(۱).

۵۸- و بارانی [از سنگ]^(۲) بر آنان باریدیم، و باران هشدار داده‌شدگان وحشتناک بود.

۵۹- بگو: ستایش خدای را [که اراذل نابود شدند]^(۳) و درود بر بندگان برگزیده‌اش؛ آیا خدا بهتر است یا آنچه [در قدرت با خدا] شریک می‌دانند.

۶۰- [آیا طاغوتها مقدمند] یا آن‌که آسمانها و زمین را آفرید و از آسمان بارانی فرود آورد؛ پس بدان باران بوستانهایی خرم رویاندیم که رویاندن درختانش کار شما نبود؛ چگونه در کنار خدا معبود دیگری هست؟ حقا که گروهی کج‌راه هستند.

۶۱- یا آن کس که زمین را قرارگاه [شما] مقرر داشت و در آن نهرها و کوههای ثابت پدید آورد و منابع آبها ای شور و شیرین [را از هم مجزا کرد]^(۴) [با آنکه در اصل یکی هستند]؛ چگونه در کنار خدا، معبود دیگری هست؟ حقا که بیشترشان نمی‌دانند.

۶۲- یا آن‌که در مانده‌ای را به گاهی که او را [به کمک] می‌خواند، پاسخ می‌دهد^(۵) و گزند را [از او] برمی‌دارد و

شما را جانشینان [پیشینیان در] زمین می‌سازد؟ چگونه در کنار خدا معبود دیگری هست؟ [ولی] اندکی پند می‌پذیرید.

۶۳- [آیا طاغوتها قابل ستایشند] یا آن‌که شما را در تاریکیهای خشکی و دریا [به وسیله خورشید و ماه و ستارگان]^(۶) راه می‌نماید و پیش از باران رحمتش، بادها را به بشارت می‌فرستد؟ چگونه در کنار خدا معبود دیگری هست؟ خدا از آنچه [در قدرت با او] شریک می‌پندارند والاتر است.

﴿فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا أَخْرِجُوهُمْ أَلْ لُوطٍ مِنْ قَرْيَتِكُمْ إِنَّهُمْ أَنَاسٌ يَنْطَهُرُونَ ﴿٥٦﴾ فَأَنْجَيْنَاهُ وَأَهْلَهُ إِلَّا أُمَّرَأَتَهُ قَدَّرْنَا مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٥٧﴾ وَأَمْطَرْنَا عَلَيْهِمْ مَطَرًا فَسَاءً مَطَرُ الْمُنذِرِينَ ﴿٥٨﴾ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ وَسَلَامٌ عَلَى عِبَادِهِ الَّذِينَ اصْطَفَىٰ اللَّهُ خَيْرٌ مِمَّا يَشْرِكُونَ ﴿٥٩﴾ أَمَّنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَأَنْزَلَ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا بِهِ حَدَائِقَ ذَاتَ بَهْجَةٍ مَّا كَانَ لَكُمْ أَنْ تُنْبِتُوا شَجَرَهَا أَلَمْ نَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ بَلَّ هُمْ قَوْمٌ يَعِدُونَ ﴿٦٠﴾ أَمَّنْ جَعَلَ الْأَرْضَ قَرَارًا وَجَعَلَ خِلَالَهَا أَنْهَارًا وَجَعَلَ لَهَا رَوَاسِيَ وَجَعَلَ بَيْنَ الْبَحْرَيْنِ حَاجِزًا أَلَمْ نَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ بَلَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٦١﴾ أَمَّنْ يُحْيِبُ الْمُمْطِرَ إِذَا دَعَاهُ وَيَكْشِفُ السُّوءَ وَيَجْعَلُكُمْ خُلَفَاءَ الْأَرْضِ أَلَمْ نَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَلِيلًا مَّا نَذْكَرُونَ ﴿٦٢﴾ أَمَّنْ يَهْدِيكُمْ فِي ظُلُمَاتِ الْبَرِّ وَالْبَحْرِ وَمَنْ يُرْسِلُ الرِّيحَ بُشْرًا بَيْنَ يَدَيْ رَحْمَتِهِ أَلَمْ نَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ تَعَالَى اللَّهُ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٣﴾﴾

۱- همسر لوط به دلیل خیانتش که در آیه ۱۰ تحریم (۶۶) بدان تصریح شده است، از خاندان لوط مستثنی شد.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۸۲ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه افزوده، به آیه ۴۵ انعام (۶) توجه فرمایید.

۴- به زیر نویس آیه ۵۳ فرقان (۲۵) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۱۸۶ بقره (۲) توجه فرمایید.

۶- برای توجیه افزوده، با آیه ۹۷ انعام (۶) مقایسه فرمایید.

- ۶۴- یا آن که آفرینش را آغاز می کند و سپس بازمی آرد (۱) و آن که از آسمان و زمین شما را روزی می دهد؟ چگونه در کنار خدا، معبود دیگری هست؟ بگو: اگر راست می گویند، دلیلتان را بیاورید.
- ۶۵- بگو: در آسمانها و زمین، کسی جز خدا از غیب آگاه نیست؛ و نمی فهمند که چه زمانی برانگیخته می شوند.
- ۶۶- دانش آنان درباره آخرت به بن بست رسیده است؛ بلکه در آن تردید دارند؛ بلکه از [درک] آن کور دلند (۲).
- ۶۷- انکارورزان می گویند: وقتی که ما و پدرانمان [یکسره] خاک شدیم، چگونه از گور خارج خواهیم شد؟
- ۶۸- این وعده ها قبل از این هم به ما و پدرانمان داده شده است؛ اینها [چیزی] جز افسانه های کهن نیست.
- ۶۹- بگو: جهانگردی کنید و ببینید سرانجام بزهاران چگونه بود.
- ۷۰- از [انکار] آنها اندوهگین مباش و از دسیسه های آنان خود را در تنگنا احساس مکن.
- ۷۱- می گویند: اگر راست می گویند، این وعده ای رستاخیز! چه وقت فرامی رسد؟
- ۷۲- بگو: چه بسا پاره ای از آن عذاب که به تعجیل می خواهید، هم اکنون در پی شماست.
- ۷۳- پروردگار تو نسبت به مردم بخشایش دارد، ولی بیشترشان سپاسگزار نیستند.
- ۷۴- پروردگارت آنچه را سینه هاشان نهان می دارد و آنچه را آشکار می کنند، قطعاً می داند (۳).
- ۷۵- هیچ نهفته ای در آسمانها و زمین نیست، مگر اینکه در کتاب روشن [علم خدا] ثبت است (۴).
- ۷۶- این قرآن بیشتر موارد اختلاف دودمان یعقوب را بر آنها بازگو می کند.

۱- به آیه ۷۹ یس (۳۶) توجه فرمایید.
 ۲- معنی و مفهوم آیه به بیان دیگر و روشنتر در آیات ۲۹ و ۳۰ نجم (۵۳) آمده است.
 ۳- موضوع این است که آدمی به همه آنچه در سینه دارد، واقف نیست؛ در شرایط خاص و به مناسبت و نیازهای خاص پاره ای از محفوظات خود را به خاطر می آورد؛ و منظور از بخش اول آیه این است که خدا از گنجینه حافظه آدمیان که خودشان هم به خاطر ندارند آگاه است؛ به همین علت خدا یک بار سینه ها را فاعل قرار داده است و یک بار هم خود آدمیان را.
 ۴- کلمه کتاب در این آیه بدون الف و در آیه ۱ همین سوره (نمل) با الف ثبت شده است. در مورد این عدول از قاعده املایی به زیرنویس سوم آیه ۲۴۵ بقره (۲) مراجعه فرمایید؛ لازم به ذکر است که از ۲۳۰ باری که این کلمه در قرآن به کار رفته، فقط در ۴ مورد به صورت کتاب (با الف) ثبت شده است.

وَأَنَّهُ هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٧٧﴾ إِنَّ رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ بِحُكْمِهِ ۖ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٧٨﴾ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّكَ عَلَىٰ الْحَقِّ الْمُبِينِ ﴿٧٩﴾ إِنَّكَ لَا تَسْمَعُ الْمَوْتَىٰ وَلَا تَسْمَعُ الدُّعَاءَ إِذَا وَلُوا مَدْرِينًا ﴿٨٠﴾ وَمَا أَنتَ بِهَادِي الْعُمَىٰ عَن ضَلَالَتِهِمْ ۚ إِنْ تَسْمَعُ إِلَّا مَن يُوْمِنُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٨١﴾ وَإِذَا وَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ أَخْرَجْنَا لَهُمْ دَابَّةً مِّنَ الْأَرْضِ تُكَلِّمُهُمْ أَنَّ النَّاسَ كَانُوا بِآيَاتِنَا لَا يُوقِنُونَ ﴿٨٢﴾ وَيَوْمَ نَحْشُرُ مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ فَوْجًا مِّمَّنْ يُكَذِّبُ بِآيَاتِنَا فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿٨٣﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوكَ قَالُوا كَذَّبْتُمْ بِآيَاتِنَا وَلَمْ تَحْطُوا بِهَا عِلْمًا ۖ أَمَا ذُكِّرْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾ وَوَقَعَ الْقَوْلُ عَلَيْهِمْ بِمَا ظَلَمُوا فَهُمْ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٨٥﴾ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا اللَّيْلَ لَيْسَ كُنُوفِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا ۗ إِن فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٨٦﴾ وَيَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ فَفَرَجَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ وَكُلُّ أَتَوْهُ دَاخِرِينَ ﴿٨٧﴾ وَتَرَى الْجِبَالَ تَحْسَبُهَا جَمَدًا وَهِيَ تَمْرٌ مِّنَ السَّحَابِ ۗ صُنِعَ اللَّهُ لِدَىٰ أَنتَقْنَ كُلَّ شَيْءٍ إِنَّهُ خَيْرٌ مِّمَّا تَفْعَلُونَ ﴿٨٨﴾

- ۷۷- و براستی هدایت و رحمتی است برای مؤمنان.
 ۷۸- پروردگار تو میان آنها [روز رستاخیز] (۱) به حکم خویش داوری خواهد کرد؛ و او فرادست و داناست.
 ۷۹- پس بر خدای توکل کن، که تو بر حقیقتی آشکار هستی.
 ۸۰- البته تو قادر نیستی مرده دلان (۲) را شنوا کنی و آوای دعوت [ت] را به گوش کران برسانی، [بویژه] آنگاه که بازگشت کنان روی می گردانند.
 ۸۱- و راهنمای کوردلان از گمراهی شان نخواهی بود؛ گفتار [خود] را تنها به گوش افرادی می رسانی که آیات ما را باور دارند و [در برابر حق] تسلیمند.
 ۸۲- و چون [در آستانه رستاخیز] فرمان مجازات (۳) آنها فرارسد، موجود زنده ای (۴) را از زمین در مقابل آنها پدید می آوریم که با آنان سخن می گوید، زیرا [آن] مردم به آیات ما یقین نمی آوردند.
 ۸۳- آن روز که از هر امتی گروهی از کسانی که آیات ما را دروغ می شمردند احضار کنیم (۵)، به ردیف بازداشت شوند (۶).
 ۸۴- تا هنگامی که همه حاضر شوند، [خدا] گوید: چگونه آیات مرا که تحقیقی در مورد آن نکرده بودید، دروغ می شمردید؟ چه کاری بود که می کردید؟
 ۸۵- به کیفر ستمشان فرمان مجازات (۷) بر آنها مقرر شد، و کلامی ابراز نمی دارند.
 ۸۶- مگر ندیده اند که شب را پدید آوردیم تا در آن آرامش یابند و روز را روشنی بخش [قرار دادیم تا به تلاش پردازند] (۸)؛

بی گمان در این [امر] برای باورداران نشانه هایی است [از توان و تدبیر خدا].

- ۸۷- روزی که در صداهنده بزرگ دمیده می شود و هر که در آسمانها و زمین است در وحشت فرو خواهد رفت، جز کسانی که خدا بخواد (۹)؛ و همه با خاکساری به پیشگاهش روان شوند.
 ۸۸- کوهها را می بینی و بی حرکت پنداری، در حالی که همچون گذر ابر روان است؛ خدا [آنها را] آفرید که هر چیزی را استوار ساخته است؛ قطعاً او از تمامی رفتار تان آگاه است.

۱- از نظر اینکه مراد روز قیامت است، با آیه ۹۳ یونس (۱۰) یا ۱۷ جاثیه (۴۵) مقایسه فرمایید.

۲- برای روشن شدن منظور از مردگان (موتی)، به آیه ۱۲۲ انعام (۶) توجه فرمایید.

۳- از نظر معنی و مفهوم «قول» در اینجا، با آیه ۱۶ اسراء (۱۷) مقایسه فرمایید؛ منظور فرمان مجازات است که در آیات ۱۸ اعراف (۷)، ۴۳ حجر (۱۵) و ۸۵ ص (۳۸) آمده است.

۴- قرآن در مورد «دابه الارض» به اجمال و سر بسته سخن گفته است، و در سایر آیات قرآن هم قرآینی که ویژگیهای این جنبنده و نوع مأموریت و موضوع تکلمش را روشن کند، وجود ندارد؛ مفسران در مورد آن توضیحات مختلف و فراوانی داده اند و احادیث متناقضی نقل کرده اند، ولی تاکنون موفق به تبیین آن نشده اند؛ به ترجمه و توضیح و زیر نویس آیه ۱۷ آل عمران (۳) مراجعه فرمایید.

۵- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش آخر آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۶- به بیان دیگر در آیه ۶۸ مریم (۱۹) آمده است.

۷- برای توجیه ترجمه «قول» به فرمان مجازات، به آیه ۱۳ سجده (۳۲) توجه فرمایید؛ ضمناً به توضیحات بیشتری که در این مورد در زیر نویس اول آیه ۸۲ همین سوره (نمل) آمده است توجه فرمایید.

۸- برای توجیه افزوده، به آیات ۱۲ اسراء (۱۷) و ۷۳ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۹- به دو آیه بعدتر (۸۹ نمل) و نیز آیات ۱۰۰-۱۰۳ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا وَهُمْ مِنْ فِرْعَوْنَ يَوْمِ مِذْيَأِ امْنُونَ ﴿٨٩﴾
 وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَكَيْبَتْ وَجُوهُهُمْ فِي النَّارِ هَلْ يُجْزَوْنَ
 إِلَّا مَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٩٠﴾ إِنَّمَا أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ رَبَّ هَذِهِ
 الْبَلَدَةِ الَّذِي حَرَّمَهَا وَلَهُ كُلُّ شَيْءٍ وَأُمِرْتُ أَنْ أَكُونَ مِنَ
 الْمُسْلِمِينَ ﴿٩١﴾ وَأَنْ أَتْلُوا الْقُرْآنَ فَمَنْ أَهْتَدَىٰ فَإِنَّمَا يَهْتَدِي
 لِنَفْسِهِ وَمَنْ ضَلَّ فَقُلْ إِنَّمَا أَنَا مِنَ الْمُنذِرِينَ ﴿٩٢﴾ وَقُلِ الْحَمْدُ
 لِلَّهِ سِيرِكُمْ ؕ أَيْنَهُ فَنَعْرِفُوهَا وَمَا رَبُّكَ بِغَفِلٍ عَمَّا تَعْمَلُونَ ﴿٩٣﴾

سُورَةُ الْقَصَصِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

طَسَمَ ﴿١﴾ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ نَتْلُو عَلَيْكَ
 مِنْ نَبَأِ مُوسَىٰ وَفِرْعَوْنَ بِالْحَقِّ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ
 فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضِعُّ
 طَائِفَةً مِنْهُمْ يذَّبِحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِ نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ
 مِنَ الْمُفْسِدِينَ ﴿٤﴾ وَنُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا
 فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ ﴿٥﴾

۸۹- آنان که کار نیکویی عرضه کنند، پاداشی بهتر از آن خواهند داشت (۱)، و از وحشت آن روز ایمنند (۲).

۹۰- و آنان که کار زشتی عرضه کنند، با چهره در آتش نگویند؛ شوند؛ آیا جز در برابر آنچه کرده‌اید مجازات می‌شوید؟

۹۱- [بگو:] فرمان یافته‌ام پروردگار این شهر را - همان کسی که آن [شهر] را محترم شمرده (۳) و هر چیزی متعلق به اوست - بندگی کنم (۴) و تسلیم [فرمان او] باشم (۵).

۹۲- و قرآن را [بر شما] تلاوت کنم؛ هر که هدایت شود، به سود خویش هدایت شده است و هر که گمراه گشت [به زیان خویش] (۶)، [و نیز] بگو که من فقط هشدار دهنده‌ام.

۹۳- و بگو: ستایش خاص خداست که بزودی نشانه‌های [توان و تدبیر] خویش را به شما ارائه خواهد داد (۷) و آنها را خواهید شناخت؛ و پروردگار تو از آنچه می‌کنید غافل نیست (۸).

۲۸- سوره قصص

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- ط، سین، میم.

۲- این آیات کتاب روشنگر است.

۳- [فرازهایی] از داستان موسی و فرعون را برای باورداران بدرستی بر تو تلاوت می‌کنیم.

۴- فرعون در آن سرزمین برتری خواه بود و مردم را به گروه‌هایی تقسیم کرد، گروهی را تحت فشار گذاشت، [تا آنجا که] پسرانشان

را می‌کشت و دخترانشان را [برای خدمت] زنده نگاه می‌داشت (۹)؛ و براستی تبهکار بود.

۵- ولی ما بر آن بودیم که به محرومان آن سرزمین نعمت بزرگی بخشیم و آنها را [که تابع بودند]، متبوع و وارث [ستمگران] گردانیم (۱۰)؛

۱- به آیه ۲۶۱ بقره (۲) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۰۳ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

۳- به نیمه اول آیات ۹۷ مائده (۵) و ۳۷ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۴- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۳ و ۴ قریش (۱۰۶) آمده است؛ لازم به ذکر است که کلمه «الذی» در این آیه به لحاظ اعراب همان موقعیتی را دارد که «الذی» در آیه ۴ قریش (۱۰۶) دارد.

۵- ابن کثیر ذیل این آیه روایتی از رسول خدا (ص) نقل کرده که در روز فتح مکه فرمودند: خدا این شهر را از روزی که زمین و آسمان را خلق کرد حرمت داد و تا روز قیامت محترم است به حرمت خدا.

۶- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۵ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

۷- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۵۳ فصلت (۴۱) آمده است.

۸- مفهوم بخش اخیر آیه به بیان کاملتر در آیه ۴۲ ابراهیم (۱۴) آمده است.

۹- منظور بنی اسرائیل هستند که نسل برادران یوسف بودند.

۱۰- به آیات ۱۳۶ و ۱۳۷ اعراف (۷) که تحقق خواست خدا در این مورد است، توجه فرمایید؛ و در مورد آنچه به میراث بردند، علاوه بر آیه ۱۳۷ اعراف (۷)، در

آیات ۲۵-۲۸ دخان (۴۴) و ۵۷-۵۹ شعرا (۲۶) ملاحظه فرمایید.

- ۶- و در آن سرزمین به آنان قدرت بخشیم، و به دست آنان به فرعون و هامان^(۱) و سپاهیانسان سرنوشتی را که از آن می ترسیدند^(۲) بنماییم.
- ۷- به مادر موسی الهام کردیم که: کودک را شیر ده و هنگامی که [از آسیب فرعونیان] بر او ترسیدی، او را به رود [نیل] افکن و مترس و اندوه مخور، که او را به تو باز می گردانیم و در سلک پیامبران می آوریم.
- ۸- خاندان فرعون او را [از آب] گرفتند تا [سرانجام] دشمن و [مایه] اندوهشان شود^(۳)؛ که فرعون و هامان و سپاهیانسان خطا کار بودند.
- ۹- همسر فرعون^(۴) گفت: نکشیدش، مایه روشنی چشم من و توست؛ چه بسا برای ما سودمند باشد یا او را به فرزندی برگزینیم^(۵) و [پایان کار را] درک نمی کردند.
- ۱۰- دل مادر موسی [از صبر و قرار] تهی شده بود؛ و اگر قلب او را مطمئن نکرده بودیم^(۶) تا [به وعده ما] باور داشته باشد، نزدیک بود که [راز] کودک را فاش کند.
- ۱۱- [مادر] به خواهر کودک گفت: از پی او برو؛ و خواهرش از دور مراقب کودک بود، بی آنکه فرعونیان بفهمند.
- ۱۲- [شیر] همه دایگان را از قبل بر او حرام کردیم [به گونه ای که سینه هیچ یک را نپذیرفت]؛ آنگاه [خواهر موسی] گفت: آیا می خواهید خانواده ای را معرفی کنم که سرپرستی او را

وَنُمَكِّنْهُمْ فِي الْأَرْضِ وَنُرِي فِرْعَوْنَ وَهَمَانَ وَجُنُودَهُمَا مِنْهُمْ مَا كَانُوا يَحْذَرُونَ ﴿٦﴾ وَأَوْحَيْنَا إِلَىٰ أُمِّ مُوسَىٰ أَنْ أَرْضِعِيهِ فَإِذَا خَفْتِ عَلَيْهِ فَأَلْقِيهِ فِي الْيَمِّ وَلَا تَخَافِي وَلَا تَحْزَنِي إِنَّا رَادُّوهُ إِلَيْكَ وَجَاعِلُوهُ مِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٧﴾ فَالْتَقَطَهُ آتُ الْفِرْعَوْنَ لِيَكُونَ لَهُمْ عَدُوًّا وَحَزَنًا إِنَّ فِرْعَوْنَ وَهَمَانَ وَجُنُودَهُمَا كَانُوا خَاطِئِينَ ﴿٨﴾ وَقَالَتِ امْرَأَتُ فِرْعَوْنَ قُرَّتْ عَيْنِي لِي وَلَكَ لَا نَقْتُلُوهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٩﴾ وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَىٰ فَرِيعًا إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا أَنْ رَبَّنَا عَلَىٰ قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَتْ لِأُخْتِهِ قُصِّيهِ فَبَصُرَتْ بِهِ عَنْ جُنْبٍ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١١﴾ وَحَرَمْنَا عَلَيْهِ الْمَرَاضِعَ مِنْ قَبْلٍ فَقَالَتْ هَلْ أَدُلُّكُمْ عَلَىٰ أَهْلِ بَيْتٍ يَكْفُلُونَهُ لَكُمْ وَهُمْ لَهُ نَاصِحُونَ ﴿١٢﴾ فَرَدَدْنَاهُ إِلَىٰ أُمِّهِ كَيْ تَقَرَّ عَيْنُهَا وَلَا تَحْزَنَ وَلِنَعْلَمَ أَنَّ وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا وَلَٰكِنْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٣﴾

برای شما بپذیرند، در حالی که خیرخواه او باشند؟

- ۱۳- بدین قرار او را به [آغوش] مادرش بازگردانیم تا [دل و] دیده اش روشن گردد و اندوه نخورد و بداند که وعده خدا راست است، ولی بیشتر مردم نمی دانند.

۱- وزیر فرعون.

۲- منظور هلاکت فرعونیان است؛ به آیه ۹۰ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۳- مصداق یک قانون کلی است که در آیه ۳۰ انسان (۷۶) آمده است.

۴- در آیه ۱۱ تحریم (۶۶)، همسر فرعون زنی باایمان معرفی شده است.

۵- به آیه ۳۹ طه (۲۰) توجه فرمایید ﴿وَالْقَيْتُ عَلَيْكَ مَحَبَّةٌ مِنِّي﴾.

۶- به آیه ۷ همین سوره (قصص) توجه فرمایید.

وَلَمَّا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَاسْتَوَىٰ ءَايَنَهُ حُكْمًا وَعِلْمًا وَكَذَلِكَ نَجِّي
 الْمُحْسِنِينَ ﴿١٤﴾ وَدَخَلَ الْمَدِينَةَ عَلَىٰ حِينِ غَفْلَةٍ مِّنْ أَهْلِهَا
 فَوَجَدَ فِيهَا رَجُلَيْنِ يَقْتَتِلَانِ هَذَا مِنْ شِيعِنِهِ وَهَذَا مِنْ عَدُوِّهِ
 فَاسْتَغْثَهُ الَّذِي مِنْ شِيعِنِهِ عَلَى الَّذِي مِنْ عَدُوِّهِ فَوَكَرَهُ مُوسَىٰ
 فَقَضَىٰ عَلَيْهِ قَالَ هَذَا مِنْ عَمَلِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ عَدُوٌّ مُّضِلٌ مُّبِينٌ
 ﴿١٥﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي فَاغْفِرْ لِي فَغَفَرَ لَهُ إِنَّكَ هُوَ
 الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿١٦﴾ قَالَ رَبِّ بِمَا أَنْعَمْتَ عَلَيَّ فَلَنْ أَكُونَ
 ظَهِيرًا لِلْمُجْرِمِينَ ﴿١٧﴾ فَأَصْبَحَ فِي الْمَدِينَةِ خَائِفًا يَتَرَقَّبُ فَإِذَا
 الَّذِي اسْتَنْصَرَهُ بِالْأَمْسِ يَسْتَصْرِخُهُ قَالَ لَهُ مُوسَىٰ إِنَّكَ لَنَوِيٌّ
 مُّبِينٌ ﴿١٨﴾ فَلَمَّا أَنْ أَرَادَ أَنْ يَبْطِشَ بِالَّذِي هُوَ عَدُوٌّ لَهُمَا قَالَ
 يَا مُوسَىٰ أَتُرِيدُ أَنْ تَقْتُلَنِي كَمَا قَتَلْتَ نَفْسًا بِالْأَمْسِ إِنْ تُرِيدُ إِلَّا
 أَنْ تَكُونَ جَبَّارًا فِي الْأَرْضِ وَمَا تُرِيدُ أَنْ تَكُونَ مِنَ الْمُصْلِحِينَ ﴿١٩﴾
 وَجَاءَ رَجُلٌ مِّنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ يَسْعَىٰ قَالَ يَا مُوسَىٰ إِنَّكَ الْمَلَأُ
 يَا تَمْرُونَ بِكَ لِيَقْتُلُوكَ فَاخْرُجْ إِنِّي لَكَ مِنَ النَّاصِحِينَ ﴿٢٠﴾
 فَخَرَجَ مِنْهَا خَائِفًا يَتَرَقَّبُ قَالَ رَبِّ نَجِّنِي مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢١﴾

۱۴- و چون [موسی] به حد رشد رسید و [جوانی] برومند شد، به او فرزاندگی و دانش عطا کردیم؛ و نیکوکاران را این گونه پاداش می دهیم.

۱۵- [روزی] به هنگامی که مردم [سرگرم و] بی خبر بودند، وارد شهر شد و دو تن را دید که درگیر شده اند؛ یکی از آنها از وابستگی و دیگری [مصری و] از دشمنانش بود؛ آن که وابسته اش بود، از وی در برابر دشمنش کمک خواست؛ موسی مشت [محکمی] بر او زد و او را از پای درآورد؛ آنگاه گفت: این کار شیطان بود، که دشمن گمراه کننده آشکاری است.

۱۶- [آنگاه] گفت: پروردگارا، من بر خود ستم کرده ام، مرا ببخش، و خدا او را بخشید؛ که او آمرزگار و مهربان است.

۱۷- گفت: پروردگارا، به شکرانه نعمت [نیرومند]ی که به من ارزانی داشته ای، هرگز پشتیبان بزهدکاران نخواهم بود.

۱۸- شب را با ترس و نگرانی در شهر به صبح رساند [و به کاخ فرعون بازنگشت] که ناگاه مردی که دیروز از او یاری خواسته بود، باز هم او را به فریادرسی می طلبید؛ موسی به او گفت: تو گمراهی آشکار هستی [که هر روز با یکی درگیری].

۱۹- و همینکه خواست به سوی دشمن مشترکشان دست بگشاید، گفت: ای موسی، آیا می خواهی مرا بکشی، چنانکه

دیروز هم یکی را کشتی؟ [فقط] می خواهی در این شهر غداره بند باشی و نمی خواهی که در زمره درستکاران باشی.

۲۰- از دورترین محله شهر مردی^(۱) شتابان آمد و گفت: ای موسی، سران [قوم] برای کشتنت به مشورت نشستند؛ [از شهر] خارج شو که من خیرخواه تو هستم.

۲۱- موسی ترسان و نگران از شهر خارج شد و گفت: پروردگارا، مرا از [آسیب] ستمگران نجات ده.

۲۲- و چون به طرف مدین^(۱) روی آورد، گفت: چه بسا پروردگارم مرا به راه درست هدایت کند.

۲۳- هنگامی که به [چاه] آب مدین رسید، گروهی از مردم را دید که [چارپایان خود را] آب می دادند و جدا از آنها دو زن را دید که [گوسفندان خود را] کنار می کشیدند؛ گفت: برنامه شما چیست؟ پاسخ دادند: ما [منتظریم و] از آب استفاده نمی کنیم، تا اینکه چوپانها [گوسفندان خود را] بازگردانند، و پدرمان سالخورده است.

۲۴- موسی [گوسفندان را] برای آنها آب داد، آنگاه به طرف سایه [درختی] رفت و گفت: پروردگارا، من هم به کمکی که به من رسانی نیازمندم.

۲۵- یکی از آن دو زن در حالی که با شرم قدم برمی داشت، به طرف او آمد و گفت: پدرم از تو دعوت می کند تا پاداش آب دادنت را بدهد؛ چون نزد او رسید و داستان [خویش] را برای او گفت، [شعیب] گفت: مترس؛ از [دسترس] آن ستمگران نجات یافته ای.

۲۶- یکی از آن دو [دختر] گفت: پدرم، او را استخدام کن که مناسبترین فردی که به خدمت گیری، کسی است که نیرومند و امین باشد.

۲۷- [شعیب] گفت: می خواهم یکی از دو دخترم را به همسری تو درآورم، بر این [شرط] که هشت سال در استخدام من باشی؛ و اگر ده سال ادامه دهی، به اختیار توست؛ و نمی خواهم که بر تو سخت گیرم؛ ان شاء الله مرا [کارفرمایی] شایسته

تشخیص خواهی داد.

۲۸- [موسی پذیرفت و] گفت: همین قرار بین ما باشد؛ هر یک از دو مدت را که به پایان برم، برای من مسئله ای نیست، و خدا بر گفتار ما [گواه و] کارگزار است.

وَلَمَّا تَوَجَّهَ تَلْقَاءَ مَدْيَنَ قَالَ عَسَى رَبِّي أَنْ يَهْدِيَنِي سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿٢٢﴾ وَلَمَّا وَرَدَ مَاءَ مَدْيَنَ وَجَدَ عَلَيْهِ أُمَّةً مِّنَ النَّكَّاسِ يَسْقُونَ وَوَجَدَ مِنْ دُونِهِمُ امْرَأَتَيْنِ تَذُودَانِ قَالَ مَا خَطْبُكُمَا قَالَتَا لَا نَسْقِي حَتَّى يُصْدِرَ الرِّعَاءُ وَأُبُونَا شَيْخٌ كَبِيرٌ ﴿٢٣﴾ فَسَقَى لَهُمَا ثُمَّ تَوَلَّى إِلَى الظِّلِّ فَقَالَ رَبِّ إِنِّي لَمَّا أَنزَلْتَ إِلَيَّ مِنْ خَيْرٍ فَقِيرٌ ﴿٢٤﴾ فَجَاءَتْهُ إِحْدَاهُمَا تَمْشِي عَلَى اسْتِحْيَاءٍ قَالَتْ إِنَّ أَبِي يَدْعُوكَ لِيَجْزِيَكَ أَجْرَ مَا سَقَيْتَ لَنَا فَلَمَّا جَاءَهُ وَقَصَّ عَلَيْهِ الْقَصَصَ قَالَ لَا تَخَفْ نَجَوْتَ مِنَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿٢٥﴾ قَالَتْ إِحْدَاهُمَا يَأْتِبُ اسْتَعْجِرُهُ إِنَّ خَيْرَ مَنِ اسْتَعَجَرْتُ الْقَوِيَّ الْأَمِينُ ﴿٢٦﴾ قَالَ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَشْرًا فَمِنْ عِنْدِكَ وَمَا أُرِيدُ أَنْ أَسْأَلَكَ سَتَجِدُنِي إِن شَاءَ اللَّهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٢٧﴾ قَالَ ذَلِكَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ أَيَّمَا الْأَجَلَيْنِ قَضَيْتُ فَلَا عُدْوَانَ عَلَيَّ وَاللَّهُ عَلَيَّ مَانِقُولٌ وَكَيْلٌ ﴿٢٨﴾

۱- شهری بود در ساحل بحر احمر و شعیب پیامبرشان بود.

﴿۲۹﴾ فَلَمَّا قَضَىٰ مُوسَى الْأَجَلَ وَسَارَ بِأَهْلِهِ آنَسَ مِنْ جَانِبِ الطُّورِ نَارًا قَالَ لِأَهْلِهِ امْكُثُوا إِنِّي آنَسْتُ نَارًا لَعَلِّي آتِيكُمْ مِنْهَا بِخَبَرٍ أَوْ جَذْوَةٍ مِنَ النَّارِ لَعَلَّكُمْ تَصْطَلُونَ ﴿۲۹﴾

﴿۳۰﴾ فَلَمَّا أَتَاهَا نُودِيَ مِنْ شَاطِئِ الْوَادِ الْأَيْمَنِ فِي الْبُقْعَةِ الْمُبْرَكَةِ مِنَ الشَّجَرَةِ أَنْ يَمْوِسْ يَا مُوسَى إِنِّي أَنَا اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ﴿۳۰﴾ وَأَنْ أَلْقِ عَصَاكَ فَلَمَّا رَءَاهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ وَلَّى مُدْبِرًا وَلَمْ يُعَقِّبْ يَمْوِسُ أَقْبَلَ وَلَا تَخَفْ إِنَّكَ مِنَ الْأَمِينِينَ ﴿۳۱﴾ أَسْأَلُكَ يَدَكَ فِي جَيْبِكَ تَخْرُجُ بِيضًا مِنْ غَيْرِ سُوءٍ وَأَضْمَمُ إِلَيْكَ جَنَاحَكَ مِنَ الرَّهْبِ فَذُنُوكَ بُرْهَانٍ مِنْ رَبِّكَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿۳۲﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي قَنَلْتُ مِنْهُمْ نَفْسًا فَأَخَافُ أَنْ يَقْتُلُونِ ﴿۳۳﴾ وَأَخِي هَارُونُ هُوَ أَفْصَحُ مِنِّي لِسَانًا فَأَرْسَلْهُ مَعِيَ رِدْءًا يُصَدِّقُنِي إِنِّي أَخَافُ أَنْ يُكَذِّبُونِ ﴿۳۴﴾ قَالَ سَنَشُدُّ عَضُدَكَ بِأَخِيكَ وَنَجْعَلُ لَكُمَا سُلْطٰنًا فَلَا يَصِلُونَ إِلَيْكُمَا بِأَيْنِنَا أَنْتُمْ وَمَنْ أَتَّبَعُكُمَا الْغٰلِبُونَ ﴿۳۵﴾

شما را در موضعی مسلط قرار می‌دهیم که به [برکت] معجزات ما بر شما دست نیابند؛ شما و پیروانتان پیروزید (۵).

۲۹- چون موسی مدت [خدمت خود] را سپری کرد و خانواده‌اش را [همراه خود] حرکت داد، [بین راه در تاریکی صحرا] از جانب کوه طور آتشی دید؛ به خانواده‌اش گفت: کمی صبر کنید که من آتشی [از دور] دیدم، بسا که از آن برای شما خبری یا اخگری بیاورم که گرم شوید.

۳۰- چون به آتش نزدیک شد، در کرانه خجسته (۱) آن دره، بر جایگاهی مبارک (۲)، از درخت ندایی برخاست که: ای موسی، منم خدا، پروردگار جهانیان (۳).

۳۱- چو بدست خود را بیفکن؛ و چون موسی آن را دید که بسان ماری سبکخیز می‌خزد، بازگشت و گریخت و برنگشت؛ [خدا گفت:] ای موسی، پیش آی و ترس؛ ایمن هستی.

۳۲- دستت را در گریبان فرور تا سپید [و] بی‌آسیب خارج شود و [برای رهایی] از این ترس، بازوی خود را به سمت خودت جمع کن؛ و اینها دو دلیل از جانب پروردگارت برای فرعون و سران [قوم] اوست، که آنها گروهی منحرف بودند. ۳۳- گفت: پروردگارا، من یک تن از آنها را [به غیر عمد] کشته‌ام، می‌ترسم مرا به قتل برسانند (۴).

۳۴- و برادرم هارون از من زبان‌آورتر است، او را به کمک من فرست که مرا تصدیق کند، که می‌ترسم مرا دروغ‌پرداز شمرند.

۳۵- گفت: تو را با [کمک] برادرت قویدست خواهیم کرد و

۱- به زیرنویس آیه ۵۲ مریم (۱۹) توجه فرمایید.

۲- همان‌جا بود که خدا به موسی دستور داد: «فاخلع نعليك انك بالواد المقدس طوى» ۱۲ طه (۲۰).

۳- ندایی که برخاست، با تفصیل بیشتر در آیات ۱۴-۱۶ طه (۲۰) آمده است.

۴- داستان این قتل غیر عمد در آیات ۱۵ و ۱۶ همین سوره (قصص) آمده است.

۵- به آیه ۲۱ مجادله (۵۸) توجه فرمایید.

۳۶- چون موسی معجزات روشن ما را بر آنها عرضه کرد، گفتند: این جز جادویی به هم بافته نیست و این [ادعای توحید] را از نیاکانمان نشنیده‌ایم.

۳۷- موسی گفت: پروردگار من به [حال] کسی که [برنامه] هدایت را از جانب او عرضه می‌کند و کسی که آسایش آخرت را دارد، آگاهتر است؛ براستی ستمگران رستگار نخواهند شد.

۳۸- فرعون گفت: ای سران [قوم]، برای شما معبودی جز خودم نمی‌شناسم؛ و ای هامان، برای من در کوره آجر بزن و بنایی بلند بساز شاید به معبود موسی پی ببرم؛ با آنکه او را دروغ پرداز می‌پندارم.

۳۹- فرعون و سپاهیان‌ش بناحق در آن سرزمین سروری می‌خواستند و تصور می‌کردند که به پیشگاه ما بازگردانده نخواهند شد.

۴۰- او و سپاهیان‌ش را گرفتیم و آنها را به دریا افکندیم؛ ببین سرانجام ستمگران چگونه بود.

۴۱- و آنان را [با دادن مهلت و امکانات و آزمایش] پیشوایانی گردانیدیم که [پیروان خود را] به آتش دوزخ فرامی‌خواندند^(۱)؛ و روز رستاخیز مورد یاری قرار نخواهند گرفت.

۴۲- در این جهان از پی آنها نفرین فرستادیم؛ و روز رستاخیز

فَلَمَّا جَاءَهُمْ مُوسَى بِآيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّفْتَرَى وَمَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي آبَائِنَا الْأُولِينَ ﴿٣٦﴾ وَقَالَ مُوسَى رَبِّي أَعْلَمُ بِمَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ مِنْ عِنْدِهِ ۖ وَمَنْ تَكُونُ لَهُ عَاقِبَةُ الدَّارِ إِنَّهُ لَا يُفْلِحُ الظَّالِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَتَأْتِيهَا الْمَلَائِكَةُ لَعَلَّتُمْ لَكُمْ مِنْ إِلَهِ غَيْرِي فَأَوْقِدْ لِي يَهْمَنَ عَلَى الطِّينِ فَاجْعَل لِي صَرْحًا لَعَلِّي أُطْعَمُ الْيَوْمَ إِلَهِ مُوسَى وَإِنِّي لَأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٣٨﴾ وَاسْتَكَبرَ هُوَ وَجُنُودُهُ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَظَنُّوا أَنَّهُم إِلَهِنَا لَا يُرْجَعُونَ ﴿٣٩﴾ فَأَخَذْنَاهُ وَجُنُودَهُ فَنَبَذْنَاهُمْ فِي الْيَمِّ فَاَنْظُرْ كَيْفَ كَانَتْ عَاقِبَةُ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَدْعُونَ إِلَى الْتِكَارِ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ لَا يُنصَرُونَ ﴿٤١﴾ وَاتَّبَعْنَاهُمْ فِي هَذِهِ الدُّنْيَا لَعْنَةً وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ هُمْ مِنَ الْمَقْبُوحِينَ ﴿٤٢﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ مِنْ بَعْدِ مَا أَهْلَكْنَا الْقُرُونَ الْأُولَىٰ بَصَائِرَ لِلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةً لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٣﴾

زشت منظر خواهند بود^(۲).

۴۳- پس از هلاک نسل‌های پیشین^(۳)، به موسی کتاب دادیم که بصیرت و هدایت و رحمتی بود، بسا که پند پذیرند.

۱- به آیه ۹۸ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۶۰ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ الْعَرَبِيِّ إِذْ قَضَيْنَا إِلَىٰ مُوسَىٰ الْأَمْرَ وَمَا كُنْتَ
 مِنَ الشَّاهِدِينَ ﴿٤٤﴾ وَلَكِنَّا أَنْشَأْنَا قُرُونًا فَتَطَاوَلَ عَلَيْهِمُ
 الْعُمُرُ وَمَا كُنْتَ ثَاوِيًّا فِي أَهْلِ مَدْيَنَ تَتْلُوا عَلَيْهِمْ
 آيَاتِنَا وَلَكِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ﴿٤٥﴾ وَمَا كُنْتَ بِجَانِبِ
 الطُّورِ إِذْ نَادَيْنَا وَلَكِنْ رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ لِتُنذِرَ قَوْمًا
 مَّا أَتَاهُمْ مِّن نَّذِيرٍ مِّن قَبْلِكَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٤٦﴾
 وَلَوْلَا أَن تُصِيبَهُم مُّصِيبَةٌ يُمَاقِدَتُم أَيديهِمْ فَيَقُولُوا
 رَبَّنَا لَوْلَا أَرْسَلْتَ إِلَيْنَا رَسُولًا فَنَتَّبِعَ آيَاتِكَ وَنَكُونَ
 مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمُ الْحَقُّ مِنْ عِنْدِنَا قَالُوا
 لَوْلَا أَوْفِي مِثْلَ مَا أَوْفَىٰ مُوسَىٰ أَوْلَمَ يَكْفُرُوا بِمَا أَوْفَىٰ
 مُوسَىٰ مِنْ قَبْلُ قَالُوا سِحْرَانِ تَظَاهَرَا وَقَالُوا إِنَّا بِكُلِّ كَفْرٍ
 ﴿٤٨﴾ قُلْ فَآتُوا بِكُتُبٍ مِّن عِنْدِ اللَّهِ هُوَ أَهْدَىٰ مِنْهُمَا أَتَّبِعُهُ
 إِن كُنتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٩﴾ فَإِن لَّمْ يَسْتَجِيبُوا لَكَ فَاعْلَمْ
 أَنَّمَا يَتَّبِعُونَ أَهْوَاءَهُمْ وَمَن أَضَلُّ مِمَّنِ اتَّبَعَ هَوَاهُ بِغَيْرِ
 هُدًى مِّنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥٠﴾

۴۴- و آنگاه که به موسی فرمان [پیامبری] دادیم، تو در دامنه
 غربی [کوه طور] حضور نداشتی و شاهد ماجرا نبودی.

۴۵- ولی [پس از موسی] نسلهایی پدید آوردیم که عمرشان
 به درازا کشید [و قرن‌ها از داستان موسی گذشت]؛ تو هم در
 میان مردم مدین مقیم نبودی که [از داستان مطلع باشی و]
 آیات ما را [که بیانگر داستان او در آنجا است] بر مشرکین
 بخوانی، ولیکن ما بودیم که فرستنده [تو با این آیات] بودیم.

۴۶- و آن دم که [به موسی] ندا دادیم، کنار کوه طور نبودی، ولی
 به عنوان رحمتی از جانب پروردگارت وحی رسید تا
 گروهی را که قبل از تو هشدار دهنده‌ای به سراغشان نیامده
 است، هشدار دهی، بسا که پند پذیرند.

۴۷- اگر نه این بود که چون به سزای رفتار گذشته خود دچار
 آسیبی شوند، [حجت آورند و] گویند: پروردگارا، چرا
 پیامبری بر ما نفرستادی تا آیات تو را پیروی کنیم و ایمان
 آوریم، [بدون اعزام پیامبر مجازاتشان می‌کردیم] (۱).

۴۸- ولی هنگامی که [پیامبر] حق، از جانب ما به سراغ آنها
 آمد، [کفار مکه از سر لجاج] گفتند: چرا مانند معجزات
 موسی به او داده نشده است؟ مگر [معاندانی نظیر آنها] در
 گذشته معجزات موسی را انکار نکردند؟ گفتند: [موسی و
 برادرش] دو جادوگر (۲) همدستند و ما همه را انکار
 می‌کنیم.

۴۹- بگو: اگر راست می‌گویید، کتابی هدایت‌بخش‌تر از این دو (۳) از جانب خدا بیاورید تا من هم از آن پیروی کنم.

۵۰- اگر پاسخ ندادند، بدان که فقط از هوای نفس خویش پیروی می‌کنند؛ و گمراه‌تر از آن کس که هوای نفس خویش را بدون
 [توجه به] هدایت خدا پیروی کند، کیست؟ مسلماً خدا ستمگران را هدایت نخواهد کرد.

۱- به آیه ۱۶۵ نساء (۴) توجه فرمایید.

۲- تعبیر به «سحران» با آنکه قاعدتاً «ساحران» باید گفته شود، برای تأکید بیشتر است و این قاعده در زبان عرب معمول است.

۳- تورات و قرآن.

- ۵۱- این گفتار را پیاپی بر آنها عرضه کردیم، بسا که پند پذیرند.
- ۵۲- [بسیاری از] آنها^(۱) که قبل از قرآن کتابشان داده ایم، به قرآن نیز ایمان می آورند.
- ۵۳- و چون بر آنها تلاوت شود، گویند: آن را باور داریم؛ گفتار حقی است از جانب پروردگاران و قبل از این هم [در برابر خدا] تسلیم بوده ایم^(۲).
- ۵۴- آنها پاداششان را به خاطر پایداری که کردند، دو بار دریافت خواهند داشت، [زیرا علاوه بر کتاب خود به قرآن هم باور داشتند] و آزار [قوم خود] را با مدارا و حلم [از خود] دور می کنند^(۳) و نیز از آنچه روزیشان کرده ایم انفاق می کنند؛
- ۵۵- و چون یاوه ای بشنوند، [بزرگوارانه]^(۴) از آن رویگردانند و می گویند: [نتیجه] اعمال ما برای ماست و [نتیجه] اعمال شما برای خودتان؛ سلامت باشید^(۵)؛ ما در پی [مجالست] جاهلان نیستیم.
- ۵۶- چنین نیست که تو هر که را دوست داری، قادر به هدایتش باشی، بلکه خداست که هر که را بخواهد، هدایت می کند؛ و او به حال راه یافتگان^(۶) آگاهتر است^(۷).
- ۵۷- [افرادی از اهل مکه] گفتند: اگر به همراه تو از راه هدایت پیروی کنیم، در سرزمین خود به دام [دشمنان] می افتیم؛ مگر آنها را در حرم امنی مستقر نکرده ایم^(۸) که انواع محصولات - به عنوان رزقی از جانب ما - به سوی آن سرازیر می شود؟ ولی بیشترشان نمی دانند.

- ۵۸- چه بسیار [مردم] شهرها را که از رفاه زندگی خویش سرمست شده بودند^(۹)، هلاکشان کردیم؛ این خانه های [وبران] آنهاست که بعد از آنان جز اندکی مسکون نشده است؛ و ما وارث [آن] بودیم.
- ۵۹- پروردگار تو [مردم] شهرها را هلاک نخواهد کرد، مگر اینکه در مرکز آنها پیامبری برانگیزد که آیات ما را بر آنها تلاوت کند [و هشدار دهد]؛ و تنها سرزمین ستمگران را نابود می کنیم.

وَلَقَدْ وَصَّلْنَا لَهُمُ الْقَوْلَ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥١﴾ الَّذِينَ
 آتَيْنَاهُمُ الْكِتَابَ مِنْ قَبْلِهِ هُمْ بِهِ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾ وَإِذْ آتَيْنَاهُمْ عَلَيْهِمْ
 قَالُوا آمَنَّا بِهِ إِنَّهُ الْحَقُّ مِنْ رَبِّنَا إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلِهِ مُسْلِمِينَ ﴿٥٣﴾
 أُولَئِكَ يُؤْتُونَ أَجْرَهُمْ مَرَّتَيْنِ بِمَا صَبَرُوا وَيَدْرُءُونَ بِالْحَسَنَةِ
 السَّيِّئَةَ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٥٤﴾ وَإِذَا سَمِعُوا اللَّغْوَ
 أَعْرَضُوا عَنْهُ وَقَالُوا لَنَّا أَعْمَلْنَا وَلَكُمْ أَعْمَلُكُمْ سَلَّمْ عَلَيْكُمْ
 لَا بِنَبِيِّ الْجَاهِلِينَ ﴿٥٥﴾ إِنَّكَ لَا تَهْدِي مَنْ أَحْبَبْتَ وَلَئِنْ
 اللَّهُ يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٥٦﴾ وَقَالُوا إِنْ
 تَتَّبِعِ الْهُدَىٰ مَعَكَ نَخْطِفُ مِنْ أَرْضِنَا أَوْ لَمْ نَمُكِّنْ لَهُمْ
 حَرَمًا آمِنًا يُجِبِّي إِلَيْهِ ثَمَرَاتُ كُلِّ شَيْءٍ رَزَقًا مِنْ لَدُنَّا وَلَئِنْ
 أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾ وَكَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِكَ
 بَطَرْتَ مَعِيشَتَهَا فَلَمَّا سَكَنَهُمْ لَمْ تَسْكَنْ مِنْ بَعْدِهِمْ
 إِلَّا قَلِيلًا وَكُنَّا نَحْنُ الْوَارِثِينَ ﴿٥٨﴾ وَمَا كَانَ رَبُّكَ مُهْلِكَ
 الْقُرَىٰ حَتَّىٰ يَبْعَثَ فِي أُمِّهَارِ سُوْلًا يَلْبُؤُوا عَلَيْهِمْ ءَايَاتِنَا وَمَا
 كُنَّا مُهْلِكِي الْقُرَىٰ إِلَّا وَأَهْلُهَا ظَالِمُونَ ﴿٥٩﴾

۱- نه همه آنها، بلکه آن عده از مسیحیان که در آیات ۸۳-۸۵ مانده (۵) معرفی شده اند.

۲- برای توجیه افزوده، به آیات ۱۳۱ بقره (۲) و ۵۴ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۳- به توضیح آیه ۳۴ فصلت (۴۱) هم توجه فرمایید.

۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۷۲ فرقان (۲۵) توجه فرمایید.

۵- سلام در این موارد مفهوم خداحافظی دارد، جمله آخر آیه مؤید این نظر است.

۶- خواست خدا در این مورد، قانونمند و بستگی به روش خود انسانها دارد، به آیه ۵۳ روم (۳۰) و بخش پایانی آیه ۵ صف (۶۱) ﴿وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ﴾ توجه فرمایید.

۷- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۳۷ نحل (۱۶) آمده است.

۸- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۶۷ عنکبوت (۲۹) آمده است.

۹- ﴿إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَّاظِمٌ﴾ (۶ و ۷ علق).

وَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَّعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزَيَّنَّا لَهَا وَمَا عِنْدَ
 اللَّهُ خَيْرٌ وَأَبْقَى أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿٦٠﴾ أَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعَدَّا حَسَنًا
 فَهُوَ لَنَقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَّعَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ
 مِنَ الْمُحْضَرِينَ ﴿٦١﴾ وَيَوْمَ ينادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَاءِي الَّذِينَ
 كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٦٢﴾ قَالَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ رَبَّنَا هَؤُلَاءِ
 الَّذِينَ أَغْوَيْنَا أَغْوَيْنَاهُمْ كَمَا غَوَيْنَا تَبَرَّأْنَا إِلَيْكَ مَا كُنَّا إِيَّانَا
 يَعْبُدُونَ ﴿٦٣﴾ وَقِيلَ ادْعُوا شُرَكَاءَكُمْ فَدَعَوْهُمُ فَلَمْ يَسْتَجِيبُوا
 لَهُمْ وَرَأُوا الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ هُمْ كَانُوا يَهْتَدُونَ ﴿٦٤﴾ وَيَوْمَ ينادِيهِمْ
 فَيَقُولُ مَاذَا أَجَبْتُمُ الْمُرْسَلِينَ ﴿٦٥﴾ فَعَمِيَّتْ عَلَيْهِمُ الْأَنْبَاءُ
 يَوْمَئِذٍ فَهُمْ لَا يَتَسَاءَلُونَ ﴿٦٦﴾ فَأَمَّا مَنْ تَابَ وَآمَنَ وَعَمِلَ
 صَالِحًا فَعَسَىٰ أَنْ يَكُونَ مِنَ الْمُفْلِحِينَ ﴿٦٧﴾ وَرَبُّكَ
 يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَيَخْتَارُ مَا كَانَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ سُبْحَانَ
 اللَّهِ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٨﴾ وَرَبُّكَ يَعْلَمُ مَا تُكِنُّ
 صُدُورُهُمْ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٦٩﴾ وَهُوَ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
 الْحَمْدُ فِي الْأُولَىٰ وَالْآخِرَةِ وَلَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٧٠﴾

۶۰- آنچه به شما داده شده، برخورداری و زیور [گذرای] زندگی دنیاست، و آنچه نزد خداست، بهتر و پاینده تر است؛ چرا درک نمی کنید (۱)؟

۶۱- آیا کسی که به او وعده نیکو (۲) داده ایم و به آن خواهد رسید، همچون کسی است که از بهره [گذرای] زندگی دنیا برخوردارش کرده ایم و روز رستاخیز [برای جزا] (۳) احضار خواهد شد؟

۶۲- [به یاد آر] روزی را که [خدا] به آنها ندا می دهد و می گوید: افرادی که [در قدرت] شرکای من تصور می کردید، کجا هستند (۴)؟

۶۳- معبودان که فرمان مجازات (۵) بر آنها محرز شده است می گویند: خدایا، اینان کسانی هستند که ما به راه تباهی کشانیدیمشان، از آن رو که خود در راه تباهی بودیم؛ [اینک] در برابر تو [از آنها] بریده ایم؛ آنها [در واقع] ما را بندگی نمی کردند [منافعشان ایجاب می کرد دنبال ما راه بیفتند] (۶).

۶۴- به شرک و رزان گفته می شود: معبودان خود را [به کمک] فرا خوانید؛ آنها را فرا می خوانند، ولی به آنان پاسخ نمی دهند و عذاب را مشاهده کنند؛ [در آن هنگام آرزو می کنند] کاش هدایت یافته بودند.

۶۵- و روزی که [خدا] به آنها ندا می دهد و می گوید: در مقابل پیامبران چه برخوردی داشتید (۷)؟

۶۶- در آن روز خبرها بر آنان پوشیده می شود [و دستشان از تمامی اسباب کوتاه می گردد] (۸) و قادر به سؤال از یکدیگر نیستند.

۶۷- اما کسی که به توبه و ایمان و عمل شایسته روی ببرد، چه بسا رستگار شود.

۶۸- پروردگارت هر چه بخواهد می آفریند و انتخاب می کند؛ اختیار به دست آنها نیست؛ خدا منزّه است و از آنچه [در قدرت با او] شریک می پندارند بالاتر.

۶۹- پروردگارت آنچه را سینه هاشان پنهان می دازد و آنچه را آشکار می کند، می داند (۹).

۷۰- و اوست خدا که معبودی جز او نیست؛ در دنیا و آخرت ستایش خاص اوست، و داوری نیز خاص اوست و به پیشگاه او بازگردانده می شوید.

۱- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۹۶ نحل (۱۶) آمده است.

۲- به آیه ۲۳ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۳- با آیه ۱۶ روم (۳۰) مقایسه فرمایید.

۴- به آیه ۴۸ فصلت (۴۱) توجه فرمایید.

۵- منظور از «قول» در آیه همان مفاد آیات ۸۴ و ۸۵ ص (۳۸) است؛ آیات ۱۶ اسراء (۱۷) و نیز بخش انتهایی آیه ۷۱ زمر (۳۹) این معنی را مشخص می کند؛ این فرمان مجازات در آیات ۱۸ اعراف (۷)، و ۴۳ حجر (۱۵) آمده است.

۶- برای روشن تر شدن به آیات ۱۶۶ و ۱۶۷ بقره (۲) و ۸۲ مریم (۱۹) و ۶ احقاف (۴۶) توجه فرمایید. ضمناً اظهار نظر پیروان راهم در همین مورد و آیات ۶۷ و ۶۸ احزاب (۳۳) ملاحظه فرمایید.

۷- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۰۹ مائده (۵) آمده است.

۸- برای درک بهتر مفهوم این آیه، به آیه ۱۶۶ بقره (۲) و تقطعت بهم الاسباب توجه فرمایید.

۹- به زیرنویس آیه ۷۴ نمل (۲۷) مراجعه فرمایید.

۷۱- بگو: به نظر شما اگر خدا شب را تا هنگام رستاخیز بر شما پاینده گرداند، کدام معبودی جز خودش روشنی را برای شما باز می‌آورد؟ مگر نمی‌شنوید؟

۷۲- بگو: به نظر شما اگر خدا روز را تا هنگام رستاخیز بر شما پاینده گرداند، کدام معبودی جز خودش شبی را برای شما باز می‌آورد که در آن آرامش یابید؟ مگر نمی‌بینید؟

۷۳- از رحمت خویش شب و روز را برای شما پدید آورد تا در شب آرام گیرید و [در روز] از بخشایش او [روزی] بجوید^(۱) و بسا که سپاس دارید.

۷۴- [به یاد آر] روزی را که [خدا] به آنها ندا می‌دهد و می‌گوید: افرادی که [در قدرت] شرکای من تصور می‌کردید، کجا هستند؟

۷۵- [در آن روز] از هر امتی گواهی احضار کنیم^(۲) و [به مشرکان] گوئیم: دلیل خود را [بر بندگی غیر خدا] بیاورید، آنگاه متوجه می‌شوند که حق خاص خداست و بتهایی که به باطل علم می‌کردند، از نظرشان ناپدید گشته است.

۷۶- قارون [هم] از قوم موسی بود که بر آنها ستم کرد؛ و آنقدر گنجینه به او داده بودیم که [حمل] صندوقهای آن گروه نیرومند را هم خسته می‌کرد؛ قومش به او گفتند: سرمست مباش^(۳)، که خدا سرمستان را دوست ندارد.

۷۷- با آنچه خدا در اختیارت قرار داده است، سرای آخرت را تأمین کن، و [الی] بهره خود را هم از [زندگی] دنیا فراموش نکن و چنانکه خدا با تو نیک کرده است، نیکی کن و در پی تبهکاری در زمین مباش، که خدا تبهکاران را دوست ندارد.

قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِيَاءٍ أَفَلَا تَسْمَعُونَ ﴿٧١﴾
قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهَارَ سَرْمَدًا إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ مَنْ إِلَهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٧٢﴾ وَمِنْ رَحْمَتِهِ جَعَلَ لَكُمُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ لِتَسْكُنُوا فِيهِ وَلِتَبْتَغُوا مِنْ فَضْلِهِ وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ فَيَقُولُ أَيْنَ شُرَكَاءِ الَّذِينَ كُنتُمْ تَزْعُمُونَ ﴿٧٤﴾ وَنَزَعْنَا مِنْ كُلِّ أُمَّةٍ شَهِيدًا فَقُلْنَا هَاتُوا بُرْهَانَكُمْ فَعَلِمُوا أَنَّ الْحَقَّ لِلَّهِ وَضَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَفْتَرُونَ ﴿٧٥﴾ ﴿٧٥﴾ إِنَّ قُرُونًا كَانَتْ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَءَاتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولَى الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ ﴿٧٦﴾ وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفُسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴿٧٧﴾

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۶۷ یونس (۱۰) آمده است.

۲- به آیات ۴۱ و ۴۲ نساء (۴) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه ترجمه «فرح» به زیرنویس آیه ۷۵ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

قَالَ إِنَّمَا أُوتِيْتَهُ عَلَىٰ عِلْمٍ عِنْدِي أَوَلَمْ يَعْلَم أَنَّ اللَّهَ فَدَّ أَهْلَكَ
 مِنْ قَبْلِهِ ۗ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا
 وَلَا يُسْئَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ ﴿٧٨﴾ فَخَرَجَ عَلَىٰ قَوْمِهِ
 فِي زِينَتِهِ ۗ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا لِيَلَيْتَ لَنَا
 مِثْلَ مَا أُوتِيَ قُورُنُ إِنَّهُ لَدُوْحٌ عَظِيمٌ ﴿٧٩﴾ وَقَالَ
 الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَيَلَيْكُم ثَوَابُ اللَّهِ خَيْرٌ لِّمَنْ ءَامَنَ
 وَعَمِلَ صَالِحًا وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا الصَّابِرُونَ ﴿٨٠﴾ فَخَسَفْنَا
 بِهِ وَبَدَارِهِ الْأَرْضَ فَمَا كَانَ لَهُ مِنْ فِئَةٍ يَنْصُرُونَهُ مِنْ دُونِ
 اللَّهِ وَمَا كَانَ مِنَ الْمُنْتَصِرِينَ ﴿٨١﴾ وَأَصْبَحَ الَّذِينَ تَمَنَّوْا
 مَكَانَهُ بِالْأَمْسِ يَقُولُونَ وَيَكَافُ اللَّهُ يَسْطُرُ الرِّزْقَ لِمَنْ
 يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ ۗ وَيَقْدِرُ لَوْ لَا أَنَّ مِنَ اللَّهِ عَلَيْنَا لَخَسَفَ بِنَا
 وَيَكَانَهُ لَا يَفْلِحُ الْكَافِرُونَ ﴿٨٢﴾ تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا
 لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فِسَادًا ۗ وَالْعَلَقِبَةُ لِلْمُنْقِمِينَ
 ﴿٨٣﴾ مَنْ جَاءَ بِالْحَسَنَةِ فَلَهُ خَيْرٌ مِنْهَا ۗ وَمَنْ جَاءَ بِالسَّيِّئَةِ فَلَا
 يُجْزَى الَّذِينَ عَمِلُوا السَّيِّئَاتِ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٨٤﴾

۷۸- [ولی قارون] ادعا داشت: این [ثروت] که در اختیار من
 قرار گرفته، نتیجه کاردانی من است؛ مگر نمی دانست که
 [ثروتها برای آزمایش است و] (۱) خدا قبل از او نسلهایی را
 هلاک کرد که از او نیرومندتر و ثروتمندتر بودند؟ و [آنگاه
 که عذاب الهی فرارسد] از گناه این بزهکاران بازپرسی
 نخواهد شد.

۷۹- [قارون] آراسته به زیور [های] خویش میان مردم ظاهر
 شد؛ کسانی که به زندگی دنیا توجه داشتند، گفتند: کاش جاه
 و جلالی که به قارون داده شده است، ما هم داشتیم، که واقعاً
 از لذات [زندگی] برخوردار است!

۸۰- [ولی] اهل دانش گفتند: وای بر شما، پاداش خدا برای
 هر که ایمان آورد و به شایستگی عمل کند، بهتر است؛ و جز
 خویشتن داران، این حقیقت را فراموش نمی گیرند.

۸۱- پس [از اندک زمانی] قارون را با خانه اش به زمین
 فرو بردیم؛ و هیچ گروهی نداشت که در برابر خدا
 به یاری اش برخیزند و خود نیز قادر به دفاع نبود.

۸۲- بامدادان کسانی که دیروز آرزو می کردند به جای او
 باشند، گفتند: وای، گویی خداست که روزی را بر هر که از
 بندگانش بخواهد، فراخی بخشد و یا محدود گرداند؛ اگر نه
 این بود که خدا بر ما نعمت بزرگی داده است، ما را نیز
 به زمین فرو می برد؛ وای، گویی انکارورزان رستگار
 نخواهند شد.

۸۳- آن سرای آخرت را برای کسانی مقرر داشته ایم که به دنبال برتری جویی در زمین و تبهکاری نیستند (۲)؛ و سرانجام نیک
 خاص پرهیزکاران است.

۸۴- هر که کار نیکویی عرضه کند، پاداشی بهتر از آن خواهد داشت (۳)؛ و هر که کار زشتی عرضه کند [بداند که] آنان که مرتکب
 کار زشتی گردند، جزایی معادل آن دارند (۴).

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۴۹ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۲۰۵ و ۲۰۶ بقره (۲) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۲۶۱ بقره (۲) توجه فرمایید.

۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۶۰ انعام (۶) آمده است.

۸۵- بی گمان آن کس که [ابلاغ] (۱) قرآن را بر عهده تو گذاشت، تو را به [مکه] مرجع [خود] بازمی گرداند؛ بگو: پروردگار من آگاهتر است که چه کسی [برنامه] هدایت آورده و چه کسی در گمراهی آشکار است.

۸۶- [ای رسول]، تو خود [نیز] انتظار آنکه این کتاب بر تو القا گردد نداشتی، ولی به سبب رحمتی از جانب پروردگارت [چنین شد] (۲)؛ پس هرگز پشتیبان انکارورزان مباش.

۸۷- مباد تو را از آیات خدا، پس از آنکه بر تو نازل شد، بازدارند؛ [مردم را] به سوی پروردگارت دعوت کن و [هرگز] در جرگه شرک ورزان مباش؛

۸۸- و در کنار خدا معبود دیگری را [به نیایش] مخوان (۳) که جز او معبودی نیست؛ هر چیزی نابودشدنی است، جز ذات او (۴)؛ داوری خاص اوست و به پیشگاه او بازگردانده می شود.

إِنَّ الَّذِي فَرَضَ عَلَيْكَ الْقُرْآنَ لَرَادُّكَ إِلَىٰ مَعَادٍ قُلْ رَبِّي أَعْلَمُ مَنْ جَاءَ بِالْهُدَىٰ وَمَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٨٥﴾ وَمَا كُنْتَ تَرْجُو أَنْ يُلْقَىٰ إِلَيْكَ الْكِتَابُ إِلَّا رَحْمَةً مِنْ رَبِّكَ فَلَا تَكُونَنَّ ظَهِيرًا لِلْكَافِرِينَ ﴿٨٦﴾ وَلَا يَصُدُّكَ عَنْ آيَاتِ اللَّهِ بَعْدَ إِذْ أَنْزَلَتْ إِلَيْكَ وَأَدْعُ إِلَىٰ رَبِّكَ وَلَا تَكُونَنَّ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٨٧﴾ وَلَا تَدْعُ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ لَهُ الْحُكْمُ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٨﴾

سُورَةُ الْعَنْكَبُوتِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْم ۱ أَحْسِبَ النَّاسَ أَنْ يَتْرُكُوا أَنْ يَقُولُوا آمَنَّا وَهُمْ لَا يُفْتَنُونَ ﴿١﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ فَلَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ صَدَقُوا وَلَيَعْلَمَنَّ الْكٰذِبِينَ ﴿٢﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ أَنْ يَسْبِقُونَا سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٣﴾ مَنْ كَانَ يَرْجُوا لِقَاءَ اللَّهِ فَإِنْ أَجَلَ اللَّهُ لَاتٍ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٤﴾ وَمَنْ جَاهَدَ فَإِنَّمَا يُجَاهِدُ لِنَفْسِهِ إِنَّ اللَّهَ لَغَنِيٌّ عَنِ الْعَالَمِينَ ﴿٥﴾

۲۹- سوره عنكبوت

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- الف، لام، میم (۵).

۲- آیا مردم پنداشته اند که به [صرف] ابراز ایمان، رها می شوند و مورد آزمایش قرار نخواهند گرفت؟ (۶)

۳- پیشینیان آنها را هم آزمودیم، و قطعاً خدا راستگویان و دروغ پردازان را می شناسد.

۴- مگر کسانی که مرتکب اعمال ناشایسته می شوند، پنداشته اند که از حوزه قدرت ما جسته اند؟ [براستی] داوری بدی می کنند (۷)!

۵- هر که امید لقای خدا را دارد، اجل [مقرر از جانب] خدا آمدنی است؛ و او شنوا و داناست (۸).

۶- هر که جهاد کند به سود خویش کرده است؛ زیرا خدا از جهانیان بی نیاز است.

۱- به آیه ۹۹ مائده (۵) توجه فرماید.

۲- به آیه ۴۹ هود (۱۱) توجه فرماید.

۳- به آیه ۴۸ نساء (۴) توجه فرماید.

۴- این عبارت به بیان دیگری در آیات ۲۶ و ۲۷ رحمان (۵۵) آمده است.

۵- به موجب آماری که دکتر رشاد خلیفه تهیه کرده است، مجموع تکرار این سه حرف در این سوره ۱۶۷۲ مرتبه است که مضربی است از عدد ۱۹ (تعداد حروف آیه بسم الله...).

۶- به آیات ۱۵۵ و ۲۱۴ بقره (۲)، ۱۴۲، ۱۷۹ و ۱۸۶ آل عمران (۳)، ۱۶ توبه (۹) و ۳۱ محمد (۴۷) توجه فرماید.

۷- به آیات ۱۷۸ آل عمران (۳)، ۵۹ انفال (۸) و ۵۵ و ۵۶ مؤمنون (۲۳) توجه فرماید.

۸- این آیه را با نیمه دوم آیه ۱۱۰ کهف (۱۸) مقایسه و نتیجه گیری فرماید.

وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ
 وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَحْسَنَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٧﴾ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ
 بِوَالِدَيْهِ حُسْنًا وَإِنْ جَاهَدَاكَ لِتُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ
 فَلَا تُطِعْهُمَا إِلَىٰ مَرْجِعِكُمْ فَأُنَبِّئُكُم بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾
 وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُدْخِلَنَّهُمْ فِي الصَّالِحِينَ
 ﴿٩﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَقُولُ ءَأَمَّنَّا بِاللَّهِ فَإِذَا أُوذِيَ فِي اللَّهِ جَعَلَ
 فِتْنَةَ النَّاسِ كَعَذَابِ اللَّهِ وَلَئِن جَاءَ نَصْرٌ مِّن رَّبِّكَ لَيَقُولَنَّ
 إِنَّا كُنَّا مَعَكُمْ أَوْلَىٰ ءَأَلَيْسَ اللَّهُ بِأَعْلَمَ بِمَا فِي صُدُورِ الْعَالَمِينَ
 ﴿١٠﴾ وَيَعْلَمَنَّ اللَّهُ الَّذِينَ ءَأَمَنُوا وَيَعْلَمَنَّ الْمُنَافِقِينَ
 ﴿١١﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلَّذِينَ ءَأَمَنُوا اتَّبِعُوا سَبِيلَنَا
 وَلْنَحْمِلْ خَطَايَكُمْ وَمَا هُمْ بِحَامِلِينَ ﴿١٢﴾ مِن خَطَايِهِمْ مِّن
 شَيْءٍ إِنَّهُمْ لَكَذِبُونَ ﴿١٣﴾ وَلِيَحْمِلُوا أَثْقَاهُمْ وَأَثْقَالًا
 مَّعَ أَثْقَالِهِمْ وَلَيُسْأَلُنَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَمَّا كَانُوا يَفْتَرُونَ
 ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ ءَفَلَيْتَ فِيهِمْ أَلْفَ سَنَةٍ
 إِلَّا خَمْسِينَ عَامًا فَأَخَذَهُمُ الطُّوفَانُ وَهُمْ ظَالِمُونَ ﴿١٥﴾

۱۴- نوح را به رسالت بر قومش فرستادیم و نهصد و پنجاه سال میان آنان بود؛ تا بلای طوفان دامگیرشان شد، در حالی که ستمکار بودند.

۷- قطعاً بدیهای مؤمنان نیکوکار را می‌زداییم^(۱) و به قیاس بهترین اعمالشان آنها را پاداش می‌دهیم.

۸- انسان را به نیکویی در مورد پدر و مادرش سفارش کردیم؛ و الی [اگر اصرار کنند که ناگهانانه افرادی را [در توان و تدبیر] با من شریک تلقی کنی [و به جای من، از آنها پروا داشته باشی]، اطاعتشان مکن؛ بازگشت شما به پیشگاه من است و شما را به آنچه می‌کردید آگاه می‌سازم.

۹- و قطعاً مؤمنان نیکوکار را در زمره شایستگان درآوریم^(۲).

۱۰- بعضی از مردم می‌گویند: به خدا ایمان داریم، ولی چون در راه خدا مورد آزار قرار گیرند، آزار مردم را همچون عذاب خدا تلقی می‌کنند [و از ادامه راه خدا دست می‌کشند]^(۳)؛ و اگر از جانب پروردگارت نصرتی [برای شما] پیش آید، قطعاً می‌گویند: ما هم در کنار شما بودیم؛ مگر خدا به راز دل‌های جهانیان داناتر نیست^(۴)؟

۱۱- مسلماً خدا مؤمنان و دورویان را خوب می‌شناسد.

۱۲- انکارورزان به اهل ایمان می‌گفتند: از ما پیروی کنید، بار گناهانتان به گردن ما؛ در صورتی که آنها دروغ‌پردازند و هرگز بار خطای آنان را برنخواهند داشت^(۵).

۱۳- مسلماً بار [گناهان] خود و بارهای دیگری علاوه بر بار خود متحمل خواهند شد^(۶) و روز رستاخیز در مورد دروغهایی که می‌بافتند، مورد بازخواست قرار می‌گیرند.

۱- منظور گناهان صغیره است؛ به آیه ۳۱ نساء (۴) توجه فرمایید.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۶۹ نساء (۴) آمده است.

۳- مفهوم این قسمت از آیه به بیان دیگر در آیه ۱۱ حج (۲۲) آمده است.

۴- مفهوم نیمه دوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۴۱ نساء (۴) آمده است.

۵- پاسخ این گفتارشان در آیات ۲۸ و ۳۹ نجم (۵۳) و نیمه اول آیه ۱۸ فاطر (۳۵) آمده است.

۶- علت سنگین‌تر شدن بارشان را در آیه ۲۵ نحل (۱۶) ملاحظه فرمایید.

۱۵- نوح و کسانی را که در کشتی [اش] بودند نجات دادیم و داستانشان را عبرتی برای جهانیان قرار دادیم^(۱).

۱۶- ابراهیم را [نیز فرستادیم] آنگاه که به قومش گفت: خدای را بندگی کنید و از او پروا داشته باشید؛ اگر بدانید این به نفع شماست.

۱۷- به جای خدای بت‌هایی را بندگی می‌کنید و [از خود] دروغ می‌سازید؛ افرادی که به جای خدا [آنها را] بندگی می‌کنید، قادر به تأمین روزی شما نیستند؛ روزی خود را از خدا بخواهید و او را بندگی کنید و [نعمتش را] سپاس دارید^(۲)؛ که به پیشگاه او بازگردانده می‌شوید^(۳).

۱۸- اگر [مرا] دروغ پرداز می‌شمردید، امتهای قبل از شما نیز [پیامبران را] دروغ پرداز شمرده‌اند؛ و پیامبر وظیفه‌ای جز ابلاغ آشکار ندارد.

۱۹- آیا توجه نکرده‌اند که چگونه خدا آفرینش را آغاز می‌کند و سپس باز می‌آرد؟ مسلماً این کار بر خدا آسان است^(۴).

۲۰- بگو: جهانگردی کنید و ببینید که چگونه آفرینش را آغاز کرده است؛ سپس خدا آفرینش آخرت را [به همین گونه] پدید می‌آورد؛ البته خدا بر هر کاری تواناست.

۲۱- هر که را بخواهد، عذاب می‌کند و بر هر که بخواهد، رحمت می‌آورد؛ و [همه] به پیشگاه او بازگشت داده می‌شوند.

۲۲- شما در زمین و آسمان [خدای را] به تنگ نمی‌آورید^(۵) و در برابر خدا هیچ کارساز و یآوری نخواهید داشت.

۲۳- آنها که آیات خدا و لقای او را انکار کردند، از رحمت من نومیدند و عذابی دردناک [در انتظار] دارند.

فَأَنبِئْنَهُ وَأَصْحَابَ السَّفِينَةِ وَجَعَلْنَاهَا آيَةً لِّلْعَالَمِينَ
 ﴿١٥﴾ وَإِبْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ ذَلِكُمْ
 خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن
 دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ الَّذِينَ يَتَعْبُدُونَ مِن
 دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِندَ اللَّهِ الرِّزْقَ
 وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَإِن تَكْذِبُوا
 فَقَدْ كَذَّبَ أُمُورٌ مِّن قَبْلِكُمْ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ
 الْمُبِينُ ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ
 يُعِيدُهُ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾ قُل سِيرُوا فِي الْأَرْضِ
 فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ
 إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَيَرْحَمُ
 مَن يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي
 الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ
 وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ
 أُولَٰئِكَ يُسَوُّوْا مِن رَّحْمَتِي وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٣﴾

۱- به آیه ۱۲ حاقه (۶۹) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۷ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۷۳ نحل (۱۶) آمده است.

۴- به آیه ۶۲ واقعه (۵۶) و ۷۹ یس (۳۶) توجه فرمایید.

۵- برای توجیه افزوده، به آیه ۲ توبه (۹) توجه فرمایید.

فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا أَنْ قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ
فَأَنجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ
﴿٢٤﴾ وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُم مِّن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ
فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم
بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ
وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٢٥﴾ * فَمَنْ لَهُ لُوطٌ وَقَالَ
إِنِّي مُهَاجِرٌ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٦﴾ وَوَهَبْنَا
لَهُ إِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِ النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ
وَأَتَيْنَاهُ أَجْرَهُ فِي الدُّنْيَا وَإِنَّهُ فِي الْآخِرَةِ لَمِنَ الصَّالِحِينَ
﴿٢٧﴾ وَلُوطًا إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ إِنَّكُمْ لَتَأْتُونَ الْفَاحِشَةَ
مَا سَبَقَكُمْ بِهَا مِنْ أَحَدٍ مِّنَ الْعَالَمِينَ ﴿٢٨﴾
أَيُّكُمْ لَتَأْتُونَ الرِّجَالَ وَتَقَاطِعُونَ السَّيْلَ وَتَأْتُونَ
فِي نَادِيكُمُ الْمُنْكَرَ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ إِلَّا
أَنْ قَالُوا أَأَتَيْنَا بِعَذَابِ اللَّهِ إِنْ كُنْتَ مِنَ الصَّادِقِينَ
﴿٢٩﴾ قَالَ رَبِّ انصُرْنِي عَلَى الْقَوْمِ الْمُفْسِدِينَ ﴿٣٠﴾

۲۴- پاسخ قوم ابراهیم فقط این بود که گفتند: او را بکشید یا بسوزانید، ولی خدا از آتش نجاتش داد(۱)؛ براستی در این [داستان] برای باورداران نشانه‌هایی است [از توان و تدبیر خدا].

۲۵- [ابراهیم] گفت: شما به جای خدا بت‌هایی انتخاب کرده‌اید برای دوستی میان خویش در زندگی دنیا؛ ولی روز رستاخیز یکدیگر را انکار و نفرین خواهید کرد(۲) و جایگاهتان آتش است و یآوری نخواهید داشت(۳).

۲۶- لوط به ابراهیم ایمان آورد و [ابراهیم] گفت: من به سوی [سرزمین دیگری برای عبادت] پروردگارم مهاجرت می‌کنم(۴)؛ که او فرادست و فرزانه است.

۲۷- اسحاق و یعقوب را به او بخشیدیم و در میان فرزندان، پیامبری و کتاب مقرر داشتیم و پاداش او را در دنیا دادیم(۵)؛ و در آخرت نیز در زمره شایستگان خواهد بود.

۲۸- و لوط را [به یاد آر] آنگاه که به قوم خود گفت: شما به عمل بی‌شرمانه‌ای دست می‌زنید که هیچ‌یک از جهانیان پیش از شما مرتکب نشده است.

۲۹- چرا [برای کامرانی] به مردان روی می‌آورید و راه [طبیعی آمیزش] را رها می‌کنید، و در مجالس خویش مرتکب رفتار ناپسند می‌شوید؟! پاسخ قومش فقط این بود که گفتند: اگر راست می‌گویی عذاب خدا را پیش آر(۶).

۳۰- لوط گفت: پروردگارا، مرا در برابر این تبهاران یاری کن.

۱- شرح ماجرای آتش را در آیات ۶۸-۷۰ انبیاء (۲۱) ملاحظه فرمایید.

۲- به آیه ۶۷ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.

۳- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۹۴ انعام (۶) و ۸۶ نحل (۱۶) آمده است.

۴- چون دعوت ابراهیم مورد پذیرش عمومی قرار نگرفت و با او به مخالفت برخاستند، به اتفاق همسرش ساره و لوط از وطن هجرت کرد؛ آیات ۷۱ انبیاء (۲۱) و ۹۹ صافات (۳۷) نیز در همین رابطه است؛ ضمناً انگیزه او را برای این هجرت در آیه ۴۸ مریم (۱۹) ملاحظه فرمایید.

۵- این پاداش را در آیه ۵۰ مریم (۱۹) ملاحظه فرمایید.

۶- اقوام دیگر نیز مشابه همین درخواست را از پیامبرشان داشتند؛ این درخواستها در مورد قوم صالح در آیه ۷۷ اعراف (۷) و در مورد قوم نوح در آیه ۳۲ هود (۱۱) و در مورد قوم شعیب در آیه ۱۸۷ شعراء (۲۶) و در مورد قوم هود در آیه ۲۲ احقاف (۴۶) و در مورد مشرکین قریش در آیات ۳۲ انفال (۸) و ۱۶ ص (۳۸) آمده است.

۳۱- و چون فرستادگان ما برای ابراهیم بشارت [اسحاق و یعقوب را] آوردند^(۱)، گفتند: ما مردم آن شهر را هلاک می‌کنیم؛ زیرا که اهل آن ستمگرند.

۳۲- [ابراهیم] گفت: لوط ساکن این شهر است؛ گفتند: ما سکنه آن را بهتر می‌شناسیم؛ قطعاً او و خانواده‌اش را نجات خواهیم داد، جز همسرش که [همراه بزهاران] باقی خواهد ماند.

۳۳- چون فرستادگان ما نزد لوط آمدند، از [تصور بی‌شرمی قومش نسبت به] آنان اندوهگین شد و در تنگنا قرار گرفت^(۲). گفتند: ترس و اندوهگین مباش؛ تو و خانواده‌ات را نجات خواهیم داد، جز همسرت که [همراه بزهاران] باقی خواهد ماند.

۳۴- ما بر مردم این شهر به سزای انحرافشان بلایی^(۳) از آسمان فرود می‌آریم.

۳۵- و از این [رویداد] نشانه روشنی^(۴) برای عاقلان به جای گذاشتیم.

۳۶- و به شهر مدین برادرشان شعیب را [به رسالت فرستادیم]، آنگاه که گفت: ای قوم من، خدای را بندگی کنید و به روز واپسین امیدوار باشید و در زمین تبهکارانه سرکشی نکنید. ۳۷- او را دروغ‌پرداز شمردند، آنگاه زلزله آنان را فراگرفت و در خانه‌های خویش از پای درآمدند.

۳۸- قوم عاد و ثمود را نیز که بخشی از مساکن [ویران] آنها برای شما مشخص است [به خاک هلاک نشانیدیم]؛ و با آنکه بصیرت داشتند، شیطان اعمالشان را در نظرشان آراست^(۵) و آنها را از راه [حق] بازداشت.

وَلَمَّا جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا إِنَّا مُهْلِكُوا
 أَهْلَ هَذِهِ الْقَرْيَةِ إِنْ أَهْلَهَا كَانُوا ظَالِمِينَ ﴿٣١﴾
 قَالَ إِنِّي فِيهَا لَوطٌ قَالُوا لَوْنَحْنُ أَعْلَمُ بِمَنْ فِيهَا لَنُنَجِّيَنَّهُ
 وَأَهْلَهُ إِلَّا أُمَّرَأَتَهُ كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٢﴾ وَلَمَّا
 أَن جَاءَتْ رُسُلُنَا لُوطًا سِئَاءَ بِهِمْ وَضَاقَ بِهِمْ ذَرْعًا
 وَقَالُوا لَا تَخَفْ وَلَا تَحْزَنْ إِنَّا مُنْجِيكَ وَأَهْلَكَ إِلَّا أُمَّرَأَتَكَ
 كَانَتْ مِنَ الْغَابِرِينَ ﴿٣٣﴾ إِنَّا مُنْزِلُونَ عَلَى أَهْلِ
 هَذِهِ الْقَرْيَةِ رِجْزًا مِّنَ السَّمَاءِ بِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ
 ﴿٣٤﴾ وَلَقَدْ تَرَكْنَا مِنْهَا آيَةً بَيِّنَةً لِّقَوْمٍ يَعْقِلُونَ
 ﴿٣٥﴾ وَإِلَى مَدْيَنَ أَخَاهُمْ شُعَيْبًا فَقَالَ يٰقَوْمِ اعْبُدُوا
 اللَّهَ وَارْجُوا الْيَوْمَ الْآخِرَ وَلَا تَعْتَوْا فِي الْأَرْضِ مُفْسِدِينَ
 ﴿٣٦﴾ فَكَذَّبُوهُ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّحْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي
 دَارِهِمْ جَثْمِينَ ﴿٣٧﴾ وَعَادًا وَثَمُودًا وَقَدْ تَبَيَّنَ
 لَكُمْ مِّن مَّسْكِنِهِمْ وَزَيْنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ
 أَعْمَالَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَكَانُوا مُسْتَبْصِرِينَ ﴿٣٨﴾

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۷۱ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۲- علت احساس دشواری لوط را در آیات ۷۸-۸۰ هود (۱۱) ملاحظه فرمایید.

۳- توضیح این بلا در آیات ۷۴ حجر (۱۵) و ۳۲-۳۴ ذاریات (۵۱) آمده است.

۴- به آیات ۷۶ حجر (۱۵) و ۱۳۷ صافات (۳۷) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۳۶ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.

وَقَرُورٌ وَفِرْعَوْنٌ وَهَامَانَ ۖ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مُوسَىٰ
بِالْبَيِّنَاتِ فَاسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَا كَانُوا سَابِقِينَ
﴿٣٩﴾ فَكَلَّا أَخَذْنَا بِذُنُوبِهِمْ ۖ فَمِنْهُمْ مَن أَرْسَلْنَا عَلَيْهِ حَاصِبًا
وَمِنْهُمْ مَن أَخَذَتْهُ الصَّيْحَةُ وَمِنْهُمْ مَن خَسَفْنَا بِهِ
الْأَرْضَ وَمِنْهُمْ مَن أَغْرَقْنَا وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيظْلِمَهُمْ
وَلَكِن كَانُوا أَنْفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٤٠﴾ مَثَلُ الَّذِينَ
أَتَّخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَاءَ كَمَثَلِ الْعَنْكَبُوتِ
أَتَّخَذَتْ بَيْتًا وَإِنَّ أَوْهَنَ الْبُيُوتِ لَبَيْتُ الْعَنْكَبُوتِ
لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٤١﴾ إِنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا يُدْعُونَ مِنْ
دُونِهِ مِنْ شَيْءٍ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٤٢﴾ وَتِلْكَ
الْأَمْثَلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ وَمَا يَعْقِلُهَا إِلَّا الْعَالِمُونَ
﴿٤٣﴾ خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ
لَآيَةً لِّلْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٤﴾ أَتُلُّ مَا أَوْحَىٰ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ
وَأَقِمِ الصَّلَاةَ ۚ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ
وَالْمُنْكَرِ ۚ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ ۗ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿٤٥﴾

۳۹- قارون و فرعون و هامان را [نیز هلاک کردیم]؛ و موسی
نشانه‌های روشن بر آنها عرضه کرد و آنها سرکشی کردند،
و[لی] نتوانستند [از قهر خدا] بگریزند^(۱).

۴۰- هر یک را به کیفر گناهشان گرفتار کردیم؛ بر پاره‌ای از آنها
طوفان شن فرستادیم^(۲)، بعضی دیگر را بانگی سخت [و
مرگبار] فراگرفت^(۳)، بعضی را به زمین فرو بردیم^(۴) و
گروهی را غرق کردیم^(۵)؛ و خدا بر آن نبود که بر آنها ستم
کند، بلکه آنها خود در حق خویش ستم می‌کردند.

۴۱- مثل آنها که غیر خدا را کارساز خود انتخاب کرده‌اند، مانند
مثل عنکبوت است که [برای خود] خانه‌ای می‌سازد؛ و
کاش می‌دانستند که سست‌ترین خانه‌ها، خانه عنکبوت^(۶)
است.

۴۲- خدا هر چه را که به جای او [تکیه‌گاه خود] می‌خوانند،
می‌شناسد^(۷)؛ و او فرادست و فرزانه است.

۴۳- این مثلاً را برای مردم می‌زنیم^(۸)، اما جز دانشوران آنها را
درک نمی‌کنند.

۴۴- خدا آسمانها و زمین را به حق [و با هدف] آفرید^(۹)؛ که در
آن برای باورداران نشانه‌ای است [از تدبیر خدا].

۴۵- آنچه از کتاب [آسمانی] به تو وحی شده است، تلاوت کن
و به نماز بایست؛ که نماز از بی‌شرمی و رفتار ناپسند
بازمی‌دارد؛ و یاد خدا [از هر عبادتی] بالاتر است^(۱۰)؛ و
خدا نسبت به عملکرد شما آگاهی دارد.

۱- به آیه ۴ همین سوره (عنکبوت) و ۵۹ انفال (۸) توجه فرمایید.

۲- منظور قوم عاد است؛ به آیه ۶ حاقه (۶۹) توجه فرمایید.

۳- منظور قوم ثمود است؛ به آیات ۶۷ و ۶۸ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۴- منظور قارون است؛ به آیه ۸۱ قصص (۲۸) و آیات قبل از آن توجه فرمایید.

۵- منظور قوم نوح و فرعون با جمعیتش هستند؛ به آیات ۳۶ و ۳۷ هود (۱۱) در مورد قوم نوح و آیات ۶۵ و ۶۶ شعراء (۲۶) در مورد فرعون توجه فرمایید.

۶- خانه عنکبوت در عین حال دام است و با این دام دست و پای شکار خود را می‌بندد؛ بساط امرای خودکامه هم برای هر که خود را به دامانشان افکند، چنین است.

۷- به آیه ۱۱۶ نساء (۴) توجه فرمایید.

۸- نمونه مثل‌های مختلف قرآن را در آیات ۲۶۱ بقره (۲)، ۲۴ یونس (۱۰)، ۴۱ عنکبوت (۲۹)، ۲۰ حدید (۵۷) و ۵ جمعه (۶۲) ملاحظه فرمایید.

۹- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۳۸ دخان (۴۴) آمده است.

۱۰- به آیه ۲۸ رعد (۱۳) ﴿إِلَّا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ﴾ توجه فرمایید.

۴۶- با اهل کتاب جز به بهترین شیوه بحث و مناظره نکنید، مگر با ستمگانشان [که اهل منطق نیستند] (۱) و بگویید: کتاب خویش و کتاب شما را باور داریم و معبود ما و شما یکی است و در برابر او تسلیم هستیم (۲).

۴۷- و بدین گونه کتاب را بر تو نازل کردیم؛ [برخی از] اهل کتاب و نیز برخی از مکیان آن را باور دارند؛ و جز کفرورزان آیات ما را دانسته انکار نمی کنند.

۴۸- قبل از نزول قرآن، تو هیچ نوشته ای را نمی خواندی و به دست خود چیزی نمی نوشتی (۳)، و گرنه هرزه درایان [حق داشتند که] به تردید افتند.

۴۹- بلکه این قرآن آیات روشنگری است که در سینه اهل دانش جای دارد؛ و جز ستمگران آیات ما را دانسته انکار نمی کنند.

۵۰- [انکارورزان] گفتند: چرا معجزاتی از پروردگارش بر او نازل نشده است (۴)؛ بگو: معجزات همه در اختیار خداست، و من فقط هشدار دهنده ای آشکارم (۵).

۵۱- آیا [همین معجزه بزرگ] (۶) برای آنها کافی نیست که این کتاب را که بر آنها خوانده می شود، بر تو نازل کرده ایم؟ و بی گمان در این [کتاب] رحمت و تذکاری است برای باورداران.

۵۲- بگو: خدا به عنوان گواه بین من و شما کافی است (۷)؛ او به هر چه در آسمانها و زمین است آگاه است؛ و کسانی که به باطل گرویده اند و خدا را انکار کردند، زیانکارند.

﴿ وَلَا تُجَادِلُوا أَهْلَ الْكِتَابِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِلَّا الَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْهُمْ وَقُولُوا آمَنَّا بِالَّذِي أُنزِلَ إِلَيْنَا وَأَنْزَلَ إِلَيْكُمْ وَاللَّهُنَّ وَاللَّهُمَّ وَجِدْ وَنَحْنُ لَهُ مُسْلِمُونَ ﴾ (۴۶)
 وَكَذَلِكَ أَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ فَالَّذِينَ آءَانَيْنَهُمُ الْكِتَابَ يُؤْمِنُونَ بِهِ وَمِنْ هَؤُلَاءِ مَنْ يُؤْمِنُ بِهِ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الْكَافِرُونَ ﴿۴۷﴾ وَمَا كُنْتَ تَتْلُو مِنْ قَبْلِهِ مِنْ كِتَابٍ وَلَا تَخُطُّهُ بِيَمِينِكَ إِذًا لِأَنَّكَ تَابِ الْمُبْطُلُونَ ﴿۴۸﴾ بَلْ هُوَ آيَاتٌ يَتَذَكَّرُ فِي صُورِ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا الظَّالِمُونَ ﴿۴۹﴾ وَقَالُوا لَوْلَا أَنْزَلَ عَلَيْهِ آيَاتٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّمَا الْآيَاتُ عِنْدَ اللَّهِ وَإِنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿۵۰﴾ أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَى عَلَيْهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَرَحْمَةً وَذِكْرًا لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿۵۱﴾ قُلْ كَفَى بِاللَّهِ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ شَهِيدًا يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَاطِلِ وَكَفَرُوا بِاللَّهِ أُولَئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿۵۲﴾

۱- به آیه ۱۴ نمل (۲۷) توجه فرماید.

۲- برای توضیح بیشتر به آیه ۶۴ آل عمران (۳) توجه فرماید.

۳- این بخش از آیه به بیان دیگر در نیمه اول آیه ۵۲ شوری (۴۲) آمده است.

۴- به آیات ۹۰-۹۳ اسراء (۱۷) که نظر مخالفان را بطور مشروح بیان داشته است توجه فرماید.

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۲۰ یونس (۱۰) آمده است.

۶- به آیات ۲۲-۲۴ بقره (۲) توجه فرماید.

۷- به آیه ۱۶۶ نساء (۴) توجه فرماید.

وَيَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَلَوْلَا أَجَلٌ مُّسَمًّى لَّجَاءَهُمُ الْعَذَابُ
 وَلِيَأْتِيَنَّهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٥٣﴾ يَسْتَعْجِلُونَكَ بِالْعَذَابِ
 وَإِنَّ جَهَنَّمَ لَمُحِيطَةٌ بِالْكَافِرِينَ ﴿٥٤﴾ يَوْمَ يَغْشَاهُمْ الْعَذَابُ
 مِنْ فَوْقِهِمْ وَمَنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُو قُوَّةٍ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
 ﴿٥٥﴾ يَعْجَلُونَكَ بِالْعَذَابِ وَمَنْ تَحْتِ أَرْجُلِهِمْ وَيَقُولُ ذُو قُوَّةٍ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ
 ﴿٥٦﴾ كُلُّ نَفْسٍ ذَائِقَةُ الْمَوْتِ ثُمَّ إِلَيْنَا تُرْجَعُونَ ﴿٥٧﴾ وَالَّذِينَ
 ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَنُبَوِّئَنَّهُمْ مِنَ الْجَنَّةِ غُرَفًا يُجْرَى
 مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا نِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٥٨﴾ الَّذِينَ
 صَبَرُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ ﴿٥٩﴾ وَكَأَيُّ مَن دَابَّةٍ لَا تَحْمِلُ
 رِزْقَهَا اللَّهُ يَرْزُقُهَا وَإِيَّاكُمْ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿٦٠﴾ وَلَئِنْ
 سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ
 لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٦١﴾ اللَّهُ يَسْطُرُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ
 عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ إِنْ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٦٢﴾ وَلَئِنْ سَأَلْتَهُمْ
 مَنْ نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَحْيَا بِهِ الْأَرْضَ مِنْ بَعْدِ مَوْتِهَا
 لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٣﴾

۵۳- از تو عذاب زودرس می خواهند^(۱)؛ و اگر موعدی مقرر نبود^(۲)، بر آنها عذاب نازل شده بود؛ و مسلماً در حال غفلتشان ناگهان بر آنان خواهد رسید.

۵۴- از تو عذاب زودرس می خواهند؛ در حالی که دوزخ بر انکارورزان احاطه دارد؛

۵۵- روزی که عذاب از بالای سر و زیر پایشان آنها را فرامی‌گیرد و [خدا] گوید: نتیجه رفتارشان را ببخشید.

۵۶- ای بندگان باایمان من، زمین من فراخ است، تنها مرا بندگی کنید [و بندگی ناهلان را با ذلت تحمل نکنید]^(۳).

۵۷- هر کس طعم مرگ را خواهد چشید^(۴)، آنگاه به پیشگاه ما بازگردانده می‌شود.

۵۸- و مسلماً مؤمنان نیکوکار را در قصرهایی از بهشت جای می‌دهیم که نهرها در دامن آن جاری است و جاودانه در آن به سر برند؛ [براستی] پاداش اهل عمل نیکوست.

۵۹- هم آنان که شکیبایی ورزیدند و بر پروردگارشان توکل می‌کنند.

۶۰- چه بسیار موجودات زنده که عهده‌دار روزی خود نیستند، خدا آنها و شما را روزی می‌دهد و او شنوا و داناست^(۵).

۶۱- اگر از آنان پیرسی: آسمانها و زمین را چه کسی آفرید و آفتاب و ماه را در خدمت [شما]^(۶) گماشت؟ قطعاً

می‌گویند: خدا؛ پس با این حال چگونه [از راه بندگی او] بازگردانده می‌شوند!

۶۲- خداست که روزی را بر هر که از بندگانش بخواهد، فراخی بخشد و یا محدود گرداند، که خدا به هر چیزی داناست.

۶۳- و اگر از آنان پیرسی: چه کسی از آسمان بارانی فرستاد که زمین را پس از خزان و خشکی اش بدان حیات بخشید؟ قطعاً می‌گویند: خدا؛ بگو: ستایش خاص خداست [نه معبودهای خیالی شما]؛ ولی بیشترشان درک نمی‌کنند.

۱- به آیات ۳۲ انفال (۸) و ۱۶ ص (۳۸) توجه فرمایید؛ همین درخواست را در مورد سایر پیامبران در آیه ۳۲ هود (۱۱) ملاحظه فرمایید.

۲- به آیات ۳۴ اعراف (۷) و ۵۸ کهف (۱۸) توجه فرمایید.

۳- برای روشنتر شدن منظور آیه، به آیات ۹۷ و ۱۰۰ نساء (۴) و نیز به بخشی از دو آیه ۲ و ۳ طلاق (۶۵) ﴿و من یتق الله یجعل له مخرجاً و یرزقه من حیث یرتقب﴾ توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۰ زمر (۳۹) آمده است.

۴- مفهوم عبارت به بیان دیگر در نیمه اول آیه ۷۸ نساء (۴) آمده است.

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۶ هود (۱۱) آمده است.

۶- برای توجیه افزوده، به آیات ۳۳ ابراهیم (۱۴) و ۱۲ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

- ۶۴- این زندگی دنیا جز سرگرمی و بازیچه نیست؛ و سرای آخرت زندگی [واقعی] است، اگر می دانستند (۱).
- ۶۵- وقتی بر کشتی سوار می شوند، خدا را با خلوص اعتقاد [به نیایش] می خوانند؛ و چون آنان را به خشکی برساند، [خدای] را فراموش و غیر خدا را [در نجات خود] مؤثر می دانند (۲)؛
- ۶۶- تا نعمتی را که به آنان داده ایم ناسپاسی کنند، و [چند صباحی] کامروا باشند؛ بزودی خواهند دانست.
- ۶۷- مگر ندیده اند که ما حرم امنی به وجود آورده ایم، در حالی که مردم پیرامونشان همواره مورد دسترد قرار می گیرند؟ آیا به باطل باور می آورند و نعمت خدا را ناسپاسی می کنند؟
- ۶۸- کیست ستمکارتر از آن که دروغ به خدا نسبت دهد (۳)، یا حق را که به او رسیده است، دروغ شمارد؟ آیا در دوزخ جایگاهی برای انکارورزان نیست؟
- ۶۹- و کسانی که در راه ما تلاش می کنند، محققاً به راههای خویش هدایتشان می کنیم؛ و خدا با نیکوکاران است (۴).

۳۰- سوره روم

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- الف، لام، میم (۵).
- ۲- رومیان [در جنگ با ایران] شکست خوردند؛

۳- در نزدیکترین سرزمین [به مرزهای خود]، و آنها پس از شکستشان بزودی پیروز خواهند شد؛

۴- در عرض چند سال [آینده] (۶)؛ سررشته امور در اختیار خداست، چه قبل و چه بعد [از این شکست و پیروزی]؛ و در آن روز مؤمنین [از درگیری دو ابر قدرت ستمگر] شادمان خواهند شد (۷)؛

۵- [و امیدواراند] به یاری خدا؛ هر که را بخواهد، پیروزی می بخشد؛ و او فرادست و مهربان است.

وَمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا لَهُوٌّ لَعِبٌ وَإِنَّ الدَّارَ الْآخِرَةَ لَإِلهِ الْحَيَاةِ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٦٤﴾ فَإِذَا رَكِبُوا فِي الْفُلِكِ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ إِذَا هُمْ يُشْرِكُونَ ﴿٦٥﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا آتَيْنَهُمْ وَلِيَتَمَنَّعُوا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٦٦﴾ أَلَمْ يَرَوْا أَنَّا جَعَلْنَا حَرَمًا مَّا مَنَا وَبِتَخَطَّفَ النَّاسُ مِنْ حَوْلِهِمْ أَفَبِالْبَاطِلِ يُؤْمِنُونَ وَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَكْفُرُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنِ افْتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَوْ كَذَّبَ بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُ أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ ﴿٦٨﴾ وَالَّذِينَ جَاهَدُوا فِينَا لَنَهْدِيَنَّهُمْ سُبُلَنَا وَإِنَّ اللَّهَ لَمَعَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٦٩﴾

سُورَةُ الرَّؤُوفِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ۱- غَلِبَتِ الرَّؤُومُ ﴿٢﴾ فِي أَدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِنْ بَعْدِ غَلِبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ ﴿٣﴾ فِي بَضْعِ سِنِينَ لِلَّهِ الْأَمْرُ مِنْ قَبْلُ وَمِنْ بَعْدُ وَيَوْمَئِذٍ يَفْرَحُ الْمُؤْمِنُونَ ﴿٤﴾ بِنَصْرِ اللَّهِ يَنْصُرُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٥﴾

۳- در نزدیکترین سرزمین [به مرزهای خود]، و آنها پس از شکستشان بزودی پیروز خواهند شد؛

۴- در عرض چند سال [آینده] (۶)؛ سررشته امور در اختیار خداست، چه قبل و چه بعد [از این شکست و پیروزی]؛ و در آن روز مؤمنین [از درگیری دو ابر قدرت ستمگر] شادمان خواهند شد (۷)؛

۵- [و امیدواراند] به یاری خدا؛ هر که را بخواهد، پیروزی می بخشد؛ و او فرادست و مهربان است.

۱- به آیات ۷ روم (۳۰)، ۲۴ فجر (۸۹) و ۱ و ۲ تکوین (۱۰۲) توجه فرمایید.

۲- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۲۲ و ۲۳ یونس (۱۰) و ۶۷-۶۹ اسراء (۱۷) آمده است.

۳- مصداق آن را در آیه ۷۹ بقره (۲) ملاحظه فرمایید.

۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۷ محمد (۴۷) و ۲۸ حدید (۵۷) آمده است.

۵- به موجب آماری که دکتر رشاد خلیفه تهیه کرده است، مجموع تکرار این سه حرف در این سوره ۱۲۵۴ مرتبه است که مضربی است از عدد ۱۹ (تعداد حروف آیه بسم الله...).

۶- این پیروزی در سال نهم بعثت، شش سال پس از نزول این آیات، اتفاق افتاد.

۷- زیرا خود به خود به ضعف زورگویان بین المللی و پا گرفتن قدرت مسلمانان می انجامید؛ به «تفسیر سوره روم»، نوشته شادروان دکتر علی شریعتی مراجعه فرمایید.

وَعَدَ اللَّهُ لَا يَخْفِ اللَّهُ وَعَدَهُ، وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ
 ﴿٦﴾ يَعْلَمُونَ ظَاهِرًا مِّنَ الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَهُمْ عَنِ الْآخِرَةِ هُمْ غَافِلُونَ
 ﴿٧﴾ أَوَلَمْ يَنْفَكُوا فِي أَنفُسِهِمْ مَا خَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
 وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَإِنَّ كَثِيرًا مِّنَ النَّاسِ
 بِلِقَائِ رَبِّهِمْ لَكَافِرُونَ ﴿٨﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا
 كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَانُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً
 وَأَثَارُوا الْأَرْضَ وَعَمَرُوهَا أَكْثَرَ مِمَّا عَمَرُوهَا وَجَاءَتْهُمْ
 رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا كَانُوا لِيُظْلَمَهُمْ وَلَكِن كَانُوا
 أَنفُسَهُمْ يَظْلِمُونَ ﴿٩﴾ ثُمَّ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ اسْتَوُوا السُّوَاءَ
 أَن كَذَّبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَكَانُوا بِهَا يَسْتَهْزِئُونَ ﴿١٠﴾ اللَّهُ
 يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١١﴾ وَيَوْمَ نَقُومُ
 السَّاعَةَ يُبَلِّسُ الْمُجْرِمُونَ ﴿١٢﴾ وَلَمْ يَكُن لَّهُمْ مِّنْ شُرَكَائِهِمْ
 شُفَعَاءُ وَكَانُوا يُشْرِكُونَ كَفِيرِينَ ﴿١٣﴾ وَيَوْمَ
 نَقُومُ السَّاعَةَ يُؤْمِدُ الْمُتَفَرِّقُونَ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا
 وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَهُمْ فِي رَوْضَةٍ يُحْبَرُونَ ﴿١٥﴾

۶- خدا [بدرستی] وعده کرده است، و از وعده خویش تخلف نخواهند کرد، ولی بیشتر مردم نمی دانند.

۷- از زندگی دنیا آگاهی سطحی دارند و از آخرت [و پایان کار] غافلند (۱).

۸- چرا با خود نمی اندیشند: خدا آسمان و زمین و مابین آنها را به حق [و با هدف] و برای مدتی معین آفریده است؛ و بسیاری از مردم [رستاخیز و] لقای پروردگارش را انکار می کنند (۲).

۹- مگر در زمین جهانگردی نکرده اند تا ببینند سرانجام پیشینیانسان چگونه بود؟ آنان نیرومندتر بودند و زمین را تغییرات دادند و بیشتر از ایشان آبادش کردند و پیامبرانسان نشانه های روشن بر آنها عرضه کردند؛ پس خدا بر آن نبود که بر آنها ستم کند، بلکه آنها خود در حق خویش ستم می کردند (۳).

۱۰- آنگاه سرانجام کسانی که مرتکب زشتیها شدند، عذاب رنج آور شد؛ زیرا که آیات خدا را دروغ شمرده و به باد استهزاء می گرفتند.

۱۱- خداست که آفرینش را آغاز می کند و سپس بازمی آرد، آنگاه به پیشگاه او بازگردانده می شوید.

۱۲- و روزی که رستاخیز برپا شود، بزهکاران نومید و خاموش می شوند.

۱۳- و هیچ شفیع و مددکاری از میان معبودانی که انتخاب کرده بودند نخواهند داشت و [حتی] آنها را انکار می کنند (۴).

۱۴- و روزی که رستاخیز برپا شود، [مردم] پراکنده [و از هم متمایز] شوند (۵).

۱۵- سپس مؤمنان نیکوکار را در گلزاری شادمان می کنند.

۱- به آیه ۱۳۴ نساء (۴) توجه فرمایید.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۸۵ حجر (۱۵) و ۱۱۵ مؤمنون (۲۳) آمده است.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۶ انعام (۶) و ۴۵ سبا (۳۴) آمده است.

۴- مفهوم آیه به بیان کاملتر در آیات ۸۱ و ۸۲ مریم (۱۹) آمده است.

۵- به آیات ۵۹ یس (۳۶) و ۲۱ جائیه (۴۵) توجه فرمایید.

- ۱۶- ولی کسانی که انکار ورزیدند و آیات ما و دیدار آخرت را دروغ شمردند، برای مجازات احضار خواهند شد^(۱).
- ۱۷- آنگاه که به شب درمی آید یا به بامداد، خدای را تقدیس کنید.
- ۱۸- در آسمانها و زمین و شبانگاه و به گاهی که به نیمروز می رسید [و همواره]، ستایش خاص اوست.
- ۱۹- [موجود] زنده را از [ماده] بی جان پدید می آورد و [ماده] بی جان را از [موجود] زنده [که تبادل دائمی مرگ و حیات از اوست] و زمین را پس از خزان و خشکی اش حیات می بخشد؛ و شما نیز همین گونه برانگیخته خواهید شد.
- ۲۰- از نشانه های [قدرت] اوست که شما را از خاک آفرید و به صورت انسانهایی در زمین پراکنده شدید.
- ۲۱- و از جنس خودتان همسرانی برای شما آفرید تا در کنارشان آرام گیرید و بین شما دوستی و مهربانی پدید آورد؛ و در این [امور] برای اندیشمندان نشانه هایی است [از توان و تدبیر او].
- ۲۲- از جمله نشانه های [قدرت] او، آفرینش آسمانها و زمین و تفاوت زبانها و رنگهای شماست؛ و در این [امور] برای دانشوران نشانه هایی است.
- ۲۳- و نیز از نشانه های [تدبیر]ش، خواب شماست در شب، و تلاش معاشتان از بخشایش او در روز^(۲)؛ و در این [امور]

وَأَمَّا الَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا وَلِقَاءِ الْآخِرَةِ فَأُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿١٦﴾ فَسَبِّحْ لِلَّهِ حِينَ تُمْسُونَ وَحِينَ تُصْبِحُونَ ﴿١٧﴾ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَعَشِيًّا وَحِينَ تُظْهِرُونَ ﴿١٨﴾ يُخْرِجُ الْحَيَّ مِنَ الْمَيِّتِ وَيُخْرِجُ الْمَيِّتَ مِنَ الْحَيِّ وَيُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا وَكَذَٰلِكَ تُخْرَجُونَ ﴿١٩﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ إِذَا أَنْتُمْ بَشَرٌ تَنْتَشِرُونَ ﴿٢٠﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ خَلَقَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا لِتَسْكُنُوا إِلَيْهَا وَجَعَلَ بَيْنَكُمْ مَوَدَّةً وَرَحْمَةً إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَأَخْتِلَافَ السِّنِّكُمْ وَالْوَلْوَكِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّلْعَالَمِينَ ﴿٢٢﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ مَنَامُكُمْ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَابْتِغَاؤُكُمْ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَسْمَعُونَ ﴿٢٣﴾ وَمِنْ آيَاتِهِ يُرِيكُمُ الْبَرْقَ خَوْفًا وَطَمَعًا وَيُنزِلُ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَيُحْيِي بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٤﴾

برای گروهی که گوش شنوا دارند، نشانه هایی است.

- ۲۴- و از جمله نشانه های [قدرت] او [اینکه رعد و برق را برای ترس و امید به شما می نماید و از آسمان باران می فرستد و زمین را پس از خزان و خشکی اش بدان حیات می بخشد؛ و در این [امر] نشانه هایی [از توان و تدبیر خدا] است برای عاقلان.

۱- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۲- در این آیه لف و نشر به کار رفته است؛ به آیات ۶۰ انعام (۶)، ۴۷ فرقان (۲۵) و ۱۰ و ۱۱ نباء (۷۸) که منظم و بدون لف و نشر بیان شده است توجه فرمایید.

وَمِنَ آيَاتِهِ أَنْ تَقُومَ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ بِأَمْرِهِ ثُمَّ إِذَا دَعَاكُمْ دَعْوَةً مِّنَ الْأَرْضِ إِذَا أَنْتُمْ تَخْرُجُونَ ﴿٢٥﴾ وَلَهُ مَن فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ لَهٌ قَنُوتُونَ ﴿٢٦﴾ وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾ ضَرَبَ لَكُمْ مَثَلًا مِّنْ أَنْفُسِكُمْ هَلْ لَكُمْ مِّنْ مَّا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ مِّنْ شُرَكَاءَ فِي مَارَزَقْتِكُمْ فَأَنْتُمْ فِيهِ سَوَاءٌ تَخَافُونَهُمْ كَخِيفَتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ كَذَلِكَ نُفَصِّلُ الْآيَاتِ لِقَوْمٍ يَعْقِلُونَ ﴿٢٨﴾ بَلِ اتَّبَعَ الَّذِينَ ظَلَمُوا أَهْوَاءَ هُمْ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَمَنْ يَهْدِي مَنْ أَضَلَّ اللَّهُ وَمَا لَهُمْ مِّنْ نَّاصِرِينَ ﴿٢٩﴾ فَأَقْمَرِ وَجْهَكَ لِلدِّينِ حَنِيفًا فِطْرَتَ اللَّهِ الَّتِي فَطَرَ النَّاسَ عَلَيْهَا لَا تَبْدِيلَ لِخَلْقِ اللَّهِ ذَلِكَ الدِّينُ الْقَيِّمُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٠﴾ ﴿٣١﴾ مِّنِيبِينَ إِلَيْهِ وَاتَّقُوهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَلَا تَكُونُوا مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٣٢﴾ مِّنَ الَّذِينَ فَرَّقُوا دِينَهُمْ وَكَانُوا شِعَابًا كُلُّ حِزْبٍ بِمَا لَدَيْهِمْ فَرِحُونَ ﴿٣٣﴾

۲۵- از نشانه‌های [قدرت] اوست که آسمان و زمین به فرمانش بریاست، سپس آنگاه که شما را به گونه‌ای خاص از زمین فراخواند، در دم [از گورها] خارج خواهید شد.

۲۶- هر که [و هر چه] (۱) در آسمانها و زمین است، متعلق به اوست؛ همه فرمانبردار او هستند.

۲۷- اوست که آفرینش را آغاز می‌کند و سپس بازمی‌آرد که برای او آسانتر [از آفرینش ابتدایی] است (۲)؛ و توصیف برتر در آسمانها و زمین خاص اوست؛ و او فرادست و فرزانه است.

۲۸- برای شما از خودتان مثلی می‌آورد: آیا از اسیران جنگی که در اختیار شماست، شریکانی با حقوق برابر در مورد آنچه به شما روزی داده‌ایم دارید؟ و در مورد آنها همان‌گونه [از جهت تجاوز در اموال مشترک] ترس دارید که از یکدیگر دارید؟ آیات را برای عاقلان این‌گونه به وضوح بیان می‌کنیم.

۲۹- [نه،] بلکه ستمگران ناآگاهانه پیرو هوسهای خویش شده‌اند؛ آن‌را که خدا گمراهش کرده (۳)، چه کسی قادر است هدایتش کند؟ آنها یآوری نخواهند داشت.

۳۰- حق‌گرایانه متوجه دین باش؛ سرشت خدا را [ملتزم باش] که مردم را بر آن اساس آفرید (۴)؛ آفرینش الهی دستخوش دگرگونی نخواهد شد؛ این است دین پایدار، ولی بیشتر مردم نمی‌دانند؛

۳۱- در حالی که به سوی او روی آورده باشید [عبادت کنید] و از [نافرمانی] او پروا کنید و به نماز ایستید و در جرگه شرک و روزان می‌باشید،

۳۲- همان کسانی که دین خویش را فرقه‌فرقه کردند و به گروه‌هایی تقسیم شدند؛ [و] هر گروهی به آنچه خود دارد دلخوش است.

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۰۹ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۲- برای توضیح بیشتر و روشنتر به آیات ۶۲ واقعه (۵۶) و ۷۸ و ۷۹ یس (۳۶) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۲۷ ابراهیم (۱۴) ﴿وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ﴾ توجه فرمایید.

۴- برای درک مفهوم این آیه به آیات ۲ و ۳ اعلیٰ (۸۷) و ۷-۱۰ شمس (۹۱) و ۲۰ عبس (۸۰) توجه فرمایید.

۳۳- هر گاه انسانها دچار گزند می شوند، پروردگارش را [به نیایش] می خوانند، در حالی که به پیشگاه او باز می آیند؛ اما همین که رحمتی از جانب خویش به آنها بچشاند، در این حال گروهی از آنها [با فراموش کردن خدا و توجه به غیر خدا] به پروردگار خویش شرک می ورزند^(۱).

۳۴- تا نعمتی را که به آنان داده ایم، ناسپاسی نکنند؛ [چند صباحی] کامروا باشید؛ بزودی خواهید دانست^(۲).

۳۵- مگر دلیلی در اختیارشان گذاشته ایم که برای [توجیه] شرکشان گویا باشد؟

۳۶- و چون رحمتی به مردم بچشانیم، بدان سرمست شوند؛ و اگر به سزای رفتار گذشته خود دچار مصیبتی شوند، [به جای توبه، از رحمت خدا] بناگاه نومید می شوند^(۳).

۳۷- مگر ندیده اند که خدا روزی را برای هر که بخواهد، فراخی بخشد یا محدود گرداند؟ در این [پدیده] برای باورداران نشانه هایی است [از توان و تدبیر خدا].

۳۸- از این روی حقوق خویشاوندی و بینوا و در راه مانده را بپرداز^(۴)، که این [کار] برای آنان که خشنودی خدا را می خواهند، بهتر است و آنان رستگارانند^(۵).

۳۹- آنچه اضافی [به رسم هدیه] می پردازید تا بر اموال مردم بیفزاید، نزد خدا [بر پاداش شما] نمی افزاید^(۶)؛ و [الی] هر چه در طلب خشنودی خدا اتفاق کنید، [در صف افرادی

وَإِذَا مَسَّ النَّاسَ ضُرٌّ دَعَوْهُمْ مُبِينِينَ إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا أَذَقَهُمْ مِنْهُ رَحْمَةً إِذَا فَرِيقٌ مِنْهُمْ بِرَبِّهِمْ يُشْرِكُونَ ﴿٣٣﴾ لِيَكْفُرُوا بِمَا ءَاتَيْنَاهُمْ فَتَمَتَّعُوا فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ ﴿٣٤﴾ أَمْ أَنْزَلْنَا عَلَيْهِمْ سُلْطَانًا فَهَوِيَ كَلِمٌ بَمَا كَانُوا يَـُٔشْرِكُونَ ﴿٣٥﴾ وَإِذَا أَذَقْنَا النَّاسَ رَحْمَةً فَرِحُوا بِهَا وَإِنْ تُصِيبَهُمْ سَيِّئَةٌ بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيَهُمْ إِذَا هُمْ يَقْنَطُونَ ﴿٣٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٣٧﴾ فَتَاتِ ذَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ، وَالْأَمْسِكِينَ، وَإِنَّ السَّبِيلَ ذَلِكَ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا آتَيْتُم مِّن رَّبًّا لَّيْرَبُوا فِي أَمْوَالِ النَّاسِ فَلَا يَرَبُّوا عِنْدَ اللَّهِ وَمَا آتَيْتُم مِّن زَكَاةٍ تُرِيدُونَ وَجْهَ اللَّهِ فَأُولَئِكَ هُمُ الْمُضْعِفُونَ ﴿٣٩﴾ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ ثُمَّ رَزَقَكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يُحْيِيكُمْ هَلْ مِنْ شُرَكَائِكُمْ مَّنْ يَفْعَلُ مِّنْ ذَٰلِكُمْ مِّنْ شَيْءٍ سُبْحٰنَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٤٠﴾ ظَهَرَ الْفَسَادُ فِي الْبَرِّ وَالْبَحْرِ بِمَا كَسَبَتْ أَيْدِي النَّاسِ لِيُذِيقَهُمْ بَعْضَ الَّذِي عَمِلُوا لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾

قرار می گیرید که پاداش خود را] چند برابر خواهند کرد^(۷).

۴۰- خداست آن که شما را آفرید و روزی داد، آنگاه شما را دستخوش مرگ می گرداند و باز زنده خواهد کرد؛ آیا از معبودان شما کسی هست که گوشه ای از این [برنامه] را اجرا کند؟ خدا منزّه است و از آنچه [در قدرت با او] شریک می پندارند، والا تر.

۴۱- به خاطر دستاورد مردم، در خشکی و دریا تباهی و پریشانی رخ داده است^(۸) تا [خدا نتیجه] برخی از اعمالشان را به آنها بچشاند، بسا که بازگردند^(۹).

۱- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۹-۱۱ هود (۱۱) و ۸ زمر (۳۹) آمده است.

۲- با آیه ۳۰ ابراهیم (۱۴) مقایسه فرمایید.

۳- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۱۲ یونس (۱۰)، ۱۰ هود (۱۱) و ۸۳ اسراء (۱۷) آمده است.

۴- با توجه به تبصره ای که در آیه ۲۶ اسراء (۱۷) آمده است.

۵- به آیات ۱۸-۲۱ لیل (۹۲) توجه فرمایید.

۶- یعنی مثلاً مشمول آیه ۲۶۵ بقره (۲) نخواهد بود.

۷- به آیه ۶۰ انعام (۶) توجه فرمایید.

۸- به آیه ۳۰ شوری (۴۲) توجه فرمایید.

۹- به آیه ۹۶ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۴۲- بگو: جهانگردی کنید و ببینید که سرانجام پیشینیان که بیشترشان آلوده به شرک بودند، چگونه بود؟

۴۳- قبل از آنکه روزی بازگشت ناپذیر از جانب خدا فرارسد، به سوی دین پایدار متوجه باش، که آن روز صفوف [مردم از هم] جدا می شوند (۱).

۴۴- هر که انکار ورزد، زیان انکارش بر خود اوست؛ و آنان که به شایستگی عمل کنند، برای خود جایگاه آرامش آماده می کنند (۲)؛

۴۵- این [قانونمندی] از آن جهت است که خدا مؤمنان نیکوکار را از بخشایش خود پاداش دهد؛ زیرا خدا انکارورزان را دوست ندارد.

۴۶- از نشانه‌های [توان و تدبیر] اوست که بادها را بشارت‌دهنده می فرستد تا [امیدوار شوید] و شما را از رحمت خویش بچشانند و کشتیها به فرمانش روان شوند و از بخشایش او [روزی] بجوید و بسا که سپاس دارید.

۴۷- قبل از تو پیامبرانی را بر قومشان فرستادیم و نشانه‌های روشن بر آنها عرضه کردند، آنگاه از کسانی که [با انکار پیامبران] مرتکب جرم شدند، انتقام گرفتیم؛ و همواره یاری مؤمنان بر عهده ماست (۳).

۴۸- خداست آن که بادها را می فرستد که [بادها توده] ابری را برمی انگیزند و [خدا ابر را] در پهنه آسمان به گونه‌ای که بخواهد می گسترده و به صورت پاره‌هایی درمی آورد، آنگاه باران را مشاهده می کنی که از خلال ابر تراوش کند؛ و چون به هر گروه از بندگانش که بخواهد، فروبارد، شادمان شوند؛

۴۹- و مسلماً قبل از نزول باران بر آنها، [بخصوص] قبل از [پدیدار شدن ابرهای] آن نومید بوده اند.

۵۰- به آثار رحمت الهی توجه کن که چگونه زمین را پس از خزان و خشکی اش حیات می بخشد؛ بی گمان همو [به همان شیوه] مردگان را زنده خواهد کرد، و او بر هر کاری تواناست.

قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلُ
 كَانَ أَكْثَرُهُمْ مُشْرِكِينَ ﴿٤٢﴾ فَأَقْرَبُ وَجْهَكَ لِلدِّينِ الْقَاسِمِ مِنْ
 قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ، مِنْ اللَّهِ يَوْمَئِذٍ يَصَّدَّعُونَ ﴿٤٣﴾ مَنْ
 كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ، وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلَا نَفْسٍ يَمُدُّونَ ﴿٤٤﴾
 لِيَجْزِيَ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْ فَضْلِهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ
 الْكَافِرِينَ ﴿٤٥﴾ وَمَنْ آيَنَّهُ أَنْ يُرْسِلَ الرِّيحَ مُبَشِّرَاتٍ وَلِيَذِيقَكُمْ
 مِنْ رَحْمَتِهِ وَلِيَجْزِيَ الْفُلُكُ بِأَمْرِهِ وَلِيَبْنَعُوا مِنْ فَضْلِهِ، وَلَعَلَّكُمْ
 تَشْكُرُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ رَسُولًا إِلَى قَوْمِهِمْ فَجَاءَهُمْ
 بِالْبَيِّنَاتِ فَأَنْقَمْنَا مِنَ الَّذِينَ أَجْرُومُوا وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرُ
 الْمُؤْمِنِينَ ﴿٤٧﴾ اللَّهُ الَّذِي يُرْسِلُ الرِّيحَ فَتُبْرِسَحَابًا فَيَبْسُطُهُ
 فِي السَّمَاءِ كَيْفَ يَشَاءُ وَيَجْعَلُهُ كَسَفًا فَتَرَى الْوَدْقَ يَخْرُجُ مِنْ
 خِلَالِهِ، فَإِذَا أَصَابَ بِهِ، مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ
 ﴿٤٨﴾ وَإِنْ كَانُوا مِنْ قَبْلِ أَنْ يُنْزَلَ عَلَيْهِمْ مِنْ قَبْلِهِ، لَمُبْلِسِينَ
 ﴿٤٩﴾ فَانظُرْ إِلَى آثُرِ رَحْمَتِ اللَّهِ كَيْفَ يُحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ
 مَوْتِهَا إِنَّ ذَلِكَ لَمُحْيِي الْمَوْتِ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾

چون به هر گروه از بندگانش که بخواهد، فروبارد، شادمان شوند؛

و چون به هر گروه از بندگانش که بخواهد، فروبارد، شادمان شوند؛

۴۹- و مسلماً قبل از نزول باران بر آنها، [بخصوص] قبل از [پدیدار شدن ابرهای] آن نومید بوده اند.

۵۰- به آثار رحمت الهی توجه کن که چگونه زمین را پس از خزان و خشکی اش حیات می بخشد؛ بی گمان همو [به همان شیوه] مردگان را زنده خواهد کرد، و او بر هر کاری تواناست.

۱- به آیات ۱۴-۱۶ همین سوره (روم) توجه فرمایید.

۲- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۱۱۱ نساء (۴)، ۴۶ فصلت (۴۱) و ۳۹ نجم (۵۳) آمده است.

۳- به آیه ۵۱ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

- ۵۱- و اگر بادی [سوزان] بفرستیم که مشاهده کنند آن [کشته] پزمرده شده است، به ناسپاسی باز می گردند.
- ۵۲- البته تو قادر نیستی مرده دلان^(۱) را شنوا کنی و آوای دعوت [ت] را به گوش کران برسانی، [بویژه] آنگاه که بازگشت کنان روی می گردانند.
- ۵۳- و راهنمای کوردلان از گمراهی شان نخواهی بود؛ گفتار [خود] را تنها به گوش افرادی می رسانی که آیات ما را باور دارند و [در برابر حق] تسلیمند.
- ۵۴- خداست آن که شمارا در [حالت] ناتوانی آفرید، آنگاه پس از ناتوانی، نیرومندی بخشید و باز پس از نیرومندی، ضعف و پیری پدید آورد؛ هر چه بخواهد، می آفریند؛ و او دانا و تواناست.
- ۵۵- و روزی که رستاخیز برپا شود، بزهدکاران سوگند یاد می کنند جز ساعتی [درگور] به سر نبرده اند^(۲)؛ [در دنیا هم] این گونه [از حق] بازگردانده می شدند.
- ۵۶- ولی اهل دانش و ایمان می گویند: به فرمان خدا تا روز رستاخیز درنگ داشتید، و اینک رستاخیز است که شما نمی دانستید [آمدنی است]^(۳).
- ۵۷- در آن روز پوزش ستمگران به حالشان سودمند نمی افتد و جلب رضایت [الهی] از آنان خواسته نخواهد شد^(۴).
- ۵۸- در این قرآن از هر [گونه] مثلی برای مردم آورده ایم^(۵)؛ و اگر آیه ای بر آنان عرضه کنی، انکارورزان قطعاً خواهند گفت: شما هرزه درایانی بیش نیستید^(۶).
- ۵۹- خدا بر دلهای کسانی که نمی [خواهند ب] دانند^(۷)، این گونه مهر [غفلت] می نهد.
- ۶۰- پایدار باش که وعده خدا راست است^(۸) و مباد آنان که به مرحله یقین نرسیده اند، تو را سبکسار کنند^(۹).

وَلَيْنَ أَرْسَلْنَا رِيحًا فَرَأَوْهُ مُصْفَرًّا لَظَلُّوا مِنْ بَعْدِهِ يَكْفُرُونَ ﴿٥١﴾ فَإِنَّكَ لَا تَسْمَعُ الْكَلِمَةَ لَتَسْمَعُ الدُّعَاءَ إِذَا وَلَّوْا مُدْبِرِينَ ﴿٥٢﴾ وَمَا أَنْتَ بِهَادٍ الْعَمَىٰ عَنْ ضَلَالَتِهِمْ إِنْ سَمِعْتُمْ إِلَّا مِنْ يَوْمٍ يُبَيِّنُنَا لَهُمْ مُسْلِمُونَ ﴿٥٣﴾ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ ضَعْفٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ ضَعْفٍ قُوَّةً ثُمَّ جَعَلَ مِنْ بَعْدِ قُوَّةٍ ضَعْفًا وَشَيْبَةً يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْقَدِيرُ ﴿٥٤﴾ وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ يُقْسِمُ الْمُجْرِمُونَ مَا لَنَا بِسَاعَةٍ كَذَلِكَ كَانُوا يُؤْفَكُونَ ﴿٥٥﴾ وَقَالَ الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ وَالْإِيمَانَ لَقَدْ لَبِئْتُمْ فِي كِتَابِ اللَّهِ إِلَى يَوْمِ الْبَعْثِ فَهَذَا يَوْمُ الْبَعْثِ وَلَكِنَّكُمْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ ﴿٥٦﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ ظَلَمُوا مَعذِرَتُهُمْ وَلَا هُمْ يُسْتَعْتَبُونَ ﴿٥٧﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ وَلَئِنْ جِئْتَهُمْ بِبَيِّنَاتٍ لَيَقُولَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا مُبْطِلُونَ ﴿٥٨﴾ كَذَلِكَ يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٩﴾ فَأَصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَلَا يَسْتَخِفُّكَ الَّذِينَ لَا يُوقِنُونَ ﴿٦٠﴾

- ۱- برای توجیه ترجمه «موتی» به مرده دلان، به آیه ۱۲۲ انعام (۶) توجه فرمایید.
- ۲- به داستان مرگ موقت صدساله یکی از موحدین بزرگ در آیه ۲۵۹ بقره (۲) و نیز داستان خواب سیصدساله اصحاب کهف در آیات ۱۰ و ۱۱ و ۱۲ و ۱۹ و ۲۵ کهف (۱۸) توجه فرمایید.
- ۳- به آیه ۵۲ یس (۳۶) توجه فرمایید.
- ۴- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.
- ۵- به زیرنویس آیه ۲۷ زمر (۳۹) مراجعه فرمایید.
- ۶- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۷ انعام (۶) آمده است.
- ۷- برای توجیه افزوده، توجه فرمایید که افراد مورد نظر در اینجا همان کسانی هستند که در آیه قبل با عنوان «الذین کفروا» معرفی شده اند؛ این افراد در آیه ۶ بقره (۲) در برابر انذار، بی تفاوت توصیف شده اند؛ ضمناً جهت اصلی را در آیات ۱۰ بقره (۲)، ۱۲۵ توبه (۹)، نیمه دوم آیه ۵ صف (۶۱) و ۳ منافقون (۶۳) ملاحظه فرمایید. برای توجیه بیشتر، این آیه را با نیمه دوم آیه ۳۵ غافر (۴۰) مقایسه فرمایید.
- ۸- این وعده را در آیه ۴۷ روم ﴿وَكَانَ حَقًّا عَلَيْنَا نَصْرَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ ملاحظه فرمایید.
- ۹- برای روشن شدن منظور آیه، به آیه ۲۲ اسراء (۱۷) و ۶۵ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۳۱- سوره لقمان

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- الف، لام، میم (۱).

۲- این آیات کتاب حکمت آمیز است،

۳- که هدایت و رحمتی است برای نیکوکاران؛

۴- همانها که به نماز می ایستند و زکات می پردازند و به آخرت یقین دارند.

۵- آنها مورد هدایتی از پروردگار خویش قرار گرفته اند و رستگارند.

۶- بعضی از مردم در پی سخن سرگرم کننده اند تا [دیگران را] ناآگاهانه از راه خدا گمراه سازند، و راه خدا را به استهزاء گیرند؛ آنها عذابی ذلت بار [در انتظار] دارند.

۷- چون آیات ما بر او خوانده شود، متکبرانه روی برگرداند، گویی که آن را نشنیده است و در گوشه های سنگینی است؛ او را از عذابی دردناک خبر بده (۲).

۸- [ولی] مؤمنان نیکوکار باغهای پر نعمت بهشت را [در انتظار] دارند،

۹- [که] جاودانه در آن [به سر برند]؛ خدا بدرستی وعده داده است؛ و او فرادست و فرزانه است.

۱۰- آسمانها را بدون ستونهایی قابل رؤیت آفرید و در زمین برای تغذیه شما (۳) کوههای ثابت پی افکند و از هر [گونه]

موجود زنده در آن پراکند؛ و از آسمان باران را فرستادیم و از هر گونه [گیاه] سودمندی در زمین رویاندیم.

۱۱- این آفرینش خداست، اما به من نشان دهید دیگران چه آفریده اند (۴)؟ حقیقت این است که آن ستمگران [شکر زده] در گمراهی آشکارند.

سُورَةُ لُقْمَانَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْم ﴿١﴾ تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ هُدًى وَرَحْمَةً
 لِلْمُحْسِنِينَ ﴿٣﴾ الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ
 بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ ﴿٤﴾ أُولَئِكَ عَلَى هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ
 هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٥﴾ وَمِنَ النَّاسِ مَن يَشْتَرِي لَهْوَ الْحَدِيثِ
 لِيُضِلَّ عَن سَبِيلِ اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَيَتَّخِذَهَا هُزُوًا أُولَئِكَ لَهُمْ
 عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿٦﴾ وَإِذَا تُلِيَ عَلَيْهِ آيَاتُنَا وَلَىٰ مُسْتَكْبِرًا
 كَأَن لَّمْ يَسْمَعْهَا كَأَن فِي أُذُنِهِ وَقْرًا فُيَسِّرُهُ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٧﴾
 إِنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ النَّعِيمِ ﴿٨﴾
 خَالِدِينَ فِيهَا وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٩﴾ خَلَقَ
 السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَالْقَىٰ فِي الْأَرْضِ رَوْسِيًا أَن نَعْبُدَ
 بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِن كُلِّ دَابَّةٍ وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا فِيهَا
 مِن كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ ﴿١٠﴾ هَذَا خَلْقُ اللَّهِ فَأَرُونِي مَاذَا
 خَلَقَ الَّذِينَ مِن دُونِهِ بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿١١﴾

۱- به موجب آماری که دکتر رشاد خلیفه تهیه کرده است، مجموع تکرار این سه حرف در این سوره ۸۱۷ مرتبه است که مضربی است از عدد ۱۹ (تعداد حروف آیه بسم الله...).

۲- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۷۲ حج (۲۲) و ۱۶ محمد (۴۷) آمده است.

۳- به زیر نویس آیه ۱۵ نحل (۱۶) توجه فرماید.

۴- برای روشنتر شدن، به آیه ۱۷ نحل (۱۶) توجه فرماید؛ ضمناً همین معنی و مفهوم در آیات ۴ احقاف (۴۶) و ۷۳ حج (۲۲) نیز آمده است.

۱۲- لقمان^(۱) را فرزاندگی دادیم [و توصیه کردیم] که: خدای را سپاس دار؛ و هر که سپاس دارد، به سود خود اوست؛ و هر که کفران ورزد [به زیان او]،^(۲) که خدا بی نیاز و شایسته ستایش است.

۱۳- [به یادار] آنگاه که لقمان در مقام اندرز به فرزند خویش گفت: پسر، هیچ کس را [در قدرت و تدبیر] با خدا شریک تلقی مکن؛ که شرک ظلم بزرگی است^(۳).

۱۴- و انسان را [به نیکویی]^(۴) در مورد پدر و مادرش سفارش کردیم - [بخصوص] مادر [که در دوران بارداری] او را با ناتوانی روزافزون تحمل کرد و [نیز در دوران شیرخوارگی که] بازگرفتنش از شیر دو سال به طول می انجامد - که من و پدر و مادرت را سپاس دار؛ [و آگاه باش که] سرانجام در پیشگاه من است.

۱۵- [و]لی [اگر اصرار کنند که ناآگاهانه افرادی را [در توان و تدبیر] با من شریک تلقی کنی [و به جای من از آنها پروا داشته باشی]، اطاعتش مکن و [به هر حال] در دنیا با آنها به شایستگی معاشرت کن و راه کسانی را که به پیشگاه من بازمی آیند، پیروی کن؛ آنگاه بازگشت شما به پیشگاه من است و شما را به آنچه می کردید آگاه می سازم.

۱۶- [لقمان اضافه کرد: پسر، اگر [عمل انسان] همسنگ دانه خردلی در درون تخته سنگی یا [گوشه ای از] آسمانها و زمین

[پنهان] باشد، خدا آن را [در محاسبه] می آورد^(۵)، که خدا باریک بین و آگاه است.

۱۷- پسر، به نماز بایست و [دیگران را] به رفتار شایسته فراخوان و از ناپسند بازدار و [در این راه] بر آنچه [از سختی و مصیبت] به تو می رسد شکیبا باش، که این نشان قدرت اراده است.

۱۸- پسر، از مردم رخ برمتاب و در زمین خرامان گام بردار^(۶)؛ که خدا هر متکبر فخر فروش را دوست ندارد.

۱۹- در رفتار خود میانه رو باش و آوای خود را فرودار، که زشت ترین صداها بانگ خران است.

وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿١٢﴾ وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾ وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهَنًا عَلَى وَهْنٍ وَفَصِّلْهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَى الْمَصِيرِ ﴿١٤﴾ وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبْهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٥﴾ يَا بُنَيَّ إِنِّي أَتَاكَ بِثِقَالٍ حَبِيبَةٍ مِّنْ خُرْدٍ فَتَكُنْ فِي صَحْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِيهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾ يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَى مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ ﴿١٧﴾ وَلَا تَصْعَقْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمَسَّ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿١٨﴾ وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَأَغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴿١٩﴾

۱- لقمان از شخصیت‌های فرزانه عربستان قبل از اسلام است و سمت پیامبری نداشته است.

۲- برای توجیه افزوده به آیه ۷ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۳- به آیات ۱۱۶ نساء (۴) و ۹۷ و ۹۸ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۸ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید.

۵- به آیات ۴۹ کهف (۱۸) و ۱۸ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۲۷ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

أَلَمْ تَرَوْا أَنَّ اللَّهَ سَخَّرَ لَكُمْ مِمَّا فِي السَّمَوَاتِ وَمِمَّا فِي الْأَرْضِ وَأَسْبَغَ عَلَيْكُمْ نِعْمَهُ ظَهْرَةً وَبَاطِنَةً وَمِنَ النَّاسِ مَن يُجَادِلُ فِي اللَّهِ بِغَيْرِ عِلْمٍ وَلَا هُدًى وَلَا كِتَابٍ مُّنِيرٍ ﴿٢٠﴾ وَإِذْ قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ قَالُوا بَلِ نَتَّبِعُ مَا وَجَدْنَا عَلَيْهِ آبَاءَنَا أُولَئِكَ كَانَ الشَّيْطَانُ يَدْعُوهُمْ إِلَىٰ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿٢١﴾ وَمَن يُسَلِّمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ وَإِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ ﴿٢٢﴾ وَمَن كَفَرَ فَلَا يَحْزَنُكَ كُفْرُهُ ۖ إِلَيْنَا مَرْجِعُهُمْ فَنُنَبِّئُهُم بِمَا عَمِلُوا إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٣﴾ نُمْنِعُهُمْ قَلِيلًا ثُمَّ نَضْطَرُّهُمْ إِلَىٰ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٢٤﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٥﴾ اللَّهُ مِمَّا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٦﴾ وَلَوْ أَنَّمَا فِي الْأَرْضِ مِن شَجَرَةٍ أَقْلَمٌ وَالْبَحْرُ يَمُدُّهُ مِن بَعْدِهِ سَبْعَةَ أَبْحُرٍ مَّا نَفِدَتْ كَلِمَاتُ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٢٧﴾ مَا خَلَقَكُمْ وَلَا يَعْثُبُكُمْ إِلَّا كَنَفْسٍ وَاحِدَةً ۗ إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿٢٨﴾

۲۰- مگر توجه نکرده اید که خدا هر چه در آسمانها و زمین است، در خدمت شما گماشت و نعمتهای آشکار و نهان خویش را به فراوانی بر شما ارزانی داشت؟ [با وجود این] بعضی از مردم ناآگاهانه و بدون هدایت و کتاب روشنی، درباره خدا به مجادله برمی خیزند.

۲۱- و چون به آنها گفته شود: از کتابی که خدا نازل کرده است پیروی کنید، گویند: نه، از آنچه پدرانمان را معتقد به آن تشخیص داده ایم، پیروی می کنیم! اگر شیطان پدرانشان را به عذاب سوزان فراخوانده باشد چطور؟! (۱)

۲۲- هر که وجود خود را تسلیم خدا کرده و نیکوکار باشد، به دستاویزی محکمتر چنگ زده است؛ و سرانجام امور دست خداست.

۲۳- و هر که انکار ورزد نباید انکارش تو را اندوهگین کند؛ بازگشتشان به پیشگاه ماست (۲) و آنها را از [حقیقت] اعمالشان آگاه خواهیم ساخت؛ البته خدا به راز دلها داناست.

۲۴- اندکی [از لذات دنیا] برخوردارشان می کنیم، آنگاه به تحمل عذابی سخت ناگزیرشان می سازیم (۳).

۲۵- اگر از آنان بیرسی: آسمانها و زمین را چه کسی آفریده است، قطعاً می گویند: خدا؛ بگو: ستایش خاص خداست [نه معبودهای خیالی شما]، ولی بیشترشان نمی دانند.

۲۶- هر چه در آسمانها و زمین است متعلق به خداست؛ بی گمان خداست که بی نیاز و شایسته ستایش است.

۲۷- اگر هر چه درخت در زمین است قلم شود و دریا به کمک هفت دریای دیگر [مرکب، ثبت] مخلوقات خدا پایان نپذیرد، که خدا فرادست و فرزانه است (۴).

۲۸- آفرینش و برانگیزش تمامی شما [افراد بشر] همچون یک تن بیش نیست، که خدا شنوایی بیناست.

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۰۴ مائده (۵) و ۲۳ و ۲۴ زخرف (۴۳) آمده است.

۲- به آیه ۴ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۷۰ یونس (۱۰) آمده است.

۴- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۱۰۹ کهف (۱۸) آمده است.

۲۹- آیا توجه نکرده‌ای که خدا شب را در روز می‌کشاند و روز را در شب و خورشید و ماه را در خدمت [شما] گماشته (۱) که هر یک تا سرآمد معینی روان است (۲) و اینکه خدا به آنچه می‌کنید آگاه است؟

۳۰- این [توان و تدبیر] بدان سبب است که خدا حق است و هر چه به جای او [به نیایش] خوانند، باطل، و اینکه خداست که والا و بزرگ است.

۳۱- آیا توجه نکرده‌ای که به لطف خدا کشتی در دریا روان است تا برخی از نشانه‌های [توان] خویش را به شما بنماید، که در این [امر] برای هر بسیار شکیبای سپاسگزار نشانه‌هایی است.

۳۲- و هر گاه امواج کوه‌پیکر (۳) [دریا] آنها را فراگیرد، خدا را با خلوص اعتقاد [به فریاد] می‌خوانند؛ و چون آنها را به خشکی رساند، برخی از آنها میانه‌رو [و برخی دیگر] خدای را فراموش می‌کنند (۴) و نشانه‌های [لطف و تدبیر] ما را هیچ‌کس جز غداران ناسپاس، دانسته انکار نمی‌کنند (۵).

۳۳- ای مردم، از پروردگارتان پروا کنید و از روزی بترسید که هیچ پدری بلاگردان فرزند نخواهد شد و نه هیچ فرزندی بلاگردان پدر؛ بی‌گمان وعده خدا راست است، پس مباد زندگی دنیا فریبتان دهد، و شیطان (۶) شما را در برابر خدا

الَّذِينَ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ
وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَأَنَّ اللَّهَ
بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٢٩﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ
مِنْ دُونِهِ الْبَطْلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ تَرَ أَنَّ
الْفُلْكَ تَجْرِي فِي الْبَحْرِ بِنِعْمَتِ اللَّهِ لِيُرِيَكُمْ مِنْ آيَاتِهِ إِنَّ
فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ ﴿٣١﴾ وَإِذَا غَشِيَهُمْ مَوْجٌ
كَاظُمٌ دَعَوْا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ فَلَمَّا نَجَّاهُمْ إِلَى الْبَرِّ
فَمِنْهُمْ مُّقْتَصِدٌ وَمَا يَجْحَدُ بِآيَاتِنَا إِلَّا كُلُّ خَتَّارٍ كَفُورٍ
﴿٣٢﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّ كَمَا وَأَخْشَوْا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ
عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَازِعٌ عَنِ الْوَالِدِ شَيْئًا إِن وَعَدَ اللَّهُ
حَقًّا فَلَا تَعْتَرِكُمْ أَلْحِيوَةُ الدُّنْيَا وَلَا يَعْزَّتْكُمْ بِاللَّهِ
الْغُرُورُ ﴿٣٣﴾ إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنَزِّلُ الْغَيْثَ
وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا
وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ خَبِيرٌ ﴿٣٤﴾

سُورَةُ السَّبْحِ الْاَلَا

گستاخ گرداند.

۳۴- خداست که آگاهی از لحظه وقوع رستاخیز در اختیار اوست؛ و باران را می‌فرستد و بار رحمتها را می‌داند؛ هیچ‌کس نمی‌داند که فردا چه خواهد کرد؛ و هیچ‌کس آگاه نیست که در کدام سرزمین دستخوش مرگ خواهد شد؛ خداست که دانایی است آگاه.

۱- برای توجه افزوده، به آیات ۳۳ ابراهیم (۱۴) و ۱۲ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۱ و ۲ تکویر (۸۱) توجه فرمایید.

۳- از نظر معنی و مفهوم ظلل (جمع ظله) در اینجا با آیات ۱۷۱ اعراف (۷) و ۴۲ هود (۱۱) مقایسه فرمایید.

۴- برای توجه افزوده، با آیه ۶۶ مائده (۵) مقایسه فرمایید.

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۴۰ انعام (۶) و ۶۷ اسراء (۱۷) آمده است.

۶- برای توجه ترجمه «غرور» به شیطان، به آیه ۱۲۰ نساء (۴) توجه فرمایید.

۳۲- سوره سجده

به نام خدای رحمان [و] رحیم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱- الف، لام، میم (۱)
 ۲- نزول این کتاب که در [الهی بودن] آن تردیدی نیست، از جانب پروردگار جهانیان است.
 ۳- ولی آنها می‌گویند: قرآن را خودش جعل کرده است (۲)؛ [نه]، بلکه [گفتار] حقی است از جانب پروردگارت (۳) تا گروهی را که قبل از تو هشدار دهنده‌ای به سراغشان نیامده است، هشدار دهی، بسا که هدایت شوند.
 ۴- خداست که آسمانها و زمین و مابین آنها را طی شش دوران (۴) آفرید، آنگاه بر عرش [تدبیر] استیلا یافت؛ جز او کارساز و کمک کاری ندارد؛ آیا پند نمی‌پذیرید؟
 ۵- امور [جهان] را از آسمان تا زمین سامان می‌بخشد، آنگاه در روزی که مدت آن به حساب شما هزار سال است، [جهان] کنونی پایان یابد (۵) و حاصل امور بندگان [به سوی خدا] بالا می‌رود (۶).
 ۶- این است [وصف] دانای نهران و آشکار، همان فرادست مهربان،
 ۷- همان [خدایی] که هر چه آفرید، نیکو آفرید و آفرینش انسان را از خاک آغاز کرد؛
 ۸- و نژادش را از عصاره آبی بی‌مقدار مقرر داشت؛
 ۹- آنگاه او را سامان داد و از روح خویش در او دمید، و برای شما گوش و چشم و دل پدید آورد؛ [اما] کمتر سپاس می‌دارید (۷).
 ۱۰- [پاره‌ای از مردم] می‌گویند: چگونه وقتی در خاک مستهلک شدیم، آفرینش جدیدی خواهیم یافت؟ حقیقت این است که لقای پروردگارش را انکار می‌کنند.
 ۱۱- بگو: فرشته مرگ که بر شما گماشته شده است، جانتان را می‌گیرد (۸)، آنگاه به پیشگاه پروردگارتان بازگردانده می‌شوید.

- ۱- به موجب آماری که دکتر رشاد خلیفه، دانشمند مصری تهیه کرده است، مجموع تکرار این سه حرف در این سوره ۵۷۰ مرتبه است که مضربی است از عدد ۱۹ (تعداد حروف آیه بسم‌الله...).
- ۲- به آیات ۴۴-۴۶ حاقه (۶۹) توجه فرمایید.
- ۳- به آیه ۱۶۶ نساء (۴) توجه فرمایید.
- ۴- روز در قرآن مثل سایر زبانها به دوران هم اطلاق شده است، به آیات ۴۷ حج (۲۲) و ۴ معارج (۷۰) توجه فرمایید.
- ۵- به آیه ۱۰۴ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.
- ۶- به آیه ۱۲۳ هود ﴿وَالِيَهُ يَرْجِعُ الْأَمْرُ كُلُّهُ﴾ توجه فرمایید.
- ۷- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۷۸ مؤمنون (۲۳) آمده است.
- ۸- تناقضی با آیات ۹۷ نساء (۴)، ۹۳ انعام (۶) و ۲۷ محمد (۴۷) ندارد؛ زیرا «فرشتگان» که مأمور گرفتن جان انسانها در این آیات معرفی شده‌اند، تحت فرمان ملک‌الموت انجام وظیفه می‌کنند؛ و نیز تناقضی با آیات ۱۴۵ آل عمران (۳) و ۴۲ زمر (۳۹) ندارد؛ زیرا ملک‌الموت به خواست و فرمان خدا انجام وظیفه می‌کند.

- ۱۲- کاش بزهکاران را مشاهده می کردی آنگاه که در پیشگاه پروردگارشان سر به زیر [می گویند:] پروردگارا، بینا شدیم و شنیدیم، ما را بازگردان تا به شایستگی عمل کنیم که ما به مرحله یقین رسیده ایم^(۱).
- ۱۳- اگر می خواستیم، هر کسی را [در مسیر] هدایتش [قرار] می دادیم^(۲)، ولی [به حکمت خود پدیده اختیار را مقرر داشتیم^(۳)] و بر این اساس [قضای حتمی از جانب من رانده شده است که دوزخ را از جنیان و آدمیان ای که از اختیار سوء استفاده می کنند] انباشته خواهیم کرد.
- ۱۴- به سزای غفلت از دیدار این روزتان [عذاب را] بچشید؛ ما هم شما را از یاد برده ایم و [اینک] عذاب جاودان را به کیفر رفتارتان بچشید^(۴).
- ۱۵- تنها کسانی آیات ما را باور دارند که چون به آن آیات یادآور شوند، سجده کنان به روی می افتند و پروردگارشان را با ستایش تقدیس می کنند و گردنکشی نمی کنند.
- ۱۶- [در دل شب] پهلوهاشان از بسترها کناره می گیرد و پروردگارشان را با ترس و امید [به نیایش] می خوانند و از آنچه روزیشان کرده ایم انفاق می کنند.
- ۱۷- هیچ کس نمی داند چه [بسیار] مایه روشنی چشمها به پاداش رفتارشان برای آنان پیش بینی شده است.
- ۱۸- آیا آن کس که ایمان دارد، همچون کسی است که منحرف

وَلَوْ تَرَىٰ إِذِ الْمُرُوءَاتِ كَسُوْرُهُنَّ وَسِيْمَ عِنْدَ رَبِّهِنَّ رَبَّنَا أَبْصَرْنَا وَسَمِعْنَا فَارْجِعْنَا نَعْمَلْ صٰلِحًا إِنَّا مُوقِنُونَ ﴿۱۲﴾ وَلَوْ شِئْنَا لَآتَيْنَا كُلَّ نَفْسٍ هُدًى وَلٰكِنْ حَقَّ الْقَوْلُ مِنِّي لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ أَجْمَعِينَ ﴿۱۳﴾ فَذُوقُوا بِمَا نَسِيتُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَٰذَا إِنَّا نَسِيتُكُمْ وَذُوقُوا عَذَابَ الْخُلْدِ بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿۱۴﴾ إِنَّمَا يُؤْمِنُ بِآيَاتِنَا الَّذِينَ إِذَا ذُكِرُوا بِهَا خَرُّوا سُجَّدًا وَسَبَّحُوا بِحَمْدِ رَبِّهِنَّ وَهُمْ لَا يَسْتَكْبِرُونَ ﴿۱۵﴾ تَتَجَافَىٰ جُنُوبُهُمْ عَنِ الْمَضَاجِعِ يَدْعُونَ رَبَّهُمْ خَوْفًا وَطَمَعًا وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿۱۶﴾ فَلَا تَعْلَمُ نَفْسٌ مَّا أُخْفِيَ لَهُمْ مِّن قُرَّةِ أَعْيُنٍ جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۷﴾ أَفَمَن كَانَ مُؤْمِنًا كَمَن كَانَ فَاسِقًا لَّا يَسْتَوُونَ ﴿۱۸﴾ أَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّٰلِحٰتِ فَلَهُمْ جَنَّاتُ الْمَأْوٰىنِ نَزُلًا بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۱۹﴾ وَأَمَّا الَّذِينَ فَسَقُوا فَمَأْوٰىهِمُ النَّارُ كُلَّمَا أَرَادُوا أَن يَخْرُجُوا مِنْهَا أُعِيدُوا فِيهَا وَقِيلَ لَهُمْ ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الّٰذِي كُنتُمْ بِهِ تَكْذِبُونَ ﴿۲۰﴾

است؟ [هرگز] یکسان نیستند^(۵).

- ۱۹- ولی مؤمنان نیکوکار به سبب رفتارشان، برای پذیرایی، آرامشگاههای بهشتی دارند.
- ۲۰- اما کسانی که منحرف شدند، جایگاهشان آتش است؛ هر گاه بخواهند از آن خارج شوند، بدان بازگردانده شوند و به آنها خطاب شود: عذاب آتشی را که دروغ می شمردید، بچشید.

۱- به آیات ۱۰ و ۱۱ ملک (۶۷) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۹۹ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۳ انسان (۷۶) توجه فرمایید.

۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۲۶ طه (۲۰) و ۳۴ جاثیه (۴۵) آمده است.

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۲۸ ص (۳۸)، ۲۱ جاثیه (۴۵) و ۲۰ حشر (۵۹) آمده است.

وَلَنذِيقَنَّهُمْ مِنَ الْعَذَابِ الْأَدْنَىٰ دُونَ الْعَذَابِ الْأَكْبَرِ
لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤١﴾ وَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّن ذُكِّرَ بِآيَاتِ رَبِّهِ ثُمَّ
أَعْرَضَ عَنْهَا إِنَّا مِنَ الْمُجْرِمِينَ مُنْقِمُونَ ﴿٤٢﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا
مُوسَىٰ الْكِتَابَ فَلَا تَكُنْ فِي مِرْيَةٍ مِّن لِّقَائِهِ وَجَعَلْنَاهُ
هُدًى لِّبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٤٣﴾ وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ
بِأَمْرِنَا لَمَّا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٤٤﴾ إِنَّ رَبَّكَ
هُوَ يَفْصِلُ بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ
﴿٤٥﴾ أَوَلَمْ يَهْدِ لَهُمْ كَمْ أَهْلَكْنَا مِن قَبْلِهِم مِّنَ الْقُرُونِ
يَمْشُونَ فِي مَسْجِدِهِمْ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ أَفَلَا يَسْمَعُونَ
﴿٤٦﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا نَسُوقُ الْمَاءَ إِلَى الْأَرْضِ الْجُرُزِ فَنُخْرِجُ
بِهِ زُرْعَاتًا كُلُّ مِمَّنْ أَعْمَهُمْ وَأَنْفُسُهُمْ أَفَلَا يُبْصِرُونَ ﴿٤٧﴾
وَيَقُولُونَ مَتَىٰ هَذَا الْفَتْحُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤٨﴾
قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنظَرُونَ
﴿٤٩﴾ فَأَعْرَضَ عَنْهُمْ وَأَنْظَرْنَا لَهُمْ مُنْتَظِرُونَ ﴿٥٠﴾

سُورَةُ الْأَخْرَافِ

۲۱- عذاب نزدیکتر [دنیا] را قبل از عذاب بزرگتر [آخرت] (۱) به آنها می چشانیم، بسا که بازگردند.

۲۲- کیست ستمکارتر از آن که به آیات پروردگارش پند داده شود، آنگاه از آن رویگرداند؟ مسلماً ما از بزهکاران انتقام می گیریم.

۲۳- به موسی [نیز] کتاب دادیم و آنرا [وسیله] هدایتی برای دودمان یعقوب مقرر داشتیم؛ پس تو در [مسئله رستاخیز و] لقای خدا [که قرآن و تورات از آن سخن می گویند] در تردید مباش.

۲۴- و از میان آنان چون شکیبایی ورزیدند و به آیات ما یقین داشتند، پیشوایانی پدید آوردیم که [مردم را] به فرمان ما هدایت می کردند.

۲۵- البته پروردگار تو در روز رستاخیز، در موارد اختلافشان داوری خواهد کرد.

۲۶- چرا [سرگذشت] آن همه نسلها که قبل از آنان هلاک کردیم (۲) و اکنون ایشان در مساکن آنها گام می زنند، موجب هدایتشان نشده است (۳)؟ مسلماً در این [داستان] نشانه هایی است؛ مگر [نمی بینند و] نمی شنوند؟

۲۷- مگر ندیده اند که ما آب را به زمین خشک و بی گیاه می باریم و کشتزاری بدان پدید می آریم که دامهاشان و خودشان از آن تغذیه می کنند؛ آیا نمی بینند؟

۲۸- می گویند: اگر راست می گویند، این داوری [و عذاب] چه وقت فرا می رسد؟

۲۹- بگو: در روز داوری، ایمان انکارورزان بی نتیجه خواهد بود و مهلتی نخواهند یافت (۴).

۳۰- پس، از آنها رویگردان و منتظر باش (۵) که آنها نیز منتظرند (۶).

۱- برای توجیه افزوده ها، با آیات ۳۴ رعد (۱۳) و ۲۶ زمر (۳۹) مقایسه فرمایید.

۲- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۴۵ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۴- به آیات ۱۸ نساء (۴) و ۸۴ و ۸۵ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۴۷ روم (۳۰) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۳۰ طور (۵۲) توجه فرمایید.

۳۳- سوره احزاب

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- ای پیامبر، از خدا پروا داشته باش و از انکارورزان و دورویان اطاعت مکن، که خدا دانایی است فرزانه؛
 ۲- و از آیات پروردگارت که بر تو وحی می شود پیروی نما، که خدا از آنچه می کنیدی آگاه است؛

۳- و بر خدا توکل کن، که خدا به عنوان کارگزار کافی است.

۴- خدا در درون هیچ کس دو قلب قرار نداده است [جمع دوستی شیطان و دوستی خدا ممکن نیست]؛ و همسران خود را که [به دلیل بی مهری] مادر فرض می کنید^(۱)، [خدا] مادر شما قرار نداده است؛ و نیز فرزندخوانده های شما را فرزند [حقیقی] شما قرار نداده است؛ این گفتار شماست که [ناآگاهانه] به زبان می آورید، و [الی] خدا سخن حق می گوید و اوست که راه می نماید.

۵- پسرخواندگانتان را به پدرانشان نسبت دهید که از نظر خدا عادلانه تر است؛ اگر پدرانشان را نمی شناسید، آنها برادران دینی و دوستان شما هستند؛ آنچه [در این مورد، بی توجه] به خطا رفته اید، گناهی بر شما نیست، که خدا آمرزگاری است مهربان؛ ولی در مورد آنچه نیت قلبی شما بوده است [مورد بازخواست قرار می گیرید].

۶- پیامبر به مؤمنان از خودشان نزدیکتر است و همسران او

[در حکم] مادران آنها هستند؛ و در کتاب خدا، خویشاوندان نسبت به مؤمنین و مهاجرین [در مورد میراث] سزاوارترند، مگر اینکه بخواهید به [پاره ای از] دوستان خود احسان شایسته ای کنید، که این [حکم] در کتاب مقرر شده است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ وَلَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿١﴾ وَأَتَّبِعْ مَا يُوْحَىٰ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿٢﴾ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَىٰ بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٣﴾ مَا جَعَلَ اللَّهُ لِرَجُلٍ مِّن قَلْبَيْنِ فِي جَوْفِهِ ۖ وَمَا جَعَلَ أَرْوَاجَكُمْ الَّتِي تَنْظُرُونَ مِنْهُنَّ أُمَّهَاتِكُمْ ۚ وَمَا جَعَلَ أَدْعِيَاءَكُمْ أَبْنَاءَكُمْ ۚ ذَٰلِكُمْ قَوْلُكُمْ بِأَفْوَاهِكُمْ ۖ وَاللَّهُ يَقُولُ الْحَقَّ وَهُوَ يَهْدِي السَّبِيلَ ﴿٤﴾ ادْعُوهُمْ لِآبَائِهِمْ هُوَ أَقْسَطُ عِنْدَ اللَّهِ فَإِن لَّمْ تَعْلَمُوا آبَاءَهُمْ فَاِخْوَانُكُمْ فِي الدِّينِ وَمَوَالِيكُمْ ۖ وَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ فِيمَا أَخْطَأْتُمْ بِهِ ۚ وَلَٰكِن مَّا تَعَمَّدَتْ قُلُوبُكُمْ ۖ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥﴾ النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنفُسِهِمْ ۚ وَأَزْوَاجُهُمْ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ ۚ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَآئِكُمْ مَّعْرُوفًا ۚ كَانَ ذَٰلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا ﴿٦﴾

۱- «ظهار» یک سنت دوران جاهلیت است که پاره ای از مردان عرب بنا به تمایل خود، همسر خود را برای مدت نامعلومی مادر خود فرض می کردند که شبیه به طلاق بود، ولی زن آزادی یک زن مطلقه را نداشت. این سنت ناشایست را پیامبر ملغی کرد و در چند آیه صدر سوره مجادله نیز به همین مسئله اشاره شده است.

وَإِذْ أَخَذْنَا مِنَ النَّبِيِّينَ مِيثَاقَهُمْ وَمِنكَ وَمِنْ نُوحٍ وَإِبْرَاهِيمَ
 وَمُوسَىٰ وَعِيسَىٰ ابْنِ مَرْيَمَ وَأَخَذْنَا مِنْهُمْ مِيثَاقًا غَلِيظًا ﴿٧﴾
 لَيْسَ لَ الصِّدِّيقِينَ عَنْ صِدْقِهِمْ وَأَعَدَّ لِلْكَافِرِينَ عَذَابًا أَلِيمًا
 ﴿٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَةَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ جَاءَ تَكُمْ
 جُنُودٌ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا وَجُنُودًا لَمْ تَرَوْهَا وَكَانَ اللَّهُ
 بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٩﴾ إِذْ جَاءَ وَكُمْ مِنْ فَوْقِكُمْ وَمِنْ أَسْفَلَ
 مِنْكُمْ وَإِذْ رَأَيْتُمُ اللَّيْلَ بَصُرًا وَبَلَغَتِ الْقُلُوبُ الْحَنَاجِرَ
 وَتَظُنُّونَ بِاللَّهِ الظُّنُونًا ﴿١٠﴾ هُنَالِكَ ابْتُلِيَ الْمُؤْمِنُونَ وَزُلْزِلُوا
 زُلْزَالًا شَدِيدًا ﴿١١﴾ وَإِذْ يَقُولُ الْمُنَافِقُونَ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ
 مَّرَضٌ مَّا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ إِلَّا غُرُورًا ﴿١٢﴾ وَإِذْ قَالَتْ طَّائِفَةٌ
 مِنْهُمْ يَا أَهْلَ يَثْرِبَ لَا مُقَامَ لَكُمْ فَارْجِعُوا وَيَسْتَأْذِنُ فَرِيقٌ
 مِنْهُمُ النَّبِيَّ يَقُولُونَ إِنَّ بُيُوتَنَا عَوْرَةٌ وَمَا هِيَ بِعَوْرَةٍ إِنْ يُرِيدُونَ إِلَّا
 فِرَارًا ﴿١٣﴾ وَلَوْ دَخَلَتْ عَلَيْهِمْ مِّنْ أَقْطَارِهَا ثُمَّ سَأَلُوا الْفِتْنَةَ
 لَأَنفَكُوا وَلَئِن جَاءَهُمْ بِبَيِّنَاتٍ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَنفَكُوا وَلَئِن جَاءَهُمْ بِبَيِّنَاتٍ
 مِنْ رَبِّهِمْ لَأَنفَكُوا وَلَئِن جَاءَهُمْ بِبَيِّنَاتٍ مِنْ رَبِّهِمْ لَأَنفَكُوا
 اللَّهُ مِنْ قَبْلِ أَنْ يُؤْتُوا مِنَ الْآدْبُرِ وَكَانَ عَهْدُ اللَّهِ مَسْئُولًا ﴿١٥﴾

۷- به یاد آر آنگاه که از تو و [سایر] پیامبران [بخصوص] نوح و ابراهیم و موسی و عیسی فرزند مریم پیمان گرفتیم (۱) [که در راه انجام وظایف رسالت، پایدار و شکیبیا باشید]، و از همه آنان پیمان محکمی گرفتیم.

۸- تا [خدا] صداقت راستگویان [از امتهای پیامبران] را بازجویی کند (۲)، و برای انکارورزان عذابی دردناک آماده کرده است.

۹- ای مؤمنان، نعمت خدای را بر خود به یاد آورید، در آن هنگام که سپاهسانی [از قبایل عرب] بر شما تاختند و ما تنبذادی [سخت] و سپاهسانی [از فرشتگان] که آنها را نمی دیدید، به مقابله آنها فرستادیم (۳)؛ و خدا همواره به آنچه می کنید بیناست؛

۱۰- آنگاه که از فراز و نشیب [شهر] شما، بر شما هجوم آوردند و چشمها [از وحشت] خیره مانده و جانها به گلوگاه رسیده بود و [پاره‌ای از شما] نسبت به خدا گمانهایی [نادرست] می بردید (۴).

۱۱- آنجا [بود که] مؤمنان مورد آزمایش قرار گرفتند و [پاره‌ای از آنها از بیم دشمنان] به سختی پریشان خاطر شدند.

۱۲- و آنگاه که دورویان و بیمار دلان می گفتند: وعده‌های [پیروزی] خدا و پیامبرش فریبی بیش نبود (۵)؛

۱۳- و آنگاه که گروهی از آنها گفتند: ای مردم مدینه (۶)، اینجا جای درنگ نیست، [به شهر] بازگردید؛ و گروهی از آنها هم

از پیامبر اجازه [بازگشت] می خواستند و می گفتند: خانه‌های ما بی حفاظ است؛ در حالی که بی حفاظ نبود، و تنها قصد فرار داشتند.

۱۴- اگر از اطراف شهر مورد هجوم قرار گیرند و از آنها درخواست شود که به شرک و بی‌ایمانی بازگردند، بر [پذیرش] آن [فتنه] جز اندکی درنگ نخواهند کرد.

۱۵- [حال آنکه] آنها قبل از این با خدا عهد بسته بودند که [در جنگ] به عقب بازنگردند؛ و پیمان خدا مورد بازخواست قرار خواهد گرفت.

۱- اشاره به دستور قاطعی است که در آیه ۳۵ سوره احقاف (۴۶) آمده است: ﴿فاصبر كما صبر اولوالعزم من الرسل﴾. علامه طباطبائی ضمن اشاره به آیه ۸۱ آل عمران (۳) عقیده دارد که این میثاق، وحدت کلمه و عدم اختلاف در آن است؛ والله اعلم.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۰۹ مائده (۵) توجه فرمایید.

۳- اشاره به جنگ احزاب است که قبایل مختلف عرب در سال پنجم هجری به تحریک و کمکهای مالی یهودیان مدینه متحد شدند و برای جنگ با مسلمانان و از میان برداشتن پیامبر عازم مدینه شدند. وقتی خبر توطئه آنها رسید، به دستور پیامبر اطراف شهر خندق حفر گردید تا دشمن قادر به ورود به شهر نباشد؛ لذا این جنگ به جنگ خندق نیز معروف شده است. پس از آنکه دشمن بیست روز پشت خندقها موضع گرفته بود، در یک شب طوفانی باد سختی وزید و خیمه‌های آنها را در هم کوبید. فردای آن شب با به جای گذاشتن بخشی از اموالشان، وحشت زده و بدون اخذ نتیجه بازگشتند. در همین جنگ بود که عمرو بن عبدود پهلوان نامی عرب در یک نبرد تن به تن با حضرت امیر علی (ع) کشته شد و این امر در تضعیف روحیه دشمن تأثیر عمیقی داشت. جنگ احزاب نیز مانند همه جنگ‌های پیامبر (ص) دفاعی بود؛ به آیه ۱۹۰ بقره (۲) و نیز آیات ۸ و ۹ ممتحنه (۶۰) توجه فرمایید.

۴- شبیه موردی که در جنگ احد برای بعضی از لشکریان پیش آمد و در آیه ۱۵۴ آل عمران (۳) به آن اشاره شده است.

۵- از مقایسه این آیه با آیه ۲۲ همین سوره (احزاب)، دو زاویه برخورد متمایز دورویان و مؤمنین ثابت قدم، در برابر امری واحد و روشنی مشاهده می شود.

۶- یثرب نام قدیمی مدینه است.

۱۶- بگو: اگر از مرگ یا کشته شدن فرار کنید، هرگز سودی به حالتان نخواهد داشت و در آن صورت، جز اندک زمانی [از زندگی] بهره‌مند نخواهید شد^(۱).

۱۷- بگو: اگر خدا مصیبت یا رحمتی برای شما اراده کند، چه کسی قادر است شما را در برابر او حفظ کند؛ و برای خود در برابر خدا هیچ کارساز و یابوری نخواهند یافت^(۲).

۱۸- خدا از حال آنها که از بین شما [در مورد جنگ] کارشکنی می‌کنند و نیز کسانی که به برادران خود می‌گویند: به ما پیوندید، آگاه است؛ [آنها مردمی ضعیفند] و جز اندکی به کارزار نمی‌آیند،

۱۹- در حالی که نسبت به شما بخل می‌ورزند؛ و چون ترس [جنگ] فرارسد، می‌بینی [چنان] به تو می‌نگرند که چشمانشان [از ترس در حدقه] می‌چرخد؛ همچون کسی که از [سختی] مرگ دستخوش بیهوشی شده باشد؛ و هنگامی که [بحران و] ترس فرونشست - در حالی که نسبت به غنایم حرص می‌ورزند - با زبانهای تند خود شما را مورد طعن قرار می‌دهند؛ آنها ایمان نیاورده‌اند و خدا [هم] تلاششان را بر باد داد^(۳)؛ و این بر خدا آسان است.

۲۰- می‌پندارند هنوز [الشگریان] احزاب [از اطراف مدینه] نرفته‌اند؛ و اگر باز آیند، [این دورویان] دوست دارند در میان بادیه‌نشینان^(۴) [پنهان] باشند [و از آنجا] جویای اخبار

[درگیری] شما شوند؛ و اگر هم در میان [سپاه] شما بودند، جز اندکی به جنگ نمی‌پرداختند.

۲۱- در [روش] پیامبر خدا سرمشق نیکویی برای شماست، [یعنی] برای کسی که به خدا و روز واپسین امید دارد و خدا را فراوان یاد کند.

۲۲- و چون مؤمنان [راستین، سپاه دشمن در جنگ] احزاب را [به چشم] دیدند، گفتند: این [بحران و پیروزی نهایی] اش [همان] است که خدا و پیامبرش به ما وعده داده‌اند و راست گفته‌اند^(۵)، و [مشاهده انبوه دشمن] جز بر ایمان و تسلیمشان [در مقابل] اراده خدا [نیفزود].

قُلْ لَنْ يَنْفَعَكُمْ الْفِرَارُ إِنْ فَرَرْتُمْ مِنَ الْمَوْتِ أَوِ الْقَتْلِ وَإِذَا لَا تَمْنَعُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٦﴾ قُلْ مَنْ ذَا الَّذِي يَعْصِمُكُمْ مِنَ اللَّهِ إِنْ أَرَادَ بِكُمْ سُوءًا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ رَحْمَةً وَلَا يَجِدُونَ لَهُمْ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٧﴾ قَدْ يَعْلَمُ اللَّهُ الْمَعْوِقِينَ مِنْكُمْ وَالْقَائِلِينَ لِإِخْوَانِهِمْ هَلُمَّ إِلَيْنَا وَلَا يَأْتُونَ الْبَأْسَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٨﴾ أَشْحَةً عَلَيْكُمْ فَإِذَا جَاءَ الْخَوْفُ رَأَيْتَهُمْ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ تَدُورُ أَعْيُنُهُمْ كَالَّذِي يُغْشَى عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَإِذَا ذَهَبَ الْخَوْفُ سَلَقُوكُمْ بِالسِّنَةِ حِدَادٍ أَشْحَةً عَلَى الْخَيْرِ أُولَئِكَ لَمْ يُؤْمِنُوا فَأَحْبَطَ اللَّهُ أَعْمَلَهُمْ وَكَانَ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿١٩﴾ يَحْسَبُونَ الْأَحْزَابَ لَمْ يَذْهَبُوا وَإِنْ يَأْتِ الْأَحْزَابَ يَوَدُّوا لَوْ أَنَّهُمْ بَادُونَ فِي الْأَعْرَابِ يَسْتَلُونُ عَنْ أَنْبَاءِكُمْ وَلَوْ كَانُوا فِيكُمْ مَا قَاتَلُوا إِلَّا قَلِيلًا ﴿٢٠﴾ لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِمَنْ كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ﴿٢١﴾ وَلَمَّا رَأَى الْمُؤْمِنُونَ الْأَحْزَابَ قَالُوا هَذَا مَا وَعَدَنَا اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَصَدَقَ اللَّهُ وَرَسُولُهُ وَمَا زَادَهُمْ إِلَّا إِيمَانًا وَتَسْلِيمًا ﴿٢٢﴾

۱- به بخش اول آیه ۷۸ نساء (۴) توجه فرمایید.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۰۷ یونس (۱۰) و ۲ فاطر (۳۵) آمده است.

۳- به آیه ۲۳ فرقان (۲۵) و نیز به مثالهایی در این زمینه در آیات ۱۸ ابراهیم (۱۴) و ۳۹ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۴- به زیرنویس آیه ۹۰ توبه (۹) مراجعه فرمایید.

۵- اشاره به موضوع آیه ۲۱۴ بقره (۲) است.

مِنَ الْمُؤْمِنِينَ رِجَالٌ صَدَقُوا مَا عَاهَدُوا اللَّهَ عَلَيْهِ فَمِنْهُمْ مَن
 قَضَىٰ نَجْبَهُ وَمِنْهُمْ مَن يَنْظُرُ وَمَا بَدَلُوا تَبْدِيلًا ﴿٣٢﴾ لِيَجْزِيَ
 اللَّهُ الصَّادِقِينَ بِصِدْقِهِمْ وَيُعَذِّبَ الْمُنَافِقِينَ إِن شَاءَ
 أَوْ يَتُوبَ عَلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٣٤﴾ وَرَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ
 كَفَرُوا وَيَغِيظُهُمْ لَمَّا تَوَلَّوْا خَيْرًا وَكَفَىٰ اللَّهُ الْمُؤْمِنِينَ الْقِتَالَ
 وَكَانَ اللَّهُ قَوِيًّا عَزِيزًا ﴿٣٥﴾ وَأَنْزَلَ الَّذِينَ ظَاهَرُوا هُمْ مِّنْ
 أَهْلِ الْكِتَابِ مِّنْ صِيَاصِيهِمْ وَقَذَفَ فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ
 فَرِيقًا تَقْتُلُونَ وَتَأْسِرُونَ فَرِيقًا ﴿٣٦﴾ وَأَوْرَثَكُمْ أَرْضَهُمْ
 وَدِيَارَهُمْ وَأَمْوَالَهُمْ وَأَرْضًا لَّمْ تَطْشُوهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ
 شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٣٧﴾ يَأَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِأَزْوَاجِكَ إِن كُنْتُنَّ تُرِدْنَ
 الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَزَيَّنَّتْهُنَّ فَأَنْعَلَيْنَّ أَمَتِعَكُنَّ وَأَسْرَحَكُنَّ
 سَرَّاحًا جَمِيلًا ﴿٣٨﴾ وَإِن كُنْتُنَّ تُرِدْنَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَالذَّارَ
 الْآخِرَةَ فَإِنَّ اللَّهَ أَعَدَّ لِلْمُحْسِنَاتِ مِنكُنَّ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿٣٩﴾
 يٰنِسَاءَ النَّبِيِّ مَن يَأْتِ مِنكُنَّ بِفَاحِشَةٍ مُّبِينَةٍ يُضَعَّفْ
 لَهَا الْعَذَابُ ضِعْفَيْنِ وَكَانَ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرًا ﴿٤٠﴾

می خواهید، بیایید [علاوه بر مهر] هدایایی به شما بدهم (۴) و شما را به شیوه‌ای نیکو رها سازم.

۲۹- و اگر مشتاق خدا و پیامبرش و سرای آخرت هستید، خدا برای نیکوکاران شما پاداشی بزرگ آماده کرده است.

۳۰- ای همسران پیامبر، هر که از شما مرتکب گناه آشکاری گردد، [از آنجا که بازتاب سویی در اجتماع خواهد داشت] مجازات او دوچندان خواهد بود و این بر خدا آسان است.

۲۳- بعضی از مؤمنان، [بزرگ] مردانی هستند که بر سر آنچه با خدا پیمان بستند، صادقانه ایستادند (۱)؛ پاره‌ای از آنها [عهد خود را] تا پایان ادا کردند [و جان باختند] و پاره‌ای دیگر [با مقاومت مردانه خود] در انتظار [شهادت] اند و [عهد خود را] هرگز تغییر ندادند؛

۲۴- [این صحنه‌های آزمایش پیش می‌آید] تا خدا راستگویان [شکیبا] را به خاطر صداقت [در عهد] شان پاداش دهد و دورویان را اگر بخواهد، مجازات کند و یا [اگر به توبه درآمدند، به رحمت خود] بر آنها بازگردد، که خدا آمرزگاری است مهربان.

۲۵- خدا [سپاه] انکارورزان را لبریز از خشم و ناکام، [از اطراف مدینه] بازگرداند (۲)؛ و [حمایت] خدا مؤمنین را در جنگ کفایت کرد، و خدا نیرومندی است فرادست.

۲۶- خدا گروهی از اهل کتاب را که به یاری احزاب برخاسته بودند (۳)، از دژهای [محکم] شان به زیر کشید؛ و در دلهاشان هراس افکند، [به گونه‌ای که] گروهی را به قتل رساندید و گروهی را به اسارت گرفتید.

۲۷- و شما را وارث سرزمین و خانه‌ها و اموالشان کرد، و اراضی [اطراف آن را] که پای بر آن نهاده بودید [به شما واگذاشت]؛ و خدا بر هر کاری تواناست.

۲۸- ای پیامبر، به همسرانت بگو: اگر زندگی دنیا و زیور آن را

۱- به بخش پایانی آیه ۱۰ فتح (۴۸) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۹ همین سوره (احزاب) توجه فرمایید.

۳- اشاره به یهودیان مدینه است که با وجود پیمانی که با پیامبر (ص) داشتند که با دشمنان پیامبر همدست نشوند، جنگ احزاب به تحریک و قول همکاری آنها در گرفت. پس از شکست طوایف عرب در این جنگ، مسلمانان به جنگ یهودیان که عهدشکنی کرده بودند و عامل اصلی جنگ احزاب بودند، رفتند و آنها را قلع و قمع کردند.

۴- اجرای دستوری است که در آیات ۲۳۶ و ۲۴۱ بقره (۲) برای عموم مردم رسیده است.

- ۳۱- و [متقابلاً] هر که از شما فرمانبردار خدا و پیامبرش باشد و به شایستگی عمل کند، پاداش او را [نیز] دوبرابر خواهیم داد^(۱)، و روزی بزرگوارانه برایش فراهم کنیم.
- ۳۲- ای همسران پیامبر، اگر پرهیزکار باشید، [مقام والا]ی خواهید داشت، به گونه‌ای که [هم‌سطح هیچ‌یک از] سایر زنان نخواهید بود، پس در گفتار ناز و نرمش به کار نبرید که بیمار دل به طمع افتد و به شیوه‌ای شایسته سخن گوید.
- ۳۳- در خانه‌های خود آرام‌گیرید و همچون جلوه‌گری جاهلیت پیشین جلوه‌گری نکنید و به نماز بایستید و زکات بدهید و از خدا و پیامبرش اطاعت کنید؛ [صدور این دستورات] فقط [از آن جهت است که] خدا می‌خواهد پلیدی را از شما خانواده رسالت دور کند و شما را [از هر عیبی] پاک و منزّه گرداند^(۲)؛
- ۳۴- و از آیات خدا و حکمت که در خانه‌های شما خوانده می‌شود، یاد کنید؛ که خدا باریک‌بین و آگاه است.
- ۳۵- خدا برای [تمامی] مردان و زنان مسلمان و باایمان، فرمانبردار [خدا]^(۳)، راستگوی، شکیبیا، فروتن، انفاقگر، روزه‌دار، پاکدامن و آنها که بسیار یاد خدا می‌کنند، آمرزش و پاداشی بزرگ آماده کرده است.

وَمَنْ يَقْنُتْ مِنْكُمْ لِلَّهِ وَرَسُولِهِ وَتَعَمَلْ صَالِحًا تُوْتِيهَا
 اَجْرَهَا مَرَّتَيْنِ وَاَعْتَدْنَا لَهَا رِزْقًا كَرِيمًا ﴿٣١﴾ يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ
 لَسْتَ نَكَّ كَاٰحِدٍ مِّنَ النِّسَاءِ اِنْ اَتَقَيْتَ اِنَّ فَلَا تَخْضَعْنَ بِالْقَوْلِ
 فَيَطْمَعَ الَّذِي فِي قَلْبِهِ مَرَضٌ وَقُلْنَ قَوْلًا مَّعْرُوفًا ﴿٣٢﴾ وَقَرْنَ
 فِي بُيُوتِكُنَّ وَلَا تَبَرَّجْنَ تَبَرُّجَ الْجَاهِلِيَّةِ الْاُولَىٰ وَاَقِمْنَ
 الصَّلٰوةَ وَاَتَيْنَ الرِّكُوٰةَ وَاَطَعْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُ اِنَّمَّا
 يُرِيْدُ اللّٰهُ لِيُذْهِبَ عَنْكُمُ الرِّجْسَ اَهْلَ الْبَيْتِ وَيُطَهِّرَكُمْ
 تَطْهِيرًا ﴿٣٣﴾ وَاذْكُرْنَ مَا يُتْلٰى فِي بُيُوتِكُنَّ مِنْ
 ءَايٰتِ اللّٰهِ وَالْحِكْمَةِ اِنَّ اللّٰهَ كَانَ لَطِيْفًا خَبِيْرًا ﴿٣٤﴾
 اِنَّ الْمُسْلِمِيْنَ وَالْمُسْلِمٰتِ وَالْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ
 وَالْقٰنِنِيْنَ وَالْقٰنِنٰتِ وَالصّٰدِقِيْنَ وَالصّٰدِقٰتِ وَالصّٰبِرِيْنَ
 وَالصّٰبِرٰتِ وَالْخٰشِعِيْنَ وَالْخٰشِعٰتِ وَالْمُتَّصِدِقِيْنَ
 وَالْمُتَّصِدِقٰتِ وَالصّٰبِغِيْنَ وَالصّٰبِغِيْنَ وَالْحٰفِظِيْنَ
 فُرُوْجَهُمْ وَالْحٰفِظٰتِ وَالذّٰكِرِيْنَ اللّٰهَ كَثِيْرًا
 وَالذّٰكِرٰتِ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ مَّغْفِرَةً وَّاَجْرًا عَظِيْمًا ﴿٣٥﴾

۱- این پاداش دوبرابر، خاص همسران پیامبر (ص) نیست، به آیات ۵۲-۵۴ قصص (۲۸) و ۲۸ حدید (۵۷) توجه فرمایید.

۲- تبدیل ضمیرهای جمع مؤنث به جمع مذکر به خاطر لفظ «اهل» است که مذکر است؛ آیه ۷۳ هود (۱۱) در مورد ابراهیم (ع) نیز از همین مقوله است و توجه داریم که ابراهیم در آن هنگام فرزندی نداشته است؛ عکس این موضوع را به خاطر مؤنث بودن کلمه «نفس» در آیات ۲۷-۳۰ فجر (۸۹) ملاحظه فرمایید.

۳- تفسیر طبری ذیل آیه ۴۳ آل عمران (۳) از قول پیامبر (ص) نقل کرده است که هر جا در قرآن ذکر قنوت گردیده، منظور فرمانبرداری از خداست.

وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَى اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلَالًا مُبِينًا ﴿٣٦﴾ وَإِذْ تَقُولُ لِلَّذِي أَنْعَمَ اللَّهُ عَلَيْهِ وَأَنْعَمْتَ عَلَيْهِ أَمْسِكْ عَلَيْكَ زَوْجَكَ وَاتَّقِ اللَّهَ وَتُخْفِي فِي نَفْسِكَ مَا اللَّهُ مُبْدِيهِ وَتَخْشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ فَلَمَّا قَضَى زَيْدٌ مِنْهَا وَطَرَازَ وَجَنَّتْ كَهْلًا لَيْكِي لَا يَكُونُ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ حَرَجٌ فِي أَنْزَاجِ أَدْعِيَاءِهِمْ إِذَا قَضَوْا مِنْهُنَّ وَطَرَازًا وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ مَفْعُولًا ﴿٣٧﴾ مَا كَانَ عَلَى النَّبِيِّ مِنْ حَرَجٍ فِيمَا فَرَضَ اللَّهُ لَهُ سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَكَانَ أَمْرُ اللَّهِ قَدَرًا مَقْدُورًا ﴿٣٨﴾ الَّذِينَ يَبْلُغُونَ رَسُولَ اللَّهِ وَيُخْشَوْنَهُ وَلَا يَخْشَوْنَ أَحَدًا إِلَّا اللَّهَ وَكَفَى بِاللَّهِ حَسِيبًا ﴿٣٩﴾ مَا كَانَ مُحَمَّدٌ أَبَا أَحَدٍ مِنْ رِجَالِكُمْ وَلَكِنْ رَسُولَ اللَّهِ وَخَاتَمَ النَّبِيِّينَ وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٤٠﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا أَذْكُرُوا اللَّهَ ذِكْرًا كَثِيرًا ﴿٤١﴾ وَسَبِّحُوهُ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٤٢﴾ هُوَ الَّذِي يُصَلِّيْ عَلَيْكُمْ وَمَلَائِكَتُهُ لِيُخْرِجَكُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَكَانَ بِالْمُؤْمِنِينَ رَحِيمًا ﴿٤٣﴾

۳۶- برای هیچ مرد و زن مؤمنی شایسته نیست که وقتی خدا و پیامبرش به کاری فرمان دهند، اختیاری در کار خویش برای خود قائل باشد؛ و هر که خدا و پیامبرش را نافرمانی کند، به گمراهی آشکاری گرفتار شده است.

۳۷- [به یاد آر] زمانی را که به [زید ابن حارثه] کسی که خدا نعمت [اسلام] و تو نیز نعمت [آزادی اش] بخشیدی، [به نصیحت] می‌گفتی: همسرت را نگاهدار و از خدا پروا داشته باش [و متارکه نکن]، و در دل مطلبی را [در مورد امکان ازدواج خودت با او در صورت سرپیچی زید] پنهان می‌داشتی که خدا آن را آشکار کرد و [چون ابن ازدواج، شکستن سنتهای جاهلی محسوب می‌شد^(۱)] از [سرزنش] مردم می‌ترسیدی^(۲)، در حالی که خدا سزاوارتر است که از او ترسی؛ و آنگاه که زید نیازش را از همسرش برآورد [و متارکه کرد]، او را به نکاح تو درآوردیم تا برای مؤمنان در امر ازدواج با همسران پسرخوانده‌های خویش که نیازشان را از آنها برآورده [و متارکه کرده] اند، گناهی نباشد؛ و فرمان خدا انجام‌یافتنی است.

۳۸- هیچ‌گونه محظوری بر پیامبر در آنچه خدا بر او مقرر داشته است، نیست؛ [سنت شکنی را] خدا میان پیامبران گذشته^(۳) [بدرستی] سنت نهاده است، و فرمان خدا سنجیده و دقیق است؛

۳۹- همانها که پیامهای الهی را می‌رسانند و [تتها] از او می‌ترسند و از هیچ‌کس جز او ترسی ندارند؛ و خدا به عنوان حسابرس کافی است.

۴۰- محمد پدر هیچ‌یک از مردان شما [و از جمله زید] نیست^(۴)، بلکه پیامبر خدا و مهر پیامبران است^(۵)، و خدا به هر چیزی داناست.

۴۱- ای مؤمنان، خدا را فراوان یاد کنید^(۶)،

۴۲- و بامداد و شبانگاه [همواره] او را تقدیس نمایید.

۴۳- اوست که به شما توجه و عنایت دارد- و فرشتگان او نیز^(۷)- تا شما را از تاریکیها به سوی روشنی برآورد؛ و [خدا] نسبت به اهل ایمان همواره مهربان است.

۱- زید بن حارثه برده آزادشده و پسرخوانده پیامبر (ص) بود.

۲- همان موضوعی است که پیامبر به راز با یکی از همسرانش در میان گذاشت و در آیه ۳ تحریم (۶۶) به طور سر بسته آمده است.

۳- منظور از کلمه «الذین» پیامبران خدا هستند؛ به آیه بعدی و نیز آیه ۷۷ اسراء (۱۷) توجه فرمائید.

۴- نتیجه حکمی است که در آیه ۴ احزاب (همین سوره) آمده است ﴿ما جعل ادعیاءکم ابناءکم﴾.

۵- خاتم به فتح تاء به معنی مهر است و چون مهر را در پایان نامه می‌زنند، منظور این است که سلسله پیامبری به او پایان یافته است.

۶- به آیه ۱۵۲ بقره (۲) توجه فرمائید.

۷- به آیات ۷-۹ غافر (۴۰) توجه فرمائید.

۴۴- درودشان روزی که او را ملاقات کنند، سلام است (۱)، و برای آنها پاداشی بزرگوارانه آماده کرده است.

۴۵- ای پیامبر، تو را نمونه و بشارت دهنده و هشدار دهنده فرستادیم،

۴۶- و نیز دعوت کننده به سوی خدا، بر طبق روشی که او معین کرده است و چراغی روشن.

۴۷- و گرویدگان را بشارت ده که از جانب خدا بخشایشی بزرگ خواهند داشت. (۲)

۴۸- و از انکارورزان و دورویان اطاعت مکن و به آزارشان بی توجه باش و بر خدا توکل کن؛ که خدا به عنوان کارگزار کافی است.

۴۹- ای مؤمنان، هرگاه زنان مؤمن را به نکاح خود درآوردید و قبل از آمیزش متارکه کردید، از جهت شما هیچ گونه عده‌ای بر عهده آنها نیست که حسابش را نگاهدارید؛ [با هدیه مناسبی] بهره‌مندشان سازید (۳) و به شیوه‌ای نیکو رهانشان سازید.

۵۰- ای پیامبر، همسران تو را که مهرشان را پرداخته‌ای و زنان اسیری که در اختیار تو هستند و خدا از بهره جنگ به تو ارزانی داشته است، بر تو حلال کردیم و نیز دختران عمو، دختران عمه، دختران دایی و دختران خاله که با تو هجرت کردند [در صورت توافق و تعیین مهر، ازدواجشان با تو

رواست] و نیز هر زن مؤمنی که داوطلبانه [و بدون مهر] خود را به پیامبر ببخشد، به شرط موافقت پیامبر، [ازدواجش رواست. این ازدواج بدون مهر] ویژه توست نه سایر مؤمنان (۴)؛ برای آنها حکم همسرانشان و اسیرانی را که در اختیار دارند [جداگانه] به علم خود مقرر داشته‌ایم؛ [برقراری این شرایط ویژه] از آن جهت بود که [در امر ازدواجهای ضروری، به خاطر پیشبرد و ظایف رسالت] هیچ مشکلی برای تو پیش نیاید؛ و خدا آمرزگاری است مهربان.

تَحِيَّتُهُمْ يَوْمَ يَلْقَوْنَهُ، سَلَامٌ وَأَعَدَّ لَهُمْ أَجْرًا كَرِيمًا ﴿٤٤﴾ يَأْتِيهَا
النَّبِيُّ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ شَهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٤٥﴾ وَدَاعِيًا
إِلَى اللَّهِ بِإِذْنِهِ وَسِرَاجًا مُنِيرًا ﴿٤٦﴾ وَيَشِرَ الْمُؤْمِنِينَ بِأَنَّهُمْ
مِنَ اللَّهِ فَضْلًا كَبِيرًا ﴿٤٧﴾ وَلَا تُطِيعُ الْكُفْرِينَ وَالْمُنَافِقِينَ
وَدَعَا أَذْنَهُمْ وَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ وَكِيلًا ﴿٤٨﴾
يَأْتِيهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذْ أَنْكَحْتُمُ الْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ طَلَقْتُمُوهُنَّ
مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ فَمَا لَكُمْ عَلَيْهِنَّ مِنْ عِدَّةٍ تَعْتَدُونَهَا
فَمَتَّعُوهُنَّ وَسِرَّحُوهُنَّ سِرَاحًا جَمِيلًا ﴿٤٩﴾ يَأْتِيهَا النَّبِيُّ إِنَّا
أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَ الَّذِينَ آمَنُوا بِيَدِ الْوَجْهِ وَمَا مَلَكَتْ
يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِكَ
وَبَنَاتِ خَالَكَ وَبَنَاتِ خَالَاتِكَ الَّتِي هَاجَرْنَ مَعَكَ وَامْرَأَةً
مُؤْمِنَةً إِنْ وَهَبَتْ نَفْسَهَا لِلنَّبِيِّ إِنْ أَرَادَ النَّبِيُّ أَنْ يَسْتَنْكِحَهَا
خَالِصَةً لَكَ مِنْ دُونِ الْمُؤْمِنِينَ قَدْ عَلِمْنَا مَا فَرَضْنَا
عَلَيْهِمْ فِي أَزْوَاجِهِمْ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ لِكَيْلَا
يَكُونَ عَلَيْكَ حَرَجٌ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَحِيمًا ﴿٥٠﴾

۱- به آیات ۲۳ و ۲۴ و رعد (۱۳) و ۷۳ زمر (۳۹) و ۵۸ یس (۳۶) توجه فرمایید.

۲- این فضل کبیر در نیمه دوم آیه ۲۲ شوری (۴۲) توضیح داده شده است؛ ضمناً به آیات ۱۷ سجده (۳۲) و ۳۵ ق (۵۰) هم توجه فرمایید.

۳- به شرحی که در آیه ۲۳۶ بقره (۲) آمده است؛ بدیهی است این بهره‌مند ساختن علاوه بر نصف مهریه است که در آیه ۲۳۷ بقره (۲) آمده است.

۴- ابن عباس و برخی دیگر از مفسران عقیده دارند که پیامبر در عمل هرگز با هیچ زنی با این کیفیت ازدواج نکرد (تفسیر نمونه).

﴿۵۱﴾ تَرَجَىٰ مَن تَشَاءُ مِنْهُنَّ وَتَعْوَىٰ إِلَيْكَ مَن تَشَاءُ وَمِن ابْنِغِيثٍ
 مِّمَّنْ عَزَلْتَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكَ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ تَقْرَأَ عَيْنَهُنَّ
 وَلَا تَحْزَنَ ۚ وَيَرْضَيْنَ بِمَاءِ آيَتِهِنَّ كَالَّذِينَ عَلِمُوا أَنَّهُنَّ
 مَا فِي قُلُوبِكُمْ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَلِيمًا ﴿۵۱﴾ لَا يَحِلُّ لَكَ
 النِّسَاءُ مَن بَعْدُ وَلَا أَن تَبَدَّلَ بِهِنَّ مَن أَزْوَجَ وَلَوْ أَعْجَبَكَ
 حَسَنَهُنَّ إِلَّا مَا مَلَكَت يَمِينُكَ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ رَّقِيبًا
 ﴿۵۲﴾ يَتْلُوهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يَدْخُلُونَ بُيُوتَ النَّبِيِّ إِلَّا أَن
 يُؤْذَنَ لَكُمْ إِلَىٰ طَعَامٍ غَيْرَ نَبْظِينَ إِنَّهُ وَلَٰكِن إِذَا دُعِيتُمْ
 فَادْخُلُوا فَإِذَا طَعِمْتُمْ فَانْتَشِرُوا وَلَا مُسْتَعْسِنِينَ لِحَدِيثٍ إِنَّ
 ذَلِكُمْ كَانَ يُؤْذَى النَّبِيَّ فَيَسْتَحْيِيهِ مِّنكُمْ وَاللَّهُ لَا
 يَسْتَحْيِيهِ مِنَ الْحَقِّ وَإِذَا سَأَلَ التَّمُوهَنَ مَتَاعًا فَسْأَلُوهُنَّ مَن
 وَرَاءِ حِجَابٍ ذَلِكُمْ أَطْهَرُ لِقُلُوبِكُمْ وَقُلُوبِهِنَّ وَمَا كَانَ
 لَكُمْ أَن تُؤْذُوا رَسُولَ اللَّهِ وَلَا أَن تَنَكِّحُوا أَزْوَاجَهُ
 مَن بَعْدَهُ ۚ أَبَدًا إِنَّ ذَلِكُمْ كَانَ عِنْدَ اللَّهِ عَظِيمًا ﴿۵۳﴾
 تَبَدُّوا شَيْئًا أَوْ خَفَوْهُ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿۵۴﴾

برای دلهای شما و آنان پاک [دارنده] تر است؛ سزاوار نیست که پیامبر خدا را بیازارید و پس از او همسرانش را هرگز به نکاح خود درنیاورید^(۲)؛ که از نظر خدا [خطایی] سنگین است.

۵۴- [از خدا بترسید که] هر چیزی را که آشکار کنید یا پنهان دارید، [در هر حال] خدا به هر چیزی داناست.

۵۱- [پذیرش پیشنهاد] هر یک از زنان را [که افتخار همسری تو را بدون مهر می خواهند] به تمایل خودت [می توانی] به تأخیر اندازی و هر که را خواهی بپذیری؛ و هر که را که دور داشته‌ای، اگر بپذیری، بر تو محظوری نیست؛ این [اختیار تو که از جانب خداست] مناسبتر است به اینکه دیده آنها روشن شود و اندوه نخورند و از رفتاری که با همگی شان می کنی خشنود گردند؛ خدا هر چه در دلهای شماست می داند؛ و خدا دانایی است بر دبار.

۵۲- از این پس [نکاح] زنان [دیگر] بر تو حلال نیست و مجاز نیست که همسران فعلی ات را به همسر دیگر مبدل کنی، هر چند که زیبایی آنها تو را به شگفت آورده باشد، مگر زنان اسیری که در قبضه تو درآمدند؛ و خدا مراقب هر چیزی است.

۵۳- ای مؤمنان، به خانه‌های پیامبر داخل نشوید، مگر اینکه برای صرف غذا دعوت شده باشید^(۱)، بی آنکه [با ورود قبل از موعد] در انتظار فرارسیدن وقت [غذا] بنشینید، بلکه هنگامی که شما را فرا خوانده‌اند، وارد شوید و پس از صرف غذا پراکنده شوید و سرگرم سخنی نشوید؛ که این رفتار پیامبر را می آزارد و از [ابراز آن در برابر] شما شرم دارد، و [الی] خدا از [بیان] حق شرم ندارد؛ و هنگامی که از همسران پیامبر سؤالی دارید، از ورای پرده سوال کنید که برای دلهای شما و آنان پاک [دارنده] تر است؛ سزاوار نیست که پیامبر خدا را بیازارید و پس از او همسرانش را هرگز به نکاح خود درنیاورید^(۲)؛ که از نظر خدا [خطایی] سنگین است.

۱- حکم وارد نشدن بدون اجازه، اختصاص به خانه پیامبر (ص) ندارد و عمومی است؛ به آیه ۲۷ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۲- شادروان دکتر رشاد خلیفه در ترجمه انگلیسی قرآن خود ذیل این آیه در پانویس نوشته است: به موجب آیه ۲۲ نساء (۴) ازدواج با همسران پدر ممنوع شده است؛ این فرمان الهی احترام ما را نسبت به پدرانمان و زندگی خصوصی شان محفوظ نگاه می دارد، زیرا ازدواج امری است مقدس و رابطه‌ای است کاملاً خصوصی؛ پیامبر هم برای مؤمنان زمان خود حکم پدر را داشته، لذا خدا آنها را از ازدواج با همسران پیامبر منع کرده است.

۵۵- برای زنان [نداشتن حجاب] در برابر پدران و پسران و برادران و برادرزادگان و خواهرزادگانشان ایرادی نیست و نه در برابر زنان [معاشر]شان و زنان اسیری که در اختیار آنهاست؛ و از خدا پروا کنید، که خدا بر هر چیز گواه است.

۵۶- بی گمان خدا و فرشتگانش بر پیامبر توجه و عنایت دارند؛ شما مؤمنان هم [برای سیر به سوی کمال] به او توجه و انعطاف داشته باشید^(۱) و تسلیم کامل [فرمان او] باشید.

۵۷- آنها که [با مخالفت خود] خدا و پیامبرش را می آزارند، خدا در دنیا و آخرت نفرینشان خواهد کرد و برای آنها عذابی ذلت بار آماده کرده است.

۵۸- و آنها که مردان و زنان باایمان و بی گناه را [با اتهامهای ناروا] می آزارند، [بترسند که آگاهانه] بار بهتان و گناهی آشکار را برداشته اند.

۵۹- ای پیامبر، به همسران و دختران خود و زنان مؤمنان بگو: روسری های خویش را بر خود فرو پوشند که مناسبتر است، از آن جهت که [به متانت و وقار] شناخته شوند و مورد آزار [هرزگان] قرار نگیرند؛ و [در مورد کوتاهیهای گذشته] خدا آمرزگاری است مهربان.

۶۰- هرگاه دورویان و بیمار دلان و شایعه سازان شهر [از کار خود] باز نایستند، تو را بر [دفع] آنها برمی انگیزیم، آنگاه جز مدت کوتاهی در همسایگی تو نپایند؛

لَا جُنَاحَ عَلَيْهِنَ فِيْءِ آبَائِهِنَّ وَلَا أَبْنَائِهِنَّ وَلَا إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَبْنَاءِ إِخْوَانِهِنَّ وَلَا أَخَوَاتِهِنَّ وَلَا نِسَائِهِنَّ وَلَا مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُنَّ وَأَتَّقِينَ اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدًا ﴿٥٥﴾

إِنَّ اللَّهَ وَمَلَائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيمًا ﴿٥٦﴾

إِنَّ الَّذِينَ يُؤْذُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا مُّهِينًا ﴿٥٧﴾

وَالَّذِينَ يُؤْذُونَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ بَغَيْرِ مَا اكْتَسَبُوا فَقَدِ احْتَمَلُوا بُهْتَانًا وَإِثْمًا مُّبِينًا ﴿٥٨﴾

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ قُلْ لِّأَزْوَاجِكَ وَبَنَاتِكَ وَنِسَاءِ الْمُؤْمِنِينَ يُدْنِينَ عَلَيْهِنَّ مِنْ جَلْبِيبِهِنَّ ذَلِكَ أَدْنَىٰ أَنْ يُعْرَفْنَ فَلَا يُؤْذِينَ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿٥٩﴾

لِّئِنْ لَمْ يَنْهَ الْعُنَاقُومُ وَالَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَّرَضٌ وَالْمُرْجِفُونَ فِي الْمَدِينَةِ لَنُغْرِبَنَّكَ بِهِمْ ثُمَّ لَا يُجَاوِرُونَكَ فِيهَا إِلَّا قَلِيلًا ﴿٦٠﴾

مَلْعُونِينَ أَيْنَمَا ثَقِفُوا أَخْذُوا وَقَتُّلُوا تَقْتِيلًا ﴿٦١﴾

سُنَّةَ اللَّهِ فِي الَّذِينَ خَلَوْا مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٦٢﴾

۶۱- در حالی که نفرین شده هستند، [و] هر جا که یافت شوند، دستگیر و نابود گردند.

۶۲- [لعنت دورویان و فتنه انگیزان را] خدا میان گذشتگان [بدرستی] سنت نهاده است، و سنت خدای را هرگز دگرگون نخواهی یافت.

۱- علامه طباطبایی در المیزان ذیل آیه ۴۳ همین سوره (احزاب) و نیز ذیل همین آیه توضیح داده است که انعطاف و توجه خدا به معنی رحمت و در مورد ملائکه به معنی استغفار و در مورد مردم به معنی درخواست رحمت برای پیامبر است.

۶۳- مردم درباره [فرارسیدن] رستاخیز از تو می پرسند؛ بگو: علم آن خاص خداست؛ خبر نداری، بسا که [زمان وقوعش] نزدیک باشد^(۱).

۶۴- خدا انکارورزان را مورد نفرین خود قرار داده و آتشی سوزان برای آنها آماده کرده است؛

۶۵- جاودانه در آن به سر برند و کارساز و یآوری نخواهند یافت.

۶۶- روزی که چهره‌های آنها در آتش دگرگون می شود، خواهند گفت: ای کاش از خدا و پیامبر اطاعت می کردیم.

۶۷- و می گویند: پروردگارا، ما از بزرگان و سران خود اطاعت کردیم که ما را از راه به در بردند.

۶۸- پروردگارا، عذابشان را دوبرابر گردان [زیرا علاوه بر خود، ما را هم همراه کردند] و بسختی مورد نفرین خود قرارشان بده.

۶۹- ای مؤمنان، مانند کسانی نباشید که موسی را آزدند^(۲) و خدا از آنچه [به افترا] گفتند، میرایش ساخت^(۳)؛ و او نزد خدا آبرومند بود.

۷۰- ای مؤمنان، از خدا پروا کنید و سنجیده و استوار سخن گوئید،

۷۱- تا خدا هم کارهای شما را به سامان آرد و گناهان شما را ببخشد؛ و هر که از خدا و پیامبرش اطاعت کند، به کامیابی بزرگی دست یافته است.

يَسْأَلُكَ النَّاسُ عَنِ السَّاعَةِ قُلْ إِنَّمَا عِلْمُهَا عِنْدَ اللَّهِ وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّ السَّاعَةَ تَكُونُ قَرِيبًا ﴿١٣﴾ إِنَّ اللَّهَ لَعَنَ الْكٰفِرِينَ وَأَعَدَّ لَهُمْ سَعِيرًا ﴿١٤﴾ خٰلِدِينَ فِيهَا اَبَدًا لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿١٥﴾ يَوْمَ تُقَلَّبُ وُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ ﴿١٦﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكِبَرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلًا ﴿١٧﴾ رَبَّنَا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَاللَّهُمَّ لَعْنَا كَبِيرًا ﴿١٨﴾ يٰٓأَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوا لَا تَكُونُوا كَالَّذِيْنَ ءَاذَوْا مُوسَىٰ فَبَرَأَهُ اللَّهُ مِمَّا قَالُوا وَكَانَ عِنْدَ اللَّهِ وَجِيهًا ﴿١٩﴾ يٰٓأَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَقُولُوا قَوْلًا سَدِيدًا ﴿٢٠﴾ يُصْلِحْ لَكُمْ أَعْمَالَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوبَكُمْ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ فَازَ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٢١﴾ إِنَّا عَرَضْنَا الْأَمَانَةَ عَلَى السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَالْجِبَالِ فَأَبَيْنَ أَنْ يَحْمِلْنَهَا وَأَشْفَقْنَ مِنْهَا وَحَمَلَهَا الْإِنْسَانُ إِنَّهُ كَانَ ظَلُومًا جَهُولًا ﴿٢٢﴾ لِيُعَذِّبَ اللَّهُ الْمُنٰفِقِيْنَ وَالْمُنٰفِقَتِ وَالْمُشْرِكِيْنَ وَالْمُشْرِكٰتِ وَيَتُوبَ اللَّهُ عَلَى الْمُؤْمِنِيْنَ وَالْمُؤْمِنٰتِ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيْمًا ﴿٢٣﴾

۷۲- ما [موهبت اختیار را به صورت] امانت^(۴) بر آسمانها و زمین و کوهساران عرضه داشتیم، [بنا به عدم استعداد] جملگی از تحمل آن [عاجز مانده و] سر باز زدند و از آن هراس داشتند و انسان [که مستعد پذیرش آن بود] بار آن را بر عهده گرفت، ولی [با سوء استفاده از اختیار] همواره ستم پیشه و جهالت پیشه است؛

۷۳- [این عرض امانت و تفویض اختیار] از آن جهت بود که خدا دورویان و شرک زدگان را اعم از مرد و زن [مشخص و] مجازات گرداند و به رحمت خویش بر مردان و زنان مؤمن بازگردد؛ و خدا آمرزگاری است مهربان.

۱- مفهوم آیه را با توضیح بیشتر در آیه ۱۸۷ اعراف (۷) ملاحظه فرمایید، و توضیح خاصی را در آیات ۶ و ۷ معارج (۷۰) ملاحظه فرمایید.

۲- به آیه ۵ صف (۶۱) توجه فرمایید، ضمناً موارد این آزار و افترا در قرآن تصریح نشده، روایات هم مختلف است.

۳- به آیه ۳۸ حج (۲۲) توجه فرمایید.

۴- پدیده اختیار فقط مخصوص دوران کوتاه زندگی دنیاست و در لحظه مرگ برای همیشه از انسان سلب می گردد، بدون اینکه به هنگام رستاخیز و حیات آخرت بازگشت کند. در دوران کوتاه زندگی دنیا هم فرصت انتخاب و استفاده بهینه از اختیار، محدود به مقاطع خاصی از پیشامدهای مختلف زندگی است؛ لذا واژه امانت نام بامسمایی است برای اختیار. این نظریه را که منظور از امانت در آیه، اختیار است، دکتر علی شریعتی و مهندس مهدی بازرگان، قرآن پژوهان بزرگ معاصر مطرح کرده اند؛ والله اعلم.

۳۴— سوره سبأ

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱— ستایش خاص خداست که هر چه در آسمانها و زمین است متعلق به اوست، و در آخرت [نیز] ستایش خاص اوست (۱)؛ و او فرزانه و آگاه است.
- ۲— هر چه در زمین نفوذ کند و یا از آن برآید، و هر چه از آسمان فرود آید یا بر آن صعود کند، [همه را] می داند؛ و او مهربان و آمرزگار است.
- ۳— انکارورزان گفتند: قیامتی نخواهیم داشت (۲)؛ بگو: چرا، سوگند به پروردگارم که از عالم غیب آگاه است، [رستاخیز] بی گمان به سراغتان می آید؛ همسنگ ذره‌ای در آسمانها و زمین از او پوشیده نیست و کوچکتر و بزرگتر از آن چیزی نیست، مگر اینکه در کتاب روشن [علم خدا] ثبت است (۳)؛
- ۴— تا مؤمنان نیکوکار را پاداش دهد؛ آنها آمرزش و روزی بزرگوارانه دارند.
- ۵— و آنان که در برابر آیات ما جبهه گرفتند (۴)، عذابی دردناک [ناشی] از اضطراب خواهند داشت.
- ۶— اهل دانش [بخوبی] می دانند که قرآنی که از جانب پروردگارت بر تو نازل شده، حق است و به راه [خدای] فرادست و شایسته ستایش هدایت می کند.
- ۷— و انکارورزان می گویند: آیا می خواهید مردی را به شما معرفی کنیم که خبر می دهد: آنگاه که [پس از مرگ] سخت متلاشی شدید، به آفرینشی جدید باز می آید (۵)؟!؛

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ ﴿١﴾ يَعْلَمُ مَا يَلْجِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرَجُ فِيهَا وَهُوَ الرَّحِيمُ الْغَفُورُ ﴿٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَأْتِينَا السَّاعَةُ قُلْ بَلَىٰ وَرَبِّي لَتَأْتِيَنَّكُمْ عِلْمُ الْغَيْبِ لَا يَعْزُبُ عَنْهُ مِثْقَالُ ذَرَّةٍ فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ وَلَا أَصْغَرُ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْبَرُ إِلَّا فِي كِتَابٍ مُّبِينٍ ﴿٣﴾ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَٰئِكَ هُمْ مَغْفِرَةٌ وَرِزْقٌ كَرِيمٌ ﴿٤﴾ وَالَّذِينَ سَعَوْا فِي ءَايَاتِنَا مُعْجِزِينَ أُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ مِّن رَّجْزٍ أَلِيمٍ ﴿٥﴾ وَيَرَى الَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ الَّذِي أُنزِلَ إِلَيْكَ مِنْ رَبِّكَ هُوَ الْحَقُّ وَيَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٦﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ نَدُكُمُ عَلَىٰ رَجُلٍ يَنْتَعِمُكُمْ إِذَا مَرَّ قَوْمًا كُلُّ مَمَزَقٍ إِنَّكُمْ لَفِي خَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿٧﴾

۱— برای روشن شدن منظور از حمد در آخرت، به آیه ۷۴ زمر (۳۹) توجه فرمایید.
 ۲— نحوه بیان و استدلالشان را در آیات ۳۸ نحل (۱۶)، ۶۶ مریم (۱۹) و ۷۸ یس (۳۴) ملاحظه فرمایید.
 ۳— مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۵۹ انعام (۶) آمده است.
 ۴— به آیات ۵ انبیاء (۲۱)، ۴ و ۵ فرقان (۲۵) و ۴۳ همین سوره (سبأ) توجه فرمایید.
 ۵— مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۰ و ۱۱ سجده (۳۲) آمده است.

أَفَتَرَى عَلَى اللَّهِ كَذِبًا أَمْ بِهِ حِجَّةٌ بَلَى الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ
 فِي الْعَذَابِ وَالضَّلَالِ الْبَعِيدِ ﴿٨﴾ أَفَلَمْ يَرَوْا إِلَى مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ
 وَمَا خَلْفَهُمْ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ إِنَّ شَأْنَنَا خَسِيفٌ بِهِمْ
 الْأَرْضُ أَوْ نُسْقِطُ عَلَيْهِمْ كِسْفًا مِّنَ السَّمَاءِ إِنَّ فِي ذَلِكَ
 لَآيَةً لِّكُلِّ عَبْدٍ مُنِيبٍ ﴿٩﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا دَاوُدَ مِنَّا فَضْلًا
 يَجِبَالٌ أَوْبَىٰ مَعَهُ وَالطَّيْرُ وَالنَّارُ لَهُ الْحَدِيدُ ﴿١٠﴾ أَنْ أَعْمَلَ
 سَبِغَتٍ وَقَدَّرَ فِي السَّرْدِ وَأَعْمَلُوا صِدْحًا إِنِّي بِمَا تَعْمَلُونَ
 بَصِيرٌ ﴿١١﴾ وَلَسَلِيمُنَ الرِّيحِ غَدُوهُ شَهْرٌ وَرَوَّاحُهُ شَهْرٌ
 وَأَسْلَمْنَا لَهُ عَيْنَ الْقَطْرِ وَمِنَ الْجِنِّ مَن يَعْمَلُ بَيْنَ يَدَيْهِ بِإِذْنِ
 رَبِّهِ وَمَن يَزِغْ مِنْهُمْ عَنْ أَمْرِنَا نُذِقْهُ مِّنْ عَذَابِ السَّعِيرِ ﴿١٢﴾
 يَعْمَلُونَ لَهُ مَا يَشَاءُ مِنْ مَّحْرِبٍ وَتَمَثِيلٍ وَّجِفَانٍ كَالْجَوَابِ
 وَقُدُورٍ رَّاسِيَتٍ أَعْمَلُوا ءَالَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ
 الشَّكُورِ ﴿١٣﴾ فَلَمَّا قَضَيْنَا عَلَيْهِ الْمَوْتَ مَا دَلَّهُمْ عَلَىٰ مَوْتِهِ
 إِلَّا دَابَّةٌ الْأَرْضِ تَأْكُلُ مِنسَأَتَهُ فَلَمَّا خَرَّ تَبَيَّنَتِ الْجِنُّ
 أَنْ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ الْغَيْبَ مَا لَبِثُوا فِي الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿١٤﴾

مجمسه‌ها و ظروف بزرگ در حد استخر و دیگهای عظیم ثابت می‌ساختند؛ ای خاندان داود، در عمل سپاسگزار باشید؛ ولی اندکی از بندگان من سپاسگزارند.

۱۴- هنگامی که مرگ را بر سلیمان مقرر داشتیم، تنها یک جانور خاکی که عصایش را جوید، دیوان را از مرگ وی خبردار کرد؛ و چون پیکر سلیمان فرو افتاد، دیوان دریافتند که اگر از اسرار ناپیدا آگاه بودند، در عذاب ذلت بار باقی نمی‌ماندند.

۸- [می‌گویند] آیا دروغ به خدا نسبت داده^(۱) یا به نوعی جنون گرفتار شده است؟ [هیچ کدام] بلکه کسانی که به آخرت باور ندارند، در عذاب و گمراهی بی‌پایان قرار گرفته‌اند.

۹- آیا [انکارورزان] به آسمان و زمین در اطرافشان نمی‌نگرند او نمی‌دانند که قادر به گریز از آن نیستند؟ اگر بخواهیم آنها را در زمین فرو می‌بریم یا پاره‌هایی از آسمان را بر سرشان می‌افکنیم. قطعاً در این [هشدار] برای هر بنده بازآینده [به پیشگاه خدا] نشانه‌ای است.

۱۰- به داود از جانب خویش فضیلتی بزرگ بخشیدیم^(۲)؛ [و] گفتیم ای کوهها، [در تسبیح خدا] با او هماواز شوید^(۳)، و پرندگان را [در خدمتش گماشتیم]^(۴)، و آهن را برایش نرم گردانیدیم.

۱۱- [و گفتیم] که زره‌های بلند با بافت منظم بساز، و به شایستگی عمل کنید که به آنچه می‌کنید بینا هستیم.

۱۲- و باد را در خدمت سلیمان [گماشتیم]^(۵) که صبحگاهان راه یکماهه را طی می‌کرد و عصرگاهان نیز راه یکماهه را^(۶)؛ و چشمه مس مذاب را برایش روان ساختیم؛ و گروهی از دیوان به فرمان پروردگارش در خدمت او کار می‌کردند؛ و هر یک از آنها که از فرمان ما منحرف می‌شد، عذاب سوزانش می‌چشاندیم.

۱۳- آنها برای سلیمان هر چه می‌خواست، از محرابها و

۱- به آیات ۴۴-۴۶ حاقه (۶۹) توجه فرمایید.
 ۲- این فضیلت را در اواسط آیه ۲۵۱ بقره (۲) و آیه ۲۰ ص (۳۸) ملاحظه فرمایید.
 ۳- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۸ ص (۳۸) توجه فرمایید.
 ۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۷۹ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.
 ۵- این جمله در این آیه مجمل آمده، ولی در آیه ۳۶ ص (۳۸) کامل بیان شده است.
 ۶- «غدو» مدت صبح تا ظهر است و «رواح» ظهر تا غروب.

- ۱۵- در محل سکونت [مردم] سبأ^(۱) دو باغ [بزرگ] از سمت راست و چپ [قرار داشت] که نشانه‌ای [از قدرت الهی] بود؛ [به آنها گفتیم:] از روزی پروردگارتان بخورید و شکرگزار او باشید^(۲)؛ شهری مصفا [دارید] و پروردگاری آمرزگار.
- ۱۶- پس، [از سپاسگزاری] رویگردانند، ما هم سیل ویرانگری را بر آنها فرستادیم که دو بوستانشان را به تلخستان و شوره‌گز و اندکی درخت کنار بدل کردیم.
- ۱۷- به سزای ناسپاسی شان آنها را این [گونه] کیفر دادیم؛ آیا جز ناسپاسان را مجازات می‌کنیم؟
- ۱۸- میان آنها و شهرهایی که در آن برکت ایجاد کرده بودیم^(۳)، آبادیهای پیوسته پدید آوردیم و سیر و سفر [آسان] را در [فواصل] آنها مقرر داشته بودیم؛ [و گفتیم:] شب و روز بین آنها با امنیت سفر کنید.
- ۱۹- ولی [با ناسپاسی و به زبان حال] گفتند: پروردگارا، میان [سفرهای] ما فواصل بیشتری ایجاد کن، [تا بینوایان نتوانند همچون اغنیا براحتی سفر کنند؛ و با این گفتار] بر خویش ستم کردند؛ ما هم به تمامی تار و مارشان کردیم، به گونه‌ای که آنان را [موضوع] داستانها قرار دادیم؛ قطعاً در این [ماجرا] برای هر شکیبای سپاسگزار نشانه‌هایی است.
- ۲۰- ابلیس گمان خود را در مورد آنان به تحقق رساند^(۴)، و جز گروهی از مؤمنان^(۵) همه او را پیروی کردند.
- ۲۱- در صورتی که شیطان بر آنها سلطه‌ای نداشت^(۶)، [آنها به اختیار خود پیروی‌اش کردند^(۷)؛ پدیده اختیار را مقرر نداشتیم] مگر برای اینکه کسی را که به آخرت باور دارد، از کسی که درباره آن در تردید است، بازشناسیم؛ که پروردگار تو بر هر چیز نگاهبان است.
- ۲۲- بگو: افرادی را که به جای خدا [معبود خود] تصور کرده‌اید، [بر حواجیح خود] بخوانید^(۸)؛ همسنگ ذره‌ای در آسمانها و زمین اختیار ندارند و نه در [تدبیر] آسمان و زمین شرکتی دارند و نه از جانب آنها حمایتی برای خدا وجود دارد^(۹).

لَقَدْ كَانَ لِسَبَإٍ فِي مَسْكِنِهِمْ آيَةٌ جَنَّتَانِ عَنْ يَمِينٍ وَشِمَالٍ
كُلُوا مِنْ رِزْقِ رَبِّكُمْ وَاشْكُرُوا لَهُ بَدَلَةً طَيِّبَةً وَرَبُّ غَفُورٌ
كَرِيمٌ ﴿١٥﴾ فَأَعْرَضُوا فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ سَيْلَ الْعَرِمِ وَبَدَّلْنَاهُمْ بِجَنَّتَيْهِمْ
جَنَّتَيْنِ ذَوَاتِ أُكُلٍ خَمْطٍ وَأَثَلٍ وَشَيْءٍ مِّن سِدْرٍ قَلِيلٍ
ذَلِكَ جَزَيْنَاهُمْ بِمَا كَفَرُوا وَهَلْ يُجْزَىٰ إِلَّا الْكٰفِرُونَ ﴿١٦﴾
وَجَعَلْنَا بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ الْقُرَىٰ الَّتِي بَرَكْنَا فِيهَا قُرَىٰ ظَهْرَةً
وَقَدَّرْنَا فِيهَا السَّيْرَ سِيرُوا فِيهَا لِيَالِي وَأَيَّامًا آمِنِينَ ﴿١٧﴾
فَقَالُوا رَبَّنَا بَعْدَ بَيْنِ أَسْفَارِنَا وَظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ فَجَعَلْنَاهُمْ
أَحَادِيثَ وَمَزَّقْنَاهُمْ كُلَّ مُمَزَّقٍ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّكُلِّ صَبَّارٍ
شَكُورٍ ﴿١٨﴾ وَلَقَدْ صَدَّقَ عَلَيْهِمْ إِبْلِيسُ ظَنَّهُ فَاتَّبَعُوهُ إِلَّا
فَرِيقًا مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾ وَمَا كَانَ لَهُ عَلَيْهِمْ مِّن سُلْطٰنٍ
إِلَّا لِنَعْلَمَ مَن يُّؤْمِنُ بِالْآخِرَةِ مِمَّن هُوَ مِنهَا فِي شَكٍّ وَرَبُّكَ
عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَفِيظٌ ﴿٢٠﴾ قُلْ أَدْعُوا الَّذِينَ زَعَمْتُمْ مِّن دُونِ
اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ فِي السَّمٰوٰتِ وَلَا فِي
الْأَرْضِ وَمَا لَهُمْ فِيهِنَّ مِنْ شَرِكٍ وَمَالَهُ مِنْهُم مِّن ظَهِيرٍ ﴿٢١﴾

- ۱- سبأ نام قوم و کشوری در جنوب غربی عربستان بوده است که اکنون یمن نام دارد. این قوم که در هزاره سوم قبل از میلاد زندگی می‌کردند، در تاریخ عربستان جنوبی نقش مهمی داشته‌اند و نخستین قومی بودند که در آن منطقه به تمدن بزرگی دست یافتند؛ بخصوص در آبیاری و سدسازی مهارت زیادی داشتند. سد مأرب که در حومه پایتخت این کشور احداث شده بود، نماینده هنر و تمدن آنان بوده و سیل بزرگی که در آیه بعد (۱۶ سبأ) به آن اشاره شده است، این سد را در هم شکست و قوم سبأ را در کشورهای اطراف پراکند. طول این سد حدود ۸۰۰ قدم بوده که تقریباً یک سوم سمت غربی آن هنوز باقی است (مأخوذ از توضیحات استاد خرماشاهی ذیل این آیه).
- ۲- به آیه ۷ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.
- ۳- غالب مفسران عقیده دارند که منظور سرزمین شامات است؛ بعضی از مفسران هم گفته‌اند منظور آبادیهای صنعاء است؛ تفسیر نمونه با استدلال منطقی خود نتیجه گرفته که نظر دوم محتملتر است؛ والله اعلم.
- ۴- گمان شیطان را در آیات ۱۶ و ۱۷ اعراف (۷) ملاحظه فرمایید.
- ۵- این گروه از مؤمنان به بیان دیگر در آیات ۸۲ و ۸۳ ص (۳۸) تعریف شده‌اند.
- ۶- شیطان عدم سلطه خود را در قیامت به شکل جالبی توضیح می‌دهد، به آیه ۲۲ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.
- ۷- برای توجیه افزوده، به آیه ۲۲ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.
- ۸- به آیه ۴۸ نساء (۴) توجه فرمایید.
- ۹- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۵۶ اسراء (۱۷) آمده است.

۲۳- در برابر او شفاعت [و امدادهای غیبی فرشتگان] (۱)
سودمند نیست، مگر برای کسی که خودش برای او اذن داده
باشد؛ وقتی که اضطراب از قلوب فرشتگان فرو نشست،
[به مقامهای بالاترشان] (۲) می‌گویند: پروردگاران چه
گفت؟ می‌گویند: [به حق] دستور داد، که والا و بزرگ
است (۳).

۲۴- بگو: چه کسی از آسمانها و زمین به شما روزی می‌دهد؟
[در مقابل سکوت یا مغلطه آنها] خودت بگو: خدا، و مسلماً
[یکی از بین] ما و شما بر راه هدایت است، یا در گمراهی
آشکار.

۲۵- بگو: شما از جرایمی که ما مرتکب می‌شویم، بازخواست
نمی‌شوید و ما هم در مورد عملکرد شما بازخواست
نخواهیم شد (۴).

۲۶- و اضافه کن: پروردگاران [روز رستاخیز] همه ما را گرد
می‌آورد، آنگاه میان ما به حق داوری خواهد کرد، که او داور
داناست.

۲۷- بگو: کسانی را که [در توان و تدبیر] با خدا شریک فرض
کرده‌اید، به من نشان دهید [که آیا اختیار و تأثیری در جهان
دارند]، هرگز؛ بلکه تنها اوست خدای فرادست و فرزانه.

۲۸- تو را فقط به عنوان بشارت‌دهنده و هشداردهنده برای
تمامی مردم فرستاده‌ایم، ولی بیشتر مردم نمی‌دانند.

۲۹- و می‌گویند: اگر راست می‌گویند، این وعده [ی رستاخیز] چه وقت فرا می‌رسد؟

۳۰- بگو: [همین قدر بدانید که] میعاد شما روزی است که نه لحظه‌ای از آن به تأخیر افتید و نه به پیش.

۳۱- انکارورزان گفتند: ما این قرآن و [کتاب] قبل از آن را باور نخواهیم داشت؛ کاش آنگاه که این ستمگران در پیشگاه
پروردگارشان باز داشته می‌شوند، می‌دیدید که [چگونه] سخن یکدیگر را رد می‌کنند؛ آنها که [در دنیا] مقهور بوده‌اند،
به سروری خواهان گویند: اگر شما نبودید، ما ایمان می‌آوردیم.

۱- با آیه ۲۶ نجم (۵۳) مقایسه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۶۴ صافات (۳۷) توجه فرمایید.

۳- از نظر هراس و اضطراب فرشتگان شفیع، با آیات ۲۶-۲۸ انبیاء (۲۱) مقایسه فرمایید.

۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۳۴ بقره (۲) و ۴۱ یونس (۱۰) آمده است؛ ضمناً تعبیر «اجرمتنا» برای طرف خود و «تعملون» برای طرف مقابل، بر اساس
دستوری است که در آیه ۱۲۵ نحل (۱۶) ﴿و جادهم بالثی هی احسن﴾ آمده است.

۳۲- سروری خواهان به آنان پاسخ دهند: چگونه ما شما را از راه هدایت که به شما عرضه شده بود بازداشتیم؟! شما خود بزحکار بودید [که به دنبال ما راه افتادید].

۳۳- و مقهورشدگان [خطاب] به سروری خواهان گویند: دسیسه‌های شب و روز [شما بود که موجب فریب ما شد]، آنگاه که به ما دستور می‌دادید خدا را انکار و برای او [در قدرت و تدبیر] همتیانی قایل شویم^(۱)؛ و چون عذاب را ببینند، ابراز پشیمانی کنند^(۲)؛ و زنجیرهای عذاب را بر گردن انکارورزان قرار دهیم؛ آیا جز در برابر آنچه کرده‌اند، مجازات می‌شوند؟

۳۴- هیچ هشداردهنده‌ای را در هیچ شهری نفرستادیم، مگر آنکه طبقه عیاش آن گفتند: ما پیامی را که مأمور [ابلاغ] آن شده‌اید، انکار می‌کنیم.

۳۵- و گفتند: اموال و فرزندان ما بیشتر است، و عذاب نخواهیم شد^(۳).

۳۶- بگو: پروردگار من روزی را بر هر که بخواهد، فراخی بخشد و یا محدود گرداند، ولی بیشتر مردم نمی‌دانند.

۳۷- اموال و فرزندان شما [فضیلتی] نیست که شما را بخوبی به درگاه ما نزدیک گرداند، مگر آنها که ایمان آورند و به شایستگی عمل کنند که در قبال رفتارشان پاداش چندین برابر^(۴) دارند و در غرفه‌های [بهشت] ^(۵) ایمنند^(۶).

۳۸- و آنان که در برابر آیات ما جبهه می‌گیرند^(۷)، برای مجازات احضار خواهند شد.

۳۹- بگو: پروردگار من روزی را بر هر که از بندگانش که بخواهد، فراخی بخشد و یا محدود گرداند؛ و هر چه انفاق کنید، عوض می‌بخشد؛ و او بهترین روزی‌دهنده است.

قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا لِلَّذِينَ اسْتَضَعِفُوا لَنْ نَصْدَدَكُمْ عَنِ الْهُدَىٰ بَعْدَ إِذْ جَاءَكُمْ بَلْ كُنْتُمْ مُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ وَقَالَ الَّذِينَ اسْتَضَعِفُوا لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا بَلْ مَكْرُ الْيَلِّ وَالنَّهَارِ إِذْ تَأْمُرُونَنَا أَنْ نَكْفُرَ بِاللَّهِ وَنَجْعَلَ لَهُ أَنْدَادًا وَأَسْرُوْنَا الدَّامَةَ لَمَّا رَأَوُا الْعَذَابَ وَجَعَلْنَا الْأَغْلَلَ فِي آعْنَاقِ الَّذِينَ كَفَرُوا هَلْ يُحْزَنُونَ إِلَّا مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٣٣﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا فِي قَرْيَةٍ مِّنْ نَّذِيرٍ إِلَّا قَالَ مُتْرَفُوهَا إِنَّا بِمَا أُرْسِلْتُمْ بِهِ كَافِرُونَ ﴿٣٤﴾ وَقَالُوا لَنْ نَحْنُ أَكْثَرُ أَمْوَالًا وَأَوْلَادًا وَمَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِينَ ﴿٣٥﴾ قُلْ إِنْ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَمَا أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ بِالَّتِي تُقَرِّبُكُمْ عِندَنَا زُلْفَىٰ إِلَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَأُولَٰئِكَ لَهُمْ جَزَاءُ الضَّعْفِ بِمَا عَمِلُوا وَهُمْ فِي الْغُرُفَاتِ ءَامِنُونَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ يَسْعَوْنَ فِي ءَابِنَاتِنَا مُعْجِزِينَ أُولَٰئِكَ فِي الْعَذَابِ مُحْضَرُونَ ﴿٣٨﴾ قُلْ إِنْ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ وَيَقْدِرُ لَهُ وَمَا أَنْفَقْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَهُوَ يُخْلِفُهُ وَهُوَ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٣٩﴾

۱- مخاصمه جهنمیان که در سه آیه اخیر آمده، به بیان دیگر در آیات ۳۸ و ۳۹ اعراف (۷)، ۲۱ ابراهیم (۱۴) و ۴۷ و ۴۸ غافر (۴۰) آمده است.
 ۲- «اسرار» از کلمات اضداد است و اینجا معنی آشکار کردن دارد؛ آیات ۳۸ و ۵۳ اعراف (۷)، ۱۲ سجده (۳۲)، ۶۶-۶۸ احزاب (۳۳)، ۳۷ فاطر (۳۵)، ۲۹ فصلت (۴۱)، ۳۸ زخرف (۴۳)، ۴۰ نباء (۷۸) و حتی مفاد همین آیه مورد بحث (۳۳ سبأ) و بسیاری آیات دیگر که ابراز پشیمانی گنهکاران را نشان می‌دهد، مؤید معنایی است که انتخاب کرده‌ایم؛ علاوه بر آن به موجب آیه ۹ طارق (۸۶) و ۱۰ و ۱۱ عادیات (۱۰۰) آیات مشابه دیگر، در آن روز جایی برای پرده‌پوشی هیچ پدیده‌ای نیست.
 ۳- پاسخ این گفتار جاهلانه در آیات ۱۱۶ آل عمران (۳) و ۵۵ و ۵۶ مؤمنون (۲۳) آمده است، و به هنگام عذاب ناگزیر مفاد آیات ۲۷-۲۹ حاقه (۶۹) را بر زبان می‌آورند.

۴- به آیه ۱۶۰ انعام (۶) توجه فرمایید.

۵- برای توجیه افزوده، با آیه ۵۸ عنکبوت (۲۹) مقایسه فرمایید.

۶- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۴۶ کهف (۱۸) آمده است.

۷- به زیرنویس آیه ۵ همین سوره (سبأ) توجه فرمایید.

وَيَوْمَ يُحْشَرُهُمْ جَمِيعًا ثُمَّ يَقُولُ لِلْمَلَكَةِ أَهْلُؤَلَاءِ إِنَّا كُنَّا نُؤْمَرُ بِعِبَادَتِكَ قَالُوا سُبْحَانَكَ أَنْتَ وَلَيْسَ مِن دُونِهِمْ بَلْ كَانُوا يَعْبُدُونَ الْجِنَّ أَكْثَرُهُمْ بِهِمْ مُؤْمِنُونَ ﴿٤١﴾ قَالُوا لِمَ لَا يَمْلِكُ بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ نَفَعًا وَلَا ضَرًّا وَنَقُولُ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُوقُوا عَذَابَ النَّارِ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تَكْذِبُونَ ﴿٤٢﴾ وَإِذْ أَنْتَلَى عَلَيْهِمْ آيَاتِنَا بَيِّنَاتٍ قَالُوا مَا هَذَا إِلَّا رَجُلٌ يُرِيدُ أَنْ يَصُدَّكُمْ عَمَّا كَانُوا يَعْبُدُونَ آبَاءَكُمْ وَقَالُوا مَا هَذَا إِلَّا إِفْكٌ مُفْتَرٍ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ إِنْ هَذَا إِلَّا أَسْحَرٌ مَبِينٌ ﴿٤٣﴾ وَمَاءَ آيَاتِنَاهُمْ مِّنْ كُتُبٍ يَدْرُسُونَهَا وَمَا أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ قَبْلَكَ مِنْ نَّذِيرٍ ﴿٤٤﴾ وَكَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَمَا بَلَّغُوا مَعْشَرَ مَاءِ آيَاتِنَاهُمْ فَكَذَّبُوا رُسُلِي فَكَيْفَ كَانَ نَكِيرِ ﴿٤٥﴾ قُلْ إِنَّمَا أَعْظَمُكُمْ بِوَحْدَةِ أَنْ تَقَوْمُوا لِلَّهِ مَثْنَى وَفِرْدَى ثُمَّ تَرْفَعُوا مَبْصَاحِكُمْ مِّنْ جَنَّةٍ إِنْ هُوَ إِلَّا نَذِيرٌ لَّكُمْ بَيْنَ يَدَيِّ عَذَابٍ شَدِيدٍ ﴿٤٦﴾ قُلْ مَا سَأَلْتُكُمْ مِّنْ أَجْرٍ فَهُوَ لَكُمْ إِنْ أَجْرِي إِلَّا عَلَى اللَّهِ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٤٧﴾ قُلْ إِنَّ رَبِّي يَقْذِفُ بِالْحَقِّ عِلْمَ الْغُيُوبِ ﴿٤٨﴾

۴۰- روزی که خدا همه را احضار^(۱) کند، به فرشتگان خواهد گفت: آیا اینان شما را معبود خود می‌گرفتند؟!

۴۱- پاسخ دهند: تو را تقدیس می‌کنیم، کارساز ما تویی نه آنها؛ آنها شیاطین را^(۲) بندگی می‌کردند و بیشترشان به آنان اعتقاد داشتند.

۴۲- اکنون نفع و ضرری برای یکدیگر نخواهید داشت؛ و به ستمگران خواهیم گفت: عذاب آتشی را که دروغ می‌شمردید، بچشید^(۳).

۴۳- چون آیات روشنگر ما بر آنها خوانده شود، گویند: او مردی است که می‌خواهد شما را از آنچه پدرانتان بندگی می‌کردند بازدارد^(۴)؛ و [نیز] گویند: سخنانش جز دروغی به هم بافته نیست؛ و انکارورزان در مورد سخن حقی که بر آنها عرضه شد، گفتند: این جز جادویی آشکار نیست^(۵).

۴۴- در حالی که قبل از تو به مشرکان عرب کتابی نداده بودیم که آن را بخوانند [و برای انکار تو، به آن استناد کنند] و هشدار دهنده‌ای هم بر آنها نفرستاده بودیم.

۴۵- پیشینیان آنها نیز [پیامبران را] دروغ پرداز شمردند، و این انکارورزان یک‌دهم امکاناتی که به آنها داده بودیم ندارند، با وجود این، پیامبران مرا دروغ پرداز شمردند؛ [دیدید] تعرض من چگونه بود^(۶)؟!

۴۶- بگو: فقط شما را یک اندرز می‌دهم: به صورت جمعی^(۷) و فردی برای خدا به پا خیزید، و ببینید که معاشر شما مبتلا به جنون نیست^(۸)؛ او فقط هشدار دهنده‌ای است برای شما، پیش از رسیدن عذابی سخت.

۴۷- بگو: هر پاداشی که از شما خواسته باشم، ارزانی خودتان؛ پاداش من تنها بر عهده خداست؛ و او بر هر چیزی ناظر است^(۹).

۴۸- بگو: پروردگار من که دانای رازهای نهان است، حق را [بر باطل]^(۱۰) می‌افکند.

۱- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش آخر آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۲- با آیه ۱۱۷ نساء (۴) مقایسه فرمایید.

۳- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۹۴ اسراء (۱۷) آمده است.

۵- مفهوم آیه به بیان ساده‌تر در آیه ۲ انبیاء (۲۱) آمده است.

۶- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۹ روم (۳۰) و ۸۲ غافر (۴۰) آمده است.

۷- کلمه «مثنی» در اینجا بیانی است سمبلیک برای اشاره به جمع.

۸- اشاره به گفتار ناشایست مخالفان در مورد پیامبر خداست که در آیات ۶ حجر (۱۵)، ۳۶ صافات (۳۷)، ۱۴ دخان (۴۴) و ۵۱ قلم (۶۸) آمده است.

۹- همه پیامبران همین را گفتند؛ در مورد نوح، هود، صالح، لوط و شعیب به آیات ۹، ۱۰، ۱۲، ۱۴، ۱۶، ۱۷ و ۱۸ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

۱۰- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۸ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید؛ ضمناً این دو آیه با آیه ۸۱ اسراء (۱۷) هم، هم‌معنی است.

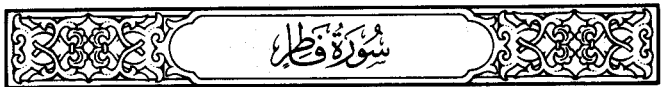
- ۴۹- بگو: حق فرارسید، و باطل نه [جلوه جدیدی را] می تواند آغاز کند، و نه [جلوه گذشته اش را] بازگرداند.
- ۵۰- بگو: اگر من گمراه باشم، فقط به زیان خویش گمراه شده ام؛ و اگر به راه هدایت باشم، نتیجه وحی پروردگار من است؛ که او شنوا و نزدیک است.
- ۵۱- کاش می دیدی آنگاه که [انکارورزان] مضطرب شوند بی آنکه راه گریزی داشته باشند، و از نزدیک [به مجازات] گرفته شوند^(۱) [چگونه حقایق را بروشنی درک می کنند]^(۲).
- ۵۲- و [در آن حال] گویند: به قرآن ایمان آوردیم؛ و چگونه از مکانی دور [نسبت به دنیا] به ایمان دسترسی خواهند داشت^(۳)؟
- ۵۳- با آنکه قبلاً آن را انکار می کردند و [با گمانها و نسبتهای نسنجیده] از دور تیری به تاریکی رها می کردند^(۴).
- ۵۴- آنگاه میان آنها و خواسته هاشان^(۵) جدایی افتد، چنانکه قبل از آن هم در مورد همفکرانشان انجام شد؛ زیرا [همه] آنان [نسبت به رستاخیز] در تردیدی آمیخته به بدگمانی بودند.

۳۵- سوره فاطر

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- ستایش خاص خدای آفریننده آسمانها و زمین است که فرشتگان را با بالهای [قدرت متفاوت]^(۶) دوگانه و سه گانه و چهارگانه، فرستادگانی [برای اجرای فرمان خود] قرار داد^(۷)؛ در آفرینش هر چه بخواهد، می افزاید، که خدا بر هر کاری تواناست.
- ۲- هر رحمتی را که خدا در حق مردم بگشاید، بازدارنده ای نخواهد داشت، و هر نعمتی را که بازدارد، فرستنده ای پس از او وجود ندارد؛ و اوست فرادست و فرزانه^(۸).
- ۳- ای مردم، نعمت خدای را بر خود به یاد آورید؛ آیا آفریننده ای جز خدا وجود دارد که شما را از آسمان و زمین روزی دهد؟ معبودی جز او نیست، پس چگونه [از راه بندگی او] بازگردانده می شوید؟!

قُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَمَا يُبَدِّلُ الْبَاطِلَ وَمَا يُعِيدُ ﴿٤٩﴾ قُلْ إِنْ ضَلَلْتُ فَإِنَّمَا أَضِلُّ عَلَىٰ نَفْسِي وَإِنِ اهْتَدَيْتُ فِيمَا يُوحِي إِلَيَّ رَبِّي إِنَّهُ سَمِيعٌ قَرِيبٌ ﴿٥٠﴾ وَلَوْ تَرَىٰ إِذْ فَرَغْنَا فَلَا فُوتَ وَأَخَذُوا مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٥١﴾ وَقَالُوا أَمْ تَأْتِيهِمْ وَأَنَّىٰ لَهُمُ التَّنَاطُوشُ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ وَقَدْ كَفَرُوا بِهِ مِنْ قَبْلُ وَيَقْدِرُونَ بِالْغَيْبِ مِنْ مَّكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٥٣﴾ وَحِيلَ بَيْنَهُمْ وَبَيْنَ مَا يَشْتَهُونَ كَمَا فُعِلَ بِأَشْيَاعِهِمْ مِّن قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا فِي شَكٍّ مُّبِينٍ ﴿٥٤﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَمْدُ لِلَّهِ فَاطِرِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَاعِلِ الْمَلَائِكَةِ رُسُلًا أُولِي أَجْنِحَةٍ مَّثْنَىٰ وَثُلَاثَ وَرُبْعَ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشَاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ مَا يَفْتَحُ اللَّهُ لِلنَّاسِ مِنْ رَحْمَةٍ فَلَا مُمْسِكَ لَهَا وَمَا يُمْسِكُ فَلَا مُرْسِلَ لَهُ مِنْ بَعْدِهِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ يَأْتِيهَا النَّاسُ أَدْكُرُوا وَعِنَّمَتِ اللَّهُ عَلَيْكُمْ هَلْ مِنْ خَلْقٍ غَيْرِ اللَّهِ يَرْزُقُكُمْ مِّنَ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَإِنَّ تَوْفِيقَهُ

- ۱- به آیه ۳ ص (۳۸) توجه فرمایید.
- ۲- برای توجیه افزوده، با آیه ۸۴ غافر (۴۰) مقایسه فرمایید.
- ۳- مفهوم آیه به بیان روشنتر در آیات ۸۴ و ۸۵ غافر (۴۰) و ۲۳ فجر (۸۹) آمده است.
- ۴- مفهوم دو آیه اخیر به بیان روشنتر در نیمه دوم آیه ۹۰ و تمام آیه ۹۱ یونس (۱۰) آمده است، و نیز در آیه ۱۸ نساء (۴).
- ۵- به آیه ۱۲ سجده (۳۲) توجه فرمایید.
- ۶- علامه طباطبایی در المیزان گفته است: جهازی که فرشتگان برای حرکت از آسمان به زمین و بالعکس به آن مجهزند، «جنح» نامگذاری شده است و این نامگذاری مستلزم آن نیست که فرشتگان دو بال نظیر مرغان داشته باشند.
- ۷- برای توجیه افزوده، پاره ای از مأموریتهای آنان را در آیات ۶۱ انعام (۶) و ۲۱ یونس (۱۰) و ۳۱ عنکبوت (۲۹) و ۸۰ زخرف (۴۳) و ۱۸ ق (۵۰) و ۱۰ و ۱۱ انفطار (۸۲) ملاحظه فرمایید.
- ۸- مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۱۰۷ یونس (۱۰) و ۱۷ احزاب (۳۳) آمده است.

وَإِنْ يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَتْ رَسُولٌ مِّن قَبْلِكَ وَإِلَى اللَّهِ تُرْجَعُ الْأُمُورُ
 ﴿٤﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا
 وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغُرُورُ ﴿٥﴾ إِنَّ الشَّيْطَانَ لَكُفْرٌ وَعَدُوٌّ فَاتَّخِذُوهُ
 عَدُوًّا إِنَّمَا يَدْعُوا حِزْبَهُ لِيَكُونُوا مِنْ أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿٦﴾ الَّذِينَ
 كَفَرُوا لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ
 مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٧﴾ أَفَمَن زَيْنَ لَهُ سَوْءَ عَمَلِهِ فَرَأَاهُ حَسَنًا
 فَإِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ فَلَا تَذْهَبُ نَفْسُكَ
 عَلَيْهِمْ حَسْرَتٍ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ بِمَا يَصْنَعُونَ ﴿٨﴾ وَاللَّهُ الَّذِي أَرْسَلَ
 الرِّيحَ فَتَثِيرَ سَآبًا فَيَسْقِنُهُ إِلَىٰ بَلَدٍ مَّيْتٍ فَأَحْيَيْنَاهُ بِالْأَرْضِ بَعْدَ
 مَوْتِهَا كَذَلِكَ النُّشُورُ ﴿٩﴾ مَن كَانَ يَرِيدُ الْعِزَّةَ فَلِلَّهِ الْعِزَّةُ جَمِيعًا
 إِلَيْهِ يَصْعَدُ الْكَلِمُ الطَّيِّبُ وَالْعَمَلُ الصَّالِحُ يَرْفَعُهُ وَالَّذِينَ
 يَمْكُرُونَ السَّيِّئَاتِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَكْرُ أُولَئِكَ هُوَ يُبَوِّرُ
 ﴿١٠﴾ وَاللَّهُ خَلَقَكُمْ مِّن تَرَابٍ ثُمَّ مِّن نُّطْفَةٍ ثُمَّ جَعَلَكُمْ أَزْوَاجًا
 وَمَا تَحْمِلُ مَن أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا بِعِلْمِهِ وَمَا يُعَمَّرُ مِمَّنَّ
 وَلَا يَنْقُصُ مِّنْ عُمُرِهِ إِلَّا فِي كِتَابٍ إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١١﴾

شایسته آن [گفتار] را رفعت می‌بخشد^(۸)؛ و آنان که با دسیسه به تبهکاری می‌پردازند^(۹)، عذابی سخت [در انتظار] خواهند داشت؛ و [نهایتاً] دسیسه آنان تباہ خواهد شد.

۱۱- خدا شمار از خاک آفرید، سپس از نطفه، آنگاه شما را به صورت زوجها ای مرد و زن [درآورد؛ و بارداری و وضع حمل هر ماده‌ای با آگاهی اوست؛ و عمر طولانی به هیچ سالخورده‌ای داده نشود و از عمرش کاسته نگردد، مگر اینکه در کتاب [علم خدا] ثبت شده، که این [کار] بر خدا آسان است.

۴- اگر تو را تکذیب می‌کنند، [امر تازه‌ای نیست] قبل از تو [نیز] پیامبرانی مورد تکذیب قرار گرفتند؛ و همه کارها به خدا بازگردانده می‌شود^(۱).

۵- ای مردم، بی‌گمان وعده خدا راست است، پس مباد زندگی دنیا فریبتان دهد، و شیطان^(۲) شما را در برابر خدا گستاخ گرداند.

۶- شیطان دشمن شماست، شما هم او را دشمن بگیرید؛ او فقط گروه خویش را فرامی‌خواند تا همه دوزخی گردند^(۳).

۷- انکارورزان عذابی سخت [در انتظار] خواهند داشت؛ و مؤمنان نیکوکار، آمرزش و پاداشی بزرگ.

۸- آیا کسی که رفتار زشتش در نظرش آراسته شده^(۴) و آن را نیکو می‌پندارد [همچون کسی است که واقع بین است]؛ خدا هر که را بخواهد، گمراه کند^(۵) و هر که را بخواهد [و شایسته ببیند]، هدایت کند^(۶)؛ مباد وجود تو به خاطر دریغ و اندوه بر آنها تباہ گردد؛ که خدا داناست به آنچه می‌کنند.

۹- خداست که بادها را فرستاد، آنگاه [آن بادها] ابری را برانگیزند و [ماییم که] ابرها را به سرزمینهای خزان زده و خشک می‌رانیم و زمین را پس از خزان و خشکی‌اش، بدان حیات می‌بخشیم؛ تجدید حیات [انسانها نیز] چنین است.

۱۰- هر که خواهان عزت است، عزت به تمامی دست خداست^(۷)؛ گفتار شایسته به سوی او اوج می‌گیرد و عمل

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۴۳ فصلت (۴۱) آمده است.

۲- برای توجیه ترجمه «غور» به شیطان، به آیه ۱۲۰ نساء (۴) توجه فرمایید.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۴ حج (۲۲) آمده است.

۴- به آیه ۲۵ فصلت (۴۱) و نیز به آیات ۱۰۳-۱۰۵ کهف (۱۸) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۳۴ غافر (۴۰) ﴿كَذَلِكَ يَضِلُّ اللَّهُ مَن هُوَ مُسْرِفٌ مُّرْتَابٌ﴾ توجه فرمایید.

۶- به آیه ۲۷ رعد (۱۳) ﴿و يَهْدِي إِلَيْهِ مَن أُنَابَ﴾ توجه فرمایید.

۷- به آیه ۱۳۹ نساء (۴) توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم این بخش از آیه به بیان دیگر در آیات ۸۱ و ۸۲ مریم (۱۹) آمده است.

۸- به آیه ۲۴ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۹- مصداق آن را در آیات ۳۳ سبا (۳۴) و ۲۲ و ۲۳ نوح (۷۱) ملاحظه فرمایید.

۱۲- دو دریا که یکی شیرین و گواراست که آشامیدنش خوش کام است و دیگری شور و تلخ، یکسان نیستند؛ و [الی] از آن بیرون می آورید (۱)؛ و کشتیها را در آن می بینی که [سینه امواج را] می شکافند تا از بخشایش خدا [روزی] بجویند، و بسا که سپاس دارید.

۱۳- [با تغییر تدریجی فصول،] شب را در روز می کشاند و روز را در شب، و خورشید و ماه را در خدمت [شما] گماشت (۲) که هر یک تا سرآمد معینی روان است (۳)؛ این است خدا، پروردگار شما که فرمانروایی خاص اوست؛ و کسانی که به جای او [آنان را به نیایش] می خوانید، کمترین اختیاری [در برابر خدا] ندارند (۴).

۱۴- اگر [به فریاد] بخوانیدشان، نمی شنوند؛ و به فرض اینکه بشنوند، پاسخ شما را نمی دهند؛ و روز رستاخیز بندگی شما را نسبت به خودشان انکار می کنند (۵)؛ و هیچ کس همچون [خدای] آگاه، تو را [از حقیقت امور] باخبر نخواهد کرد.

۱۵- ای مردم، شما همه نیازمند خدایید؛ و [تنها] خداست که بی نیاز و شایسته ستایش است (۶).

۱۶- اگر بخواهد، شما را [از میان] می برد و خلق جدیدی می آورد (۷)؛

۱۷- و این [کار] بر خدا دشوار نیست.

۱۸- هیچ کس بار گناه دیگری را بر عهده نخواهد داشت (۸)؛ و اگر گرنباری، کسی را برای [برداشتن] بارش فرا خواند، هیچ بخشی از آن برداشته نخواهد شد، هر چند که خویشاوند [وی] باشد (۹)؛ تنها کسانی را هشدار می دهی [و تحت تأثیر هشدار تو قرار می گیرند] که از [مجازات] پروردگارشان در نهان می ترسند و به نماز می ایستند؛ و هر که پاکی ورزد، به سود خویش پاکی می ورزد؛ و سرانجام در پیشگاه خداست.

وَمَا يَسْتَوِي الْبَحْرَانِ هَذَا عَذْبٌ فَرَاتٌ سَائِغٌ شَرَابُهُ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَمَنْ كُلَّ تَاكُلُونَ لَحْمًا طَرِيًّا وَتَسْتَخْرِجُونَ حَلِيَّةً تَلْبَسُونَهَا وَتَرَى الْفُلْكَ فِيهِ مَوَاحِرُ لَتَبْنَعُوا مِنْ فَضْلِهِ
وَلَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿١٢﴾ يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُولِجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ الْمُلْكُ وَالَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ مَا يَمْلِكُونَ مِنْ قِطْمِيرٍ ﴿١٣﴾ إِنْ تَدْعُوهُمْ لَا يَسْمَعُوا دَعَاءَكُمْ وَهُمْ كَرُّوْا لَوْ سَمِعُوا مَا اسْتَجَابُوا لَكُمْ وَيَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُونَ بَشْرِكِكُمْ وَلَا يَنْبِتُكَ مِثْلُ خَبِيرٍ ﴿١٤﴾ يَا أَيُّهَا النَّاسُ أَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿١٥﴾ إِنْ يَشَاءُ يُدْهِبْكُمْ وَيَأْتِ بِخَلْقٍ جَدِيدٍ ﴿١٦﴾ وَمَا ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ بِعَزِيزٍ ﴿١٧﴾ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى وَإِنْ تَدْعُ مُثْقَلَةٌ إِلَىٰ جَمَلِهَا لَا يَحْمِلُ مِنْهُ شَيْءٌ وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَىٰ إِنَّ مَا نَنْذِرُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَمَنْ تَزَكَّىٰ فَإِنَّمَا يَتَزَكَّىٰ لِنَفْسِهِ وَإِلَى اللَّهِ الْمَصِيرُ ﴿١٨﴾

۱- به آیه ۲۲ رحمن (۵۵) توجه فرمایید.

۲- برای توجه افزوده، به آیات ۳۳ ابراهیم (۱۴) و ۱۲ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۳- به آیات ۱ و ۲ تکویر (۸۱) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۱۱۶ نساء (۴) توجه فرمایید.

۵- به بخش پایانی آیات ۲۸ یونس (۱۰) و ۶۳ قصص (۲۸) و نیز برای روشتر شدن، به آیه ۱۶۶ بقره (۲) توجه فرمایید.

۶- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۸ ابراهیم (۱۴) آمده است.

۷- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۳۳ انعام (۶) آمده است.

۸- پاسخ ادعای انکارورزان است که در آیه ۱۲ عنکبوت (۲۹) آمده است. مفاد این آیه با آیات ۲۵ نحل (۱۶) و ۱۳ عنکبوت (۲۹) تناقضی ندارد، چرا؟

۹- به آیه ۸۸ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

۱۹- نابینا و بینا برابر نیستند،

۲۰- و نه تاریکیها و نور،

۲۱- و نه سایه و حرارت آفتاب؛

۲۲- و نه هم بیدار [دلان] و خفته [دلان] (۱)؛ خدا [حقایق را]

به هر که خواهد [و شایسته بداند]، می شنواند؛ و تو خفتگان در گورها را شنوا نخواهی کرد (۲).

۲۳- توقف هشدار دهنده ای.

۲۴- تو را بحق بشارت دهنده و هشدار دهنده فرستاده ایم؛ و

هیچ امتی نیست، مگر آنکه میان آنها هشدار دهنده ای بوده است.

۲۵- اگر تو را دروغ پرداز می شمردند، پیشینیان آنها هم

پیامبرانشان را که نشانه های روشن و گفتار پندآموز و کتاب روشن بر آنها عرضه کردند، دروغ پرداز شمردند (۳).

۲۶- آنگاه انکارورزان را [به مجازات] گرفتم؛ [دیدی] تعرض

من چگونه بود؟

۲۷- آیا توجه نکرده ای که خدا از آسمان بارانی فرستاد که

به وسیله آن میوه های رنگارنگ را رویاندم؟ و [بخشهایی] از کوهها [به صنع ما] طبقاتی است با رنگهای گوناگون سفید و قرمز و سیاه تند؟

۲۸- و [نیز] از مردم و جانوران و دامها که همان گونه

رنگهایشان مختلف است [آفریدیم]؟ از میان بندگان خدا،

تنها دانشوران از [محاسبه] خدا نگرانند؛ البته خدا فرادستی است آمرزگار.

۲۹- کسانی که کتاب خدای را تلاوت می کنند و به نماز می ایستند و از آنچه روزیشان کرده ایم، در نهان و آشکار انفاق می کنند (۴).

به تجارتی بدون زیان امیدوارند (۵).

۳۰- تا [خدا] پاداش آنها را به تمامی بدهد و از بخشایش خود در حق آنان بیفزاید (۶)؛ که او آمرزگاری است حق گزار.

وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَىٰ وَالْبَصِيرُ ﴿١٩﴾ وَلَا الظُّلُمَاتُ وَلَا النُّورُ
 ﴿٢٠﴾ وَلَا الظُّلُّ وَلَا الْحُرُورُ ﴿٢١﴾ وَمَا يَسْتَوِي الْأَحْيَاءُ وَلَا الْأَمْوَاتُ
 إِنَّ اللَّهَ يُسْمِعُ مَن يَشَاءُ وَمَا أَنتَ بِمُسْمِعٍ مَّن فِي الْقُبُورِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ
 أَنْتَ إِلَّا نَذِيرٌ ﴿٢٣﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ بِالْحَقِّ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَإِن مِّنْ
 أُمَّةٍ إِلَّا خَلَا فِيهَا نَذِيرٌ ﴿٢٤﴾ وَإِن يُكَذِّبُوكَ فَقَدْ كَذَّبَ الَّذِينَ
 مِن قَبْلِهِمْ جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ وَبِالزُّبُرِ وَبِالْكِتَابِ
 الْمُنِيرِ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ أَخَذتُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَكَيْفَ كَانَتْ نِكِيرٍ ﴿٢٦﴾
 أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَخْرَجْنَا بِهِ ثَمَرَاتٍ مُّخْتَلِفًا
 أَلْوَانُهَا وَمِنَ الْجِبَالِ جُدَدٌ بَيضٌ وَحُمْرٌ مُّخْتَلِفٌ أَلْوَانُهَا
 وَغَرَابِيبُ سُودٌ ﴿٢٧﴾ وَمِنَ النَّاسِ وَالدَّوَابِّ وَأَلْأَنْعَامِ
 مُخْتَلِفٌ أَلْوَانُهُ، كَذَلِكَ إِنَّمَا يَخْشَى اللَّهَ مِنْ عِبَادِهِ الْعُلَمَاءُ
 إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ غَفُورٌ ﴿٢٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَتْلُونَ كِتَابَ اللَّهِ
 وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَنفَقُوا مِمَّا رَزَقْنَاهُمْ سِرًّا وَعَلَانِيَةً
 يَرْجُونَ تِجَارَةً لَّن تَبُورَ ﴿٢٩﴾ لِيُوفِيَهُمْ أُجُورَهُمْ
 وَيَزِيدَهُم مِّن فَضْلِهِ إِنَّهُ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٠﴾

۱- برای روشن شدن منظور از «احیاء و اموات» به آیه ۱۲۲ انعام (۶) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۸۱ نمل (۲۷) توجه فرمایید.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۳۴ انعام (۶)، ۴۱ انبیاء (۲۱) و ۴۳ فصلت (۴۱) آمده است.

۴- به آیه ۲۷۱ بقره (۲) توجه فرمایید.

۵- به آیات ۱۰-۱۳ صف (۶۱) توجه فرمایید.

۶- به آیات ۲۶۱ بقره (۲) و ۱۶۰ انعام (۶) توجه فرمایید.

۳۱- و هر چه از کتاب به تو وحی کرده ایم، کلامی است حق که کتب پیشین را تصدیق می‌کند؛ بی‌گمان خدا به کار بندگانش آگاه و بیناست.

۳۲- آنگاه این کتاب را به گروهی از بندگان برگزیده خود به میراث دادیم؛ برخی از آنها در حق خویش ستمکار (۱) و برخی میانه‌رو هستند، و عده‌ای دیگر به اذن خدا در نیکوییها سبقت می‌گیرند؛ که این برتری بزرگی است.

۳۳- [آنها] در باغهای جاویدان بهشت وارد خواهند شد، در آنجا به دستاره‌های زرین و مروارید آراسته می‌شوند، و لباسشان از دیباست.

۳۴- و [به زبان حال] می‌گویند: ستایش خدای را که اندوه را از ما بزود؛ براستی پروردگاران آمرزگاری است حقگزار؛
۳۵- همان خدایی که از بخشایش خود ما را در این سرای جاوید جای داد، که در آنجا رنج و خستگی به ما نخواهد رسید.

۳۶- انکارورزان آتش دوزخ را [در انتظار] خواهند داشت؛ نه حکم [مرگ] بر آنان جاری می‌شود تا بمیرند و نه عذاب دوزخ بر آنها سبک می‌شود؛ هر ناسپاسی را این‌گونه جزا می‌دهیم.

۳۷- آنان در آنجا فریاد می‌زنند: پروردگارا، ما را بیرون آر تا عمل شایسته‌ای جز آنچه داشتیم داشته باشیم؛ [جواب می‌شنوند:] مگر عمر طولانی به شما ندادیم تا هر که بپند پذیر است، در آن [مدت] پند پذیرد و هشداردهنده هم به سراغ شما

وَالَّذِي أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ هُوَ الْحَقُّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ إِنَّ اللَّهَ بِعِبَادِهِ لَخَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ أَوْرَثْنَا الْكِتَابَ الَّذِينَ اصْطَفَيْنَا مِنْ عِبَادِنَا فَمِنْهُمْ ظَالِمٌ لِنَفْسِهِ وَمِنْهُمْ مُقْتَصِدٌ وَمِنْهُمْ سَابِقٌ بِالْخَيْرَاتِ يُؤْتِي بِلِذَنِ اللَّهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٣٢﴾ جَنَّاتٌ عَدْنٍ يَدْخُلُونَهَا يُحَلَّوْنَ فِيهَا مِنْ أَسَاوِرَ مِنْ ذَهَبٍ وَلُؤْلُؤًا وَلِبَاسُهُمْ فِيهَا حَرِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَذْهَبَ عَنَّا الْحَزْنَ إِنَّ رَبَّنَا لَغَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٣٤﴾ الَّذِي أَحَلَّنَا دَارَ الْمَقَامَةِ مِنْ فَضْلِهِ لَآيَمَسُّنَا فِيهَا نِصَبٌ وَلَا يَمَسُّنَا فِيهَا لُغُوبٌ ﴿٣٥﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا لَهُمْ نَارُ جَهَنَّمَ لَا يُقْضَىٰ عَلَيْهِمْ فَيَمُوتُوا وَلَا يُخَفَّفُ عَنْهُمْ مِنْ عَذَابِهَا كَذَلِكَ نَجْزِي كُلَّ كَفُورٍ ﴿٣٦﴾ وَهُمْ يَصْطَرِحُونَ فِيهَا رَبَّنَا أَخْرِجْنَا نَعْمَلْ صَالِحًا غَيْرَ الَّذِي كُنَّا نَعْمَلُ أَوْ لَمْ نُعَمِّرْكُم مَّا يَتَذَكَّرُ فِيهِ مَنْ تَذَكَّرَ وَجَاءَكُمُ النَّذِيرُ فَذُوقُوا فَمَا لِلظَّالِمِينَ مِنْ نَصِيرٍ ﴿٣٧﴾ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ غَيْبِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٣٨﴾

می‌شنوند:] مگر عمر طولانی به شما ندادیم تا هر که بپند پذیر است، در آن [مدت] پند پذیرد و هشداردهنده هم به سراغ شما آمد؟ اکنون [عذاب را] بچشید که ستمگران یاوری ندارند.

۳۸- خدا به اسرار آسمانها و زمین و راز دلها داناست (۲).

۱- برای روشن شدن چگونگی این ستم، به آیه ۱۴ شوری (۴۲) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۹ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

هُوَ الَّذِي جَعَلَ لَكُمُ خَلْقًا فِي الْأَرْضِ فَمَنْ كَفَرَ فَعَلَيْهِ كُفْرُهُ وَلَا
 يَزِيدُ الْكَافِرِينَ كُفْرَهُمْ إِلَّا مَقْنًا وَلَا يَزِيدُ الْكَافِرِينَ
 كُفْرَهُمْ إِلَّا خَسَارًا ﴿٣٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ شُرَكَاءَ كُمُ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ
 دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ
 أَمْ آتَيْنَهُمْ كِتَابًا فَهُمْ عَلَىٰ بَيِّنَةٍ مِنْهُ بَلْ إِنْ يَعِدُ الظَّالِمُونَ
 بَعْضُهُمْ بَعْضًا إِلَّا غُرُورًا ﴿٤٠﴾ إِنَّ اللَّهَ يُمْسِكُ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضَ أَنْ تَزُولَا وَلَئِنْ زَالَتَا إِنْ أَمْسَكَهُمَا مِنْ أَحَدٍ مِنْ بَعْدِهِ
 إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا ﴿٤١﴾ وَأَقْسَمُوا بِاللَّهِ جَهْدَ أَيْمَانِهِمْ لَئِنْ
 جَاءَهُمْ نَذِيرٌ لَيَكُونُنَّ أَهْدَىٰ مِنْ إِحْدَى الْأُمَمِ فَلَمَّا جَاءَهُمْ نَذِيرٌ
 مَا زَادَهُمْ إِلَّا نُفُورًا ﴿٤٢﴾ أَسْتَكْبَرُوا فِي الْأَرْضِ وَمَكْرُ السَّيِّئِ
 وَلَا يَحِيقُ الْمَكْرُ السَّيِّئِ إِلَّا بِأَهْلِهِ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا سُنَّتَ
 الْأَوَّلِينَ فَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَبْدِيلًا وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّتِ اللَّهِ تَحْوِيلًا
 ﴿٤٣﴾ أَوَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ
 قَبْلِهِمْ وَكُنُوا أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُعْجِزَهُ مِنْ شَيْءٍ
 فِي السَّمَوَاتِ وَلَا فِي الْأَرْضِ إِنَّهُ كَانَ عَلِيمًا قَدِيرًا ﴿٤٤﴾

۳۹- اوست که شما را در زمین جانشین [پیشینیان] کرد؛ پس هر که انکار ورزد، زیان انکارش بر خود اوست؛ و این انکارشان نزد خدا جز خشم نسبت به آنها نمی افزاید، و بر آنان جز زیان به بار نمی آرد.

۴۰- بگو: آیا توجه کرده اید به معبودهای خود که به جای خدا [به نیایش] می خوانید؟ به من نشان دهید که چه چیز از زمین را آفریده اند، مگر در [آفرینش] آسمانها شرکتی داشته اند (۱)؟ یا کتابی در اختیارشان گذاشته ایم که به استناد آن، نشانه روشنی [بر حقانیت خود] دارند؟ [نه،] بلکه ستمگران جز فریب به یکدیگر وعده نمی دهند.

۴۱- محققاً خدا آسمانها و زمین را نگاه می دارد تا [از نظام خود] منحرف نشوند (۲)؛ و اگر انحراف یابند، جز او هیچ کس قادر به حفظ آنها نیست؛ براستی خدا بردباری است آمرزگار.

۴۲- [مشرکان عرب] با سوگندهای سخت خود، به خدا سوگند یاد کردند که اگر پیامبری هشداردهنده برای [هدایت]شان بیاید، از هر امتی راه یافته تر خواهند شد؛ ولی همینکه هشداردهنده ای به سراغشان آمد، جز بر بیزاری آنان نیفزود؛
 ۴۳- به انگیزه سروری خواهی در زمین و دسیسه زشت؛ و دسیسه زشت تنها دامن اهلش را فرامی گیرد (۳)؛ آیا جز سنتی که بر پیشینیان رفته است انتظار می برند؟ پس سنت خدای را هرگز دگرگون نخواهی یافت، و سنت خدای را هرگز تغییرپذیر نخواهی یافت.

۴۴- مگر جهانگردی نکرده اند تا ببینند سرانجام پیشینیانشان که نیرومندتر بودند، چگونه بود؟ چنین نیست که چیزی در آسمانها و زمین خدای را به تنگ آورد؛ چرا که او دانا و تواناست.

۱- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۱۷ نحل (۱۶) و ۷۳ حج (۲۲) و ۱۱ لقمان (۳۱) نیز آمده است.

۲- به بخش اول آیه ۲ رعد (۱۳) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۲۳ یونس (۱۱) ﴿إِنَّمَا يَعْجَمُ عَلَىٰ انْفُسِكُمْ﴾ توجه فرمایید.

۴۵- اگر خدا مردم را به سبب دستاوردهای مؤاخذه می‌کرد، در روی زمین احدی باقی نمی‌گذاشت^(۱)، ولی آنان را تا مدتی معین مهلت می‌دهد^(۲)؛ و آنگاه که سرآمدشان فرارسد، خدا [برای محاسبه و کیفر] به حال بندگانش بیناست.

وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِمَا كَسَبُوا مَا تَرَكَ عَلَى ظَهْرِهِا مِّن دَابَّةٍ وَلَا كُن يُؤَخِّرُهُمْ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۖ فَإِذَا جَاءَ أَجَلُهُمْ فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ بِعِبَادِهِ بَصِيرًا ﴿٤٥﴾

سُورَةُ الْيُسُفٰى

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۳۶- سوره یس

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- یا، سین^(۳)؛
- ۲- سوگند به قرآن حکمت‌آمیز،
- ۳- که تو در زمره پیامبرانی^(۴)؛
- ۴- بر راهی راست.
- ۵- نازل‌شده [ای خدای] فرادست و مهربان [را در اختیار داری]،
- ۶- تا گروهی را که پدرانشان هشدار نیافته‌اند^(۵) و خود غافلند، هشدار دهی^(۶).
- ۷- فرمان مجازات^(۷) در مورد بیشتر آنها تحقق یافته است و ایمان نمی‌آورند^(۸).
- ۸- ما هم بر گردن آنها تا چانه زنجیر نهاده‌ایم، به گونه‌ای که سرهایشان بالا مانده است [و راه خود را نمی‌بینند].
- ۹- از پیش و پس [راه را] بر آنها سد کرده‌ایم و بر [دیدگان] آنان پرده افکنده‌ایم که [راه راست را] نمی‌بینند^(۹).
- ۱۰- برای آنها یکسان است که هشدارشان بدهی یا ندهی،

يٰۤسٓ ۙ وَالْقُرْءَانَ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُرْسَلِيْنَ ﴿٣﴾ عَلٰى صِرَاطٍ مُّسْتَقِيْمٍ ﴿٤﴾ تَنْزِيْلَ الْغَزِيْرِ الرَّحِيْمِ ﴿٥﴾ لِنُنذِرَ قَوْمًا مَّا اُنذِرُوْا اَبَاوَهُمْ فَهُمْ غٰفِلُوْنَ ﴿٦﴾ لَقَدْ حَقَّ الْقَوْلُ عَلٰى اَكْثَرِهِمْ فَهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿٧﴾ اِنَّا جَعَلْنَا فِيْ اَعْنَاقِهِمْ اَعْنَاقًا فَهِيَ اِلَى الْاَذْقَانِ فَهُمْ مُّقْمَحُوْنَ ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا مِنْ بَيْنِ اَيْدِيْهِمْ سَدًا وَمِنْ خَلْفِهِمْ سَدًا فَاغْشَيْنٰهُمْ فَمَهْمُ لَا يَبْصُرُوْنَ ﴿٩﴾ وَسَوَاءٌ عَلَيْهِمْ ءَاَنْذَرْتَهُمْ اَمْ لَمْ تُنذِرْهُمْ لَا يُؤْمِنُوْنَ ﴿١٠﴾ اِنَّمَا تُنذِرُ مَنِ اتَّبَعَ الذِّكْرَ وَخَشِيَ الرَّحْمٰنَ الْغَيْبَ فَبَشِّرْهُ بِمَغْفِرَةٍ وَّاَجْرٍ كَرِيْمٍ ﴿١١﴾ اِنَّا نَحْنُ نَحْيُ الْمَوْتِ وَاَنْتَ كَسْبٌ مَّا قَدَّمُوْا وَاَثَرُهُمْ وَكُلِّ شَيْءٍ اَحْصَيْنٰهُ فِيْ اِمَامٍ مُّبِيْنٍ ﴿١٢﴾

ایمان نمی‌آورند.

- ۱۱- تنها کسی را [می‌توانی] هشدار دهی که پیرو قرآن باشد و از [خدای] رحمان در نهان بترسد^(۱۰)؛ چنین کسی را به آمرزش و پاداشی بزرگوارانه بشارت ده.
- ۱۲- مسلماً ماییم که مردگان را برمی‌انگیزیم و تمام اعمال گذشته و آثار وجودیشان را ثبت می‌کنیم؛ و هر چیز را در دفتر^(۱۱) روشنی به شمار آورده‌ایم.

۱- به زیر نویس آیه ۶۱ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۴۲ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۳- به موجب آماری که رشاد خلیفه، دانشمند مصری، تهیه کرده است. این دو حرف مقطعه در این سوره مجموعاً ۲۸۵ بار تکرار شده که مضربی است از عدد ۱۹ (تعداد حروف آیه بسم‌الله...).

۴- اشاره به گفتار منکران است که در آیه ۴۳ رعد (۱۳) آمده است.

۵- منظور نیاکان نزدیک آنهاست، و نیاکان دورشان پیامبرانی مثل ابراهیم و اسماعیل داشته‌اند؛ به آیات ۲۴ و ۲۵ فاطر (۳۵) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۱۵ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

۷- منظور از کلمه «قول» در آیه همان موضوع آیات ۱۸ اعراف (۷)، ۴۳ حجر (۱۵) و ۸۵ ص (۳۸) است؛ این معنی، از آیه ۱۶ اسراء (۱۷)، بروشنی ملاحظه می‌شود.

۸- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۹۶ یونس (۱۰) آمده است.

۹- به آیه ۵ صف (۶۱) ﴿فَلَمَّا زَاغُوا زَاغًا لَا يَأْتِيهِمْ مِّنْ حَرٍّ وَلَا ظَلْمٍ﴾ توجه فرمایید.

۱۰- مفهوم این بخش از آیه به بیان دیگر در آیات ۵۱ انعام (۶) و ۴۵ نازعات (۷۹) آمده است.

۱۱- برای توجیه ترجمه امام، به آیات ۲۹ نباء (۷۸)، ۱۳ و ۱۴ اسراء (۱۷)، ۲۹ کهف (۱۸) و ۲۸ و ۲۹ جاثیه (۴۵) توجه فرمایید.

وَأَضْرِبْ لَهُمْ مَثَلًا أَصْحَابَ الْقَرْيَةِ إِذْ جَاءَهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿١٣﴾
 إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ فَقَالُوا إِنَّا
 إِلَيْكُمْ مُّرْسَلُونَ ﴿١٤﴾ قَالُوا مَا أَنْتُمْ إِلَّا بَشَرٌ مِثْلُنَا وَمَا أَنْزَلَ
 الرَّحْمَنُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا تَكْذِبُونَ ﴿١٥﴾ قَالُوا رَبَّنَا عَلِّمْنَا
 إِلَيْكُمْ الْمُرْسَلُونَ ﴿١٦﴾ وَمَا عَلَيْنَا إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٧﴾
 قَالُوا إِنَّا تَطَيَّرْنَا بِكُمْ لَئِن لَّمْ تَنْتَهُوا لَنَرْجِمَنَّكُمْ وَلَيَمَسَّنَّكُمُ
 مِّنَّا عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١٨﴾ قَالُوا طَائِفُكُمْ مَعَكُمْ أِن يَذُكَّرْتُمْ
 بَلْ أَنْتُمْ قَوْمٌ مُّسْرِفُونَ ﴿١٩﴾ وَجَاءَ مِنْ أَقْصَا الْمَدِينَةِ رَجُلٌ
 يَسْعَى قَالَ يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ ﴿٢٠﴾ اتَّبِعُوا مَنْ
 لَا يَسْأَلُكُمْ أَجْرًا وَهُمْ مُّهْتَدُونَ ﴿٢١﴾ وَمَالِيَ لَا أَعْبُدُ الَّذِي
 فَطَرَنِي وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٢٢﴾ أَأَتَّخِذُ مِنْ دُونِهِ آلِهَةً إِنْ
 يُرِدْنِ الرَّحْمَنُ بِضُرٍّ لَا تُغْنِ عَنِّي شَفْعَتُهُمْ شَيْئًا وَلَا
 يُنْقِذُونِ ﴿٢٣﴾ إِنِّي إِذًا لَفِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٤﴾ إِنِّي أَمِنْتُ
 رَبِّي كُمْ فَأَسْمِعُونِ ﴿٢٥﴾ قِيلَ ادْخُلِ الْجَنَّةَ قَالَ يَا لَيْتَ قَوْمِي
 يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ بِمَا غَفَرَ لِي رَبِّي وَجَعَلَنِي مِنَ الْمُكْرَمِينَ ﴿٢٧﴾

۱۳- برای آنها مردم شهری را مثال بزنی که پیامبران به سراغشان رفتند.

۱۴- آنگاه که دو تن را به سوی آنان فرستادیم و تکذیبشان کردند و با فرستاده سوم تأییدشان کردیم که گفتند [از جانب خدا] به سوی شما رسالت یافته‌ایم.

۱۵- گفتند: شما بشری همچون ما هستید، و خدای رحمان چیزی نازل نکرده است، شما فقط دروغ پردازید (۱).

۱۶- گفتند: پروردگار ما می‌داند که ما به سوی شما فرستاده شده‌ایم؛

۱۷- و ما وظیفه‌ای جز ابلاغ آشکار نداریم.

۱۸- گفتند: ما وجود شما را شوم می‌دانیم؛ اگر باز نایستید، سنگسارتان می‌کنیم و عذاب دردناکی از جانب ما به شما خواهد رسید.

۱۹- [رسولان] گفتند: شومی شما از خود شماست؛ آیا اگر مورد تذکر قرار گیرید [آن را شوم تلقی می‌کنید]؟ حقا که گروهی اسرافکار هستید.

۲۰- از دورترین محله شهر مردی شتابان آمد و گفت: ای قوم من، از این رسولان پیروی کنید [به صلاح شماست]؛

۲۱- پیرو کسانی باشید که درخواست پاداشی ندارند و خود راه یافته‌اند.

۲۲- چرا خدایی را بندگی نکنم که مرا آفریده است و [همه] به پیشگاه او بازگردانده می‌شوید؟

۲۳- آیا به جای او معبودانی اختیار کنم که اگر خدای رحمان گزندی برای من بخواهد، نه شفاعتشان به حال من سودمند خواهد بود و نه می‌توانند رهایی‌ام بخشند؟

۲۴- در آن صورت در گمراهی آشکاری خواهم بود.

۲۵- من به پروردگار شما ایمان آوردم، سخن مرا بشنوید.

۲۶- [مظلومانه به شهادت رسید و از عالم غیب به او] خطاب شد: به بهشت درآی؛ گفت: ای کاش قوم من [هم] می‌دانستند،

۲۷- که پروردگارم به کدام سبب مرا آمرزید و گرامی‌ام (۲) داشت.

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۹۴ اسراء (۱۷) و ۲۴ مؤمنون (۲۳) آمده است؛ ضمناً نتیجه گفتار منکران را در آیات ۸ و ۹ ملک (۶۷) ملاحظه فرمایید.

۲- به آیه ۱۳ حجرات (۴۹) ﴿ان اکرمکم عندالله اتقیکم﴾ که معیار گرامی بودن نزد خداست، توجه فرمایید.

- ۲۸- پس از او بر [هلاک] قومش سپاهی از آسمان نفرستادیم و چنین رسمی نداشته‌ایم.
- ۲۹- تنها یک بانگ سخت برخاست و آنگاه همه خاموش شدند.
- ۳۰- دروغ بر این بندگان که هیچ پیامبری بر آنها نمی‌آمد، مگر اینکه به استهزایش می‌گرفتند (۱)!
- ۳- مگر ندیده‌اند و [نمی‌دانند] که قبل از آنها چه بسیار نسلها را هلاک کردیم (۲) که دیگر به سوی اینان باز نمی‌گردند.
- ۳۲- و بدون استثناء [روز رستاخیز] همه در پیشگاه ما احضار خواهند شد.
- ۳۳- و زمین خزان زده و خشک برای آنها نشانه‌ای است [از قدرت ما] که حیاتش بخشیدیم و دانه [ها] بی از آن رویانندیم که از آن می‌خورند.
- ۳۴- و در آن [زمین] باغهایی از درختان خرما و انگور پدید آوردیم و چشمه‌سارها در آن روان ساختیم.
- ۳۵- تا از ثمرات آن که نه دستهای خودشان [بلکه دست ما] آن را ساخته است، بخورند؛ چرا سپاس نمی‌دارند؟
- ۳۶- منزله است خدایی که همه زوجها را آفرید، [اعم] از آنچه زمین می‌رویاند و جنس خود آدمیان و زوجهایی که [هنوز] از آن آگه نیستند (۳).
- ۳۷- شب نیز برای آنها نشانه [دیگری] است [از قدرت خدا]

وَمَا أَنْزَلْنَا عَلَىٰ قَوْمِهِ مِن بَعْدِهِ مِن جُنْدٍ مِّنَ السَّمَاءِ وَمَا كُنَّا مُنْزِلِينَ ﴿٢٨﴾ إِنْ كَانَتْ إِلَّا صَيْحَةً وَاحِدَةً فَإِذَا هُمْ خَمُودٌ ﴿٢٩﴾ يَحْسُرَةَ عَلَى الْعِبَادِ مَا يَأْتِيهِمْ مِّن رَّسُولٍ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٠﴾ أَلَمْ يَرَوْا كَمَا أَهْلَكْنَا قَبْلَهُم مِّنَ الْقُرُونِ أَنَّهُمْ إِلَيْهِمْ لَا يَرْجِعُونَ ﴿٣١﴾ وَإِنْ كُلُّ لَمَّا جَمِيعٌ لَّدَيْنَا مُحْضَرُونَ ﴿٣٢﴾ وَءَايَةٌ لَهُمُ الْأَرْضُ الْمَيْتَةُ أَحْيَيْنَاهَا وَأَخْرَجْنَا مِنْهَا حَبًّا فَمِنْهُ يَأْكُلُونَ ﴿٣٣﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا جَنَّاتٍ مِّن نَّجِيلٍ وَأَعْنَابٍ وَفَجْرْنَا فِيهَا مِنَ الْعُيُونِ ﴿٣٤﴾ لِيَأْكُلُوا مِنْ ثَمَرِهِ وَمَا عَمِلَتْهُ أَيْدِيهِمْ أَفَلَا يَشْكُرُونَ ﴿٣٥﴾ سُبْحٰنَ الَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا مِمَّا تُنْبِتُ الْأَرْضُ وَمِنْ أَنْفُسِهِمْ وَمِمَّا لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٦﴾ وَءَايَةٌ لَهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُمْ مُظْلِمُونَ ﴿٣٧﴾ وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَّهَا ذَٰلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿٣٨﴾ وَالْقَمَرَ قَدَّرْنَاهُ مَنَازِلَ حَتَّىٰ عَادَ كَالْعُرْجُونِ الْقَدِيمِ ﴿٣٩﴾ لَا الشَّمْسُ يَنْبَغِي لَهَا أَنْ تُدْرِكَ الْقَمَرَ وَلَا اللَّيْلُ سَابِقُ النَّهَارِ وَكُلٌّ فِي فَلَكٍ يَسْبَحُونَ ﴿٤٠﴾

که روز را از آن برکنار می‌کنیم و [همه] در تاریکی فرو می‌روند.

۳۸- و خورشید در مسیری که قرارگاه اوست روان است (۴)؛ این نظمی است که خدای فرادست و دانا مقرر داشته است.

۳۹- برای ماه [نیز] منزلگاههایی مقرر داشتیم تا به صورت شاخه خشک دیرینه بازگردد.

۴۰- نه خورشید را سزد که به ماه رسد و نه شب بر روز پیشی گیرد؛ و هر یک [از کرات] در سپهری شناورند.

۱- به آیه ۱۵ بقره (۲) توجه فرمایید؛ ضمناً گفتارشان را ضمن این استهزاء در آیات ۳۴ و ۳۵ سبأ (۳۴) ملاحظه فرمایید.

۲- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۴۹ ذاریات (۵۱) توجه فرمایید.

۴- منظور حرکت خورشید (و اقمارش) به سمت معینی از کهکشان است که همواره با سرعت ۱۹ کیلومتر در ثانیه ادامه دارد و ۱۲ میلیارد سال بعد به خاموشی‌اش می‌انجامد (از کتاب «زندگی و مرگ خورشید» نوشته ژرژ گاموف).

۴۱- و نشانه‌ای [دیگر از قدرت خدا] برای آنها، اینکه [خود و] فرزندان‌شان را در کشتی [هایی] انباشته [از سرنشین و بار] حمل کردیم.

۴۲- و برای آنها مرکب [های دیگری] نظیر آن [کشتی] آفریدیم.

۴۳- و اگر بخواهیم، آنان را غرق می‌کنیم که نه فریادرسی داشته باشند و نه رهایی داده شوند؛

۴۴- مگر رحمتی از جانب ما و برخورداری تا مدتی [معین شامل حالشان گردد].

۴۵- آنگاه که به آنها گفته شود: از [بزهکاری] حال و [مجازات] آینده خویش پروا کنید، بسا که مورد رحمت [خدا] قرار گیرید [بی توجهند].

۴۶- هیچ آیتی از آیات پروردگارشان بر آنها عرضه نمی‌شد، مگر اینکه از آن رویگردان بودند^(۱).

۴۷- و چون به آنها گفته شود: از آنچه خدا روزی شما کرده است انفاق کنید، انکار و رزان به مؤمنین گویند؛ چرا کسی را اطعام کنیم که اگر خدا می‌خواست، خود اطعامش می‌کرد؟! در گمراهی آشکاری قرار گرفته‌اید!

۴۸- می‌گویند: اگر راست می‌گویید، این وعده [ی رستاخیز] چه وقت فرامی‌رسد؟

۴۹- فقط یک بانگ سخت را انتظار می‌برند که در حال مخاصمه [با یکدیگر، ناگهان]^(۲) آنها را فرامی‌گیرد^(۳).

۵۰- در آن دم نه فرصت وصیتی خواهند داشت و نه [امکان] بازگشت به خانواده خود را.

۵۱- و در صدادهنده بزرگ دمیده شود، آنگاه همه از گورها به سوی پروردگارشان می‌شتابند^(۴).

۵۲- می‌گویند: وای به حال ما، چه کسی ما را از خوابگاهمان برانگیخت؟ این همان وعده [خدای] رحمان^(۵) است و پیامبران راست می‌گفتند.

۵۳- [وقوع رستاخیز] جز یک بانگ سخت نیست، و ناگهان همه جمع می‌شوند [و] در پیشگاه ما احضار خواهند شد^(۶).

۵۴- آن روز هیچ‌کس ذره‌ای مورد ستم قرار نخواهد گرفت و جز در برابر آنچه کرده‌اید، مجازات نخواهید شد.

۱- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۱۰۵ یوسف (۱۲) آمده است.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۶۶ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۵۳ یس (۳۶) آمده است.

۴- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۷ و ۸ قمر (۵۴)، ۴۳ معارج (۷۰) و ۱۳ و ۱۴ نازعات (۷۹) آمده است.

۵- با حالت پشیمانی، اشاره به گفتار مغرورانه خودشان است در دنیا؛ به آیه ۶۰ فرقان (۲۵) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۷۷ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

و آیه^۱ لهم انا حملنا ذريتهم في الفلك المشحون^(۴۱) وخلقنا لهم من مثله ما يركبون^(۴۲) وان نشأ نغرقهم فلا صرخ لهم ولا هم يقذون^(۴۳) الا رحمة منا ومتعنا الى حين^(۴۴) واذ قيل لهم اتقوا ما بين ايديكم وما خلفكم لعلكم ترحمون^(۴۵) وما تاتيتهم من آية من آية من آيات ربهم الا كانوا عنها معرضين^(۴۶) واذ قيل لهم انفقوا مما رزقكم الله قال الذين كفروا للذين آمنوا انطعم من لؤي شاء الله اطعمه ان انتم الا في ضلال مبين^(۴۷) ويقولون متى هذا الوعد ان كنتم صادقين^(۴۸) ما ينظرون الا لصيحة واحدة تاخذهم وهم يخصمون^(۴۹) فلا يستطيعون توصية ولا الى اهلهم يرجعون^(۵۰) وفتح في الصور فاذا هم من الاجداث الى ربهم ينسلون^(۵۱) قالوا اينولنا من بعثنا من مرقدا هذا ما وعد الرحمن وصدق المرسلون^(۵۲) ان كانت الاصيحة واحدة فاذا هم جميع لدينا محضرون^(۵۳) قالوا لا تظلم نفس شيئا ولا تجزون الا ما كنتم تعملون^(۵۴)

- ۵۵- بهشتیان در آن روز در مشغولیتی [خاص] شادمانند (۱).
 ۵۶- آنها و همسرانشان در سایه‌ها بر تختها تکیه زده‌اند (۲).
 ۵۷- در آنجا [هر گونه] میوه و هر چه بخواهند در اختیار دارند؛
 ۵۸- [گفته می‌شود] سلام [بر شما به عنوان] سخنی از جانب پروردگار مهربان (۳).
 ۵۹- ای بزهکاران، امروز [از صف پرهیزکاران] جدا شوید (۴).
 ۶۰- ای بنی آدم، مگر به شما سفارش نکردم که شیطان را بندگی نکنید (۵)، که او دشمن آشکار شماست؟
 ۶۱- و اینکه [تنها] مرا بندگی کنید، که راه راست همین است؟
 ۶۲- از میان شما خلق بسیاری را به گمراهی کشید؛ چرا درک نمی‌کردید؟
 ۶۳- این همان دوزخی است که به شما وعده داده می‌شد (۶).
 ۶۴- به سزای انکارتان، اکنون به آتش درآید.
 ۶۵- امروز بر دهانهایشان مهر می‌زنیم و درباره دستاوردهایشان دستهایشان با ما سخن خواهند گفت و پاهایشان گواهی خواهند داد.
 ۶۶- اگر می‌خواستیم، دیدگانیشان را محو می‌کردیم، آنگاه شتابان آهنگ راه می‌کردند، ولی چگونه می‌دیدند؟!
 ۶۷- اگر اراده می‌کردیم، در جا مسخشان می‌کردیم که نه توان پیش رفتن داشته باشند و نه بازگردند.
 ۶۸- هر که را طول عمر دهیم، در خلقت و ازگونه‌اش کنیم (۷)؛

إِنَّ أَصْحَابَ الْجَنَّةِ الْيَوْمِ فِي شُغْلٍ فَكَهُونٍ ﴿٥٥﴾ هُمْ وَأَزْوَاجُهُمْ فِي ظِلِّ عَلَى الْأَرَائِكِ مُتَكِفُونَ ﴿٥٦﴾ لَهُمْ فِيهَا فَنَكِهَةٌ وَالَهُمْ مَا يَدَّعُونَ ﴿٥٧﴾ سَلَامٌ قَوْلًا مِنْ رَبِّ رَحِيمٍ ﴿٥٨﴾ وَأَمْتَرُوا الْيَوْمَ أَيُّهَا الْمَجْرُمُونَ ﴿٥٩﴾ أَلَمْ أَعْهَدْ إِلَيْكُمْ يَبْنَىءَ آدَمَ أَنْ لَا تَعْبُدُوا الشَّيْطَانَ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ ﴿٦٠﴾ وَأَنْ أَعْبُدُونِي هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَقَدْ أَضَلَّ مِنْكُمْ جِبِلًّا كَثِيرًا أَفَلَمْ تَكُونُوا تَعْقِلُونَ ﴿٦٢﴾ هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي كُنْتُمْ تُوعَدُونَ ﴿٦٣﴾ أَصَلُّوْهَا الْيَوْمَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٦٤﴾ الْيَوْمَ نَخْتِمُ عَلَى أَفْوَاهِهِمْ وَتُكَلِّمُنَا أَيْدِيهِمْ وَنَشْهَدُ أَرْجُلَهُمْ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٦٥﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَطَمَسْنَا عَلَى أَعْيُنِهِمْ فَاسْتَبَقُوا الصِّرَاطَ فَأَنْتَ يُبْصِرُونَ ﴿٦٦﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَمَسَخْنَاهُمْ عَلَى مَكَانَتِهِمْ فَمَا اسْتَطَعُوا مُضِيًّا وَلَا يَرْجِعُونَ ﴿٦٧﴾ وَمَنْ نُعَمِّرْهُ نُنَكِّسْهُ فِي الْخَلْقِ أَفَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٦٨﴾ وَمَا عَلَّمْنَاهُ الشِّعْرَ وَمَا يَنْبَغِي لَهُ إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ وَقُرْءَانٌ مُبِينٌ ﴿٦٩﴾ لِيُنذِرَ مَنْ كَانَ حَيًّا وَيَحِقَّ الْقَوْلُ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧٠﴾

چرا درک نمی‌کنند [که خود را همواره کارآمد می‌پندارند]؟

- ۶۹- پیامبر را شعر نیاموخته‌ایم و [شاعری] شایسته او نیست (۸)؛ آن [چه عرضه کرده است] اندرز و قرآنی روشنگر است،
 ۷۰- تا بیدار دلان (۹) را هشدار دهد و بر انکارورزان، فرمان مجازات (۱۰) تحقق یابد.

۱- به آیات ۲۳ طور (۵۲) و ۱۷-۲۴ واقعه (۵۶) توجه فرماید.

۲- توصیف سایه بهشتیان را که در آیات ۳۰ واقعه (۵۶) و ۴۱ مرسلات (۷۷) آمده، با توصیف سایه دوزخیان که در آیات ۴۲-۴۴ واقعه (۵۶) و ۲۹-۳۱ مرسلات (۷۷) آمده است مقایسه فرماید.

۳- به آیات ۲۳ و ۲۴ رعد (۱۳) توجه فرماید.

۴- به آیات ۲۸ ص (۳۸) و ۲۱ جاثیه (۴۵) توجه فرماید.

۵- به آیه ۲۷ اعراف (۷) توجه فرماید.

۶- به آیات ۴۲ و ۴۳ حجر (۱۵) توجه فرماید.

۷- مفهوم آیه همانست که در آیات ۷۰ نحل (۱۶)، ۵ حج (۲۲) و ۵۴ روم (۳۰) آمده است.

۸- اشاره به گفتار مخالفان است که در آیات ۵ انبیاء (۲۱)، ۳۶ صافات (۳۷) و ۳۰ طور (۵۲) آمده است.

۹- برای توجیه ترجمه «حی»، به آیه ۱۲۲ انعام (۶) توجه فرماید.

۱۰- به زیرنویس آیه ۷ همین سوره (یس) توجه فرماید.

أَوَلَمْ يَرَوْا أَنَّا خَلَقْنَا لَهُمْ مِمَّا عَمِلَتْ أَيْدِينَا أَنْعَمًا فَهُمْ لَهَا
 مَلَائِكُونَ ﴿٧١﴾ وَذَلَّلْنَاهَا لَهُمْ فَمِنْهَا رَكُوبُهُمْ وَمِنْهَا يَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾
 وَهُمْ فِيهَا مَنَّعٌ وَمَشَارِبٌ أَفْلايَشْكُرُونَ ﴿٧٣﴾ وَأَتَّخِذُوا
 مِنْ دُونِ اللَّهِ إِلَهَةً لَعَلَّهُمْ يُنصَرُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَسْتَطِيعُونَ
 نَصْرَهُمْ وَهُمْ لَهُمْ جُنْدٌ مُحْضَرُونَ ﴿٧٥﴾ فَلَا يَحْزُنُكَ قَوْلُهُمْ
 إِنَّا نَعْلَمُ مَا يُسِرُّونَ وَمَا يُعْلِنُونَ ﴿٧٦﴾ أَوَلَمْ يَرِ الْإِنْسَانُ أَنَّا
 خَلَقْنَاهُ مِنْ نُطْفَةٍ فَإِذَا هُوَ خَصِيمٌ مُبِينٌ ﴿٧٧﴾ وَضَرَبْنَا
 مَثَلًا وَنَسِيَ خَلْقَهُ قَالَ مَنْ يُحْيِي الْعِظْمَ وَهِيَ رَمِيمٌ ﴿٧٨﴾
 قُلْ يُحْيِيهَا الَّذِي أَنشَأَهَا أَوَّلَ مَرَّةٍ وَهُوَ بِكُلِّ خَلْقٍ عَلِيمٌ
 ﴿٧٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُم مِّنَ الشَّجَرِ الْأَخْضَرِ نَارًا فَإِذَا أَنْتُمْ
 مِنْهُ نُوقَدُونَ ﴿٨٠﴾ أَوَلَيْسَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
 بِقَدِيرٍ عَلَىٰ أَن يَخْلُقَ مِثْلَهُمْ بَلَىٰ وَهُوَ الْخَلَّاقُ الْعَلِيمُ ﴿٨١﴾
 إِنَّمَا أَمْرُهُ إِذَا أَرَادَ شَيْئًا أَن يَقُولَ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٨٢﴾
 فَسُبْحَانَ الَّذِي بِيَدِهِ مَلَكُوتُ كُلِّ شَيْءٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٣﴾

سُورَةُ الصَّافَّاتِ

۷۱- مگر ندیده‌اند که به دست قدرت خویش، دامها را برای [استفاده] آنها آفریدیم که مالک آن شده‌اند.

۷۲- و چارپایان را برای انسانها رام نیز کردیم که از برخی از آنها استفاده سواری از برخی دیگر تغذیه می‌کنند.

۷۳- و در آنها منافع [مختلفی] دارند، و نیز [از شیرشان] آشامیدنی دارند؛ چرا سپاس نمی‌دارند؟

۷۴- به جای خدا معبودهایی برگزیده‌اند، به این امید که مورد یاری [آنها] قرار گیرند!

۷۵- [در حالی که آن معبودان به هنگام بلا] توان یاری آنها را ندارند، و اینان به صورت سپاهی برای [خدمت] معبودان احضار شده‌اند.

۷۶- گفتارشان اندوهگینت نکند، که هر چه پنهان و آشکار کنند، می‌دانیم (۱).

۷۷- مگر انسان نمی‌داند که او را از نطفه‌ای [بی‌مقدار] آفریده‌ایم، و آنگاه [که تنومند گردید] خصومتگری آشکار شد؟

۷۸- برای ما مثلی زد و آفرینش خویش را از یاد برد (۲)؛ [و] گفت: استخوانهای پوسیده را چه کسی قادر است حیات بخشد؟

۷۹- بگو: همان کسی که اول بار آن را پدید آورده است، زنده‌اش می‌کند؛ و او به هر آفرینشی دانا [و توانا] است.

۸۰- همان خدایی که برای [استفاده] شما از درخت سبز آتش پدید آورد که خودتان از آن می‌افروزید.

۸۱- آیا خدایی که آسمانها و زمین را آفرید، بر آفرینش همانند آنان قادر نیست (۳)؟ چرا، و البته او آفریدگاری دانا است.

۸۲- چون چیزی را ارده کند، فرمانش جز این نیست که گوید: باش و می‌شود.

۸۳- منزّه است خدایی که نظام حاکم بر همه موجودات [عالم] در کف اوست و به پیشگاه او بازگردانده می‌شوید.

۱- به آیه ۷ طه (۲۰) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۵ و ۶ طارق (۸۶) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۵۷ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۳۷- سوره صافات

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- سوگند به فرشتگان که [تسبیح گویان] صف کشیده‌اند^(۱)،
- ۲- و فرشتگانی که [وسوسه شیاطین را از بندگان متوکل] بازمی‌دارند،
- ۳- و فرشتگانی که [آیات را بر پیامبران] قرائت می‌کنند،
- ۴- که معبود شما یگانه است؛
- ۵- صاحب اختیار آسمانها و زمین و مابین آنها و طلوع‌گاهها [و غروب‌گاهها] ای^(۲) خورشید.
- ۶- ما آسمان نزدیکتر را به زیور ستارگان آراستیم،
- ۷- و از [دستبرد] هر شیطان سرکشی محفوظ داشتیم؛
- ۸- که قادر به شنیدن سخن فرشتگان عالم بالاتر نخواهند بود و از هر سو هدف قرار می‌گیرند،
- ۹- برای رانده شدن، و غذایی پیوسته دارند،
- ۱۰- مگر آن کس که یک بار استراق سمع کند، و [در آن صورت] شهابی روشن تعقیبش خواهد کرد^(۳).
- ۱۱- از انکارورزان که از گلی [ناچیز و] چسبنده پدیدشان آوردیم پیرس: آیا آنان از نظر آفرینش سخت‌ترند یا آنچه [از زمین و آسمانها و جهان بی‌انتها] آفریدیم^(۴)؟
- ۱۲- تو [از تکذیب آنان] در شگفت مانده‌ای و آنها به تمسخر پرداخته‌اند.
- ۱۳- و چون اندرز داده شوند، نمی‌پذیرند.
- ۱۴- و هنگامی که نشانه‌ای را ببینند، به تمسخر گیرند.
- ۱۵- و گویند: این [قرآن] جز جادویی آشکار نیست؛
- ۱۶- چگونه هنگامی که مردیم و خاک و استخوان^(۵) شدیم، برانگیخته خواهیم شد^(۶)؟
- ۱۷- و حتی نیاکان ما؟
- ۱۸- بگو: آری، [زنده می‌شوید] با خاکساری.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

- وَالصَّفَّاتِ صَفًّا ﴿١﴾ فَالَّذِينَ جَرَّتْ زَجْرًا ﴿٢﴾ فَالَّذِينَ ذُكِّرُوا ﴿٣﴾
 إِنَّ إِلَهَكُمْ لَوَاحِدٌ ﴿٤﴾ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَرَبُّ الْمَشْرِقِ ﴿٥﴾ إِنَّا رَبُّنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بَرِيَّةٌ الْكَوَاكِبِ ﴿٦﴾ وَحِفْظًا مِّنْ كُلِّ شَيْطَانٍ مَّارِدٍ ﴿٧﴾ لَا يَسْمَعُونَ إِلَى الْمَلَأِ الْأَعْلَىٰ وَيُقَذَّفُونَ مِّنْ كُلِّ جَانِبٍ ﴿٨﴾ دُحُورًا وَهُمْ عَذَابٌ وَأَصِيبٌ ﴿٩﴾ إِلَّا مَنْ خِطَفَ الْخَطْفَةَ فَأَتْبَعَهُ شَهَابٌ ثَاقِبٌ ﴿١٠﴾ فَاسْتَفْتِهِمْ أَهُمْ أَشَدُّ خَلْقًا أَمْ مَن خَلَقْنَا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِّن طِينٍ لَّازِبٍ ﴿١١﴾ بَلْ عَجِبْتَ وَيَسْخَرُونَ ﴿١٢﴾ وَإِذَا ذُكِّرُوا لَا يَذْكُرُونَ ﴿١٣﴾ وَإِذَا رَأَوْا آيَةً يَسْتَسْخَرُونَ ﴿١٤﴾ وَقَالُوا إِن هَذَا إِلَّا سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ آءَ دَامِنَا وَكُنَّا أَبَاوًا وَعِظْمًا آءَ نَالَمَبْعُوثُونَ ﴿١٦﴾ آءَ أَبَاؤُنَا الْأَوْلُونَ ﴿١٧﴾ قُلْ نَعَمْ وَأَنْتُمْ دَاخِرُونَ ﴿١٨﴾ فَإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ فَإِذَا هُمْ يَنْظُرُونَ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ يَوْمَ الدِّينِ ﴿٢٠﴾ هَذَا يَوْمَ الْفَصْلِ الَّذِي كُتِبَ بِهِ تَكْذِيبُونَ ﴿٢١﴾
 ﴿٢٢﴾ أَحْسَرُوا الَّذِينَ ظَلَمُوا وَأَزْوَاجَهُمْ وَمَا كَانُوا يَعْبُدُونَ ﴿٢٣﴾ مِّن دُونِ اللَّهِ فَاهْدُوهُمْ إِلَى صِرَاطِ الْجَحِيمِ ﴿٢٤﴾ وَقِفُوهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ ﴿٢٥﴾
- ۱۹- [وقوع رستاخیز] فقط یک بانگ عظیم است، آنگاه [همه] نگران بر می‌خیزند^(۷).
- ۲۰- و می‌گویند: وای بر ما، این همان روز جزاست.
- ۲۱- [آری] همان روز داوری است^(۸) که دروغش می‌شمرد.
- ۲۲ و ۲۳- ستمگران را با همراهانشان^(۹) و معبودانی که به جای خدا بندگی می‌کردند، احضار کنید^(۱۰) و به دوزخ سوقشان دهید^(۱۱).
- ۲۴- و آنان را بازدارید، که [در برابر اعمالشان] مسئولند^(۱۲).

- ۱- برای توجیه افزوده، به آیات ۱۶۵ و ۱۶۶ همین سوره (صافات) توجه فرمایید.
- ۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۴۰ معارج (۷۰) توجه فرمایید.
- ۳- معنی و مفهوم آیات ۷-۱۰ که مشابهتی با آیات ۱۷ و ۱۸ حجر (۱۵)، ۵ ملک (۶۷) و ۹ جن (۷۲) دارد، به طور کلی روشن نیست؛ و توضیحات مفسران در مورد این آیات برای تبیین قطعی آن هنوز کافی نیست. به ترجمه و توضیح و زیرنویس آیه ۷ آل عمران (۳) توجه فرمایید.
- ۴- برای توجیه افزوده، به آیات ۵۷ غافر (۴۰)، ۸۱ یس (۳۶) و ۲۷-۳۲ نازعات (۷۹) توجه فرمایید.
- ۵- در مورد عدول از قاعده املائی در کلمه «عظام» در این آیه و آیه ۵۳ همین سوره، به زیرنویس سوم آیه ۲۴۵ بقره (۲) مراجعه فرمایید؛ این کلمه ۱۲ بار در قرآن تکرار شده و فقط دو مورد آن به شکل رایج ثبت شده است.
- ۶- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۳۵ مؤمنون (۲۳) آمده است؛ پاسخ این ادعا را در آیات ۲۷ روم (۳۰) و ۷۹-۸۱ یس (۳۶) ملاحظه فرمایید.
- ۷- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۴۲ ق (۵۰) آمده است؛ ضمناً به آیه ۷۷ نحل (۱۶) توجه فرمایید.
- ۸- به آیه ۵۹ یس (۳۶) توجه فرمایید.
- ۹- به آیه ۳۶ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.
- ۱۰- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش آخر آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.
- ۱۱- ابتدا به آیه ۷۱ زمر (۳۹) و بعد به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.
- ۱۲- به آیات ۳۹ و ۴۱ رحمان (۵۵) توجه فرمایید.

مَا لَكُمْ لَا تَنصُرُونَ ﴿٢٥﴾ بَلْ هُمْ أَيْوَمَ مُسْتَسَامُونَ ﴿٢٦﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ
 عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٢٧﴾ قَالُوا إِنَّا لَنَأْتِيكُمْ فَتَنًا وَعَنْ يَمِينِ ﴿٢٨﴾
 قَالُوا بَلْ لَمْ تَكُونُوا مُؤْمِنِينَ ﴿٢٩﴾ وَمَا كَانَ لَنَا عَلَيْكُمْ مِنْ سُلْطَانٍ
 بَلْ كُنْتُمْ قَوْمًا طَغَيْنَ ﴿٣٠﴾ فَحَقَّ عَلَيْنَا قَوْلُ رَبِّنَا إِنَّا لَأَنذَرْتُمْ
 قَوْمَكُمْ ﴿٣١﴾ إِنَّا كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿٣٢﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا إِذَا قِيلَ لَهُمْ
 لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ يَسْتَكْبِرُونَ ﴿٣٣﴾ وَيَقُولُونَ إِنَّا لَنَارِكُوا آلَ الْهَتَمِ
 لَشَاعِرٍ يُحْذِرُونَ ﴿٣٤﴾ بَلْ جَاءَ بِالْحَقِّ وَصَدَقَ الْمُرْسَلِينَ ﴿٣٥﴾ إِنَّا كُرْ
 لِدَاقِهِمْ أَلْعَابَ الْأَلِيمِ ﴿٣٦﴾ وَمَا تُحْزَنُونَ إِلَّا مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٣٧﴾
 إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿٣٨﴾ أُولَئِكَ لَهُمْ رِزْقٌ مَعْلُومٌ ﴿٣٩﴾
 فَوْقَهُمْ وَهُمْ مُكْرَمُونَ ﴿٤٠﴾ فِي جَنَّاتِ النَّعِيمِ ﴿٤١﴾ عَلَى سُرُرٍ مُنْقَلَبِينَ
 يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِكَأْسٍ مِنْ مَعِينٍ ﴿٤٢﴾ بِيضَاءَ لَذَّةٍ لِلشَّرِبِينَ ﴿٤٣﴾
 لَا فِيهَا غَوْلٌ وَلَا هُمْ عَنْهَا يُنْفَوْنَ ﴿٤٤﴾ وَعِنْدَهُمْ قَصْرَاتُ
 الْأَطْرَافِ عَيْنٍ ﴿٤٥﴾ كَانَتْ مِنْ بَيْضٍ مَكْنُونٍ ﴿٤٦﴾ فَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى
 بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ ﴿٤٧﴾ قَالَ قَائِلٌ مِنْهُمْ إِنِّي كَانَ لِي قَرِينٌ ﴿٤٨﴾

- ۲۵- [از ایشان می پرسند:] چرا [مانند دنیا] از یکدیگر حمایت نمی کنید؟!
 ۲۶- [جوابی ندارند] بلکه امروز همه تسلیمند.
 ۲۷- و گفتگوکنان به یکدیگر روی می آورند.
 ۲۸- [زیردستان می گویند:] شما از موضع قدرت با ما برخورد می کردید.
 ۲۹- [پیشوایان] می گویند: نه، بلکه شما خود ایمان نداشتید [که دنبال ما راه افتادید]؛
 ۳۰- و ما هیچ سلطه ای بر شما نداشتیم؛ شما خود گروهی طغیانگر بودید.
 ۳۱- فرمان مجازات^(۱) پروردگاران بر ما محقق شده است و همه باید آن را بچشیم.
 ۳۲- شما را به راه تباهی کشانیدیم، زیرا خود در راه تباهی بودیم.
 ۳۳- در آن روز همه در عذاب مشترکند^(۲).
 ۳۴- با بزهکاران این گونه رفتار می کنیم.
 ۳۵- آنان بودند که چون به ایشان گفته می شد: معبودی جز خدا وجود ندارد، گردنکشی می کردند^(۳).
 ۳۶- و می گفتند: چگونه به خاطر شاعری دیوانه معبودهای خود را رها کنیم؟!
 ۳۷- [چنین نیست] بلکه او حق را عرضه کرد و پیامبران [پیشین] را تصدیق نمود.
 ۳۸- البته شما عذاب دردناک را خواهید چشید؛
 ۳۹- و جز در برابر آنچه کرده اید، مجازات نخواهید شد،
 ۴۰- [همه گرفتار کیفرند] مگر بندگان اخلاص یافته خدا^(۴).
 ۴۱- [که] روزی ای مشخص [و ممتاز] دارند؛
 ۴۲- میوه های فراوان در اختیار خواهند داشت، [و مقدمشان گرامی است،
 ۴۳- در باغهای پر نعمت بهشت،
 ۴۴- بر تختهایی رویاروی هم.
 ۴۵- قدحی از شراب جاری بر آنان گردانده می شود،
 ۴۶- که [باده ای] روشن است و مایه لذت نوشندگان.
 ۴۷- که نه سردردی در [مصرف] آن هست و نه از آن دستخوش مستی شوند.
 ۴۸- [دلبران] افتاده نگاه و غزال چشم در برشان؛
 ۴۹- همچون گوهری سپید^(۵) و ناسفته.
 ۵۰- [بهشتیان] گفتگوکنان به یکدیگر روی می آورند.
 ۵۱- یکی از آن میان می گوید: همنشینی داشتم،

۱- منظور از «قول» در اینجا مفاد آیات ۱۸ اعراف (۷)، ۴۳ حجر (۱۵)، ۸۴ و ۸۵ ص (۳۸) است؛ بخش انتهایی آیه مؤید این معناست؛ همچنین آیات ۱۶ اسراء (۱۷) و ۷۱ زمر (۳۹) ترجمه «قول» را به فرمان مجازات، توجیه می کند.
 ۲- توضیح کاملتر را در آیه ۳۸ اعراف (۷) ملاحظه فرمایید.
 ۳- مفهوم آیه به بیان مفصل تر در آیه ۴۵ زمر (۳۹) آمده است.
 ۴- به آیه ۲۶ یونس (۱۰) توجه فرمایید.
 ۵- بیض جمع بیضه به معنی تخم مرغ است؛ وجه تسمیه آن سفیدی رنگ آن می باشد و در اینجا با توجه به صراحت آیات ۲۲ و ۲۳ واقعه (۵۶)، منظور همان است که در متن ترجمه آورده ایم.

- ۵۲- که می گفت: راهی تو باور می کنی؟
- ۵۳- هنگامی که مردیم و خاک و استخوان شدیم، پاداش و کفیری خواهیم داشت؟
- ۵۴- و اضافه می کند: آیا توجه دارید [که کجاست]؟
- ۵۵- آنگاه متوجه می شود و او را در میان دوزخ می بیند.
- ۵۶- [سپس] می گوید: به خدا سوگند نزدیک بود مرا هم به هلاکت بکشانی؛
- ۵۷- و اگر لطف پروردگار نبود، من هم به دوزخ احضار شده بودم.
- ۵۸ و ۵۹- [آنگاه به سایر بهشتیان می گوید]: آیا جز مرگ نخستین مرگی نخواهیم داشت و عذاب نخواهیم شد؟
- ۶۰- این است همان کامیابی بزرگ.
- ۶۱- اهل عمل برای چنین [هدفی] باید تلاش کنند.
- ۶۲- آیا این موقعیت برای پذیرایی بهتر است یا درخت زقوم [دوزخ]؟!
- ۶۳- که آن را بلیه ستمگران کرده ایم.
- ۶۴- درختی است که از اعماق دوزخ می روید؛
- ۶۵- شکوفه اش گویی سرهای شیاطین است.
- ۶۶- دوزخیان از آن می خورند و شکمها را انباشته می کنند.
- ۶۷- آنگاه روی آن آمیزه ای از آب داغ ناصاف [در اختیار] دارند؛

يَقُولُ اِنَّكَ لَمِنَ الْمُصَدِّقِينَ ﴿٥٢﴾ اِنَّ دَامِنَا وَكُنَّا تَرَابًا وَعِظْمًا اِنَّ نَا
 لَمَدِينُونَ ﴿٥٣﴾ قَالَ هَلْ اَنْتُمْ مُطَّلِعُونَ ﴿٥٤﴾ فَاطَّلَعَ فَرَأَاهُ فِي سَوَاءِ
 الْجَحِيمِ ﴿٥٥﴾ قَالَ تَاللّٰهِ اِنْ كِدْتَ لَتُرْدِيَني ﴿٥٦﴾ وَلَوْلَا نِعْمَةُ رَبِّي
 لَكُنْتُ مِنَ الْمُحْضَرِّينَ ﴿٥٧﴾ اَفَمَا نَحْنُ بِمَيِّتِيْنَ ﴿٥٨﴾ اِلَّا مَوْتُنَا
 الْاُولٰٓئِ وَ مَا نَحْنُ بِمُعَذَّبِيْنَ ﴿٥٩﴾ اِنَّ هٰذَا هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿٦٠﴾
 لِمِثْلِ هٰذَا فَلْيَعْمَلِ الْعٰمِلُوْنَ ﴿٦١﴾ اَذٰلِكَ خَيْرٌ نَزْلًا اَمْ شَجَرَةٌ
 الزَّقٰوْمِ ﴿٦٢﴾ اِنَّا جَعَلْنٰهَا فِتْنَةً لِّلظٰلِمِيْنَ ﴿٦٣﴾ اِنَّهَا شَجَرَةٌ
 تَخْرُجُ فِيْ اَصْلِ الْجَحِيْمِ ﴿٦٤﴾ طَلْعُهَا كَاَنَّهُ رِءُوسُ الشَّيْطٰنِ
 ﴿٦٥﴾ فَاِنَّهُمْ لَا يَكُوْنُوْنَ مِنْهَا لٰوْنٌ مِّنْهَا الْبٰطُوْنَ ﴿٦٦﴾ ثُمَّ اِنْ لَهُمْ
 عَلَيْهَا لَشَوْبًا مِّنْ حَمِيْمٍ ﴿٦٧﴾ ثُمَّ اِنْ مَرَجَعَهُمْ لِآلِ الْجَحِيْمِ ﴿٦٨﴾
 اِنَّهُمْ الْفَوَءُ اَبَاءٌ هُمْ صٰلِحِيْنَ ﴿٦٩﴾ فَهُمْ عَلٰٓءٌ اٰتٰرِهِمْ مُّرَعُوْنَ ﴿٧٠﴾
 وَلَقَدْ ضَلَّ قَبْلَهُمْ اَكْثَرُ الْاَوَّلِيْنَ ﴿٧١﴾ وَلَقَدْ اُرْسَلْنَا فِيْهِمْ
 مُّنْذِرِيْنَ ﴿٧٢﴾ فَاَنْظُرْ كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُنْذِرِيْنَ ﴿٧٣﴾
 اِلَّا عِبَادَ اللّٰهِ الْمُخْلِصِيْنَ ﴿٧٤﴾ وَلَقَدْ نَادٰٓنَا نُوْحٌ فَلْنَعْمِ
 الْمُجِيْبُوْنَ ﴿٧٥﴾ وَنَجَّيْنَاهُ وَاَهْلَهُ مِنَ الْكَرْبِ الْعَظِيْمِ ﴿٧٦﴾

۶۸- سپس بازگشتشان به دوزخ است.

۶۹- چرا که پدرانشان را گمراه می دیدند،

۷۰- با وجود این در پی آنها می شتابند.

۷۱- قبل از آنها هم بیشتر پیشینیان گمراه شدند،

۷۲- و میانشان هشدار دهندگان را فرستادیم.

۷۳- ببین سرانجام هشدار داده شدگان چگونه بود؟!

۷۴- [همه گرفتار کیفر شدند] مگر بندگان اخلاص یافته خدا.

۷۵- نوح ما را ندا داد^(۱)، و نیکو پاسخ می دهیم.

۷۶- او و کسانش را^(۲) از اندوه بزرگ^(۳) نجات دادیم^(۴).

۱- به آیات ۲۶ مؤمنون (۲۳) و ۱۰ قمر (۵۴) و ۲۶ و ۲۷ نوح (۷۱) توجه فرمایید.

۲- منظور اهل بیت او و گروندگان به اوست که عده قلیلی بودند و در آیه ۴۰ هود (۱۱) آمده است.

۳- منظور زخم زبانها و تمسخر مردم است؛ به آیات ۲۷ و ۳۲ و ۳۸ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۴۰ هود توجه فرمایید.

وَجَعَلْنَا دُرِّيَّتَهُ هُمْرَ الْبَاقِينَ ﴿٧٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿٧٨﴾ سَلَّمَ
 عَلَى نُوحٍ فِي الْعَالَمِينَ ﴿٧٩﴾ اِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٨٠﴾ اِنَّهُ مِنْ
 عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿٨١﴾ ثُمَّ اَغْرَقْنَا الْاٰخِرِينَ ﴿٨٢﴾ وَاَتَتْ مِنْ
 شِيعَتِهِ لِبْرَاهِيمَ ﴿٨٣﴾ اِذْ جَاءَتْ رَبَّهُ بِقَلْبٍ سَلِيمٍ ﴿٨٤﴾ اِذْ قَالَ
 لِاٰيِيهِ وَقَوْمِهِ مَاذَا تَعْبُدُونَ ﴿٨٥﴾ اَفِكُفَاةِ الْهٰتَةِ دُونَ اللّٰهِ تُرِيدُونَ
 ﴿٨٦﴾ فَمَا ظَنُّكُمْ بِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٧﴾ فَظَنرَ نَظْرَةً فِي النُّجُومِ ﴿٨٨﴾
 فَقَالَ اِنِّي سَقِيمٌ ﴿٨٩﴾ فَنَوَلَّوْا عَنْهُ مُدْبِرِينَ ﴿٩٠﴾ فَرَاغَ اِلَيْهِ الْهِنَمِ
 فَقَالَ اَلَا تَاْتَا كُوْنٌ ﴿٩١﴾ مَا لَكُمْ لَا تَنْطِقُونَ ﴿٩٢﴾ فَرَاغَ عَلَيْهِمْ ضَرْبًا
 بِالْيَمِينِ ﴿٩٣﴾ فَاَقْبَلُوْا اِلَيْهِ يَزْفُونَ ﴿٩٤﴾ قَالَ اَتَعْبُدُونَ مَا تَنْحِتُونَ
 ﴿٩٥﴾ وَاللّٰهُ خَلَقَكُمْ وَمَا تَعْمَلُونَ ﴿٩٦﴾ قَالُوْا اَبْنُوْا لَهٗ بُيُوتًا فَاَلْقُوْهُ
 فِي الْجَحِيْمِ ﴿٩٧﴾ فَاَرَادُوْا بِهِ كَيْدًا فَجَعَلْنٰهُمْ اِلْسٰفِيْنَ ﴿٩٨﴾
 وَقَالَ اِنِّي ذَاهِبٌ اِلَىٰ رَبِّي سَيِّدٍ ﴿٩٩﴾ رَبِّ هَبْ لِي مِنَ الصّٰلِحِيْنَ
 ﴿١٠٠﴾ فَبَشَّرْنٰهُ بِغُلَامٍ حَلِيْمٍ ﴿١٠١﴾ فَلَمَّا بَلَغَ مَعَهُ السَّعْيَ قَالَ
 يٰبُنَيَّ اِنِّي اَرَىٰ فِي الْمَنَامِ اَنِّيْ اَذْبُكَ فَانظُرْ مَاذَا تَرَىٰ ﴿١٠٢﴾
 يٰاَبَتِ اَفْعَلْ مَا تُؤْمُرُ سَاجِدًا لِّىْ اِنْ شَاءَ اللّٰهُ مِنَ الصّٰبِرِيْنَ ﴿١٠٣﴾

۷۷- و نسل او را [در زمین] استمرار دادیم.
 ۷۸- و برای او [نکونامی] در میان آیندگان باقی گذاشتیم (۱).
 ۷۹- درود بر نوح در میان جهانیان.
 ۸۰- نیکوکاران را این گونه پاداش می دهیم.
 ۸۱- او از بندگان باایمان ما بود.
 ۸۲- آنگاه [جز نوح و همراهانش] دیگران را غرق کردیم.
 ۸۳- ابراهیم از پیروان [راستین] او بود.
 ۸۴- آنگاه که دلی پاک و سلیم به [پیشگاه] پروردگارش عرضه کرد.
 ۸۵- هنگامی که به پدر و قومش گفت: چه چیز را بندگی می کنید؟!
 ۸۶- آیا به باطل معبودهایی را به جای خدا می طلبید؟!
 ۸۷- پس درباره پروردگار جهانیان چه گمان می برید؟
 ۸۸- آنگاه نظری به ستارگان افکند،
 ۸۹- و گفت: من بیمارم (۲) [و در مراسم جشن شرکت نمی کنم].
 ۹۰- بازگشت کنان از او روی برتافتند.
 ۹۱- در نهان به سوی بتهاشان رفت، و [با پوزخند] گفت:
 چیزی نمی خورید؟

۹۲- چرا حرفی نمی زنید؟
 ۹۳- آنگاه به طرف آنها رفت در حالی که ضربه ای با تمام توان زد (۳).
 ۹۴- [قومش] سراسیمه به سراغش آمدند.
 ۹۵- گفت: آیا بتهایی را که خود تراشیده اید، بندگی می کنید؟
 ۹۶- در حالی که خدا شما و آنچه را که می سازید، آفریده است.
 ۹۷- گفتند: برجی برایش بسازید، و [از بالای آن] در آتش انبوه نگوئسارش کنید.

۹۸- در مورد او قصد نیرنگی داشتند، ولی ما آنان را [در موقعیتی] فروتر قرار دادیم [و آتش را بر ابراهیم بی اثر کردیم] (۴).
 ۹۹- ابراهیم گفت: من به سوی [سرزمین دیگری برای عبادت] پروردگارم رهسپار خواهم شد (۵)، [و] بزودی هدایتیم خواهد کرد.

۱۰۰- پروردگارا، به من [فرزندی] شایسته ببخش،

۱۰۱- آنگاه او را به پسری بردبار بشارت دادیم.

۱۰۲- و چون [فرزندش] به [نوجوانی و] حد تلاش [و همکاری] با پدر رسید، گفت: فرزندم، [اگر آرا] در خواب می بینم که تو را ذبح می کنم، نظر تو چیست؟ گفت: پدرم، هر مأموریتی داری انجام بده، ان شاء الله مرا شکیبیا تشخیص خواهی داد.

۱- اجابت دعای ابراهیم است که در آیه ۸۴ شعراء (۲۶) آمده است.

۲- علامه طباطبائی از قول یکی از مفسران سلف گفته است: «نگاه کردن او به ستارگان و اعلام بیماری اش از باب معاریض کلام است؛ به این معنی که گوینده چیزی را بگوید که شنونده از ظاهر آن معنی دیگری درک کند. چه بسا نظر کردن او به ستارگان، توجه به صنع خداست، ولی تصور مردم پیش بینی وضع سلامتی اوست از ستارگان.»

۳- به آیه ۵۸ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۶۹ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

۵- به زیرنویس آیه ۲۶ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید.

- ۱۰۳- هنگامی که هر دو [به فرمان خدا] تن دادند و [ابراهیم] پیشانی او را بر خاک نهاد؛
- ۱۰۴- او را ندا دادیم که: ای ابراهیم،
- ۱۰۵- [تا همین حد] خواب [خویش] را تحقق بخشیدی؛ نیکوکاران را این گونه پاداش می دهیم.
- ۱۰۶- مسلماً این آزمونی^(۱) روشن [از مقام تسلیم و رضای تو] بود^(۲).
- ۱۰۷- و گوسفند بزرگی آماده به ذبح به جای [قربانی فرزند]ش مقرر داشتیم.
- ۱۰۸- و برای او [نکونامی] در میان آیندگان باقی گذاشتیم.
- ۱۰۹- سلام بر ابراهیم.
- ۱۱۰- نیکوکاران را این گونه پاداش می دهیم.
- ۱۱۱- او از بندگان باایمان ما بود.
- ۱۱۲- و او را به [تولد] اسحاق که پیامبری شایسته بود، بشارت دادیم.
- ۱۱۳- و به او و اسحاق خیر و برکت عطا کردیم؛ برخی از افراد دودمانشان نیکوکار بودند و برخی آشکارا بر خویشان ستم می کردند.
- ۱۱۴- به موسی و هارون نعمت بزرگی دادیم؛
- ۱۱۵- و آنها را با قومشان از اندوه بزرگ^(۳) نجات دادیم؛
- ۱۱۶- و یاری شان کردیم تا پیروز شدند؛
- ۱۱۷- و کتابی روشنگر به آنها عطا کردیم؛

فَلَمَّا أَسْلَمَا وَتَلَّهُ لِلْجَبِينِ ﴿١٠٣﴾ وَنَدَيْنَاهُ أَنْ يَتَّيَّبِرْهُمُ ﴿١٠٤﴾ قَدْ صَدَّقْتَ الرُّؤْيَا إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٠٥﴾ إِنَّ هَذَا لَهُوَ الْبَلْتَأُ الْمُمِينُ ﴿١٠٦﴾ وَفَدَيْنَاهُ بِذَبْحٍ عَظِيمٍ ﴿١٠٧﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٠٨﴾ سَلَّمَ عَلَيْنَا مِنْ أَزْوَاجِهِ ﴿١٠٩﴾ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١١٠﴾ إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١١١﴾ وَبَشَّرْنَاهُ بِإِسْحَاقَ نَبِيًّا مِّنَ الصَّالِحِينَ ﴿١١٢﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ وَعَلَى إِسْحَاقَ وَمِن ذُرِّيَّتِهِمَا مُحْسِنٌ وَظَالِمٌ لِّنَفْسِهِ مُبِينٌ ﴿١١٣﴾ وَلَقَدْ مَنَّا عَلَىٰ مُوسَىٰ وَهَارُونَ ﴿١١٤﴾ وَبَخَيْنَهُمَا وَقَوْمَهُمَا مِنَ الْكُرْبِ الْعَظِيمِ ﴿١١٥﴾ وَنَصَرْنَاهُمْ فَاكْتَنُفُواهُمْ الْفٰغْلِينَ ﴿١١٦﴾ وَءَايَيْنَهُمَا الْكُتُبَ الْمُسْتَبِينَ ﴿١١٧﴾ وَهَدَيْنَهُمَا الصِّرَاطَ الْمُسْتَقِيمَ ﴿١١٨﴾ وَتَرَكْنَا عَلَيْهِمَا فِي الْآخِرِينَ ﴿١١٩﴾ سَلَّمَ عَلَيْنَا مِنْ أَزْوَاجِهِ ﴿١٢٠﴾ إِنَّ كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٢١﴾ إِنَّهُمَا مِّنْ عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٢٢﴾ وَإِنَّ الْيَأْسَ لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٢٣﴾ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ أَلَا تَأْتُونَنَا لِنَمُوتَ أَوْ لِنُؤْتَنَّهُمْ مَّوَدَّةَ غُرَابٍ أَمْ لِنُبْرِتُ بِكُمْ أَمْ لَسْنَا بِكُمْ إِلَّا حَمَلٌ غَرَابٍ ﴿١٢٤﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٢٥﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٢٦﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٢٧﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٢٨﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٢٩﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٠﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣١﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٢﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٣﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٤﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٥﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٦﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٧﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٩﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٤٠﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٤١﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٤٢﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٤٣﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٤٤﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٤٥﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٤٦﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٤٧﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٤٨﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٤٩﴾ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٥٠﴾

۱۱۸- و به راه راست هدایتشان کردیم؛

۱۱۹- و برای آنان [نکونامی] در میان آیندگان باقی گذاشتیم؛

۱۲۰- سلام بر موسی و هارون.

۱۲۱- نیکوکاران را این گونه پاداش می دهیم.

۱۲۲- هر دو از بندگان باایمان ما بودند.

۱۲۳- و «الیاس» هم یکی از پیامبران بود.

۱۲۴- آنگاه که به قوم خود گفت: چرا پروا نمی کنید؟

۱۲۵- چرا «بعل»^(۴) را [به خدایی] می خوانید، و آن بهترین آفریننده را رها کرده اید،

۱۲۶- خدا را که پروردگار شما و نیاکان شماست؟!

۱- در مورد عدول از قاعده املائی در کلمه «بلاء» به زیرنویس سوم آیه ۲۴۵ بقره (۲) مراجعه فرمایید. این کلمه ۶ بار در قرآن آمده که ۲ بار آن به شکل «بلوا» ثبت شده است؛ یکی در همین آیه و یک بار هم در آیه ۳۳ دخان (۴۴) و بقیه به شکل رایج ثبت شده است.

۲- این مورد یکی از چند مورد آزمایش ابراهیم (ع) بود که در آیه ۱۲۴ بقره (۲) به آن اشاره شده است.

۳- به آیات ۴۹ و ۵۰ بقره (۲) توجه فرمایید.

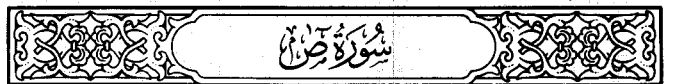
۴- «بعل» نام بتی بوده است.

فَكَذَّبُوهُ فَإِنَّهُمْ لَمُحْضَرُونَ ﴿١٢٧﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلَصِينَ ﴿١٢٨﴾
 وَتَرَكْنَا عَلَيْهِ فِي الْآخِرِينَ ﴿١٢٩﴾ سَلَامٌ عَلَىٰ آلِ يَأْسِينَ ﴿١٣٠﴾ إِنَّا كَذَلِكَ
 نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿١٣١﴾ إِنَّهُ مِن عِبَادِنَا الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٣٢﴾ وَإِنَّ لُوطًا
 لَمِنَ الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٣﴾ إِذْ جَاءَتْهُ وَأَهْلَهُ أَجْمَعِينَ ﴿١٣٤﴾ إِلَّا عَجُوزًا
 فِي الْغَدِيرِ ﴿١٣٥﴾ ثُمَّ دَمَرْنَا الْآخِرِينَ ﴿١٣٦﴾ وَإِنكُمْ لَمُرُون عَلَيْهِمْ
 مُصْبِحِينَ ﴿١٣٧﴾ وَبِالْأَيْلِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ ﴿١٣٨﴾ وَإِنَّ يُونُسَ لَمِنَ
 الْمُرْسَلِينَ ﴿١٣٩﴾ إِذْ أَبَقَ إِلَى الْفُلِ الْمَشْحُونِ ﴿١٤٠﴾ فَسَاهَمَ فَكَانَ
 مِنَ الْمُدْحَضِينَ ﴿١٤١﴾ فَالْتَقَمَهُ الْحُوتُ وَهُوَ مُلِيمٌ ﴿١٤٢﴾ فَلَوْلَا أَنَّهُ
 كَانَ مِنَ الْمُسَبِّحِينَ ﴿١٤٣﴾ لَلَبِثَ فِي بَطْنِهِ إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿١٤٤﴾
 ﴿فَنبَذْنَاهُ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ سَقِيمٌ ﴿١٤٥﴾ وَأَنْتَنَا عَلَيْهِ شَجَرَةٌ
 مِّن يَقُطِيبٍ ﴿١٤٦﴾ وَأَرْسَلْنَاهُ إِلَى مِائَةِ أَلْفٍ أَوْ يَزِيدُونَ ﴿١٤٧﴾
 فَآمَنُوا فَامْتَغَنَاهُمْ إِلَى حِينٍ ﴿١٤٨﴾ فَاسْتَفْتَاهُمُ الرَّبُّكَ الْبَنَاتُ
 وَلَهُمُ الْبَنُونَ ﴿١٤٩﴾ أَمْ خَلَقْنَا الْمَلَائِكَةَ إِنثًا وَهُمْ
 شَاهِدُونَ ﴿١٥٠﴾ أَلَا إِنَّمُ مِنْ إِيكِهِمْ لَيَقُولُونَ ﴿١٥١﴾ وَوَلَدَ
 اللَّهُ وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ ﴿١٥٢﴾ أَصْطَفَى الْبَنَاتِ عَلَى الْبَنِينَ ﴿١٥٣﴾

۱۲۷- ولی او را دروغ پرداز شمردند و مسلماً [برای عذاب] احضار خواهند شد.
 ۱۲۸- مگر بندگان اخلاص یافته خدا.
 ۱۲۹- و برای او [نکونامی] در میان آیندگان باقی گذاشتیم؛
 ۱۳۰- سلام بر یاسین^(۱).
 ۱۳۱- نیکوکاران را این گونه پاداش می دهیم.
 ۱۳۲- او از بندگان باایمان ما بود.
 ۱۳۳- لوط هم از پیامبران بود.
 ۱۳۴- آنگاه که او و همه خانواده اش را نجات دادیم؛
 ۱۳۵- مگر پیرزنی^(۲) که [همراه بزهاران] باقی ماند.
 ۱۳۶- آنگاه دیگران را در هم کوفتیم.
 ۱۳۷ و ۱۳۸- و شما بامدادان و شب هنگام از کنار [ویرانه های] شهرشان می گذرید؛ چرا درک نمی کنید؟
 ۱۳۹- و یونس نیز یکی از پیامبران بود.
 ۱۴۰- آنگاه که [بحالتی خشمگین] ^(۳) به سوی کشتی انباشته گریخت؛
 ۱۴۱- با آنها قرعه افکند و بازنده شد^(۴).
 ۱۴۲- [یونس را به دریا افکندند] و نهنگ او را بلعید، در حالی که سزاوار ملامت بود^(۵).
 ۱۴۳ و ۱۴۴- و اگر در زمره تسبیح گویان [خدا] نبود^(۶)، در شکم ماهی می ماند [و اثری از او نبود] تا روزی که [انسانها] برانگیخته شوند؛
 ۱۴۵- آنگاه او را به حال بیماری به صحرائی ساحل افکندیم؛
 ۱۴۶- و [برای تغذیه و آرامش او] کدو بئی در کنارش رویاندیم؛
 ۱۴۷- و او را [مجدداً] بر [مردمی] متجاوز از صد هزار نفر^(۷) به رسالت فرستادیم؛
 ۱۴۸- آنها ایمان آوردند و تا مدتی معین [از مواهب زندگی] برخوردارشان کردیم^(۸).

۱۴۹- از آن مشرکان [که به برتری پسر معتقدند] بیبرس؛ چگونه برای پروردگارت دختران [قاتل می شوند] و برای خودشان پسران^(۹)؟
 ۱۵۰- مگر فرشتگان را ماده آفریدیم و آنان حضور داشتند^(۱۰)؟!
 ۱۵۱ و ۱۵۲- آگاه باشید که این از دروغشان است که می گویند: خدا صاحب فرزند است؛ و آنها [اساساً] دروغ پردازند.
 ۱۵۳- چگونه خدا دختران را بر پسران [ترجیح داد و] برگزید؟!
 ۱- الیاسین همان الیاس پیامبر است؛ مثل سینا و سینین که دو شکل یک کلمه است. دو آیه بعد که می فرماید: «انه من عبادنا المؤمنین» مؤید این نظر است.
 ۲- برای شناخت او، به آیه ۸۳ اعراف (۷) توجه فرمایید.
 ۳- برای توجیه افزوده، به آیه ۸۷ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.
 ۴- مفسران گفته اند: چون کشتی بیش از حد ظرفیت، سرنشین داشت، در معرض خطر غرق شدن بود؛ ناگزیر قرعه زدند که چند نفر را قربانی نجات سایر سرنشینان کنند.
 ۵- از آن جهت سزاوار ملامت بود که در برابر ایمان نیاوردن قومش، صبوری و پایداری نشان نداده بود و با ناراحتی و خشم آنها را ترک کرده بود؛ به آیه ۸۷ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.
 ۶- تسبیح یونس را در آیه ۸۷ انبیاء (۲۱) ملاحظه فرمایید.
 ۷- منظور قوم خودش است؛ ضمن توجه به آیه بعدی، به آیه ۹۸ یونس (۱۰) نیز توجه فرمایید.
 ۸- به آیه ۹۸ یونس (۱۰) توجه فرمایید.
 ۹- به موجب آیه ۱۳ حجرات (۴۹) ﴿ان اکرمکم عندالله اتقیکم﴾، ملاک برتری افراد از نظر قرآن تقواست که به زن بودن و یا مرد بودن بستگی ندارد. در اینجا قرآن به پندار باطل آنها معترض شده است که آنچه بر خود نمی پسندند، چگونه به خدا نسبت می دهند.
 ۱۰- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۹ زخرف (۴۳) تکرار شده است.

مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿۱۵۴﴾ أَفَلَا تَذَكَّرُونَ ﴿۱۵۵﴾ أَمْ لَكُمْ سُلْطٰنٌ مُّبِينٌ ﴿۱۵۶﴾ فَاتُوا بِكُنْيَتِكُمْ إِن كُنْتُمْ صٰدِقِينَ ﴿۱۵۷﴾ وَجَعَلُوا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الْجَنَّةِ نِسْبًا وَلَقَدْ عَلِمْتِ الْجَنَّةَ إِنَّهُمْ لَمْ حَضَرُونَ ﴿۱۵۸﴾ سَبَّحْنَ اللَّهَ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿۱۵۹﴾ إِلَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ ﴿۱۶۰﴾ فَإِنَّكُمْ وَمَا تَعْبُدُونَ ﴿۱۶۱﴾ مَا أَتَّرَعْتُمْ عَلَيْهِ بِفِتْنَيْنِ ﴿۱۶۲﴾ إِلَّا مَنْ هُوَ صَالٍ الْجَحِيمِ ﴿۱۶۳﴾ وَمَا مَثَلُ إِلَّا لَهُ مَقَامٌ مَّعْلُومٌ ﴿۱۶۴﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الصّٰفِرُونَ ﴿۱۶۵﴾ وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ ﴿۱۶۶﴾ وَإِن كَانُوا لَيَقُولُونَ ﴿۱۶۷﴾ لَو أَنَّ عِنْدَنَا ذِكْرًا مِّنَ الْأَوَّلِينَ ﴿۱۶۸﴾ لَكُنَّا عِبَادَ اللَّهِ الْمُخْلِصِينَ ﴿۱۶۹﴾ فَكْفَرُوا بِهِ ۖ فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿۱۷۰﴾ وَلَقَدْ سَبَقَتْ كَلِمَتُنَا لِعِبَادِنَا الْمُرْسَلِينَ ﴿۱۷۱﴾ إِنَّهُمْ هُمُ الْمُتَّصِرُونَ ﴿۱۷۲﴾ وَإِن جُنَدُنَا لَهُمُ الْعَالَمُونَ ﴿۱۷۳﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿۱۷۴﴾ وَأَبْصِرْ هُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿۱۷۵﴾ أَفَعِدَّاءُنَا يَسْتَعْجِلُونَ ﴿۱۷۶﴾ فَإِذَا نَزَلَ بِسَاحِحِهِمْ فَسَاءَ صَبَاحُ الْمُنذَرِينَ ﴿۱۷۷﴾ وَتَوَلَّوْا عَنْهُمْ حَتَّىٰ حِينٍ ﴿۱۷۸﴾ وَأَبْصِرْ هُمْ فَسَوْفَ يُبْصِرُونَ ﴿۱۷۹﴾ سَبَّحْنَ رَبَّكَ رَبَّ الْعِزَّةِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿۱۸۰﴾ وَسَلَّمْ عَلَى الْمُرْسَلِينَ ﴿۱۸۱﴾ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعٰلَمِينَ ﴿۱۸۲﴾

گسیل می دادیم، از قبل صادر شده است (۲)؛

۱۷۲- که آنها [از جانب ما] (۳) یاری خواهند شد.

۱۷۳- و براستی سپاه ما پیروزند.

۱۷۴- پس چند صباحی از انکارورزان روی برتاب،

۱۷۵- و [لجاج آنان را] ببین که آنها هم [ثمره رفتار خود را] خواهند دید.

۱۷۶- چرا عذاب ما را به شتاب می خواهند (۴)؟

۱۷۷- آنگاه که [قهر خدا] پیرامون هشدار داده شدگان فرود آید، بامداد بدی دارند.

۱۷۸- چند صباحی از آنها روی برتاب،

۱۷۹- و [لجاج آنان را] ببین که آنها هم [ثمره رفتار خود را] خواهند دید.

۱۸۰- پروردگار فرادست تو از توصیف [جاهلانه] آنان مبراست؛

۱۸۱- سلام بر پیامبران؛

۱۸۲- و ستایش خاص خداست، پروردگار جهانیان.

۱- به زیر نویس آیه ۱۳۰ انعام (۶) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۵۱ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه افزوده و چگونگی آن، به بخش پایانی آیه ۴۷ روم (۳۰) توجه فرمایید.

۴- به آیات ۱۶ ص (۳۸) و ۶ رعد (۱۳) توجه فرمایید.

۱۵۴- شما را چه می شود؟! چگونه داوری می کنید؟!

۱۵۵- آیا پند نمی پذیرید؟

۱۵۶- مگر دلیلی روشن هم دارید؟

۱۵۷- اگر راست می گویند، مدارکتان را بیاورید.

۱۵۸- میان خدا و جنها (۱) خویشاوندی قائل شده اند، در حالی که جنیان بخوبی آگاهند که [برای بازخواست] احضار خواهند شد.

۱۵۹- خدا از توصیف [جاهلانه] آنان مبراست.

۱۶۰- [همه گزافه می گویند] مگر بندگان اخلاص یافته خدا.

۱۶۱- شما و آنچه [به باطل] می پرستید،

۱۶۲- هرگز نمی توانید کسی را مفتون [عقاید] خویش کنید،

۱۶۳- مگر کسی را که [به دلیل ظلمش] به آتش دوزخ در آید.

۱۶۴- هر یک از ما [فرشتگان، در پیشگاه خدا] مقامی مشخص دارد،

۱۶۵- و ماییم که [در مقام بندگی اش] صف زده ایم؛

۱۶۶- و ماییم که تسبیح گو هستیم.

۱۶۷- [مشرکان مکه] با قاطعیت می گفتند:

۱۶۸- اگر کتب آسمانی [رسولان] پیشین را داشتیم،

۱۶۹- مطمئناً بندگان اخلاص یافته خدا می شدیم.

۱۷۰- ولی قرآن را انکار کردند و بزودی [نتیجه کجروی خویش را] خواهند دانست.

۱۷۱- فرمان ما در مورد بندگان [ویژه] خود که به پیامبری

۳۸- سوره ص

به نام خدای رحمان [و] رحیم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ص وَالْقُرْآنِ ذِي الذِّكْرِ ﴿١﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي عِزَّةٍ وَشِقَاقٍ ﴿٢﴾
 كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ فَنَادَُوا وَآلَاتٍ حِينَ مَنَاصٍ ﴿٣﴾ وَعَجِبُوا
 أَنْ جَاءَهُمْ مُنذِرٌ مِنْهُمْ وَقَالَ الْكٰفِرُونَ هَذَا سِحْرٌ كَذَابٌ ﴿٤﴾
 أَجْعَلُ لِلْأَلِهَةِ إِلَهًا وَاحِدًا إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ عُجَابٌ ﴿٥﴾ وَأَنْطَلَقَ الْمَلَأُ
 مِنْهُمْ أَنْ أَمْشُوا وَأَصْبِرُوا عَلَىٰ آلِهَتِكُمْ إِنَّ هَذَا لَشَيْءٌ يُرَادُ ﴿٦﴾
 مَا سَمِعْنَا بِهَذَا فِي الْمِلَّةِ الْآخِرَةِ إِنْ هَذَا إِلَّا آخِلَاقٌ ﴿٧﴾ أَمْ نَزَّلَ
 عَلَيْهِ الذِّكْرَ مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ مِنْ ذِكْرِي بَلْ لَمَّا يَدُورُوا عَذَابٍ
 ﴿٨﴾ أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ رَحْمَةِ رَبِّكَ الْعَزِيزِ الْوَهَّابِ ﴿٩﴾ أَمْ لَهُمْ
 مَلَائِكَةُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا فَلَيَرْتَقُوا فِي الْأَسْبَابِ ﴿١٠﴾
 جُنْدٌ مَا هُنَالِكَ مَهْزُومٌ مِنَ الْأَحْزَابِ ﴿١١﴾ كَذَبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ
 نُوحٍ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ ذُو الْأَوْنَادِ ﴿١٢﴾ وَثَمُودُ وَقَوْمُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ
 لَيْكَةِ أُولَئِكَ الْأَحْزَابُ ﴿١٣﴾ إِنْ كُلُّ إِلَّا كَذَبَ الرُّسُلَ
 فَحَقَّ عِقَابٌ ﴿١٤﴾ وَمَا يَنْظُرُ هَتُّوْلَاءِ إِلَّا صَيْحَةٌ وَجِدَّةٌ مَا لَهَا
 مِنْ فَوَاقٍ ﴿١٥﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا عَجِّلْ لَنَا قِطْنَآ قَبْلَ يَوْمِ الْحِسَابِ ﴿١٦﴾

- ۱- صاد (۱)، سوگند به قرآن پندآموز [که محمد پیامبر راستین خداست]؛
- ۲- ولی انکارورزان گرفتار تعصب و ستیزند (۲)؛
- ۳- چه بسیار مردم روزگاران را قبل از آنان هلاک کردیم که به فریاد آمدند (۳) و [آن هنگام] هنگام گریز نبود (۴)؛
- ۴- انکارورزان از اینکه هشداردهنده‌ای از میان خودشان به سراغشان آمده است، ابراز شگفتی کردند و گفتند: این جادوگری است دروغ پرداز؛
- ۵- چگونه معبودها [مختلف] را، معبود یگانه‌ای قرار داده است؟ داستان عجیبی است!
- ۶- سرانشان به پا خاستند [و به یکدیگر گفتند] که بروید و برای [حفظ] معبودهای خود ایستادگی کنید؛ برنامه مطلوب همین است.
- ۷- نظریه توحید را در آیین اخیر (۵) هم نشنیده‌ایم؛ این دروغی بیش نیست.
- ۸- چگونه از میان همه ما، تنها بر او وحی نازل شده است (۶)؟ ولی آنها در [اصل] وحی من تردید دارند؛ بلکه هنوز عذاب مرا نچشیده‌اند.
- ۹- مگر خزاین رحمت پروردگار فرادست و بخشنده‌ات در اختیار آنهاست [که به میل آنها واگذار شود]؟
- ۱۰- یا فرمانروایی آسمانها و زمین و مابین آنها را دارند؟ [اگر چنین است] با وسایل [و امکانات خود به آسمان] صعود کنند [و مانع وحی شوند].
- ۱۱- [گروه کفاری که] آنجا [موضع گرفته] سپاهی است و رشکسته، از جمله سایر گروههای مخالف پیامبران (۷)؛
- ۱۲- قبل از آنها هم قوم نوح و عاد و فرعون که سپاهی نیرومند داشت، [پیامبرانشان را] دروغ پرداز شمرند؛
- ۱۳- و نیز اقوام ثمود (۸) و لوط و اهالی «ایکه» (۹) که گروههای مخالف بودند.
- ۱۴- هر یک [از این گروهها] پیامبران [خود] را دروغ پرداز شمرند و کیفر من [در مورد آنان] محقق شد.
- ۱۵- فقط یک بانگ سخت [و مرگبار] را انتظار می‌برند که بازگشت ندارد.
- ۱۶- [با تمسخر] می‌گفتند: پروردگارا، قبل از [فرارسیدن] روز حساب، بهره [عذاب] ما را به شتاب بده (۱۰)؛

۱- به زیرنویس آیه ۱ اعراف (۷) در مورد روابط ریاضی حرف «ص» مراجعه فرمایید.

۲- به آیات ۲۰۶ بقره (۲) و ۸ منافقون (۶۳) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۴- برای روشتر شدن آیه، به آیات ۸۴ و ۸۵ غافر (۴۰) توجه فرمایید و مصداق آن را در آیات ۹۰ و ۹۱ یونس (۱۰) ملاحظه فرمایید.

۵- منظور آیین مسیحیت است.

۶- پاسخ این ادعا را علاوه بر آیه بعدی، در آیه ۱۲۴ انعام (۶) ملاحظه فرمایید.

۷- به دو آیه متوالی بعدی (۱۲ و ۱۳ ص) توجه فرمایید.

۸- به زیرنویس آیه ۱۴۱ شعراء (۲۶) مراجعه فرمایید.

۹- مردم ایکه نیز قوم شعیب بودند؛ به زیرنویس آیه ۷۸ حجر (۱۵) توجه فرمایید.

۱۰- پاسخ گفتار جاهلانه آنها در آیات ۱۸ شوری (۴۲) و ۵۰ و ۵۱ یونس (۱۰) آمده است؛ ضمناً درخواست مشابه این مشرکین مکه را در آیه ۲۲ انفال (۸)

ملاحظه و به زیرنویس آن توجه فرمایید.

۱۷- در برابر گفتارشان شکبیا باش، و داود بنده پرتوان ما را به یاد آر که همواره [به درگاه ما] بازمی گشت.

۱۸- کوهها را در خدمتش گماشتیم که شبانگاه و صبحگاهان تسبیح می گفتند؛

۱۹- و پرندگان را نیز به حالت جمع شده [در خدمتش گماشتیم، که] هر یک با وی هماواز بودند.

۲۰- فرمانروایی اش را استحکام بخشیدیم و فرزاندی و کلامی فیصله بخش به او عطا کردیم.

۲۱- آیا خیر طرفین خصومت که [فرشتگانی به صورت انسان بودند و] از دیوار محراب [داود] بالا آمدند، به تو رسیده است؟

۲۲- آنگاه که [غفلتاً] بر او وارد شدند و از [دیدن] آنها به وحشت افتاد؛ گفتند: مترس؛ دو نفر مدعی هستیم که یکی از ما بر دیگری ستم کرده است؛ میان ما به حق داوری کن و از عدالت دور مشو و ما را به راه درست هدایت کن.

۲۳- [یکی از آن دو گفت:] این برادر من است؛ او نود و نه میش دارد و من فقط یک میش دارم؛ ولی اصرار دارد که این یکی را هم به من واگذار و در بیان [خود نیز] با من تندی کرده است.

۲۴- [داود] گفت: مسلماً او با درخواست میش تو [برای ضمیمه کردن] به میش های خودش، بر تو ستم کرده است؛ و

بیشتر شریکان در حق یکدیگر تعدی می کنند، جز مؤمنان نیکوکار که جداً نادرند؛ داود [که بدون خواستن توضیح از طرف دعوا، حکم کرده بود] متوجه شد که امتحانش کرده ایم، آنگاه از پروردگارش آمرزش خواست و به سجده درافتاد و [به پیشگاه خدا] بازگشت.

۲۵- آنگاه آن [غزش] را بر او بخشیدیم که او نزد ما، تقرب و بازگشت نیکو داشت.

۲۶- ای داود، تو را در [حکومت] این سرزمین جانشین [پیشینیان]^(۱) کردیم، پس میان مردم به حق داوری کن و پیرو هوای نفس مباش، که از راه خدا به بیراهه ات می کشد؛ مسلماً آنها که راه خدا را گم کنند، به سزای آنکه روز حساب را از یاد برده اند، مجازاتی سخت [در انتظار] دارند.

أَصْبِرْ عَلَىٰ مَا يَقُولُونَ وَاذْكُرْ عَبْدَنَا دَاوُدَ ذَا الْأَيْدِ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿١٧﴾
 إِنَّا سَخَرْنَا الْجِبَالَ مَعَهُ يُسَبِّحْنَ بِالْعُشِيِّ وَالْإِشْرَاقِ ﴿١٨﴾ وَالطُّيْرَ مَحْشُورَةً كُلٌّ لَهُ أَوَّابٌ ﴿١٩﴾ وَشَدَدْنَا مُلْكَهُ بَوَاءَ آيَتِنَاهُ الْحِكْمَةَ وَفَصَلَ الْخِطَابِ ﴿٢٠﴾ وَهَلْ أَتَاكَ نَبَأُ الْخَصْمِ إِذْ سُورُوا الْمِحْرَابَ ﴿٢١﴾ إِذْ دَخَلُوا عَلَىٰ دَاوُدَ ففزعَ مِنْهُمْ قَالُوا لَا تَخَفْ خَصْمَانِ بَغَىٰ بَعْضُنَا عَلَىٰ بَعْضٍ فَأَحْكُم بَيْنَنَا بِالْحَقِّ وَلَا تُشِطُّ وَاهْدِنَا إِلَىٰ سَوَاءِ الصِّرَاطِ ﴿٢٢﴾ إِنَّ هَذَا أَخِي لَهُ تَسَعٌ وَسَعُونَ نَجَّةً وَلِي نَجَّةٌ وَاحِدَةٌ فَقَالَ أَكْفِلْنِيهَا وَعَزَّنِي فِي الْخِطَابِ ﴿٢٣﴾ قَالَ لَقَدْ ظَلَمَكَ بِسُؤَالِ نَجْمِكَ إِلَىٰ نَجْمِهِ وَإِنْ كَثِيرٌ مِّنَ الْخَاطِئِ لِيَسْغِي بَعْضُهُمْ عَلَىٰ بَعْضٍ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَقَلِيلٌ مَّا هُمْ وَظَنَّ دَاوُدُ أَنَّمَا فَتَنَّاهُ فَاسْتَغْفَرَ رَبَّهُ وَخَرَّ رَاكِعًا وَأَنَابَ ﴿٢٤﴾ فَغَفَرْنَا لَهُ ذَٰلِكَ وَإِنَّ لَهُ عِنْدَنَا لَازْفَنِي وَحَسَنَ مَّثَابٍ ﴿٢٥﴾ يٰدَاوُدُ إِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً فِي الْأَرْضِ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّ الَّذِينَ يَضِلُّونَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ بِمَا نَسُوا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿٢٦﴾

۱- از نظر معنی و مفهوم «خلیفه فی الارض» و توجیه افزوده، به آیه ۷۴ اعراف (۷) توجه فرمایید.

وَمَا خَلَقْنَا السَّمَاءَ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا بَطْلًا ذَلِكُمْ ظَنُّ الَّذِينَ كَفَرُوا
 فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنَ النَّارِ ﴿٢٧﴾ أَمْ يَجْعَلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ كَالْمُفْسِدِينَ فِي الْأَرْضِ أَمْ يَجْعَلُ الْمُتَّقِينَ كَالْفُجَّارِ
 ﴿٢٨﴾ كَذَّبَ أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ مُبْرَكٌ لِيَدَّبَّرُوا آيَاتِهِ وَلِيَتَذَكَّرَ أُولُو
 الْأَلْبَابِ ﴿٢٩﴾ وَوَهَبْنَا لِدَاوُدَ سُلَيْمَانَ نَعَمَ الْعَبْدَانِ لَهُ وَأَوْابَ
 ﴿٣٠﴾ إِذْ عَرَضَ عَلَيْهِ بِالْعَشِيِّ الصَّفِيْنَتُ الْجِيَادُ ﴿٣١﴾ فَقَالَ إِنِّي
 أَحْبَبْتُ حُبَّ الْخَيْرِ عَنْ ذِكْرِ رَبِّي حَتَّى تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ ﴿٣٢﴾
 رُدُّوهَا عَلَيَّ فَطَفِقَ مَسْحًا بِالسُّوقِ وَالْأَعْنَاقِ ﴿٣٣﴾ وَلَقَدْ فَتَنَّا
 سُلَيْمَانَ وَالْقَيْنَانَ عَلَيَّ كُرْسِيِّهِ جَسَدًا ثُمَّ أَنَابَ ﴿٣٤﴾ قَالَ رَبِّ اغْفِرْ
 لِي وَهَبْ لِي مُلْكًا لَا يَنْبَغِي لِأَحَدٍ مِّنْ بَعْدِي إِنَّكَ أَنْتَ الْوَهَّابُ ﴿٣٥﴾
 فَسَخَّرْنَا لَهُ الرِّيحَ تَجْرِي بِأَمْرِهِ رُخَاءً حَيْثُ أَصَابَ ﴿٣٦﴾ وَالشَّيَاطِينَ
 كُلَّ بَنَاءٍ وَعَوَاصٍ ﴿٣٧﴾ وَآخِرِينَ مُقَرَّنِينَ فِي الْأَصْفَادِ ﴿٣٨﴾ هَذَا
 عَطَاؤُنَا فَامْنُنْ أَوْ أَمْسِكْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٣٩﴾ وَإِنَّا لَهُ عِنْدَنَا لَزُلْفَىٰ وَحَسَنَ
 مَّعَاقِبٍ ﴿٤٠﴾ وَأَذْكُرْ عَبْدَنَا أَيُّوبَ إِذْ نَادَىٰ رَبَّهُ أَنِّي مَسَّنِيَ الشَّيْطَانُ
 مِّنْ بَيْنِ يَدَيْهِ ﴿٤١﴾ ارْكُضْ بِرِجْلِكَ هَذَا غَمْسًا بَارِدًا وَشَرَابٌ ﴿٤٢﴾

۲۷- آسمان و زمین و مابین آنها را بیهوده نیافریده ایم؛ این گمان انکارورزان است^(۱)؛ وای بر انکارورزان از آتش [دوزخ].

۲۸- مگر ممکن است با مؤمنان نیکوکار مثل تبهاران در زمین رفتار کنیم؟ یا پرهیزکاران را مانند بزهکاران به حساب آوریم^(۲)؟

۲۹- کتابی است مبارک که بر تو نازل کرده ایم تا در آیاتش تدبیر کنند و خردمندان پند پذیرند.

۳۰- و سلیمان را به داود بخشیدیم؛ نیکوبنده ای بود؛ همواره [به درگاه ما] بازمی گشت.

۳۱- [به یاد آر] آنگاه که عصرگاهان اسبانی تیز تک بر او عرضه شد،

۳۲- و گفت: من این اسبان را به خاطر [نعمت] پروردگارم سخت دوست می دارم^(۳)؛ [مسابقه اسبان را نگاه می کرد] تا در پرده [گرد و غبار] از نظرش پنهان شدند.

۳۳- [گفت: بار دیگر] آنها را نزد من بازگردانید، آنگاه [با توجه و یاد خدا] شروع کرد به دست کشیدن به ساقها و گردنهای اسبان^(۴)؛

۳۴- سلیمان را [به بیماری] مبتلا ساختیم و [او را] به صورت جسدی بر تختش افکندیم [تا خودش را گم نکند و متوجه شود که همه قدرت و عظمتش وابسته به یک دم است، آنها هم هیچ است]، آنگاه [استغفار کرد و به پیشگاه خدا] بازگشت؛

۳۵- گفت: پروردگارا، مرا بیامرز و حکومتی به من ارزانی دار که پس از من بی نظیر باشد، که بخشاینده تویی، تو.

۳۶- آنگاه باد را در خدمتش گماشتیم که هر جا آهنگ می کرد، به فرمان او به آرامی روان می شد^(۵)،

۳۷- و از دیوان [نیز] هر بنا و غواصی [را].

۳۸- و گروه دیگری [از آنها] را دست و پایسته در بند [تحت سلطه او قرار دادیم].

۳۹- [و به او گفتیم:] این [امکانات] بخشش بی دریغ ماست، به هر که خواهی ببخش و از هر که خواهی بازدار.

۴۰- سلیمان نزد ما تقرب و بازگشت نیکو داشت.

۴۱- و بنده ما ایوب را به یاد آر، آنگاه که پروردگارش را ندا داد که شیطان^(۶) مرا به رنج و درد^(۷) افکنده است.

۴۲- [و به او وحی کردیم:] پای خویش را به زمین بکوب [تا چشمه ای پدید آید]؛ این هم چشمه ساری برای شستشو است [با آب] سرد و آشامیدنی.

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۱۵ مؤمنون (۲۳) آمده است.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۸ سجده (۳۲)، ۲۱ جاثیه (۴۵)، ۲۰ حشر (۵۹) و ۳۵ قلم (۶۸) آمده است.

۳- سلیمان بر حسب عادت و همانگونه که باید، در برابر هر نعمتی به یاد پروردگارش می افتاد و شکر نعمت او را به جای می آورد؛ به آیات ۱۵ و ۱۹ و ۴۰ نمل (۲۷) توجه فرمایید.

۴- دو آیه ۳۲ و ۳۳ را مفسران به شکلهای مختلفی تفسیر کرده اند؛ آنچه در اینجا آورده ایم با نظری که تفسیرهای نمونه و نور داده اند و نیز با آنچه محی الدین درویش در کتاب اعراب قرآن ذیل این آیه آورده است، هماهنگی دارد؛ والله اعلم.

۵- سرعت این باد را در بخش اول آیه ۱۲ سباء (۳۴) ملاحظه فرمایید.

۶- از نظر درک بهتر نقش شیطان، به طور مثال به آیه ۱۵ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۷- از نظر معنی و مفهوم عذاب در اینجا با آیه ۸۳ انبیاء (۲۱) مقایسه فرمایید.

- ۴۳- و خانواده [از دست رفته] اش را دوچندان به او بخشیدیم، به عنوان رحمتی از جانب ما و تذکری برای خردمندان.
- ۴۴- [آنگاه گفتیم:] به دست خویش دسته‌ای از علفهای خشک [دارویی] بگیر و [پس از فرآوری] آن را [بر زخمهای خود] بزنی و [با اهمال در این مورد] مرتکب گناه مشو؛ او را بنده‌ای شکیبیا تشخیص دادیم؛ نیکوبنده‌ای بود؛ همواره [به درگاه ما] بازمی‌گشت (۱).
- ۴۵- بندگان پرتوان و بصیر ما، ابراهیم و اسحاق و یعقوب را به یاد آر،
- ۴۶- که با [موهبت] یاد آخرت، به آنها خلوص ویژه‌ای دادیم.
- ۴۷- و در درگاه ما شایستگی برگزیده بودند.
- ۴۸- و [نیز] اسماعیل و یسع و ذوالکفل را یاد کن که همه از نیکان بودند.
- ۴۹- این یادآوری است؛ و پرهیزکاران بازگشت نیکو خواهند داشت؛
- ۵۰- [در] باغهای جاویدان بهشت [مستقر خواهند شد] که درها [ای آن] به رویشان گشاده است (۲)؛
- ۵۱- آنجا در حالی که بر تختها تکیه زده‌اند، دستور میوه‌های فراوان و آشامیدنی می‌دهند.
- ۵۲- در کنارشان [دلبرانی] است افتاده‌نگاه و همسال.
- ۵۳- این همان نعمتهاست که برای روز حساب به شما وعده داده می‌شود.
- ۵۴- [بله] این روزی از جانب ماست که قطع نشدنی است؛

ووهبنا له واهله ومثلهم معهم رحمة منا وذكري لأولي الألباب
 ﴿٤٣﴾ وَخُذْ بِيَدِكَ ضِغْثًا فَاصْرِبْ بِهِ وَلَا تَحْنَثْ إِنَّا وَجَدْنَاهُ صَابِرًا
 نِعْمَ الْعَبْدُ إِنَّهُ أَوَّابٌ ﴿٤٤﴾ وَأَذْكُرْ عَبْدَنَا إِبْرَاهِيمَ وَإِسْحَاقَ وَيَعْقُوبَ
 أُولِي الْأَيْدِي وَالْأَبْصَارِ ﴿٤٥﴾ إِنَّا أَخْلَصْنَاهُمْ بِخَالِصَةٍ ذِكْرَى
 الدَّارِ ﴿٤٦﴾ وَإِنَّهُمْ عِنْدَنَا لَمِنَ الْمُصْطَفَيْنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٧﴾ وَأَذْكُرْ
 إِسْمَاعِيلَ وَالْيَسَعَ وَذَا الْكُفْلِ وَكُلٌّ مِنَ الْأَخْيَارِ ﴿٤٨﴾ هَذَا ذِكْرٌ
 وَإِنَّ لِلْمُتَّقِينَ لِحُسْنِ مَكَّابٍ ﴿٤٩﴾ جَنَّاتٍ عِدْنٍ مِّنْ فَسْحَةٍ لَّهُمُ الْأَبْوَابُ
 ﴿٥٠﴾ مُتَّكِنِينَ فِيهَا يُدْعَوْنَ فِيهَا بِفِكَهَةٍ كَثِيرَةٍ وَشَرَّابٍ ﴿٥١﴾
 ﴿٥٢﴾ وَعِنْدَهُمْ قَصِيرَاتُ الْغُرُفِ وَأَنْزَابٌ ﴿٥٣﴾ هَذَا مَا تُوْعَدُونَ لِيَوْمِ
 الْحِسَابِ ﴿٥٤﴾ إِنَّ هَذَا رِزْقُنَا مَا لَهُ مِنْ فَنَادٍ ﴿٥٥﴾ هَذَا أَوَّلُ
 اللَّطَّاعِينَ لَشَرِّ مَكَّابٍ ﴿٥٦﴾ جَهَنَّمَ يَصَلُّونَهَا فَنَسُّوا إِلَيْهَا ﴿٥٧﴾ هَذَا
 فَلْيَذُوقُوهُ حَمِيمٌ وَعَسَاقٌ ﴿٥٨﴾ وَءَاخِرُ مِنْ شَكْلِهِ أَزْوَاجٌ ﴿٥٩﴾
 هَذَا فَوْجٌ مُّقْتَحِمٌ مَّعَكُمْ لَا مَرْجَأَ لَهُمْ إِنَّهُمْ صَالُوا النَّارِ ﴿٦٠﴾
 قَالُوا بَلْ أَنْتُمْ لَمَرْجَبٍ بِكُمْ أَنْتُمْ قَدْ مَتَّوْهُ لَنَا فَنَسُّوا الْقَرَارَ ﴿٦١﴾
 قَالُوا رَبَّنَا مَنْ قَدَّمَ لَنَا هَذَا فَرَدَّهُ عَلَيْنَا يَا أَبَا ضَعْفَانَ فِي النَّارِ ﴿٦٢﴾

- ۵۵- این [یادآوری است] (۳)؛ و طغیانگران بدترین بازگشت را دارند؛
- ۵۶- همان دوزخ، که به آن درمی‌آیند؛ و بد قرارگاهی است (۴).
- ۵۷- این [مجازات] آب داغ و آلوده است و باید آن را بچشند،
- ۵۸- و [مجازات] دیگر از آن قبیل، به انواع و اقسام.
- ۵۹- [به سرانشان خطاب می‌شود:] این گروه انبوه نیز همراه شما [به دوزخ] درمی‌آیند؛ [پاسخ می‌دهند:] جای خوشامد گفتن بر آنها نیست؛ چرا که به آتش درمی‌آیند.
- ۶۰- [پیروان به سران خود] پاسخ می‌دهند: بلکه شما هستید که جای خوشامد گفتن بر شما نیست؛ شما بودید این راه را پیش پای ما گذاشتید؛ و [دوزخ] قرارگاه بدی است.
- ۶۱- و اضافه می‌کنند: پروردگارا، هر که این [عذاب] را برای ما فراهم کرد، عذابش را در آتش فزونی بخش (۵).

۱- این آیه را غالب مفسران و مترجمان به گونه دیگری تبیین کرده‌اند؛ آنچه در اینجا آورده‌ایم، با نظر آیت‌الله محمدجواد غروی هماهنگی دارد؛ والله اعلم.
 ۲- به آیه ۷۳ زمر (۳۹) توجه فرمایید.
 ۳- برای توجیه افزوده، به آیه ۴۹ همین سوره (ص) توجه فرمایید.
 ۴- به آیه ۷۱ زمر (۳۹) توجه فرمایید.
 ۵- پاسخ رهبران گمراه در این مورد در آیه ۳۰ صافات (۳۷) آمده است.

وَقَالُوا مَا لَنَا لَا نَرَى رِجَالًا كُنَّا نَعُدُّهُمْ مِنَ الْأَشْرَارِ ﴿٦٢﴾ أَخَذْنَاهُمْ
 سَخِرَ بِأَمْ زَاغَتْ عَنْهُمْ الْأَبْصَارُ ﴿٦٣﴾ إِنَّ ذَلِكَ لَحَقُّ تَخَاصُمِ أَهْلِ
 النَّارِ ﴿٦٤﴾ قُلْ إِنَّمَا أَنَا مُنذِرٌ وَمَا مَنِّ إِلَهٌ إِلَّا اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿٦٥﴾
 رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الْعَزِيزُ الْعَفْوَ ﴿٦٦﴾ قُلْ هُوَ نَبِيُّ
 عَظِيمٍ ﴿٦٧﴾ أَنْتُمْ عَنْهُ مُعْرِضُونَ ﴿٦٨﴾ مَا كَانَ لِي مِنْ عِلْمٍ بِالْمَلَائِكَةِ
 إِذْ يَخْتَصِمُونَ ﴿٦٩﴾ إِنْ يُوحَىٰ إِلَيَّ إِلَّا أَنَّمَا أَنَا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٧٠﴾ إِذْ قَالَ رَبُّكَ
 لِلْمَلَكَةِ إِنِّي خَلِقُ بَشَرًا مِنْ طِينٍ ﴿٧١﴾ فَإِذَا سَوَّيْتَهُ وَنَفَخْتُ فِيهِ
 مِنْ رُوحِي فَقَعُوا لَهُ سَاجِدِينَ ﴿٧٢﴾ فَسَجَدَ الْمَلَكَةُ كُلُّهُمْ
 أَجْمَعُونَ ﴿٧٣﴾ إِلَّا إِبْلِيسَ اسْتَكْبَرَ وَكَانَ مِنَ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ قَالَ
 يَبْنَؤُا مِمَّا مَنَعَكَ أَنْ تَسْجُدَ لِمَا خَلَقْتُ بِإِيْدِي اسْتَكْبَرْتَ أَمْ كُنْتَ
 مِنَ الْعَالِينَ ﴿٧٥﴾ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِنْهُ خَلَقْتَنِي مِنْ نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِنْ طِينٍ
 ﴿٧٦﴾ قَالَ فَأَخْرِجْ مِنْهَا فَإِنَّكَ رَاحِمٌ ﴿٧٧﴾ وَإِنَّ عَلَيْكَ لَعْنَتِي إِلَى يَوْمِ
 الدِّينِ ﴿٧٨﴾ قَالَ رَبِّ فَأَنْظِرْنِي إِلَى يَوْمِ يُبْعَثُونَ ﴿٧٩﴾ قَالَ فَإِنَّكَ مِنَ
 الْمُنظَرِينَ ﴿٨٠﴾ إِلَى يَوْمِ الْوَقْتِ الْمَعْلُومِ ﴿٨١﴾ قَالَ فَبِعِزَّتِكَ
 لَأَعُوْبَنَّهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٨٢﴾ إِلَّا الْعِبَادَكَ مِنْهُمْ الْمُخْلِصِينَ ﴿٨٣﴾

- ۶۲- و [اهل دوزخ با یکدیگر] گویند: چرا افرادی را که آنان را
 از اشرار می پنداشتیم، [در دوزخ] نمی بینیم؟
 ۶۳- آیا [بی جهت] آنان را به تمسخر گرفتیم^(۱)، یا [هستند و]
 چشمان [ما از آنها] منحرف شده است؟
 ۶۴- این مخاصمه اهل دوزخ، واقعیتی است.
 ۶۵- بگو: من فقط هشداردهنده ام و هیچ معبودی جز خدای
 یگانه قهار نیست؛
 ۶۶- صاحب اختیار آسمانها و زمین و مابین آنها، آن فرادست آمرزگار.
 ۶۷ و ۶۸- بگو: این [برپایی رستاخیز] خبری است بزرگ که
 شما از آن اعراض می کنید.
 ۶۹- [اگر به من وحی نمی شد] هیچ اطلاعی از عالم بالاتر
 - آنگاه که فرشتگان [در مورد آفرینش انسان] گفتگو
 می کردند^(۲) - نداشتم.
 ۷۰- تنها از آن روی به من وحی می شود که هشداردهنده ای آشکارم.
 ۷۱- [به یاد آر] زمانی را که پروردگارت به فرشتگان گفت: من
 در کار آفرینش بشری از گِل هستم.
 ۷۲- و آنگاه که او را سامان دادم و از روح خود در او دمیدم [تا
 استعدادهای شگرفی در وجودش به ودیعه گذارم]، در
 برابرش ابراز فروتنی کنید.
 ۷۳- فرشتگان همه فروتنی خود را ابراز داشتند،
 ۷۴- جز ابلیس که برتری جست و در زمره انکارورزان شد.
 ۷۵- [خدای] گفت: ای ابلیس، چه چیز موجب شد که از فروتنی در برابر آن که به دستان [قدرت] خویش آفریده ام، خودداری
 کنی؟ آیا گردنکشی کردی یا برتری خواه بودی؟
 ۷۶- گفت: من نسبت به او برتری دارم؛ مرا از آتش آفریده ای و او را از گِل.
 ۷۷- گفت: از آن [مقام] خارج شو که [از درگاه ما] مطرودی؛
 ۷۸- و تا روز جزا مورد نفرین من قرار داری.
 ۷۹- گفت: پروردگارا، پس تا روزی که [انسانها] برانگیخته می شوند، مرا مهلت ده.
 ۸۰- [خدا] گفت: مهلت خواهی داشت،
 ۸۱- تا روز [رستاخیز]^(۳) آن وقت مقرر.
 ۸۲- گفت: به عزتت سوگند که همگی آنان را به راه تباهی خواهم کشید^(۴)،
 ۸۳- مگر بندگان اخلاص یافته ات را از بین آنها.

۱- به آیات ۲۹-۳۴ مطففین (۸۳) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۳۰ بقره (۲) توجه فرمایید.

۳- از نظر توجیه افزوده و روشن شدن روز «وقت المعلوم»، با آیات ۴۹ و ۵۰ واقعه (۵۶) مقایسه فرمایید.

۴- منظور افراد سست عنصرند، نه بندگان خاص خدا؛ به آیه ۴۲ حجر (۱۵) و نیز آیات ۳۶ فصلت (۴۱) و ۱۱۹ نساء (۴) و ۳۶ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.

- ۸۴- [خدا] گفت: [گفتار من] حق است - و حق را می‌گویم -
 ۸۵- که دوزخ را از تو و همه افرادی از آنان که از تو پیروی کنند، انباشته خواهم کرد.
 ۸۶- بگو: از شما هیچ پاداشی بر رسالتم نمی‌خواهم و مدعی دروغین نیستم.
 ۸۷- قرآن جز یادآوری برای جهانیان نیست.
 ۸۸- و مسلماً پس از چندی از [حقیقت] خبر آن آگاه خواهید شد.

۳۹- سوره زمر

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- نزول این کتاب از جانب خدای فرادست و فرزانه است.
 ۲- این کتاب را آن‌گونه که باید، بر تو نازل کردیم، پس خدای را با خلوص اعتقاد بندگی کن.
 ۳- آگاه باشید که دین خالی از شرک خاص خداست؛ و افرادی که غیر خدا را کارساز خود انتخاب کرده‌اند، [پندار باطلشان این است که:] آنها را فقط به خاطر اینکه ما را به خوبی به خدا نزدیک گردانند، بندگی می‌کنیم^(۱). خدا در موارد اختلافشان بین آنها داوری خواهد کرد؛ محققاً خدا کسی را که دروغ‌پردازی ناسپاس است، هدایت نخواهد کرد.
 ۴- اگر خدا می‌خواست فرزندی برگزیند، از میان آفریدگان خود هر چه می‌خواست برمی‌گزید، منزله [از این نسبتها] است^(۲)؛ اوست خدای یگانه قهار.
 ۵- آسمانها و زمین را به حق [و باهدف] آفرید؛ شب را بر روز می‌پیچید و روز را بر شب، و خورشید و ماه را در خدمت [شما] گماشت^(۳)، که هر یک تا سرآمد معینی روان است^(۴)؛ آگاه باشید که اوست فرادست و آمرزگار.

قَالَ فَالْحَقُّ وَالْحَقَّ أَقُولُ ﴿۸۴﴾ لَأَمْلَأَنَّ جَهَنَّمَ مِنْكَ وَمِمَّن تَبِعَكَ مِنْهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿۸۵﴾ قُلْ مَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ وَمَا أَنَا مِنَ الْمُتَكَلِّفِينَ ﴿۸۶﴾ إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿۸۷﴾ وَلَنُعَلِّمَنَّ نَبَاهَهُ بَعْدَ حِينٍ ﴿۸۸﴾

سُورَةُ الزُّمَرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿۱﴾ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ إِلَيْكَ بِالْحَقِّ وَالْحَقَّ قَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ ﴿۲﴾ أَلَا لِلَّهِ الدِّينُ الْخَالِصُ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ مَا نَعْبُدُهُمْ إِلَّا لِيُقَرِّبُونَا إِلَى اللَّهِ زُلْفَىٰ إِنَّ اللَّهَ يَحْكُمُ بَيْنَهُمْ فِي مَا هُمْ فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ۗ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ كَاذِبٌ كَفَّارٌ ﴿۳﴾ لَوْ أَرَادَ اللَّهُ أَنْ يَتَّخِذَ وَلَدًا لَأَصْطَفَىٰ مِمَّا يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ سُبْحٰنَهُ ۗ هُوَ اللَّهُ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ ﴿۴﴾ خَلَقَ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ يُكْوِّرُ الْعِلَّ عَلَى النَّهَارِ وَيُكْوِّرُ النَّهَارَ عَلَى الْعِلِّ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ ۗ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُّسَمًّى ۗ أَلَا هُوَ الْعَزِيزُ الْغَفُورُ ﴿۵﴾

۱- به آیات ۱۸ یونس (۱۰) و ۹۷ و ۹۸ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۶۸ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه افزوده، به آیات ۳۳ ابراهیم (۱۴) و ۱۲ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۴- به آیات ۱ و ۲ تکویر (۸۱) توجه فرمایید.

خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ وَاحِدَةٍ ثُمَّ جَعَلَ مِنْهَا زَوْجَهَا وَانزَلَ لَكُمْ
 مِنَ الْأَنْعَامِ ثَمَنِيَّةً أَنْزَلَ لَكُمْ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ
 خَلْقًا مِمَّنْ بَعْدَ خَلْقِ فِي ظُلْمَتٍ ثَلَاثٌ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ لَهُ
 الْمُلْكُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَآئِنِ نَصْرُونَ ﴿٦﴾ إِنْ تَكْفُرُوا فَإِنَّ
 اللَّهَ غَنِيٌّ عَنْكُمْ وَلَا يَرْضَى لِعِبَادِهِ الْكُفْرَ وَإِنْ تَشْكُرُوا يَرْضَهُ
 لَكُمْ وَلَا تَزِرُ وَازِرَةٌ وِزْرَ أُخْرَى ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ مَرْجِعُكُمْ
 فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٧﴾
 ﴿٨﴾ وَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَا رَبَّهُ مُنِيبًا إِلَيْهِ ثُمَّ إِذَا خَوَلَهُ
 نِعْمَةٌ مِنْهُ نَسِيَ مَا كَانَ يَدْعُوًّا إِلَيْهِ مِنْ قَبْلُ وَجَعَلَ لِلَّهِ أَنْدَادًا
 لِيُضِلَّ عَنْ سَبِيلِهِ قُلْ تَمَتَّعْ بِكُفْرِكَ قَلِيلًا إِنَّكَ مِنْ أَصْحَابِ
 النَّارِ ﴿٩﴾ أَمَنْ هُوَ قَنْتِ أِنَاءَ اللَّيْلِ سَاجِدًا وَقَائِمًا يَحْذَرُ
 الْآخِرَةَ وَيَرْجُو رَحْمَةَ رَبِّهِ قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الَّذِينَ يَعْلَمُونَ وَالَّذِينَ
 لَا يَعْلَمُونَ إِنَّمَا يَتَذَكَّرُ أُولُو الْأَلْبَابِ ﴿١٠﴾ قُلْ يَعْبَادِ الَّذِينَ
 ءَامَنُوا أَنْفُورَ بِكُمْ لِلَّذِينَ أَحْسَنُوا فِي هَذِهِ الدُّنْيَا حَسَنَةٌ
 وَأَرْضُ اللَّهِ وَسِعَةٌ إِنَّمَا يُوَفَّى الصَّابِرُونَ أَجْرَهُمْ بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿١١﴾

۶- [خدا] شما را از یک تن آفرید، آنگاه همسرش را نیز از [جنس] او پدید آورد^(۱) و برای [استفاده] شما هشت [فرد یا چهار] زوج^(۲) از دامها را پدید آورد؛ شما را در شکمهای مادرانتان طی مراحل مختلف^(۳) در نهانگاههای سه گانه [ای] پرده مشیمیه، رحم و شکم] می آفریند؛ این است خدا، پروردگار شما که فرمانروایی خاص اوست؛ معبودی جز او نیست؛ پس چگونه از راه [بندگی او] گردانده می شوید؟

۷- اگر ناسپاسی کنید، [بدانید که] خدا از شما بی نیاز است^(۴)؛ و [الی] ناسپاسی بندگان را نمی پسندد؛ و اگر سپاسگزاری کنید، آن را بر شما می پسندد؛ و هیچ کس بارگناه دیگری را بر عهده نخواهد داشت^(۵)؛ آنگاه بازگشت شما به پیشگاه پروردگارتان است و شما را به آنچه می کردید آگاه می سازد^(۶)، که او به راز دلها داناست.

۸- هرگاه انسان دچار گزندی شود، پروردگارش را [به نیایش] می خواند، در حالی که به پیشگاه او باز می آید؛ و چون او را نعمتی ارزانی دارد، مشکلی را که قبلاً [دفع] آن را از خدا می خواست، از یاد می برد و برای خدا [در قدرت] همتیانی قائل می شود، تا [دیگران را هم] از راه او گمراه سازد^(۷)؛ بگو: چند صباحی با ناسپاسی برخوردار باش که [سرانجام] دوزخی هستی^(۸).

۹- [آیا چنین کسی رستگار است] یا آن کس که در ساعات شب در حال سجده و قیام به طاعت [خدا] مشغول است و از [مجازات] آخرت ترسان و به رحمت پروردگار خویش امیدوار است؟ بگو: آیا اهل دانش با جاهلان یکسانند؟ تنها خردمندان پند می پذیرند.

۱۰- بگو: ای بندگان باایمان من، از پروردگار خویش پروا کنید؛ افرادی که در این جهان نیکویی می کنند، پاداش نیکو دارند؛ زمین خدا فراخ است [اگر برای حفظ روش خود دچار مشکل شدید، مقام و موقع خود را رها کنید]^(۹)؛ قطعاً پاداش پایداران بی دریغ عطا خواهد شد.

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۲۱ روم (۳۰) توجه فرمایید.

۲- برای توضیح بیشتر به آیات ۱۴۳ و ۱۴۴ انعام (۶) و نیز به زیرنویس آیه ۱۴۳ انعام مراجعه فرمایید.

۳- به آیه ۱۴ مؤمنون (۲۳) مراجعه فرمایید.

۴- مفهوم این عبارت به بیان دیگر در آیات ۸ ابراهیم (۱۴) و ۱۵ فاطر (۳۵) آمده است.

۵- پاسخ ادعای انکارورزان است که در آیه ۱۲ عنکبوت (۲۹) آمده است.

۶- به آیه ۲۲ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۷- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۴۹ همین سوره (زمر) آمده است.

۸- تهدیدی که در این بخش از آیه به کار رفته، در آیات ۳ حجر (۱۵)، ۵۴ مؤمنون (۲۳)، ۸۳ زخرف (۴۳) و ۱۷ طارق (۸۶) آمده است.

۹- برای روشن شدن منظور آیه از فراخی زمین خدا، با آیات ۹۷ نساء (۴) و ۵۶ عنکبوت (۲۹) مقایسه فرمایید.

- ۱۱- بگو: من مأمورم با خلوص اعتقاد خدای را بندگی کنم،
 ۱۲- و مأمور شده‌ام نخستین کسی باشم که تسلیم [محض در مقابل خدا] (۱) است.
 ۱۳- بگو: اگر در برابر پروردگارم نافرمان باشم، از عذاب روزی بزرگ می‌ترسم.
 ۱۴- بگو: منحصرأ خدای را با خلوص اعتقاد خود بندگی می‌کنم،
 ۱۵- شما هم هر چه را جز او خواهید، بندگی کنید؛ بگو: زیانکاران [واقعی] کسانی هستند که [به طمع دنیا] خود و خانواده‌شان را در رستاخیز به زیان انداختند؛ آگاه باشید که این است همان زیان آشکار.
 ۱۶- بر فرازشان و زیر پایشان طبقاتی است از آتش؛ این است [آتشی] که خدا بندگانش را از آن می‌ترساند (۲)؛ ای بندگان من، از [نافرمانی] من پروا کنید.
 ۱۷- بشارت برای کسانی است که از بندگی طاغوتها [و امرای خودکامه] (۳) اجتناب ورزیدند و به پیشگاه خدا بازگشتند؛ پس بندگان [ویژه] مرا بشارت ده،
 ۱۸- آنان به کلام قرآن (۴) گوش فرامی‌دهند و از بهترین آن پیروی می‌کنند؛ آنها کسانی‌اند که خدا راه را به ایشان نموده است و خردمندند.
 ۱۹- آیا کسی که فرمان مجازات بر او محقق شده است [قادر

قُلْ إِنِّي أُمِرْتُ أَنْ أَعْبُدَ اللَّهَ مُخْلِصًا لَهُ الدِّينَ ﴿١١﴾ وَأُمِرْتُ لِأَنْ أَكُونَ
 أَوَّلَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٢﴾ قُلْ إِنِّي أَخَافُ إِنْ عَصَيْتُ رَبِّي عَذَابَ يَوْمٍ عَظِيمٍ
 ﴿١٣﴾ قُلْ اللَّهُ أَعْبُدُ مُخْلِصًا لَهُ دِينِي ﴿١٤﴾ فَأَعْبُدُوا مَا شِئْتُمْ مِنْ دُونِهِ
 قُلْ إِنَّ الْخَاسِرِينَ الَّذِينَ خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيهِمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا
 ذَلِكَ هُوَ الْخُسْرَانُ الْمُبِينُ ﴿١٥﴾ لَهُمْ مِنْ فَوْقِهِمْ ظُلَلٌ مِنَ النَّارِ
 وَمِنْ تَحْتِهِمْ ظُلَلٌ ذَلِكَ يُخَوِّفُ اللَّهَ بِهِ عِبَادَهُ يَعْْبَادُونَ فَاتَّقُونَ ﴿١٦﴾
 وَالَّذِينَ أَجْتَنَبُوا الطَّاغُوتَ أَنْ يَعْْبُدُوهَا وَأَنَابُوا إِلَى اللَّهِ لَهُمُ الْبُشْرَى
 فَبَشِّرْ عِبَادِ ﴿١٧﴾ الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ
 أُولَئِكَ الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَأُولَئِكَ هُمُ الْأُولَاءُ ﴿١٨﴾ أَفَمَنْ حَقَّ عَلَيْهِ
 كَلِمَةُ الْعَذَابِ أَفَأَنْتَ تُنْقِذُ مَنْ فِي النَّارِ ﴿١٩﴾ لَكِنَّ الَّذِينَ أَنْتَقَرُوا مِنْهُمْ
 لَمْ يُعْرِفُوا مِنْ فَوْقِهَا عُرْفٌ مُبْدِيَةٌ تَجْرِي مِنَ تَحْتِهَا أَلَمْ تَرَ وَعَدَ اللَّهُ لَأِخْلِفَ اللَّهُ الْمِعَادَ ﴿٢٠﴾ أَلَمْ تَرَ
 أَنَّ اللَّهَ أَنْزَلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَسَلَكَهُ يَنْبِيعَ فِي الْأَرْضِ ثُمَّ
 يُخْرِجُ بِهِ زَرْعًا مُخْتَلِفًا أَلْوَانُهُ ثُمَّ يَهْبِجُ فَتَرْثُهُ مُصْطَفَرَاتُهُ
 يَجْعَلُهُ حُطَامًا إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرًا لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٢١﴾

به گریز است] (۵)؟ آیا تو می‌توانی آن‌را که در آتش است، رهایی بخشی؟!

- ۲۰- لیکن کسانی که از پروردگارشان پروا دارند، [در بهشت] غرفه‌های چندطبقه خواهند داشت که نهرها از کنارش جاری است؛ خدا [بدرستی] وعده داده است و خلف وعده نخواهد کرد.
 ۲۱- آیا توجه نکرده‌ای که خدا بارانی از آسمان فرستاد و آن‌را [به صورت] چشمه‌هایی در زمین روان ساخت، آنگاه کشتزاری با رنگهای مختلف بدان پدید می‌آورد، سپس پژمرده می‌شود و می‌بینی که زرد شده است، آنگاه آن‌را خاشاک می‌سازد؛ این [دگرگونیا] برای خردمندان موجب بیداری است.

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۳۱ بقره (۲) توجه فرمایید.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۳۹ انبیاء (۲۱) آمده است.

۳- کلمه «طاغوت» هم به عنوان جمع بکار می‌رود (مثل همین آیه) و هم به عنوان مفرد (مثل آیه ۶۰ نساء).

۴- مؤید اینکه معنی «قول» در اینجا کلام قرآن است، آیه ۶۸ مؤمنون (۲۳) و نیز آیات ۱۳ و ۱۴ طارق (۸۶) است. با این فرض، آیه مورد بحث، هم معنی با نیمه اول آیه ۵۵ همین سوره (زمر) است؛ و این تأیید دیگری است بر این نظر؛ همین تعبیر در آیه ۱۴۵ اعراف (۷) بکار رفته است که باز هم تأیید دیگری است.

۵- چه کسانی‌اند؟ به آیه ۳۹ بقره (۲) توجه فرمایید.

أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِّن رَّبِّهِ فَوَيْلٌ
 لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِّن ذِكْرِ اللَّهِ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٢٢﴾
 اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتَابًا مُّتَشَابِهًا مَّثَانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ
 جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ
 إِلَى ذِكْرِ اللَّهِ ذَلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَن يَشَاءُ وَمَن
 يُضِلِلِ اللَّهُ فَهُوَ بِمَن هَادٍ ﴿٢٣﴾ أَفَمَن يَتَّبِعِ بَوَاجِهَهُ سُوَّةَ
 الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ وَقِيلَ لِلظَّالِمِينَ ذُوقُوا مَا كُنتُمْ تَكْسِبُونَ
 ﴿٢٤﴾ كَذَّبَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَاُنْتَهُمُ الْعَذَابُ مِن حَيْثُ
 لَا يَشْعُرُونَ ﴿٢٥﴾ فَآذَاهُمُ اللَّهُ الْخِزْيَ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْعَذَابُ
 الْآخِرَةُ أَكْبَرُ لَوْ كَانُوا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي
 هَذَا الْقُرْآنِ مِن كُلِّ مَثَلٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٢٧﴾ قُرْءَا نَا عَرَبِيًّا
 عَرِذِي عَوْجٍ لَّعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ ﴿٢٨﴾ ضَرَبَ اللَّهُ مَثَلًا رَّجُلًا فِيهِ
 شُرَكَاءُ مُتَشَاكِسُونَ وَرَجُلًا سَلَمًا لِّرَجُلٍ هَلْ يَسْتَوِيَانِ مَثَلًا
 الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٩﴾ إِنَّكَ مَيِّتٌ وَإِنَّهُمْ مَّيِّتُونَ
 ﴿٣٠﴾ ثُمَّ إِنَّكُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عِنْدَ رَبِّكُمْ تَخْتَصِمُونَ ﴿٣١﴾

۲۲- آیا کسی که دلش را خدا پذیرای تسلیم [در برابر خود] کرده و برخوردار از نور [هدایتی] از جانب پروردگارش می باشد [همچون سخت دلان سرگشته است]؟ وای بر سخت دلان در برابر ذکر خدا^(۱)؛ آنان در گمراهی آشکارند.

۲۳- خدا بهترین سخن را به صورت کتابی - که [از نظر بلاغت] همگون است و [مفاهیم حکیمانه اش] مکرر آمده - نازل کرده است. پوست بدن خداترسان از [هشدارهای] آن موی خیز می شود، آنگاه پوست و دلهایشان به یاد خدا آرام گیزد. این هدایت خداست که هر که را خواهد، بدان راه نماید؛^(۲) و هر که را خدا گمراه کند^(۳)، هیچ راهنمایی نخواهد داشت.

۲۴- آیا کسی که در روز رستاخیز چهره خویش را ناگزیر، سپر سختی عذاب خواهد کرد [همچون کسی است که ایمن از آن بلیه است]^(۴)؟ و به ستمگران گفته می شود: کیفر دستاوردتان را بچشید.

۲۵- پیشینیان آنها نیز [حق را] دروغ شمردند و از جایی که فکر نمی کردند، عذاب دامنگیرشان شد.

۲۶- و خدا هم در زندگی دنیا رسوایی را به آنها چسانید؛ و کاش می دانستند که عذاب آخرت سخت تر است.

۲۷- در این قرآن از هر [گونه] مثلی برای مردم آورده ایم^(۵)، بسا که پند پذیرند؛

۲۸- قرآنی عربی [نازل کردیم] بدون هیچ نقص، بسا که [تحت تعلیماتش] پرهیزکار شوند.

۲۹- خدا [برای مقایسه شرک و توحید] مردی را به مثل آورده است که چند ارباب ناهماهنگ در [حاکمیت بر] او شریک باشند، در مقایسه با مردی که زیر فرمان یک تن باشد؛ آیا این دو از نظر موقعیت یکسانند؟!^(۶) ستایش خاص خداست، ولی بیشترشان نمی دانند.

۳۰- [در برخورد شرک و توحید، حتی از مرگ هم نهراسید] تو می میری و آنها هم خواهند مرد.

۳۱- [ولی اگر شرک زده شدید] در روز رستاخیز نزد پروردگارتان با یکدیگر به مخاصمه خواهید پرداخت^(۷).

۱- توصیف وضع افرادی که مقابل آنها هستند، در آیه ۲۸ رعد (۱۳) آمده است.

۲- به آیه ۱۶ مائده (۵) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۲۷ ابراهیم (۱۴) ﴿وَيُضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ﴾ توجه فرمایید.

۴- به آیات ۲۲-۲۵ قیامت (۷۵) توجه فرمایید.

۵- بعضی از مثلهای قرآن را در آیات ۲۶۱ بقره (۲)، ۲۴ یونس (۱۰)، ۴۱ عنکبوت (۲۹)، ۲۰ حدید (۵۷) و ۵ جمعه (۶۲) ملاحظه فرمایید.

۶- نتیجه این مثال همان برهان عقلی است که در آیه ۲۲ انبیاء (۲۱) آمده است.

۷- به آیات ۱۶۶ و ۱۶۷ بقره (۲) و ۶۷ و ۶۸ احزاب (۳۳) و ۲۷-۳۳ صافات (۳۷) توجه فرمایید.

- ۳۲- و کیست ستمکارتر از آن که دروغ به خدا نسبت دهد (۱) و کلام حق را که به او رسیده است، دروغ شمارد؟ آیا در دوزخ جایگاهی برای انکارورزان نیست؟
- ۳۳- اما آنان که سخن حق را عرضه و تصدیق کنند، پرهیزکارند.
- ۳۴- هر چه بخواهند نزد پروردگارشان دارند؛ پاداش نیکوکاران همین است.
- ۳۵- تا خدا بدترین رفتارشان را از [کارنامه] آنان بزداید و به قیاس بهترین اعمالشان آنها را پاداش دهد.
- ۳۶- مگر خدا برای دفاع از بنده اش کافی نیست که تو را از غیر خدا می ترسانند (۲)؛ و هر که را خدا گمراه کند (۳)، هیچ راهنمایی نخواهد داشت.
- ۳۷- و هر که را خدا هدایت کند (۴)، گمراه کننده ای نخواهد داشت؛ آیا خدا فرادست و دادستان نیست؟
- ۳۸- اگر از آنان بپرسی: آسمانها و زمین را چه کسی آفریده است؟ قطعاً می گویند خدا؛ بگو: پس به نظر شما اگر خدا گزندى برای من بخواهد، آیا آنها که به جای خدا [به نیایش] می خوانید، قادر به برداشتن آن می باشند (۵)؟ یا اگر خدا رحمتی را برای من اراده کند، آیا آنها می توانند بازدارنده اش باشند؟ بگو: [حمایت] خدا مرا بس؛ اهل توکل تنها بر او توکل می کنند.
- ۳۹ و ۴۰- بگو: ای قوم من، همه امکانات خود را به کار گیرید، من هم [به وظایف خود] عمل می کنم؛ بزودی خواهید دانست که کیست آنکه عذابی بدو رسد که رسوایش کند و عذابی پاینده بر او فرود آید.

﴿فَمَنْ أَظْلَمُ مِمَّنْ كَذَبَ عَلَى اللَّهِ وَكَذَّبَ بِالصِّدْقِ إِذْ جَاءَهُ﴾ ۳۲ ﴿أَلَيْسَ فِي جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْكَافِرِينَ﴾ ۳۳ ﴿وَالَّذِي جَاءَ بِالصِّدْقِ وَصَدَّقَ بِهِ﴾ ۳۴ ﴿أُولَئِكَ هُمُ الْمُتَّقُونَ﴾ ۳۵ ﴿لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ جِزَاءُ الْمُحْسِنِينَ﴾ ۳۶ ﴿لِيُكَفِّرَ اللَّهُ عَنْهُمْ أَسْوَأَ الَّذِي عَمِلُوا وَيَجْزِيَهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ﴾ ۳۷ ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِكَافٍ عَبْدَهُ وَيُخَوِّفُونَكَ بِالَّذِينَ مِنْ دُونِهِ﴾ ۳۸ ﴿وَمَنْ يُضِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ﴾ ۳۹ ﴿وَمَنْ يَهْدِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ مُضِلٍّ﴾ ۴۰ ﴿أَلَيْسَ اللَّهُ بِعَزِيزٍ ذِي انْتِقَامٍ﴾ ۴۱ ﴿وَلَمَّا سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لِيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلْ أَفَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ إِنْ أَرَادَنِيَ اللَّهُ بِضُرٍّ هَلْ هُنَّ كَاشِفَاتُ ضُرِّيهِ أَوْ أَرَادَنِيَ بِرَحْمَةٍ هَلْ هِيَ مُمْسِكَةٌ رَحْمَتَهُ﴾ ۴۲ ﴿قُلْ حَسْبِيَ اللَّهُ عَلَيْهِ يَتَوَكَّلُ الْمُتَوَكِّلُونَ﴾ ۴۳ ﴿قُلْ يَتَقَوَّمُ أَعْمَلُوا عَلَيَّ مَكَانَتِكُمْ إِنِّي عَمِلٌ فَسَوْفَ تَعْلَمُونَ﴾ ۴۴ ﴿مَنْ يَأْتِيهِ عَذَابٌ يُخْزِيهِ وَيَحِلُّ عَلَيْهِ عَذَابٌ مُّقِيمٌ﴾ ۴۵

۱- به آیه ۷۹ بقره (۲) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۳ طلاق (۶۵) ﴿و من يتوكل على الله فهو حسبه﴾ توجه فرمایید.

۳- به آیه ۳۴ غافر (۴۰) ﴿كذلك يضل الله من هو سرف مرتاب﴾ توجه فرمایید.

۴- به آیه ۲۷ رعد (۱۳) ﴿و يهدى اليه من اناب﴾ توجه فرمایید.

۵- به آیه ۴۸ نساء (۴) توجه فرمایید.

إِنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ لِلنَّاسِ بِالْحَقِّ فَمَنِ اهْتَدَىٰ فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ ضَلَّ فَإِنَّمَا يَضِلُّ عَلَيْهِ ۗ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ ﴿٤١﴾ اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا وَالَّتِي لَمْ تَمُتْ فِي مَنَامِهَا فَيُمْسِكُ الَّتِي قَضَىٰ عَلَيْهَا الْمَوْتَ وَيُرْسِلُ الْأُخْرَىٰ إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى ۚ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ ﴿٤٢﴾ أَمْ أَخَذُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ شُفَعَاءَ قُلْ أُولَٰئِكَ أَنْوَاعُ الْأَيْمَانِ كَانُوا لَا يَمْلِكُونَ شَيْئًا وَلَا يَعْقِلُونَ ﴿٤٣﴾ قُلْ لِلَّهِ الشَّفَعَةُ جَمِيعًا ۗ اللَّهُ مَلِكُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ثُمَّ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٤٤﴾ وَإِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَحْدَهُ اشْمَأَزَّتْ قُلُوبُ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ ۖ وَإِذَا ذُكِرَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ إِذَا هُمْ يَسْتَبْشِرُونَ ﴿٤٥﴾ قُلِ اللَّهُمَّ فَاطِرَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ عَلِيمَ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ أَنْتَ تَحْكُمُ بَيْنَ عِبَادِكَ فِي مَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿٤٦﴾ وَلَوْ أَنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لَافْتَدَوْا بِهِ مِنْ سُوءِ الْعَذَابِ يَوْمَ الْقِيَامَةِ ۚ وَبَدَأَهُمْ مِنَ اللَّهِ مَا لَهُمْ بِكَوْنُوا يَحْتَسِبُونَ ﴿٤٧﴾

۴۱- این کتاب را برای [هدایت] مردم، آن گونه که باید، بر تو نازل کردیم؛ هر که هدایت شود، به سود خود اوست و هر که گمراه گشت، به زیان خویش گمراه شده است؛ و تو کارگزار آنها نیستی.

۴۲- خداست که جانها را در لحظه مرگ می گیرد^(۱) و [نیز] جانی را که نمرده است، به هنگام خوابش [می گیرد]^(۲)؛ آنگاه جان هر که را که حکم مرگ بر او رانده است، نگاه می دارد و جان بقیه را بازمی فرستد [و این امر تکرار می شود] تا هنگام معین [مرگ]؛ که در این [امر] برای اندیشمندان نشانه هایی است [از رستاخیز].

۴۳- مگر غیر خدا را [مددکار و] شفیع خود انتخاب کرده اند؟! بگو: اگر توان و درکی نداشته باشند چطور؟

۴۴- بگو: شفاعت [و کارسازی] به تمامی در اختیار خداست، که حاکمیت آسمانها و زمین خاص اوست؛ و نهایتاً به پیشگاه او بازگردانده می شوید.

۴۵- هنگامی که خدا به یکتایی یاد شود، دلهای کسانی که به آخرت باور ندارند می رند؛ و چون از معبودهای غیر خدا یاد شود، بناگاه شاد می گردند^(۳).

۴۶- بگو: بارخدا، ای آفریننده آسمانها و زمین، ای دانای نهان و آشکار، تو خود میان بندگان در موارد اختلافشان داوری خواهی کرد.

۴۷- اگر دوبرابر آنچه در زمین است در اختیار ستمگران باشد، همه را برای نجات خود از سختی عذاب روز رستاخیز فدا می کنند [ولی پذیرفتنی نیست]^(۴)؛ و از جانب خدا بر آنها اموری آشکار می گردد که تصور [ش را هم] نمی کردند^(۵).

۱- تناقضی با آیات ۲۸ نحل (۱۶) و ۱۱ سجده (۳۲) ندارد.

۲- برای توجیه افزوده به ابتدای آیه ۶۰ انعام (۶) توجه فرمایید.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۳۴ و ۳۵ صافات (۳۷) آمده است.

۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۹۱ آل عمران (۳) توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۲۶ مائده (۵)، نیمه دوم ۷۰ انعام (۶)، ۱۸ رعد (۱۳)، ۱۵ حدید (۵۷) و ۱۱-۱۴ معارج (۷۰) آمده است.

۵- در مقابل این توصیف بزهکاران، توصیف نعیم بهشتیان در آیه ۱۷ سجده (۳۲) آمده است.

۴۸- دستاورد زشتشان بر آنها آشکار می شود (۱) و عذابی که استهزایش می کردند، دامنگیرشان خواهد شد.

۴۹- هرگاه انسان دچار گزند می شود، ما را [به نیایش] می خواند، و چون از جانب خویش نعمتی ارزانی اش داریم، گوید: تنها کاردانی [ام] موجب این نعمت شده است؛ بلکه این آزمون [خدا] است، ولی بیشتر مردم نمی دانند (۲).

۵۰- پیشینیانسان هم همین سخن را گفتند، ولی دستاوردشان [به هنگام بلا] سودی به حالشان نداشت.

۵۱- [عقوبت] دستاورد زشتشان دامنگیرشان شد؛ و این ستمگران نیز به عقوبت دستاوردشان گرفتار خواهند شد، و [خدای را] به تنگ نخواهند آورد (۳).

۵۲- مگر ندانسته اند که خدا روزی را بر هر که بخواهد، فراخی بخشد و یا محدود گرداند؟ در این [پدیده] برای باورداران نشانه هایی است [از توان و تدبیر خدا].

۵۳- اعلام کن: ای بندگان من که به زیان خویش زیاده روی کرده اید، از رحمت خدای نومید مباشید؛ خدا همه گناهان را [بر توبه کنندگان] (۴) می بخشد (۵)، که او آمرزگار و مهربان است.

۵۴- قبل از آنکه عذاب بر شما فرارسد و یاری داده نشوید، به پیشگاه پروردگار خویش بازآیید و در برابر او تسلیم باشید (۶).

۵۵- و قبل از آنکه عذاب ناگهان و در حال بی خبری بر شما فرارسد، از بهترین دستورهایی که از جانب پروردگارتان بر شما نازل شده است، پیروی کنید؛

۵۶- [این هشدارها را دادیم] تا کسی [به هنگام عذاب] نگوید: دریغ از قصورهایی که در برابر خدا کردم؛ براستی کارم تمسخر بود (۷)؛

وَبَدَأْتُمْ سَيِّئَاتٍ مَا كَسَبُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا يَهِئَةً
يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٤٨﴾ فَإِذَا مَسَّ الْإِنْسَانَ ضُرٌّ دَعَانَا ثُمَّ إِذَا خَوَّلْتَهُ
نِعْمَةً مِّنَّا قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَىٰ عِلْمٍ بَلْ هِيَ فِتْنَةٌ وَلَٰكِن
أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٩﴾ فَذَٰلِكَ مَا لَٰلِ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ فَمَا أُغْنِي
عَنَّهُمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿٥٠﴾ فَأَصَابَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا
وَالَّذِينَ ظَلَمُوا مِن هَٰؤُلَاءِ سَيُصِيبُهُمْ سَيِّئَاتُ مَا كَسَبُوا
وَمَا لَهُمْ بِمُعْجِزِينَ ﴿٥١﴾ أَوَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ
لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٢﴾
﴿٥٣﴾ قُلْ يَبْعَادِ الَّذِينَ آسَفُوا عَلَىٰ أَنفُسِهِمْ لَا تَقْنَطُوا مِن
رَّحْمَةِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ جَمِيعًا إِنَّهُ هُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ
﴿٥٤﴾ وَأَنِيبُوا إِلَىٰ رَبِّكُمْ وَأَسْلُمُوا لَهُ، مِن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ
الْعَذَابُ ثُمَّ لَا تُنصَرُونَ ﴿٥٥﴾ وَأَتَّبِعُوا أَحْسَنَ مَا أُنزِلَ
إِلَيْكُمْ مِّن رَّبِّكُمْ مِّن قَبْلِ أَن يَأْتِيَكُمُ الْعَذَابُ
بَعْتَةً وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٥٦﴾ أَنْ تَقُولَ نَفْسٌ بِحَسْرَتِي
عَلَىٰ مَا فَرَطْتُ فِي جَنبِ اللَّهِ وَإِن كُنْتُ لَمِنَ السَّخِرِينَ ﴿٥٧﴾

۱- به آیه ۳۰ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۲- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۴۹-۵۱ فصلت (۴۱) آمده است.

۳- برای توجیه افزوده، به آیه ۲ توبه (۹) توجه فرمایید.

۴- برای توجیه افزوده، به آیه بعد توجه فرمایید.

۵- مفهوم این بخش از آیه را می بایست با توجه به آیه ۴۸ نساء (۴) در نظر گرفت.

۶- به آیه ۸۵ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۷- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۳۹ مریم (۱۹) و ۳۱ انعام (۶) آمده است.

أَوْ تَقُولَ لَوْ أَنَّ اللَّهَ هَدَانِي لَكُنْتُ مِنَ الْمُتَّقِينَ ﴿٥٧﴾
 أَوْ تَقُولَ حِينَ تَرَى الْعَذَابَ لَوْ أَنَّ لِي كَرَّةً فَأَكُونَ
 مِنَ الْمُحْسِنِينَ ﴿٥٨﴾ بَلَىٰ قَدْ جَاءَ تَكَءَايَاتِي فَاكْذَبْتُ بِهَا
 وَأَسْتَكْبَرْتُ وَكُنْتُ مِنَ الْكٰفِرِينَ ﴿٥٩﴾ وَيَوْمَ الْقِيٰمَةِ
 تَرَى الَّذِينَ كَذَبُوا عَلَى اللَّهِ وُجُوهُهُم مُّسْوَدَّةٌ أَلَيْسَ فِي
 جَهَنَّمَ مَثْوًى لِّلْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٦٠﴾ وَيُنَجِّي اللَّهُ الَّذِينَ اتَّقَوْا
 بِمَفَازَتِهِمْ لَا يَمَسُّهُمُ السُّوءُ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿٦١﴾ اللَّهُ
 خَلَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ وَكِيلٌ ﴿٦٢﴾ لَهُ مَقَالِيدُ
 السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ
 هُمُ الْخٰسِرُونَ ﴿٦٣﴾ قُلْ أَغْيَرَ اللَّهُ تَأْمُرِي أَعْبَادُ أَيُّهَا
 الْجَاهِلُونَ ﴿٦٤﴾ وَلَقَدْ أُوحِيَ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِن قَبْلِكَ لَئِن
 أَشْرَكَتَ لِيَحْبَطَنَّ عَمَلُكَ وَلَتَكُونَنَّ مِنَ الْخٰسِرِينَ ﴿٦٥﴾ بَلِ اللَّهُ
 فَاَعْبُدْ وَكُنْ مِنَ الشَّاكِرِينَ ﴿٦٦﴾ وَمَا قَدَرُوا اللَّهَ حَقَّ قَدْرِهِ
 وَالْأَرْضُ جَمِيعًا قَبْضَتُهُ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ وَالسَّمٰوٰتُ
 مَطْوِيَّاتٌ بِيَمِينِهِ ۗ سُبْحٰنَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿٦٧﴾

زمین در روز رستاخیز، یکسره در قبضه قدرت اوست (۴) و آسمانها به دست قدرت او درهم پیچیده خواهد شد (۵)؛ خدا منزّه است و از آنچه [در قدرت] با او شریک می‌پندارند والاتر.

۵۷- یا بگوید: اگر خدا مرا هدایت کرده بود، مسلماً پرهیزکار بودم؛

۵۸- یا چون عذاب را مشاهده کند، بگوید: کاش بازگشتی [به دنیا] داشتم تا در زمره نیکوکاران قرار می‌گرفتم (۱).

۵۹- آری، آیات من بر تو عرضه شد، ولی آنها را دروغ شمردی و تکبر و انکار ورزیدی.

۶۰- روز رستاخیز کسانی را که بر خدا دروغ بستند، سیه‌روی می‌بینی؛ آیا در دوزخ جایگاهی برای متکبران نیست؟

۶۱- خدا پرهیزکاران را به سبب [حکمی که بر] کامیابی‌شان [کرده] نجات می‌دهد، نه دچار مشکلات گردند و نه اندوهگین شوند. (۲)

۶۲- خداست که آفریننده هر چیزی است و اوست کارگزار هر موجودی.

۶۳- خزاین آسمانها و زمین در اختیار اوست (۳)؛ و کسانی که آیات خدا را انکار کردند، زیانکارند.

۶۴- بگو: آیا بندگی غیر خدا را به من توصیه می‌کنید، ای جاهلان؟!

۶۵- به تو و پیامبران قبل از تو وحی شده است که: اگر شرک ورزی، تلاشت بر باد خواهد رفت و زیانکار خواهی شد.

۶۶- بدین قرار تنها خدای را بندگی کن و سپاسگزار باش.

۶۷- خدای را چنانکه سزاوار اوست، ارج نهادند؛ در حالی که زمین در روز رستاخیز، یکسره در قبضه قدرت اوست (۴) و آسمانها به دست قدرت او درهم پیچیده خواهد شد (۵)؛ خدا منزّه است و از آنچه [در قدرت] با او شریک می‌پندارند والاتر.

۱- به آیه ۳۱ انعام (۶) که با توضیح بیشتر آمده، توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۱۱ مؤمنون (۲۳) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۲۱ حجر (۱۵) توجه فرمایید.

۴- به آیات ۱۹ انفطار (۸۲) و ۱۶ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۱۰۴ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

۶۸- [به هنگام وقوع رستاخیز] در صدادهنده بزرگ دمیده می شود و هر که در آسمانها و زمین است، مدهوش مرگ خواهد شد، بجز کسانی که خدا بخواهد؛ آنگاه بار دیگر در آن دمیده می شود و ناگهان همه نگران به پا می خیزند.

۶۹- [در آن روز] زمین به نور پروردگارش روشن خواهد شد و کارنامه ها^(۱) را در میان بگذارند و پیامبران^(۲) و گواهان احضار می شوند و در میان مردم بحق داوری شود و مورد ظلم قرار نخواهند گرفت^(۳).

۷۰- و نتیجه عملکرد هر کس به تمامی ادا می شود^(۴) و او نسبت به اعمالشان داناتر است.

۷۱- انکارورزان گروه گروه به سوی دوزخ رانده می شوند^(۵)؛ همینکه بدانجا رسند، درهای دوزخ گشوده شود^(۶) و نگهبانان آن گویند: مگر پیامبرانی از میان خودتان به سراغ شما نیامدند که آیات پروردگارتان را بر شما می خواندند و به دیدار این روزتان هشدارتان می دادند؟ پاسخ می دهند: چرا، ولی [ما انکارشان کردیم و] فرمان مجازات سزای انکارورزان است.

۷۲- [به آنان] گفته می شود: از درهای دوزخ وارد شوید در حالی که جاودانه در آن بسر برید؛ که جایگاه متکبران بد [جایگاهی] است.

۷۳- و کسانی که از پروردگارشان پروا داشتند گروه گروه

به بهشت هدایت می شوند؛ همینکه بدانجا رسند، درهای بهشت گشوده شود و نگهبانان آن گویند: سلام بر شما، خوش آمدید، جاودانه به بهشت درآیید^(۷).

۷۴- آنها می گویند: ستایش ویژه خداست که وعده خویش را^(۸) در مورد ما تحقق بخشید و سرزمین [بهشت] را به ما میراث داد که هر جای آن بخواهیم، منزل گیریم؛ و [براستی] پاداش اهل عمل نیکوست.

وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَصَعِقَ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ إِلَّا مَنْ شَاءَ اللَّهُ ثُمَّ نُفِخَ فِيهِ أُخْرَىٰ فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ ﴿٦٨﴾ وَأَشْرَقَتِ الْأَرْضُ بِنُورِ رَبِّهَا وَوُضِعَ الْكِتَابُ وَجَاءَ بِالنَّبِيِّينَ وَالشُّهَدَاءَ وَقُضِيَ بَيْنَهُمْ بِالْحَقِّ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٦٩﴾ وَوُفِّيَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَّا عَمِلَتْ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَا يَفْعَلُونَ ﴿٧٠﴾ وَسِيقَ الَّذِينَ كَفَرُوا إِلَىٰ جَهَنَّمَ زُمَرًا ۖ إِذَا جَاءُوهَا فَتُحِتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ رُسُلٌ مِّنكُمْ يَتْلُونَ عَلَيْكُمْ آيَاتِ رَبِّكُمْ وَيُنذِرُونَكُمْ لِقَاءَ يَوْمِكُمْ هَذَا قَالُوا بَلَىٰ وَلَكِنْ حَقَّتْ كَلِمَةُ الْعَذَابِ عَلَى الْكَافِرِينَ ﴿٧١﴾ قِيلَ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَى الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٢﴾ وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ إِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا ۖ حَتَّىٰ إِذَا جَاءُوهَا وَفُتِحَتْ أَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلِّمُوا عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿٧٣﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي صَدَقْنَا وَعَدَّهُ وَأَوْثَقْنَا الْأَرْضَ نَتَّبِعُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَاءُ فَنِعْمَ أَجْرُ الْعَامِلِينَ ﴿٧٤﴾

۱- به آیات ۱۳ و ۱۴ اسراء (۱۷) و ۴۹ كهف (۱۸) توجه فرمایید. از مقایسه با آیه ۲۹ جاثیه (۴۵) مشخص می شود که منظور از کتاب، کارنامه انسانهاست.

۲- به آیه ۶ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۳- توضیح بیشتر را در آیه ۴۷ انبیاء (۲۱) ملاحظه فرمایید.

۴- به دو آیه ۴۰ و ۴۱ نجم (۵۳) توجه فرمایید.

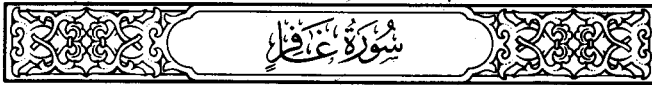
۵- به آیه ۳۸ اعراف (۷)، ۵۹ ص (۳۸) و ۱۳ طور (۵۲) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۷- به آیه ۳۲ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۸- به آیه ۳۴ قلم (۶۸) توجه فرمایید.

وَتَرَى الْمَلَائِكَةَ حَافِينَ مِنْ حَوْلِ الْعَرْشِ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَقُضِيَ بَيْنَهُم بِالْحَقِّ وَقِيلَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿۷۵﴾

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَم ﴿۱﴾ تَنْزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ ﴿۲﴾ غَافِرِ
الَّذِينَ وَقَالُوا لَتُبَيِّنُنَا بِهِ اللَّهُ الْحَقَّ وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا إِلَهًا آخَرَ
إِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿۳﴾ مَا يُجَدِّدُ فِي آيَاتِ اللَّهِ إِلَّا الَّذِينَ كَفَرُوا
فَلَا يَعْرِزُكَ تَقَلُّبُهُمْ فِي الْأَلْبَانِ ﴿۴﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ
نُوحٍ وَالْأَحْزَابُ مِنْ بَعْدِهِمْ وَهَمَّتْ كُلُّ أُمَّةٍ بِرَسُولِهِمْ
لِيَأْخُذُوهُ وَجَدَلُوا بِالْبَاطِلِ لِيُدْحِضُوا بِهِ الْحَقَّ فَأَخَذْتَهُمْ
فَكَيْفَ كَانَ عِقَابِ ﴿۵﴾ وَكَذَلِكَ حَقَّتْ كَلِمَاتُ رَبِّكَ عَلَى
الَّذِينَ كَفَرُوا أَنَّهُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿۶﴾ الَّذِينَ يَمْجَلُونَ الْعَرْشَ
وَمَنْ حَوْلَهُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيُؤْمِنُونَ بِهِ وَيَسْتَغْفِرُونَ
لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا وَسِعْتَ كُلَّ شَيْءٍ رَحْمَةً وَعِلْمًا
فَاغْفِرْ لِلَّذِينَ تَابُوا وَاتَّبَعُوا سَبِيلَكَ وَقِهِمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿۷﴾

حلقه زده‌اند، با ستایش پروردگارشان را تقدیس می‌کنند^(۷) و به او ایمان دارند و برای اهل ایمان آمرزش می‌خواهند: [و گویند: پروردگارا، به رحمت و دانش، هر چیزی را فرا گرفته‌ای، پس کسانی را که توبه کردند و پیرو راه تو شدند، بیمارز و از عذاب دوزخ نگاهشان دار.

۷۵- و [در آن روز] فرشتگان را خواهی دید که در حالی که پیرامون عرش حلقه زده‌اند، پروردگارشان را با ستایش تقدیس می‌کنند؛ و بین آنها بحق داوری خواهد شد و گفته می‌شود: ستایش خاص خداست، پروردگار جهانیان.

۴۰- سوره غافر (مؤمن)

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- حا، میم^(۱).

۲- نزول این کتاب از جانب خدای فرادست و داناست؛

۳- که آمرزنده گناه، پذیرنده توبه، سخت کیفر و نعمت بخش است؛ معبودی جز او نیست و سرانجام در پیشگاه اوست.

۴- تنها انکارورزان درباره آیات خدا مجادله می‌کنند، پس مباد که جولان آنها در شهرها تو را بفریبد^(۲).

۵- قبل از آنها قوم نوح و از پی آنها گروههایی دیگر^(۳)

[پیامبرانشان را] دروغ پرداز شمردند و هر امتی آهنگ

پیامبر خود را کرد تا او را دستگیر کنند و به باطل مجادله

کردند تا حق را به آن وسیله از میان بردارند^(۴) و من هم آنها

را [به کیفر] گرفتم؛ [دیدید] کیفر من چگونه بود؟

۶- و فرمان عذاب^(۵) پروردگارت درباره انکارورزان این گونه

به تحقق پیوست که آنها دوزخی‌اند.

۷- فرشتگانی که^(۶) عرش را حمل می‌کنند و آنها که گرد آن

۱- این دو حرف مقطعه در آغاز هفت سوره متوالی (سوره‌های ۴۰ تا ۴۶) آمده است؛ به موجب آماری که رشادخلیفه تهیه کرده است، این دو حرف مجموعاً در تمام این هفت سوره ۲۱۴۷ بار تکرار شده که مضربی است از عدد ۱۹ (تعداد حروف بسم‌الله...).

۲- جمله ناتمام است؛ برای یافتن دنباله آن با آیات ۱۹۶ و ۱۹۷ آل عمران (۳) و ۲۳ و ۲۴ لقمان (۳۱) مقایسه فرمایید.

۳- این گروه‌های دیگر در آیات ۱۲ و ۱۳ ص (۳۸) ملاحظه فرمایید.

۴- به آیات ۱۸ انبیاء (۲۱) و ۸ صف (۶۱) توجه فرمایید.

۵- برای توجیه ترجمه «کلمه» به «فرمان عذاب» به آیه ۱۹ زمر (۳۹) و نیز به بخش انتهایی آیه ۷۱ زمر (۳۹) توجه فرمایید؛ و منظور از آن همان مفاد آیه ۸۵ ص (۳۸) است. لازم به یادآوری است که «کلمه» در قرآن به عکس معنی مورد بحث هم بکار رفته (وعده یاری) به آیه ۱۷۱ صافات (۳۷) توجه فرمایید.

۶- برای توجیه آنچه به جای موصول گذاشته‌ایم، با آیه ۷۵ زمر (۳۹) مقایسه فرمایید.

۷- در مورد چگونگی حمل عرش توسط فرشتگان و تعداد آنها هیچگونه توضیحی در سایر آیات قرآن نیامده؛ مفسران هم تاکنون توضیح روشن و قانع‌کننده‌ای نداده‌اند؛ به آیه ۷ آل عمران (۳) و توضیحاتی که در زیرنویس آن آمده است توجه فرمایید.

۸- پروردگارا، آنها و پدران [و مادران] (۱) و همسران و فرزندان صالحشان را در باغهای جاویدان بهشت که وعده داده‌ای (۲)، داخل کن، که تو فرادست و فرزانه‌ای؛
۹- و آنها را از [کیفر] بدیها حفظ کن و هر که را در آن روز از [کیفر] بدیها نگاهداری، مشمول رحمت قرار داده‌ای؛ این است همان کامیابی بزرگ.

۱۰- انکارورزان را [در دوزخ] ندا می‌دهند که: دشمنی و خشم شما، سخت‌تر از دشمنی و خشم شما نسبت به خودتان است، چرا که به ایمان فراخوانده می‌شدید، ولی [با دشمنی نسبت به خود] انکار می‌کردید (۳).

۱۱- می‌گویند: پروردگارا، ما را دو بار میراندی (۴) و دو بار زنده کردی (۵)، اکنون به گناهان خود معترفیم، آیا راه نجاتی هست (۶)؟

۱۲- این [سرنوشت] از آن جهت است که وقتی خدا به یکتایی یاد می‌شد، انکار می‌کردید و چون به او شرک آورده می‌شد، باور می‌داشتید؛ اینک داوری با خدای والا و بزرگ است.

۱۳- اوست که نشانه‌های [توان و تدبیر] خود را به شما ارائه می‌دهد (۷) و برای شما [با نزول باران] از آسمان (۸) روزی می‌فرستد؛ ولی تنها کسانی پند می‌گیرند که [به پیشگاه خدا] بازآیند.

۱۴- پس خدای را با خلوص اعتقاد بخوانید، هر چند انکارورزان ناخشنود باشند.

۱۵- درجات [بندگان شایسته] (۹) را رفعت می‌بخشد و صاحب عرش [تدبیر] است؛ به هر یک از بندگان که بخواهد، به فرمان خویش وحی (۱۰) می‌فرستد تا [مردم را] نسبت به روز لقای پروردگارشان (۱۱) هشدار دهد،

۱۶- روزی که مردم [با همه آثار وجودی‌شان] از پرده برون می‌افتند (۱۲)، هیچ سرّی از آنان بر خدا پوشیده نمی‌ماند؛ آن روز حاکمیت [مطلق و بلاعارض] خاص کیست؟ خاص خدای یگانه قهار.

رَبَّنَا وَأَدْخِلْهُمْ جَنَّاتٍ عَدْنٍ الَّتِي وَعَدْتَهُمْ وَمَنْ صَلَحَ مِنْ آبَائِهِمْ وَأَزْوَاجِهِمْ وَذُرِّيَّاتِهِمْ إِنَّكَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٨﴾ وَقِهِمُ السَّيِّئَاتِ وَمَنْ تَقِ السَّيِّئَاتِ يَوْمَئِذٍ فَقَدْ رَحِمْتَهُ، وَذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا يُنَادُونَ لِمَقْتُ اللَّهِ أَكْبَرُ مِنْ مَقْتِكُمْ أَنْفُسَكُمْ إِذْ تُدْعَوْنَ إِلَى الْإِيمَانِ فَتَكْفُرُونَ ﴿١٠﴾ قَالُوا رَبَّنَا آمَنَّا أَتَيْنَاكَ أَتَيْنَا أَتَيْنَا فَأَعْرَفْنَا بِذُنُوبِنَا فَهَلْ إِلَى خُرُوجٍ مِنْ سَبِيلٍ ﴿١١﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُ إِذَا دُعِيَ اللَّهُ وَحْدَهُ، كَفَرْتُمْ وَإِنْ يُشْرَكُ بِهِ، تُؤْمِنُوا فَالْحُكْمُ لِلَّهِ الْعَلِيِّ الْكَبِيرِ ﴿١٢﴾ هُوَ الَّذِي يُرِيكُمْ آيَاتِهِ، وَيُنَزِّلُ لَكُمْ مِنَ السَّمَاءِ رِزْقًا وَمَا يَتَذَكَّرُ إِلَّا مَنْ يُنِيبُ ﴿١٣﴾ فَادْعُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُونَ ﴿١٤﴾ رَفِيعُ الدَّرَجَاتِ ذُو الْعَرْشِ يُلْقِي الرُّوحَ مِنْ أَمْرِهِ عَلَى مَنْ يَشَاءُ مِنْ عِبَادِهِ لِيُنْذِرَ يَوْمَ التَّلَاقِ ﴿١٥﴾ يَوْمَ هُمْ بَرْزُوقٌ لَا يَخْفَى عَلَى اللَّهِ مِنْهُمْ شَيْءٌ لِمَنِ الْمُلْكُ الْيَوْمَ لِلَّهِ الْوَاحِدِ الْقَهَّارِ ﴿١٦﴾

۱- بنا به قاعده تغلیب، به ذکر کلمه پدران اکتفا شده است، مثل کلمه والدین در آیه ۱۴ لقمان (۳۱).

۲- این وعده را در آیات ۲۲ و ۲۳ رعد (۱۳) ملاحظه فرمایید.

۳- علت خشم کافران بر خود اینست که متوجه می‌شوند خودشان مسبب همه مصایب خود هستند؛ برای درک بهتر مفهوم این آیه، به آیه ۲۲ ابراهیم (۱۴) و قال الشیطان... فلا تلمونی و لوموا انفسکم توجه و دقت فرمایید.

۴- یک بار مرده جهل، موضوع آیه ۱۲۲ انعام (۶) و یک بار مرگ در پایان زندگی دنیا.

۵- یک بار با خروج از گور و یک بار با آگاهی در قیامت، موضوع آیات ۳۸ مریم (۱۹) و ۴۷ و ۴۸ زمر (۳۹) و ۲۲ ق (۵۰).

۶- نه، با آیه ۱۱ ملک (۶۷) مقایسه فرمایید.

۷- پاره‌ای از این نشانه‌های مورد بحث را در آیات ۱۶۴ بقره (۲)، ۱۹۰ آل عمران (۳) و ۳ و ۴ جاثیه (۴۵) ملاحظه فرمایید.

۸- برای توجیه افزوده، به بخش میانی آیه ۵ جاثیه (۴۵) توجه فرمایید.

۹- برای توجیه ترجمه و افزوده، به نیمه دوم آیه ۱۱ مجادله (۵۸) توجه فرمایید.

۱۰- شیخ المفسرین طبرسی در مجمع گفته است: روح در اینجا به معنی وحی است؛ برای تأیید این نظر به آیه ۲ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۱۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۸ روم (۳۰) ﴿بلقاء ربهم کافرون﴾ و ۲۹ هود (۱۱) ﴿انهم ملاقوا ربهم﴾ و ۶ انشقاق (۸۴) توجه فرمایید.

۱۲- به آیه ۹ طارق (۸۶) توجه فرمایید.

الْيَوْمَ تُجْزَىٰ كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ لَا ظُلْمَ الْيَوْمَ إِنَّ
 اللَّهَ سَرِيعُ الْحِسَابِ ﴿١٧﴾ وَأَنْذَرَهُمْ يَوْمَ الْأَزْفَةِ إِذِ الْقُلُوبُ
 لَدَى الْحَنَاجِرِ كَظِيمِينَ مَالِ الظَّالِمِينَ مِنْ حَمِيمٍ وَلَا شَفِيعَ
 يُطَاعُ ﴿١٨﴾ يَعْلَمُ خَائِنَةَ الْأَعْيُنِ وَمَا تُخْفِي الصُّدُورُ ﴿١٩﴾
 وَاللَّهُ يَقْضِي بِالْحَقِّ وَالَّذِينَ يَدْعُونَ مِنْ دُونِهِ لَا يَقْضُونَ
 شَيْئًا إِنَّ اللَّهَ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿٢٠﴾ * أَوْلَمْ يَسِيرُوا فِي
 الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ كَانُوا مِنْ قَبْلِهِمْ
 كَانُوا هُمْ أَشَدَّ مِنْهُمْ قُوَّةً وَءَانَارًا فِي الْأَرْضِ فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ
 بِذُنُوبِهِمْ وَمَا كَانَ لَهُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ وَاقٍ ﴿٢١﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ
 كَانَتْ تَأْتِيهِمْ رُسُلُهُمْ بِالْبَيِّنَاتِ فَكَفَرُوا فَأَخَذَهُمُ اللَّهُ إِنَّهُ
 قَوِيٌّ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٢٢﴾ * وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا
 وَسُلْطَانٍ مُبِينٍ ﴿٢٣﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَهَمْلَانَ وَقُرُونَ
 فَقَالُوا سِحْرٌ كَذَابٌ ﴿٢٤﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِالْحَقِّ مِنْ
 عِنْدِنَا قَالُوا اقْتُلُوا أَبْنَاءَ الَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ وَاسْتَحْيُوا
 نِسَاءَهُمْ وَمَا كَيْدُ الْكٰفِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ ﴿٢٥﴾

۱۷- آن روز هر کس در برابر دستاوردش جزا می‌بیند؛ ظلمی در میان نیست؛ که خدا سریع الحساب است.

۱۸- به آنها در مورد روز قریب [الوقوع رستاخیز] (۱) هشدار بده، آنگاه که [از شدت وحشت] جانها به گلوگاه می‌رسد، در حالی که سرشار از اندوه شده‌اند؛ [در آن روز] ستمگران نه دوستی مهربان دارند و نه شفيعی که گفتارش پذیرفته شود.

۱۹- [خدا] حرکات شرربار چشمها و آنچه در سينه‌ها نهان داشته‌اند، می‌داند (۲).

۲۰- خدا بحق حکم صادر می‌کند (۳) و معبودانی که [اینان آنها را] به جای خدا [صاحب اختیار خود] می‌خوانند (۴)، هیچ‌گونه حکم [برحق]ی ندارند؛ خداست که شنوا و بیناست.

۲۱- مگر جهانگردی نکرده‌اند تا ببینند سرانجام پیشینیانسان که نیرو و آثار بیشتری در زمین (۵) داشتند، چگونه بود؟ خدا آنها را به [کیفر] گناهانشان گرفت و در برابر او هیچ نگهداری نداشتند.

۲۲- این [کیفر] بدان سبب بود که پیامبرانشان نشانه‌های روشن بر آنها عرضه می‌کردند، ولی آنها انکار ورزیدند و خدا به عقوبتشان گرفت؛ که او توانمندی است سخت کیفر.

۲۳- موسی را با معجزات (۶) خود و دلیلی روشن فرستادیم،

۲۴- به سوی فرعون و هامان و قارون، ولی آنها گفتند: جادوگری است دروغ‌پرداز.

۲۵- چون دین حق را از جانب ما بر آنها عرضه داشت، [فرعون و گروهش] گفتند: پسران آنان را که به موسی ایمان آورده‌اند، بکشید و زنانشان را [برای خدمت] زنده نگاهدارید؛ و [لی] نیرنگ انکارورزان محکوم به تباهی است.

۱- به آیه ۶ و ۷ معارج (۷۰) توجه فرمایید.

۲- مفهوم نیمه دوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۰ رعد (۱۳)، ۷ طه (۲۰)، ۱۶ ق (۵۰) و ۱۳ ملک (۶۷) آمده است.

۳- به آیه ۲۳ اسراء (۱۷) * و قضي ربك الا تعبدوا الا اياه * توجه فرمایید.

۴- به آیه ۱۱۶ نساء (۴) توجه فرمایید.

۵- به آیات ۱۲۸ و ۱۲۹ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

۶- به آیات ۱۰۷ و ۱۰۸ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۲۶- فرعون گفت: بگذارید موسی را به قتل برسانم و [چون کسی را ندارد] باید پروردگارش را به یاری خواند؛ می ترسم دین شما را دگرگون سازد یا در این سرزمین تباهی به بار آرد^(۱).

۲۷- موسی گفت: از [شر] هر متکبری که به روز حساب باور ندارد، به پروردگار خود و پروردگار شما پناه می برم.

۲۸- مرد باایمانی از کسان فرعون که ایمان خویش را نهان می داشت^(۲)، گفت: چرا مردی را به جرم این گفتار که پروردگار من خداست، می کشید، در صورتی که نشانه های روشن از جانب پروردگارتان بر شما عرضه کرده است؟! گیرم دروغ گفته باشد، بار دروغش بر عهده خود اوست؛ والی! اگر راست گفته باشد، [حداقل] برخی از عذابهایی که وعده می دهد، به شما خواهد رسید؛ زیرا خدا اسرافکاران دروغ پرداز را هدایت نخواهد کرد.

۲۹- ای قوم من، امروز فرمانروایی در اختیار شماست، در حالی که در این سرزمین سلطه دارید، ولی اگر سختگیری خدا دامنگیرتان شود، چه کسی ما را یاری خواهد کرد؟ فرعون گفت: برای شما هیچ راهی جز آنچه به نظر رسیده، ارائه نمی نمایم و شما را جز به راه کمال هدایت نمی کنم.

۳۰- آن مرد باایمان گفت: ای قوم من، من بر شما از روزگاری مشابه گروهها [ی دیگر] می ترسم،

۳۱- همچون عادت [تکذیب و مجازات آن، در مورد] قوم نوح و عاد^(۳) و ثمود^(۴) و کسانی که از پی آنها بودند؛ در حالی که خدا ستمی برای بندگان نمی خواهد.

۳۲- ای قوم من، بر شما از روز فریادخوانی [های بی نتیجه]^(۵) می ترسم؛

۳۳- روزی که همه [از ترس] به عقب باز می گردید، در حالی که در برابر خدا محافظی ندارید؛ و هر که را خدا گمراه کند^(۶)، هیچ راهنمایی نخواهد داشت.

وَقَالَ فِرْعَوْنُ ذُرُوْنِي أَقْتُلْ مُوسَى وَلْيَدْعُ رَبَّهُ إِنِّي أَخَافُ
أَنْ يُبَدِّلَ دِينَكُمْ أَوْ أَنْ يُظْهِرَ فِي الْأَرْضِ الْفَسَادَ ﴿٢٦﴾
وَقَالَ مُوسَى إِنِّي عُذْتُ بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ مِنْ كُلِّ مُتَكَبِّرٍ
لَا يُؤْمِنُ بِيَوْمِ الْحِسَابِ ﴿٢٧﴾ وَقَالَ رَجُلٌ مُؤْمِنٌ مِنْ آلِ
فِرْعَوْنَ يَكْتُمُ إِيمَانَهُ أَتَقْتُلُونَ رَجُلًا أَنْ يَقُولَ رَبِّيَ
اللَّهُ وَقَدْ جَاءَكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ مِنْ رَبِّكُمْ وَإِنْ يَكُ كَذِبًا
فَعَلَيْهِ كَذِبُهُ وَإِنْ يَكُ صَادِقًا يُصِيبْكُمْ بَعْضُ الَّذِي
يَعِدُّكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ كَذَّابٌ ﴿٢٨﴾ يَتَقَوْمِ
لَكُمْ الْمَلِكِ الْيَوْمَ ظَاهِرِينَ فِي الْأَرْضِ فَمَنْ يَنْصُرُنَا مِنْ
بَأْسِ اللَّهِ إِنْ جَاءَنَا قَالَ فِرْعَوْنُ مَا أُرِيكُمْ إِلَّا مَا أَرَى وَمَا
أَهْدِيكُمْ إِلَّا لِسَبِيلِ الرَّشَادِ ﴿٢٩﴾ وَقَالَ الَّذِي آمَنَ يَتَقَوْمِ إِنِّي
أَخَافُ عَلَيْكُمْ مِثْلَ يَوْمِ الْأَحْزَابِ ﴿٣٠﴾ مِثْلَ دَابِّ قَوْمِ نُوحٍ
وَعَادٍ وَثَمُودَ وَالَّذِينَ مِنْ بَعْدِهِمْ وَمَا اللَّهُ يُرِيدُ ظُلْمًا لِلْعِبَادِ ﴿٣١﴾
وَيَتَقَوْمِ إِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ يَوْمَ التَّنَادِ ﴿٣٢﴾ يَوْمَ تُؤَلُّونَ مَدِيرِينَ
مَا لَكُمْ مِنَ اللَّهِ مِنْ عَاصِمٍ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ هَادٍ ﴿٣٣﴾

۱- پاسخ و صلاحدید درباریانش را در آیات ۳۶ و ۳۷ شعراء (۲۶) ملاحظه فرمایید.

۲- به آیه ۲۰ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۳- به زیر نویس آیه ۵۰ هود (۱۱) مراجعه فرمایید.

۴- به زیر نویس آیه ۱۴۱ شعراء (۲۶) مراجعه فرمایید.

۵- به آیه ۵۰ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۲۷ ابراهیم (۱۴) ﴿وَيَضِلُّ اللَّهُ الظَّالِمِينَ﴾ توجه فرمایید.

وَلَقَدْ جَاءَكُمْ يُوسُفُ مِنْ قَبْلِ بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا زِلْتُمْ فِي شَكِّ
 مِمَّا جَاءَكُمْ بِهِ حَقًّا إِذَا هَلَكَ قُلْتُمْ لَنْ نَبْعَثَ اللَّهَ
 مِنْ بَعْدِهِ رَسُولًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَنْ هُوَ مُسْرِفٌ
 مُرْتَابٌ ﴿٢٤﴾ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ
 أَتَتْهُمْ كَبْرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ وَعِنْدَ الَّذِينَ ءَامَنُوا كَذَلِكَ
 يَطْبَعُ اللَّهُ عَلَى كُلِّ قَلْبٍ مُتَكَبِّرٍ جَبَّارٍ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ فِرْعَوْنُ
 يَهْمَنُ ابْنُ بِنْتِ صَرَاحَةَ الْعَلِيِّ أَبْلَغُ الْأَسْبَابِ ﴿٢٦﴾ أَسْبَبَ
 السَّمَوَاتِ فَاطَّلَعَ إِلَى إِلَهِ مُوسَى وَإِنِّي لَأُظَنُّهُ كَذِبًا
 وَكَذَلِكَ زَيْنُ لِفِرْعَوْنَ سَوْءُ عَمَلِهِ وَصُدَّ عَنِ السَّبِيلِ
 وَمَا كَيْدُ فِرْعَوْنَ إِلَّا فِي تَبَابٍ ﴿٢٧﴾ وَقَالَ الَّذِي
 ءَامَنَ يَتَقَوْمِ اتَّبِعُونِ أَهْدِكُمْ سَبِيلَ الرَّشَادِ ﴿٢٨﴾
 يَتَقَوْمِ إِنَّمَا هَذِهِ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا مَتَاعٌ وَإِنَّ الْآخِرَةَ هِيَ
 دَارُ الْقَرَارِ ﴿٢٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى إِلَّا مِثْلَهَا
 وَمَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِّنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ
 فَأُولَٰئِكَ يَدْخُلُونَ الْجَنَّةَ بِرِزْقٍ فِيهَا بَغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾

۳۴- قبل از این هم یوسف نشانه‌های روشن بر شما عرضه کرد و پیوسته از آنچه آورده بود در شک بودید؛ تا زمانی که یوسف از دنیا رفت، گفتید: خدا پس از او هرگز پیامبری بر نخواهد انگیزخت؛ خدا اسرافکاران بدگمان را این‌گونه گمراه می‌کند.

۳۵- کسانی که در مورد آیات خدا بی‌آنکه دلیلی در اختیارشان باشد به مجادله بر می‌خیزند، [رفتارشان] نزد خدا و مؤمنین، سخت ناپسند است؛ خدا بر دل هر متکبر خودکامه این‌گونه مهر [غفلت] می‌نهد^(۱).

۳۶- فرعون به [وزیرش] هامان گفت: برای من بنایی بلند بساز، بسا که به امور [عالم بالا] دست یابم،

۳۷- امور آسمانها، تا به معبود موسی پی ببرم، با آنکه او را دروغ‌پرداز می‌پندارم؛ رفتار زشت فرعون در نظرش این‌گونه آراسته شد^(۲) و از راه [درست] بازداشته شد؛ و نیرنگ فرعون به تباهی انجامید.

۳۸- مردی که ایمان آورده بود^(۳) گفت: ای قوم من، از من پیروی کنید تا به راه کمال هدایتان کنم.

۳۹- ای قوم من، این زندگی دنیا بر خورداری [زودگذر] است و آخرت قرارگاه پاینده است^(۴).

۴۰- هر که بدی کند، به تناسب آن کیفر داده می‌شود، و آنان که به شایستگی عمل کنند، [اعم] از مرد و زن، و مؤمن [هم] باشند، به بهشت درمی‌آیند و از روزی بی‌دریغ برخوردار خواهند شد^(۵).

۱- علت آن را در آیات ۱۰ بقره (۲)، ۱۲۵ توبه (۹)، نیمه دوم آیه ۵ صف (۶۱) و ۳ منافقون (۶۳) جستجو فرمایید.

۲- در رابطه با آیه اخیر به آیه ۲۵ فصلت (۴۱) و نیز به آیات ۱۰۳-۱۰۵ کهف (۱۸) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۲۸ همین سوره (غافر) توجه فرمایید.

۴- به آیات ۷ روم (۳۰)، ۲۴ فجر (۸۹) و ۱ و ۲ تکوین (۱۰۲) توجه فرمایید.

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۹۷ نحل (۱۶) آمده است.

- ۴۱- ای قوم من، چه شده که من شما را به راه نجات دعوت می‌کنم، ولی [شما مرا به آتش فرا می‌خوانید؟]
- ۴۲- مرا دعوت می‌کنید تا خدا را انکار کنم و چیزی را [در قدرت] با خدا شریک تلقی کنم که اطلاعی از آن ندارم^(۱)؛ در حالی که من شما را به سوی [خدای] فرادست و آمرزگار فرا می‌خوانم.
- ۴۳- ناگزیر آنچه مرا به آن دعوت می‌کنید، در دنیا و آخرت [توان اجابت] دعایی ندارد^(۲) و بازگشت ما به پیشگاه خداست، و اسرافکاران دوزخی‌اند.
- ۴۴- بزودی گفتار مرا [با احساس پشیمانی] به یاد خواهید آورد؛ و من کار خود را به خدا واگذار می‌کنم؛ زیرا نسبت به [حال] بندگان بیناست.
- ۴۵- خدا او را از آسیب دسیسه آنان محفوظ داشت و عذاب سخت دامنگیر فرعونیان شد^(۳).
- ۴۶- و روزی که رستاخیز برپا شود، [فرمان می‌رسد که:] فرعونیان را در سخت‌ترین عذاب وارد کنید؛ همان آتش، که بامداد و شبانگاه بر آن عرضه می‌شوند^(۴).
- ۴۷- آن دم که در آتش دوزخ محاجه می‌کنند، ضعیفان [دنباله‌رو] به سروری خواهان گویند: ما پیرو شما بودیم، آیا ممکن است بخشی از عذاب آتش را از ما بازدارید؟
- ۴۸- سروری خواهان پاسخ می‌دهند: همه ما در آتش خواهیم

وَيَقَوْمٍ مَّا لِي أَدْعُوكُمْ إِلَى النَّجْوَةِ وَتَدْعُونَنِي إِلَى النَّارِ ﴿٤١﴾ تَدْعُونَنِي لِأَكْفُرَ بِاللَّهِ وَأَشْرِكَ بِهِ، مَا لَيْسَ لِي بِهِ عِلْمٌ وَأَنَا أَدْعُوكُمْ إِلَى الْعَزِيزِ الْغَفْرِ ﴿٤٢﴾ لِأَجْرَمَ أَنَّمَا تَدْعُونَنِي إِلَيْهِ لَيْسَ لَهُ دَعْوَةٌ فِي الدُّنْيَا وَلَا فِي الْآخِرَةِ وَأَنْ مَرَدَّنَا إِلَى اللَّهِ وَأَنَّ الْمُسْرِفِينَ هُمْ أَصْحَابُ النَّارِ ﴿٤٣﴾ فَسَتَذَكَّرُونَ مَا أَقُولُ لَكُمْ وَأَفْوُضُ أَمْرِي إِلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ بَصِيرٌ بِالْعِبَادِ ﴿٤٤﴾ فَوَقَّهُ اللَّهُ سَيِّئَاتٍ مَّا مَكُرُوا وَحَاقَ بِعَالِ فِرْعَوْنَ سُوءُ الْعَذَابِ ﴿٤٥﴾ النَّارُ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا غُدُوًّا وَعَشِيًّا وَيَوْمَ تَقُومُ السَّاعَةُ أَدْخِلُوا آلَ فِرْعَوْنَ أَشَدَّ الْعَذَابِ ﴿٤٦﴾ وَإِذْ يَتَحَاجُّونَ فِي النَّارِ فَيَقُولُ الضُّعَفَاءُ لِلَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُنَّا لَكُمْ تَبَعًا فَهَلْ أَنْتُمْ مُغْنُونَ عَنَّا نَصِيبًا مِنَ النَّارِ ﴿٤٧﴾ قَالَ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا إِنَّا كُلٌّ فِيهَا إِنَّ اللَّهَ قَدَّ حَكَمَ بَيْنَ الْعِبَادِ ﴿٤٨﴾ وَقَالَ الَّذِينَ فِي النَّارِ لِخَزَنَةِ جَهَنَّمَ ادْعُوا رَبَّكُمْ يُخَفِّفْ عَنَّا يَوْمًا مِنَ الْعَذَابِ ﴿٤٩﴾

بود، خدا میان بندگانش داوری کرده است^(۵).

- ۴۹- کسانی که در آتشند، به نگهبانان دوزخ می‌گویند: از پروردگارتان بخواهید که یک روز از عذاب را به ما تخفیف دهد^(۶).

۱- به آیه ۴۸ نساء (۴) توجه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیات ۶۲ نمل (۲۷) و ۱۴ فاطر (۳۵) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۱۲۳ انعام (۶) توجه فرمایید.

۴- از مقایسه این آیه با آیات ۲۰ و ۳۴ احقاف (۴۶) و ۴۵ شوری (۴۲) بروشنی معلوم می‌شود آتشی که صبح و شام [همواره] بر آن عرضه می‌شوند، همان آتش جهنم در قیامت است؛ و جملات این آیه مثل بسیاری از آیات دیگر [مثلاً آیات ۳۱ زخرف (۴۳)، ۲۳ روم (۳۰)، ۸۱ هود (۱۱) و ۶ کهف (۱۸)] پس و پیش شده است. ضمناً مراد از بامداد و شبانگاه، مثل چند مورد دیگر در قرآن، «همواره» است؛ والله اعلم.

۵- مجادله اهل آتش که در دو آیه اخیر آمده، به بیان دیگر در آیات ۱۶۶ و ۱۶۷ بقره (۲)، ۳۸ و ۳۹ اعراف (۷)، ۲۱ و ۲۲ ابراهیم (۱۴) و ۳۱-۳۳ سباء (۳۴) آمده است.

۶- درخواستشان پذیرفتنی نیست؛ به آیه ۳۶ فاطر (۳۵) توجه فرمایید.

قَالُوا أَوْلَمَ تَك تَأْتِيكُمْ رَسُولُكُمْ بِالْبَيِّنَاتِ قَالُوا
 بَلَى قَالُوا فَادْعُوا وَمَا دَعْوُ الْكَافِرِينَ إِلَّا فِي ضَلَالٍ
 ﴿٥٠﴾ إِنَّا لَنَنْصُرُ رُسُلَنَا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا
 وَيَوْمَ يَقُومُ الْأَشْهُدُ ﴿٥١﴾ يَوْمَ لَا يَنْفَعُ الظَّالِمِينَ مَعذِرَتُهُمْ
 وَلَهُمُ الْعَذَابُ وَلَهُمْ سُوءُ الدَّارِ ﴿٥٢﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا مُوسَى
 الْهُدَى وَأَوْثَقْنَا بِئِ اسْرءِيلَ الْكِتَابَ ﴿٥٣﴾ هُدَى
 وَذِكْرَى لِأُولِي الْأَلْبَابِ ﴿٥٤﴾ فَاصْبِرْ إِن وَعَدَ اللَّهُ
 حَقٌّ وَأَسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ بِالْعَشِيِّ
 وَالْإِبْكَرِ ﴿٥٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي ءَايَاتِ
 اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَتْهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ
 مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ
 الْبَصِيرُ ﴿٥٦﴾ لَخَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ أَكْبَرُ مِنْ
 خَلْقِ النَّاسِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥٧﴾
 وَمَا يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا
 الصَّالِحَاتِ وَلَا الْمُسِيءَةَ قَلِيلًا مَّا تَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾

۵۰- آنها پاسخ می دهند: مگر پیامبران شما نشانه های روشن
 بر شما عرضه نکردند؟! می گویند: چرا؛ و مأموران
 می گویند: پس [بی نتیجه] دعا کنید که دعای انکار و رزان (۲)
 جز در تباهی نیست.

۵۱- ما پیامبران خود و اهل ایمان را در زندگی دنیا و روزی که
 گواهان [به شهادت] بر خیزند (۳)، یاری می کنیم (۴).

۵۲- روزی که عذرخواهی ستمگران سودی به حالشان
 نخواهد داشت؛ آنها مورد نفرین [خدا و مردم] هستند و
 دشواری آخرت را [در انتظار] دارند.

۵۳- به موسی [مقام] هدایت بخشیدیم و کتاب [ش] را
 به دودمان یعقوب میراث دادیم؛

۵۴- که هدایت و تذکر است برای خردمندان.

۵۵- پس شکبیا باش که وعده (۵) خدا راست است و برای
 گناهت آمرزش بخواه و شبانگاه و بامداد پروردگارت را با
 ستایش تقدیس کن.

۵۶- کسانی که در مورد آیات خدا، بی آنکه دلیلی در
 اختیارشان باشد، به مجادله برمی خیزند، انگیزه ای جز
 خودبزرگ بینی ندارند که هرگز بدان نخواهند رسید؛ پس
 [از شر آنها] به خدا پناه بر، که اوست شنوا و بینا.

۵۷- آفرینش آسمانها و زمین عظیمتر از آفرینش انسانهاست،
 ولی بیشتر مردم نمی دانند (۶).

۵۸- هرگز نابینا و بینا برابر نیستند، و مؤمنان نیکوکار با بدکاران یکسان نخواهند بود؛ [ولی] اندکی پند می پذیرد.

۱- به آیه ۱۵ اسراء (۱۷) ﴿و ما كنا معذبين حتى نبعث رسولا﴾ توجه فرمایید.

۲- در مورد عدول از قاعده املایی در کلمه «دعاء» به زیرنویس سوم آیه ۲۴۵ بقره (۲) مراجعه فرمایید؛ این کلمه ۱۴ بار در قرآن تکرار شده است، یک بار
 به صورت دعوا (در همین آیه) و بقیه موارد به صورت رایج ثبت شده است.

۳- منظور قیامت است؛ آیه ۱۸ هود (۱۱) که اشاره به گفتار گواهان دارد، مؤید آنست.

۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۷۱ و ۱۷۲ صافات (۳۷) آمده است.

۵- به آیه ۵۱ همین سوره (غافر) توجه فرمایید.

۶- مفهوم آیه به بیان مشروحتر در آیات ۲۷-۳۲ نازعات (۷۹) آمده است.

۵۹- رستاخیز بدون هیچ تردید آمدنی است^(۱)، ولی بیشتر مردم باور نمی دارند.

۶۰- پروردگارتان گفته است: مرا [با اخلاص] بخوانید تا اجابتان کنم^(۲)؛ کسانی که از بندگی من گردنکشی می کنند، با خاکساری وارد دوزخ خواهند شد.

۶۱- خداست که شب را برای شما پدید آورد تا در آن آرامش یابید و روز را روشنی بخش [قرار داد تا به تلاش پردازید]^(۳)؛ براستی خدا نسبت به مردم بخشایش دارد، ولی بیشتر مردم سپاسگزار نیستند.

۶۲- این است خدا، پروردگار شما که آفریننده هر موجودی است و معبودی جز او نیست؛ پس چگونه از [راه بندگی او] بازگردانده می شوید؟

۶۳- کسانی که آیات خدا را دانسته انکار می کردند نیز همین گونه [از حق] بازگردانده می شوند.

۶۴- خداست که زمین را قرارگاه و آسمان را سرپناه شما مقرر داشت و شما را صورتگری کرد و نیکو صورتگری کرد و از نعمتهای پاکیزه به شما روزی داد؛ این است خدا، پروردگار شما؛ منشأ برکات است خدای پرورگار جهانیان.

۶۵- زنده [و پاینده] است و معبودی جز او نیست، پس او را با خلوص اعتقاد بخوانید؛ ستایش خاص خداست، پروردگار جهانیان.

۶۶- بگو: من از بندگی افرادی که شما به جای خدا [به نیایش] می خوانید، نهی شده ام^(۴)، چون نشانه های روشن از جانب پروردگارم به من رسیده است و فرمان یافته ام که [تنها] در برابر پروردگار عالمیان تسلیم باشم^(۵).

إِنَّ السَّاعَةَ لَأَنبَاءٌ لَّارِيبَ فِيهَا وَلَكِنَّا كَثْرَ النَّاسِ
لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٥٩﴾ وَقَالَ رَبُّكُمْ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ
إِنَّ الَّذِينَ يَسْتَكْبِرُونَ عَنْ عِبَادَتِي سَيَدْخُلُونَ جَهَنَّمَ
دَاخِرِينَ ﴿٦٠﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْيَلَّ لَيْسَ كُنُؤًا
فِيهِ وَالنَّهَارَ مُبْصِرًا إِنَّ اللَّهَ لَذُو فَضْلٍ عَلَى النَّاسِ
وَلَكِنَّا كَثْرَ النَّاسِ لَا يَشْكُرُونَ ﴿٦١﴾ ذَلِكَ كُمْ
اللَّهُ رَبُّكُمْ خَلِيقُ كُلِّ شَيْءٍ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاَن تَوْفَكُونَ
﴿٦٢﴾ كَذَلِكَ يُؤْفِكُ الَّذِينَ كَانُوا يَتَّبِعُونَ اللَّهَ بِحَدُونَ
﴿٦٣﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ قَرَارًا وَالسَّمَاءَ
بِنَاءً وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُورَكُمْ وَرَزَقَكُمْ مِنَ
الطَّيِّبَاتِ ذَلِكَ كُمْ اللَّهُ رَبُّكُمْ فَتَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ
الْعَالَمِينَ ﴿٦٤﴾ هُوَ الْحَيُّ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَادْعُوهُ
مُخْلِصِينَ لَهُ الدِّينَ الْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٥﴾ قُلْ
إِنِّي نُهَيْتُ أَنْ أَعْبُدَ الَّذِينَ تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ لَمَّا جَاءَنِي
الْبَيِّنَاتُ مِنْ رَبِّي وَأُمِرْتُ أَنْ أُسَلِّمَ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦٦﴾

۱- توضیح بیشتر را در آیه ۱۵ طه (۲۰) ملاحظه فرمایید.

۲- مفهوم این بخش از آیه به بیان کاملتر در آیه ۱۸۶ بقره (۲) آمده است.

۳- برای توجیه افزوده، به آیات ۱۲ اسراء (۱۷) و ۷۳ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۱۱۶ نساء (۴) توجه فرمایید.

۵- و حتی اولین نفر باشم، به آیه ۱۲ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ تُرَابٍ ثُمَّ مِنْ نُطْفَةٍ ثُمَّ مِنْ عَلَقَةٍ ثُمَّ يُخْرِجُكُمْ طِفْلاً ثُمَّ لِتَبْلُغُوا أَشُدَّكُمْ ثُمَّ لِيَكُونَ لَكُمْ شُيُوخًا وَمِنْكُمْ مَنْ يُوَفِّي مِنْ قَبْلُ وَلِيَبْلُغُوا أَجْلاً مُّسَمًّى وَلَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٦٧﴾ هُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ فَإِذَا قَضَىٰ أَمْرًا فَإِنَّمَا يَقُولُ لَهُ كُنْ فَيَكُونُ ﴿٦٨﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ أَنَّىٰ يَصْرَفُونَ ﴿٦٩﴾ الَّذِينَ كَذَبُوا بِالْكِتَابِ وَبِمَا أَرْسَلْنَا بِهِ رُسُلَنَا فَسَوْفَ يَعْلَمُونَ ﴿٧٠﴾ إِذَا الْأَعْيُنُ عَلَىٰ رِجَالِهِمُ وَالسَّلْسَلُ يُسْحَبُونَ ﴿٧١﴾ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ﴿٧٢﴾ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَنِنَ مَا كُنْتُمْ تَشْرِكُونَ ﴿٧٣﴾ مِنْ دُونِ اللَّهِ قَالُوا ضَلُّوا عَنَّا بَلْ لَمَّا كُنَّا نَدْعُو مِنْ قَبْلُ شَيْئًا كَذَلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ الْكَافِرِينَ ﴿٧٤﴾ ذَلِكَ بِمَا كُنْتُمْ تَفْرَحُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كُنْتُمْ تَمْرَحُونَ ﴿٧٥﴾ ادْخُلُوا أَبْوَابَ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا فَبِئْسَ مَثْوَىٰ الْمُتَكَبِّرِينَ ﴿٧٦﴾ فَأَصْبِرْ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَامَّا نُرِيَنَّكَ بَعْضَ الَّذِي نَعِدُهُمْ أَوْ نَتَوَقَّعَنَّكَ فَالِئِنَّا يَرْجِعُونَ ﴿٧٧﴾

۶۷- اوست که شما را از خاک، و [طی مراحل مختلف] از نطفه و جنین ابتدایی^(۱) آفرید؛ آنگاه شما را [به صورت] کودکی [به دنیا] می آورد، آنگاه [امکان می دهد] تا به حد رشد برسید و سالخورده شوید؛ بعضی از شما دچار مرگ [زودرس] خواهند شد و [به گروهی دیگر از شما امکان داد] تا به اجل مقرر برسید؛ بسا که درک کنید.

۶۸- اوست که حیات می بخشد و حیات را بازمی ستاند، و چون امری را مقرر دارد، فقط به آن می گوید: باش، و می شود.

۶۹- آیا توجه نکرده ای به کسانی که در مورد آیات خدا به مجادله برمی خیزند چگونه از راه [بندگی او] گردانده می شوند؟

۷۰- همانها که کتاب [آسمانی] و پیام پیامبران ما را دروغ شمردند، و بزودی [نتیجه آن را] خواهند دانست،

۷۱- آنگاه که غل و زنجیر بر گردنشان قرار گرفته و کشیده شوند،

۷۲- [ابتدا] در آب داغ و سپس در آتش دوزخ افروخته می شوند؛

۷۳- آنگاه به آنها گفته شود: آنچه [در قدرت، با خدا] شریک تلقی می کردید، کجا هستند؟

۷۴- گویند: از نظر ما ناپدید شده اند، انگار قبل از این اصلاً چیزی را [به خدایی] نمی خواندیم؛ خدا این گونه انکارورزان را گمراه می کند.

۷۵- این [عذاب] از آن جهت است که بناحق در زمین شادمانی [و سرمستی]^(۲) می کردید و فخر می فروختید.

۷۶- [اینک به کیفر رفتارشان] از درهای دوزخ وارد شوید در حالی که جاودانه در آن به سر برید؛ که جایگاه متکبران بد [جایگاهی] است.

۷۷- پس [ای پیامبر] شکبیا باش که وعده خدا راست است؛ و اگر برخی از مجازاتهایی را که به آنها وعده داده ایم، [در حیات] به تو بنماییم یا [قبل از آن] تو را [از دنیا] بگیریم، [در هر حال] به پیشگاه ما بازگردانده می شوند.

۱- به زیرنویس آیه ۲ علق (۹۶) مراجعه فرمایید.

۲- منظور فرح و شادی مغرورانه ای است که در برابر به چنگ آوردن مال دنیا یا تجاوز به دیگران به افرادی دست می دهد و خدا را فراموش می کنند؛ برای توجیه افزوده و توجیه این توضیح، به آیات ۱۸۸ آل عمران (۳)، ۴۴ انعام (۶)، ۱۰ هود (۱۱) و ۷۶ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۷۸- قبل از تو هم پیامبرانی فرستادیم که [سرگذشت] برخی از آنان را بر تو حکایت کردیم و برخی دیگر را حکایت نکرده‌ایم^(۱)؛ و هیچ پیامبری قادر نبود معجزه‌ای عرضه کند، مگر به فرمان خدا؛ و آنگاه که فرمان خدا [برای پاداش و کیفر] فرارسد، بحق داوری می‌شود و هرزه‌درایان زیانکار خواهند شد.

۷۹- خداست که دامها را برای شما آفرید^(۲) تا از برخی برای سواری و از برخی برای تغذیه استفاده کنید؛

۸۰- و منافع [دیگری] از آنها خواهید داشت تا [بهره‌مند شوید] و نیازهای مورد نظر خود را تأمین کنید و [نیز در خشکی] بر آنها حمل می‌شوید و [در آب] بر کشتی.

۸۱- نشانه‌های [الوهیت]ش را به شما می‌نمایاند، کدام یک از آنها را انکار می‌کنید؟!

۸۲- مگر جهانگردی نکرده‌اند تا ببینند سرانجام پیشینیانشان که نفر و نیرو و آثار بیشتری در زمین^(۳) داشتند، چگونه بود؟ ولی دستاوردهای [به هنگام بلا] سودی به حالشان نداشت^(۴).

۸۳- هنگامی که پیامبرانشان نشانه‌های روشن بر آنها عرضه کردند، به دانش و کاردانی خود^(۵) سرمست [و روگردان] شدند و عذابی که استهزایش می‌کردند، دامگیرشان شد.

۸۴- همینکه سختگیری ما را دیدند، گفتند: تنها به خدا ایمان داریم و معبودهایی را که [در قدرت، با خدا] شریک می‌شمردیم، انکار می‌کنیم.

۸۵- ولی ایمانشان به هنگام مشاهده سختگیری ما سودی نداشت؛ [در مورد عدم پذیرش توبه به هنگام عذاب،] خدا [بدرستی] سنت نهاده است که درباره بندگان جاری شده؛ و آنجا بود که ناباوران زیانکار شدند^(۶).

وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلًا مِّن قَبْلِكَ مِنْهُمْ مَّن قَصَصْنَا عَلَيْكَ وَمِنْهُمْ مَّن لَّمْ نَقْصُصْ عَلَيْكَ وَمَا كَانَ لِرَسُولٍ أَنْ يَأْتِيَ بِبَيِّنَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ فَإِذَا جَاءَ أَمْرُ اللَّهِ فَخِصَىٰ بِالْحَقِّ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْمُبْطِلُونَ ﴿٧٨﴾ اللَّهُ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَنْعَامَ لِتَرْكَبُوا مِنْهَا وَمِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٩﴾ وَلَكُمْ فِيهَا مَنَافِعُ وَلِتَبْلُغُوا عَلَيْهَا حَاجَةً فِي صُدُورِكُمْ وَعَلَيْهَا وَعَلَىٰ الْفُلِكِ تُحْمَلُونَ ﴿٨٠﴾ وَيُرِيكُمْ آيَاتِهِ فَأَيَّ آيَاتِ اللَّهِ تُنْكِرُونَ ﴿٨١﴾ أَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ كَانُوا أَكْثَرُ مِنْهُمْ وَأَشَدَّ قُوَّةً وَءَأْتَارًا فِي الْأَرْضِ فَمَا أَعْنَىٰ عَنْهُمْ مَّا كَانُوا يُكْسَبُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَمَّا جَاءَتْهُمْ رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَرِحُوا بِمَا عِنْدَهُمْ مِّنَ الْعِلْمِ وَحَاقَ بِهِمْ مَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِءُونَ ﴿٨٣﴾ فَلَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا قَالُوا آمَنَّا بِاللَّهِ وَحَدُّهُ وَكَفَرْنَا بِمَا كُنَّا بِهِ مُشْرِكِينَ ﴿٨٤﴾ فَلَمْ يَكُ يَنْفَعُهُمْ إِيمَانُهُمْ لَمَّا رَأَوْا بَأْسَنَا سَنَّتْ اللَّهُ الَّتِي قَدْ خَلَتْ فِي عِبَادِهِ وَخَسِرَ هُنَالِكَ الْكَافِرُونَ ﴿٨٥﴾

۱- پیامبرانی که داستانشان در قرآن ذکر نشده است، مربوط به اقوامی هستند که در نیمه اول آیه ۹ ابراهیم (۱۴) و آیه ۳۸ فرقان (۲۵) بدون ذکر نام به آنان اشاره شده است.

۲- برای روشن شدن معنی و مفهوم «جعل» در اینجا، با آیه ۵ نحل (۱۶) مقایسه فرمایید.

۳- به آیات ۱۲۸ و ۱۲۹ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۶ انعام (۶) و ۴۵ سبأ (۳۴) آمده است.

۵- به آیه ۷ روم (۳۰) توجه فرمایید.

۶- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۸ نساء (۴)، ۵۱ و ۵۲ یونس (۱۰) و ۳ ص (۳۸) آمده است؛ و مصداق آن را در آیات ۹۰ و ۹۱ یونس (۱۰) ملاحظه فرمایید.

۴۱- سوره فصلت

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- حاء، میم (۱).

۲- نازل شده‌ای است از جانب خدای رحمان و رحیم (۲).

۳- کتابی است که آیاتش به وضوح بیان شده است، به صورت قرآنی به زبان عرب برای اهل دانش،

۴- بشارت‌دهنده و هشداردهنده، ولی بیشتر مردم روی گرداندند و [حقایق را] نمی‌شنوند.

۵- و گفتند: قلبهای ما نسبت به موضوع مورد دعوتت در پوشش [و بی تفاوتی] است و در گوشهای ما سنگینی است و بین ما و تو فاصله است؛ تو به کار خود پرداز، ما هم به کار خود.

۶- بگو: من فقط بشری همچون شما هستم (۳) که به من وحی می‌شود: معبود شما معبودی است یگانه، پس با استواری به او روی آورید و از او آمزش بخواهید؛ و او به حال مشرکان،

۷- آنها که زکات نمی‌پردازند و آخرت را انکار می‌کنند.

۸- [ولی] مؤمنان نیکوکار پاداشی بی پایان دارند.

۹- بگو: چرا خدایی را که زمین را در دو دوران (۴) آفرید، انکار می‌کنید و برای او همتایانی قائل می‌شوید؟! این است پروردگار جهانیان.

۱۰- و طی چهار دوران، کوههای ثابت را روی زمین پدید آورد و [با تأمین جریان آب به وسیله کوهها] در آن برکت نهاد و مواد غذایی آن را به اندازه و یکسان برای درخواست کنندگان تقدیر کرد (۵).

۱۱- آنگاه به [آفرینش] آسمان پرداخت (۶)، در حالی که [هنوز] به صورت بخاری بود و به آسمان و زمین گفت: خواه و ناخواه [از در تسلیم در] آید؛ گفتند: با میل [از در تسلیم در] آمدیم (۷).

۱- به زیرنویس آیه ۱ غافر (۴۰) در مورد روابط ریاضی حروف مقطعه این سوره توجه فرمایید.

۲- رحمان و رحیم هر دو از ماده رحمت است و واژه معادلی برای آنها در فارسی نداریم؛ استاد مطهری در تفسیر «آشنایی با قرآن» ضمن تفسیر سوره فاتحه گفته است: «رحمان بر وزن فعلان دلالت بر کثرت و وسعت رحمت خدا دارد و رحیم بر وزن فعیل دلالت بر لا یتقطع بودن و جاودانگی آن...» بنابراین برای ترجمه و تبیین این عبارت می‌توانیم بگوییم: «دارای رحمت وسیع و جاودانه»، به گونه‌ای که در آیه ۲ سوره فاتحه (۱) آورده‌ایم.

۳- برای توضیح بیشتر به آیه ۵۰ انعام (۶) توجه فرمایید.

۴- به زیرنویس آیه ۵۴ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۵- توجه داریم که اگر کوهها وجود نداشت، برقراری جریان دایمی آب در طبیعت از طریق رودخانه‌ها و چشمه‌های بزرگ و کوچک غیرممکن می‌شد؛ و نیز مناطق آبرفتی که مستعد زراعتند، به وجود نمی‌آمد.

۶- به زیرنویس اول آیه ۲۹ بقره (۲) توجه فرمایید.

۷- کلام طرفین، کلام تکوین است، نه اینکه واقعاً چنین گفته باشند؛ به آیه ۴۰ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

- ۱۲- سپس آن توده بخار را [به صورت] هفت آسمان^(۱) در دو دوران تقدیر کرد و به هر آسمانی برنامه‌اش را وحی کرد؛ و آسمان نزدیکتر را با چراغها [بی] آراستیم^(۲) و محفوظ داشتیم؛ این است تقدیر [خدای] فرادست و دانا.
- ۱۳- اگر روی گرداندند، بگو: شما را به صاعقه‌ای نظیر [آنچه] قوم عاد و ثمود [را از پای درآورد] هشدار می‌دهم.
- ۱۴- آنگاه که پیامبران گذشته و پیامبران وقت به سراغشان آمدند [با این پیام] که جز خدای را بندگی نکنید؛ گفتند: اگر پروردگار ما می‌خواست [پیامی بفرستد] فرشتگانی نازل می‌کرد؛ ما پیامی را که مأمور [ابلاغ] آن شده‌اید، انکار می‌کنیم^(۳).
- ۱۵- اما قوم عاد بناحق در زمین سروری خواهی کردند و گفتند: چه کسی نیرومندتر از ماست؟ مگر نمی‌دانستند خدایی که آنان را آفریده، نیرومندتر از آنهاست؟ و الی بی توجه [آیات ما را دانسته انکار می‌کردند].
- ۱۶- سرانجام تندبادی سرد و سخت در روزهایی شوم^(۴) بر آنان فرستادیم تا عذاب رسوایی را در زندگی دنیا به آنان بچشانیم؛ ولی عذاب آخرت رسواکننده‌تر است و [از هیچ سوا] یاری نمی‌شوند.
- ۱۷- و اما قوم ثمود، آنها را نیز هدایت کردیم، ولی کور(دل)ی^(۵) را بر هدایت ترجیح دادند^(۶) و به [سزای]

فَقَضَيْنَهُنَّ سَبْعَ سَمَوَاتٍ فِي يَوْمَيْنِ وَأَوْحَىٰ فِي كُلِّ سَمَاءٍ أَمْرَهَا
 وَزَيْنَا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصْبِيحٍ وَحِفْظًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ
 الْعَلِيمِ ﴿١٢﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا فَقُلْ أَنْذَرْتُكُمْ صَاعِقَةً مِثْلَ صَاعِقَةِ
 عَادٍ وَثَمُودَ ﴿١٣﴾ إِذْ جَاءَهُمُ الرُّسُلُ مِنْ بَيْنِ أَيْدِيهِمْ وَمِنْ
 خَلْفِهِمْ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا اللَّهَ قَالُوا لَوْ شَاءَ رَبُّنَا لَأَنْزَلَ مَلَائِكَةً
 فَأِنَّا بِنَا أَرْسَلْتُمْ بِهِ كُفْرُونَ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا عَادُ فَاسْتَكْبَرُوا فِي
 الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَقَالُوا مَنْ أَشَدُّ مَنَاقِبَةً أَوْلَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ
 الَّذِي خَلَقَهُمْ هُوَ أَشَدُّ مَقْوَةً وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ
 ﴿١٥﴾ فَأَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ رِيحًا صَرْصَرًا فِي أَيَّامٍ نَحْسَاتٍ لِنَنْذِرَهُمْ
 عَذَابَ الْآخِرَةِ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَالْعَذَابُ الْآخِرَةُ أَخْزَىٰ وَهُمْ
 لَا يُبْصِرُونَ ﴿١٦﴾ وَأَمَّا ثَمُودُ فَهَدَيْنَاهُمْ فَاسْتَحَبُّوا الْعَمَىٰ عَلَى
 الْهُدَىٰ فَأَخَذْتَهُمُ صَاعِقَةٌ الْعَذَابِ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ
 ﴿١٧﴾ وَبَجَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا وَكَانُوا يَتَّقُونَ ﴿١٨﴾ وَيَوْمَ يُحْشَرُ
 أَعْدَاءُ اللَّهِ إِلَى النَّارِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا مَا جَاءَهُمْ هَاشِدٌ
 عَلَيْهِمْ سَمِعَهُمْ وَأَبْصَرَهُمْ وَجَلَوْا لَهُمْ بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٠﴾

دستاوردشان صاعقه عذاب ذلت‌بار آنها را فراگرفت^(۷)؛

- ۱۸- و کسانی را که ایمان آورده و پرهیزکاری می‌کردند نجات دادیم^(۸).
- ۱۹- و روزی که دشمنان خدا را در حال بازداشت به سوی آتش دوزخ احضار کنند^(۹).
- ۲۰- تا چون به دوزخ رسند، گوش و دیدگان و پوست نشان اعمالشان را گواهی دهند.

۱- منظور کثرت آسمانهاست؛ عدد «هفت» در قرآن به عنوان عدد تکثیر نیز به کار رفته است؛ به آیه ۲۷ لقمان (۳۱) توجه فرمایید.

۲- منظور از «مصباح» را در آیه ۶ صافات (۳۷) و فایده آن را در آیه ۹۷ انعام (۶) ملاحظه فرمایید.

۳- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۲۴ مؤمنون (۲۳) و ۷ فرقان (۲۵) آمده و پاسخ تصورات جاهلانه آنها در آیات ۴۳ نحل (۱۶) و ۸ انبیاء (۲۱) آمده است.

۴- چگونگی باد و مدت این ایام را در آیات ۴۱ و ۴۲ ذاریات (۵۱)، ۱۹ و ۲۰ قمر (۵۴) و ۷ حاقه (۶۹) ملاحظه فرمایید.

۵- از مقایسه این آیه با آیه ۲۳ توبه (۹) معلوم می‌شود که منظور از «عمی» یا «کورلی» همان انکار است.

۶- به آیه ۳ انسان (۷۶) توجه فرمایید.

۷- بلایی را که این صاعقه بر سرشان آورد، در آیات ۶۷ و ۶۸ هود (۱۱) و ۳۱ قمر (۵۴) ملاحظه فرمایید.

۸- به بخش انتهایی آیه ۱۲۸ اعراف (۷) ﴿وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ﴾ توجه فرمایید.

۹- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش آخر آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

وَقَالُوا الْجُلُودُ هُمْ لِمَ شَهِدْتُمْ عَلَيْنَا قَالُوا أَنْطَقَنَا اللَّهُ الَّذِي أَنْطَقَ كُلَّ شَيْءٍ وَهُوَ خَلَقَكُمْ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿۲۱﴾
وَمَا كُنْتُمْ تَسْتَرُونَ أَنْ يَشْهَدَ عَلَيْكُمْ سَمْعُكُمْ وَلَا أَبْصَارُكُمْ وَلَا جُلُودُكُمْ وَلَكِنْ ظَنَنْتُمْ أَنَّ اللَّهَ لَا يَعْلَمُ كَثِيرًا مِمَّا تَعْمَلُونَ ﴿۲۲﴾
وَذَلِكُمْ ظَنُّكُمُ الَّذِي ظَنَنْتُمْ بِرَبِّكُمْ أَرَدْتُمْ فَأَصْبَحْتُمْ مِنَ الْخَاسِرِينَ ﴿۲۳﴾ فَإِنْ يَصْبِرُوا فَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ وَإِنْ يَسْتَعْتِبُوا فَمَا لَهُمْ مِنَ الْمُعْتَبِينَ ﴿۲۴﴾ * وَفِيضْنَا لَهُمْ قُرْآنًا فَرَيْتُوا لَهُمْ مَا بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَمَا خَلْفَهُمْ وَحَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أُمُورِكُمْ أَنْ كُنْتُمْ رُكَّابًا فَكُنْتُمْ أَهْلًا لَهَا وَتَاجِرًا يَمَسُّنَ فِي الْأَرْبَابِ الْأُنثَىٰ ﴿۲۵﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْفِ فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ ﴿۲۶﴾ فَلَنْذِيقَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا عَذَابًا شَدِيدًا وَلَنْجِزِيَنَّهُمْ أَصْوَابَ الَّذِي كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿۲۷﴾ ذَلِكَ جَزَاءُ أَعْدَاءِ اللَّهِ النَّارُ لَهُمْ فِيهَا دَارُ الْخُلْدِ جَزَاءُ بِمَا كَانُوا بِآيَاتِنَا يَجْحَدُونَ ﴿۲۸﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا رَبَّنَا أَرْنَا الَّذِينَ ضَلَّوْنَا مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ نَجْعَلُهُمَا تَحْتَ أَقْدَامِنَا لِيَكُونُوا مِنَ الْأَسْفَلِينَ ﴿۲۹﴾

۲۱- به پوستهایشان گویند: چرا بر ضد ما گواهی دادید؟! پاسخ می دهند: خدایی که همه موجودات را گویا کرده، ما را نیز به سخن درآورده است و اوست که نخستین بار شما را آفرید و به پیشگاه او بازگردانده می شوید.

۲۲- شما که گناهانتان را پنهان می داشتید، تصور گواهی گوش و چشم و پوست تنتان را نمی کردید، ولی گمان داشتید خدا بسیاری اعمالتان را نمی داند (۱).

۲۳- این پندار شما درباره پروردگارتان بود که موجب هلاکت شما گردید و زیانکار شدید.

۲۴- اگر شکیبایی و تحمل کنند [یا نکنند] (۲)، آتش جایگاه آنهاست؛ و اگر طلب رضایت کنند، پذیرفته نخواهد شد (۳).

۲۵- ما همنشینانی بر آنها گماشتیم (۴)، و [سرگرمیهای] گذشته و [آرزوهای] آینده را در نظرشان آراستند و فرمان مجازات (۵) در مورد آنان تحقق یافت، در حالی که در [جرگه] گروههایی از جن و انس که پیش از ایشان دورانشان سپری شد، بودند؛ بی گمان آنها زیانکار بودند.

۲۶- انکارورزان گفتند: به این قرآن گوش فراندهید و [در اثنا تلاوت آن] جنجال کنید، بسا که پیروز شوید.

۲۷- انکارورزان را عذابی سخت می چشانیم، و آنها را به مقیاس بدترین اعمالشان کیفر می دهیم (۶).

۲۸- این است سزای دشمنان خدا، آتش! که در آن سکونت جاودان دارند؛ به کیفر آنکه آیات ما را دانسته انکار می کردند.

۲۹- و انکارورزان [به هنگام عذاب] گویند: پروردگارا، [افرادی] از دو گروه جن و انس را که عامل گمراهی ما بودند، به ما بنمای که لگدکوبشان کنیم (۷) تا ذلیلتر از همه شوند.

۱- به آیه ۱۴ فجر (۸۹) توجه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۶ طور (۵۲) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۵۷ روم (۳۰) توجه فرمایید.

۴- با آیات ۳۶ و ۳۷ زخرف (۴۳) مقایسه و نتیجه گیری فرمایید.

۵- منظور از کلمه «قول» در اینجا همان مفهوم آیات ۱۸ اعراف (۷)، ۴۳ حجر (۱۵) و ۸۴ و ۸۵ ص (۲۸) است و این معنی از آیات ۱۶ اسراء (۱۷) و ۷۱ زمر (۳۹) بخوبی مشخص است.

۶- به آیه ۴۴ بونس (۱۰) توجه فرمایید.

۷- به آیات ۱۶۶ و ۱۶۷ بقره (۲) توجه فرمایید.

إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا تَتَنَزَّلُ عَلَيْهِمُ
 الْمَلَائِكَةُ أَلَّا تَخَافُوا وَلَا تَحْزَنُوا وَأَبْشُرُوا بِالْجَنَّةِ
 الَّتِي كُنتُمْ تُوعَدُونَ ﴿۲۰﴾ مَن أَوْلِيَاؤُكُمْ فِي الْحَيَاةِ
 الدُّنْيَا وَفِي الْآخِرَةِ وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَشْتَهَى أَنْفُسُكُمْ
 وَلَكُمْ فِيهَا مَا تَدَّعُونَ ﴿۲۱﴾ نَزَّلْنَا مِن غَفُورٍ رَّحِيمٍ ﴿۲۲﴾
 وَمَن أَحْسَنُ قَوْلًا مِّمَّن دَعَا إِلَى اللَّهِ وَعَمِلَ صَالِحًا وَقَالَ
 إِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿۲۳﴾ وَلَا تَسْتَوِي الْحَسَنَةُ وَلَا السَّيِّئَةُ
 ادْفَعْ بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ فَإِذَا الَّذِي بَيْنَكَ وَبَيْنَهُ عَدَاوَةٌ كَأَنَّهُ
 وَلِيٌّ حَمِيمٌ ﴿۲۴﴾ وَمَا يُلْقِنَهَا إِلَّا الَّذِينَ صَبَرُوا وَمَا يُلْقِنَهَا
 إِلَّا الذُّوْحَظِ عَظِيمٍ ﴿۲۵﴾ وَإِمَّا يَنْزَغَنَّكَ مِنَ الشَّيْطَانِ نَزْغٌ
 فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ﴿۲۶﴾ وَمِن آيَاتِهِ
 اللَّيْلُ وَالنَّهَارُ وَالشَّمْسُ وَالْقَمَرُ لَا تَسْجُدُوا لِلشَّمْسِ
 وَلَا لِلْقَمَرِ وَاسْجُدُوا لِلَّهِ الَّذِي خَلَقَهُنَّ إِن كُنتُمْ
 إِيَّاهُ تَعْبُدُونَ ﴿۲۷﴾ فَإِن أَسْتَكْبَرُوا فَالَّذِينَ عِنْدَ
 رَبِّكَ يُسَبِّحُونَ لَهُ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَهُمْ لَا يَسْأَمُونَ ﴿۲۸﴾

بندگی می کنید.

۳۸- اگر [گروههایی از نیایش خدا] تکبر ورزند، مقربان درگاهش شب و روز بدون خستگی او را تقدیس می کنند (۴).

۳۰- [اما] کسانی که گفتند: صاحب اختیار ما خداست، آنگاه [از بندگی غیر خدا سر باز زدند و بر اعتقاد خود] پای فشردند، فرشتگان بر آنها فرود می آیند، [و می گویند:] مترسید و اندوه نداشته باشید و بشارت باد بر شما بهشت موعودتان (۱).

۳۱- ما در زندگی دنیا و آخرت دوستدار شمایم، و در بهشت هر چه دلتان بخواهد و درخواست کنید، در اختیار شماست.

۳۲- به عنوان پذیرایی از جانب آمرزگاری مهربان.

۳۳- چه کسی خوش گفتارتر از کسی است که به سوی خدا دعوت کند و به شایستگی عمل نماید و خود را تسلیم [امر خدا] (۲) معرفی کند.

۳۴- نیکی و بدی برابر نیست؛ همواره به شیوه ای که بهتر است، جواب بده که در آن صورت، کسی که بین تو و او دشمنی است، همچون دوستی مهربان گردد (۳).

۳۵- تنها شکیبایان و آنان که بهره عظیمی [از ایمان و کمال] دارند، به چنین مقامی می رسند.

۳۶- هرگاه از جانب شیطان وسوسه ای تو را فراگرفت، به خدا پناه بر، که او شنوا و داناست.

۳۷- از نشانه های [توان و تدبیر] او شب و روز و خورشید و ماه است؛ در برابر خورشید و ماه سجده مکنید، بلکه بر خدایی که آنها را آفریده است سجده برید، اگر تنها او را

۱- عکس این حالت را در مورد بزهکاران در آیات ۵۰ انفال (۸) و ۲۷ محمد (۴۷) ملاحظه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۳۱ بقره (۲) توجه فرمایید.

۳- به توضیح آیه ۵۴ قصص (۲۸) هم توجه فرمایید.

۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۲۰۶ اعراف (۷) آمده است.

وَمِنْ آيَاتِهِ أَنْ تَرَى الْأَرْضَ خَاشِعَةً فَإِذَا أَنْزَلْنَا عَلَيْهَا الْمَاءَ
 اهْتَزَّتْ وَرَبَتْ إِنَّ الَّذِي أَحْيَاهَا لَمُجِي الْمَوْتِ إِنَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ
 قَدِيرٌ ﴿٣٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُلْحِدُونَ فِي آيَاتِنَا لَا يَخْفُونَ عَلَيْنَا أَفَنَنْزِلُ فِي النَّارِ خَيْرًا مِمَّنْ يَأْتِيهِمْ آيَاتُنَا يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَلُوا مَا شِئْتُمْ
 إِنَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِالذِّكْرِ لَمَّا جَاءَهُمْ
 وَإِنَّهُمْ لَكَاذِبٌ عَزِيزٌ ﴿٤١﴾ لَا يَأْتِيهِ الْبَطْلُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَلَا مِنْ
 خَلْفِهِ نَزَّلْنَا مِنْ حِكْمٍ حَمِيدٍ ﴿٤٢﴾ مَا يَقَالُ لَكَ إِلَّا مَا قَدِ قِيلَ
 لِلرُّسُلِ مِنْ قَبْلِكَ إِنَّ رَبَّكَ لَذُو مَغْفِرَةٍ وَذُو عِقَابٍ أَلِيمٍ ﴿٤٣﴾
 وَلَوْ جَعَلْنَاهُ قُرْآنًا أَعْجَمِيًّا لَقَالُوا لَوْلَا فُصِّلَتْ آيَاتُهُ لَعَلَّهَا
 وَعَرَبِيٌّ فَلَوْلَ الَّذِي نَزَّلْنَا هُدًى وَشَفَاءً لِلَّذِينَ
 لَا يُؤْمِنُونَ فِي آيَاتِنَا هُمْ وَقُرْآنُهُمْ وَعَلَيْهِمْ عَمَى أُولِيكَ
 يَتَادُونَ مِنْ مَكَانٍ بَعِيدٍ ﴿٤٤﴾ وَلَقَدْ آتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ
 فَأَخْتَلَفَ فِيهِ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ لَقُضِيَ
 بَيْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٍ ﴿٤٥﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا
 فَلِنَفْسِهِ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلِيَهَا وَمَا رَبُّكَ بِظَلْمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٤٦﴾

۳۹- از جمله نشانه‌های [قدرت] الهی این است که زمین را خشک و فرسوده می‌بینی، چون باران را بر آن فرو ریزیم، به جنبش آید و رشد کند؛ آن خدایی که زمین را زنده می‌کند، مردگان را نیز زنده خواهد کرد؛ که او بر هر کاری تواناست.
 ۴۰- کسانی که در مورد آیات ما کجروی می‌کنند، بر ما پوشیده نخواهند بود؛ آیا آن کس که به آتش [دوزخ] انداخته شود، بهتر است یا کسی که در روز رستاخیز ایمن [از عذاب] است؟ هر چه می‌خواهید عمل کنید که خدا به آنچه می‌کنید بیناست.

۴۱- آنها که این قرآن^(۱) را که برای [هدایت]شان آمده است، انکار کرده‌اند، [خود به تباهی افتادند] و این کتابی است شکست‌ناپذیر،

۴۲- که باطل در هیچ زمانی بر آن سلطه نیابد^(۲)؛ نازل شده‌ای است از جانب [خدای] فرزانه و شایسته ستایش.

۴۳- جز آنچه به پیامبران پیشین گفته شده است^(۳)، به تو گفته نمی‌شود^(۴)؛ بی‌گمان پروردگار تو آمرزش و [در عین حال] کفیری دردناک دارد.

۴۴- اگر قرآن را به زبان غیر عرب نازل کرده بودیم، می‌گفتند چرا آیاتش به وضوح بیان نشده است؟ آیا [قرآنی] غیر عربی و [مخاطب] عربی؟! بگو: این کتاب برای باورداران، هدایت و شفاست؛ و آنها که باور ندارند، در گوشه‌هایشان سنگینی

است^(۵) و قرآن بر آنان [موجب] خسران است^(۶)؛ [گوی] آنها را از راهی دور صدا می‌زنند.

۴۵- به موسی کتاب [تورات] دادیم، در [مورد] آن اختلاف [نظر] پدید آمد؛ و اگر فرمانی از پروردگارت [در مورد مهلت و آزمون] از قبل مقرر نشده بود^(۷)، میان آنان [بی‌درنگ] داوری می‌شد؛ آنها در مورد آن [کتاب] در تردیدی آمیخته به بدگمانی‌اند.

۴۶- هر که به شایستگی عمل کند، به سود خود و هر که بدی کند، به ضرر خویش کرده است^(۸)؛ و [اگر سنت آفرینش جز این بود] ظلمی فاحش [بود که] دور از شأن پروردگار توست^(۹).

۱- منظور از ذکر، قرآن است؛ به آیه ۴۴ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۹ حجر (۱۵) توجه فرمایید.

۳- به آیات ۳۰ یس (۳۶)، ۵۲ ذاریات (۵۱)، ۹ قمر (۵۴) و ۱۰۹ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۴- به آیات ۶ حجر (۱۵) و ۴ ص (۳۸) و ۳۶ صافات (۳۷) توجه فرمایید.

۵- اشاره است به گفتار خودشان که در آیه ۵ همین سوره (فصلت) آمده است.

۶- ترجمه تحت‌اللفظ «عمی» کوری است، ولی مفهوم عبارت را از آیه ۸۲ اسراء (۱۷) می‌توان درک کرد.

۷- برای توجیه افزوده در مورد مهلت، به آیات ۴۲ ابراهیم (۱۴) و ۴۵ فاطر (۳۵) و در مورد آزمون به آیه ۲ ملک (۶۷) توجه فرمایید، ولی اصل فرمان که از قبل صادر شده آیه ۲۴ اعراف (۷) است.

۸- معنی و مفهوم این عبارت به بیان دیگری در آیات ۱۱۱ نساء (۴)، ۴۴ روم (۳۰) و ۳۹ نجم (۵۳) آمده است.

۹- به زیرنویس آیه ۱۸۲ آل عمران (۳) مراجعه فرمایید.

۴۷- آگاهی از [لحظه وقوع] رستاخیز تنها مربوط به خداست^(۱)؛ و خروج هر میوه‌ای از شکوفه‌اش و بارداری و وضع حمل هر ماده‌ای با آگاهی اوست؛ و آن روز که خدا به مشرکان ندا می‌دهد که: افرادی که [در قدرت] شریک من تصور می‌کردید [و از آنها حساب می‌بردید]، کجا هستند، گویند: در برابر تو تأکید می‌کنیم که هیچ‌یک از ما اکنون [به درستی شرک خود] گواه نیست.

۴۸- آنچه در گذشته [تکیه‌گاه خود] می‌خواندند، از نظرشان ناپدید شود و درمی‌یابند که [از آتش قهر خدا] هیچ راه گریزی نخواهند داشت.

۴۹- انسان در تمنای خیر، خستگی ناپذیر است، و [الی] اگر بدی به او برسد، نومید و دلسرد خواهد شد.

۵۰- و اگر پس از گزندی که به انسان می‌رسد، رحمتی از جانب خویش به او برسانیم، می‌گوید: این حق من است، و گمان نمی‌کنم قیامت برپا شود، و اگر [هم باشد] به سوی پروردگار بازگردانده شوم، نزد او امتیاز خواهم داشت^(۲)؛ مسلماً انکارورزان را از عملکردشان آگاه خواهیم ساخت و عذابی سخت به آنان بچشانیم.

۵۱- هرگاه به انسان نعمتی بخشیم، [با سرمستی] روی می‌گرداند و خرامان به راه خود رود؛ و [الی] هنگامی که کمترین سختی به او برسد، دعا و درخواست فراوان دارد^(۳).

۵۲- بگو: به نظر شما اگر [قرآن] از جانب خدا [رسیده] باشد و شما انکارش کنید، چه کسی گمراهتر است از آن‌که در ستیزه‌ای بی‌پایان [در برابر آن] قرار گرفته است؟

۵۳- بزودی نشانه‌های [توان و تدبیر] خود را در آفاق [جهان] و در [وجود] خودشان به آنها نشان خواهیم داد^(۴) تا بر آنها روشن شود که قرآن حق است؛ آیا کافی نیست که پروردگار تو بر هر چیز گواه است.

۵۴- آگاه باشید که آنها از لقای پروردگارشان در تردیدند؛ [و] آگاه باشید که خدا بر هر چیزی احاطه دارد.

﴿إِلَيْهِ يُرْدُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَمَا تَخْرُجُ مِنْ ثَمَرَاتٍ مِنْ أَكْمَامِهَا وَمَا تَحْمِلُ مِنْ أُنْثَىٰ وَلَا تَضَعُ إِلَّا يَعْلَمُهُ ۗ وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ آيُنَ شُرَكَاءِ ۙ قَالُوا أءَازِنَاكَ مَا مِنَّا مِنْ شَهِيدٍ ﴿٤٧﴾ وَصَلَّ عَنْهُمْ مَا كَانُوا يَدْعُونَ مِنْ قَبْلُ وَظُنُّوا مَا لَهُمْ مِنْ نَجِيصٍ ﴿٤٨﴾ لَا يَسْمَعُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَسْئُرْ قَنُوطٌ ﴿٤٩﴾ وَلَيْنَ أَذَقْتَهُ رَحْمَةً مِّنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَاءٍ مَسَّتَهُ لَيَقُولَنَّ هَذَا لِي وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُجِعْتُ إِلَىٰ رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ لَلْحَسَنَىٰ فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِّنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ ﴿٥٠﴾ وَإِذَا أَنْعَمْنَا عَلَى الْإِنْسَانِ أَعْرَضَ وَنَسَىٰ بَاجَانِيهِ ۗ وَإِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ فَذُو دُعَاءٍ عَرِيضٍ ﴿٥١﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ ثُمَّ كَفَرْتُمْ بِهِ ۖ مَنْ أَضَلُّ مِمَّنْ هُوَ فِي شِقَاقِ بَعِيدٍ ﴿٥٢﴾ سَرُّهُمْ ءَايَاتِنَا فِي الْأَفَاقِ وَفِي أَنْفُسِهِمْ حَتَّىٰ يَتَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُ الْحَقُّ ۗ أَوَلَمْ يَكْفِ بِرَبِّكَ أَنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٥٣﴾ أَلَا إِنَّهُمْ فِي مَرِيَّةٍ مِّنْ لِّقَاءِ رَبِّهِمْ ۗ أَلَا إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ مُّحِيطٌ ﴿٥٤﴾

۱- به بیان روشنتر در آیه ۱۸۷ اعراف (۷) آمده است.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۳۶ کهف (۱۸) آمده است.

۳- مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۱۲ یونس (۱۰) و ۶۷ اسراء (۱۷) آمده است.

۴- به بیان دیگر در آیات ۲۰ و ۲۱ ذاریات (۵۱) آمده است.

۴۲- سوره شوری

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- حا، میم.

۲- عین، سین، قاف (۱).

۳- خدای فرادست و فرزانه به تو و پیامبران قبل از تو (۲) چنین وحی می فرستد.

۴- هر چه در آسمانها و زمین است متعلق به خداست؛ و او والا و بزرگ است.

۵- نزدیک است آسمانها [از گفتار ناهنجار مشرکان] (۳) از فراز خود بشکافتد، و [الی] فرشتگان، پروردگار خود را با ستایش تقدیس می کنند و برای ساکنان زمین [که توبه کرده اند] (۴) آمرزش می طلبند؛ آگاه باشید که خدا آمرزگار و مهربان است.

۶- خدا خود مراقب [رفتار] کسانی است که غیر او را کارساز خود انتخاب کرده اند و تو کارگزار آنها نیستی.

۷- قرآن را این گونه به زبان عربی بر تو وحی کردیم تا اهل مکه و ساکنان اطرافش را (۵) هشدار دهی و [بخصوص] از روز غیر قابل تردید محشر (۶) هشدار دهی؛ [آن روز] گروهی بهشتی اند و گروهی در آتش سوزان.

۸- اگر خدا می خواست، همه مردم را امتی واحد [و موحد] قرار می داد (۷)، ولی [پدیده اختیار را مقرر داشت و بر اساس آن] (۸) هر که را بخواهد، به رحمت خویش درآورد؛ و شرک ورزان (۹) هیچ کارساز و یآوری نخواهند داشت.

۹- مگر غیر خدا را کارساز خود انتخاب کرده اند؟ و حال آنکه کارساز [جهانیان] خداست و اوست که مردگان را زنده می کند و بر هر کاری تواناست.

۱۰- [بگو:] هر اختلافی بین شماست، داوری اش با خداست (۱۰)، این است خدای، پروردگار من، بر او توکل کرده ام و به پیشگاهش باز می آیم.

۱- سه حرف ع، س و ق، که آیه ۲ این سوره را تشکیل می دهد، به موجب آمار رشادخلیفه مجموعاً در این سوره ۲۰۹ بار تکرار شده که مضربی است از عدد ۱۹ (تعداد حروف بسم الله... در مورد دو حرف ح و م، که آیه اول را تشکیل می دهد، به زیرنویس آیه ۱ سوره غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۲- مشروح اسامی آنان در آیات ۱۶۳ و ۱۶۴ نساء (۴) آمده است.

۳- برای توجیه افزوده، به آیات ۹۰ و ۹۱ مریم (۱۹) توجه فرمایید.

۴- برای توجیه افزوده، با آیه ۷ غافر (۴۰) مقایسه فرمایید.

۵- منظور این نیست که قرآن مربوط به آن منطقه است، بلکه در سالهای اول وحی چنین بوده است؛ به آیات ۱۵۸ اعراف (۷) و ۱ فرقان (۲۵) توجه فرمایید. لازم به ذکر است که حتی قبل از این دستور، پیامبر اکرم (ص) فقط موظف به انداز خویشان نزدیک بوده است؛ به آیه ۲۱۴ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

۶- برای توجیه ترجمه «یوم الجمع» به آیات ۱۰۳ هود (۱۱) و ۹ تغابن (۶۴) توجه فرمایید.

۷- برای روشن تر شدن آیه و توجیه افزوده، به آیه ۹ نحل (۱۶) توجه فرمایید؛ در مورد توجیه افزوده به آیات ۹۹ یونس (۱۰) و ۱۳ سجده (۳۲) هم توجه فرمایید.

۸- برای توجیه افزوده، به آیه ۳ انسان (۷۶) توجه فرمایید.

۹- برای روشن شدن معنی و مفهوم «ظلم» در اینجا به آیه ۱۳ لقمان (۳۱) «ان الشرك لظلم عظیم» توجه فرمایید.

۱۰- به آیه ۵۹ نساء (۴) توجه فرمایید.

سُورَةُ الشُّرَىٰ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَمْدًا ۱ عَسَقَ ۲ كَذَلِكَ يُوحَىٰ إِلَيْكَ وَإِلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِكَ
 اللَّهُ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ۳ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ
 الْعَلِيُّ الْعَظِيمُ ۴ تَكَادُ السَّمَوَاتُ يَتَفَطَّرْنَ مِنْ فَوْقِهِنَّ
 وَالْمَلَائِكَةُ يُسَبِّحُونَ بِحَمْدِ رَبِّهِمْ وَيَسْتَغْفِرُونَ لِمَنْ فِي
 الْأَرْضِ أَلَا إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَفُورُ الرَّحِيمُ ۵ وَالَّذِينَ اتَّخَذُوا
 مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ اللَّهُ حَفِيفٌ عَلَيْهِمْ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِوَكِيلٍ
 ۶ وَكَذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لِنُنذِرَ أُمَّ الْقُرَىٰ وَمَنْ
 حَوْلَهَا وَنُنذِرَ يَوْمَ الْجَمْعِ لَأَرْبَبٍ فِيهِ فَرِيقٌ فِي الْجَنَّةِ وَفَرِيقٌ فِي
 السَّعِيرِ ۷ وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَهُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَكِنْ يُدْخِلُ
 مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمُونَ مَا لَهُمْ مِنْ وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ۸
 أَمْ اتَّخَذُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ فَأَلَّهُ هُوَ الْوَلِيُّ وَهُوَ يُحْيِي الْمَوْتَىٰ وَهُوَ
 عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ۹ وَمَا أَحْلَفْتُمْ فِيهِ مِنْ شَيْءٍ فَحَكْمُهُ
 إِلَى اللَّهِ ذَلِكُمْ اللَّهُ رَبِّي عَلَيْهِ تَوَكَّلْتُ وَإِلَيْهِ أُنِيبُ ۱۰

- ۱- سه حرف ع، س و ق، که آیه ۲ این سوره را تشکیل می دهد، به موجب آمار رشادخلیفه مجموعاً در این سوره ۲۰۹ بار تکرار شده که مضربی است از عدد ۱۹ (تعداد حروف بسم الله... در مورد دو حرف ح و م، که آیه اول را تشکیل می دهد، به زیرنویس آیه ۱ سوره غافر (۴۰) توجه فرمایید.
- ۲- مشروح اسامی آنان در آیات ۱۶۳ و ۱۶۴ نساء (۴) آمده است.
- ۳- برای توجیه افزوده، به آیات ۹۰ و ۹۱ مریم (۱۹) توجه فرمایید.
- ۴- برای توجیه افزوده، با آیه ۷ غافر (۴۰) مقایسه فرمایید.
- ۵- منظور این نیست که قرآن مربوط به آن منطقه است، بلکه در سالهای اول وحی چنین بوده است؛ به آیات ۱۵۸ اعراف (۷) و ۱ فرقان (۲۵) توجه فرمایید. لازم به ذکر است که حتی قبل از این دستور، پیامبر اکرم (ص) فقط موظف به انداز خویشان نزدیک بوده است؛ به آیه ۲۱۴ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.
- ۶- برای توجیه ترجمه «یوم الجمع» به آیات ۱۰۳ هود (۱۱) و ۹ تغابن (۶۴) توجه فرمایید.
- ۷- برای روشن تر شدن آیه و توجیه افزوده، به آیه ۹ نحل (۱۶) توجه فرمایید؛ در مورد توجیه افزوده به آیات ۹۹ یونس (۱۰) و ۱۳ سجده (۳۲) هم توجه فرمایید.
- ۸- برای توجیه افزوده، به آیه ۳ انسان (۷۶) توجه فرمایید.
- ۹- برای روشن شدن معنی و مفهوم «ظلم» در اینجا به آیه ۱۳ لقمان (۳۱) «ان الشرك لظلم عظیم» توجه فرمایید.
- ۱۰- به آیه ۵۹ نساء (۴) توجه فرمایید.

۱۱- آفریننده آسمانها و زمین است؛ برای شما همسرانی از [جنس] خودتان قرار داد و از دامها نیز جفت آفرید؛ نفوس شما را در این [شرایط] افزایش می دهد؛ هیچ چیز همانند خدا نیست، و هم او شنوا و بیناست.

۱۲- خزاین آسمانها و زمین در اختیار اوست^(۱)؛ روزی را بر هر که بخواهد، فراخی بخشد و یا محدود گرداند؛ که بر هر چیزی داناست.

۱۳- از دین همان را برای شما مقرر کرد که به نوح توصیه کرده بود و آنچه به تو وحی کردیم و آنچه به ابراهیم و موسی و عیسی توصیه نمودیم، که دین را برپا نگاهدارید و در مورد آن فرقه فرقه نشوید^(۲)؛ مفاد دعوت تو بر مشرکان دشوار است^(۳)؛ خداست که هر که را بخواهد [و شایسته بداند]، به راه خویش برمی گرداند و هر که را [به پیشگاه او] بازآید، به سوی خود هدایت خواهد کرد.

۱۴- ولی آنها آگاهانه با انگیزه حسد و سرکشی که بینشان بود، راه تفرقه پیمودند؛ و اگر فرمان^(۴) پروردگارت [در مورد مهلت و آزمون] تا زمانی معین^(۵)، از قبل مقرر نشده بود، میان آنان [بی درنگ] داوری می شد؛ و [به دلیل انکار و اختلاف ایشان] وارثان بعدی کتاب، در مورد آن در تردیدی آمیخته به بدگمانی اند.

۱۵- برای این [وحدت] آنها را [به آیین واحد الهی] دعوت کن، و همان گونه که فرمان یافته ای، استقامت کن^(۶) و هوسهایشان را پیروی مکن، و بگو: به همه کتابهایی که خدا نازل کرده است ایمان دارم، و فرمان یافته ام که در برابر شما به عدالت رفتار کنم؛ خدا پروردگار ما و شماست؛ [نتیجه] اعمال ما برای ماست و [نتیجه] اعمال شما برای شما؛ نزاعی میان ما و شما نیست؛ خدا همه ما را [به هنگام رستاخیز] جمع خواهد کرد، و سرانجام در پیشگاه اوست.

فَاطِرُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا
وَمَنْ لَا تَعْلَمُ أَزْوَاجًا يَذُرُّكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ
وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ ﴿١١﴾ لَهُ مَقَالِيدُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ
يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١٢﴾
﴿١٣﴾ شَرَعَ لَكُمْ مِنَ الدِّينِ مَا وَصَّى بِهِ نُوحًا وَالَّذِي أَوْحَيْنَا
إِلَيْكَ وَمَا وَصَّيْنَا بِهِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى وَعِيسَى أَنْ أَقِيمُوا الدِّينَ
وَلَا تَتَفَرَّقُوا فِيهِ كَبُرَ عَلَى الْمُشْرِكِينَ مَا تَدْعُوهُمْ إِلَيْهِ اللَّهُ
يَجْتَبِي إِلَيْهِ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ يُنِيبُ ﴿١٤﴾ وَمَا
تَفَرَّقُوا إِلَّا لَأَمِنْ بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَعْيَا بَيْنَهُمْ وَلَوْلَا كَلِمَةٌ
سَبَقَتْ مِنْ رَبِّكَ إِلَى أَجَلٍ مُسَمًّى لَفُضِّ بَيْنَهُمْ وَإِنَّ الَّذِينَ
أُورِثُوا الْكُتُبَ مِنْ بَعْدِهِمْ لَفِي شَكٍّ مِنْهُ مُرِيبٌ ﴿١٥﴾
فَلِذَلِكَ فَادَعُ وَاسْتَقِمْ كَمَا أُمِرْتَ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ
وَقُلْ آمَنْتُ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ مِنْ كِتَابٍ وَأُمِرْتُ لِأَعْدِلَ
بَيْنَكُمْ اللَّهُ رَبُّنَا وَرَبُّكُمْ لَنَا أَعْمَلْنَا وَلَكُمْ أَعْمَلْتُمْ
لَا حُجَّةَ بَيْنَنَا وَبَيْنَكُمْ اللَّهُ يَجْمَعُ بَيْنَنَا وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿١٥﴾

۱- به آیه ۲۱ حجر (۱۵) و ۷ منافقون (۶۳) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۵۹ انعام (۶) توجه فرمایید.

۳- نمود این دشواری بر مشرکان را در آیات ۷۲ حج (۲۲)، ۵ و ۲۶ فصلت (۴۱) و ۸ جاثیه (۴۵) ملاحظه فرمایید.

۴- منظور از «کلمه» در این آیه، همان است که خدا در هنگام هبوط آدم به وی فرمود و در نیمه دوم آیه ۳۶ بقره (۲) آمده است.

۵- برای توجیه افزوده در مورد مهلت، به آیات ۴۲ ابراهیم (۱۴) و ۴۵ فاطر (۲۵) و در مورد آزمون، به آیه ۲ ملک (۶۷) توجه فرمایید.

۶- در آیه ۱۱۲ هود (۱۱) پیروان پیامبر (ص) نیز مشمول این دستور شده اند.

وَالَّذِينَ يَحْمِلُونَ فِي اللَّهِ مِنْ بَعْدِ مَا اسْتَجِيبَ لَهُمْ جَحِيمًا
 دَاحِضَةً عِنْدَ رَبِّهِمْ وَعَلَيْهِمْ غَضَبٌ وَلَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ
 ﴿١٦﴾ اللَّهُ الَّذِي أَنْزَلَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ وَالْمِيزَانَ وَمَا يُدْرِيكَ
 لَعَلَّ السَّاعَةَ قَرِيبٌ ﴿١٧﴾ يَسْتَعْجِلُ بِهَا الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ
 بِهَا وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مُشْفِقُونَ مِنْهَا وَيَعْلَمُونَ أَنَّهَا الْحَقُّ
 أَلَا إِنَّ الَّذِينَ يُمَارُونَ فِي السَّاعَةِ لَفِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿١٨﴾
 اللَّهُ لَطِيفٌ بِعِبَادِهِ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْقَوِيُّ الْعَزِيزُ
 ﴿١٩﴾ مَنْ كَانَ يَرْيُدُ حَرْثَ الْآخِرَةِ نَزِدْ لَهُ فِي حَرْثِهِ وَمَنْ
 كَانَ يَرْيُدُ حَرْثَ الدُّنْيَا نُؤْتِهِ مِنْهَا وَمَا لَهُ فِي الْآخِرَةِ مِنْ
 نَصِيبٍ ﴿٢٠﴾ أَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ شَرَعُوا لَهُمْ مِنَ الدِّينِ
 مَا لَمْ يَأْذَنْ بِهِ اللَّهُ وَلَوْلَا كَلِمَةُ الْفَصْلِ لَفُضِيَ بَيْنَهُمْ
 وَإِنَّ الظَّالِمِينَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢١﴾ تَرَى الظَّالِمِينَ
 مُشْفِقِينَ مِمَّا كَسَبُوا وَهُوَ وَاقِعٌ بِهِمْ وَالَّذِينَ
 ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فِي رَوْضَاتِ الْجَنَّاتِ
 لَهُمْ مَا يَشَاءُونَ عِنْدَ رَبِّهِمْ ذَلِكَ هُوَ الْفَضْلُ الْكَبِيرُ ﴿٢٢﴾

۱۶- کسانی که پس از پذیرش عمومی درباره [دین] خدا
 محاجه می‌کنند، منطقداران نزد پروردگارشان بی‌پایه است و
 آنها خشم [خدا] و عذابی سخت [در انتظار] دارند.
 ۱۷- خداست که کتاب و مقیاس عدالت را بحق نازل کرده
 است^(۱)؛ و خبر نداری، بسا که رستاخیز نزدیک باشد^(۲).
 ۱۸- کسانی که رستاخیز را باور ندارند، [با تمسخر و] به شتاب
 آن را می‌خواهند؛ و کسانی که باور دارند و می‌دانند که حق
 است، از آن هراسانند؛ آگاه باشید آنها که در مورد رستاخیز
 جدل و انکار می‌کنند، در گمراهی بی‌پایانی قرار دارند.
 ۱۹- خدا در مورد بندگانش باریک بین است، هر که را بخواهد،
 روزی [فراوان] می‌بخشد؛ و او نیرومند و فرادست است.
 ۲۰- هر که کشت آخرت را بخواهد، کشته‌اش را برکت
 می‌بخشیم^(۳)؛ و هر که کشت دنیا را بخواهد، در اختیارش
 قرار می‌دهیم، ولی در آخرت بهره‌ای نخواهد داشت^(۴).
 ۲۱- مگر مشرکان معبودانی دارند که بی‌اذن خدا دینی برای آنها
 مقرر کرده‌اند؛ و اگر حکم قطعی [برای مهلت]^(۵) در میان
 نبود، میان آنان [بی‌درنگ] داوری می‌شد؛ و [به هر حال]
 ستمگران عذابی دردناک [در انتظار] دارند.
 ۲۲- [در آن روز] ستمگران را از دستاوردها هراسان می‌بینی
 و [کیفر آن] دامنگیر آنهاست؛ ولی مؤمنان نیکوکار در
 سبزه‌زارهای باغهای بهشت مستقرند؛ هر چه بخواهند، نزد
 پروردگارشان دارند^(۶)؛ بخشایش بزرگ همین است.

۱- هدف از آن را در نیمه اول آیه ۲۵ حدید (۵۷) ملاحظه فرمایید.

۲- به آیات ۶ و ۷ معارج (۷۰) توجه فرمایید.

۳- به آیات ۲۶۱ بقره (۲) و ۱۶۰ انعام (۶) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۲۹ نجم (۵۳) توجه فرمایید.

۵- منظور از کلمه فصل همان مهلتی است که در آیه ۱۴ همین سوره (شوری) آمده است؛ به زیر نویس آن آیه توجه فرمایید.

۶- به آیه ۳۵ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۲۳- این همان [فضیلت] است که خدا به بندگان باایمان و نیکوکارش بشارت می‌دهد؛ بگو: از شما پاداشی بر رسالتم نمی‌خواهم، جز [رعایت] مودت خویشاوندی^(۱)؛ و هر که [در این رهگذر] اقدام نیکویی بکند، بر پاداشش در آن [مورد] می‌افزاییم^(۲)؛ که خدا آمرزگاری است حقگزار.

۲۴- مگر می‌گویند [پیامبر] دروغ به خدا نسبت داده است؟ اگر خدا بخواهد، بر دل تو مهر می‌نهد^(۳)؛ و [الی] خدا باطل را محو می‌کند و حق را با تمهیدات خویش به کرسی می‌نشاند؛ که او به راز دلها داناست.

۲۵- اوست که بازگشت بندگان خویش را می‌پذیرد و از بدیها درمی‌گذرد^(۴) و آنچه می‌کنید می‌داند،

۲۶- و [درخواست] مؤمنان نیکوکار را می‌پذیرد و از بخشایش خود بر آنان می‌افزاید؛ و انکارورزان عذابی سخت [در انتظار] دارند.

۲۷- اگر خدا روزی [برخی از] بندگان را گشایش می‌داد، در زمین ستم و سرکشی می‌کردند^(۵)، ولی به اندازه‌ای که بخواهد، مقرر می‌دارد^(۶)؛ که به [حال] بندگان آگاه و بیناست.

۲۸- اوست که باران را پس از نومیدی [مردم] می‌فرستد و رحمت خویش را می‌گسترده؛ و او کارساز و شایسته ستایش است.

۲۹- از نشانه‌های [توان و تدبیر] او آفرینش آسمانها و زمین و موجودات زنده‌ای است که در آنها پراکنده است؛ و هر گاه اراده کند، بر جمع‌آوری آنها نیز تواناست.

۳۰- هر آسیبی که به شما می‌رسد، ناشی از دستاورد شماست، در حالی که از بسیاری [از گناهان] گذشت می‌کند^(۷).

۳۱- شما در زمین [و آسمان^(۸) خدای را] به تنگ نمی‌آورید^(۹)؛ و در برابر خدا هیچ کارساز و یآوری نخواهید داشت.

ذَٰلِكَ الَّذِي يُبَشِّرُ اللَّهَ عِبَادَهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ قُلْ لَا
 أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِلَّا الْمَوَدَّةَ فِي الْقُرْبَىٰ وَمَن يَقْتَرِفْ حَسَنَةً نَّرِدْ
 لَهُ فِيهَا حَسَنًا إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ شَكُورٌ ﴿٢٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ افْتَرَىٰ عَلَى اللَّهِ
 كَذِبًا فَإِن يَشِئِ اللَّهُ يَخْتِمْ عَلَىٰ قَلْبِكَ وَيَمْحُ اللَّهُ الْبَاطِلَ وَيُحِقُّ الْحَقَّ
 بِكَلِمَتِهِ إِنَّهُ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٢٤﴾ وَهُوَ الَّذِي يَقْبَلُ التَّوْبَةَ
 عَن عِبَادِهِ وَيَعْفُو عَنِ السَّيِّئَاتِ وَيَعْلَمُ مَا نَفَعَلُونَ ﴿٢٥﴾
 وَيَسْتَجِيبُ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَيَزِيدُهُم مِّن فَضْلِهِ
 وَالْكَافِرُونَ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيدٌ ﴿٢٦﴾ * وَلَوْ سِطَّ اللَّهُ الرِّزْقَ
 لِعِبَادِهِ لَبَغَوْا فِي الْأَرْضِ وَلَٰكِن يُنزِلُ بِقَدَرٍ مَّا يَشَاءُ إِنَّهُ بِعِبَادِهِ
 خَبِيرٌ بَصِيرٌ ﴿٢٧﴾ وَهُوَ الَّذِي يُنزِلُ الْغَيْثَ مِن بَعْدِ مَا قَنَطُوا
 وَيَنشُرُ رَحْمَتَهُ وَهُوَ الْوَلِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٨﴾ وَمِن آيَاتِهِ خَلْقُ
 السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا مِن دَابَّةٍ وَهُوَ عَلَىٰ جَمْعِهِمْ
 إِذِ ائْتِيَآءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٩﴾ وَمَا أَصَابَكُمْ مِّن مُّصِيبَةٍ فِيمَا
 كَسَبْتُمْ أَيْدِيَكُمْ وَيَعْفُو عَن كَثِيرٍ ﴿٣٠﴾ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ
 فِي الْأَرْضِ وَمَا لَكُم مِّن دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٣١﴾

۱- به آیات ۵۷ فرقان (۲۵) و ۴۷ سباء (۳۴) که توضیح تکمیلی داده است توجه فرمایید.

۲- در مورد عبارت اخیر، به آیات ۱۶۰ انعام (۶) و ۳۸ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۳- منظور این است که اگر به فکر افترا بستن بر خدا بیفتی، خدا بر دلت مهر می‌زند و باب وحی را به رویت می‌بندد؛ و این جمله همان مطلب را خاطر نشان می‌کند که آیه ۶۵ زمر (۳۹) در مقام افاده آن است؛ ضمناً مفهوم آیه شریفه به شکل دیگر در آیات ۴۴-۴۶ حاقه (۶۹) آمده است.

۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در نیمه اول آیه ۸ تحریم (۶۶) آمده است.

۵- به آیه ۶ و ۷ علق (۹۶) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۲۱ حجر (۱۵) توجه فرمایید.

۷- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۵۳ انفال (۸) آمده است.

۸- برای توجیه افزوده، به آیه ۲۲ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید.

۹- برای توجیه افزوده، به آیه ۲ توبه (۹) توجه فرمایید.

وَمِنْ آيَاتِهِ الْجَوَارِ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿٣٢﴾ إِنَّ يَسَاءَ لِمَنْ كَفَرَ الرِّيحَ
 فَيُظَلَّلْنَ رَوَاكِدًا عَلَى ظُهُورِهِمْ إِنْ فِي ذَلِكَ لَآيَاتٍ لِكُلِّ صَبَّارٍ شَكُورٍ
 ﴿٣٣﴾ أَوْ يُوقِفَهُنَّ بِمَا كَسَبُوا وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ ﴿٣٤﴾ وَيَعْلَمَ الَّذِينَ
 يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِنَا مَا لَهُمْ مِنْ مَخِصٍ ﴿٣٥﴾ فَمَا أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَّعْ
 الْحَيَاةَ الدُّنْيَا وَمَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ وَأَبْقَى لِلَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَلَىٰ رَبِّهِمْ
 يَتَوَكَّلُونَ ﴿٣٦﴾ وَالَّذِينَ يَجْتَنِبُونَ كَبِيرَ الْإِثْمِ وَالْفَوَاحِشَ وَإِذَا مَا
 غَضِبُوا هُمْ يَغْفِرُونَ ﴿٣٧﴾ وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ
 وَأَمْرُهُمْ شُورَىٰ بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ ﴿٣٨﴾ وَالَّذِينَ إِذَا أَصَابَهُمُ
 الْبَغْيُ هُمْ يَنْصُرُونَ ﴿٣٩﴾ وَجَزَاءُ سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِثْلُهَا فَمَنْ عَفَا
 وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ ﴿٤٠﴾ وَلَمَنْ أَنْصَرَ
 بَعْدَ ظُلْمِهِ فَأُولَٰئِكَ مَا عَلَيْهِمْ مِنْ سَبِيلٍ ﴿٤١﴾ إِنَّمَا السَّبِيلُ عَلَى الَّذِينَ
 يَظْلِمُونَ النَّاسَ وَيَبْعُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ أُولَٰئِكَ لَهُمْ
 عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤٢﴾ وَلَمَنْ صَبَرَ وَغَفَرَ إِنَّ ذَلِكَ لَمِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ
 ﴿٤٣﴾ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَمَا لَهُ مِنْ وَلِيٍّ مِّنْ بَعْدِهِ وَتَرَى الظَّالِمِينَ
 لَمَّا رَأَوْا الْعَذَابَ يَقُولُونَ هَلْ لَنَا مَرَدٌّ مِّنْ سَبِيلِ ﴿٤٤﴾

۳۲- از نشانه‌های [قدرت] الهی کشتیهای کوه پیکر جاری در دریاهاست.

۳۳- اگر خدا بخواهد، باد را سکون و آرامش می‌دهد تا [کشتیها] بر پهنه دریا بی حرکت مانند؛ برآستی در این [امر] برای هر شکیبای سپاسگزار نشانه‌هایی است.

۳۴- یا [اگر بخواهد] به [کیفر] دستاوردها کشتیها را غرق کند، در حالی که از بسیاری [از گناهانشان] گذشت می‌کند؛

۳۵- [تا موجب عبرت باشد] و کسانی که در مورد آیات ما به مجادله برمی‌خیزند، بدانند که راه‌گریزی نخواهند داشت.

۳۶- آنچه به شما داده شده است، بر خورداری [گذرای] زندگی دنیاست؛ و آنچه نزد خداست، برای مؤمنانی که بر پروردگارشان توکل می‌کنند، بهتر و پاینده‌تر است؛

۳۷- و [نیز برای] آنان که از گناهان بزرگ و بی‌شرمیها کناره می‌گیرند و آنگاه که به خشم درمی‌آیند، گذشت می‌کنند؛

۳۸- و آنان که [دعوت] پروردگار خویش را پذیرا می‌شوند و به نماز می‌ایستند و امورشان در میانشان به مشورت نهاده می‌شود و از آنچه روزی‌شان کرده‌ایم، انفاق می‌کنند؛

۳۹- و کسانی که هر گاه مورد ستم قرار گیرند، به دفاع برمی‌خیزند (۱).

۴۰- جزای هر بدی مقابله به مثل است؛ و هر که گذشت کند و به شایستگی رفتار کند، پاداشش با خداست (۲)؛ برآستی او ستمگران را دوست ندارد.

۴۱- البته آنان که پس از ستمی که دیده‌اند، انتقام گیرند، هیچ راه [ملامت]ی بر آنان نیست.

۴۲- راه [ملامت] بر ستمگرانی گشوده است که بناحق در زمین سرکشی می‌کنند؛ آنان عذابی دردناک [در انتظار] دارند.

۴۳- اما هر که شکیبایی و گذشت کند، نشان قدرت اراده [او] است.

۴۴- هر که را خدا گمراه کند (۳)، بعد از خدا کارسازی نخواهد داشت؛ و ستمگران را می‌بینی آنگاه که عذاب را مشاهده کنند، می‌گویند: آیا راه بازگشتی هست (۴)؟

۱- به آیه ۹ حجرات (۴۹) توجه فرمایید.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۲۶ نحل (۱۶) آمده است.

۳- به آیه ۲۷ ابراهیم (۱۴) ﴿و يضل الله الظالمين﴾ توجه فرمایید.

۴- به آیه ۳۷ فاطر (۳۵) توجه فرمایید.

۴۵- ستمگران را مشاهده خواهی کرد که بر آتش عرضه می‌شوند، در حالی که از [شدت] ذلت فروتن شده‌اند و از گوشه چشم نیم‌گشاده [به دوزخ] می‌نگرند؛ و [در آن حال] مؤمنان می‌گویند: زیانکاران [واقعی] کسانی هستند که [به طمع دنیا] خود و خانواده‌شان را در رستاخیز به زیان انداختند؛ آگاه باشید که ستمگران گرفتار عذابی پاینده خواهند شد.

۴۶- و در برابر خدا کارسازی نخواهند داشت که یاری‌شان کند؛ و هر که را خدا گمراه کند^(۱)، راهی [برای نجات] نخواهد داشت.

۴۷- قبل از آنکه روزی بازگشت‌ناپذیر از جانب خدا فرارسد، دعوت پروردگار خویش را پذیرا شوید؛ در آن روز نه پناهگاهی خواهید داشت، نه [یارای] انکار.

۴۸- اگر روی گردانند، [توفیق را از خودشان سلب کرده‌اند] ما تو را نگاهبان آنان نفرستادیم؛ وظیفه‌ای جز ابلاغ نداری؛ و چون رحمتی از جانب خود به انسان بچشانیم، بدان سرمست می‌شود؛ و اگر به سزای رفتار گذشته خود دچار مصیبتی شوند، [به جای بیداری و توبه]، انسان ناسپاس می‌شود.

۴۹- فرمانروایی آسمانها و زمین خاص خداست؛ هر چه بخواهد، می‌آفریند؛ به هر که خواهد، [فرزند] دختر

وَتَرَهُمْ يُعْرَضُونَ عَلَيْهَا خَشِيعِينَ مِنَ الدَّلِيلِ يَنْظُرُونَ
مِنْ طَرَفٍ خَفِيٍّ وَقَالَ الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ الْخَسِرِينَ الَّذِينَ
خَسِرُوا أَنْفُسَهُمْ وَأَهْلِيَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَلَا إِنَّ الظَّالِمِينَ
فِي عَذَابٍ مُّقِيمٍ ﴿٤٥﴾ وَمَا كَانَتْ لَهُمْ مِنْ أَوْلِيَاءَ يَنْصُرُونَهُمْ
مِّنْ دُونِ اللَّهِ وَمَنْ يُضِلِلِ اللَّهُ فَهُوَ مُضِلٌّ سَبِيلًا ﴿٤٦﴾ أَسْتَجِيبُوا
لِرَبِّكُمْ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَ يَوْمٌ لَا مَرَدَّ لَهُ مِنَ اللَّهِ مَا لَكُمْ
مِنْ مَلْجَأٍ يَوْمَئِذٍ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَّكِيرٍ ﴿٤٧﴾ فَإِنْ أَعْرَضُوا
فَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ حَفِيظًا أَنْ أَلْبَلَعُوا وَإِنَّا إِذَا
أَذَقْنَا آلِ الْإِنْسَانِ مِتْرًا رَّحْمَةً فَرِحَ بِهَا وَإِنْ تُصِيبَهُمْ سَيِّئَةٌ
بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيَهُمْ فَإِنَّ الْإِنْسَانَ كَفُورٌ ﴿٤٨﴾ لِلَّهِ مُلْكُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يَخْلُقُ مَا يَشَاءُ يَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ إِنثَاءً
وَيَهَبُ لِمَنْ يَشَاءُ الذَّكَورَ ﴿٤٩﴾ أَوْ يَزُوجَهُمْ ذُرِّيًّا وَمَنْ يَشَاءُ
وَيَجْعَلُ مَنْ يَشَاءُ عَقِيمًا إِنَّهُ عَلِيمٌ قَدِيرٌ ﴿٥٠﴾ وَمَا كَانَ
لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَائِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ
رَسُولًا فَيُوحِيَ بآذَانِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلَىٰ حَكِيمٍ ﴿٥١﴾

می‌بخشد و به هر که خواهد، [فرزند] پسر،

۵۰- یا آن فرزندان را پسر و دختر تو آمان می‌گرداند؛ و هر که را بخواهد، نازا می‌گرداند، که او دانا و تواناست.

۵۱- درخور هیچ بشری نبود که خدا با او سخن گوید، مگر به وحی [مستقیم به قلب]^(۲) یا از ورای حجابی^(۳) یا فرشته‌ای بفرستد^(۴) که به فرمان او هر چه بخواهد، وحی کند؛ که او والا و فرزانه است.

۱- به زیر نویس اول آیه ۴۴ همین سوره (شوری) توجه فرمایید.

۲- برای مثال در مورد نوح، به آیه ۲۷ مؤمنون (۲۳) و در مورد مادر موسی، به آیه ۷ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۳- برای مثال در مورد موسی، به آیه ۱۶۴ نساء (۴) توجه فرمایید.

۴- برای مثال در مورد پیامبر اسلام، به آیه ۹۷ بقره (۲) توجه فرمایید.

وَكذَلِكَ أَوْحَيْنَا إِلَيْكَ رُوحًا مِّنْ أَمْرِنَا مَا كُنْتَ تَدْرِي مَا الْكِتَابُ
 وَلَا الْإِيمَانُ وَلَكِن جَعَلْنَاهُ نُورًا نَّهْدِي بِهِ مَن نَّشَاءُ مِنْ عِبَادِنَا
 وَإِنَّكَ لَنَهْدِي إِلَى صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٥٢﴾ صِرَاطِ اللَّهِ الَّذِي لَهُ
 مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ إِلَّا إِلَى اللَّهِ تَصِيرُ الْأُمُورُ ﴿٥٣﴾

سُورَةُ الزَّخْرَفِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَمَّ ﴿١﴾ وَالْكِتَابِ الْمُبِينِ ﴿٢﴾ إِنَّا جَعَلْنَاهُ قُرْءَانًا عَرَبِيًّا
 لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿٣﴾ وَإِنَّهُ فِي أُمِّ الْكِتَابِ لَدِينَا
 لَعَلِيَّ حَكِيمٌ ﴿٤﴾ أَفَضْرِبُ عَنْكُمْ الذِّكْرَ صَفْحًا
 أَن كُنْتُمْ قَوْمًا مُسْرِفِينَ ﴿٥﴾ وَكَمْ أَرْسَلْنَا مِنْ نَبِيِّ فِي
 الْأَوَّلِينَ ﴿٦﴾ وَمَا يَأْتِيهِمْ مِنْ نَبِيٍّ إِلَّا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ
 ﴿٧﴾ فَأَهْلَكْنَا أَشَدَّ مِنْهُمْ بَطْشًا وَمَضَى مَثَلُ الْأَوَّلِينَ
 ﴿٨﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ
 خَلَقَهُنَّ الْعَزِيزُ الْعَلِيمُ ﴿٩﴾ الَّذِي جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ
 مَهْدًا وَجَعَلَ لَكُمْ فِيهَا سُبُلًا لَعَلَّكُمْ تَهْتَدُونَ ﴿١٠﴾

۵۲- و بدین گونه قرآن^(۱) را به فرمان خویش بر تو وحی کردیم؛ [قبل از آن] تو آگاهی نداشتی که کتاب و ایمان چیست^(۲)، ولی ما آن را نوری ساختیم که هر یک از بندگان خویش را که بخواهیم، بدان هدایت کنیم^(۳)؛ و مسلماً تو به راهی راست^(۴) هدایت می کنی،
 ۵۳- راه خدایی که هر چه در آسمانها و زمین است، متعلق به اوست؛ آگاه باشید که همه امور تنها به سوی خدا بازمی گردد.

۴۳- سوره زخرف

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- حا، میم^(۵)؛
 ۲- و سوگند به کتاب روشنگر،
 ۳- ما آن را قرآنی به زبان عربی [فصیح] پدید آوردیم، بسا که درک کنید.
 ۴- و این کتاب که والا و حکمت آموز است، در لوح محفوظ^(۶) نزد ما ثبت شده است [و دستخوش تغییر نخواهد شد].
 ۵- آیا به صرف اینکه شما گروهی گزافکارید [و انکار می کنید]، قرآن را به عنوان اعتراض از شما بازداریم^(۷)؟
 ۶- چه بسیار پیامبرانی که در میان پیشینیان فرستادیم؛
 ۷- ولی هیچ پیامبری بر آنها نمی آمد، مگر اینکه به استهزایش می گرفتند.

۸- آنها را که دست گشوده تر از انکارورزان قریش بودند، هلاک کردیم^(۸) و داستان [عبرت انگیز] پیشینیان گذشت.
 ۹- اگر از آنان پرسی: آسمانها و زمین را چه کسی آفریده است؟ قطعاً می گویند: [خدای] فرادست دانا؛
 ۱۰- همان [خدایی] که زمین را محل آسایش شما قرار داد و برای شما در آن راههایی پدید آورد تا راه یابید.

۱- شیخ المفسرین طبری عقیده دارد که منظور از روح در اینجا قرآن است؛ غالب مفسران این نظر را تأیید کرده اند؛ ضمناً آیه ۱۵ غافر (۴۰) مؤید این نظر است.
 ۲- به آیه ۴۹ هود (۱۱) توجه فرماید.
 ۳- به آیه ۱۶ مائده (۵) توجه فرماید.
 ۴- توضیح بیشتر این راه را در نیمه دوم آیه ۱۰۱ آل عمران (۳) و آیات ۶۱ یس (۳۶) و ۶۴ زخرف (۴۳) ملاحظه فرماید.
 ۵- به زیر نویس آیه ۱ غافر (۴۰) در مورد روابط ریاضی حروف مقطعه این سوره توجه فرماید.
 ۶- برای توجیه ترجمه «ام الكتاب» به لوح محفوظ، این آیه را با آیات ۲۱ و ۲۲ بروج (۸۵) مقایسه فرماید.
 ۷- به آیه ۵۳ زمر (۳۹) توجه فرماید.
 ۸- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرماید.

۱۱- و همان کسی که از آسمان باران را به مقدار معینی فرستاد؛ پس [ماییم که] زمین خزان زده و خشک را به وسیله آن حیات بخشیدیم؛ شما نیز همین گونه [از گورها] خارج می شوید.

۱۲- خدایی که همه زوجها را آفرید^(۱) [اعم از نبات و حیوان و غیره]^(۲)، و برای شما وسیله سواری از کشتیها و دامها [و غیره]^(۳) پدید آورد.

۱۳- تا بر پشت آنها [براحتی] قرار گیرد و آنگاه که بر آنها قرار گرفتید، نعمت پروردگارتان را یاد کنید و بگویید: تقدیس می کنیم خدایی که این [وسیله] را در خدمت ما گماشت و ما خود توان [ایجاد] آن را نداشتیم؛

۱۴- و ما به پیشگاه پروردگارمان بازمی گردیم.

۱۵- برای خدا از میان بندگان سهمی قرار دادند^(۴)؛ براستی که انسان آشکارا ناسپاس است.

۱۶- مگر خدا از میان آفریدگانش دختران را انتخاب کرد و شما را به [داشتن] پسران اختصاص داد^(۵)؟

۱۷- در حالی که هر گاه به یکی از آنها خبر دهند^(۶) آنچه برای خدای رحمان مثل می زند [نصیبش شده]، چهره اش تیره می گردد، در حالی که خشم خود را فرو می خورد.

۱۸- آیا آن کس که با [عشق به] زیور پرورش یافته و در صف جدال ظاهر نمی گردد [خاص خداست]؟

۱۹- فرشتگان را که بندگان خدای رحمانند، ماده پنداشتند؛ مگر به هنگام آفرینش آنها حضور داشتند؟! اظهارات آنان ضبط^(۷) و بازخواست خواهند شد.

۲۰- و گفتند: اگر خدای رحمان می خواست، ما فرشتگان [و بتان] را پرستش نمی کردیم؛ آنان در مورد این [امر] بی اطلاعند و جز گزافه نمی گویند.

۲۱- مگر قبل از قرآن کتابی به آنها داده ایم که بدان استدلال کنند؟!

۲۲- بلکه گفتند: ما تشخیص دادیم که پدرانمان آیینی [مناسب] داشتند و ما از پی آنها راه یافته ایم.

وَالَّذِي نَزَّلَ مِنَ السَّمَاءِ مَاءً بِقَدَرٍ فَأَنْشَرْنَا بِهِ بَلْدَةً مَيْتًا
كَذَلِكَ نُخْرِجُوكَ ﴿١١﴾ وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ
لَكُمْ مِنَ الْفَلَكَ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ ﴿١٢﴾ لَيْسَتُوا عَلَى ظُهُورِهِ
ثُمَّ تَذَكَّرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ
الَّذِي سَخَّرْنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ ﴿١٣﴾ وَإِنَّا إِلَى رَبِّنَا
لَمُنْقَلِبُونَ ﴿١٤﴾ وَجَعَلُوا لَهُ مِنْ عِبَادِهِ جُزْءًا إِنَّ الْإِنْسَانَ
لَكَفُورٌ مُّبِينٌ ﴿١٥﴾ أَمْ اتَّخَذَ مِمَّا يَخْلُقُ بَنَاتٍ وَأَصْفَنَكُمْ
بِالْبَنِينَ ﴿١٦﴾ وَإِذَا بُشِّرَ أَحَدُهُمْ بِمَا ضَرَبَ لِلرَّحْمَنِ مَثَلًا
ظَلَّ وَجْهَهُ مُسْوَدًّا وَهُوَ كَظِيمٌ ﴿١٧﴾ أَوْ مِنْ يَنْشُرُ فِي
الْحِلْيَةِ وَهُوَ فِي الْخِصَامِ غَيْرُ مُبِينٍ ﴿١٨﴾ وَجَعَلُوا الْمَلَائِكَةَ
الَّذِينَ هُمْ عِبَادُ الرَّحْمَنِ إِنثًا أَشْهَدُوا خَلْقَهُمْ سَتُكْتَبُ
شَهَادَتُهُمْ وَيُسْتَأْذَنُ ﴿١٩﴾ وَقَالُوا لَوْ شَاءَ الرَّحْمَنُ مَا عَبَدْنَاهُمْ
مَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ أَنَيْنَافُ
كُتِبَ مِنْ قَبْلِهِ فَهُمْ بِهِ مُسْتَمْسِكُونَ ﴿٢١﴾ بَلْ قَالُوا
إِنَّا وَجَدْنَا آبَاءَنَا عَلَىٰ أُمَّةٍ وَإِنَّا عَلَىٰ آثَرِهِمْ مُهْتَدُونَ ﴿٢٢﴾

۱- به آیه ۴۹ ذاریات (۵۱) توجه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۳۶ یس (۳۶) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه افزوده، به آیه ۸ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۴- به آیات ۱۰۰ انعام (۶)، ۵۷ نحل (۱۶) و ۴۰ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

۵- به زیرنویس آیه ۱۴۹ صافات (۳۷) مراجعه فرمایید.

۶- به زیرنویس آیه ۲۱ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۷- به آیات ۱۰-۱۲ انفطار (۸۲) توجه فرمایید.

- ۲۳- قبل از تو هم هیچ هشدار دهنده‌ای در هیچ شهری (۱) نفرستادیم، مگر آنکه طبقه عیاش آن همین‌گونه گفتند: ما تشخیص دادیم که پدرانمان آیینی [مناسب] داشتند و از پی آنها می‌رویم.
- ۲۴- [پیامبرشان] گفت: اگر آیینی هدایت‌بخش‌تر از آنچه از پدران خود دریافته‌اید، بر شما عرضه کنم چطور؟ گفتند: [به هر حال] پیامی را که مأمور [ابلاغ] آن شده‌اید، انکار می‌کنیم (۲).
- ۲۵- ما هم از آنها انتقام گرفتیم؛ بین سرانجام تکذیب‌کنندگان چگونه بود.
- ۲۶- [به یاد آر] هنگامی که ابراهیم به پدر و قومش گفت: از آنچه شما پرستش می‌کنید، بریده‌ام.
- ۲۷- مگر از کسی که مرا آفریده است، که او هدایت‌م خواهد کرد (۳).
- ۲۸- [خدا هم] یکتاپرستی را (۴) در نسل او تداوم بخشید (۵)، بسا که [جهانیان، به سوی خدا] بازگردند.
- ۲۹- این کفار مکه و پدرانشان را [در زندگی] برخوردار کردم تا آنکه قرآن و پیامبری روشن‌گر به سراغشان آمد.
- ۳۰- و آنگاه که قرآن (۶) بر آنها عرضه شد، گفتند: این جادوست و آن را انکار می‌کنیم.
- ۳۱- و گفتند: چرا این قرآن بر مردی بزرگ از دو شهر [مکه و طائف] نازل نشده است (۷)؟
- ۳۲- مگر آنها رحمت پروردگارت را تقسیم می‌کنند؟! ماییم که معیشتشان را در زندگی دنیا میانشان تقسیم کرده‌ایم (۸) و آنها را نسبت به هم به درجاتی رفعت بخشیده‌ایم تا از خدمات [متقابل] یکدیگر استفاده کنند؛ و رحمت پروردگارت از اموالی که جمع می‌کنند بهتر است.
- ۳۳- اگر [نگرانی از آن] نبود که همه مردم یک گروه [دنیاطلب و ناباور] می‌شدند، سقف خانه‌های کسانی را که خدای رحمان را باور ندارند از نقره قرار می‌دادیم و نیز پله‌هایی را که بر [طبقات] آن بالا روند،

۱- به زیر نویس آیه ۵۸ بقره (۲) رجوع فرمایید.

۲- مفهوم دو آیه اخیر به بیان دیگر در آیات ۱۷۰ بقره (۲) و ۱۰۴ مائده (۵) آمده است.

۳- مفهوم دو آیه اخیر به بیان دیگر در آیات ۷۵-۷۸ شعراء (۲۶) آمده است.

۴- برای توجیه آنچه به جای ضمیر قرار داده‌ایم، به آیات ۲۶ و ۲۷ همین سوره (زخرف) توجه فرمایید.

۵- اجابت دعای ابراهیم است که در آیه ۲۵ ابراهیم (۱۴) آمده است.

۶- منظور از «حق» در اینجا قرآن است؛ به آیه بعد توجه فرمایید.

۷- پاسخ این ادعا را در آیه ۱۲۴ انعام (۶) ملاحظه فرمایید.

۸- نیمه اول آیه ۲۶ رعد (۱۳) توجه فرمایید.

- ۳۴- و نیز درهای منازلشان و تختهایی را که بر آن تکیه می‌زنند [مزین به سیم و زر می‌کردیم].
- ۳۵- و هرگونه زیور [که تصور کنید؛ و] [الی] همه اینها بر خورداری [گذرای] زندگی دنیاست؛ و آخرت نزد پروردگار تو خاص پرهیزکاران است.
- ۳۶- هر که از یاد خدای رحمان دل بگرداند، شیطانی بر او می‌گماریم تا همنشینش باشد^(۱) [و زندگی‌اش را دشوار کند]^(۲).
- ۳۷- شیاطین این گروه را از راه [خدا] باز می‌دارند، و [الی] آنها پندارشان این است که راه یافته‌اند^(۳).
- ۳۸- [سرگرم دنیا هستند] تا آنگاه که [در قیامت] نزد ما آیند، [به شیطان همنشینشان] گویند: کاش میان من و تو فاصله‌ای به دوری شرق و غرب^(۴) بود، که بد همنشینی [بودی].
- ۳۹- و اینک [پشیمانی] سودتان ندهد، زیرا ستم کرده‌اید و همه در عذاب شریکید.
- ۴۰- مگر تو می‌توانی [پیام خود را] به گوش ناشنوایان برسانی یا نابینایان و گمراهان آشکار را هدایت کنی.
- ۴۱- اگر هم تو را [از دنیا] ببریم، [در هر حال] از آنها انتقام خواهیم کشید^(۵)؛
- ۴۲- یا عذابی را که به آنها وعده داده‌ایم، [در دوران حیات] به تو می‌نماییم، که ما بر آنها اقتدار داریم.

وَلْيُؤْتِهِمْ أَبُو بَا وَسُررَاعِلْيَابِتَكُون ﴿٣٤﴾ وَزُخْرَفًا وَإِنْ
كُلَّ ذَلِكَ لَمَّا مَتَعَ الْحَيَوةَ الدُّنْيَا وَالْآخِرَةَ عِنْدَ رَبِّكَ
لِلْمُتَّقِينَ ﴿٣٥﴾ وَمَنْ يَعِشْ عَنِ ذِكْرِ الرَّحْمَنِ نُقِضْ لَهُ شَيْطَانًا
فَهُوَ لَهُ قَرِينٌ ﴿٣٦﴾ وَإِنَّهُمْ لَيَصُدُّوهُمْ عَنِ السَّبِيلِ وَيَحْسَبُونَ
أَنَّهُمْ مُّهْتَدُونَ ﴿٣٧﴾ حَتَّىٰ إِذَا جَاءَنَا قَالَ يَلَيْتَ بَيْنِي وَبَيْنَكَ
بُعْدَ الْمَشْرِقَيْنِ فَبِئْسَ الْقَرِينُ ﴿٣٨﴾ وَلَنْ يَنْفَعَكُمُ الْيَوْمَ
إِذْ ظَلَمْتُمْ أَتُكْرَمُونَ فِي الْعَذَابِ مُشْتَرِكُونَ ﴿٣٩﴾ أَفَأَنْتَ تُسْمِعُ
الْصَّمَّ أَوْ تَهْدِي الْعُمْى وَمَنْ كَانَتْ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٤٠﴾
فَأَمَّا نَدَّهَبْنَ بِكَ فَإِنَّا مِنْهُمْ مُنْتَقِمُونَ ﴿٤١﴾ أَوَلَيْتَكَ الَّذِي
وَعَدْتَهُمْ فَإِنَّا عَلَيْهِمْ مُّقْتَدِرُونَ ﴿٤٢﴾ فَاسْتَمْسِكْ بِالَّذِي أُوحِيَ
إِلَيْكَ إِنَّكَ عَلَىٰ صِرَاطٍ مُسْتَقِيمٍ ﴿٤٣﴾ وَإِنَّهُ لَذِكْرٌ لَكَ وَلِقَوْمِكَ
وَسَوْفَ تُسْأَلُونَ ﴿٤٤﴾ وَسَأَلَ مَنْ أَرْسَلْنَا مِنْ قَبْلِكَ مِنْ رُسُلِنَا
أَجْعَلْنَا مِنْ دُونِ الرَّحْمَنِ إِلَهًا يُعْبَدُونَ ﴿٤٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا
مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِ فَقَالَ إِنِّي رَسُولُ
رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٦﴾ فَلَمَّا جَاءَهُمْ بِآيَاتِنَا إِذَا هُمْ مِنْهَا يَضْحَكُونَ ﴿٤٧﴾

۴۳- پس بر آنچه بر تو وحی می‌شود چنگ بزن، که بر راهی راست قرار داری.

۴۴- قرآن برای تو و قومت تذکاری است و [در مورد نحوه برخورد با آن] بازخواست خواهید شد.

۴۵- از [پیروان راستین]^(۶) [پیامبرانی که قبل از تو فرستادیم، پیرس: آیا جز خدای رحمان معبودی قابل پرستش قرار داده‌ایم؟

۴۶- موسی را با معجزات خویش به سوی فرعون و سران [قوم]ش فرستادیم که گفت: من پیامبر پروردگار جهانیانم.

۴۷- و چون آیات ما را بر آنها عرضه کرد، بدانها خندیدند.

۱- به آیات ۲۰۲ اعراف (۷) و ۸۳ مریم (۱۹) توجه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۲۴ طه (۲۰) توجه فرمایید.

۳- به آیات ۱۰۳ و ۱۰۴ کهف (۱۸) توجه فرمایید.

۴- منظور از «مشرقیین»، مشرق و مغرب است، مثل والدین در آیه ۲۱۵ بقره (۲).

۵- به آیه ۴۶ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۶- در آیات ۱۱۳ و ۱۱۴ آل عمران (۳) به آنها اشاره شده است؛ به آیه ۹۴ یونس (۱۰) نیز توجه فرمایید.

وَمَا نُزِيهِمْ مِنْ آيَةٍ إِلَّا هِيَ أَكْبَرُ مِنْ أُخْتِهَا وَأَخَذْنَاهُمْ بِالْعَذَابِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ ﴿٤٨﴾ وَقَالُوا إِنَّا يَا إِلَهَ آلِ كَافِرِينَ ﴿٤٩﴾ فَلَمَّا كَشَفْنَا عَنْهُمْ غِيَابَهُمُ اللَّهُ قَالَ لَهُمُ الْمَلَائِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٠﴾ فَاسْتَخَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿٥١﴾ فَلَمَّا أَسْفُونَا أَنْتَقَمْنَا مِنْهُمْ فَأَغْرَقْنَاهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٥٢﴾ فَجَعَلْنَاهُمْ سَلَافًا وَمَثَلًا لِلْآخِرِينَ ﴿٥٣﴾ وَلَمَّا ضُرِبَ ابْنُ مَرْيَمَ مَثَلًا إِذْ أَقَامُوكَ مِنْهُ يَصُدُّونَ ﴿٥٤﴾ وَقَالُوا يَا إِلَهَنَا خَيْرٌ أَمْ هُوَ مَا ضَرَبُوهُ لَكَ إِلَّا جَدَلًا بَلْ هُمْ قَوْمٌ خَصِمُونَ ﴿٥٥﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا عَبْدٌ أَنْعَمْنَا عَلَيْهِ وَجَعَلْنَاهُ مَثَلًا لِبَنِي إِسْرَائِيلَ ﴿٥٦﴾ وَلَوْ نَشَاءُ لَجَعَلْنَا مِنْكُمْ مَلَائِكَةً فِي الْأَرْضِ يَخْلُفُونَ ﴿٥٧﴾

مطرح شد، بناگاه قوم [مشرك] تو [با تعبیر ناهنجار خود] هیاهو و خنده راه انداختند؛

۵۸- و گفتند: معبودان ما بهترند یا او؟! این سخن را تنها برای جدال با تو عنوان کردند؛ آنان بواقع گروهی خصومتگرند.

۵۹- عیسی فقط بنده‌ای است که بر او نعمت (۴) ارزانی داشتیم، و او را شاخصی برجسته برای دودمان یعقوب قرار دادیم.

۶۰- اگر می‌خواستیم، [شما را نابود و] به جای شما فرشتگانی پدید می‌آوردیم که جانشین [شما] شوند.

۴۸- و هیچ معجزه‌ای به آنها ارائه ندادیم (۱)، مگر اینکه یکی از دیگری بزرگتر بود و [چون همه را تکذیب کردند] به عذاب گرفتارشان کردیم (۲)، بسا که [از لجاج] بازگردند.

۴۹- [وقتی عذاب را مشاهده کردند] گفتند: ای جادوگر، از خدای خود بنا به عهدی که با تو دارد بخواه [تا عذاب را از ما دفع کند] (۳)، که ما [دیگر] راه یافته‌ایم.

۵۰- و چون عذاب را از آنها برداشتیم، پیمان شکستند.

۵۱- فرعون در میان قوم خود ندا سرداد و گفت: ای قوم من، آیا فرمانروایی مصر در اختیار من نیست و این نهرها از دامنه [قصر] من جریان ندارد؟ مگر نمی‌بینید؟

۵۲- [نه]، بلکه من شایسته‌ترم نسبت به این مرد که بی‌مقدار است و بیان روشنی [هم] ندارد.

۵۳- چرا [به علامت سروری، همچون من] دستواره‌های زرین [از آسمان] بر او افکنده نشده است؟ یا چرا فرشتگان همراهش نیامده‌اند [که مؤید ادعایش باشند]؟

۵۴- و [با تبلیغات باطل خویش] قومش را به سبکسری کشاند و مطیع او شدند؛ زیرا گروهی منحرف بودند.

۵۵- و چون موجب خشم ما شدند، از آنان انتقام گرفتیم و همگی را غرق کردیم،

۵۶- و آنان را سابقه و مثالی برای آیندگان قرار دادیم.

۵۷- و چون داستان [تولد] فرزند مریم [بدون واسطه پدر]

۱- به آیه ۱۰۱ اسراء (۱۷) و زیرنویس آن توجه فرمایید.

۲- نوع این عذاب را در آیات ۱۳۰ و ۱۳۳ اعراف (۷) ملاحظه فرمایید.

۳- برای توجیه افزوده‌ها، با آیه ۱۳۴ اعراف (۷) مقایسه فرمایید.

۴- چگونگی این نعمت را در آیه ۱۱۰ مائده (۵) ملاحظه فرمایید.

- ۶۱- [تولد] عیسی [و معجزه حیات بخشیدنش] نشانه‌ای است برای [یقین به] رستاخیز، پس در مورد رستاخیز هرگز شک مکنید و پیرو من باشید، که راه راست همین است.
- ۶۲- مباد شیطان شما را [از راه خدا] بازدارد، که او دشمن آشکار شماست.
- ۶۳- و چون عیسی نشانه‌های روشن بر آنها عرضه کرد، گفت: برای شما حکمت و برهان آورده‌ام تا برخی از موارد اختلافتان را روشن کنم؛ پس، از خدا پروا کنید و مطیع من باشید.
- ۶۴- خدا صاحب اختیار من و شماست، پس [تنها] او را بندگی کنید؛ راه راست همین است.
- ۶۵- اما گروهها [یی از پیروان او] بین خود اختلاف ورزیدند؛ وای بر ستمگران از عذاب روزی دردناک.
- ۶۶- آیا جز این انتظار می‌برند که رستاخیز در حال غفلتشان ناگهان بر آنان فرارسد^(۱)؟
- ۶۷- دوستان [دنیایی] در آن روز دشمن یکدیگرند^(۲)، بجز پرهیزکاران.
- ۶۸- ای بندگان [پرهیزکار] من، امروز ترس و اندوهی نخواهید داشت^(۳)؛
- ۶۹- همان بندگان که به آیات ما ایمان آوردند و تسلیم [امر ما]^(۴) بودند؛

وَإِنَّهُ لَعَلَّمُ لِلسَّاعَةِ فَلَا تَمْتَرْتِ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦١﴾ وَلَا يَصُدَّنَّكُمْ الشَّيْطَانُ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُّبِينٌ ﴿٦٢﴾ وَلَمَّا جَاءَ عِيسَى بِالْبَيِّنَاتِ قَالَ قَدْ جِئْتُكُمْ بِالْحِكْمَةِ وَالْبَيِّنَاتِ لَكُمْ بَعْضُ الَّذِي تَخْتَلِفُونَ فِيهِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ هُوَ رَبِّي وَرَبُّكُمْ فَأَعْبُدُوهُ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ ﴿٦٣﴾ فَأَخْتَلَفَ الْأَحْزَابُ مِنْ بَيْنِهِمْ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا مِنْ عَذَابِ يَوْمِ أَلِيمٍ ﴿٦٤﴾ هَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿٦٥﴾ الْأَخِلَّاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ ﴿٦٦﴾ يِعْبَادِ لِأَخَوْفٍ عَلَيْكُمُ الْيَوْمَ وَلَا أَنْتُمْ تَحْزَنُونَ ﴿٦٧﴾ الَّذِينَ آمَنُوا بِالْبَيِّنَاتِ وَكَانُوا مُسْلِمِينَ ﴿٦٨﴾ ادْخُلُوا الْجَنَّةَ أَنْتُمْ وَأَزْوَاجُكُمْ تُحْبَرُونَ ﴿٦٩﴾ يُطَافُ عَلَيْهِمْ بِصِحَافٍ مِنْ ذَهَبٍ وَأَكْوَابٍ وَفِيهَا مَا نَشْتَهِيهِ الْأَنْفُسُ وَتَلَذُّ الْأَعْيُنُ وَأَنْتُمْ فِيهَا تَخْلَدُونَ ﴿٧٠﴾ وَتِلْكَ الْجَنَّةُ الَّتِي أُورِثْتُمُوهَا بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧١﴾ لَكُمْ فِيهَا فَاكِهَةٌ كَثِيرَةٌ مِنْهَا تَأْكُلُونَ ﴿٧٢﴾

۷۰- شما و همسرانتان به بهشت درآید، در حالی که شما را شادمان کنند^(۵).

۷۱- سبزیها و جامهای زرین بر آنها می‌گرداند؛ و هر چه دلها بخواهد و دیده‌ها لذت برد، در آنجا هست؛ و شما [با چنین نعمتهایی] در بهشت جاودانه‌اید.

۷۲- این بهشتی است که در برابر رفتارتان به شما داده‌اند.

۷۳- در آنجا میوه‌های فراوان در اختیار دارید که از آنها می‌خورید.

۱- به آیه ۴۹ پس (۳۶) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۲۸ فرقان (۲۵)، ۶۷ و ۶۸ احزاب (۳۳) توجه فرمایید.

۳- به آیات ۸۲ و ۱۲۷ انعام (۶) و ۲۷ و ۲۸ فجر (۸۹) توجه فرمایید.

۴- برای توجه افزوده، با بخش پایانی آیه ۷۱ انعام (۶) مقایسه فرمایید.

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۵۶ پس (۳۶) آمده است.

۷۴- ولی بزهکاران در عذاب دوزخ جاودانه اند؛

۷۵- [در حالی که عذاب] از آنان کاسته نخواهد شد و در ناامیدی فرو رفته اند؛

۷۶- ما هیچ ستمی به آنها نکردیم، آنها خودشان [در حق خویش] ستمگر بودند.

۷۷- فریاد برآند: ای مالک^(۱)، [بخواه که] پروردگارت کار ما را یکسره کند^(۲)؛ گوید: نه، شما [در همین وضع] ماندگار هستید.

۷۸- حق را بر شما عرضه کردیم ولی بیشتر شما از آن ناخشنود هستید؛

۷۹- آنها عزم [توطئه علیه تو را] جزم کردند؛ ما هم [طرح خنثی سازی آن را] استحکام بخشیدیم^(۳).

۸۰- مگر می پندارند که ما سخنان سری و نجوایشان را نمی شنویم؟ آری، فرشتگان ما در کنارشان [همه چیز را] ثبت می کنند^(۴).

۸۱- بگو: اگر خدای رحمان فرزندی داشت، من نخستین پرستنده [او] بودم.

۸۲- [خدایی که] صاحب اختیار آسمانها و زمین و عرش است، از توصیف [جاهلان] آنان منزّه است.

۸۳- بگذار بیهوده بگویند و به بازی مشغول باشند تا با روز موعودشان^(۵) مواجه شوند^(۶).

۸۴- اوست که در آسمان [ها] و زمین معبود است؛ و او فرزانه و داناست.

إِنَّ الْمَجْرِمِينَ فِي عَذَابٍ جَهَنَّمَ خَالِدُونَ ﴿٧٤﴾ لَا يَفْتَرُ عَنْهُمْ وَهُمْ فِيهِ مُبْسُونَ ﴿٧٥﴾ وَمَا ظَلَمْنَهُمْ وَلَكِنْ كَانُوا هُمُ الظَّالِمِينَ ﴿٧٦﴾ وَنَادُوا بِمَلِكٍ لِيَقْضِيَ عَلَيْهِمُ عَيْتَانِيكَ قَالَ إِنَّكُمْ مَكِيدُونَ ﴿٧٧﴾ لَقَدْ جِئْتَكُمْ بِالْحَقِّ وَلَكِنَّ أَكْثَرَكُمْ لِلْحَقِّ كَرِهُونَ ﴿٧٨﴾ أَمْ أَبْرَمُوا أَمْرًا فَإِنَّا مُبْرِمُونَ ﴿٧٩﴾ أَمْ يَحْسَبُونَ أَنَّا لَا نَسْمَعُ سِرَّهُمْ وَنَجْوَاهُمْ بَلَىٰ وَرُسُلْنَا لَدَيْهِمْ يَكْتُبُونَ ﴿٨٠﴾ قُلْ إِن كَانَ لِلرَّحْمَنِ وَلَدٌ فَأَنَا أَوَّلُ الْعَبِيدِ ﴿٨١﴾ سُبْحٰنَ رَبِّ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ رَبِّ الْعَرْشِ عَمَّا يَصِفُونَ ﴿٨٢﴾ فَذَرَهُمْ يَحْضُوا وَيَلْعَبُوا حَتَّىٰ يَلْتَفِتُوا يَوْمَئِذٍ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٨٣﴾ وَهُوَ الَّذِي فِي السَّمَاءِ إِلَهٌ وَفِي الْأَرْضِ إِلَهٌ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْعَلِيمُ ﴿٨٤﴾ وَتَبَارَكَ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا وَعِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَإِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿٨٥﴾ وَلَا يَمْلِكُ الَّذِينَ يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الشَّفَعَةَ إِلَّا مَن شَهِدَ بِالْحَقِّ وَهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٨٦﴾ وَلَئِن سَأَلْتَهُم مَّن خَلَقَهُمْ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ فَأَنَّى يُؤْفَكُونَ ﴿٨٧﴾ وَقِيلَ لَهُ يَكْرَبُ إِنَّ هَؤُلَاءِ قَوْمٌ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٨٨﴾ فَاصْفَحْ عَنْهُمْ وَقُلْ سَلِّمْ وَسَلِّمْ فَيَسْأَلُونَ ﴿٨٩﴾

۸۵- منشأ برکات است خدایی که فرمانروایی آسمانها و زمین و مابین آنها خاص اوست؛ و آگاهی از [لحظه برپایی] رستاخیز تنها در اختیار اوست، و به پیشگاه او بازگردانده می شود.

۸۶- کسانی را که به جای خدا [به نیایش] می خوانند، قادر به هیچ شفاعت و دستگیری [از آنها] نیستند، ولیکن افرادی که آگاهانه بحق گواهی می دهند [مستقیماً مورد حمایت خدا خواهند بود]^(۷).

۸۷- اگر از آنان پرسی که چه کسی آنها را آفریده است، قطعاً می گویند: خدا؛ پس چگونه [از راه بندگی او] بازگردانده می شوند؟! ۸۸- و گفتار پیامبر [این است که:] پروردگارا، اینان گروهی هستند که ایمان نمی آورند.

۸۹- پس، از آنها درگذر و بگو: سلام [بر شما]^(۸)؛ بزودی [نتیجه لجاج را] خواهند دانست.

۱- نام رئیس فرشتگان نگهبان دوزخ است.

۲- توجیه افزوده این است که چون اهل دوزخ به موجب آیه ۱۵ مطففین (۸۳) محبوب از خدا هستند، درخواستشان را از طریق مالک دوزخ مطرح می کنند.

۳- به آیه ۴۲ طور (۵۲) توجه فرمایید.

۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۲۱ یونس (۱۰)، ۱۳ و ۱۴ اسراء (۱۷)، ۴۹ کهف (۱۸)، ۲۹ جاثیه (۴۵) و ۱۸ ق (۵۰) و ۱۰-۱۲ انفطار (۸۲) آمده است.

۵- به آیه ۶۶ همین سوره (زخرف) توجه فرمایید.

۶- برای روشنتر شدن، به آیات ۱۱ و ۱۲ مزمل (۷۳) توجه فرمایید؛ ضمناً تهدیدی که در این آیه به کار رفته، در آیات ۳ حجر (۱۵)، ۵۴ مؤمنون (۲۳) و ۱۷ طارق (۸۶) نیز آمده است.

۷- برای درک بهتر معنی و مفهوم این آیه و تبیین آن، به آیات ۴۱ و ۴۲ دخان (۴۴) توجه فرمایید؛ استثناء در هر دو مورد منقطع است.

۸- به آیه ۶۳ فرقان (۲۵) توجه فرمایید.

۴۴- سوره دخان

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- حا، میم (۱)؛
- ۲- سوگند به این کتاب روشنگر،
- ۳- که آن را در شبی مبارک (۲) نازل کردیم؛ [زیرا] که ما هشدار دهنده بوده ایم.
- ۴- در آن [شب] هر امر مهمی فیصله می یابد؛
- ۵- [قرآن را] با وحی ای از جانب خویش [فرستادیم]؛ بی گمان ما فرستنده [آن] بوده ایم؛
- ۶- به عنوان رحمتی از پروردگار تو؛ که او شنوا و داناست.
- ۷- [همان] صاحب اختیار آسمانها و زمین و مابین آنها، اگر به یقین دریابید.
- ۸- هیچ معبودی جز او نیست، حیات می بخشد و مرگ می دهد؛ پروردگار شما و نیاکان شماست.
- ۹- ولی آنها به حال تردید سرگرم بازی اند.
- ۱۰- در انتظار روزی باش که آسمان [به علامت آغاز عذاب] دودی آشکار پدید آورد،
- ۱۱- که مردم را فرامی گیرد؛ این عذابی است دردناک.
- ۱۲- [می گویند:] پروردگارا، عذاب را از ما بردار که ایمان آورده ایم.
- ۱۳- چگونه برای آنان [جای پذیرش] پند باشد؟ در حالی که

سُورَةُ الدُّخَانِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَمَّ ۞۱ وَالْكِتَابِ الْمُنِينِ ۞۲ إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ مُبْرَكَةٍ ۞۳ إِنَّا كُنَّا مُنذِرِينَ ۞۴ فِيهَا يُفْرَقُ كُلُّ أَمْرٍ حَكِيمٍ ۞۵ أَمْرًا مِّنْ عِنْدِنَا إِنَّا كُنَّا مُرْسِلِينَ ۞۶ رَحْمَةً مِّن رَّبِّكَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ ۞۷ رَبُّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا ۞۸ إِنْ كُنْتُمْ مُوقِنِينَ ۞۹ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ يُحْيِي وَيُمِيتُ رَبُّكُمْ وَرَبُّ آبَائِكُمُ الْأُولِينَ ۞۱۰ بَلْ هُمْ فِي شَكٍّ يَلْعَبُونَ ۞۱۱ فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَاءُ بِدُخَانٍ مُّبِينٍ ۞۱۲ يَغْشَى النَّاسَ ۞۱۳ هَذَا عَذَابٌ أَلِيمٌ ۞۱۴ رَبَّنَا اكْشِفْ عَنَّا الْعَذَابَ إِنَّا مُؤْمِنُونَ ۞۱۵ أَنَّى لَهُمُ الذِّكْرَى وَقَدْ جَاءَهُمْ رَسُولٌ مُّبِينٌ ۞۱۶ ثُمَّ تَوَلَّوْا عُنُقَهُمْ وَقَالُوا مَعْزُومُونَ ۞۱۷ إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا ۞۱۸ إِنَّكُمْ عَائِدُونَ ۞۱۹ يَوْمَ نَبْطِشُ الْبَطْشَةَ الْكُبْرَى إِنَّا مُنْقِمُونَ ۞۲۰ وَلَقَدْ فَتَنَّا قَبْلَهُمْ قَوْمَ فِرْعَوْنَ وَجَاءَهُمْ رَسُولٌ كَرِيمٌ ۞۲۱ أَنْ أَدُّوا إِلَيْنَا عِبَادَ اللَّهِ ۞۲۲ إِنِّي لَكُم رَسُولٌ أَمِينٌ ۞۲۳

پیامبر روشنگر به سراغشان آمده بود،

- ۱۴- ولی از او روی برتافتند و گفتند: تعلیم یافته ای است دیوانه (۳).
- ۱۵- [تا] زمانی اندک عذاب را [برای آزمایش] برمی داریم، و [الی] شما [به انکار خویش] باز می گردید.
- ۱۶- روزی [را انتظار برید] که سخت تر دست می گشاییم (۴)؛ که ما دادستانیم.
- ۱۷- قبل از آنها نیز قوم فرعون را آزمودیم و پیامبری بزرگوار به سراغشان آمد،
- ۱۸- [و گفت:] کار دودمان یعقوب، این (۵) بندگان خدا را به من بسپارید، که من برای شما پیامبری امین هستم،

۱- به زیرنویس آیه ۱ غافر (۴۰) در مورد روابط ریاضی حروف مقطعه «حا، میم» توجه فرمایید.

۲- منظور شب قدر در ماه مبارک رمضان است؛ به آیات ۱۸۵ بقره (۲) و ۱ قدر (۹۷) توجه فرمایید.

۳- گفتارشان با توضیح بیشتر در آیات ۱۰۳ نحل (۱۶) و ۴ و ۵ فرقان (۲۵) آمده است.

۴- ابتدا به آیه ۲۴ غاشیه (۸۸) و بعد به آیه ۱۷ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۵- برای توجیه افزوده، با آیه ۱۷ شعراء (۲۶) مقایسه فرمایید.

۱۹- و در برابر خدا سرکشی مکنید، که برای شما دلیلی روشن آورده‌ام؛

۲۰- و از اینکه سنگسار مکنید، (۱) به پروردگار خود و پروردگار شما پناه می‌برم (۲).

۲۱- اگر باورم ندارید، از من کناره بگیرید.

۲۲- آنگاه پروردگار خویش را ندا داد که: اینان گروهی بزهکارند.

۲۳- [به او وحی کردیم که:] بندگان مرا شبانه راهی کن، زیرا شما مورد تعقیب قرار خواهید گرفت.

۲۴- و دریا را آرام پشت سر بگذار؛ که آنها سپاهی هستند که غرق خواهند شد (۳).

۲۵- چه باغها و چشمه‌سارها که رها کردند [و رفتند]،

۲۶- و کشتزارها و اقامتگاههای اشرافی،

۲۷- و تنعمی (۴) که در آن شادمان بودند،

۲۸- [سرنوشتشان] این‌گونه [بود]، و [تمامی] آن [نعمت]‌ها را به گروهی دیگر واگذاشتیم (۵).

۲۹- [نابودی] آنان هیچ اثری در عالم نداشت و [قطره] اشکی آسمان و زمین بر [نابودی] آنها نریخت و مهلتی هم نیافتند.

۳۰- و دودمان یعقوب را از عذاب ذلت‌بار (۶) نجات دادیم،

۳۱- از [شر] فرعون، که برتری خواهی از [زمره] گزافکاران بود.

۳۲- و دودمان یعقوب را [به موهبت توحید] آگاهانه بر مردم زمانه برتری دادیم.

۳۳- و نشانه‌هایی [از قدرت خویش] در اختیارشان گذاشتیم که آزمایشی روشن در آن بود.

۳۴-۳۵- این [منکر]ان می‌گویند: جز مرگ نخستین ما، هیچ [خبری] نیست (۷) و برانگیخته نخواهیم شد؛

۳۶- و اگر راست می‌گویید، پدران ما را بازآرید.

۳۷- آیا آنها مهم‌ترند، یا قوم [نیرومند] «تبع» (۸) و پیشینیان آنها که چون بزهکار بودند، هلاکشان کردیم.

۳۸- آسمانها و زمین و مابین آنها را به بازیچه نیافریده‌ایم.

۳۹- آنها را آن‌گونه که باید، آفریدیم، ولی بیشترشان نمی‌دانند.

۱- بیان ابتدا به ساکن موسی در مورد «رجم» از آنجا سرچشمه گرفته است که قبل از موسی بسیاری از رسولان را اقوام پیشین تهدید به «رجم» می‌کردند؛ به آیات ۹۱ هود (۱۱) در مورد شعیب و ۴۶ مریم (۱۹) در مورد ابراهیم و ۱۱۶ شعراء (۲۶) در مورد نوح توجه فرمایید.

۲- اشاره به تأمینی است که خدا به او داده بود؛ به آیات ۴۵ و ۴۶ طه (۲۰) توجه فرمایید.

۳- آنچه در این دو آیه به عنوان اختصار حذف شده، در آیه ۷۷ طه (۲۰) در عباراتی کوتاه بیان شده است.

۴- کلمه «نعمت» حدود ۵۰ بار در قرآن تکرار شده است؛ دو بار آن به فتح نون است که یک مورد آن در همین آیه (۲۷ دخان) آمده و مورد دیگر در آیه ۱۱ مزمل (۷۳)؛ بقیه آنها به کسر نون است. «نعمت» به فتح نون به معنی «تنعم» است و این دو کلمه نباید با هم اشتباه شوند.

۵- این گروه در آیه ۵۹ شعراء (۲۶) معرفی شده است.

۶- چگونگی این عذاب و نجات را در آیات ۴۹ و ۵۰ بقره (۲) ملاحظه فرمایید.

۷- منظورشان به طور روشن‌تر در آیه ۲۹ انعام (۶) بیان شده است.

۸- «تبع» لقب عده‌ای از پادشاهان یمن در قرن ۴ و ۵ میلادی است.

وَأَنْ لَا تَعْلُوا عَلَى اللَّهِ إِنِّي آتِيكُمْ بِسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ﴿١٩﴾ وَإِنِّي عِدْتُ
بِرَبِّي وَرَبِّكُمْ أَنْ تَرْجُمُونَّ ﴿٢٠﴾ وَإِنْ لَمْ تُؤْمِنُوا لِي فَاَعْتَمِدُوا مَنًّا ﴿٢١﴾ فَذَعَا
رَبَّهُ أَنْ هَتُوْا لِي قَوْمٌ مُّجْرِمُونَ ﴿٢٢﴾ فَأَسْرِعِبَادِي لَيْلًا إِنَّكُمْ
مُتَّبِعُونَ ﴿٢٣﴾ وَأَتْرَكَ الْبَحْرَ رَهْوًا إِنَّهُمْ جُنْدٌ مُّغْرَقُونَ ﴿٢٤﴾ كَمْ
تَرَكُوا مِنْ جَنَّةٍ وَعَيْوُنٍ ﴿٢٥﴾ وَزُرُوعٍ وَمَقَامٍ كَرِيمٍ ﴿٢٦﴾ وَنِعْمَةً
كَانُوا فِيهَا فَكَيْفَ هَيِّنَ ﴿٢٧﴾ كَذٰلِكَ وَأَوْرَثْنَاهَا قَوْمًا آخِرِينَ ﴿٢٨﴾
فَمَا بَكَتْ عَلَيْهِمُ السَّمَاءُ وَالْأَرْضُ وَمَا كَانُوا مُنظَرِينَ ﴿٢٩﴾ وَلَقَدْ
بَجَيْنَا بَنِي إِسْرٰءِيلَ مِنَ الْعَذَابِ الْمُهِينِ ﴿٣٠﴾ مِنْ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ
كَانَ عَلِيًّا مِنَ الْمُسْرِفِينَ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ أَخْتَرْنَاهُمْ عَلَىٰ عِلْمٍ عَلٰى
الْعٰلَمِينَ ﴿٣٢﴾ وَءَايَنَّا لَهُمْ مِنَ الْآيٰتِ مَا فِيهِ بَلٰتٌ لِّمُؤْمِنِيْنَ
﴿٣٣﴾ إِنَّ هٰٓؤُلَآءَ لَيَقُولُونَ ﴿٣٤﴾ إِن هِيَ إِلَّا مَوْتُنَا الْأُولٰٓئِ وَمَا
نَحْنُ بِمُنشَرِينَ ﴿٣٥﴾ فَاتَوَابًا بَابِنَا إِن كُنْتُمْ صٰدِقِينَ ﴿٣٦﴾ أَهْمُ
خَيْرٌ أَمْ قَوْمٌ تُبَعِّعُ وَالَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ أَهْلَكْنَاهُمْ إِنَّهُمْ كَانُوا مُجْرِمِينَ
﴿٣٧﴾ وَمَا خَلَقْنَا السَّمٰوٰتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا لِلْعَيْنِ
﴿٣٨﴾ مَا خَلَقْنَاهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَلٰكِنَّا أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

- ۴۰- تحقیقاً روز داوری وعده‌گاه همه آنهاست (۱)،
 ۴۱- روزی که هیچ دوستی برای دوست خود سودمند
 نمی‌باشد و [از هیچ سو] مورد یاری قرار نگیرند (۲)،
 ۴۲- مگر کسی که خدا [بر او] رحم کند؛ که او فرادست و
 مهربان است.
 ۴۳- ۴۴- مسلماً درخت زقوم، غذای گناهکار [ان] است؛
 ۴۵- همچون فلز گداخته؛ در شکمها می‌جوشد،
 ۴۶- به سان جوشش آب داغ.
 ۴۷- [خطاب می‌رسد:] آن [ستمگر] را بگیرد و به میان دوزخ
 درافکند.
 ۴۸- آنگاه از عذاب آب داغ بر سرش فرو ریزد.
 ۴۹- بچش، که تو همان فرادست و بزرگوار هستی (۳)؛
 ۵۰- این همان [سرنوشتی] است که در مورد آن تردید داشتید.
 ۵۱- پرهیزکاران در جایگاهی امن و امان به سر می‌برند،
 ۵۲- در باغهایی از بهشت و [کنار] چشمه‌سارها؛
 ۵۳- جامه‌هایی از دیبای ظریف و ستبر می‌پوشند، در حالی که
 رویاروی یکدیگر [به صحبت] نشستند؛
 ۵۴- چنین است [وضع آنها]؛ و با سپیدرویان غزال چشم
 ترویجشان کرده‌ایم.
 ۵۵- در آنجا هر میوه‌ای که بخواهند، بی‌دغدغه در اختیارشان
 است.

إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ مِيقَتُهُمْ أَجْمَعِينَ ﴿٤٠﴾ يَوْمَ لَا يَغْنَى مَوْلَى
 عَنْ مَوْلَى شَيْئًا وَلَا هُمْ يُصْرُونَ ﴿٤١﴾ إِلَّا مَنْ رَحِمَ اللَّهُ
 إِنَّهُ هُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٤٢﴾ إِنَّ شَجَرَتَ الزَّقْوِمِ ﴿٤٣﴾
 طَعَامُ الْأَثِيمِ ﴿٤٤﴾ كَالْمُهْلِ يَغْلِي فِي الْبُطُونِ ﴿٤٥﴾ كَغَلِي
 الْحَمِيمِ ﴿٤٦﴾ خَذُوهُ فَاَعْتَلُوهُ إِلَى سَوَاءِ الْجَحِيمِ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ
 صَبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ﴿٤٨﴾ ذُقْ إِنَّكَ
 أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ ﴿٤٩﴾ إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ
 ﴿٥٠﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ ﴿٥١﴾ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ
 ﴿٥٢﴾ يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ ﴿٥٣﴾
 كَذَلِكَ وَزَوَّجْنَاهُمْ بِحُورٍ عِينٍ ﴿٥٤﴾ يَدْعُونَ فِيهَا بِكُلِّ
 فَاكِهَةٍ آمِنِينَ ﴿٥٥﴾ لَا يَذُقُونَ فِيهَا الْمَوْتَ
 إِلَّا الْمَوْتَةَ الْأُولَىٰ وَوَقَّعَتْهُمْ عَذَابِ الْجَحِيمِ ﴿٥٦﴾ فَضَلَا
 مِنْ رَبِّكَ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٥٧﴾ فَأَنَّمَا يَسَّرْنَاهُ بِلِسَانِكَ
 لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ ﴿٥٨﴾ فَارْتَقِبْ إِنَّهُمْ مُرْتَقِبُونَ ﴿٥٩﴾

سُورَةُ الدُّخَانِ

- ۵۶- طعم مرگ را در آنجا نخواهند چشید، جز همان مرگ نخستین؛ و [خدا] از عذاب دوزخ برکنارشان داشته است.
 ۵۷- به عنوان بخشایشی از جانب پروردگار تو؛ و این است همان کامیابی بزرگ.
 ۵۸- قرآن را بر زبان تو روان کردیم، بسا که پند پذیرند.
 ۵۹- پس، منتظر باش که آنها هم در انتظار [نتیجه اعمالشان] هستند.

۱- به آیات ۱۴ و ۱۵ مرسلات (۷۷) توجه فرمایید.

۲- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۱۹ انفطار (۸۲) آمده است.

۳- به آیه ۵۰ فصلت (۴۱) توجه فرمایید.

۴۵- سوره جاثیه

به نام خدای رحمان [و] رحیم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۱- حا، میم (۱).

۲- نزول این کتاب از جانب خدای فرادست و فرزانه است.

۳- برآستی که در آسمانها و زمین نشانه‌هایی [از قدرت الهی] برای باورداران [پدیدار] است؛

۴- و [نیز] در آفرینش خودتان و موجودات زنده‌ای که [در زمین] پراکنده می‌سازد، برای اهل یقین نشانه‌هایی [از توان و تدبیر خدا] هویدا است.

۵- و در گردش پیاپی شب و روز (۲) و رزقی که خدا [به صورت باران] از آسمان می‌فرستد و زمین را پس از خزان و خشکی‌اش، بدان حیات می‌بخشد، و [نیز] در گردش بادها نشانه‌هایی است [از توان و تدبیر او] برای عاقلان.

۶- این آیات خداست که بحق بر تو می‌خوانیم؛ بعد از [سخن] خدا و آیات [حکیمانه] اش، کدام سخن را باور می‌کنند؟

۷- وای بر هر دروغ‌پرداز گناهکار،

۸- که آیات خدا را که بر او خوانده می‌شود، می‌شنود، ولی متکبرانه بر مخالفت اصرار دارد، گویی آنها را نشنیده است (۳)؛ پس او را از عذابی دردناک خبر بده (۴).

۹- و چون بر گوشه‌ای از آیات ما واقف شود، آن را به استهزاء می‌گیرد؛ آنها عذابی ذلت‌بار (در انتظار) دارند (۵).

۱۰- فرارویشان (۶) دوزخ است؛ و دستاوردشان و کارسازهایی که به جای خدا انتخاب کرده‌اند، هیچ اثری برای آنها نخواهند داشت؛ و عذابی بزرگ [در انتظار] دارند.

۱۱- این [قرآن موجب] هدایت است، و کسانی که آیات پروردگارشان را انکار کردند، عذابی دردناک [ناشی] از اضطراب خواهند داشت (۷).

۱۲- خداست که دریاها را در خدمت شما گماشت تا کشتیها به فرمانش در آن روان شوند و از بخشایش او [روزی] بجوید، بسا که سپاس دارید.

۱۳- آنچه در آسمانها و زمین است از [رحمت] خویش در خدمت شما گماشت؛ که در این [امر] برای اندیشمندان نشانه‌هایی است.

۱- به زیرنویس آیه ۱ غافر (۴۰) در مورد روابط ریاضی حروف «حا، میم» توجه فرمایید.

۲- از نظر تشخیص معنی و مفهوم کلمه «اختلاف» در اینجا، با آیه ۶۲ فرقان (۲۵) مقایسه فرمایید.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۷۲ حج (۲۲) و ۱۶ محمد (۴۷) آمده است.

۴- به زیرنویس آیه ۲۱ آل عمران (۳) مراجعه فرمایید.

۵- به آیات ۱۰۶ کهف (۱۸) و ۳۴ و ۳۵ همین سوره (جاثیه) توجه فرمایید.

۶- به زیرنویس آیه ۱۶ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۷- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

- ۱۴- به مؤمنان بگو: از کسانی که از روزهای [انعام و انتقام] خدا امید [و بیمی] ندارند، درگذرند تا [خدا به موقع خود، هر] گروهی را در برابر دستاوردهای سزا دهد^(۱).
- ۱۵- هر که به شایستگی عمل کند، به سود خود و هر که بدی کند، به ضرر خویش کرده است^(۲)؛ آنگاه [برای محاسبه و جزا] به پیشگاه پروردگارتان بازگردانده می شوید.
- ۱۶- به [افرادی از] دودمان یعقوب کتاب و فرزاندگی و پیامبری عطا کردیم و نعمتهای پاکیزه را روزیشان نمودیم و آنان را [به موهبت توحید] بر مردم زمانه برتری بخشیدیم؛
- ۱۷- و در امر [دین]، آیات روشنی در اختیارشان قرار دادیم؛ ولی آنها آگاهانه با انگیزه حسد و سرکشی که بینشان بود، اختلاف ورزیدند؛ البته پروردگارت روز رستاخیز در موارد اختلافشان داوری خواهد کرد.
- ۱۸- آنگاه تو را بر طریقی [روشن و کامل] از امر [دین] قرار دادیم؛ پیرو همان راه باش و هوسهای نادانان را پیروی مکن.
- ۱۹- آنها در برابر خدا هیچ اثری برای تو ندارند؛ ستمگران کارساز یکدیگرند، و خدا کارساز پرهیزکاران است.
- ۲۰- این [قرآن موجبات] بصیرت است برای مردم و هدایت و رحمتی است برای اهل یقین.
- ۲۱- مگر کسانی که مرتکب اعمال ناشایسته شدند، پنداشته اند که همطراز مؤمنان نیکوکار قرارشان می دهیم، بگونه ای که زندگی و مرگشان یکسان باشد؟ [براستی] داوری بدی می کنند^(۳).
- ۲۲- خدا آسمانها و زمین را به حق [و با هدف] آفرید تا [همه آزمایش شوند] و جزای دستاوردهای هر کس داده شود بی آنکه مورد ظلم قرار گیرند.

قُلْ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا يَغْفِرُوا لِلَّذِينَ لَا يَرْجُونَ أَيَّامَ اللَّهِ لِيَجْزِيَ قَوْمًا بِمَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ مَنْ عَمِلَ صَالِحًا فَلِنَفْسِهِ ۖ وَمَنْ أَسَاءَ فَعَلَيْهَا ثُمَّ إِلَىٰ رَبِّكُمْ تُرْجَعُونَ ﴿١٥﴾ وَلَقَدْ ءَاتَيْنَا بَنِي إِسْرَائِيلَ الْكِتَابَ وَالْحُكْمَ وَالنُّبُوَّةَ وَرَزَقْنَاهُمْ مِنَ الطَّيِّبَاتِ وَفَضَّلْنَاهُمْ عَلَىٰ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾ وَءَاتَيْنَاهُمْ بَيِّنَاتٍ مِّنَ الْأَمْرِ ۖ فَمَا اخْتَلَفُوا إِلَّا مِمَّن بَعْدَ مَا جَاءَهُمُ الْعِلْمُ بَغْيًا يَبِئْسَ إِذَا رَبَّكَ يَقْضِي بَيْنَهُمْ يَوْمَ الْقِيَامَةِ فِيمَا كَانُوا فِيهِ يَخْتَلِفُونَ ﴿١٧﴾ ثُمَّ جَعَلْنَاكَ عَلَىٰ شَرِيعَةٍ مِّنَ الْأَمْرِ فَاتَّبِعْهَا وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَ الَّذِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿١٨﴾ إِنَّهُمْ لَنُغْنُوا عَنكَ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا وَإِنَّ الظَّالِمِينَ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ وَاللَّهُ وَلِيُّ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٩﴾ هَذَا بَصِيرَةٌ لِّلنَّاسِ وَهُدًى وَرَحْمَةٌ لِّقَوْمٍ يُوقِنُونَ ﴿٢٠﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ أَجْرَحُوا السَّيِّئَاتِ أَنْ نَجْعَلَهُمْ كَالَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ سَوَاءً مِّمَّيَا هُمْ وَمِمَّا هُمْ سَاءَ مَا يَحْكُمُونَ ﴿٢١﴾ وَخَلَقَ اللَّهُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَلِيُجْزِيَ كُلَّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ وَهُمْ لَا يُظْلَمُونَ ﴿٢٢﴾

۱- برای روشنتر شدن، به آیات ۱۱ و ۱۲ مزمل (۷۳) و ۴۲ معارج (۷۰) توجه فرمایید.

۲- معنی و مفهوم این عبارت به بیان دیگری در نیمه اول آیه ۷ اسراء (۱۷) و آیه ۴۴ روم (۳۰) آمده است.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۲۸ ص (۳۸) و ۳۵ قلم (۶۸) آمده است؛ ضمناً تفاوت زندگی آنان را در آیه ۱۲۴ طه (۲۰) و تفاوت مرگشان را در آیه ۲۷ محمد (۴۷) از یک طرف و آیات ۳۲ نحل (۱۶)، ۱۰۳ انبیاء (۲۱) و ۳۰ فصلت (۴۱) از طرف دیگر ملاحظه فرمایید.

أَفَرَأَيْتَ مَنِ اتَّخَذَ إِلَهَهُ هَوْنَهُ وَأَصْلَهُ اللَّهُ عَلَىٰ عِلْمٍ وَخَتَمَ عَلَىٰ سَمْعِهِ
 وَقَلْبِهِ. وَجَعَلَ عَلَىٰ بَصَرِهِ غِشْوَةً فَمَنْ يَهْدِيهِ مِنْ بَعْدِ اللَّهِ أَفَلَا
 تَذَكَّرُونَ ﴿٢٣﴾ وَقَالُوا مَا هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيَا نَمُوتُ وَنَحْيَا وَمَا يَهْدِيكُمَا
 إِلَّا الدَّهْرُ وَمَا لَهُمْ بِذَلِكَ مِنْ عِلْمٍ إِنْ هُمْ إِلَّا يَظُنُّونَ ﴿٢٤﴾ وَإِذْ أَنْتَلَىٰ
 عَلَيْهِمْ ءَايَاتِنَا يَبْتَغُونَ مَا كَانَ حُجَّتَهُمْ إِلَّا أَنْ قَالُوا اتَّبُوا بَابَنَا إِنْ
 كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٢٥﴾ قُلِ اللَّهُ يُحْيِيكُمْ ثُمَّ يُمِيتُكُمْ ثُمَّ يَجْمَعُكُمْ إِلَىٰ يَوْمِ
 الْقِيَامَةِ لَارِيبَ فِيهِ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٢٦﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَوْمَ نَقُومُ السَّاعَةَ يَوْمَ يَمْضِي أَمْثَلُ الَّذِي يَمْضِي
 الْيَوْمَ يَجُزُونَ مَا كُنْتُمْ
 تَعْمَلُونَ ﴿٢٧﴾ وَتَرَىٰ كُلَّ أُمَّةٍ جَاثِيَةً كُلُّ أُمَّةٍ تُدْعَىٰ إِلَىٰ كِتَابِهَا الْيَوْمَ تُجْزَوْنَ مَا كُنْتُمْ
 تَعْمَلُونَ ﴿٢٨﴾ هَذَا كِتَابُنَا يَنْطِقُ عَلَيْكُمْ بِالْحَقِّ إِنْ كُنْتُمْ نَسْتَسْخِطُونَ
 مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٢٩﴾ فَأَمَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
 فَيُدْخِلُهُمْ رَبُّهُمْ فِي رَحْمَتِهِ ذَلِكَ هُوَ الْفَوْزُ الْمُبِينُ ﴿٣٠﴾ وَأَمَّا
 الَّذِينَ كَفَرُوا أَفَلَمْ تَكُنْ ءَايَاتِي تَتْلَىٰ عَلَيْهِمْ فَاَسْتَكْبَرْتُمْ وَكُنْتُمْ قَوْمًا
 مُّجْرِمِينَ ﴿٣١﴾ وَإِذْ قِيلَ إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ وَالسَّاعَةُ لَارِيبَ فِيهَا قُلْتُمْ
 مَا نَدْرِي مَا السَّاعَةُ إِنْ نَظُنُّ إِلَّا ظَنًّا وَمَا نَحْنُ بِمُستَقِينَ ﴿٣٢﴾

۲۳- آیا توجه کرده‌ای به آن کس که هوای نفسش را معبود خود گرفته [و تسلیم آن شده] است^(۱)؟ خدا هم او را با وجود آگاهی اش گمراه کرد و برگوش و دلش مهر [غفلت] نهاد و بر دیده‌اش پرده‌ای کشید^(۲)؛ بعد از خدا چه کسی هدایتش خواهد کرد؟ آیا پند نمی‌پذیرید؟

۲۴- [انکارورزان] گفتند: جز زندگی دنیای ما [خبری] نیست، زندگی می‌کنیم و می‌میریم و این گردش روزگار است که ما را به کام مرگ می‌برد^(۳)؛ آنان در مورد این [امر] بی‌اطلاعتند و فقط پیرو گمانند.

۲۵- و چون آیات روشنگر ما [در مورد رستاخیز] بر آنها خوانده شود، دلیل [انکار]شان جز این نیست که می‌گویند: اگر راست می‌گویید، پدران ما را بازآرید.

۲۶- بگو: خداست که شما را حیات می‌بخشد و مرگ می‌دهد، آنگاه شما را در روز تردیدناپذیر رستاخیز جمع می‌کند، ولی بیشتر مردم [این حقیقت را] نمی‌دانند.

۲۷- فرمانروایی آسمانها و زمین خاص خداست؛ و روزی که رستاخیز برپا شود، هرزه‌درایان زیانکار خواهند بود.

۲۸- در آن روز هر گروهی را [از وحشت حساب و جزا، دلیل] و [به زانو درآمده می‌بینی؛ هر گروهی را برای] گرفتن [پرونده اعمالشان]^(۴) فرا خوانند؛ در آن روز شما در برابر آنچه کرده‌اید، جزا می‌بینید.

۲۹- این پرونده ماست که بحق بر شما گواهی می‌دهد؛ ما عملکرد شما را [دقیقاً] ثبت می‌کردیم^(۵).

۳۰- مؤمنان نیکوکار را پروردگارشان مشمول رحمت خویش قرار خواهد داد؛ این است همان کامیابی آشکار.

۳۱- ولی [به] انکارورزان [خطاب شود]؛ مگر نه این بود که در برابر آیات من که بر شما عرضه می‌شد، گردنکشی می‌کردید و گروهی بزهکار بودید؟

۳۲- و هنگامی که گفته می‌شد: وعده خدا راست است و رستاخیز تردیدپذیر نیست، می‌گفتید: نمی‌دانیم رستاخیز چیست؛ تنها تصویری [در این باره] داریم، و [لی] به یقین نرسیده‌ایم.

۱- در این رابطه به آیه ۵۱ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۲- به نیمه دوم آیه ۵ صف (۶۱) توجه فرمایید.

۳- بیان دیگرشان در همین زمینه در آیه ۳۵ مؤمنون (۲۳) و ۷۸ یس (۳۶) آمده است.

۴- به آیه ۱۲ یس (۳۶) توجه فرمایید.

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۳ و ۱۴ اسراء (۱۷) و ۸۰ زخرف (۴۳) آمده است.

۳۳- رفتار زشتشان بر آنها آشکار می‌شود^(۱) و عذابی که استهزایش می‌کردند، دامنگیرشان می‌گردد.

۳۴- [به آنها] خطاب می‌شود: امروز شما را از یاد می‌بریم، همان‌گونه که دیدار این روزتان را به فراموشی سپردید^(۲) و جایگاهتان آتش است و یابوری نخواهید داشت.

۳۵- این [گرفتاری] از آن جهت است که آیات خدا را به استهزاء گرفتید و زندگی دنیا فریبتان داد؛ امروز [انکارورزان] از آتش بیرون آورده نخواهند شد و جلب رضایت [الهی] از آنان خواسته نمی‌شود.

۳۶- پس ستایش خاص خداست، صاحب اختیار آسمانها و زمین و تمامی جهانیان.

۳۷- و بزرگی در آسمانها و زمین خاص اوست و او فرادست و فرزانه است.

۴۶- سوره احقاف

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- حا، میم^(۳)؛

۲- نزول این کتاب از جانب خدای فرادست و فرزانه است.

۳- آسمانها و زمین و مابین آنها را آن‌گونه که باید و برای مدتی معین آفریده‌ایم^(۴) [که پایان آن، رستاخیز است]، و [الی] انکارورزان از آنچه هشدار داده شدند، رویگردانند.

۴- بگو: آیا به آنچه که به جای خدا [به نیایش] می‌خوانید توجه کرده‌اید؟ به من نشان دهید چه چیز از [اجزای] زمین را آفریده‌اند. مگر در [آفرینش] آسمانها شرکتی داشته‌اند^(۵)؟ اگر راست می‌گویید، از کتب آسمانی پیشین، یا آثار علمی [گذشتگان، دلیلی] بیاورید.

۵- کیست گمراهتر از کسی که به جای خدا افرادی را [به نیایش] می‌خواند که تا روز رستاخیز هم پاسخ او را نمی‌دهند^(۶) و اساساً از درخواستشان بی‌خبرند؟

وَبَدَأَهُمْ سَيِّئَاتُ مَا عَمِلُوا وَحَاقَ بِهِمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ ﴿٣٣﴾
 وَقِيلَ الْيَوْمَ نَنْسِكُمْ مَا كُنْتُمْ لِقَاءِ يَوْمِكُمْ هَذَا وَمَأْوِنَكُمْ النَّارُ وَمَا لَكُمْ مِنْ نَصْرِينَ ﴿٣٤﴾ ذَلِكُمْ بِأَنَّكُمْ اتَّخَذْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ هُزُوًا وَعَرَّكْتُمْ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا فَاَلْيَوْمَ لَا يُخْرَجُونَ مِنْهَا وَلَا هُمْ يُسْعَبُونَ ﴿٣٥﴾
 فَلِلَّهِ الْحَمْدُ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَرَبِّ الْأَرْضِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٣٦﴾ وَ لَهُ الْكِبْرِيَاءُ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣٧﴾

سُورَةُ الْاِحْقَافِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

حَمَّ ﴿١﴾ نَزِيلُ الْكِتَابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿٢﴾ مَا خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا إِلَّا بِالْحَقِّ وَأَجَلٍ مُّسَمًّى وَالَّذِينَ كَفَرُوا عَمَّا أُنذِرُوا مُّعْرِضُونَ ﴿٣﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ مَا تَدْعُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ أَرُونِي مَاذَا خَلَقُوا مِنَ الْأَرْضِ أَمْ لَهُمْ شِرْكٌ فِي السَّمَوَاتِ أَتُنُوفِي بِكِتَابٍ مِنْ قَبْلِ هَذَا أَوْ أَثَرَةٍ مِنْ عِلْمٍ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٤﴾ وَمَنْ أَضَلُّ مِمَّن يَدْعُوا مِنْ دُونِ اللَّهِ مَنْ لَا يَسْتَجِيبُ لَهُ إِلَى يَوْمِ الْقِيَامَةِ وَهُمْ عَن دُعَائِهِمْ غَفِلُونَ ﴿٥﴾

۱- به آیه ۳۰ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۲- این تعبیر از باب مشکا کله است؛ ضمناً مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۴ سجده (۳۲) آمده است.

۳- به زیر نویس آیه ۱ غافر (۴۰) در مورد روابط ریاضی حروف «حا، میم» توجه فرمایید.

۴- به آیات ۴۸ ابراهیم (۱۴)، ۱۰۳ انبیاء (۲۱)، ۱ و ۲ تکویر (۸۱)، ۱ و ۲ انفطار (۸۲) توجه فرمایید.

۵- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۷۳ حج (۲۲) و ۱۱ لقمان (۳۱) نیز آمده است.

۶- به آیه ۱۱۶ نساء (۴) توجه فرمایید.

وَإِذَا حُشِرَ النَّاسُ كَانُوا لَهُمْ أَعْدَاءً وَكَانُوا بِعِبَادَتِهِمْ كَافِرِينَ ﴿٦﴾ وَإِذَا
 نُنْتَلَىٰ عَلَيْهِمْ ۖ آيَاتُنَا بِيْنَتٍ قَالِ الَّذِينَ كَفَرُوا لِلْحَقِّ لَمَجَاءٌ هُمْ هَذَا
 سِحْرٌ مُّبِينٌ ﴿٧﴾ أَمْ يَقُولُونَ أَفْتَرَبْنَاهُ قُلُوبَنَا إِنْ أَفْتَرَيْتُهُ فَلَا تَمْلِكُونَ
 لِي مِنَ اللَّهِ شَيْئًا هُوَ أَعْلَمُ بِمَا تُفِيضُونَ فِيهِ كَفَىٰ بِهِ شَهِيدًا بَيْنِي
 وَبَيْنَكُمْ وَهُوَ الْغَفُورُ الرَّحِيمُ ﴿٨﴾ قُلْ مَا كُنْتُ بِدْعًا مِّنَ الرُّسُلِ
 وَمَا أَدْرِي مَا يُفْعَلُ بِي وَلَا بِكُمْ إِنْ أَتَيْتُمُونِي إِلَّا مَا يُوْحَىٰ إِلَيَّ وَمَا أَنَا
 إِلَّا نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنَ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ
 وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِّنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَىٰ مِثْلِهِ ۖ فَتَأْمَنُ وَاسْتَكَبَرْتُمْ
 إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿١٠﴾ وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا
 لِلَّذِينَ ءَامَنُوا لَوْ كَانَ خَيْرًا مَا سَبَقُونَا إِلَيْهِ وَإِذْ لَمْ يَهْتَدُوا بِهِ
 فَسَيَقُولُونَ هَذَا أَفْكٌ قَدِيمٌ ﴿١١﴾ وَمِنْ قَبْلِهِ ۖ كَتَبَ مُوسَىٰ
 إِمَامًا وَرَحْمَةً ۖ وَهَذَا كِتَابٌ مُّصَدِّقٌ لِّسَانًا عَرَبِيًّا لِّيُنذِرَ
 الَّذِينَ ظَلَمُوا وَبُشْرَىٰ لِلْمُحْسِنِينَ ﴿١٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ قَالُوا رَبُّنَا
 اللَّهُ ثُمَّ اسْتَقَمُوا فَلاَ خَوْفٌ عَلَيْهِمْ وَلَا هُمْ يَحْزَنُونَ ﴿١٣﴾
 أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ ۖ خَالِدِينَ فِيهَا جَزَاءً بِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿١٤﴾

۶- و چون [در قیامت] مردم احضار شوند^(۱)، [معبودها] دشمنشان خواهند بود و عبادتشان را انکار می‌کنند^(۲).

۷- و چون آیات روشنگر ما بر آنها خوانده شود، انکارورزان در مورد سخن حقی که بر آنها عرضه می‌شود، گویند: این جادویی است آشکار^(۳)،

۸- مگر می‌گویند: قرآن را خودش جعل کرده است^(۴)؛ بگو: اگر آن را جعل کرده باشم، شما [و دیگران] قهر خدا را^(۵) از من باز نخواهید داشت؛ او به آنچه [با طعنه، به گفتگو] در آن می‌پردازید، آگاهتر است؛ [و] به عنوان گواه بین من و شما کافی است^(۶)؛ و اوست آمرزگار و مهربان.

۹- بگو: من پدیده‌ای نوظهور در میان پیامبران نیستم^(۷) و نمی‌دانم سرنوشت من و شما چه خواهد شد^(۸)؛ تنها از آنچه به من وحی می‌شود پیروی می‌کنم و فقط هشداردهنده‌ای آشکارم.

۱۰- بگو: به نظر شما اگر [قرآن] از جانب خدا [رسیده] باشد و با آنکه گواهی از دودمان یعقوب^(۹) مشابهت آن را [با تورات] گواهی داده باشد و ایمان آورد و شما در برابرش انکار و تکبر کنید [آیا گمراه و ستمگر نیستید]؟ بی‌گمان خدا ستمگران را هدایت نخواهد کرد.

۱۱- انکارورزان در مورد مؤمنین گفتند: اگر [قرآن] شایستگی داشت، آنها [که مردمی فقیر و زبونند] در پذیرش آن بر ما سبقت نمی‌گرفتند؛ و چون بدان هدایت نیافته‌اند، می‌گویند: این [قرآن] دروغی است دیرینه.

۱۲- قبل از قرآن، کتاب موسی راهنما و رحمت بود؛ و این [قرآن] کتابی است که [آن را] تصدیق می‌کند، به زبان عربی [روشن تنظیم شده است]، تا ستمگران را هشدار دهد و برای نیکوکاران بشارت باشد.

۱۳- کسانی که گفتند: صاحب اختیار ما خداست، آنگاه [از بندگی غیر خدا سر باز زدند و بر اعتقاد خود] پای فشردند، ترس و اندوهی نخواهند داشت^(۱۱).

۱۴- آنها به پاداش اعمالشان جاودانه بهشتی‌اند.

۱- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش پایانی آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۲۹ یونس (۱۰)، و ۶۳ قصص (۲۸) توجه فرمایید؛ ضمناً معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیات ۸۱ و ۸۲ مریم (۱۹) آمده است.

۳- مفهوم آیه به بیان ساده‌تر در آیه ۲ انبیاء (۲۱) آمده است.

۴- به آیات ۴۴-۴۶ حاقه (۶۹) توجه فرمایید.

۵- به آیات ۴۴-۴۷ حاقه (۶۹) توجه فرمایید؛ ضمناً مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۲۴ شوری (۴۲) آمده است.

۶- اشاره به متن آیه ۱۶۶ نساء (۴) است.

۷- به آیه ۵۶ نجم (۵۳) توجه فرمایید.

۸- به آیات ۱۸۸ اعراف (۷) و ۵۰ انعام (۶) توجه فرمایید.

۹- به آیه ۴۳ رعد (۱۳) توجه فرمایید.

۱۰- جواب شرط حذف شده است؛ این جواب را که افزوده‌ایم، از آیه ۵۲ فصلت (۴۱) جستجو فرمایید.

۱۱- این آیه را با آیه ۳۰ فصلت (۴۱) مقایسه و نتیجه‌گیری فرمایید؛ ضمناً به آیات ۸۲ و ۱۲۷ انعام (۶) و ۲۷-۲۸ فجر (۸۹) توجه فرمایید.

۱۵- به انسان سفارش کردیم که در مورد پدر و مادرش [به شایستگی] نیکی کند؛ [بویژه] مادر که به دشواری بار حمل او را بر عهده داشت و با دشواری وضع حمل کرد؛ و [دوران] بارداری و شیرخوارگی اش [مجموعاً حدود] سی ماه است؛ [و پرورش یافت] تا به حد رشد رسید و در چهل سالگی (۱) [که غرور جوانی اش فروکش کرده است] می گوید: پروردگارا، به من توفیق ده تا نعمت را که بر من و پدر و مادرم ارزانی داشته‌ای، سپاس دارم و به عمل شایسته‌ای که از آن خشنود گردی، دست زرم و برای من در میان فرزندانم شایستگی پدید آر؛ به درگاه تو بازگشته‌ام و تسلیم [فرمان تو] هستم.

۱۶- آنها کسانی‌اند که نیکوترین عملشان را می‌پذیریم (۲) و از بدیهاشان (۳) می‌گذریم؛ بنا به وعده حقی که به آنها نوید داده می‌شد، در میان بهشتیان [جای دارند].

۱۷- و آن کس که به پدر و مادرش گفت: رنجیده‌ام از شما، چگونه به من وعده می‌دهید که [از گور] بیرون آورده خواهیم شد، در حالی که قبل از من نسلهای فراوانی رفتند [و بازنگشتند]؛ و پدر و مادر [ش] به خدا استغاثه می‌کنند [و به او گویند]: وای بر تو، ایمان بیاور، که وعده خدا راست است؛ پاسخ می‌دهد: این [وعده‌ها] چیزی جز افسانه‌های کهن نیست.

۱۸- آنها کسانی‌اند که فرمان مجازات (۴) در مورد آنان تحقق یافت، در حالی که در [جرگه] گروههایی از جن و انس که پیش از ایشان دورانشان سپری شد، بودند؛ بی‌گمان آنها زیانکار بودند.

۱۹- هر گروه درجاتی متناسب با اعمالشان دارند؛ تا [حقی ترضیع نگردد] و خدا اعمالشان را به تمامی سزا دهد، بی‌آنکه مورد ظلم قرار گیرند.

۲۰- روزی که انکارورزان بر آتش عرضه می‌شوند، [به آنها خطاب می‌شود]: نعمتهای پاکیزه خود را [که باید امروز هم از آن لذت ببرید] در زندگی دنیایی تان از بین بردید و [فقط همان جا] از آنها بهره‌مند شدید؛ پس، امروز به خاطر سروری خواهی ناحق در زمین و انحرافی که داشتید، به عذابی ذلت‌بار کیفر داده می‌شوید.

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَوَفِصْلُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿١٥﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ نَقَبْلُ عَنْهُمْ أَحْسَنَ مَا عَمِلُوا وَنَتَجَاوَزُ عَنْ سَيِّئَاتِهِمْ فِي أَصْحَابِ الْجَنَّةِ وَعَدَ الصِّدْقِ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ ﴿١٦﴾ وَالَّذِي قَالَ لَوْلَايَهُ أَفِي لَكُمَا أَتَعِدَانِي أَنْ أَخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَعْجِلَانِ اللَّهَ وَيَلْتَكِمَانِ مِنْ إِيَّائِنَا وَعَدَ اللَّهُ حَقًّا فَيَقُولُ مَا هَذَا إِلَّا أَسْطِيرُ الْأَوَّلِينَ ﴿١٧﴾ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي أَمْرٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْإِنْسِ إِنَّهُمْ كَانُوا خَسِرِينَ ﴿١٨﴾ وَلِكُلِّ دَرَجَةٍ مِمَّا عَمِلُوا وَلِيُوفيَهُمْ أَعْمَالَهُمْ وَهُمْ لَا يَظْمُونَ ﴿١٩﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَّذِينَ ظَنَّنَا أَنَّهُمْ فِي حَيَاتِكُمُ الدُّنْيَا وَاسْتَمْتَعْتُمْ بِهَا فَالْيَوْمَ يُجْرَوْنَ عَذَابَ الْهُونِ بِمَا كَانُوا يَسْتَكْبِرُونَ فِي الْأَرْضِ بِغَيْرِ الْحَقِّ وَبِمَا كَانُوا يَفْسُقُونَ ﴿٢٠﴾

۱- منظور سنن تکامل عقل است، نه دقیقاً چهل سالگی.

۲- برای روشنتر شدن، به آیه ۷ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید.

۳- منظور گناهان صغیره است، به آیه ۳۱ نساء (۴) توجه فرمایید.

۴- برای روشن شدن معنی و مفهوم «قول» در اینجا و توجیه ترجمه آن به فرمان مجازات، به آیات ۱۶ اسراء (۱۷) و ۷۱ زمر (۳۹) توجه فرمایید. این فرمان مجازات در آیات ۱۸ اعراف (۷)، ۴۳ حجر (۱۵) و ۸۵ ص (۳۸) آمده است.

﴿۲۱﴾ وَاذْکُرْ اَخَاعَادِ اِذْ اَنْذَرْنَا قَوْمَهُ بِالْاَحْقَافِ وَفَدَخَلَتْ النُّذُرُ
 مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ اَلَا تَعْبُدُوْا اِلَّا اللّٰهَ اِنِّیْ اَخَافُ عَلَیْكُمْ
 عَذَابَ یَوْمٍ عَظِیْمٍ ﴿۲۲﴾ قَالُوْا اَحِثْنَا لِنَا فَاَنْکَفَا عَنْ ءَاِلٰهِنَا فَاَنْنَا
 بِمَا تَعِدُنَا اِنْ کُنْتَ مِنَ الصّٰدِقِیْنَ ﴿۲۳﴾ قَالَ اِنَّمَا اَلْعِلْمُ عِنْدَ اللّٰهِ
 وَاُبَلِّغُكُمْ مَا اُرْسِلْتُ بِهٖ وَلَکِنِّیْ اُرِدُّکُمْ قَوْمًا یَّجْهَلُوْنَ ﴿۲۴﴾
 فَلَمَّا رَاَوْهٗ عَارِضًا مُّسْتَقْبِلَ اُوْدِیْنِهِمْ قَالُوْا هٰذَا عَارِضٌ مُّطْرِنَا
 بَلْ هُوَ مَا اسْتَعْجَلْتُمْ بِهٖ رِیْحٌ فِیْهَا عَذَابٌ اَلِیْمٌ ﴿۲۵﴾ تَدْمِرُ کُلَّ
 شَیْءٍ بِاَمْرِ رَبِّهَا فَاصْبَحُوْا لَا یُرِیْ اِلَّا مَسٰکِیْمَهُمْ کَذٰلِکَ نَجْزِی
 الْقَوْمَ الْمُجْرِمِیْنَ ﴿۲۶﴾ وَلَقَدْ مَكَّنٰهُمْ فِیْمَا اِنْ مَكَّنَّاكُمْ فِیْهِ
 وَجَعَلْنَا لَهُمْ سَمْعًا وَاَبْصٰرًا وَاَفْءِدَۃً فَمَا اَغْنٰی عَنْهُمْ سَمْعُهُمْ
 وَلَا اَبْصٰرُهُمْ وَلَا اَفْءِدَتُهُمْ مِنْ شَیْءٍ اِذْ کَانُوْا یَجْحَدُوْنَ
 بِاٰیٰتِ اللّٰهِ وَحَاقَ بِهٖمْ مَا کَانُوْا یَهْتَفِیْنَ بِهٖ یَسْتَهْزِءُوْنَ ﴿۲۷﴾ وَلَقَدْ
 اَهْلَکْنَا مَا حَوْلَکُمْ مِنَ الْقَرْیٰی وَصَرَّفْنَا الْاٰیٰتِ لَعَلَّهُمْ یَرْجِعُوْنَ
 ﴿۲۸﴾ فَلَوْلَا نَصْرُهُمْ الَّذِیْنَ اَتَّخَذُوْا مِنْ دُوْنِ اللّٰهِ قُرْبٰنًا ؕ اَلِهَۃٌ
 بَلْ ضَلُّوْا عَنْهُمْ وَذٰلِکَ اِفْکُهُمْ وَمَا کَانُوْا یَفْتَرُوْنَ ﴿۲۹﴾

۲۱- [سرگذشت هود] برادر قوم عاد را به یاد آر، آنگاه که در سرزمین «احقاف»^(۱) قومه را هشدار می داد - در حالی که هشداردهندگان [دیگری نیز] در گذشته های نزدیک و دور آمده بودند - که: تنها خدای را بندگی کنید؛ که از عذاب روزی بزرگ بر شما می ترسم.

۲۲- گفتند: آیا آمده ای که ما را از [پرستش] معبودان خود بازگردانی؟! اگر راست می گویی، عذابی که به ما وعده می دهی پیش آر^(۲).

۲۳- گفت: [وقت نزول عذاب را] فقط خدا می داند و من پیامی را که مأمور [ابلاغ] آن شده ام، به شما می رسانم، ولی شما را گروهی جاهل می بینم.

۲۴- و چون آن [عذاب] را به صورت ابری که در جهت دره ها^(۳) [ای حاصلخیز] شان پیش می آمد، مشاهده کردند، [با سرور] گفتند: این ابری است که [رحمت] بر ما می بارد؛ [هود گفت: نه،] بلکه همان [عذابی] است که برای رسیدنش شتاب داشتید؛ تندبادی است حاوی عذابی دردناک^(۴).

۲۵- هر چیزی را به فرمان پروردگارش در هم می کوبد، آنگاه چنان [هلاک] شدند که جز خانه ها [ی ویران] شان آثاری به چشم نمی خورد؛ بزهکاران را این گونه کیفر می دهیم.

۲۶- امکاناتی به قوم [منقرض شده] عاد داده بودیم^(۵) که به شما [مکیان] نداده ایم و با آنکه به آنها هم چشم و گوش و

دل داده بودیم، اما گوش و چشم و قلبهایشان سودی به حالشان نداشت؛ زیرا آیات خدا را دانسته انکار می کردند و عذابی که استهزایش می کردند، دامنگیرشان شد^(۶).

۲۷- [بسیاری از مردم] شهرهای^(۷) پیرامون شما [مکیان] را هلاک کردیم^(۸) و آیات خود را به شکلهای مختلف بیان کردیم، بسا که [از گمراهی] بازگردند.

۲۸- پس چرا کسانی که به جای خدا، برای تقرب [به خدا، آنان را] معبود خود گرفتند، [به هنگام بلا] یاریشان نکردند؟ بلکه از نظرشان ناپدید شدند؛ و [سرانجام] دروغ و بافته هایشان همین بود.

۱- بدرستی روشن نیست که احقاف کدام سرزمین بوده و گفتار مفسران در این مورد مختلف است.

۲- اقوام دیگر نیز مشابه همین درخواست را از پیامبرشان داشتند؛ این درخواستها در مورد قوم صالح در آیه ۷۷ اعراف (۷) و در مورد قوم نوح در آیه ۳۲ هود (۱۱) و در مورد قوم شعیب در آیه ۱۸۷ شعراء (۲۶) و در مورد قوم لوط در آیه ۲۹ عنکبوت (۲۹) و در مورد مشرکین قریش در آیات ۳۲ انفال (۸) و ۱۶ ص (۳۸) آمده است.

۳- منظور سرزمین است؛ در آیات ۳۷ ابراهیم (۱۴) و ۱۸ نمل (۲۷) به همین معنی بکار رفته است.

۴- توضیح بیشتر و روشنتر را در آیات ۱۶ فصلت (۴۱) و ۸-۶ حاقه (۶۹) ملاحظه فرمایید.

۵- امکانات و توانایی های آنان را در آیات ۸-۶ فجر (۸۹) ملاحظه فرمایید.

۶- به آیه ۹ روم (۳۰) توجه فرمایید.

۷- به زیر نویس آیه ۵۸ بقره (۲) توجه فرمایید.

۸- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

۲۹- [به یاد آر] آنگاه که تنی چند از جنیان را متوجه تو کردیم که قرآن را می شنیدند؛ چون نزد رسول حضور یافتند، [با یکدیگر] گفتند: سکوت! و چون [تلاوت قرآن] به پایان رسید، در حالی که هشدار می دادند، نزد قوم خود بازگشتند.
۳۰- گفتند: ای قوم ما، ما [آیات] کتابی هماهنگ با کتب پیشین را شنیدیم که پس از موسی نازل شده است که به [سوی] حق و راه راست هدایت می کند^(۱).

۳۱- ای قوم ما، شما هم این دعوت کننده به سوی خدا^(۲) را اجابت کنید و به او ایمان آورید تا [خدا] برخی از^(۳) گناهانتان را ببخشد و شما را از عذابی دردناک پناه دهد.
۳۲- و هر که دعوت کننده به سوی خدا را اجابت نکند، در زمین [خدای را] به تنگ نمی آورد^(۴) و در برابر خدا کارسازی نخواهد داشت؛ آنان در گمراهی آشکارند.
۳۳- آیا توجه نکرده اند که خدایی که آسمانها و زمین را آفرید و در آفرینش آنها فرومانده نشد، قادر است که مردگان را هم زنده کند؟! آری، او بر هر کاری تواناست^(۵).

۳۴- روزی که انکارورزان بر آتش عرضه می شوند، [به آنها] گفته می شود: آیا این آتش حق [شما] نیست؟ گویند: چرا، سوگند به پروردگارمان؛ [آنگاه خدا] گوید: پس به سزای انکارتان عذاب را بچشید.

۳۵- پس تو هم همچون پیامبرانی که ثابت قدم بودند، پایدار باش^(۶) و در مورد [درخواست عذاب] آنها شتاب مکن^(۷)؛ روزی که عذاب موعودشان را [در جهان بازپسین] ببینند، گویی فقط پاسی از روز را [در خاک] به سر برده اند^(۸)؛ [این] ابلاغی [عمومی] است؛ آیا جز منحرفان هلاک می شوند؟!

وَإِذْ صَرَفْنَا إِلَيْكَ نَفَرًا مِّنَ الْجِنِّ يَسْتَمِعُونَ الْقُرْآنَ فَلَمَّا حَضَرُوهُ قَالُوا أَنصتُوا فَلَمَّا قُضِيَ وَلَّوْا إِلَىٰ قَوْمِهِمْ مُنْذِرِينَ ﴿٢٩﴾
قَالُوا يَا قَوْمَنَا إِنَّا سَمِعْنَا كِتَابًا أُنزِلَ مِن بَعْدِ مُوسَىٰ مُصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيْهِ يَهْدِي إِلَى الْحَقِّ وَإِلَىٰ طَرِيقٍ مُّسْتَقِيمٍ ﴿٣٠﴾
يَقَوْمَنَا أَجِيبُوا دَاعِيَ اللَّهِ وَآمِنُوا بِهِ، يَعْفِرْ لَكُمْ مِّن ذُنُوبِكُمْ وَيَجْرَمَ مِّنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿٣١﴾ وَمَنْ لَا يُجِبْ دَاعِيَ اللَّهِ فَلَيْسَ بِمُعْجِزٍ فِي الْأَرْضِ وَلَيْسَ لَهُ مِن دُونِهِ أَوْلِيَاءُ أُولَٰئِكَ فِي ضَلَالٍ مُّبِينٍ ﴿٣٢﴾ أَوْ لَمْ يَرَوْا أَنَّ اللَّهَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَمْ يَعْ يَخْلُقْهُنَّ بِقَدْرِ عَلَيَّ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ بَلَىٰ إِنَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٣٣﴾ وَيَوْمَ يُعْرَضُ الَّذِينَ كَفَرُوا عَلَى النَّارِ أَلَيْسَ هَذَا بِالْحَقِّ قَالُوا بَلَىٰ وَرَبِّنَا قَالَ فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٤﴾ فَاصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرُونَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبَسُوا إِلَّا سَاعَةً مِّن نَّهَارٍ بَلَّغٌ فَمَهْلُ يَهْلِكُ إِلَّا الْقَوْمَ الْفَاسِقُونَ ﴿٣٥﴾

سُورَةُ الْحَقِّافِ

۱- این داستان با تفصیل بیشتر در سوره جن (۷۲) آمده است.
۲- منظور از «داعی الله» رسول خدا(ص) است؛ به نیمه اول آیه ۱۰۸ یوسف (۱۲) توجه فرمایید.
۳- منظور گناهان قبل از ایمان است؛ به آیه ۳۸ انفال (۸) توجه فرمایید.
۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۲ توبه (۹) توجه فرمایید.
۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۸۱ یس (۳۶) آمده است.
۶- به آیه ۴۸ قلم (۶۸) توجه فرمایید. این پیامبران صاحب اراده و پایداری، نوح، ابراهیم، موسی، عیسی و محمد(ص) بودند که در آیه ۷ احزاب (۳۳) به آنان اشاره شده است؛ ولی مفسران در مورد اسامی پیامبران اولوالعزم آراء مختلفی دارند و بین ۴-۱۸ نفر را نام برده اند.
۷- ابتدا به آیات ۱۱ مزمل (۷۳) و ۱۷ طارق (۸۶) توجه فرمایید و بعد به آیات ۲۴ لقمان (۳۱) و ۱۹۶ و ۱۹۷ آل عمران (۳).
۸- با آیات ۵۵ و ۵۶ روم (۳۰) مقایسه فرمایید؛ ضمناً به زیرنویس آیه ۵۵ روم نیز توجه فرمایید.

۴۷— سوره محمد

به نام خدای رحمان [و] رحیم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ أَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿١﴾ وَالَّذِينَ
 ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَءَامَنُوا بِمَا نُزِّلَ عَلَى مُحَمَّدٍ وَهُوَ الْحَقُّ مِنْ
 رَبِّهِمْ كَفَّرَ عَنْهُمْ سَيِّئَاتِهِمْ وَأَصْلَحَ بَالَهُمْ ﴿٢﴾ ذَلِكَ بِأَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا
 اتَّبَعُوا الْبَطِلَ وَأَنَّ الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّبَعُوا الْحَقَّ مِنْ رَبِّهِمْ كَذَلِكَ يَضْرِبُ
 اللَّهُ لِلنَّاسِ أَمْثَلَهُمْ ﴿٣﴾ فَإِذَا لَقِيتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا فَضَرْبَ الرِّقَابِ حَتَّى
 إِذَا انْتَحَمُوهُمْ فَشُدُّوا الْوَتَاقَ فَمَا مَنَابِدُوا بِأَفْءَاءِ حَتَّى تَضَعَ الْحَرْبُ
 أَوْزَارَهَا ذَلِكَ وَلَوْ يَشَاءُ اللَّهُ لَانْتَصَرَ مِنْهُمْ وَلَكِنْ لِيَبْلُوَ بَعْضَكُمْ
 بِبَعْضٍ وَالَّذِينَ قَتَلُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَلَنْ يُضِلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿٤﴾ سَيُهَيِّجُهُمْ
 وَيُضِلُّهُمُ بِاللَّهُمْ ﴿٥﴾ وَيُدْخِلُهُمُ الْجَنَّةَ عَرَفَهَا اللَّهُمَّ ﴿٦﴾ بِتَأْيِيدِ الَّذِينَ
 ءَامَنُوا إِنْ نَصَرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ ﴿٧﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا
 فَتَعَسَا لَهُمُ الْاَعْمَالُ وَأَضَلَّ أَعْمَالَهُمْ ﴿٨﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ كَرِهُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ
 فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٩﴾ أَفَلَمْ يَسِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَيَنْظُرُوا كَيْفَ
 كَانَ عَاقِبَةُ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ دَمَّرَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ وَلِلْكَافِرِينَ أَمْثَلُهَا ﴿١٠﴾
 ذَلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ مَوْلَى الَّذِينَ ءَامَنُوا وَأَنَّ الْكَافِرِينَ لَا مَوْلَى لَهُمْ ﴿١١﴾

۱— [خدا] تلاش انکارورزان را که [مردم را] از راه خدا باز می دارند، تباہ کرد (۱).

۲— و آنان که مؤمن و نیکوکار بودند و به آیات حقی که از جانب پروردگارش بر محمد نازل شده است، باور آوردند، بدیهایشان را زدود (۲) و امورشان را سامان بخشید (۳).

۳— زیرا انکارورزان پیرو باطل شدند و مؤمنان، پیرو [آیات] حقی پروردگارش؛ خدا برای مردم این گونه وضعشان را بیان می کند.

۴— [در میدان جنگ] چون با انکارورزان ای که علیه شما دست به جنایت و فتنه زده اند] رویرو شدید، آنها را گردن بزنید؛ تا آنکه بر آنها چیره شوید، آنگاه اسیران را به بند کشید؛ سپس [یک جانبه و] با احسان یا در برابر غرامت آزادشان کنید، تا سنگینی جنگ فروکش کند. این [فرمان خدا] است؛ و اگر خدا می خواست، خودش از آنها انتقام می گرفت، ولی می خواهد شما را در برابر یکدیگر آزمایش کند (۴)؛ و آنان که در راه خدا کشته شدند، [خدا] نتیجه تلاششان را تباہ نمی کند.

۵— خدا [به راه راست] هدایتشان خواهد کرد و امورشان را سامان می بخشد؛

۶— و به بهشتی که به آنها معرفی کرده است، واردشان خواهد کرد.

۷— ای مؤمنان، اگر [آیین و بندگان] خدای را یاری کنید، خدا هم شما را یاری خواهد کرد و گامهای شما را استوار می دارد.

۸— نگونسازی باد بر انکارورزان، و [خدا] تلاششان را بر باد داد.

۹— زیرا آنچه را خدا نازل کرده خوش نداشتند (۵)، پس [خدا هم] تلاششان را بر باد داد.

۱۰— مگر جهانگردی نکرده اند تا ببینند سرانجام پیشینیانشان چگونه بود؟! خدا آنان را در هم کوفت و این انکارورزان هم نظیر همین سرنوشت را دارند.

۱۱— زیرا خدا کارساز مؤمنان است، و [الی] انکارورزان کارسازی ندارند.

۱— به آیه ۲۳ فرقان (۲۵) توجه فرمایید.

۲— منظور گناهان صغیره است؛ به آیه ۳۱ نساء (۴) توجه فرمایید.

۳— ﴿ان العاقبة للمتقين﴾ (۴۹ هود).

۴— به آیه ۱۴۲ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۵— به آیه ۴۵ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۱۲- خدا مؤمنان نیکوکار را به باغهایی از بهشت درآورد که نهرها در دامن آن جاری است؛ و انکارورزان [تنها در دنیا] متمتع می شوند و همچون دامها می خورند، والی [آتش جایگاه آنهاست].

۱۳- چه بسیار شهرها^(۱) که [مردمش] نیرومندتر از [مردم] شهر تو - که اخراجت کردند - بودند، هلاکشان کردیم^(۲) و [در برابر ما] یآوری نداشتند.

۱۴- آیا کسی که بر شیوه روشنی از جانب پروردگار خویش است، همچون کسانی است که زشتی رفتار آنان در نظرشان آراسته شده است^(۳) و هوسهای خویش را پیروی می کنند؟

۱۵- وصف بهشتی که به پرهیزکاران وعده داده شده، [این است که] در آن نهرهایی از آب زلال جریان دارد، و نهرهایی از شیر که طعمش دگرگون نشده، و نهرهایی از می که مایه لذت نوشندگان است^(۴)، و نهرهایی از عسل ناب؛ و آنجا همه [نوع] میوه ها در دسترسشان است و [نیز] آمرزش پروردگارشان؛ آیا [بهشتیان] چون ساکنان جاودانه دوزخند که آب داغی نوشانیده می شوند که امعای آنها را متلاشی کند؟!

۱۶- پاره ای از آنها^(۵) به [گفتار] تو گوش فرامی دهند؛ و چون از حضورت خارج می شوند، به اهل دانش [با تمسخر] می گویند: [فهمیدید] همین حالا چه می گفت؟ خدا بر دلهاشان مهر [غفلت] نهاده است^(۶) و هوسهای خویش را پیروی کرده اند^(۷).

۱۷- و خدا بر هدایت رهیافتگان می افزاید^(۸) و پرهیزکاریشان [را قوت] می بخشد.

۱۸- آیا جز این انتظار می برند که رستاخیز ناگهان بر آنان فرارسد؟ در حالی که نشانه های آن آشکار شده است^(۹)؛ آنگاه که رستاخیز فرارسد، پندگرفتنشان چه فایده خواهد داشت^(۱۰)؟

۱۹- آگاه باش که معبودی جز خدا نیست؛ برای گناه خویش و برای [گناه] مردان و زنان باایمان آمرزش بخواه؛ که خدا رفت و آمد و جایگاه شما را می داند.

إِنَّ اللَّهَ يَدْخُلُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَالَّذِينَ كَفَرُوا يَتَنَعَمُونَ وَيَأْكُلُونَ كَمَا تَأْكُلُ الْأَنْعَامُ وَالنَّارُ مَثْوًى لَهُمْ ﴿١٢﴾ وَكَأَيِّنْ مِنْ قَرْيَةٍ هِيَ أَشَدُّ قُوَّةً مِنْ قَرْيِكَ الَّتِي أَخْرَجْنَاكَ أَهْلَكْنَاهُمْ فَلَا نَاصِرَ لَهُمْ ﴿١٣﴾ أَفَنْ كَانَ عَلَى بَيْنَتِهِ مِنْ رَبِّهِ كَمَنْ زُيِّنَ لَهُ سُوءُ عَمَلِهِ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٤﴾ مَثَلُ الْجَنَّةِ الَّتِي وَعَدَ الْمُتَّقُونَ فِيهَا أَنْهَارٌ مِنْ مَاءٍ غَيْرِ آسِنٍ وَأَنْهَارٌ مِنْ لَبَنٍ لَمْ يَتَغَيَّرَ طَعْمُهُ وَأَنْهَارٌ مِنْ حَمْرٍ لَذَّةٍ لِلشَّرْبِ بَيْنَ وَأَنْهَارٌ مِنْ عَسَلٍ مُصَفًّى وَلَهُمْ فِيهَا مِنْ كُلِّ الثَّمَرَاتِ وَمَغْفِرَةٌ مِنْ رَبِّهِمْ كَمَنْ هُوَ خَالِدٌ فِي النَّارِ وَسُقُوا مَاءً حَمِيمًا فَقَطَّعَ أَمْعَاءَهُمْ ﴿١٥﴾ وَمَنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ حَتَّى إِذَا خَرَجُوا مِنْ عِنْدِكَ قَالُوا لِلَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ مَاذَا قَالَ أَفَأَنْفًا أُولَئِكَ الَّذِينَ طَبَعَ اللَّهُ عَلَى قُلُوبِهِمْ وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ ﴿١٦﴾ وَالَّذِينَ آهْتَدُوا زَادَهُمْ هُدًى وَءَانَّهُمْ يَقُولُهُمْ ﴿١٧﴾ فَهَلْ يَنْظُرُونَ إِلَّا السَّاعَةَ أَنْ تَأْتِيَهُمْ بَغْتَةً فَقَدْ جَاءَ أَشْرَاطُهَا فَأَنْفَى لَهُمْ إِذَا جَاءَتْهُمْ ذَكَرْنَاهُمْ ﴿١٨﴾ فَأَعْلَمَ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَأَسْتَغْفِرُ لَذُنُوبِكُمْ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ ﴿١٩﴾

۱- به زیر نویس آیه ۵۸ بقره (۲) رجوع فرماید.

۲- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرماید.

۳- به آیه ۲۵ فصلت (۴۱) و نیز به آیات ۱۰۳-۱۰۵ کهف (۱۸) توجه فرماید.

۴- ویژگی های آن را در آیه ۴۷ صافات (۳۷) و ۱۹ واقعه (۵۶) ملاحظه فرماید.

۵- منظور دورویان و بیمار دلانی هستند که در آیه ۲۰ همین سوره (محمد) به آنها اشاره شده است.

۶- علت آن را در آیات ۱۰ بقره (۲)، ۱۲۵ توبه (۹)، نیمه دوم ۵ صف (۶۱) و ۳ منافقون (۶۳) جستجو فرماید.

۷- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۷۲ حج (۲۲) و ۸ جاثیه (۴۵) آمده است.

۸- مصداق آن را در آیه ۱۳ کهف (۱۸) ملاحظه فرماید و عکس این جریان را در مورد بیمار دلان در آیه ۱۲۵ توبه (۹) ملاحظه فرماید؛ ضمناً مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۶۹ عنکبوت (۲۹) آمده است.

۹- به آیات ۶ و ۷ معارج (۷۰) توجه فرماید.

۱۰- و ناگزیر مفاد آیه ۲۴ فجر (۸۹) را تکرار خواهند کرد.

وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نَزَلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنزِلَتْ سُورَةٌ مُّحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشَىٰ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأُولَئِكَ لَهُمْ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَّعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ ﴿٦١﴾ فَهَلْ عَسَيْتُمْ إِنْ تَوَلَّيْتُمْ أَنْ تُفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ وَتَقَطِّعُوا أَرْحَامَكُمْ ﴿٦٢﴾ أُولَئِكَ الَّذِينَ لَعَنَهُمُ اللَّهُ فَأَصَمَّهُمْ وَأَعَمَّىٰ أَبْصَارَهُمْ ﴿٦٣﴾ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ أَنْ أُمَرَ عَلَىٰ قُلُوبِ أَقْفَالِهَا ﴿٦٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ آذَنُوا وَعَلَیٰ أَدْبَارِهِمْ مِنْ بَعْدِ مَا نَبَّيْنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ الشَّيْطَانُ سَوَّلَ لَهُمْ وَأَمْلَىٰ لَهُمْ ﴿٦٥﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَالُوا لِلَّذِينَ كَرِهُوا مَا نَزَلَ اللَّهُ سَنُطِيعُكُمْ فِي بَعْضِ الْأَمْرِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِسْرَارَهُمْ ﴿٦٦﴾ فَكَيْفَ إِذَا تَوَفَّتْهُمُ الْمَلَائِكَةُ يَضْرِبُونَ وُجُوهَهُمْ وَأَدْبَارَهُمْ ﴿٦٧﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ اتَّبَعُوا مَا آسَخَطَ اللَّهُ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٦٨﴾ أَمْ حَسِبَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ أَنْ لَنْ يُخْرِجَ اللَّهُ أَضْغَنَهُمْ ﴿٦٩﴾

۲۰- [برخی از] ایمان آوردگان می‌گویند: چرا سوره‌ای [در مورد اجازه جنگ] نازل نمی‌شود؟ اما هنگامی که آیاتی صریح در مورد جنگ نازل می‌گردد، [دورویان و] بیماردلان را می‌بینی که همچون کسی که از [سختی] مرگ دستخوش بیهوشی شده باشد، به تو می‌نگرند؛ [مرگ] بر آنها شایسته‌تر است.

۲۱- اطاعت و گفتار شایسته [شان آنهاست]؛ و چون امر کارزار جدی شود، اگر [تعهد خود با] خدا را تصدیق کنند^(۱)، به نفع آنهاست.

۲۲- آیا از شما توقع می‌رفت که اگر [از فرمان خدا برای مشارکت در دفاع] روی برتابید، در زمین تبهکاری کنید و از خویشاوندانتان [که در جهاد شرکت داشتند] بپزید؟

۲۳- همینها هستند که خدا نفرینشان کرده و [گوش دلشان را] کر و چشمهای [دل]شان را کور ساخته است.

۲۴- چرا در قرآن تدبیر نمی‌کنند؛ مگر بر دلها [ای آنان] قفلها [ای غفلت]شان افتاده است^(۲)؟

۲۵- کسانی که پس از روشن شدن راه هدایت برای آنها، به پشت سر خویش بازگشتند، شیطان [این کار را] در نظرشان آراست و آنان را گرفتار آرزوها [ای خام] کرد.

۲۶- زیرا به کسانی که آنچه را خدا نازل کرده خوش نداشتند^(۳) گفتند: در پاره‌ای از امور از شما اطاعت می‌کنیم^(۴)؛ و خدا اسرارشان را می‌داند.

۲۷- آنگاه که فرشتگان جانشان را می‌گیرند، در حالی که بر چهره‌ها و پشت‌هاشان می‌زنند^(۵)، [حال آن دورویان] چگونه است؟

۲۸- زیرا پیرو راهی شدند که خدای را به خشم می‌آورد و خشنودی او را نمی‌خواستند و [خدا هم] تلاششان را بر باد داد^(۶).

۲۹- مگر بیماردلان پنداشته‌اند که خدا هرگز کینه‌هاشان را آشکار نخواهد ساخت.

۱- به بخش ابتدایی آیه قبل توجه فرمایید.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۸۲ نساء (۴) آمده است.

۳- منظور یهودیان بنی‌نضیر و بنی‌قریظه است.

۴- به آیه ۱۱ حشر (۵۹) توجه فرمایید.

۵- حال افرادی که به هنگام مرگ نقطه مقابل آنها هستند، در آیات ۳۲ نحل (۱۶)، ۱۰۳ انبیاء (۲۱) و ۳۰ فصلت (۴۱) آمده است.

۶- به آیه ۲۳ فرقان (۲۵) و نیز به مثالهایی در این زمینه در آیات ۱۸ ابراهیم (۱۴) و ۳۹ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۳۰- اگر می خواستیم، آنها را به تو می نمودیم که [باطن] آنها را از سیمایشان باز شناسی؛ و مسلماً از شیوه سخنشان بخوبی آنها را خواهی شناخت؛ و خدا اعمالتان را می داند.

۳۱- به طور قطع شما را آزمایش می کنیم تا مجاهدان و پاداران شما را مشخص کنیم، و رفتارتان را ارزیابی نماییم (۱).

۳۲- آنها که با وجود روشن شدن راه هدایت برای آنها، انکار ورزیدند و [مردم را] از راه خدا بازداشتند (۲) و به مخالفت با پیامبر برخاستند، هرگز زبانی به خدا نخواهند رساند؛ و [خدا] تلاششان را بر باد خواهد داد.

۳۳- ای مؤمنان، از خدا و پیامبر اطاعت کنید و اعمال خویش را تباہ مکنید (۳).

۳۴- کسانی که انکار ورزیدند و [مردم را] از راه خدا بازداشتند و به حال انکار درگذشتند، هرگز مورد بخشایش خدا قرار نخواهند گرفت (۴).

۳۵- پس ضعف نشان ندهید و [از ترس جنگ، دشمنان را] به مصالحه مخوانید (۵)، در حالی که شما برترید و خدا با شماست و از [پاداش] اعمالتان نخواهد کاست (۶).

۳۶- زندگی دنیا بازیچه و سرگرمی است؛ و اگر باایمان و پرهیزکار باشید، [خدا] پاداش شما را عطا می کند (۷) و اموال شما را [بابت مزد هدایت] نخواهد خواست (۸).

۳۷- اگر اموال شما را بخواهد و اصرار نماید، [بعضی از شما] بخل می ورزید و [این بخل] کینه های شما را آشکار می سازد.

۳۸- هان! شما کسانی هستید که برای انفاق در راه خدا دعوت می شوید، ولی پاره ای از شما بخل می ورزند؛ و هر که بخل ورزد، بر ضد خویش بخل ورزیده است؛ و خدا بی نیاز است و این شما هستید که نیازمندید؛ و اگر روی پرتابید، گروهی دیگر را جایگزین شما خواهد کرد که همچون شما [دستخوش بخل] نباشند.

وَلَوْ شَاءَ لَأَرْسَلْنَاكُمْ فَلَعَرَفْتَهُمْ بِسِيمَاهُمْ وَلَتَعَرَفْتَهُمْ فِي لَحْنِ الْقَوْلِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ أَعْمَالَكُمْ ﴿٣٠﴾ وَلَنَبْلُوَنَّكُمْ حَتَّى نَعْلَمَ الْمُجَاهِدِينَ مِنْكُمْ وَالصَّادِقِينَ وَنَبْلُوَنَّكُمْ بِخَبَرِكُمْ ۖ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ وَشَاقُّوا الرَّسُولَ مِن بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمُ الْهُدَىٰ لَن يُضِلُّوا وَاللَّهُ شَهِيدٌ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ حَاطٌّ ﴿٣١﴾ يٰٓأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوا أَعْمَالَكُمْ ۚ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ ثُمَّ مَاتُوا وَهُمْ كُفَّارٌ فَلَن يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ ۚ ﴿٣٢﴾ فَلَا تَهِنُوا وَتَدْعُوا إِلَى السَّلَامِ وَأَنْتُمْ لَا عَلَوْنَ وَاللَّهُ مَعَكُمْ وَلَن يَتْرِكَنَّ أَعْمَالَكُمْ ۗ إِنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُوَ إِنْ تَوَمَّنَا وَتَنَقَّوْنَا يُتْرِكَنَّ أَجْرَكُمْ وَلَا يَسْأَلَكُمْ أَمْوَالَكُمْ ۗ ﴿٣٣﴾ إِن يَسْأَلْكُمْوهَا فَيُحْفَفْكُمْ تَبَخَّلُوا وَيُخْرِجْ أَصْفَانَكُمْ ۗ ﴿٣٤﴾ هَٰذَا نَتَمَتُّوهَا تَدْعُونَ لِنُفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَمِنكُمْ مَّن يَبْخُلُ وَمَن يَبْخُلْ فَإِنَّمَا يَبْخُلْ عَن نَّفْسِهِ ۗ وَاللَّهُ الْغَنِيُّ وَأَنْتُمُ الْفُقَرَاءُ وَإِن تَوَلَّوْا يَسْتَبَدِلْ قَوْمًا غَيْرَكُمْ ثُمَّ لَا يَكُونُوا أَمْثَلَكُمْ ۗ ﴿٣٥﴾

۱- معنی و مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۲۱۴ بقره (۲)، ۱۴۲ آل عمران (۳)، ۱۶ توبه (۹) و ۲ عنکبوت (۲۹) آمده است.

۲- مصداقهای «صد عن سبیل الله» را در آیات ۱۶۸ آل عمران (۳)، ۱۸ احزاب (۳۳) و نیمه دوم آیه ۸۱ توبه (۹) ملاحظه فرمایید.

۳- به بخش ابتدایی آیه ۲۶۴ بقره (۲) توجه فرمایید؛ البته این مورد یکی از مصادیق آیه است.

۴- توضیح بیشتر در مورد این گروه را در آیات ۱۶۱ بقره (۲)، ۹۱ آل عمران (۳) ملاحظه فرمایید.

۵- مغایرتی با آیه ۶۱ انفال (۸) ندارد؛ آنجا پیشنهاد صلح از جانب دشمنان است و اینجا پیشنهاد صلح از جانب مسلمانان؛ و اصل کلی این است که طرفی که پیشنهاد صلح می دهد، در حقیقت از مواضع خود عقب نشسته است.

۶- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۳۹ آل عمران (۳) آمده است.

۷- نحوه پرداخت این پاداش به مؤمنان پرهیزکار را در آیه ۲۸ حدید (۵۷) ملاحظه فرمایید.

۸- برای توجیه افزوده، به آیات ۴۷ سبا (۳۴) و ۴۰ طور (۵۲) توجه فرمایید.

۴۸- سوره فتح

به نام خدای رحمان [و] رحیم

سُورَةُ الْفَتْحِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا فَتَحْنَا لَكَ فَتْحًا مُبِينًا ﴿١﴾ لِيَغْفِرَ لَكَ اللَّهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِكَ
 وَمَا تَأَخَّرَ وَيُتِمَّ نِعْمَتَهُ عَلَيْكَ وَيَهْدِيَكَ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٢﴾
 وَيَنْصُرَكَ اللَّهُ نَصْرًا عَزِيمًا ﴿٣﴾ هُوَ الَّذِي أَنْزَلَ السَّكِينَةَ فِي قُلُوبِ
 الْمُؤْمِنِينَ لِيَزِدَّهُمْ إِيمَانًا مَعَ إِيمَانِهِمْ ۗ وَاللَّهُ جُنُودُ السَّمَوَاتِ
 وَالْأَرْضِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٤﴾ لِيَدْخُلَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ
 جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا وَيُكَفِّرَنَّ عَنْهُمْ
 سَيِّئَاتِهِمْ ۗ وَكَانَ ذَلِكَ عِنْدَ اللَّهِ فَوْزًا عَظِيمًا ﴿٥﴾ وَيُعَذِّبُ
 الْمُنَافِقِينَ وَالْمُنَافِقَاتِ وَالْمُشْرِكِينَ وَالْمُشْرِكَاتِ الظَّالِمَاتِ
 بِاللَّهِ ظَلَمَ نَفْسَهُ السَّوْءَ عَلَيْهِمْ دَائِرَةُ السَّوْءِ ۗ وَعَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ
 وَلَعَنَهُمْ وَأَعَدَّ لَهُمْ جَهَنَّمَ وَسَاءَتْ مَصِيرًا ﴿٦﴾ وَاللَّهُ جُنُودُ
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ ۗ وَكَانَ اللَّهُ عَزِيمًا حَكِيمًا ﴿٧﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَاكَ
 شَهِدًا وَمُبَشِّرًا وَنَذِيرًا ﴿٨﴾ لِيَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ
 وَيَعْرِزُوا وَتُؤْفَرُوا ۗ وَسَبِّحْهُ بِكُرَّةٍ وَأَصِيلًا ﴿٩﴾

- ۱- پیروزی آشکاری را [در سفر حدیبیه] برای تو مقدر کردیم (۱)،
- ۲- تاگناه گذشته دور و نزدیک تو را ببخشد (۲) و نعمت خویش را بر تو به کمال رساند و [همچنان] به راهی راست هدایتت کند.
- ۳- و خدا تو را به صورتی پیروزمندانه [در فتح مکه] یاری کند.
- ۴- اوست که آرامش را بر دل‌های مؤمنان القا کرد تا ایمانی بر ایمان خویش بیفزایند؛ و سپاهیان (۳) آسمانها و زمین در اختیار خداست؛ و خدا دانا و فرزانه است؛
- ۵- [آرامش و ایمان را القا کرد] تا مردان و زنان باایمان را جاودانه در باغهایی از بهشت وارد کند که نهرها در دامن آن جاری است و بدیهایشان را بزدايد (۴)؛ که این در نظر خدا کامیابی بزرگی است؛
- ۶- و دورویان و شرک و رزان را اعم از زن و مرد که بر خدا بدگمانند (۵)، مجازات کند؛ حوادث ناگوار بر آنها باد؛ خدا بر آنها خشم و نفرین کرده و دوزخ را - که بد سرانجامی است - برای آنها آماده کرده است.
- ۷- سپاهیان آسمانها و زمین در اختیار خداست؛ و خدا فرادست و فرزانه است.
- ۸- تو را نمونه و بشارت‌دهنده و هشداردهنده فرستادیم.
- ۹- تا شما به خدا و پیامبرش ایمان آورید و دین خدا را یاری کنید و بزرگش دارید؛ و بامداد و شبانگاه [همواره] او را تقدیس کنید.

- ۱- با توجه به شرایط زمان، هم سفر حدیبیه در بادی نظر اقدامی خطرناک بود و هم صلح حدیبیه پیروزی درخشانی محسوب می‌شد که توضیح آن از حوصله این پانویس خارج است؛ به تفسیر المیزان ذیل این آیه مراجعه فرمایید؛ ضمناً ذکر فعل به صورت ماضی به دلیل حتمی الوقوع بودن آن است.
- ۲- احتمالاً به خاطر اقدام متهورانه پیامبر (ص) در مورد این سفر پر بار و خطرناک؛ ضمناً علامه طباطبایی توجیه جالب دیگری در مورد این امرزش گناه دارد.
- ۳- به عنوان مثال، سپاهسانی که در آیه ۴۰ توبه (۹) و ۱۲۵ آل عمران (۳) مطرح شده‌اند؛ ولی درک چگونگی این سپاه از عهده بشر خارج است؛ به بخش پایانی آیه ۳۱ مدثر (۷۴) توجه فرمایید.
- ۴- منظور گناهان صغیره است؛ به آیه ۳۱ نساء (۴) توجه فرمایید.
- ۵- به آیه ۱۲ همین سوره (فتح) توجه فرمایید.

۱۰- آنها که با تو بیعت می‌کنند^(۱)، در حقیقت با خدا بیعت می‌کنند^(۲)؛ دست خدا بر فراز دستهای آنهاست؛ هر که پیمان شکنی کند، به زیان خویش پیمان شکسته است؛ و هر که به مفاد پیمان خویش با خدا وفا کند، پاداشی بزرگ به او خواهد داد.

۱۱- بادیه‌نشینانی^(۳) که [از شرکت در سفر حدیبیه] تن زدند، [برای توجیه عذر خود] خواهند گفت: [محافظة] اموال و خانواده‌مان ما را گرفتار کرد، برای ما آمرزش بخواه؛ چیزی که در دلهاشان نیست بر زبان می‌آورند؛ بگو: هر گاه خدا برای شما ضرر یا نفعی اراده کند، کیست که در قبال [خواست] خدا در مورد شما مؤثر باشد؟ آری، خدا از آنچه می‌کنید آگاه است.

۱۲- [عذر تان مبنایی نداشت] بلکه گمان شما این بود که پیامبر و مؤمنان [همراهش، از این سفر خطرناک] هرگز نزد خانواده خویش باز نخواهند گشت و این [اندیشه] در دلها می‌آراسته شد^(۴) و گمان بد بردید و گروهی ورشکسته شدید.

۱۳- هر که خدا و پیامبرش را باور ندارد، [بداند که] برای انکار و روزان آتشی سوزان آماده کرده‌ایم.

۱۴- فرمانروایی آسمانها و زمین خاص خداست؛ هر که را بخواهد [و شایسته بداند] می‌بخشد و هر که را بخواهد [و

إِنَّ الَّذِينَ يُبَايِعُونَكَ إِنَّمَا يُبَايِعُونَ اللَّهَ يَدُ اللَّهِ فَوْقَ أَيْدِيهِمْ فَمَنْ نَكَثَ فَإِنَّمَا يَنْكُثُ عَلَىٰ نَفْسِهِ ۗ وَمَنْ أَوْفَىٰ بِمَا عَاهَدَ عَلَيْهِ اللَّهُ فَمَسِيئَتِهِ أَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٠﴾ سَيَقُولُ لَكَ الْمُخَلَّفُونَ مِنَ الْأَعْرَابِ شَغَلَتْنَا أَمْوَالُنَا وَأَهْلُونَا فَاسْتَغْفِرْ لَنَا يَقُولُونَ بِالسِّنْتِهِمْ مَا لَيْسَ فِي قُلُوبِهِمْ ۗ قُلْ فَمَنْ يَمْلِكُ لَكُمْ مِنَ اللَّهِ شَيْئًا إِنْ أَرَادَ بِكُمْ ضَرًّا أَوْ أَرَادَ بِكُمْ نَفْعًا بَلْ كَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرًا ﴿١١﴾ بَلْ ظَنَنْتُمْ أَنْ لَنْ يَنْقَلِبَ الرَّسُولُ وَالْمُؤْمِنُونَ إِلَىٰ أَهْلِيهِمْ أَبَدًا وَزَيَّنَّ ذَلِكَ فِي قُلُوبِكُمْ وَظَنَّتُمْ ظَنًّا سَوِيًّا وَكُنْتُمْ قَوْمًا بُورًا ﴿١٢﴾ وَمَنْ لَمْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ فَإِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَعِيرًا ﴿١٣﴾ وَلِلَّهِ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ ۖ يَغْفِرُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ ۗ وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا ﴿١٤﴾ سَيَقُولُ الْمُخَلَّفُونَ إِذَا انطَلَقْتُمْ إِلَىٰ مَغَانِمَ لِمَا تَأْخُذُوهَا ذُرُوقًا أَنْ تَتَّبِعَكُمْ يُرِيدُونَ أَنْ يُبَدِّلُوا كَلِمَ اللَّهِ قُلْ لَنْ تَتَّبِعُونَا كَذَلِكُمْ قَالَكُمُ اللَّهُ مِنْ قَبْلُ فَسَيَقُولُونَ بَلْ تَحْسَدُونا وَنَبَأُ بَلْ كَانُوا لَا يَفْقَهُونَ إِلَّا قَلِيلًا ﴿١٥﴾

سزاوار ببیند] مجازات خواهد کرد؛ و خدا آمرزگاری است مهربان.

۱۵- هنگامی که عازم [خیبر و] گرفتن غنایم می‌شوید، تن زدگان [از سفر حدیبیه] خواهند گفت: اجازه دهید ما هم شما را پیروی کنیم^(۵)؛ می‌خواهند کلام خدا را^(۶) تغییر دهند؛ بگو: شما هرگز از ما پیروی نخواهید کرد [زیرا از جنگ وحشت دارید]، خدا [در مورد شما] قبلاً چنین خبر داده است^(۷)؛ آنگاه خواهند گفت: بلکه شما نسبت به ما حسد می‌ورزید؛ [نه]، بلکه آنها جز اندکی در نمی‌یافتند^(۸).

۱- اشاره به بیعت رضوان است که در آیه ۱۸ همین سوره (فتح) مشروح تر آمده است.

۲- به آیه ۸۰ نساء (۴) توجه فرمایید.

۳- به زیر نویس آیه ۹۰ توبه (۹) مراجعه فرمایید.

۴- به آیه ۲۵ فصلت (۴۱) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۴۲ توبه (۹) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۲۰ محمد (۴۷) توجه فرمایید.

۷- پیشین.

۸- به آیه ۷ روم (۳۰) توجه فرمایید.

۱۶- به بادیه‌نشینانی که از [شرکت در] جنگ تن زدند، بگو: [اگر واقعاً قصد همکاری دارید] بزودی به مقابله گروهی جنگاور فرا خوانده خواهید شد تا بجنگید، مگر اینکه تسلیم شوند؛ اگر اطاعت کنید، خدا پاداش نیکویی به شما خواهد داد؛ و اگر همچون گذشته روی برتابید، شما را به عذابی دردناک مجازات خواهد کرد.

۱۷- بر نابینا و لنگ و بیمار گناهی نیست [که در سفر جنگی مشارکت نکنند]؛ و هر که از خدا و پیامبرش اطاعت نماید، او را در باغهایی از بهشت درآورد که نه‌رها در دامن آن جاری است؛ و هر که روی برتابد، به عذابی دردناک مجازاتش خواهد کرد.

۱۸- خدا از مؤمنانی که در کنار آن تک‌درخت [در حدیبیه] با تو بیعت کردند، خشنود شد و آنچه در دل‌هایشان بود بازساخت، لذا آرامش بر آنان القا کرد و به پیروزی زودرس [خیر] پاداش خواهد داد.

۱۹- و غنایم فراوانی که به دست می‌آورند؛ و خدا فرادست و فرزانه است.

۲۰- خدا به شما وعده غنایم فراوانی داد که به آنها دست می‌یابید و این [یک مورد] را زودتر [از بقیه] مقدورتان ساخت و دست [تجاوز] دشمن را [در حدیبیه] از شما بازداشت، تا [صلح‌نامه امضا شود] و برای مؤمنان نشانه‌ای [از لطف خدا] باشد و به راهی راست هدایتان کند.

قُلْ لِلْمُخَلَّفِينَ مِنَ الْأَعْرَابِ سَتُدْعُونَ إِلَى قَوْمٍ أُولِي بَأْسٍ شَدِيدٍ تُقَاتِلُونَهُمْ أَوْ يُسْلِمُونَ فَإِنْ تُطِيعُوا يُؤْتِكُمُ اللَّهُ أَجْرًا حَسَنًا وَإِنْ تَتَوَلَّوْا كَمَا تَوَلَّيْتُمْ مِنْ قَبْلُ يُعَذِّبْكُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٦﴾ لَيْسَ عَلَى الْأَعْمَى حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْأَعْرَجِ حَرَجٌ وَلَا عَلَى الْمَرِيضِ حَرَجٌ وَمَنْ يُطِيعِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ وَمَنْ يَتَوَلَّ يُعَذِّبْهُ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَضِيَ اللَّهُ عَنِ الْمُؤْمِنِينَ إِذْ بَايَعُونَكَ تَحْتَ الشَّجَرَةِ فَعَلِمَ مَا فِي قُلُوبِهِمْ فَأَنْزَلَ السَّكِينَةَ عَلَيْهِمْ وَأَثَبَهُمْ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿١٨﴾ وَمَغَانِمَ كَثِيرَةً يَأْخُذُونَهَا وَكَانَ اللَّهُ عَزِيزًا حَكِيمًا ﴿١٩﴾ وَعَدَّكُمْ اللَّهُ مَغَانِمَ كَثِيرَةً تَأْخُذُونَهَا فَعَجَّلَ لَكُمْ هَذِهِ وَكَفَّ أَيْدِيَ النَّاسِ عَنْكُمْ وَلِتَكُونَ آيَةً لِلْمُؤْمِنِينَ وَيَهْدِيَكُمْ صِرَاطًا مُسْتَقِيمًا ﴿٢٠﴾ وَأُخْرَى لَمْ تَقْدِرُوا عَلَيْهَا قَدْ أَحَاطَ اللَّهُ بِهَا وَكَانَ اللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرًا ﴿٢١﴾ وَلَوْ قَتَلْتُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ لَوْ الْأَدْبُرُ لَمْ لَا يَجِدُونَ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا ﴿٢٢﴾ سُنَّةَ اللَّهِ الَّتِي قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلُ وَلَنْ تَجِدَ لِسُنَّةِ اللَّهِ تَبْدِيلًا ﴿٢٣﴾

۲۱- و [غنایم] دیگری [در انتظار شماست] که هنوز بر آنها دست نیافته‌اید و خدا بر آنها احاطه دارد؛ که خدا بر هر کاری تواناست.

۲۲- اگر انکارورزان به جنگ شما آیند، [از توکل و صلابت شما] به عقب بازمی‌گردند، پس از آن نیز هیچ کارساز و یآوری نخواهند یافت.

۲۳- [در مورد پیروزی نهایی انبیاء] خدا [بدرستی] سنت نهاده است که از قبل درباره بندگان جاری شده^(۱)؛ و سنت خدای را هرگز دگرگون نخواهی یافت.

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۲۱ مجادله (۵۸) توجه فرمایید.

۲۴- اوست که پس از پیروز ساختن شما در سرزمین مکه (۱)، دست [تجاوز و خونریزی] آنان را از شما و دست شما را از آنان بازداشت؛ و خدا به آنچه می‌کنید بیناست.

۲۵- آنها کسانی بودند که انکار ورزیدند و شما را از [ورود به] مسجد الحرام بازداشتند و نیز قربانی [های شما را] از رسیدن به محلش [در منی] جلوگیری کردند؛ و اگر مردان و زنان باایمانی [در بین مردم مکه] نبودند که [در صورت بروز جنگ، امکان داشت] نشناخته سرکوبشان کنید، و از بابت آنان ناآگاهانه مشکلی به شما برسد، [خدا دست طرفین را از درگیری بازمی‌داشت؛ ولی خدا چرخه حوادث را چنین گرداند] تا [از میان مکیان که پس از صلح ایمان آورده‌اند] هر که را بخواهد، مشمول رحمت خویش قرار دهد؛ و اگر گروهها از هم مجزا بودند، انکارورزان را به عذابی دردناک مجازات می‌کردیم.

۲۶- آنگاه که انکارورزان [مکه در حدیبیه] دستخوش تعصب، [آن هم] تعصب جاهلیت شده بودند [و بر حذف کلمه بسم‌الله از عهدنامه صلح اصرار داشتند]، خدا آرامش [خاطری از جانب] خویش بر پیامبرش و بر مؤمنین القاء کرد و آنها را به اصل تقوا- که به آن سزاوارتر و اهل آن بودند- پایبند ساخت (۲)؛ و خدا به هر چیزی دانا است.

۲۷- خدا خواب پیامبرش را به تحقق رساند، که به خواست

خدا ایمن و بدون ترس [از دشمن] به مسجد الحرام وارد خواهید شد، در حالی که سرهای خود را تراشیده و موهای خود را کوتاه کرده‌اید؛ [خدا] چیزهایی را می‌دانست که شما نمی‌دانستید و علاوه بر فتح مکه، پیروزی نزدیک [خیبر] را [برای شما] تقدیر کرد.

۲۸- اوست که پیامبرش را با هدایت و دین حق فرستاد تا آن را بر همه ادیان پیروز گرداند؛ و خدا به عنوان گواه کافی است.

وَهُوَ الَّذِي كَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ وَأَيْدِيَكُمْ عَنْهُمْ بِبَطْنِ مَكَّةَ مِنْ بَعْدِ أَنْ أَظْفَرَكُمْ عَلَيْهِمْ وَكَانَ اللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرًا ﴿٢٤﴾ هُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَصَدُّوكُمْ عَنِ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَالْهَدْيِ مَعْكُوفًا أَنْ يَبْلُغَ حِمْلَهُ وَلَوْلَا رِجَالُ الْمُؤْمِنُونَ وَنِسَاءُ الْمُؤْمِنَاتِ لَمَّا تَعْلَمُوهُمُ أَنْ تَطْشُوهُمْ فَتَصِيْبُكُمْ مِنْهُمْ مَعْرَةٌ بَغَيْرِ عِلْمٍ لِيَدْخُلَ اللَّهُ فِي رَحْمَتِهِ مَنْ يَشَاءُ لَوْ تَزَيَّلُوا لَعَذَّبْنَا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٢٥﴾ إِذْ جَعَلَ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي قُلُوبِهِمُ الْحَمِيَّةَ حَمِيَّةَ الْجَاهِلِيَّةِ فَأَنْزَلَ اللَّهُ سَكِينَتَهُ عَلَى رَسُولِهِ وَعَلَى الْمُؤْمِنِينَ وَأَلْزَمَهُمْ كَلِمَةَ التَّقْوَى وَكَانُوا أَحَقَّ بِهَا وَأَهْلَهَا وَكَانَ اللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمًا ﴿٢٦﴾ لَقَدْ صَدَقَ اللَّهُ رَسُولَهُ الرُّءْيَا بِالْحَقِّ لَتَدْخُلَنَّ الْمَسْجِدَ الْحَرَامَ إِنْ شَاءَ اللَّهُ آمِنِينَ مُحَلِّقِينَ رُءُوسَكُمْ وَمُقَصِّرِينَ لَا تَخَافُونَ فَعَلِمَ مَا لَمْ تَعْلَمُوا فَجَعَلَ مِنْ دُونِ ذَلِكَ فَتْحًا قَرِيبًا ﴿٢٧﴾ هُوَ الَّذِي أَرْسَلَ رَسُولَهُ بِالْهُدَى وَدِينِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ وَكَفَى بِاللَّهِ شَهِيدًا ﴿٢٨﴾

۱- منظور حدیبیه است؛ آیات ۱۰ و ۱۸ همین سوره (فتح) نیز در رابطه با داستان حدیبیه است.
۲- به آیه ۲۲ مجادله (۵۸) ﴿ و اولئك كتب في قلوبهم الايمان و ايدهم بروح منه ﴾ توجه فرمایید.

مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رَحِمَاءُ بَيْنَهُمْ
تَرْتَلِمُهُمْ وَكُفَّاءُ سَجَدًا يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا سِيمَاهُمْ
فِي وُجُوهِهِمْ مِنْ أَثَرِ السُّجُودِ ذَلِكَ مَثَلُهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَمَثَلُهُمْ
فِي الْإِنْجِيلِ كَرِزَعٍ أَخْرَجَ شَطْطَهُ فَفَازَهُ فَاسْتَغْلَظَ فَاسْتَوَى
عَلَى سُوْقِهِ يَعْتِجِبُ الزَّرْعُ لِيَغِيظَ بِهِمُ الْكُفَّارَ وَعَدَّ اللَّهُ الَّذِينَ
ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنْهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا ﴿١٩﴾

سُورَةُ الْحَجَرَاتِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يُقَدِّمُوا بَيْنَ يَدَيْ اللَّهِ وَرَسُولِهِ ۗ وَأَنْقَبُوا اللَّهَ
إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ
فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ
لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ ﴿٢﴾ إِنَّ الَّذِينَ
يَغْضُونَ أَسْوَابَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ
قُلُوبَهُمْ لِلنَّقْوَىٰ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿٣﴾ إِنَّ الَّذِينَ
يَنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ ﴿٤﴾

۲۹- محمد پیامبر خدا و همراهانش در برابر کفار، سرسخت و با یکدیگر مهربانند؛ همواره آنها را در حالت فروتنی و خضوع مشاهده می‌کنی، در حالی که بخشایش و خشنودی خدا را می‌خواهند؛ نشان [شایستگی] آنها در چهره‌هاشان از اثر فروتنی پیداست؛ این توصیف آنهاست در تورات؛ و توصیف آنها در انجیل مانند کشتی است که جوانه‌اش را [به فراوانی] برآورد و آن را نیرو داده تا ستر گردد و بر ساقه‌های خود استوار بایستد، به گونه‌ای که موجب شگفتی کشاورزان گردد، تا [خدا] از [رشد سریع] آنان، انکار و رزان را به خشم آورد؛ خدا به مؤمنان نیکوکار آنها وعده آمرزش و پاداشی بزرگ داده است.

۴۹- سوره حجرات

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- ای مؤمنان، [در هیچ مورد] از [آنچه] خدا و پیامبرش [مقرر داشته‌اند] فراتر نروید و از خدا پروا کنید، که خدا شنوایی داناست.
- ۲- ای مؤمنان، صدای خود را بلندتر از صدای پیامبر برنیاورید و با او به صوت بلند سخن مگویید، آن‌گونه که با یکدیگر صحبت می‌کنید^(۱)، مبادا که نتیجه تلاش شما ندانسته بر باد رود.
- ۳- آنها که نزد پیامبر خدا آوای خویش را فرو می‌دارند، خدا دلهاشان را از نظر تقوا در آزمون نهاده است؛ آنان آمرزش و پاداشی بزرگ داشت.
- ۴- [ولی] آنها که از ورای اطاقها تو را صدا می‌زنند، بیشترشان درک نمی‌کنند.

۱- منظور آیه این نیست که در برابر غیر پیامبر، صدای بلند ایرادی ندارد؛ به آیات ۱۴۸ نساء (۴) و ۱۹ لقمان (۳۱) توجه فرمایید.

- ۵- و اگر صبر کنند تا خود برای ملاقاتشان خارج شوی، برای آنها بهتر است؛ و خدا آمرزگاری است مهربان.
- ۶- ای مؤمنان، اگر شخص منحرفی خبری برای شما آورد، تحقیق کنید تا مبدا ندانسته به گروهی [بیگناه] آسیب رسانید و از کرده خود پشیمان شوید^(۱).
- ۷- بدانید که پیامبر خدا میان شماست؛ اگر در بسیاری از امور از شما اطاعت کند، به رنج می‌افتید، ولی خدا ایمان را محبوب شما گردانید و آن را در قلوب شما آراست و انکار و انحراف و نافرمانی را در نظر تان ناخوشایند گردانید؛ آنها [که آراسته به این اوصافند] راه کمال یافته‌اند،
- ۸- [این عنایات] به عنوان بخشایش و نعمتی از جانب خدا [مقرر شده است]؛ و خدا دانایی است فرزانه.
- ۹- اگر دو گروه از مؤمنان با هم درگیر شدند، میانشان آشتی برقرار کنید؛ و اگر یک گروه بر دیگری تجاوز کرد، با گروه متجاوز بجنگید تا به فرمان خدا بازآید؛ و اگر بازگشت، بینشان صلحی عادلانه برقرار کنید و به عدالت رفتار کنید؛ که خدا عادلان را دوست دارد.
- ۱۰- البته مؤمنان برادر [یکدیگر]ند؛ میان دو برادر خویش آشتی برقرار کنید و از خدا پروا کنید، بسا که مورد رحمت قرار گیرید.
- ۱۱- ای مؤمنان، هرگز نباید گروهی گروه دیگر را مورد تمسخر قرار دهد، چه بسا نسبت به آنان برتری داشته باشند، و نه هم زنانی زنان دیگر را [تمسخر نمایند]، چه بسا بر آنان برتری داشته باشند؛ و از یکدیگر عیب‌جویی نکنید^(۲) و به القاب [زشت] یکدیگر را خطاب مکنید؛ بد [رسمی] است یاد کردن [مردم] به انحراف، پس از [آنکه] ایمان [آورده‌اند]^(۳)؛ و آنان که توبه نکنند، ستمگرند.

وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٥﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَأٍ فَتَبَيَّنُوا أَن تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهْلَةٍ فَتُصِيبُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ ﴿٦﴾ وَعَلِمُوا أَنَّ فِيكُمْ رَسُولَ اللَّهِ لَوْ يُطِيعُكُمْ فِي كَثِيرٍ مِّنَ الْأَمْرِ لَعَنِتُمْ وَلَكِنَّ اللَّهَ حَبَّبَ إِلَيْكُمُ الْإِيمَانَ وَزَيَّنَهُ فِي قُلُوبِكُمْ وَكَرَّهَ إِلَيْكُمُ الْكُفْرَ وَالْفُسُوقَ وَالْعِصْيَانَ أُولَٰئِكَ هُمُ الرَّاشِدُونَ ﴿٧﴾ فَضَلًا مِّنَ اللَّهِ وَنِعْمَةً وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿٨﴾ وَإِن طَافْنَا نِ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ أَفْتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا فَإِن بَغْت إِحْدَهُمَا عَلَى الْأُخْرَى فَقَاتِلُوا الَّتِي تَبَغَى حَتَّى تَقَى إِلَىٰ أَمْرِ اللَّهِ فَإِن فَاءَتْ فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا بِالْعَدْلِ وَأَقْسِطُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ ﴿٩﴾ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿١٠﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا يَسْخَرُونَ مِّن قَوْمٍ عَسَوْا أَن يَكُونُوا خَيْرًا مِّنْهُمْ وَلَا نِسَاءً مِّن نِّسَاءٍ عَسَىٰ أَن يَكُنَّ خَيْرًا مِّنْهُنَّ وَلَا تَلْمِزُوا أَنفُسَكُمْ وَلَا تَنَابَرُوا بِاللَّيْلِ بِئْسَ الِاسْمُ الْفُسُوقُ بَعْدَ الْإِيمَانِ وَمَن لَّمْ يَتُبْ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ ﴿١١﴾

۱- به آیه ۲۸ نجم (۵۳) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱ همزه (۱۰۴) توجه فرمایید.

۳- علامه طباطبایی در تفسیر المیزان ذیل این آیه گفته است: «منظور این است که پس از ایمان آوردن افراد، انگشت روی خلفای قبل از ایمانشان نگذارید و به آن صفت که کنار گذاشته‌اند، خطابشان نکنید».

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا اجْتَنِبُوْا كَثِيْرًا مِّنَ الظَّنِّ اِنَّ بَعْضَ الظَّنِّ اِنَّهٗ
 وَلَا يَجْتَسُوْا وَلَا يَعْتَبْ بَعْضُكُمْ بَعْضًا اِيْحِبُّ اَحَدُكُمْ اَنْ
 يَّأْكُلَ لَحْمَ اَخِيْهِ مِيْتًا فَكِرِهْتُمُوْهُ وَانْقُوْا اللّٰهَ اِنَّ اللّٰهَ تَوَّابٌ
 رَّحِيْمٌ ﴿١٢﴾ يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنَاكُمْ مِنْ ذَكَرٍ وَّاُنْثٰى وَجَعَلْنَاكُمْ
 شُعُوْبًا وَّقَبَاۗئِلَ لِتَعَارَفُوْۤا اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىكُمْ اِنَّ اللّٰهَ
 عَلِيْمٌ خَبِيْرٌ ﴿١٣﴾ قَالَتِ الْاَعْرَابُ ءَا مَنَّا قُلْ لَمْ تُوْمِنُوْا وَّلٰكِن
 قَوْلُوْا اَسْلَمْنَا وَّلَمَّا يَدْخُلِ الْاِيْمٰنُ فِيْ قُلُوْبِكُمْ وَاِنْ تُطِيْعُوْا اللّٰهَ
 وَرَسُوْلَهٗ لَا يَلِتْكُمْ مِّنْ اَعْمَالِكُمْ شَيْۤآءٌ اِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ ﴿١٤﴾
 اِنَّمَا الْمُؤْمِنُوْنَ الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهٖ ثُمَّ لَمْ يَرْتَابُوْا
 وَجَهْدُوْا بِاَمْوَالِهِمْ وَاَنْفُسِهِمْ فِيْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اُوْلٰٓئِكَ هُمُ
 الصّٰدِقُوْنَ ﴿١٥﴾ قُلْ اَتَعْلَمُوْنَ اَللّٰهُ يَدِيْنُكُمْ وَاَللّٰهُ
 يَعْلَمُ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَاَللّٰهُ بِكُلِّ شَيْۤءٍ عَلِيْمٌ
 ﴿١٦﴾ يٰۤمُنُوْنَ عَلَيْكُمْ اَنْ اَسْلَمُوْا قُلْ لَا تَمْنُوْا عَلٰى اِسْلَامِكُمْ بَلِ اللّٰهُ
 يَمُنُّ عَلَيْكُمْ اَنْ هَدٰىكُمْ لِلاِيْمٰنِ اِنْ كُنْتُمْ صٰدِقِيْنَ ﴿١٧﴾ اِنَّ اللّٰهَ
 يَعْلَمُ غَيْبَ السَّمٰوٰتِ وَالْاَرْضِ وَاَللّٰهُ بِصِيْرِيْمَا تَعْمَلُوْنَ ﴿١٨﴾

۱۲- ای مؤمنان، از بسیاری از گمانها بپرهیزید، که برخی از گمانها گناه است^(۱) و درباره یکدیگر تجسس و غیبت مکنید؛ آیا هیچ یک از شما دوست دارد که گوشت برادر مرده خود را بخورد؟ [حتماً] آن را خوش ندارید [غیبت نیز به همین زشتی است]؛ از خدا پروا کنید، که خدا بازپذیر و مهربان است.

۱۳- ای مردم، ما شما را از [آمیزش] مرد و زنی آفریدیم و به تیره‌ها و قبیله‌ها تقسیم کردیم تا یکدیگر را بازشناسید؛ بزرگوارترین شما نزد خدا پرهیزکارترین شماست، و خدا [به حال شما] دانا و آگاه است.

۱۴- [پاره‌ای از] بادیه‌نشینان^(۲) می‌گویند: ایمان آوردیم؛ بگو: ایمان نیاورده‌اید، ولی بگوئید اسلام آورده‌ایم و هنوز ایمان در قلبهای شما نفوذ نکرده است^(۳)؛ اگر از خدا و پیامبرش اطاعت کنید، از [پاداش] اعمال شما هیچ نخواهد کاست، که خدا آمرزگاری است مهربان.

۱۵- منحصرأ مؤمنان [واقعی] کسانی هستند که به خدا و پیامبرش ایمان آورده‌اند و تردید نکردند و با اموال و جانهای خویش در راه خدا به جهاد برخاستند؛ آنها راستگو هستند.

۱۶- بگو: آیا می‌خواهید خدا را از دین خویش آگاه کنید؟ در حالی که خدا هر چه در آسمانها و زمین است می‌داند؛ و خدا به هر چیزی داناست^(۴).

۱۷- بر تو منت می‌نهد که اسلام آورده‌اند؛ بگو: منت اسلام خویش بر من منهد؛ بلکه اگر [در ابراز ایمان] صداقت دارید، خدا بر شما منت می‌نهد که شما را به سوی ایمان هدایت نمود.

۱۸- خدا اسرار آسمانها و زمین را می‌داند؛ و به آنچه می‌کنید بیناست.

۱- به آیه ۱۲ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۲- به زیرنویس آیه ۹۰ توبه (۹) مراجعه فرمایید.

۳- منظور همه صحرائشینها نیستند؛ برای توجیه افزوده در آغاز آیه، به آیه ۹۹ توبه (۹) توجه فرمایید.

۴- به نیمه دوم آیه ۳۲ نجم (۵۳) توجه فرمایید.

۵۰- سوره ق

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- قاف^(۱)؛ سوگند به قرآن ارجمند [که رستاخیز آمدنی است].
- ۲- ولی انکارورزان از اینکه هشداردهنده‌ای از میان خودشان به سراغشان آمده است، ابراز شگفتی کردند و گفتند: داستان عجیبی است^(۲).
- ۳- چگونه هنگامی که مریدیم و خاک شدیم [باز برانگیخته خواهیم شد]؟! این بازگشتی است بعید^(۴)!
- ۴- ذراتی که زمین از بدن آنها می‌کاهد [همه را] می‌دانیم؛ و کتابی نگاهبان در اختیار داریم^(۵).
- ۵- وقتی که [قرآن، کلام] حق^(۶) بر آنها رسید، تکذیبش کردند و در وضع سردرگمی هستند.
- ۶- مگر آسمان را بر فرازشان نمی‌نگرند که چگونه آن را افراشتیم و [به زیور ستارگان] آراستیم و عاری از [هرگونه] نقص و خلل است؟
- ۷- و زمین را گسترديم و کوههای ثابت در آن پی افکندیم و از هر گونه گیاه بهجت انگیز در آن رویاندیم^(۷).
- ۸- برای بصیرت و تذکار هر بنده بازاینده [به پیشگاه خدا].
- ۹- از آسمان بارانی پربرکت فرستادیم و بدان باغها [میوه] و [مزارع] حبوبات دروکردنی رویاندیم.
- ۱۰- و درختان سرکشیده خرما با خوشه‌های برهم‌نشسته،
- ۱۱- برای روزی بندگان؛ به وسیله آن [باران] سرزمینهای خزان‌زده و خشک را حیات بخشیدیم؛ رستاخیز هم به همین کیفیت است.
- ۱۲- قبل از آنان هم قوم نوح و اهالی «رس»^(۸) و قوم ثمود [پیامبرانشان را] دروغ‌پرداز شمردند.
- ۱۳- و نیز عاد و فرعون و هموطنان لوط^(۹).
- ۱۴- و اهالی «ایکه»^(۱۰) و قوم «تبع»^(۱۱)؛ همه، پیامبران را دروغ‌پرداز شمردند و اعلام خطر من [در مورد آنان] تحقق یافت^(۱۲).
- ۱۵- مگر در آفرینش نخستین فرو ماندیم؟ با این حال در آفرینش جدید تردید دارند^(۱۳).

سوره ق

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ ﴿١﴾ بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكٰفِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ ﴿٢﴾ أَمْ ذَاتُنَا وَكُنَّا رِابًا ذٰلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ ﴿٣﴾ قَدْ عَلِمْنَا مَا تَنْقُصُ الْأَرْضُ مِنْهُمْ وَعِنْدَنَا كِتَابٌ حَفِیْظٌ ﴿٤﴾ بَلْ كَذَّبُوا بِالْحَقِّ لَمَّا جَاءَهُمْ فَهُمْ فِي أَمْرٍ مَّرِیْجٍ ﴿٥﴾ أَفَأَمْرٌ یَنْظُرُوا إِلَى السَّمَاءِ فَوْقَهُمْ كَيْفَ بَیْنَتْهَا وَزَیْنَتْهَا وَمَا لَهَا مِنْ فُرُوجٍ ﴿٦﴾ وَالْأَرْضُ مَدَدَتْ نَهَا وَالْقِیْنَافِهَا رَوِیْسٍ وَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ رَوْحٍ بِهَیْجٍ ﴿٧﴾ بَصْرَةٌ وَذِکْرٌ لِكُلِّ عَبْدٍ مُنِیْبٍ ﴿٨﴾ وَنَزَّلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً مُبْرَكًا فَأَنْبَتْنَا بِهِ جَنَّاتٍ وَحَبَّ الْحَصِيدِ ﴿٩﴾ وَالنَّخْلَ بَاسِقَاتٍ لَهَا طَلْعٌ نَضِیْدٌ ﴿١٠﴾ رِزْقًا لِّلْعِبَادِ وَأَحْيَيْنَا بِهِ بَلَدَةً مِیْتًا كَذٰلِكَ الْخُرُوجُ ﴿١١﴾ كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّیْسِ وَثَمُودٌ ﴿١٢﴾ وَعَادُ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ ﴿١٣﴾ وَأَصْحَابُ الْأَیْكَةِ وَقَوْمٌ تُجِّعُ كُلُّ كَذَّبِ الرُّسُلِ فَحَقَّ وَعَیْدِ ﴿١٤﴾ أَفَعَبْنَا بِالْخَلْقِ الْأَوَّلِ بَلْ هُمْ فِي لَبِیْسٍ مِّنْ خَلْقٍ جَدِیدٍ ﴿١٥﴾

- ۱- به موجب آماری که دکتر رشاد خلیفه تنظیم کرده است، تعداد تکرار حرف «ق» در این سوره ۵۷ مرتبه است که مضربی است از عدد ۱۹؛ تعداد همین حرف در سوره شوری نیز که با حروف مقطعه شامل حرف «ق» آغاز شده، دقیقاً به همین تعداد است.
- ۲- به آیات ۱۰ ابراهیم (۱۴)، ۳۳ مؤمنون (۲۳) و ۷ فرقان (۲۵) توجه فرمایید.
- ۳- برای توجیه افزوده، به آیه ۸۲ مؤمنون (۲۳) توجه فرمایید.
- ۴- بیان دیگرشان در این زمینه در آیات ۷۸ یس (۳۶) و ۱۰-۱۲ نازعات (۷۹) آمده است.
- ۵- به آیه ۱۲ یس (۳۶) توجه فرمایید.
- ۶- منظور از «حق» در اینجا قرآن است؛ به آیه ۱۰۸ یونس (۱۰) توجه فرمایید.
- ۷- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۳۰-۳۳ نازعات (۷۹) آمده است.
- ۸- به زیرنویس آیه ۲۸ فرقان (۲۵) توجه فرمایید.
- ۹- رشاد خلیفه، دانشمند مصری، در ضمایم ترجمه انگلیسی قرآن خود توضیح داده است: از مردمی که لوط را انکار کردند، در همه قرآن ۱۳ مرتبه یاد شده و همه‌جا به عنوان «قوم لوط» ذکر شده، بجز یک استثنا و آن در همین مورد است که به عنوان «اخوان لوط» به آن اشاره شده است؛ و اگر در اینجا هم کلمه «قوم» به کار برده می‌شد، تعداد تکرار حرف «ق» در این سوره تغییر می‌کرد و نظم ریاضی قرآن در این مورد بر هم می‌خورد. درستی و دقت مطلق انشای ریاضی قرآن به گونه‌ایست که تغییر تنها یک حرف آن، سیستم را بکلی از بین می‌برد.
- ۱۰- به زیرنویس آیه ۷۸ حجر (۱۵) توجه فرمایید.
- ۱۱- به زیرنویس آیه ۳۷ دخان (۴۴) رجوع فرمایید.
- ۱۲- به آیه ۳۶ نحل (۱۶) توجه فرمایید.
- ۱۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در نیمه اول آیه ۲۷ روم (۳۰) و آیه ۷۹ یس (۳۶) آمده است.

وَلَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ وَنَعَلْنَاهُ مَأْتَسُوْسٍ بِهِ نَفْسَهُ، وَنَحْنُ أَقْرَبُ إِلَيْهِ
 مِنْ جَبَلٍ أَلْوَرِيدِ ﴿١٦﴾ اذِ يَنْتَقِي الْمَتَقَلِّبَانَ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ قَعِيدٌ
 ﴿١٧﴾ مَا يَلْفُظُ مِنْ قَوْلٍ إِلَّا لَدَيْهِ رَقِيبٌ عَتِيدٌ ﴿١٨﴾ وَجَاءَتْ سَكْرَةٌ
 الْمَوْتِ بِالْحَقِّ ذَلِكَ مَا كُنْتَ مِنْهُ تَحِيدُ ﴿١٩﴾ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ ذَلِكَ
 يَوْمَ الْوَعِيدِ ﴿٢٠﴾ وَجَاءَتْ كُلُّ نَفْسٍ مَعَهَا سَائِقٌ وَشَهِيدٌ ﴿٢١﴾ لَقَدْ
 كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِّنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ
 ﴿٢٢﴾ وَقَالَ قَرِينُهُ هَذَا مَا لَدَىٰ عَتِيدٍ ﴿٢٣﴾ أَلْقِيَٰ فِي جَهَنَّمَ كُلَّ كَفَّارٍ
 عَنِيدٍ ﴿٢٤﴾ مَتَاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ مُّرِيبٍ ﴿٢٥﴾ الَّذِي جَعَلَ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا
 آخَرَ فَأَلْقِيَاهُ فِي الْعَذَابِ الشَّدِيدِ ﴿٢٦﴾ قَالَ قَرِينُهُ رَبَّنَا مَا أَطْعَيْتُهُ
 وَلَٰكِن كَانِ فِي ضَلَالٍ بَعِيدٍ ﴿٢٧﴾ قَالَ لَا تَخْصِمُوْا لَدَىٰ وَقَدْ قَدَمْتُ
 إِلَيْكُمْ بِالْوَعِيدِ ﴿٢٨﴾ مَا يُبَدَّلُ الْقَوْلُ لَدَىٰ وَمَا أَنَا بِظَلَمٍ لِّلْعَبِيدِ ﴿٢٩﴾
 يَوْمَ نَقُولُ لِجَهَنَّمَ هَلِ امْتَلَأْتِ وَتَقُولُ هَلْ مِنْ مَّزِيدٍ ﴿٣٠﴾ وَأَزْلَفَتْ
 الْجَنَّةُ لِّلْمُتَّقِينَ غَيْرَ بَعِيدٍ ﴿٣١﴾ هَذَا مَا نُوْعِدُونَ لِكُلِّ أَوَّابٍ حَفِيظٍ
 ﴿٣٢﴾ مِّنْ خَشْيِ الرَّحْمَنِ الْغَيْبِ وَجَاءَ بِقَلْبٍ مُّنِيبٍ ﴿٣٣﴾ ادْخُلُوْهَا
 بِسَلَامٍ ذَٰلِكَ يَوْمُ الْخُلُودِ ﴿٣٤﴾ هُمْ مَّا يَشَاءُونَ فِيهَا وَلَدَيْنَا مَزِيدٌ ﴿٣٥﴾

۱۶- ما انسان را آفریدیم و از وسوسه های ضمیرش آگاهیم؛ و از شاهرگ [ش] به او نزدیکتریم (۱)؛
 ۱۷- چون دو مأمور گزارشگر [ما] که در راست و چپ [ش]، هشیارانشسته اند [رفنارش را] ضبط می کنند (۲).
 ۱۸- هیچ سخنی بر زبان نمی آورد، مگر اینکه در کنارش مراقبی آماده است (۳).
 ۱۹- بیهوشی مرگ حقیقت را [پیش چشمان او] می آورد؛ این همان چیزی است که از آن می گریختی.
 ۲۰- و در صدادهنده بزرگ دمیده می شود؛ این است [رستاخیز]، روز [تحقق] (۴) اعلام خطر.
 ۲۱- هرکس درحالی می آید که گواه و مأمور جلیبی (۵) به همراه دارد.
 ۲۲- از این [امر] در غفلت بودی و ما پرده را از مقابل [دیدها] برداشتیم، اکنون دیده های تیزبین شده است (۶).
 ۲۳- [فرشته] همنشین وی می گوید: این [نامه اعمال او] است که نزد من آماده است (۷).
 ۲۴- [به آن دو فرشته خطاب می رسد:] هر ناسپاس حق ستیز را در دوزخ افکنید،
 ۲۵- [هر] مانع خیر و متجاوز و بدگمان را،
 ۲۶- که در کنار خدا معبود دیگری قرار می داد (۸)، او را در عذابی سخت بیفکنید.
 ۲۷- [شیطان] همنشینش می گوید: پروردگارا، من او را به طغیان نکشیدم، ولی او خود در ضلالتی بی پایان بود (۹).
 ۲۸- [خدا] می گوید: در حضور من مخاصمه مکنید که پیش از این به شما اعلام خطر کرده بودم (۱۰).
 ۲۹- فرمان مجازات (۱۱) نزد من تغییر پذیر نیست و [اگر قبلاً] ابلاغ نشده بود، عذاب امروز [ظلمی فاحش] (۱۲) [بود که] دور از [شان] من است.

۳۰- [به یاد آر] روزی که به دوزخ می گوئیم: آیا مملو [از ستمگران] شده ای؟ می گوید: آیا بیش از این هم هست؟

۳۱- و [آن روز] بهشت در دسترس پرهیزکاران قرار داده می شود، نه [در فاصله ای] دور.

۳۲- این همان پاداشی است که به شما وعده داده می شد که خاص هر بازگشت کننده [به درگاه خدا] و عهدنگهدار است؛

۳۳- همان کس که در نهان از خدای رحمان بترسد، و قلبی بازاینده [به پیشگاه خدا] عرضه کند؛

۳۴- با سلامت به بهشت درآیید؛ این است روز جاودانگی.

۳۵- در آنجا هر چه بخواهند، دارند، و بیشتر از آن هم در اختیار ماست.

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۰ رعد (۱۳)، ۷ طه (۲۰)، ۱۹ غافر (۴۰) و ۱۳ ملک (۶۷) آمده است.

۲- به آیات ۱۰-۱۲ انفطار (۸۲) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۸۰ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.

۴- برای توجیه افزوده، به بخش آخر آیه ۱۴ همین سوره (ق) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۳۰ قیامت (۷۵) توجه فرمایید.

۶- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۳۸ مریم (۱۹) و ۶۶ نمل (۲۷) آمده است.

۷- به آیه ۱۸ همین سوره (ق) توجه فرمایید.

۸- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۲۲ اسراء (۱۷) آمده است.

۹- به آیات ۳۶ زخرف (۴۳) و ۲۲ ابراهیم (۱۴) که از دو جهت جداگانه این آیه را تبیین می کنند، توجه فرمایید.

۱۰- به آیه ۶۳ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

۱۱- برای توجیه ترجمه «قول» به فرمان مجازات، با آیات ۱۶ اسراء (۱۷)، ۱۳ سجده (۳۲) و ۷۱ زمر (۳۹) مقایسه فرمایید؛ این فرمان مجازات در آیات ۱۸ اعراف (۷)، ۴۳ حجر (۱۵) و ۸۵ ص (۳۸) آمده است.

۱۲- خوانندگان عزیز توجه دارند که «ظلام» صیغه مبالغه است و این کلمه ارتباط دقیق با مفاد آیه قبل و بخش ابتدایی همین آیه دارد.

- ۳۶- چه بسیار مردم روزگاران را قبل از آنان هلاک کردیم که دست گشوده‌تر از اینان بودند^(۱) و به هر دیاری راه جستند؛ آیا [به هنگام بلا] راه‌گریزی وجود داشت؟
- ۳۷- بی‌گمان در این [امر] برای هر صاحب‌دل یا آن کس که گوش بسپارد و گواه [حقانیت وحی] باشد، تذکری است^(۲).
- ۳۸- ما آسمانها و زمین و مابین آنها را طی شش دوران^(۳) آفریدیم و [هرگز] رنج و خستگی به ما نرسید.
- ۳۹- در برابر گفتار [ناهنجار]شان صبور باش و قبل از برآمدن آفتاب و قبل از فروشدن [ش] ^(۴) پروردگارت را باستایش تقدیس کن^(۵)؛
- ۴۰- و نیز [در پاسی] از شب و در پی هر نماز او را تقدیس کن.
- ۴۱- و [از هم‌اکنون به صدای] آن روز که نداکننده از مکانی نزدیک [برپایی قیامت را] ندا می‌دهد، گوش فرا دار؛
- ۴۲- روزی که بانگ سخت [و مرگبار] را بحق می‌شنوند؛ این [همان] روز خروج [از گورها] است^(۶).
- ۴۳- ماییم که حیات می‌بخشیم و مرگ می‌دهیم و سرانجام در پیشگاه ماست؛
- ۴۴- روزی که زمین از برابر آنان شکافته می‌شود، شتابان [بیرون آید]^(۷)؛ این احضاری است که^(۸) برای ما آسان است.
- ۴۵- ما به گفتارشان داناتریم و تو بر آنها [رسولی] خودکامه نیستی^(۹)؛ پس هر که را که از اعلام خطر من ترس دارد، بدین قرآن اندرز بده.

۵۱- سوره ذاریات

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- سوگند به بادهای ابرافشان،
- ۲- و ابرهای گرانبار،
- ۳- و کشتیهای بسادگی روان،
- ۴- و فرشتگان تقسیم [و تدبیر]^(۱۰)کننده امور [جهان]،
- ۵- که آنچه به شما وعده داده می‌شود، حقیقت دارد،
- ۶- و [روز] جزا به وقوع می‌پیوندد.

وَكَمْ أَهْلَكْنَا قَبْلَهُمْ مِنْ قَرْنٍ هُمْ أَشَدُّ مِنْهُمْ بَطْشًا فَنَقَّبُوا فِي الْبِلَادِ هَلْ مِنْ مَّحِيصٍ ﴿٣٦﴾ إِنَّ فِي ذَلِكَ لَذِكْرٍ لِمَنْ كَانَ لَهُ قَلْبٌ أَوْ أَلْقَى السَّمْعَ وَهُوَ شَهِيدٌ ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ خَلَقْنَا السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ وَمَا بَيْنَهُمَا فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ وَمَا مَسَّنَا مِنْ لُغُوبٍ ﴿٣٨﴾ فَأَصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ قَبْلَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَقَبْلَ الْغُرُوبِ ﴿٣٩﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَأَدْبَرَ السُّجُودِ ﴿٤٠﴾ وَأَسْمِعْ يَوْمَ يُنَادِي الْمُنَادِ مِنْ مَّكَانٍ قَرِيبٍ ﴿٤١﴾ يَوْمَ يَسْمَعُونَ الصَّيْحَةَ بِالْحَقِّ ذَلِكَ يَوْمَ الْخُرُوجِ ﴿٤٢﴾ إِنَّا نَحْنُ مُحْيِيَةٌ وَمُتِيَةٌ وَإِلَيْنَا الْمَصِيرُ ﴿٤٣﴾ يَوْمَ تَشَقُّقُ الْأَرْضُ عَنْهُمْ سِرَاعًا ذَلِكَ حَشْرٌ عَلَيْنَا لَيْسِيرٌ ﴿٤٤﴾ نَحْنُ أَعْلَمُ بِمَا يَقُولُونَ وَمَا أَنْتَ عَلَيْهِمْ بِجَبَّارٍ فَذَكَرَ بِالْقُرْآنِ مَنْ يَخَافُ وَعِيدِ ﴿٤٥﴾

سُورَةُ الذَّارِيَاتِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالذَّارِيَاتِ ذُرُورًا ﴿١﴾ فَالْحَمَلَاتِ وِقْرًا ﴿٢﴾ فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا ﴿٣﴾ فَالْمُصَمِّتِ أَمْرًا ﴿٤﴾ إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ ﴿٥﴾ وَإِنَّ الْدِّينَ لَوْ قَعٌ ﴿٦﴾

- ۱- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.
- ۲- برعکس کسانی که در آیه ۱۰ ملک (۶۷) زبان حالشان آمده است.
- ۳- روز در قرآن به معنی دوران نیز آمده است؛ به آیات ۵ سجده (۳۲) و ۴ معارج (۷۰) توجه فرمایید.
- ۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۳ طه (۲۰) مراجعه فرمایید.
- ۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۹۷ و ۹۸ حجر (۱۵) آمده است.
- ۶- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۳ و ۱۴ نازعات (۷۹) آمده است.
- ۷- برای توجیه افزوده، به آیه ۴۳ معارج (۷۰) توجه فرمایید؛ به آیه ۷ قمر (۵۴) هم توجه فرمایید.
- ۸- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش آخر آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.
- ۹- به بیان دیگر در آیه ۲۲ غاشیه (۸۸) آمده؛ به آیه ۹۹ یونس (۱۰) هم توجه فرمایید.
- ۱۰- برای توجیه افزوده، به آیه ۵ نازعات (۷۹) توجه فرمایید.

- ۷- و سوگند به آسمان دارای حسن و زینت (۱)؛
 ۸- که شما [در مورد رستاخیز] اختلاف نظر دارید؛
 ۹- هر که [تحت تأثیر گفتار دروغ پردازان، از راه حق] برگردانده شده باشد، از [باور نسبت به] رستاخیز هم برگردانده خواهد شد.
 ۱۰- مرگ بر گزافه گویان،
 ۱۱- که در ورطه جهل، غافلند،
 ۱۲- [و از روی انکار] می پرسند: روز جزا چه زمانی است؟
 ۱۳- همان روزی است که به آتش مبتلا می شوند.
 ۱۴- عذاب خود را بچشید؛ این همان آتشی است که به شتاب می خواستید.
 ۱۵- [ولی] پرهیزکاران در باغهایی از بهشت و [کنار] چشمه سارها [آرام گرفته اند]،
 ۱۶- و آنچه پروردگارشان به آنها عطا کرده است دریافت می دارند؛ زیرا در گذشته نیکوکار بوده اند.
 ۱۷- [آنها] اندکی از شب را می خفتند؛
 ۱۸- و سحرگهان آموزش می خواستند؛
 ۱۹- و در اموالشان برای سائل و محروم حقی [معین] بود.
 ۲۰- در زمین و در وجود خودتان برای اهل یقین نشانه‌ها [ی قدرت الهی] پدیدار است؛ چرا نمی بینید؟
 ۲۱- [باران که عامل] رزق شما [ست] در آسمانها شکل می گیرد (۲) و نیز بهشتی که به شما وعده داده اند (۳).
 ۲۲- سوگند به پروردگار آسمان و زمین که وعده بهشت هم چون سخن گفتنتان قطعی است.
 ۲۳- آیا داستان میهمانان گرامی ابراهیم به تو رسیده است؟
 ۲۴- آنگاه که بر او وارد شدند و گفتند: [سلام کردیم] سلامی [گرم]؛ گفت: سلام [بر شما]، [در حالی که زیر لب می گفت: گروهی ناشناسند].
 ۲۵- آنگاه نزد خانواده خود رفت و [ران بریان] گوساله‌ای فربه [برای پذیرایی] آورد.
 ۲۶- نزد آنها گذاشت و [چند لحظه بعد] گفت: چرا نمی خورید؟
 ۲۷- [چون دست به غذا نزدند] از آنها احساس ترس کرد (۴)؛ گفتند: مترس [ما فرشته ایم]؛ و او را به [تولد] پسری دانا (۵) بشارت دادند.
 ۲۸- همسرش با سر و صدا [و شگفتی] پیش آمد و در حالی که به صورت خود می زد، گفت: پیرزنی نازا [و فرزند]؟! (۶)؛
 ۲۹- گفتند: پروردگارت که فرزانه و داناست، چنین گفته است (۷).

۱- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۶ صافات (۳۷) آمده است.

۲- منظور از رزق، باران است؛ با آیه ۵ جاثیه (۴۵) مقایسه فرمایید.

۳- منظور از «آنچه وعده داده شده»، بهشت است؛ از نظر موقعیت بهشت در آسمان، به آیه ۱۵ نجم (۵۳) توجه فرمایید.

۴- به زیر نویس آیه ۷۰ هود (۱۱) مراجعه فرمایید.

۵- کدام یک از دو فرزند ابراهیم؟ به آیه ۷۱ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۷۲ هود (۱۱) که روشنتر بیان کرده است، توجه فرمایید.

۷- به آیه ۷۳ هود (۱۱) که روشنتر بیان کرده است، توجه فرمایید.

- ۳۱- [ابراهیم] گفت: ای فرستادگان، بر نامه شما چیست؟
 ۳۲- گفتند: ما برای [مجازات] قومی بزهکار فرستاده شده ایم^(۱)،
 ۳۳- تا سنگهایی از گل [سخت شده] بر آنها بیاریم؛
 ۳۴- [سنگهایی] که نزد پروردگارت برای گزافکاران مشخص شده است^(۲)،
 ۳۵- و مؤمنانی را که در آن [شهر] بودند، بیرون بردیم^(۳)؛
 ۳۶- ولی فقط یک خانواده را^(۴) دیدیم که [در قبال خدا] تسلیم بودند؛
 ۳۷- و در آن [شهر] برای مردمی که از عذاب دردناک [خدا] ترس دارند، نشانه‌ای روشن به جای گذاشتیم؛
 ۳۸- و [نیز] در [داستان] موسی، زمانی که او را با دلیلی روشن نزد فرعون فرستادیم؛
 ۳۹- ولی [فرعون] با تکیه بر قدرتش، [از پذیرش حق] سر باز زد و گفت: [موسی] جادوگر است یا دیوانه.
 ۴۰- او را که سزاوار ملامت بود، با سپاهیانش گرفتیم و آنها را به دریا افکندیم.
 ۴۱- و در داستان قوم عاد نیز [عبرتی است] که تندبادی مرگبار^(۵) بر آنان فرستادیم؛
 ۴۲- که بر هر چه وزید، خاک و خاشاکش کرد.
 ۴۳- و نیز در [داستان] قوم ثمود، آنگاه که [توسط پیامبرشان

﴿۳۱﴾ قَالُوا مَا خَطْبُكُمْ أَيُّهَا الْمُرْسَلُونَ ﴿۳۱﴾ قَالُوا إِنَّا أُرْسِلْنَا إِلَىٰ قَوْمِ ثَمْرِمِينَ ﴿۳۲﴾ لَنُرْسِلَ عَلَيْهِمْ حِجَارَةً مِن طِينٍ ﴿۳۳﴾ مُسَوَّمَةً عِنْدَ رَبِّكَ لِلْمُسْرِفِينَ ﴿۳۴﴾ فَأَخْرَجْنَا مَن كَانَ فِيهَا مِنَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿۳۵﴾ فَمَا وَجَدْنَا فِيهَا غَيْرَ بَيْتٍ مِنَ الْمُسْلِمِينَ ﴿۳۶﴾ وَتَرَكْنَا فِيهَا آيَةً لِلَّذِينَ يَخَافُونَ الْعَذَابَ الْأَلِيمَ ﴿۳۷﴾ وَفِي مُوسَىٰ إِذْ أَرْسَلْنَاهُ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿۳۸﴾ فَتَوَلَّىٰ مُرْكِبُهُ وَقَالَ صَاحِبًا وَمَجْنُونٌ ﴿۳۹﴾ فَأَخَذْنَاهُ وَجُودَهُ وَفَبَدَلْنَاهُمْ فِي الْأَيْمِ وَهُوَ مَلِيمٌ ﴿۴۰﴾ وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ ﴿۴۱﴾ مَا تَذَرُ مِن شَيْءٍ أَنتَ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلْتَهُ كَالرِّيمِ ﴿۴۲﴾ وَفِي ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمُ تَمَعُّوا حَتَّىٰ حِينٍ ﴿۴۳﴾ فَتَعَاوَنَ عَلَىٰ آيَاتِهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ ﴿۴۴﴾ فَمَا أَصْطَفَعُوا مِن قِيَامٍ وَمَا كَانُوا مُنْصَرِفِينَ ﴿۴۵﴾ وَقَوْمِ نُوحٍ مِّن قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَاسِقِينَ ﴿۴۶﴾ وَالسَّمَاءَ بَنَيْنَاهَا بِأَيْدٍ وَإِنَّا لَمُوسِعُونَ ﴿۴۷﴾ وَالْأَرْضَ فَرَشْنَاهَا فَنِعْمَ الْمُهَيِّدُونَ ﴿۴۸﴾ وَمِن كُلِّ شَيْءٍ خَلَقْنَا زَوْجَيْنِ لَعَلَّكُمْ تَذَكَّرُونَ ﴿۴۹﴾ فَفَرِّقُوا إِلَى اللَّهِ إِنِّي لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿۵۰﴾ وَلَا تَجْعَلُوا مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ إِنِّي لَكُمْ مِّنْهُ نَذِيرٌ مُّبِينٌ ﴿۵۱﴾

صالح] به آنها گفته شد: چند صباحی^(۶) بر خوردار باشید.

۴۴- از فرمان پروردگارش سر باز زدند و در حالی که [اشکارا] می دیدند، صاعقه آنان را فرا گرفت.

۴۵- آنگاه نه توان برخاستن [و گریز] داشتند و نه یارای دفاع.

۴۶- و قبل از آن، قوم نوح را که گروهی منحرف بودند [هلاک کردیم].

۴۷- آسمان را به توان [خود] بنا نهادیم و [همواره] آن را گسترش می دهیم.

۴۸- و زمین را گسترديم و نیکو آماده [زیست] می کنیم^(۷).

۴۹- همه چیز را به صورت زوج^(۸) آفریدیم، بسا که [توجه کنید و] پند گیرید.

۵۰- پس به سوی خدا بشتابید، که من از جانب او برای شما هشداردهنده‌ای آشکارم؛

۵۱- و در کنار خدا معبود دیگری را قرار مدهید، که من از [جانب] او برای شما هشداردهنده‌ای آشکارم.

۱- کدام قوم؟ به آیه ۷۰ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۲- معنی تحت اللفظ آن «نشان کرده شده» است.

۳- به آیه ۵۷ نمل (۲۷) توجه فرمایید.

۴- کدام خانواده و چه افرادی؟ به آیات ۵۹ و ۶۰ حجر (۱۵) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۲۵ احقاف (۴۶) توجه فرمایید.

۶- منظور همان سه روز مهلتی است که در آیه ۶۵ هود (۱۱) به آن اشاره شده است.

۷- به آیه ۵۳ طه (۲۰) توجه فرمایید.

۸- به زیرنویس آیه ۱۴۳ انعام (۶) توجه فرمایید.

كَذَلِكَ مَا آتَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ رَسُولٍ إِلَّا قَالُوا سِحْرٌ أَوْ مَجْنُونٌ ﴿٥٢﴾
 أَنَا صَوَابٌ عَلَيْهِمْ بَلْ هُمْ قَوْمٌ طَآغُونَ ﴿٥٣﴾ فَنُؤَلِّفُ لَهُمْ وَاٰلِهِمْ
 يَمْلُؤُونَ ﴿٥٤﴾ وَذَكَرْنَا فِي الذِّكْرِ نَفْعَ الْمُؤْمِنِينَ ﴿٥٥﴾ وَمَا
 خَلَقْتُ الْجِنَّ وَالْإِنْسَ إِلَّا لِيَعْبُدُونِ ﴿٥٦﴾ مَا أُرِيدُ مِنْهُمْ مِنْ رِزْقٍ
 وَمَا أُرِيدُ أَنْ يُطِيعُونِ ﴿٥٧﴾ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الرَّزَّاقُ ذُو الْقُوَّةِ الْمَتِينُ
 ﴿٥٨﴾ فَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا ذُنُوبًا مِثْلَ ذُنُوبِ أَصْحَابِهِمْ فَلَا يَسْتَعِجِلُونَ
 ﴿٥٩﴾ فَوَيْلٌ لِلَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ يَوْمِهِمُ الَّذِي يُوعَدُونَ ﴿٦٠﴾

سُورَةُ الذَّارِيَاتِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالطُّورِ ﴿١﴾ وَكُنْتَ مَسْطُورٍ ﴿٢﴾ فِي رَقٍ مَنشُورٍ ﴿٣﴾ وَالْبَيْتِ
 الْمَعْمُورِ ﴿٤﴾ وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ ﴿٥﴾ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ ﴿٦﴾ إِنَّ
 عَذَابَ رَبِّكَ لَوَاقِعٌ ﴿٧﴾ مَا لَهُ مِنْ دَافِعٍ ﴿٨﴾ يَوْمَ تَمُورُ السَّمَاءُ
 مَوْرًا ﴿٩﴾ وَتَسِيرُ الْجِبَالُ سَيْرًا ﴿١٠﴾ فَوَيْلٌ لِلْمُكَذِّبِينَ
 ﴿١١﴾ الَّذِينَ هُمْ فِي خَوْضٍ يَلْعَبُونَ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يَدْعُوكَ إِلَى النَّارِ
 جَهَنَّمَ دَعَاً ﴿١٣﴾ هَذِهِ النَّارُ الَّتِي كُنْتُمْ بِهَا تُكَذِّبُونَ ﴿١٤﴾

- ۵۲- بر پیشینیان آنها هم هیچ پیامبری مبعوث نشد، مگر اینکه همین گونه گفتند: جادوگر است یا دیوانه.
 ۵۳- آیا بر این [لجاج] یکدیگر را سفارش کرده بودند؟! نه، بلکه گروهی طغیانگر بودند.
 ۵۴- پس، از آن مردم [الجوج] روی برتاب که سزاوار ملامت نخواهی بود.
 ۵۵- و تذکر بده که البته تذکر برای مؤمنان سودبخش است.
 ۵۶- و جن و انس را نیافریده‌ام، مگر برای اینکه مرا بندگی کنند [و از بندگی غیر من سر باز زنند] (۱).
 ۵۷- [هرگز] از آنها روزی ای نمی‌خواهم و نه اینکه مرا خوراک دهند.
 ۵۸- زیرا خداست روزی‌رسان نیرومند و برقرار.
 ۵۹- ستمگران همچون یاران [گذشته] خویش سهمی از عذاب دارند (۲)، پس به شتاب [آن را] از من نخواهند (۳).
 ۶۰- وای بر انکارورزان از روز موعودشان (۴).

۵۲- سوره طور

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- سوگند به کوه طور،
 ۲- و به کتاب نوشته‌شده [اعمال] (۵)،
 ۳- در صفحه‌ای گشوده،
 ۴- و سوگند به خانه آبادان [کعبه] (۶)،
 ۵- و آسمان (۷) افراشته،
 ۶- و دریای مملو [از آتش] (۸)،
 ۷- که عذاب پروردگار واقع شدنی است،
 ۸- و بازدارنده‌ای ندارد؛
 ۹- روزی که آسمان بسختی در جنبش و اضطراب افتد،
 ۱۰- و کوهها به حرکتی شدید درآیند (۹)؛
 ۱۱- در آن روز وای به حال تکذیب‌کنندگان،
 ۱۲- هم آنان که در بیهوده‌گویی سرگرم بازی‌اند.
 ۱۳- روزی که با خشونت به سوی آتش دوزخ رانده می‌شوند (۱۰)؛
 ۱۴- [و به آنان گویند]: این آتشی است که آن را دروغ می‌شمردید.

- ۱- برای توجیه افزوده، به آیات ۵ فاتحه (۱) و ۵۶ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید.
 ۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۵۰ و ۵۱ زمر (۳۹) آمده است.
 ۳- برای توضیح جمله اخیر به آیه ۶ رعد (۱۳) توجه فرمایید.
 ۴- به آیه ۶۶ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.
 ۵- برای توجیه افزوده، آیه بعدی را با آیه ۱۳ اسراء (۱۷) مقایسه فرمایید.
 ۶- به آیه ۹۶ آل عمران (۳) توجه فرمایید.
 ۷- منظور از سقف، آسمان است؛ به آیه ۳۲ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.
 ۸- منظور آب دریاها در آغاز وقوع قیامت است؛ به آیه ۶ تکویر (۸۱) توجه فرمایید.
 ۹- به آیات ۵ و ۶ واقعه (۵۶) و ۱۰۵ و ۱۰۶ طه (۲۰) توجه فرمایید.
 ۱۰- به آیات ۴۷ دخان (۴۴) و ۳۰ و ۳۱ حاقه (۶۹) توجه فرمایید.

- ۱۵- آیا این هم جادوست (۱) مگر [هنوز هم] نمی بینید (۲)؟
 ۱۶- به آتش درآید که صبر و بی صبری شما برایتان یکسان است؛ تنها در برابر آنچه کرده اید، مجازات می شوید.
 ۱۷- پرهیزکاران در باغهایی از بهشت و ناز و نعمتند،
 ۱۸- در حالی که از عطایای پروردگارشان و از اینکه آنان را از عذاب دوزخ نگاه داشته است، شادمانند.
 ۱۹- [گفته شود:] در برابر رفتارتان گوارا بخورید و بیاشامید،
 ۲۰- در حالی که بر تختهایی ردیف شده تکیه زده اند؛ و با سپیدرویان غزال چشم تزویجشان کرده ایم.
 ۲۱- مؤمنانی که فرزندانشان در ایمان پیرو آنان بودند، فرزندانشان را [در بهشت] به آنان ملحق خواهیم کرد (۳) و از [پاداش] عملشان ذره ای نمی کاهیم (۴)؛ که هر کس در گرو دستاورد خویش است.
 ۲۲- و هر نوع میوه و گوشتی که بخواهند، پی در پی در دسترسشان قرار می دهیم.
 ۲۳- در بهشت قدحهای شرابی رد و بدل می کنند که نه موجب بیهوده گویی است و نه گناه (۵).
 ۲۴- نوجوانانی در اختیار دارند، همچون مرواریدی ناسفته که [برای خدمت] پیرامونشان در رفت و آمدند.
 ۲۵- گفتگوکنان به یکدیگر روی می آورند.
 ۲۶- می گویند: ما قبلاً در میان خانواده خود نگرانی داشتیم.

أَفَسِحْرُهُذَآءُ أَمْ أَنْتُمْ لَا تُبْصِرُونَ ﴿١٥﴾ أَصَلَوْهَا فَأَصْبِرُوا
 أَوْ لَا تَصْبِرُوا سَوَاءٌ عَلَيْكُمْ إِنَّمَا تُحْزَنُونَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٦﴾
 إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي جَنَّاتٍ وَعَيْمٍ ﴿١٧﴾ فَكَهَيْنَ بِمَاءٍ أَنْهَمُ رِيحُهُمْ
 وَوَقَّهْمُ رِيحُهُمْ عَذَابَ الْجَحِيمِ ﴿١٨﴾ كَلُوا وَأَشْرَبُوا هُنَا بِمَا
 كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿١٩﴾ مُتَكِينِينَ عَلَى سُرُرٍ مَصْفُوفَةٍ وَزَوَّجْنَاهُمْ
 بِحُورٍ عِينٍ ﴿٢٠﴾ وَالَّذِينَ آمَنُوا وَاتَّبَعَتْهُمْ ذُرِّيَّتُهُمْ بِإِيمَانٍ أَلْحَقْنَا
 بِهِمْ ذُرِّيَّتَهُمْ وَمَا أَلْتَنَاهُمْ مِنْ عَمَلِهِمْ مِنْ شَيْءٍ كُلُّ امْرِئٍ بِمَا كَسَبَ
 رَهِينٌ ﴿٢١﴾ وَأَمَدَدْنَاهُمْ بِفِكَهٍ وَلَحْمٍ مِمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢٢﴾ يَنْتَرِعُونَ
 فِيهَا كَأَسَا لَا نَعُوبُهَا وَلَا تَأْتِيهِمْ ﴿٢٣﴾ وَيَطُوفُ عَلَيْهِمْ غِلْمَانٌ
 لَهُمْ كَأَنَّهُمْ لَوْزُؤٌ مُكْنُونٌ ﴿٢٤﴾ وَأَقْبَلَ بَعْضُهُمْ عَلَى بَعْضٍ يَتَسَاءَلُونَ
 ﴿٢٥﴾ قَالُوا إِنَّا كُنَّا قَبْلُ فِي أَهْلِنَا مُشْفِقِينَ ﴿٢٦﴾ فَمَنْ آتَى اللَّهَ
 عَلَيْنَا وَوَقَّعْنَا عَذَابَ السَّمُورِ ﴿٢٧﴾ إِنَّا كُنَّا مِنْ قَبْلُ
 نَدْعُوهُ إِنَّهُ هُوَ الْبَرُّ الرَّحِيمُ ﴿٢٨﴾ فَذَكَرْنَا أَنْتَ بِنِعْمَتِ
 رَبِّكَ بِكَاهِنٍ وَلَا مَجْنُونٍ ﴿٢٩﴾ أَمْ يَقُولُونَ شَاعِرٌ نَتَرَبَّصُ بِهِ رَيْبَ
 الْمُنُونِ ﴿٣٠﴾ قُلْ تَرَبَّصُوا فَإِنِّي مَعَكُمْ مِنَ الْمُتَرَبِّصِينَ ﴿٣١﴾

۲۷- خدا هم به ما نعمت بزرگی داد و ما را از عذاب آتش نافذ محفوظ داشت.

۲۸- ما قبلاً [در حیات دنیا] تنها او را [به ربوبیت] می خواندیم (۶)؛ که او نیکوکار و مهربان است.

۲۹- پس خلق را متذکر ساز که [با آن همه محاسن که] به لطف پروردگارت [داری، علی رغم گفتار آنان] نه کاهنی (۷) و نه مجنون (۸).

۳۰- مگر می گویند: شاعری است که ما چشم به راه حوادث ناگواری برایش هستیم؟

۳۱- بگو: چشم به راه باشید، من هم با شما چشم به راه خواهم ماند.

۱- اشاره به گفتار منکران است که به انبیاء نسبت سحر می دادند؛ به آیات ۷۶ یونس (۱۰) و ۳۰ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.
 ۲- باز هم اشاره به گفتار همان منکران است که می گفتند: چشمان ما را به جادو بسته است؛ به آیه ۱۵ حجر (۱۵) توجه فرمایید.
 ۳- اجابت دعای فرشتگان در مورد بندگان صالح است که در آیه ۸ غافر (۴۰) آمده است.
 ۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۲۳ رعد (۱۳) آمده است.
 ۵- ویژگیهای دیگر آن را در آیات ۴۶ و ۴۷ صافات (۳۷) و ۱۹ واقعه (۵۶) ملاحظه فرمایید.
 ۶- به آیه ۱۸۶ بقره (۲) توجه فرمایید.
 ۷- به زیر نویس آیه ۴۲ حاقه (۶۹) مراجعه فرمایید.
 ۸- اشاره به گفتار مخالفان است که در آیه ۶ حجر (۱۵)، ۳۶ صافات (۳۷)، ۱۴ دخان (۴۴) و بخش پایانی آیه ۵۱ قلم (۶۸) آمده است.

أَمْ تَأْمُرُهُمْ بِالْحَمَىٰ ۖ أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ ﴿۳۲﴾ أَمْ يَقُولُونَ نَقُولُهُ
 بَلْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿۳۳﴾ فَلْيَأْتُوا بِحَدِيثٍ مِّثْلِهِ ۖ إِنْ كَانُوا صَادِقِينَ
 ﴿۳۴﴾ أَمْ خُلِقُوا مِنْ غَيْرِ شَيْءٍ أَمْ هُمُ الْخَالِقُونَ ﴿۳۵﴾ أَمْ خَلِقُوا
 السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ ۖ بَلْ لَا يُؤْقِنُونَ ﴿۳۶﴾ أَمْ عِنْدَهُمْ خَزَائِنُ
 رَبِّكَ أَمْ هُمُ الْمُصِيطِرُونَ ﴿۳۷﴾ أَمْ لَهُمْ سَمْعٌ يَسْمَعُونَ فِيهِ فَلْيَأْتِ
 مُسْتَمِعَهُمْ بِسُلْطٰنٍ مُّبِينٍ ﴿۳۸﴾ أَمْ لَهُ الْبَنَاتُ وَلَكُمُ الْبَنُونَ ﴿۳۹﴾
 أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِنْ مَغْرَمٍ مُثْقَلُونَ ﴿۴۰﴾ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ
 يَكْتُمُونَ ﴿۴۱﴾ أَمْ يُرِيدُونَ كَيْدًا ۖ فَالَّذِينَ كَفَرُوا هُمْ الْمَكِيدُونَ ﴿۴۲﴾
 أَمْ لَهُمْ إِلٰهٌ غَيْرُ اللَّهِ ۖ سُبْحٰنَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ ﴿۴۳﴾ وَإِنْ يَرَوْا كِسْفًا
 مِنَ السَّمَاءِ سَاقِطًا يَقُولُوا سَحَابٌ مَرْكُومٌ ﴿۴۴﴾ فَذَرَهُمْ حَتَّىٰ يُلَاقُوا
 يَوْمَهُمُ الَّذِي فِيهِ يُصْعَقُونَ ﴿۴۵﴾ يَوْمَ لَا يَغْنِي عَنْهُمْ كَيْدُهُمْ شَيْئًا
 وَلَا هُمْ يُنصَرُونَ ﴿۴۶﴾ وَإِنَّ لِلَّذِينَ ظَلَمُوا عَذَابًا دُونَ ذَلِكَ وَلٰكِنَّ
 أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ ﴿۴۷﴾ وَأَصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ فَإِنَّكَ بِأَعْيُنِنَا وَسَبِّحْ
 بِحَمْدِ رَبِّكَ حِينَ تَقُومُ ﴿۴۸﴾ وَمِنَ اللَّيْلِ فَسَبِّحْهُ وَإِدْبَارَ النُّجُومِ ﴿۴۹﴾

سُورَةُ الطُّورِ

- ۳۲- یا خیالهای باطلشان به این [رفتار] حکم می‌کند، یا اساساً [گروهی طغیانگرند؟!]
- ۳۳- مگر می‌گویند: قرآن را جعل کرده است؛ [چنین نیست] (۱) بلکه [آلوده به ظلمند که] ایمان نمی‌آورند.
- ۳۴- اگر راست می‌گویند، سخنی مانند آن بیاورند (۲).
- ۳۵- مگر از هیچ آفریده شده‌اند، یا خود آفریننده [خویش‌اند؟!]
- ۳۶- یا آسمانها و زمین را آفریده‌اند؟! [نه، بلکه به مرحله یقین نرسیده‌اند.]
- ۳۷- مگر خزاین [رحمت] (۳) پروردگارت در اختیار آنهاست و یا [بر همه چیز] سیطره (۴) دارند [که چنین بی‌پروا عصیانگرند؟!]
- ۳۸- مگر نزدبانی دارند که به وسیله آن [گفتار فرشتگان وحی را] می‌شنوند؟! پس هر که شنیده است، دلیلی روشن بیاورد.
- ۳۹- مگر خدا فرزندان دختر دارد و شما پسر (۵)؟
- ۴۰- مگر از آنان پاداش [رسالت] خواسته‌ای که زیر غرامتی گرانبارند؟!]
- ۴۱- یا از عالم غیب آگاهند و [خبرهای نهان را] یادداشت می‌کنند؟]
- ۴۲- یا قصد نیرنگی دارند؟ ولی انکارورزان، خود مقهور نیرنگ [خدا] هستند (۶).
- ۴۳- یا [تصور می‌کنند] معبودی غیر خدا دارند (۷)؟ خدا از آنچه [در قدرت و تدبیر با او] شریک می‌پندارند، منزه است.
- ۴۴- [این انکارورزان] اگر هم پاره‌ای از آسمان را در حال سقوط ببینند (۸)، [باز هم ایمان نمی‌آورند و می‌گویند: ابری است متراکم] (۹).
- ۴۵- پس آنها را [به حال خودشان] رها کن تا با روز [موعود] شان که [بانفخه اول صور] (۱۰) مدهوش مرگ خواهند شد، مواجه شوند؛

۴۶- روزی که نیرنگشان سودمند نخواهد بود (۱۱) و [از هیچ سو] مورد یاری قرار نگیرند.

۴۷- و ستمگران [در دنیا نیز] در بند عذاب دیگری گرفتار خواهند شد (۱۲)، ولی بیشترشان نمی‌دانند.

۴۸- برای حکم پروردگارت پایداری کن که تو در حمایت مایی و چون [برای هر کاری] برخیزی، پروردگارت را با ستایش تقدیس کن.

۴۹- و نیز [در پاسی] از شب و به هنگام افول ستارگان [با ادای نماز] او را تقدیس کن.

۱- به آیات ۴۴-۴۶ حاقه (۶۹) توجه فرماید.

۲- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۲۳ بقره (۲) آمده است؛ به آیه ۸۸ اسراء (۱۷) هم توجه فرماید.

۳- برای توجیه افزوده، به آیه ۹ ص (۳۸) توجه فرماید.

۴- در مورد عدول از قاعده املائی در کلمه «مصیطرون» به زیرنویس سوم آیه ۲۴۵ بقره (۲) توجه فرماید؛ ریشه این کلمه سطر است (با سین).

۵- به زیرنویس آیه ۱۴۹ صافات (۳۷) توجه فرماید.

۶- برای توجیه افزوده، به نیمه دوم آیه ۳۰ انفال (۸) توجه فرماید؛ به آیات ۴۳ فاطر (۳۵) و ۴۴ قلم (۶۸) هم در این رابطه توجه فرماید؛ ضمناً مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۱۸۲ اعراف (۷) آمده است.

۷- به آیه ۹۶ حجر (۱۵) توجه فرماید.

۸- اشاره به درخواست کفار است که در آیه ۹۲ اسراء (۱۷) آمده است.

۹- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۷ انعام (۶) و ۱۴ و ۱۵ حجر (۱۵) آمده است.

۱۰- منظور روزی است که اولین علامت قیامت ظاهر می‌شود؛ به آیه ۶۸ زمر (۳۹) توجه فرماید؛ آیه بعدی نیز مؤید همین معنی است.

۱۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۳۸ و ۳۹ مرسلات (۷۷) آمده و این قاعده در دنیا هم صادق است؛ به آیات ۴۲ همین سوره (طور) و ۱۵-۱۷ طارق (۸۶) توجه فرماید.

۱۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۲۱ سجده (۳۲) توجه فرماید.

۵۳ - سوره نجم

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- سوگند به ستاره، آنگاه که افول کند،
- ۲- که معاشر شما هرگز گمراه نشده و به راه تباهی نیفتاده است؛
- ۳- و از سر هوس سخن نمی گوید.
- ۴- قرآن جز وحی [الهی] نیست که [به او] القا می شود؛
- ۵- [فرشته ای] پر توان تعلیمش داده است (۱)؛
- ۶- توانمندی که [در برابرش] ایستاد،
- ۷- و او در موقعیتی برتر بود.
- ۸- آنگاه [به پیامبر] نزدیک شد و نزدیکتر،
- ۹- در حد فاصله دو کمان یا کمتر؛
- ۱۰- آنگاه خدا [توسط آن فرشته] آنچه می بایست به بنده [خاص] خود وحی کرد.
- ۱۱- دل [پیامبر] آنچه دید، دروغ نشمرد.
- ۱۲- آیا با او درباره آنچه می بیند جدال می کنید؟
- ۱۳- یک بار دیگر هم آن فرشته را [به صورت کامل] مشاهده کرده بود،
- ۱۴- در کنار [درخت] «سدره المنتهی» (۲)؛
- ۱۵- که آرامشگاه بهشت همان جاست.
- ۱۶- آنگاه که هاله ای آن درخت را پوشانده بود،
- ۱۷- چشم [دل پیامبر] (۳) منحرف نشد و [از حد] تجاوز نکرد (۴)؛
- ۱۸- تحقیقاً پاره ای از بزرگترین آیات و نشانه های پروردگارش را [در آنجا] مشاهده کرد (۵).
- ۱۹- آیاه [بتهای] «لات» و «عزی» توجه کرده اید [که چه بی اثرند]؟!؛
- ۲۰- و سومی اش «منات»؟!؛
- ۲۱- چگونه [ادعای] پسر خاص شماست و دختر خاص خدا (۶)؟!؛

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالنَّجْمِ إِذَا هَوَىٰ ﴿١﴾ مَا ضَلَّ صَاحِبُكُمْ وَمَا غَوَىٰ ﴿٢﴾ وَمَا يَنْطِقُ
عَنِ الْمَوْتَىٰ ﴿٣﴾ إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ ﴿٤﴾ عَلَّمَهُ شَدِيدُ الْقُوَىٰ ﴿٥﴾
ذُو مِرَّةٍ فَاسْتَوَىٰ ﴿٦﴾ وَهُوَ بِالْأُفُقِ الْأَعْلَىٰ ﴿٧﴾ ثُمَّ دَنَا فَتَدَلَّىٰ ﴿٨﴾
فَكَانَ قَابَ قَوْسَيْنِ أَوْ أَدْنَىٰ ﴿٩﴾ فَأَوْحَىٰ إِلَىٰ عَبْدِهِ مَا أَوْحَىٰ ﴿١٠﴾
مَا كَذَبَ الْفُؤَادُ مَا رَأَىٰ ﴿١١﴾ أَفَتَمْرُؤُنَا عَلَىٰ مَا يَرَىٰ ﴿١٢﴾ وَلَقَدْ رَآهُ
نَزْلَةً أُخْرَىٰ ﴿١٣﴾ عِنْدَ سِدْرَةِ الْمُنْتَهَىٰ ﴿١٤﴾ عِنْدَ هَا جَنَّةِ الْمَأْوَىٰ ﴿١٥﴾
إِذْ يَعْنَىٰ السِّدْرَةَ مَا يَعْشَىٰ ﴿١٦﴾ مَا زَاغَ الْبَصَرُ وَمَا طَغَىٰ ﴿١٧﴾ لَقَدْ رَأَىٰ
مِنَ آيَاتِ رَبِّهِ الْكُبْرَىٰ ﴿١٨﴾ أَفَرَأَيْتُمُ اللَّاتَ وَالْعُزَّىٰ ﴿١٩﴾ وَمَنْوَةَ
الْثَالِثَةَ الْآخِرَىٰ ﴿٢٠﴾ أَلَكُمُ الذَّكْرُ وَلَهُ الْأُنثَىٰ ﴿٢١﴾ تِلْكَ إِذْ أَوْحَيْنَا
صُبْرِيَّ ﴿٢٢﴾ إِنْ هِيَ إِلَّا أَسْمَاءُ سَمِيَّتُوهَا أَنْتُمْ وَعَبَاؤُكُمْ مَا أَنْزَلَ
اللَّهُ بِهَا مِنْ سُلْطَانٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَمَا تَهْوَى الْأَنْفُسُ
وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنْ رَبِّهِمُ الْهُدَىٰ ﴿٢٣﴾ أَمْ لِلإِنْسَانِ مَاتَمَتَّىٰ ﴿٢٤﴾ فَلِلَّهِ
الْآخِرَةُ وَالْأُولَىٰ ﴿٢٥﴾ وَكَمْ مِنْ مَلَكٍ فِي السَّمَوَاتِ لَا تُعْنَى
شَفَعْنَاهُمْ شَيْئًا إِلَّا مِنْ بَعْدِ أَنْ يَأْذَنَ اللَّهُ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَرْضَىٰ ﴿٢٦﴾

۲۲- در این صورت تقسیمی نارواست (۷).

- ۲۳- این تنها فقط نامهایی [بی مسمأ] است که خود و پدران آنان نام [معبودهای دروغین] نهاده اید، و خدا هیچ اعتباری به آنها نداده است؛ فقط پیرو گمان و خواسته دلهای خویش هستند، در حالی که [موجبات] هدایت از جانب پروردگارش بر آنان رسیده است.
- ۲۴- مگر انسان هر چه آرزو کند، میسر است؟
- ۲۵- دنیا و آخرت در اختیار خداست.
- ۲۶- چه بسیار فرشتگان در آسمانها هستند که امداد [غیبی] آنان به هیچ وجه سودمند نخواهد بود، مگر پس از آنکه خدا برای هر که بخواهد و خشنود باشد، اجازه دهد.

۱- منظور جبرئیل است؛ به آیات ۱۹ و ۲۰ تکویر (۸۱) توجه فرمایید.

۲- چگونگی آن بدرستی روشن نیست و در قرآن توضیح بیشتری در این مورد نیامده است؛ مفسران هم توضیحی روشن و قطعی در مورد آن نداده اند؛ به احتمال زیاد در رابطه با درختی است که در آیه ۳۵ نور (۲۴) به آن اشاره شده است. علامه طباطبایی پس از توضیح مختصری در مورد آیات ۱۴-۱۶ این سوره می گوید: بنای خدای تعالی در مورد این آیات بر مبهم گذاشتن آنهاست؛ به آیه ۷ آل عمران (۳) و زیرنویس آن توجه فرمایید.

۳- برای توجیه افزوده، به ارتباط این آیه با آیات ۱۱ و ۱۳ همین سوره (نجم) توجه فرمایید.

۴- علامه طباطبایی توضیح داده است که «زیغ بصر» به این معنی است که چشم آدمی چیزی را به غیر آن صورتی که هست ببیند، و «طغیان بصر» به این معنی است که چیزی را ببیند که حقیقتی ندارد.

۵- به آیه ۱ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

۶- در دوران جاهلیت، عربها فرشتگان را دختران خدا می پنداشتند؛ به آیه ۲۷ همین سوره (نجم) توجه فرمایید.

۷- به زیرنویس آیه ۱۴۹ صافات (۳۷) توجه فرمایید.

۲۷- **إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيَسْمُونَ الْمَلَائِكَةَ تَسْمِيَةً الْأُنثَىٰ ﴿٢٧﴾**
 وَمَا لَهُمْ بِهِ مِنْ عِلْمٍ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنَّ الظَّنَّ لَا يُغْنِي مِنَ
 الْحَقِّ شَيْئًا ﴿٢٨﴾ فَأَعْرِضْ عَنْ مَنْ تَوَلَّىٰ عَنْ ذِكْرِنَا وَلَمْ يُرِدْ إِلَّا الْحَيَاةَ
 الدُّنْيَا ﴿٢٩﴾ ذَلِكَ مَبْلَغُهُمْ مِنَ الْعِلْمِ إِنَّ رَبَّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ
 سَبِيلِهِ ۗ وَهُوَ أَعْلَمُ بِمَنِ اهْتَدَىٰ ﴿٣٠﴾ وَرَبُّهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا
 فِي الْأَرْضِ لِيَجْزِيَ الَّذِينَ اسْتَوُوا بِإِيمَانِهِمْ وَلِيُجْزِيَ الَّذِينَ أَحْسَنُوا
 بِالْحَسَنَىٰ ﴿٣١﴾ الَّذِينَ يَحْتَبُونَ كِبْرَ الْأَنْثَىٰ وَالْفَوْحِشَ إِلَّا اللَّمَمَ
 إِنَّ رَبَّكَ وَسِعَ الْمَغْفِرَةَ هُوَ أَعْلَمُ بِكُمْ إِذْ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ
 وَإِذْ أَنْتُمْ أَجْنَةٌ فِي بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ فَلَا تُزَكُّوْا أَنْفُسَكُمْ هُوَ أَعْلَمُ
 بِمَنِ اتَّقَىٰ ﴿٣٢﴾ أَفَرَأَيْتَ الَّذِي تَوَلَّىٰ ﴿٣٣﴾ وَأَعْطَىٰ قَلِيلًا وَأَكْدَىٰ
 ﴿٣٤﴾ أَعِنْدَهُ عِلْمُ الْغَيْبِ فَهُوَ يَرَىٰ ﴿٣٥﴾ أَمْ لَمْ يَلْبَسْ بِمَا فِي صُحُفِ
 مُوسَىٰ ﴿٣٦﴾ وَإِبْرَاهِيمَ الَّذِي وَفَّىٰ ﴿٣٧﴾ أَلَمْ نَزِرْ مِنْ رِزْقِنَا مِنْ
 ۲۸- **وَأَنْ لَيْسَ لِلْإِنْسَانِ إِلَّا مَا سَعَىٰ ﴿٢٩﴾ وَأَنْ سَعِيَهُ سَوْفَ**
يُرَىٰ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ يُجْزَاهُ الْجَزَاءَ الْأَوْفَىٰ ﴿٣١﴾ وَأَنَّ إِلَىٰ رَبِّكَ الْمُنْتَهَىٰ
﴿٣٢﴾ وَأَنَّ هُوَ أَضْحَكَ وَأَبْكَىٰ ﴿٣٣﴾ وَأَنَّ هُوَ آمَاتٌ وَأَحْيَا ﴿٣٤﴾

کسانی که به آخرت باور ندارند، فرشتگان را ماده نامگذاری می‌کنند^(۱) [و آنان را دختران خدا می‌دانند]^(۲).

۲۸- در مورد این امر بی‌اطلاعند؛ [و] فقط پیرو گمانند، در حالی که گمان برای [شناخت] حقیقت کافی نیست.

۲۹- پس تو نیز از کسی که از یاد ما روی برتافته و جز زندگی [مادی] دنیا را نمی‌خواهد، روی گردان.

۳۰- منتهای درکشان همین است؛ محققاً پروردگار تو به حال کسانی که از راه او منحرف شده‌اند آگاهتر است، و نیز به حال راه‌یافتگان.

۳۱- هر چه در آسمانها و زمین است متعلق به خداست؛ [راه خیر و شر را به انسان ارائه کرد] تا بدکاران را در برابر رفتارشان کیفر دهد و نیکوکاران را پاداش نیکو عطا کند^(۳)؛

۳۲- همان کسان که از گناهان بزرگ و بی‌شرمیها کناره می‌گیرند، مگر لغزشهای کم‌اهمیت؛ که پروردگار تو فراخ‌آمزش است^(۴)؛ از همان دم که شما را از زمین پدید می‌آورد و آنگاه که به صورت جنین در شکم مادرانتان هستیید، به [طبیعت] شما [از دیگران] آگاهتر است؛ پس خودستایی مکنید، که او به حال پرهیزکاران داناتر است^(۵).

۳۳- آیا متوجه آن کس شده‌ای که [از پذیرش حق] روی برتافت؟

۳۴- و اندکی انفاق کرد و دست خود را بست.

۳۵- مگر علم غیب دارد و [آینده را] می‌بیند؟

۳۶ و ۳۷- یا از مفاد کتاب آسمانی موسی و [تعلیمات] ابراهیم

که حق [بندگی ما] را به تمامی ادا کرد^(۶)، خبر داده نشده است

۳۸- که هیچ‌کس بار گناه دیگری را بر عهده نخواهد گرفت^(۷)،

۳۹- و اینکه انسان جز ثمره تلاش [و نیت] خود را نخواهد داشت^(۸)،

۴۰- و اینکه بی‌گمان تلاش او منظور خواهد شد^(۹).

۴۱- آنگاه پاداشش را به تمامی خواهند داد^(۱۰)،

۴۲- و اینکه منتها [ی همه امور] به سوی پروردگار توست^(۱۱)،

۴۳- و اوست که می‌خنداند و می‌گریاند،

۴۴- و اوست که مرگ و حیات می‌دهد،

۱- عبارت اخیر به بیان دیگر در آیه ۱۹ زخرف (۴۳) آمده است.

۲- به آیه ۵۷ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه افزوده، به آیات ۸-۱۰ شمس (۹۱) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۳۱ نساء (۴) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۴۹ نساء (۴) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۱۲۴ بقره (۲) توجه فرمایید.

۷- پاسخ ادعای انکارورزان است که در آیه ۱۲ عنکبوت (۲۹) آمده است؛ این آیه با آیات ۲۵ نحل (۱۶) و ۱۳ عنکبوت (۲۹) تناقضی ندارد، چرا؟

۸- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۴۴ روم (۳۰) و ۴۶ فصلت (۴۱) آمده است.

۹- به آیات ۳۰ آل عمران (۳) و ۷ و ۸ زلزال (۹۹) توجه فرمایید.

۱۰- به آیه ۴۷ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

۱۱- به آیه ۸ علق (۹۶) توجه فرمایید.

- ۴۵ و ۴۶- و اینکه هم اوست که زوج نر و ماده [را] از نطفه‌ای که [در رحم] ریخته می‌شود، آفرید؛
 ۴۷- و اینکه ایجاد عالم دیگر نیز بر عهده اوست،
 ۴۸- و اینکه او بی‌نیاز می‌گرداند و سرمایه [زندگی] می‌بخشد (۱)،
 ۴۹- و اینکه هم اوست صاحب اختیار [ستاره] شعری (۲) [و تمامی کهکشانشان]،
 ۵۰- و اینکه او قوم پیشین عاد را هلاک کرد (۳)،
 ۵۱- و نیز قوم ثمود را، که [هیچ‌کس از آنها را] باقی نگذاشت (۴)،
 ۵۲- و قبل از آن، قوم نوح را که ستمکار تر و سرکش تر بودند [هلاک کرد] (۵)،
 ۵۳- و شهرهای زیر و رو شده [قوم لوط] را در هم کوبید (۶)،
 ۵۴- و باران مرگ بر [دیار] آنان پوشاند (۷)،
 ۵۵- حال [ای انسان] در مورد کدام یک از نعمتهای پروردگارت تردید روا می‌داری؟!
 ۵۶- این [بیامر نیز] هشدار دهنده‌ای است از [گروه] هشدار دهنندگان پیشین (۸)،
 ۵۷- رستاخیز (۹) بسیار نزدیک شده است (۱۰)؛
 ۵۸- جز خدا کسی آشکارکننده آن نیست،
 ۵۹- آیا از این سخن در شگفتید؟
 ۶۰ و ۶۱- و در حال غفلت می‌خندید و [بر حال خود] اشک نمی‌ریزید؟!
 ۶۲- بر خدای سجده برید و [تنها او را] بندگی کنید.

۵۴- سوره قمر

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- رستاخیز نزدیک شده (۱۱) و [ضمن فروپاشی نظام کنونی جهان] (۱۲) ماه شکافته خواهد شد (۱۳)،
 ۲- [انکار و روزان] هر گاه نشانه‌های [از نشانه‌های خدا را] ببینند، باز هم روی می‌گردانند و می‌گویند: جادویی است سابقه‌دار (۱۴)،
 ۳- [رستاخیز را] دروغ شمردند و هوسهای خویش را پیروی کردند (۱۵)؛ و هر امری [از بشارت و اندازهای قرآن] در موعد خود قرار دارد (۱۶)،
 ۴- و مطمئناً اخبار [عبرت‌انگیز و] بازدارنده از گناه به آنان رسید،
 ۵- [آیات الهی] حکمتی است رسا، ولی [از بی‌توجهی مردم] هشدار دهنندگان بی‌اثرند؛
 ۶- پس، از آنان روی برتاب [و منتظر] روزی [باش] که دعوت کننده [ای خلق را] به امری بس دشوار (۱۷) فرامی‌خواند؛

وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿٤٥﴾ مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَىٰ ﴿٤٦﴾ وَأَنَّهُ عَلَيْهِ النَّشْأَةُ الْآخِرَىٰ ﴿٤٧﴾ وَأَنَّهُ هُوَ أَعْنَىٰ وَأَقْنَىٰ ﴿٤٨﴾ وَأَنَّهُ هُوَ رَبُّ الشَّعْرَىٰ ﴿٤٩﴾ وَأَنَّهُ أَهْلَكَ عَادًا الْأُولَىٰ ﴿٥٠﴾ وَثَمُودَ إِذْ بَقِيَ ﴿٥١﴾ وَقَوْمَ نُوحٍ مِّن قَبْلُ إِنَّهُمْ كَانُوا هُمْ أَظْلَمَ وَأَطْغَىٰ ﴿٥٢﴾ وَالْمُؤَنَفَكَةَ أَهْوَىٰ ﴿٥٣﴾ فَغَشَّهَا مَا غَشَّىٰ ﴿٥٤﴾ فَبِأَيِّ آلَاءِ رَبِّكَ نَتَمَارَىٰ ﴿٥٥﴾ هَذَا نَذِيرٌ مِّنَ النَّذِرِ الْأُولَىٰ ﴿٥٦﴾ أَرَفَتِ الْآرَافَةَ ﴿٥٧﴾ لَيْسَ لَهَا مِن دُونِ اللَّهِ كَاشِفَةٌ ﴿٥٨﴾ أَفَمِنَ هَذَا الْحَدِيثِ تَعْبُجُونَ ﴿٥٩﴾ وَتَضْحَكُونَ وَلَا تَنبَكُونَ ﴿٦٠﴾ وَأَنْتُمْ سَمِدُونَ ﴿٦١﴾ فَاسْجُدُوا لِلَّهِ وَاعْبُدُوا ﴿٦٢﴾

سُورَةُ الْقَمَرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَقْرَبَتْ السَّاعَةُ وَأَشَقَّ الْقَمَرُ ﴿١﴾ وَإِن يَرَوْا آيَةً يُعْرَضُوا وَيَقُولُوا سِحْرٌ مُّسْتَمِرٌّ ﴿٢﴾ وَكَذَّبُوا وَاتَّبَعُوا أَهْوَاءَهُمْ وَكُلُّ أَمْرٍ مُّسْتَقَرٌّ ﴿٣﴾ وَلَقَدْ جَاءَهُمْ مِنَ الْأَنْبَاءِ مَا فِيهِ مُزْدَجَرٌ ﴿٤﴾ حِكْمَةٌ بَلِغَةٌ فَمَا تُغْنِ النَّذِرُ ﴿٥﴾ فَتَوَلَّوْا عَنْهُمْ يَوْمَ يَدْعُ الدَّاعُ إِلَىٰ شَيْءٍ نُّكْرٍ ﴿٦﴾

- ۱- به آیه ۳۰ اسراء (۱۷) توجه فرماید.
 ۲- ستاره درخشانی است که معمولاً در فصل زمستان هنگام سحر ظاهر می‌شود. چون در سمت جنوب قرار دارد و یمن نیز در جنوب عربستان است، گاهی به آن شعرای یمانی می‌گویند. حرارت سطحی و حجم این ستاره بیست برابر خورشید است. مشرکان عرب به علت درخشش فوق‌العاده‌اش آن را می‌پرستیدند (تفسیر نمونه، با تلخیص).
 ۳- چگونگی هلاکشان را در آیه ۱۶ فصلت (۴۱) ملاحظه فرماید.
 ۴- چگونگی هلاکشان را در آیات ۶۷ و ۶۸ هود (۱۱) و ۳۱ قمر (۵۴) ملاحظه فرماید؛ ضمناً به آیه ۴۴ یونس (۱۰) هم توجه فرماید.
 ۵- چگونگی هلاکشان را در آیات ۳۷ فرقان (۲۵) و ۱۴ عنکبوت (۲۹) ملاحظه فرماید.
 ۶- به آیه ۷۴ حجر (۱۵) توجه فرماید.
 ۷- به آیه ۸۲ هود (۱۱) توجه فرماید.
 ۸- به نیمه اول آیه ۹ احقاف (۴۶) توجه فرماید.
 ۹- منظور از «آزفه» قیامت است؛ به آیه ۱۸ غافر (۴۰) توجه فرماید.
 ۱۰- در قرآن کراراً تأکید شده که فاصله مرگ تا قیامت از نظر خفتگان در گور فقط پاسی از روز است؛ به آیات ۵۵ و ۵۶ روم (۳۰) توجه فرماید؛ بالضرورة معنی و مفهوم آیه این است که: ساعتی بعد از مرگ، رستاخیز در چند قدمی شماست.
 ۱۱- همان معنی و مفهوم آیه ۱ انبیاء (۲۱) را دارد؛ به نیمه دوم آیه ۱۷ شوری (۴۲) هم توجه فرماید؛ همچنین به زیر نویس دوم آیه ۵۷ نجم (۵۳) توجه فرماید.
 ۱۲- برای توجیه افزوده، به آیات ۱ اشقاق (۸۴) و ۱-۳ تکویر (۸۱) و ۱ و ۲ انفطار (۸۲) توجه فرماید.
 ۱۳- شکافتن ماه به دلیل حتمی الوقوع بودنش یا فعل ماضی ذکر شده است؛ مثل آیه ۱۶ حاقه (۶۹).
 ۱۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۷ انعام (۶) آمده است.
 ۱۵- معنی و مفهوم آیات ۱-۳ این سوره مشابه معنی و مفهوم آیات ۱-۳ سوره انبیاء (۲۱) است.
 ۱۶- برای روشن شدن معنی و مفهوم این آیه به آیات ۸۷ و ۸۸ ص (۳۸) توجه فرماید؛ آیات بعدی سوره قمر نیز مؤید این ارتباط است.
 ۱۷- منظور داوری و پاداش و کیفر رستاخیز است؛ به آیه ۶۶ زخرف (۴۳) که همین معنی را به گونه دیگری بیان کرده است، توجه فرماید.

حُشْعًا أَبْصَرُهُمْ يَخْرُجُونَ مِنَ الْأَجْدَاثِ كَأَنَّهُمْ جَرَادٌ مُنْتَشِرٌ ﴿٧﴾
 مُهْطِعِينَ إِلَى الدَّاعِ يَقُولُ الْكٰفِرُونَ هَذَا يَوْمٌ عَسِرٌ ﴿٨﴾ كَذَّبَتْ
 قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ فَكَذَّبُوا عَبْدَنَا وَقَالُوا مَجْنُونٌ وَازْدَجَرَ ﴿٩﴾ فَدَعَا
 رَبَّهُ أَنِّي مَغْلُوبٌ فَانْتَصِرْ ﴿١٠﴾ فَفَتَحْنَا أَبْوَابَ السَّمَاءِ بِمَاءٍ مُنَمَّرٍ
 ﴿١١﴾ وَفَجَّرْنَا الْأَرْضَ عُيُونًا فَالْتَقَى الْمَاءُ عَلَى أَمْرٍ قَدِيرٍ ﴿١٢﴾
 وَحَمَلْنَاهُ عَلَى ذَاتِ الْأَوْجِ وَدُسِّرِ ﴿١٣﴾ تَجْرِي بِأَعْيُنِنَا جَزَاءٌ لِمَنْ كَانَ
 كُفِرَ ﴿١٤﴾ وَلَقَدْ تَرَكْنَاهَا آيَةً فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴿١٥﴾ فَكَيْفَ كَانَ
 عَذَابِي وَنُذِرٍ ﴿١٦﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ
 ﴿١٧﴾ كَذَّبَتْ عَادٌ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذِرٍ ﴿١٨﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ
 رِيْحًا صَرَصًا فِي يَوْمٍ مَحْسُوسٍ مُسْتَمِرٍّ ﴿١٩﴾ تَزْعُمُ النَّاسُ كَأَنَّهُمْ أَعْجَازُ
 نَخْلٍ مُنْقَعِرٍ ﴿٢٠﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنُذِرٍ ﴿٢١﴾ وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ
 لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَكِّرٍ ﴿٢٢﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ بِالنُّذُرِ ﴿٢٣﴾ فَقَالُوا أَبَشْرًا
 مِمَّا وَحَدَّا نَتَّبِعُهُ إِنَّا إِذًا لَفِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٢٤﴾ أَلَمْ لَقِيَ الذِّكْرَ عَلَيْهِ
 مِنْ بَيْنِنَا بَلْ هُوَ كَذَّابٌ أَشِرٌّ ﴿٢٥﴾ سَيَعْلَمُونَ غَدًا مِنَ الْكَذَّابِ
 الْأَشِرِّ ﴿٢٦﴾ إِنَّا مَرْسَلْنَا النَّاقَةَ فَنَذَرْنَا لَهُمْ فَأَتَتْ قَبْلَهُمْ وَأَصْطَبِرِ ﴿٢٧﴾

- ۷- با دیدگان فرو افتاده [از وحشت] از گورها خارج شوند^(۱)
 گویی ملخهایی پراکنده اند^(۲)؛
 ۸- به سوی منادی [محشر] شتابانند^(۳)، و انکارورزان
 می گویند: این، روز دشواری است.
 ۹- قبل از آنان هم قوم نوح به تکذیب پرداختند و بنده ما را
 دروغ پرداز شمردند و گفتند دیوانه و جن زده است.
 ۱۰- آنگاه پروردگارش را ندا داد که: مغلوب شده ام [از آنان]
 انتقام بگیر.
 ۱۱- ما نیز درهای آسمان را برای [ریزش] رگباری سیل آسا گشودیم.
 ۱۲- و از زمین هم چشمه ها جاری ساختیم و آب [ها] برای
 طوفانی که مقدر شده بود، به هم پیوست.
 ۱۳- و نوح را بر [کشتی] ساخته و پرداخته^(۴) از تخته ها و
 میخها سوار کردیم،
 ۱۴- که زیر نظر ما حرکت می کرد؛ برای پاداش به کسی که
 مورد انکار قرار گرفت.
 ۱۵- و آن [عقوبت و نجات] را^(۵) نشانه ای [از قدرت خود]
 برجای گذاشتیم؛ آیا پندپذیری هست؟
 ۱۶- [دیدید که] عذاب و هشدار من چگونه بود؟
 ۱۷- قرآن را برای پند گرفتن آسان ساختیم؛ آیا پندپذیری هست؟
 ۱۸- قوم عاد نیز [پیامبر خود را] دروغ پرداز شمردند؛ [دیدید
 که] عذاب و هشدار من چگونه بود؟
 ۱۹- تندبادی سرد و سخت را در روزی^(۶) شوم و پردوام بر
 آنان فرستادیم،
 ۲۰- که مردم را از جای می کند، گویی تنه های درختان
 ریشه کن شده خرما بودند.
 ۲۱- [دیدید که] عذاب و هشدار من چگونه بود؟
 ۲۲- قرآن را برای پند گرفتن آسان ساختیم؛ آیا پندپذیری هست؟
 ۲۳- قوم ثمود^(۷) نیز هشدار دهندگان را دروغ پرداز شمردند.
 ۲۴- و گفتند: آیا [سزاوار است] بشری از میان خودمان را پیروی کنیم؟ در آن صورت در گمراهی و سردرگمی خواهیم بود^(۸).
 ۲۵- چگونه از میان همه ما، کلام خدا تنها بر او القا شده است^(۹)؟ نه، بلکه او دروغ پردازی است خودپسند.
 ۲۶- فردا^(۱۰) خواهند دانست که دروغ پرداز خودپسند کیست؟
 ۲۷- برای آزمایش آنها ماده شتری [که درخواست کرده اند] خواهیم فرستاد^(۱۱)، مراقب [رفتار] شان باش و [بر آزارشان] شکیبایی کن.

۱- مفهوم عبارت به بیان دیگر در آیات ۴۲ و ۴۴ معارج (۷۰) آمده است.

۲- به بیان دیگر در آیه ۴ قارعه (۱۰۱) آمده است.

۳- وضع و حالشان را در آیه ۴۳ ابراهیم (۱۴) ملاحظه فرمایید.

۴- در آیه به «کشتی» تصریح نشده، ولی قراین مؤید آن است؛ به آیه ۱۵ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید؛ و نیز آیه ۱۱ حاقه (۶۹) را با آیه ۳۲ شوری (۴۲) مقایسه فرمایید.

۵- برای توجیه مرجع ضمیر، به آیات ۳۷ فرقان (۲۵) و ۱۵ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید.

۶- منظور از «روز» در اینجا بخشی از زمان است. به موجب آیه ۷ حاقه (۶۹)، این طوفان ۷ شب و ۸ روز تداوم داشته است.

۷- به زیر نویس آیه ۱۴۱ شعراء (۲۶) مراجعه فرمایید.

۸- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۹۴ اسراء (۱۷) و ۷ فرقان (۲۵) آمده، و پاسخ تصور جاهلانه آنها در آیات ۴۳ نحل (۱۶) و ۸ انبیاء (۲۱) آمده است.

۹- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۴ ص (۳۸) و ۱۵۴ شعراء (۲۶) آمده است.

۱۰- منظور قیامت است؛ به آیه ۱۸ حشر (۵۹) توجه فرمایید.

۱۱- علامه طباطبایی به نقل از کافی روایتی از حضرت صادق (ع) آورده است که: قوم ثمود از صالح (ع) خواستند برای اثبات ادعای پیامبری اش، از صخره ناقه ای

- ۲۸- و به آنها اعلام کن که آب [چشمه در روزهای معین هفته] میانشان قسمت شده است؛ هر یک در نوبت [خود] حضور یابد^(۱).
- ۲۹- ولی آنها [یکی از] معاشر [ان] خود را ندا دادند، او هم دست به کار شد و [شتر را] پی کرد.
- ۳۰- [دیدید که] عذاب و هشدار من چگونه بود؟
- ۳۱- بر سرشان یک بانگ سخت [و مرگبار] فرستادیم و همگی همچون شاخه های خشک [مورد استفاده] حصار ساز شدند^(۲).
- ۳۲- قرآن را برای پند گرفتن آسان ساختیم؛ آیا پندپذیری هست؟
- ۳۳- قوم لوط هم هشداردهندگان را دروغ پرداز شمرند؛
- ۳۴- طوفانی ریگبار بر سرشان فرستادیم [که همه هلاک شدند]، بجز خانواده لوط که سحرگهان نجاتشان دادیم^(۳).
- ۳۵- [به خاطر] رحمتی از جانب ما؛ و به هر که سپاسگزاری کند، این گونه پاداش می دهیم.
- ۳۶- لوط آنها را از دست گشودن ما هشدار داد، ولی در برابر هشدار خیره سری کردند^(۴).
- ۳۷- و [با سوء نظر] از او درخواست تسلیم میهمانانش را داشتند، ما هم دیدگان نشان را محو کردیم؛ [و گفتیم:] عذاب [نتایج بی توجهی به] هشدار مرا بچشید.
- ۳۸- و صبحگاهان عذابی پایدار آنان را فرا گرفت.
- ۳۹- اینک عذاب و [نتایج بی توجهی به] هشدار مرا بچشید.
- ۴۰- قرآن را برای پند گرفتن آسان ساختیم؛ آیا پندپذیری هست؟

وَنَبِّئِهِمْ أَنَّ الْمَاءَ قَسَمَةٌ بَيْنَهُمْ كُلُّ شَرْبٍ مُّخَضَّرٌ ﴿٢٨﴾ فَادَّوَّأْ صَاحِبِهِمْ
فَنَعَاطَى فَعَمَّرَ ﴿٢٩﴾ فَكَيْفَ كَانَ عَذَابِي وَنَذِيرِي ﴿٣٠﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ
صَيْحَةً وَنَجْدَةً فَكَانُوا كَهَشِيمِ الْحَنْظَرِ ﴿٣١﴾ وَلَقَدْ يَسْرْنَا الْقُرْآنَ
لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّذَكِّرٍ ﴿٣٢﴾ كَذَّبَتْ قَوْمُ لُوطٍ بِالنَّذْرِ ﴿٣٣﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا
عَلَيْهِمْ حَاصِبًا إِلَّا آلَ لُوطٍ نَّجَّيْنَاهُمْ بِسِحْرِ ﴿٣٤﴾ نِعْمَةً مِنْ عِنْدِنَا
كَذَلِكَ نَجْزِي مَنْ شَكَرَ ﴿٣٥﴾ وَلَقَدْ أَنْذَرَهُمْ بَطْشَتَنَا فَتَمَارَوْا
بِالنَّذْرِ ﴿٣٦﴾ وَلَقَدْ رَاوَدُوهُ عَنْ صَيْفِهِ فَطَمَسْنَا أَعْيُنَهُمْ فَذُوقُوا
عَذَابِي وَنَذِيرِي ﴿٣٧﴾ وَلَقَدْ صَبَّحَهُمْ بُكْرَةً عَذَابٌ مُّسْتَقَرٌّ ﴿٣٨﴾
فَذُوقُوا عَذَابِي وَنَذِيرِي ﴿٣٩﴾ وَلَقَدْ يَسْرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُّذَكِّرٍ
﴿٤٠﴾ وَلَقَدْ جَاءَ آلَ فِرْعَوْنَ النَّذْرُ ﴿٤١﴾ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كُلِّهَا فَأَخَذْنَاهُمْ
أَخْذَ عَزِيزٍ مُّقْتَدِرٍ ﴿٤٢﴾ أَكْفَارُكُمْ خَيْرٌ مِنْ أَوْلِيَّتِكُمْ أَمْ لَكُمْ بَرَاءَةٌ
فِي الزُّبُرِ ﴿٤٣﴾ أَمْ يَقُولُونَ نَحْنُ جَمِيعٌ مُّنصَرُونَ ﴿٤٤﴾ سَيَهْرَمُ الْجَمْعُ
وَيُؤَلِّقُونَ الدُّبُرَ ﴿٤٥﴾ بَلِ السَّاعَةُ مَوْعِدُهُمْ وَالسَّاعَةُ أَدْهَى وَأَمَرُّ
﴿٤٦﴾ إِنَّ الْمَجْرِمِينَ فِي ضَلَالٍ وَسُعُرٍ ﴿٤٧﴾ يَوْمَ يُسْحَبُونَ فِي النَّارِ
عَلَى وُجُوهِهِمْ ذُوقُوا مَسَّ سَقَرَ ﴿٤٨﴾ إِنَّا كُلَّ شَيْءٍ خَلَقْنَاهُ بِقَدَرٍ ﴿٤٩﴾

۴۱- هشداردهندگان به سراغ فرعونیان [نیز] آمدند؛

- ۴۲- [ولی] آنان تمامی آیات ما را دروغ شمرند؛ ما هم بسان فرادستی مقتدر گریبانشان را گرفتیم^(۵).
- ۴۳- آیا انکارورزان شما بر آنها برتری دارند؛ یا حکم برائتی از کتب پندآموز آسمانی [پیشین] دارید؟
- ۴۴- یا نظرشان این است که ما گروهی همیشت یکدیگر هستیم؟
- ۴۵- بزودی جمع [شان] در هم شکسته شده و فراری خواهند شد.
- ۴۶- وعده گاهشان رستاخیز است که [روزگاری] سخت تر و تلختر است.
- ۴۷- و مسلماً بز هکاران در گمراهی و سردرگمی اند.
- ۴۸- روزی که به رو درافتاده در آتش کشیده شوند؛ [به آنها خطاب می شود:] تماس با آتش را بچشید.
- ۴۹- مطمئناً هر چیز را به اندازه آفریده ایم^(۶).

شیرده بیرون آورد و به اذن خدا ناقه از دل کوه خارج شد. لازم به ذکر است که این درخواست قوم ثمود در قرآن تصریح نشده است.

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۵۵ شعراء (۲۶) که روشنتر بیان کرده است، توجه فرمایید.

۲- منظور حصار است که برای گوسفندان می سازند؛ ضمناً مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۶۷ هود (۱۱) آمده است.

۳- ترتیب نجاتشان را در آیه ۸۱ هود (۱۱) ملاحظه فرمایید.

۴- به نیمه دوم آیه ۲۹ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید.

۵- به آیات ۵۰ بقره (۲)، ۷۸ طه (۲۰) و ۴۰ ذاریات (۵۱) توجه فرمایید.

۶- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۲۱ حجر (۱۵) آمده است.

- ۵۰- [صدور] فرمان ما همچون چشم بر هم زدن، یک [لحظه] بیش نیست (۱).
- ۵۱- همفکران شمارا [در گذشته] هلاک کردیم؛ آیا پندپذیری هست؟
- ۵۲- رفتارشان به تمامی در نامه های اعمال ثبت شده است (۲).
- ۵۳- و هر کوچک و بزرگی [در آن] به قلم رفته است (۳).
- ۵۴- پرهیزکاران در باغهایی از بهشت و [کنار] نهرها جای دارند؛
- ۵۵- در مجلسی شایسته و در قلمرو پادشاهی توانا.

وَمَا أَمْرُنَا إِلَّا وَاحِدَةٌ كَلَمْحٍ بِالْبَصَرِ ﴿٥٠﴾ وَلَقَدْ أَهْلَكْنَا
 أَشْيَاعَكُمْ فَهَلْ مِنْ مَدَكِرٍ ﴿٥١﴾ وَكُلُّ شَيْءٍ فَعَلُوهُ
 فِي الزُّبُرِ ﴿٥٢﴾ وَكُلُّ صَغِيرٍ وَكَبِيرٍ مُسْتَطَرٌّ ﴿٥٣﴾ إِنَّ الْمُتَّقِينَ
 فِي جَنَّاتٍ وَنَهْرٍ ﴿٥٤﴾ فِي مَقْعَدِ صِدْقٍ عِنْدَ مَلِيكٍ مُّقْنَدٍ ﴿٥٥﴾

سُورَةُ الرَّحْمٰنِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

الرَّحْمٰنُ ﴿١﴾ عَلَّمَ الْقُرْءَانَ ﴿٢﴾ خَلَقَ الْاِنْسَانَ ﴿٣﴾
 عَلَّمَهُ الْبَيَانَ ﴿٤﴾ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ بِحُسْبَانٍ ﴿٥﴾ وَالنَّجْمُ
 وَالشَّجَرُ يَسْجُدَانِ ﴿٦﴾ وَالسَّمَاءَ رَفَعَهَا وَوَضَعَ الْمِيزَانَ ﴿٧﴾
 اَلَّا تَطْغَوْا فِي الْمِيزَانِ ﴿٨﴾ وَاَقِيمُوا الْوَزْنَ بِالْقِسْطِ
 وَلَا تُخْسِرُوا الْمِيزَانَ ﴿٩﴾ وَالْاَرْضَ وَضَعَهَا لِلْاِنَامِ ﴿١٠﴾
 فِيهَا فَاكِهَةٌ وَالنَّخْلُ ذَاتُ الْاَكْمَامِ ﴿١١﴾ وَالْحَبُّ ذُو الْعَصْفِ
 وَالرَّيْحَانُ ﴿١٢﴾ فَبِآيِ ءِ الْاَءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٣﴾ خَلَقَ
 الْاِنْسَانَ مِنْ صَلْصَلٍ كَالْفَخَّارِ ﴿١٤﴾ وَخَلَقَ الْجَا نَّ
 مِنْ مَّارِجٍ مِّنْ نَّارٍ ﴿١٥﴾ فَبِآيِ ءِ الْاَءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿١٦﴾

۵۵- سوره رحمان

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- خدای رحمان،
- ۲- قرآن را آموزش داد (۴).
- ۳- انسان را آفرید،
- ۴- [و] سخن گفتنش آموخت.
- ۵- خورشید و ماه با حسابی [دقیق] در گردشند (۵).
- ۶- از ستاره تا درخت [با تبعیت از قوانین تکوینی جهان] به سجده مشغولند (۶).
- ۷- و آسمان را برافراشت و میزان [عدالت] را مقرر داشت،
- ۸- که در سنجش تعدی نکنید؛
- ۹- و سنجش [حقوق دیگران] را به عدالت برآورد کنید و در سنجش مکاهید.
- ۱۰- زمین را برای [زندگی] آدمیان مقرر داشت،
- ۱۱- که در آن [هر گونه] میوه و درختان خرما [با شکوفه های] پوشش دار است.
- ۱۲- و [نیز] حبوبات برگدار و گیاهان خوشبو؛
- ۱۳- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
- ۱۴- انسان را از گلی همچون سفال آفرید،
- ۱۵- و جن را از شعله ای از آتش؛
- ۱۶- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!

۱- به آیه ۴۰ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۸ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۳- به آیات ۳۰ آل عمران (۳) و ۴۹ کهف (۱۸) که روشنتر بیان کرده است، توجه فرمایید.

۴- پاسخ غیر مستقیم به ادعای اهل مکه است در مورد اینکه قرآن را بشری به او آموخته و در آیه ۱۴ دخان (۴۴) آمده است.

۵- به آیه ۵ یونس (۱۰) و نیمه اول آیه ۱۸۹ بقره (۲) و ۱۲ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۴۹ نحل (۱۶) ﴿وَلِلَّهِ يَسْجُدُ مَا فِي السَّمَاوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ﴾ توجه فرمایید؛ ضمناً معنی تحت اللفظ دو کلمه اول آیه، ستاره و درخت است، ولی منظور همان است که در متن ترجمه آورده ایم. مفهوم این آیه به بیان کاملتر در نیمه اول آیه ۱۸ حج (۲۲) آمده است.

- ۱۷- [اوست] صاحب اختیار مشرقها و مغربها^(۱)؛
- ۱۸- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟
- ۱۹- دو دریا را [به هم] آمیخت تا مجتمع شوند،
- ۲۰- [در عین حال] میانشان حایلی است که [از آن] تجاوز نکنند [و در هم ادغام نکردند]^(۲)؛
- ۲۱- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟
- ۲۲- از هر دو، مروارید و مرجان به دست می آید؛
- ۲۳- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟
- ۲۴- کشتهای کوه پیکر بادبان برافراشته در دریا از [حکمت] اوست؛
- ۲۵- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟
- ۲۶- هر که [و هر چه] بر [گرده] زمین است، فنا خواهد شد^(۳)؛
- ۲۷- و [تنها] نمود جلیل و کریم پروردگارت همواره باقی است؛
- ۲۸- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟
- ۲۹- هر که در آسمانها و زمین است، [نیازهای خود را] از او می خواهد؛ [که] او هر لحظه در [نوعی تجلی بر جهان و تمشیت] کاری است^(۴)؛
- ۳۰- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟
- ۳۱- ای دو گروه سنگین بار^(۵)، بزودی به حساب [عملکرد] شما می پردازیم؛
- ۳۲- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟
- ۳۳- ای گروه جن و انس، اگر می توانید از کرانه های آسمان و زمین گذر کنید [تا از مجازات خدا برهید]، پس گذر کنید؛

رَبُّ الْمَشْرِقَيْنِ وَرَبُّ الْمَغْرِبَيْنِ ﴿١٧﴾ فَيَأْتِيءَ الْآلَاءَ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿١٨﴾
 مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ يَلْتَقِيَانِ ﴿١٩﴾ بَيْنَهُمَا بَرْزَخٌ لَا يَبْغِيَانِ ﴿٢٠﴾ فَيَأْتِيءَ الْآلَاءَ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٢١﴾ يَخْرُجُ مِنْهُمَا اللَّوْلُؤُ وَالْمَرْجَانُ ﴿٢٢﴾ فَيَأْتِيءَ الْآلَاءَ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٢٣﴾ وَ لَهُ الْجَوَارِ الْمُنشَآتُ فِي الْبَحْرِ كَالْأَعْلَامِ ﴿٢٤﴾
 فَيَأْتِيءَ الْآلَاءَ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٢٥﴾ كُلُّ مَنْ عَلَيْهَا فَانٍ ﴿٢٦﴾ وَسَبَقَى وَجْهَ رَبِّكَ ذُو الْجَلَلِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٢٧﴾ فَيَأْتِيءَ الْآلَاءَ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٢٨﴾
 يَسْأَلُهُ مَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ كُلُّ يَوْمٍ هُوَ فِي شَأْنٍ ﴿٢٩﴾ فَيَأْتِيءَ الْآلَاءَ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٣٠﴾ سَنَفْرُغُ لَكُمْ أَيُّه الثَّقَلَانِ ﴿٣١﴾ فَيَأْتِيءَ الْآلَاءَ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٣٢﴾ يَمَعَشِرَ الْجِنَّ وَالْإِنْسِ إِنْ أَسْتَطَعْتُمْ أَنْ تَتَفَدُّوا مِنْ أَقْطَارِ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ فَانْفَدُوا لَأَنْفَعِدُوَكُمْ إِنْ أَلَيْسَ لَنَا بِالسُّلْطَانِ ﴿٣٣﴾ فَيَأْتِيءَ الْآلَاءَ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٣٤﴾ يُرْسَلُ عَلَيْكُمَا شَوْاظٌ مِّن نَّارٍ وَنُحَاسٌ فَلَا تَنْصِرَانِ ﴿٣٥﴾ فَيَأْتِيءَ الْآلَاءَ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٣٦﴾ فَإِذَا أَنْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ وَرْدَةً كَالدِّهَانِ ﴿٣٧﴾
 فَيَأْتِيءَ الْآلَاءَ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٣٨﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُسْأَلُ عَنْ ذَنْبِهِ إِنْسٌ وَلَا جَانٌ ﴿٣٩﴾ فَيَأْتِيءَ الْآلَاءَ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٤٠﴾

قادر به گذر [از مجازات] نخواهید بود، مگر با قدرتی [ناشی از ایمان و عمل صالح]؛

- ۳۴- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟
- ۳۵- زبانه ای از آتش و دود بر شما باریده می شود که [در برابر آن] قادر به دفاع نیستید؛
- ۳۶- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟
- ۳۷- آنگاه که آسمان بشکافد و همچون روغن گداخته سرخ فام گردد [رستاخیز آغاز خواهد شد]؛
- ۳۸- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟
- ۳۹- در آن روز انس و جن [کارنامه روشنی دارند و] مورد بازجویی از گناهانشان قرار نمی گیرند^(۶)؛
- ۴۰- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟

۱- در کلام عرب گاهی جمع را تشبیه می آورند. دو کلمه مطرح شده در این آیه، در آیات دیگر قرآن هم به صورت مشارق و مغارب آمده است؛ مثل آیات ۱۳۷ اعراف (۷)، ۵ صافات (۳۷) و ۴۰ معارج (۷۰)؛ کلمه «مثنی» در آیه ۴۶ سبأ (۳۴) از همین مقوله است.

۲- منظور از دو دریا، منابع آبهای شور و شیرین است؛ به آیه ۵۳ فرقان (۲۵) و زیر نویس آن توجه فرمایید.

۳- به آیه ۸۸ قصص (۲۸) ﴿كُلُّ شَيْءٍ هَالِكٌ إِلَّا وَجْهَهُ﴾ توجه فرمایید.

۴- به آیات ۱۵ فاطر (۳۵) و ۳۴ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۵- منظور جن و انس است؛ امام صادق (ع) فرموده اند که تسمیه آنان به «ثقلان» به اعتبار آن است که به لحاظ تکلیف گرانبارند (به نقل از تبیین اللغات لتبیین الایات).

۶- تناقضی با آیه ۲۴ صافات (۳۷) ندارد؛ چرا؟

يَعْرِفُ الْمَجْرُمُونَ سِيمَاهُمْ فَيُوْخَذُونَ بِالْأَقْدَامِ ﴿٤١﴾ فَيَأْتِي
 ءَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكَذِّبَانِ ﴿٤٢﴾ هَذِهِ جَهَنَّمُ الَّتِي يُكذِّبُ بِهَا الْمَجْرُمُونَ
 ﴿٤٣﴾ يَطُوفُونَ فِيهَا وَبَيْنَ حَمِيمٍ ءَانِ ﴿٤٤﴾ فَيَأْتِي ءَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ
 ﴿٤٥﴾ وَلَمَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ جَنَّاتٍ ﴿٤٦﴾ فَيَأْتِي ءَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ
 ﴿٤٧﴾ ذَوَاتَا أَفْنَانٍ ﴿٤٨﴾ فَيَأْتِي ءَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٤٩﴾ فِيهِمَا عَيْنَانِ
 تَجْرِيَانِ ﴿٥٠﴾ فَيَأْتِي ءَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٥١﴾ فِيهِمَا مِنْ كُلِّ فَاكِهَةٍ
 زَوَّجَانِ ﴿٥٢﴾ فَيَأْتِي ءَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٥٣﴾ مُتَّكِعِينَ عَلَى فُرُشٍ
 بَطَائِنُهَا مِنْ إِسْتَبْرَقٍ وَجَنَى الْجَنَّتَيْنِ دَانٍ ﴿٥٤﴾ فَيَأْتِي ءَ الْآءِ رَبِّكُمَا
 تُكذِّبَانِ ﴿٥٥﴾ فِيهِنَّ قَصَصَاتُ الطَّرْفِ لَمْ يَطْمِئِنَّ أَنْسُ قَبْلَهُمْ
 وَلَا جَانٌ ﴿٥٦﴾ فَيَأْتِي ءَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٥٧﴾ كَأَنَّهُنَّ الْيَاقُوتُ
 وَالْمَرْجَانُ ﴿٥٨﴾ فَيَأْتِي ءَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٥٩﴾ هَلْ جَزَاءُ
 الْإِحْسَنِ إِلَّا الْإِحْسَنُ ﴿٦٠﴾ فَيَأْتِي ءَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ
 ﴿٦١﴾ وَمَنْ دُونَهُمَا جَنَّاتٍ ﴿٦٢﴾ فَيَأْتِي ءَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ
 ﴿٦٣﴾ مُدْهَامَتَانِ ﴿٦٤﴾ فَيَأْتِي ءَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٦٥﴾ فِيهِمَا
 عَيْنَانِ نَضَّاحَتَانِ ﴿٦٦﴾ فَيَأْتِي ءَ الْآءِ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٦٧﴾

- ۴۱- بزهکاران از سیمایشان شناخته می شوند^(۱)، و [برای
 سوق به دوزخ] از موی پیشانی و پاها گرفته می شوند؛
 ۴۲- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۴۳- این دوزخی است که بزهکاران دروغش می شمردند؛
 ۴۴- میان آتش و آب داغ در حرکتند^(۲)؛
 ۴۵- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۴۶- هر که از ایستادن^(۳) در پیشگاه پروردگارش [برای
 حساب] می ترسد، باغهایی^(۴) [در بهشت] دارد^(۵)؛
 ۴۷- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۴۸- [با درختانی] پر از شاخسار؛
 ۴۹- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۵۰- در آنها چشمه سارها جاری است^(۶)؛
 ۵۱- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۵۲- انواع میوه ها در آنهاست؛
 ۵۳- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۵۴- بر بالشهایی که آستر آن از دبیای ستر است، تکیه زنند؛ و
 میوه های باغها در دسترس [شان] است؛
 ۵۵- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۵۶- در آن باغها [دلبرانی] افتاده نگاه هستند که دست احدی از
 انس و جن قبلاً به آنها نرسیده است؛
 ۵۷- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۵۸- گویی که یاقوت و مرجاند؛
 ۵۹- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۶۰- آیا پاداش نیکی جز نیکی است؟
 ۶۱- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۶۲- در کنار آنها، باغهای دیگری است؛
 ۶۳- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۶۴- که [درختانش] در منتهای سبزی [و خرمی] است؛
 ۶۵- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۶۶- در آنها چشمه های جوشان جاری است؛
 ۶۷- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۱- به آیات ۴۰-۴۲ عبس (۸۰) توجه فرمایید.
 ۲- به آیات ۶۶ و ۶۷ صافات (۳۷) توجه فرمایید.
 ۳- برای توجیه تبدیل تشبیه به جمع، باید توجه داشت که در قرآن بکرات «جنات» به مؤمنین وعده داده شده (۲۱ و ۷۲ توبه و ۴۵ حجر و...) و در آیه ۵۶ همین
 سوره (رحمان) نیز ضمیر جمع «فیهن» در مورد آن به کار رفته است؛ به زیرنویس آیه ۱۷ همین سوره (رحمان) توجه فرمایید.
 ۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۴۰ و ۴۱ نازعات (۷۹) آمده است؛ و آنچه را که علاوه بر باغهای بهشت دارند در آیه ۱۵ آل عمران (۳) ملاحظه فرمایید، و
 اهمیت آن را از آیه ۷۲ توبه (۹) استنباط فرمایید.
 ۵- برای روشن شدن منظور از «عینان» به آیات ۴۵ حجر (۱۵) و ۴۱ مرسلات (۷۷) توجه فرمایید.

- ۶۸- و در آنها [درختان] میوه و درختان خرما و انار هست؛
 ۶۹- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۷۰- در آنجا خوب رویان نکو خوی [در مصاحبت آنان] است؛
 ۷۱- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۷۲- سپید رویانی که با امنیت در سراپرده نشسته اند؛
 ۷۳- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۷۴- دست احدی از انس و جن قبلاً به آنها نرسیده است؛
 ۷۵- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۷۶- بر بالشهایی سبز و بسترهایی زیبا آرمیده اند؛
 ۷۷- پس کدام یک از نعمتهای پروردگارتان را انکار می کنید؟!
 ۷۸- منشأ برکات است صفات پروردگار جلیل و کریم.

فِيهَا فَكِهَةٌ وَنَخْلٌ وَرُمَّانٌ ﴿٦٨﴾ فَيَا أَيُّهَا آلَاءُ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٦٩﴾
 فِيهِنَّ خَيْرَاتٌ حِسَانٌ ﴿٧٠﴾ فَيَا أَيُّهَا آلَاءُ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٧١﴾ حُورٌ
 مَّقْصُورَاتٌ فِي الْخِيَامِ ﴿٧٢﴾ فَيَا أَيُّهَا آلَاءُ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٧٣﴾
 لَمْ يَطْمِئِنَّ قُلُوبُنَّ مِنْ قَبْلِهِمْ وَلَا جَا نٌ ﴿٧٤﴾ فَيَا أَيُّهَا آلَاءُ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ
 ﴿٧٥﴾ مُتَّكِنِينَ عَلَى رَفْرَفٍ خُضْرٍ وَعَبْقَرِيٍّ حِسَانٍ ﴿٧٦﴾ فَيَا أَيُّ
 هَا آلَاءُ رَبِّكُمَا تُكذِّبَانِ ﴿٧٧﴾ نَبْرَكَ اسْمُ رَبِّكَ ذِي الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ ﴿٧٨﴾

سُورَةُ الْوَاقِعَةِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١﴾ لَيْسَ لَوْعِنَهَا كَاذِبَةٌ ﴿٢﴾ خَافِضَةٌ رَافِعَةٌ ﴿٣﴾
 إِذَا رَجَّعَتِ الْأَرْضُ رَجًّا ﴿٤﴾ وَبُسَّتِ الْجِبَالُ بَسًّا ﴿٥﴾
 فَكَانَتْ هَبَاءً مُنْبَثًّا ﴿٦﴾ وَكُنْتُمْ أَزْوَاجًا ثَلَاثَةً ﴿٧﴾ فَأَصْحَابُ
 الْمَيْمَنَةِ مَا أَصْحَابُ الْمَيْمَنَةِ ﴿٨﴾ وَأَصْحَابُ الْمَشْأَمِ مَا أَصْحَابُ
 الْمَشْأَمِ ﴿٩﴾ وَالسَّابِقُونَ السَّابِقُونَ ﴿١٠﴾ أُولَئِكَ الْمُقَرَّبُونَ ﴿١١﴾
 فِي جَنَّاتٍ النَّعِيمِ ﴿١٢﴾ ثَلَاثَةٌ مِنَ الْأُولَىٰ ﴿١٣﴾ وَقَلِيلٌ مِنَ الْآخِرِينَ ﴿١٤﴾
 عَلَىٰ سُرُرٍ مَوْضُونَةٍ ﴿١٥﴾ مُتَّكِنِينَ عَلَيْهَا مُتَقَابِلِينَ ﴿١٦﴾

۵۶- سوره واقعه

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- آنگاه که آن واقعه به وقوع پیوندد (۱)؛
 ۲- [که] وقوعش جای کذب ندارد؛
 ۳- [گروهی را] خوار می کند (۲) و [گروهی را] رفعت مقام می بخشد (۳)؛
 ۴- آنگاه که زمین بسختی لرزانده شود (۴)؛
 ۵- و کوهها به تمامی متلاشی شود (۵)؛
 ۶- و غباری پراکنده گردد،
 ۷- و شما به سه گروه تقسیم شوید (۶)؛
 ۸- خجستگان (۷)؛ خجستگان چه وضعی دارند؟

۹- و شومی زدگان (۸)؛ شومی زدگان چطور؟

۱۰- و گروه پیشاهنگان که [در نیکیها] سبقت گرفتند (۹)؛

۱۱- آنان مقربان [درگاه خدا] هستند؛

۱۲- در باغهای پر نعمت بهشت [مستقرند].

۱۳- ۱۴- گروهی از پیشینیان و قلبی از متأخران؛

۱۵- ۱۶- که بر تختهای مرصع رویاروی هم تکیه زده اند.

۱- برای آگاهی از این واقعه به آیات ۱۳-۱۶ حاقه (۶۹) توجه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۴۵ نساء (۴) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه افزوده، به آیه ۷۵ طه (۲۰) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۱ حج (۲۲) و ۱۴ مزمل (۷۳) توجه فرمایید.

۵- به بیان دیگر در آیه ۵ قارعه (۱۰۱) آمده است.

۶- به آیه ۳۲ فاطر (۳۵) توجه فرمایید.

۷- همان گروهی هستند که در آیه ۱۹ حاقه (۶۹) مطرح شده اند.

۸- همان گروهی هستند که در آیه ۲۵ حاقه (۶۹) مطرح شده اند.

۹- برای روشن شدن معنی و مفهوم آیه، به آیه ۶۱ مؤمنون (۲۳) و موارد خاص آن در آیات ۱۰۰ توبه (۹)، ۲۰-۲۶ یس (۳۶)، ۱۰ حدید (۵۷) و ۱۴ صف (۶۱) توجه فرمایید.

يَطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُّخَلَّدُونَ ﴿١٧﴾ بِأَكْوَابٍ وَأَبَارِيقَ وَكَأْسٍ مِّن مَّعِينٍ
 ﴿١٨﴾ لَا يَصُدُّعُونَ عَنْهَا وَلَا يَنْزِفُونَ ﴿١٩﴾ وَفَكَهْفُهُ مِمَّا يَخَيْرُ رُونَ
 ﴿٢٠﴾ وَخِعْرَ طَيْرٍ مِّمَّا يَشْتَهُونَ ﴿٢١﴾ وَحُورٌ عِينٌ ﴿٢٢﴾ كَأَمْثَلِ اللَّوْلُؤِ
 الْمَكْنُونِ ﴿٢٣﴾ جِزَاءَ لِمَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا
 تَأْتِيهِمُ الْإِقْبَالُ سَلَامًا ﴿٢٥﴾ وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ ﴿٢٦﴾ وَأَصْحَابُ الْيَمِينِ مَا أَصْحَابُ
 الْيَمِينِ ﴿٢٧﴾ فِي سِدْرٍ مَّخْضُودٍ ﴿٢٨﴾ وَطَلْحٍ مَّنضُودٍ ﴿٢٩﴾ وَظِلِّ مَمْدُودٍ
 ﴿٣٠﴾ وَمَاءٍ مَّسْكُوبٍ ﴿٣١﴾ وَفَكَهْفُهُ كَثِيرٌ ﴿٣٢﴾ لَا مَقْطُوعَةٍ وَلَا
 مَمْنُوعَةٍ ﴿٣٣﴾ وَفُرُشٍ مَّرْفُوعَةٍ ﴿٣٤﴾ إِنَّا أَنشَأْنَهُنَّ إِنشَاءً ﴿٣٥﴾ فَجَعَلْنَهُنَّ
 أَجْنَارًا ﴿٣٦﴾ عُرُبًا أَتْرَابًا ﴿٣٧﴾ لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٣٨﴾ ثَلَاثَةٌ مِّن
 الْأُولَىٰ ﴿٣٩﴾ وَثَلَاثَةٌ مِّنَ الْآخِرِينَ ﴿٤٠﴾ وَأَصْحَابُ الشِّمَالِ مَا أَصْحَابُ
 الشِّمَالِ ﴿٤١﴾ فِي سُمُورٍ وَحَمِيمٍ ﴿٤٢﴾ وَظِلِّ مِّن يَّحْمُومٍ ﴿٤٣﴾ لَا بَارِدٍ
 وَلَا كَرِيمٍ ﴿٤٤﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا قَبْلَ ذَلِكَ مُتْرَفِينَ ﴿٤٥﴾ وَكَانُوا يُصِرُّونَ
 عَلَى الْحِنثِ الْعَظِيمِ ﴿٤٦﴾ وَكَانُوا يَقُولُونَ أَيُّدَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا
 وَعِظْمًا ءَآءَ نَالِ الْمَبْعُوثُونَ ﴿٤٧﴾ أَوَّءَ آبَاؤُنَا الْأُولُونَ ﴿٤٨﴾ فَلَمَّا نَزَّتْ
 الْأُولَىٰ وَالْآخِرِينَ ﴿٤٩﴾ لَمَجْمُوعُونَ إِلَىٰ مِيقَاتِ يَوْمٍ مَّعْلُومٍ ﴿٥٠﴾

- ۱۷- نوجوانانی همواره شاداب گرد آنها [به خدمت] می گردند،
 ۱۸- با جامها^(۱) و تنگها و قدحهایی از شراب جاری،
 ۱۹- که از نوشیدنش سردرد نگیرند و دستخوش مستی نشوند^(۲)،
 ۲۰- و از هر میوه و گوشت پرند که بخواهند [در اختیار دارند]؛
 ۲۱- و سپید رویانی غزال چشم،
 ۲۲- همچون مرواریدی ناسفته؛
 ۲۳- به پاداش اعمالشان.
 ۲۴- در آنجا [گفتار] یاوه و گنه آلود نخواهند شنید؛
 ۲۵- سخنی جز سلام و درود نیست^(۳)،
 ۲۶- و اما خجستگان؛ خجستگان چه وضعی دارند؟
 ۲۷- در کنار کُنارهای بی خار،
 ۲۸- و درختان موز با خوشه های بر هم نشسته،
 ۲۹- با سایه ای گسترده،
 ۳۰- و آب همواره روان،
 ۳۱- و میوه های فراوان که نه تمام شود و نه ممنوع گردد،
 ۳۲- و همسرانی گرانقدر که با آفرینشی ویژه پدید آوردیم؛
 ۳۳- همواره دوشیزه و طنزانی همسالند^(۴)،
 ۳۴- برای خجستگان که گروهی از پیشینیان و گروهی از
 متأخرانند.
 ۳۵- و اما شومی زدگان؛ شومی زدگان چه وضعی دارند؟
 ۳۶- در میان آتش نافذ و آب داغ.
 ۳۷- و سایه [ها] بی از دود سیاه^(۵) که نه سرد است و نه گوارا^(۶)،
 ۳۸- آنها قبل از این [در دنیا] سرمست عیاشی بودند؛
 ۳۹- و برگناه بزرگ پای می فشردند^(۷)؛
 ۴۰- و می گفتند: چگونه هنگامی که مردیم و خاک و استخوان شدیم، برانگیخته خواهیم شد^(۸)؟
 ۴۱- و حتی نیاکان ما؟!
 ۴۲- بگو: پیشینیان و آیندگان، همه در وعده گاه روزی معلوم^(۹) جمع خواهند شد.

۱- نوع جامها را در آیات ۱۵ و ۱۶ انسان (۷۶) ملاحظه فرمایید.
 ۲- ویژگی های دیگر این شراب را در آیات ۴۶ و ۴۷ صافات (۳۷) و ۲۳ طور (۵۲) ملاحظه فرمایید.
 ۳- به آیات ۲۳ و ۲۴ رعد (۱۳)، ۲۳ ابراهیم (۱۴)، ۵۸ یس (۳۶)، ۷۳ زمر (۳۹) و ۳۴ ق (۵۰) توجه فرمایید؛ ضمناً استثنا در اینجا منقطع است. استثنای منقطع در فارسی و سایر زبانها وجود ندارد، لذا ترجمه با متن انطباق کامل ندارد.
 ۴- ویژگی های دیگرشان را در آیات ۵۲ ص (۳۸) و ۳۳ نباء (۷۸) ملاحظه فرمایید.
 ۵- به آیه ۱۶ زمر (۳۹) توجه فرمایید.
 ۶- ویژگی دیگرش را در آیه ۳۱ رسالات (۷۷) ملاحظه فرمایید.
 ۷- منظور شرک است؛ به آیه ۴۸ نساء (۴) توجه فرمایید.
 ۸- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۳۵ مؤمنون (۲۳) آمده است؛ پاسخ این گفتار جاهلان را در آیات ۲۷ روم (۳۰) و ۷۹-۸۱ یس (۳۶) ملاحظه فرمایید.
 ۹- به آیه ۹۵ مریم (۱۹) توجه فرمایید.

- ۵۱- آنگاه شما، ای گمراهان تکذیب کننده،
 ۵۲- از درخت زقوم خواهید خورد،
 ۵۳- و شکمها را از آن انباشته می کنید؛
 ۵۴- آنگاه بر آن از آب داغ می آشامید؛
 ۵۵- همچون ستوران عطش زده.
 ۵۶- این پذیرایی آنهاست در روز جزا.
 ۵۷- ماییم که شما را آفریده ایم، چرا باور ندارید؟
 ۵۸- آیا به نطفه ای که [در رحم] می ریزید، توجه کرده اید؟
 ۵۹- آیا شما آن را [انسانی کامل] می آفرینید یا ما آفریننده ایم؟
 ۶۰- مرگ را در میان شما مقرر داشته ایم و از [برنامه] ما
 گریزی نخواهید داشت.
 ۶۱- که امثال شما را جایگزین [شما] کنیم و شما را به گونه ای
 که از آن بی خبرید، [در آفرینشی نو] پدید آوریم.
 ۶۲- شما که از آفرینش نخستین بروشنی آگاه شده اید، پس چرا
 پند نمی پذیرید (۱)؟
 ۶۳- آیا به دانه هایی که می کارید، توجه کرده اید؟
 ۶۴- آیا شما هستید که آن را می رویانید یا ما رویاننده ایم؟
 ۶۵- اگر می خواستیم، خاشاکش می کردیم، به گونه ای که
 شگفت زده شوید؛
 ۶۶- ۶۷- [و گویند] که غرامت زده ایم، بلکه همه چیز را از
 دست داده ایم.
 ۶۸- آیا به آبی که می آشامید، توجه کرده اید؟
 ۶۹- آیا شما آن را از ابر فرو باریدید یا ما فرودآورنده ایم؟
 ۷۰- اگر می خواستیم، آن را شور و تلخ می گردانیم، پس چرا سپاس نمی دارید؟
 ۷۱- آیا به آتشی که می افروزید، توجه کرده اید؟
 ۷۲- شما درخت آن را پدید آورده اید یا ما پدیدآورنده ایم (۲)؟
 ۷۳- همین درخت را وسیله یادآوری و برخوردارگی مسافران صحرا قرار داده ایم؛
 ۷۴- پس، ویژگی [های] پروردگار بزرگت را تقدیس کن.
 ۷۵- سوگند به نظام ستارگان (۳)؛
 ۷۶- که اگر بدانید، سوگند بزرگی است؛

۱- برای درک بهتر مفهوم آیه، به آیات ۱۹ عنکبوت (۲۹) و ۷۹ یس (۳۶) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۸۰ یس (۳۶) توجه فرمایید.

۳- «لا» در اینجا برای تأکید و زیبایی در کلام آمده است و در ترجمه نمی آید؛ آیه بعد که می فرماید: «قسم بزرگی است»، بروشنی این نظر را تأیید می کند و نیز آیه ۱ نجم (۵۳) که بدون ذکر حرف «لا»، به ستاره سوگند یاد شده است. برای توجیه بیشتر این نظر، به زیرنویس آیه ۱ بلد (۹۰) نیز توجه فرمایید.

۷۷- که این [گفتار]، قرآنی است ارجمند،

۷۸- ۷۹- در لوح محفوظ^(۱) که جز پاک سیرتان درکش نکنند.

۸۰- نازل شده‌ای است از جانب پروردگار جهانیان.

۸۱- چگونه این سخن را سبک می‌گیرید^(۲)؟

۸۲- و تنها نصیب خود را دروغ شمردن [آن] قرار داده‌اید؟

۸۳- پس چرا آنگاه که [جان نزدیکانتان] به گلوگاه می‌رسد،

۸۴- و شما در آن هنگام نظاره می‌کنید [عبرت نمی‌گیرید]؟

۸۵- و ما از شما به محتضر نزدیکتریم، ولی نمی‌بینید.

۸۶- اگر راست می‌گویید (و غیر مسئول هستید) [و روز جزایی نیست]،

۸۷- چرا جاننش را باز نمی‌گردانید^(۳)؟

۸۸- پس اگر او در زمره مقربان باشد،

۸۹- در آرامش و گشایش و بهشت پر نعمت است.

۹۰- و اگر در زمره خجستگان باشد،

۹۱- [خطاب می‌شود:] سلام همه خجستگان بر تو باد.

۹۲- و اما اگر در زمره تکذیب‌کنندگان گمراه باشد،

۹۳- ۹۴- پذیرایی با آب داغ و درآمدن به دوزخ [نصیب

اوست].

۹۵- این [گفتار]، همان حقیقت یقین است^(۴)؛

۹۶- پس ویژگی [های] پروردگار بزرگت را تقدیس کن.

۵۷- سوره حدید

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- هر چه در آسمانها و زمین است، [با تبعیت بی‌چون و چرا از قوانین تکوین] خدای را تقدیس می‌کند؛ و اوست فرادست و فرزانه^(۵).

۲- فرمانروایی آسمانها و زمین خاص اوست؛ حیات می‌بخشد و مرگ می‌دهد؛ و او بر هر کاری تواناست.

۳- او ازلی و ابدی است و پیدا و ناپیدا است؛ و به هر چیزی داناست.

۱- برای توجیه ترجمه، به آیات ۲۱ و ۲۲ بروج (۸۵) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۶ جائیه (۴۵) توجه فرمایید.

۳- ارتباط دو آیه اخیر (۸۶ و ۸۷ واقعه) و استدلالی که شده، باید با توجه به آیات ۵۸-۶۴ همین سوره (واقعه) در نظر گرفت. خلاصه اینست که قبلاً گفته: شما فقط نطفه را در رحم می‌ریزید و دانه را در خاک می‌کارید؛ تحولات شگرف آن برای تبدیل نطفه به انسان و تبدیل دانه به درخت، کار ماست. ماییم که حیات و مرگ می‌دهیم و به سهولت بر حیات مجدد هم همانگونه قادریم. در اینجا می‌گوید: شما آشکارا می‌بینید که در برابر پدیده مرگ، بطور مطلق عاجز و تسلیم هستید و توان عمر جاودانه را ندارید. اگر می‌توانستید بر پدیده مرگ مسلط شوید و عمر جاودانه داشته باشید، جا داشت که حیات مجدد را برای جزا انکار کنید. حالاً که حیات و مرگ را در اختیار ما می‌بینید، چگونه مراحل بعدی‌اش را انکار می‌کنید؟!

۴- همان حقیقتی که در آیات ۵-۷ تکاثر (۱۰۲) به آن اشاره شده است.

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۴۴ اسراء (۱۷) آمده است.

إِنَّهُ لَقُرْآنٌ كَرِيمٌ ﴿٧٧﴾ فِي كِتَابٍ مَّكْنُونٍ ﴿٧٨﴾ لَا يَمَسُّهُ إِلَّا
الْمُطَهَّرُونَ ﴿٧٩﴾ تَنْزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٨٠﴾ أَفِهَذَا الْحَدِيثِ
أَنْتُمْ مُدْهِنُونَ ﴿٨١﴾ وَتَجْعَلُونَ رِزْقَكُمْ أَنْتُمْ تُكْذِبُونَ ﴿٨٢﴾ فَلَوْلَا
إِذَا بَلَغَتِ الْحُلُقُومَ ﴿٨٣﴾ وَأَنْتُمْ حِينِيذٍ نَنْظُرُونَ ﴿٨٤﴾ وَنَحْنُ أَقْرَبُ
إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا بُصْرُ لَكُمْ ﴿٨٥﴾ فَلَوْلَا إِنْ كُنْتُمْ غَيْرَ مَدِينٍ
﴿٨٦﴾ تَرْجِعُونَهَا إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٨٧﴾ فَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ الْمُقْرَبِينَ
﴿٨٨﴾ فَرَوْحٌ وَرَيْحَانٌ وَجَنَّتُ نَعِيمٍ ﴿٨٩﴾ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ أَصْحَابِ
الْيَمِينِ ﴿٩٠﴾ فَسَلَامٌ لَكَ مِنْ أَصْحَابِ الْيَمِينِ ﴿٩١﴾ وَأَمَّا إِنْ كَانَ مِنَ
الْمُكْذِبِينَ الضَّالِّينَ ﴿٩٢﴾ فَنَزْلٌ مِنْ حَمِيمٍ ﴿٩٣﴾ وَتَصْلِيَةٌ جَمِيمٍ
﴿٩٤﴾ إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ ﴿٩٥﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٩٦﴾

سُورَةُ الْحَدِيدِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَبِّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿١﴾ لَهُ مُلْكُ
السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ يُحْيِي وَيُمِيتُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢﴾
هُوَ الْأَوَّلُ وَالْآخِرُ وَالظَّاهِرُ وَالْبَاطِنُ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٣﴾

- ۴- اوست که آسمانها و زمین را طی شش دوران^(۱) آفرید؛ آنگاه بر عرش [تدبیر] استیلا یافت؛ هر چه در زمین نفوذ کند و یا از آن برآید، و هر چه از آسمان فرود آید یا بر آن صعود کند، [همه را] می داند؛ و هر جا که باشید، همراه شماست؛ و خدا به آنچه می کنید، بیناست.
- ۵- فرمانروایی آسمانها و زمین خاص اوست؛ و همه امور تنها به او بازگردانده می شود.
- ۶- [با تغییر تدریجی فصول] شب را در روز می کشاند و روز را در شب؛ و او به راز دلها داناست.
- ۷- به خدا و پیامبرش ایمان آورید و از اموالی که شما را در [استفاده از] آن جانشین [دیگران] کرده است، انفاق کنید؛ زیرا کسانی از شما که ایمان آرند و انفاق کنند، پاداشی بزرگ دارند.
- ۸- چرا به خدا ایمان نمی آورید، در حالی که پیامبر شما را به راه ایمان به پروردگارتان فرامی خواند؟ و اگر باور دارید، [خدا] از شما [به موجب فطرت] پیمان گرفته است^(۲).
- ۹- اوست که آیاتی روشنگر بر بنده خویش نازل می کند تا شما را از تاریکیها به روشنایی رهسپار گرداند^(۳)؛ زیرا خدا نسبت به شما رئوف و مهربان است.
- ۱۰- چرا در راه خدا انفاق نکنید، در حالی که میراث آسمانها و زمین خاص خداست^(۴)؟ کسانی که قبل از پیروزی [مکه] انفاق کردند و جنگیدند، [با دیگران] برابر نیستند؛ درجه آنها والاتر از کسانی است که پس از آن [پیروزی]، انفاق کردند و جنگیدند^(۵)؛ ولی خدا به هر یک [از آنها] پاداشی نیکو وعده داده است^(۶)؛ و خدا به آنچه می کنید، آگاه است.
- ۱۱- کیست که [با انفاق خود] به خدا و امی نیکو^(۷) دهد تا برای او چندبرابرش سازد^(۸) و پاداشی بزرگوارانه داشته باشد؛

هُوَ الَّذِي خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ فِي سِتَّةِ أَيَّامٍ ثُمَّ اسْتَوَىٰ عَلَى الْعَرْشِ يَعْلَمُ مَا يَلِجُ فِي الْأَرْضِ وَمَا يَخْرُجُ مِنْهَا وَمَا يَنْزِلُ مِنَ السَّمَاءِ وَمَا يَعْرُجُ فِيهَا وَهُوَ مَعَكُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٤﴾

هُوَ الَّذِي يُولِجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَهُوَ عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٥﴾

أَمْ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ وَأَنْفَقُوا مِمَّا جَعَلَ لَهُمْ سِتًّا خَلْفَيْنِ فِيهِ فَالَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَأَنْفَقُوا لَهُمْ أَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿٦﴾

وَمَا لَكُمْ لَا تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالرَّسُولِ يَدْعُوكُمْ لِتُؤْمِنُوا بِرَبِّكُمْ وَقَدْ أَخَذَ مِيثَاقَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ ﴿٧﴾ هُوَ الَّذِي يُنَزِّلُ عَلَى عَبْدِهِ آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ لِيُخْرِجَكُمْ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَإِنَّ اللَّهَ بِكُمْ لَرَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿٨﴾

وَمَا لَكُمْ أَلَّا تُنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلِلَّهِ مِيرَاثُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ لَا يَسْتَوِي مِنْكُمْ مَنْ أَنْفَقَ مِنْ قَبْلِ الْفَتْحِ وَقَتْلَ أَوْلِيَّتِكَ أَعْظَمُ دَرَجَةً مِّنَ الَّذِينَ أَنْفَقُوا مِنْ بَعْدِ وَقَتْلُوا وَكَلَّا وَعَدَّ اللَّهُ الْحُسْنَىٰ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٩﴾

الَّذِي يُعْرِضُ اللَّهُ قَرْضًا حَسَنًا فَيُضْعِفُهُ لَهُ، وَلَهُ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٠﴾

۱- به زیرنویس آیه ۳۸ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۲- منظور همان پیمان فطری است که در آیات ۶۰ و ۶۱ پس (۳۶) و نیز آیه ۱۷۲ اعراف (۷) آمده است.

۳- به آیه ۱۲۲ انعام (۶) توجه فرمایید.

۴- به آیات ۲۶ و ۲۷ رحمن (۵۵) توجه فرمایید.

۵- ابتدا به آیات ۱۰-۱۲ واقعه (۵۶) و بعد به آیات ۳۲ و ۳۳ فاطر (۳۵) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۱۰۰ توبه (۹) توجه فرمایید.

۷- به زیرنویس آیه ۱۲ مائده (۵) توجه فرمایید.

۸- به آیه ۲۶۱ بقره (۲) توجه فرمایید.

يَوْمَ تَرَى الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ يَسْعَى نُورُهُمْ بَيْنَ أَيْدِيهِمْ وَبِأَيْمَانِهِمْ
 بُشْرًا لَكُمْ الْيَوْمَ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا ذَلِكَ
 هُوَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿١٢﴾ يَوْمَ يَقُولُ الْمُنْفِقُونَ وَالْمُنْفِقَاتُ لِلَّذِينَ
 ءَامَنُوا انظُرُوا نَفْسًا مِنْ نُورِكُمْ قِيلَ ارْجِعُوا وَرَاءَكُمْ فَالْتَمِسُوا نُورًا
 فَضُرِبَ بَيْنَهُمْ بِسُورٍ لَهُ بَابٌ بَاطِنُهُ فِيهِ الرَّحْمَةُ وَظَاهِرُهُ مِنْ قِبَلِهِ
 الْعَذَابُ ﴿١٣﴾ يُنَادُوهُمْ أَلَمْ نَكُنْ مَعَكُمْ قَالُوا بَلَى وَلَكِنْ كُنْتُمْ
 أَنْفُسَكُمْ وَتَرَبَّصْتُمْ وَارْتَبْتُمْ وَغَرَّتْكُمْ الْأَمَانِيُّ حَتَّى جَاءَ أَمْرُ
 اللَّهِ وَغَرَّكُمْ بِاللَّهِ الْغُرُورُ ﴿١٤﴾ فَالْيَوْمَ لَا يُؤْخَذُ مِنْكُمْ فِدْيَةٌ وَلَا
 مِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مَأْوَىٰكُمْ النَّارُ هِيَ مَوْلَىٰكُمْ وَبِئْسَ الْمَصِيرُ
 ﴿١٥﴾ أَلَمْ يَأْنِ لِلَّذِينَ ءَامَنُوا أَنْ تَخْشَعَ قُلُوبُهُمْ لِذِكْرِ اللَّهِ
 وَمَا نَزَلَ مِنَ الْحَقِّ وَلَا يَكُونُوا كَالَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ مِنْ قَبْلُ
 فَطَالَ عَلَيْهِمُ الْأَمَدُ فَقَسَتْ قُلُوبُهُمْ وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَسِقُونَ ﴿١٦﴾
 أَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ يَحْيِي الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا قَدْ بَيَّنَّا لَكُمْ الْآيَاتِ
 لَعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ ﴿١٧﴾ إِنَّ الْمُصَدِّقِينَ وَالْمُصَدِّقَاتِ وَأَقْرَبُوا
 اللَّهُ قَرْضًا حَسَنًا يَضَعُ لَهُمْ وَّلَهُمْ أَجْرٌ كَرِيمٌ ﴿١٨﴾

۱۲- آن روز که مردان و زنان باایمان را می بینی که نورشان در مقابل [راه]شان و [به نشان فرخندگی] از جانب راستشان (۱) شتابان است، [و به آنها خطاب می شود:] امروز بشارت باغهایی از بهشت بر شما باد که نهرها در دامن آن جاری است و جاودانه در آن به سر خواهید برد؛ این است همان کامیابی بزرگ.

۱۳- آن روز مردان و زنان دورو به مؤمنان می گویند: نظری به ما بیفکنید که از نورتان روشنی گیریم؛ به آنها گفته می شود: [جای کسب نور در دنیا بود، اگر می توانید] به عقب بازگردید و کسب نور کنید (۲)؛ آنگاه میانشان حصارى حایل گردد که دری دارد؛ درون آن رحمت است و برونش بلافاصله عذاب.

۱۴- [دورویان] به آنها می گویند: مگر نه اینکه [در دنیا] همراه شما بودیم؟! پاسخ می دهند: چرا، ولی شما خود را به فتنه انداختید و با تردید چشم به راه ماندید و آرزوها فریبتان داد، تا فرمان [مرگ از جانب] خدا فرارسید، در حالی که شیطان (۳) شما را در برابر خدا گستاخ گردانده بود.

۱۵- امروز نه از شما [دورویان] و نه از انکارورزان غرامت نمی پذیرند (۴)؛ جایگاهتان آتش است که شایسته شماست؛ و بد سرانجامی است.

۱۶- آیا هنگام آن فرانسیده که دلهای مؤمنان به یاد خدا و کلام حقی که نازل شده است، فروتن شود و همچون کسانی نباشند که از قبل اهل کتاب بودند و چون زمانی طولانی بر آنها گذشت، دلهایشان سخت شد و بسیاری از آنها منحرف شدند؟

۱۷- آگاه باشید که خدا زمین را پس از خزان و خشکی اش بارور می کند؛ مسلماً ما نشانه ها [ی] توان و تدبیر خود را برای شما روشن کرده ایم، بسا که درک کنید.

۱۸- بی گمان مردان و زنانی که انفاق می کنند و [با این عمل] به خدا وامی نیکو (۵) می دهند، برای آنان چند برابر خواهد شد و پاداشی بزرگوارانه دارند.

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۷ و ۸ واقعه (۵۶) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۴۲ و ۴۳ قلم (۶۸) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه ترجمه «غرور» به شیطان، به آیه ۱۲۰ نساء (۴) توجه فرمایید.

۴- به آیات ۴۸ بقره (۲) و ۳۸ مدثر (۷۴) توجه فرمایید.

۵- به زیرنویس آیه ۱۲ مائده (۵) توجه فرمایید.

۱۹- کسانی که به خدا و پیامبرانش ایمان [واقعی] آوردند، نزد پروردگارشان مقام صدیقین و گواهان را دارند؛ پاداش و نورشان محفوظ است؛ و کسانی که انکار ورزیدند و آیات ما را دروغ شمردند، دوزخی اند.

۲۰- آگاه باشید که زندگی دنیا بازیچه و سرگرمی و زیور است و فخرفروشی در برابر یکدیگر و افزون طلبی در اموال و فرزندان^(۱)؛ [زندگی دنیا] در مثل همچون بارانی است که رستنی اش کشاورزان را به شگفت آورد، سپس پژمرده شود، و می بینی که زرد شده است، آنگاه خاشاک می گردد؛ [و بدین قرار همه چیز در دنیا گذراست] و در آخرت [نصیب گروهی] عذاب شدید است و [گروهی دیگر نصیبشان] آرمزش و خشنودی خدا؛ [در هر حال] زندگی دنیا جز بر خورداری فریبا نیست.

۲۱- برای نیل به آرمزش پروردگار خویش و بهشتی سبقت جوید که پهنه آن همچون پهنه آسمان و زمین است، و برای مؤمنان به خدا و پیامبرانش آماده شده است^(۲)؛ این بخشایش خداست که به هر که خواهد [و شایسته بداند]، عطا می کند؛ و خدا بخشایش عظیم دارد.

۲۲- هیچ آسیبی در زمین و یا در وجود شما روی نخواهد داد، مگر آنکه قبل از ایجادش در دفتر [علم ما] رقم خورده^(۳)؛ که این بر خدا آسان است.

۲۳- [این نکته را توجه دادیم] تا بر آنچه از دستتان رفته است، افسوس نخورید و بدانچه به شما داده است، سرمست مشوید؛ که خدا هر متکبر فخرفروشی را دوست ندارد؛

۲۴- همان کسانی که بخل می ورزند و مردم را به بخل فرامی خوانند؛ و هر که [از انفاق] روی برتابد، [بداند که] خدا بی نیاز و شایسته ستایش است.

وَالَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ أُولَئِكَ هُمُ الصِّدِّيقُونَ وَالشُّهَدَاءُ عِنْدَ رَبِّهِمْ لَهُمْ أَجْرُهُمْ وَنُورُهُمْ وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ ﴿١٩﴾ أَعْلَمُوا أَنَّمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا لَعِبٌ وَلَهُمْ وِزِينَةٌ وَتَفَاخُرٌ بَيْنَكُمْ وَتَكَاثُرٌ فِي الْأَمْوَالِ وَالْأَوْلَادِ كَمَثَلِ غَيْثٍ أَعْجَبَ الْكُفَّارَ نَبَاتُهُ ثُمَّ يَهِيجُ فَتَرَهُ مُضْفَرًا ثُمَّ يَكُونُ حُطَمًا وَفِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ شَدِيدٌ وَمَغْفِرَةٌ مِّنَ اللَّهِ وَرِضْوَانٌ وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيَا إِلَّا مَتَاعٌ الْعُرُورِ ﴿٢٠﴾ سَابِقُوا إِلَىٰ مَغْفِرَةٍ مِّن رَّبِّكُمْ وَجَنَّةٍ عَرْضُهَا كَعَرْضِ السَّمَاءِ وَالْأَرْضِ أُعِدَّتْ لِلَّذِينَ آمَنُوا بِاللَّهِ وَرُسُلِهِ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢١﴾ مَا أَصَابَ مَن مُّصِيبَةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي أَنفُسِكُمْ إِلَّا فِي كِتَابٍ مِّن قَبْلِ أَنْ نَبْرَأَهَا إِنَّ ذَلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿٢٢﴾ لِكَيْلَا تَأْسَوْا عَلَىٰ مَا فَاتَكُمْ وَلَا تَفْرَحُوا بِمَا آتَاكُمْ وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ ﴿٢٣﴾ الَّذِينَ يَبْخُلُونَ وَيَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبُخْلِ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٢٤﴾

۱- به آیات ۷ روم (۳۰) و ۲۴ فجر (۸۹) و ۱ و ۲ تکوین (۱۰۲) توجه فرماید.

۲- این آیه با تغییرات جزئی در کلمات در آیه ۱۳۳ آل عمران (۳) تکرار شده است.

۳- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۵۵ بقره (۲) و ۵۱ توبه (۹) آمده است.

لَقَدْ أَرْسَلْنَا رُسُلَنَا بِالْبَيِّنَاتِ وَأَنْزَلْنَا مَعَهُمُ الْكِتَابَ
وَالْمِيزَانَ لِيَقُومَ النَّاسُ بِالْقِسْطِ وَأَنْزَلْنَا الْحَدِيدَ فِيهِ
بَأْسٌ شَدِيدٌ وَمَنْفَعٌ لِلنَّاسِ وَلِيَعْلَمَ اللَّهُ مِنْ نَصْرِهِ وَرُسُلَهُ
بِالْغَيْبِ إِنَّ اللَّهَ قَوِيٌّ عَزِيزٌ ﴿٢٥﴾ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا وَإِبْرَاهِيمَ
وَجَعَلْنَا فِي ذُرِّيَّتِهِمَا النُّبُوَّةَ وَالْكِتَابَ فَمِنْهُمْ مُهْتَدٍ
وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَسِقُونَ ﴿٢٦﴾ ثُمَّ قَفَّيْنَا عَلَىٰ آثَرِهِمْ
بِرُسُلِنَا وَقَفَّيْنَا بِعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ وَآتَيْنَاهُ الْإِنْجِيلَ
وَجَعَلْنَا فِي قُلُوبِ الَّذِينَ اتَّبَعُوهُ رَأْفَةً وَرَحْمَةً وَرَهَابَنِيَّةً
أَتَدْعُوهَا مَا كَتَبْنَا عَلَيْهِمْ إِلَّا ابْتِغَاءَ رِضْوَانِ اللَّهِ فَمَا
رَعَوْهَا حَقَّ رِعَايَتِهَا فَآتَيْنَا الَّذِينَ آمَنُوا مِنْهُمْ أَجْرَهُمْ
وَكَثِيرٌ مِنْهُمْ فَسِقُونَ ﴿٢٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ
وَأَمِنُوا بِرُسُلِهِ يُؤْتِكُمْ كِفَايَاتٍ مِنْ رَحْمَتِهِ وَيَجْعَلْ لَكُمْ
نُورًا تَمْشُونَ بِهِ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿٢٨﴾ لَيْلًا يَعْلَمُ
أَهْلُ الْكِتَابِ إِلَّا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَأَنَّ
الْفَضْلَ بِيَدِ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٢٩﴾

۲۹- [این توضیح را دادیم] تا اهل کتاب نپندارند که [مؤمنان] به بخشایش خدا دسترسی ندارند^(۴) و اینکه [آگاه باشند که] تمامی بخشایش به دست خداست و به هر که خواهد [و شایسته بداند]، عطا می‌کند؛ که خدا بخشایش عظیم دارد.

۲۵- پیامبران خویش را با نشانه‌های روشن فرستادیم و همراهشان کتاب و میزان [تشخیص حق از باطل] نازل کردیم^(۱) تا مردم به عدالت برخیزند؛ و آهن [و سایر فلزات] را پدید آوردیم که در آن سختی شدید و منافی برای مردم هست، تا [در کارزار مورد استفاده قرار دهید] و خدا کسانی را که او و پیامبرانش را بی‌تظاهر یاری می‌کنند، مشخص گرداند؛ که خدا نیرومندی است فرادست.

۲۶- نوح و ابراهیم را [به رسالت] فرستادیم و در نژادشان [موهبت] پیامبری و کتاب را مقرر داشتیم؛ برخی از آنها راه یافتند و بسیاری از آنها منحرف شدند.

۲۷- از پی آنان پیامبران [دیگر] مان و سپس عیسی فرزند مریم را فرستادیم و انجیل را به او عطا نمودیم، و در دل پیروانش رأفت و مهربانی نهادیم؛ ولی ترک دنیا را که بدعت نهادند - ما بر آنها مقرر نداشته بودیم - [هدفشان] تنها طلب خشنودی خدا بود اما آن‌گونه که شایسته آن بود، رعایتش نکردند؛ آنگاه پاداش مؤمنانسان را عطا کردیم، ولی بسیاری از آنها منحرف بودند.

۲۸- ای مؤمنان، از خدا پروا کنید و به پیامبرش [خالصانه] ایمان آورید تا خدا رحمت خویش را دو بار^(۲) بر شما ارزانی دارد و برای شما نوری پدید آورد که در پرتو آن گام بردارید^(۳) و شما را ببخشاید؛ که خدا آمرزگاری است مهربان؛

۱- به بیان دیگر در آیه ۱۷ شوری (۴۲) آمده است.
۲- به آیه ۲۰۱ بقره (۲) توجه فرمایید.
۳- به آیه ۱۲۲ انعام (۶) توجه فرمایید.
۴- به آیات ۱۱۱ و ۱۳۵ بقره (۲) توجه فرمایید.

۵۸ — سوره مجادله

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- خدا گفتار آن زن را که در مورد همسرش با تو گفتگو می‌کرد و به خدا شکایت می‌برد، شنید [و پذیرفت]، و خدا گفتار شما را می‌شنود؛ چرا که او شنوایی است بینا.

۲- کسانی از شما که همسران خویش را [برای توجیه بی‌میلی و تنوع‌طلبی خود] مادر تلقی می‌کنند^(۱)، [بدانند که] آن زنان هرگز مادرانشان نخواهند بود؛ مادرانشان تنها زنانی‌اند که آنها را زاده‌اند؛ و آنان سخنی ناپسند و ناحق می‌گویند؛ و [اگر توبه کنند]^(۲) خدا گذشت‌کننده و آمرزگار است.

۳- آنها که زنان خویش را مادر تلقی می‌کنند، آنگاه از گفته خود باز می‌گردند، باید قبل از آمیزش، یک اسیر را آزاد کنند؛ این دستوری است که شما به آن اندرز داده می‌شوید؛ و خدا به آنچه می‌کنید آگاه است.

۴- و هر که [توان آن را در خود] نیافت، دو ماه پیاپی قبل از آمیزش روزه بگیرد و هر که این را هم نتواند، شصت بینوا را طعام کند؛ این [دستور] از آن جهت است که به [گفتار] خدا و پیامبرش [در مورد زشتی عملتان] باور داشته باشید؛ این احکام خداست؛ و انکارورزان عذابی دردناک [در انتظار] دارند.

۵- آنان که با خدا و پیامبرش مخالفت ورزند، همچون پیشینیان نگونسار و ذلیل خواهند شد؛ [زیرا که] آیات روشنگری نازل کرده‌ایم؛ و انکارورزان عذابی ذلت‌بار [در انتظار] دارند.

۶- روزی که خدا همه آنها را برمی‌انگیزد، از اعمالشان که خدا آنها را به شمار آورده است^(۳) و [خودشان] فراموش کرده‌اند، آگاهشان می‌سازد^(۴)؛ و خدا بر هر چیزی گواه است.

سُورَةُ الْمُجَادَلَةِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قَدْ سَمِعَ اللَّهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا وَتَشْتَكِي إِلَى اللَّهِ وَاللَّهُ يَسْمَعُ تَحَاوُرَكُمَا إِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ بَصِيرٌ ﴿١﴾ الَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْكُمْ مِنْ نِسَائِهِمْ مَا هُنَّ أُمَّهَاتُهُمْ إِنْ أُمَّهَاتُهُمْ إِلَّا الَّتِي وَلَدْنَهُمْ وَإِنَّهُمْ لَيَقُولُونَ مُنْكَرًا مِنَ الْقَوْلِ وَزُورًا وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفُوفٌ غَفُورٌ ﴿٢﴾ وَالَّذِينَ يُظَاهِرُونَ مِنْ نِسَائِهِمْ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا قَالُوا فَتَحْرِيرُ رَقَبَةٍ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا ذَلِكَ لَكُمْ تُوَعِّظُونَ بِهِ ۗ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿٣﴾ فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا فَمَنْ لَمْ يَسْتَطِعْ فَإِطْعَامَ سِتِّينَ مَسْكِينًا ذَلِكَ لَتُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَرَسُولِهِ ۗ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٤﴾ إِنَّ الَّذِينَ يُحَادِّثُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ لَقَبُولُوا كَمَا كُتِبَ لِلَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ وَقَدْ أَنْزَلْنَا آيَاتٍ بَيِّنَاتٍ وَلِلْكَافِرِينَ عَذَابٌ مُهِينٌ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ اللَّهُ جَمِيعًا فَيُنْثَرُهُمْ بِمَا عَمِلُوا أَحْصَاهُ اللَّهُ وَسُوهُ ۗ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٦﴾

دارند.

۱- «ظهار» نوعی متارکه در جاهلیت بود که مرد همسر خود را مادر تلقی می‌کرد و بدون داشتن روابط زناشویی، او را بلا تکلیف نگاه می‌داشت؛ پیامبر این روش ناهنجار را تحریم کرد.

۲- برای توجیه افزوده، به آیات ۸۹ آل عمران (۳)، ۱۵۳ اعراف (۷)، ۸۲ طه (۲۰) و ۵ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۳- به آیات ۴۹ کف (۱۸) و ۱۲ یس (۳۶) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۲۲ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۱- «ظهار» نوعی متارکه در جاهلیت بود که مرد همسر خود را مادر تلقی می‌کرد و بدون داشتن روابط زناشویی، او را بلا تکلیف نگاه می‌داشت؛ پیامبر این روش ناهنجار را تحریم کرد.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ مَا يَكُونُ
 مِنْ نَجْوَى ثَلَاثَةٍ إِلَّا هُمْ أَوْ رَابِعُهُمْ وَلَا خَمْسَةَ إِلَّا هُمْ سَادِسُهُمْ
 وَلَا أَدْنَىٰ مِنْ ذَلِكَ وَلَا أَكْثَرَ إِلَّا هُمْ مَعَهُمْ آيِنٌ مَا كَانُوا ثُمَّ يَنْتَهُمُ
 بِمَا عَمِلُوا يَوْمَ الْقِيَامَةِ إِنَّ اللَّهَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿٧﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى الَّذِينَ
 هُوُوا عَنِ النَّجْوَىٰ ثُمَّ يَعُودُونَ لِمَا هُمْ أَوْعَاهُ وَيَنْتَجِبُونَ بِالْإِثْمِ
 وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ وَإِذْ جَاءُوكَ حِيَّوْكَ بِمَا لَمْ يَحِيجْكَ
 بِهِ اللَّهُ وَيَقُولُونَ فِي أَنْفُسِهِمْ لَوْلَا يُعَذِّبُنَا اللَّهُ بِمَا نَقُولُ حَسْبَهُمْ
 جَهَنَّمُ يَصَلُّونَهَا فَيَنْسِفُ الْمَصِيدُ ﴿٨﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا
 تَنَجَّيْتُمْ فَلَا تَنْجُوا بِالْإِثْمِ وَالْعُدْوَانِ وَمَعْصِيَةِ الرَّسُولِ وَتَنْجُوا
 بِالْبِرِّ وَالنَّقْوَىٰ وَأَتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ ﴿٩﴾ إِنَّمَا النَّجْوَىٰ
 مِنَ الشَّيْطَانِ لِيَحْزَنَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَلَيْسَ بِضَارِّهِمْ شَيْئًا
 إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَعَلَى اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٠﴾ يَأْتِيهَا الَّذِينَ
 ءَامَنُوا إِذَا قِيلَ لَكُمْ تَفَسَّحُوا فِي الْمَجَالِسِ فَأَفْسَحُوا يَفْسَحِ
 اللَّهُ لَكُمْ وَإِذَا قِيلَ أَنْشُرُوا فَأَنْشُرُوا يَرْفَعُ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا
 مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ ﴿١١﴾

۷- آیا توجه نکرده‌ای که خدا آنچه در آسمانها و زمین است می‌داند؟ هیچ نجوایی میان سه نفر نیست، مگر اینکه چهارمین نفرشان خداست و نه میان پنج تن، مگر اینکه ششمین نفرشان خداست و چه کمتر و چه بیشتر از این تعداد، هر جا که باشند، خدا با آنهاست؛ آنگاه روز رستاخیز از اعمالی که کرده‌اند باخبرشان خواهد کرد؛ که خدا به هر چیزی داناست.

۸- آیا توجه نکرده‌ای به کسانی که از سخنان درگوشی [در مخالفت با رسول] نهی شده‌اند، ولی به آنچه نهی شده‌اند، باز می‌گردند و به گناه و تجاوز و نافرمانی از پیامبر، با یکدیگر به نجوا می‌پردازند و چون به حضور تو آیند، با تو سلام و درود می‌گویند، نه به آن شیوه که خدا به تو درود گفته است (۱)، و با خود می‌گویند: [اگر این مرد پیامبر خداست] چرا خدا ما را به خاطر گفتار [تمسخرآمیز] مان مجازات نمی‌کند (۲)؟ دوزخ که به آن درمی‌آیند برای آنها کافی است؛ و بدسرانجامی است.

۹- ای مؤمنان، اگر نجوا می‌کنید، به منظور ارتکاب گناه و تجاوز و نافرمانی از پیامبر با یکدیگر نجوا نکنید، بلکه درباره نیکی و تقوا نجوا کنید؛ و از خدایی که به پیشگاه او احضار می‌شوید (۳)، پروا نمایید.

۱۰- عامل نجوا [های ناهنجار] (۴) شیطان است تا مؤمنان را

پریشان خاطر کند، در حالی که بدون خواست خدا هیچ زبانی به آنها نمی‌رساند؛ پس مؤمنان باید تنها بر خدا توکل کنند.

۱۱- ای مؤمنان، هر گاه از شما خواستند که در مجالس جای را [بر دیگران] بگشایید، [بی‌درنگ] بگشایید تا خدا هم کار شما را گشایش دهد؛ و هر گاه گفتند: برخیزید، [بی‌درنگ] برخیزید تا خدا [مقام] افراد با ایمان و اهل دانش شما را به درجات بلند گرداند؛ و خدا به آنچه می‌کنید آگاه است.

۱- به جای «السلام علیک» می‌گفتند: «السلام علیک»، به معنی «دشواری و خستگی بر تو باد».

۲- تفسیر المیزان گفته است: آیات ۶۰ و ۶۱ احزاب (۳۳) در مورد همین دورویان و بیمار دلان نازل شده است.

۳- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش آخر آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۴- البته نه هر نجوایی؛ برای توجیه افزوده، به آیه ۱۱۴ نساء (۴) توجه فرمایید.

۱۲- ای مؤمنان، هر گاه می خواهید با پیامبر خصوصی صحبت کنید، قبل از آن [در راه خدا] انفاق کنید؛ این برای شما بهتر و شایسته تر است؛ و اگر امکان انفاق نداشتید، خدا آمرزگاری است مهربان.

۱۳- آیا از انفاق قبل از مذاکرات خصوصی هراسان شدید؟ اکنون که نکردید و خدا هم [به رحمت خویش] بر شما بازگشت، به نماز و زکات و اطاعت خدا و پیامبرش بپردازید؛ و خدا از اعمالی که می کنید آگاه است.

۱۴- آیا توجه نکرده ای به کسانی که گروهی را که خدا بر آنها خشمگین است، به دوستی گرفتند^(۱)؛ [در واقع] آنها نه از شما هستند، نه از آنان^(۲)، و آگاهانه به دروغ سوگند یاد می کنند.

۱۵- خدا برای آنها عذابی سخت آماده کرده است؛ براستی رفتار زشتی داشتند.

۱۶- سوگندهای خویش را سپری قرار داده اند^(۳) [برای پوشش نیتشان] و [مردم را] از راه خدا باز داشتند^(۴)، از این روی عذابی ذلت بار [در انتظار] دارند.

۱۷- هرگز اموال و فرزندانشان در برابر [عذاب] خدا به هیچ وجه به حالشان سودمند نخواهد بود^(۵)؛ آنها جاودانه دوزخی اند.

۱۸- روزی که خدا همه آنها را برمی انگیزد، برای خدا هم سوگند یاد می کنند^(۶)، همان گونه که برای شما سوگند یاد می کنند و می بندارند که قادرند [حقایق را انکار کنند]؛ آگاه باشید که

دروغ پردازند.

۱۹- شیطان بر آنها چیره شده و یاد خدا را از خاطرشان برده است؛ آنها گروه شیطانند؛ آگاه باشید که گروه شیطان زیانکارند.

۲۰- افرادی که با خدا و پیامبرش مخالفت می ورزند، در زمره ذلیل ترین افرادند^(۷).

۲۱- خدا مقرر داشته است که من و پیامبرانم پیروز خواهیم بود^(۸)؛ که خدا نیرومندی است فرادست.

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا اِذَا نَجِيْتُمُ الرَّسُوْلَ فَقَدِمْوْا بَيْنَ يَدَيْ جُبُوْنِكُمْ
صَدَقَةٌ ذٰلِكَ خَيْرٌ لَّكُمْ وَاَطَهَّرْ فَاِنْ لَّمْ تَجِدُوْا فَاِنَّ اللّٰهَ غَفُوْرٌ رَّحِيْمٌ
﴿١٢﴾ ءَاَسْفَقْتُمْ اَنْ تَقْدُمُوْا بَيْنَ يَدَيْ جُبُوْنِكُمْ صَدَقْتُمْ فَاِذْ لَمْ تَفْعَلُوْا
وَتَابَ اللّٰهُ عَلَيْكُمْ فَاَقِيْمُوْا الصَّلٰوةَ وَاَتُوْا الزَّكٰوةَ وَاَطِيعُوْا اللّٰهَ
وَرَسُوْلَهُ وَاَللّٰهُ خَيْرٌ يَّمْتَعْمَلُوْنَ ﴿١٣﴾ * اَلَمْ تَرَ اِلَى الَّذِيْنَ تَوَلّٰوْا قَوْمًا
غَضِبَ اللّٰهُ عَلَيْهِمْ مَّا هُمْ مِنْكُمْ وَلَا مِنْهُمْ وَيَحْلِفُوْنَ عَلَى الْكٰذِبِ
وَهُمْ يَعْلَمُوْنَ ﴿١٤﴾ اَعَدَّ اللّٰهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيْدًا اِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوْا
يَعْمَلُوْنَ ﴿١٥﴾ اَتَّخَذُوْا اٰمِنَتَهُمْ جَنَّةً فَصَدُّوْا عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ فَلَهُمْ
عَذَابٌ مُّهِينٌ ﴿١٦﴾ لَنْ نُّغْنِيَ عَنْهُمْ اَمْوَالُهُمْ وَلَا اَوْلَادُهُمْ مِنَ اللّٰهِ
شَيْئًا وَاُولٰٓئِكَ اَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيْهَا خٰلِدُوْنَ ﴿١٧﴾ يَوْمَ يَبْعَثُهُمُ
اللّٰهُ جَمِيْعًا فَيَحْلِفُوْنَ لَهُ كَمَا يَحْلِفُوْنَ لَكُمْ وَيَحْسَبُوْنَ اَنَّهُمْ عَلَى شَيْءٍ ؕ اَلَا
اِنَّهُمْ هُمُ الْكٰذِبُوْنَ ﴿١٨﴾ اَسْتَحْوِذَ عَلَيْهِمُ الشَّيْطٰنُ فَاَنْسَاهُمْ ذِكْرَ
اللّٰهِ ؕ اُولٰٓئِكَ حِزْبُ الشَّيْطٰنِ اَلَا اِنَّ حِزْبَ الشَّيْطٰنِ هُمُ الْخٰسِرُوْنَ
﴿١٩﴾ اِنَّ الَّذِيْنَ يَحٰدُوْنَ اللّٰهَ وَرَسُوْلَهُ ؕ اُولٰٓئِكَ فِي الْاٰدِلِيْنَ ﴿٢٠﴾
كَتَبَ اللّٰهُ لَاغْلِبَ اَنَا وَّرَسُوْلِيْ اِنَّ اللّٰهَ قَوِيٌّ عَزِيْزٌ ﴿٢١﴾

۱- به آیه ۱۱ حشر (۵۹) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۴۳ نساء (۴) توجه فرمایید.

۳- نمونه های آن را در آیات ۶۲ و ۷۴ و ۹۵ توبه (۹) ملاحظه فرمایید.

۴- نمونه های آن را در آیات ۱۵۶ و ۱۶۸ آل عمران (۳) و ۱۸ احزاب (۳۳) ملاحظه فرمایید.

۵- یاسخ گفتار جاهلانه آنهاست که در آیات ۳۵ و ۳۶ کهف (۱۸) و ۳۵ سباء (۳۴) آمده است.

۶- به آیه ۲۳ انعام (۶) توجه فرمایید.

۷- توضیح بیشتر در مورد این گروه را در آیات ۶۳ توبه (۹) و ۵ همین سوره (مجادله) ملاحظه فرمایید.

۸- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۷۱-۱۷۳ صافات (۳۷) آمده است؛ در این رابطه به آیات ۱۳ و ۱۴ ابراهیم (۱۴) و ۵۱ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۲۲- گروهی را که [واقعاً] به خدا و روز واپسین باور دارند، هرگز نخواهی یافت که با کسانی که با خدا و پیامبرش مخالفت می‌ورزند، دوستی کنند، گرچه پدر و پسر یا برادر و خویشان‌شان باشند^(۱)؛ [خدا] ایمان را در دل آنان رقم زده^(۲) و با القای روح ایمان از جانب خود، آنها را نیرومند کرده است^(۳)؛ و آنها را در باغهایی از بهشت درآورد که نهرها در دامن آن جاری است؛ در آنجا جاودانه به سر برند؛ خدا از آنها راضی است و آنها نیز از خدا راضی‌اند؛ آنها گروه خدا هستند؛ و آگاه باشید که گروه خدا رستگارانند.

لَا يَجِدُ قَوْمًا يُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ يُوَادُّونَ مَنْ
حَادَّ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَلَوْ كَانُوا آبَاءَهُمْ أَوْ أَبْنَاءَهُمْ
أَوْ إِخْوَانَهُمْ أَوْ عَشِيرَتَهُمْ أُولَئِكَ كَتَبَ فِي قُلُوبِهِمُ
الْإِيمَانَ وَأَيَّدَهُم بِرُوحٍ مِّنْهُ وَيَدْخُلُهُمْ جَنَّاتٍ تَجْرِي
مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا
عَنْهُ أُولَئِكَ حِزْبُ اللَّهِ أَلَا إِنَّ حِزْبَ اللَّهِ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿۲۲﴾

سُورَةُ الْحَشْرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۵۹- سوره حشر

به نام خدای رحمان [و] رحیم

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
﴿۱﴾ هُوَ الَّذِي أَخْرَجَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ مِنْ دِيَارِهِمْ
لِأَوَّلِ الْحَشْرِ مَا ظَنَنْتُمْ أَنْ يَخْرُجُوا وَظَنُّوا أَنَّهُمْ مَانِعَتُهُمْ
حُصُونُهُمْ مِنَ اللَّهِ فَأَنزَلَهُمُ اللَّهُ مِنْ حَيْثُ لَمْ يَحْتَسِبُوا وَقَدَفَ
فِي قُلُوبِهِمُ الرُّعْبَ يُخْرِبُونَ بُيُوتَهُمْ بِأَيْدِيهِمْ وَأَيْدِي الْمُؤْمِنِينَ
فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ ﴿۲﴾ وَلَوْلَا أَنْ كَتَبَ اللَّهُ عَلَيْهِمُ
الْجَلَاءَ لَعَذَّبَهُمْ فِي الدُّنْيَا وَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابُ النَّارِ ﴿۳﴾

۱- هر چه در آسمانها و زمین است [با بروز استعدادهای خداداده خود] خدای را تقدیس می‌کند و اوست فرادست و فرزانه.

۲- اوست که انکاورزان اهل کتاب را [که محرک و عامل اصلی جنگ احزاب بودند] با نخستین برخورد از دیارشان بیرون راند؛ در حالی که گمان نمی‌کردید که [به آسانی] بیرون روند و خودشان نیز تصور می‌کردند دژهای محکمشان در قبال خدا نگهدارشان است، اما [عقوبت] خدا از آنجا که گمان نمی‌بردند، به سراغشان آمد^(۴) و در دل‌هایشان هراس افکند.

به گونه‌ای که خانه‌های خویش را، به دست خودشان و به دست مؤمنان ویران می‌کردند؛ پس ای صاحب‌نظران، عبرت بگیرید. ۳- اگر نه آن بود که خدا جلای وطن را بر آنها مقرر داشته بود، آنها را به عذاب دنیا گرفتار می‌کرد و در آخرت نیز عذاب آتش را خواهند داشت.

۱- معنی و مفهوم این آیه به بیان ساده‌تر در آیه ۲۳ توبه (۹) آمده است.

۲- در این رابطه به آیه ۱۷ محمد (۴۷) توجه فرمایید.

۳- به آیات ۹۷ نحل (۱۶)، ۴ و ۱۸ فتح (۴۸) و ۲۶ توبه (۹) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۲۶ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

- ۴- این [شکست] از آن جهت بود که با خدا و پیامبرش به مخالفت برخاستند؛ و هر که با خدا [و پیامبرش] (۱) مخالفت ورزد، [بداند که] خدا سخت کیفر است.
- ۵- هر نخلی که انداختید یا برپا باقی گذاشتید، همه به فرمان خدا بود، تا منحرفان را رسوا گرداند.
- ۶- آنچه خدا از [دارایی] آنان به پیامبرش ارزانی داشت، شما با مرکبهای خود بر آن نتاختید، بلکه خدا پیامبران خود را بر هر که بخواهد، مسلط گرداند و بر هر کاری تواناست.
- ۷- آنچه خدا از [دارایی] سکنه آن قریه‌ها عاید پیامبرش کرد، خاص خدا و پیامبر و خویشاوندان و یتیمان و بینوایان و در راه‌ماندگان است، [چنین مقرر داشتیم] تا میان ثروتمندان شما دست به دست نگردهد؛ آنچه پیامبر در اختیار شما قرار داد، بگیرید و از آنچه نهی کرد، خودداری کنید، و از خدا پروا کنید؛ که خدا سخت کیفر است.
- ۸- [و نیز این غنایم] خاص نیازمندان مهاجری است که از خانه و اموال خود رانده شده‌اند، در حالی که بخشایش و خشنودی خدا را می‌خواهند و [دین] خدا و پیامبرش را یاری می‌کنند؛ آنان صداقت دارند.
- ۹- و نیز خاص کسانی است که قبل از مهاجرین، با مدینه و ایمان انس گرفتند و کسانی را که به سوی آنان هجرت کرده‌اند، دوست می‌دارند و در دل خود دغدغه‌ای نسبت به آنچه در اختیار مهاجران قرار داده شده است، احساس نمی‌کنند و هر چند خود نیازمند باشند، [آنان را] بر خود مقدم می‌شمرند؛ و آنان که از بخل نفس خویش مصون مانند، رستگارند.

ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ شَاقُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ، وَمَنْ يُشَاقِ اللَّهَ فَإِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٤﴾ مَا قَطَعْتُمْ مِنْ لَيْنَةٍ أَوْ تَرَكْتُمْ هَاقِمَةً عَلَىٰ أُصُولِهَا فَبِإِذْنِ اللَّهِ وَلِيُخْرِىَ الْفَاسِقِينَ ﴿٥﴾ وَمَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْهُمْ فَمَا أَوْجَفْتُمْ عَلَيْهِ مِنْ خَيْلٍ وَلَا رِكَابٍ وَلَكِنَّ اللَّهَ يُسَلِّطُ رُسُلَهُ، عَلَىٰ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٦﴾ مَا آفَاءَ اللَّهِ عَلَىٰ رَسُولِهِ مِنْ أَهْلِ الْقُرَىٰ فَلِلَّهِ وَالرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ كَيْ لَا يَكُونَ دُولَةً بَيْنَ الْأَغْنِيَاءِ مِنْكُمْ وَمَا آتَاكُمُ الرَّسُولُ فَخُذُوهُ وَمَا نَهَكُمُ عَنْهُ فَانْتَهُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ ﴿٧﴾ لِلْفُقَرَاءِ الْمُهَاجِرِينَ الَّذِينَ أُخْرِجُوا مِنْ دِيَارِهِمْ وَأَمْوَالِهِمْ يَبْتَغُونَ فَضْلًا مِنَ اللَّهِ وَرِضْوَانًا وَيَنْصُرُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ هُمُ الصَّادِقُونَ ﴿٨﴾ وَالَّذِينَ تَبَوَّءُوا الدَّارَ وَالْإِيمَانَ مِنْ قَبْلِهِمْ يُحِبُّونَ مَنْ هَاجَرَ إِلَيْهِمْ وَلَا يَجِدُونَ فِي صُدُورِهِمْ حَاجَةً مِمَّا أُوتُوا وَيُؤْتُونَ عَلَىٰ أَنْفُسِهِمْ وَلَوْ كَانَ بِهِمْ خَصَاصَةٌ وَمَنْ يُوقِ شَحْنًا نَفْسِهِ فَاُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿٩﴾

۱- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۳ انفال (۸) توجه فرمایید.

وَالَّذِينَ جَاءُوا مِنْ بَعْدِهِمْ يَقُولُونَ رَبَّنَا اغْفِرْ لَنَا
وَلِإِخْوَانِنَا الَّذِينَ سَبَقُونَا بِالْإِيمَانِ وَلَا تَجْعَلْ فِي قُلُوبِنَا
غِلًّا لِلَّذِينَ آمَنُوا رَبَّنَا إِنَّكَ رَءُوفٌ رَحِيمٌ ﴿١٠﴾ أَلَمْ تَرَ إِلَى
الَّذِينَ نَافَقُوا يَقُولُونَ لِإِخْوَانِهِمُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ
الْكِتَابِ لَئِنْ أُخْرِجْتُمْ لَنَخْرُجَنَّ مَعَكُمْ وَلَا نُطِيعُ فِيكُمْ
أَحَدًا أَبَدًا وَإِنْ قُوتِلْتُمْ لَنَنْصُرَنَّكُمْ وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّهُمْ لَكَاذِبُونَ
﴿١١﴾ لَئِنْ أُخْرِجُوا لَا يَخْرُجُونَ مَعَهُمْ وَلَئِنْ قُوتِلُوا لَا يَنْصُرُونَهُمْ
وَلَئِنْ نَصَرُوهُمْ لَيُوَلُّنَّ الْأَدْبَارَ ثُمَّ لَا يَنْصُرُونَ ﴿١٢﴾
لَأَنْتُمْ أَشَدُّ رَهْبَةً فِي صُدُورِهِمْ مِنَ اللَّهِ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ
لَا يَفْقَهُونَ ﴿١٣﴾ لَا يَقْنِنُوكُمْ جَمِيعًا إِلَّا فِي قُرَى
مُحَصَّنَةٍ أَوْ مِنْ وَرَاءِ جُدُرٍ بَأْسُهُمْ بَيْنَهُمْ شَدِيدٌ تَحْسَبُهُمْ
جَمِيعًا وَقُلُوبُهُمْ شَتَّىٰ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ قَوْمٌ لَا يَعْقِلُونَ ﴿١٤﴾
كَمَثَلِ الَّذِينَ مِنْ قَبْلِهِمْ قَرِيبًا ذَفُوقُوا وَبِالْأَمْرِ هُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ
الِيمٌ ﴿١٥﴾ كَمَثَلِ الشَّيْطَانِ إِذْ قَالَ لِلْإِنْسَانِ اكْفُرْ فَلَمَّا كَفَرَ
قَالَ إِنِّي بَرِيءٌ مِنْكَ إِنِّي أَخَافُ اللَّهَ رَبَّ الْعَالَمِينَ ﴿١٦﴾

۱۰- و نیز خاص کسانی است که از پی آنها آمدند^(۱) و می‌گویند: پروردگارا، ما و برادران ما را که در ایمان بر ما پیشی گرفتند، بیامرز و حسادت و کینه‌ای نسبت به مؤمنان در دلهای ما مگذار، که پروردگارا، تو رؤوف و مهربانی.

۱۱- آیا به دورویان توجه نکرده‌ای که پیوسته به برادران انکارورز خود از اهل کتاب می‌گفتند: اگر شما [از دیارتان] رانده شدید، ما هم همراه شما خارج خواهیم شد و در مورد شما از هیچ کس اطاعت نخواهیم کرد، و اگر مورد حمله قرار گرفتید، یاریتان می‌کنیم؟ و خدا گواه است که دروغ پردازند. ۱۲- اگر [از مدینه] اخراجشان کنند، با آنها خارج نخواهند شد و اگر مورد حمله قرار گیرند، یاریشان نخواهند کرد و اگر هم به کمک آنها برخیزند، به عقب بازمی‌گردند و [از هیچ سوا] مورد یاری قرار نمی‌گیرند.

۱۳- از آنجا که گروهی هستند که در نمی‌یابند، شما در دل آنها از خدا پرمهابت‌ترید.

۱۴- آنها به صورت جمعی با شما نمی‌جنگند، مگر در دژهای مستحکم یا از پشت دیوارها؛ کارزار بین خودشان سخت است؛ آنها را متفق می‌پنداری، در حالی که آرای آنها مختلف است؛ زیرا گروهی هستند که درک نمی‌کنند.

۱۵- [داستان آنان] همچون داستان پیشینیان نزدیکشان است که [در هنگام جنگ بدر] وبال رفتار خویش را چشیدند؛ و عذابی دردناک [در انتظار] دارند.

۱۶- و همچون داستان شیطان که به انسان گفت: انکار کن؛ و چون انکار ورزید [و سقوط کرد]، گفت: من از تو بری و بریده‌ام و از [عقاب] خدا، پروردگار جهانیان می‌ترسم^(۲).

۱- منظور انصار است.

۲- مفهوم این آیه با توضیح بیشتر در آیات ۴۸ انفال (۸) و ۲۲ ابراهیم (۱۴) آمده است؛ به آیه ۱۲۰ نساء (۴) هم توجه فرمایید.

- ۱۷- سرانجام هر دو این بود که هر دو جاودانه در آتشند؛ و کیفر ستمگران همین است.
- ۱۸- ای مؤمنان، از خدا پروا کنید و هر کس باید توجه کند که برای فردا [ای قیامت] چه پیش اندیشی کرده است، و از خدا بترسید؛ که خدا به همه کردارتان آگاه است.
- ۱۹- همچون کسانی نباشید که خدا را از یاد بردند، خدا هم آنان را نسبت به خودشان به فراموشی انداخت (۱) [و فرصتها را به باد دادند]؛ آنها به حقیقت منحرفند.
- ۲۰- دوزخیان و بهشتیان هرگز یکسان نیستند؛ تنها بهشتیان کامیابند (۲).
- ۲۱- اگر این قرآن را بر کوهی نازل می کردیم، مشاهده می کردی که از مهابت خدا (۳) فروتن و متلاشی می شد؛ و این مثلها را برای مردم می زنیم (۴)، بسا که اندیشه کنند.
- ۲۲- اوست خدا [ای یکتا] که معبودی جز او نیست، دانای نهان و آشکار است و رحمان و رحیم (۵).
- ۲۳- اوست خدا [ای یکتا] که معبودی جز او نیست، پادشاه پاک و سلامت [از همه عیب]، ایمنی بخش و نگاهبان و فرادست، با جبروت و کبریا؛ خدا از آنچه [دز قدرت با او] شریک می پندارند، منزّه است.
- ۲۴- اوست خدای آفریننده و هستی بخش و صورتگر که صفات نیکوتر خاص اوست؛ هر چه در آسمانها و زمین است [با تبعیت بی چون و چرا از قوانین تکوین] او را تقدیس می کند؛ و اوست فرادست و فرزانه.

فَكَانَ عَاقِبَتُهُمَا أَنَّهُمَا فِي النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَذَلِكَ جَزَاءُ
الظَّالِمِينَ ﴿١٧﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ
نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ
﴿١٨﴾ وَلَا تَكُونُوا كَالَّذِينَ نَسُوا اللَّهَ فَأَنْسَاهُمْ أَنفُسَهُمْ أُولَٰئِكَ
هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١٩﴾ لَا يَسْتَوِي أَصْحَابُ النَّارِ وَأَصْحَابُ
الْجَنَّةِ أَصْحَابُ الْجَنَّةِ هُمُ الْفَائِزُونَ ﴿٢٠﴾ لَوْ أَنزَلْنَا هَذَا
الْقُرْآنَ عَلَىٰ جَبَلٍ لَّرَأَيْتَهُ خَاشِعًا مُّتَصَدِّعًا مِّنْ خَشْيَةِ
اللَّهِ وَتِلْكَ الْأَمْثَلُ نَضْرِبُهَا لِلنَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ
﴿٢١﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ عِلْمُهُ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ
هُوَ الرَّحْمَنُ الرَّحِيمُ ﴿٢٢﴾ هُوَ اللَّهُ الَّذِي لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ
الْمَلِكُ الْقُدُّوسُ السَّلَامُ الْمُؤْمِنُ الْمُهَيْمِنُ الْعَزِيزُ
الْجَبَّارُ الْمُتَكَبِّرُ سُبْحَانَ اللَّهِ عَمَّا يُشْرِكُونَ
﴿٢٣﴾ هُوَ اللَّهُ الْخَلِيقُ الْبَارِئُ الْمُصَوِّرُ لَهُ الْأَسْمَاءُ الْحُسْنَىٰ
يُسَبِّحُ لَهُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٤﴾

سُورَةُ الْمُتَشَكِّتِ

۱- در این زمینه به آیات ۵۱ اعراف (۷) و ۱۲۶ طه (۲۰) و ۱۴ سجده (۳۲) و ۳۴ جاثیه (۴۵) توجه فرمایید.
۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۸ سجده (۳۲)، ۲۸ ص (۳۸) و ۲۱ جاثیه (۴۵) آمده است.
۳- به زیرنویس آیه ۲۸ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.
۴- برای روشن شدن منظور آیه از این مثل، به آیه ۲۳ زمر (۳۹) توجه فرمایید.
۵- به زیرنویس آیه ۲ فصلت (۴۱) مراجعه فرمایید.

۶۰ - سوره ممتحنه

به نام خدای رحمان [و] رحیم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَّخِذُوا عَدُوِّي وَعَدُوَّكُمْ أَوْلِيَاءَ تَلْقَوْنَ
 إِلَيْهِمْ بِالْمُودَّةِ وَقَدْ كَفَرُوا بِمَا جَاءَكُمْ مِنَ الْحَقِّ يُخْرِجُونَ الرَّسُولَ
 وَإِيَّاكُمْ أَنْ تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ رَبِّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ خَرَجْتُمْ جِهَادًا فِي سَبِيلِي
 وَابْتِغَاءَ مَرْضَاتِي تُسِرُّونَ إِلَيْهِمْ بِالْمُودَّةِ وَأَنَا أَعْلَمُ بِمَا أَخْفَيْتُمْ
 وَمَا أَعْلَنْتُمْ وَمَنْ يَفْعَلْهُ مِنْكُمْ فَقَدْ ضَلَّ سَوَاءَ السَّبِيلِ ﴿١﴾ إِنْ
 يَشْفِقُوكُمْ يَكُونُوا لَكُمْ أَعْدَاءً وَيَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ وَالسِّنَنُومُ
 بِالسُّوءِ وَوَدُّوا لَوْ تَكْفُرُونَ ﴿٢﴾ لَنْ نَنْفَعَكُمْ أَرْحَامَكُمْ وَلَا أَوْلَادَكُمْ
 يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَفْصَلُ بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٣﴾ قَدْ
 كَانَتْ لَكُمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ فِي إِبْرَاهِيمَ وَالَّذِينَ مَعَهُ إِذْ قَالُوا لَوْ قَوْمِهِمْ
 إِنَّا بَرَاءٌ وَأُوَامِنُكُمْ وَمِمَّا تَعْبُدُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ كَفَرْنَا بِكُمْ وَبَدَا بَيْنَنَا
 وَبَيْنَكُمْ الْعَدَاوَةُ وَالْبَغْضَاءُ أَبَدًا حَتَّى تُؤْمِنُوا بِاللَّهِ وَحَدَهُ ۗ إِلَّا
 قَوْلَ إِبْرَاهِيمَ لِأَبِيهِ لَا سَتَعْفِرُنَّ لَكَ وَمَا أَمْلِكُ لَكَ مِنَ اللَّهِ مِنْ شَيْءٍ ۗ
 رَبَّنَا عَلَيْكَ تَوَكَّلْنَا وَإِلَيْكَ أَنبَأْنَا وَإِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٤﴾ رَبَّنَا لَا تَجْعَلْنَا
 فِتْنَةً لِلَّذِينَ كَفَرُوا وَاعْفِرْ لَنَا رَبَّنَا إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٥﴾

۱- ای مؤمنان، اگر برای جهاد در راه من و طلب خشنودی من بیرون آمده‌اید، دشمنان من و دشمنان خود را به دوستی انتخاب نکنید؛ شما با آنها طرح دوستی می‌افکنید، در حالی که آنها [کتاب] حقی را که برای شما آمده است انکار کرده‌اند^(۱) و به جرم ایمان به خدای، پروردگار خویش، پیامبر و شما را آواره می‌کنند؛ [پاره‌ای از شما] با آنان سر و سر دوستانه برقرار می‌کنید، در حالی که من به رفتار پنهان و آشکار شما دانانترم؛ و هر که از شما چنین کند، راه درست را گم کرده است.

۲- اگر بر شما دست یابند، دشمن [دیرینه] شما خواهند بود و دست و زبانشان را بر آزار [شما] می‌گشایند و دوست دارند شما هم به انکار بازگردید.

۳- بستگان و فرزندانان [که به خاطر آنها با دشمنان خدا دوستی می‌ورزید] در روز رستاخیز به حال شما سودمند نخواهند بود؛ خدا میان شما جدایی می‌افکند^(۲)؛ و به آنچه می‌کنید بیناست.

۴- در [روش] ابراهیم و همراهانش سرمشق نیکویی برای شماست^(۳)، آنگاه که به قوم [مشرك] خود گفتند: ما از شما و بتهایی که به جای خدا بندگی [شان] می‌کنید، بری و برکناریم، [عقاید] شما را انکار می‌کنیم و میان ما و شما مادام که به خدای واحد ایمان نیاورده‌اید، همواره دشمنی و کینه برقرار خواهد بود؛ [همه گفتار ابراهیم قابل تأسی است] جز این مورد که ابراهیم با پدرش گفت: برای تو آموزش خواهم خواست^(۴)، و [الی] قادر به دفع عذاب خدا از تو نخواهم بود؛ [زبان حال ابراهیم و همراهانش چنین بود که:] پروردگارا، بر تو توکل کردیم و به پیشگاه تو بازآمیدیم و سرانجام در پیشگاه توست؛

۵- پروردگارا، ما را دستخوش فتنه انکارورزان مگردان و بر ما ببخشای، که تو فرادست و فرزانه‌ای.

۱- به آیه ۱۴ مجادله (۵۸) و ۸ همین سوره (ممتحنه) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۹۵ مریم (۱۹)، ۱۰۱ مؤمنون (۲۳)، ۳۳-۳۷ عبس (۸۰) توجه فرمایید.

۳- همین معنی و مفهوم را در مورد پیامبر اسلام (ص) در آیه ۲۱ احزاب (۳۳) ملاحظه فرمایید.

۴- به آیات ۱۱۳ و ۱۱۴ توبه (۹) توجه فرمایید؛ ضمناً دنباله کلام ابراهیم (ع) را در آیه ۴۵ مریم (۱۹) ملاحظه فرمایید.

۶- در [روش] آنها سرمشق نیکویی برای شماست [یعنی] برای کسی که به خدا و روز واپسین امید دارد؛ و هر که روی برتابد، خدا [از اطاعت خلق] بی نیاز و شایسته ستایش است.

۷- چه بسا خدا میان شما و پاره‌ای از دشمنانان دوستی پدید آورد؛ که خدا توانا و آمرزگاری است مهربان.

۸- خدا شما را از داشتن روابط نیکو و عادلانه با کسانی که در امر دین با شما نجنجیده‌اند و شما را از خانه‌های خود بیرون نرانده‌اند، نهی نمی‌کند؛ و خدا عادلان را دوست می‌دارد؛

۹- شما را تنها از دوستی با کسانی نهی می‌کند که در امر دین با شما جنگیدند و با پشتیبانی یکدیگر، شما را از خانه‌های خود بیرون راندند؛ و آنان که با آنها دوستی ورزند، ستمگرند.

۱۰- ای مؤمنان، هر گاه زنان با ایمان مهاجری نزد شما آیند، در مورد آنها تحقیق کنید؛ [اگر چه] خدا به ایمانشان دانای است؛ اگر آنان را با ایمان تشخیص دادید، به سوی کفار بازشان نگردانید؛ زیرا آنها بر یکدیگر حلال نیستند؛ و [الی] هزینه‌ای که [آن کفار برای ازدواج] کرده‌اند، به آنها بپردازید؛ و بر شما گناهی نیست که در صورتی که مهرشان را بدهید با آنان ازدواج کنید؛ و به عقد زنان کافر [خود که به مکه نزد کفار بازگشته‌اند] اعتبار منهد و هزینه‌ای که برای ازدواج کرده‌اید، مطالبه کنید و کفار نیز هزینه‌ای که [برای ازدواج زنان مؤمن و فراری خود] کرده‌اند، باید مطالبه کنند؛ این حکم خداست که میان شما داوری می‌کند؛ و خدا دانا و فرزانه است.

۱۱- و اگر مهریه‌ای از همسران شما [با رفتن آنان] به سوی کفار، از دستتان رفت، آنگاه به [غنیمتی که] عاقبت [جنگ است] دست یافتید، [از آن محل] به کسانی که همسرانشان رفته‌اند، معادل هزینه‌ای که [برای ازدواج] کرده‌اند، بپردازید؛ و از خدایی که به او ایمان دارید پروا کنید.

لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ
وَمَن يَتَّبِعِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ ﴿٦﴾ عَسَى اللَّهُ أَن يَجْعَلَ
بَيْنَكُمْ وَبَيْنَ الَّذِينَ عَادَيْتُم مِّنْهُم مَّوَدَّةً وَاللَّهُ قَدِيرٌ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَّحِيمٌ
﴿٧﴾ لَا يَنْهَى اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ لَمْ يُقَاتِلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَلَمْ يُخْرِجُوكُم
مِّن دِينِكُمْ أَن تَبَرُّوهُمْ وَتُقْسِطُوا إِلَيْهِمْ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُقْسِطِينَ
﴿٨﴾ إِنَّمَا يَنْهَى اللَّهُ عَنِ الَّذِينَ قَاتَلُوكُمْ فِي الدِّينِ وَأَخْرَجُوكُم
مِّن دِينِكُمْ وَظَاهَرُوا بِعَدَاوَتِكُمْ أَن تَتَوَلَّوهُمْ وَمَن يَتَوَلَّهُمْ فَوَلَّيْكُمْ
هُم الظَّالِمُونَ ﴿٩﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِذَا جَاءَكُمْ الْمُؤْمِنَاتُ
مُهَاجِرَاتٍ فَاِمْتَحِنُوهُنَّ اللَّهُ أَعْلَمُ بِإِيمَانِهِنَّ فَإِن عَلِمْتُمُوهُنَّ مُؤْمِنَاتٍ
فَلَا تَرْجِعُوهُنَّ إِلَى الْكُفَّارِ لَأَهِنَّ جُلُوهُنَّ وَلَا هُمْ يَحِلُّونَ لَهُنَّ وَءَاتُوهُنَّ
مَا أَنفَقُوا وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُم أَن تَنكِحُوهُنَّ إِذَا آتَيْتُمُوهُنَّ أَجْرَهُنَّ
وَلَا تُمْسِكُوا بِعِصَمِ الْكَوَافِرِ وَسْئَلُوا مَا أَنفَقْتُمْ وَلَيْسَ لَكُم مَّا أَنفَقُوا
ذَلِكُمْ حَكْمُ اللَّهِ يَتْلُو بَيْنَكُمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَكِيمٌ ﴿١٠﴾ وَإِن فَاتَكُمْ
شَيْءٌ مِّنْ أَرْوَاحِكُمْ إِلَى الْكُفَّارِ فَعاقِبْتُمْ فَتَأْتُوا الَّذِينَ ذَهَبَتْ
أَرْوَاحُهُمْ مِّثْلَ مَا أَنفَقُوا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي أَنْتُمْ بِهِ مُؤْمِنُونَ ﴿١١﴾

يَتَأْتِيهَا النَّبِيُّ إِذَا جَاءَكَ الْمُؤْمِنَاتُ يَبَايَعْنَكَ عَلَىٰ أَنْ لَا يُشْرِكْنَ
 بِاللَّهِ شَيْئًا وَلَا يَسْرِقْنَ وَلَا يَزْنِينَ وَلَا يَقْتُلْنَ أَوْلَادَهُنَّ وَلَا يَأْتِينَ
 بِبُهْتَانٍ يَفْتَرِينَهُ بَيْنَ أَيْدِيهِنَّ وَأَرْجُلِهِنَّ وَلَا يَعْصِيَنَّكَ
 فِي مَعْرُوفٍ فَبَايَعْنَهُنَّ وَأَسْتَغْفِرْ لَهُنَّ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ
 ﴿١٢﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَانْتَوَلُوا قَوْمًا غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ
 قَدْ يَدْسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَمَا يَدْسُ الْكُفَّارُ مِنَ أَصْحَابِ الْقُبُورِ ﴿١٣﴾

سُورَةُ الصَّفِّ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّمٰوٰتِ وَمَا فِي الْاَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ
 ﴿١﴾ يَتَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لِمَ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٢﴾
 كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللَّهِ أَنْ تَقُولُوا مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٣﴾ إِنَّ
 اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقْتَلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًا كَانَهُمْ
 بُنِينَ مَّرْصُوصٌ ﴿٤﴾ وَإِذْ قَالَ مُوسَىٰ لِقَوْمِهِ يَا قَوْمِ لِمَ
 تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٥﴾ تَقُولُونَ مَا لَا تَفْعَلُونَ ﴿٦﴾ فَلَمَّا
 زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفٰسِقِينَ ﴿٧﴾

۱- [به یاد آرا] آنگاه که موسی به قوم خود گفت: ای قوم من، شما که می دانید من پیامبر خدا به سوی شما هستم، چرا [با نسبتهای ناروا] مرا می آزارید (۵)؟ چون [از حق] منحرف شدند، خدا دلهایشان را [از حب ایمان] (۶) گردانید؛ و خدا منحرفان را هدایت نخواهد کرد.

۱۲- ای پیامبر، هرگاه زنان باایمان برای سپردن تعهد نزد تو آیند [بر این اساس] که هیچ چیز را [در قدرت و تدبیر] با خدا شریک نشمارند و دزدی و زنا نکنند و فرزندان خود را به قتل نرسانند و فرزندی که در دامان خود دارند، به ناروا به کسی نسبت ندهند و در رفتار شایسته از تو نافرمانی نکنند، تعهدشان را بپذیر و برای آنان از درگاه خدا آمرزش بخواه؛ که خدا آمرزگاری است مهربان (۱).

۱۳- ای مؤمنان، گروهی را که خدا بر آنها خشمگین است، به دوستی مگیرید؛ آنان همان گونه از [فرارسیدن] آخرت (۲) ناامیدند که کفار از [دیدار] درگور خفتگان.

۶۱- سوره صف

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- هر چه در آسمانها و زمین است [با تبعیت گریزناپذیر خود از قوانین عمومی تکوین] خدای را تقدیس می کند؛ و اوست فرادست و فرزانه.

۲- ای مؤمنان، چرا چیزی را می گوید که عمل نمی کنید (۳)؟

۳- نزد خدا سخت منفور است چیزی را بگوید که عمل نمی کنید (۴).

۴- خدا کسانی را که در راه او صف زده، همچون سدی استوار، می جنگند، دوست می دارد.

۱- به نیمه دوم آیه ۶۴ نساء (۴) توجه فرمایید.

۲- به زیرنویس آیه ۱۰۱ یوسف (۱۲) در مورد برابری تکرار دو واژه «دنیا» و «آخرت» در قرآن، مراجعه فرمایید.

۳- به آیات ۴۴ بقره (۲) و ۸۱ نساء (۴) توجه فرمایید.

۴- اشاره به موضوع آیات ۲۰ محمد (۴۷) و ۱۵ احزاب (۳۳) است؛ آیه بعدی همین سوره نیز مؤید این نظر است.

۵- در آیه ۶۹ احزاب (۳۳) نیز به طور مجمل به این «ایذاء» اشاره شده است و در هیچ آیه دیگر توضیح روشنی از آن نیامده است؛ ولی مفسران با توجه به قرآینی عقیده دارند قوم موسی (ع) نسبتهای ناروایی به او می دادند که خدا تیرنه اش نمود.

۶- برای توجیه افزوده، به اواسط آیه ۷ حجرات (۴۹) ﴿و لکن الله حبیب الیکم الایمان و زینه فی قلوبکم﴾ توجه فرمایید.

۶- و [یادآر] آنگاه که عیسی فرزند مریم گفت: ای دودمان یعقوب، من پیامبر خدا به سوی شما هستم و تورات - کتاب پیشین - را تصدیق می‌کنم و [شما را] به پیامبر بعد از خود که نامش احمد است، بشارت می‌دهم؛ و آنگاه که معجزات روشن بر آنها عرضه کرد، گفتند: جادویی است آشکار.

۷- کیست ستمکارتر از آن که دروغ به خدا نسبت دهد (۱)، در حالی که به تسلیم [در برابر خدا] (۲) دعوت می‌شود؟ و خدا ستمگران را هدایت نخواهد کرد.

۸- می‌خواهند نور خدا (۳) را با گفتار [باطل] خویش خاموش سازند، و [الی] خدا نور خویش را کامل خواهد کرد، هر چند انکارورزان ناخشنود باشند.

۹- اوست که پیامبرش را با هدایت و دین حق فرستاد تا آن را بر همه ادیان پیروز گرداند، هر چند که شرک‌ورزان ناخشنود باشند.

۱۰- ای مؤمنان، آیا تجارتی را به شما معرفی کنم که شما را از عذاب دردناک نجات دهد (۴)؟

۱۱- به خدا و پیامبرش ایمان آورید و در راه خدا با اموال و جانهای خویش جهاد کنید؛ اگر [درست] تشخیص بدهید، این به نفع شماست؛

۱۲- [به این توصیه عمل کنید،] تا گناهان شما را بیامزد و به باغهایی از بهشت که نهرها در دامن آن جاری است، داخل

کند و در مساکن نیکو (۵) در باغهای پاینده بهشت جای دهد؛ این است کامیابی بزرگ؛

۱۳- و [نعمت] دیگری که دوستش می‌دارید، یاری خداست و پیروزی نزدیک؛ مؤمنان را [به چنین نعمتی] بشارت ده.

۱۴- ای مؤمنان، یاوران [دین] خدا باشید، همان‌گونه که عیسی فرزند مریم به حواریون (۶) گفت: یاوران من در راه خدا چه کسانی‌اند؟ حواریون گفتند: ما یاوران [دین] خدایم. گروهی از دودمان یعقوب به او ایمان آوردند و گروه دیگر انکار ورزیدند؛ ما هم مؤمنان را در برابر دشمنانشان نیرومند کردیم و سرانجام پیروز شدند.

وَإِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَبْنِيْ اِسْرَءِيْلَ اِنِّيْ رَسُوْلُ اللّٰهِ اِلَيْكُمْ مُّصَدِّقًا لِّمَا بَيْنَ يَدَيِّ مِنَ النُّوْرِۙ وَمُبَشِّرًا بِرَسُوْلِۙ يٰۤاٰتِيْ مِنْۢ بَعْدِيۙ اَسْمُهُۥٓ اَحْمَدُ فَلَمَّا جَاۤءَهُمْ بِالْبَيِّنٰتِ قَالُوْۤا هٰذَا سِحْرٌ مُّبِيْنٌ ﴿٦﴾ وَمَنْ اَظْلَمُۙ مِمَّنْ افْتَرٰى عَلٰى اللّٰهِ الْكُذِبَ وَهُوَ يُدْعٰى اِلَى الْاِسْلَمِۙ وَاللّٰهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظّٰلِمِيْنَ ﴿٧﴾ يُرِيْدُوْنَ لِيُطْفِئُوْۤا نُوْرَ اللّٰهِ بِاَفْوَاهِهِمْ وَاللّٰهُ مَتِّمٌ نُّوْرِهِۦٓ وَلَوْ كَرِهَ الْكَافِرُوْنَ ﴿٨﴾ هُوَ الَّذِيۙ اَرْسَلَ رَسُوْلَهُۥٓ بِالْهُدٰى وَدِيْنِ الْحَقِّ لِيُظْهِرَهُۥٓ عَلٰى الدِّيْنِ كُلِّهِۦٓ وَلَوْ كَرِهَ الْمُشْرِكُوْنَ ﴿٩﴾ يٰۤاٰتِيْهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْۤا هَلْ اَدْرٰكُكُمْ عَلٰى تَحِيْرَةٍ نُّجِيْكُمْ مِّنْ عَذَابِ الْاَلِيْمِ ﴿١٠﴾ تُوْمِنُوْنَ بِاللّٰهِ وَرَسُوْلِهِۦٓ وَتُحِبُّوْنَ فِي سَبِيْلِ اللّٰهِ بِاَمْوَالِكُمْ وَاَنْفُسِكُمْ ذٰلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ اِنْ كُنْتُمْ تَعْمَلُوْنَ ﴿١١﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ ذُنُوْبَكُمْ وَيُدْخِلْكُمْ جَنَّٰتٍ تَجْرٰى مِنْ تَحْتِهَا الْاَنْهٰرُ وَمَسٰكِنَ طَيِّبَةً فِي جَنَّٰتِ عَدْنٍ ذٰلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيْمُ ﴿١٢﴾ وَاٰخِرٰى يُحِبُّوْنَهَا نَصْرٌ مِّنَ اللّٰهِ وَفَتْحٌ قَرِيْبٌ وُّبَشِّرِ الْمُؤْمِنِيْنَ ﴿١٣﴾ يٰۤاٰتِيْهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْۤا كُوْنُوْۤا اَنْصَارًا لِلّٰهِ كَمَا قَالَ عِيسٰى ابْنُ مَرْيَمَ لِلْحَوَارِيْنَ مِّنْ اَنْصَارِيۙ اِلَى اللّٰهِ قَالَ الْحَوَارِيُّوْنَ نَحْنُ اَنْصَارُ اللّٰهِ فَاَمَنْتَ طَآئِفَةٌ مِّنْ بَنِيۙ اِسْرَءِيْلَ وَكَفَرْتَ طَآئِفَةٌۭٓ فَاَيَّدُوْۤا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْۤا عَلٰى عَدُوِّهِمْ فَاصْبِرُوْۤا ظٰلِمِيْنَ ﴿١٤﴾

۱- مصداق آن را در آیه ۷۹ بقره (۲) و نتیجه کارشان را در آیه ۱۸ هود (۱۱) ملاحظه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۵۴ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۳- منظور قرآن است؛ به آیات ۱۷۴ نساء (۴) و ۸ تغابن (۶۴) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۱۱۱ توبه (۹) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۲۰ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۶- پیروان و شاگردان ویژه و نزدیک حضرت عیسی (ع).

۶۲ - سوره جمعه

به نام خدای رحمان [و] رحیم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَسْبِخُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ
 الْحَكِيمِ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي بَعَثَ فِي الْأُمِّيِّينَ رَسُولًا مِنْهُمْ يَتْلُو
 عَلَيْهِمْ آيَاتِهِ وَيُزَكِّيهِمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ وَإِنْ كَانُوا
 مِنْ قَبْلُ لَفِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢﴾ وَآخِرِينَ مِنْهُمْ لَمَّا يَلْحَقُوا بِهِمْ
 وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٣﴾ ذَلِكَ فَضْلُ اللَّهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ وَاللَّهُ
 ذُو الْفَضْلِ الْعَظِيمِ ﴿٤﴾ مَثَلُ الَّذِينَ حُمِّلُوا التَّوْرَةَ ثُمَّ لَمْ
 يَحْمِلُوهَا كَمَثَلِ الْحِمَارِ يَحْمِلُ أَسْفَارًا بِئْسَ مَثَلُ الْقَوْمِ
 الَّذِينَ كَذَبُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ ﴿٥﴾
 قُلْ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ هَادُوا إِنْ زَعَمْتُمْ أَنَّكُمْ أَوْلِيَاءُ لِلَّهِ مِنْ
 دُونِ النَّاسِ فَتَمَنَّوْا الْمَوْتَ إِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ ﴿٦﴾ وَلَا يَمْنُنَ لَهُ
 أَبَدًا بِمَا قَدَّمَتْ أَيْدِيهِمْ وَاللَّهُ عَلِيمٌ بِالظَّالِمِينَ ﴿٧﴾ قُلْ إِنْ
 أَلَمْتُ الَّذِي تُفْرُونَ مِنْهُ فَإِنَّهُ مُلَاقِيكُمْ ثُمَّ تُرَدُّونَ
 إِلَىٰ عِلْمِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ فَيُنبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٨﴾

۸- بگو: مرگی که از آن فرار می کنید، شما را دربر خواهد گرفت (۴)، آنگاه به پیشگاه خدای دانای نهران و آشکار بازگرداندند می شوید و او شما را به آنچه می کردید، آگاه می سازد (۵).

- ۱- هر چه در آسمانها و زمین است [با حرکت حکیمانه در راستایی که پروردگار جهان مشخص کرده است] خدای را تقدیس می کند، [همان] پادشاه پاک و فرادست و فرزانه را.
- ۲- اوست که در میان مردمی آموزش ندیده، پیامبری از خودشان برانگیخت که آیاتش را بر آنها می خواند و از پلیدی جهل و شرک [پاکشان می سازد و به آنها کتاب و فرزاندگی می آموزد، در حالی که بی تردید قبل از آن در گمراهی آشکاری بودند؛
- ۳- و بر گروه دیگری نیز [از عرب و عجم مبعوث شده] که هنوز به [آیین جدید] آنها نپیوسته اند؛ و اوست فرادست و فرزانه.
- ۴- این بخشایش خداست که به هر که خواهد [و شایسته بداند]، عطا می کند؛ و خدا بخشایش عظیم دارد.
- ۵- داستان کسانی که تورات بر آنها عرضه و تکلیف شد، ولی حق آن را ادا نکردند، داستان چارپایی است بر او کتابی چند؛ گروهی که آیات خدا را دروغ شمردند، وصف بدی دارند؛ و خدا ستمگران را هدایت نخواهد کرد.
- ۶- بگو: ای یهودیان، اگر تصور می کنید فقط شما دوستان خداید، نه سایر مردم (۱)، پس آرزوی مرگ کنید، اگر راست می گوید.
- ۷- و [لی] آنها به خاطر رفتار گذشته خود [هرگز] (۲) آرزوی مرگ نخواهند کرد (۳)؛ و خدا به [حال] ستمگران داناست.
- ۸- بگو: مرگی که از آن فرار می کنید، شما را دربر خواهد گرفت (۴)، آنگاه به پیشگاه خدای دانای نهران و آشکار بازگرداندند می شوید و او شما را به آنچه می کردید، آگاه می سازد (۵).

۱- به آیات ۱۱۱ بقره (۲) و ۱۸ مائده (۵) توجه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۹۵ بقره (۲) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۹۶ بقره (۲) توجه فرمایید.

۴- به آیات ۳۵ انبیاء (۲۱) و ۲۶ رحمان (۵۵) و ۶۰ واقعه (۵۶) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۲۲ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۹- ای مؤمنان، چون به نماز جمعه ندا در دهند، به [نماز و] ذکر خدا بشتابید و دادوستد را رها کنید؛ اگر بدانید، این به نفع شماست.

۱۰- پس آنگاه که نماز پایان یافت، به طلب روزی از بخشایش خدا در سرزمین [خود] پراکنده شوید و خدا را بسیار یاد کنید، بسا که رستگار شوید.

۱۱- [پاره‌ای از مردم] چون داد و ستد یا سرگرمی‌ای مشاهده کنند، به سوی آن روی می‌آورند و تو را [در حال خطبه] ایستاده، رها می‌کنند؛ بگو: پاداشی که نزد خداست، بهتر از سرگرمی و دادوستد است؛ و خدا بهترین روزی‌دهندگان است.

۶۳- سوره منافقون

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- چون دورویان نزد تو آیند، می‌گویند: تصدیق می‌کنیم که تو واقعاً پیامبر خدا هستی؛ [فربخوار] خدا می‌داند که تو پیامبرش هستی و گواهی می‌دهد که مردم دوچهره دروغ پردازند.

۲- سوگندهای خویش را سپری قرار داده‌اند^(۱) [برای پوشش نیتشان] و [مردم را] از راه خدا باز داشته‌اند^(۲)؛ براستی رفتار زشتی داشتند.

۳- این به خاطر آن است که ابتدا ایمان آوردند و سپس [در نهان] انکار کردند^(۳)؛ لذا بر دل‌هایشان مهر [غفلت] زده شد^(۴)، از این روی [حقیقت را] در نمی‌یابند.

۴- هنگامی که آنها را مشاهده کنی، آراستگی ظاهرشان تو را به شگفت آورد؛ و اگر سخنی را آغاز کنند، به گفتارشان گوش فرامی‌دهی؛ ولی [آنها] به لحاظ خالی بودن از روح توکل و ایمان [همچون چوب خشکی بر دیوارند؛ هر صدایی را علیه خویش می‌پندارند؛ آنها دشمنند، پس از آنها بر حذر باش؛ خدا بکشدشان، چگونه [از حق] بازگردانده می‌شوند!؟

يَأْتِيهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِذَا تُوذَىٰ لِلصَّلَاةِ مِنْ يَوْمِ الْجُمُعَةِ فَاسْعَوْا إِلَىٰ ذِكْرِ اللَّهِ وَذَرُوا الْبَيْعَ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِنْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١﴾ فَإِذَا قُضِيَتِ الصَّلَاةُ فَانْتَشِرُوا فِي الْأَرْضِ وَابْتَغُوا مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَاذْكُرُوا اللَّهَ كَثِيرًا لَّعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ ﴿٢﴾ وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٣﴾

سُورَةُ الْمُنَافِقِينَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا جَاءَكَ الْمُنَافِقُونَ قَالُوا نَشْهَدُ إِنَّكَ لَرَسُولُ اللَّهِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ إِنَّكَ لَرَسُولُهُ، وَاللَّهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ ﴿١﴾ اتَّخَذُوا أَيْمَانَهُمْ جُنَّةً فَصَدُّوا عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنَّهُمْ سَاءَ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ ﴿٢﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُمْ ءَامَنُوا ثُمَّ كَفَرُوا فَطُبِعَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ فَهُمْ لَا يَفْقَهُونَ ﴿٣﴾ وَإِذَا رَأَوْا تِجَارَةً أَوْ لَهْوًا انفَضُّوا إِلَيْهَا وَتَرَكُوكَ قَائِمًا قُلْ مَا عِنْدَ اللَّهِ خَيْرٌ مِنَ اللَّهْوِ وَمِنَ التِّجَارَةِ وَاللَّهُ خَيْرُ الرَّازِقِينَ ﴿٤﴾

۱- نمونه‌های آن را در آیات ۵۶، ۶۲ و ۷۴ توبه (۹) ملاحظه فرمایید.

۲- نمونه‌های آن را در آیات ۱۶۸ آل عمران (۳)، ۱۸ احزاب (۳۳) و نیمه دوم آیه ۸۱ توبه (۹) ملاحظه فرمایید.

۳- به آیه ۱۴ بقره (۲) توجه فرمایید.

۴- علت آن را در آیات ۱۰ بقره (۲)، ۱۵۵ نساء (۴)، ۱۲۵ توبه (۹) و ۵ صف (۶۱) جستجو فرمایید.

وَإِذْ قِيلَ لَهُمْ تَعَالَوْا اسْتَغْفِرْ لَكُمْ رَسُولُ اللَّهِ لَوَّارًا وَهُمْ
 وَرَأَيْتَهُمْ يَصُدُّونَ وَهُمْ مُسْتَكْبِرُونَ ﴿٥﴾ سَوَاءٌ عَلَيْهِمْ
 أَسْتَغْفَرْتَ لَهُمْ أَمْ لَمْ تَسْتَغْفِرْ لَهُمْ لَنْ يَغْفِرَ اللَّهُ لَهُمْ إِنَّ
 اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ ﴿٦﴾ هُمْ الَّذِينَ يَقُولُونَ
 لَا نُنْفِقُوا عَلَىٰ مَنْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ حَتَّىٰ يَنْفَضُوا وَاللَّهُ
 خَزَائِنُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَكِنَّ الْمُنْفِقِينَ لَا يَفْقَهُونَ
 ﴿٧﴾ يَقُولُونَ لَيْنَ رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لِيُخْرِجَنَا الْأَعْرُ
 مِنْهَا الْأَذَلَّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ
 الْمُنْفِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٨﴾ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا لَا تُلْهِكُمْ
 أَمْوَالُكُمْ وَلَا أَوْلَادُكُمْ عَنْ ذِكْرِ اللَّهِ وَمَنْ يَفْعَلْ
 ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْخَاسِرُونَ ﴿٩﴾ وَأَنْفِقُوا مِنْ مَّا رَزَقْنَاكُمْ
 مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَكُمُ الْمَوْتُ فَيَقُولُ رَبِّ لَوْلَا أَخَّرْتَنِي
 إِلَىٰ أَجَلٍ قَرِيبٍ فَأَصَّدَّقَ وَأَكُن مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿١٠﴾ وَلَنْ
 يُؤَخِّرَ اللَّهُ نَفْسًا إِذَا جَاءَ أَجَلُهَا وَاللَّهُ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١١﴾

سُورَةُ الْمُنَافِقِينَ

۵- چون به آنها توصیه می‌شود: بیاوید تا پیامبر خدا برای شما
 آموزش طلبید، سرهای خود را [با بی‌اعتنایی] می‌گردانند و
 مشاهده می‌کنی که با تکبر [از حق] روی برمی‌تابند.

۶- برای آنها یکسان است که برایشان آموزش بخواهی یا
 نخواهی؛ هرگز خدا آنان را نخواهد بخشید^(۱)؛ که خدا
 منحرفان را هدایت نخواهد کرد.

۷- آنان همان کسانی‌اند که می‌گویند: به افرادی که گرد پیامبر خدا
 هستند، انفاق نکنید تا [از اطرافش] پراکنده شوند؛ در حالی
 که خزاین آسمانها و زمین در اختیار خداست، ولی دورویان
 در نمی‌یابند.

۸- آنها می‌گویند: چون به مدینه بازگشتیم، عزیزتران،
 دلیل تران را از آنجا اخراج خواهند کرد^(۲)؛ در حالی که
 عزت، خاص خدا و پیامبرش و مؤمنان است، ولی دورویان
 نمی‌دانند.

۹- ای مؤمنان، اموال و فرزندان شما را از یاد خدا غافل
 نکنید^(۳)؛ و آنان که چنین کنند، زیانکارند.

۱۰- از آنچه روزی شما کرده‌ایم انفاق کنید، قبل از آنکه مرگ
 به سراغ یکی از شما آید و [با افسوس] گوید: پروردگارا،
 چرا مدت کمی مهلتم ندادی، تا با انفاق خود فرد شایسته‌ای
 باشم^(۴)؟

۱۱- و به هنگام فرارسیدن اجل، هیچ‌کس را مهلت
 نمی‌دهد^(۵)؛ و از رفتار شما آگاه است.

۱- علت آن‌را در آیه ۸۰ توبه (۹) ملاحظه فرمایید؛ ضمناً به آیات ۱۱۳ و ۱۱۴ توبه (۹) هم توجه فرمایید.

۲- گوینده این سخن، «عبدالله ابی» سردسته دوچهره‌های مدینه است که آن‌را در بازگشت از جنگ بنی‌المصطلق (سال ششم هجری) بیان داشت و منظورش از
 عزتمندان، خودش و یاران اوست و ادعا داشت که پیامبر و همراهانش را که بی‌مقدار می‌دانست، دفع خواهد کرد!

۳- به آیه ۴۶ کهف (۱۸) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۳۷ فاطر (۳۵) توجه فرمایید.

۵- معنی و مفهوم دو آیه اخیر به بیان دیگر در آیات ۴۴ ابراهیم (۱۴) و ۹۹ و ۱۰۰ مؤمنون (۲۳) آمده است.

۶۴ — سوره تغابن

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱— هر چه در آسمانها و زمین است [با بروز استعدادهای طبیعی و خداداده خود] خدای را تقدیس می‌کند؛ فرمانروایی و ستایش خاص اوست و او بر هر کاری تواناست.

۲— اوست که شما را آفرید، ولی بعضی از شما [ربوبیت خدای را] انکار می‌کنند و بعضی ایمان دارند^(۱)؛ و خدا به آنچه می‌کنید بیناست.

۳— آسمانها و زمین را به حق [و با هدف] آفرید و شما را صورتگری کرد و صورتهایتان را نیکو آراست^(۲)؛ و سرانجام در پیشگاه اوست.

۴— آنچه در آسمانها و زمین است، می‌داند و هر چه پنهان و آشکار کنید نیز می‌داند؛ و خدا به راز دلها داناست.

۵— مگر اخبار انکارورزان پیشین به شما نرسیده است که وبال رفتار خویش را چشیدند و عذابی دردناک [در انتظار] دارند.

۶— این [عذاب] از آن جهت بود که پیامبرانشان نشانه‌های روشن بر آنها عرضه کردند، ولی آنها گفتند: آیا آدمیانی ما را هدایت می‌کنند^(۳)؟ آنگاه انکار کردند و روی برتافتند، و خدا [نیز از ایمان و روی آوردن آنها] بی‌نیازی ورزید، که

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَمَا فِي الْأَرْضِ لَهُ الْمُلْكُ وَلَهُ الْحَمْدُ
وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ هُوَ الَّذِي خَلَقَكُمْ فَمِنْكُمْ كَافِرٌ
وَمِنْكُمْ مُؤْمِنٌ وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ ﴿٢﴾ خَلَقَ السَّمَوَاتِ
وَالْأَرْضَ بِالْحَقِّ وَصَوَّرَكُمْ فَأَحْسَنَ صُوَرَكُمْ وَإِلَيْهِ الْمَصِيرُ ﴿٣﴾
يَعْلَمُ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُسْرُونَ وَمَا تُعْلِنُونَ وَاللَّهُ
عَلِيمٌ بِذَاتِ الصُّدُورِ ﴿٤﴾ أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَبُؤُا الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَبْلُ
فَدَأَفُوا بِأَنْفُسِهِمْ وَهُمْ هُمْ وَعَذَابُ أَلِيمٌ ﴿٥﴾ ذَلِكَ بِأَنَّهُ كَانَتْ تَأْتِيهِمْ
رُسُلُهُم بِالْبَيِّنَاتِ فَمَا آلُوا آبْشَرِيَهُمْ وَنَاكَفَرُوا وَتَوَلَّوْا وَأَسْتَغْنَى
اللَّهُ وَاللَّهُ غَنِيٌّ حَمِيدٌ ﴿٦﴾ زَعَمَ الَّذِينَ كَفَرُوا أَنْ لَنْ يُعَذِّبَهُمُ اللَّهُ
وَأَنَّهُمْ لَنْ يُؤْتُوا الْعَذَابَ إِنَّ اللَّهَ لَسِيرٌ ﴿٧﴾ فَتَأْمِنُوا بِاللَّهِ
وَرَسُولِهِ، وَالنُّورِ الَّذِي أَنْزَلْنَا وَاللَّهُ يَمَّا تَعْمَلُونَ خَيْرٌ ﴿٨﴾ يَوْمَ
يَجْمَعُكُمْ لِيَوْمِ الْجَمْعِ ذَلِكَ يَوْمُ التَّغَابُنِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ
صَالِحًا يُكْفَرْ عَنْهُ سَيَأْتِيهِ وَوَيْدِ خَلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا
الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ذَلِكَ الْفَوْزُ الْعَظِيمُ ﴿٩﴾

خدا بی‌نیاز و شایسته ستایش است.

۷— انکارورزان تصور کردند که هرگز برانگیخته نخواهند شد؛ بگو: آری، به پروردگام سوگند که قطعاً برانگیخته خواهید شد و به کارهایی که کرده‌اید، خبر داده خواهید شد؛ و این بر خدا آسان است^(۴).

۸— پس به خدا و پیامبرش و آن نور^(۵) که نازل کرده‌ایم، ایمان آورید، که خدا از اعمال شما آگاه است.

۹— روزی که [خدا] شما را در عرصه محشر^(۶) گرد می‌آورد، آن [روز]، روز احساس غبن است^(۷)؛ و هر که به خدا ایمان آورد و به شایستگی عمل کند، بدبهایش را می‌زداید^(۸) و او را به باغهایی از بهشت درمی‌آورد که نهرها در دامن آن جاری است و جاودانه در آن به سر خواهد برد؛ این است کامیابی بزرگ.

۱— به آیه ۳ انسان (۷۶) توجه فرمایید.

۲— به آیه ۴ تین (۹۵) توجه فرمایید.

۳— پاسخ این ادعای جاهلانه را در آیات ۴۳ نحل (۱۶) و ۸ انبیاء (۲۱) ملاحظه فرمایید.

۴— مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۷۸ و ۷۹ یس (۳۶) آمده است.

۵— مراد از «نور» را در آیه ۵۲ شوری (۴۲) جستجو فرمایید.

۶— برای توجیه ترجمه «یوم الجمع»، به آیات ۱۰۳ هود (۱۱)، ۷ شوری (۴۲) و ۴۹ و ۵۰ واقعه (۵۶) توجه فرمایید.

۷— به آیات ۷۷ آل عمران (۳) و ۴۷ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۸— منظور گناهان صغیره است؛ به آیه ۳۱ نساء (۴) توجه فرمایید.

وَالَّذِينَ كَفَرُوا وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا أُولَٰئِكَ أَصْحَابُ
 النَّارِ خَالِدِينَ فِيهَا وَبِئْسَ الْمَصِيرُ ﴿١٠﴾ مَا أَصَابَ مِنْ
 مُصِيبَةٍ إِلَّا بِإِذْنِ اللَّهِ وَمَنْ يُؤْمِنْ بِاللَّهِ يَهْدِ اللَّهُ قَلْبَهُ، وَاللَّهُ بِكُلِّ
 شَيْءٍ عَلِيمٌ ﴿١١﴾ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ فَإِنِ
 تَوَلَّيْتُمْ فَإِنَّمَا عَلَىٰ رَسُولِنَا الْبَلْغُ الْمُبِينُ ﴿١٢﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ
 إِلَّا هُوَ وَعَلَىٰ اللَّهِ فَلْيَتَوَكَّلِ الْمُؤْمِنُونَ ﴿١٣﴾ يَأْتِيهَا
 الَّذِينَ آمَنُوا مِنْ أَزْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا
 لَكُمْ فَأَحْذَرُوهُمْ وَإِن تَعَفَّوْا وَتَصَفَّحُوا وَتَغْفِرُوا
 فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١٤﴾ إِنَّمَا أَمْوَالُكُمْ وَأَوْلَادُكُمْ
 فِتْنَةٌ وَاللَّهُ عِنْدَهُ أَجْرٌ عَظِيمٌ ﴿١٥﴾ فَاتَّقُوا اللَّهَ مَا اسْتَطَعْتُمْ
 وَأَسْمَعُوا وَأَطِيعُوا وَأَنْفِقُوا خَيْرًا لِأَنْفُسِكُمْ وَمَنْ
 يُوقَ شُحَّ نَفْسِهِ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ ﴿١٦﴾ إِن تَقَرَّبُوا
 إِلَى اللَّهِ قَرَّبًا حَسَنًا يَضْعَفْهُ لَكُمْ وَيَغْفِرْ لَكُمْ وَاللَّهُ شَكُورٌ
 حَلِيمٌ ﴿١٧﴾ عَلَيْهِ الْغَيْبِ وَالشَّهَادَةِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ ﴿١٨﴾

سُورَةُ التَّغَابُنِ

- ۱۰- کسانی که انکار ورزیدند و آیات ما را دروغ شمردند، جاودانه دوزخی اند؛ و بدسرانجامی است.
- ۱۱- هیچ آسیبی رخ نمی دهد، مگر طبق قانونمندی خدا^(۱)؛ و هر که [واقعاً] به خدا ایمان آورد، قلبش را هدایت خواهد کرد^(۲)؛ و خدا به هر چیزی داناست.
- ۱۲- از خدا و پیامبر اطاعت کنید؛ و اگر روی برتایید، [آگاه باشید که] بر عهده پیامبر ما فقط ابلاغ آشکار است.
- ۱۳- خداست که معبودی جز او نیست؛ و مؤمنان باید تنها بر او توکل کنند.
- ۱۴- ای مؤمنان، برخی از همسران و فرزندانان دشمن شما هستند^(۳)، از آنها حذر کنید؛ و اگر [از خطای آنها] در گذرید و چشم ببوشید و ببخشید، خدا [هم در حق شما] آمرزگاری است مهربان^(۴).
- ۱۵- اموال و فرزندانان فقط [وسیله] آزمایشند^(۵)؛ و خداست که پاداشی بزرگ در اختیار اوست.
- ۱۶- در حد توان از خدا پروا کنید^(۶)، و [به گفتار حق] گوش فرادارید^(۷) و [از خدا] اطاعت کنید و انفاق کنید که به سود شماست؛ و آنان که از بخل نفس خویش مصون مانند، رستگارند.
- ۱۷- اگر [با انفاق خود] به خدا وامی نیکو^(۸) دهید، آن را برای شما چند برابر می سازد^(۹) و شما را می بخشد؛ و خدا حقگزاری است دیرکيفر.
- ۱۸- [خدای] دانای نهان و آشکار، فرادست و فرزانه.

۱- این قانونمندی، همان متن روشن آیه ۳۰ شوری (۴۲) است؛ از جهت آزمایش انسان به آیات ۱۵۵-۱۵۷ بقره (۲) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۷ محمد (۴۷) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۲۳ توبه (۹) توجه فرمایید؛ و از جهت دیگر نیز به آیه ۹ منافقون (۶۳) توجه فرمایید.

۴- به نیمه دوم آیه ۲۲ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۴۶ کهف (۱۸) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۱۰۲ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۷- یعنی همچون مردمی که مشمول آیات ۲۶ فصلت (۴۱) و ۷ نوح (۷۱) بودند، نباشید.

۸- به زیرنویس آیه ۱۲ مائده (۵) توجه فرمایید.

۹- به آیات ۲۶۱ بقره (۲) و ۲۹ فاطر (۳۵) توجه فرمایید.

۶۵ - سوره طلاق

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- ای پیامبر، [بگو:] هرگاه با زنان خود متارکه می‌کنید، در دوران پاکی [بدون آمیزش] طلاقشان دهید، و حساب عده را نگاه دارید و از خدا، پروردگارتان پروا کنید؛ آنها را از خانه‌هایشان بیرون نکنید، مگر آنکه به بی‌شرمی آشکاری دست زده باشند، و آنان نیز [تا در دوران عده‌اند] بیرون نروند؛ این احکام خداست؛ و هرکه از احکام خدا تجاوز کند، به خویش ستم کرده است؛ [هیچ‌کس] نمی‌داند، بسا که خدا پس از این [جدایی] گشایشی ایجاد کند.

۲- و چون به آستانه مدت [انتظار]شان رسیدند، یا به شایستگی نگاهشان دارید و یا به شایستگی از آنها جدا شوید و دو تن عادل از خودتان را گواه بگیرید و گواهی را برای [رضای] خدا ادا کنید؛ این [حکمی] است که باورداران به خدا و روز واپسین به آن اندرز داده می‌شوند؛ و هرکه از خدا پروا کند، خدا برایش راه خروج [از دشواریها] را می‌گشاید.

۳- و از جایی که گمان نمی‌برد، روزی اش عطا می‌کند؛ و هرکه بر خدا توکل کند، خدا برایش کافی است؛ خدا فرمان خود را به موقع اجرا می‌گذارد؛ و مسلماً برای هر چیزی، نظمی مقرر داشته است.

۴- همسران شما که از دوره ماهانه ناامیدند، ولی مطمئن نیستید و نیز آنها که هنوز دوره ماهانه به خود ندیده‌اند، عده طلاقشان سه ماه است؛ و زنان باردار دوران عده‌شان تا وضع حمل است؛ و هرکه از خدا پروا کند [و از احکامش تجاوز نکند]، خدا در کارش آسانی پدید می‌آورد.

۵- این فرمان خداست که بر شما نازل کرده است؛ و هرکه از خدا پروا کند، بدیهایش را می‌زداید^(۱) و پاداش او را بزرگ گرداند.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ إِذَا طَلَقْتُمُ النِّسَاءَ فَطَلِّقُوهُنَّ لِعَدَّتِهِنَّ وَأَحْصُوا الْعِدَّةَ وَاتَّقُوا اللَّهَ رَبَّكُمْ لَا تَخْرِجُوهُنَّ مِنْ بُيُوتِهِنَّ وَلَا يَخْرُجْنَ إِلَّا أَنْ يَأْتِيَنَّ بِفَحِشَةٍ مُبَيَّنَةٍ وَتِلْكَ حُدُودُ اللَّهِ وَمَنْ يَتَعَدَّ حُدُودَ اللَّهِ فَقَدْ ظَلَمَ نَفْسَهُ لَا تَدْرِي لَعَلَّ اللَّهَ يُحْدِثُ بَعْدَ ذَلِكَ أَمْرًا ﴿١﴾ فَإِذَا بَلَغْنَ أَجَلَهُنَّ فَأَمْسِكُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ أَوْ فَارِقُوهُنَّ بِمَعْرُوفٍ وَأَشْهِدُوا ذُوَى عَدْلِ مِنْكُمْ وَأَقِيمُوا الشَّهَادَةَ لِلَّهِ ذَلِكَ كُمْ بُوْعُظٌ بِهِ مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا ﴿٢﴾ وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ وَمَنْ يَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ فَهُوَ حَسْبُهُ إِنَّ اللَّهَ بَلِّغُ أَمْرِهِ قَدْ جَعَلَ اللَّهُ لِكُلِّ شَيْءٍ قَدْرًا ﴿٣﴾ وَالَّتِي يَسْنَ مِنَ الْمَجِيزِ مِنْ نِسَائِكُمْ إِنْ أَرْبَبْتُمْ فَعِدَّتُهُنَّ ثَلَاثَةُ أَشْهُرٍ وَالَّتِي لَمْ يَحْضَنْ وَأُولَاتِ الْأَحْمَالِ أَجَلُهُنَّ أَنْ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ وَمَنْ يَنْقُ اللَّهُ يَجْعَلْ لَهُ مِنْ أَمْرِهِ يُسْرًا ﴿٤﴾ ذَلِكَ أَمْرُ اللَّهِ أَنْزَلَهُ إِلَيْكُمْ وَمَنْ يَنْقُ اللَّهُ يَكْفِرْ عَنْهُ سَيِّئَاتِهِ وَيُعْظِمْ لَهُ أَجْرًا ﴿٥﴾

۱- منظور گناهان صغیره است؛ به آیه ۳۱ نساء (۴) توجه فرمایید.

۶- همسران مطلقه خود را در محل سکونت خود، با استفاده از امکانات خویش اسکان دهید و آزارشان مرسانید تا عرصه را بر آنها تنگ کنید؛ و اگر باردار هستند، تا هنگام وضع حمل نفقه ایشان را بدهید؛ و اگر [کودک را] به خواست شما شیر می‌دهند، پاداششان را بپردازید؛ و بین خود به شایستگی توافق کنید؛ و اگر هماهنگی نداشتید، [زن] دیگری [فرزند را] برای شوهر شیر دهد.

۷- فراخدست باید از دارایی خود [برای شیر دادن فرزند] هزینه کند؛ و هر که روزی‌اش محدود شده باشد، در آن [حد] که خدا به او داده است، هزینه کند؛ خدا هیچ‌کس را جز به اندازه توانی که به او داده است، تکلیف نمی‌کند؛ و پس از سختی، آسانی پدید می‌آورد.

۸- چه بسیار [مردم] شهرها^(۱) که از فرمان پروردگارشان و پیامبران او سر باز زدند و از آنان بسختی حساب کشیدیم، و به عذابی غیر عادی گرفتارشان کردیم^(۲)؛

۹- تا وبال عمل خود را چشیدند و سرانجام کارشان خسران بود.

۱۰- [در آخرت نیز] خدا عذاب سختی برای آنان آماده کرده است، پس ای خردمندان باایمان، از خدا پروا کنید؛ که خدا مایه تذکر برای [هدایت] شما نازل کرده است،

۱۱- پیامبری [فرستاد] که آیات روشنگر خدا را بر شما می‌خواند تا مؤمنان نیکوکار را از تاریکیها به سوی

أَسْكُنُوهُنَّ مِنْ حَيْثُ سَكَنْتُمْ مِنْ وَجْدِكُمْ وَلَا تُضَارُّوهُنَّ لِضَيْقِهِنَّ عَلَيْهِنَّ وَإِنْ كُنَّ أُولِي حَمْلٍ فَأَنْفِقُوا عَلَيْهِنَّ حَتَّىٰ يَضَعْنَ حَمْلَهُنَّ فَإِنْ أَرْضَعْنَ لَكُمْ فَآئُوهُنَّ أَجُورَهُنَّ وَأَتَمُّوا بِهِنَّ مَعْرُوفَهُنَّ وَإِنْ تَعَاسَرْتُم فَسَاطِرُكُمْ لَهُنَّ أُخْرَىٰ ﴿٦﴾ لِيُنْفِقَ ذُو سَعَةٍ مِّن سَعَتِهِ ۗ وَمَنْ قُدِرَ عَلَيْهِ رِزْقُهُ فَلْيُنْفِقْ مِمَّا آتَاهُ اللَّهُ لَا يُكَلِّفُ اللَّهُ نَفْسًا إِلَّا مَاءً أَتَاهَا سَيَجْعَلُ اللَّهُ بَعْدَ عُسْرٍ يُسْرًا ﴿٧﴾ وَكَأَيِّن مِّن قَرِيْبَةٍ عَنَتْ عَن أَمْرِ رَبِّهَا وَرُسُلِهِ ۗ فَحَاسِبُنَّهَا حِسَابًا شَدِيدًا وَعَذَبْنَهَا عَذَابًا ثَقِيْرًا ﴿٨﴾ فَذَاقَتْ وَبَالَ أَمْرِهَا وَكَانَ عَاقِبَةُ أَمْرِهَا خُسْرًا ﴿٩﴾ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ عَذَابًا شَدِيدًا فَاتَّقُوا اللَّهَ يَا أُولِي الْأَلْبَابِ الَّذِينَ ءَامَنُوا قَدْ أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكُمْ ذِكْرًا ﴿١٠﴾ رَسُولًا يَتْلُوا عَلَيْكُمْ ءَايَاتِ اللَّهِ مُمِیْنَاتٍ لِّيُخْرِجَ الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ مِنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّوْرِ ۗ وَمَنْ يُؤْمِن بِاللَّهِ وَيَعْمَلْ صَالِحًا يُدْخِلْهُ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا قَدْ أَحْسَنَ اللَّهُ لَهُ رِزْقًا ﴿١١﴾ اللَّهُ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَوَاتٍ وَمِنَ الْأَرْضِ مِثْلَهُنَّ يَنْزِلُ الْأَمْرُ بَيْنَهُنَّ لِنَعْلَمَنَّ أَنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ وَأَنَّ اللَّهَ قَدْ أَحَاطَ بِكُلِّ شَيْءٍ عِلْمًا ﴿١٢﴾

روشنایی رهسپار گرداند؛ و هر که به خدا ایمان آورد و به شایستگی عمل کند، خدا او را به باغهایی از بهشت درآورد که نهرها در دامن آن جاری است و جاودانه در آن به سر خواهد برد؛ براستی خدا روزی را برای او نیکو گردانیده است.

۱۲- خداست که هفت آسمان^(۳) را آفرید و از زمین نیز همانند آنها [طبقات مختلفی مقرر داشت]؛ امر خدا در گستره آسمانها و زمین فرود می‌آید، [این حقایق را بیان کردیم] تا بدانید خدا بر هر کاری تواناست، و دانش او به هر چیزی احاطه دارد.

۱- به زیرنویس آیه ۵۸ بقره (۲) توجه فرمایید.

۲- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیات ۱۷ اسراء (۱۷)، ۱۱ انبیاء (۲۱) و ۴۵ حج (۲۲) آمده است.

۳- عدد هفت در قرآن به عنوان عدد تکثیر نیز به کار رفته است؛ از این نظر به آیه ۲۷ لقمان (۳۱) توجه فرمایید.

۶۶—سوره تحریم

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱— ای پیامبر، چرا چیزی را که خدا بر تو حلال شمرده است، به خاطر خشنودی همسرانت بر خود حرام [فرض] می کنی (۱)؛ و خدا آمرزگاری است مهربان.
- ۲— خدا [راه] گشودن سوگندهای شما را [به کفاره] مقرر داشته است؛ خدا کارساز شماست؛ و او دانا و فرزانه است.
- ۳— آنگاه که پیامبر رازی را [در مورد ضرورت ازدواج با همسر مطلقه پسرخوانده اش] با یکی از همسرانش در میان نهاد (۲)، چون او [در برابر همسر دیگرش] راز را فاش کرد و خدا پیامبر را بر آن آگاه ساخت، پیامبر بخشی از موضوع افشا را [سربسته] به همسرش اظهار داشت و از ابراز بخش دیگر [با کرامت] چشم پوشید؛ و چون در آن مورد همسرش را آگاه کرد، او گفت: چه کسی این [مسئله] را به تو خبر داد؟ [پیامبر] گفت: [خدای] دانای آگاه مرا باخبر ساخت.
- ۴— اگر [شما دو زن] به درگاه خدا توبه کنید، [شایسته است]؛ زیرا دلهای شما منحرف شده است؛ و اگر علیه پیامبر همدستان شوید، خدا و جبرئیل و مؤمنان شایسته دوستدار او هستند؛ و علاوه بر آن، فرشتگان به پشتیبانی اش ایستاده اند.
- ۵— اگر با شما متارکه کند، چه بسا پروردگارش همسرانی بهتر

از شما نصیبش کند، همسرانی تسلیم [در برابر خدا] (۳)، باایمان، فرمانبردار [خدا] (۴)، توبه کننده، عابد، اهل روزه، باکره و غیر باکره.

- ۶— ای مؤمنان، خود و خانواده خود را از آتشی نگاه دارید که سوخت آن مردم و سنگهاست (۵)؛ بر آن [آتش] فرشتگان خشن و سختگیری [گمارده شده] اند که از آنچه خدا به آنان دستور داده، نافرمانی نمی کنند و مأموریت خود را اجرا می نمایند.
- ۷— شما انکارورزان امروز عذر نیاورید (۶)؛ تنها در برابر آنچه کرده اید مجازات خواهید شد (۷).

۱— در رابطه با موضوع آیه ۳ همین سوره (تحریم) است و چون ازدواج با همسر غلام آزاد شده که پسرخوانده پیامبر بود، مغایر با رسوم زمان محسوب می شد، همسران پیامبر آن را ناشایسته شمردند و پیامبر تصمیم به انصراف گرفت. آیه ۳۷ احزاب (۳۳) که می فرماید: ﴿و تخشى الناس والله احق ان تخشيه﴾ در همین رابطه است.

۲— به آیات ۳۷—۴۰ احزاب (۳۳) توجه فرمایید.

۳— برای توجیه افزوده، به بخش پایانی آیه ۶۶ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۴— به زیرنویس آیه ۲۵ احزاب (۳۳) مراجعه فرمایید.

۵— به آیه ۱۰۱ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

۶— چگونگی پوزش آنها را در آیات ۲۷ انعام (۶) و ۳۸ اعراف (۷) ملاحظه فرمایید و نیز علت نهی آنها را از پوزش در آیات ۵۷ روم (۳۰) و ۵۲ غافر (۴۰) ملاحظه فرمایید.

۷— به آیه ۴۴ یونس (۱۰) توجه فرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَأَيُّهَا النَّبِيُّ لِمَ تُحَرِّمُ مَا أَحَلَّ اللَّهُ لَكَ تَبَغْيٌ مَرَضَاتٌ أَرْوَجُكَ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ ﴿١﴾ قَدْ فَرَضَ اللَّهُ لَكُمْ تَحِلَّةَ أَيْمَانِكُمْ وَاللَّهُ مَوْلَاكُمْ وَهُوَ الْعَلِيمُ الْحَكِيمُ ﴿٢﴾ وَإِذَا أَسْرَأَ النَّبِيُّ إِلَى بَعْضِ أَرْوَاحِهِ حَدِيثًا فَلَمَّا نَبَأَ بِهَا بِهِ وَأَظْهَرَهُ اللَّهُ عَلَيْهِ عَرَفَ بَعْضَهُ، وَأَعْرَضَ عَنْ بَعْضٍ فَلَمَّا نَبَأَ هَاهُنَا قَالَتْ مَنْ أَنْبَأَكَ هَذَا قَالَ نَبَأَنِي الْعَلِيمُ الْخَبِيرُ ﴿٣﴾ إِنْ نُبَأَ بِأَلَى اللَّهِ فَقَدْ صَغَتْ قُلُوبُكُمَا وَإِنْ تَظَاهَرَا عَلَيْهِ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ مَوْلَاهُ وَجِبْرِيْلٌ وَصَلِيحُ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمَلَكُ بَكَّةٌ بَعْدَ ذَلِكَ ظَهِيرٌ ﴿٤﴾ عَسَى رَبُّهُ إِنْ طَلَّقَكُنْ أَنْ يُبَدِّلَهُ أَرْوَاجًا خَيْرًا مِمَّنْ مَسَلَتْ مُؤْمِنَاتٍ قَنَنْتِ تَبَيَّنَتْ عَيْدَاتٍ سَيَحْتِ تَبَيَّنَتْ وَأَبْكَارًا ﴿٥﴾ يَأَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ غِلَاظٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦﴾ يَأَيُّهَا الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَعْتَدُوا الْيَوْمَ إِنَّمَا تَجْرُونَ مَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٧﴾

يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءٰمَنُوْا تُوْبُوْا اِلَى اللّٰهِ تَوْبَةً نَّصُوْحًا عَسَىٰ رَبُّكُمْ
 اَنْ يَّكْفِرَ عَنْكُمْ سَيِّئَاتِكُمْ وَيُدْخِلَكُمُ جَنَّٰتٍ تَجْرِي
 مِنْ تَحْتِهَا اَنْهَارٌ يُّوْمَ لَا يُخْزِي اللّٰهُ النَّبِيَّ وَالَّذِيْنَ ءٰمَنُوْا
 مَعَهُ نُوْرُهُمْ يَسْعَىٰ بَيْنَ اَيْدِيْهِمْ وَاَيْمَنِهِمْ يَقُوْلُوْنَ رَبَّنَا
 اٰتِنَا لَنَا نُوْرًا وَاغْفِرْ لَنَا اِنَّكَ عَلٰى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيْرٌ ﴿٨﴾
 يٰۤاَيُّهَا النَّبِيُّ جِهَدِ الْكُفْرَ وَالْمُنٰفِقِيْنَ وَاغْلُظْ عَلَيْهِمْ
 وَمَا وٰلَهُمْ جَهَنَّمَ وَاَنْتَ الْمَصِيْرُ ﴿٩﴾ ضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا
 لِلَّذِيْنَ كَفَرُوْا اَمْرٰتٌ نُّوحٍ وَاَمْرٰتٌ لُّوطٍ كَاٰنَتَا تَحْتَ
 عِبْدِيْنَ مِنْ عِبَادٍ نَّاصِلِحِيْنَ فَاٰتَاهُمَا فَاَلَمَ يٰغِنِيَا عَنْهُمَا
 مِنَ اللّٰهِ شَيْئًا وَقِيْلَ اَدْخُلَا النَّارَ مَعَ الدّٰخِلِيْنَ ﴿١٠﴾
 وَضَرَبَ اللّٰهُ مَثَلًا لِلَّذِيْنَ ءٰمَنُوْا اَمْرٰتٌ فِرْعَوْنَ اِذْ
 قَالَتْ رَبِّ اٰبْنِ لِيْ عِنْدَكَ بَيْتًا فِى الْجَنَّةِ وَنَجِّنِيْ مِنْ فِرْعَوْنَ
 وَعَمَلِهٖ وَنَجِّنِيْ مِنَ الْقَوْمِ الظّٰلِمِيْنَ ﴿١١﴾ وَمَرْيَمَ اِذْ
 عَمَّرْنَا لَهَا اِلٰهًا حَصِيْنًا فَرَجَّهَا فَفَنَفَخْنَا فِيْهِ مِنْ رُّوْحِنَا
 وَصَدَقَتْ بِكَلِمٰتِ رَبِّهَا وَكُتِبَ عَلَيْهَا وَاَنَّ مِنَ الْقٰنِنِيْنَ ﴿١٢﴾

۸- ای مؤمنان، با خلوص تمام به سوی خدا بازگردید؛ چه بسا پروردگارتان بدیهایتان را بزدايد^(۱) و شما را به باغهایی از بهشت درآورد که نهرها در دامن آن جاری است، روزی که خدا پیامبر و مؤمنان همراهش را خوار نمی سازد؛ نور [ایمان] شان پیشاپیش آنان و [به نشان یمن و برکت] از سوی راستشان شتابان است و می گویند: پروردگارا، نور ما را به حد کمال برسان و بر ما ببخشای که بر هر کاری توانایی.

۹- ای پیامبر، با انکارورزان و دورویان جهاد کن و بر آنان سخت گیر؛ جایگاهشان دوزخ است؛ و بدسرانجامی است.

۱۰- خدا برای انکارورزان، همسران نوح و لوط را مثل می زند که در پیوند [نکاح] دو بنده شایسته از بندگان ما بودند که [با همدستی با مخالفان] به آن دو خیانت ورزیدند، و آن دو [پیامبر] نتوانستند در پیشگاه الهی از همسران خود دفع عذاب کنند^(۲) و به آنان گفته شد: با دیگران به آتش درآید.

۱۱- و [متقابلاً] برای مؤمنان، همسر فرعون را به مثل می آورد که گفت: پروردگارا، برای من خانه ای نزد خویش در بهشت بنا کن و مرا از [شر] فرعون و رفتارش و سایر ستمگران رهایی بخش،

۱۲- و [نیز] مریم، دختر عمران را [به مثل می آورد] که پاکدامن بود و از روح خویش در [وجود] او دمیدیم و گفتار و کتابهای [آسمانی] پروردگارش را پذیرفت و از فرمانبرداران [خدا]^(۳) بود.

۱- منظور گناهان صغیره است؛ به آیه ۳۱ نساء (۴) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۳ ممتحنه (۶۰)، ۱۹ انفطار (۸۲) و ۳۹-۴۱ نجم (۵۳) توجه فرمایید.

۳- به زیرنویس آیه ۲۵ احزاب (۲۳) توجه فرمایید.

۶۷— سوره ملک

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱— منشأ برکات است خدایی که فرمانروایی به دست اوست و او بر هر کاری تواناست،
- ۲— خدایی که مرگ و زندگی را مقرر داشت (۱) تا شما را بیازماید که کدام یک در عمل بهترید؛ و اوست فرادست و آمرزگار،
- ۳— همان [خدایی] که هفت آسمان (۲) را بر فراز یکدیگر آفرید؛ در آفرینش خدای رحمان هیچ گونه بی نظمی نمی بینی؛ باز هم توجه کن، آیا هیچ نقصی مشاهده می کنی؟
- ۴— آنگاه دوباره [در جستجوی کمترین نقصی] دیده بگشای تا نگاهت خسته و ناکام به سوی تو بازگردد.
- ۵— آسمان نزدیکتر را با چراغها [یی] آراستیم (۳) و آن را وسیله دفع شیاطین قرار دادیم (۴) و عذاب سوزان برای آنان آماده کردیم.
- ۶— کسانی که پروردگارشان را انکار می کنند، عذاب دوزخ را در انتظار دارند؛ و بدسرانجامی است.
- ۷— چون در دوزخ افکنده شوند، صدای جانخراشی از آن می شنوند، در حالی که به جوش و خروش می افتند،
- ۸— نزدیک است [دوزخ] از شدت خشم پاره پاره شود؛ هرگاه گروهی در آن افکنده می شود، نگهبانان دوزخ (۵) از آنها

سُورَةُ الْمَلِكِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَبْرَكَ الَّذِي يَدُهُ الْمَلِكُ وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿١﴾ الَّذِي خَلَقَ الْمَوْتَ وَالْحَيَاةَ لِيَبْلُوَكُمْ أَيُّكُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَهُوَ الْعَزِيزُ الرَّحِيمُ ﴿٢﴾ الَّذِي خَلَقَ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طِبَاقًا مَا تَرَى فِي خَلْقِ الرَّحْمَنِ مِنْ تَفَوتٍ فَأَنْجِعِ الْبَصَرَ هَلْ تَرَى مِنْ فُطُورٍ ﴿٣﴾ ثُمَّ أَنْجِعِ الْبَصَرَ كَرَّتَيْنِ يَنْقَلِبْ إِلَيْكَ الْبَصَرُ حَاسِئًا وَهُوَ حَسِيرٌ ﴿٤﴾ وَلَقَدْ زَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحٍ وَجَعَلْنَاهَا رُجُومًا لِلشَّيْطَانِ وَأَعْتَدْنَا لَهُمْ عَذَابَ السَّعِيرِ ﴿٥﴾ وَلِلَّذِينَ كَفَرُوا فِي رَبِّهِمْ عَذَابٌ جَهَنَّمَ وَيَسُوءُ السَّمْعُ إِذَا الْقُرْأَنُ فِيهَا سَمِعُوا لَهَا شَهِيقًا وَهِيَ تَفُورٌ ﴿٦﴾ تَكَادُ تَمَيَّزُ مِنَ الْغَيْظِ كُلَّمَا أَلْقَى فِيهَا فَوْجٌ سَأَلَهُمْ خَزَنَتُهَا أَلَمْ يَأْتِكُمْ نَذِيرٌ ﴿٧﴾ قَالُوا بَلَى قَدْ جَاءَنَا نَذِيرٌ فَكَذَّبْنَا وَقُلْنَا مَا نَزَّلَ اللَّهُ مِنْ شَيْءٍ إِنْ أَنْتُمْ إِلَّا فِي ضَلَالٍ كَبِيرٍ ﴿٨﴾ وَقَالُوا لَوْ كُنَّا نَسْمَعُ أَوْ نَعْقِلُ مَا كُنَّا فِي أَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿٩﴾ فَأَعْرِضُوا بِذُنُوبِهِمْ فَسُحْقًا لِأَصْحَابِ السَّعِيرِ ﴿١٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُم بِالْغَيْبِ لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ كَبِيرٌ ﴿١١﴾

می پرسند: آیا هشدار دهنده ای به سراغ شما نیامد (۶)؟

- ۹— می گویند: چرا، هشدار دهنده به سراغ ما آمد، ولی ما [او را] دروغ پرداز شمردیم و گفتیم: خدا چیزی نازل نکرده است؛ شما در گمراهی بزرگی قرار گرفته اید (۷).
- ۱۰— و اضافه می کنند که: اگر گوش می دادیم یا درک می کردیم (۸)، [امروز] دوزخی نبودیم.
- ۱۱— آنگاه به گناه خود اعتراف می کنند؛ بدا به حال دوزخیان.
- ۱۲— آنان که از پروردگار خویش در نهان می ترسند، بی گمان آمرزش و پاداشی بزرگ در انتظار دارند.

۱— برای توجیه ترجمه «خلق» در اینجا، به آیه ۶۰ و آیه (۵۶) توجه فرمایید.

۲— به زیرنویس آیه ۱۲ طلاق (۶۵) مراجعه فرمایید.

۳— منظور از «مصاییح» را در آیه ۶ صافات (۳۷) و فایده آن را در آیه ۹۷ انعام (۶) ملاحظه فرمایید.

۴— به زیرنویس آیه ۱۰ صافات (۳۷) مراجعه فرمایید.

۵— به آیه ۶ تحریم (۶۶) توجه فرمایید.

۶— به نیمه دوم آیه ۳۷ فاطر (۳۵) توجه فرمایید.

۷— به آیات ۹۴ اسراء (۱۷) و ۷ فرقان (۲۵) توجه فرمایید.

۸— به آیه ۳۷ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۱۳- گفتار خویش را نهان کنید یا آشکار؛ [به هر حال] خدا به راز دلها داناست (۱).

۱۴- چگونه خدایی که [همه را] آفریده است [اسرار دلها را] نمی داند، در حالی که باریک بین و آگاه است.

۱۵- اوست که زمین را برای شما رام کرد، در پهنه آن سیر او تلاش] کنید و از روزی او بخورید (۲)؛ و [آگاه باشید که] تجدید حیات [آدمیان] به پیشگاه اوست.

۱۶- آیا از [مجازات] خدایی که [حاکم] بر آسمان [ها] است (۳)، ایمن شده اید که شما را به کام زمین فروبرد، در حالی که [زمین] در جنبش و اضطراب است؟

۱۷- یا از [مجازات] خدایی که [حاکم] بر آسمان [ها] است ایمن شده اید که بر سر شما طوفانی ریگبار فرستد (۴)؟ بزودی خواهید دانست که هشدار من چگونه است.

۱۸- پیشینیان آنها نیز [پیامبران را] دروغ پرداز شمردند؛ [دیدید] تعرض من چگونه بود؟

۱۹- مگر پرندگان را بر فراز خویش ندیده اند که بالها [ی] خود را [گسترده و جمع می کنند؟] [هیچ عاملی] جز [تدبیر] خدای رحمان نگاهشان نمی دارد؛ چرا که او به هر چیزی بیناست (۵).

۲۰- کیست آن که در برابر خدای رحمان سپاه شما باشد و یاریتان دهد؟ انکارورزان تنها گرفتار فریند؛

۲۱- یا اگر [خدای رحمان] روزی خویش را باز دارد، چه کسی شما را روزی تواند داد؟ آنها در سرکشی و بیزاری [نسبت به حق]، لجاج می ورزند.

۲۲- آیا کسی که فرو افتاده بر چهره خویش می خزد، راه یافته تر است یا آن که راست قامت به راهی راست (۶) گام برمی دارد؟

۲۳- بگو: اوست که شما را پدید آورد و برای شما گوش و چشم و دل قرار داد؛ [اما] کمتر سپاس می دارید (۷).

۲۴- بگو: اوست که شما را در زمین پدید آورد و [سرانجام] به پیشگاه او احضار می شوید (۸).

۲۵- می گویند: اگر راست می گویند، این وعده [ی] رستاخیز [چه وقت فرامی رسد؟]

۲۶- بگو: دانش [آن] تنها در اختیار خداست و من فقط هشدار دهنده آشکارم.

۱- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۰ رعد (۱۳)، ۷ طه (۲۰)، ۱۹ غافر (۴۰) و ۱۶ ق (۵۰) آمده است.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۰-۱۲ رحمان (۵۵) آمده است.

۳- به آیه ۸۴ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.

۴- مورد نمونه آن را در آیه ۳۴ قمر (۵۴) ملاحظه فرمایید.

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۷۹ نحل (۱۶) آمده است.

۶- توضیح بیشتر این «راه» را در نیمه دوم آیه ۱۰۱ آل عمران (۳) و آیات ۶۱ یس (۳۶) و ۶۴ زخرف (۴۳) ملاحظه فرمایید.

۷- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگری در آیه ۷۸ نحل (۱۶) آمده است.

۸- برای توجیه ترجمه «حشر» به بخش آخر آیه ۶۱ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

- ۲۷- هنگامی که انکارورزان رستاخیز را نزدیک مشاهده کنند، رخسارشان زشت و سیاه می‌گردد و به آنها گفته می‌شود: این است آنچه [با تمسخر] خواستارش بودید^(۱).
- ۲۸- بگو: به نظر شما اگر من و همراهانم را خدا هلاک کند یا مورد ترحم قرار دهد، انکارورزان را چه کسی از عذاب دردناک پناه می‌دهد^(۲)؟
- ۲۹- بگو: اوست خدای رحمان که به او ایمان آوردیم و تنها بر او توکل کرده‌ایم؛ بزودی خواهید دانست چه کسی در گمراهی آشکار است.
- ۳۰- بگو: به نظر شما اگر آب [های جاری] شما به زمین فرورود، کیست که باز برای شما آب جاری پدید آورد؟

۶۸- سوره قلم

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- نون^(۳)، سوگند به قلم و آنچه می‌نویسند،
- ۲- [با آن همه محاسن که] به لطف پروردگارت [داری، علی‌رغم آنچه می‌گویند] دیوانه نیستی^(۴)؛
- ۳- و [به پاس پایداری‌ات] پاداشی بی‌پایان خواهی داشت؛
- ۴- و به خلق و خوی فوق‌العاده [نیکویی] آراسته شده‌ای.
- ۵ و ۶- بزودی خواهی دید و [مخالفانت] خواهند دید که کدام‌یک از شما^(۵) دستخوش جنونید.
- ۷- محققاً پروردگار تو به حال کسانی که از راه او منحرف شده‌اند، آگاهتر است و نیز به حال راه‌یافتگان.

فَلَمَّا رَأَوْهُ زُلْفَةً سَيِّئَتْ وُجُوهُ الَّذِينَ كَفَرُوا وَقِيلَ هَذَا الَّذِي كُنْتُمْ بِهِ تَدْعُونَ ﴿٢٧﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَهْلَكْنِي اللَّهُ وَمَنْ مَعِيَ أَوْ رَحِمْنَا فَمَنْ يُجِيرُ الْكَافِرِينَ مِنْ عَذَابِ أَلِيمٍ ﴿٢٨﴾ قُلْ هُوَ الرَّحْمَنُ أَمَّنَّا بِهِ وَعَلَيْهِ تَوَكَّلْنَا فَسَتَعْلَمُونَ مَنْ هُوَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ ﴿٢٩﴾ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ أَصْحَبَ مَاؤُكُمْ غَوْرًا فَمَنْ يَأْتِيكُمْ بِمَاءٍ مَعِينٍ ﴿٣٠﴾

سُورَةُ الْقَلَمِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ ﴿١﴾ مَا أَنْتَ بِنِعْمَةِ رَبِّكَ بِمَجْنُونٍ ﴿٢﴾ وَإِنَّ لَكَ لَأَجْرًا غَيْرَ مَمْنُونٍ ﴿٣﴾ وَإِنَّكَ لَعَلَى خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾ فَسَبِّحْهُ وَابْصُرْ وَابْصُرْ ﴿٥﴾ بِأَيِّكُمْ الْمَفْتُونُ ﴿٦﴾ إِنْ رَبُّكَ هُوَ أَعْلَمُ بِمَنْ ضَلَّ عَنْ سَبِيلِهِ وَهُوَ أَعْلَمُ بِالْمُهْتَدِينَ ﴿٧﴾ فَلَا تَطَّعِ الْمُكَذِّبِينَ ﴿٨﴾ وَدُّوْا لَوْ تَدَّهِنُ فَيَدْهِنُونَ ﴿٩﴾ وَلَا تَطَّعِ كُلَّ حَلَّافٍ مَّهِينٍ ﴿١٠﴾ هَمَّازٍ مَشَاءٍ بِنَمِيمٍ ﴿١١﴾ مَنَّاعٍ لِلْخَيْرِ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ عَتَلٍ بَعْدَ ذَلِكَ زَنِيمٍ ﴿١٣﴾ أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَنِينَ ﴿١٤﴾ إِذَا تَتَلَّى عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسَاطِيرُ الْأُولِينَ ﴿١٥﴾

- ۸- پس، از تکذیب کنندگان اطاعت مکن.
- ۹- دوست داشتند تو نرمش نشان دهی و آنها [هم متقابلاً] نرم شوند^(۶).
- ۱۰- و از هر سوگند پیشه بی‌مقدار اطاعت مکن.
- ۱۱- هر غیبت کننده معتاد به سخن چینی،
- ۱۲- مانع خیر و متجاوز و گناهکار،
- ۱۳- با این همه، گستاخ و بی‌تبار،
- ۱۴- به صرف اینکه مال و فرزندی دارد.
- ۱۵- چون آیات ما بر او خوانده شود، می‌گوید: افسانه‌های کهن [بیش نیست].

۱- اشاره به گفتار مخالفان است که در آیه ۱۶ ص (۳۸) آمده است.

۲- پاسخ گفتار دشمنان در مکه است که در آیه ۳۰ طور (۵۲) آمده است.

۳- تعداد تکرار حرف «ن» در این سوره ۱۳۳ مرتبه است که مضرب ۱۹ است. حرف مقطعه این سوره، برخلاف حروف مقطعه سایر سوره‌ها، با سه حرف به صورت «نون» ثبت شده؛ بنابراین در شمارش، دو «ن» محاسبه می‌شود؛ و اگر این حرف مانند سایر حروف مقطعه ثبت می‌شد، به لحاظ آماری از نظر کد ۱۹ کسر می‌آمد!

۴- اشاره به گفتار مخالفان است که در آیات ۶ حجر (۱۵)، ۲۶ صافات (۳۷) و ۱۴ دخان (۴۴) و بخصوص در آیه ۵۱ (قلم) آمده است.

۵- در مورد عدول از قاعده املایی در کلمه «ایبکم» به زیرنویس سوم آیه ۲۴۵ بقره (۲) مراجعه فرمایید.

۶- به آیه ۷۴ اسراء (۱۷) و آیات ۱-۳ کافرون (۱۰۹) توجه فرمایید.

سَنَسِمُهُ عَلَى الْخُرطومِ ﴿١٦﴾ اِنَّا بَلَوْنَهُمْ كَمَا بَلَوْنَا اَصْحَابَ الْجَنَّةِ اِذْ اَقْسَمُوا
لَيَصْرِمُنَّهَا مُصْبِحِينَ ﴿١٧﴾ وَلَا يَسْتَنْوُونَ ﴿١٨﴾ فَطَافَ عَلَيْهِ طَافِيفٌ مِّنْ رَبِّكَ
وَهُمْ نَائِمُونَ ﴿١٩﴾ فَاصْبَحَتْ كَالصَّرِيمِ ﴿٢٠﴾ فَنَادَا وَامُّصْبِحِينَ ﴿٢١﴾ اِنْ
اَعْدُوا عَلٰى حَرْثِكُمْ اِنْ كُنْتُمْ صَرِمِينَ ﴿٢٢﴾ فَاَنْطَلَقُوا وَهُمْ يَخْفَوْنَ ﴿٢٣﴾
اَنْ لَا يَدْخُلْنَهَا الْيَوْمَ عَلَيْكُمْ مَسْكِينٌ ﴿٢٤﴾ وَعَدُوا عَلٰى حَرْثٍ قَدِيرٍ ﴿٢٥﴾ فَاَمَّا
رَاَوْهَا قَالُوا اِنَّا لَضَالُونَ ﴿٢٦﴾ بَلْ لَمَحْنَا مَعْرُومُونَ ﴿٢٧﴾ قَالَ اَوْسَطُهُمْ اَلْاَقْل
لَكُمْ لَوْلَا اَنْتُمْ لَكُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٢٨﴾ فَاَقْبَلَ
بَعْضُهُمْ عَلٰى بَعْضٍ يَتْلُوْمُونَ ﴿٢٩﴾ قَالُوا اِنَّا لَنَّا كُنَّا ظَالِمِينَ ﴿٣٠﴾ عَسَى
رَبِّنَا اَنْ يُّبَدِّلَنَا خَيْرًا مِّنْهَا اِنَّا اِلَى رَبِّنَا رَاغِبُونَ ﴿٣١﴾ كَذٰلِكَ الْعَذَابُ وَالْعَذَابُ
الْآخِرُ اَكْبَرُ لَوْ كَانُوْا يَعْلَمُونَ ﴿٣٢﴾ اِنْ لِّلْمُتَّقِيْنَ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّتِ النَّعِيْمُ
﴿٣٣﴾ اَفَنْجَعِلُ الْمُتْسِمِيْنَ كَالْجَرْمِيْنَ ﴿٣٤﴾ مَا لَكُمْ كَيْفَ تَحْكُمُونَ ﴿٣٥﴾ اَمْ
لَكُمْ كِتٰبٌ فِيْهِ تَدْرُسُونَ ﴿٣٦﴾ اِنْ لَكُمْ فِيْهِ لَمَّا تَخْتَرُونَ ﴿٣٧﴾ اَمْ لَكُمْ اٰيْمٰنٌ
عَلَيْنَا بِالْحَقِّ اِلَى يَوْمِ الْقِيٰمَةِ اِنْ لَكُمْ لَمَّا تَحْكُمُونَ ﴿٣٨﴾ سَلِّمُوْا اَيْهُمْ
بِذٰلِكَ زَعِيْمٌ ﴿٣٩﴾ اَمْ لَهُمْ شُرَكَاءُ فَلْيَاْتُوْا شُرَكَاءَهُمْ اِنْ كَانُوْا صٰدِقِيْنَ ﴿٤٠﴾
يَوْمَ يُّكْشَفُ عَنْ سَاقٍ وَيُدْعَوْنَ اِلَى السُّجُوْدِ فَلَا يَسْتَطِيعُوْنَ ﴿٤١﴾

- ۱۶- بر بینی اش داغ [رسوایی] خواهیم نهاد.
 ۱۷- آنان را آزمودیم، همان گونه که صاحبان باغ را؛ آنگاه که
 سوگند خوردند صبحگاهان میوه اش را خواهند چید،
 ۱۸- و «ان شاء الله» نگفتند.
 ۱۹- و در حالی که خفته بودند، آفتی فراگیر از جانب
 پروردگارت بر آن [باغ] زد.
 ۲۰- و [بستانشان] به خاک سیاه نشست.
 ۲۱- صبحگاهان یکدیگر را فراخواندند،
 ۲۲- که اگر مصمم به چیدن میوه ها هستید، بامدادان به کشتزار
 خود درآیید.
 ۲۳- به راه افتادند، در حالی که آهسته می گفتند:
 ۲۴- امروز نباید در بوستان، هیچ بینوایی بر شما وارد شود،
 ۲۵- صبحدم رهسپار شدند، در حالی که [به تصور خود] بر
 منع مستمندان توانا بودند.
 ۲۶- چون بوستان را [به آن حال] دیدند، گفتند: اشتباه آمده ایم،
 ۲۷- نه، بلکه همه چیز را از دست داده ایم (۱).
 ۲۸- عاقل تر نشان گفت: مگر به شما نگفتم چرا [خدای را]
 تقدیس نمی کنید؟
 ۲۹- گفتند: پروردگاران را تقدیس می کنیم؛ ما خود [در حق
 خویش] ستم کرده ایم.
 ۳۰- آنگاه ملامت کنان به یکدیگر روی آوردند.
 ۳۱- [و] گفتند: وای بر ما که طغیانگر بودیم.
 ۳۲- چه بسا بهتر از آن را به ما باز دهد؛ ما به سوی پروردگاران روی می بریم.
 ۳۳- چنین است عذاب [دنیا]؛ و کاش می دانستند که عذاب آخرت سخت تر است.
 ۳۴- پرهیزکاران نزد پروردگارشان باغهای پر نعمت بهشت را دارند.
 ۳۵- آیا [ممکن است] مردمی را که [در برابر پروردگارشان] تسلیمند (۲)، همچون بزهکاران قرار دهیم (۳)؟
 ۳۶- شما را چه می شود؟! چگونه داوری می کنید؟!
 ۳۷- مگر کتابی [آسمانی] دارید و به آن استناد می کنید؟!
 ۳۸- و به نفع شما حاوی هر مطلبی است که بخواهید؟!
 ۳۹- یا پیمان مؤکدی تا قیامت با ما دارید که هر چه قضاوت کنید، حق شماست؟
 ۴۰- از آنها بپرس کدامشان بر این [پیمان] ضامنند؟
 ۴۱- یا معبودانی دارند که [در قدرت با خدا] شریکند؟ اگر راست می گویند، آنها را معرفی کنند.
 ۴۲- روزی که بحران و دشواری آشکار شود (۴) و شرک ورزان به سجود فراخوانده شوند؛ ولی قادر [به انجام آن] نیستند،

۱- به آیه ۱۱ حج (۲۲) توجه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیات ۱۳۱ و بخش انتهایی ۱۳۳ بقره (۲) توجه فرمایید.

۳- معنی و مفهوم این آیه در آیات ۱۸ سجده (۳۲)، ۲۸ ص (۳۸)، ۲۱ جاثیه (۴۵) و ۲۰ حشر (۵۹) آمده است.

۴- معنی تحت اللفظ این عبارت، «دامن از ساق گرفته شود» است، ولی برهنه شدن ساقها اصطلاحی است کنایه از شدت وخامت کار که در اشعار قدیم عرب به کار می رفته است. مجمع البیان ذیل این آیه دو نمونه از این اشعار را نقل کرده است؛ آیات ۴۴ نمل (۲۷) و ۲۹ قیامت (۷۵) نیز از همین مقوله است.

۴۳- در حالی که دیدگانشان فروافتاده، غبار ذلت وجودشان را فراگرفته است؛ و [پیش از این هم در دنیا] در حالی که سلامت بودند، به خضوع [در برابر خدا] دعوت می‌شدند [مع‌ذلک ابا می‌کردند].

۴۴- مرا با تکذیب‌کننده [گان] این سخن واگذار؛ بتدریج آنان را از جایی که گمان نمی‌برند، به دام می‌اندازیم (۱).

۴۵- و مهلتشان می‌دهم (۲)؛ که تدبیر من محکم [و حساب‌شده] است.

۴۶- مگر از آنان پاداش [رسالت] خواسته‌ای که زیر غرامتی گرانبارند؟!

۴۷- یا از عالم غیب آگاهند و [خبرهای نهان را] یادداشت می‌کنند؟

۴۸- برای حکم پروردگارت پایداری کن و همچون «همدم ماهی» (۳)، [کم‌ظرفیت و شتابزده] مباش (۴)، آنگاه که اندوه‌زده [در شکم ماهی] ندا در داد (۵).

۴۹- اگر رحمتی از جانب پروردگارش شامل حال او نشده بود، نکوهیده به صحرای برهوت می‌افتاد (۶).

۵۰- آنگاه پروردگارش او را برگزید و در زمره شایستگانش قرار داد (۷).

۵۱- وقتی که انکارورزان آیات قرآن را شنیدند [از شدت خشم] نزدیک بود با دیدگان [خیره و شرربار]شان تو را بزنند (۸) و می‌گویند: مسلماً دیوانه است؛

۵۲- در حالی که قرآن جز یادآوری برای جهانیان نیست.

۶۹- سوره حاقه

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- حادثه تحقیق یافتنی!

۲- آن حادثه تحقیق یافتنی کدام است؟!

۳- خبر نداری آن حادثه تحقیق یافتنی چگونه است (۹)؟

۴- قوم ثمود (۱۰) و عاد (۱۱) آن رویداد کوبنده را دروغ شمردند.

۵- اما قوم ثمود به [سبب] طغیان (۱۲) به هلاکت کشیده شدند (۱۳)؛

۶- و اما قوم عاد با تندبادی سرد و سخت هلاک شدند،

۷- که [خدا] آن‌را هفت شب و هشت روز بیابی بر آنها گماشت؛ که در آن [احوال] آن قوم را به خاک افتاده می‌دید، گویی تنه‌های درختان خرما ی پوسیده هستند (۱۴).

۸- آیا [اکنون] اثری از آنها می‌بینی؟

۱- به آیه ۵۴ آل عمران (۳) توجه فرماید.

۲- به آیه ۱۷۸ آل عمران (۳) توجه فرماید.

۳- منظور از «قرین ماهی»، یونس است؛ وجه این تسمیه از آیات ۱۳۹-۱۴۴ صافات (۳۷) روشن می‌شود.

۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۸۷ انبیاء (۲۱) توجه فرماید.

۵- متن ندای او را در آیات ۸۷ و ۸۸ انبیاء (۲۱) ملاحظه فرماید.

۶- این توجه پروردگارش را در صحرا، در آیه ۱۴۶ صافات (۳۷) ملاحظه فرماید.

۷- چگونگی آن را در آیات ۱۴۷ و ۱۴۸ صافات (۳۷) ملاحظه فرماید.

۸- برای توجیه افزوده، به آیات ۴۶ اسراء (۱۷)، ۷۲ حج (۲۲) و ۴۵ زمر (۳۹) توجه فرماید؛ ضمناً شیخ‌المفسرین طبرسی به نقل از مفسران دیگر گفته است: «اینکه مفهوم آیه را به چشم زخم تعبیر کرده‌اند، درست نیست». طبرسی در عین حال می‌گوید: «به عقیده غالب مفسران، مقصود آیه همان چشم زخم است»؛ والله اعلم.

۹- این بیان، کنایه از عظمت موضوع مورد بحث است.

۱۰- به زیرنویس آیه ۱۴۱ شعراء (۲۶) مراجعه فرماید.

۱۱- به زیرنویس آیه ۵۰ هود (۱۱) مراجعه فرماید.

۱۲- به بیان دیگر در آیه ۱۱ شمس (۹۱) آمده است.

۱۳- به آیه ۴۴ ذاریات (۵۱) توجه فرماید.

۱۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۹ و ۲۰ قمر (۵۴) آمده است.

خَشِيعَةً أَبْصَرُهُمْ تَرَ هَفْهَمَهُمْ ذَلَّةً وَقَدْ كَانُوا بِدْعُونَ إِلَى السُّجُودِ وَهُمْ سَلِيمُونَ ﴿٤٣﴾ فَذَرْنِي وَمَنْ يَكْذِبْ بِهَذَا الْحَدِيثِ سَنَسْتَدْرِجُهُمْ مِّنْ حَيْثُ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٤٤﴾ وَأُمْلِي لَهُمْ إِنَّ كَيْدِي مَتِينٌ ﴿٤٥﴾ أَمْ تَسْأَلُهُمْ أَجْرًا فَهُمْ مِّنْ مَّغْرَمٍ مُّقْتَلُونَ ﴿٤٦﴾ أَمْ عِنْدَهُمُ الْغَيْبُ فَهُمْ يَكْتُمُونَ ﴿٤٧﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَكُنْ كَصَاحِبِ الْأُخْتِ إِذْ نَادَى وَهُوَ مَكْظُومٌ ﴿٤٨﴾ لَوْلَا أَن تَدَارَكُهُ رِيعَةٌ مِّنْ رَبِّهِ لَنُبْدِيَ بِالْعَرَاءِ وَهُوَ مَذْمُومٌ ﴿٤٩﴾ فَاجْنِبْهُ رِيءَهُ فَجَعَلَهُ مِنَ الصَّالِحِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِن يَكَادُ الَّذِينَ كَفَرُوا لِيُزِلُّوكَ بِأَبْصَرِهِمْ لَمَّا سَمِعُوا الذِّكْرَ وَيَقُولُونَ إِنَّهُ لَمَجْنُونٌ ﴿٥١﴾ وَمَا هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٥٢﴾

سُورَةُ الْحَاقَّةِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْحَاقَّةُ ﴿١﴾ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٢﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحَاقَّةُ ﴿٣﴾ كَذَّبَتْ ثَمُودُ وَعَادٌ بِالْقَارِعَةِ ﴿٤﴾ فَأَمَّا ثَمُودُ فَأَهْلِكُوا بِالطَّاغِيَةِ ﴿٥﴾ وَأَمَّا عَادٌ فَأَهْلِكُوا بِرِيحٍ صَرْصَرٍ عَاتِيَةٍ ﴿٦﴾ سَخَّرَهَا عَلَيْهِمْ سَبْعَ لَيَالٍ وَثَمَنِيَةَ أَيَّامٍ حُسُومًا فَتَرَى الْقَوْمَ فِيهَا صَرْعَى كَأَنَّهُمْ أُعْجَازٌ مُّخْلِ خَاوِيَةٍ ﴿٧﴾ فَهَلْ تَرَى لَهُمْ مِّنْ بَاقِيَةٍ ﴿٨﴾

وَجَاءَ فِرْعَوْنُ وَمِنْ قَبْلِهِ وَالْمُؤْتَفِكْتُ بِالْخَطِئَةِ ﴿٩﴾ فَصَوَّرَ رَسُولٌ
رَبِّهِمْ فَأَخَذَهُمْ أَخْذَةً رَابِيَةً ﴿١٠﴾ إِنَّا لَمَّا طَغَا الْمَاءُ حَمَلَتِ كُرْحِي الْجَارِيَةِ
﴿١١﴾ لِنَجْعَلَهَا لُكْمًا ذِكْرًا وَتَعْيِبًا أَدْنَىٰ وَأَعْيِبُهُ ﴿١٢﴾ فَأِذَا نُفِخَ فِي الصُّورِ
نَفْحَةً وَاحِدَةً ﴿١٣﴾ وَحَمَلَتِ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ فَذُكْدَاكَةٌ وَاحِدَةً ﴿١٤﴾
فِيَوْمٍ مِّذٍ وَقَعَتِ الْوَاقِعَةُ ﴿١٥﴾ وَأَنْشَقَّتِ السَّمَاءُ فَهِيَ يَوْمَئِذٍ وَاهِيَةٌ
﴿١٦﴾ وَالْمَلِكُ عَلَىٰ أَرْجَائِهَا وَيَحْمِلُ عَرْشَ رَبِّكَ فَوْقَهُمْ يَوْمَئِذٍ ثَمَنِيَةٌ
﴿١٧﴾ يَوْمَئِذٍ تُعْرَضُونَ لَا تَخْفَىٰ مِنْكُمْ خَافِيَةٌ ﴿١٨﴾ فَأَمَّا مَنْ أَوْقَىٰ
كُنْبَهُ بِيَمِينِهِ ۖ فَقَوْلُهَا أَهْوَىٰ وَأَقْرَبُ ۖ وَكُنْيَاهُ ﴿١٩﴾ إِنِّي ظَنَنْتُ أَنِّي مُلَاقٍ
حَسَابِيَةً ﴿٢٠﴾ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ ﴿٢١﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿٢٢﴾
قُطُوفُهَا دَانِيَةٌ ﴿٢٣﴾ كَلَّا وَأَشْرَبُوا هَنِيئًا بِمَا أَسْلَفْتُمْ فِي الْأَيَّامِ
الْحَالِيَةِ ﴿٢٤﴾ وَأَمَّا مَنْ أَوْقَىٰ كُنْبَهُ بِشِمَالِهِ ۖ فَقَوْلُهَا يَلْتَنِي لَمَأْوَتٌ كُنْيِيَّةٌ
﴿٢٥﴾ وَلَمْ أَدرِ مَا حَسَابِيَةٌ ﴿٢٦﴾ بَلِيَّتُهَا كَانَتْ الْقَاضِيَةَ ﴿٢٧﴾ مَا أَغْنَىٰ
عَنِّي مَالِيَةٌ ﴿٢٨﴾ هَلِكٌ عَنِّي سُلْطَانِيَّتُهُ ﴿٢٩﴾ خَذُوهُ فَعْلَوهُ ﴿٣٠﴾ ثُمَّ الْجَحِيمَ
صَلَّوهُ ﴿٣١﴾ ثُمَّ فِي سِلْسِلَةٍ ذَرْعُهَا سَبْعُونَ ذِرَاعًا فَاسْلُكُوهُ ﴿٣٢﴾ إِنَّهُ
كَانَ لَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ الْعَظِيمِ ﴿٣٣﴾ وَلَا يَحْضُ عَلَىٰ طَعَامِ الْمَسْكِينِ ﴿٣٤﴾

۹- فرعون و [اقوام] قبل از او و [مردم] شهرهای زیر و
روشنده (۱) مرتکب خطا [و نافرمانی] شدند.

۱۰- و پیامبر پروردگارشان را نافرمانی کردند، [خدا هم]
به کیفری سخت گرفتارشان کرد.

۱۱- هنگامی که سیلاب طغیان کرد، [نیاکان] شما را بر کشتی
[نوح] سوار کردیم،

۱۲- تا آن را برای شما وسیله تذکری قرار دهیم و گوشه‌های شنوا
آن را فراگیرد (۲).

۱۳- آنگاه که یک دم در صدادهنده بزرگ دمیده شود،

۱۴- و زمین و کوهها [از جای] برداشته شوند و با یک ضربه
متلاشی گردند،

۱۵- آن روز، واقعه ای عظیم رستاخیز [به وقوع می پیوندد،

۱۶- و آسمان بشکافد، [زیرا] که در آن روز سست و ناستوار
می گردد،

۱۷- و فرشتگان بر کرانه‌های آسمان [برای انجام مأموریت]
موضع می گیرند؛ و در آن روز، عرش پروردگارت را هشت
[تن از فرشتگان] بر فرازشان حمل می کنند.

۱۸- آن روز همه شما [بر دادگاه عدالت] عرضه می شوید و هیچ
سری از [اسرار] شما پنهان نخواهد ماند (۳).

۱۹- پس هر که کارنامه اش به دست راستش داده شود، [با
شادمانی] گوید: بیایید کارنامه مرا بخوانید؛

۲۰- یقین داشتم که حساب [عملکرد] خویش را خواهم دید؛

۲۱- ۲۲- او در بهشت برین که میوه هایش در دسترس است،
زندگی رضایت بخشی خواهد داشت.

۲۴- در برابر رفتار گذشته خود، گوارا بخورید و بیاشامید.

۲۵- اما هر که کارنامه اش به دست چپش داده شود، می گوید: کاش کارنامه ام را نداده بودند؛

۲۶- و از حسابم خبر نداشتم؛

۲۷- ای کاش مرگ پایان کار بود (۴)؛

۲۸ و ۲۹- اموال سودی به حال من نداشت و سلطه ام از دست رفت (۵)؛

۳۰- [آنگاه گویند:] دستگیر و در بندش کنید،

۳۱- و او را به دوزخ درآورید،

۳۲- و با زنجیری به طول هفتاد ذرع (۶) مقیدش کنید.

۳۳- زیرا به خدای بزرگ ایمان نداشت،

۳۴- و [مردم را] بر غذا دادن بینوا ترغیب نمی کرد.

۱- منظور قوم لوط است؛ به آیه ۸۲ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۵ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید.

۳- به آیات ۴۹ کهف (۱۸) و ۹ طارق (۸۶) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۴۰ نبا (۷۸) هم توجه فرمایید.

۵- مصداق آن را در آیات ۱ و ۲ مسد (۱۱۱) ملاحظه فرمایید.

۶- عدد هفتاد نیز همچون عدد هفت، عدد تکثیر است؛ مؤید آن آیه ۸۰ توبه (۹) می باشد؛ در مورد عدد هفت نیز مؤید آن، آیه ۲۷ لقمان (۳۱) است.

- ۳۵- [بنابراین] امروز در اینجا دوستی مهربان ندارد^(۱)،
 ۳۶ و ۳۷- و نه غذایی جز غذای آلوده، که تنها خطاکاران از آن
 می‌خورند^(۲).
 ۳۸ و ۳۹- سوگند یاد می‌کنم به آنچه می‌بینید^(۳) و آنچه نمی‌بینید،
 ۴۰- که این [قرآن] گفتار فرستاده‌ای است بزرگوار^(۴)،
 ۴۱- نه سروده‌های یک شاعر^(۵)؛ [ولی] اندکی [از شما] باور
 می‌کنید؛
 ۴۲- و نه هم گفتار یک کاهن^(۶)؛ [هرچند] اندکی پند می‌پذیرید.
 ۴۳- اگر [محمد] سخنانی به دروغ بر ما بسته بود^(۷)،
 ۴۴- ۴۶- قطعاً او را به جنگ قدرت می‌گرفتیم، آنگاه شاهرگش را
 قطع می‌کردیم.
 ۴۷- هیچ‌یک از شما هم قادر به دفاع از او نبود.
 ۴۸- برآستی قرآن مایه تذکر پرهیزکاران است.
 ۴۹- و می‌دانیم که برخی از شما [آن را] تکذیب می‌کنید.
 ۵۰- این [تکذیب، عاقبت] مایه حسرتی برای انکارورزان است^(۸).
 ۵۱- [زیرا] قرآن حقیقت یقین است.
 ۵۲- پس ویژگی [های] پروردگار بزرگت را تقدیس کن.

۷۰- سوره معارج

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- سؤال‌کننده‌ای عذابی وقوع یافتنی را درخواست کرد^(۹)،
- ۲- [این عذاب] به انکارورزان اختصاص دارد و هیچ‌بازدارنده‌ای ندارد،
- ۳- از جانب خدای صاحب امکانات عروج [فرامی‌رسد].
- ۴- فرشتگان به معیت [فرمانده خود] روح‌الامین^(۱۰)، در روزی^(۱۱) که مدتش [به حساب دنیا] پنجاه هزار سال است، به سوی او عروج می‌کنند^(۱۲).
- ۵- پس صبر کن، صبری زیبنده.

فَلَيْسَ لَهُ الْيَوْمَ هُنَاهَا حَمِيمٌ ﴿٣٥﴾ وَلَا طَعَامٌ إِلَّا مِنْ غَسَلِينِ ﴿٣٦﴾ لَا يَأْكُلُهُ
 إِلَّا الْخَاطِئُونَ ﴿٣٧﴾ فَلَا أُقْسِمُ بِمَا تُبْصَرُونَ ﴿٣٨﴾ وَمَا لَا تُبْصَرُونَ ﴿٣٩﴾
 إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ﴿٤٠﴾ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَاعِرٍ قَلِيلًا مَّا تُوْمَنُونَ ﴿٤١﴾
 وَلَا يَقُولُ كَاهِنٍ قَلِيلًا مَّا تَذْكُرُونَ ﴿٤٢﴾ نَزِيلٌ مِنْ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٣﴾ وَلَوْ
 نَقُولُ عَلَيْنَا بَعْضُ الْأَقْوَالِ ﴿٤٤﴾ لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ ﴿٤٥﴾ ثُمَّ لَقَطَعْنَا
 مِنْهُ الْوَتِينَ ﴿٤٦﴾ فَمَا مِنْكُمْ مِنْ أَحَدٍ عَنْهُ حَاجِزِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِنَّهُ لَنَذْكُرُهُ
 لِلْمُنْتَقِينَ ﴿٤٨﴾ وَإِنَّا لَنَعْلَمُ أَنَّ مِنْكُمْ مُكَذِّبِينَ ﴿٤٩﴾ وَإِنَّهُ لَحَسْرَةٌ عَلَى
 الْكَافِرِينَ ﴿٥٠﴾ وَإِنَّهُ لَحَقُّ الْيَقِينِ ﴿٥١﴾ فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ ﴿٥٢﴾

سُورَةُ الْمَعَارِجِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
 سَأَلَ سَائِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ ﴿١﴾ لِّلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ ﴿٢﴾ مِنَ
 اللَّهِ ذِي الْمَعَارِجِ ﴿٣﴾ تَعْرَجُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ إِلَيْهِ فِي
 يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ أَلْفَ سَنَةٍ ﴿٤﴾ فَاصْبِرْ صَبْرًا جَمِيلًا ﴿٥﴾
 إِنَّهُمْ يَرَوْنَهُ بَعِيدًا ﴿٦﴾ وَنَرَاهُ قَرِيبًا ﴿٧﴾ يَوْمَ تَكُونُ السَّمَاءُ كَالْمُهْلِ
 ﴿٨﴾ وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ ﴿٩﴾ وَلَا يَسْتَلُ حَمِيمٌ حَمِيمًا ﴿١٠﴾

- ۶- آنها قیامت را بعید می‌بینند،
- ۷- ولی [ما] آن را نزدیک می‌بینیم.
- ۸- روزی [است] که آسمان چون فلز گداخته گردد،
- ۹- و کوهها همچون پشم رنگارنگ [حلاجی شده، متلاشی] گردند^(۱۳)،
- ۱۰- و هیچ‌کس جوای حال دوست مهربان [خود] نشود^(۱۴)؛

- ۱- به آیه ۶۷ زخرف (۴۳) توجه فرماید.
- ۲- به آیه ۶ غاشیه (۸۸) توجه فرماید.
- ۳- به زیرنویسهای دو آیه ۷۵ واقعه (۵۶) و ۱ بلد (۹۰) مراجعه فرماید.
- ۴- به آیه ۹۷ بقره (۲) توجه فرماید.
- ۵- اشاره به گفتار مخالفان است که در آیات ۵ انبیاء (۲۱)، ۳۶ صافات (۳۷) و ۳۰ طور (۵۲) آمده است.
- ۶- کاهن به کسی گفته می‌شد که مدعی بود از اسرار غیب خبر می‌دهد و با جنیان ارتباط دارد و اخبار غیب را از آنها می‌گیرد.
- ۷- پاسخ ادعای کفار است که در آیه ۸ احقاف (۴۶) آمده است.
- ۸- به آیه ۲۷ فرقان (۲۵) توجه فرماید.
- ۹- به آیات ۳۲ انفال (۸)، ۱۶ ص (۳۸) و ۴۸ یونس (۱۰) توجه فرماید.
- ۱۰- از القاب جبرئیل است؛ آیه ۱۹۳ شعراء (۲۶) را با آیات ۱۹-۲۱ تکویر (۸۱) مقایسه فرماید.
- ۱۱- منظور روز قیامت است.
- ۱۲- به نیمه اول آیه ۷۵ زمر (۳۹) و آیه ۳۸ نباء (۷۸) توجه فرماید.
- ۱۳- برای توجیه افزوده، با آیه ۵ قارعه (۱۰۱) مقایسه فرماید.
- ۱۴- علت آن را در آیه ۳۷ عبس (۸۰) ملاحظه فرماید.

يَبْصُرُونَهُمْ يَوْمَ الْمَجْزِمْ لَوْ يَفْتَدِي مِنْ عَذَابٍ يَوْمَئِذٍ بَيْنِيهِ ﴿١١﴾
 وَصَحْبَتِهِ وَأَخِيهِ ﴿١٢﴾ وَفَصِيلَتِهِ الَّتِي تُؤَيِّبُهَا ﴿١٣﴾ وَمَنْ فِي الْأَرْضِ
 جَمِيعًا ثُمَّ يُنْجِيهِ ﴿١٤﴾ كَلَّا إِنَّمَا الظنُّ ﴿١٥﴾ نَزَاعَةٌ لِلشَّوْىِ ﴿١٦﴾ تَدْعُوا
 مَنْ أَدْبَرَ وَتَوَلَّى ﴿١٧﴾ وَجَمَعَ فَأَوْعَى ﴿١٨﴾ * إِنَّ الْإِنْسَانَ خُلِقَ هَلُوعًا
 ﴿١٩﴾ إِذَا مَسَّهُ الشَّرُّ جَزُوعًا ﴿٢٠﴾ وَإِذَا مَسَّهُ الْخَيْرُ مَنُوعًا ﴿٢١﴾ إِلَّا
 الْمُصَلِّينَ ﴿٢٢﴾ الَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ دَائِمُونَ ﴿٢٣﴾ وَالَّذِينَ فِي
 أَمْوَالِهِمْ حَقٌّ مَعْلُومٌ ﴿٢٤﴾ لِلسَّائِلِ وَالْمَحْرُومِ ﴿٢٥﴾ وَالَّذِينَ يُصَدِّقُونَ
 بِيَوْمِ الدِّينِ ﴿٢٦﴾ وَالَّذِينَ هُمْ مِنْ عَذَابِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ ﴿٢٧﴾ إِنَّ عَذَابَ
 رَبِّهِمْ غَيْرُ مَأْمُونٍ ﴿٢٨﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِفُرُوجِهِمْ حَافِظُونَ ﴿٢٩﴾ إِلَّا عَلَى
 أَرْوَجِهِمْ أَوْ مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَإِنَّهُمْ غَيْرُ مَلُومِينَ ﴿٣٠﴾ فَمَنْ ابْتَغَى وَرَاءَ
 ذَلِكَ فَأُولَئِكَ هُمُ الْعَادُونَ ﴿٣١﴾ وَالَّذِينَ هُمْ لِأَمْتِنَتِهِمْ وَعَهْدِهِمْ رَاعُونَ
 ﴿٣٢﴾ وَالَّذِينَ هُمْ بِشَهَادَتِهِمْ قَائِمُونَ ﴿٣٣﴾ وَالَّذِينَ هُمْ عَلَى صَلَاتِهِمْ يُحَافِظُونَ
 ﴿٣٤﴾ أُولَئِكَ فِي جَنَّاتٍ مُكْرَمُونَ ﴿٣٥﴾ فَالَّذِينَ كَفَرُوا قَبْلَكَ مُهْلِكِينَ
 ﴿٣٦﴾ عَنِ الْيَمِينِ وَعَنِ الشِّمَالِ عِزِينَ ﴿٣٧﴾ أَيَطْمَعُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ
 أَنْ يَدْخَلَ جَنَّةَ نَعِيمٍ ﴿٣٨﴾ كَلَّا إِنَّا خَلَقْنَاهُمْ مِمَّا يَعْلَمُونَ ﴿٣٩﴾

۱۱ و ۱۲- خویشانانشان را به آنها می نمایند؛ [ولی کاری از آنها ساخته نیست و هر ا گناهکار ای] دوست دارد که فرزندان و همسر و برادر خود را در برابر رهایی از عذاب آن روز فدا کند.
 ۱۳- و نیز وابستگانش را که او را در پناه خود می گرفتند،
 ۱۴- و هر که را در زمین است یکسره، [بدین امید] که [این فدا کردن دیگران] او را نجات دهد.
 ۱۵- هرگز! [دوزخ] آتشی است زبانه کشیده،
 ۱۶- [که] پوست از تن می کند؛
 ۱۷- [و] هر که را که [به حق] پشت کرد و روی برتافت، فرامی خواند؛
 ۱۸- و [نیز هر که را که] جمع آوری کرد و اندوخت.
 ۱۹- انسان ناشکیبا [و کم ظرفیت] آفریده شده است،
 ۲۰- آنگاه که کمترین سختی به او رسد، بی تاب است،
 ۲۱- و چون به رفاه رسد، بخل می ورزد،
 ۲۲ و ۲۳- مگر نمازگزارانی که بر نمازشان مداومت می ورزند،
 ۲۴ و ۲۵- و آنها که در اموالشان حقی معین برای سائل و محروم است،
 ۲۶ و ۲۷- و آنان که روز جزا را باور دارند^(۱) و از عذاب پروردگارشان هراسانند؛
 ۲۸- [چرا که در صورت غفلت] از عذاب پروردگارشان ایمن نتوانند بود.

۲۹- و آنان که اندام خود را [از پیروی شهوات] حفظ می کنند،
 ۳۰- مگر در برابر همسرانشان یا زنان اسیری که در اختیارشان قرار گرفته است، که [در این صورت] مورد ملامت نخواهند بود؛
 ۳۱- و آنان که فراتر از این را بخواهند، تجاوزگرند؛
 ۳۲- و نیز آنان که امانتها و پیمان خویش را رعایت می کنند^(۲)،
 ۳۳- و پای گواهی های خود می ایستند^(۳)،
 ۳۴- و بر نمازشان مراقبت دارند.
 ۳۵- آنها در باغهایی از بهشت مورد اکرام هستند.
 ۳۶ و ۳۷- چرا انکارورزان در گروههای متفرق از راست و چپ به جانب شتابانند^(۴)؟
 ۳۸- آیا هر یک از آنها طمع دارد که به بهشت پر نعمت درآورده شود؟
 ۳۹- هرگز! آنان را از آنچه^(۵) خود می دانند، خلقشان کرده ایم.

۱- توضیح یوم الدین را در آیات ۱۸ و ۱۹ انفطار (۸۲) ملاحظه فرمایید.

۲- مفهوم این آیه به بیان دیگر در بخش ابتدایی آیات ۵۸ نساء (۴) و ۱ مائده (۵) و نیز در بخش انتهایی آیات ۳۴ اسراء (۱۷) و ۱۰ فتح (۴۸) آمده است.

۳- به آیه ۱۳۵ نساء (۴) توجه فرمایید.

۴- به عقیده مجمع البیان و المیزان، منظور دورویان هستند که در عین بی اعتقادی به حضور پیامبر می آمدند.

۵- بیان موصول در آیه ۲۰ مرسلات (۷۷) آمده و تعبیر از نطفه به «ما» ی موصوله، برای تحقیر ماده اولیه تکوین انسان و تقبیح تکبر و فخر فروشی انسانهاست.

۴۰ و ۴۱- به صاحب اختیار مشرقها و مغربها سوگند^(۱) که ما قادریم بدون هیچ عجزی، جای آنها را به افراد شایسته تری بدسیم^(۲).

۴۲- بگذار بیهوده بگویند و به بازی مشغول باشند تا با روز موعودشان^(۳) مواجه شوند^(۴).

۴۳- روزی که شتابان از گورها خارج می شوند، گویی به سوی نقطه شاخصی می شتابند^(۵).

۴۴- در حالی که دیدگانشان فرو افتاده و غبار ذلت وجودشان را فرا گرفته است؛ این همان روزی است که به آنها وعده می دادند.

۷۱- سوره نوح

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- نوح را به سوی قومش فرستادیم [و گفتیم] که: قومت را قبل از آنکه غذایی دردناک بر آنها فرارسد، هشدار بده^(۶).

۲- [نوح] گفت: ای قوم من، من برای شما هشداردهنده‌ای آشکارم،

۳- که [تنها] خدای را بندگی کنید و از او پروا دارید و مطیع من باشید،

۴- تا گناهانتان^(۷) را بیامرزد و شما را تا زمانی معین مهلت دهد؛ اگر متوجه باشید، چون اجل مقرر خدا فرارسد، تأخیر پذیر نیست.

۵- [نوح] گفت: پروردگارا، من شب و روز قوم خود را [به پذیرش توحید] دعوت کردم،

۶- ولی دعوت من تنها موجب فرارشان شد^(۸).

۷- هرگاه آنها را برای آموزش تو فراخواندم، انگشت در گوشهای خود فرو بردند و جامه بر سر کشیدند^(۹) و [بر لجاجت خود] پای فشردند و سخت تکبر ورزیدند؛

۸- باز هم با صدای رسا دعوتشان کردم،

۹- آنگاه [دعوت خود را] آشکار و در نهان [به گونه‌ای خصوصی] بیان داشتم،

۱۰- و گفتم: از پروردگارتان آموزش بخواهید که بسیار آمرزنده است،

۱- به زیرنویس‌های دو آیه ۷۵ واقعه (۵۶) و ۱ و ۱ (۹۰) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۱۶ فاطر (۳۵) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۶۶ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.

۴- برای روشنتر شدن، به آیات ۱۱ و ۱۲ مزمل (۷۳) توجه فرمایید.

۵- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۵۱ پس (۳۶) و ۷ و ۸ قمر (۵۴) آمده و منظور از خروجشان، در آیه ۶ زلزله (۹۹) آمده است.

۶- به آیه ۱۶۵ نساء (۴) توجه فرمایید.

۷- منظور گناهان قبل از ایمان است؛ به آیه ۳۸ انفال (۸) توجه فرمایید.

۸- به آیه ۸۲ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

۹- به همان منظور که در آیه ۲۶ فصلت (۴۱) آمده است.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَىٰ قَوْمِهِ أَنْ أَنْذِرْ قَوْمَكَ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَأْتِيَهُمْ

عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿١﴾ قَالَ يَقَوْمِ إِنِّي لَكُمْ نَذِيرٌ مُبِينٌ ﴿٢﴾ أَنْ أَعْبُدُوا

اللَّهَ وَأَتَّقُوهُ وَأَطِيعُوا ﴿٣﴾ يَغْفِرْ لَكُمْ مِنْ ذُنُوبِكُمْ وَيُؤَخِّرْكُمْ

إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى إِنْ أَجَلَ اللَّهُ إِذَا جَاءَ لَا يُؤَخَّرُ لَوْ كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ

﴿٤﴾ قَالَ رَبِّ إِنِّي دَعَوْتُ قَوْمِي لَيْلًا وَنَهَارًا ﴿٥﴾ فَلَمْ يَزِدْهُمْ دُعَائِي إِلَّا

فِرَارًا ﴿٦﴾ وَإِنِّي كُلَّمَا دَعَوْتُهُمْ لِتَغْفِرَ لَهُمْ جَعَلُوا أُصْصِعَهُمْ

فِيءَآذَانِهِمْ وَأَسْتَغْشَوْا ثِيَابَهُمْ وَأَصْرُوا وَآسْتَكْبَرُوا أَسْتَكْبَرًا

﴿٧﴾ ثُمَّ إِنِّي دَعَوْتُهُمْ جِهَارًا ﴿٨﴾ ثُمَّ إِنِّي أَعْلَنْتُ لَهُمْ وَأَسْرَرْتُ

لَهُمْ إِسْرَارًا ﴿٩﴾ فَقُلْتُ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ إِنَّهُ كَانَ غَفَّارًا ﴿١٠﴾

يُرْسِلِ السَّمَاءَ عَلَيْكُمْ مِدْرَارًا ﴿١١﴾ وَيُمْدِدْكُمْ بِأَمْوَالٍ وَبَنِينَ وَيَجْعَلْ لَكُمْ جَنَّاتٍ وَيَجْعَلْ لَكُمْ أَنْهَارًا ﴿١٢﴾ مَا لَكُمْ لَا تَرْجُونَ لِلَّهِ وَقَارًا ﴿١٣﴾ وَقَدْ خَلَقَكُمْ أَطْوَارًا ﴿١٤﴾ أَلَمْ تَرَوْا كَيْفَ خَلَقَ اللَّهُ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ طَبَاقًا ﴿١٥﴾ وَجَعَلَ الْقَمَرَ فِيهِنَّ نُورًا وَجَعَلَ الشَّمْسَ سِرَاجًا ﴿١٦﴾ وَاللَّهُ أَنْبَتَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ نَبَاتًا ﴿١٧﴾ ثُمَّ يُعِيدُكُمْ فِيهَا وَيُخْرِجُكُمْ إِخْرَاجًا ﴿١٨﴾ وَاللَّهُ جَعَلَ لَكُمْ الْأَرْضَ بِسَاطًا ﴿١٩﴾ لَتَسْلُكُوا مِنْهَا سُبُلًا فِجَاجًا ﴿٢٠﴾ قَالَ نُوحٌ رَبِّ إِنِّي آمَنُ بِرَبِّكَ وَأَتَّبِعُ أَمْرَكَ وَأَبْرَأُ لَكَ مِنَ الْمُشْرِكِينَ ﴿٢١﴾ وَأَعِزَّنِي لِلَّذِينَ آمَنُوا لِيُؤْتُوا مِنْكَ دُونَهُمْ وَلِيَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ رُسُلًا فِي كُلِّ بَلَدٍ ﴿٢٢﴾ وَاللَّهُ يَخْتَارُ ﴿٢٣﴾ وَأَعِزَّنِي لِلَّذِينَ آمَنُوا لِيُؤْتُوا مِنْكَ دُونَهُمْ وَلِيَعْلَمَ أَنَّ اللَّهَ يَبْعَثُ رُسُلًا فِي كُلِّ بَلَدٍ ﴿٢٤﴾ وَاللَّهُ يَخْتَارُ ﴿٢٥﴾ وَقَالَ نُوحٌ رَبِّ لَا تَذَرْنِي مَعَ الْكَافِرِينَ ﴿٢٦﴾ إِنَّكَ إِن تَذَرْنَهُمْ يُضِلُّوا عِبَادَكَ وَلَا يَلِدُوا إِلَّا فِجْرًا كَفَّارًا ﴿٢٧﴾ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِمَنْ دَخَلَ بَيْتِي مُؤْمِنًا وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَلَا تَزِدِ الظَّالِمِينَ إِلَّا تَبَارًا ﴿٢٨﴾

۱۱- تا باران آسمان را پیایی بر شما بفرستد،
۱۲- و شما را با [اعطای] اموال و فرزندان یاری کند و باغها و نهرها برای شما پدید آورد (۱).

۱۳- چرا برای خدا بزرگی قائل نمی شوید (۲)؟

۱۴- در حالی که شما را طی مراحل مختلف آفرید (۳).

۱۵- مگر نمی بینید که خدا هفت آسمان (۴) را چگونه بر فراز یکدیگر آفرید (۵)؟

۱۶- و ماه را در میان آنها تابان و خورشید را چراغی فروزان قرار داد؟

۱۷- خدا شما را [همچون گیاه] به نحوی خاص از زمین رویاند،

۱۸- سپس شما را به زمین بازمی گرداند و دگر بار به گونه ای شگفت انگیز، از آن برمی انگیزد (۶).

۱۹- خدا زمین را برای شما [جولانگاهی] گسترده قرار داد،

۲۰- تا در آن از راههای پهناور سیر کنید.

۲۱- نوح [پس از تلاش ناکامش] گفت: پروردگارا، آنها در برابر من نافرمانی کردند و پیرو کسی شدند که مال و فرزندش جز بز خسران او نیفزود؛

۲۲- و دسیسه سختی به کار بردند؛

۲۳- و گفتند: معبودان خود را رها کنید، بخصوص «ود»،

«سواع»، «یغوث»، «یعوق» و «نسر» را؛

۲۴- و آنها گروه بسیاری را به گمراهی کشاندند؛ [بار خدایا] تنها بر گمراهی شان بیفزای.

۲۵- [سرانجام] به کيفر گناهانشان غرقه شدند و به آتش در انداخته شدند، و در برابر خدا یاوری برای خود نیافتند.

۲۶- نوح گفت: پروردگارا، هیچ یک از انکارورزان را روی زمین باقی مگذار.

۲۷- اگر آنان را باقی گذاری، بندگان تو را گمراه خواهند کرد و جز نسلی بز هکار و ناسپاس به وجود نمی آورند (۷).

۲۸- پروردگارا، من و پدر و مادرم را و هر که با ایمان به خانه من وارد شود و همه مردان و زنان با ایمان را بیمارز؛ و بر ستمگران جز نابودی میفرای.

۱- به آیه ۹۶ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۲- شیخ المفسرین طبرسی گفته است: «رجاء» در پاره ای موارد معنی «خوف» دارد؛ بنابراین معنی آیه اینست: «چرا از عظمت خدا نمی ترسید». طبرسی در عین حال در یکی از اقوالی که نقل کرده به معنی ای که در متن آورده ایم اشاره کرده است؛ والله اعلم.

۳- به آیات ۵ حج و ۱۲-۱۴ مؤمنون (۲۳) توجه فرمایید.

۴- به زیر نویس آیه ۱۲ طلاق (۶۵) مراجعه فرمایید.

۵- به آیات ۱۰۱ یونس (۱۰) و ۱۰۵ یوسف (۱۲) توجه فرمایید.

۶- همان معنی و مفهوم آیه ۲۵ اعراف (۷) را دارد.

۷- این بیان نوح نتیجه اطلاعی است که با وحی خدا داشت؛ به آیه ۳۶ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۷۲- سوره جن

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- بگو: به من وحی شده است که تنی چند از جنیان [به آیات قرآن] گوش فرادادند، آنگاه گفتند: ما قرآنی شگفت آور شنیدیم،

۲- که به سوی کمال هدایت می‌کند، پس بدان ایمان آوریم؛ و هرگز کسی را [در توان و تدبیر] با پروردگاران شریک نمی‌گیریم،

۳- و [در یافته‌ایم که] بزرگی و شکوه پروردگاران والا است، نه همسری برگزیده و نه فرزندی،

۴- ولی [یکی از] نادان [های] ما در مورد خدا سخنانی دور از حق می‌گفت،

۵- و ما [ساده‌لوحانه] گمان می‌کردیم که هرگز انس و جن درباره خدا دروغ نخواهند گفت،

۶- افرادی^(۱) از آدمیان به بعضی از جنیان پناه می‌بردند و [جنیان] بر ترس و گناه آنها می‌افزودند،

۷- و آدمیان هم مثل شما می‌پنداشتند که خدا هرگز کسی را [به پیامبری] مبعوث نخواهد کرد،

۸- ما به آسمان نزدیک شدیم و آن را پر از نگهبانان قدرتمند و تیرهای شهاب یافتیم،

۹- و ما [پیش از این] در جایگاههایی [از آسمان] برای استراق سمع می‌نشستیم، ولی اکنون هرکه به استماع نشیند، شهابی را در کمین خود می‌بیند^(۲)،

۱۰- و ما [هنوز] نمی‌دانیم برای ساکنان زمین [با این همه بی‌توجهی] آیا شری مقدرشده یا پروردگارشان هدایت و کمال آنان را خواسته است،

۱۱- از میان ما [نیز] افرادی شایسته‌اند و افرادی ناشایسته؛ [ما] گروههایی به راههای گوناگون هستیم،

۱۲- و ما بخوبی آگاهیم که هرگز خدای را در زمین به تنگ نمی‌آوریم و در برابر خدا راه‌گریزی نخواهیم داشت،

۱۳- و همینکه [برنامه] هدایت^(۳) را شنیدیم، بدان ایمان آوردیم؛ و هرکه به پروردگار خویش ایمان آورد، از کاستی [ها] و ستم‌تری ترسی نخواهد داشت؛

سُورَةُ الْجِنِّ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَوْحِيَ إِلَيَّ أَنَّهُ اسْتَمَعَ نَفَرٌ مِّنَ الْجِنِّ فَقَالُوا إِنَّا سَمِعْنَا قُرْءَانًا عَجَبًا ﴿١﴾ يَهْدِي إِلَى الرُّشْدِ فَآمَنَّا بِهِ وَلَنْ نُشْرِكَ بِرَبِّنَا أَحَدًا ﴿٢﴾ وَأَنَّهُ تَعَلَّى جَدًّا رَبَّنَا مَا اتَّخَذَ صَاحِبَةً وَلَا وَلَدًا ﴿٣﴾ وَأَنَّهُ كَانَ يَفُولُ سَفِيهًا عَلَى اللَّهِ شَطَطًا ﴿٤﴾ وَأَنَاظِنَّا أَن لَّنْ نَقُولَ الْإِنْسُ وَالْجِنُّ عَلَى اللَّهِ كَذِبًا ﴿٥﴾ وَأَنَّهُ كَانَ رِجَالٌ مِّنَ الْإِنْسِ يَعُوذُونَ بِرِجَالٍ مِّنَ الْجِنِّ فَزَادُوهُمْ رَهَقًا ﴿٦﴾ وَأَنَّهُمْ ظَنُّوا كَمَا ظَنَنْتُمْ أَن لَّنْ يَبْعَثَ اللَّهُ أَحَدًا ﴿٧﴾ وَأَنَا لَمَسْنَا السَّمَاءَ فَوَجَدْنَا مُلَأَةً حَرَاسًا شَدِيدًا وَشُهَبًا ﴿٨﴾ وَأَنَا كُنَّا نَقَعُدُّ مِنْهَا مَقْعِدًا لِّلسَّمْعِ فَمَنْ يَسْتَمِعِ الْآنَ يَجِدْ لَهُ شُهَبًا بَارِزًا ﴿٩﴾ وَأَنَا لَا نَدْرِي أَشَرٌّ أُرِيدُ بِمَنْ فِي الْأَرْضِ أَمْ أَرَادَ بِهِمْ رَبُّهُمْ رَشَدًا ﴿١٠﴾ وَأَنَا مِنَّا الصَّالِحُونَ وَمِنَّا دُونَ ذَلِكَ كُنَّا طَرَائِقَ قَدَدًا ﴿١١﴾ وَأَنَاظِنَّا أَن لَّنْ نَعْجِزَ اللَّهُ فِي الْأَرْضِ وَلَنْ نُّعْجِزَهُ هَرَبًا ﴿١٢﴾ وَأَنَا لَمَّا سَمِعْنَا الْهُدَىٰ ءَامَنَّا بِهِ ؕ فَمَنْ يُؤْمِنُ بِرَبِّهِ فَلَا يَحَافُ بِخَسَا وَلَا رَهَقًا ﴿١٣﴾

۱- به زیرنویس آیه ۳۷ نور (۲۴) مراجعه فرمایید.

۲- به زیرنویس آیه ۱۰ صافات (۳۷) مراجعه فرمایید.

۳- منظور قرآن است؛ به آیه ۱۸۵ بقره (۲) توجه فرمایید.

وَأَنَا مِنَ الْمُسْلِمُونَ وَمِمَّا الْقَسِطُونَ فَمَنْ أَسْلَمَ فَأُولَئِكَ
تَحَرَّوْا رَشْدًا ﴿١٤﴾ وَأَمَّا الْقَسِطُونَ فَكَانُوا لِجَهَنَّمَ حَطَبًا ﴿١٥﴾
وَالْوِاسْتَقْمُوا عَلَى الطَّرِيقَةِ لَأَسْقِينَهُمْ مَاءً عَذْقًا ﴿١٦﴾ لَنُقْنِزَنَّهُمْ
فِيهِ وَمَنْ يُعْرِضْ عَنْ ذِكْرِ رَبِّهِ يَسْلُكْهُ عَذَابًا صَعَدًا ﴿١٧﴾ وَأَنَّ
الْمَسْجِدَ لِلَّهِ فَلَا تَدْعُوا مَعَ اللَّهِ أَحَدًا ﴿١٨﴾ وَأَنَّهُ لَمَّا قَامَ عَبْدُ اللَّهِ
يَدْعُوهُ كَادُوا يَكُونُونَ عَلَيْهِ لِبَدًا ﴿١٩﴾ قُلْ إِنَّمَا أَدْعُوا رَبِّي وَلَا أُشْرِكُ
بِهِ أَحَدًا ﴿٢٠﴾ قُلْ إِنِّي لَا أَمْلِكُ لَكُمْ ضَرًّا وَلَا رَشَدًا ﴿٢١﴾ قُلْ إِنِّي
لَنْ يُخْرِجَنِي مِنَ اللَّهِ أَحَدٌ وَلَنْ أَجِدَ مِنْ دُونِهِ مُلْتَحَدًا ﴿٢٢﴾ إِلَّا بَلَاغًا
مِّنَ اللَّهِ وَرِسَالَةً ۗ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَإِنَّ لَهُ نَارَ جَهَنَّمَ
خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا ﴿٢٣﴾ حَتَّىٰ إِذَا رَأَوْا مَا يُوعَدُونَ فَسَيَعْلَمُونَ
مَنْ أَضْعَفُ نَاصِرًا وَأَقَلُّ عَدَدًا ﴿٢٤﴾ قُلْ إِنْ أَدْرَيْتُمْ أَقْرَبُ
مَّا تُوعَدُونَ أَمْ يَجْعَلُ لَهُ رَبِّي أَمَدًا ﴿٢٥﴾ عَالِمُ الْغَيْبِ فَلَا
يُظْهِرُ عَلَىٰ غَيْبِهِ أَحَدًا ﴿٢٦﴾ إِلَّا مَنِ ارْتَضَىٰ مِنْ رَسُولٍ فَإِنَّهُ
يَسْلُكُ مِنْ بَيْنِ يَدَيْهِ وَمِنْ خَلْفِهِ رَصَدًا ﴿٢٧﴾ لِيَعْلَمَ أَنْ قَدْ أَبْلَغُوا
رِسَالَتِي رَحِيمًا وَأَحَاطَ بِمَا لَدَيْهِمْ وَأَحْصَىٰ كُلَّ شَيْءٍ عَدَدًا ﴿٢٨﴾

۱۴- برخی از ما [در برابر خدا] تسلیمند^(۱) و برخی به دور از حق؛ و آنان که تسلیم [حق]ند، راه کمال را می‌جویند؛

۱۵- و اما آنها که از حقیقت دور مانده‌اند، سوخت دوزخ خواهند بود،

۱۶- و [خدا مقرر داشته است که] اگر در راه [کمال] استقامت ورزند، [سرزمین] آنان را سیراب می‌کنیم^(۲)،

۱۷- تا با این [نعمت] در بوته آزمایش قرارشان دهیم؛ و هر که از یاد پروردگارش رویگرداند^(۳)، به گرداب سخت عذاب سوقش دهد^(۴)،

۱۸- همه مساجد [و عبادات] ویژه خداست؛ پس در کنار خدا هیچ‌کس را [به نیایش] نخوانید؛

۱۹- و چون بنده [و پیامبر] خدا به عبادت او برخاست، گروهی [از مشرکین]، نزدیک بود بر سر او ریزند^(۵)،

۲۰- بگو، من منحصرأ پروردگار خویش را [به الوهیت] می‌خوانم و هیچ‌کس را [در قدرت و تدبیر] با او شریک نمی‌دانم^(۶)،

۲۱- بگو: من اختیار زیان و رحمتی برای شما ندارم.

۲۲- و [نیز] بگو: هیچ‌کس مرا در قبال خدا پناه نخواهد داد، و هرگز پناهی جز او نخواهم یافت.

۲۳- [پناهی ندارم] جز تبلیغی از جانب خدا و [انجام] رسالت‌های او؛ و هر که خدا و پیامبرش را نافرمانی کند، جاودانه آتش دوزخ را خواهد داشت.

۲۴- [همیشه گروه تو را ضعیف می‌شمرند] تا آنگاه که عذاب موعود خود را مشاهده کنند، خواهند دانست پشتیبان چه کسی ناتوانتر و سپاهش کوچکتر است.

۲۵- بگو: من نمی‌دانم عذاب موعود شما نزدیک است یا پروردگارم زمانی [دورتر] برای آن قرار داده است.

۲۶- [تنها او] بر [اسرار] غیب آگاه است و هیچ‌کس را از [دانش] غیب خود آگاه نخواهد کرد،

۲۷- مگر پیامبری که خود بیسند^(۷) که بر [محافظة] او فرشتگانی از پیش روی و پشت سرش قرار می‌دهد،

۲۸- تا مشخص گرداند که پیام‌های پروردگارشان را رسانده‌اند و [خدا] به هر چه نزد آنهاست، احاطه دارد و هر چیزی را دقیقاً به شمار آورده است.

۱- برای توجیه افزوده، به بخش پایانی آیه ۷۱ انعام (۶) توجه فرمایید.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۹۶ اعراف (۷) و ۱۰-۱۲ نوح (۷۱) آمده است.

۳- چگونگی یاد خدا را در مسائل روزمره، به طور نمونه در مورد سلیمان در آیه ۴۰ نمل (۲۷) ملاحظه فرمایید.

۴- نوع این عذاب در آیه ۱۲۴ طه (۲۰) آمده است.

۵- برای توجیه افزوده‌ها، به آیات ۴۶ اسراء (۱۷)، ۷۲ حج (۲۲) و ۴۵ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۱۱۶ نساء (۴) توجه فرمایید.

۷- به آیه ۴۹ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۷۳- سوره مزمل

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- ای جامه بر خود بپوشیده،
- ۲- شب زنده دار باش، بجز اندکی [از شب]،
- ۳- نیمی از شب را، یا اندکی هم از آن بکاه،
- ۴- یا [کمی] بر آن بیفزای و قرآن را به آرامی تمام بخوان؛
- ۵- که ما [به وحی خود] گفتاری گرانمایه را بر تو القا خواهیم کرد.
- ۶- بی گمان شب زنده داری^(۱)، تلاشی سخت تر و گفتاری صائب تر [در خداجویی] است؛
- ۷- که در [طول] روز مشغله فراوان داری.
- ۸- ویژگی [های] پروردگارت را یاد کن و خود را به تمامی به او بسپار؛
- ۹- همان صاحب اختیار مشرق و مغرب که معبودی جز او نیست، پس او را کارگزار خویش انتخاب کن.
- ۱۰- در برابر گفتار [تلخ] شان شکبیا باش و به شیوه ای زبینه از آنان کناره بگیر؛
- ۱۱- و تکذیب کنندگان صاحب تنعم^(۲) را به من واگذار و اندک زمانی مهلتشان ده^(۳)؛
- ۱۲- که زنجیرها و دورخ در اختیار ماست.
- ۱۳- و [نیز] غذایی گلوگیر^(۴) و غذایی دردناک؛
- ۱۴- [در] روزی که زمین و کوهها سخت به لرزه درآید و کوهها توده ای از شن روان گردد.
- ۱۵- بر شما پیامبری فرستادیم که شاهد [نحوه برخورد] شماست، همان گونه که بر فرعون پیامبری فرستادیم؛
- ۱۶- پس فرعون به نافرمانی آن پیامبر برخاست، ما هم او را به مجازاتی سخت گرفتیم.
- ۱۷- حال اگر انکار ورزید، چگونه از [عذاب] روزی که کودکان را پیر می کند، پرهیز می کنید؟
- ۱۸- آسمان از [هیبت] آن [روز] شکافته خواهد شد؛ وعده الهی انجام یافتنی است.
- ۱۹- این آیات تذکری است؛ پس هر که خواهد، راهی به سوی پروردگار خویش در پیش گیرد^(۵).

سُورَةُ الْمَزْمَلِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَأْتِيهَا الْمَرْمَلُ ﴿١﴾ قُرْآنٌ لَّيْلًا قَلِيلًا ﴿٢﴾ نَصْفَهُ أَوْ انْقُصَ مِنْهُ قَلِيلًا ﴿٣﴾ أَوْزُدْ عَلَيْهِ وَرَتَّلِ الْقُرْآنَ تَرْتِيلًا ﴿٤﴾ إِنَّا سَنُلْقِي عَلَيْكَ قَوْلًا ثَقِيلًا ﴿٥﴾ إِنَّ نَاشِئَةَ اللَّيْلِ هِيَ أَشَدُّ وَطْأً وَأَقْوَمُ قِيلًا ﴿٦﴾ إِنَّ لَكَ فِي النَّهَارِ سَبْحًا طَوِيلًا ﴿٧﴾ وَاذْكُرْ اسْمَ رَبِّكَ وَتَبَتَّلْ إِلَيْهِ تَبْتِيلًا ﴿٨﴾ رَبُّ الْمَشْرِقِ وَالْمَغْرِبِ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ فَاتَّخِذْهُ وَكِيلًا ﴿٩﴾ وَأَصْبِرْ عَلَى مَا يَقُولُونَ وَاهْجُرْهُمْ هَجْرًا جَمِيلًا ﴿١٠﴾ وَذَرْنِي وَالْمُكَذِّبِينَ أُولِي النَّعْمَةِ وَمَهَلْهُمْ قَلِيلًا ﴿١١﴾ إِنَّا لَنَدِينَا نَكَالًا وَجَحِيمًا ﴿١٢﴾ وَطَعَامًا ذَا غُصَّةٍ وَعَذَابًا أَلِيمًا ﴿١٣﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الْأَرْضُ وَالْجِبَالُ وَكَانَتِ الْجِبَالُ كَثِيبًا مَّهِيلًا ﴿١٤﴾ إِنَّا أَرْسَلْنَا إِلَيْكُمْ رَسُولًا شَاهِدًا عَلَيْكُمْ كَمَا أَرْسَلْنَا إِلَى فِرْعَوْنَ رَسُولًا ﴿١٥﴾ فَعَصَى فِرْعَوْنُ الرَّسُولَ فَأَخَذْنَاهُ أَخْذًا وَبِيلًا ﴿١٦﴾ فَكَيْفَ تَتَّقُونَ إِن كَفَرْتُمْ يَوْمًا يَجْعَلُ الْوِلْدَانَ شِيبًا ﴿١٧﴾ السَّمَاءُ مُنْفَطِرٌ بِهِ ؕ كَانَ وَعْدُهُ مَفْعُولًا ﴿١٨﴾ إِنَّ هَذِهِ تَذْكَرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخِذْ إِلَى رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿١٩﴾

۱- معنی تحت اللفظ آن «حادثه شب» است، ولی منظور همان است که در متن آمده است.
 ۲- به زیر نویس آیه ۲۷ دخان (۴۴) مراجعه فرمائید.
 ۳- به آیه ۱۹۷ آل عمران (۳) توجه فرمائید.
 ۴- به آیات ۱۷ ابراهیم (۱۴) و ۴۳-۴۶ دخان (۴۴) و ۶ و ۷ غاشیه (۸۸) توجه فرمائید.
 ۵- این آیه همان معنی و مفهوم آیه ۳ انسان (۷۶) را دارد.

﴿إِنَّ رَبَّكَ يَعْلَمُ أَنَّكَ تَقُومُ أَدْنَىٰ مِن ثُلُثِي اللَّيْلِ وَنُصْفَهُ وَثُلُثَهُ وَطَافِيَةَ
مِنَ الَّذِينَ مَعَكَ وَاللَّهُ يَقْدَرُ اللَّيْلَ وَالنَّهَارَ عَلِمَ أَن لَّنْ نَّحْصُوهُ فَنَابَ
عَلَيْكَ فَاقْرَأْ وَآمَاتِسِّرْ مِنَ الْقُرْآنِ عَلِمَ أَن سَيَكُونُ مِنكُمْ مَّرْضَىٰ
وَأَخْرُونَ يَصْرَبُونَ فِي الْأَرْضِ يَلْتَمِعُونَ مِنْ فَضْلِ اللَّهِ وَعَآخِرُونَ
يُقِنُّونَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَاقْرَأْ وَآمَاتِسِّرْ مِنْهُ وَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا
الزَّكَاةَ وَأَقْرِضُوا اللَّهَ قَرْضًا حَسَنًا وَمَا نُقَدِّمُوا لِأَنفُسِكُمْ مِن خَيْرٍ مِّجْدُوهُ
عِنْدَ اللَّهِ هُوَ خَيْرٌ وَأَعْظَمُ أَجْرًا وَاسْتَغْفِرُوا لِلَّهِ إِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَّحِيمٌ﴾

سُورَةُ الْمَدَّثِرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

يَتَابِعُهَا الْمَدَّثِرُ ﴿١﴾ قُرْآنِذِرٌ ﴿٢﴾ وَرَبِّكَ فَكَبِيرٌ ﴿٣﴾ وَثِيَابِكَ فَطَهْرٌ ﴿٤﴾
وَالرَّجْرَفَ فَاهْجُرٌ ﴿٥﴾ وَلَا تَمَنَّئَنَّ تَسْتَكْبِرُ ﴿٦﴾ وَلِرَبِّكَ فَاصْبِرٌ ﴿٧﴾
فَإِذَا نُقِرَ فِي النَّاقُورِ ﴿٨﴾ فَذَلِكَ يَوْمَئِذٍ يَوْمَ عَسِيرٍ ﴿٩﴾ عَلَى الْكَافِرِينَ
عَسِيرٍ ﴿١٠﴾ ذَرَفِي وَمَنْ خَلَقْتُ وَحِيدًا ﴿١١﴾ وَجَعَلْتُ لَهُ مَا لَا
مَمْدُودًا ﴿١٢﴾ وَبَيْنَ شُهُودًا ﴿١٣﴾ وَمَهَّدْتُ لَهُ تَمْهِيدًا ﴿١٤﴾ ثُمَّ يَطْمَعُ
أَن أَزِيدَ ﴿١٥﴾ كَلَّا إِنَّهُ كَانَ لِآيَاتِنَا عِينِدًا ﴿١٦﴾ سَأَرْهَقُهُ صُعُودًا ﴿١٧﴾

۲۰- پروردگار تو آگاه است که تو و گروهی از همراهانت نزدیک دو
ثلث یا نصف یا [حداقل] ثلث شب را [به عبادت] برمی خیزید؛
خداست که شب و روز را تقدیر می کند؛ [او] آگاه است که شما
قادر نیستید این حدود را [برای شب زنده داری] بدرستی رعایت
کنید، لذا [به رحمت خود] بر شما بازگشت؛ اینک هر چه میسر
است، [در ساعات شب] به تلاوت قرآن بپردازید؛ خدا می داند که
برخی از شما بیمار خواهند بود، و برخی دیگر در طلب روزی از
بخشایش خدا در سفرند، و گروهی دیگر در راه خدا جنگ
می کنند؛ پس در همان حد که میسر است آیات قرآن را تلاوت
کنید، و به نماز بایستید و زکات بپردازید و [با انفاق خود] به خدا
وامی نیکو بدهید؛ و هر نیکویی که برای خود پیش می فرستید،
به صورت پاداشی بهتر و بزرگتر، آن را نزد خدا بازمی یابید؛ و از
خدا آمرزش بخواهید؛ که خدا آمرزگاری است مهربان.

۷۴- سوره مدثر

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- ای جامه بر خود پوشیده،
- ۲- برخیز و [مردم را] هشدار بده،
- ۳- و پروردگارت را به بزرگی یاد کن،
- ۴- و جامه های خویش را پاکیزه دار (۱)،
- ۵- و از اضطراب دوری گزین،
- ۶- و نعمتی مده که زیادت تر انتظار داشته باشی،
- ۷- و برای [انجام رسالت] پروردگارت شکیب باش.
- ۸- آنگاه که در صدا دهنده بزرگ دمیده شود،
- ۹- آن روز، روز دشواری است (۲)،
- ۱۰- که برای انکارورزان [روز] آسانی نیست (۳)،
- ۱۱- مرا با آن کس که تنها [یش] آفریده ام [و عناد دارد]، واگذار،
- ۱۲- که مال فراوان عطایش کردم،
- ۱۳- و فرزندان حاضر [به خدمت]،
- ۱۴- و [هر گونه نعمتی] به وفور برایش آماده کردم،
- ۱۵- باز هم طمع بسته است که [بر نعمتهایش] بیفزایم.
- ۱۶- هرگز! [چرا که] در برابر آیات ما حق ستیز است.
- ۱۷- بزودی او را به ستوه می آورم.

۱- علامه طباطبایی ذیل این آیه، در یکی از اقوال خود گفته است: این عبارت کنایه است از اصلاح عمل؛ در کلام عرب دیده می شود که از طهارت باطن و صلاح عمل به طهارت جامه، کنایه می آورند. علامه در عین حال معنی ظاهری کلام را نیز با اعتبار می داند.
۲- به آیات ۱ و ۲ حج (۲۲) توجه فرمایید؛ ولی این دشواری برای همه نیست؛ به آیه ۸۹ نمل (۲۷) توجه فرمایید.
۳- به آیه ۱۷ مزمل (۷۳) توجه فرمایید.

- ۱۸- [برای مبارزه با حق] اندیشه کرد و برنامه ریخت،
 ۱۹- نابود باد که چگونه [جسورانه] برنامه ریخت،
 ۲۰- باز هم نابود باد که چگونه برنامه ریخت،
 ۲۱-۲۲- آنگاه نظری افکند، سپس چهره درهم کشید و ترش رویی کرد،
 ۲۳-۲۵- سپس اعراض و گردنکشی کرد و گفت: این [قرآن] جز جادوی نقل شده از دیگران و کلام بشر نیست.
 ۲۶- بزودی او را به دوزخ درآورم.
 ۲۷- خبر نداری دوزخ چگونه است.
 ۲۸- [آتشی است که] نه باقی می‌گذارد و نه رها می‌سازد^(۱)؛
 ۲۹- پوست [ها] را می‌سوزاند؛
 ۳۰- نوزده [آتشبان] بر آن گماشته شده است.
 ۳۱- آن آتشبانان را از فرشتگان قرار دادیم و تعدادشان را به منظور آزمایش انکارورزان معین کردیم تا اهل کتاب [به دلیل هماهنگی با کتابشان] مطمئن شوند و بر ایمان مؤمنان نیز افزوده شود و اهل کتاب و مؤمنان [در آن] تردید نکنند، و نیز بیماردلان و انکارورزان [به طعنه] اظهار نظر کنند که: خدا از این توصیف چه منظوری داشت^(۲)؟ خدا این‌گونه هر که را بخواهد، گمراه می‌کند^(۳) و هر که را بخواهد، هدایت می‌کند^(۴)؛ و از [چگونگی] سپاهیان پروردگارت هیچ‌کس جز خودش آگاه نیست؛ و این [آیات] جز تذکاری برای بشر نیست.
 ۳۲- هرگز [آیات قرآن جادو و کلام بشر نیست] ^(۵)؛ سوگند به ماه [تابان]،
 ۳۳- و سوگند به شب، چون آهنگ رفتن کند،
 ۳۴- و سوگند به بامداد، آنگاه که چهره نماید،
 ۳۵- که [آیات] قرآن یکی از پدیده‌های بزرگ است،

إِنَّهٗ فَعَرَكَ قَدْرًا ۚ (۱۸) فَقِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ ۚ (۱۹) ثُمَّ قِيلَ كَيْفَ قَدَّرَ ۚ (۲۰) ثُمَّ نَظَرَ ۚ (۲۱) ثُمَّ عَبَسَ وَبَسَرَ ۚ (۲۲) ثُمَّ أَدْبَرَ وَاسْتَكْبَرَ ۚ (۲۳) فَقَالَ إِن هَٰذَا إِلَّا سِحْرٌ يُؤْتَرُ ۚ (۲۴) إِن هَٰذَا إِلَّا قَوْلُ الْبَشَرِ ۚ (۲۵) سَأُصَلِّيهٖ سَفَرًا ۚ (۲۶) وَمَا أَدْرَاكَ مَا سَقَرٌ ۚ (۲۷) لَا تُبْقِي وَلَا تَذَرُ ۚ (۲۸) لَوَاحِةٌ لِلْبَشَرِ ۚ (۲۹) عَلَيْهَا تِسْعَةَ عَشَرَ ۚ (۳۰) وَمَا جَعَلْنَا أَصْحَابَ النَّارِ إِلَّا مَلَائِكَةً وَمَا جَعَلْنَا عِدَّتَهُمْ إِلَّا فِتْنَةً لِّلَّذِينَ كَفَرُوا لِيَسْتَيَقِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَيزداد الَّذِينَ ءَامَنُوا إِنَّمَا لَئِذِ النَّابِ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ وَالْمُؤْمِنُونَ لَيَقُولُ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ وَالْكَافِرُونَ مَاذَا أَرَادَ اللَّهُ بِهَٰذَا مَثَلًا كَذٰلِكَ يُضِلُّ اللَّهُ مَن يَشَاءُ وَيَهْدِي مَن يَشَاءُ وَمَا يَعْلَمُ جُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ وَمَا هِيَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْبَشَرِ ۚ (۳۱) كَلَّا وَالْقَمَرِ ۚ (۳۲) وَإِذْ أَدْبَرَ ۚ (۳۳) وَأَصْبَحَ إِذَا أَسْفَرَ ۚ (۳۴) إِنَّمَا لِإِحْدَى الْكُبْرَى ۚ (۳۵) نَذِيرٌ لِلْبَشَرِ ۚ (۳۶) لَمَن شَاءَ مِنكُمْ أَن يَتَقَدَّمَ أَوْ يَتَأَخَّرَ ۚ (۳۷) كُلُّ نَفْسٍ بِمَا كَسَبَتْ رَهينَةٌ ۚ (۳۸) إِلَّا أَصْحَابَ الْيَمِينِ ۚ (۳۹) فِي جَنَّتٍ يُسَاءَلُونَ ۚ (۴۰) عَنِ الْمُجْرِمِينَ ۚ (۴۱) مَا سَلَكَكُمْ فِي سَقَرٍ ۚ (۴۲) قَالُوا لَوْ نَكُنَّ مِنَ الْمُصَلِّينَ ۚ (۴۳) وَلَوْ نَكُنَّ نَظْعُمُ الْمِسْكِينَ ۚ (۴۴) وَكُنَّا نَحْوُ مَعَ الْخَائِضِينَ ۚ (۴۵) وَكُنَّا نَكْذِبُ بِيَوْمِ الدِّينِ ۚ (۴۶) حَتَّىٰ أَتَمْنَا الْيَقِينَ ۚ (۴۷)

۳۶- هشداردهنده بشر،

۳۷- برای هر که از شما که بخواهد [در راه حق] پیشی گیرد، یا بازایستد.

۳۸- هر کسی در گرو دستاورد خویش است،

۳۹- مگر سعادت‌مندان؛

۴۰-۴۱- که در باغهایی از بهشت در مورد بزهکاران به گفتگو می‌نشینند که:

۴۲- چه عاملی شما را به دوزخ کشاند؟

۴۳- پاسخ می‌دهند: نمازگذار نبودیم،

۴۴- و بینوا را اطعام نمی‌کردیم،

۴۵- و با یاوه‌گویان هم‌آواز بودیم،

۴۶- و روز جزا را انکار می‌کردیم،

۴۷- تا زمانی که مرگ ما فرارسید؛

۱- به آیات ۷۴ طه (۲۰) و ۱۲ و ۱۳ اعلیٰ (۸۷) توجه فرمایید.

۲- برای درک بهتر و روشنتر شدن، به آیه ۲۶ بقره (۲) توجه فرمایید.

۳- به بخش پایانی آیه ۳۴ غافر (۴۰) و نیمه دوم آیه ۵ صف (۶۱) توجه فرمایید.

۴- به بخش پایانی آیه ۱۳ شوری (۴۲) توجه فرمایید.

۵- اشاره به گفتار ولید است که در آیه ۲۵ همین سوره (مدثر) آمده است.

۴۸- پس، شفاعتِ شفیعان به حالشان سودمند نخواهد بود^(۱).

۴۹- چرا از این تذکر اعراض می‌کنند؟

۵۰-۵۱- گویی گورخرانی رمیده‌اند که از [مقابل] شیر می‌گریزند.

۵۲- هر یک از آنها انتظار دارد که نامه‌هایی گشوده [از جانب خدا] دریافت کند^(۲).

۵۳- هرگز [چنین قراری نیست] بلکه آنها از آخرت ترس ندارند.

۵۴- هرگز [چنین قراری نیست]! قرآن اندرز و تذکر است؛

۵۵- پس هر که خواهد، از آن پند گیرد؛

۵۶- و پند نمی‌گیرند، مگر به موجب [نظمی که] خواست خدا [بر آن مبتنی است]^(۳)؛ اوست که سزاوار است در برابرش پروا کنند، و سزاوار آنکه بیامزد.

فَمَا نَنْفَعُهُمْ شَفَاعَةُ الشَّافِعِينَ ﴿٤٨﴾ فَمَا لَهُمْ عَنِ التَّذْكَرَةِ مُعْرِضِينَ ﴿٤٩﴾ كَانَتْهُمْ حُمْرٌ مُسْتَنْفِرَةٌ ﴿٥٠﴾ فَزَتْ مِنْ قَسْوَرَةٍ ﴿٥١﴾ بَلْ يُرِيدُ كُلُّ امْرِئٍ مِنْهُمْ أَنْ يُؤْتَى صُحُفًا مُنشَرَةً ﴿٥٢﴾ كَلَّا بَلْ لَا يَخَافُونَ الْآخِرَةَ ﴿٥٣﴾ كَلَّا إِنَّهُ تَذْكِرَةٌ ﴿٥٤﴾ فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ ﴿٥٥﴾ وَمَا يَذْكُرُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ هُوَ أَهْلُ التَّقْوَى وَأَهْلُ الْمَغْفِرَةِ ﴿٥٦﴾

سُورَةُ الْقِيَامَةِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَا أُقْسِمُ بِيَوْمِ الْقِيَامَةِ ﴿١﴾ وَلَا أُقْسِمُ بِالنَّفْسِ اللَّوَّامَةِ ﴿٢﴾ أَلَيْسَ لِلْإِنْسَانِ أَنْ يَجْمَعَ عِظَامَهُ ﴿٣﴾ بَلْ قَدَرِينٌ عَلَيَّ أَنْ تُسَوَّى بَنَانُهُ ﴿٤﴾ بَلْ يُرِيدُ الْإِنْسَانُ لِيَفْجُرَ أَمَامَهُ ﴿٥﴾ يَسْتَلْ أَيَّانَ يَوْمِ الْقِيَامَةِ ﴿٦﴾ فَإِذَا بَرَقَ الْبَصَرُ ﴿٧﴾ وَخَسَفَ الْقَمَرُ ﴿٨﴾ وَجُمِعَ الشَّمْسُ وَالْقَمَرُ ﴿٩﴾ يَقُولُ الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ أَيْنَ الْمَفْرُجُ ﴿١٠﴾ كَلَّا لَا وَزَرَ ﴿١١﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمُسْتَقَرُّ ﴿١٢﴾ يُدَبُّوْا الْإِنْسَانُ يَوْمَئِذٍ بِمَا قَدَّمَ وَأَخَّرَ ﴿١٣﴾ بَلِ الْإِنْسَانُ عَلَىٰ نَفْسِهِ بَصِيرَةٌ ﴿١٤﴾ وَلَوْ أَلْقَىٰ مَعَاذِيرَهُ ﴿١٥﴾ لَا تُحْرِكْ بِهِ لِسَانَكَ لِتَعْجَلَ بِهِ ﴿١٦﴾ إِنْ عَلَيْنَا جَمْعُهُ وَقُرْءَانُهُ ﴿١٧﴾ فَإِذَا قَرَأْتَهُ فَانصَبْ قُرْءَانَهُ ﴿١٨﴾ ثُمَّ إِنْ عَلَيْنَا بَيَانُهُ ﴿١٩﴾

۷۵- سوره قیامت

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- سوگند یاد می‌کنم به روز رستاخیز^(۴)،

۲- و سوگند یاد می‌کنم به ضمیر ملامتگر [که رستاخیز به وقوع می‌پیوندد]؛

۳- آیا انسان می‌پندارد که هرگز استخوانهایش را جمع [و بازسازی] نخواهیم کرد^(۵)؟

۴- آری، [انها را بازمی‌سازیم] در حالی که قادریم [حتی خطوط] سرانگشتانش را هم سامان دهیم.

۵- بلکه انسان علاقه دارد [باقیمانده عمر] فراروی [خویش] را نیز به ناشایستگی گذراند؛

۶- [که از سر خودخواهی] می‌پرسد: روز رستاخیز چه زمانی فرامی‌رسد؟

۷- [بگو:] آنگاه که دیده‌ها خیره شود^(۶)،

۸- و ماه تیره گردد،

۹- و خورشید و ماه در هم آمیخته شوند،

۱۰- انسان در آن روز می‌گوید: راه گریز کجاست؟!

۱۱- هرگز! پناهگاهی وجود ندارد.

۱۲- آن روز، قرارگاه [نهایی] پیشگاه پروردگار توست^(۷).

۱۳- در آن روز انسان را به آنچه انجام داده و آنچه [از آثار و سنتهای نیک و بد] باقی گذاشته است، آگاه خواهند کرد^(۸).

۱۴- بلکه انسان [خود] نسبت به وضع خویش بصیرت دارد^(۹)،

۱۵- اگرچه عذرهای خود را در میان آرد^(۱۰).

۱۶- [به هنگام دریافت وحی] زبانت را به [قرائت فوری] آن مگشای تا برای [فراگیری] آن شتاب کنی^(۱۱)؛

۱۷- که تنظیم و خواندنش بر عهده ماست؛

۱۸- و چون آن را قرائت کردیم، قرائتش را [در ذهن خود با سکوت] پی گیر؛

۱۹- آنگاه شرح و بیان آن هم بر عهده ماست.

۱- به آیه ۱۸ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۲- اشاره است به گفتار مخالفان که در آیه ۹۳ اسراء (۱۷) و نیمه اول آیه ۱۲۴ انعام (۶) آمده است.

۳- به آیات ۱۶ مائده (۵) و ۸۰ توبه (۹) توجه فرمایید.

۴- برای توجیه حذف حرف «لا» در ترجمه، به زیرنویس‌های دو آیه ۷۵ واقعه (۵۶) و ۱ بلد (۹۰) توجه فرمایید.

۵- اشاره به مفاد آیه ۷۸ یس (۳۶) است.

۶- به آیه ۹۷ انبیاء (۲۱) و نیمه دوم آیه ۳۷ نور (۲۴) توجه فرمایید.

۷- به آیات ۶ انشقاق (۸۴)، ۸ علق (۹۶) و ۴۲ نجم (۵۳) توجه فرمایید.

۸- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۱۳ اسراء (۱۷) و ۵ انفطار (۸۲) آمده است؛ به آیه ۱۲ یس (۳۶) هم توجه فرمایید.

۹- به آیات ۱۴ اسراء (۱۷) و ۳۵ نازعات (۷۹) توجه فرمایید.

۱۰- به آیات ۵۷ روم (۳۰) و ۵۲ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۱۱- مفهوم آیه همان مفاد آیه ۱۱۴ طه (۲۰) است.

- ۲۰- هرگز [عذرهایش پذیرفته نیست] (۱)، ولی شما دنیای گذرا را دوست دارید (۲).
- ۲۱- و آخرت را رها می‌کنید (۳).
- ۲۲- چهره‌هایی در آن روز شاداب است (۴).
- ۲۳- و به پروردگارش توجه دارد (۵)؛
- ۲۴- و چهره‌هایی هم در آن روز گرفته است.
- ۲۵- و می‌داند که مورد عذابی کمر شکن قرار خواهد گرفت.
- ۲۶- هرگز [حب شما به دنیای زودگذر عاقلانه نیست]، آنگاه که [جانها] به گلوگاه رسد.
- ۲۷- و [در میان اطرافیان] گفته شود: افسونگر کیست [که نجاتش دهد]؟
- ۲۸- و یقین کند که [هنگام] فراق است.
- ۲۹- آنگاه حالات سخت و بحرانی فرارسد (۶).
- ۳۰- آن روز مسیر و سرانجام [همه] به سوی پروردگار توست.
- ۳۱- [وای بر آن‌که] نه تصدیق کرد و نه توجه.
- ۳۲- بلکه دروغ شمرد و روی بر تافت (۷).
- ۳۳- آنگاه خرامان نزد خانواده خویش رفت.
- ۳۴- [عذاب رستاخیز] برای تو سزاوارتر است و سزاوارتر.
- ۳۵- باز هم سزاوارتر و سزاوارتر.
- ۳۶- مگر انسان می‌بندارد که بیهوده [و بی تکلیف] رها خواهد شد (۸)؟
- ۳۷- مگر [تمامی وجودش] تنها یک قطره آب نبود که [در رحم] ریخته شد؟
- ۳۸- سپس جنینی ابتدایی (۹) شد، و آنگاه [او را] آفرید و سامان داد.
- ۳۹- و از آن [قطره]، زوج نر و ماده پدید آورد.
- ۴۰- آیا چنین [خدایی] قادر به زنده کردن مردگان نیست؟

۷۶- سوره انسان (دهر)

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- قطعاً روزگاری بر انسان گذشته است که [وجودش] چیزی قابل

كَلَّا لَبِئْسَ لِمَن يَجْعَلُ الْعَاجِلَةَ ۖ وَيَذُرُونَ الْآخِرَةَ ۚ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَّاصِرَةٌ ﴿٢٢﴾
إِلَىٰ رَبِّهَا نَاظِرَةٌ ﴿٢٣﴾ وَوَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ بَاسِرَةٌ ﴿٢٤﴾ تَظُنُّ أَنْ يُفْعَلَ بِهَا فَاقِرَةٌ ﴿٢٥﴾
كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَافِقَ ﴿٢٦﴾ وَقِيلَ مِنْ رَاقٍ ﴿٢٧﴾ وَظَنَّ أَنَّهُ الْفِرَاقُ ﴿٢٨﴾ وَاللَّفِيفَتِ
السَّاقِ بِالسَّاقِ ﴿٢٩﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ يَوْمَئِذٍ الْمَسَاقُ ﴿٣٠﴾ فَلَا صَدَقَ وَلَا صَلَٰ
ۖ وَلَكِنْ كَذِبٌ وَقَوْلٌ ﴿٣١﴾ ثُمَّ ذَهَبَ إِلَىٰ أَهْلِهِ يَمْتَطِعٌ ﴿٣٢﴾ أَوَّلَىٰ لَكَ
فَأَوْلَىٰ ﴿٣٣﴾ ثُمَّ أَوْلَىٰ لَكَ فَأَوْلَىٰ ﴿٣٤﴾ أَيَحْسَبُ الْإِنْسَانُ أَنْ يُتْرَكَ سُدًى ﴿٣٥﴾
أَلَمْ يَكُ نُطْفَةً مِّن مَّنِيٍّ مَّعْنَىٰ ﴿٣٦﴾ ثُمَّ كَانَ عَلَقَةً فَخَلَقَ فَسَوَىٰ ﴿٣٧﴾ جَعَلَ مِنه
الرَّوْحَيْنِ الذِّكْرَ وَالْأُنثَىٰ ﴿٣٨﴾ أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَدْرِ عَلَىٰ أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَىٰ ﴿٣٩﴾

سُورَةُ الْإِنشَاءِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هَلْ أَتَىٰ عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُن شَيْئًا مَّذْكُورًا ﴿١﴾
إِنَّا خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ مِّن نُّطْفَةٍ أَمْشَاجٍ نَّبْتَلِيهِ فَجَعَلْنَاهُ سَمِيعًا
بَصِيرًا ﴿٢﴾ إِنَّا هَدَيْنَاهُ السَّبِيلَ إِمَّا شَاكِرًا وَإِمَّا كَفُورًا ﴿٣﴾
إِنَّا أَعْتَدْنَا لِلْكَافِرِينَ سَلَاسِلًا وَأَغْلَالًا وَسَعِيرًا ﴿٤﴾ إِنَّ
الْأَبْرَارَ يَشْرَبُونَ مِّنْ كَأْسٍ كَانَتْ مِرْجَاهَا كَأْفُورًا ﴿٥﴾

ذکر نبوده است.

- ۲- ما انسان را از نطفه‌ای در هم آمیخته آفریدیم تا او را بیازماییم؛ از این روی شنوا و بینایش گردانندیم.
- ۳- راه را به او ارائه دادیم، خواه سپاسگزار [و پذیرای آن] باشد، خواه ناسپاس.
- ۴- برای [کیفر] انکارورزان، زنجیرها و بندها و آتش سوزان آماده کرده‌ایم.
- ۵- نیکوکاران از قدحی می‌نوشند که آمیزه‌آن، [آب] چشمه کافور است؛

۱- اشاره به مفاد آیه ۱۵ همین سوره (قیامت) است.

۲- به آیه ۱۸ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

۳- معنی و مفهوم دو آیه اخیر به بیان کاملتر در آیه ۲۴ توبه (۹) آمده است.

۴- به آیات ۲۲-۲۴ مطففین (۸۳) توجه فرمایید.

۵- وضع افرادی که نقطه مقابل آنها هستند، از این جهت در آیه ۱۵ مطففین (۸۳) آمده است.

۶- معنی تحت‌اللفظ آن «ساقهای پا به هم پیچد» است، ولی ابوالفتوح رازی به نقل از یکی از مفسران گذشته گفته است: این جمله کنایه از افزوده شدن رنجی بر رنج دیگر است و در تأیید این نظر دو بیت شعر از ادبیات قدیمی عرب را شاهد مثال آورده است. شیخ‌المفسرین طبرسی و علامه طباطبایی همین معنی را در پایان توضیحات خود آورده‌اند. لازم به ذکر می‌باشد که یکی از معانی «ساق» در لغت عرب، سختی و بلای شدید است؛ در این رابطه به آیه ۴۲ قلم (۶۸) توجه فرمایید. بدیهی است همان‌طور که آیات بعد هم نشان می‌دهد، این حالات به هنگام مرگ، خاص گنهکاران است نه همه؛ به آیه ۵۰ انفال (۸) از یک جهت و آیه ۳۲ نحل (۱۶) از جهت دیگر توجه فرمایید.

۷- به آیه ۴۸ طه (۲۰) توجه فرمایید.

۸- مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۱۱۵ مؤمنون (۲۳) آمده است.

۹- به زیرنویس آیه ۲ علق (۹۶) مراجعه فرمایید.

عَيْنَا يَشْرَبُ بِهَا عِبَادُ اللَّهِ يُفَجِّرُونَهَا تَفْجِيرًا ﴿٦﴾ يُوفُونَ بِالْآذَانِ وَبِخَافُونَ
يَوْمًا كَأَنَّ شُرُوهُ مَسْتَطِيرًا ﴿٧﴾ وَيُطْعَمُونَ أَلْطَعَامَ عَلَى حَيْثُ مَسَكِينَا
وَيَتِيمَا وَأَسِيرًا ﴿٨﴾ إِنَّمَا نَطْعَمُكُمْ لُوجْهِ اللَّهِ لَا نُرِيدُ مِنْكُمْ جَزَاءً وَلَا شُكْرًا
﴿٩﴾ إِنَّا نَخَافُ مِنْ رَبِّنَا يَوْمًا عَبُوسًا قَطَطِيرًا ﴿١٠﴾ فَوَقَّهْمُ اللَّهُ شِرْذَلِكَ
الْيَوْمِ وَلَقَّهْمُ نَصْرَهُ وَسُرُورًا ﴿١١﴾ وَجَزَّاهُمْ بِمَا صَبَرُوا جَنَّةً وَحَرِيرًا
﴿١٢﴾ مُتَّكِنِينَ فِيهَا عَلَى الْأَرْزَاقِ لَا يَرَوْنَ فِيهَا شَمْسًا وَلَا زَمَهْرِيرًا ﴿١٣﴾
وَدَانِيَةً عَلَيْهِمْ ظِلَالُهَا وَذُلَّتْ أَيْدِيهِمْ فَطُوفُوا فِيهَا نَدِيلًا ﴿١٤﴾ وَيُطَافُ عَلَيْهِمْ بِثَانِيَةٍ
مِنْ فِضَّةٍ وَأَكْوَابٍ كَانَتْ قَوَارِيرًا ﴿١٥﴾ قَوَارِيرًا مِنْ فِضَّةٍ قَدَّرُوهَا تَقْدِيرًا ﴿١٦﴾
وَيُسْقَوْنَ فِيهَا كَأْسًا كَانَتْ مِنْ أَجْهَارٍ نَجِيلًا ﴿١٧﴾ عَيْنَا فِيهَا تُسَمَّى سَلْسَبِيلًا
﴿١٨﴾ وَيُطُوفُ عَلَيْهِمْ وِلْدَانٌ مُخَلَّدُونَ إِذَا رَأَيْتَهُمْ حَسِبْتَهُمْ لُؤْلُؤًا مَنثورًا
﴿١٩﴾ وَإِذَا رَأَيْتَ شِمْرًا رَأَيْتَ نَعِيمًا وَمَلَكًا كَبِيرًا ﴿٢٠﴾ عَلَيْهِمْ ثِيَابٌ سُدُوسٌ
خَضْرَاءُ وَإِسْتَبْرَقٌ وَحُلُّو أَسَاوِرٌ مِنْ فِضَّةٍ وَسَقَنَهُمْ رَبُّهُمْ شَرَابًا
طَهُورًا ﴿٢١﴾ إِنَّ هَذَا كَانَ لَكُمْ جَزَاءً وَكَانَ سَعْيُكُمْ مَشْكُورًا ﴿٢٢﴾ إِنَّا
نَحْنُ نَزَّلْنَا عَلَيْكَ الْقُرْآنَ تَنْزِيلًا ﴿٢٣﴾ فَاصْبِرْ لِحُكْمِ رَبِّكَ وَلَا تَطَّعْ
مِنْهُمْ ءَاتِمًا أَوْ كَفُورًا ﴿٢٤﴾ وَأَذْكُرِ اسْمَ رَبِّكَ بُكْرَةً وَأَصِيلًا ﴿٢٥﴾

۶- چشمه‌ای که بندگان [خاص] خدا از آن می‌نوشند و [به هر جا که خواهند] روانش می‌سازند.

۷- آنها به نذر [خود] وفا می‌کنند و از روزی که آسیب آن فراگیر است، می‌ترسند؛

۸- و غذا [ی خود] را با وجود دوست داشتنش به یتیم و اسیر می‌دهند (۱)؛

۹- [با این نیت که] شما را برای خشنودی خدا اطعام می‌کنیم و از شما پاداش و سپاسی نمی‌خواهیم؛

۱۰- ما از پروردگار خود در مورد روزی که [چهره‌ها] گرفته و دشوار است، می‌ترسیم.

۱۱- خدا هم آنان را از آسیب آن روز نگاه می‌دارد و طراوت و سرور به آنان ارزانی می‌دارد (۲)؛

۱۲- و در برابر پایداری که کردند، بهشت و آزادی به آنان پاداش می‌دهد (۳)؛

۱۳- در حالی که بر تختها تکیه زده‌اند؛ نه حرارت آفتاب را احساس می‌کنند و نه سرمای سخت را؛

۱۴- سایه‌هایش در نزدیکی آنهاست و میوه‌هایش بسهولت در دسترس است.

۱۵- و ظرفهای سیمین و جامهای بلورین پیرامون آنان گرداننده می‌شود،

۱۶- بلورهای نقره‌فام که آنها را متناسب اندازه کرده‌اند.

۱۷- در آنجا از قدحی نوشانیده می‌شوند که آمیزه آن زنجبیل است؛

۱۸- از چشمه‌ای در بهشت به نام سلسبیل (۴).

۱۹- و نوجوانانی همواره شاداب گرد آنها [به خدمت] می‌گردند که آنها را چون ببینی، مرواریدهایی پراکنده می‌پنداری.

۲۰- و چون بدانجا نظر افکنی، نعمتی فراوان و فرمانروایی عظیمی خواهی دید.

۲۱- بر اندامشان جامه‌های سبزرنگ از دیبای ظریف و نیز دیبای ستبر است، و به دستواره‌های سیمین آراسته شده‌اند؛ و پروردگارشان آشامیدنی پاک به آنها می‌نوشاند.

۲۲- این [نعمات] به عنوان پاداش در اختیار شماست و تلاششان مورد نظر [خدا] بوده است.

۲۳- ما قرآن را تدریجاً بر تو نازل کردیم؛

۲۴- برای حکم پروردگارت پایداری کن و از [هیچ] گناهکار یا ناسپاسی از میان آنان اطاعت مکن؛

۲۵- و ویژگی [های] پروردگارت را بامداد و شبانگاه [همواره] یاد کن؛

۱- به آیه ۹۲ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۲۴ مطففین (۸۳) توجه فرمایید.

۳- درست عکس وضعیتی که کافران خواهند داشت؛ با آیه ۴ همین سوره (انسان) مقایسه فرمایید؛ همین مقایسه مؤید معنی‌ای است که برای «حریر» انتخاب کرده‌ایم.

۴- به آیه ۶ همین سوره (انسان) توجه فرمایید.

- ۲۶- و پاره‌ای از شب را برای خدا سجده [و نماز] به جای آر و بخشی بلند از شب را به تقدیس او پرداز(۱).
- ۲۷- این مردم، دنیای زودگذر را دوست می‌دارند و روز دشواری را در برابر خود رها [و فراموش] کرده‌اند(۲).
- ۲۸- ما آنها را آفریدیم و اندامشان را استوار کردیم؛ و هرگاه بخواهیم، به جای آنان [گروه دیگری] مانند آنها را می‌آوریم.
- ۲۹- این آیات تذکری است؛ پس هر که خواهد، راهی به سوی پروردگار خویش در پی گیرد(۳).
- ۳۰- و خواست شما محدود در [قانونمندی و] خواست خداست(۴)؛ که خدا دانا و فرزانه است.
- ۳۱- هر که را بخواهد [و شایسته بداند]، در رحمت خویش درمی‌آورد؛ و برای ستمگران عذابی دردناک آماده کرده است.

۷۷- سوره مرسلات

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- سوگند به بادهای فرستاده شده به وجهی نیکو،
 ۲- و طوفانهای سخت،
 ۳- و بادهای منتشرکننده [برها]،
 ۴- و جداسازان [حق از باطل]،
 ۵- و القاکنندگان وحی،
 ۶- برای اتمام حجت یا هشدار،
 ۷- که آنچه(۵) به شما وعده داده می‌شود، قطعاً واقع شدنی است.
 ۸- آنگاه که ستارگان تیره شوند،
 ۹- و آنگاه که آسمان شکافته شود،
 ۱۰- و کوهها فرو یاشد(۶)،
 ۱۱- و آنگاه که پیامبران را به میقات آورند(۷).

وَمِنَ اللَّيْلِ فَاسْجُدْ لَهُ وَسَبِّحْهُ لَيْلًا طَوِيلًا ﴿٦٦﴾ إِنَّ هَؤُلَاءِ يُحِبُّونَ الْعَاجِلَةَ وَيَذُرُونَ وَرَاءَهُمْ يَوْمًا ثَقِيلًا ﴿٦٧﴾ نَحْنُ خَلَقْنَاهُمْ وَشَدَدْنَا أَسْرَهُمْ وَإِذَا شِئْنَا بَدَلْنَا أَمْثَلَهُمْ بَدِيلًا ﴿٦٨﴾ إِنَّ هَذِهِ تَذْكِرَةٌ فَمَنْ شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ سَبِيلًا ﴿٦٩﴾ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا ﴿٧٠﴾ يَدْخُلُ مَنْ يَشَاءُ فِي رَحْمَتِهِ وَالظَّالِمِينَ أَعَدَّ لَهُمْ عَذَابًا أَلِيمًا ﴿٧١﴾

سُورَةُ الْمُرْسَلَاتِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَأَمْرٍ سَلَكْتَ عُرْفًا ﴿١﴾ فَأَلْصَقْتِ عَصْفًا ﴿٢﴾ وَالنَّشْرَتِ نَشْرًا ﴿٣﴾ فَأَلْفَرَقْتِ فَرَقًا ﴿٤﴾ فَأَلْمَلَقْتِ ذِكْرًا ﴿٥﴾ عَذْرًا أَوْ نَذْرًا ﴿٦﴾ إِنَّمَا تُوْعَدُونَ لَوْعٍ ﴿٧﴾ فَإِذَا النُّجُومُ طُمِسَتْ ﴿٨﴾ وَإِذَا السَّمَاءُ فُرِجَتْ ﴿٩﴾ وَإِذَا الْجِبَالُ نُسِفَتْ ﴿١٠﴾ وَإِذَا الرُّسُلُ أُقِنَتْ ﴿١١﴾ لِأَيِّ يَوْمٍ أُجِّلَتْ ﴿١٢﴾ لِيَوْمِ الْفَصْلِ ﴿١٣﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمُ الْفَصْلِ ﴿١٤﴾ وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٥﴾ أَلَمْ تَنْهَكَ الْأَوْلِيْنَ ﴿١٦﴾ ثُمَّ نَتَّبِعُهُمُ الْآخِرِينَ ﴿١٧﴾ كَذَلِكَ نَفْعَلُ بِالْمُجْرِمِينَ ﴿١٨﴾ وَيَلَّ يَوْمَئِذٍ لِلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٩﴾

۱۲- برای کدام روز تعیین وقت شده است؟

۱۳- برای روز داوری(۸)؛

۱۴- خبر نداری روز داوری چگونه است؟

۱۵- در آن روز وای به حال تکذیب‌کنندگان(۹).

۱۶- مگر پیشینیان را [به کیفر انکار] هلاک نکردیم؟

۱۷- گروههای بعدی را هم در پی آنها می‌فرستیم.

۱۸- با بزهکاران این‌گونه رفتار می‌کنیم.

۱۹- در آن روز وای به حال تکذیب‌کنندگان.

۱- به آیات ۲-۴ مزمل (۷۳) توجه فرمایید.

۲- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۷ روم (۳۰) آمده است.

۳- این آیه همان معنی و مفهوم آیه ۳ همین سوره (انسان) را دارد.

۴- نمونه آن را در آیه ۸ قصص (۲۸) ملاحظه فرمایید.

۵- منظور رستاخیز است.

۶- نحوه آن و توضیح بیشتر را در آیات ۱۰۵-۱۰۷ طه (۲۰) ملاحظه فرمایید.

۷- به آیه ۶۹ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۸- به آیه ۳۸ همین سوره (مرسلات) توجه فرمایید.

۹- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۶۰ ذاریات (۵۱) آمده است.

أَلَمْ نَخْلُقْكُمْ مِنْ مَّاءٍ مَّهِينٍ ﴿٢٠﴾ فَجَعَلْنَاهُ فِي قَرَارٍ مَكِينٍ ﴿٢١﴾ إِلَىٰ قَدَرٍ
 مَّعْلُومٍ ﴿٢٢﴾ فَقَدَرْنَا فَنِعْمَ الْقَدَرُونَ ﴿٢٣﴾ وَيَلِّ يَوْمَئِذٍ الْمَكْذِبِينَ ﴿٢٤﴾
 أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ كِفَاتًا ﴿٢٥﴾ أَحْيَاءَ وَأَمْوَاتًا ﴿٢٦﴾ وَجَعَلْنَا فِيهَا رِوَاسِيَّ
 شِمَخَاتٍ وَأَسْقَيْنَاكُمْ مَاءً فُرَاتًا ﴿٢٧﴾ وَيَلِّ يَوْمَئِذٍ الْمَكْذِبِينَ ﴿٢٨﴾
 أَنْطَلِقُوا إِلَىٰ مَا كُتِبَ بِهِ تَكْذِبُونَ ﴿٢٩﴾ أَنْطَلِقُوا إِلَىٰ ظِلِّ ذِي ثَلَاثِ
 شُعَبٍ ﴿٣٠﴾ لَا ظَلِيلٍ وَلَا يُغْنِي مِنَ اللَّهَبِ ﴿٣١﴾ إِنَّهَا تَرْمِي بِشَرِّ
 كَالْقَصْرِ ﴿٣٢﴾ كَأَنَّهُ جُمَلَةٌ صَمْرٌ ﴿٣٣﴾ وَيَلِّ يَوْمَئِذٍ الْمَكْذِبِينَ ﴿٣٤﴾
 هَذَا يَوْمٌ لَا يَنْطِقُونَ ﴿٣٥﴾ وَلَا يُؤْذَنُ لَهُمْ فَيَعْبُدُونَ ﴿٣٦﴾ وَيَلِّ يَوْمَئِذٍ
 الْمَكْذِبِينَ ﴿٣٧﴾ هَذَا يَوْمُ الْفَصْلِ جَمْعُنَاكُمْ وَالْأُولَىٰ ﴿٣٨﴾ فَإِنْ كَانَ
 لَكُمْ كَيْدٌ فَكِيدُوا ﴿٣٩﴾ وَيَلِّ يَوْمَئِذٍ الْمَكْذِبِينَ ﴿٤٠﴾ إِنَّ الْمُنْفِقِينَ فِي
 ظِلِّ وَعُيُونٍ ﴿٤١﴾ وَفَوْكَهُ مَمَائِشْتَهُونَ ﴿٤٢﴾ كُلُّوْا وَأَشْرَبُوا هَنِيئًا
 بِمَا كُنتُمْ تَعْمَلُونَ ﴿٤٣﴾ إِنَّا كَذَلِكَ نَجْزِي الْمُحْسِنِينَ ﴿٤٤﴾ وَيَلِّ يَوْمَئِذٍ
 الْمَكْذِبِينَ ﴿٤٥﴾ كُلُّوْا وَتَمَنَّوْا قَلِيلًا إِنَّكُمْ تُجْرَمُونَ ﴿٤٦﴾ وَيَلِّ يَوْمَئِذٍ
 الْمَكْذِبِينَ ﴿٤٧﴾ وَإِذَا قِيلَ لَهُمْ ارْكَعُوا لَا تِرْكَعُوكُمْ ﴿٤٨﴾ وَيَلِّ
 يَوْمَئِذٍ الْمَكْذِبِينَ ﴿٤٩﴾ فَبِأَيِّ حَدِيثٍ بَعْدَهُ يُؤْمِنُونَ ﴿٥٠﴾

۲۰- مگر شما را از آبی بی مقدار نیافریدیم؟

۲۱-۲۲- و آن را تا مدتی معین در قرارگاهی استوار قرار دادیم،

۲۳- و سامان [ش] دادیم؛ و نیکو سامان می دهیم.

۲۴- در آن روز وای به حال تکذیب کنندگان.

۲۵-۲۶- آیا زمین را پرنده‌ای تیزپرواز قرار ندادیم که زندگان و

مردگان را [برگرده خود] نگهبان است؟

۲۷- و در زمین کوههای ثابت و افراشته پدید آوردیم و [از رودها و

چشمه‌های آن] شما را آبی گوارا نوشاندیم.

۲۸- در آن روز وای به حال تکذیب کنندگان.

۲۹- به سوی غذایی که آن را دروغ می‌شمردید، روان شوید^(۱)؛

۳۰- بروید به سوی سایه‌ای سه‌شاخه [از دود]،

۳۱- که نه سایه‌گستر است و نه از شعله آتش بازمی‌دارد.

۳۲- شراره‌هایی بسان قصر می‌افکند؛

۳۳- گویی که آنها [انبوه] اشتران زردقام هستند.

۳۴- در آن روز وای به حال تکذیب کنندگان.

۳۵- روزی است که [بزهکاران در دفاع از خود] قادر به بیان

نیستند^(۲).

۳۶- و رخصت عذرخواهی هم نخواهند داشت^(۳).

۳۷- در آن روز وای به حال تکذیب کنندگان.

۳۸- امروز روز داوری است که شما و پیشینیان را گرد آورده‌ایم^(۴).

۳۹- اگر نیرنگی [برای فرار از چنگ عدالت] دارید، در برابر من

به کار گیرید.

۴۰- در آن روز وای به حال تکذیب کنندگان.

۴۱- پرهیزکاران در سایه‌ها و [کنار] چشمه‌سارها به سر می‌برند^(۵)،

۴۲- و هر میوه‌ای که بخواهند [در دسترس دارند].

۴۳- در برابر رفتار تان گوارا بخورید و بیاشامید.

۴۴- نیکوکاران را این‌گونه پاداش می‌دهیم.

۴۵- در آن روز وای به حال تکذیب کنندگان.

۴۶- اینک [در دنیا] بخورید و اندکی برخوردار باشید که بزه‌کاوید^(۶).

۴۷- در آن روز وای به حال تکذیب کنندگان.

۴۸- وقتی به رکوع دعوت می‌شوند، سر باز می‌زنند.

۴۹- در آن روز وای به حال تکذیب کنندگان.

۵۰- بعد از قرآن^(۷)، کدام سخن را باور می‌کنند؟

۱- نحوه روانه‌شدنشان را در آیات ۱۳ و ۱۴ طور (۵۲) ملاحظه فرمایید.

۲- توضیح بیشتر و توجیه افزوده را در آیه ۸۵ نمل (۲۷) ملاحظه فرمایید.

۳- معنی و مفهوم این آیه به بیان دیگر در آیه ۸۴ نحل (۱۶) آمده است.

۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۹ آل عمران (۳)، ۸۷ نساء (۴) و ۴۹ و ۵۰ واقعه (۵۶) آمده است.

۵- توضیح آن سایه را در آیه ۱۳ انسان (۷۶) ملاحظه و با سایه مربوط به مجرمین که در آیات ۳۰ و ۳۱ مرسلات (۷۷) آمده است، مقایسه فرمایید.

۶- به نیمه دوم آیات ۷۲ طه (۲۰) و ۱۲ محمد (۴۷) توجه فرمایید.

۷- برای توجیه کلمه‌ای که به جای ضمیر قرار داده‌ایم، با آیه ۶ جاثیه (۴۵) مقایسه فرمایید.

۷۸— سوره نباء

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱— در مورد چه چیز [با انکار] از یکدیگر می پرسند؟
- ۲— از خبر بزرگی [رستاخیز]،
- ۳— که در آن اختلاف نظر دارند (۱).
- ۴— هرگز [تصورشان درست نیست]، بزودی آگاه خواهند شد؛
- ۵— هرگز! بزودی آگاه خواهند شد.
- ۶— آیا زمین را مهد آرامش [شما] قرار ندادیم؟
- ۷— و کوهها را [به صورت] میخهایی (۲)؟
- ۸— و شما را نر و ماده آفریدیم،
- ۹— و خوابتان را مایه آرامش شما ساختیم.
- ۱۰— و شب را پوشش و روز را [هنگام تلاش] معاش قرار دادیم،
- ۱۲— و بر فرازتان هفت [طبقه] مستحکم بنا کردیم (۳).
- ۱۳— و چراغی فروزان پدید آوردیم،
- ۱۴— و از ابرهای باران زا آبی فراوان فرو فرستادیم،
- ۱۵— تا بدان دانه و گیاه و باغهایی انبوه برویانیم.
- ۱۷— تحقیقاً روز داوری، وعده گاه [همه] (۴) است،
- ۱۸— روزی که در صدا دهنده بزرگ دمیده شود و شما فوج فوج [به عرصه محشر] درآید (۵)،
- ۱۹— و آسمان به صورت درهایی متعدد گشوده شود،
- ۲۰— و کوهها به حرکت درآورده شود، و [همچون] سراب گردد.
- ۲۱— دوزخ کمینگاهی است،
- ۲۲— بازگشت گاهی برای طغیانگران،
- ۲۳— که روزگاری دراز در آن سر کنند؛
- ۲۴— در آنجا نه خنکی چشند و نه آشامیدنی؛ تنها آب داغ و آلوده [در اختیار دارند] (۶)،

سُورَةُ النَّبَاِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ ﴿١﴾ عَنِ النَّبَاِ الْعَظِيمِ ﴿٢﴾ الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ ﴿٣﴾
 كَلَّا سَيَعْمُونَ ﴿٤﴾ ثُمَّ كَلَّا سَيَعْمُونَ ﴿٥﴾ أَلَمْ نَجْعَلِ الْأَرْضَ مَهْدًا ﴿٦﴾
 وَالْجِبَالَ أَوْتَادًا ﴿٧﴾ وَخَلَقْنَاكُمْ أَزْوَاجًا ﴿٨﴾ وَجَعَلْنَا نَوْمَكُمْ سُبَاتًا ﴿٩﴾
 وَجَعَلْنَا اللَّيْلَ لِبَاسًا ﴿١٠﴾ وَجَعَلْنَا النَّهَارَ مَعَاشًا ﴿١١﴾ وَبَنَيْنَا
 فَوْقَكُمْ سَبْعًا شِدَادًا ﴿١٢﴾ وَجَعَلْنَا سِرَاجًا وَهَاجًا ﴿١٣﴾ وَأَنْزَلْنَا
 مِنَ الْمُعْصِرَاتِ مَاءً ثَجَّاجًا ﴿١٤﴾ لِنُخْرِجَ بِهِ حَبًّا وَنَبَاتًا ﴿١٥﴾ وَجَنَّاتٍ
 أَلْفَافًا ﴿١٦﴾ إِنَّ يَوْمَ الْفَصْلِ كَانَ مِيقَتَنَا ﴿١٧﴾ يَوْمَ يُنْفَخُ فِي الصُّورِ
 فَنَأْتُونَ أَفْوَاجًا ﴿١٨﴾ وَفُتِحَتِ السَّمَاءُ فَكَانَتْ أَبْوَابًا ﴿١٩﴾ وَسُيِّرَتِ
 الْجِبَالُ فَكَانَتْ سَرَابًا ﴿٢٠﴾ إِنَّ جَهَنَّمَ كَانَتْ مِرْصَادًا ﴿٢١﴾ لِلطَّاغِيْنَ
 مَعَابًا ﴿٢٢﴾ لَيَبْئِثُنَّ فِيهَا أَحْقَابًا ﴿٢٣﴾ لَا يَذُوقُونَ فِيهَا بَرْدًا وَلَا شَرَابًا ﴿٢٤﴾
 إِلَّا الْأَحْمِيمََا وَعَسَاقًا ﴿٢٥﴾ جَزَاءً وَفَاقًا ﴿٢٦﴾ إِنَّهُمْ كَانُوا
 لَا يَرْجُونَ حِسَابًا ﴿٢٧﴾ وَكَذَّبُوا بِآيَاتِنَا كِذَابًا ﴿٢٨﴾ وَكُلَّ شَيْءٍ
 أَحْصَيْنَاهُ كِتَابًا ﴿٢٩﴾ فَذُوقُوا فَلَنْ نَزِيدَكُمْ إِلَّا عَذَابًا ﴿٣٠﴾

۲۶— [مجازات می شوند] مجازاتی متناسب [رفتارشان] (۷)؛

۲۷— آنان به روز حساب امید و باور نداشتند،

۲۸— و آیات ما را سخت تکذیب می کردند؛

۲۹— در حالی که ما هر چیزی را به صورت نوشته ای، به شمار آورده ایم (۸)،

۳۰— پس بچشید که چیزی جز عذاب بر شما نمی افزایم (۹).

- ۱— بعضی آنها محال می دانستند و برخی آنها بعید می شمردند و عده ای هم در آن تردید داشتند؛ اختلافشان در طرز انکار آن بوده؛ به آیات ۳۵—۳۷ مؤمنون (۲۳)، ۷، سبأ (۳۴) و ۲۵ ملک (۶۷) توجه فرمایید. ضمناً مجموعه دو آیه ۱ و ۲ به بیان دیگر در آیات ۶۷ و ۶۸ ص (۳۸) آمده است.
- ۲— کوهها بیش از حجم و ارتفاعی که روی زمین دارند، در عمق ماده مذاب زمین نیز ریشه دارند و مثل میخ در داخل آن فرو رفته اند، در نتیجه از لغزیدن پوسته جامد زمین روی ماده مذاب داخلی جلوگیری می کنند.
- ۳— با احتمال زیاد، منظور طبقات مختلف جو زمین است؛ این طبقات اشعه مضر خورشید و سنگهای کیهانی را از برخورد به زمین دفع می کنند؛ کتاب «هفت آسمان» در این مورد بحث علمی مفصلی دارد. لازم به ذکر است که عبارت «سقیماً محفوظاً» در آیه ۳۲ انبیاء (۲۱) نیز در همین رابطه است.
- ۴— توجه افزوده و توضیح بیشتر را در آیات ۴۰—۴۲ دخان (۴۴) ملاحظه فرمایید.
- ۵— توضیح بیشتر را در آیات ۵۱ یس (۳۶) و ۶۸ زمر (۳۹) ملاحظه فرمایید.
- ۶— در مقابل آنها، وضع بهشتیان را از این نظر در آیات ۱۷ انسان (۷۶) و بخش آخر آیه ۲۱ انسان (۷۶) ملاحظه فرمایید.
- ۷— به آیه ۷ تحریم (۶۶) توجه فرمایید.
- ۸— به آیات ۱۲ یس (۳۶) و ۴۹ کهف (۱۸) و ۲۸ و ۲۹ جاثیه (۴۵) توجه فرمایید.
- ۹— به آیه ۸۸ نحل (۱۶) توجه فرمایید.

إِنَّ لِّلْمُتَّقِينَ مَفَازًا ﴿٣١﴾ حَدَائِقَ وَأَعْنَابًا ﴿٣٢﴾ وَكَوَاعِبَ أَتْرَابًا ﴿٣٣﴾ وَكَأْسًا
 دِهَاقًا ﴿٣٤﴾ لَا يَسْمَعُونَ فِيهَا لَغْوًا وَلَا كِدَابًا ﴿٣٥﴾ جَزَاءً مِّن رَّبِّكَ عَطَاءً
 حِسَابًا ﴿٣٦﴾ رَبِّ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَمَا بَيْنَهُمَا الرَّحْمَنُ لَا يَمْلِكُونَ
 مِنْهُ خِطَابًا ﴿٣٧﴾ يَوْمَ يَقُومُ الرُّوحُ وَالْمَلَائِكَةُ صَفًّا لَا يَتَكَلَّمُونَ
 إِلَّا مَن أِذْنُ لَهُ الرَّحْمَنُ وَقَالَ صَوَابًا ﴿٣٨﴾ ذَلِكَ الْيَوْمَ الْحَقُّ فَمَن
 شَاءَ اتَّخَذْ إِلَىٰ رَبِّهِ مَثَابًا ﴿٣٩﴾ إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ
 يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَلَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا ﴿٤٠﴾

سُورَةُ النَّازِعَاتِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالنَّازِعَاتِ غَرْقًا ﴿١﴾ وَالنَّشِيطَاتِ نَشْطًا ﴿٢﴾ وَالسَّيِّحَاتِ سَبْحًا ﴿٣﴾
 فَالْمُسَبِّحَاتِ سَبْقًا ﴿٤﴾ فَالْمُدَبِّرَاتِ أَمْرًا ﴿٥﴾ يَوْمَ تَرْجُفُ الرَّاجِفَةُ ﴿٦﴾
 تَتَّبِعُهَا الرَّادِفَةُ ﴿٧﴾ قُلُوبٌ يَوْمَئِذٍ وَاجِفَةٌ ﴿٨﴾ أَبْصَرُهَا
 خَشِيعَةٌ ﴿٩﴾ يَقُولُونَ أَيْنَ نَالِ الْمُرْدُودُونَ فِي الْحَافِرَةِ ﴿١٠﴾ أَيْنَ ذَا كُنَّا
 عِظْمًا نَّخْرَةً ﴿١١﴾ قَالُوا أَتِلْكَ إِذَا كَرَّةٌ خَاسِرَةٌ ﴿١٢﴾ فإِنَّمَا هِيَ زَجْرَةٌ
 وَاحِدَةٌ ﴿١٣﴾ فَإِذَا هُمْ بِالسَّاهِرَةِ ﴿١٤﴾ هَلْ أَنتَكَ حَدِيثٌ مُّوسَىٰ ﴿١٥﴾

۳۱- پرهیزکاران کامیابی دارند،

۳۲-۳۳- بوستانها و تاکستانها و دختران بالغ و همسال،

۳۴- و قدحهای لبریز از شراب.

۳۵- در آنجا [گفتار] یاوه و تکذیبی نخواهند شنید؛

۳۶- از جانب پروردگارت پاداشی بسنده [به آنان] داده شده است،

۳۷- [همان] صاحب اختیار آسمانها و زمین و مابین آنها، خدای رحمان که در برابر [فرمان] او هیچ کس قادر به گفتگو نیست^(۱)؛

۳۸- روزی که فرشته وحی^(۲) و [سایر] فرشتگان به صف ایستند، و سخن نگویند، مگر کسی که خدای رحمان به او اذن داده است و [همواره در دنیا] سخنی درست گفته باشد.

۳۹- چنین روزی محقق و حتمی است؛ پس هر که خواهد، راه بازگشتی به سوی پروردگارش در پیش گیرد.

۴۰- شما را نسبت به عذابی زودرس هشدار داده‌ایم؛ همان روزی که انسان رفتار گذشته خود را می‌بیند^(۳) و [هر] انکارورزی [ی] خواهد گفت: ای کاش خاک بودم [و برانگیخته نمی‌شدم].

۷۹- سوره نازعات

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- سوگند به بادهای سخت و ویرانگر^(۴)،

۲- و بادهای رحمت‌آور^(۵)،

۳- و انبوه ابرهای شناگر،

۴- که [با سرعتهای متفاوت، گویی] مسابقه گذاشته‌اند،

۵- و سوگند به فرشتگانی که [این] امور را سامان می‌دهند [که رستاخیز حتمی است].

۶- روزی که گردون بلرزد،

۷- در حالی که لرزش دیگری از بی آن درآید^(۶).

۸- ۹- دلهایی در آن روز هراسان است و دیدگان نشان [از ترس] فروافتاده است^(۷).

۱۰- ۱۱- [هم آنان که امروز] می‌گویند: چگونه آنگاه که استخوانهایی پوسیده شدیم، به حال نخستین بازگردانده می‌شویم؟!]

۱۲- و [با تمسخر] اضافه می‌کنند که: در این صورت، این بازگشتی است [و خیم و] زیانبار.

۱۳- [وقوع رستاخیز] فقط یک بانگ عظیم است.

۱۴- بناگاه همه در صحرا [ی محشر] خواهند بود^(۸).

۱۵- آیا داستان موسی به تو رسیده است؟

۱- به آیه ۲۳ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

۲- برای توجیه ترجمه «روح» در اینجا به آیه ۱۹۳ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

۳- به آیات ۳۰ آل عمران (۳) و ۱۳ و ۱۴ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.

۴- به آیات ۴۱ و ۴۲ ذاریات (۵۱) و ۱۹ و ۲۰ قمر (۵۴) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۵۷ اعراف (۷) توجه فرمایید.

۶- آیات ۶ و ۷ را با آیه ۶۸ زمر (۳۹) مقایسه فرمایید.

۷- عکس این وضعیت را در مورد پرهیزکاران در آیات ۲۷-۳۰ فجر (۸۹) ملاحظه فرمایید.

۸- مجموعه دو آیه اخیر به بیان دیگر در آیه ۵۱ یس (۳۶) آمده؛ به آیه ۷۷ نحل (۱۶) هم توجه فرمایید.

- ۱۶- آنگاه که پروردگارش او را در سرزمین مقدس «طوی» (۱) ندا داد (۲).
- ۱۷- به سوی فرعون برو که سر به طغیان برداشته است (۳).
- ۱۸- و بگو: آیا تمایل داری که [از شرک و خودکامگی] پاک گردی،
- ۱۹- و به سوی [معرفت] پروردگارت هدایتت کنم که خداترس شوی (۴)؟
- ۲۰- آنگاه معجزه بزرگ [خود] را به او ارائه کرد (۵).
- ۲۱- ولی [فرعون] دروغ شمرد و نافرمانی کرد (۶).
- ۲۲- آنگاه شتابان [از آن مجلس] بازگشت.
- ۲۳- [اطرافینش را] جمع کرد و ندا در داد،
- ۲۴- و گفت: من صاحب اختیار برتر شما هستم.
- ۲۵- خدا هم او را به عقوبت دنیا و آخرت گرفتار کرد (۷).
- ۲۶- براستی در این [داستان] برای خداترسان عبرتی است.
- ۲۷- آیا شما از نظر آفرینش سخت تریدی آسمانی که [خدا] بنانهاده است؟
- ۲۸- سقفش را برافراشت و سامانش داد (۸).
- ۲۹- و شبش را تیره و روزش را آشکار کرد؛
- ۳۰- و زمین را بعد از آن گسترد و کوهها را [بر آن] استوار گردانید و از آن آب و گیاهش را پدید آورد،
- ۳۱- برای برخورداری شما و دامهای شما.
- ۳۲- آنگاه که آن هنگامه بزرگتر رخ دهد،
- ۳۳- در آن روز انسان هر چه کرده است به یاد آورد (۹).
- ۳۴- و دوزخ برای هر که بنگرد، آشکار گردد (۱۰).
- ۳۷- اما هر که سر به طغیان برداشته و زندگی دنیا را برگزیده است، جایگاهش دوزخ است.
- ۴۰- و اما هر که از ایستادن (۱۱) در برابر پروردگارش ترسان بوده و نفس خود را از هوس بازداشته است،
- ۴۱- جایگاهش بهشت است (۱۲).
- ۴۲- از تو درباره رستاخیز می پرسند که استقرارش چه زمانی است؟
- ۴۳- تو را با مذاکره [درباره] آن چه کار؟! (۱۳)

إِذْ نَادَاهُ رَبُّهُ بِاللَّوَاءِ الْمُقَدَّسِ طَوًى ﴿١٦﴾ أَذْهَبَ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ إِنَّهُ طَغَىٰ ﴿١٧﴾
فَقُلْ هَلْ لَكَ إِلَهٌ إِلَّا أَنْ تَرَكَنِي ﴿١٨﴾ وَأَهْدِيكَ إِلَىٰ رَبِّكَ فَنَخَشِي ﴿١٩﴾ فَأَرِنَهُ
آيَةَ الْكُبْرَىٰ ﴿٢٠﴾ فَكَذَّبَ وَعَصَىٰ ﴿٢١﴾ ثُمَّ أَذْبَرَ سَعْيَهُ ﴿٢٢﴾ فَحَشَرَ
فَنَادَىٰ ﴿٢٣﴾ فَقَالَ أَنَارِكُمْ الْأَعْلَىٰ ﴿٢٤﴾ فَأَخَذَهُ اللَّهُ نَكَالَ الْآخِرَةِ وَالْأُولَىٰ
﴿٢٥﴾ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَعِبْرَةً لِّمَنْ يَخْشَىٰ ﴿٢٦﴾ ءَأَنْتُمْ أَشَدُّ حَلَقًا أَمِ السَّمَاءُ بَنَاهَا
﴿٢٧﴾ رَفَعَ سَمَكَهَا فَسَوَّيْنَاهَا ﴿٢٨﴾ وَأَغَطَّشَ لَيْلَهَا وَأَخْرَجَ ضُحَاهَا ﴿٢٩﴾
وَالْأَرْضَ بَعْدَ ذَٰلِكَ دَحَاهَا ﴿٣٠﴾ أَخْرَجَ مِنْهَا مَاءَهَا وَمَرْعَاهَا ﴿٣١﴾
وَالْجِبَالَ أَرْسَاهَا ﴿٣٢﴾ مَنَّاعًا لِّكُمْ وَلِيُنْفِخَكُمْ ﴿٣٣﴾ فَإِذَا جَاءَتِ الطَّامَةُ
الْكُبْرَىٰ ﴿٣٤﴾ يَوْمَ يَتَذَكَّرُ الْإِنْسَانُ مَا سَعَىٰ ﴿٣٥﴾ وَبُرْزَتِ الْجَحِيمُ
لِمَنْ بَرَىٰ ﴿٣٦﴾ فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ ﴿٣٧﴾ وَءَاثَرَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿٣٨﴾ فَإِنَّ الْجَحِيمَ
هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٣٩﴾ وَأَمَّا مَنْ خَافَ مَقَامَ رَبِّهِ وَنَهَىٰ النَّفْسَ عَنِ الْهَوَىٰ
﴿٤٠﴾ فَإِنَّ الْجَنَّةَ هِيَ الْمَأْوَىٰ ﴿٤١﴾ يَسْتَلُونَكَ عَنِ السَّاعَةِ أَيَّانَ مُرْسَاهَا
﴿٤٢﴾ فِيمَ أَنْتَ مِنْ ذِكْرِنَهَا ﴿٤٣﴾ إِلَىٰ رَبِّكَ مُنْهَبَهَا ﴿٤٤﴾ إِنَّمَا أَنْتَ مُنذِرٌ
مَنْ يَخْشَاهَا ﴿٤٥﴾ كَانَتْ يَوْمَ يَوْمِهَا لَمْ يَلْبَسُوا إِلَّا عَشِيَّةً أَوِّحْنَاهَا ﴿٤٦﴾

سُورَةُ نَازِعَاتٍ

۴۴- تمامی [دانش] آن با پروردگار توست (۱۳).

۴۵- تو فقط هشداردهنده کسانی هستی که از [مجازات] آن [روز] ترس دارند (۱۴).

۴۶- روزی که رستاخیز را مشاهده کنند، گویی جز شبانگاهی یا بامدادی [در گور] به سر نبرده اند (۱۵).

- ۱- غالب مفسران گفته اند: نام دره ای است کنار کوه طور؛ از مقایسه این آیه با آیات ۲۹ و ۳۰ قصص (۲۸) این نظر تأیید می شود.
- ۲- برجسته ترین کلام در این ندا در آیه ۱۲ طه (۲۰) و ۳۰ قصص (۲۸) آمده است؛ برای تفصیل گفتگوی خدا با موسی، به آیات ۱۲-۴۲ طه (۲۰) مراجعه فرماید.
- ۳- به زیر نویس آیه ۴۳ طه (۲۰) مراجعه فرماید.
- ۴- دعوتش همان گونه با لطف و مهربانی بود که در آیه ۴۴ طه (۲۰) دستور یافته بود.
- ۵- به آیات ۳۲ و ۳۳ شعرا (۲۶) توجه فرماید.
- ۶- به آیات ۲۹ شعراء (۲۶) و ۳۶ قصص (۲۸) توجه فرماید.
- ۷- این عقوبت دنیا را در آیه ۵۴ انفال (۸) و عقوبت آخرت را در آیه ۴۶ غافر (۴۰) ملاحظه فرماید.
- ۸- به آیه ۳۲ انبیاء (۲۱) توجه فرماید.
- ۹- به آیه ۳۰ آل عمران (۳) توجه فرماید.
- ۱۰- منظور گمراهان است؛ به آیه ۹۱ شعراء (۲۶) توجه فرماید.
- ۱۱- برای توجیه ترجمه، با آیه ۶ مطففین (۸۳) مقایسه فرماید.
- ۱۲- مفهوم مجموعه دو آیه اخیر به بیان دیگر در آیه ۴۶ رحمان (۵۵) آمده است.
- ۱۳- به آیه ۱۸۷ اعراف (۷) توجه فرماید.
- ۱۴- مفهوم آیه به بیان دیگر در آیات ۵۱ انعام (۶) و ۱۱ یس (۳۶) آمده است.
- ۱۵- برای توجیه افزوده، با آیه ۵۵ و ۵۶ روم (۳۰) مقایسه فرماید؛ ضمناً به زیر نویس آیه ۵۵ روم توجه فرماید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

۸۰- سوره عبس
به نام خدای رحمان [وا رحیم

عَبَسَ وَتَوَلَّى (۱) أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى (۲) وَمَا يُدْرِيكَ لَعَلَّهِ يُتْرَكَ (۳) أَوْ
يَذْكُرُ فَتَنْفَعَهُ الْذِكْرَى (۴) أَمَا مِنْ اسْتَعْنَى (۵) فَأَنْتَ لَهُ تَصَدَّى (۶)
وَمَا عَلَيْكَ أَلَّا يَزْكِي (۷) وَأَمَا مِنْ جَاءَكَ يَسْعَى (۸) وَهُوَ يَخْشَى (۹) فَأَنْتَ
عَنْهُ تُلْهِى (۱۰) كَلَّا إِنَّهَا لَأَنْذِرَةٌ (۱۱) فَمَنْ شَاءَ ذَكَرْهُ (۱۲) فِي صُحُفٍ مُكَرَّمَةٍ (۱۳)
مَرْفُوعَةٍ مُطَهَّرَةٍ (۱۴) بِأَيْدِي سَفَرَةٍ (۱۵) كِرَامٍ بَرَرَةٍ (۱۶) قُلْ لِلَّهِ الْإِنْسَانُ
مَا أَكْفَرُهُ (۱۷) مِنْ أَي شَيْءٍ خَلَقَهُ (۱۸) مِنْ نُطْفَةٍ خَلَقَهُ فَقَدَرَهُ (۱۹) ثُمَّ
السَّبِيلَ يَسَّرَهُ (۲۰) ثُمَّ أَمَانَهُ وَأَقْبَرَهُ (۲۱) ثُمَّ إِذَا شَاءَ أَنْشَرَهُ (۲۲) كَلَّا لَمَّا
يَقِضْ مَا أَمَرَهُ (۲۳) فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ إِلَى طَعَامِهِ (۲۴) أَتَأْكُلِنَا الْمَاءَ صَبًّا (۲۵)
ثُمَّ شَقَقْنَا الْأَرْضَ شَقًّا (۲۶) فَأَبْنَيْنَا فِيهَا جَبًّا (۲۷) وَعَبْنَا وَقَضْنَا (۲۸)
وَزَيَّنَّاوَاوْخَلَّا (۲۹) وَحَدَّيْقَ عُلْبًا (۳۰) وَفَكَهَنَهُ وَآبَا (۳۱) مَتَعَالَى كُرُ
وَلَا نَعْمَكُمُ (۳۲) فَإِذَا جَاءَتِ الصَّخَابَةُ (۳۳) يَوْمَ يَفِرُّ الْمَرْءُ مِنْ أَخِيهِ (۳۴)
وَأُمِّهِ وَأَبِيهِ (۳۵) وَصَجِينِهِ وَبَنِيهِ (۳۶) لِكُلِّ أُمَّرٍ يَوْمَئِذٍ شَانٌ
يَعْنِيهِ (۳۷) وَأُجُوهٌ يَوْمَئِذٍ مُسْفِرَةٌ (۳۸) ضَاحِكَةٌ مُسْتَبْشِرَةٌ (۳۹) وَأُجُوهٌ
يَوْمَئِذٍ عَلَيْهَا غَبَرَةٌ (۴۰) تَرْهَقُهَا قَتَرَةٌ (۴۱) أُولَئِكَ هُمُ الْكَافِرَةُ الْفَجْرَةُ (۴۲)

۳۵-۳۶ و نیز از پدر و مادر و همسر و فرزندان.

۳۸- چهره‌هایی در آن روز گشاده است،

۴۰- و بر چهره‌هایی در آن روز غبار [غم] نشسته است،

۴۲- آنان همان کفرورزان بزهکارند.

- ۱- چهره در هم کشید و روی برتافت،
- ۲- از اینکه [در موقعیتی حساس] آن نابینا به سراغش آمده بود.
- ۳- خیر نداری، بسا که به پاکی گراید،
- ۴- یا بند پذیرد که برای او سودمند افتد.
- ۵- اما آن که خود را بی نیاز [از هدایت] می‌داند،
- ۶- به او اقبال می‌کنی؛
- ۷- در حالی که اگر هم به پاکی نگراید، ایرادی بر تو نیست.
- ۸- اما آن که شتابان نزد تو می‌آید،
- ۹- در حالی که خداترس است (۱)؛
- ۱۰- تو از [توجه به] او غفلت می‌کنی (۲)؛
- ۱۱- هرگز [چنین مکن]! این [آیات] تذکر و یادآوری است؛
- ۱۲- پس هر که خواهد، از آن بند گیرد.
- ۱۳- [این آیات] در صحیفه‌های پرارزشی است؛
- ۱۴- بلند پایه و پاک،
- ۱۵-۱۶- در دست سفیرانی بزرگوار و نیکوکار.
- ۱۷- نگونسار باد انسان، چه ناسیاس است.
- ۱۸- مگر [خدا] او را از چه چیز آفریده است؟
- ۱۹- از نطفه‌ای [بی مقدار] (۳)؛ او را آفرید و سامان داد،
- ۲۰- سپس راه را بر او هموار کرد،
- ۲۱- آنگاه او را مرگ می‌دهد و به خاک می‌سپارد،
- ۲۲- و به هنگامی که بخواهد، او را برانگیزد.
- ۲۳- هرگز [خاضع نشده] و آنچه را که خدا فرمان داده، هنوز به جای نیاورده است.
- ۲۴- پس انسان باید به غذای خویش توجه کند [تا عنایت خدای را دریابد]،
- ۲۵- باران را در حد ضرورت فروباریدیم،
- ۲۶- و زمین را [با رویاندن گیاه] به گونه‌ای شگفت‌انگیز از هم شکافتیم،
- ۲۷- و دانه [ها] بی در آن رویاندیم،
- ۲۸- و انکور و سبزه،
- ۲۹- و زیتون و درخت خرما،
- ۳۰- و بوستانهای انبوه،
- ۳۱- و میوه و چراگاه،
- ۳۲- برای پرخورداری شما و دامهای شما.
- ۳۳- آنگاه که بانگ [برپایی رستاخیز] برآید (۴)؛
- ۳۴- روزی که آدمی از برادرش بگریزد،
- ۳۷- در آن روز هر یکی از آنان گرفتاری‌ای دارد که برایش کافی است.
- ۳۹- خندان و شادان (۵)؛
- ۴۱- آنها را تیرگی فراگیرد (۶).

۱- به آیه ۱۰ اعلی (۸۷) توجه فرمایید.

۲- در مورد شأن نزول این آیات، غالب مفسران گفته‌اند: در جلسه‌ای که پیامبر اکرم (ص) با تنی چند از اشراف قریش برای دعوت آنها به اسلام مذاکره می‌کرد، عبدالله مکتوم وارد شد و چون نابینا بود، متوجه نشد که پیامبر با دیگران جلسه دارد و با تکرار از او تقاضای آموزش قرآن می‌کرد. حضرت پیامبر (ص) که گرم مذاکرات مهمی بود، ناخودآگاه روی در هم کشید، و با نزول این آیات مورد عتاب قرار گرفت. بدین قرار، این آیات همان طور که در آیات ۱۱ و ۱۲ این سوره آمده، برای عموم درس هدایت و عبرتی است جاودانه. تفسیر نمونه نقل می‌کند که بعد از این ماجرا، پیامبر (ص) همواره ابن مکتوم را گرمی می‌داشت و هنگامی که او را می‌دید، می‌فرمود: مرحبا به کسی که پروردگارم به خاطر او مرا مورد عتاب قرار داد؛ و نیز مجمع البیان از حضرت صادق (ع) روایت کرده است که پیامبر هر وقت ابن مکتوم را می‌دید، می‌گفت: به خدا قسم دیگر هرگز خدا مرا درباره تو سرزنش نخواهد کرد و آنقدر نسبت به او لطف و مهربانی می‌کرد که او شرمنده می‌شد. ولی برخی دیگر از مفسران عقیده دارند که کسی که روی ترش کرد، ناشناسی از امویان بوده که با پیامبر مذاکره می‌کرده است؛ والله اعلم. لازم به یادآوری است که موارد دیگری نیز از عتاب به پیامبر اکرم (ص) به مناسبت ترک اولی در قرآن آمده است؛ به آیات (۱) تحریم (۶۶)، ۴۳ توبه (۹) و ۶ کهف (۱۸) توجه فرمایید؛ باید توجه داشت که روی ترش کردن، یکی از این موارد بوده که به راستی بطور استثنایی همین یکبار در زندگی آن پیامبر عظیم‌الشان اتفاق افتاده است؛ علاوه بر تاریخ روشن زندگی‌اش، به آیه ۴ قلم (۶۸) توجه فرمایید؛ و برای توضیح بیشتر این آیات، به تفسیر نمونه و بخصوص تفسیر نوین (استاد شریعتی) که به تفصیل در این باره بررسی و تحقیق کرده است، مراجعه فرمایید.

۳- برای توجه افزوده، به آیه ۲۰ مرسلات (۷۷) توجه فرمایید.

۴- به آیه ۶۸ زمر (۳۹) توجه فرمایید.

۵- مفهوم دو آیه اخیر به بیان دیگر در آیه ۱۱ انسان (۷۶) آمده است و علت آن در آیه ۳۰ فصلت (۴۱) آمده است.

۶- افرادی که از این نظر نقطه مقابل آنها هستند، در آیه ۲۶ یونس (۱۰) توصیف شده‌اند.

۸۱ — سوره تکویر

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- آنگاه که خورشید در هم پیچیده شود،
- ۲- و ستارگان بی فروغ گردند،
- ۳- و کوهها از جای رانده شوند،
- ۴- و آنگاه که نفیس ترین اموال^(۱) به حال خود رها شود^(۲)،
- ۵- و جانوران وحشی گرد آورده شوند،
- ۶- و دریاها افروخته گردد،
- ۷- و آنگاه که نفوس [خلق با همسان خود] قرین گردند^(۳)،
- ۸- و آنگاه که از دختر بچه زنده به گور شده می پرسند:
- ۹- به کدام گناه کشته شده است؟
- ۱۰- و آنگاه که کارنامه ها گشوده شود^(۴)،
- ۱۱- و [نظم] آسمان برکنده شود^(۵)،
- ۱۲- و دوزخ برافروخته گردد،
- ۱۳- و بهشت در دسترس [پرهیزکاران] قرار داده شود^(۶)،
- ۱۴- هر کس آگاه می گردد که چه [توشه‌ای] فراهم کرده است^(۷)،
- ۱۵- سوگند^(۸) به ستارگان بازگردنده،
- ۱۶- که به گردش درآیند و رخ پنهان کنند،
- ۱۷- و سوگند به شب، چون بازگردد،
- ۱۸- و به صبح، به گاه دمیدنش،
- ۱۹- که این [قرآن] گفتار فرستاده‌ای است بزرگوار^(۹)،
- ۲۰- [فرشته] نیرومندی با منزلت، نزد خدای عرش،
- ۲۱- در افاق بالا، فرمانده فرشتگان و امین [وحی خدا] است.
- ۲۲- [علی‌رغم ادعای مغرضان،]^(۱۰) معاشر شما دیوانه نیست؛
- ۲۲- و براستی جبرئیل را در افاق روشن مشاهده کرد؛

سُورَةُ التَّكْوِيْنِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

- ۱ إِذَا الشَّمْسُ كُوِّرَتْ ۝ وَإِذَا النُّجُومُ انْكَدَرَتْ ۝ وَإِذَا الْجِبَالُ
- سُيِّرَتْ ۝ وَإِذَا الْعِشَارُ عُطِّلَتْ ۝ وَإِذَا الْوُحُوشُ حُشِرَتْ
- ۵ ۝ وَإِذَا الْبِحَارُ سُجِّرَتْ ۝ وَإِذَا النُّفُوسُ زُوِّجَتْ ۝ وَإِذَا
- الْمَوْتُ دَسَّيِلَتْ ۝ ۸ ۝ بِأَيِّ ذَنْبٍ قُنِلَتْ ۝ وَإِذَا الصُّحُفُ نُشِرَتْ
- ۱۰ ۝ وَإِذَا السَّمَاءُ كُشِطَتْ ۝ وَإِذَا الْجَحِيمُ سُعِّرَتْ ۝ وَإِذَا الْجَنَّةُ
- أُزْلِفَتْ ۝ ۱۳ ۝ عَلِمَتْ نَفْسٌ مَّا أَحْضَرَتْ ۝ ۱۴ ۝ فَلَا أَقِيمُ بِالْخَنَسِ ۝
- الْجَوَارِ الْكُنَسِ ۝ ۱۶ ۝ وَاللَّيْلُ إِذَا عَسَعَسَ ۝ وَالصُّبْحُ إِذَا انْفَسَ ۝ ۱۸
- إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ ۝ ۱۹ ۝ ذِي قُوَّةٍ عِنْدَ ذِي الْعَرْشِ مَكِينٍ ۝ ۲۰ ۝ مُطَاعٍ
- ثُمَّ آمِينٍ ۝ ۲۱ ۝ وَمَا صَاحِبُكُمْ بِمَجْنُونٍ ۝ ۲۲ ۝ وَلَقَدْ رَآهُ بِالْأَفْقِ الْمَيِّينِ
- ۲۳ ۝ وَمَا هُوَ عَلَى الْغَيْبِ بِضَنِينٍ ۝ ۲۴ ۝ وَمَا هُوَ بِقَوْلِ شَيْطَانٍ رَجِيمٍ ۝ ۲۵
- فَأَيْنَ تَذْهَبُونَ ۝ ۲۶ ۝ إِنَّ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ۝ ۲۷ ۝ لِمَنْ شَاءَ مِنْكُمْ أَنْ
- يَسْتَقِيمَ ۝ ۲۸ ۝ وَمَا تَشَاءُونَ إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ ۝ ۲۹

سُورَةُ الْاِنْفِطَارِ

- ۲۴- و از ارائه وحی غیبی [که به او رسیده] دریغ ندارد؛
 - ۲۵- و گفتارش القای شیطانی مطرود نیست، ۲۶- پس به کجا می‌روید؟!
 - ۲۷- قرآن جز یادآوری برای جهانیان نیست،
 - ۲۹- و خواست شما محدود در [قانونمندی و] خواست خدای پروردگار جهانیان است.
- ۱- معنی تحت‌اللفظ آن، «شتران ده‌ماهه آبتن» است که در آستانه وضع حمل قرار گرفته و بزودی پستانشان سرشار از شیر می‌گردد. چنین شترانی با توجه به شرایط زمان و مکان، مصداقی از نفیس ترین اموال نزد عرب بوده است.
 - ۲- به آیه ۳۷ عبس (۸۰) رجوع فرماید.
 - ۳- به آیات ۲۲ صافات (۳۷) و ۷-۱۱ واقعه (۵۶) توجه فرماید.
 - ۴- به آیه ۱۴ اسراء (۱۷) توجه فرماید.
 - ۵- معنی تحت‌اللفظ آن، «از جا کنده شود» است، ولی با توجه به آیات ۸ و ۹ قیامت (۷۵)، ۸ و ۹ مرسلات (۷۷) و ۱ و ۲ انفطار (۸۲)، منظور همان است که در متن آورده‌ام.
 - ۶- برای توجیه افزوده، به آیات ۹۰ شعراء (۲۶) و ۳۱ ق (۵۰) توجه فرماید.
 - ۷- مفهوم آیه به بیان روشنتر در نیمه اول آیه ۳۰ آل عمران (۳) آمده است؛ برای توضیح بیشتر به آیات ۷ و ۸ زلزله (۹۹) توجه فرماید.
 - ۸- در ظاهر، نفی سوگند است ولی در واقع، سوگند قطعی است؛ به دلیل تصریح به جواب سوگند که در چهار آیه بعد آمده است؛ برای توضیح بیشتر به زیرنویسهای آیات ۷۵ واقعه (۵۶) و ۱ و ۱۰ بلد (۹۰) توجه فرماید.
 - ۹- به آیه ۹۷ بقره (۲) توجه فرماید.
 - ۱۰- برای توجیه افزوده، به آیات ۶ حجر (۱۵)، ۳۶ صافات (۳۷)، ۱۴ دخان (۴۴) و ۵۱ قلم (۶۸) توجه فرماید.
 - ۱۱- مجموعه دو آیه ۲۷ و ۲۸، همان معنی و مفهوم آیه ۳ انسان (۷۶) را دارد.

۸۲- سوره انفطار

به نام خدای رحمان [و] رحیم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انْفَطَرَتْ ﴿١﴾ وَإِذَا الْكُوَاكِبُ انشَرَّتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْبِحَارُ
فُجِرَتْ ﴿٣﴾ وَإِذَا الْقُبُورُ بُعِثَتْ ﴿٤﴾ عَلِمْتَ نَفْسٌ مَا قَدَّمَتْ
وَأَخَّرَتْ ﴿٥﴾ يَا أَيُّهَا الْإِنْسَانُ مَا عَرَفَكَ رَبِّكَ أَلْكَرِيمِ ﴿٦﴾ الَّذِي
خَلَقَكَ فَسَوَّدَكَ فَعَدَلَكَ ﴿٧﴾ فِي أَيِّ صُورَةٍ مَا شَاءَ رَكَّبَكَ ﴿٨﴾
كَلَّا بَلْ تُكَذِّبُونَ بِالذِّينِ ﴿٩﴾ وَإِنَّ عَلَيْكُمْ لَحَافِظِينَ ﴿١٠﴾ كِرَامًا
كُنِينِ ﴿١١﴾ يَعْلَمُونَ مَا تَفْعَلُونَ ﴿١٢﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿١٣﴾ وَإِنَّ
الْفُجَّارَ لَفِي جَحِيمٍ ﴿١٤﴾ يَصَلُّونَهَا يَوْمَ الذِّينِ ﴿١٥﴾ وَمَاهُمْ عَنْهَا بِغَائِبِينَ
﴿١٦﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الذِّينِ ﴿١٧﴾ ثُمَّ مَا أَدْرَاكَ مَا يَوْمَ الذِّينِ
﴿١٨﴾ يَوْمَ لَا تَمَلِكُ نَفْسٌ لِنَفْسٍ شَيْئًا وَالْأَمْرُ يَوْمَئِذٍ لِلَّهِ ﴿١٩﴾

سُورَةُ الْمَطْفِفِينَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَيْلٌ لِّلْمَطْفِفِينَ ﴿١﴾ الَّذِينَ إِذَا اكْتَالُوا عَلَى النَّاسِ يَسْتَوْفُونَ ﴿٢﴾
وَإِذَا كَالُوهُمْ أَوْ وَزَنُوهُمْ يُخْسِرُونَ ﴿٣﴾ أَلَا يَظُنُّ أُولَئِكَ أَنَّهُمْ
مَبْعُوثُونَ ﴿٤﴾ لِيَوْمٍ عَظِيمٍ ﴿٥﴾ يَوْمَ يَقُومُ النَّاسُ لِرَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٦﴾

۸۳- سوره مطففین

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- وای بر کاهش دهندگان [حقوق مردم] (۷)؛
- ۲- آنها که وقتی از مردم پیمانانه می گیرند، تمام [و کامل] دریافت می کنند؛
- ۳- و چون برای مردم پیمانانه یا وزن کنند، کاهش می دهند (۸)؛
- ۴- مگر گمان نمی برند که برانگیخته خواهند شد؟
- ۵- در روزی بزرگ،
- ۶- روزی که تمامی مردم در پیشگاه پروردگار جهانیان [برای حساب] به پای ایستند.

- ۱- به آیات ۳۰ آل عمران (۳) و ۱۳-۱۵ قیامت (۷۵) و ۳۵ نازعات (۷۹) توجه فرمایید.
- ۲- در این آیه، به طور غیر مستقیم، کرم بی قید و شرط خدا نفی می شود؛ به آیه ۷ ابراهیم (۱۴) و ۳۷-۴۱ نازعات (۷۹) توجه فرمایید.
- ۳- به آیه ۴ تین (۹۵) توجه فرمایید.
- ۴- به آیات ۱۷ و ۱۸ ق (۵۰) و ۸۰ زخرف (۴۳) توجه فرمایید.
- ۵- به آیه ۲۹ جاثیه (۴۵) توجه فرمایید.
- ۶- به نیمه دوم آیه ۱۶۵ بقره (۲) و نیمه دوم آیه ۱۶ غافر (۴۰) توجه فرمایید.
- ۷- به آیه ۳۵ اسراء (۱۷) توجه فرمایید.
- ۸- به آیه ۹ رحمن (۵۵) توجه فرمایید.

۷- هرگز [از روز حساب غفلت مکنید]، که سرنوشت بزهکاران در تنگنای پستی است (۱).

۸- خیر نداری تنگنای پست چگونه است!

۹- سرنوشتی است روشن.

۱۰- در آن روز وای به حال تکذیب کنندگان،

۱۱- آنان که روز جزا را دروغ می‌شمارند.

۱۲- تنها هر متجاوز گنهکاری آن را دروغ می‌شمارد؛

۱۳- که چون آیات ما بر او خوانده شود، می‌گوید: افسانه‌های کهن [بیش نیست].

۱۴- هرگز [این گفتار افسانه نیست]، بلکه دستاورد آنان زنگار بر دل‌هایشان بسته است (۲)؛

۱۵- هرگز [گرد رفتاری که موجب زنگار قلب می‌شود، مگردید]، آنان [که چنین کنند] در آن روز از [کرامت قرب] پروردگارشان محرومند (۳).

۱۶- و به دوزخ درمی‌آیند.

۱۷- آنگاه به آنها گفته می‌شود: این است آنچه دروغش می‌شمردید.

۱۸- هرگز [از روز حساب غفلت مکنید]، که کارنامه نیکوکاران در درجات عالی است (۴).

۱۹- خیر نداری درجات عالی چگونه است!

۲۰- سرنوشتی است روشن،

۲۱- که مقربان، آن را مشاهده خواهند کرد.

۲۲- محققاً نیکوکاران در بهشت پرنعمتند؛

۲۳- از فراز نختها می‌نگرند (۵)؛

۲۴- طراوت و خرمی نعمت را در چهره‌هاشان مشاهده می‌کنی؛

۲۵- ار شرابی سر به مهر نشانیده می‌شوند (۶).

۲۶- که مهر آن از مُشک است؛ و در این [نعمت است که] مشتاقان باید بر یکدیگر سبقت گیرند [نه دنیای گذرا] (۷).

۲۷- آمیزه آن شراب از [چشمه] تسنیم است،

۲۸- چشمه‌ای که مقربان [خدا] از آن می‌نوشند.

۲۹- [روزگاری بود و گذشت که] گنهکاران به مؤمنان می‌خندیدند؛

۳۰- و چون از کنارشان می‌گذشتند، [به یکدیگر] چشمک می‌زدند؛

۳۱- و هنگامی که نزد خانواده خود بازمی‌گشتند، شادمان [و خرامان] بازمی‌گشتند؛

۳۲- و چون مؤمنان را می‌دیدند، آنها را گمراه معرفی می‌کردند،

۳۳- در حالی که آنها را متولی مؤمنان نفرستاده بودند.

۳۴- ولی امروز مؤمنان به انکارورزان می‌خندند (۸).

۱- به آیه ۵ تین (۹۵) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۳۵ غافر (۴۰) توجه فرمایید.

۳- وضع افرادی که نقطه مقابل آنها هستند، از این نظر در آیات ۲۲ و ۲۳ قیامت (۷۵) آمده است.

۴- به آیه ۶ تین (۹۵) توجه فرمایید.

۵- به آیه ۲۳ قیامت (۷۵) توجه فرمایید.

۶- ویژگی آن را در آیات ۴۷ صافات (۳۷) و ۱۹ واقعه (۵۶) ملاحظه فرمایید.

۷- به آیه ۲۱ حدید (۵۷) توجه فرمایید.

۸- به آیه ۴۴ اعراف (۷) توجه فرمایید.

كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْفَجَارِ لَفِي سِجِّينٍ ﴿٧﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا سِجِّينٌ ﴿٨﴾ كِتَابٌ

مَرْفُومٌ ﴿٩﴾ وَيَلِّ يَوْمَئِذٍ لِّلْمُكَذِّبِينَ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ يَكْذِبُونَ يَوْمَ الدِّينِ ﴿١١﴾

وَمَا يَكْذِبُ بِهِ إِلَّا كُلُّ مُعْتَدٍ أَثِيمٍ ﴿١٢﴾ إِذْ أَنْتَلَى عَلَيْهِ آيَاتُنَا قَالَ أَسْطِرُّ

الْأَوَّلِينَ ﴿١٣﴾ كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ ﴿١٤﴾ كَلَّا إِنَّهُمْ

عَن رَبِّهِمْ يَوْمَئِذٍ لَمَّحْجُوبُونَ ﴿١٥﴾ ثُمَّ إِنَّهُمْ لَصَالُوا الْجَحِيمِ ﴿١٦﴾ ثُمَّ يُقَالُ

هَذَا الَّذِي كُتِبَ بِهِ تَكْذِبُونَ ﴿١٧﴾ كَلَّا إِنَّ كِتَابَ الْأَبْرَارِ لَفِي عِلِّيِّينَ

﴿١٨﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا عِلِّيُّونَ ﴿١٩﴾ كِتَابٌ مَّرْفُومٌ ﴿٢٠﴾ يُشْهَدُهُ الْمُرْفُوقُونَ

﴿٢١﴾ إِنَّ الْأَبْرَارَ لَفِي نَعِيمٍ ﴿٢٢﴾ عَلَى الْأَرَاكِ يَنْظُرُونَ ﴿٢٣﴾ تَعْرِفُ فِي

وُجُوهِهِمْ نَضْرَةَ النِّعَمِ ﴿٢٤﴾ يُسْقَوْنَ مِنْ رَحِيقٍ مَّخْتُومٍ ﴿٢٥﴾

خِتْمُهُ مِسْكَ وَفِي ذَلِكَ فَلْيَتَنَافَسِ الْمُتَنَفِسُونَ ﴿٢٦﴾ وَمَرْآجُهُ

مِنْ تَسْنِيمٍ ﴿٢٧﴾ عَيْنَا يَشْرَبُ بِهَا الْمُقَرَّبُونَ ﴿٢٨﴾ إِنَّ الَّذِينَ

أَجْرُوا كَانُوا مِنْ الَّذِينَ ءَامَنُوا يَضْحَكُونَ ﴿٢٩﴾ وَإِذَا مَرُّوا بِهِمْ

يَتَغَامَرُونَ ﴿٣٠﴾ وَإِذَا انْقَلَبُوا إِلَىٰ أَهْلِهِمْ انْقَلَبُوا فَكِهِينَ ﴿٣١﴾

وَإِذَا رَأَوْهُمْ قَالُوا إِنَّ هَؤُلَاءِ لَضَالُّونَ ﴿٣٢﴾ وَمَا أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمْ

حَافِظِينَ ﴿٣٣﴾ فَالْيَوْمَ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنَ الْكُفَّارِ يَضْحَكُونَ ﴿٣٤﴾

۳۵- [در حالی که] از فراز تختها [به مناظر بهشت] می نگرند؛
۳۶- [تا ببینند] آیا انکارورزان در دام اعمال [و تمسخرها] شان گرفتار شده اند؟

سُورَةُ الْاِنْشِقَاقِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا السَّمَاءُ انشَقَّتْ ﴿١﴾ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٢﴾ وَإِذَا الْأَرْضُ مُدَّتْ
 ﴿٣﴾ وَأَلْقَتْ مَا فِيهَا وَتَخَلَّتْ ﴿٤﴾ وَأَذْنَتْ لِرَبِّهَا وَحُقَّتْ ﴿٥﴾ يَتَأَيَّهَا
 الْإِنْسَانُ إِنَّكَ كَادِحٌ إِلَىٰ رَبِّكَ كَدًّا حَافِلٌ فِيهِ ﴿٦﴾ فَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ
 كِتَابَهُ بِيَمِينِهِ ﴿٧﴾ فَسَوْفَ يُحَاسَبُ حِسَابًا يَسِيرًا ﴿٨﴾ وَيَنْقَلِبُ
 إِلَىٰ أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿٩﴾ وَأَمَّا مَنْ أُوْتِيَ كِتَابَهُ وَرَاءَ ظَهْرِهِ ﴿١٠﴾ فَسَوْفَ
 يَدْعُوا ثُبُورًا ﴿١١﴾ وَيَصَلِّي سَعِيرًا ﴿١٢﴾ إِنَّهُ كَانَ فِي أَهْلِهِ مَسْرُورًا ﴿١٣﴾
 إِنَّهُ ظَنَّ أَنْ لَنْ يَحُورَ ﴿١٤﴾ بَلَىٰ إِنَّ رَبَّهُ كَانَ بِهِ بَصِيرًا ﴿١٥﴾ فَلَا أُقْسِمُ
 بِالشَّفَقِ ﴿١٦﴾ وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ ﴿١٧﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ ﴿١٨﴾
 لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَن طَبَقٍ ﴿١٩﴾ فَمَا لَهُمْ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿٢٠﴾ وَإِذَا قُرِئَ
 عَلَيْهِمُ الْقُرْآنُ أَنْ لَا يُسْجِدُونَ ﴿٢١﴾ بِلِ الَّذِينَ كَفَرُوا يُكَذِّبُونَ ﴿٢٢﴾
 وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِمَا يُوعُونَ ﴿٢٣﴾ فَبَشِّرْهُمْ بِعَذَابٍ أَلِيمٍ ﴿٢٤﴾
 إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ﴿٢٥﴾

۸۴- سوره انشقاق

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- آنگاه که آسمان بشکافتد،
- ۲- و مطیع صاحب اختیارش گردد و چنین سزد،
- ۳- و آنگاه که زمین هموار و گسترده شود،
- ۴- و محتوای خود را بیرون افکند و تهی گردد (۱)،
- ۵- و مطیع صاحب اختیارش گردد و چنین سزد.
- ۶- ای انسان، تو با تلاش بسیار، به سوی پروردگارت در حرکتی و
به لقای او نایل خواهی شد (۲)؛
- ۷- پس هر که کارنامه اش به دست راستش داده شود،
- ۸- به آسانی حسابرسی خواهد شد،
- ۹- و شادمان نزد [همفکران و] (۳) خانواده اش بازمی گردد؛
- ۱۰- و هر که کارنامه اش از قفا در اختیارش قرار گیرد،
- ۱۱- درخواست مرگ خواهد کرد،
- ۱۲- و بر آتش سوزان درآید.
- ۱۳- او [در دنیا] میان خانواده اش شادمان زیسته بود (۴).
- ۱۴- او هرگز گمان بازگشت نمی برد؛
- ۱۵- آری، پروردگارش به حال او بینا بود.
- ۱۶- سوگند یاد می کنم (۵) به شفق (۶)،
- ۱۷- و سوگند به شب تار و آنچه فرو پوشد،
- ۱۸- و سوگند به ماه، آنگاه که [فروغش] کامل گردد،
- ۱۹- که قطعاً از حالتی به حالتی دیگر درمی آید (۷).
- ۲۰- چرا [انکارورزان] باور نمی کنند؟!
- ۲۱- و هنگامی که قرآن بر آنها خوانده می شود، به خضوع نمی افتند؟!
- ۲۲- حتی [آن را] دروغ هم می شمارند؛
- ۲۳- و خدا به آنچه در دل نهان می دارند، داناتر است.
- ۲۴- پس آنها را از عذابی دردناک خبر بده (۸)،
- ۲۵- مگر مؤمنان نیکوکار، که پاداشی بی پایان دارند.

- ۱- به آیه ۲ زلزله (۹۹) توجه فرمایید.
- ۲- به آیه ۴۲ نجم (۵۳) توجه فرمایید.
- ۳- برای توجیه افزوده به آیات ۶۹ نساء (۴) و ۸۵ مریم (۱۹) توجه فرمایید.
- ۴- به آیه ۷۵ غافر (۴۰) توجه فرمایید.
- ۵- «لا» در اینجا در ترجمه نمی آید؛ به زیرنویس های آیات ۷۵ واقعه (۵۶) و ۱ بلد (۹۰) که هر یک استدلال جداگانه ای در این زمینه دارد، توجه فرمایید.
- ۶- سرخی پس از غروب آفتاب.
- ۷- حیات، مرگ، برانگیزش، حساب و جزا.
- ۸- به زیرنویس آیه ۲۱ آل عمران (۳) توجه فرمایید.

۸۵ - سوره بروج

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- سوگند به آسمان پرستاره (۱)،
- ۲- و به [رستاخیز] روز موعود (۲)،
- ۳- و سوگند به [تمامی مردمی که] شاهد [آن روزند] و به [رستاخیز] مورد مشاهده [خلق] (۳)؛
- ۴- که آدم سوزانی که بر کنار خندق مملو از آتش پرمایه [و] انبوه به تماشا [نشسته بودند، ناپود شدند.
- ۷- آنها نظاره گر جنایتی بودند که خود بر مؤمنین روا می داشتند (۴)؛
- ۸- و کینه از مؤمنین نداشتند مگر به خاطر اینکه به خدای فرادست و شایسته ستایش ایمان آورده بودند،
- ۹- کسی که فرمانروایی آسمانها و زمین خاص اوست؛ و خدا بر هر چیزی گواه است.
- ۱۰- کسانی که مردان و زنان با ایمان را آزار دادند و توبه نکردند، عذاب دوزخ و آتش [در انتظار] خواهند داشت.
- ۱۱- مؤمنان نیکوکار [نیز] باغهایی از بهشت خواهند داشت که نهرها در دامن آن جاری است؛ این است کامیابی بزرگ.
- ۱۲- محققاً دست گشودن پروردگارت سهمگین است.
- ۱۳- اوست که [آفرینش را] آغاز می کند و بازمی آورد (۵)؛
- ۱۴- و او آمرزگار و دوستدار [مؤمنان] است،

سُورَةُ الْبُرُوجِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الْبُرُوجِ ﴿١﴾ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ ﴿٢﴾ وَشَاهِدٍ وَمَشْهُودٍ ﴿٣﴾ قُلْ أَصْحَابُ الْأَخْذُودِ ﴿٤﴾ النَّارِ ذَاتِ الْوُقُودِ ﴿٥﴾ إِذْ هُرِّعَتْهَا فَعُودٌ ﴿٦﴾ وَهُمْ عَلَى مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ﴿٧﴾ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَنْ يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ﴿٨﴾ الَّذِي لَهُ مُلْكُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهُ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿٩﴾ إِنَّ الَّذِينَ فَنَوُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ لَمْ يَتَوَبُوا فَلَهُمْ عَذَابٌ جَهَنَّمَ وَهُمْ عَذَابُ الْحَرِيقِ ﴿١٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتٌ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ ذَلِكَ الْفَوْزُ الْكَبِيرُ ﴿١١﴾ إِنَّ بَطْشَ رَبِّكَ لَشَدِيدٌ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ هُوَ بَدِيٌّ وَبَعِيدٌ ﴿١٣﴾ وَهُوَ الْغَفُورُ الْودُودُ ﴿١٤﴾ ذُو الْعَرْشِ الْمَجِيدُ ﴿١٥﴾ فَاعَالِ لِمَا يَرِيدُ ﴿١٦﴾ هَلْ أَنْتَكَ حَدِيثُ الْجُنُودِ ﴿١٧﴾ فِرْعَوْنَ وَثَمُودَ ﴿١٨﴾ بَلِ الَّذِينَ كَفَرُوا فِي تَكْذِيبٍ ﴿١٩﴾ وَاللَّهُ مِنْ وَرَائِهِمْ مُحِيطٌ ﴿٢٠﴾ بَلْ هُوَ قُرْءَانٌ مَجِيدٌ ﴿٢١﴾ فِي لَوْحٍ مَحْفُوظٍ ﴿٢٢﴾

سُورَةُ الطَّارِقِ

- ۱۵- مالک بزرگوار عرش،
- ۱۶- که هر چه بخواهد، به انجام رساند.
- ۱۷- آیا داستان سپاهیان فرعون و ثمود (۶) به تو رسیده است؟
- ۱۹- بلکه انکارورزان کارشان [همواره] تکذیب است،
- ۲۰- و خدا از همه طرف بر آنان احاطه دارد؛
- ۲۱- آری، این [گفتار] قرآنی (۷) است ارجمند،
- ۲۲- در لوحی محفوظ (۸).

۱- برای توجیه ترجمه «بروج» به ستارگان، آیه ۱۶ حجر (۱۵) را با آیات ۶۱ فرقان (۲۵) و ۶ صافات (۳۷) مقایسه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیات ۱۰۳ انبیاء (۲۱)، ۵۲ یس (۳۶)، ۸۳ زخرف (۴۳) و ۳۲ جاثیه (۴۵) توجه فرمایید.

۳- برای توجیه ترجمه «مشهود»، به آیه ۱۰۳ هود (۱۱) توجه فرمایید.

۴- از مجموع گفتار مفسران به طور خلاصه برمی آید که گروهی از یهودیان به فرمان ذونواس، پادشاه یمن، جمعی از مؤمنین مسیحی را در نجران مورد آزار سختی قرار دادند تا از آیین خود دست بردارند.

۵- برای روشن تر شدن، به آیات ۲۷ روم (۳۰) و ۶۲ واقعه (۵۶) و ۱۹ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید؛ منظور همان مطلبی است که در آیه ۷۹ یس (۳۶) آمده است.

۶- برای توضیح بیشتر به آیات ۹-۱۳ فجر (۸۹) توجه فرمایید.

۷- کلمه «قرآن» در سراسر قرآن کریم ۵۷ بار تکرار شده است که مضربی است از عدد ۱۹ و تعداد سوره‌هایی که کلمه قرآن در آن ذکر شده، ۳۸ است که باز هم مضربی است از عدد ۱۹.

۸- برای روشن تر شدن، به آیه ۹ حجر (۱۵) توجه فرمایید.

۸۶- سوره طارق

به نام خدای رحمان [و] رحیم

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالسَّمَاءِ وَالطَّارِقِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الطَّارِقُ ﴿٢﴾ النَّجْمُ الثَّاقِبُ ﴿٣﴾ إِنَّ كُلَّ
 نَفْسٍ لَّمَّا عَلَيْهَا حَافِظٌ ﴿٤﴾ فَلْيَنْظُرِ الْإِنْسَانُ مِمَّ خُلِقَ ﴿٥﴾ خُلِقَ مِنْ مَّاءٍ
 دَافِقٍ ﴿٦﴾ يَخْرُجُ مِنْ بَيْنِ الصُّلْبِ وَالتَّرَائِبِ ﴿٧﴾ إِنَّهُ عَلَى رَجْعِهِ لَقَادِرٌ ﴿٨﴾
 يَوْمَ تَبَى السَّرَائِرُ ﴿٩﴾ فَاللَّهُ مِنْ قُوَّةٍ وَلَا نَاصِرَ ﴿١٠﴾ وَالسَّمَاءِ ذَاتِ الرَّجْعِ ﴿١١﴾
 وَالْأَرْضِ ذَاتِ الصَّدْعِ ﴿١٢﴾ إِنَّهُ لَقَوْلُ فَصْلٍ ﴿١٣﴾ وَمَا هُوَ إِلَّا هَزْلٌ ﴿١٤﴾ إِنْهُمْ
 يَكِيدُونَ كَيْدًا ﴿١٥﴾ وَأَكِيدُ كَيْدًا ﴿١٦﴾ فَمَهْلُ الْكَافِرِينَ أَمْهَلُهُمْ رَوْدًا ﴿١٧﴾

سُورَةُ الطَّارِقِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

سَبِّحْ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى ﴿١﴾ الَّذِي خَلَقَ فَسَوَّى ﴿٢﴾ وَالَّذِي قَدَّرَ فَهَدَى ﴿٣﴾
 وَالَّذِي أَخْرَجَ الْمَرْعَى ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُ غَنَاءً أَحْوَى ﴿٥﴾ سُنُقِرْتُكَ ﴿٦﴾
 فَلَا تُنسى ﴿٧﴾ إِلَّا مَا شَاءَ اللَّهُ إِنَّهُ يَعْلَمُ الْجَهْرَ وَمَا يَخْفَى ﴿٨﴾ وَيَسِّرُكَ
 لِلْيُسْرَى ﴿٩﴾ فَذَكِّرْ إِنْ نَفَعَتِ الذِّكْرَى ﴿١٠﴾ سَيِّدُكُمْ مَنْ يَخْشَى ﴿١١﴾
 وَيَنْجِنُهَا الْأَشْفَى ﴿١٢﴾ الَّذِي يَصْلِي النَّارَ الْكُبْرَى ﴿١٣﴾ ثُمَّ لَا يَمُوتُ
 فِيهَا وَلَا يَحْيَى ﴿١٤﴾ قَدْ أَفْلَحَ مَنْ تَزَكَّى ﴿١٥﴾ وَذَكَرَ اسْمَ رَبِّهِ فَصَلَّى ﴿١٥﴾

۸۷- سوره اعلى

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- ویژگی [های] پروردگار والاتر خویش را تقدیس کن،
- ۲- همان خدایی که آفرید و سامان داد،
- ۳- و تقدیر (۹) و هدایت کرد،
- ۴- و چراگاه [ها] را پدید آورد،
- ۵- آنگاه خاشاکی خشک و تیره اش کرد،
- ۶- بزودی تو را خوانا گردانیم [به گونه ای] که از یاد مبری،
- ۷- مگر آنچه خدا بخواهد، که او از آشکار و نهان آگاه است.
- ۸- و آسانی برایت پیش می آوریم؛
- ۹- پس اندرز بده، اگر اندرز دادن مفید است؛
- ۱۰- هر که خدا ترس است، پند خواهد گرفت،
- ۱۱- و نگویندترین [مردم] از آن کناره می گیرد،
- ۱۲- همان که به آتش بزرگ درمی آید؛
- ۱۳- آنگاه در آن آتش، نه مرگ خواهد داشت و نه حیات (۱۰).
- ۱۴- بی گمان هر که پاکی ورزید و با یاد و ویژگی [های] پروردگارش به نماز ایستاد، رستگار شد.

- ۱- بعضی از مفسرین آن را «ستاره ثریا» تفسیر کرده اند و بعضی دیگر «زحل» از سیارات منظومه شمسی که بسیار پرفروغ است و دارای حلقه های نورانی متعدد و هشت قمر است. حلقه های نورانی زحل یکی از پدیده های عجیب آسمانی است که هنوز هم اسرارآمیز است (تفسیر نمونه).
- ۲- به آیات ۸۰ زخرف و ۱۰-۱۲ انفطار (۸۲) توجه فرماید.
- ۳- برای توجیه افزوده، به آیه ۲۰ مرسلات (۷۷) توجه فرماید.
- ۴- به آیات ۴۱ رحمن (۵۵) و ۹ و ۱۰ عادیات (۱۰۰) توجه فرماید.
- ۵- به آیه ۱۹ انفطار (۸۲) توجه فرماید.
- ۶- معنی تحت اللفظ آن، «آسمان بازگردنده» است و منظور این است که آسمان، بی در پی به حالت بارندگی بازمی گردد.
- ۷- به آیه ۲۶ نحل (۱۶) توجه فرماید.
- ۸- تهدیدی که در این آیه به کار رفته، در آیات ۳ حجر (۱۵)، ۵۴ مؤمنون (۲۳)، بخش انتهایی آیه ۸ زمر (۳۹) و ۸۳ زخرف (۴۳) نیز آمده است.
- ۹- به آیه ۲۱ حجر (۱۵) توجه فرماید.
- ۱۰- برای توضیح بیشتر به آیات ۳۶ فاطر (۳۵) و ۱۷ ابراهیم (۱۴) توجه فرماید.

- ۱۶- ولی شما زندگی دنیا را ترجیح می دهید (۱)،
 ۱۷- در حالی که آخرت بهتر و پاینده تر است (۲).
 ۱۸- این [حقایق] در کتب [آسمانی] پیشین نیز هست (۳)؛
 ۱۹- کتب ابراهیم و موسی.

۸۸- سوره غاشیه

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- آیا داستان [حادثه] فراگیر (۴) [رستاخیز] به تو رسیده است؟
 ۲- چهره هایی در آن روز، ذلت بارند؛
 ۳- [در این جهان، بی نتیجه] تلاش کرده اند و رنج برده اند (۵)؛
 ۴- [ناگزیر] در آتشی سوزان درآیند،
 ۵- و از چشمه ای گرم نوشانیده شوند.
 ۶- غذایشان منحصر به گیاه خاردار خشک است،
 ۷- که نه فربه می کند و نه رفع گر سنگی.
 ۸- چهره هایی در آن روز شاد و خندان است (۶)،
 ۹- و از تلاش [گذشته] خویش خشنود،
 ۱۰- در بهشتی برین [مستقرند]،
 ۱۱- در آنجا سخن یاوه نخواهی شنید.
 ۱۲- در آن [بهشت] چشمه ساری روان است؛
 ۱۳- در [کنار] آن، تختهایی رفیع،
 ۱۴- و جامه های نهاده،
 ۱۵- و بالشهایی ردیف شده،
 ۱۶- و فرشهایی گسترده.
 ۱۷- چرا به [همین] شتر توجه نمی کنند که چگونه [عجوبه ای] آفریده شده است؟
 ۱۸- و آسمان [را نمی بینند] که چگونه افراشته شده است؟

بَلْ تُؤْثِرُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا ﴿١٦﴾ وَالْآخِرَةَ خَيْرٌ وَأَبْقَى ﴿١٧﴾ إِنَّ
 هَذَا لَفِي الصُّحُفِ الْأُولَى ﴿١٨﴾ صُحُفِ إِبْرَاهِيمَ وَمُوسَى ﴿١٩﴾

سُورَةُ الْغَاشِيَةِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ الْغَاشِيَةِ ﴿١﴾ وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ خَشِيعَةٌ ﴿٢﴾
 عَامِلَةٌ نَّاصِبَةٌ ﴿٣﴾ تَصَلَّى نَارًا حَامِيَةً ﴿٤﴾ تَسْقَى مِنْ عَيْنٍ عَابِيَةٍ ﴿٥﴾
 لَيْسَ لَهُمْ طَعَامٌ إِلَّا مِنْ ضَرِيحٍ ﴿٦﴾ لَا يُسْمِنُ وَلَا يُغْنِي مِنْ جُوعٍ ﴿٧﴾
 وَجُوهٌ يَوْمَئِذٍ نَاعِمَةٌ ﴿٨﴾ لِسَعْيِهَا رَاضِيَةٌ ﴿٩﴾ فِي جَنَّةٍ عَالِيَةٍ ﴿١٠﴾
 لَا تَسْمَعُ فِيهَا لِلْغِيَةِ ﴿١١﴾ فِيهَا عَيْنٌ جَارِيَةٌ ﴿١٢﴾ فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ ﴿١٣﴾
 وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ ﴿١٤﴾ وَنَارٌ مِصْفُوفَةٌ ﴿١٥﴾ وَزُرَّابِيٌّ مَبْتُوثَةٌ ﴿١٦﴾
 أَفَلَا يَنْظُرُونَ إِلَى الْإِبِلِ كَيْفَ خُلِقَتْ ﴿١٧﴾ وَإِلَى السَّمَاءِ كَيْفَ
 رُفِعَتْ ﴿١٨﴾ وَإِلَى الْجِبَالِ كَيْفَ نُصِبَتْ ﴿١٩﴾ وَإِلَى الْأَرْضِ كَيْفَ
 سُطِحَتْ ﴿٢٠﴾ فَذَكِّرْ إِنَّمَا أَنْتَ مُذَكِّرٌ ﴿٢١﴾ لَسْتَ عَلَيْهِمْ
 بِمُصَيِّرٍ ﴿٢٢﴾ إِلَّا مَنْ تَوَلَّى وَكَفَرَ ﴿٢٣﴾ فَيَعَذِّبُهُ اللَّهُ الْعَذَابَ
 الْأَكْبَرَ ﴿٢٤﴾ إِنَّ إِلَيْنَا إِيَابَهُمْ ﴿٢٥﴾ ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا حِسَابَهُمْ ﴿٢٦﴾

۱۹- و کوهها را که چگونه مستقر شده اند؟

۲۰- و زمین که چگونه گسترده شده است؟

۲۱- پس [مردم را] تذکر ده؛ که تو فقط تذکر دهنده ای.

۲۲- سبطه (۷) بر آنان نداری (۸)؛

۲۳- [تذکر تو سودمند است] مگر [برای] کسی که روی برتافت و انکار ورزید (۹)؛

۲۴- پس خدا به عذاب بزرگتر آخرت گرفتارشان خواهد کرد (۱۰)؛

۲۵- البته بازگشتشان به سوی ماست،

۲۶- آنگاه حسابشان نیز بر ماست.

۱- به آیه ۶۴ عنکبوت (۲۹) و ۱۴ آل عمران (۳) توجه فرماید.

۲- به آیه ۱۵ آل عمران (۳) و ۴۶ کهف (۱۸) و ۲۰ و ۲۱ حدید (۵۷) توجه فرماید.

۳- به آیات ۳۶-۴۲ نجم (۵۳) توجه فرماید.

۴- به نیمه دوم آیه ۴۷ کهف (۱۸) توجه فرماید.

۵- به آیه ۲۳ فرقان (۲۵) توجه فرماید.

۶- به آیه ۲۴ مطففین (۸۳) توجه فرماید.

۷- در مورد عدول از قاعده املائی در کلمه «مصیطر»، به زیرنویس سوم آیه ۲۴۵ بقره (۲) مراجعه فرماید؛ ریشه این کلمه، سطر است (با سین).

۸- به بخش اول آیه ۲۵۶ بقره (۲) و نیز به آیه ۹۹ یونس (۱۰) توجه فرماید؛ ضمناً مفهوم آیه به بیان دیگر در آیه ۴۵ ق (۵۰) آمده است.

۹- برای توجیه ترجمه، این آیه را با آیات ۹-۱۱ اعلی (۸۷) که هم معنی با این آیه است، مقایسه فرماید. جالب است که آیه بعدی هر دو مورد نیز مشابه است؛ ضمناً به آیه ۸۳ زخرف (۴۳) هم در این رابطه توجه فرماید.

۱۰- منظور از عذاب اکبر، عذاب اخروی است؛ با آیه ۲۱ سجده (۳۲) مقایسه فرماید.

۸۹- سوره فجر به نام خدای رحمان [و] رحیم

سُورَةُ الْفَجْرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْفَجْرِ ﴿١﴾ وَلَيَالٍ عَشْرٍ ﴿٢﴾ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ ﴿٣﴾ وَالْأَيْلِ إِذَا يَسَّرَ ﴿٤﴾ هَلْ فِي ذَلِكَ قَسَمٌ لِّذِي حِجْرٍ ﴿٥﴾ أَلَمْ تَرَ كَيْفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِعَادٍ ﴿٦﴾ إِرْمَ دَاتِ الْعِمَادِ ﴿٧﴾ الَّتِي لَمْ يُخْلَقْ مِثْلُهَا فِي الْبِلَادِ ﴿٨﴾ وَثُمُودَ الَّذِينَ جَابُوا الصَّخْرَ بِالْوَادِ ﴿٩﴾ وَفِرْعَوْنَ ذِي الْأَوْتَادِ ﴿١٠﴾ الَّذِينَ طَغَوْا فِي الْبِلَادِ ﴿١١﴾ فَأَكْثَرُوا فِيهَا الْفَسَادَ ﴿١٢﴾ فَصَبَّ عَلَيْهِمْ رَبُّكَ سَوْطَ عَذَابٍ ﴿١٣﴾ إِنَّ رَبَّكَ لِيَا لَمْرِصَادٍ ﴿١٤﴾ فَأَمَّا الْإِنْسَانُ إِذَا مَا ابْتَلَاهُ رَبُّهُ فَأَكْرَمَهُ، وَنِعْمَهُ، فَيَقُولُ رَبِّي أَكْرَمَنِ ﴿١٥﴾ وَأَمَّا إِذَا مَا ابْتَلَاهُ فَقَدَرَ عَلَيْهِ رِزْقَهُ، فَيَقُولُ رَبِّي أَهْنَنِ ﴿١٦﴾ كَلَّا بَلْ لَأَنْكُرِمُونَ الْيَتِيمَ ﴿١٧﴾ وَلَا تَخْشَوْنَ عَلَى طَعَامِهِ الْمِسْكِينَ ﴿١٨﴾ وَتَأْكُلُونَ الثَّرَاثَ أَكْلًا لَمًّا ﴿١٩﴾ وَتُحِبُّونَ الْمَالَ حُبَّ جَمًّا ﴿٢٠﴾ كَلَّا إِذَا دُكَّتِ الْأَرْضُ دَكًّا دَكًّا ﴿٢١﴾ وَجَاءَ رَبُّكَ وَالْمَلَكُ صَفًّا صَفًّا ﴿٢٢﴾ وَجِئْتُكُمْ يَوْمَئِذٍ بِجَهَنَّمَ يَوْمَئِذٍ يَبْدَأُ الْإِنْسَانَ وَإِنَّ لَهُ الذِّكْرَى ﴿٢٣﴾

- ۱- سوگند به سپیده دم،
- ۲- و به شبهای دهگانه (۱)،
- ۳- و به زوج و فرد (۲)،
- ۴- و به شب، هنگامی که آهنگ رفتن کند [که پروردگارت در کمین نشسته است] (۳)؛
- ۵- آیا در این [امور] برای خردمندان سوگندی [قابل قبول] هست؟
- ۶- آیا توجه نکرده ای که پروردگارت با قوم عاد چه کرد (۴)؟!؛
- ۷- [و نیز با پایتختشان] «ارم» که [قصرهای بلند و] ستونهای کشیده داشت،
- ۸- [شهری] که نظیرش در [سایر] سرزمینها آفریده نشده بود؟!
- ۹- و با قوم ثمود (۵) که در دره، تخته سنگها را [برای احداث بنا] می بردند (۶)،
- ۱۰- و با فرعون که سپاهی نیرومند داشت؟!؛
- ۱۱- همانها که در شهرها سر به طغیان برداشتند؛
- ۱۲- و بسیار تبهکاری کردند،
- ۱۳- [تا آنکه] پروردگارت تازیانه عذاب را بر آنها فرود آورد (۷)؛
- ۱۴- که البته پروردگارت تو در کمین نشسته است.
- ۱۵- اما انسان، وقتی پروردگارش او را می آزماید و مورد اکرام و نعمتش قرار می دهد، [با غرور] می گوید: [شایستگی داشتم که] پروردگارم مرا عزیز و گرامی داشته است (۸).
- ۱۶- و اما چون باز او را می آزماید و روزی را بر او سخت می گیرد، [به جای صبر و تلاش] (۹) می گوید: پروردگارم مرا خوار گردانید (۱۰).
- ۱۷- هرگز، بلکه [مشکل این است که] یتیم را گرامی نمی داری،
- ۱۸- و [یکدیگر را] بر غذا دادن بینوا ترغیب نمی کنی،
- ۱۹- و میراث [ضعیفان] را با بی رحمی می خوری؛
- ۲۰- و مال [و ثروت] را بسیار دوست می داری.
- ۲۱- هرگز [بندار شما در هنگام سختی و گشایش عاقلانه نیست]؛ آنگاه که زمین بسختی و شدت درهم کوفته شود،
- ۲۲- و [فرمان] (۱۱) پروردگارت فرارسد و فرشتگان صف زده حضور یابند؛
- ۲۳- در آن روز، دوزخ [برابر بزهکاران] آورده شود، (۱۲) در چنین روزی انسان به خود آید (۱۳)، اما چه سود؟!؛

- ۱- درباره «شبهای دهگانه» نظرهای مفسران مختلف است؛ قابل قبول ترین آنها ده سببی است که برای تکمیل الواح تورات بر مبعاد سی شبه موسی افزوده شد و در آیه ۱۴۲ اعراف (۷) آمده است؛ مؤید این نظر، این است که به کوه طور نیز که محل آغاز بعثت و اولین گفتگوی خدا با موسی است، سوگند یاد شده است (آیه ۲ تین)؛ والله اعلم.
- ۲- منظور از «زوج» تمامی مخلوقات است که زوج آفریده شده اند؛ به آیه ۴۹ ذاریات (۵۱) توجه فرمایید؛ و منظور از فرد، خدای واحد است؛ به آیه ۱۶۳ بقره (۲) توجه فرمایید.
- ۳- پاسخ سوگند، همان آیه ۱۴ است.
- ۴- به آیات ۶-۸ حاقه (۶۹) توجه فرمایید.
- ۵- به آیه ۵ حاقه (۶۹) توجه فرمایید.
- ۶- برای توجیه افزوده، به آیه ۱۴۹ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.
- ۷- در مورد قوم عاد به آیه ۶ حاقه (۶۹) و در مورد قوم ثمود به آیه ۵ حاقه و در مورد فرعون به آیه ۵۵ زخرف (۴۳) مراجعه فرمایید.
- ۸- برای روشنتر شدن مفهوم آیه، به دو آیه متوالی ۵۵ و ۵۶ مؤمنون (۲۳) توجه فرمایید.
- ۹- به آیه ۱۵۵ بقره (۲) توجه فرمایید.
- ۱۰- به آیه ۹ هود (۱۱) و ۵۱ فصلت (۴۱) توجه فرمایید.
- ۱۱- برای توجیه افزوده، به نیمه دوم آیه ۱۹ انفطار ﴿والامر یومئذ لله﴾ و نیز آیه ۳۳ نحل (۱۶) توجه فرمایید.
- ۱۲- در مورد بهشتیان نیز همین معنی در آیه ۹۰ شعراء (۲۶) آمده است.
- ۱۳- به آیه ۲۷ فرقان (۲۵) توجه فرمایید.

- ۲۴- [با حسرت] گوید: کاش برای حیات [ابدی]م (۱) پیش اندیشی کرده بودم؛
 ۲۵-۲۶- در آن روز، عذاب او را کسی [جز خودش] نکند و نیز به بندشدنش را (۲).
 ۲۷- ای نفس آرام و مطمئن (۳)،
 ۲۸- به سوی پروردگارت بازگرد؛ خشنود و مورد پسند؛
 ۲۹- در صف بندگان [خاص] من داخل شو،
 ۳۰- و به بهشت من درآی.

يَقُولُ يَلَيْتَنِي قَدَّمْتُ لِحَيَاتِي ﴿٢٤﴾ فَيَوْمَئِذٍ لَا يُعَذِّبُ عَذَابَهُ أَحَدٌ ﴿٢٥﴾
 وَلَا يُوثِقُ وَثَاقَهُ أَحَدٌ ﴿٢٦﴾ يَأْتِيهَا النَّفْسُ الْمُطْمَئِنَّةُ ﴿٢٧﴾ أَرْجَىٰ
 إِلَىٰ رَبِّكَ رَاضِيَةً مُّرْتَضَةً ﴿٢٨﴾ فَأَدْخِلْ فِي عَبْدِي ﴿٢٩﴾ وَأَدْخِلْ جَنَّتِي ﴿٣٠﴾

سُورَةُ الْبَقَرَةِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَا أُقْسِمُ بِهَذَا الْبَلَدِ ﴿١﴾ وَأَنْتَ حَلُّ الْبَلَدِ ﴿٢﴾ وَوَالِدٍ وَمَا وَلَدٌ
 ﴿٣﴾ لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي كَبَدٍ ﴿٤﴾ أَيْحَسِبُ أَنْ لَنْ يَقْدِرَ عَلَيْهِ
 أَحَدٌ ﴿٥﴾ يَقُولُ أَهْلَكْتُ مَا لَا بَلَدًا ﴿٦﴾ أَيْحَسِبُ أَنْ لَمْ يَرَهُ أَحَدٌ
 ﴿٧﴾ لَمْ نَجْعَلْ لَهُ عَيْنَيْنِ ﴿٨﴾ وَلِسَانًا وَشَفَتَيْنِ ﴿٩﴾ وَهَدَيْنَاهُ
 النَّجْدَيْنِ ﴿١٠﴾ فَلَا اقْنَحُمُ الْعَاقِبَةَ ﴿١١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْعَاقِبَةُ ﴿١٢﴾
 فَكُرْبَةً ﴿١٣﴾ أَوْ إِطْعَمٌ فِي يَوْمٍ ذِي مَسْغَبَةٍ ﴿١٤﴾ يَتِيمًا ذَا مَقْرَبَةٍ
 ﴿١٥﴾ أَوْ مَسْكِينًا ذَا مَتْرَبَةٍ ﴿١٦﴾ ثُمَّ كَانَ مِنَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَوَاصَوْا
 بِالصَّبْرِ وَتَوَاصَوْا بِالْمَرْحَمَةِ ﴿١٧﴾ أُولَئِكَ أَصْحَابُ الْمِعْنَةِ ﴿١٨﴾ وَالَّذِينَ
 كَفَرُوا أَيْبَأَيْنَاهُمُ أَصْحَابُ الْمَشْئَمَةِ ﴿١٩﴾ عَلَيْهِمْ نَارٌ مُؤَصَّدَةٌ ﴿٢٠﴾

سُورَةُ الشُّمُسِ

- ۹۰- سوره بلد
 به نام خدای رحمان [و] رحیم
 ۱- سوگند یاد می‌کنم به این شهر [مقدس مکه] (۴)،
 ۲- در حالی که تو در این شهر سکونت داری،
 ۳- و سوگند به پدری [بزرگ] و فرزندی که به وجود آورد (۵)،
 ۴- که انسان را در تعادل (۶) آفریده‌ایم.
 ۵- آیا می‌پندارد که هیچ‌کس قادر نیست بر او دست یابد؟!
 ۶- می‌گوید: مال فراوانی را تباه کردم (۷).
 ۷- مگر می‌پندارد که هیچ‌کس او را نمی‌بیند؟!
 ۸- آیا برای او دو چشم نیافریده‌ایم؟
 ۹- و زبان و دو لب؟
 ۱۰- و دو راه [خیر و شر] را به او ننمودیم (۸)؟
 ۱۱- ولی او به کاری که مهم بود، اقدام نکرد (۹).
 ۱۲- خبر نداری آن کار با اهمیت چیست!
 ۱۳- آزاد کردن اسیر،
 ۱۴- یا طعام دادن در روز واماندگی،
 ۱۵- [خاصه] به یتیمی از خویشاوندان،
 ۱۶- یا بینوایی خاک‌نشین.
 ۱۷- آنگاه [از این رهگذر] در زمره مؤمنانی قرار گیرد که یکدیگر را به شکیبایی و مهربانی [به خلق] توصیه می‌کنند.

۱۸- آنها سعادت‌مندند؛

- ۱۹- و کسانی که آیات ما را انکار کردند، تیره‌روزند.
 ۲۰- آتشی غیر قابل گریز بر آنان مقرر شده است.

- ۱- به آیات ۶۴ عنکبوت (۲۹) و ۷ روم (۳۰) توجه فرمایید.
 ۲- به آیه ۴۴ یونس (۱۰) که مضمون آن در ۸ آیه دیگر نیز تکرار شده است، توجه فرمایید.
 ۳- به آیه ۲۸ رعد (۱۳) توجه فرمایید؛ ضمناً عکس این وضعیت را در مورد افراد بی‌پرهیز در آیات ۸ و ۹ نازعات (۷۹) ملاحظه فرمایید.
 ۴- حرف «لا» در اینجا برای تأکید و زیبایی کلام آمده است و در ترجمه نمی‌آید؛ مؤید این نظر، آیه بعدی است؛ زیرا منزل داشتن پیامبر بر حرمت شهر مکه می‌افزاید و دلیلی بر سوگند خوردن است، نه سوگند نخوردن. آیه ۳ تین (۹۵) نیز که در آن به شهر مکه سوگند یاد شده (و هذا البلد الامین)، تأیید دیگری بر این نظر است؛ به آیه ۷۵ واقعه (۵۶) و زیرنویس آن نیز که به صورت دیگری ضرورت حذف «لا» در ترجمه اثبات شده است، توجه فرمایید.
 ۵- بعضی از مفسران گفته‌اند که منظور، حضرت ابراهیم و فرزندش اسماعیل است و بعضی دیگر گفته‌اند که منظور، حضرت آدم و انبوه فرزندان او است. فرض اول با توجه به اینکه ابراهیم و اسماعیل مأمور تجدید بنای خانه کعبه بودند، با دو آیه قبل متناسب است و فرض دوم با آیه بعدی متناسب دارد.
 ۶- به آیات ۷ انفطار (۸۲) و ۴ تین (۹۵) توجه فرمایید. راغب گفته است: «کید السماء»، یعنی میانه آسمان. ضمناً «کید» به معنی مشقت و سختی هم هست، ولی پذیرش این معنی در اینجا مغایر با آیات فراوانی از قرآن است؛ از جمله: آیات ۱۸۵ بقره ﴿یرید الله بکم الیسر و لا یرید بکم العسر﴾ و ۳۸ بقره، ۱۹ و ۲۰ عبس (۸۰)، ۵- لیل (۹۲)، بخش پایانی دو آیه ۴ و ۷ طلاق (۶۵)، ۵ و ۶ انشراح (۹۴) و... مجموعه دو آیه ۴ و ۵ این سوره را با در نظر گرفتن همین معنی برای «کید»، با مجموعه دو آیه ۴ و ۵ تین (۹۵) مقایسه فرمایید؛ بیان واحدی را استنباط خواهید کرد.
 ۷- مجمع البیان نقل کرده: شخصی که گناهی مرتکب شده بود، از رسول خدا (ص) تکلیف خود را پرسید؛ فرمودند که کفار بدهد. گفت: از روزی که به دین محمد درآمدم همه اموال در اتفاقات از بین رفت؛ آیات این سوره در رد سخن او آمده است.
 ۸- به آیات ۳ انسان (۷۶) و ۸ شمس (۹۱) و نیمه اول آیه ۲۹ کهف (۱۸) توجه فرمایید.
 ۹- معنی تحت‌اللفظ آن این است: به گذرگاه سخت درنیامد.

۹۱- سوره شمس به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- سوگند به خورشید و تابندگی اش،
- ۲- و به ماه، آنگاه که از پی خورشید برآید،
- ۳- و به روز، چون خورشید را پدیدار کند،
- ۴- و به شب، چون آن را فرو پوشد،
- ۵- و سوگند به آسمان و آن که بنایش کرد،
- ۶- و به زمین و آن که آن را گسترده،
- ۷- و سوگند به نفس آدمی و آن که سامانش بخشید،
- ۸- و بزهکاری و تقوایش را به او الهام کرد،
- ۹- که هر که در پاکی نفس کوشید، رستگار شد.
- ۱۰- و هر که نفس را [به گناه] آلود، باخت.
- ۱۱- قوم ثمود^(۱) از سر طغیان خود [پیامبرشان را] دروغ پرداز شمردند،
- ۱۲- آنگاه که نگوینخت ترین آنها به پا خاست،
- ۱۳- و پیامبر خدا به آنان گفت [متعرض] ناقه خدا و [نوبت] آشامیدنش [نشوید]^(۲).

- ۱۴- ولی آنها پیامبر را تکذیب و شتر را پی کردند [و از پای درآوردند]، آنگاه پروردگارشان به کیفر گناهشان بر آنان [عقوبت] فرود آورد و عقوبت را [بر همه] یکسان اعمال داشت.
- ۱۵- و از فرجام آن [نیز] ترس ندارد^(۳).

۹۲- سوره لیل به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- سوگند به شب، آنگاه که [زمین را] فرو پوشد،
- ۲- و به روز، آنگاه که پدیدار شود،
- ۳- و سوگند به آفریننده نر و ماده^(۴)،
- ۴- که تلاش شما مختلف است.
- ۵- اما هر که [مال خود را] بخشید و پرهیزکاری کرد،
- ۶- و [وعده] نیکو [ی آخرت] ^(۵) را تصدیق نمود،
- ۷- بزودی آسانی برایش پیش می آوریم^(۶)؛
- ۸- اما کسی که بخل و بی نیازی ورزد،
- ۹- و [وعده] نیکو [ی آخرت] را دروغ شمرد،
- ۱۰- بزودی دشواری برایش پیش می آوریم؛
- ۱۱- و به گاه نگوینساری در عذاب، اموالش سودی به حال او نخواهد داشت^(۷).
- ۱۲- البته هدایت بر عهده ماست^(۸)؛
- ۱۳- و دنیا و آخرت در اختیار ماست.
- ۱۴- پس شما را از آتشی که زبانه می کشد، هشدار می دهم.

- ۱- به زیر نویس آیه ۱۴۱ شعراء (۲۶) مراجعه فرمایید.
- ۲- به آیه ۲۸ قمر (۵۴) توجه فرمایید.
- ۳- به آیه ۲۳ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.
- ۴- به آیه ۳۶ یس (۳۶) توجه فرمایید.
- ۵- به آیه ۴۵ حجر (۱۵) توجه فرمایید.
- ۶- به آیه ۹۷ نحل (۱۶) توجه فرمایید.
- ۷- مصداق آن را در آیات ۱ و ۲ مسد (۱۱۱) ملاحظه فرمایید.
- ۸- به آیه ۳ انسان (۷۶) توجه فرمایید.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالشَّمْسِ وَضُحَاهَا ﴿١﴾ وَالْقَمَرِ إِذَا تَلَّهَا ﴿٢﴾ وَالنَّهَارِ إِذَا جَلَّهَا ﴿٣﴾
وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَاهَا ﴿٤﴾ وَالسَّمَاءِ وَمَا بَنَاهَا ﴿٥﴾ وَالْأَرْضِ وَمَا طَحَّهَا ﴿٦﴾
وَالنَّفْسِ وَمَا سَوَّاهَا ﴿٧﴾ فَأَلْهَمَهَا فُجُورَهَا وَتَقْوَاهَا ﴿٨﴾ قَدْ
أَفْلَحَ مَن زَكَّاهَا ﴿٩﴾ وَقَدْ خَابَ مَن دَسَّاهَا ﴿١٠﴾ كَذَبَتْ ثَمُودُ
بِطُغُونِهَا ﴿١١﴾ إِذِ اتَّبَعَتْ أَشْقَاهَا ﴿١٢﴾ فَقَالَ لَهُمُ رَسُولُ اللَّهِ
نَاقَةَ اللَّهِ وَسُقْيَاهَا ﴿١٣﴾ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ
عَلَيْهِمْ رَبُّهُمْ بِذُنُوبِهِمْ فَسَوَّاهَا ﴿١٤﴾ وَلَا يَخَافُ عُقْبَاهَا ﴿١٥﴾

سُورَةُ اللَّيْلِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَاللَّيْلِ إِذَا يَغْشَى ﴿١﴾ وَالنَّهَارِ إِذَا تَجَلَّى ﴿٢﴾ وَمَا خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنثَى ﴿٣﴾
إِن سَعَى لَشَقَى ﴿٤﴾ فَأَمَّا مَنْ أَعْطَى وَانْفَى ﴿٥﴾ وَصَدَقَ بِالْحَسَنِ ﴿٦﴾
فَسَنَسِرُهُ لِلْعُسْرَى ﴿٧﴾ وَأَمَّا مَنْ يَخِلُّ وَاسْتَفَى ﴿٨﴾ وَكَذَّبَ بِالْحَسَنِ ﴿٩﴾
فَسَنَسِرُهُ لِلْعُسْرَى ﴿١٠﴾ وَمَا يَعْنِي عَنْهُ مَالُهُ إِذَا تَرَدَّى ﴿١١﴾ إِنَّ عَلَيْنَا
لَلْهُدَى ﴿١٢﴾ وَإِنَّ لَنَا الْآخِرَةَ وَالْأُولَى ﴿١٣﴾ فَأَنْذَرْتُكُمْ نَارًا تَلَظَّى ﴿١٤﴾

- ۱۵- تنها [افراد] نگونبخت تر به آن درآیند،
 ۱۶- همان که [آیات خدا را] دروغ شمرد و روی برتافت (۱).
 ۱۷- و [افراد] پرهیزکارتر، از آتش برکنار خواهند ماند،
 ۱۸- همان که مالش را به منظور پیراسته شدن خویش می‌بخشد؛
 ۱۹- در حالی که هیچ‌کس، حقی به‌گردن او نداشته که [ازوماً] به پاداش [خود] رسد،
 ۲۰- تنها در طلب خشنودی پروردگار والاتر خویش می‌بخشد؛
 ۲۱- و بی‌گمان [از لطف خدا] خشنود خواهد شد.

۹۳- سوره ضحی

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- سوگند به روز روشن (۲)،
 ۲- و سوگند به شب چون آرام گیرد،
 ۳- که پروردگارت تو را رها نکرده و بر تو خشم نگرفته است؛
 ۴- و مسلماً آخرت برای تو بهتر از دنیا است؛
 ۵- و بزودی پروردگارت به تو [نعمتها] می‌بخشد که خشنود شوی.
 ۶- مگر نه اینکه خدا یتیمت یافت و پناه داد؛
 ۷- و راه‌نایافته‌ات یافت (۳) و هدایت کرد؛
 ۸- و تهی‌دستت یافت و بی‌نیاز نمود؟
 ۹- پس با یتیم خشنونت مکن (۴)؛
 ۱۰- و سائل را مرنجان؛
 ۱۱- و اما از نعمت پروردگارت بازگو.

۹۴- سوره شرح (انشراح)

به نام خدای رحمان [و] رحیم

لَا يَصْلِيهَا إِلَّا الْأَشْقَى (۱۵) الَّذِي كَذَّبَ وَتَوَلَّى (۱۶) وَسَيُجَنَّبُهَا
 الْأَتْقَى (۱۷) الَّذِي يُؤْتِي مَالَهُ يَتَزَكَّى (۱۸) وَمَا لِأَحَدٍ عِنْدَهُ مِنْ
 نِعْمَةٍ تُجْرَى (۱۹) إِلَّا ابْتِغَاءَ وَجْهِ رَبِّهِ الْأَعْلَى (۲۰) وَلَسَوْفَ يَرْضَى (۲۱)

سُورَةُ الضُّحَى

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالضُّحَى (۱) وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى (۲) مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَمَا قَلَى (۳)
 وَلَلْآخِرَةُ خَيْرٌ لَّكَ مِنَ الْأُولَى (۴) وَلَسَوْفَ يَعْطِيكَ رَبُّكَ
 فَتَرْضَى (۵) أَلَمْ يَجِدْكَ يَتِيمًا فَآوَى (۶) وَوَجَدَكَ ضَالًّا
 فَهَدَى (۷) وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى (۸) فَأَمَّا الْيَتِيمَ فَلَا تَقْهَرْ
 (۹) وَأَمَّا السَّائِلَ فَلَا تَنْهَرْ (۱۰) وَأَمَّا بِنِعْمَةِ رَبِّكَ فَحَدِّثْ (۱۱)

سُورَةُ الشَّرْحِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَلَمْ نَشْرَحْ لَكَ صَدْرَكَ (۱) وَوَضَعْنَا عَنكَ وِزْرَكَ (۲) الَّذِي
 أَنْقَضَ ظَهْرَكَ (۳) وَرَفَعْنَا لَكَ ذِكْرَكَ (۴) فَإِنَّ مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (۵) إِنَّ
 مَعَ الْعُسْرِ يُسْرًا (۶) فَإِذَا فَرَغْتَ فَانصَبْ (۷) وَإِلَىٰ رَبِّكَ فَارْغَبْ (۸)

- ۱- مگر نه اینکه صبر و تحملت را زیاد کردیم (۵)،
 ۲- و بار گرانت را که بر پشت تو سنگینی می‌کرد، بر گرفتیم،
 ۳- و آوازه‌ات را برایت بلند گردانیم؟
 ۴- پس مسلماً از پی دشواری، آسانی است؛
 ۵- [آری] مسلماً از پی دشواری آسانی است.
 ۶- پس، هنگامی که [از هر کار] فراغت یافتی، به [عبادت] پرداز،
 ۷- و به پروردگارت روی آر.

۱- به آیه ۴۸ طه (۲۰) توجه فرمایید.
 ۲- معنی اصلی «ضحی» گسترش اشعه آفتاب است، ولی به «روز» هم گفته می‌شود. در اینجا به قرینه «لیل» در آیه بعدی، منظور همان روز است.
 ۳- به آیات ۵۲ شوری (۴۲) و ۳ یوسف (۱۲) توجه فرمایید؛ در مورد حضرت موسی نیز به آیه ۲۰ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.
 ۴- به آیه ۹ نساء (۴) توجه فرمایید.
 ۵- به زیرنویس آیه ۲۵ طه (۲۰) مراجعه فرمایید.

سُورَةُ التِّينِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالَّتَيْنِ وَالزَّتَيْنِ ۝ (۱) وَطُورِ سِينِينَ ۝ (۲) وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ ۝ (۳)
 لَقَدْ خَلَقْنَا الْإِنْسَانَ فِي أَحْسَنِ تَقْوِيمٍ ۝ (۴) ثُمَّ رَدَدْنَاهُ أَسْفَلَ سَفَلِينَ ۝ (۵)
 إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ فَلَهُمْ أَجْرٌ غَيْرُ مَمْنُونٍ ۝ (۶)
 فَمَا يُكَذِّبُكَ بَعْدُ بِالذِّينِ ۝ (۷) أَلَيْسَ اللَّهُ بِأَحْكَمَ الْحَاكِمِينَ ۝ (۸)

سُورَةُ الْعَلَقِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اقْرَأْ بِاسْمِ رَبِّكَ الَّذِي خَلَقَ ۝ (۱) خَلَقَ الْإِنْسَانَ مِنْ عَلَقٍ ۝ (۲) اقْرَأْ وَرَبُّكَ
 الْأَكْرَمُ ۝ (۳) الَّذِي عَلَّمَ بِالْقَلَمِ ۝ (۴) عَلَّمَ الْإِنْسَانَ مَا لَمْ يَعْلَمْ ۝ (۵) كَلَّا إِنَّ
 الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنَ طَافٍ ۝ (۶) أَن رَّأَاهُ اسْتَعْجَلَنِي ۝ (۷) إِنِّي إِلَيْ رَبِّكَ لَرَجِعٌ ۝ (۸) أَرَأَيْتَ
 الَّذِي يَنْهَى ۝ (۹) عَبْدًا إِذَا صَلَّى ۝ (۱۰) أَرَأَيْتَ إِنْ كَانَ عَلَى الْهُدَىٰ ۝ (۱۱) أَوْ أَمَرَ
 بِالْتَّقْوَىٰ ۝ (۱۲) أَرَأَيْتَ إِنْ كَذَّبَ وَتَوَلَّىٰ ۝ (۱۳) أَلَمْ يَعْلَمْ بِأَنَّ اللَّهَ يَرَىٰ ۝ (۱۴) كَلَّا لَئِنْ
 لَمْ يَنْتَهِ لَنَسْفَعْنَا بِالنَّاصِيَةِ ۝ (۱۵) نَاصِيَةٍ كَذِبَةٍ خَاطِئَةٍ ۝ (۱۶) فَلْيَدْعُ نَادِيَهُ ۝ (۱۷)
 سَنَدْعُ الزَّبَانِيَةَ ۝ (۱۸) كَلَّا لَا تَطَّعُهَا وَأَسْجُدْ وَقُتِبْ ۝ (۱۹)

۹۵- سوره تین

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- سوگند به انجیر و زیتون،
- ۲- و سوگند به کوه سینا،
- ۳- و این شهر امن [مکه] (۱)،
- ۴- که انسان را در بهترین نظام آفریده ایم.
- ۵- آنگاه او را [به پیشگاه خود] (۲) بازمی گردانیم، در حالی که [به دلیل ارتکاب گناه] بدست ترین فرومایگان است؛
- ۶- مگر مؤمنان نیکوکار که پاداشی بی پایان دارند.
- ۷- [ای انسان،] با این حال چه انگیزه‌ای تو را به دروغ شمردن [روزا] جزا و امی دارد (۳)؟
- ۸- آیا خدا بهترین داوران نیست (۴)؟

۹۶- سوره علق

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- بخوان به نام پروردگارت که آفرید؛
- ۲- انسان را از جنین ابتدایی (۵) آفرید.
- ۳- بخوان، و پروردگارت تو بغایت کریم است،
- ۴- همان خدایی که [نوشتن را] به وسیله قلم آموزش داد،
- ۵- و به انسان آنچه نمی دانست، آموخت (۶).
- ۶- هرگز انسان [شکر این نعمت به جای نمی آرد، و حتی] اگر خود را بی نیاز احساس کند، سر به طغیان برمی دارد،
- ۸- [در حالی که] بازگشت [همه] قطعاً در پیشگاه پروردگارت توست.
- ۹- آیا متوجه آن کس شدی که بنده‌ای [شایسته] را آنگاه که به نماز می ایستد، نهی [و تمسخر] می کند؟
- ۱۱- آیا توجه داری که اگر آن بنده به راه هدایت باشد و [مردم را] به تقوا فراخواند [منع کننده اش چه سرنوشتی خواهد داشت]؟
- ۱۳- آیا توجه کرده‌ای که اگر [حق را] دروغ شمرد و روی بر تافت [مکافاتش چه خواهد بود]؟
- ۱۴- مگر نمی داند که خدا [رفتار ناهنجارش را] می بیند.
- ۱۵- هرگز [پندارش درست نیست]! اگر باز نایستد، به دلتش خواهیم کشید (۷).
- ۱۶- همان دروغ پرداز بزهکار را؛
- ۱۷- [مایوسانه] باید یارانش را به کمک فراخواند،
- ۱۸- ما هم فرشتگان سخت کیفر (۸) را فرا خواهیم خواند؛
- ۱۹- هرگز [از جزای اعمالش نخواهد رست]! اطاعتش مکن و به سجده پرداز و [به خدا] تقرب جوی.

۱- سرآغاز این امنیت درخواست ابراهیم (ع) بود؛ ابتدا به آیه ۳۵ ابراهیم (۱۴) و بعد به آیات ۹۷ آل عمران (۳) و ۶۷ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید.

۲- برای توجیه افزوده، به آیه ۸ علق (۹۶) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۶۲ واقعه (۵۶) توجه فرمایید.

۴- به آیات ۲۸ ص (۳۸) و ۲۱ جاثیه (۴۵) توجه فرمایید.

۵- پس از ترکیب اسپرم و اوول در رحم، سلول تشکیل شده تدریجاً تقسیم و بزرگتر می شود؛ پس از آنکه تا حدود کمی بزرگ شد، به جدار رحم می چسبد و مثل گیاه ریشه می دواند که از آن طریق تغذیه و رشد می کند؛ همین ریشه است که بعداً جفت را تشکیل می دهد؛ در این حالت، جنین شبیه به یک زالوی کوچک است که به عضوی از بدن می چسبد. در این مرحله که جنین به دیواره رحم آویخته است، قرآن آن را به نام «علق» نامیده است؛ و اتفاقاً زالو هم در لغت عرب «علق» نامیده می شود؛ «معلق و معلق» هم قلاب و چنگک است که چیزی به آن آویخته می شود. استاد فولادوند در پانویس ترجمه نفیس خود از قرآن برای ترجمه کلمه علق، به درستی «اویزک» را انتخاب کرده است.

۶- مفهوم این آیه به بیان کاملتر در آیه ۷۸ نحل (۱۶) آمده است.

۷- ترجمه تحت اللفظ این است: «موی پیشانی را سخت بگیریم».

۸- به آیات ۶ تحریم (۶۶) و ۳۰ مدثر (۷۴) توجه فرمایید.

۹۷- سوره قدر

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- قرآن را در شب قدر (۱) نازل کردیم؛
- ۲- و خبر نداری شب قدر چگونه است!
- ۳- شب قدر از هزار (۲) ماه (۳) برتر است.
- ۴- در آن شب، فرشتگان در معیت [فرمانده خود] (۴) جبرئیل (۵) به خواست پروردگارشان، برای [تقدیر] هر امری فرود می آیند،
- ۵- آن شب تا سپیده دم، سلامت و رحمت است.

۹۸- سوره بینه

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- انکارورزان اهل کتاب و مشرکین [از سنت هدایت الهی] جداشدنی نیستند، تا وقتی که نشانه روشن بر آنها برسد؛
- ۲- [توسط] پیامبری از سوی خدا که صحیفه های پاکی را [بر آنها] می خواند،
- ۳- که در آن، نوشته هایی است متین.
- ۴- و اهل کتاب فرقه فرقه نشدند، مگر پس از آن که نشانه روشن بدانها رسید (۶).
- ۵- در حالی که دستورشان جز این نبود که خدای را با خلوص اعتقاد و حقگرایانه بندگی کنند و به نماز ایستند و زکات

سُورَةُ الْقَدْرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ ﴿١﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا لَيْلَةُ الْقَدْرِ ﴿٢﴾
 لَيْلَةُ الْقَدْرِ خَيْرٌ مِنْ أَلْفِ شَهْرٍ ﴿٣﴾ نَزَّلُ الْمَلَائِكَةُ وَالرُّوحُ
 فِيهَا بِإِذْنِ رَبِّهِمْ مِنْ كُلِّ أَمْرٍ ﴿٤﴾ سَلَّمَ هِيَ حَتَّىٰ مَطْلَعِ الْفَجْرِ ﴿٥﴾

سُورَةُ الْبَيِّنَاتِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَمْ يَكُنِ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ مُنْفِكِينَ
 حَتَّىٰ تَأْتِيَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ﴿١﴾ رَسُولٌ مِنَ اللَّهِ يَتْلُو صُحُفًا مُطَهَّرَةً ﴿٢﴾
 فِيهَا كُتِبَ قِيمَةٌ ﴿٣﴾ وَمَا تَفَرَّقَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ إِلَّا مِنْ
 بَعْدِ مَا جَاءَهُمُ الْبَيِّنَاتُ ﴿٤﴾ وَمَا أُمِرُوا إِلَّا لِيَعْبُدُوا اللَّهَ مُخْلِصِينَ
 لَهُ الدِّينَ حُنَفَاءَ وَيُقِيمُوا الصَّلَاةَ وَيُؤْتُوا الزَّكَاةَ وَذَلِكَ دِينُ
 الْقِيمَةِ ﴿٥﴾ إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ أَهْلِ الْكِتَابِ وَالْمُشْرِكِينَ
 فِي نَارِ جَهَنَّمَ خَالِدِينَ فِيهَا أُولَئِكَ هُمْ شَرُّ الْبَرِيَّةِ ﴿٦﴾ إِنَّ
 الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ أُولَئِكَ هُمْ خَيْرُ الْبَرِيَّةِ ﴿٧﴾

پیردازند؛ این است دین پایدار.

۶- مسلماً انکارورزان اهل کتاب و مشرکان جاودانه دوزخی خواهند بود؛ آنها بدترین آفریدگانند.

۷- براستی مؤمنان نیکوکار بهترین آفریدگانند.

۱- شب قدر در ماه رمضان است؛ به آیات ۱۸۵ بقره (۲) و ۳ دخان (۴۴) توجه فرمایید؛ ضمناً بعضی از مفسران گفته اند منظور، نزول اولین آیات قرآن است، و برخی دیگر معتقد به نزول دفعی کلیات قرآن بر قلب پیامبر و نزول تدریجی جداگانه آن طی ۲۳ سال هستند؛ در ضمن ویژگی دیگر این شب را در آیه ۴ دخان (۴۴) ملاحظه فرمایید.

۲- منظور تکثیر است؛ به آیه ۹۶ بقره (۲) توجه فرمایید؛ ضمناً جمع تمام عددهایی که در قرآن آمده، معادل ۱۶۲۱۴۶ است که مضربی است از عدد ۱۹، و نیز ۲۸۵ مرتبه عدد در قرآن ذکر شده که آن هم مضربی است از ۱۹.

۳- به زیر نویس آیه ۱۸۵ بقره (۲) توجه فرمایید.

۴- برای توجیه افزوده، به آیه ۲۱ تکویر (۸۱) توجه فرمایید.

۵- برای توجیه ترجمه «روح» به جبرئیل، ابتدا به آیه ۱۹۳ شعراء (۲۶) و بعد به آیه ۹۷ بقره (۲) توجه فرمایید.

۶- برای توضیح بیشتر به آیه ۸۹ بقره (۲) توجه فرمایید.

جَزَاءُ وَّهُمْ عِنْدَ رَبِّهِمْ جَنَّاتُ عَدْنٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهَارُ خَالِدِينَ فِيهَا أَبَدًا رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُمْ وَرَضُوا عَنْهُ ذَلِكَ لِمَنْ حَسِيَ رَبَّهُ ﴿٨﴾

سُورَةُ الزَّلْزَلَةِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا زُلْزِلَتِ الْأَرْضُ زِلْزَالَهَا ﴿١﴾ وَأَخْرَجَتِ الْأَرْضُ أَثْقَالَهَا ﴿٢﴾ وَقَالَ الْإِنْسَانُ مَا لَهَا ﴿٣﴾ يَوْمَئِذٍ تُحَدِّثُ أَخْبَارَهَا ﴿٤﴾ بِأَنَّ رَبَّكَ أَوْحَى لَهَا ﴿٥﴾ يَوْمَئِذٍ يَصُدُّرُ النَّاسُ أَشْتَاؤًا لِيُرَوْا أَعْمَلُهُمْ ﴿٦﴾ فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ خَيْرًا يَرَهُ ﴿٧﴾ وَمَنْ يَعْمَلْ مِثْقَالَ ذَرَّةٍ شَرًّا يَرَهُ ﴿٨﴾

سُورَةُ الْعَادَاتِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَادِيَتِ صَبِيحًا ﴿١﴾ فَالْمُورِبَتِ قَدْحًا ﴿٢﴾ فَالْمُغِيرَتِ صُبْحًا ﴿٣﴾ فَالْقَاتِنَتِ بِهِ نَفْعًا ﴿٤﴾ فَوَسْطِنَ بِهِ جَمْعًا ﴿٥﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لِرَبِّهِ لَكَنُودٌ ﴿٦﴾ وَإِنَّهُ عَلَىٰ ذَٰلِكَ لَشَهِيدٌ ﴿٧﴾ وَإِنَّهُ لِحُبِّ الْخَيْرِ لَشَدِيدٌ ﴿٨﴾ * أَفَلَا يَعْلَمُ إِذَا بُعِثَ رَمًا فِي الْقُبُورِ ﴿٩﴾

۸- پاداش آنان نزد پروردگارشان باغهای جاویدان بهشت است که نهرها در دامن آن جاری است و جاودانه در آن به سر برند؛ خدا از آنها راضی است و آنها نیز از خدا راضی اند؛ این [پاداش] برای کسی است که از پروردگار خود بترسد.

۹۹- سوره زلزله (زلزال)

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- آنگاه که زمین با لرزش [خاص] خود بسختی لرزانده شود (۱)،
۲- و بارهای سنگینش را بیرون افکند،
۳- و انسان گوید: زمین را چه شده است؟
۴-۵- در آن روز زمین به سبب وحی پروردگارت، خبرهایش را بازگو خواهد کرد.
۶- در آن روز مردم با احوال مختلف بازمی گردند تا نتیجه اعمالشان به آنها نمایانده شود (۲).

۷- پس هر که همسنگ ذره‌ای نیکی کند، [پاداش] آن را خواهد دید؛
۸- و هر که همسنگ ذره‌ای بدی کند، [نیز سزای] آن را خواهد دید.

۱۰۰- سوره عادیات

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- سوگند به ستوران تیز تک که نفس نفس زنند.
۲- و [از ضربه سمهانشان] برق می جهاندند،
۳- و بامدادان [بر دشمن] هجوم آرند،
۴- که بدان [یورش] گرد و غباری [سخت] برانگیزند،
۵- و بدان [هجوم] در میان جمعی [از دشمن] ظاهر شوند،
۶- که انسان نسبت به پروردگارش ناسپاس است.
۷- و خود [نیز] بر این [ناسپاسی] گواه می باشد (۳)؛
۸- و در دوست داشتن ثروت، زیاده‌رو است.
۹- مگر نمی داند زمانی که محتوای گورها برانگیخته شود (۴)،

۱- به آیه ۱ حج (۲۲) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۳۰ آل عمران (۳) و ۲۹ جاثیه (۴۵) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۱۴ قیامت (۷۵) توجه فرمایید.

۴- به آیات ۴ و ۵ انفطار (۸۲) توجه فرمایید.

- ۱۰- و اسرار سینه‌ها عیان گردد (۱)،
 ۱۱- در آن روز پروردگارشان به طور قطع از وضع آنها آگاه است؟

وَحُصِّلَ مَا فِي الصُّدُورِ ۱۱ إِنَّ رَبَّهُمْ بِهِمْ يَوْمَئِذٍ لَّخَبِيرٌ ۱۱

سُورَةُ الْقَارِعَةِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْقَارِعَةُ ۱ مَا الْقَارِعَةُ ۲ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْقَارِعَةُ
 ۳ يَوْمَ يَكُونُ النَّاسُ كَالْفَرَاشِ الْمَبْثُوثِ ۴
 وَتَكُونُ الْجِبَالُ كَالْعِهْنِ الْمَنْفُوشِ ۵ فَأَمَّا
 مَنْ ثَقُلَتْ مَوَازِينُهُ ۶ فَهُوَ فِي عِيشَةٍ رَاضِيَةٍ
 ۷ وَأَمَّا مَنْ خَفَّتْ مَوَازِينُهُ ۸ فَأُمُّهُ هَاوِيَةٌ
 ۹ وَمَا أَدْرَاكَ مَا هِيَ ۱۰ نَارُ حَامِيَةٍ ۱۱

سُورَةُ التَّكْوِينِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الْهَكْمُ التَّكَاثُرُ ۱ حَتَّى زُرْتُمُ الْمَقَابِرَ ۲ كَلَّا سَوْفَ
 تَعْلَمُونَ ۳ ثُمَّ كَلَّا سَوْفَ تَعْلَمُونَ ۴ كَلَّا لَوْ تَعْلَمُونَ
 عِلْمَ الْيَقِينِ ۵ لَتَرَوُنَّ الْجَحِيمَ ۶ ثُمَّ لَتَرَوُنَّهَا
 عَيْنَ الْيَقِينِ ۷ ثُمَّ لَتَسْأَلَنَّ يَوْمَئِذٍ عَنِ النَّعِيمِ ۸

۱۰۱- سوره قارعه

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- آن حادثه کوبنده؛
 ۲- حادثه کوبنده چیست؟
 ۳- خبر نداری که حادثه کوبنده چیست!
 ۴- روزی [است] که مردم همچون پروانه [ها] ی پراکنده شوند،
 ۵- و کوهها همچون پشم رنگارنگ حلاجی شده [متلاشی] گردند.
 ۶- پس هر که [در آن روز] برآورد [اعمال]ش وزین و باارزش
 باشد (۲)،
 ۷- زندگی رضایت بخشی خواهد داشت؛
 ۸- و اما هر که برآورد [اعمال]ش سبک و بی ارزش باشد (۳)،
 ۹- پناهگاهش دوزخ است.
 ۱۰- و خبر نداری که دوزخ چگونه است!
 ۱۱- آتشی است گدازنده.

۱۰۲- سوره تکاثر

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- افزون طلبی [و] فخر فروشی [سرگرمتان ساخت] (۴)،
 ۲- تا آنکه رسیدید لب گور.

- ۳- هرگز [بیهوده سرگرم نشوید]، بزودی متوجه خواهید شد.
 ۴- باز هم هرگز، بزودی متوجه خواهید شد (۵).
 ۵- هرگز [چنین نیست]، اگر [حقیقت را] به علم یقین بدانید [از تفاخر بازمی ایستید].
 ۶- قطعاً دوزخ را خواهید دید (۶)؛
 ۷- آنگاه به دیده یقین آن را خواهید دید؛
 ۸- آنگاه در آن روز در مورد نعمتها [ی دنیا] بازخواست خواهید شد.

۱- به آیه ۹ طارق (۸۶) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۴۷ انبیاء (۲۱) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۱۰۵ کهف (۱۸) توجه فرمایید.

۴- توضیح بیشتر را در نیمه اول آیه ۲۰ حدید (۵۷) ملاحظه فرمایید.

۵- به آیه ۲۲ ق (۵۰) توجه فرمایید.

۶- به آیه ۹۱ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

سُورَةُ الْعَصْرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾ إِلَّا الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَّصُوا بِالحَقِّ وَتَوَّصُوا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾

سُورَةُ الْهُنَةِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

وَبَلِّ لِكُلِّ هُمْزَةٍ لُحْمَةً ﴿١﴾ الَّذِي جَمَعَ مَا لَا وَعَدَّدَهُ ﴿٢﴾ يَحْسَبُ أَنَّ مَالَهُ أَخْلَدَهُ ﴿٣﴾ كَلَّا لَيُبَدِّلَنَّا فِي الْحُطْمَةِ ﴿٤﴾ وَمَا أَدْرَاكَ مَا الْحُطْمَةُ ﴿٥﴾ نَارُ اللَّهِ الْمَوْقَدَةُ ﴿٦﴾ الَّتِي تَطَّلِعُ عَلَى الْأَفْعَدَةِ ﴿٧﴾ إِنَّا عَلَيْنَا مُؤْتَصِدَةٌ ﴿٨﴾ فِي عَمَدٍ مُّمَدَّدَةٍ ﴿٩﴾

سُورَةُ الْفِيلِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

الَّتِي تَرَكَيفَ فَعَلَ رَبُّكَ بِأَصْحَابِ الْفِيلِ ﴿١﴾ أَلَمْ يَجْعَلْ كَيْدَهُمْ فِي تَضْلِيلٍ ﴿٢﴾ وَأَرْسَلَ عَلَيْهِمْ طَيْرًا أَبَابِيلَ ﴿٣﴾ تَرْمِيهِمْ بِحِجَارَةٍ مِّن سِجِّيلٍ ﴿٤﴾ فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَّأْكُولٍ ﴿٥﴾

۱۰۳- سوره عصر

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- سوگند به زمان،
- ۲- که انسانها^(۱) در [حال] زیانند^(۲)،
- ۳- مگر مؤمنان نیکوکار که یکدیگر را به رعایت حق و شکیبایی توصیه کردند.

۱۰۴- سوره همزه

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- وای بر هر غیبت کننده عیبجوی،
- ۲- که مالی فراهم ساخته و به حساب آن مشغول است،
- ۳- پندارد که اموالش موجب جاودانگی اوست^(۳)؛
- ۴- هرگز! در بلای خردکننده نگونسار خواهد شد.
- ۵- خبر نداری که آن بلای خردکننده چگونه است^(۴)!
- ۶- آتش افروخته خداست،
- ۷- که بر دلها می افتد؛
- ۸- [و] به صورتی غیر قابل گریز بر آنان مقرر شده است^(۵)،
- ۹- در ستونهای کشیده شده.

۱۰۵- سوره فیل

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- آیا توجه نکرده‌ای که پروردگارت با سپاه فیل سوار^(۶) چه کرد؟!
- ۲- مگر نیرنگشان را نقش بر آب نکرد؟
- ۳- و پرندگان فوج فوج بر سر آنها فرستاد،
- ۴- [که] سنگهایی از خمیر سخت شده بر آنان می افکندند^(۷)،
- ۵- سرانجام آنان را به صورت کاهبرگهای جویده درآورد.

۱- منظور اکثریت انسانهاست نه همه؛ به آیه ۴۸ انعام (۶) توجه فرماید؛ آیه بعد هم مؤید آن است.

۲- موارد و شرایط خسران را در آیات ۳۱ انعام (۶)، ۹ اعراف (۷) و ۶۵ زمر (۳۹) ملاحظه فرماید.

۳- به آیات ۳۵ کهف (۱۸)، ۲۵-۲۷ دخان (۴۴) و ۲۸ و ۲۹ حاقه (۶۹) توجه فرماید.

۴- این بیان کنایه از عظمت موضوع مورد بحث است.

۵- به آیه ۱۳ فرقان (۲۵) توجه فرماید.

۶- منظور سپاه ابرهه است که قصد نابودی کعبه را داشت.

۷- دکتر یدالله سبحانی، قرآن پژوه و زمین شناس برجسته، طی توضیحات تفسیری مفصل خود در مورد این سوره در جلسات تفسیر خصوصی، بلایی را که سپاه پیلداران را از میان برد، ناشی از بمب آتشفشانی می داند که سنگهای آن در آن منطقه هنوز هم باقی است؛ والله اعلم.

۱۰۶- سوره قریش

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- [حادثه فیل سواران] برای [احساس خطر و] همبستگی قریش [بود]،
- ۲- همبستگی شان در سفرهای زمستانی و تابستانی؛
- ۳- پس [به شکرانه این نعمت]، باید صاحب اختیار این خانه^(۱) را بندگی کنند [نه غیر او را]،
- ۴- همان کسی که آنان را از گرسنگی [رهانید و] خوراک داد، و از ترس [دشمن] ایمنشان ساخت^(۲).

۱۰۷- سوره ماعون

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- آیا توجه کرده‌ای به کسی که [روز] جزا را دروغ می‌شمرد؟
- ۲- او همان کسی است که یتیم را بسختی می‌راند،
- ۳- و [مردم را] بر غذا دادن بینوا ترغیب نمی‌کند؛
- ۴- پس وای بر آن نمازگزاران،
- ۵- آنها که از نماز خود غافلند،
- ۶- همانها که ریا می‌ورزند،
- ۷- و ما یحتاج زندگی را [از دیگران] دریغ می‌دارند.

سُورَةُ قُرَيْشٍ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

لَا يَلْفِ قُرَيْشٍ ① إِذْ لَفِهِمْ رِحْلَةَ الشِّتَاءِ وَالصَّيْفِ
 ② فَلْيَعْبُدُوا رَبَّ هَذَا الْبَيْتِ ③ الَّذِي أَطْعَمَهُمْ
 مِنْ جُوعٍ وَءَامَنَهُمْ مِنْ خَوْفٍ ④

سُورَةُ الْمَاعُونِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

أَرَأَيْتَ الَّذِي يُكَذِّبُ بِالذِّينِ ① فَذَلِكَ الَّذِي
 يَدْعُ الْيَتِيمَ ② وَلَا يَحْضُ عَلَىٰ طَعَامِ الْمَسْكِينِ ③
 فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ④ الَّذِينَ هُمْ عَنْ صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ
 ⑤ الَّذِينَ هُمْ يُرَاءُونَ ⑥ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ⑦

سُورَةُ الْكُوثرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَعْطَيْنَكَ الْكُوثرَ ① فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَأَحْسَرَ ②
 ③ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ④

۱۰۸- سوره کوثر

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- نیکویی [های] فراوان به تو بخشیدیم.
- ۲- پس [به شکرانه آن] برای پروردگارت نماز گزار و قربانی کن.
- ۳- تحقیقاً دشمن تو خودش بریده‌نسل خواهد شد [نه تو].

۱- منظور، خانه کعبه است؛ به نیمه اول آیه ۳۷ ابراهیم (۱۴) توجه فرمایید.

۲- به آیه ۵۷ قصص (۲۸) و ۶۷ عنکبوت (۲۹) توجه فرمایید.

۱۰۹ — سوره کافرون

به نام خدای رحمان [و] رحیم

سُورَةُ الْكَافِرُونَ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ يَتَّيَبُهَا الْكَافِرُونَ ﴿١﴾ لَا أَعْبُدُ مَا تَعْبُدُونَ ﴿٢﴾
 وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٣﴾ وَلَا أَنَا عَابِدٌ مَّا عَبَدْتُمْ ﴿٤﴾
 وَلَا أَنْتُمْ عَابِدُونَ مَا أَعْبُدُ ﴿٥﴾ لَكُمْ دِينُكُمْ وَلِيَ دِينِ ﴿٦﴾

سُورَةُ النَّصْرِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

إِذَا جَاءَ نَصْرُ اللَّهِ وَالْفَتْحُ ﴿١﴾ وَرَأَيْتَ النَّاسَ
 يَدْخُلُونَ فِي دِينِ اللَّهِ أَفْوَاجًا ﴿٢﴾ فَسَبِّحْ بِحَمْدِ رَبِّكَ
 وَأَسْتَغْفِرْ لَهُ إِنَّهُ كَانَ تَوَّابًا ﴿٣﴾

سُورَةُ الْمَسَدِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تَبَّتْ يَدَا أَبِي لَهَبٍ وَتَبَّ ﴿١﴾ مَا أَغْنَىٰ عَنْهُ مَالُهُ وَمَا
 كَسَبَ ﴿٢﴾ سَيَصْلَىٰ نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ ﴿٣﴾ وَأَمْرَاتُهُ
 حَمَّالَةَ الْحَطَبِ ﴿٤﴾ فِي جِيدِهَا حَبْلٌ مِّن مَّسَدٍ ﴿٥﴾

۱- بگو: ای انکارورزان،

۲- من معبود [ان] شما را بندگی نخواهم کرد،

۳- و شما هم معبود مرا بندگی نخواهید کرد (۱)؛

۴- نه من بندگی معبود [ان] شما را خواهم کرد،

۵- و نه شما بندگی معبود مرا.

۶- شما به دین خویش باشید و من به دین خویش (۲).

۱۱۰ — سوره نصر

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- آنگاه که یاری خدا و پیروزی [مکه] فرارسد (۳)،

۲- و مردم را ببینی که فوج فوج به دین خدا درآیند،

۳- پس پروردگارت را با ستایش تقدیس کن و از او آمرزش

بخواه؛ که بس بازپذیر است.

۱۱۱ — سوره مسد

به نام خدای رحمان [و] رحیم

۱- بریده باد دو دست ابولهب (۴) و نابود باد [خودش].

۲- مالش و هرآنچه به دست آورده است، [به هنگام مجازات]

سودی به حال او نخواهد داشت (۵).

۳- بزودی به آتشی شعله‌ور درآید؛

۴- به اتفاق همسر [سخن چین]ش، در حالی که [در هیئت] هیزم‌کش است،

۵- [و] ریسمانی تافته از الیاف نخل در گردن اوست (۶).

۱- به آیه ۶ بقره (۲) توجه فرمایید.

۲- به آیات ۴۱ یونس (۱۰) و ۲۱۶ شعراء (۲۶) توجه فرمایید.

۳- به آیه ۸۵ قصص (۲۸) توجه فرمایید.

۴- ابولهب عمومی پیامبر و رهبر مخالفان بود؛ همسرش نیز در رهبری عملیات ایذایی علیه پیامبر با او همدستان بود.

۵- به آیات ۱۰ آل عمران (۳)، ۲۷-۲۹ حاقه (۶۹) و ۳ و ۴ همزه (۱۰۴) توجه فرمایید.

۶- دو آیه ۴ و ۵ مسد (۱۱۱)، بیانی است کنایی؛ نقش فتنه‌انگیزی و سخن‌چینی و آتش‌افروز معرکه بودن همسر ابولهب، به عنوان هیزم‌کشی تعبیر شده است و در رستاخیز در حالی برانگیخته می‌شود که ریسمان ضخیمی را که سمبل هیزم‌کشی است به گردن دارد؛ به آیه ۱۳ اسراء ﴿کل انسان الزمناه طائره فی عنقه﴾ توجه فرمایید.

۱۱۲- سوره اخلاص

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- بگو، خدا یگانه است (۱)؛
- ۲- خدای بی نیاز (۲)؛
- ۳- [کسی را] نزاده، و زاییده نشده است (۳)؛
- ۴- و [هرگز] همتایی نداشته است.

۱۱۳- سوره فلق

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- بگو: به خدای سپیده دم پناه می برم،
- ۲- از شر هر آنچه آفرید،
- ۳- و از شر شب تار، آنگاه که تاریکی اش فراگیر شود،
- ۴- و از شر سخن چینان در [هنگام] مشکلات (۴)؛
- ۵- و از شر حسود، آنگاه که حسد ورزد.

۱۱۴- سوره ناس (۵)

به نام خدای رحمان [و] رحیم

- ۱- بگو: پناه می برم به صاحب اختیار مردم،
- ۲- فرمانروای مردم،
- ۳- معبود مردم،
- ۴- از شر وسوسه گر پنهان،
- ۵- که در دلهای مردم وسوسه می کند (۶)،
- ۶- [اعم] از جن (۷) و انس.

سُورَةُ الْاِخْلَاصِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ ۝ (۱) اللَّهُ الصَّمَدُ ۝ (۲) لَمْ يَلِدْ
وَلَمْ يُولَدْ ۝ (۳) وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ ۝ (۴)

سُورَةُ الْفَلَقِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ ۝ (۱) مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ ۝ (۲) وَمِنْ
شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ ۝ (۳) وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي
الْعُقَدِ ۝ (۴) وَمِنْ شَرِّ حَاسِدٍ إِذَا حَسَدَ ۝ (۵)

سُورَةُ النَّاسِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ النَّاسِ ۝ (۱) مَلِكِ النَّاسِ ۝ (۲) إِلَهِ
النَّاسِ ۝ (۳) مِنْ شَرِّ الْوَسْوَاسِ الْخَنَّاسِ ۝ (۴) الَّذِي
يُوسِّسُ فِي صُدُورِ النَّاسِ ۝ (۵)
مِنَ الْجِنَّةِ وَالنَّاسِ ۝ (۶)

۱- در این آیه «هو» ضمیر شأن است و در ترجمه نمی آید؛ ضمیر شأن به منظور توجه دادن و نیز روانی کلام آورده می شود.

۲- کلمه «صمد» به معنی بی نیازی است که همه نیازمند به او هستند و این کلمه به تنهایی معنی و مفهوم آیه ۲۹ رحمن (۵۵) را دارد.

۳- اشاره به گفتار ناهنجاری است که در آیات ۳۰ توبه (۹) و ۱۰۰ انعام (۶) آمده است.

۴- نفاثات جمع «نفاثه» به معنی دمندگان و مراد سخن چینان فسادپیشه است یا جادوگران. محمد عبده در تفسیر «جزء عم» خود گفته است: نفاثه صیغه مبالغه است (مثل علامه) و برای مذکر و مؤنث یکسان به کار می رود. عبدالفتاح طباره در تفسیر خود به نام «روح القرآن الکریم» همین معنی را از تفسیر محمد عبده نقل کرده است؛ ضمناً معنی تحت اللفظ آیه این است: «از شر دمندگان در گره ها». تفسیر اضواء البیان (محمد امین مختار) گفته است: منظور از نفاثات قطعاً ساحران است، اعم از زن و مرد. تفسیرهای المراغی (احمد مصطفی مراغی) و الواضح (محمد محمود حجازی) نیز توضیح داده اند که: منظور از نفاثات، نامین است (به طور کلی سخن چینان اعم از مرد و زن). یادآوری می شود حرف «ة» در این گونه کلمات (نفاثه، فهامه و علامه) علامت تانیث نیست؛ برای مبالغه بیشتر است. برای روشنتر شدن معنی واقعی «نفث» در اینجا، به کلام حضرت امیر (ع) در نهج البلاغه توجه کنیم که در خطبه ۱۹۳، خطاب به شخصی فرمودند: «فانما نفث الشیطان علی لسانک»، شیطان بر زبان تو این گفته را دمید؛ و در خطبه ۸۳ فرمودند: شما را برحذر می دارم از دشمنی که در سینها نفوذ کرده، «و نفث فی الاذان نجیاً» و در گوشها نجواکنان دمیده است. اکثر مفسران عقیده دارند منظور از نفاثات زنان جادوگر است، ولی در قرآن که در موارد مختلفی به جادو و جادوگر اشاره شده است، همه جا بحث از مردان بوده و یا حداقل بنا به قاعده تغلیب، بحث از مردان بوده است؛ مثل آیه ۱۰۲ بقره (۲) و مواردی که از جادوگران زمان فرعون صحبت شده است که نهایتاً در برابر موسی (ع) زانو زدند؛ و نیز موارد فراوانی که مخالفان به عموم پیامبران نسبت جادوگری می دادند؛ والله اعلم.

۵- قرآن شامل ۱۱۴ سوره است و این عدد مضربی است از عدد ۱۹؛ تعداد آیه های قرآن ۶۳۴۶ است که مضربی است از عدد ۱۹؛ تعداد کل حروف قرآن، طبق محاسبه دانشگاه الازهر، ۳۳۰۷۲۳ است و مضربی است از عدد ۱۹ و نیز تعداد کلمه «الله» در تمام قرآن طبق محاسبات دکتر رشاد خلیفه ۲۶۹۸ است و مضربی است از عدد ۱۹.

۶- به آیه ۹۷ مؤمنون (۲۳) توجه فرمایید.

۷- به زیرنویس آیه ۱۳۰ انعام (۶) توجه فرمایید.

دُعَاءُ خَتَمِ الْقُرْآنِ

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

اللَّهُمَّ ارْحَمْنِي بِالْقُرْآنِ، وَاجْعَلْهُ لِي إِمَامًا وَنورًا وَهُدًى وَرَحْمَةً.
اللَّهُمَّ ذَكِّرْنِي مِنْهُ مَا نَسِيتُ وَعَلِّمْنِي مِنْهُ مَا جَهِلْتُ وَارزُقْنِي تِلَاوَتَهُ
آنَاءَ اللَّيْلِ وَأَطْرَافِ النَّهَارِ وَاجْعَلْهُ حُجَّةً لِي يَا رَبَّ الْعَالَمِينَ.
اللَّهُمَّ انْفَعْنِي وَارْفَعْنِي بِالْقُرْآنِ الْعَظِيمِ وَاهْدِنِي بِالآيَاتِ وَالذِّكْرِ
الْحَكِيمِ وَتَقَبَّلْ مِنِّي إِنَّكَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ وَاعْفِرْ لِي إِنَّكَ أَنْتَ الْغَفُورُ
الْكَرِيمُ وَسَلَامٌ عَلَى الْمُرْسَلِينَ وَالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ.

دعای ختم قرآن

به نام خدای رحمان و رحیم

بار خدایا، به برکت قرآن بر من رحمت آور، و قرآن را پیشوا و مایه نور و هدایت و رحمت بر من قرار ده.

بار خدایا، آنچه را که از آن فراموش کردم به خاطر من بیاور، و آنچه را که از آن نمی دانم به من بیاموز، و تلاوتش را در ساعات شب و در آغاز و انجام روز نصیبم گردان، و ای صاحب اختیار جهانیان، آنرا برای من دلیل قاطع قرار ده.

بار خدایا، به برکت قرآن عظیم مرا سودمند و والا مرتبه گردان، و با این آیات و پند حکیمانه هدایت من کن، و از من بپذیر که تو خود شنوا و دانایی، و مرا بیامرز که تو خود آمرزنده و بزرگواری. و سلام بر پیامبران و ستایش خاص خداست، صاحب اختیار جهانیان.

علامات وقف و اصطلاحات ضبط

- م وقف لازم
- لا نهی از وقف
- صله وقف جایز، اما وصل ترجیح دارد
- قله وقف ترجیح دارد
- ج وقف جایز
- ⦿ جواز وقف در یکی از دو موضع، نه هر دو
- زاید بودن حرف عله در حالت وصل نه وقف
- زاید بودن الف مابعد متحرک، در حالت وصل نه وقف
- سکون حرف
- ۲ قلب تنوین یا نون به میم
- ۳ آشکار ساختن تنوین
- ۴ ادغام و اخفاء
- ۱ ضرورت به تلفظ در آوردن حروفی که نیامده است
- س لزوم تلفظ سین به جای صاد و اگر این علامت زیر حرف باشد، تلفظ صاد مشهورتر است
- ~ لزوم مد زاید
- 🕌 موضع سجود، زیر کلمه‌ای که سجده واجب دارد، خط کشیده شده است
- ⦿ آغاز جزء، حزب، نصف و ربع جزء
- 🕌 پایان و شماره آیه

فهرست الفبایی سوره‌ها

شماره صفحه	شماره سوره	نام سوره	شماره صفحه	شماره سوره	نام سوره
۵۳۷	۵۷	حدید	۵۰	۳	آل عمران
۵۴۵	۵۹	حشر	۲۵۵	۱۴	ابراهیم
۱	۱	حمد	۴۱۸	۳۳	احزاب
			۵۰۲	۴۶	احقاف
۴۹۶	۴۴	دخان	۶۰۴	۱۱۲	اخلاص
۵۷۸	۷۶	دھر	۲۸۲	۱۷	اسراء
			۱۵۱	۷	اعراف
۵۲۰	۵۱	ذاریات	۵۹۱	۸۷	اعلی
			۳۲۲	۲۱	انبیاء
۵۳۱	۵۵	رحمن	۵۷۸	۷۶	انسان
۲۴۹	۱۳	رعد	۵۹۶	۹۴	انشراح
۴۰۴	۳۰	روم	۵۸۹	۸۴	انشقاق
			۱۲۸	۶	انعام
۴۸۹	۴۳	زخرف	۱۷۷	۸	انفال
۵۹۹	۹۹	زلزله	۵۸۷	۸۲	انقطار
۴۵۸	۳۹	زمر			
			۱۸۷	۹	برائت
۴۲۸	۳۴	سبأ	۵۹۰	۸۵	بروج
۴۱۵	۳۲	سجده	۲	۲	بقره
			۵۹۴	۹۰	بلد
۵۹۶	۹۴	شرح	۲۸۲	۱۷	بنی اسرائیل
۳۶۷	۲۶	شعراء	۵۹۸	۹۸	بینه
۵۹۵	۹۱	شمس			
۴۸۳	۴۲	شوری	۶۰۳	۱۱۱	تبت
			۵۶۰	۶۶	تحریم
۴۵۳	۳۸	ص	۵۵۶	۶۴	تغابن
۴۴۶	۳۷	صافات	۶۰۰	۱۰۲	تکائر
۵۵۱	۶۱	صف	۵۸۶	۸۱	تکویر
			۱۸۷	۹	توبه
۵۹۶	۹۳	ضحی	۶۰۴	۱۱۲	توحید
			۵۹۷	۹۵	تین
۵۹۱	۸۶	طارق			
۵۵۸	۶۵	طلاق	۴۹۹	۴۵	جائیه
۳۱۲	۲۰	طه	۵۵۳	۶۲	جمعه
۵۲۳	۵۲	طور	۵۷۲	۷۲	جن
۵۹۹	۱۰۰	عادیات	۵۶۶	۶۹	حاقه
۵۸۵	۸۰	عبس	۳۳۲	۲۲	حج
۶۰۱	۱۰۳	عصر	۲۶۲	۱۵	حجر
۵۹۷	۹۶	علق	۵۱۵	۴۹	حجرات

شماره صفحه	شماره سوره	نام سوره	شماره صفحه	شماره سوره	نام سوره
۵۰۷	۴۷	محمد	۳۹۶	۲۹	عنکبوت
۵۷۵	۷۴	مدثر			
۵۸۰	۷۷	مرسلات	۵۹۲	۸۸	غاشیه
۳۰۵	۱۹	مریم	۴۶۷	۴۰	غافر
۵۷۴	۷۳	مزمل			
۶۰۳	۱۱۱	مسد	۱	۱	فاتحه
۵۸۷	۸۳	مطففین	۴۳۴	۳۵	فاطر
۵۶۸	۷۰	معارج	۵۱۱	۴۸	فتح
۵۶۲	۶۷	ملک	۵۹۳	۸۹	فجر
۵۴۹	۶۰	ممتحنه	۳۵۹	۲۵	فرقان
۵۵۴	۶۳	منافقون	۴۷۷	۴۱	فصلت
۴۶۷	۴۰	مؤمن	۶۰۴	۱۱۳	فلق
۳۴۲	۲۳	مؤمنون	۶۰۱	۱۰۵	فیل
۵۸۳	۷۹	نازعات	۵۱۸	۵۰	ق
۶۰۴	۱۱۴	ناس	۶۰۰	۱۰۱	قارعه
۵۸۲	۷۸	نباء	۵۹۸	۹۷	قدر
۵۲۶	۵۳	نجم	۶۰۲	۱۰۶	قریش
۲۶۷	۱۶	نحل	۳۸۵	۲۸	قصص
۷۷	۴	نساء	۵۶۴	۶۸	قلم
۶۰۳	۱۱۰	نصر	۵۲۸	۵۴	قمر
۳۷۷	۲۷	نمل	۵۷۷	۷۵	قیامه
۵۷۰	۷۱	نوح			
۳۵۰	۲۴	نور	۶۰۳	۱۰۹	کافرون
			۲۹۳	۱۸	کهف
۶۰۱	۱۰۴	همزه	۶۰۲	۱۰۸	کوثر
۲۲۱	۱۱	هود			
			۴۱۱	۳۱	لقمان
۵۳۴	۵۶	واقعه	۵۹۵	۹۲	لیل
۴۴۰	۳۶	یس	۱۰۶	۵	مائده
۲۳۵	۱۲	یوسف	۶۰۲	۱۰۷	ماعون
۲۰۸	۱۰	یونس	۵۴۲	۵۸	مجادله

پس از پایان

هدف بعدی این بود که علاقمندان غیر مبتدی را که فرصت کافی برای بررسی تفاسیر ندارند، از این نظر به سهولت بی نیاز کند؛ لذا در طرح این اثر، ویژگی‌های مختلفی پیش‌بینی شده است، تا برای سطوح مختلف قابل استفاده باشد. بر این اساس ویژگی دیگر این ترجمه، این است که در هر مورد که معنی و مفهوم یک آیه، با توجه به آیه دیگر از قرآن روشن تر می‌شود، به سادگی و غالباً بدون هیچ توضیح اضافی، در زیر نویس یادآوری شده که: «به آیه شماره... سوره... توجه فرمایید» و نتیجه‌گیری از آنرا که طبعاً دشواری ندارد، بر عهده خود خواننده گذاشته‌ایم، تا به این ترتیب حتی افراد کم سابقه هم به بررسی قرآن با کمک خود قرآن، آشنا و علاقمند شوند. مثلاً در آیه ۲۰ سبأ (۳۴) می‌گوید: «ابلیس گمان خود را در مورد آنها به تحقق رساند» و برای خواننده متوسط یا مبتدی این سؤال پیش می‌آید که گمان ابلیس چه بود؟ در آنجا ارجاع داده شده به آیه ۱۶ و ۱۷ اعراف (۷) که از قول شیطان می‌گوید: «در مقابل آنها ظاهر می‌شوم و از راه راست تو بازشان می‌دارم و از همه طرف بر آنها روی می‌آورم»؛ و یا در آیه ۱۰۸ بقره (۲) می‌گوید: «آیا می‌خواهید همان درخواست نامعقول را بکنید که یهود از موسی کردند؟» طبعاً برای خواننده این سؤال مطرح می‌شود که این درخواست چه بود؟ در آنجا ارجاع داده شده به آیه ۱۵۳ نساء (۴) که می‌گوید: «یهود از موسی خواستند که خدا را آشکارا به ما نشان بده!» و از این قبیل ارجاع‌ها برای روشن تر شدن آیات، در تمامی صفحات کم و بیش وجود دارد. ویژگی دیگر این ترجمه، توجه به اصل یکسانی و هماهنگی است که در سالهای اخیر در محافل قرآن پژوهی مطرح و بر آن تأکید شده است. بعضی از آیات قرآن، با آیه دیگری از قرآن دقیقاً یکسان است؛ ناگزیر ترجمه آنها نیز دقیقاً یکسان نگاشته شده است؛ مثلاً آیه ۱۱۰ هود (۱۱) با آیه ۴۵ فصلت (۴۱) عیناً یکسان است؛ همچنین آیه ۲۰۰ اعراف (۷) با آیه ۳۶ فصلت (۴۱)؛ ترجمه آنها نیز یکسان نگاشته شده و بسیاری آیات دیگر. در بعضی موارد نیز تمام یک آیه با بخشی از آیه دیگر یکسان است؛ مثل آیه ۴۲ نازعات (۷۹) با آیه ۱۸۷ اعراف (۷)؛ در ترجمه نیز این یکسانی مورد توجه بوده است. در پاره‌ای موارد دیگر بخشی از آیه با بخشی از آیه دیگر یکسان است؛ مثل آیه ۱۰ نمل (۲۷) با آیه ۳۱ قصص (۲۸) و نیز آیه ۷۷ هود (۱۱) با ۳۳ عنکبوت (۲۹) که در ترجمه هم قسمت مشترکشان دقیقاً یکسان ترجمه شده است. این قبیل آیات

اکنون که پس از هشت سال تلاش بی‌وقفه، تدوین این اثر با توفیقات الهی به پایان رسید، خدای را سپاسگزارم که در انجام آن مرا یاری داد. انگیزه من در به وجود آوردن این اثر، عرضه یک ترجمه روان و روشن با حفظ دقت و با سبک نگارش امروزی بود، تا مطالعه آن برای جوانان مبتدی که خوشبختانه بطور روزافزون به قرآن توجه یافته‌اند و با علاقمندی به آن روی آورده و می‌آورند، خستگی آور نباشد. نظر به اینکه قرآن کلامی است موجز و ترجمه محض در بسیاری موارد قادر به انتقال مفاهیم آیات نمی‌باشد، ناگزیر عصاره بهترین گفتار مفسران مختلف را در قالب کلمات و جملات حتی الامکان کوتاه چاشنی ترجمه کرده‌ام. حقیقت اینست که قرآن کلامی است غیر قابل ترجمه و ناگزیر از ترجمه! و هر مترجمی سعی دارد یافته‌های خود را در قالب الفاظ زبان مقصد درآورد؛ از این روی تزییق پاره‌ای کلمات و جملات کوتاه در داخل ترجمه عموماً گریزناپذیر است. اما آنچه بسیار اهمیت دارد، اینست که در هر مورد افزوده‌های تفسیری، داخل قلاب قرار داده شود، تا افزوده‌ها از ترجمه آیات متمایز باشد؛ و من در این مورد اهتمام بسیار داشته‌ام. این اضافات همراه با متن اصلی به گونه‌ای تنظیم شده که مجموعه آن متن روان و یکدستی را با مفهومی روشن و سر راست در اختیار خواننده قرار می‌دهد. در پاره‌ای موارد علاوه بر افزوده‌های داخل قلاب، پانویس‌هایی نیز برای توجیه ترجمه، یا توضیح بیشتر، اضافه شده است. در موارد خاص و استثنایی توضیحات داخل قلاب یا پانویس‌ها، علی‌رغم روش عادی این کتاب، کمی طولانی شده؛ و این خاص مواردی است که گریزی از طولانی شدن آن نبوده است؛ خوشبختانه این موارد نادر است.

در بعضی موارد، توجه به روانی و رسایی مطلب ایجاب کرده به جای ضمیر، مرجع ضمیر قرار گیرد و یا بالعکس؛ و به ندرت این روش در مورد موصولها نیز بکار گرفته شده است.

برای توضیح بعضی از آیات، در هر مورد که در تفسیر آیه، چند نظر متفاوت توسط مفسران عرضه شده، نظری که برتری آشکار داشته و از برهان محکمتری برخوردار بوده است، به خصوص اگر متکی به تفسیر قرآن به قرآن بوده، انتخاب شده است. باید اضافه کنم این ترجمه و توضیح متکی به تفسیر خاص و معینی نیست و از تفاسیر مختلف در تهیه آن استفاده شده که در موارد خاص مأخذ آن نام برده شده.

رحیم در عبارت «بسم الله الرحمن الرحيم» ترجمه نشده و به همان صورت اصلی کلمه آورده شده است؛ زیرا رحمان و رحیم در فارسی لغت معادل ندارند. استاد شهید مطهری در تفسیر آشنایی با قرآن، ضمن تفسیر سوره فاتحه گفته است: «بخشنده و مهربان ترجمه رسایی برای رحمان و رحیم نیست؛ زیرا بخشنده ترجمه "جواد" است و مهربان ترجمه "رئوف" که هر دو از صفات خداست و در قرآن هم آمده است؛ ولی دو کلمه رحمان و رحیم هر دو از ماده رحمت مشتق‌اند و به دلیل وزنشان با یکدیگر فرق دارند. رحمان که بر وزن فعلان است، دلالت بر وسعت و عمومیت رحمت خدا دارد؛ ولی رحیم که بر وزن فعیل است، بر جاودانگی و لاینقطع بودن رحمت دلالت دارد.» با این توضیح، این دو کلمه ناگزیر باید با جمله کوتاهی ترجمه شود، بصورتی که در آیه سوم سوره فاتحه (۱) آورده‌ایم (دارای رحمت وسیع و جاودانه). ولی در عبارت «بسم الله الرحمن الرحيم» که منظمأً تکرار می‌شود، ترجیح داده‌ام که دو کلمه رحمان و رحیم را عیناً به کار برم.

ویژگی دیگر این ترجمه اینست که در تهیه آن توجه و تلاش به کار رفته تا از آنچه استاد احمد احمدی نامش را «بلائی تقلید در ترجمه قرآن» گذاشت، برکنار باشد؛ به گونه‌ای که در مورد تعدادی از آیات، با توجه به برتری نظر بعضی از مفسران بزرگ، از ترجمه‌های سنتی عدول شده است؛ مثلاً آیات: ۲۰۰ آل عمران (۳)، ۷۷ فرقان (۲۵)، ۴۵ قصص (۲۸)، ۱۳۸ احزاب (۳۳) و ۲۹ حدید (۵۷) که هر پنج مورد با تفسیر المیزان سازگار است، ولی با سایر ترجمه‌ها هماهنگی ندارد؛ و هکذا دهها آیه دیگر.

ترجمه‌ای جدید چرا؟

در اینجا ناگزیرم به یک سؤال مقدر پاسخ بدهم که با وجود ترجمه‌های فراوان و استادانه‌ای که بخصوص در عصر ما توسط دانشوران برجسته تدوین شده است، عرضه یک ترجمه جدید از فردی بی‌مقدار چه لزومی داشت؟ اتفاقاً این سؤالی است که در سالهای میانی که به تهیه و تنظیم این اثر مشغول بودم، دو تن از دوستان، با صراحت مطرح کردند. باید توجه داشت که هر ترجمه‌ای از قرآن، سبک و سلیقه خاص خود را دارد؛ زیرا ترجمه قرآن از پاره‌ای جهات یک هنر است که با ویژگی‌های متفاوتی عرضه می‌شود. نوشته‌های دانشمندان و متفکران بزرگ جهان را اگر دو نفر به زبان معینی ترجمه کنند، و در موارد استثنایی با تساهل هر دو را مفید و ضروری بدانیم، ترجمه سوم حتماً زاید و بی‌مورد خواهد بود. ولی قرآن از این قاعده عمومی مستثناست و کار ترجمه قرآن در هیچ عصر و

به فراوانی در قرآن وجود دارد. علاوه بر این بسیاری از عبارات در آیات مختلفی تکرار شده است؛ مثلاً عبارت «ها انتم هؤلاء» در آیات ۶۶ و ۱۱۹ آل عمران (۳)، ۱۰۹ نساء (۴) و ۳۸ محمد (۴۷) تکرار شده، و در ترجمه نیز به این شکل: «هان! شما کسانی هستید که» یکسان آمده است. حدود ۶۰ زوج آیه در قرآن است که دقیقاً یکسان‌اند و حدود ۶۵۰ زوج آیه هست که بطور متوسط نیمی از آن دو یکسان است و در ترجمه تمامی آنها اصل یکسانی و هماهنگی اجرا شده است. علاوه بر آنها بیش از ۱۰۰۰ عبارت هست که به دفعات تکرار شده و در همه این موارد نیز ترجمه آنها یکسان انجام شده است. لازم به ذکر است که کشف تمامی این موارد جز با استفاده از کامپیوتر و نرم‌افزارهایی که در سالهای اخیر توسط کارشناسان تهیه شده است امکان‌پذیر نبود؛ و خدای را سپاس می‌گزارم که توفیق استفاده از آنها را نصیب اینجانب کرد. اگر در مورد امر یکسانی موفقیتی داشته باشم، خود را مدیون دو تن از دوستان دانشور و گرانمایه‌ام می‌دانم. یکی استاد بهاء‌الدین خرمشاهی که واضع و مبتکر نظریه هماهنگی در ترجمه قرآن بود و یکی هم استاد مرتضی کریمی‌نیا که راهکارهای فراوانی را در این مورد در فصلنامه‌های تخصصی قرآنی عرضه کرد، خدای بزرگ به هر دو قرآن‌پژوه فرزانه توفیق روزافزون عطا کند.

در این ترجمه امر هماهنگی و یکسانی به کلمات نیز تعمیم داده شده؛ مثلاً «مبطلون» همه‌جا به «هرزه‌درایان» و «جبار» به «خودکامه» ترجمه شده است؛ و هکذا متجاوز از هزار کلمه دیگر؛ ولی توجه به اصل شیوایی و رسا بودن ترجمه، در موارد خاص ما را وادار به پذیرش استثناء کرده است؛ مثلاً با آنکه کلمه «نجوی» که یازده بار در قرآن تکرار شده، همه‌جا به «نجوا» ترجمه شده است، در آیه ۱۳ مجادله (۵۸) بنا به موقعیت خاص، در برابر آن، «مذاکرات خصوصی» آورده‌ایم. علاوه بر این بعضی کلمات در قرآن هست که به معانی مختلف آمده؛ مثلاً «فتح» به معانی: گشودن، داوری و پیروزی آمده است؛ و نیز «امت» در قرآن به معانی مختلف: آیین، ملت، مدت و پیشوا آمده است؛ طبعاً در مورد این قبیل کلمات، امکان اجرای اصل یکسانی وجود ندارد. در رابطه با یکسانی ترجمه کلمات، نظر به اینکه «خداوند» معادل مناسبی برای «الله» نیست، در برابر آن همه‌جا بدون استثناء کلمه «خدا» قرار داده شده. باید اضافه کنم با آنکه امر یکسانی در مورد آیات و عبارات بطور کامل اجرا شده است، در مورد کلمات، این امر تا حدود ۸۰ درصد به اجرا درآمده است.

لازم به توضیح است که در این ترجمه، دو کلمه رحمان و

مؤثری که با دقت و توجه خاص خود در سوره‌های فاتحه و بقره به عمل آوردند، توصیه‌های ذیقیمتی برای تمامی این ترجمه کردند و همواره مشوق من برای به پایان رساندن آن بودند، و در هر ملاقاتی اعم از حضوری و تلفنی، نکته جدیدی را در مورد این کار خطیر یادآوری می‌کردند. اینک وظیفه خود می‌دانم از همه سرورانی که یادداشت‌های اینجانب را قبل از چاپ مطالعه و اظهار نظر کردند، همچنین از دوست فرزانه‌ام استاد محمود حکیمی نویسنده پرکار که در طول هشت‌سالگی که به نگارش این اثر مشغول بودم، هرازگاه منابع مفیدی را برای استفاده در اختیارم قرار می‌دادند، عمیقاً سپاسگزاری کنم.

با همه تلاش فراوانی که برای دقت این ترجمه به کار رفته است، مسلماً خالی از خطا نیست و از صاحب‌نظرانی که موارد خطاهای آنرا از طریق انتشارات قلم به اینجانب تذکر دهند، یا به صورت مقالات نقد در مجلات تخصصی قرآنی درج نمایند، پیشاپیش سپاسگزاری می‌نمایم و قطعاً بر اساس نظراتشان چاپهای بعدی مورد تجدید نظر قرار خواهد گرفت. در مورد قرآن، کار هیچ مترجمی با عرضه ترجمه‌اش به پایان نمی‌رسد، باید عاشقانه و مادام‌العمر در کار بازنگری ترجمه‌اش کوشش کند؛ از این‌روی نقادی نقادان برای هر مترجم قرآن موهبتی است الهی.

در خاتمه از مدیریت و سایر کارکنان شرکت انتشارات قلم که زحمات چاپ و نشر این اثر را بر عهده دارند، همچنین از آقای رسول هاشمی که در مراحل مختلف تنظیم و تدوین آن با اینجانب همکاری داشتند، صمیمانه سپاسگزارم.

و ما النصر الا من عند الله
مهندس علی اکبر طاهری قزوینی
تهران، بیستم اردیبهشت‌ماه ۱۳۸۰

زمانی به پایان خود نخواهد رسید؛ به گونه‌ای که نسلهای آینده همواره شاهد ترجمه (و توضیح و تفسیر) های تازه‌ای خواهند بود، که با وجود تکامل تدریجی‌اش، هرگز هیچ‌کدام حق مطلب را ادا نخواهد کرد و جای اصل را نخواهد گرفت. از نیمه قرن چهارم هجری که ترجمه کامل فارسی قرآن به‌طور رسمی آغاز شد و در نیم قرن اخیر شتاب گرفت، تاکنون ۵۶ ترجمه کامل به زبان فارسی از قرآن عرضه شده که ۱۴ مورد آن (با محاسبه ترجمه حاضر) مربوط به دوران پس از انقلاب اسلامی است و ۹ ترجمه دیگر نیز دست اقدام و در راه است. هر یک از این ترجمه‌ها با توجه به شرایط و ویژگی‌های خود، جایگاه خاص خود را دارد. قرآن تنها کتابی است در جهان که اگر دهها بار به زبان معینی ترجمه شود، همواره جای دهها و یکمی آن که ویژگی تازه‌ای را عرضه کند، خالی است؛ از این‌روی، من در مورد ضرورت کار سنگینی که به آن دست زدم، یک‌ذره هم تردید نداشتم.

✽

این اثر توسط دو تن از دانشوران فاضل، آقایان دکتر علیرضا باقر و محمدحسین حیدریان ویرایش شده است که هر یک به نوبه خود سهم مؤثری در بهینه‌سازی آن داشتند؛ ولی علاوه بر این دو تن، چند تن دیگر از دوستان قرآن‌پژوه و فرزانه‌ام هر کدام یک سوره از این ترجمه را مطالعه کردند و نظرات اصلاحی فراوانی دادند، که به بیش از هشتاد درصد آنها ترتیب اثر دادم؛ این عزیزان به ترتیب تاریخ مطالعه، آقایان بهاء‌الدین خرمشاهی، مهندس عبدالعلی بازرگان، شادروان مهندس عباس تاج، مسعود انصاری، مرتضی کریمی‌نیا، مهندس مصطفی کتیرایی، دکتر ابراهیم یزدی، مهدی چهل‌تنی و مهندس مجتبی شفیع‌ی بودند، که از آن میان استاد بهاء‌الدین خرمشاهی موقعیتی ویژه داشت؛ ایشان علاوه بر اصلاحات

دعای قبل از تلاوت

به نام خدای رحمان و رحیم

بارخدایا قرآن را به حق نازل کردی و به حق نازل شد. بارخدایا تمایل مرا نسبت به آن زیاد کن و آن را نوری برای چشمان من قرار ده و شفایی برای سینه‌ام و وسیله از میان بردن غم و اندوه و حزنم؛ بارخدایا زبانم را به وسیله آن تزئین کن و صورتم را به وسیله آن زیبا کن و اندامم را به وسیله آن نیرو بخش و میزان (اعمال نیک)م را به وسیله آن سنگین کن و ساعات شب و اطراف روز تلاوت آن را در راه طاعتت نصیبم کن و مرا با پیامبر و خاندان نیکوکار و صالح و پاکش محشور کن.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي
خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ
وَالَّذِي جَعَلَ مِنَ
النَّارِ سَمُوكًا
وَالَّذِي جَعَلَ
لِلْقَمَرِ نُجُومًا
وَالَّذِي جَعَلَ
لِلنَّجْمِ كَلِمَاتٍ
وَالَّذِي جَعَلَ
لِلنَّجْمِ كَلِمَاتٍ
وَالَّذِي جَعَلَ
لِلنَّجْمِ كَلِمَاتٍ

این کتاب از سایت کتابخانه عقیده دانلود شده است.

www.aqeedeh.com

آدرس ایمیل: book@aqeedeh.com

قرآن مجید

تفسیر تفسیر
بشرح
قرآن مجید

علی اکبر طاهری فردوسی